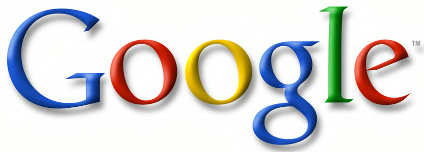
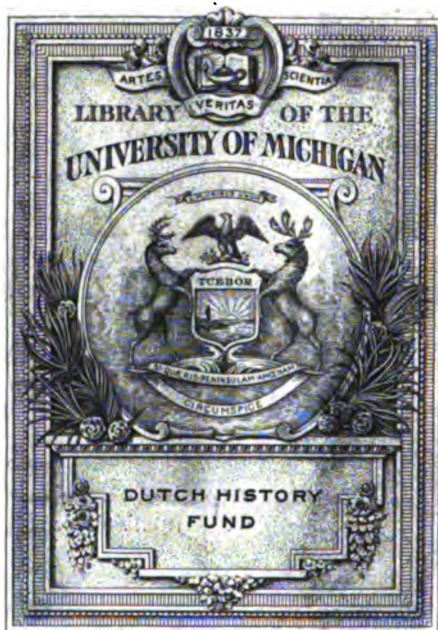

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1858.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN,
OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD
WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN
BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1858.

MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ
P. ELLERMAN.
1858.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

Bladz.

MENGELWERK.

PRESTON IN 1853. EENE VOORLOOPIGE OPLOSSING VAN EEN NOG HANGEND VRAAGSTUK.

Dat onze eeuw, ofschoon uitwendig in volle kracht en luister zich vertoonende, echter inwendig eene zware krankheid in zich draagt, is eene waarheid, even weinig nieuw, als het verhaal van den kruidenier, die niet verzuimen zal, om zijnen klanten te zeggen, wat weder het heden is. Doch waaruit die krankheid haren oorsprong, waar zij haren zetel heeft, en welk einde zij hebben zal — daarover zijn de vele consulten en tallooze gissingen nog verre uiteenloopende. Wie zal het toch zeggen, welke de grondoorzaak is, wie zal al die ziekteverschijnselen tot éénen oorsprong terug weten te brengen, en het verband, den loop en het einde er van blootleggen? Het is ook verre van mij, dat ik mij hieraan wagen zoude, en nog meer, dat ik de vele schipbreuken van behandelingssystemen met nog ééne wensch te vermeerderen. Het feit bestaat, en het is mij genoeg, wanneer men mij dit toestemt. Evenmin hoop ik veel tegenspraak te ontmoeten, wanneer ik beweer, dat, daargelaten of in de geestelijke, dan of in de stoffelijke nooden onzer maatschappij de grondoorzaak te zoeken is, dat, zeg ik, op stoffelijk gebied, eene hoofdoorzaak, of, wilt ge liever, een hoofdverschijnsel der kwaal gelegen is in de *overmagt van het kapitaal*, in den onmetelijken afstand, die er bestaat tusschen de bevoorregte en de misdeelde standen, tusschen hen, die bezitten zonder arbeid, en hen, die arbeiden zonder te bezitten, tusschen rijk en arm, om de eenvoudigste termen te noemen. De kwaal, die aan het leven van het oude stelsel, van de maatschappij vóór de groote revolutie heeft geknaagd, was de te groote afstand tusschen wereldlijken en geestelijken adel aan de eene zijde, en burgers en gemeen aan de andere. Met behulp van het laatste heeft de burgerstand verscheurd die adelbrieven, omvergeworpen die scheidsmuren, en een anderen toestand doen geboren worden. Maar

onder andere omstandigheden en met zeer groote wijzigingen heeft dezelfde kwaal zich weder vertoond. In de plaats van den adel der geboorte is de adel van het kapitaal getreden. Tusschen hen en het proletariaat is de afstand niet minder, dan tusschen de vroegere adellijken en gemeenen. Het kapitaal heeft eene kaste, eene magt gevormd, die in zich zelve de kracht heeft om steeds aan te groeijen. Waar het is, vloeit het henen, waar het ontbreekt verdwijnt het nog meer; wie heeft, dien wordt gegeven, en wie niet heeft, van dien wordt genomen, ook wat hij heeft. Niet door geboorte, maar door het bezit, hebben thans enkelen eene magt en vermogen, gelijk de hertogen en graven der vorige eeuw niet konden droomen. En het gemeen? — Gode zij dank! veel is verzacht in hun lot; immers geene kronijken melden wat het in vorige eeuwen had te lijden. Doch er is meer verguld, dan verbeterd; meer in den vorm en in naam veranderd, dan in het wezen. Roepe vrij het beschaafde Europa wee! en ach! over het lot der slaven aan gene zijde van den oceaan; het heeft ook zelf zijne, ofschoon dan ook Europesche, slaven. Slaven, die wel vrij zijn, om te doen, wat zij willen, — ja! als zij maar geld hadden; als zij maar niet behoefden te eten. Slaven, niet met de zweep, maar door den geesel des hongers geregeerd; niet met de barbaarsche vormen der Amerikanen behandeld, maar niet minder gedrukt door arbeid en zorgen. Slaven door eigen schuld, zegt men, maar toch slaven.

Dat hier vooral de zwakke zijde onzer maatschappijen is, — het blijkt genoeg uit de veelvuldige en veelsoortige stemmen, die opgaan, om op dit punt verbetering aan te brengen. *Pauperisme* is het schrikbeeld onzer eeuw en de bespotter van de wetenschap der Economisten; om dat te verbeteren hoort men de verstandigste en ook de belagchelijkste raadgevingen. Daartoe stond het phantaserende Socialisme op en het nijdige Communisme, en hunne dwaasheden vonden zooveel ingang, omdat algemeen de behoefte werd gevoeld, om, *hoe* dan ook, raad te schaffen, waar goede raad duur is. Daartoe gaf men zich over aan de zoetsappigheden der moderne Philanthropie, opdat men de wonden maar bedekken zou, die men niet zien wilde, op het gevaar af van ze te doen verergeren.

Te zeggen waardoor en wanneer er genezing zal komen, is even moeijelijk, als het weder te voorspellen. Zeker, ik behoor

niet tot dezulken, die aan de genezing wanhopen, die wel schijnen te denken, dat het met deze wereld van erger tot erger gaat. Neen! elke kwaal brengt, juist als zij geculmineerd wordt, hare eigene verbetering aan. Maar geene genezing zonder opoffering en pijn, geene groote hervorming zonder beroeringen. De almagtige hand, die volkeren opvoedt en menschen, heeft de roede der kastijding noodig, opdat zij ons leere wijs te zijn.

Ik wil den profetenmantel niet omhangen, en zal niet nader omschrijven, wat te verwachten of te vreezen is, maar zeker is het, dat de toestand der arbeidende en lagere klassen eene groote onweêrswolk is, die aan den politieken horizont dreigt. Opdat mij echter niemand misversta, zij er uitdrukkelijk bijgevoegd, dat ik hier niet van Nederland spreek. Gode zij dank! wat men ook over onze achterlijkheid klage, zij is ons in vele, en ook in dit opzigt grootelijks ten zegen. Ik heb hier vooral het oog op den voorganger in wat men beschaving noemt, het schitterende Frankrijk, en op de koningin der industrie, het rijke Brittannië, waar de klove tusschen rijk en arm tot eene fabelachtige diepte is uitgegraven.

Al wat ons een blik vergunt te slaan in den toestand der arbeidende klasse van dit land, is van hoog gewigt, vooral wanneer het als eene waarschuwing kan gelden, van wat de toekomst misschien in haren schoot verbergt. Uit dit oogpunt zijn de jaren van 1853 en 54 van groote beteekenis geweest. Bijna in alle fabrieksteden van dat rijk deden de levende machines eene krachtige poging, om hun lot te verbeteren, om de tyrannij, die het kapitaal op hen uitoefende, af te schudden. Het middenpunt van dien strijd was de fabriekstad Preston, waar alle arbeiders maanden achtereen het werk hebben gestaakt, en een hardnekkigen strijd tegen hunne meesters gevoerd om vermeerdering van loon, ondersteund door de hulp der geheele arbeidende klasse van Engeland, met belangstelling en bezorgdheid nageoogd door alle bewoners van Groot-Brittannië en de oplettenden van geheel Europa. De zwakkeren hebben het onderspit gedolven; maar de krachten, die zij hebben ten toon gespreid, en juist de wijze, waarop de strijd is geëindigd, hebben duidelijk doen zien, dat het volk der arbeiders hier zijn laatste woord nog niet heeft gesproken. Toen hebben de dagbladen ons wel op hunne wijze fragmen-

tarisch met den loop der gebeurtenissen bekend gemaakt; maar de aandacht werd weldra afgeleid van dit belangrijke verschijnsel door het onweêr, wat uit het Oosten kwam opzetten. Dat was eene belangrijkheid in ouderwetschen zin, een oorlog op groote schaal, en in den ijver, om alle bijzonderheden te kennen van dien strijd der barbaarschheid, vergat men het gewigt van die kleine schermutseling der beschaving met minder gedruisch gevoed.

De latere en telkens wederkeerende zamenscholingen der werklieden op verschillende plaatsen in Engeland, bij massa's, waarvan wij schrikken zouden, hebben ons weder aan die tooneelen doen denken, en de overtuiging bevestigd, dat het vraagstuk der dagloonen en al wat daarmede zamenhangt, nog verre is van opgelost te zijn. Ook de *Revue des deux Mondes* heeft het verschijnsel gewigtig genoeg geacht, om er nog eens op terug te komen, en de Heer REYBAUD gaf in het N°. van 15 Nov. 1857, onder het opschrift: »La grève de Preston, scènes et moeurs de la vie des ouvriers en Angleterre", een beredeneerd verslag van het daar voorgevallene. Aan hem zijn de feiten ontleend, die hier kortelijk volgen, opdat wij er onze leering uit trekken.

Ieder kent de ontzettende vlugt, welke handel en industrie in Engeland hebben genomen sedert de liberale hervormingen van Sir ROBERT PEEL. Nooit had men den publieken rijkdom eens volks zich zoo snel zien ontwikkelen. Mogten ook al tallooze fabrieken als door tooverslag verrijzen, en de oude tot kleine steden aangroeijen, toch kon de productie de aanvraag niet bevredigen. Wat ontzettende bedrijvigheid er ook heerschte op alle scheepswerven, Engeland kon niet genoeg bodems vergaderen voor de behoefte van den handel, en moest door het buitenland worden geholpen. Dat was eene goedkeuring door de feiten zelve gegeven aan de afschaffing der korenwetten, de verandering der wetten op de scheepvaart en den in- en uitvoer, en al de hervormingen van den minister. — Maar de medaille had ook hare keerzijde. Ofschoon de industriëelen, de kooplieden, reeders, scheepsbouwmeesters, in 't kort, ieder wiens inspanningen door het kapitaal werden ondersteund, onberekenbare voordeelen trokken uit deze leven-

digheid des verkeers; daarnevens was eene andere klasse, die niet zooveel reden had, om met de nieuwe orde van zaken tevreden te zijn, die der arbeiders. Men had hun beloofd, dat ook voor hen de voordeelen groot zouden zijn; maar zooveel te erger was het, nu zij zich hierin bedrogen vonden. In den aanvang werden die beloften wel vervuld: werk was er in overvloed en de eerste behoeften des levens daalden in prijs. Maar de toenemende voorspoed was oorzaak van toenemende consumtie aller artikelen, en het noodzakelijk gevolg: verhooging der prijzen; zoodat weldra, behalve het brood, alle andere behoeften des levens veel duurder werden, dan ooit te voren. Zoo had nu de voorbijgaande voorspoed den werkman verwend, en zijn gemoed werd vooral verbitterd door het zien van den verbazenden, steeds toenemenden rijkdom der fabriekanten, — een rijkdom, wien hij wist, dat zijn handenarbeid hun aanbragt.

De te verwachten gevolgen bleven niet uit. Reeds in 1852 werd de algemeene ontevredenheid onder den arbeidersstand duidelijk kenbaar, en sedert het midden van Junij 1853 leverde het geheele land het merkwaardige schouwspel op eener bijzondere soort van opstand onder de arbeiders, die zonder gewelddadigheden en meestal met goeden uitslag plaats greep. Bijna te gelijkertijd eischten de werklieden van alle ambachten, te Liverpool, te Manchester, in het Graafschap Chester, in het land van Wales, en in geheel westelijk Engeland, verhooging van loon, en weigerden te arbeiden, zoo hun dit niet toegestaan werd. Weldra sloeg de beweging over tot de kolenmijnen, de ijzerfabrieken en katoenspinnerijen. Te Stockport verlieten 20,000 spinners te gelijk de fabrieken en eischten 10 °/ₒ verhooging, 6000 mijnwerkers in Wales vorderden 15 °/ₒ. Te Manchester volgden de dienaren van policie hun voorbeeld, en 250 *constables* legden hunne betrekking neder. Kortom de beweging werd algemeen; dagbladen trokken partij voor en tegen; de *meetings* hadden geen eind, en gansch Engeland was in groote gisting. Ook vroeger waren oneenigheden tusschen fabriekanten en arbeiders niet zeldzaam geweest, en met name in 1829 en 1840 hoog geklommen; doch die vroegere waren meer locale opstanden, door gewelddadigheden gekenmerkt en door geweld onderdrukt; eene zoo algemeene, bezadigde, maar niet minder krachtige beweging had nog nimmer te voren

plaats gegrepen. Wij zullen niet in bijzonderheden den uitslag nagaan van dezen strijd, die slechts een voorspel was tot het tooneel, wat wij straks te Preston zullen zien spelen. Genoeg is het te zeggen, dat na drie maanden van allerlei onderhandelingen en transacties het geschil op de meeste plaatsen was bijgelegd, en wel bijna overal ten voordeele der arbeiders. De mijnwerkers, die ten getale van 8000 zich gereed maakten, om naar Australië te verhuizen, verkregen de volle verhooging van 15 °/₀. Op andere plaatsen moest men althans een gedeelte der gevorderde verhooging toestaan. Bewijs genoeg, dat de eischen der arbeiders op zich zelven niet geheel onbillijk waren.

Reeds beschouwde men het geschil als vereffend, toen nieuwe bezwaren ook van anderen aard de zaken weder in de war bragten. De slechte oogst van 1853 en het vooruitzigt van den Oosterschen oorlog drukten gevoelig op handel en industrie. De aanvraag verminderde, de ondernemingsgeest was gebonden, het geheele verkeer in één woord werd gestremd. Toen was men wel genoodzaakt, om de concessies, die men aan de arbeiders gedaan had, grootendeels terug te nemen, en tot hunne eer zij gezegd, dat zij meestal onder deze noodzakelijkheid het hoofd bogen.

Doch enkelen wilden zich niet onderwerpen, en van hen is de beweging te Preston uitgegaan, die zooveel opschudding heeft veroorzaakt. Onder de katoenspinners, vooral van Manchester, waren er enkelen, wien het hoofd warm was geworden, door de socialistische stellingen, die kort te voren Frankrijk zoo bloedig geteisterd hadden. Thans scheen het oogenblik hun gekomen, om tegen de overmagt van het kapitaal op te staan, en het op hunne beurt te overheerschen. De stemming en de omstandigheden echter waren hun te Manchester niet gunstig, en zij rigtten het oog op Preston, om daar eenen stelselmatigen opstand der arbeiders tegen hunne meesters te organiseeren. Deze stad moest hun als het bolwerk worden, van waar uit zij den geest van tegenstand over het geheele land zouden verspreiden.

Ziet hier, waarom Preston hun hiertoe vooral geschikt voorkwam. Het oude Preston is na Manchester de belangrijkste zetel van katoenspinnerijen in Lancashire. Zijne uiterst gunstige ligging had het in korten tijd tot een verbazenden bloei gebragt,

zoodat het getal der inwoners, sedert de invoering der katoenfabrieken, van 6000 tot 75,000 geklommen was. De aangename omstreek, de goede inborst zijner bewoners, en niet minder de goedkoopheid aller levensbehoeften deden het als een voorregt gelden om hier in het werk te zijn. De toestand der arbeiders was er beter dan overal elders, en de verstandhouding tusschen hen en de fabriekanten uitmuntend. Tot nog toe was het dan ook vrij gebleven van die menigvuldige oneenigheden, en ook het jaar 1853 was hier in volmaakte rust voorbijgegaan. Er bestond dus eene tweeledige reden voor onze heethoofden, om juist de Prestonianen voor hunne zaak te winnen. Immers gingen de arbeiders van Preston, zooveel begunstigd boven anderen, vóór, welk arbeider in Engeland zou dan nog tevreden zijn met zijn lot? Ten anderen, hier was ook de meeste tegenstand der fabriekanten te verwachten; maar werd die hier gefnuikt, viel deze »citadel des bederfs", zoo als zij het noemden, dan waren zij meesters van het terrein.

Zoo hielden dan de plannenmakers eene vergadering te Stockport, eene plaats, waar vroeger de arbeiders de volle 10 °/₀ verhooging verkregen hadden, en van daar werden eenige leiders naar Preston gezonden, om de zaak op touw te zetten. Men weet, voor al zulke ondernemingen laat de Engelsche wet, met haar onbeperkt regt van vergadering voor allen, vrij spel. Eene behoorlijke *meeting* der Prestonsche arbeiders werd bijeengeroepen met President en Secretaris, en daar werd gesproken. Er waren wel enkele bezadigden, die bedenking maakten; maar de leiders wisten zoo treffend te declameren over de prachtige équipages der fabriekanten en hunne verregaande weelde, wisten, zelven mannen uit het volk zijnde, de gemoederen zoo sterk op te winden, dat de zaak genoegzamen bijval vond. Er werd besloten, dat men de volgende eischen doen zou: 10 °/₀ verhooging van alle loonen, gelijkheid van loon in alle fabrieken, en voor alle arbeiders in hetzelfde soort van werk, te rekenen niet bij den dag, maar bij het stuk; eindelijk een reglement van orde op het bestuur der fabrieken, wat de magt der fabriekanten, vooral in het wegzenden der werklieden, aanzienlijk beperkte. Onverwijld zouden deze eischen hun bekend gemaakt worden,

en zoo zij binnen 8 dagen niet ingewilligd waren, zouden alle arbeiders hun werk staken.

Zietdaar de oorlogsverklaring. Wij behoeven niet aan te toonen, hoe deze eischen veelal in strijd waren met de wetten der staathuishoudkunde. Het bedrag der daghuren is niet dictatorisch te bepalen, maar hangt te zeer van omstandigheden af, en is een vrij contract tusschen den werkman en wie hem gebruikt. Maar de eisch van 10 °/ₒ werd ook maar door de leiders vooropgesteld, als eene soort van krijgs-parool, een leus, die voor ieder duidelijk was. Van mond tot mond herhaald, was zij het referein van alle *speeches* en de algemeene kreet op de *meetings*, en zoo verkregen die woorden eene ongeloofelijke kracht. »Niets anders en niets minder dan 10 °/ₒ; liever sterven dan afzien van de 10 °/ₒ!" — Evenzoo waren de bepalingen, om de vrijheid der Manufacturiers in hunne eigen fabrieken aan banden te leggen, die later met nog andere geheime werden vermeerderd, ook meer berekend om de gemoederen te verlokken, dan op billijkheid gegrond. Er was veel onregtvaardigs in den toestand der arbeiders; maar de leiders stelden eischen van nog meer in het oog loopende onbillijkheid daartegenover, en daardoor hebben zij hunne zaak bedorven.

Toen de vorderingen der arbeiders bekend werden, begonnen reeds aanstonds enkele fabriekanten met hunne fabriek te sluiten. Wie echter hiermede nog wachtten, werden voor en na er evenzeer toe gedrongen door de steeds toenemende insubordinatie der werklieden, te vele om hier te vermelden. Zelfs ontzagen zij zich niet, om die kameraden, welke met hun onlangs nog verhoogd loon tevreden waren, te noodzaken, om uit hunne fabriek weg te blijven. Men belette hun den toegang met geweld, en dat systeem van intimidatie veroorzaakte dagelijks vrij onstuimige tooneelen. Zoo werd niet alleen de vrijheid van den fabriekant, maar zelfs die der arbeiders zelven aangetast.

De strijd begon alzoo ernstig te worden. Preston werd als het slagveld, waar over het lot van de arbeidende klasse van geheel Engeland werd gestreden. En beide partijen werden ondersteund door huns gelijken der andere steden, maar sedert de overdrijvingen, waaraan de arbeiders zich schuldig

maakten, schaarden de dagbladen, behalve een paar van weinig invloed zich aan de zijde der fabriekanten. Toen kregen deze moed, om den storm het hoofd te bieden: zij vormden eene tegencoalitie, en trokken in de behandeling der zaak ééne lijn. Sommigen hebben hun hiervan een verwijt gemaakt, doch na hetgeen voorgevallen was hadden zij hiertoe alle regt en aanleiding. Waren de arbeiders niet voorgegaan, om zich tegen hen te vereenigen, en hunne coalitie zelfs met geweld uit te breiden? Zoo volgde dan op hunne oorlogsverklaring het eenstemmig, solenneel antwoord der fabriekanten, op den 15den Sept. 1853 werd het op de straten aangeplakt en behelsde: dat zij besloten hadden, om hunne werkplaatsen te sluiten, en dat *geen van hen* die weder openen zou, alvorens *alle* arbeiders zich weder tot het werk bereid verklaarden, op zulke voorwaarden als ieder meester afzonderlijk met zijn werkvolk zou willen treffen. Ook verzuimden zij niet, om in ernstige taal de arbeiders opmerkzaam te maken op de tyrannie, die de raddraaijers, van buiten gekomen, op hen uitoefenden. Deze verklaring was door alle fabriekanten geteekend, en allereerst door een van hen, die alleen meer dan 5000 arbeiders in het werk had. Zij wisten zeer goed, dat dit een wanhopige maatregel was en ontveinsden zich de ellende niet, die daardoor over de stad zou komen, noch het groote nadeel, wat hun zelven daaruit wachtte; maar zij achtten het hun pligt jegens zich zelven en het geheele land, om niet terug te treden. Op gelijke wijze vormden zich ook in de andere fabrieksteden vereenigingen der fabriekanten om sommige met minder, andere met meer kracht, tegen den onwil op te treden, die zich ook bij hen zou kunnen vertoonen, of reeds openbaarde. Preston bleef echter de plaats van den hoofdstrijd.

De 15den Sept. was gekomen, de arbeiders onderwierpen zich niet, en alle fabrieken werden gesloten. Het was een dag van gewigt en van zorg in de stad, waar 25000 menschen op eens zonder brood waren; en menig arbeider werd het bang om het harte, als hij aan den huiselijken haard, buiten den invloed der valsche schaamte en de opruijingen der raddraaijers, overdacht, wat jammeren de naderende winter hem brengen konde. De leiders echter hadden middelen en kunstgrepen genoeg, om de hoofden warm te houden. De voornaamste on-

der hen was GEORGE COWEL, de afgod van de menigte. Eenvoudig spinner van Preston, was hij door de natuur tot spreker gevormd, en had ontwijfelbaar veel talent als zoodanig, ten minste van dat talent, wat geschikt is om de massa mede te slepen. De beroemde CH. DICKENS, die naar Preston gekomen was, om daar eene rijke stof voor studiën te vinden, en die toen in het *Daily News* schreef (wat den arbeiders niet ongunstig scheen), getuigt van hem, dat hij nooit een meer volmaakten volksredenaar had aangetroffen. In de tweede plaats kwam de ruwe, plompe SWINGKHURST, de type van een plebejischen volksmenner. Een zekere SMITH was de president, die »niet onderdeed voor die van het Parlement." Zoo werden ook anderen met beroemde leden van het Parlement vergeleken, CHEETAM was hun DISRAELI, WHITTLE hun HUME. De secretaris van het comité was GALLAGHER, de eenige, die eene meer beschaafde opvoeding had genoten, en wiens gezwollen, maar vurige stijl, groote uitwerking deed in de tallóoze proclamatiën en stukken, die van het comité uitgingen. Deze veldheeren wisten gedurende 6 maanden moed en éénheid onder hunne ongeordende troepen te bewaren. De onkunde der massa echter, die voor meer dan de helft uit vrouwen en kinderen bestond, en de hardnekkigheid van het Engelsche karakter, om te blijven staan op wat zij eenmaal als hun regt beschouwden, kwam hun hiertoe grootelijks te hulp. — Behalve in het gepaste van de populaire leus van 10°/° bleek hunne schranderheid ook in de wending, die zij aan de geheele questie gaven, en de argumenten, die zij gebruikten. Zij lieten zich volstrekt niet in met de econimische zijde der zaak, in hoeverre hunne eischen uit het oogpunt van regt verdedigd konden worden, maar bragten het geheel over op moreel terrein. En nu hadden zij vrij spel, om te declameeren over de »weelderigheid der *katoenlords*, en hunne wreedheid, die zich niet stoorden aan de tranen der vrouwen, en de nooden der weezen." Ook tastten zij het volk aan in het godsdienstig gevoel, om het nog meer op te winden: »voor den regterstoel van God zouden de rijken verantwoording hebben af te leggen over hunne hardvochtigheid!" De werklieden waren de »Joden in Egypteland, in het diensthuis; de zielen in nood," »als LAZARUS lagen zij op de drempels der fabrieken, smeekende om werk en om brood, enz." Die bijbeltaal maakte den diepsten indruk op het nakroost van de

Puriteinen uit CROMWELL's tijd, en sterkte hen met eene soort van godsdienstig fanatismus.

Nog krachtiger misschien werkten de vele liederen, die onwederstandelijke giststof voor de volksmassa's. Zij werden aangeplakt en gezongen door de straten en op de *meetings*, die altijd door zulke gezangen werden geopend en gesloten. En wanneer dan die duizende stemmen vereenigd, in steeds klimmende opgewondenheid de bekende refereinen uitbulderden, dan was het geene geestdrift meer, maar razernij en ijlhoofdigheid, die de menigte aangreep. En zulke *meetings* werden tot in het oneindige vermenigvuldigd. De betrekkingen met andere fabrieksteden, de noodzakelijkheid om telkens iets te bespreken, of eene proclamatie der fabriekanten te beantwoorden, en duizende dingen meer werden als gelegenheden daartoe aangegrepen, om zoo de gemoederen steeds bezig te houden. Doch men moet het erkennen, al vielen daar soms te heftige, zelfs oproerige uitdrukkingen, over het algemeen bleef de meerderheid zich tegen alle maatregelen van openbaar geweld aankanten. Ook werden er pogingen in het werk gesteld, om zich de sympathie der ware Aristocratie tegenover de *Shoddyocratie* te verwerven; maar die stuitten af op de loyaliteit — of wijsheid der Engelsche grooten. Wat zou er ook van geworden zijn, als de aristocratie tegen de toenemende magt van den handelsstand zulke hulpbenden hadde aangenomen?

Doch al deze middelen waren niet meer dan de zedelijke hefboom in de hand der leiders; de beweging had ook stoffelijken steun noodig. De 25000 arbeiders konden van liederen en *speeches* niet leven, en hoe veel werk het bijwonen der *meetings* hun ook verschafte, het bragt geen 13000 Pd. Sterling op, zooals de fabrieken. Spoedig waren alle hulpmiddelen uitgeput, de winter was in aantogt en gebrek voorhanden, en weldra zou de honger eene nog welsprekender stem doen hooren dan die van GEORGE COWEL zelven. Gelijk echter geheel Engeland met belangstelling deze worsteling gade sloeg, zoo was de sympathie der arbeiders voor hunne Prestoniaansche broeders sterk genoeg, om ook werkdadig hun te hulp te komen en COWEL met de andere mannen van het verbond spreidden eene ongeloofelijke vaardigheid en werkzaamheid ten toon, om zich het onmisbare geld, dien zenuw

des oorlogs te verschaffen. Zij begonnen met een uitvoerig adres aan den werkenden stand, wat aan alle einden van het rijk verspreid werd. Toen hierop eenige ondersteuning was ingekomen, volgde er een ander van dankzegging, en zoo wisten zij telkens aanleiding te vinden om, roemende op het reeds ontvangene hier of elders, tevens altijd weder nieuwe stemmen om hulp te doen hooren. Zij wendden zich zelf tot de geestelijken, tot het medegevoel van het schoone geslacht, tot de Ieren, en wisten naar de omstandigheden meesterlijk hunnen toon te wijzigen.

Van onberekenbare dienst zijn hun hierbij geweest een tal van afgevaardigden, die heinde en ver werden rondgezonden, en als zoovele armen waren, waarmede het comité naar buiten werkte, vooral op de beurzen der confraters. Deze menschen hebben een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van dezen katoenoorlog. Drie maanden achtereen zag men ze het gansche land in alle rigtingen doorkruisen, en ontmoette hen overal, in spoorwegen, diligences en logementen. Zij aasden op kermissen, wedrennen, *meetings*, op welk soort ook van vergaderingen, bespiedden elke kans, om sympathie voor de Prestonianen te zaaijen, en gelden voor hen in te oogsten. Elk afgevaardigde had vooral zijne eigene fabriekstad, waar hij die sympathie moest exploiteren. Meestal bragten dezen gewillig bij voor hunne broeders in nood; maar onze inzamelaars waren ook niet bang voor ongepaste middelen, om contributies af te persen. Zij zorgden des zaturdag avonds bij de uitbetaling van het werkloon aan de fabrieken tegenwoordig te zijn, en stelden de minder weldadigen van aard aan de spotternijen en beleedigingen der anderen bloot. Ook winkeliers, kroeghouders, en wie anders maar in hun bestaan van de gunst der mindere klassen afhingen, moesten hun penning offeren. Zoo niet, dan trof hen het interdict, en dan zou geen hunner kalanten zich meer bij hen durven vertoonen. Herhaaldelijk moest de policie bij zulke tooneelen van intimidatie tusschen beide treden. Des Zondags, — tot groote ergernis der kerksche Engelschen, — keerden deze nieuwe soort van diakenen met de volgehengelde zakken naar Preston terug. Hier werd hunne aankomst met angstig ongeduld verwacht door de armen, die niet anders hadden, om van te leven; en die *meetings*, waar dan de verslagen hunner

bevindingen werden medegedeeld, waren rijk aan afwisseling en belang. In den aanvang was het totaal der collecten slechts gering, maar het steeg weldra tot twee en drie duizend P. St. in de week, en bedroeg in de kersweek zelfs 4000 P. St. De feestweek moest ook voor de bedrukte Prestonianen, zoo al geen week van vreugde, toch van verzachting der ellende wezen. — Maar wat kon die som beduiden, verdeeld over 20 tot 25000 menschen? Alleen de volwassenen kregen hoogstens 4 of 5 shillings per week, de meisjes en kinderen nog minder, en wat is daarmede in het dure Engeland aan te vangen? Of de afgevaardigden trouwhartig alles afgaven, is moeijelijk te bepalen; eens werden twijfelingen hieraan geopperd, maar de werklieden althans hielden die voor ongegrond.

Zoo stonden de zaken tegen het einde van 1853, nadat de crisis reeds 5 maanden geduurd had. Wel begon de winter van dat jaar zich streng in te zetten, maar het scheen toch, dat de volharding der arbeiders de overwinning zou behalen. Maar langzamerhand begonnen zich dreigende wolken boven hunne hoofden zamen te pakken. De verbondenen zochten steun bij het gouvernement, zochten hunne krachten te vermeerderen door de medewerking van den geheelen arbeidsstand; maar bij beiden stootten zij het hoofd. Steunende op eene uitdrukking van schijnbare sympathie, die Lord PALMERSTON over de zaak zich had laten ontvallen, wendde het comité zich in een bitter klagend adres aan de regering, opdat deze tusschen beide zou komen. Lord PALMERSTON echter, toen Minister van binnenlandsche zaken, wist te goed, dat hij gansch Engeland tegen zich maken zou, als hij zich in eene zaak mengde, die alleen tusschen de belanghebbenden zelve moest uitgemaakt worden. Na lang wachten kwam het antwoord, dat zij verkeerdelijk op de tusschenkomst van het gouvernement gerekend hadden.

Toen werd een ander plan van grootschen omvang op touw gezet. Het gold niet meer of minder dan eene coalitie van den ganschen arbeidersstand, om door manifestaties, adressen en alle mogelijke middelen te verkrijgen: een afzonderlijk *Parlement van arbeid*, zamengesteld uit afgevaardigden uit het werkvolk, en door hunne contributien ondersteund, wat »het onmenschelijke systeem, waaronder de arbeid gedrukt werd,"

zou bestrijden. Daartoe moest het loon verhoogd, de werkuren verminderd, het werken van vrouwen beperkt, dat van kinderen afgeschaft, kortom allerlei bepalingen gemaakt worden, om door den krachtigen arm der wet het lot der arbeiders te verbeteren. Onder de onderteekeningen van dit adres, was ook die van den fameusen LOUIS BLANC, en een paar dagbladen, *The Reinold's paper* en *The People's paper*, wierpen zich als verdedigers op van dit luchtkasteel. Hoe verdraagzaam de Engelsche wetgeving ook is, nu zou het tijd geworden zijn, dat het gouvernement zich de zaak aantrok. De bezadigdheid echter van het Engelsche arbeidsvolk wendde het gevaar af; zij bleven voortgaan met ondersteuning te zenden, maar bedankten voor het *Labour Parliament*.

Hoe meer het echter duidelijk werd, dat het niet alleen om eene eenvoudige vermeerdering van salaris te doen was, maar op omverwerping van de vrijheid der fabriekanten door het geheele rijk zou uitloopen, des te meer voelden dezen de noodzakelijkheid, om elkander te ondersteunen. Om dus die van Preston te gemoet te komen in de ontzettende verliezen, die zij lijden moesten, werd er den 8den Jan. 1854 eene vergadering van fabriekanten uit Manchester, Bolton, Burnley, Stockport en verscheidene andere plaatsen te Manchester belegd, en deze verbonden zich, om onder strikte geheimhouding, maar op krachtige wijze, de kantoren van Preston geldelijke hulp te bieden. Het viel den Prestonianen hard, doch zij waren wel genoodzaakt, om die aan te nemen. Zoo kwam dan het kapitaal aan het kapitaal te hulp, en nu zou zijne overmagt blijken, want de partij, die het het langst kon uithouden moest zegepralen.

Bovendien, nu de zaak eenmaal zulk eene ernstige wending genomen had, besloten de fabriekanten van Preston, om vol te houden, het kostte dan wat het wilde, en het was gelukkig voor hen, dat zij volmaakt eenstemmig handelden, want, gaf één toe, dan hadden de anderen wel moeten volgen. Van verschillende kanten wierpen zich corporaties en vereenigingen als bemiddelaars op, maar de heeren wilden geen duimbreed van hun regt afstaan, en hielden vol, dat de regeling van het loon eene zaak was, die alleen kon afgehandeld worden tusschen den werkman en zijn patroon. Wel bleven zij den weg tot verzoening steeds open houden, en verklaarden

zich bereid om de fabrieken weder te openen, doch alleen als de arbeiders zich aan hunne voorwaarden onderwierpen. Deze bleven hardnekkig weigeren. Van hun standpunt beschouwd hadden zij gelijk, want het overdrevene van hunne eischen en hunne onuitvoerbaarheid onder de gegeven omstandigheden konden zij niet inzien. Doch het was toch vechten tegen de maan, en onverstandig, dat hunne leiders hen tot verderen tegenstand bleven aanzetten. Ja, men begon ook te twijfelen aan hunne onbaatzuchtigheid, en reeds werd de verstandhouding tusschen hen en de werklieden aanmerkelijk slechter. Eindelijk namen de fabriekanten tot een maatregel hunne toevlugt, waartoe zij ongetwijfeld het regt hadden, en die tot onderdrukking der geheele zaak leidde. Zij huurden eenvoudig andere werklieden in Ierland, Schotland en de andere deelen van Engeland, die wel in den aanvang voor hun werk nog ongeschikt, doch met eenige opoffering daartoe te bekwamen zouden zijn. Nu namen ook de arbeiders tot het uiterste middel hunne toevlugt: om de nieuw aankomenden reeds bij den spoorweg op te wachten, en met geweld des noods van de fabrieken af te houden; maar nu ontstonden er ook de grootste ongeregeldheden, en de policie kwam tusschen beiden. De *riot act* werd afgekondigd, en de leiders gevangen genomen, en daardoor werd het volk ontrukt aan den invloed, dien zij op hen uitgeoefend hadden. Hierbij kwamen nog meer onafwendbare bezwaren hunnen toestand verergeren. De Oostersche oorlog begon zijne zware hand te leggen op handel en industrie, de levensmiddelen werden duurder, het werk minder, en de arbeiders der andere steden waren niet meer in staat, om hen te ondersteunen. Daarmede ontviel hun de laatste hulp, die voor langer volhouden onmisbaar was, en buigende onder den drang der omstandigheden, keerden zij tot de verlaten fabrieken weder. Wel ging dit schoorvoetende en slechts bij gedeelten, maar wat wonnen zij hierbij? Dat vele vreemdelingen hunne plaatsen reeds hadden ingenomen. — Zoo stierf de tegenstand der arbeiders langzamerhand uit; de leiders, voorloopig uit de gevangenis ontslagen, deden nog wel pogingen, om de gemoederen weder op te winden; doch zij waren eindelijk genoodzaakt het ijdele van hun streven te erkennen. Het comité legde in een openlijk en klagend manifest zijne betrekking neder, alleen de hoop op een betere toekomst

nog vasthoudende, en daarmede had de strijd factisch een einde.

Gelijk men na een veldslag het getal dooden en gekwetsten opmaakt, zoo is ook eene korte berekening niet ongepast van de verliezen, te Preston door overwinnaars en overwonnenen geleden. Men heeft, natuurlijk bij benadering, het verlies der fabriekanten geschat op 165,000 pd. Sterling, ten gevolge van verachtering der machines, rente-derving, onderhoud van geëmploijeerden en dienstboden, die geen deel aan de beweging namen, evenmin als de fabriekspaarden, en andere verliezen en winstdervingen meer. Van de zijde der werklieden kan men het naauwkeuriger nagaan. De ontvangen ondersteuning had in het geheel 97,000 bedragen, maar 250,000 pd. die hun anders aan loon zouden uitbetaald zijn, hadden zij moeten ontberen. Treurig is het tafereel, wat in een dagblad van Preston, den 6[den] Mei 1854 van de stad werd opgehangen: »Onze straten zijn vol van ongelukkigen, die thans te vergeefs om werk vragen, daar vreemdelingen of nieuw ingevoerde machines hen hebben vervangen. Duizende huisgezinnen hebben het zwaarste gebrek geleden, en zich een last van schuld op den hals gehaald, die zij nimmer te boven zullen komen; en nog kunnen wij de jammeren niet overzien, welke deze dwaze beweging zal na zich slepen."

Ja, de zaak der orde heeft gezegevierd, maar welk eene zegepraal!

En nu het gewigt van dezen strijd? Het is grooter, dan men oppervlakkig zou denken. Deze poging van het zwakkere deel der maatschappij, om zich te doen gelden, is geen op zich zelf staand verschijnsel. Het behoort tot de vele proeven der belanghebbenden zelve, om mede te spreken bij de oplossing van het vraagstuk over het Pauperisme. Misschien is het wel het knorren van de ingewanden des vulkaans, het opzenden zijner waarschuwende rookkolommen, vermanende tot voorbereiding op de uitbarsting. De tegenstand van de hand die werkt tegen de onderdrukking van het kapitaal is hier juist door de overmagt van dat kapitaal gebroken, verpletterd; maar daarmede is de zaak nog niet vereffend, het is ter zijde legging, maar geene oplossing van het vraagstuk. Daarmede kan de werkman nog niet tevreden zijn; nòg is zijn toestand niet, zoo als die wezen moet. Ook was men

door het gebeurde niet nader gekomen tot de oplossing. Wel zegt men, en te regt, dat het volmaakt nuttelooze van zulke arbeidstakingen hier voldingend is bewezen; doch dit verhindert niet, dat er in den grond toch veel billijks in de eischen der arbeiders kan zijn. Het toont de onuitputtelijke hulpbronnen aan, waarmede het kapitaal den handenarbeid beheerscht, maar niet de billijkheid van die overheersching; de onmagt van den werkman, maar niet zijn onregt. Niet als of ik beweren wil, dat de onregtvaardigheid weg te nemen is, hierin gelegen, dat de voordeelen van den arbeid steeds allerminst komen in de hand van hem, die dien arbeid verrigt. Zoo is het ten allen tijde geweest, en de gelijkmatige aandeelen aan de winst, waarvan het Socialisme droomt, zullen wel vooreerst droomen blijven. Ongelukkig de arbeider, die niet tevreden is met zijn *bescheiden deel*. Doch het moet ook een bescheiden deel wezen, en dat is het niet, zoo lang de goede verhouding niet bestaat tusschen den prijs der behoeften en het bedrag der loonen. Als de werkman, ondanks allen ijver en alle inspanning, niet kan vergaderen, om zich en de zijnen te voeden, om het allernoodigste zich te verschaffen, dan kan hij op den duur niet tevreden zijn. En hij is het ook niet. Hebben wij niet weder van herhaalde stakingen van den arbeid in Engeland gehoord, en van manifestatiën van duizendtallen, die een vrij dreigend voorkomen hadden? Nogmaals, *het vraagstuk is nog hangende*, en hangt als een zwaard aan zijden draad boven het hoofd van Groot-Brittannië.

Ook — en misschien nog meer — boven den gekapten haardosch van Frankrijk. Dat heeft 1848 getoond; en thans? Nog meer dan in Engeland legt men daar het vraagstuk ter zijde zonder het op te lossen, en wel op oneindig gevaarlijker wijze. De magt van het kapitaal wordt daar zóó opgevoerd, en zijne kunstgrepen zóó talloos vermenigvuldigd, dat de millioenen toevloeijen, die werk te veel en loon naar verdiensten schijnen te geven. Maar, wanneer het juist de verbazende ontwikkeling is van de magt van het kapitaal, die het kwaad te weeg brengt, dan gevoelt ieder, dat men hier turven stapelt op het vuur, om het uit te dooven. Nu ontwaart men den gloed niet en de vlam is gedekt, maar zie straks eens!

Doch de meeste staten lijden aan dat euvel. Evenredigheid tusschen de behoeften en verdiensten des arbeiders is er weinig.

Slechts sukkelende of door de oogen af te wenden houdt men de zaken gaande. Zelfs schijnt Engeland, waar de daghuren dikwijls zoo verbazend hoog zijn, in dit opzigt nog wel vooruit te wezen. Maar wat baat dit, als de prijs der levensbehoeften nog hooger is? En de toestand der fabriek-arbeiders vooral is er over het algemeen allertreurigst.

Er is wel een middel, om tot die evenredigheid tusschen behoeften en verdiensten meer nabij te komen. Het is dit, dat men alle beschaving en ontwikkeling onder de mindere standen tegenga. Dan zouden zij geene andere behoeften kennen, dan die zij bevredigen konden; wat zij niet hebben, zouden zij ook niet leeren als hun regt te beschouwen. Doch, Gode zij dank! slechts gering is het getal dergenen, die uitredding uit den nood op dien koop zouden wenschen. Alleen, men zij zich bewust van wat men doet, wanneer men het licht der beschaving laat doordringen tot het volk. Er ligt gevaar in, om hun behoeften te leeren kennen, terwijl de middelen hun onthouden zijn, om die te bevredigen.

Maar ik heb dit onderwerp niet gekozen, om te klagen en wee te profeteren. Integendeel, er ligt juist in het gebeurde te Preston eene groote reden tot geruststelling en bemoediging. De meerdere beschaving van het volk, die hare gevaren hebben kan, brengt ook hare goede vruchten mede. Hoe vele bewijzen van bezadigdheid en gematigdheid geeft hier het Engelsche proletariaat, hoe rustig gaat alles toe, en hoeveel meer zou dit nog het geval geweest zijn, ware het niet opgezet door raddraaijers! Wat verblijdend onderscheid tusschen deze beweging en de ruwe woestheid der vroegere; tusschen deze en de vlagen van bandelooze uitspattingen, waaraan het Fransche volk wel periodiek schijnt te lijden, het volk, wat niet minder beschaafd, maar meer eenzijdig ontwikkeld is; wat het hoofd wel vol, maar het hart leêg en verwilderd heeft.

Vrij ga men dus voort, het licht te laten schijnen op allen die onze broederen zijn, het overlatende aan den Oorprong van alle licht en leven, wat daaruit komen zal. Alleen, trachten wij niet ten halve, niet eenzijdig te verlichten: beschaaf het volk, maar geef het geene kennis zonder deugd, geene hoofden, vol van onverwerkte wetenschap, en harten, prijsgelaten aan onbedwongen driften.

D—D.

ONZE FRITS.

DOOR

C. v. E. VAN DER BILT LA MOTTE.

Den Gods-akker van het vriendelijke E. zal ik wel nimmer vergeten. Er ligt voor mij iets onbeschrijfelijk weemoedigs, iets liefelijks, dat de ziel van de aarde losmaakt en den hemel naderbrengt, over die plek, waar eene kleine Protestantsche gemeente, verstrooid te midden eener talrijke Katholijke bevolking, hare lieve dooden te slapen legt. Dat kerkhof heeft iets eigenaardigs, wat ik zelden terugvond. Om het eenvoudige bedehuis henengelegd, wordt de stille rustplaats door eene hooge doornhaag van den mullen dorpsweg gescheiden. Rondom de kerk en langs het met wit zand bestrooide voetpad zijn fijne mastboomen, en op de hoeken laag neêrhangende cypressen geplant, wier donkergroen loover door den zonnestraal kan worden getint, maar door den gloed, die van den hemel afdaalt, niets verliest van den plegtigen en somberen ernst, die u als tegenruischt, wanneer het zomerkoeltje zucht tusschen 't hout en de bladeren trillen op zijnen adem. O! 't is daar vooral tegen 't vallen van den avond zoo rustig en vredig; 't is hém dáár zoo wèl, die gaarne voor eenige oogenblikken de wereld met haar strijd en haar lijden eens vergeten wou, om eene wijle andere gedachten, dan die aan het huidige herinneren, den vrijen loop te laten. Dan sterft de laatste zonnestraal aan den horizont weg, en met haar misschien het lijden in de borst, en iets van dat gloeijend goud en dat rooskleurig purper, dat de donkerblaauwe grenzen tusschen hemel en aarde kleurt, daalt ook neder in zijn gemoed en verheldert ook dáár, wat na weinig tijds weder donker zal wezen als te voren. De vesper-klok van den naburigen trotschen tempel der Katholijken klept hoog in de lucht; de avondwind suist door de twijgen, en de ooijevaar op het schaliëndak der kleine kerk klapwiekt en net zich de vleugelen, reeds vochtig van den dauw, die als een zilveren sluijer neêrdaalt uit de hoogte. De toonen van het kleine orgel ruischen, want de grijze organist tokkelt zoo gaarne de toetsen in die stille ure, wanneer

zijne dagtaak is afgeloopen, en menigmalen kunt gij zijn meesterlijk spel en zijne trillende stem nog binnen die wanden vernemen, wanneer de bleeke maan reeds door de kerkramen heentuurt en heur schaduw grillige, spookachtige, fantastische figuren vormt op de wit en blaauw gemengelde leijen van den vloer. Van uit de verte vangt uw oor het lied van den scheper op, die zijne kudden huiswaarts drijft, en hoort ge iets van 't gewoel der wereld rondom u, wier gonzende stem u herinnert, dat ge nog toeft in het vleesch. Want hier zoudt ge veelligt dat vergeten, uw geest is levendig, maar uw stoffelijk omhulsel met zijne ellende en leed, daaraan denkt ge thans weinig. Gij zijt hier alléén, alléén met de dooden en met God! De meeste menschen vermijden zulk eene plek, zij zijn bij de ontslapenen niet t'huis; het vleesch zucht naar het vleesch, en de gedachte aan het stof dat hier slaapt, verkilt het warme, frissche, levenslustige bloed. Die terpen spreken van een scheiden van de wereld; die witte grafsteenen zijn de grenspalen tusschen tijd en eeuwigheid, tusschen het bekende en het onbekende; wanneer die terp zich boven uw hoofd heeft gesloten, wanneer op dat arduin uw naam is gebeiteld, dan zal de zoon van het stof zijnen God zien van aangezigt tot aangezigt, zijn Vader, maar ook zijn... Regter! Is 't wonder, dat wie hier de schreden henen wendt, zich dikwerf, zich meest altijd alléén bevindt?

De kerkhoven der Protestanten op de meeste dorpen in de Meijerij en ook dat te E. zijn als de bewaarplaatsen van de geschiedenis der geslachten. Hier, meer dan elders, heeft men de gewoonte de zerk neêr te leggen op de zoden, om den kinderen zigtbaar de plek te herinneren waar het stof des vaders rust. 't Is geen prettige lectuur, maar het lezen dier namen en dagteekeningen heeft iets dat boeit, dat de belangstelling opwekt. Er schuilt poëzij in, en de verbeelding knoopt aan die namen de legenden der geslachten vast. Noord-Brabant heeft eene zeer eigenaardige bevolking; eene bevolking van her- en derwaarts te zamen gevloeid; wist ge 't niet reeds, deze grafsteenen zouden 't u kunnen vertellen. Die hier vredig onder elkaâr sluimeren, terwijl hun stof zich vermengt met dat van de zonen en dochteren des lands, hebben in een geheel ander oord als kinderen gespeeld, zonder het ooit te vermoeden, dat eenmaal in dezen mullen grond hun gebeente zou

rusten. Zie, deze zerk, waarop dat ridderlijke wapen is gebeiteld, draagt een naam, die door Kennemerland's eersten edele werd gedragen; die daar ginds vertelt u, dat zij het stof dekt van den vrijen Fries, die regt had den halven arend boven de grafstede van zijn geslacht te doen uithouwen; een weinig verder ziet ge de »fleurs de lys" door den dwarsbalk der bastaardij gekruist, en daaronder een naam, die aan de dagen der geloofsvervolging in Frankrijk herinnert, en van eene familie spreekt, achtbaar en aanzienlijk op den grond, waar het stamhuis was opgetrokken, hier *refugiés* en ballingen, wier laatste zoon hier in vergetelheid rust; of ginds leest ge den naam van den wakkeren krijgsman, die als loon voor een leven vol moed en trouw, op zijn ouden dag een pensioen ontving, juist ruim genoeg om hier in stilte te leven en als eerlijk man te sterven. En nog zoovélen; jongere zonen van geslachten, die hier een nieuw te huis zich optrokken, in later jaren even aanzienlijk als de stins of 't kasteel, waar de oudste broeder als landheer verbleef; anderen weêr, minder gelukkig, veelligt door eigen schuld, die men herwaarts henen zond om zoo mogelijk door de wereld te worden vergeten en hier onderhield, niet overeenkomstig het aanzien van den naam, dien hij droeg, maar wiens terp toch het grafteeken moest dragen, opdat de dorpeling zou weten hoe die »onnoozele kostganger" toch iets meer was dan »zoo maar een burgerman". Of ginds, de nette, eenvoudige steen, die eene dankbare gemeente den leeraar oprigtte, die in dezen achterhoek zijn talent moest begraven, maar een talent zich weglegde in de hemelen, waar men den trouwen dienstknecht gaarne welkom heette. En nog zoovélen; o! wanneer de geschiedenis van wat slaapt onder iedere grafzerk eens voor de wereld niet meer verborgen was, hoe belangrijk zou menige bladzijde zijn, voor hem, die ook uit het boek van dat verledene, lessen voor eigen heden en toekomst wou garen.

Maar hèt kerkhof te E. heeft nog eene zerk tusschen het hooge gras verborgen, wier opschrift ik misschien op *Père la Chaise*, nimmer hier zou hebben gezocht. Wilt ge met mij lezen wát de nageblevenen daarop deden beitelen, ter herinnering aan hem, die hun dierbaar was? Schuif dan het groene zomerkleed weg en zie even:

HIER RUST
ONZE FRITS
HIJ SLIEP OP SCHOONOORD IN
OM IN SCHOONER OORD TE ONTWAKEN.
E... 16 AUGUSTUS 18...

Dat zijn vriendelijke, liefelijke woorden, niet waar? »Onze FRITS"? Wel moet men hem lief hebben gehad, wel moet de bewoner van *Schoonoord* die liefde hebben verdiend, sterk en genoeg door állen gedeeld, om zijn geslachtsnaam te kunnen weglaten en in den dood hem alléén den vriendelijken naam te gunnen, waaronder hij in zijn tehuis en bij állen bekend was.

Ik heb dikwerf bij dezen verwijld en 't niet zelden gedacht, hoe gaarne ik willen zou, dat ook zóó mijne nagedachtenis werd gebragt tot volgende geslachten. Zóó liever, dan door een wapenbord of weidschen titel. Want het wapenbord kan reeds aan de wieg worden gehecht, zoowel als op de grafzerk worden gebeiteld. Dat is eene vrucht van de verdiensten of de fortuin onzer vaderen. En de titelpraal kan worden verdiend, met inspanning van krachten, met opoffering van het betere in ons — zoo men dat ten minste er voor over heeft. Maar of gij of ik ooit zulk een grafschrift als »onze FRITS" zullen *verdienen;* zie, mijn lezer! dat betwijfel ik van de meesten onzer. God heeft énkelen verkoren om in geheel bijzonderen zin zijne beelddragers te zijn op aarde. Zulk een was hij. Maar gij of ik? Weêrspreekt ons verleden de mogelijkheid niet reeds? Wij zijn te zelden »goed", en hij was 't den zijnen altijd!

Wilt ge eenige oogenblikken naar de eenvoudige geschiedenis van zijn leven luisteren?

Dominé STERMUND, de geliefde herder van E., was ontslapen. God had hem vroeg t'huis gehaald; voor hem zelven niet te vroeg, voor de zijnen lange jaren vóór den dag, waarop zij hem missen konden en missen wilden. Toen de doode was uitgedragen, bleven in de pastorij eene schreijende weeûw, drie hulpbehoevende dochters en een vijftien-jarige knaap achter. De zon van diens toekomst lag zich te rusten achter den groenen heuvel, waar het stof des vaders sliep. De blonde knaap had zich idealen gevormd, die vroeg door de onbarm-

hartige hand der werkelijkheid in nevelen werden gehuld, om langzamerhand te verdwijnen, zonder een enkel zigtbaar spoor achter te laten, dan alleen in de borst van dien jongen, waar van die ure af, eene ledige plek bleef, die nimmer werd aangevuld. Hij had een dienaar van CHRISTUS, een herder zijner kudde willen worden, als eenmaal zijn vader was. Zijne opvoeding had hem de wetenschap lief doen krijgen, in zijn binnenste smeulde de vonk der poëzij. Maar wetenschap wordt alleen verkregen ten koste van geld, en poëzij geeft geen brood. Met dien droom moest het gedaan wezen, en de ijzeren wet der noodzakelijkheid waarborgde dien dan ook een spoedig einde. Men had STERMUND lief gehad, en wie invloedrijk waren in de gemeente, wilden gaarne iets doen voor zijne nagebleve-nen. *Schoonoord* stond ledig, en men wist de weduwe over te halen, het in de onmiddellijke nabijheid van het dorp lief gelegen buitentje voor een matigen prijs te huren. De band van 't gezin werd spoedig verbroken. Waar 't ziekelijk gestel der beide oudste meisjes hare verwijdering uit het ouderlijke huis niet gedoogde, daar ging de jongste, de levenslustige, beeldschoone KLARA spoedig onder de menschen, zij vol hope op de nieuwe toekomst, die eigen hand en eigen kracht haar scheppen zou; maar bij 't afscheid was het der moeder bang om 't harte, omdat zij haar lieveling kende, en het ouderlijk dak de beste schuilplaats achtte voor de onervarene, in wier meisjesborst hartstogten sluimerden, welker bestaan de zeventien-jarige zelf niet vermoedde. Met FRITS had men groote plannen, die zich echter niet verder dan den beperkten kring van het dorp uitstrekten. Er zijn menschen wier toekomst door de omstandigheden hunner eerste jeugd, stilzwijgend, maar daarom niet minder beslissend wordt aangewezen. Zulk één was hij. De knaap was vroeg ontwikkeld naar ligchaam en geest; de opvoeding des vaders wierp goede vruchten af; hij schreef eene fraaije hand, was de beste rekenmeester uit het dorp, bezat meer dan gewone taalkennis, toonde bij al wat hij deed eene vlugheid en een oordeel verre boven zijne jaren, en scheen in het oog van de vriendelijke beschermers van 't gezin als voorbestemd om zoo'n dorps-*factotum* te worden, waarvan gij de type op het platteland bijna in iedere streek kunt aantreffen.

Toen de familie op *Schoonoord* haar intrek genomen had,

KLARA naar hare nieuwe bestemming vertrokken was, en moeder STERMUND nog niet regt wist wat zij met FRITS zou beginnen, tikte op zekeren dag de Burgemeester den blaauwgekielden knaap op den schouder en verzocht hem, hem eens even naar het dorpshuis te volgen.

Daar wierp de achtbare vader van E. zich in zijn leunstoel, en FRITS scherp aanziende, vroeg hij hem op goedigen toon:

»En weet je nu al, FRITS! wat we met je voor hebben?"

FRITS ontkende die wetenschap en verklaarde tevens dat hij zelf niet wist wat hij beginnen zou.

»Dan zal ik 't je zeggen, jongen!" en de brave GIJSSENS greep zijne hand; »zie je, van dat Dominéschap, daar je goede vader vroeger wel eens over sprak, daarvan kan niets meer komen. Dat zou niet alleen geld kosten, maar, vat je, dan zou 't ook te lang duren voor je iets toe kon brengen, om het je brave moeder wat makkelijker te maken. 't Was Gods weg, dat ze alleen voor alles zitten bleef, en we willen daarin berusten. Hij zal 't wel weten wat het beste voor je vader en voor jullie was. Maar... 't pensioen is te klein, de tijd niet van de voordeeligste, KLARA is nu wel de deur uit... dat is daarom toch niet uit je moeders beurs; je twee andere zusters zijn ziekelijk, en ronduit gezegd, ik geloof niet dat ik er gaauw eene trouw-acte voor zal behoeven te teekenen, en... 't is daarom zaak, dat je zoo spoedig mogelijk aan de verdiensten komt. Nu kan ik je hier op de secretarie best gebruiken; er staat twee-honderd gulden toe; en als ik 't met je vinden kan, dan zal de Raad zoo niet wezen, of er zal ieder jaar wel wat bijkomen. Buitendien zal 't schrijfwerk voor den Notaris en den ontvanger niet uitblijven, en..." op die wijze voortgaande deed hij hem een *legio* kleine diensten aan de hand, tot de nieuwejaarsrekeningen van den timmerman, die een slecht scribent was, ingesloten, wier vervulling met zeker honorarium naar gelang van omstandigheden zou worden beloond. Bovendien schilderde hij hem de toekomst vrij lagchend en aangenaam. Wanneer alles goed ging, zoo als hij hoopte en verwachtte, dan kon met den tijd uit den klerk ter secretarie een gemeente-secretaris groeijen; de rentmeester van den ambachtsheer zou toch ook niet eeuwig leven; een griffier van den polder had men immer noodig, en wat dies meer zij.

Op 't eind liet hij zijne hand los en vroeg op eenen toon, die reeds bewees welk antwoord hij wachtte: »En wat zegt gij daar nu toe, FRITS van den Dominé?"

Maar FRITS van den Dominé deed er voorloopig het zwijgen toe. Niet dat het verhaal van die tegenwoordige en toekomende heerlijkheid hem dusdanig verbaasde, dat het spreken hem onmogelijk was, maar.... daar lag de laatste vonk der hope te zieltogen; nog immer had er een denkbeeld geleefd in de borst van den knaap, dat door de begeerte naar eene toekomst, zoo als hij zich die droomde, genoegzaam gevoed werd, om zijn helderen blik te benevelen en eene wijle hem te doen gelooven, dat wat goede menschen met hem voorhadden, overeen zou komen met wat hij immer zich van de roeping van lateren leeftijd had voorgesteld. Hij had zelfs gedacht, dat de Burgemeester, die rijk was, dat de Ambachtsheer, die over eene beurs te beschikken had, dat die en nog anderen de handen zouden hebben ineengeslagen, om.... Die gedachte was nog sterk genoeg om nu hem te doen vergeten, dat de een hem tot secretaris, de ander tot rentmeester bestemd had, en hij riep onwillekeurig uit:

»Ik had dominé willen worden!...."

GIJSSENS zag het; een innerlijke strijd teekende zich af op 't gelaat van den knaap. Hij was een eenvoudig en een gemoedelijk man tevens. Daarom gevoelde hij wat daar binnen moest omgaan in dat hart, nog niet zoo geheel vertrouwd met de teleurstellingen van het leven, 't misschien nog geloovende, dat iedere bloesem der hope de zwachtels ontplooijen moet; 't veelligt nog niet bevroedende dat zoo menige kiem wordt vertreden en verstikt. Hij lag hem de hand op den schouder en zeî goelijk:

»Dat had ik ook graag zoo voor je gewild, FRITS! heel graag, en anderen ook, en ik geloof, dat je door den tijd een goeje zou geworden zijn, zoowel als je vader. Maar zie je, jongen! als je nu alleen op de wereld stondt en geene moeder en zusters hadt, die ook geholpen moeten worden en die gij helpen moet, zie je, dan was 't eene andere zaak. Nu.... begrijp je me?"

Ja wel! brave, eenvoudige man! zijns moeders FRITS begrijpt u; hij weet het; stond hij alléén op de wereld, dan hing 't gedroomde ideaal niet te hoog om gegrepen te kunnen

worden. Nu hij in een kringetje met moeder en zuster rondom hem geplaatst is, nu.... moet er vaarwel gezegd worden aan den droom der jeugd. Hij moet met den tijd de broodwinner, misschien het hoofd van een gezin zijn, waar veelligt nimmer zijne gade zal nederzitten.... dat is zijne roeping, want een goed Christen is allereerst zijner moeder een goed zoon; hij is allereerst den zijnen goed; een Christen moet weten zich zelf op te offeren, en zelfverloochening moet niet vreemd zijn aan zijn gemoed. Hij heeft u begrepen.

»Dank je wel, voor je goede meening, Burgemeester!" zeide FRITS, »ik zal 't proberen u niet te leur te stellen in uwe goede verwachting. Wanneer moet ik voor 't eerst hier komen?"

En hij kijkt zoo schuins naar den kantoorkruk, en den hoogen lessenaar, en de dikke registers, alsof hij er zich nu reeds vertrouwd meê wil maken.

»Den eersten van de volgende maand, Burgemeester?"

»Dat is gesproken als een man, FRITS! en, nu.... reken op me, waar 't noodig is."

En FRITS gaat naar *Schoonoord*, en doet zijne moeder een lang verhaal van wat daar plaats greep op 't dorpshuis. Hij is opgeruimd, tevreden; zijne moeder kán niet anders dan gelooven, dat zijn liefste wensch vervuld is. Waarom zou zij 't ook behoeven te weten, dat, ware 't niet om haar en de zusters geweest, hij liever.... misschien als matroos had gaan varen, zoo 't niet anders kon. Want 't was waarheid; de secretarie was zijne laatste verkiezing. Die keuze gaf echter 't eerste brood. Brood voor haar! Dat die gedachte zijn besluit had gevestigd, dat zeî hij haar noch iemand.

De moeder dankte dien avond God vurig, die het den menschen in 't harte gaf, hare welvaart en tevens de toekomst van haar kind te verzekeren.

Zoo ging 't drie, bijna vier jaren goed. FRITS werkte van den morgen tot den avond. Hij was zijner moeder, zijner zusters trots. »Onze FRITS" heette hij toen reeds bij haar en anderen. Hij was de regterhand van velen, van den Burgemeester tot den timmerman ingesloten, wiens rekeningen hij uitschreef, van den notaris en van den wachtmeester, voor wien hij ieder jaar de gratificatie aanvroeg. De post op de

Secretarie bragt vier honderd gulden op, en de emolumenten aan zijn overig schrijfwerk verbonden kon men gerust op een paar honderd rekenen. Zoo was 't op den tijd dat Ds. LEEUWEN te E. beroepen werd, die de opvolger was van den leeraar, die in STERMUND's plaats gekomen en nu naar elders vertrokken was. Ds. LEEUWEN was reeds aan de akademie een jong mensch, zoo goed genoteerd, dat toen hij te E. het herderlijk ambt aanvaarde, hij eene reputatie te verliezen niet meer te winnen had. Die bezat hij reeds. Hij had ontegenzeggelijk groote gaven van God ontvangen; hij was dichter en welsprekend redenaar; vlug en veelzijdig begaafd, een dweeper met alles wat schoon was en edel en goed, een bevallig, een rijk man, maar.... geen praktisch gevormd mensch, een idealist in allen opzigte. LEEUWEN was nog ongehuwd; toch had hij behoefte aan gezellig verkeer. Hij was te Leiden bekend voor zijne uitgezochte conversatie. Hij kon niet omgaan met wat minder beschaafd, minder ontwikkeld was dan hij; hij vond geen smaak in de gesprekken van den dag; alledaagsche belangen en alledaagsche genoegens en uitspanningen, zij trokken hem niet aan, en daarom hield hij zich spoedig op zijne gezellige studeerkamer t'huis, en men verklaarde te E., — dat mogt men aan LEEUWEN al een knappen en geleerden dominé hebben, men het echter, wat het gezellig verkeer en het herderlijk werk betrof, niet bijzonder met hem getroffen had. Zijne preken waren beeldrijk en tintelden van geniale vonken, die hij kunstig daarin ten toon spreidde; of zij binnen het bereik zijner hoorders waren, dat vergat LEEUWEN zich te vragen. Weldra was Ds. LEEUWEN reeds niet meer bemind. En buiten af had hij toch den naam van een groot man, en men reikhalsde op menige vacante plaats naar den tijd wanneer hij beroepbaar zou zijn.

Één was er toch die hem lief had met hart en ziel, en ook LEEUWEN had zich innig aan STERMUND gehecht. FRITS leerde door hem allereerst de waarde van een vriend kennen, aan wien overeenstemmig van gevoelen, aan wien sympathie des geestes ons verbindt. De predikant had hen spoedig onderscheiden; die jongeling, die aan zijne lippen hing, 't was hem duidelijk, voor dezen ging zijne preek niet verloren; hij zocht zijn omgang en weldra had hij in hem den eenigen gevonden, die 't verblijf te E., dat hij niet van langen duur zich voor-

stelde, hem dragelijk kon maken. De idealist had weldra bemerkt dat meer dan gewone geestesgaven scholen in den jongen man; hij won zijn vertrouwen, hij ontwikkelde zijn aanleg, hij riep de half gestorven eerzucht ten nieuwen leven, hij deed het ideale, dat kinderliefde vrijwillig te slapen legde, ontwaken met nieuwen gloed, zoodat het weldra weder die geheele ziel vervulde. LEEUWEN wilde den vriend eene toekomst van roem en eer waarborgen; hij vergat dat hij hem op den viersprong bragt, waar, door verkeerde leiding of eene verkeerde keuze, hij welligt hem en de zijnen eene broodelooze toekomst te gemoet voerde. Hij vergat dat de booefening van een kunstvak zelden brood geeft, dat waar de tijd geroofd wordt aan beroepsbezigheden, de eer en de roem niet kunnen opwegen tegen materiële schade. Er werden weldra andere documenten op *Schoonoord* geschreven, dan verkoopbilletten of kohieren, dan timmermans-rekeningen of akten. De jonge bewoner offerde aan poëzij en letteren; eerst werd de tijd aan de nachtrust, later aan die kleine bezigheden, die de emolumenten opleverden, ontwoekerd. LEEUWEN slaagde, waar hij de taak van STERMUNDS Maecenas zich had voorgesteld. Daar ging een straal uit van de zonne des roems en zij daalde neder op het hoofd van onzen FRITS. Toen leefde hij eene wijle als in een zaligen roes, hij leefde een leven der droomen, dat de werkelijkheid hem vergeten deed. Hij veronachtzaamde zijne oude kennissen, en was immer in 't studeervertrek der pastorij te vinden. De Burgemeester klaagde, de notaris, de ontvanger klaagden; die de billetten schreef, scheen de vlugheid eener locomotief van zijne pen te willen vragen. Die dominé LEEUWEN, die zelf zoo'n droomer was, bedierf »onzen FRITS." Geene reden om de liefde tot den predikant aan te wakkeren.

Maar wie klaagde, Mevrouw STERMUND toch niet! Minder dan te voren vloeide eenig emolument, de opbrengst van een buitenkansje in hare beurs, minder dan te voren bemoeide FRITS zich met de belangen van het gezin, minder dan te voren schreef hij KLARA, met wie hij vroeger zoo gaarne de correspondentie gaande hield, en die ook al minder van zich hooren liet; maar de moeder wist het, die bleeke morgengloor des roems, was de eenige zonnestraal, dien haar kind mogt opvangen in 't leven! Daarom klaagde zij niet.

Gods hand zou echter kloppen aan het geweten van den jeugdigen dichter. Een andere weg, dan die eigen eere en eigen grootheid met zich zou voeren, was de zijne. Alleen hadden zijne schreden den weg der zelfverloochening gedrukt, en hij zou voortgaan, voortgaan tot den einde, al stond daar in 't verre verschiet ook een somber en akelig kruishout geplant. Het jaar was stervensreê; de bleeke winterzon van den laatsten dag ging over de aarde op; FRITS zat op de secretarie en.... had geen vrede met het jaar dat daar bijna achter hem lag, al was 't dan ook, dat buiten het dorp zijn naam met eere genoemd werd. Hij was 't reeds als knaap gewoon geweest, dien dag rekening te houden met zijnen God en zijn geweten. Die had, met de meeste naauwgezetheid nog immer vrij wel gesloten. Nu echter.... hij zag op die stapels onafgedanen arbeid; 't zou weken eischen om, wat gedurende eenigen tijd op den achtergrond geschoven was, weder in den regel te brengen. Hij dacht aan het zure gezigt van den Burgemeester, die in de laatste weken niet zoo hupsch en vriendelijk was als te voren. Hij herinnerde zich dat hij, noch met den notaris, noch met den ontvanger op den besten voet stond, en hij geloofde dat de timmerman voor ditmaal zijne rekeningen wel aan den ondermeester zou toevertrouwen. 't Was hem niet prettig; zoolang de zon scheen, bleven de donkere beelden achter, maar toen de laatste matte straal door de graauwe sneeuwwolk onderschept werd, toen werd het hem somber en akelig van binnen. Wat hij in den laatsten tijd niet dikwerf gedaan had, hij vroeg zijne moeder het huishoudboek. Die letters en cijfers schenen hem tegen 't voorhoofd te springen. Niet zijne onophoudelijke werkzaamheid, niet zijne trouwe zorg, wel hare naauwlettende spaarzaamheid, wel haar *tact* om te bezuinigen, waar maar eenigzins bezuinigen mogelijk was, hadden het gezin tegen een aanzienlijk te kort behoed. Meer dan honderd-vijftig gulden had hij minder verdiend dan in den loop van een vorig jaar. Zijn roem had de opbrengst der emolumenten gekost. Toen hij zijne moeder het boek overgaf, lag daar medelijden en innige liefde in haren blik; zelfverwijt sprak uit de zucht die op dien oogenblik zijner borst ontglipte. Hij nam zich stellig voor, een volgend jaar minder tijd aan de beoefening der wetenschap te wijden, en met de borst zich toe te leggen

op die geestdoodende bezigheden, waarvoor 't LEEUWEN reeds gelukt was hem afkeer in te boezemen. Een kloek besluit nemen; helder iedere mogelijke toekomst in 't gelaat blikken; de beslissende keuze nu reeds doen; breken met wat hem roem en eer beloofde; zich wijden aan wat de vervulling der Godsbelofte hem waarborgde; de arme kon 't nog niet. Nog droomde hij, nog geloofde hij aan de mogelijkheid dat pligt en neiging konden gepaard gaan; wie zou hem onttooveren? Niemand anders dan LEEUWEN. Die 't gif hem toediende, zou ook 't geneesmiddel hem reiken. De klok riep de gemeente tot het offer der dankzegging. Die avondbeurt werd immers door LEEUWEN 't meest gaarne vervuld. Hij bragt het woord der Schrift tot de schare: »ontwaakt gij die slaapt." 't Was ernstige, gemoedelijke, hartelijke, welsprekende taal! dat moesten zelfs zij erkennen. die 't minst gaarne hem lijden mogten. »Nooit sprak hij als heden," meende FRITS; ieder woord ging tusschen die beiden als van ziel tot ziel; zonderling! LEEUWEN had bij 't bewerken der stoffe allerminst aan FRITS STERMUND en aan zich zelven gedacht. Toch was er veelligt binnen die muren geen tweetal dat meer behoefte had aan een wakkerschudden tot pligtbesef uit noodlottigen slaap, dan juist zij, van wie hij meende, dat zij die roepstem 't minst van noode hadden: hij zelf en de vriend zijner ziel. God zou echter het woord zijner lippen tot een zaad doen wezen dat eenmaal rijken oogst zou afwerpen, ook voor hém.

Toen het »Amen" door het kerkgewelf weergalmde, was FRITS wakker geschud, en de beslissende keuze gedaan. Wat twee uren te voren hem onmogelijk scheen, was nu mogelijk geworden. De zon zijns roems was ondergegaan voor immer; zelf had hij 't laatste wat van haren gloed bleef in zijne borst, gedood met ijzersterke hand. Hij ging met de zijnen niet mede naar 't vriendelijk huiselijk feest, dat de Burgemeester voor de notabiliteiten van E. had bereid. Hij bleef lang op zijne kamer. Daar schreef hij brief op brief aan Redacteurs en uitgevers, waarbij hij aan hunne tijdschriften zijne medewerking onttrok, en voor het present-exemplaar bedankte. Toen nam hij van zijne schrijftafel weg alles, wat kon herinneren aan den tijd dat hij de letteren beoefende. Wie dien avond de vriendelijke achterkamer van *Schoonoord* was binnen getreden, hij had uit alles gemeend, dat ze een ande-

ren bewoner had ontvangen, dan die des morgens er gehuisvest was. Dát was ook zoo, maar alléén naar de ziel, die tot haar ouden, eentoonigen werkkring wilde terugkeeren, omdat zelfzucht haar vreemd was, en pligtvervulling, reine, trouwe pligtsvervulling weder haar hoogste ideaal.

Na het laatste wat van zijn gelukkig verleden bleef uit zijn oog te hebben verwijderd, rigtten zijne schreden zich naar de pastorij. LEEUWEN zat daar zoo gezellig, zoo regt prettig. Hij was zoo hartelijk blij, dat STERMUND nog eens kwam »oploopen". Men meende het op het vrolijke partijtje wel, dat die twee daar weêr aan 't »soezen" zouden wezen. Maar dat zij zóó bij elkander zouden zijn, als zij 't weinige oogenblikken na FRITS' binnentreden waren, zij hadden 't nooit kunnen, nooit willen denken. Die twee beleefden bittere, maar toch regt zalige, voor de toekomst vruchtdragende oogenblikken in die laatste uren des jaars.

FRITS stortte al wat hem op 't hart lag voor LEEUWEN uit. Hij verzweeg 't hem niet, hoe nu en dan het geweten zich had doen hooren; hoe 't heden luider dan ooit had geklopt; hoe 't in de kerk door zijne woorden geheel was wakker geschud. »Ik kán, ik mag niet langer zóó," besloot hij, »ik mag niet alleen arbeiden voor mij zelven; ik moet arbeiden voor hen, die God mijner zorge toevertrouwde. De kunst kan mij eer en roem geven voor mij zelven, brood misschien, voor die allen zeker niet. Ik heb afgerekend met vorige dagen. Nog eenige maanden zóó en ik ben ongeschikt voor mijn gewoon beroep. Wat zou 't dan zijn? Dank, LEEUWEN! voor 't geen gij voor mij waart en nog wildet zijn; dank vooral voor uwe woorden van heden avond; gij hebt het mij geleerd, dat men zich zelven moet kunnen vergeten om anderer wil; waar ik vergat, dat zelfverloochening pligt was voor ieder, bovenal voor mij, daar hebt gij 't mij ter goeder ure herinnerd. Niet mij zelven ter voldoening, anderen ten zegen te zijn...."

»Hou op!" riep de predikant, en verborg het gelaat in de handen. »God alléén weet of onder die allen daar heden avond binnen die muren vergaderd, één was, die aan een ontwaken, aan een wakker schudden, meer behoefte had dan ik? Ik heb 't nooit geloofd, nooit gevoeld, nooit begrepen, voor nu in dezen oogenblik. Dat gij sterk waart om

het vleesch te kruisigen, dat gij u zelven op den outer van pligt kondet nederleggen, 't heeft mij gered, STERMUND! de schellen vallen mij van de oogen, Heere God! vergeef mij! ik kwam in zoovéél te kort!"

En zijn hoofd zonk op de borst en hij snikte luid. Die man, wiens woorden waren gedrongen tot op den bodem van eene andere ziel, hij had de taal zijner eigene lippen niet begrepen, voor de vriend hem die verklaarde. Ook hem werd het inzigt helder in wat zijn pligt was. Hij bad met en voor den vriend, voor hem en voor zich. Daar klonk het twaalf van den hoogen toren. Het oude jaar was gestorven.

»Maar daar is een gedenkboek voor Gods aangezigt," fluisterde het geweten.

»En de barmhartigheid zal opwegen tegen het oordeel," antwoordde daar eene andere stem.

Gesterkt tegen den strijd des levens, bovenal tegen den strijd met het eigen vleesch, stonden beiden op. Weinige maanden later had ieder zijne veeten tegenover FRITS vergeten, en was hij weder als van ouds »onze FRITS". En zonderling, Dominé LEEUWEN was met het nieuwe jaar ook een geheel ander man geworden. Hij werd eenvoudiger, bedaarder, meer meêgaande, meer welwillend dan te voren. Men begon hem lief te krijgen, en toen hij korten tijd daarna een beroep naar eene meer aanzienlijke gemeente ontving, drong men hem als een éénig man om in hun midden te blijven. Hij bleef ook, en na jaren stierf hij er, toen hij Gods raad had uitgediend, want weet ge, wat de wereld zeide: »dat die twee vroegrijpe geniën van dat afgelegen Meijerijsche dorp »vroeg op" waren," en hij werd vergeten; want toen LEEUWEN in waarheid een *goed* predikant werd, toen zag de vaderlandsche Kerk hem tot hare schade voorbij.

Stil! wat is dat? Wat ridselt daar tusschen 't afgevallen loover? Wat sleept zich daar voort tusschen de dorre, ontbladerde heesters in den tuin van *Schoonoord?* Is dat niet eene reusachtige schaduw, die 't bleeke maanlicht spreidt op 't vochtige sneeuwkleed, dat den grond dekt en nu, met de donkere aardlaag zich vereenigend, eene vuile, slijkerige massa vormt, die de voet naauwelijks doorwaden kan. Want het is

dooi weêr; een nijdige, akelige stofregen, kil, koud en doordringend, een mengsel van water en ijs, valt neder uit de graauwe, grillig gevormde wolkgevaarten, die de wind voortzweept, en die bijwijlen de maan overschaduwen, als begeerden zij 't niet dat een oog van den Hemel op de arme, nu zoo ontredderde en berooide aarde zou neêrzien. Want het donkerblaauwe kleed van den nacht heeft geene starren, die daar flikkeren als goud of als gloeijende vonken, en zoo zij er al zijn mogen, heur glans is te mat en heur licht te bleek, dan dat een menschelijk oog iets van haren gloed zou mogen opvangen. Hoort gij niets, gij die daar binnen zit bij het knappende houtvuur aan den gezelligen avonddisch? Hoort gij niets? Ja! maar 't is het eentoonig lekken der goot; de sneeuw laat los, want het is dooiweêr. Hoort gij nog niets? Ja! maar 't zijn de droppels, die op den steenen dorpel voor 't huis akelig neêrvallen. Niets anders? Neen. Weet gij 't zeker, niets, niets anders? Ja! de wind zucht door de ijle takken der popels, de kraai kraast akelig in de ontbladerde toppen van de linden achter 't huis; de hofhond huilt, want de duisternis en het akelige van den somberen winternacht hinderen hem. Niets, niets anders? Neen! In Gods naam, wat ik u bidden mag, luistert goed, hoort ge niets? Neen, niets!

Zij hooren niets, niets dan het eentoonig lekken, niets dan den wind, die in de takken blaast; niets dan het gillen der kraaijen; niets dan 't gehuil van den hond; zij hooren u dus niet, arme zwerfster! wie die reusachtige schaduw toebehoort. Zij hooren uw gesmoord gekerm, 't klapperen uwer doorweekte kleedij, 't trillen uwer tanden, zamengeprangd van angst en van koude, 't jagen uwer borst, 't beven uwer leden, zelfs 't kreunen niet van dat misschien stervende kind, dat ge onder dien doek aan uw hart verbergt — van dat álles hooren zij niets. Gij zult dus moeten terugkeeren naar het dorp, waar de postwagen u zoo even afzette, en dat ge haastig ontvloden zijt, als begeerdet gij niet dat iemand u in 't gelaat blikken zou; gij moet daarhenen terug; gij hebt reeds te lang hier getoefd, om dat kind, weet ge, want het jonge vogelken heeft den dos nog niet, die 't schut voor de winterkoû. De pluimkens zijn nog te ijl, en... gij zijt de moeder, en gij zijt

aan God rekenschap schuldig voor dat jonge leven, dat Hij uwer zorge vertrouwde.

Gij komt nader; steekt de hand naar de schel uit — haal ze over, opdat zij daar binnen het weten, dat hier buiten iemand toeft. Zij zijn gastvrij, die STERMUNDS op *Schoonoord.* »Gastvrij! zij waren 't altijd" — fluistert gij — »maar zij zullen 't niet zijn voor mij." Voor u niet? waarom niet? Gij zwijgt, gij blijft het antwoord schuldig, maar de tranen vloeijen u overvloediger langs de wangen. Zonderling, waarom schelt gij niet? »Ik durf niet." — Gij durft niet. Gij moet; hoor! de wind huilt akeliger; die handen zijn te blank, de vorm van dat gelaat is te edel, dan dat ge eene zoudt wezen, die men als landloopster huisvesting zou weigeren. Voelt ge niet, de regen klettert u in 't gezigt? Maar nu u alleen niet meer, nu ook dat kind, want die dunne doek is doorweekt. Aan de eene zijde moge de borst, waartegen dat wicht rust, warm zijn, want het is een moederhart; aan de andere zijde is het kil, vochtig, want de winterkoning schreit, en zijne tranen bevochtigen die ijle stof. De tranen van den winterkoning zijn koud, ijskoud, voelt ge, akelig koud, en dat kind is vleesch van uw vleesch, en bloed van uw bloed....

Haal de schel over, moeder! zoo gij 't niet wilt dat die ijzige koning uw kind in uwe armen den gorgel toewringt.

De teerling is geworpen.... de schel gaat over; een zwak en flaauw geluid; de inleiding tot een gebed om genade en vergeving, dat weldra uitgesnikt zal worden.

Er laten zich voetstappen in den gang hooren. Stemmen, die 't elkander verhalen, dat men zich niet begrijpen kan, wie zoo laat naar *Schoonoord* de schreden heenwendt. Het slot knarst, de grendels knarsen, de deur giert op hare hengsels, want juist zendt een windvlaag zijn guren adem naar binnen.

»Wie daar, zoo laat?" vraagt de stem van »ONZEN FRITS."

Geen antwoord.

De eenzame gedaante staat op den dorpel, en de reusachtige schaduw is reeds in den gang.

»Wie daar?"

De deur van het huisvertrek gaat open. Een volle lichtstroom breekt het donker van den corridor.

De gestalte is in den gang, de schaduw reeds in de kamer.

Éöne is er die de schaduw reeds heeft herkend, vóór zij de gedaante in het oog kreeg, waaraan zij toebehoort.

Maar die ééne is eene moeder, is de moeder van die gedaante.

»KLARA! KLARA!" Die kreet komt over Mevrouw STERMUNDS lippen, en zij heft zich uit den ziekenstoel op en treedt haar kind te gemoet.

»KLARA!" Die kreet wordt drie-, viermalen herhaald, en de forsche mannenhand werpt de deur digt, en de krachtige mannengestalte deinst terug, want »onze FRITS" heeft zijne lievelinge onder de zusters herkend, met het kind der schande aan de borst.

. . . .

Ja, FRITS! dat is KLARA! uwe zuster! Nu is 't raadsel u opgehelderd, waarom zij, een jaar geleden, de woning ontvlugtte, waar zij huisvesting vond in ruil voor den arbeid harer handen. Nu is 't u duidelijk waarom in dat jaar niemand taal noch teeken van haar heeft vernomen; nu hebt gij 't spoor gevonden, waarnaar gij zoo lang en vruchteloos hebt gegist. Nu is zij te huis, maar gij die haar hebt gezocht met inspanning van alle kracht, gij zijt het niet geweest, die in de ouderlijke woning haar terugleiden mogt. Gij hadt 't gehoopt, 't van God afgebeden als uw dierste wensch, dat ge een verdoold, maar toch van schande nog rein kind mogt wederbrengen aan den schoot der moeder. Die bede bleek een onverhoord gebed. Zij is zelve daar wedergekomen, nu knielt zij aan dien schoot, en zij vraagt als eene genade, de geschandvlekte vraagt als eene genade eene schuilplaats onder dit dak, wat de reine zou hebben mogen eischen als een regt. Nu zal ik u meer zeggen; KLARA heeft den droom der liefde gedroomd, en zij is ontwaakt, en die droom is met onttooverij betaald. De duive meende aan het hart van den trouwen doffer te sluimeren, en zij ontwaakte aan de borst van den gier. Toen de lust was geboet, toen de vlam van den hartstogt was uitgedoofd, toen daar een ledig achterbleef, omdat zonde op zonde dat niet kon aanvullen, toen toog de verdelger harer onschuld henen naar 't gloeijend Oosten, en lag de zee tusschen hem en haar. Toen zag zij zich omringd door grimmige gedaanten, door akelige spooksels, door armoede, schuld, ellende, door dien moedernaam, die een naam der schande

was geworden, door zoovéél... en er was maar één uitweg, maar iets dat ruste kon geven, voor deze wereld ten minste, maar... aan 't eind van dien weg stond met vlammend schrift »zelfmoord" geschreven.

Uw vader was een vroom man, FRITS! en hij had het ook uwe zuster geleerd, dat het leven dat God den mensch in de borst lag, door hem niet mag worden verbrijzeld of verstikt.

Zij heeft véél vergeten; dat, Gode zij dank! niet.

Toen zij dien weg haar eenigen uitweg wist, toen de nijpende angst haar bekroop, dat eenmaal toch het oogenblik zou komen, dat zij dien weg zou inslaan, toen is zij herwaarts gekomen, en zij heeft alles getrotseerd, haar schaamtegevoel, den toorn eener moeder, den haat van haren broeder en van hare zusters, de verachting van vrienden en vreemden, den spot der menigte, en zij komt... hier eene peluw vragen om te sterven, en u de zorg opdragen voor haar kind!

Wat zult gij doen... hoofd van 't gezin?

. . . .

Wat zult gij doen? Haar vloeken, haar verstooten, haar verjagen? Gij hebt gelijk. Die vrouwe heeft uw eerlijken naam geschandvlekt. Zij heeft uw eenigsten rijkdom te midden uwer armoede, uwe ongerepte eer, u ontnomen. Zij heeft het grijze hoofd eener moeder dieper doen buigen ter aarde. Zij heeft u allen een zwaar kruis opgetast, en zij zal den last nog meerder u opladen, wanneer gij haar huisvest onder dit dak, want dan zal de wereld u bespotten, u verketteren, u minachten. Gij hebt gelijk, weg met haar! niet aan den schoot eener moeder is hare plaats, niet in den kring van een eerlijk gezin. Daar buiten, waar 't stormt en sneeuwt, waar nu de regen plast, of ginds in die donkere holen der ellende in die groote stad, welke zij verliet, daar moet het tehuis wezen der zondares! Weg met haar!

. . . .

Berouw verzoent! Dien God liefheeft kastijdt Hij. Zij sliep met mij onder één hart. Zij stamelde met mij denzelfden vadernaam. Zij was immer mijner moeder liefste kind. Hare jeugd heeft gezondigd, maar haar rijpere leeftijd zal welligt veel goedmaken. Van deze ure af is mijner voor God de verantwoording dier ziel. Waar ik arbeid voor vier, zal ik 't er nu voor twee te meer doen. Ik zal het kind haar helpen

opvoeden; met Gods hulp die kleine ten vader wezen. Laat de wereld spotten en zeggen wat zij wil. God weet 't, dat ik in mijne zwakheid slechts 't goede bedoel!

Ja, dat is alles toch oneindig beter, FRITS! Wie veel heeft lief gehad, hem zal veel worden vergeven. Geef mij de hand, »onze FRITS!" 't is de hand van een eerlijk en braaf man, van een kruisdrager, zoo als morgen de wereld zeggen zal, maar alleen de weg langs den kruisheuvel leidt ten hemel! God zegene u, »onze FRITS!"

Nu is KLARA t'huis, in waarheid t'huis!

Weder zijn er vier jaren voorbij. Stil gaat het leven op *Schoonoord* zijn ouden, gewonen gang. Die ééne zware schok is door geen ander gevolgd. De keten, die 't gezin der STERMUNDS vereenigde, die door KLARA's verwijdering werd gebroken, is door KLARA's terugkomst weder tot één geheel vereenigd. Die hereeniging mogt tranen hebben gekost; de tijd en de liefde hebben nu echter de roestvlekken weggewischt. De E.'sche wereld is aan KLARA reeds weder gewoon; zij heeft zich ook vertrouwd gemaakt met het denkbeeld, dat een knaapje speelde aan haren schoot, dat den moedernaam stamelt, maar wien nimmer die des vaders op de lippen wordt gelegd. FRITS werkt hard en onophoudelijk. Hij is nu gemeente-secretaris, en rentmeester, en kerkvoogd, en directeur van 't leesgezelschap, en lid van verschillende commissiën. Hij is vijf-en-twintig jaren en heeft zijn *bâton de maréchal.* Hij is in E. een man van gewigt. Maar daar buiten? Toch heeft ook hij den tijd gekend, dat de vlam der eerzucht gloeide in zijne borst. 't Blijft de vraag of die geheel is verstikt. 't Zou echter dwaasheid zijn, zoo hij ooit droomde die gedoofde vonk weder aan te wakkeren. Hij heeft duizend gulden tractement, en dat is voor een inwoner van E. al heel mooi. Voeg hierbij de drie-honderd gulden van het weduwen-pensioen zijner moeder; dat maakt een aardig sommetje. Men verwondert zich, dat »onze FRITS" niet naar eene vrouw omziet. Maar »onze FRITS" denkt na, en de menschen die vroeger voor hem dachten, vergeten het denken nu, want sommigen onder hen hebben huwbare dochters zonder fortuin, en FRITS mag wel geene brillante partij zijn, hij is in allen gevalle eene »partij", die door de meesten niet zou geweigerd worden.

Maar FRITS denkt aan eene bejaarde moeder, aan twee zusters, die de voorspelling van den burgemeester helpen waar maken, want aan eene trouw-acte, die voor haar opgemaakt zou worden, is nog nimmer gedacht. Hij denkt aan KLARA, die hij ten echtgenoot moet wezen, omdat de opvoeding en de toekomst van haar zoon zijner zorge zijn toevertrouwd. En dan duizend gulden voor die állen en dat álles, want zijne moeder neemt eenmaal drie-honderd gulden met zich in 't graf. FRITS zucht, want hij weet het wel, *zijne* vrouw zal wel nimmer nederzitten aan zijn huiselijken haard.

Maar, gelukkig voor hem, weet FRITS nog niet wat liefde is. Zal hij eenmaal weten wat liefde doet, wat liefde doen kan? Zal hij altijd *zóó* denken?

. . . .

Het stille, eentoonige dorpsleven te E. wordt verhelderd en opgevrolijkt door eene lieve, vriendelijke verschijning. Die kleine, zwevende, luchtige gestalte moest iederen kring waar zij zich bewoog, iets van hare alledaagschheid ontnemen. Zij aan wie die gestalte toebehoorde, was tevens eigenares van een beeldschoon meisjesgelaat, met heldere blaauwe oogen onder de zware wimpers en fraaije blonde lokken, die het aanvallige kopje omgaven. Zij was zoo'n lief, prettig, klein ding, »zeiden de menschen", die aardige NELLY VOLMER, de arme weeze, die eene bejaarde tante tot zich genomen had, om haar ouden dag nog door een zonnestraal te zien verhelderd, die daar uitging van de jeugd harer lievelinge. Wat gleden die vingers vlug over de toetsen; hoe zuiver en vol was die stem; hoe trippelde die kleine voet, als ze voortschreed langs den zandigen dorpsweg. Hoe gul was ze en hoe vriendelijk, hoe »gemakkelijk" in de conversatie, hoe gedienstig, hoe veelzijdig ontwikkeld, hoe beschaafd. Weinige dagen na hare komst te E. hadden de twee STERMUNDJES haar eene visite gebragt, en zij bragt die spoedig wederkeerig, en het duurde niet lang of de geestige deern begreep 't, dat wilde zij nu en dan eens iets meer hooren dan een gesprek dat over dorpspraatjes liep, of over alledaagsche dingen, zij 't maar met »onzen FRITS" aanleggen moest, die zijn discours wel waard is. Daarom heeft zij *Schoonoord* uitgekipt, wanneer ze zoo eens een avondje hebben wil, dat haar verzoent met het denkbeeld, dat ze in een achterhoek der Meijerij een goed deel

van hare jolige jeugd zoek maakt. Hare ziel hangt aan KLARA, wier toestand zij misschien beter doorziet, tot wier innerlijke zij beter doordringt, dan wie jaren met haar omgingen. Zij speelt met haar knaap, en brengt het breiwerk van Mevrouw STERMUND in 't gelijk, en bediscussiëert dames-loterijen en handwerkjes, en keuken-feiten, en wasch-geschiedenissen met de beide andere meisjes, en besluit met FRITS naar de piano te troonen tot een *quatre-mains*, of dweept met hem met BEETS of wie meer zijn lievelingsdichter is, en plaagt hem nu en dan zijne vroegere schetsen haar eens voor te lezen, en eindigt met aan zijn arm den een kwartier uurs langen weg van *Schoonoord* naar *Rusthof* af te leggen, waar ze de oude tante nog eens prettig lagchen doet, vóór de grijze zich te slapen legt. Wanneer ze op *Schoonoord* binnentreedt dan brengt ze altijd een zonnestraal meê; door den tijd ook een die warm neêrdaalde in het hart van »onzen FRITS".

Ziet ge, FRITS mogt een verstandig man zijn, hij was toch zoo verstandig niet, dat hij de betoovering van NELLY's blaauwe oogen weêrstand kon bieden. Zij bragt weldra zijn zonlicht wanneer zij kwam, en zij nam 't mede wanneer zij henen ging. Weldra had hij haar lief met hart en ziel, lief met al 't vuur eener eerste, innige, reine liefde. Toch zweeg hij; juist omdat hij haar liefhad. Hij was een arm man, al had hij ook duizend gulden inkomen. Hij had een huisgezin, al was hij niets meer dan de zoon des huizes. NELLY was arm, NELLY kon hem niets meer geven, dan wat hij haar schenken kón, liefde en overeenstemming der ziele. Want al werd tusschen die beiden nooit een woord van liefde gerept, al bleef zijn mond immer gesloten door pligtbesef, al was hij voor de wereld en voor haar niets meer dan een vriend, toch wist hij 't, een warmer gevoel dan vriendschap jegens hem, was niet vreemd aan hare borst. Hij zag 't aan dien liefelijken blos op hare wangen, wanneer zijn voet den dorpel van het huisvertrek overschreed; hij zag 't aan haar blik, als hare oogen staarden in de zijnen; hij bespeurde het aan het beven van die hand, wanneer haar arm in den zijnen rustte. Arme FRITS! misschien arme NELLY!

Zoo duurde die omgang maanden aan maanden. Zij twijfelde nu en dan aan hem; zij wist niet hoe zij 't met hem had; dan verried zich zijn hartstogt in die kleine *nuances* van

't leven, om straks zich weêr te verbergen als of hij voor haar niets meer dan voor ieder ander was. Aan de mogelijkheid van dusdanige zelfbeheersching in een man, dien zij bemint, had zij nimmer kunnen gelooven. Aan de mogelijkheid van een dartelen en spelen met een gevoel, dat hij misschien in hare borst heerschende meende; op te hoog een voetstuk stond haar afgod voor het oog harer ziel, om de gedachte aan de mogelijkheid daaraan, niet te verstikken, zoo spoedig die bij haar opre es.

Eindelijk kwam er een tijd, dien FRITS weder de beslissende keuze tusschen neiging en wat hij nog immer zijn pligt meende, voorlegde. NELLY's schoonheid had ook het oog van een anderen aan haar blik geboeid. NELLY's geestesgaven hadden ook een anderen man aangetrokken, die zoo wel als de jonge STERMUND een edel hart in de borst omdroeg. RUDOLF DARVANT logeerde gedurende eenige maanden bij eene der aanzienlijkste familiën te E. Hij had, eenigen tijd geleden, de Delftsche Akademie verlaten, om weldra zijne bestemming naar de Indiën te volgen. Hij was jong, knap en rijk. 't Was velen spoedig duidelijk, dat NELLY VOLMER indruk op hem had gemaakt, en men meende dat niemand er zich over zou kunnen verwonderen, wanneer die indruk een wederkeerige was. NELLY ontving zijne hulde zonder in eenig opzigt hem aan te moedigen. Waar NELLY was, was ook hij immer te vinden, zelfs op *Schoonoord*, want hij had spoedig de kennismaking met FRITS aangeknoopt.

Het oog der liefde ziet scherp, en STERMUND bedroog zich niet. Toen kwam de ure van zijn zwaarsten strijd. Bij deze beproeving, bij dit offer golden de offers van 't verledene niets. Zijn droom der jeugd, zijne eerzucht, zijn roem, zijn geliefkoosde taak, de uitspanningen zijner jonkheid, die opgeven, die vaarwel te zeggen, 't was zoo weinig in vergelijking met wat hij nu zijn geheele levensgeluk meende. Aan de eene zijde stonden de zijnen, aan de andere de blonde NELLY; die beiden te vereenigen, zijn verstand noemde het, en te regt, eene onmogelijkheid; een nieuw huishouden in het bestaande met dezelfde middelen: hij durfde de poging niet te wagen; hij had NELLY te lief om aan armoede haar prijs te geven, en... waar hij 't niet deed, waar hij de gade zijne woning binnenleide, om weldra zijne kinderen te zien spelen

aan haren schoot, zou daar de pligt van den man en vader die van den zoon en den broeder niet ontbinden, en zou dan die taak van lange jaren geene vruchtelooze blijken op 't eind? Hij had de keuze tusschen eene wisselvallige toekomst voor de vrouw zijner liefde, en waar hij daarvoor NELLY vrijwaarde, de zekerheid van eene behoeftige grijsheid voor zijne moeder. Was »onze FRITS" niet in den echten zin des woords een kruisdrager?

Hij zweeg echter tot er een avond kwam, korte weken vóór den dag, die voor DARVANTS afreize bestemd was. Tusschen schemerdonker kwam NELLY op *Schoonoord.* DARVANT zag men dien avond niet. Zij was stil en in gedachten verdiept. Toch troonde zij FRITS naar de piano, maar zijne vingers waren heden niet vlug als anders, en weldra gaf zij haar gemoed lucht in eene diep gevoelde, innig liefelijke fantasie. Haar spel ging den jongen man tot de ziel. Die toonen hadden woorden voor hem; zij speelde niet, maar zij sprak; al wat sluimerde in die meisjesborst wist hij nu. Dáár was geen geheim meer, dat zij niet had uitgesproken; toen de laatste toon wegstierf, parelden tranen in hare oogen, en ook de zijnen waren vochtig; zijne borst zwoegde, de slapen klopten hem, en 't jonge bloed gudste hem onstuimig door de aderen. Hij had moeite zich goed te houden, tot de klok negen sloeg, 't gewone uur waarop hij NELLY huiswaarts geleidde.

't Was een heerlijke, liefelijke herfst-avond. De luwe wind ruischte door de twijgen; de krekel sjilpte zijn avondlied in de beek en voorspelde een zonnigen dag. 't Was alles zoo stil, zoo plegtig in de natuur, als of zij stervensreê, zich bereidde voor den overgang tusschen leven en dood. Het heldere maanlicht spreidde een zilveren gloed over het donkergroene gebladert' van het heestergewas waar tusschen zij heen schreden. Haar arm trilde in den zijnen, hij hoorde 't bonzen van NELLY's hart, en nog sprak hij geen woord. De arme strijder kon zich den hartstogt nog niet overwonnen geven.

Zij verbrak 't allereerst die stilte.

»Ik moet u raad vragen, FRITS!" zeî ze twijfelend, als wilden de woorden haar niet goed over de lippen; »ik heb niemand hier dan u op wien ik vertrouwen kan, en ik heb behoefte aan raad. DARVANT heeft mij heden morgen ge-

vraagd, hem als zijne vrouw naar de Indiën te volgen......"

't Hooge woord was er uit. Zij zag hem aan en zij deinsde terug toen zij het doodelijk bleek over zijn gelaat verspreid zag, dat eene tijding daarop te voorschijn riep, die de arme reeds sedert lang had verwacht.

Hij wikkelde zijnen arm uit den haren, hield stil en bragt de hand aan 't voorhoofd, waarop een klam zweet parelde.

»DARVANT.... u gevraagd.... u, NELLY! Mijne...."

»Mij gevraagd; zeg gij mij, wat moet ik doen?"

Wat zij doen moest? Moest dat kruis nog zwaarder voor hem worden? Hij hare keuze leiden? Hij, met eigen hand het paradijs verwoesten, dat hem wachten kon aan hare zijde?

»Ik, ik weet 't niet, ik moet nadenken, NELLY!" was 't eenige wat hij zeggen kon.

Zij antwoordde niet, maar tranen, groote tranen biggelden haar langs de wangen. Hij schreed niet voort, maar liet eenige oogenblikken zijn hoofd op haren schouder rusten. Ook hij schreide.

Aan de zijde van DARVANT zou zijne NELLY rijk zijn en geëerd, en misschien gelukkig.

Aan de zijne, misschien arm, zeker behoeftig, zeker éêne, die nu en dan zou moeten strijden over het ophouden van een gedwongen fatsoen met beperkte financiële middelen, en hij wist het, zij was eene vrouw, en welvaart is voor deze meestal eene voorwaarde tot geluk.

Stond hij met DARVANT gelijk?

En bovendien zijne moeder, zijne zuster, KLARA's ZOON?

»Onze FRITS" was een man; hij hief het hoofd op, drukte NELLY een innigen en hartelijken kus op het voorhoofd, en zeide ernstig en bedaard:

»NELLY! niet ieder wordt door God zoo gezegend, dat hij de inspraak van zijn hart kan volgen. Er zijn wenschen, die sterven moeten, omdat ze niet vervuld *mogen* worden. Die vervulling van sommigen zou eene misdaad zijn. DARVANT is een edel man, een man, dien ik gerust mijne zuster zou overgeven. Nu weet gij genoeg. Meent gij ooit met hem gelukkig te kunnen zijn, maak hem dan gelukkig..... God zegene u!"

Zij kón niet antwoorden, zij begreep hem zoo goed.

Toen zij *Rusthof* naderden, hield hij haar nog even staande vóór zij de huizinge binnenschreed.

»Als gij ooit daar met hem komt, NELLY! dan zult gij daar misschien een man ontmoeten, wiens naam HOFWEGEN is. Hij is op den weg naar eer en rijkdom. Zeg hem, dat ik de echtgenoot ben van de vrouw, die hij misleidde, en de vader van zijn kind. Zeg hem, dat ook dit eene klove was tusschen u en mij. En nu... vaarwel, goeden nacht, NELLY!"

En hij trok haar tot zich en drukte haar innig aan zijne borst. Daar rustte zij eene wijle. Dat was voor de eerste maal, dat zij zóó bij elkander waren. Voor de eerste en de laatste maal, want weldra rukte hij zich los, en zij zag hem niet weder, daar hij een paar dagen later E. voor eenige weken verliet, om eenigen tijd in den vreemde te zwerven. De menschen vertelden, dat »onze FRITS" gedurende jaren een sommetje gegaard had om in de wereld eens rond te kijken, en daar hij toch wel begreep, dat er van eene *voyage de noces* nooit iets inkomen zou, 't nu maar ging opmaken.

Toen hij zes weken later in zijn dorp terugkeerde, was NELLY VOLMER Mevrouw DARVANT, en de vaderlandsche kust lag reeds verre achter haar. De zonnestraal had voor de huiskamer op *Schoonoord* geen gloed meer; want zij moest voortaan de woning van NELLY's echtgenoot verhelderen en »onze FRITS" was die echtgenoot niet.

Wilt gij nu nog even den man zien, die in vroegere jaren alles voor de zijnen was, en nu dat zoo niet meer noodig is, een weldoende engel, een vriendelijke, goede geest voor de plaats zijner inwoning? Ga dan nog eens naar E. en naar *Schoonoord*, nu sedert eenigen tijd het eigendom van »onze FRITS". Wanneer gij de huiskamer binnentreedt, dan ziet gij daar ledige plaatsen. Één, twee, drie. Nu, de groote bullebak, die leelijke, oude, nijdige tijd heeft weêr twintig jaren zoo maar weggekaapt, en ze rusten in zijn gapenden muil, om nimmer weder te keeren. Weinige maanden na NELLY's vertrek werd Mevrouw STERMUND bij Gods dooden te slapen gelegd, en 't laatste woord van hare lippen was de zegen eener dankbare moeder uitgesproken en afgebeden over 't hoofd van »onzen FRITS". Nu, sedert eenige jaren zijn ook de beide

zusters, die nimmer tot een trouwdag kwamen, onder de groene zoden geborgen, en alleen KLARA en haar zoon bleven den jongen STERMUND over, die nu zoo langzamerhand ook al een oude STERMUND wordt, en bij wien 't grijs ook al doorschemert tusschen de lokken, die zijn vriendelijk, ernstig gelaat, en zijn voorhoofd, waarop 's levens leed zijne voren achterliet, omgeven. Nu meende men in E. stellig, dat »onze FRITS" nog wel eenmaal een jong vrouwtje de huizing zou binnenleiden. Maar de menschen wisten niet hoe dat hart nog immer bloedde aan eene wond, die de tijd wel minder pijnlijk deed worden, maar nooit gansch had geheeld. De menschen wisten niet dat nog immer in die ziel een beeld leefde, welks verwen niets van hare frischheid verloren, en dat bijwijlen nog zoo vriendelijk hem in 't gelaat blikte, als of zij, wie het toebehoorde, aan zijne zijde zat. Voor KLARA was hij álles, voor haar zoon een zorgdragend vader. 't Was hem een zalig oogenblik in het leven, toen hij bespeurde dat de jongeling dezelfde roeping als de zijne begeerde, die in de dagen zijner jeugd zijn liefste droom was geweest. Hij deed voor dezen, wat hij eenmaal gehoopt had, dat de notabiliteiten van E. voor hém zouden hebben gedaan; hij bezorgde hem de beurs van den Ambachtsheer, en voerde nieuwe bezuinigingen in zijn huishouden in, om de kosten zijner studiën te kunnen goedmaken. LEEUWEN heeft hem voor de akademische lessen voorbereid, en LEEUWEN vond in KLARA's zoon »onzen FRITS" van vorige dagen weder. Die jonge man dan aan KLARA's zijde is FRITS STERMUND de tweede. Dat hij nog immer den naam van STERMUND moet dragen, is een angel, die »onzen FRITS" diep in 't vleesch zit. HOFWEGEN, de man, dien hij NELLY als den verleider zijner zuster noemde, heeft het tot eene hooge militaire betrekking in de Indiën gebragt, en toen er vijf jaren verloopen waren, durfde FRITS het voor de eerste maal wagen aan Mevrouw DARVANT te schrijven. NELLY's eerste antwoord.... 't was een schat, dien ge nog voor goud niet van hem koopen zoudt. Later schreef hij meermalen, en ontving meermalen brieven zoowel van haar als van RUDOLF. Maar nimmer een woord van dien man, dat eenige hope gaf op herstel van eer. KLARA moest zich in hem vreeselijk bedrogen hebben, want immer had zij hem als een loszinnig, nimmer als een verdorven mensch geschil-

derd. Nu ligt ook die hoop te zieltogen, en NELLY schijnt in hare steeds toenemende huiselijke beslommeringen, en de wereldsche grootheid van haar echtgenoot, den man harer eerste liefde langzamerhand te vergeten, want haar laatste brief dagteekent reeds van twee jaren te voren. De bewoners in E. dragen FRITS op de handen; nu zijne middelen dan ook wat ruimer zijn, worden zijne weldaden meerder, en de man, die voor zich zelven bijna geene behoeften kent, weet de behoeften van anderen immer zoo juist te raden.

't Is op een vriendelijken lentemorgen, tijdens des students Paasch-vacantie, dat wij het drietal aan het ontbijt bijeen vinden. KLARA ziet er nog goed uit; nu, zij die een beeldschoon meisje was, behoeft ook op veertig-jarigen leeftijd geene onbevallige vrouw te zijn.

»En gij zegt, dat er heden vreemdelingen naar *Rusthof* komen zien?" vraagt hij KLARA.

»De tuinman vertelde 't mij; hij had een brief ontvangen, en meende dat een groot gezin het buiten woû huren."

»Dat is nu de vierde maal sedert NELLY VOLMER heenging, dat het leêg stond; wie daar komt, blijft er niet lang," voegt hij er zuchtende bij, nog immer denkende aan die vriendelijke verschijning, welke eene korte wijle ook *Rusthof* iets van haar lichtglans meêdeelde.

KLARA zwijgt. Zij acht het immer beter die snaar zoo flaauw mogelijk aan te raken. Als de windharp dien naam hem in 't oor ruischt, dan ligt een diepe weemoed over die ziel, en zij wil weemoed hem sparen.

Hij heft even het hoofd op. »De voordeur werd geopend," meende hij. De voordeur niet alleen, maar ook de deur van uw heiligdom, van uw huisvertrek. Wie mag 't zijn? Wie zijn ze, die beide vreemden, welke toch eveneens doen als of ze hier niet vreemd, als of ze hier t'huis waren?

NELLY! DARVANT!.... onze FRITS! KLARA!

Ja! NELLY en DARVANT. Zij kwamen *Rusthof* zien. Eerst weinige weken geleden in het vaderland aangekomen, hebben zij die verrassing hem voorbehouden, en *Rusthof* krijgt zijn zonnestraal weder.

Die ontmoeting u te schetsen, spaart ge mij immers, vriendelijke lezer? Wees echter gerust, zij konden elkander als goede en hartelijke vrienden in 't gelaat blikken. NELLY was

de moeder van een zestal kinderen, wier vader de man was, dien zij innig liefhad, en hij was »ONZE FRITS", een eerlijke, trouwe jongen, zelfs nu nog, nu grijze haren voor 't blond van weleer in de plaats waren getreden.

Er werd zoo veel verhaald, zoo veel besproken, zoo menig plan voor de toekomst gevormd.

Toen de avond viel en het stervende zonlicht het loover tintte met een gouden gloed, toen troonde hij haar met zich naar het venster, waar zij weleer zoo dikwerf te zamen neêrzaten, en hare hand in de zijne nemende, vroeg hij:

»NELLY! ge zijt gelukkig, niet waar?"

»Nu ik weder op *Schoonoord* ben, weet ik niet meer wat ik van God zou kunnen of mogen vragen, maar gij....?"

»Ik ben tevreden, NELLY! God heeft alle dingen wèlgemaakt!"

»Niet één onvervulde wensch, niet ééne leêgte, die gij aangevuld zoudt hopen?"

Hij lag de hand op het hart, en zeide:

»God weet 't, slechts ééne..." — en hij wees op KLARA — »maar dat is voorbij, gij hebt hem zeker nimmer gezien!"

»Één slechts. Dát was eenige dagen vóór hij voor Gods regterstoel zou worden geroepen. Hij was immer in de binnenlanden; eene zware verwonding maakte hem echter het verblijf op *Weltevreden* noodzakelijk. Dáár ontmoette hem DARVANT toevallig. Zij bleken verre bloedverwanten. Onmiddellijk begaf ik mij tot hem, en verhaalde hem dat ik KLARA STERMUND kende. Hij verbleekte, want reeds jaren geleden meende hij haar gestorven. Hij wilde goedmaken, wat nog goedgemaakt kon worden. Zijn eerste voornemen was met ons te repatriëren. De dood evenwel heeft een huwelijk tusschen hem en KLARA onmogelijk gemaakt. Op zijn sterfbed echter wettigde hij zijn kind, en maakte hem erfgenaam van zijn vermogen. Beide stukken zijn in DARVANTS bezit. KLARA's zoon heeft het regt den naam zijns vaders te dragen."

»God! ik dank u!" was 't eenige wat »ONZE FRITS" stamelen kon.

Had menig ideaal een vroeg graf gevonden, die droom was toch verwezenlijkt, de eer zijner zuster was hersteld. Had een Hoogere hand NELLY's weg afgebakend, en haar heengewezen naar dat verre strand, van waar zij dat afgebeden kleinood met zich zou brengen?

Hij durfde het niet gelooven. Hij wist alleen dat nu álles goed was, en nog eenmaal herhaalde hij 't: »God heeft álles wèlgemaakt.

En nog jaren daarna zou hij dat woord tot het zijne kunnen maken. Toen LEEUWEN hem voorging naar het land der ruste, overschreed KLARA's zoon als de jonge leeraar van E. den drempel der pastorij, die het ouderlijk huis was van de beide laatst overgeblevene der STERMUNDS. Zijn ouderdom was niet eenzaam. NELLY's kinderen waren de zijne, ook die van den jeugdigen herder, welke weldra een lieftallig vrouwtje zijne woning binnenleidde. Hij was en bleef immer de weldoener, de vraagbaak, de goede raadgever van rijken en armen; en toen eindelijk op zekeren helderen voorjaarsmorgen een bleek lijk nederzat in den zetel waar FRITS STERMUND zich des avonds, nadat reeds alle zijne huisgenooten ter ruste waren, zich had laten nedervallen, om nog een uur aan den nacht te ontwoekeren in het belang en ten zegen van anderen, toen wraakte niemand den naam dien NELLY op den grafsteen deed uithouwen, want grijze en kind, grooten en geringen, zij hadden allen den bewoner van *Schoonoord* liefgehad als:

ONZE FRITS.

Was dat opschrift verdiend, mijn lieve lezer?

Oisterwijk, 28 September 1857.

HET QUADRONENMEISJE.

Daar ligt op de effen waterplas
Het slavenschip ter reê;
Als de avond daalt, — het koeltje blaast,
Dan kiest het ijlings zee.

De sloep ligt dobbrend aan de kust,
En 't lusteloos scheepsvolk ziet
Hoe de alligator, tuk op buit,
Langs 't bootje voorwaarts schiet.

De geur van ooft en specerij
Waait van de kust aan boord,
Als geuren uit het paradijs,
Naar een misdadig oord!

Aan 't strand, door weeldrig loof beschut,
Ligt loom de planter neêr,
Hij rookt en zwijgt, of schudt het hoofd,
Dan wikt en peinst hij weêr.

Aan 's planters zij', het norsch gelaat
Gebruind door keerkrings-gloed,
Staat de eig'naar van het slavenschip
En wuift ten afscheidsgroet.

Hij roept gehaast: „Ginds ligt mijn schip,
Op d' effen vloed ter reê,
Als de avond daalt, — het koeltje blaast,
Dan kies ik ijlings zee!"

En vóór hen stond, bedeesd en schuw,
Een meisjen, een Quadroon,
Half angstig, half nieuwsgierig meê,
En in haar angst zelfs, schoon!

Haar open oog was glinstrend zwart,
En 't kleed dat haar omsloot,
Alleen gesierd door 't golvend haar,
Liet hals en armen bloot.

Gelijk de lach op 't lief gelaat
Van 't kuisch Mariabeeld,
Zoo heilig was de flaauwe lach,
Die om haar lippen speelt.

„Mijn grond is slecht, mijn huis wordt oud!"
Zoo spreekt de planter zacht;
En beurtlings loert zijn oog naar 't goud
En naar de maagd, die wacht.

Zijn hart voert met de dorst naar geld
Een langen bangen strijd;
Hij wist, wiens lust haar 't leven gaf
In lang vervlogen tijd!

Maar de inspraak van het bloed verstomt,
Hij grijpt den Judas-prijs,
Nu steent en siddert de Quadroon,
Haar hand wordt koud als ijs.

De schipper treedt op de arme toe
En neemt haar bij de hand...
Zij werd zijn' bijzit en slavin
In 't verre, vreemde land!

Naar H. W. LONGFELLOW.

Amst., Junij 1857. W. M. W.

OP- EN AANMERKINGEN.

HET BUITENLAND OVER DE BELANGRIJKSTE VOORTBRENGSELEN VAN DEN NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL. — Onder andere recapitulaties van hetgeen de uiterst vruchtbare Duitsche boekhandel jaarlijks oplevert, komt te Leipzig, bij J. C. HINRICHS, een *Vierteljahrs-Catalog* uit. Deze onderscheidt zich door de buitengewone goedheid, dat hij wel een genadig oog wil slaan op de voortbrengselen van onze pers. Hij wijdt hieraan een aanhangsel, wat een *Verzeichniss* bevat *der* WICHTIGSTEN *literarischen Erscheinungen im Koenigreich der Niederlande*, opgesteld *vom niederländischen Buchhändlerverein.* Maar het maakt eene vreemde vertooning, als men onder die *belangrijkste verschijningen* boekjes hoort opnoemen, als b. v. de werkjes van den Heer F. ALLAN, over »Het eiland Urk", en »Het eiland Vlieland"; J. VAN CLEEFF, »Voorstellen ten gebruike bij het onderwijs in de Stuurmanskunst"; J. J. LAMBRECHTS, »ADA van Holland"; A. LUYTEN, »Verhandeling over de Longtering", om van andere even weinig grandiose ondernemingen te zwijgen. Konden de H.H. boekhandelaren van ons land niet zorg dragen, dat *óf alle* bij ons uitkomende boeken in die lijst werden opgenomen, — en dan stonden de prullen er *suo jure* mede in, — *óf* dat niet de naam van *wichtigsten Erscheinungen* gegeven werd aan hetgeen niet meer is dan eene vrij willekeurige opgave, die echter met weinig moeite compleet te maken zou zijn.

Ook over Frankrijk hebben wij niet te klagen, dat het de vruchten des Hollandschen geestes over het hoofd ziet; het schijnt ze eerder te hoog aan te slaan. Terwijl b. v. het belangrijke *Annuaire des deux Mondes* Frankrijks eigen letterkunde in éène bladzijde afdoet, wijdt het bijna vier bladzijden aan *le mouvement intellectuel* van ons land. Het kan ons niet anders dan aangenaam zijn, om daar vele Hollandsche boeken naar waarde te hooren schatten, maar er worden daar ook wel besproken, die menig Nederlander niet eens kent. En, waarlijk! ook daar treedt ons dezelfde Heer ALLAN met zijne »Geschiedenis der stad Utrecht" tegen. Neen! zoo spoedig heeft geen GROTIUS noch VOSSIUS eene Europesche vermaardheid verkregen. En, deze is meer dan dat: het is *wereld-*

beroemdheid; want de bladen van het *Annuaire* zullen des mans naam in weinige weken brengen tot Amerika, Afrika en Azië, tot alle einden der wereld. Het moet eene groote voldoening zijn voor den nederigen bewoner van het eiland Marken (geloof ik), te weten, dat de faam zijnen nederigen arbeid wijd en zijd verkondigt, zoo ver als Frankrijks taal wordt gesproken en gekend. Hij moet al zeer nederig zijn als hij zooveel roem *alléén* toeschrijft aan de furie onzer eeuw, om niet alleen al wat wetenswaardig, maar al wat *weetbaar* is te kennen.

Voor het overige is die Fransche bespreking van Hollandsche boeken vrij aardig en naauwkeurig, en over eene enkele misvatting als b. v. de rangschikking van de »Bibliotheek voor het Huisgezin" onder de *journaux de la théologie*, mag men zich niet te zeer ergeren.

TWEE BEGRAFENISSEN IN FRANKRIJK. — Den 16^{den} Julij dezes jaars stierf te Parijs de beroemde PIERRE JEAN DE BÉRANGER, de lieveling des volks, die de genoegens van populariteit, geld en eereposten had kunnen indrinken als water, maar liever eenvoudig burger bleef, en liever zijne politieke Muze eindelijk zwijgen liet, dan al weder te moeten berispen en bestraffen. Reeds bij zijn leven brandde het hof hem vele kaarsjes, zoo als b. v. het zeker uiterst vertrouwelijke aanbod der Keizerin van haar eigen kraamtoestel aan den ouden zieke, gelijk men zich herinneren kan. Maar vooral bij zijne begrafenis kwamen op hoog bevel duizendtallen (men zegt 50) uit de kazernen, om den onvergetelijke de behoorlijke (en nog iets meer) hulde te bewijzen; de vierwielige representant des Keizers bij zulke gelegenheden, de wagen met functionarissen ontbrak niet, en tusschen onafzienbare rijen militairen en gendarmes trok de lijkstoet naar het kerkhof *Père la Chaise*, waar alle profane oogen zorgvuldig werden buitengesloten, en — »ware droefheid vindt geene woorden" — het stilzwijgen de meest passende lijkrede was. Zoo veel werd van hooger hand te zijner eere gedaan, dat het volk niets meer behoefde te doen, dan — zachtkens schreeuwen en immortelles strooijen, en als het meer had willen doen, waren de bajonetten daar, om het een kouden vinger op den mond te leggen.

Ruim drie maanden later, den 28sten October, stierf een

persoon van niet minder gewigt, hoewel minder geliefd bij het volk, — wie kust ook gaarne de roede, die hem kastijdt? Het was EUGÈNE LOUIS CAVAIGNAC, de echte loijale krijgsman, de Dictator van 1848, wiens onwederstandelijk krachtige greep in de teugels van het bewind het hollende paard de tanden brak en in zijne vaart stuitte. Frankrijks lot heeft hij op de punt van zijn zwaard gehad, maar, gehoorzaam aan de stemme des volks, — gebreveteerd als de *vox Dei!* — stond hij gewillig en met waardigheid op van het kussen, voor den meer gelukkigen mededinger, wien hij verder niet in den weg staan, maar ook niet dienen wilde. Ook deze is in Parijs begraven. Maar werd de dichter door krijgslieden begeleid, de krijgsman grootendeels door dichters en letterkundigen, en enkele andere, die zelfstandig genoeg van oordeel en van inborst waren, om den man te eeren, wien zijn pligt de eenige rigtsnoer des levens was. Het volk was wel in grooten getale opgekomen, maar alleen om te zien en te zwijgen; nu mogt het wel anders, maar wilde niet. De familie heeft gezorgd, dat den doode de behoorlijke eer werd bewezen, doch geen beleefdheidskoets van het hof, geen regementen van de garde schenen hier noodig te zijn. De officieele »Moniteur" vergenoegde zich met dan soberen necrolog, die hem qualificeerde als iemand »qui avait rendu des services signalés à *la cause de l'ordre*", en hiermede daalde de kist zonder lijkrede in het graf.

Van waar dat verschil van de zijde der Tuileriën? Heeft de adelaar dan den eenen lief gehad, en den anderen gehaat? Och! beiden was de eeuwige ruste van harte gegund. Maar de lijkstoet van den man, wiens Muze het volk beheerscht en een troon omvergestooten had, kon wel eens tot manifestaties van dat volk aanleiding gegeven hebben, en de vader der Franschen houdt niet van de luidruchtigheden zijner kinderen. De man van het zwaard, die de bandeloosheid tot haren pligt gebragt, en aan eigen pligt getrouw gebleven was, had alleen de sympathie van denkenden en edeldenkenden. En voor dat kleine leger is de magtige Keizer niet bang.

HAAST, WAAR GEEN HAAST NOODIG IS, EN OMGEKEERD. — De Indische opstand was voor de Engelschen zeker eene zaak, die spoedige voorziening noodig had; maar haast men

zich wel daar, waar het meeste spoed vereischt wordt? Ongetwijfeld, men was er vlug genoeg bij met allerlei voorstellen tot reorganisatie van het Indische bestuur, het leger, de financiën, raadgevingen voor de behandeling der opstandelingen, als zij overwonnen zouden zijn, en ontelbare zaken van later zorg meer. Was het niet zaak, om eerst te trachten de ontrukte teugels van het bestuur weêr magtig te worden, en dan eerst op middelen te denken, hoe die voortaan beter te voeren? — Niet minder is men ijverig geweest, om den generaal HAVELOCK, toen hij nog met eene kleine bende midden in de Sepoys zat, aan cholera, ongemak en namelooze gevaren blootgesteld; — om hem het eereburgerschap van de City, zooveel duizend pd. Sterling jaarwedde, eeredegens, enz. aan te bieden. Wel heeft hij dit aan het vaderland verdiend; maar men had wel eerst mogen afwachten, of hij het genot van al die voorregten wel zou kunnen smaken. Ik verbeeld mij, als hij te Cawnpore en te Lucknow die liefelijkheden gehoord had, zou zijne eerste gedachte moeten zijn: »Stuur mij toch maar eerst troepen en ammunitie, later kan ik de hand wel uitstrekken naar eeredegens, titels en pensioenen!" Want wat het zenden van troepen betreft, daarmede was de haast niet evenredig aan den hoogen nood, dunkt mij. Men zorgde wel degelijk zich te huis geenszins te ontblooten, en de wervingen bragten, ja, manschap op, maar niet zooveel als men wenschen zou. En juist de eerste bezendingen, waar de meeste haast bij was, mogten niet over de landengte van Suëz gaan, om N.B. te toonen, dat Engeland zich zonder de hulp van andere mogendheden wel redden kon. Nu kunnen hiervoor wel betere redenen worden bijgebragt, maar die andere voorbarigheid is toch wel tamelijk onnoodig. Doch praten en complimenteren is altijd gemakkelijker dan handelen.

EUROPESCHE EN AZIATISCHE REDENERING. — Velen hebben zich zwaar geërgerd over de bloedige represailles, die de Engelschen over de opstandelingen hebben genomen. En treurig is het, dat eene der meest beschaafde natieën, in onze eeuw, nog het voorbeeld van barbaren volgen moet. Maar de noodzakelijkheid schijnt ook te bestaan. Groot-Brittannië zit geschroefd tusschen dit dilemma: òf Indië opgeven, òf de muiters

slagten als honden. Grootmoedigheid en bezadigdheid worden niet begrepen in het land der tijgers en jakhalzen. Wil men nu eenmaal Indië behouden, dan moet men doen even als de Mongolen, als NADIR SCHACH en ACHMED-ABDALLAH, en even als de Sepoys zelven hunnen vijand trachtten te vermorselen, verdelgen wat weêrstaat door de »scherpte des zwaards". — Een der Eng. dagbladen lichtte dit onder anderen toe door de volgende Aziatische anekdote: Een zachtmoedig Pacha, in de dagen dat de Ottomannische Porte nog iets te beduiden had, werd naar Azië gezonden, om daar zijn Pachalik te aanvaarden. Hij reed in staatsie zijne hoofdstad binnen, met een talrijk en schitterend gevolg van wagens en ruiters, van kameelen en oliphanten, en omringd door al den luister van een Oostersch despoot. Maar tegen alle gebruik en gewoonte, was de weg vóór hem uit zorgvuldig leêg gehouden; geen enkel toeschouwer werd overreden, geen vrouw noch kind vertrapt door zijne viervoetige, of neêrgesabeld door zijne andere trawanten. Groot was de teleurstelling en minachting van zijne nieuwe onderdanen: »Heet dat een Pacha!" — zeide men, — »toen onze laatste Pacha zijn intogt hield, werden er 500 vrouwen en kinderen doodgetrapt, en 500 mannen òf onder de hoeven der paarden vertreden, òf als koren weggemaaid door de kromzwaarden zijner slaven. MASHALLAH! dat was eerst een groot Pacha! maar deze man is maar een hond!" — Zoo redeneert men in Azië, en het pratende Europa moet dit niet uit het oog verliezen.

MEN WORDT MET MINDER TEVREDEN. — De vroegere ontdekkingen hadden dikwijls ten doel, om een land van goud en edelgesteenten te zoeken, en al werden die droombeelden niet verwezenlijkt, men vond toch onbekende streken, die voordeelen genoeg konden opbrengen. Het gaat er mede als met de vroegere nasporingen der Alchymisten om goud te maken; zij vonden dit niet in letterlijken zin, maar daaraan had de chemie haren oorsprong te danken, die, met de kennis der andere natuurkrachten, den adelaar onzes tijds, der Industrie hare krachtige vleugelen heeft gegeven. Eene belangrijke ontdekkingsreis, die Engeland nu op touw zet, is niet om goud te zoeken, maar *gelegenheid voor katoenbouw*. Daartoe is den beroemden Dr. LIVINGSTON, wiens ontdekkingen hier

onlangs in het opstel over »Het Meer Ngami", besproken zijn, eene som van 5000 pd. Sterling toegewezen, om op het oude tooneel zijner werkzaamheden, het Zuiden van Afrika, en bepaald bij de rivier Zambeze nieuwe onderzoekingen te doen. Hoe het ook ga, wij kunnen altijd met belangstelling dezen vredelievenden veroveringstogt naoogen. Want al wordt die wensch van Engelands nijverheid hierdoor niet bevredigd, de wetenschap der geheele beschaafde wereld kan er rijke winsten uit trekken.

Hetzelfde had plaats bij de veelvuldige reizen der laatste jaren naar de IJslàndsche en Groenbergsche wateren. Ook daar waren het geene chimerieke schatten meer, die men zocht, men ware tevreden geweest, had men den verongelukten FRANKLIN gevonden. Ongelukkig, vooral voor de arme weduwe, werd dit doel niet bereikt. Maar men oogstte een schat van kennis dier Noordelijke zeeën; men werd wijs aangaande den loop der oceanische stroomen, zoo belangrijk voor de weerkundige vraagstukken, die men meer en meer tracht op te lossen, om van andere ontdekkingen te zwijgen.

Is het niet beter meer te vinden, dan men zoekt, dan meer te zoeken, dan men vinden kan?

VANDALISME TEGEN VOLTAIRE'S KAMER. — Op het landgoed van *Ferney*, gelijk bekend is, door VOLTAIRE in zijne latere dagen bewoond, was tot nog toe de »kamer" van den beruchten man steeds onveranderd in wezen gebleven. Zoover ik weet alleen de slaapkamer en niet de studeerkamer, doch dat doet er niet veel toe; deze bijzonderheid trok altijd een aantal bezoekers tot een pelgrimstogt in hare soort. Onlangs echter was het landgoed aangekocht door een geldman, den Heer GRIOLET, voor 455 duizend gulden, die er echter zooveel aan liet veranderen en bouwen, dat hij eindelijk niet meer betalen kon, en de bezitting weêr moest verkoopen. De nieuwe eigenaar bemerkte nu, echter te laat, dat het heiligdom des ongeloofs ook door den profanen hamer en beitel der werklieden was vernield, en heeft zelfs zijn reparatielustigen voorganger een proces aangedaan voor het daardoor berokkende verlies aan waarde van het huis. Of hij dat proces winnen of verliezen zal, gaat ons minder aan; de reliquie is niet meer te herstellen,

en het is niet te denken dat de hoogere geestelijkheid hiertoe hare reliquiënfabriek zal laten werken. Dus al weder eene curiositeit minder op de wereld.

Over dit verlies echter zullen wij ons niet treurig maken, en alleen ons verwonderen over de onnoozelheid van den bewoner. Dat zoo iets geamoveerd werd wanneer dringende omstandigheden het vorderen, ware te begrijpen; dat iemand uit kwalijk begrepen ijver voor het goede zulk een onzalig monument vernielt, ware te vergeven: maar dat hij het opoffert aan ijdele moderniseringswoede, en tevens zichzelven ruineert, dat is toch al te onnoozel.

NENA SAHIB EEN WELDOENER EN LENIGER VAN SMARTEN. — Inderdaad onze speculatielustige tijd weet middelen te vinden, om den Bengaalschen tijger hierin te herscheppen! Een onzer dagbladen verhaalt ons, dat te Petersburg het portret van dezen bloeddorstigen vijand der Engelschen openlijk werd verkocht en vooral onder de oud-Russische partij vele koopers vond. En de opbrengst zou dienen om de ongelukkigen, die door den Oosterschen oorlog weduwen, weezen of invalieden zijn geworden, te ondersteunen.

Erger is hetgeen men onlangs van de *Times* hoorde. Dat dagblad sloeg in allen ernst, naar het scheen, vóór, om NENA SAHIB, wanneer men hem in handen mogt krijgen, naar Engeland te voeren, en in den zoölogischen tuin in een kooi op te sluiten. Gelijk de wilde dieren des wouds zou men dan dezen hunnen natuurgenoot in menschelijke gedaante ter bezigtiging stellen voor het publiek; en de opbrengst storten in *The Indian Multiny Relief Fund* (fonds ter ondersteuning van ongelukkigen door den Indischen opstand).

't Is eene aardigheid, die echter niet zeer aardig is.

DANSENDE THEOLOGIE. — Over het algemeen wordt er in Parijs niet geroemd op de zedelijkheid en den ernstigen zin der *actrices* en *danseuses*. Nog al verwondering moest het dus wel baren, dat van deze zijde onlangs een theologisch-polemische brochure verscheen getiteld: »*Bluettes antimondaines d'une danseuse par Mlle* ZILIA MICHELET, premier sujet au théatre de l'opéra." De schrijfster is protestant, en stelt zich voor als eene discussie voerende met een Roomsch priester, die

bekeerd moet worden. Met een gansch arsenaal van aanhalingen valt zij haren tegenstander aan, en begeeft zich zonder schroom in de hoogste spheren der godgeleerdheid en wijsbegeerte. Doch nu is het der moeite waard, om een staaltje van hare wartaal te hooren: »Le cercle ou la sphère de Dieu est la nature, son rayonnement la vie, son but le progrès le but du progres, »le progres du but," hier, aujourd'hui, demain, toujours! L'infini de son cercle explique donc (sans l'expliquer lui-même, car ce qui explique tout ne s'explique pas, ou, expliqué, il ne pourrait plus être *l'expliquant*,) l'invisibilité dont il est revêtu comme point central....." Wien danst het niet reeds voor de oogen? Gelukkig, zulke verschrikkelijkheden levert onze boekhandel toch niet op.

VERMORSEN IS GEEN GEBRUIKEN. — In Frankrijk, wat eene bevolking van ruim 36 millioen heeft, bedraagt de fabriekatie van papier nog iets meer dan 71 millioen Nederl. ponden, waarvan een zevende naar buiten uitgevoerd, en dus ruim 60 millioen gebruikt wordt. In Engeland, welks bevolking ongeveer 28 millioen is, wordt 67 millioen pond gefabriceerd, en waarschijnlijk nog wel meer door den uitvoer weggenomen. Maar de 23 millioen Noord-Amerikanen gebruiken zoowat evenveel papier als in Engeland en Frankrijk te zamen gemaakt wordt, want de uitvoer zal daar wel niet veel te beduiden hebben.

Over het algemeen geloof ik toch wel, dat het grootste gedeelte door de drukpers wordt verslonden. Maar mag men nu hieruit opmaken, dat er in Amerika zooveel meer letterkundig en wetenschappelijk leven is, dan in de beide meest beschaafde landen der wereld? Zeker niet. Doch men weet hoe het daar ook hiermede toegaat. Een nameloos getal dagbladen verschijnen er in de Unie, het eene nog nietswaardiger dan het andere. En de Amerikaan gebruikt een boek, even als wij een citroen, die opengesneden wordt en na gedane dienst weggeworpen. Het is niets vreemds den Yankee, als hij bladzijde 10 van zijn boek leest, het eerste blad er te zien uitscheuren, om zijne cigaar aan te steken.

Men ziet dus, één kind kan meer vermorsen, dan twee volwassenen gebruiken.

MENGELWERK.

EEN WAARLIJK POPULAIRE DICHTER.

In de helft des vorigen jaars klonk op eens de mare uit Frankrijks hoofdstad: »Béranger is ziek;" daarna luidden de gezondheidsbulletins, door alle dagbladen herhaald, dagelijks: »Béranger wordt erger, het is eene krankheid tot den dood," en eindelijk moesten wij allen hooren: »Béranger *is* dood!" Frankrijk had zijnen meest geliefkoosden dichter verloren, een man, wiens populariteit en roem zoo groot en bestendig geweest waren, als geenen letterkundigen ooit heeft mogen gebeuren. Het was dus wel te verwachten, dat allerwege pennen werden versneden tot levensbeschrijvingen en necrologiën van den grooten *chansonnier*, en alle tijdschriften, die wachters, om te zeggen, wat er van den dag is, rekenden het hunnen pligt, om hunne lezers aangaande hem in te lichten. Ook wij achten het niet ongepast, de aandacht van ons publiek eenige oogenblikken te bepalen bij den man, wiens leven en werken niet alleen op zich zelven belangrijk mogen heeten, maar ook leerzaam zijn in zooverre hij een trouwe afdruk was van het volk waartoe hij behoorde; een stemme, uit het hart van dat volk sprekende, die het ons nader kan leeren kennen.

Steller dezes meent echter zijnen lezers eene dienst en aan zijne eigene eer niet te kort te doen, wanneer hij behoorlijk rekenschap aflegt, hoe dit opstel is zamengesteld. Aanvankelijk stelde ik mij voor, om wat men noemt een zelfstandig stuk over onzen dichter te leveren. Daartoe nam ik nog eens zijne bijna vergeten *Chansons* ter hand en hield nota van al, wat de periodieke pers over den doode van den dag opleverde. Zoo kwam ik er echter langzamerhand toe, om daar een meer regtstreeksch gebruik van te maken. Immers, ik zag vooreerst hoe brutaal de Duitsche pers zich tot eene echo maakte van wat Frankrijk haar zeide, zonder het echter te erkennen, en ten anderen werd ik weldra geheel medegesleept, toen mij in de *Revue des deux Mondes* van 1 December eene studie

van ÉMILE MONTÉGUT over BÉRANGER onder de oogen kwam. Eigenwijs zou het zijn, het dien helderen, onpartijdigen, sierlijken criticus te willen verbeteren. Wat zal ook een Hollandsch hoofd beter over den zoo geheel Franschen man oordeelen, dan de landgenoot? Zoo laat ik dan voorafgaan, wat E. MONTÉGUT als zijnen lezers bekend moest vooronderstellen, de geschiedenis van 's mans leven, daartoe uitlezende, wat het meest der vermelding waardig scheen. Maar verder, ter plaatse waar men zulks vermeld zal vinden, laat ik aan hem het woord, om over den persoon en de werken van BÉRANGER te oordeelen. Alleen heb ik mij die verkortingen en wijzigingen veroorloofd, die voor ons bestek en den Hollandschen lezer noodig waren, het schoone van zijnen stijl en inkleeding echter zooveel mogelijk behoudende.

Al wat wij van BÉRANGER weten en lezen komt neder op deze hoofdgedachte: hij was een populair man. Populair niet in den laagsten, niet in den verhevensten, maar in den volsten zin des woords; met andere woorden, hij was geen eigenlijk gezegd nationaal dichter, ook niet een zanger van de hartstogtelijke deugden en ondeugden van het gemeen, maar de meest geliefkoosde *chansonnier* van de talrijke middenklasse, waartoe hij zelf behoorde. Hij was de tong, die uitsprak, wat Parijs dacht, en zooals het dat liefst hoorde uitspreken; de gewone Parijzenaar geïncarneerd, gepersonifiëerd. Zoo was hij in zijn leven en in zijne werken.

Van daar die deelneming, toen men hoorde, dat de oude man ziek was, als voelde Parijs, dat het zelf zou sterven. Veertien dagen lang sprak de gansche stad van niet anders, dan van haren zieke. Elken morgen en elken avond zag men de bedevaartgangers uit alle standen naar zijne nederige woonplaats in de *Marais* stroomen. Slechts enkelen mogten met behoedzamen tred in de woning, zoo al niet in de ziekenkamer, komen, en schreven hunnen naam in het register der bezoekers; anderen vereenigden zich in groepjes voor het huis, wachtende op eenig berigt van de in- en uitgaanden. Wat de regering deed, om de uitspattingen der droefheid bij de begrafenis te voorkomen, is bekend. Want nog vóór weinig jaren hadden de kermisweken der Februarij-revolutie geleerd, wat geestdrift zijne enkele verschijning onder de Parijzenaars konde opwekken. En zoo was het reeds sedert 40 jaren geweest.

Met een paar liederen, »Le roi d'Yvetot" en »Le Senateur", was hij den tempel des roems binnengestormd, en was daar sedert op zijne vaste eereplaats onschendbaar gebleven, hoe welgemeend de staatsmannen der Restauratie hem ook verwenschten, hoe weinig de dichters der romantische school ook met hem sympathiseerden, en hoe verre LAMARTINE, ALFRED DE MUSSET en anderen hem ook overtroffen.

Wie wil niet gaarne hooren, wat men ons van het leven en het karakter van zoo iemand weet te verhalen. Beiden zijn onze opmerkzaamheid wel waard: het is nog een ouderwetsch leven, een karakter uit één stuk, zooals onze vlugge tijd ze zelden meer oplevert. — Den 10den Aug. 1780 werd PIERRE JEAN DE BÉRANGER te Parijs geboren in het huis zijns grootvaders, eenen braven kleedermaker. Men zegt echter, dat deze familie van een aloud adellijk geslacht uit Provence afstamde; doch wat zullen wij hier naar een blazoen zoeken, waarom de man zelf zich zoo uiterst weinig bekommerde. Wie naar zijne adelbrieven vragen wilden, schopte hij dien adel spottend in het aangezigt, en schaterde het uit: »*Je suis vilain et très-vilain!*" In allen gevalle was zijne opvoeding zeer verre van aristocratisch: ter schole ging hij niet, en bij den ouden grootvader leerde hij geen tucht; als een wilde plant, als een Parijsche *gamin* in een woord, groeide hij op. In die kwaliteit was hij ook bij de inname der Bastille tegenwoordig. Later maakte de overmatige vrijheid de straten der hoofdstad wat te gevaarlijk voor kinderen, en zoo werd hij naar de herberg eener tante in Floricourt (bij Péronne) gezonden. Hier moest hij dadelijk een geheel ander leven beginnen: Tante was zeer vroom en streng, en haar eerste zorg was om neefje aan den *Katechismus* te zetten. Dit viel zeer weinig in zijnen geest en smaak, zoodat hij spoedig naar andere boeken begon rond te snuffelen. Zoo ontdekte hij den *Télémaque*, *Racine* en brieven van *Voltaire*. Ofschoon hij wat zijne ontwikkeling betreft niet op de hoogte was, om deze boeken te begrijpen, maakte echter de rigting zijns geestes hem vooral den laatsten genoeg verstaanbaar, en de vruchten van deze lectuur openbaarden zich al ras bij eene gebeurtenis, waarop hij doelt in zijn lied: »Les souvenirs d'enfance." Op zekeren dag stond hij bij een hevig onweder aan het venster en zag uit naar het weêrlicht, terwijl zijne tante bij elken

donderslag zich kruiste en overal wijwater plengde. Op eens slaat het weder in, vensters en deuren vliegen krakend open, en BÉRANGER, door den electrischen stroom getroffen, valt neder en blijft eenen geruimen tijd bewusteloos liggen. Toen hij eindelijk weder bijkwam en zijne tante op de knieën voor zijn bed zag liggen, was zijn eerste woord: »Nu, wat helpt nu het wijwater?" Dat was een onbegrijpelijke uitval voor een katechisant en kwam zijner tante zeer verdacht voor; zij doorzocht de kamer van den ongeloovigen jongen, en vond den *Voltaire*, de bron van alle kwaad. De tegenwoordigheid van deze boeken verklaarde alles, zoowel het inslaan van den bliksem als de spottende vraag van den jongen PIERRE; voortaan werd nu wel zorg gedragen, dat hij niets anders dan zijn Katechismus te lezen had. Na zijne *confirmation* bleef hij nog eenigen tijd bij zijne tante als bediende in de herberg; maar werd naderhand naar het Instituut van Péronne gezonden. Dit was eene inrigting tot onderwijs, door een gewezen afgevaardigde der Wetgevende Nationale Vergadering gesticht, en geheel naar de patriottische, revolutionnaire denkbeelden dier tijden ingerigt. Grieksch en Latijn was geen mode meer, maar het onderwijs liep uitsluitend over de Theorie van de regten des menschen en de toenmalige leerstellingen der staathuishoudkunde. Wel voelde zijne overigens verstandige tante het gebrekkige van zulk een opvoedingssysteem, maar zij durfde hem niet te plotseling van deze school nemen, uit vrees van als aristocratischgezind in verdenking te komen. PIERRE was intusschen een clubist en demagoog in zijnen jeugdigen kring geworden, en trad zóó voorbereid en geoefend het praktische leven in; en wel als boekdrukkersleerling, — geene verhevene, maar voor hem niet ongelukkige betrekking. Zijn patroon, de boekdrukker LAISNEY, vond den zettersleerling wel zeer achterlijk in de gewone vakken van kennis, maar merkte toch eene groote vatbaarheid in hem op. Hij bood hem de behulpzame hand, om zijnen natuurlijken aanleg te ontwikkelen, en door zijn toedoen kwam de dichterlijke kern aan het ontkiemen, iets waarvoor de goede BÉRANGER hem altijd dankbaar geweest is. Naar Parijs echter trok zijne neiging hem henen, en sedert 1798 was hij weder in zijne geboortestad. Hier leefde hij nu eenige jaren zonder last of zorgen bij zijne ouders aan huis, die in dien tijd in vrij goede omstan-

digheden verkeerden. Toen zijn vader hem eindelijk eens de vraag voorlegde: welk beroep hij kiezen zou, was zijn antwoord, dat hij dichter wilde worden.

Dat was zijne neiging, zijn tijdverdrijf, zijne liefde; daarvoor ging hij met de moedige drift der jeugd aan het werk. Daar hij echter met geene oude of vreemde talen bekend was, bleef zijne studie uitsluitend tot de bellettrie van zijn land bepaald; vooral MOLIÈRE en LAFONTAINE boezemden hem belangstelling in, hunne zeggingskracht, hunne gave om te schilderen en op de verbeelding te werken, wekten zijne bewondering en werden zorgvuldig door hem bestudeerd. Een maalstroom van verzen en rijmen suisde hem in die jaren van zorgeloosheid door het hoofd: hij brandde van ongeduld, om ook zelf in de goddelijke taal der poëzij te spreken. Doch het duurde lang eer hij het juiste *genre* had gevonden, waartoe zijne gaven alleen geschikt waren: eerst raasde hij de overvolheid zijner jeugd uit op eene Aristophanische comedie in vijf bedrijven, »Les Hermaphrodites", hij bezong in dithyramben den Zondvloed, het jongste Gerigt, en de herstelling der Godsdienst; hij vormde het plan tot een Epos, onder den titel van »*Clovis*", wat de grondlegging van het rijk der Franken tot onderwerp zou hebben, en dergelijke kolossale ondernemingen meer. Zoo tastte hij rond, zoekende zijnen weg, maar de lotgevallen des levens zouden hem dien weldra wijzen. De verstandhouding zijns vaders met de roijalistische partij, waaraan hij zijne welgesteldheid te danken had, werd ontdekt, en de BÉRANGERS vervielen plotseling tot volslagen armoede. Van zijne pen te leven, daarvan was bij den wordenden dichter nog geene sprake, en hij had eenigen tijd het plan, om NAPOLEON naar Egypte te volgen, wat men zich als het land der feeën en gouden paleizen voorstelde; gelukkig echter overtuigde een meer bezadigd vriend hem van de ijdelheid der Egyptische kolonie. Hij bleef dus in Parijs en zag zijne armoede rustig onder de oogen, ja, had er zelfs eene soort van genoegen in, daar hij dien vroegeren voorspoed aan geheime hulpbronnen te danken had, die volstrekt niet met zijne politieke denkbeelden strookten. Zonder vrees voor de slagen des lots, die hem nu niet meer treffen konden, lachte hij met de krachtige illusie zijner 20 jaren het gebrek in het aangezigt uit; het gebrek kon zijnen dorst naar genot niet smoren, en hij

wist middel te vinden, om dien te bevredigen. Hij was arm, maar tevreden met zijne LISETTE, zijne echtgenoot in wilde echt, en leefde vrolijk daarhenen met zijne vrienden, even arm en even los als hij. Hunne zolderkamertjes weergalmden van vrolijke liederen, men zong, smulde en ledigde flesch op flesch... »Et le traiteur faisait credit!"

Het spreekt echter van zelf, dat zulk eene huishouding niet lang vol te houden was, en weldra stemde hem de honger, de werkelijke honger, tot andere overleggingen. Het werd hem soms maar al te bang om het harte, doch zijne nachtegalen-natuur verloochende zich niet, en ook den moed en de hoop op beter gaf hij niet verloren. Op een schoonen morgen, dat het luide spookte in zijn hollen maag, kwam hij tot een *coup de désespoir*, die zijn geluk is geworden. Hij maakte een bundeltje van zijne gedichten, en zond ze stoutweg aan LUCIEN BONAPARTE, met een hooghartig klagenden brief over de onbillijkheid van zijn lot. Er werd zoo veel verhaald van de originaliteit van dezen grootmoedigen broeder des eersten consuls, en dan — de nood drong. En ziet! tot zijne groote verbazing werd hij bij LUCIEN ontboden, en met de uiterste beleefdheid bood deze hem zijne bescherming aan, met eenige klinkende munt bovendien, wat voor den jongeling eene niet te loochenen behoefte was. Jammer, dat LUCIEN spoedig daarop met zijnen broeder, die inmiddels de keizerskroon zich op het hoofd had gezet, in onmin geraakte en naar Italië vertrekken moest. Reeds gaf BÉRANGER alle hoop verloren, toen er een brief uit Rome kwam, die zijne stoutste verwachtingen nog overtrof. LUCIEN stond hierin zijn eigen salaris als lid van het Instituut aan BÉRANGER af, die daardoor op eens van al zijne hongervooruitzigten verlost was. Zijn hart vloeide over van dankbaarheid, maar eerst 30 jaren later was het hem vergund, die openlijk uit te spreken, in de opdragt van zijnen vierden bundel aan LUCIEN BONAPARTE.

Dit salaris werd van 1805 tot 1812 aan hem uitbetaald; doch de 1200 francs waren niet genoeg voor zijnen jeugdigen dorst naar vermaak, en het was een geluk, dat de schilder LANDON, redacteur van de *Annales du Musée*, hem als anonymen medearbeider aannam. Bovendien kwam hij in 1809, ook door toedoen van LUCIEN, met den Heer FONTANES, grootmeester der Universiteit, in aanraking, die hem als copiïst

met een salaris van 1200 francs op zijn bureau aanstelde. Dit was zeker geene zeer aangename bezigheid voor den dichter; maar hij hield ruimschoots tijd over, om zich aan letterkundigen arbeid te wijden. Zijn hoofdwerk was toen nog zijn Epos (»*Clovis*"), waartoe hij eenen óvervloed van bouwstoffen verzamelde; slechts van tijd tot tijd dichtte hij ook wel *chansons*, maar alleen voor zijne LISETTE en zijne vrienden. Het kwam hem niet in de gedachte, om door de uitgave van deze liederen nog iets te verdienen; zij waren echter algemeen bekend, en zijn eerste *chanson*: »Le roi d'Yvetot" (1812), kwam zelfs den Keizer ter ooren. NAPOLEON las deze verzen, en maakte zich regt vrolijk over den aardigen uitval tegen zijne regering en veroveringsplannen; voor zulke dingen was men niet bang, en de copiïst van Mijnheer FONTANES mogt gerust voort rijmen. Ondertusschen waren zijne liederen en zijn naam in aller hoofd en aller mond. Een zang- of liever drinkgezelschap, *Le Caveau*, toenmaals in vollen bloei, maakte hem tot honorair lid, en gaf den jongen dichter de eereplaats aan de regterhand van den gevierden president DÈSAUGIERS. Zoo liet BÉRANGER al zijne andere gedichten varen en wijdde zich uitsluitend aan dat *genre*, waarin hij zoo algemeenen bijval oogstte.

Bij de terugkeer der BOURBONS (1815) gaf BÉRANGER zijn eersten bundel uit onder den titel van »Chansons morales et autres"; maar, ofschoon hij geen regel bevatte, die niet reeds bekend was, haalde hem dit toch eene scherpe bedreiging van zijnen superieur op den hals. BÉRANGER stoorde zich hier weinig aan en zette zijnen rijm-oorlog tegen het poppenspel van den gerestaureerden hof-adel onverschrokken voort; weldra verschenen »Paillasse", »La marquise de Pretintaille", »Le marquis de Carabas" en anderen, die, op losse bladen gedrukt en heimelijk verspreid, den naam des schrijvers niet droegen, maar genoegzaam deden vermoeden; zijne superieuren deden echter als of zij het niet wisten, hoewel minder uit langmoedigheid dan uit verlegenheid met de zaak. Hieruit verloste hen BÉRANGER door in 1821, toen zijn tweede bundel verscheen, zelf zijne demissie in te leveren. Deze tweede bundel maakte verbazend veel opgang, en behelst onder anderen: »Le Dieu des bonnes gens", »Le vieux drapeau", en »Le chant du Cosaque". Deze liederen, in kroegen en in kazernen, in

fabrieken en op het vrije veld, in de burgerhuizen en de salons der grooten gezongen, toonden ten duidelijkste, hoe sterk de anti-Bourbonsche partij in Frankrijk nog was, en hoe juist de dichter in het hart der natie heeft gegrepen. En voorzeker niemand heeft aan de Restauratie, dat ligte gebouw opgelapt uit oude planken, meer nadeel gedaan dan deze eenvoudige dichter, die toch aan het openbare staatsleven niet het minste aandeel heeft gehad.

Weldra echter (1821) vond de regering eene aanleiding om zich op haren onbereikbaren vijand te wreken. Sedert BÉRANGER president was geworden van een nieuwe zangclub, »De vereeniging van den groenen molen", werd deze zoo uitgebreid en hare vergaderingen zoo onstuimig, dat het gouvernement zich geregtigd achtte den president aan te vallen. Hem en zijn uitgever werd een proces aangedaan, en 4000 exemplaren zijner *chansons* in beslag genomen. Jammer maar, dat er al aanstonds 6000 van verkocht en verspreid waren. De *chansonnier* zelf werd naar de assises verwezen en als aanrander van de openbare eerbaarheid, de goede zeden, de godsdienst en de persoon des Konings aangeklaagd; beiden werden tot drie maanden gevangenisstraf en 500 francs boete veroordeeld. Doch onder de zitting en in de geregtszaal zelf werd een nieuw schimplied: »La muse en fuite", gecopiëerd en onder de aanwezigen rondgedeeld, en gedurende zijne gevangenschap toonden weder andere *chansons*, dat BÉRANGER noch zijne vrolijkheid, noch zijn satirieke luim verloren had. Toen zijn straftijd ten einde was, werd hem door JACQUES LAFFITTE een post aangeboden, waarvoor hij echter bedankte: voortaan had hij aan zijne pen genoeg. De vervolging van wege den staat had hem tot martelaar gewijd en zijne populariteit voor altijd gevestigd. Zijn derde bundel, »Chansons nouvelles", verscheen in 1825; zijn uitgever had echter wijselijk de voorzorg gebruikt, om die liederen welke aanstoot konden geven, afzonderlijk te drukken en in het geheim te verkoopen. Op dezen gezuiverden bundel werd dus geene aanmerking gemaakt; maar de Fiscaal spaarde zijnen toorn op voor den vierden bundel: »Chansons inédites" (1828), die den Jezuïten op het onbarmhartigst te lijf ging. Hij werd ten tweedenmale en nu tot negen maanden gevangenschap en 10,000 francs boete veroordeeld. LAFFITTE echter opende eene nationale

inschrijving, en zoo werd de geldboete althans door deze vrijwillige bijdragen gedekt.

Toen de revolutie van 1830, waartoe BÉRANGER door zijne liederen meer dan iemand anders het zijne had bijgedragen, zijne ideeën tot de heerschende had gemaakt, liet hij voor altijd de rol van politiek dichter en woordvoerder varen. Hij was overtuigd, dat zijne beide Muzen de politische zoowel als de andere hare jeugd gehad hadden; al was de nieuwe orde van zaken niet geheel naar zijnen zin, hij begreep te regt, dat het beter was de roede ter zijde te leggen, dan de houding eener onophoudelijk kijvende oppositie aan te nemen; en wat zijne andere liederen betrof, zijn *genre* raakte eenigzins uit de mode, het was de tijd niet meer om alleen *Lisettes* en *Grisettes* te bezingen. Even verstandig wist hij eene andere klip voorbij te sturen: al zijne vrienden kwamen aan de regering, maar wat posten en pensioenen hem ook aangeboden werden, hij was te nederig en te zeer voor zich zelf en zijnen roem bevreesd, om iets aan te nemen. Van nu aan zette hij zich neder om rustig te genieten van zijn roem, met de zorgvuldigheid, maar schuwheid tevens eener klokhen, broedende op hare eijeren.

In het jaar 1833 gaf BÉRANGER zijne laatste verzameling uit, waarin grootendeels slechts oudere *chansons* van vóór 1830 voorkwamen, maar ook enkele nieuwe. Deze laatste droegen de sporen van des dichters toenemen in jaren en den ernst des levens, en behandelden ook meer vragen van socialen dan van politieken aard. Hoe gaarne BÉRANGER zich echter van het openbare leven afzonderde, had hij toch groote moeite, om zoo stil en eenzaam te leven als hij wenschte. De vele lastige bezoekers joegen hem eerst naar Passy, maar ook dit was nog te digt bij Parijs, dan dat hij niet geplaagd zoude worden door een zwerm van indringers, die om zijnen beroemden naam als nachtvlinders en muggen om een brandend licht rondfladderden. Hij verborg zich in Fontainebleau, maar was ook hier nog te digt bij de hoofdstad en verplaatste zijne residentie naar Tours. Eene voorname reden van dit gedurig heen- en wedertrekken was zijn ongeneeslijk gebrek van altijd te willen leenen en geven. Het weinige dat zijn inkomen uitmaakte, scheen wel als publiek eigendom te worden beschouwd en, wilde hij niet nog armer worden dan de vele

bedelaars zelve, die zonder genade van hem kwamen leenen en vragen, dan was hij wel tot eene soort van kluizenaarsleven gedwongen. Hij verstond de kunst niet, om van anderen iets aan te nemen, maar kende het geheim om zijne armoede onuitputtelijk in weldaden te maken. Zelf leefde hij tot aan zijnen dood eenig en alleen van de opbrengst zijner werken. In het jaar 1834 had hij het copieregt van al zijne bestaande en toekomstige *chansons* voor eene geringe lijfrente van 800 francs aan den Heer PERROTIN afgestaan; gelukkig echter vond hij aan dezen een regtschapen man, die zich niet streng bij deze overeenkomst hield, maar den dichter een billijk aandeel gaf aan het vermogen, wat hij aan diens pen te danken had. Herhaaldelijk vermeerderde hij die lijfrente, de laatste maal zelfs, volgens zeggen, tot 4000 francs. Verder is het bekend, dat de tegenwoordige keizerin hem meermalen wel het dubbele van dit inkomen heeft aangeboden; maar BÉRANGER was uiterst bang voor zulke allerhoogste hulde en genade. Alle vorstelijke geschenken schenen hem boeijen en lasten toe, en hij wilde liever zich zelf gelijk en zijn eigen meester blijven. Ook heeft men hem er nooit toe kunnen brengen, om het roode lint van het legioen van eer aan zijn knoopsgat te binden. Hetzelfde was het geval met de aanbiedingen van een fauteuil der Akademie, het lidmaatschap van eene nieuwe zangclub en vele andere huldebewijzen, die hem alle *te* veel eer waren. Meer en meer trok zich de kring van zijn omgang te zamen, en hij kwam buiten alle aanraking met zijne vroegere vrienden, die ministers, staatsraden, enz. waren geworden; toch ontbrak het hem niet aan toespraak van nieuwe vrienden, waartoe in den laatsten tijd met name LAMENNAIS, MICHELET en anderen behoorden; en dat hij de lier niet voor goed aan de wilgen had gehangen, toonden de 10 nieuwe *chansons*, die in de pracht-uitgave van 1833 voor het eerst verschenen.

Getrouw aan zijne eenmaal aangenomene houding, was het BÉRANGER zeer onwelkom, dat men in 1848 een volks-representant uit hem maken wilde; hij ging dus maar eene enkele maal in de vergadering en trad vrijwillig weder in zijn donker hoekje terug. Dezen zin voor de genoegens der huiselijkheid en rust was een hoofdtrek zijns levens; hij had zijne vrienden bij duizenden kunnen tellen, en onder zijne bewonderaars

en aanhangers voortaan eene soort van triomftogt door het leven kunnen houden, maar hij voelde zich best tevreden aan het hoekje van zijnen haard. Doch ook zelfs in de laatste jaren zijns levens werd hij door de lastige populariteit herhaaldelijk uit zijne schuilplaats opgejaagd. Het stille *Quartier Beaujon* en de nog stillere streek van de *Barrière d'Enfer* beschermden niet genoeg het *incognito* van den beroemden grijsaard, die meer dan eens met grooten tegenzin de aanleiding was tot publieke demonstraties. Hoewel, of juist omdat hij met naijverige liefde op zijnen roem was gesteld, was hij voor alle overdrijving bevreesd, waar gewoonlijk ontspanning en reactie op volgt. Zoo trok hij zich hoe langer hoe meer terug en leidde ten laatsten geheel een kluizenaarsleven in eene kleine woning in de *Marais*, slechts door enkele vrienden bezocht, maar verpleegd en vertroost door zijne trouwe levensgezellin Mlle JUDITH ALLARD, de LISETTE zijner *chansons*, die echter later als zijne »bonne vieille" zich in een beter licht vertoont. De 54 jaren hebben deze betrekking tot iets beters gewijd, dan zij aanvankelijk was, en toen deze gezellin zijner jeugd en zijns ouderdoms van zijne zijde werd weggenomen, had hij een voorgevoel, dat ook zijn eigen einde aanstaande was. En werkelijk twee maanden daarna daalde ook hij in het graf; reeds sedert lang leed hij aan de hartziekte, waaraan hij overleed. Eenige dagen vóór zijnen dood liet hij zich zijne papieren brengen, zocht daaruit de quitanties van verscheidene personen aan wie hij geld geleend had, en liet die voor zijne oogen verbranden. Ook zijn kleine vermogen werd, volgens zijn testament, geheel onder enkele behoeftige vrienden verdeeld; zijn erfgenaam behield slechts eenige der hoogst eenvoudige meubelen als persoonlijk aandenken.

De Katholijke dagbladen, de *Univers* aan het hoofd, hebben trachten te bewijzen, dat het berouw en de genade der Kerk tot het sterfbed des dichters zouden zijn doorgedrongen. Het is te begrijpen, dat zij zoo iets zouden wenschen of willen doen gelooven. De Jezuïten moesten BÉRANGER wel nog hartelijker haten dan VOLTAIRE; want de dichter der anti-katholische *chansons* heeft hun meer afbreuk gedaan dan de schrijver van het »Dictionnaire philosophique". VOLTAIRE telt zijne lezers en aanhangers vooral onder de meer beschaafde standen, terwijl de liederen van BÉRANGER door burgers en boeren, soldaten

en dagloonere, door groot en klein in Frankrijk gezongen werden. Daarom hadden zij hem nog vóór een groot jaar behoorlijk vervloekt en verketterd; nu vonden zij het beter met den Keizer mede den liedjesduivel zijn kaarsje aan te steken; van tactiek veranderende, wilden zij nu in plaats van den dichter te veroordeelen door hem zelven zijne werken doen afzweren.

Béranger stierf den 16den Julij 1857 des avonds ten vijf ure. Reeds den volgenden morgen werd hij onder de bekende voorzorgen door het gouvernement ter aarde besteld. Zijn letterkundige nalatenschap was niet van die uitgebreidheid, welke het gerucht hem wel heeft willen toedichten. Toen hij nog te Passy woonde, maakte hij het plan tot eene »Geschiedenis der tijdgenooten"; maar hij heeft dit werk weder opgegeven, omdat hij, volgens zijn eigen zeggen, schrok voor al het kwade, wat hij dan van zijne vrienden zou moeten zeggen. Zoo ver bekend is laat hij nu slechts na *Mémoires* over zijn eigen leven en een deeltje *Dernières chansons*, die echter niets nieuws aangaande hem aan het licht brengen en alleen als bijdragen tot de kennis des dichters waarde hebben. Vrij aanzienlijk echter moet zijne correspondentie wezen; hij heeft een groot aantal brieven moeten schrijven, om allen te antwoorden, die, zonder hem te kennen, zich tot hem wendden, ten einde zijn oordeel te vernemen over hunne letterkundige en dichterlijke producten. Alle verongelukte dichters in Frankrijk hebben brieven met hem gewisseld, en steeds heeft hij die beantwoord met eene goedmoedige naauwgezetheid, die door geene onbeschaamdheid, hoe verregaande ook, vermoeid werd. Van menigen dichtbundel werden alleen daarom eenige exemplaren verkocht, omdat zij als voorrede een brief van Béranger aan den schrijver bevatteden. »Zijne zorgvuldige en toch ongekunstelde brieven" — zegt de *Moniteur* in een necroloog over Béranger — »zijn waarschijnlijk door ieder, wie ze ontvangen heeft, bewaard en daaruit zou men eene zeer belangrijke verzameling kunnen maken, die, in den Franklinschen stijl geschreven, zijne persoonlijkheid in een nieuw, ofschoon niet onverwacht licht zou doen uitkomen."

Men ziet dus, in zijn persoon zoowel als zijne geschiedenis zijn alle vereischten tot populariteit vereenigd. Noch maat-

schappelijk noch zedelijk of verstandelijk was hij verre verheven boven het gros dergenen wier gunst zijn roem en zijn leven was. Hadde BÉRANGER de eer en den rijkdom van posten nagejaagd, de persoonlijke band om zoo te spreken tusschen hem en zijn publiek ware verbroken; het volk zou van hem en hij van het volk zijn vervreemd. De rijke en schitterende staatsman moge gehoorzaamheid en ontzag kunnen eischen, aller liefde is zelden zijn deel. Ware hij een genie geweest als GÖTHE, BYRON of ALFRED DE MUSSET, slechts weinigen hadden hem begrepen. Hadde hij de ideëele, hooge moraliteit van een' LAMARTINE gehad, men zou hem hebben bewonderd, maar bij nadere kennismaking ware het gebleken, dat het volk en hij niet bij elkander pasten, getuige de Februarijdagen van 1848.

Hoe meer men over hem nadenkt, des te meer komt men tot de overtuiging, dat liefde tot populariteit zijn geheele gedrag heeft geregeld, terwijl aan de andere zijde die zelfde populariteit juist in zijn gedrag en in zijn leven, meer nog dan in zijne werken, haren oorsprong heeft. Doch beter dan wij het kunnen doen, is dit door den bovengenoemden ÉMILE MONTÉGUT gezegd en ontwikkeld. Zijne stem over den landgenoot heeft niet alleen meer gewigt dan de onze, maar is bovendien met sierlijkheid en juistheid gemotiveerd.

Er zijn — zoo laat zich MONTÉGUT over hem hooren — twee personen in BÉRANGER: een dichter en een partijman. De partijman is iemand van het grootste gewigt, en heeft eene belangrijke plaats in de geschiedenis onzes tijds bekleed. Die brave, bedaarde burgerman met zijn scherpen en vasten blik, die nooit anders dan te voet uitging, wien wij allen dikwijls hebben ontmoet, steeds in ouderwetsche dragt gekleed, heeft vrij wat belangrijker invloed geoefend op den loop der gebeurtenissen, dan vele mannen van groot gewigt, die ons overal voor de voeten loopen, het publiek vervelende met de drukte en den klinkklank hunner treurige persoontjes. Die eenvoudige *chansonnier* heeft groote dingen gedaan, zeer belangrijk volgens sommigen, zeer betreurenswaardig volgens anderen. Meer dan eenig ander heeft hij uit het geheugen van Frankrijk de herinnering aan het oude koningsgeslacht uitgewischt; hij heeft verscheurd alle overblijfselen van het klassieke flu-

weel, wat de oude troon nog mogt hebben behouden, om er masquerade-costumen van te maken ten genoegen des volks. Nadat hij een der meest ijverige werklieden was geweest aan de slooping der oude monarchie, heeft hij krachtig bijgedragen tot de oprigting van het nieuwe koningschap; hij heeft een koning *bij de gratie Gods* onttroond en den *burgerkoning* helpen huldigen. Nog meer, hij heeft onder het Fransche volk den militairen geest, het meest krachtige zijner populaire hartstogten onderhouden; in zijne liederen de herinnering bewaard van dat forsche genie, wat zich van Frankrijk meester maakte, toen het pas aan de revolutie ontsnapt was, en de grootheid van het Keizerrijk weder voor den geest gehaald aan die geslachten, welke hem niet gekend hadden. De naam van BÉRANGER blijft dus verbonden aan de belangrijkste feiten der hedendaagsche geschiedenis, welke zijne liederen hebben toegelicht, verguisd of verheerlijkt. Hij maakt om zoo te spreken een integrerend deel uit van de populariteit van NAPOLEON, hij was de heftigste vijand der BOURBONS, de Julijrevolutie was voor hem eene persoonlijke zegepraal, en als ware dit nog niet genoeg, de Republikeinsche partij beschouwde hem als haren patriarch en onfeilbaren paus.

In de maatschappij der letteren nam hij zoo mogelijk nog belangrijker plaats in. Onbegrensd was de eerbied waarmede deze zanger van FRÉTILLON en LISETTE werd omringd. Zijne woorden, dikwijls toch vrij alledaagsch, werden aangehaald als de orakelen van het gezond verstand; zijne gevoelens, al verhieven zij zich in niets boven het oppervlakkige, werden aangezien als de uitspraken der wijsheid, volleerd door ondervinding. Hij was de eenige man van onzen tijd, die zich nimmer heeft te beklagen gehad over de afgunst, en wiens roem aan niemand te zwaar scheen te wezen. Maar vooral sedert den tijd van zijn kluizenaarsleven zetelde hij als een afgod op zijnen troon, verheven boven de geheele letterkunde zijns tijd, en wee den oneerbiedige, die iets anders wilde doen dan hem hulde bewijzen! BÉRANGER aan te tasten was immers louter dwaasheid, want de gebreken zelfs, die hij mogt hebben, werden door zijne bewonderaars tot deugden verheven. Zoo heeft hij dan ook van zijnen roem kunnen genieten met volmaakte veiligheid en rust als eene geliefkoosde bezitting,

welke hij zeker was tot aan zijnen dood te zullen behouden. De grootste letterkundige namen kwamen ter bedevaart tot zijne kluis, en ten slotte hebben zelfs de magten van Kerk en Staat hunne vlag voor de zijne gestreken.

Maar is nu ook de *dichter* een even belangrijk persoon? Zietdaar eene moeijelijk te beantwoorden vraag. De dichter en de mensch waren bij hem slechts één, en niemand is het nog in den zin gekomen, om BÉRANGER te beoordeelen alleen naar de waarde zijner poëzij. Denkt men aan BÉRANGER, dan denkt men aan de gebeurtenissen, waaraan zijn naam verbonden is, hij verschijnt ons altijd als de dichter in het strijdperk; het gewigt van die gebeurtenissen, de opgewondenheid van strijd en zegepraal komen aan zijne Muze te hulp, en hechten aan elk zijner liederen eene geschiedkundige herinnering. En nu redeneert het volk met zijne gezonde maar zwaarlijvige logica onwillekeurig aldus: de man, die zulk eene groote rol heeft gespeeld door middel zijner liederen, moet wel in hooge mate de gave der poëzij hebben ontvangen.

Hier vangt de taak van den criticus aan, maar wordt moeijelijk, daar hij geroepen wordt om te verklaren, dat het genie des dichters niet in verhouding staat tot de rol die hij gespeeld heeft. De gave der poëzij heeft hij ontvangen, ja, doch in vrij wat mindere mate dan andere beroemde dichters van zijnen tijd. Heilig is de roeping van ALFRED DE MUSSET, in vergelijking van de al te gemakkelijke Muze, die BÉRANGER de zijne mogt heeten. Zijne verbeeldingskracht is eene vlijtige bij gelijk, die met inspanning en moeite haren honig bijeengaart; en twintig zijner ligte bloempjes kunnen niet opwegen tegen een dier verwonderlijk schoone beelden, waarin VICTOR HUGO tot ons spreekt. LAMARTINE's Muze zweeft als een adelaar in de hoogste sferen, terwijl die van BÉRANGER als een vlinder rondfladdert, doch nimmer de aarde uit het oog verliest. En evenmin kan zijne grijsaards-vrolijkheid en wijnphilosophie de vergelijking doorstaan met die beide groote dichters in proza, met de verheven bitterheid van LAMENNAIS, of het melancholische Epicurisme van eenen CHATEAUBRIAND.

Deze onevenredigheid, die tusschen den mensch en den dichter bestaat, heeft BÉRANGER gevoeld, en wel zeer diep gevoeld, naar ik meen. Met zijn gezond verstand en fijn oordeel

konden hem zijne eigene gebreken niet ontgaan; hij was inderdaad te nederig, om te wanen, dat zijn genie zijnen roem evenaarde. En ten onregte zou men hem van valsche nederigheid verdenken; integendeel schijnt juist deze verstandige waardering zijner eigene talenten hem het gedrag te hebben voorgeschreven, wat hij tot aan zijnen dood heeft gehouden. Béranger had voor zijne populariteit eene liefde, waaruit men hem een verwijt heeft willen maken; maar hij was zich zelven zeer duidelijk bewust, dat hij haar grootelijks aan de omstandigheden verschuldigd was, en dat dus veranderde omstandigheden hem die weder konden ontrooven. Op letterkundig gebied kwam de romantische school op, en hij week voor wie hem te magtig waren; in het politieke was zijn werk afgedaan, toen zijne ideeën over de Restauratie hadden gezegevierd, en hij rustte op zijne lauweren, opdat zijn roem den Koning karel X niet misschien in de ballingschap volgen zou. — Doch aan deze bescheidenheid en scherpzinnigheid moet men nog iets eigenaardigs in hem toeschrijven, wat hem vooral tot eer en roem is geweest. Hij had voor het publiek niet die Byroniaansche minachting, welke men zich tegenwoordig zoo ligt veroorlooft; hij was dankbaar voor de hulde, die men hem bragt, en trachtte het te veel daarvan nog steeds te verdienen. Hoe meer men hem verhief, des te meer spande hij zich in, en zoo kwam het, dat hij, aanvangende met het vrij dubbelzinnige Parijsche tafellied, zich bijna tot de Ode heeft verheven, en aan het eind zijner poëtische reize zelfs de ballade heeft gevonden. Zulk een gemoedelijk streven wischt vele zonden uit, die hij tegen den goeden smaak, en zelfs tegen de zedelijkheid bedreven heeft.

De dichterlijke eigenschappen van béranger zijn zeer verschillend en uiteenloopend, zij staan niet met elkander in verband, er is geene eenheid in zijn talent. Men kan duidelijk zien, dat hij vele gaven heeft, welke hij niet aan de natuur, maar aan eigen vlijt en zorg heeft te danken. Doch nu wordt het de vraag: welke gaven dan de natuur hem gegeven had? Béranger zelf hield van allegoriën, wij willen hem eens navolgen. De ouden stelden zich de Muze voor in de gedaante van een vogel; welnu, dan was de Muze van béranger niet een dier schoon gevederde vogelen met helder, welluidend stemgeluid, bestemd om in de grootsche natuur, in statige

wouden te leven; het was oorspronkelijk slechts een klein Parijsch muschje, met een brutalen, pretzuchtigen aard, die in de tuinen der Faubourgs zijn lusthof vindt en in goten en op daken zijne liefdes-avonturen zoekt.

Het is niet genoeg, te zeggen dat BÉRANGER een Franschman was; hij was Parijzenaar en wel een echte Parijzenaar. Hij heeft al de eigenschappen en al de gebreken van de bevolking dezer stad, eene der levendigste, maar minst dichterlijke, die men zich denken kan, en is de meest getrouwe tolk van den eigenaardigen oppositiegeest der Parijzenaars. De natuur heeft hij slechts gezien in de Tuileriën en de Champs-Élysées; het eenige volk wat hij kent, is dat der steden. Deze uitsluitend Parijsche Muze is geheel *natuurlijk* bij BÉRANGER; het is echter vooral in zijn eersten bundel dat zij duidelijk uitkomt, alvorens de verpligtingen, die de roem hem oplegde, hem naar hooger spheren deden streven. Ook zijne melancholie heeft dezelfde tint van ligtzinnigheid en kortstondigheid. De tranen, die soms bij hem opwellen, verschijnen slechts even in het oog, en vóór dat zij kunnen worden afgewischt, hebben zij reeds den tijd gehad, om door een straal van luchtige vrolijkheid te worden verlicht. Men heeft hem dikwijls vergeleken bij HORATIUS, waarschijnlijk omdat beiden niet anders dan middelmatige gewaarwordingen hebben uitgedrukt; maar deze zijn niet bij beide dichters van dezelfde klasse. HORATIUS heeft de *aurea mediocritas* bezongen, doch de genoegens, waarop hij roemt, kunnen niet worden begrepen zonder de veilige rust en de overvloedige pracht der Romeinsche grooten. De *middelmaat* van BÉRANGER is *niet verguld:* hij is vooral de dichter van de arme, zelfs behoeftige jeugd, voor al hare ligte zorgen en kleine begeerlijkheden vond hij de uitdrukking. Hierin ligt eene der voorname oorzaken van zijne groote popularitei. »Ma Vocation", »Mon vieil Habit", »Le Grenier", »Maudit Printemps" sluiten zoo wat het weinigje poëzij in van het kommervolle bestaan van den kleinen bureaulist, den armen student, in 't kort van zoovele jongelieden, wier leven in onophoudelijken arbeid voorbijgaat. Hoevele bedroefde harten hebben deze goedaardig vrolijke liederen niet verblijd!

Maar vooral is hij Parijzenaar in de wijze waarop hij de gewaarwordingen der liefde bezingt, en in dit opzigt is hij bovenal te misprijzen. Ook hier spreekt hij tot een zeer talrijk

publiek, maar hij is er slechts op uit om de uiterst alledaagsche lusten te vleijen. Het is echter ons doel niet om als wrekers der zedelijkheid op te treden, wij willen hem hier alleen naar de eischen der kunst beoordeelen. — BÉRANGER was een groot minnaar van het losse lied, ja, als het woord niet te onaangenaam klinkt, van het *ploertige* lied. En zijne ongebondenheid heeft niet die eigenschappen, welke als verontschuldiging kunnen dienen, dat een dichter zich in dit *genre* begeeft. Zijne poëzij maakt niet den indruk als week zijne Muze voor de overweldigende kracht der natuur, noch weet hij zich tot het waarlijk schoone te verheffen, wat ook hier niet onmogelijk is. Want ook de zinnelijkheid kan hare verhevene zijde hebben; maar het grootsche van den hartstogt ontbreekt aan zijne liederen, die gemaakt schijnen om door eenen ouden *celibataire* gezongen te worden; het zijn wellustige *calembours* en onwelvoegelijke toespelingen. Verfijning en hartstogtelijkheid ontbreken hem in dit *genre* evenzeer, als in zijne tafelliederen die brutale bacchische geest en dat overmoedige épicurëisme, wat bij voorbeeld de liederen van DÉSAUGIERS kenmerkt. Het is bijna belagchelijk, wanneer men hem in dit opzigt met HORATIUS en de érotische dichters der ouden wil vergelijken. Neen! Lutetia en niet Athene was zijn vaderland; hij was verre van die wellustige opgewondenheid, die in de zinnelijke poëzij der ouden tintelt. Hij heeft alleen den lossen en obscoenen toon van den *bon-vivant* gevonden en daardoor ten volle de Parijsche waarheid bereikt, maar is voorzeker bij de poëtische waarheid ver achtergebleven. — Hierop moet echter eene uitzondering gemaakt worden: BÉRANGER heeft eene *nuance* der liefde waar en zelfs waardig beschreven. Teregt is zijn »La bonne vieille" beroemd, en verdienen eenige strophes van »Le Temps" te worden geprezen als de zuiverste uitdrukking van de liefde in haren kalmen, meest huiselijken vorm: het is de liefde des ouden van dagen, levende in de herinnering, zonder hoop, maar ook zonder vrees, die het wilde van den hartstogt niet heeft, maar het diepe gevoel der vriendschap bezit. Dit is de soort van érotische poëzij, die aan hem geheel eigen is, die volmaakt overeenstemt met zijne bedaarde burgermansnatuur; overigens echter heeft zijn geest weinig vatbaarheid voor zachte en zuivere gewaarwordingen, hij heeft geen be-

grip van het genot des familielevens, niet alleen omdat hij *celibatair*, maar vooral omdat hij Parijzenaar was. Alle mannen schijnen hem beklagenswaardige wezens, de vrouwen weinig te vertrouwen, en alle meisjes er op uit om avonturen op te loopen. Nog minder heeft hij begrip van een ander gevoel, het schoonste misschien der menschelijke ziel, onschuld en eerbaarheid; bij elke schrede beleedigt en kwetst hij dit, bijna zonder het te weten: hij meent aardig te zijn en wordt uiterst onkiesch. Hij kan geen jong meisje zien, zonder dat de onbetamelijkste gedachten bij hem oprijzen, geen huwelijk bijwonen, of hij maakt dadelijk allerlei onbehagelijke veronderstellingen. Het is onnoodig, om langer bij dit gebrek te blijven stilstaan, wat maar al te duidelijk bij hem is.

Doch juist met dit mengelmoes van deugden en gebreken had zijne Muze al wat noodig was, om gemakkelijk in den smaak des volks te vallen en een echo te zijn van de gevoelens der menigte. Wanneer hij »Le Dieu des bonnes gens" bezingt, is hij zeker van bijval te vinden bij alle lustige Voltairianen, zoo talrijk onder de restauratie; wanneer hij »Mon vieil habit" of »Maudit printemps" aanheft, vindt hij natuurlijk sympathie op alle zolderkamertjes van Parijs. Hij is nooit in hooger spheren dan de toehoorders zelve, tot wie hij spreekt, en zoo is het te begrijpen, dat deze geheel Parijsche Muze, als de omstandigheden te hulp kwamen, hare stemme zou doen hooren over geheel Frankrijk en in waarheid nationaal kon worden. En wij weten het, die omstandigheden zijn te hulp gekomen.

Verreweg de grootste belangrijkheid heeft BÉRANGER echter als POLITIEK DICHTER, en wij willen nu onderzoeken, welke als zoodanig zijne eigenschappen en zijne beteekenis waren. Van nature was hij meer een man van oppositie dan een partijman. De oppositie was zijne kracht en zijne liefde, iets waaraan hij gehecht was, gelijk de wilde aan zijn boog en zijne wapens. Onder alle regeringsvormen zou hij de oppositie hebben gevoerd, wanneer de zucht om zijne populariteit te bewaren hem niet nog nader aan het hart had gelegen. Hij wist zich zeer behendig binnen zekere grenzen te beperken, gelijk dan ook zijne politieke *chansons*, na 1830 gedicht, den juisten toon aanslaan, om zijne rol van opposant te bewaren, zonder

bepaald aanvallend te werk te gaan tegen het gezag, wat hij zelf had helpen vestigen.

Onder de restauratie echter had zijne oppositie een sterk uitkomend, onverzoenbaar karakter. Van alle vijanden van dit bewind is hij de hevigste, die het met den hardnekkigsten haat heeft vervolgd; waar anderen hunnen toorn konden matigen bij het vooruitzigt op eene gedeeltelijke bevrediging, daar wordt hij door geene concessie tot bedaren gebragt. Hij zou bijna wanhopig zijn geweest, wanneer de restauratie op had gehouden in hare reactionaire beweging. Even als LUDWIG BOERNE na 1830 uitriep: »God spare mij mijn *Metternich!*" evenzoo mogt hij wel wenschen, dat hem altijd zijn *Villèle* of *Polignac* werd bewaard, als mikpunten zijner pijlen.

Hij voerde dezen oorlog met twee soorten van wapenen, met satirieke en met patriottische *chansons.* In de eerste komen vooral zijn hevige haat tegen de Restauratie en zijne populaire manieren duidelijk uit. Zij zijn nog veel erger dan de liederen, zoo als ze in de tijden der *Fronde* werden gehoord, wier spotternij nog altijd iets goedaardigs had; hij lacht ook, maar met eenen verschrikkelijken lach, en zijne refreinen zijn moorddadige schoten. Het zijn niet slechts enkele personen en afzonderlijke misbruiken, die hij aanvalt, hij tast gansche klassen, de hiërarchie der maatschappij in haar geheel aan. Die refreinen, welke zich zoo vlot en gemakkelijk laten zingen, zijn als kruid, wat als van zelf ontvlamt; ze doen aan brandstichting denken. Vooral »Les Reverends Pères", »Les Missionnaires" en »Les Capucins" hebben deze eigenschap in hooge mate, zij zijn gemaakt om zich snel als het licht of de electrische stroom te verspreiden. Even als er besmettelijke en niet besmettelijke epidemieën zijn, zoo blijft ook de stroom der opinie en de oppositiegeest somtijds tot enkele klassen bepaald; maar de oppositie van BÉRANGER is besmettelijk, zij is van de meest kwaadaardige soort. Hij gaat regelregt op zijn doel los, en noemt de zaken meêdoogenloos bij haren naam; hij heeft de ruwe, regtstreeksche wijze van beleedigen, die aan het volk eigen is; of wel — en dit ligt insgelijks in den aard des volks — hij parodiëert de taal en manieren van zijne vijanden, zooals in »Le Marquis de Carabas", en »Les Chantres de paroisse". Daarbij heeft hij eene heftigheid en een vuur, wat onwillekeurig medesleept, maar wat hij toch

geheel binnen de perken weet te houden. In deze soort liederen is hij een TYRTAEUS, maar een TYRTAEUS met het temperament van PUNCH, en met een onverzoenlijken haat vervuld.

Behalve het satirieke heeft BÉRANGER nog een anderen hefboom, waarmede hij op de menigte werkt, het *nationale gevoel*. Ook dezen meer edelen bondgenoot heeft hij een groot aandeel gegund aan den strijd en de zegepraal. De liederen, die tot deze categorie behooren, heeft men wel eens met den hoogdravenden naam van *Oden* willen bestempelen. Dat is te veel eer voor die liederen, wier verhevenheid slechts gezwollenheid is, en wier beelden tamelijk afgezaagd zijn. Het wemelt er van »tyrannen en slaven", »verbroken boeijen", »zegekarren" en »edele vanen". Het refrein alleen heeft eenige waarde, maar de geheele strophe komt hier ook slechts als noodelooze omhaal bij.

Hoe konden deze liederen dan zulken verbazenden opgang maken? Zeker niet wegens de litteraire waarde. Zijne tijdgenooten achtten alleen op de gevoelens, die zij behelsden; zij gaven troost en hoop op het oogenblik dat Frankrijk ganschelijk ontmoedigd was, in die treurige dagen van zooveel vernedering na zooveel roem, toen de invasie der verbondene mogendheden werd gevolgd door de invasie van »nos amis les ennemis", zooals BÉRANGER de Heeren der Restauratie noemde. Toen liet zijne stem zich hooren te midden van het algemeene stilzwijgen, hij vond de uitdrukking voor de gevoelens, die in de gemoederen besloten waren; hij troostte Frankrijk, en Frankrijk luisterde gretig toe.

Niet alleen gaf BÉRANGER eene stem aan de gevoelens van geheel Frankrijk, maar hij wekte bovendien de meest geduchte herinneringen uit het verledene tegen de BOURBONS op. Het zou echter verkeerd zijn te meenen, dat hij voor de republiek heeft geijverd; hij streed meer in naam van de nationale eer, met behulp van de herinneringen uit het keizerrijk, dan in naam der vrijheid. Het is vrij bezwaarlijk, om juist te bepalen *tot welke partij* BÉRANGER behoorde: dit weet ieder, hij was een zoon der Revolutie en aan haar vooral gehecht; maar welken regeringsvorm achtte hij als haar resultaat, den meest geschikten? Slechts twee denkbeelden kan men van het begin tot het eind van zijne loopbaan duidelijk naspeuren, die hem als aangeboren en door niets uit te roeijen waren: haat tegen

de BOURBONS en bewondering voor NAPOLEON. Aangaande de Julij-monarchie was hij het eigenlijk met zich zelven niet eens, en de republiek heeft hij nooit openlijk bespot, maar toch evenmin toegejuicht. Het blijft echter dan nog de vraag, wat was hij dan?

Was hij Bonapartist? Hij is er voor gehouden, maar zou het self tegengesproken hebben; hij was het, en was het ook niet; en het is der moeite waard, om te onderzoeken, in hoeverre hij het was. Opgegroeid met de revolutie, plebejer naar den bloede en het hart, was de vrijheid zijne neiging; in zooverre was hij democraat. Maar of de republiek, dan wel de constitutionele monarchie het best geschikt was om het volk tot zijne regten te doen komen, is misschien nooit bij hem uitgemaakt geweest, en daarom hebben alle drie de hoofdpartijen, die uit de revolutie zijn ontstaan, gemeend zich hem te kunnen toeëigenen. Hij hield van *vrijheid*, maar nog meer van *gelijkheid*, en deze laatste liefde was magtiger dan de eerste. Als man van gezond verstand, was hij ook op *orde* gesteld. Hij wantrouwde de vrijheid, wetende dat zij, aan haar zelve overgelaten, ligt tot oligarchie leidt, en dat was weder eene geprivilegiëerde klasse. Van daar was hij zoo laauw voor de constitutionele monarchie en weinig meer ingenomen met de republiek. Dan gaf hij nog de voorkeur aan een systeem van orde, zoo krachtig toegepast door Keizer NAPOLEON, wat men in zeker opzigt de populaire monarchie zou kunnen noemen, hoewel de keizerstitel hem weinig aanstond. In 't kort, hij was democraat uit instinct en Bonapartist van systeem, of zooals anderen het hebben uitgedrukt, zijne geloofsbelijdenis was »l'ordre dans l'égalité", en hij wilde in NAPOLEON niet anders zien dan den man, die de democratie heeft georganiseerd. En zoo heeft hij zich een eigen NAPOLEON gemaakt, naar zijne opvatting gefatsoeneerd. Hij heeft hem tot een man des volks gemaakt, hij bezingt hem als den representant der gewapende democratie, die niet omhangen is met het koninklijke purper, maar met zijn historiek steekje gedekt. Daaraan is eene geheele reeks van gedichten gewijd, waarvan »Les souvenirs du peuple" als het middenpunt uitmaakt. Dit is niet ten volle de NAPOLEON der geschiedenis, maar het is geheel de NAPOLEON, wien de verbeelding des volks zich gaarne voorspiegelt. — Slechts met de jaren wordt dit gewijzigd,

zooals de bundel »Dernières Chansons" ons doet zien. Daar is dezelfde NAPOLEON in zijn hoofd tot een held, een halven god aangegroeid. Dit is echter meer te wijten aan den invloed, dien andere dichters op hem geoefend hebben, meer eene litteraire wijziging, dan eene werkelijke verandering in zijne politieke denkbeelden.

Deze laatste bundel, onlangs verschenen, zal zijn roem niet vermeerderen. Niet dat deze zooverre achterstaat bij wat hij vroeger leverde, maar hij dicht hier zonder eigenlijk een onderwerp te hebben, waarnaar hij nu zoeken moet. Hij moest in de omstandigheden den aandrang, het bevel tot schrijven vinden; dit ontbreekt hem hier geheel; zijne woorden missen het *à-propos*. Behalve de vrij middelmatige stukjes over NAPOLEON, en enkele andere zoogenaamd philosophische, hebben deze liederen het groote gebrek, dat zij allen op elkaâr gelijken. Men ziet het wel meer bij grijsaards, dat zij te pas of te onpas altijd vriendelijk en voorkomend zijn; iets dergelijks heeft BÉRANGER hier: hij lacht niet, hij spot niet, maar heeft een eeuwigdurenden glimlach op elke bladzijde. In het politieke heeft hij den moed niet meer tot oppositie, wat toch zijne natuur is; de republiek van 1848 wekt hem op tot een schoon lied: »Les Tambours", wat misschien te midden der gebeurtenissen eenige sensatie zou gewekt hebben, maar weinig vastheid en bepaaldheid heeft. En niet beter is het met den quasi-godsdienstigen toon, dien hij aanslaat; men kan zien, de oude man bereidt zich voor tot de groote reis, hij verootmoedigt zich op zijne wijze voor den »Dieu des bonnes gens", en zijn Deïsme is tot eene soort van Mysticisme vergroeid.

Het is vrij moeijelijk, niet alleen om een onpartijdig oordeel over BÉRANGER te vellen, maar ook om het behoorlijk zamen te vatten en niet te veel bij een der vele *nuances* van zijn persoon te blijven staan. In het politieke schijnt hij niet anders dan een scepticus te zijn. Zijne eenige bepaalde opinie, zijne grootste liefde, was de opinie van het publiek. Die vreemde republikein heeft van het liberalisme alleen de cocarde, hij onderwerpt zich, geheel uit eigen beweging, aan het gevoelen der menigte, en denkt er nooit aan, om daartegen in te roeijen, hetzij om het te bestrijden, hetzij om het te louteren. Daarom zou hij liever zwijgen of binnen 's monds spotten, dan spreken, al voelde hij, dat dit zijn pligt was, en ik zou

niet durven verzekeren, dat hij niet dikwijls gesproken heeft, waar hij volgens zijn geweten had moeten zwijgen. Kortom, hij heeft geene ware vrijheid van geest, hij volgt de menigte, maar gaat niet vóór. Slechts een enkele keer is hij vóórgegaan, en dat is genoeg geweest, om hem de grootste populariteit dezer eeuw te verschaffen. Doch ondanks dat alles, ondanks zijne te groote volgzaamheid, was hij dikwijls een dichter en somtijds een burger in den vollen zin des woords. Zijn naam zal aan gewigt verliezen in de Fransche litteratuur, maar zal innig verbonden blijven aan de geschiedenis van de 19e eeuw; want zonder dit vreedzame werktuig der volksdriften mag men veilig aannemen, dat die geschiedenis nog wel iets anders zou geweest zijn.

DE WOELINGEN IN KANSAS.

EENE EPISODE UIT DEN STRIJD OVER DE SLAVERNIJ IN DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Zoo er eenige zaak is, die in onze dagen veel en met warmte besproken wordt, die niet alleen de aandacht der staatslieden, maar ook de belangstelling van menschen uit alle standen tot zich trekt, het is voorzeker de afschaffing der slavernij. De slavernij is een gruwel, die moet vernietigd worden, zij is in strijd met het Christendom, met de menschelijkheid, met de verlichting van de negentiende eeuw. Ook in Nederland zijn de stemmen in menigte vernomen, die protesteerden tegen het voortduren van dien gruwel in de Overzeesche bezittingen, en de regering wil — zij het ook met wijze voorzigtigheid en na rijp overleg — toegeven aan dien algemeenen aandrang. De tijd schijnt niet ver meer te zijn, dat ook in onze Amerikaansche koloniën alle inwoners vrije burgers zullen zijn. Wij achten dat een heugelijk vooruitzigt, bevorderlijk aan de eere van ons vaderland, eenmaal het toevlugtsoord van allen, die vrijheid verlangden en elders niet konden genieten. Maar daarom moet het onze bevreemding, zoo niet onze ergernis opwekken, dat die schandelijke instelling nog door velen wordt verdedigd, dat in de republiek der Vereenigde Staten van Noord-Amerika de meerderheid der bevolking nog al de haar te dienst staande middelen aanwendt om de slavernij in stand te houden en uit

te breiden. Terwijl men in Rusland, het gebied van despotisme en overheersching bij uitnemendheid, de eischen des tijds toont te begrijpen, door de bevrijding der lijfeigenen voor te bereiden, hebben de voorstanders der individuëele vrijheid in Amerika een hevigen strijd te voeren, waarin het hun zeer moeijelijk, indien niet onmogelijk zal zijn, de overwinning te behalen. En toch verzekeren de lofredenaars van het jeugdig gemeenebest, dat het alle andere staten vooruit is op de baan der beschaving en der humaniteit, dat het reden heeft om met trotsche minachting neêr te zien op het vergrijsd en afgeleefd Europa. Twee partijen staan daar tegenover elkaâr als de voornaamste politieke facties in den staat, de beschermers en de vijanden van het stelsel der slavernij. Met welk eene verbittering die beide elkaâr bestrijden, hoe de eerste vooral geene middelen ongeoorloofd acht om haar doel te naderen, hoe ter plaatse waar die strijd woedt, alle maatschappelijke orde, rust en welvaart worden vernietigd, blijkt duidelijk uit de gebeurtenissen in het landschap Kansas, waarvan hier een overzigt wordt gegeven.

Het grondgebied, dat den naam Kansas draagt, beslaat eene vlakte van ongeveer 122,000 vierkante mijlen, gelegen tusschen de staten Missouri en Nieuw-Mexico, het gebied Utah, het Rocky-gebergte en de rivier Missouri. Tot vóór drie jaren was het alleen door Indianen bewoond, die tot hier teruggedrongen in een half beschaafden, half verwilderden toestand leefden. Vóór dat de emigratie naar Californië begon, werd het gansche land van Kansas als eene Indiaansche wildernis aangezien. De grens van Missouri gold in 't algemeen voor den uitersten voorpost der beschaving, daarachter was niets te vinden dan een woest, onherbergzaam oord, dat men zonder nijd aan de afgejaagde roodhuiden kon overlaten. Sedert echter de landhandel op Californië begon, rigtte de blik der Yankees zich met verlangen naar dit land, en reeds den 4den Januarij 1854 trad senator DOUGLAS in het Congres op met een *bill*, waarin hij de organisatie van dit gebied voorstelde, ofschoon daarin toen nog niet meer dan 200 blanke familiën, waaronder eenige Indische zendelingen woonden. — Hiermede was het teeken en de aanleiding tot den strijd gegeven. Het indienen en aannemen van deze wet was van buitengewoon belang;

niet alleen omdat daardoor een nieuw veld zou worden geopend voor den handel en de emigratie, maar vooral omdat senator DOUGLAS, als rapporteur van de commissie, die de voordragt moest onderzoeken, de gelegenheid gunstig had geacht om in het stelsel, dat de republiek tot dusver bij het opnemen van staten en landen gevolgd had, eene wijziging te brengen, en in de oorkonde der organisatie een nieuw beginsel in te schuiven. Toen namelijk in 1820 het gebied Missouri als staat der Unie was opgenomen, had men bij de wet bepaald, dat de slavernij aan gene zijde van den grens 30° 36′ Noorder Breedte ten eeuwigen dage op het grondgebied der Vereenigde Staten zou verboden zijn. Volgens deze wet kon het land van Kansas nimmer tot een slavenstaat gemaakt worden, daar het tusschen 87° en 40° N. B. ligt. De rapporteur bedoelde echter juist om Kansas voor de invoering der slavernij open te stellen. — Namens de commissie stelde hij dus voor, dat voortaan in de onderscheidene staten het invoeren der slavernij alleen zou afhangen van den wil der inwoners. Immers bij de oprigting der Unie was de toelating of wering der slavernij voor eene private aangelegenheid der onderscheidene staten verklaard. Bovendien had het Congres tot hiertoe betreffende deze zaak altijd het beginsel van non-interventie tegenover de afzonderlijke staten in acht genomen. — Hij herinnerde daarbij niet, dat die gebruikelijke non-interventie alleen de afschaffing, niet de invoering der slavernij gold.

Den 24sten Mei 1854 werd in het Congres de voorgestelde wet aangenomen, waarin deze zinsnede gelezen wordt: »Wordt bevolen dat de staatsregeling en alle wetten der Vereenigde Staten, die niet plaatselijk onuitvoerbaar zijn, binnen het land van Kansas dezelfde kracht en werking als in al de andere deelen der Unie zullen hebben, met uitzondering van de achtste sectie der acte van 6 Maart 1820, welke als strijdig met de beginselen van non-interventie van het Congres met betrekking tot de slavernij in de afzonderlijke staten, bij deze als opgeheven en niet geldig verklaard wordt; dewijl de eigenlijke bedoeling dezer acte is, om de slavernij in geen staat of gebied bij de wet vast te stellen, maar aan de bewoners de vrijheid te geven om hunne huiselijke inrigtingen naar eigen goedvinden te regelen, overeenkomstig de wetten der Vereenigde Staten, en onder voorwaarde, dat niets wat daarin bevat is,

zoo uitgelegd mag worden, dat daardoor eenige wet of verordening, welke vóór de acte van 6 Maart 1820 bestond en door welke de slavernij beschermd, ingevoerd, verboden of opgeheven wordt, weder opgenomen of in werking gebragt zou kunnen worden." Dit is de veel besprokene *repeal-clausule*, die in eene volgende sectie der wet wordt aangevuld met deze woorden: »En wanneer het genoemde gebied of eenig deel daarvan als één of meer staten in de Unie wordt opgenomen, zoo moet het *met of zonder slavernij* worden toegelaten, zoo als zijne inrigting ten tijde van de opneming zal voorschrijven." Deze bepalingen moesten natuurlijk de beide partijen, de vrienden en de vijanden der slavernij te wapen roepen. Van weerskanten moest nu alles worden in het werk gesteld om in Kansas de meerderheid te verkrijgen. Vooral in den naburigen staat Missouri veroorzaakte de *bill* groote beweging. De inwoners trokken in groote scharen onder aanvoering van aanzienlijke burgers over de grenzen en hielden op het grondgebied van Kansas volksvergaderingen, waarin besluiten werden genomen ten gunste der slavernij. Op allerlei wijze zochten zij zich van een aanzienlijk grondbezit te verzekeren. Maar ook de tegenstanders der slavernij bleven niet werkeloos. Zij vereenigden zich in genootschappen om de kolonisatie te bevorderen; zij zochten vooral bekwame en schrandere handwerkslieden voor Kansas te werven. Weldra had eene menigte hunner aanhangers het gebied betreden en begon met hulp der maatschappijen zich daar te vestigen. De aankomst dezer lieden vervulde de kolonisten uit Missouri met onrust en wrevel. Zij gevoelden, dat zij zich moesten haasten en krachtige maatregelen nemen, zouden de tegenstanders niet spoedig de overhand bekomen. De toebereidselen werden dan ook gemaakt in eene *meeting*, in Julij 1854, waarin de volgende besluiten werden genomen:

»Besloten, dat deze vereeniging zich, wanneer zij ooit door een burger van het Kansasgebied wordt te hulp geroepen, bereidvaardig zal houden, om hem bij te staan, ten einde alle kolonisten, die met behulp der maatschappijën van het Noorden herwaarts komen, te verdrijven." — »Besloten, dat wij den burgers van andere districten, vooral die aan de grenzen van het Kansasgebied aanbevelen, gelijke maatregelen te nemen en hunne bereidwilligheid om mede te werken aan de

uitvoering van het bovengenoemde besluit, te doen blijken."

Zoo was de burgeroorlog verklaard, die van nu aan in het landschap zou woeden. Daarmeê was de rust, de vrede en de persoonlijke veiligheid uit Kansas geweken. Waar ergens twee vreemden elkander ontmoetten, was de eerste vraag naar afkomst en staatkundige denkwijze. Naar gelang van het antwoord begroetten zij elkaâr als vrienden of als de bitterste vijanden.

Maar zoo als te verwachten was, het bleef niet bij woorden, welhaast kwam het tot daden. Eene soort van voorspel van de bloedige gebeurtenissen, die later zouden plaats grijpen, werd reeds in dezelfde maand Julij 1854 aanschouwd. Toen verscheen de eerste expeditie, door de groote maatschappijën afgezonden, vijanden der slavernij, in Kansas. 't Eerste gezelschap bestond uit 30 man, en werd geleid door CHARLES BRANSCOMB; twee weken later kwam eene tweede vereeniging van ruim 60 leden aan, onder aanvoering van den geestelijke, Dr. ROBINSON en S. C. POMEROY. Men vestigde zich op een schoonen prairie-heuvel nabij de rivier Kansas, ter plaatse waar tegenwoordig de stad Lawrence ligt. De tenten werden opgeslagen, de plattegrond voor de toekomstige stad afgemeten en bepaald en de eerste maatregèlen tot hare stichting getroffen. Het berigt van de aankomst dezer Yankees en hunner vestiging had zich intusschen als een loopend vuur langs de grenzen van Missouri verbreid. Op zekeren morgen, terwijl de vreedzame volkplanters nog bezig waren boomen te vellen voor hunne blokhuizen, verscheen een lange optogt in de vlakte, die alle kenmerken van een gewapend corps vertoonde. Ongeveer 80 man sterk, met een speelman aan 't hoofd, naderde de troep fluitende en vloekende de volkplanting en hield stand aan de overzijde van de beek, die door Lawrence vloeit. 's Namiddags kwam nog eene versterking van 30 man. Intusschen naderde de avond, en beide partijen waren op een geweerschot afstands van elkaâr verwijderd. Toen de troep uit Missouri wachtvuren aangestoken had, zond Dr. ROBINSON drie parlementairs af, om te vragen met welk oogmerk de vreemdelingen herwaarts gekomen waren. Het antwoord luidde, brutaal genoeg: dat de Abolitionisten (afschaffers der slavernij) hunne tenten moesten afbreken en het land verlaten, of zij zouden met geweld verjaagd worden; dat men hun tijd zou

geven tot den volgenden morgen, om den terugtogt op eene vreedzame wijze te kunnen volbrengen. De kolonisten beraadslaagden, wat hun te doen stond, en na eenige overwegingen besloten zij te blijven. De nacht ging rustig voorbij. Den anderen morgen kwam nog eene versterking bij den vijandelijken troep aan en bragt het aantal tot 150 man. Nu werd vandaar eene kennisgeving afgezonden, inhoudende dat de Abolitionisten tot 10 uur tijd zouden hebben om de plaats te ontruimen en het gebied te verlaten om nimmer terug te keeren. Deze notificatie werd afgewezen, en ten 10 ure stelden de »Vrijstaatsmannen" zich in parade voor hunne tenten om den vijand af te wachten. Hij kwam echter niet. Een half uur later werd een nieuw *ultimatum* aangezegd, dat door een derde en een vierde gevolgd werd. Toen echter de kolonisten standvastig bleven en eindelijk begonnen te spotten met de bedreigingen, brak er onder de vijandelijke bende weldra twist uit, gepaard met vloeken en tieren. Tegen zons-ondergang trok een 60-tal van die helden af, schreeuwende dat zij met zulke verraders niets te doen wilden hebben. Na den aftogt van dezen rekenden de overigen zich ook niet veilig meer en braken in de schemering hun leger op. Zoo eindigde de eerste inval in Kansas, die gevolgd stond te worden door andere, wier afloop niet zoo belagchelijk, maar huiveringwekkend wezen zou.

Ten gevolge van de aanneming der wet tot organisatie van Kansas, werd door den president der Unie een bestuur voor dat gebied benoemd, aan welks hoofd zekere A. H. REEDER, uit Pensylvanië, stond als gouverneur. Nu moest een afgevaardigde voor Kansas gekozen worden om zitting te nemen in het huis der Repraesentanten. Naar de bepaling der wet moest de gekozene een burger zijn der Vereenigde Staten en waren allen kiesgeregtigden, die van de keuze der leden voor de wetgevende vergadering in Kansas niet uitgesloten waren. Deze eerste verkiezing zou plaats hebben den 29sten November 1854. De partij der slavenhouders schroomde niet openbaar geweld te gebruiken, ten einde de zegepraal te behalen. Alle kolonisten, die maar verdacht waren van tegen de slavernij gezind te zijn, werden met *bowie*-mes en *revolver* van de stembus verdreven. Geheele scharen stemden, die geen ander bewijs

van bevoegdheid daartoe konden geven, dan dat zij aanspraak maakten op grondbezit in het land van Kansas. Het gerucht van deze ergerlijke regtsverkrachting drong door tot Washington, en het Congres benoemde eene commissie om het voorgevallene te onderzoeken. Het officiëele verslag, door deze commissie uitgebragt, is zeer belangrijk. Daarin wordt gezegd: »In denzelfden tijd (de aankomst van den gouverneur REEDER) en vóór dat eenige verkiezing plaats had of geschieden kon, werd in den staat Missouri een geheim staatkundig gezelschap opgerigt. Het was bekend onder verschillende namen, als: *Social Band*, *Friends Society*, *Blue Lodge*, *The sons of the South*. — Zijne medeleden waren door geheime eeden gebonden en hadden wachtwoorden en teekens, waaraan zij elkander konden herkennen. Er was straf bepaald op de schending van de regelen en geheimenissen der orde. De verschillende afdeelingen waren door eene geregelde organisatie met elkaâr verbonden. 't Geheel omvatte een groot aantal burgers van Missouri en andere slavenstaten. Hunne blijkbare bedoeling was, de slavernij niet alleen in Kansas, maar ook in andere landschappen der Vereenigde Staten in te voeren en alle vrienden dezer instelling in één bondgenootschap te verzamelen. Aan het hoofd van dit gevaarlijk gezelschap stonden mannen, die er rond voor uit kwamen, dat zij tot elken prijs de slavernij in het gebied van Kansas wilden invoeren. Terwijl de groote meerderheid van de werkelijke volkplanters in het gebied vertrouwde op de haar door de organieke wetten verzekerde regten en geene verbindtenissen maakte, nam de zamenzwering tegen hare regten in een naburigen staat meer en meer toe, en zou sterk genoeg zijn geweest om haar bij deze eerste verkiezing te overwinnen, zelfs al had zij zich als één man daartegen verzet." — Ten gevolge van deze ontdekkingen werden van de 2843 uitgebragte stemmen niet meer dan 1114 als geldig erkend. Van deze wettige stemmen verkreeg generaal WHISFIELD de meerderheid. — Hoe groote magt dit gezelschap *Blue Lodge* over zijne leden oefende, bleek uit het gedrag dergenen, die door de genoemde commissie ter verantwoording van hun gedrag geroepen en verhoord werden. Bijna allen weigerden iets te openbaren aangaande het bestaan van een geheim genootschap, antwoordden met grofheden of zwegen geheel. Alleen door de bekentenissen van een afvalligen

broeder verkreeg de commissie kennis van de geheime organisatie. Het was een volslagen schrikbewind, dat de handelingen der Spaansche Inquisitie herinnert. De vrijheid van spreken was geheel onderdrukt, terwijl ten gunste der slavernij allerlei redeneringen en vertoogen openbaar gemaakt werden. Enkele dier artikels mogen hier plaats vinden als staaltjes, hoe de voorstanders der slavernij hunne zaak zoeken te verdedigen. Zoo heette het b. v.: »De slavernij heeft een invloed op het karakter der blanke vrouw, die deze instelling moest aanbevelen aan allen, die het blanke geslacht meer dan het zwarte beminnen. Zij is scherm voor de deugd der blanke vrouw. Zoolang de man losbandig is, zal de vrouw zijn offer blijven. Diegene, welke gedwongen zijn eene plaats onder de huisgenooten in te nemen, waren altijd 't meest blootgesteld aan verleiding en zullen daartegen 't minst beveiligd zijn. Dit is een der nadeelen van de slavernij. Het betreft alle, welke in dien staat zich bevinden, zoowel de schoone Circassische als de zwarte dochter van Afrika. Wij zijn dan vrij om te verklaren, dat wij de blanke vrouw zoo zeer beminnen, dat wij haar ten koste van de Negerin willen redden." Zoo meldde een berigtgever in een der dagbladen van die partij: Laatstleden maandag had een gevecht plaats te Doniphan (in het gebied Kansas), waarbij de *bowie*-messen lustig gebruikt werden. De aanleiding was een politieke twist tusschen een *proslaveryman* en een *freesoiler*. Beide partijen werden erg toegetakeld, maar wij zijn zoo gelukkig te kunnen berigten, dat de *freesoiler* op weg is om in het gras te bijten, terwijl de *proslaveryman* weêr hersteld en tot een nieuwen kamp bereid is. Kansas is een moeijelijke weg om te bewandelen voor *freesoilers*."

Opmerkelijk is het, dat niettegenstaande al de bemoeijingen der beschermers van de slavernij, het grootste aantal der volkplanters, die zich van tijd tot tijd in Kansas vestigden, behoorde tot de tegenpartij. Volgens de Kansas-acte moesten nu vertegenwoordigers gekozen worden door de inwoners, ten einde eene wetgeving voor het gebied te vervaardigen. Wat er bij de verkiezing in November was geschied, had grootere waakzaamheid opgewekt bij de voorstanders der vrijheid. Zij hadden zich georganiseerd, hadden candidaten benoemd, en

zouden hunne keuze zeker met groote meerderheid doorgezet hebben, indien die niet door een nieuwen en grooteren inval uit Missouri ware verijdeld geworden. Reeds eenige dagen vóór de verkiezing kwamen meer dan 5000 Missouriërs op het gebied aan, 't welk zij eerst eenige dagen na den afloop verlieten. »Zij kwamen om te stemmen en met duidelijk oogmerk, om van Kansas een slavenstaat te maken. Zij waren allen gewapend, bragten tenten meê en marcheerden aldus het gebied binnen. In het officiëele berigt over hetgeen er bij deze verkiezing van 30 Maart 1855 geschied is, in het district Bloomington, komt het volgende voor: »Op den morgen der verkiezing verschenen de door den gouverneur benoemde stemopnemers en openden de stembus. Hunne namen waren HARRISON BURSON, NATHANAËL RAMSAY en Mr. ELLISON. Nog vroeg op den dag kwamen de Missouriërs, omstreeks 5 à 600 man, in wagens en te paard, onder aanvoering van SAMUËL JONES, F. JACKSON en Mr. STEELE, aan. Zij waren gewapend met dubbele geweren, *bowie*-messen en pistolen en hadden hunne vaandels opgestoken. De stemming was maar korten tijd geopend, toen JONES met den troep oprukte voor de vensters van 't gebouw, waar de stembus geplaatst was, en verlangde, dat men zou toestaan te stemmen, zonder dat zij hunne woonplaats behoefden op te geven. Na eenige dreigende woorden en kreten, sprak JACKSON de menigte aan, terwijl hij verklaarde, dat zij herwaarts gekomen waren om te stemmen, dat zij daartoe het regt hadden, al waren zij niet langer dan vijf minuten in het gebied geweest, en dat hij niet voornemens was terug te keeren, zonder gestemd te hebben. Dit alles werd met bijval aangehoord. JACKSON beval daarop, dat zij zich in troepen van 13—20 man zouden vereenigen, 't welk geschiedde; toen ging hij naar een ossenwagen met geweren, die hij uitdeelde en laden liet. Ook knoopten op zijn verlangen zijne vrienden witte banden in het knoopsgat, om zich te onderscheiden van de »Abolitionisten". De menigte herhaalde onder allerlei bedreiging den eisch om te stemmen zonder den gevorderden eed te doen. Één der stem-opnemers, Mr. ELLISON, wilde toegeven, doch de beide anderen weigerden. Daarop stormde een troep met SHERIFF JONES aan 't hoofd, met geladen pistolen en ontbloote messen de kamer in en drong op BURSON en RAMSAY aan. JONES zeide, terwijl hij zijn horloge

in de hand hield, dat hij hun vijf minuten tijd gaf, om toe te geven of te sterven. ELLISON riep zijnen ambtgenooten toe, dat als zij niet toegaven, er in minder dan een kwartier honderd schoten zouden gevallen zijn; en de stembus grijpende, liep hij naar buiten, en die in de hoogte houdende, schreeuwde hij luid: »voor Missouri!" BURSON en RAMSAY werden door hunne vrienden van daar geroepen en verhinderd om terug te keeren. Toen BURSON heenging stak hij de verkiezingslijsten in den zak; terwijl hij de deur uittrad ontrukte JONES hem eenige papieren, en die in de hoogte stekende schreeuwde hij: »Hoera voor Missouri! Nadat hij echter bemerkt had, dat dit de begeerde kieslijsten niet waren, riep hij eenige mannen tot zich om BURSON te vervolgen en hem die lijsten te ontnemen. Mr. BURSON zag hen komen, gaf de lijsten aan één zijner vrienden, UMBERGER, en beval hem een anderen weg in te slaan om JONES en zijne lieden op een dwaalspoor te brengen. Deze achterhaalden UMBERGER echter, namen hem de lijsten af, en JONES zette hem achter op zijn paard en voerde hem als zijn gevangene met zich. Nu begaven JONES en zijne partij zich naar 't huis van RAMSAY, maakten daar den regter JOHN WAKEFIELD tot gevangene, bragten hem naar de plaats der stemming, zetten hem op een wagen en dwongen hem eene rede tot het volk te houden. Daarop bonden zij hem een witten band in het knoopsgat en lieten hem vrij. Nu werden twee nieuwe stem-opnemers gekozen. Men bedreigde dezen met den dood, als zij de stemmen niet zonder den gevorderden eed aannamen. Eenige inwoners, die aan het venster stonden, maar niet gestemd hadden, toen de Missouriërs aankwamen, werden door de bende verjaagd. Aan één van hen, Mr. J. M. MACEY, werd gevraagd, of hij zweren zou, en toen hij antwoordde: »als de stem-opnemers het verlangen, ja!" rukte men hem van de stembus weg onder 't geschreeuw: »Slaat den Negerdief dood! Snijdt hem den hals af!" Buiten omringde men hem met geladen *revolvers* en bloote messen; één hield hem eene pistool aan het oor, een ander zette hem een mes op de borst, een derde gaf hem een stokslag. De Missouriërs verklaarden niet te dulden, dat iemand zijne stem geheim hield. Eenigen zeiden: »dat zij betaald waren om te stemmen, met een dollar per dag, en dat zij, bij God! stemmen of sterven zouden!"

Nog erger was het in andere districten toegegaan. 't Gezamenlijk aantal uitgebragte stemmen beliep 6320, daarvan waren niet meer dan 1310 wettig. De commissie besluit haar verslag aangaande deze verkiezing met de woorden: »Deze onwettige inmenging werd bij iedere gewigtige gebeurtenis in het gebied Kansas herhaald. Iedere verkiezing is niet door de bewoners zelven, maar door de burgers van Missouri geschied; derhalve zijn alle ambtenaren in het gebied van den constable tot aan den wetgever, behalve de door den president benoemden, hunne betrekking verschuldigd aan de stemmen van vreemden." — De gouverneur had bepaald, dat men gedurende vier dagen na de stemming bezwaren tegen de verkiezing kon inbrengen, en niettegenstaande de kortheid van dezen tijd, werden door zes districten protesten ingeleverd. Dien ten gevolge werd in die districten herkiezing gehouden op den 22sten Mei, waarvan het resultaat was, dat met uitzondering van Leavenworth, waar wederom een inval plaats greep, overal de meerderheid der stemmen werd uitgebragt op voorstanders der vrijheid.

Evenwel degenen, die de meerderheid der zoo vervalschte stemmen op zich vereenigd hadden, bekommerden zich om geene protesten, beschouwden zich als wettige vertegenwoordigers van Kansas en maakten zich gereed als zoodanig te handelen. Zij haastten zich eene *meeting* te houden, waarin besloten werd, dat zij zich zouden onthouden van de herkiezing, den 22sten Mei, en de keuzen van 30 Maart als wettig zouden doen gelden. Als wetgevende vergadering kwamen zij bijeen in Pawnee, eene nieuwe stad aan de rivier Kansas. Nadat men bij meerderheid van stemmen had bepaald om allen, die tot de tegenpartij, de bestrijders der slavernij behoorden, van de vergadering uit te sluiten, achtte men het voor eigen veiligheid beter, meer in de nabijheid van Missouri te zijn. Daarom werd de vergadering verlegd naar Shawnee-Mission op een uur afstands van de stad Westport in Missouri. Daar begon het wetgevend ligchaam zijne werkzaamheden, en het is inderdaad verbazend, hoeveel in korten tijd werd tot stand gebragt. Het door deze vergadering zamengestelde wetboek voor Kansas vult een vrij dik boekdeel, dat men bijna niet kan doorlezen in den tijd, die noodig geweest is om het te vervaardigen. Het wonderbare

daarvan echter verdwijnt, als men verneemt, dat de vergadering het wetboek van Missouri tot voorbeeld nam en daarin bijna geene verandering maakte dan alleen, dat men telkens voor het woord »state" in de plaats stelde »territory". — De weinige wijzigingen betroffen alleen de benoeming van ambtenaren en de bepalingen omtrent de slaven. De inwoners van Kansas zouden niet zelven de ambtenaren kiezen, maar deze moesten allen benoemd worden door een collegie van drie commissarissen, die voor vier jaren werden aangesteld. De kroon werd op deze wetgeving gezet door twee wetten, tot bestraffing van misdrijven tegen de slavernij en tot onderdrukking der vrijheid van schrijven en spreken uitgevaardigd, in welke de volgende bepalingen voorkomen:

»Sectio 1. Iedere vrije of niet vrije persoon, die overtuigd wordt een opstand van slaven, vrije Negers of Mulatten in dit gebied aangestookt te hebben, zal ter dood gebragt worden.

»Sectio 2. Ieder persoon, die bij een opstand van slaven, vrije Negers of Mulatten dezen te hulp komt, wapens levert of iets tot bevordering van zulken opstand doet, zal ter dood gebragt worden.

»Sectio 3. Wanneer eenig vrij persoon, door woord, geschrift of drukwerk een slaaf aanspoort, overreedt of verleidt tot opstand, zamenzwering of moord tegen een burger van het gebied; of eenig boek, blad, magazijn, pamflet of brief de verwekking van een opstand of zamenzwering der slaven, vrije Negers of Mulatten ten doel hebbende, openbaar maakt of verspreidt, of daartoe de aanleiding geeft of daarbij met bewustheid medêwerkt, die zal ter dood gebragt worden."

Zoo werd ook de doodstraf of tienjarige dwangarbeid bepaald op de ontvoering van een slaaf, en op het overreden tot en het medehelpen bij de vlugt van slaven. Die weigerde hulp te betoonen tot het vervolgen van gevlugte slaven, zou met twee jaren dwangarbeid gestraft worden.

't Was echter niet genoeg de wetten op te stellen, men moest ook zorgen om ze ten uitvoer te kunnen brengen. De wettenmakers vreesden te regt, dat de gouverneur REEDER door zijn *veto* hunne besluiten krachteloos maken en hunne geheele handeling voor onwettig verklaren zou; daarom besloten zij hem te voorkomen. In eene lange memorie, in welke zij REEDER beschuldigden van opzettelijke schending der Kansas-

bill, van verwaarloozing der belangen van het grondgebied en van Abolitionisme, verzochten zij den president der Unie om de terugroeping van den gouverneur. Te gelijk rigtten zij in Shawnee een oppergeregtshof voor het grondgebied op, dat op plegtige wijze de geldigverklaring van hunne bloedige wetten uitsprak.

Werkelijk werd de gouverneur REEDER door den president PIERCE teruggeroepen en in zijne plaats trad Mr. WILSON SHANNON, voormalig gouverneur van Ohio en gezant van de Vereenigde Staten aan verschillende hoven. Hij was een man van een zwak karakter, die zich steeds door zijne raadgevers liet leiden. Terstond na zijne benoeming reisde hij naar het gebied af. Reeds op de rivier Missouri ontving hij de aanvoerders van de slavenpartij bij zich aan boord van het stoomschip en hield op hun verzoek ook een plegtigen intogt in Westport, hun hoofdkwartier. Bij die gelegenheid sprak hij eene redevoering, waarin hij zijne volle goedkeuring verleende aan alles, wat de Missouriërs in Kansas hadden verrigt. Hij erkende de wetgevende vergadering, noemde den tegenstand tegen hare besluiten, eene revolutionaire beweging, verklaarde dat Kansas een slavenstaat moest worden en verzocht om de ondersteuning der vergadering. Hij koos Shawnee-Mission tot zijne woonplaats, en op zijne eerste rondreis door het gebied, ging hij Lawrence, de gewigtigste plaats in Kansas, voorbij. De inwoners, die hem op dezen togt begroetten, bejegende hij onvriendelijk en terugstootend, en hij sneed iedere gelegenheid af om naauwkeuriger omtrent den staat van zaken onderrigt te worden. Het volk van Kansas begreep dan ook weldra, dat het van hem geene opheffing der bezwaren te wachten had, en dat het naar andere middelen moest uitzien om zich regt te verschaffen. Eene algemeene zamenkomst werd besloten en op 5 Sept. 1855 in Big-Spring gehouden. De vergadering was zeer talrijk, ieder district en elke volkplanting was vertegenwoordigd. De eerste daad der verzamelden was het eenstemmig verwerpen van de wetten en ambtenaars der Missouri-wetgeving. Verder besloot men, de keuze van den afgevaardigde voor het Congres op een anderen dag te doen plaats hebben dan door de Missouri-wetgevers bepaald was; eindelijk noodigde men elkander tot eene breede bijeen-

komst, op 17 Sept. in Topeka uit, om te beraadslagen over de maatregelen, door welke de opneming van Kansas als Staat in de Unie kon bespoedigd worden.

De vergadering in Topeka, die echter niet op den bestemden tijd, maar den 23sten Oct. plaats had, bestond uit inboorlingen van bijna alle staten der Unie. Evenwel was daaronder geen enkele voorstander der slavernij. De taak, die zij ondernam, was de vervaardiging van eene staatsregeling, en ook hier vorderden de werkzaamheden snel. Een groot aantal leden der vergadering arbeidde dag en nacht. Weldra was een ontwerp gereed, waarin bepaald werd: »dat in het gebied geen slavernij zou bestaan." De daar toenmaals aanwezige slaven zouden nog tot den 4den Julij 1857 geduld worden. Aan gehuwde vrouwen zouden de regten op het door haar vóór of gedurende het huwelijk verworven vermogen verzekerd, en evenzoo het regt op de opvoeding van hare kinderen gewaarborgd worden. Er zou eene Staats-universiteit en eene Normaal-school opgerigt worden. Beschaafde en niet-vijandige Indianen werden tot het burgerschap bevoegd verklaard. De regtersposten zouden bij keuze worden bezet. Topeka werd voorloopig bestemd tot zetel voor de regering. — Een merkwaardig artikel was nog, het later onder den naam van »Black-law" bekend gewordene, waardoor men vrije Negers wilde beletten zich in dit grondgebied te vestigen. — Dit ontwerp werd door den president der vergadering, kolonel J. H. LANE, en 32 medeleden, als »Constitutie van den Staat Kansas", onderteekend.

Intusschen was de verbittering der beide partijen tegen elkaâr, door al wat van weêrszijde verrigt was, gedurig toegenomen, en bij menige gelegenheid kwam het tot gewelddadigheden. Reeds de inval van 30 Maart had aan beide zijden groote opgewondenheid te weeg gebragt. De Missouriërs, die de overwinning behaald hadden, roemden zich vermetel genoeg: de partij van wet en orde; hunne tegenstanders dachten op wraak. Niemand achtte zich meer veilig in Kansas, het wapendragen werd algemeen. Vooral de slavenpartij pleegde onbeschaamd de ruwste geweldenarij. Kort na den inval, die de verkiezing in Maart verstoord had, verscheen in de *Luminory*, een dagblad van Parkville in Missouri, een artikel, dat het voor-

gevallene bij die verkiezing berispte, en betoogde, dat het aan de inwoners van Kansas moest overgelaten worden, om zelve hunne zaken te regelen. Mr. PARK, de eigenaar van het blad, was een der oudste burgers van Parkville en een van de stichters der stad, die naar hem genoemd was. Dit artikel berokkende hem de vervolging der slavenpartij. Een aantal dezer bandieten (*) kwam in Platteity, tien mijlen van Parkville, te zamen, om PARK voor zijn zoogenaamd misdrijf te bestraffen. De wilde troep voorzag zich van wapenen, en trok naar Parkville, waar de drukkerij vernield en Mr. PARK opgehangen zou worden. De persen werden in den Missouri geworpen, en daar de bedreigde PARK afwezig was, greep men den redacteur van het blad om hem te *lynchen*. Te naauwernood werd hij gered door zijne vrouw, die hem in de armen sloot en beloofde terstond met hem het land te zullen verlaten. — Eene andere gruweldaad werd in Leavenworth uitgevoerd. Daar woonde een regterlijk ambtenaar, WILLIAM PHILIPPS, die zijne goedkeuring gegeven had aan één der protesten tegen den inval. De slavernij-vrienden dier plaats hielden een *meeting*, in welke zij hem voor een meineedigen misdadiger verklaarden. Men beval hem het grondgebied te verlaten; hij weigerde. Kort daarop kwam een gewapende troep op de woning van PHILIPPS aan. Men vatte en bond hem, zette hem in eene boot en voerde hem over de rivier naar Weston, acht mijlen van zijne woonplaats. Daar werd hij met zweepslagen gegeeseld, met teer besmeerd en met vederen bestrooid, en de eene helft van zijn hoofd kaal geschoren. In dezen toestand op een kar gezet, werd hij onder beschimpingen en slagen door de stad gevoerd en door een slaaf openlijk te koop geboden. Eindelijk liet men hem los, terwijl men hem met den dood bedreigde, indien hij het gebied niet verliet. —

(*) Wij weten geene betere vertaling voor het oorspronkelijke woord *Ruffians* of *Borderruffians*, waarmeê men de gewapende benden aanduidt, die in dienst staan der partij, welke de slavernij wil in stand houden en uitbreiden. Zij vormen eene bijzondere volksklasse, die niet enkel gewoon is aan al de ruwheid van het woudleven, maar het ook schande acht haar onderhoud te zoeken in regelmatigen arbeid, en wier voornaamste karaktertrek de liefde tot de *whiskey* is. Het is een zamengeraapte hoop avonturiers, die voor geld en *whiskey* tot de schandelijkste en gevaarlijkste ondernemingen zich gebruiken laat.

Eenige dagen later werd eene nieuwe *meeting* gehouden, onder praesidium van zekeren KEES, een lid van de wetgevende vergadering. Daarin werden op voorstel van den regter PAYNE deze besluiten genomen: »Besloten, dat wij de handelwijze van het gezelschap burgers, die WILLIAM PHILIPPS, den meineedigen misdadiger, geschoren, geteerd en met vederen bestrooid en door een Neger te koop geveild hebben, van harte goedkeuren."

»Besloten, dat wij aan dat gezelschap onzen dank betuigen, voor de naauwgezette uitvoering van de taak, die hun de *proslavery*-partij oplegt."

Maar de magt van de voorstanders der slavernij was nog niet genoeg bevestigd. In Kansas bevond zich reeds een groot aantal volkplanters, die tegen de slavernij gezind waren, deze namen gedurig toe, en het was te vermoeden, dat eerlang de opneming van Kansas in de Unie als vrij-staat, ondanks de Missouri-wetgeving, zou doorgezet worden. Men had nog geene proef durven nemen om de edicten dier wetgevende vergadering ten uitvoer te leggen. In Kansas zelf was geen geweld om ze te doen gelden, en de Missouriërs konden zich daar toch niet altijd ophouden. Zoo werd dan 14 Nov. 1855 weder eene zamenkomst gehouden in Leavenworth, onder bescherming van den gouverneur SHANNON, die ten doel had om de Missouri-wetgeving en hare aanhangers als de partij van orde en wet, de Topeka-vergadering en hare vrienden daarentegen als de vijanden van orde en wet in het grondgebied te erkennen. Gouverneur SHANNON verscheen zelf in deze vergadering als afgevaardigde van Douglas-County, tot hetwelk de stad Lawrence behoort, ofschoon hij daar geenszins zijn verblijf hield en niemand iets van de eer zijner benoeming wist. Maar hij werd tot president benoemd en hield eene heftige partijrede; de pogingen der vrijheidspartij werden voor landverraad verklaard en zulk een staat van zaken zou niet langer geduld worden. Eer de vergadering scheidde, verbond men zich om den gouverneur te ondersteunen, wanneer hij ooit hulp zou noodig hebben om de wet te doen eerbiedigen.

Deze gebeurtenis bleef niet zonder gevolgen. Eenige mijlen van Wakarusa, aan den weg naar Santa Fé, lag een digt bosch, Hickory-Point geheeten, te midden van eene vruchtbare prairie, dat wegens het uitmuntende timmerhout de begeerte van vele volkplanters had opgewekt. De eersten, die

in dit oord aankwamen, waren voorstanders der vrijheid uit Indiana, later kwamen anderen uit de westelijke staten, ook eenigen uit Missouri. Toen het bosch grootendeels door dezen in bezit genomen was, verschenen eenige *proslavery*-mannen, die ook een deel daarvan verlangden. Zij bekommerden zich weinig om de teekens van eigendom, maar namen in bezit wat hun behaagde. Een van hen, FRANKLIN COLEMAN, was hiermeê nog niet tevreden, maar eigende zich ook de bouwmaterialen toe, die op een ander stuk gronds door een vrij-staatsman waren bijeengebragt. Hij bouwde daarvan een huis voor zich. Ook deed hij met zijne vrienden strooptogten in den omtrek en greep vooral in de regten van één zijner naburen, W. DOW, die, zelf ongehuwd, in 't huis van zekeren Mr. BRANDSON woonde. Eens ging DOW naar een wagensmid om een ketting te laten herstellen. Toen hij voor de woningen van COLEMAN en diens vrienden HARPUS en BUCKLEY kwam, volgden dezen hem gewapend na. Bij den smid zochten zij twist, dien DOW wist te vermijden. COLEMAN vergezelde hem een eindweegs terug en schoot hem toen onvoorziens neder. Het lijk bleef van den middag tot na zonsondergang op den weg liggen. Het ingestelde onderzoek bewees, dat het een vooraf overlegde moord was van COLEMAN en zijne makkers. Geweldigen indruk maakte die moord op alle klassen der volkplanters; op de plaats waar de misdaad geschied was, kwam eene *meeting* bijeen, en men besloot, dat COLEMAN aan het geregt moest worden overgeleverd. Deze was intusschen naar Westport gevlugt en had daar met zijn vriend sheriff JONES overlegd wat hem te doen stond. Ten gevolge van deze beraadslaging leverde hij zich vrijwillig over aan den gouverneur. Maar nu moest zijn makker BUCKLEY zweren, dat BRANDSON, de vriend van DOW, een aanslag op het leven van COLEMAN had gedaan. Op dezen eed beval de vrederegter BRANDSON gevangen te nemen en droeg de uitvoering daarvan aan JONES op. Op deze wijze wilde men een gijzelaar van de vrijheidspartij tot uitwisseling voor COLEMAN verkrijgen. JONES begaf zich met HARPUS, BUCKLEY en 20 anderen, allen gewapend, naar de woning van BRANDSON. Het was middernacht toen zij aankwamen. De oude BRANDSON en zijne familie lagen te bed. JONES brak de deur open, zette BRANDSON een pistool op de borst en riep: »Gij zijt mijn gevangene, als gij u verroert,

schiet ik u neêr!" Nadat BRANDSON opgestaan en gekleed was, trok de bende naar een herberg, om den »inwendigen mensch te verkwikken". Ondertusschen werd in de nabuurschap alarm gemaakt, verscheidene volkplanters kwamen bij elkaâr. Terstond begrepen zij de beteekenis van het gebeurde en besloten, BRANDSON te bevrijden. Dit plan gelukte. JONES werd gedwongen zijnen gevangene los te laten en zich te verwijderen. Dienzelfden nacht werden de blokhuizen van COLEMAN en BUCKLEY in brand gestoken; de daders bleven onbekend.

Dit was de aanleiding tot een openbaren oorlog. Sheriff JONES woedend over de geleden nederlaag, schreef terstond aan den gouverneur: »het oproer is uitgebarsten, ik verlang 3000 man van u, om de wetten te handhaven!" 't Was moeijelijk aan dezen eisch te voldoen, daar er nog geene militie voor Kansas bestond. Gouverneur SHANNON zond echter dadelijk bevelen aan den generaal-majoor RICHARDSON en den generaal STRICKLAR, beide in Missouri, om zooveel mogelijk troepen te verzamelen en zich daarmeê zoo spoedig als 't kon, naar sheriff JONES te begeven, ten einde hem te ondersteunen bij de handhaving der wet. Te gelijk vaardigde hij eene proclamatie uit aan de bevolking, bij welke ieder werd opgeroepen om partij te kiezen en hulp te verleenen aan de zaak der orde. Deze oproeping vond in Missouri natuurlijk grooten bijval. Langs de grenzen maakte men zich gereed tot een nieuwen inval en nu met bepaald oorlogzuchtige bedoelingen. Die niet meê kon gaan, moest bijdragen geven in geld, in levensmiddelen of in *whiskey*. De eerste compagnie van 50 man, die van Independence en Westport kwam, rukte tegen Lawrence op en betrok tusschen de rivieren Wakarusa en Franklin, zes mijlen van Lawrence, een kamp. In Lawrence zelf was men echter ook bedacht op de bescherming van BRANDSON en de verdediging der stad. Dr. ROBINSON werd president van een veiligheids-comité, en droeg aan den kolonel LANE, die zich in den oorlog met Mexico had onderscheiden, het bevel over de gewapende magt op. Men begreep, dat de verwoesting van Lawrence het doel der Missouriërs was, en besloot dus zich zoo rustig mogelijk te gedragen en geene krijgszuchtige houding aan te nemen, zelfs verzocht men degenen, die aan de bevrijding van BRANDSON hadden deelgenomen, de stad te verlaten, om zoo aan den vijand iedere aanleiding tot den oorlog

te ontnemen. De Missouriërs, wier aantal den 9den Dec. tot 1500 was gestegen, sloegen een tweede kamp op, verklaarden Lawrence in staat van beleg, bewaakten de wegen, hielden de reizigers aan, plunderden wagens, onder voorwendsel dat er wapens in verborgen waren, en hielden strooptogten op de bezittingen der volkplanters in den omtrek. — Hierdoor werd het veiligheids-comité in Lawrence gedrongen tot meer ernstige maatregelen van verdediging. In de stad waren nu ongeveer 500 man onder de wapens, en ieder huis werd als eene vesting ingerigt. Drie aarden wallen werden opgeworpen om de stad aan die zijden te verdedigen, en iederen namiddag werden de manschappen geoefend. — Zoo was men van beide kanten op zijne hoede en wèl voorbereid, toen eene bloedige gebeurtenis den gang der zaken verhaastte. Zekere PH. W. BARBER had met zijn broeder ROBERT en een anderen bloedverwant, Mr. PIERSON, Lawrence verlaten, aan de Noord-Oostelijke zijde, waar de stad niet ingesloten kon worden, om zich naar huis te begeven. Op den weg werden zij aangehouden door een piket cavallerie, met den generaal-majoor RICHARDSON aan 't hoofd. BARBER, die niet gewapend was, wilde de ontmoeting ontwijken en sloeg met zijn gezelschap een zijweg in; maar de ruiters vervolgden hem en bevalen hem terug te keeren. Hij weigerde, en daarop werd hij met *revolvers* doodgeschoten. Schrik en onrust verwekte de tijding van deze wandaad in Lawrence. Het veiligheids-comité vaardigde eene deputatie af aan den gouverneur SHANNON in Shawnee-Mission. Deze was toch niet tevreden over de handelingen zijner partij. Hij begreep de onwettigheid van den inval der gewapende benden in Kansas, en poogde de Missouriërs te bewegen tot den aftogt. Bovendien stuitte hem de onbeschaamde aanmatiging der partijhoofden, die hem onbewimpeld verklaarden, dat indien hij met hen geene gemeene zaak wilde maken, zij zich ook om hem niet meer zouden bekommeren. De gouverneur kwam nu zelf in het kamp bij Franklin. Daar meldde zich de deputatie van het veiligheids-comité bij hem aan. Onderhandelingen werden aangeknoopt en vredes-voorstellen gedaan, en drie dagen later een compromis door SHANNON, ROBINSON en LANE onderteekend, waarin de houding van Lawrence geregtvaardigd en de geheele strijd voor 't gevolg van een misverstand verklaard werd. Daarop zond de gouverneur aan den

generaal-majoor RICHARDSON, het volgende bevelschrift: »Sir! Ten volle overtuigd, dat verder geen tegenstand tegen de wetten van het gebied of de uitvoering van eenige wettige handeling zal gepleegd worden in het district van Douglas, wordt u bij dezen gelast met uwe kanonnen in noordelijke rigting over de rivier Kansas te trekken en uwe troepen te ontbinden, zoo spoedig en op zulk eene wijze, als gij doelmatig zult oordeelen. W. SHANNON."

Terwijl dit bevel de bitterste woede in het leger der Missouriërs verwekte, waar de gouverneur zijn ambt zoowel als het lidmaatschap der slavenpartij onwaardig werd verklaard, vertoefde SHANNON in Lawrence, waar men hem met vriendelijkheid en voorkomendheid overlaadde. Als een bewijs van zijne tevredenheid over dit onthaal, gaf hij aan de bevelhebbers der gewapende stad deze verordening: »Aan CH. B. ROBINSON en J. H. LANE! Bij dezen wordt gij gemagtigd en bevolen, zulke maatregelen te nemen en de onder uw commando staande troepen op zoodanige wijze te gebruiken, als dit ten behoeve van de handhaving des vredes en de bescherming van de personen en bezittingen des volks van Lawrence en omtrek, naar uwe meening het meest noodig is. W. SHANNON."

De 15de December, de bepaalde dag, waarop het in Topeka vervaardigde ontwerp van constitutie aan de stemming des volks van Kansas zou onderworpen worden, was nabij. Afschriften van het ontwerp waren overal in het land verspreid, en ieder werd uitgenoodigd om voor of tegen de staatsregeling te stemmen. Ofschoon zeer vele volkplanters, verlangende naar rust na de vele woelingen en vermoeijenissen der laatste voorvallen, en afgeschrikt door het onstuimige weder, zich van de stemming onthielden, was toch de uitslag gunstig voor de vrijstaatsmannen. Van de 1778 stemmen, waren er 1732 voor en slechts 46 tegen de constitutie uitgebragt. Zij was dus aangenomen en nu moest den 15den Januarij 1856 de verkiezing der staatsambtenaren plaats hebben. Men besloot dat dit zou geschieden te Easton. De verkiezing werd volbragt, maar tevens werd Easton het tooneel van een bloedig gevecht tusschen de beide partijen. Mr. BROWN, de aanvoerder der vrijstaats-mannen, bevond zich met zeven zijner vrienden op de terugreis, toen zij door een overmagtigen troep werden verrast en gevangen

genomen. Zij werden ontwapend en naar Easton teruggevoerd. Nadat de bandieten hier eene duchtige dosis brandewijn gebruikt hadden, besloten zij Mr. BROWN te dooden. Hun aanvoerder zelf poogde hen daarvan terug te houden, maar toen hij hierin niet slaagde, verwijderde hij zich. De gevangene werd op de gruwzaamste wijze mishandeld en met bijlen ter dood gebragt.

De benoemde ambtenaren zouden den 1sten Maart 1856 in Topeka plegtig in hunne bedieningen bevestigd worden. Dit geschiedde, terwijl 32 leden van het huis der representanten tegenwoordig waren en eene gemeenschappelijke zitting hielden met den senaat. Dr. ROBINSON was tot gouverneur van Kansas verkozen en legde als zoodanig den gevorderden eed af. Verder werd eene memorie aan het Congres opgesteld, waarin men aandrong op de aanneming van Kansas als staat der Unie. Eene commissie tot het ontwerpen van een wetboek werd zamengesteld en onderscheidene maatregelen getroffen, die betrekking hadden op de toekomst van den staat. Daarna werd de vergadering verdaagd tot 4 Julij 1856.

De ongerustheid duurde in Kansas voort. Men vreesde dat de Missouriërs wel zouden beproeven om door geweld hunne partij te doen zegevieren, en men kon niet vertrouwen op de gezindheid van den wankelmoedigen gouverneur SHANNON. De bevolking van Kansas rigtte in dezen nood een adres aan den president der Unie, in 't welk men bad om bescherming tegen gewapende invallen en om verzekering der wettige regten. Teleurstellend was het antwoord, dat in den vorm van eene proclamatie van den president PIERCE verscheen, waarin, ja, de inval ligtelijk berispt, maar tevens verklaard werd, dat de usurpatie van de Missouri-wetgeving door de gansche magt der regering zou ondersteund worden. Te gelijk werd echter door het Huis der representanten te Washington eene commissie van drie leden benoemd, die zich naar Kansas zou begeven om den waren staat der zaken te onderzoeken.

Tot aan het voorjaar van 1856 hadden alleen de Missouriërs den strijd tegen Kansas gevoerd, maar enkele zendelingen van andere staten uit het Zuiden uitgezonderd. Dit veranderde echter geheel na het verschijnen van de proclamatie van PIERCE. Nu was de aanval op Kansas gewettigd en door het hoogste bewind der Republiek in bescherming genomen. De werking

dier proclamatie werd dan ook spoedig duidelijk. Eerst verzamelde kolonel BUDFORD, een bekende avonturier uit Alabama, een troep vrijbuiters uit Alabama, Carolina en Georgia en voerde dezen wèl gewapend en gedisciplineerd naar Missouri. Hij werd met gejuich ontvangen en zijne volgelingen werden op de grenzen in garnizoen gelegd. Kort daarna werd de troep versterkt door andere benden, die onder bevel stonden van den beruchten kolonel TITUS. De gouverneur SHANNON en de maarschalk DONALDSON bekleedden deze troepen met wettig gezag, daar zij hen van wege de regering der Unie van wapenen voorzagen. — Wat de ongelukkige inwoners van Kansas te lijden hadden in dezen tijd, kan men eenigzins opmaken uit dit berigt van de officiëele commissie uit het Congres: »Terwijl wij in het grondgebied waren, werden herhaaldelijk daden van geweld begaan tegen rustige, onschuldige burgers. Op den openbaren weg werden menschen aangevallen, uitgeplunderd of gevangen genomen. Anderen werden aangehouden, gevisiteerd en zonder eenige schadeloosstelling van hunne wapenen beroofd. Dikwijls werden paarden gestolen, ossen zelfs van den ploeg gespannen en voor de oogen der eigenaars geslagt. Alle bepalingen van de staatsregeling der Republiek ter verzekering van personen en eigendommen werden veracht en geschonden. Wij hebben geen enkel voorbeeld gezien, dat één der daders van deze misdrijven gevat of bestraft geworden is. Terwijl deze boosheden onbeschaamd gepleegd werden, bediende men zich van de wet als een middel om personen in beschuldiging te stellen, die vergaderingen ter voorbereiding van eene staatsregeling of ter bespoediging van de opneming van Kansas als Staat in de Unie, hadden bijgewoond. Aanklagten van hoogverraad werden tegen uitstekende burgers ingediend, op gronden die aan de commissie zoo belagchelijk als absurd voorkomen, en op die zelfde gronden werden de aangeklaagden in bewaring gehouden."

De commissie zelve, die hare pogingen op allerlei wijzen tegengewerkt zag, voelde zich gedrongen hare taak neder te leggen en van een verder onderzoek af te zien.

De 21ste Mei 1856 was een dag van onheil voor Lawrence. In den avond van den vorigen dag hadden onderscheidene benden vrijbuiters, gedeeltelijk te voet, gedeeltelijk te paard, ten

getale van 800 man, zich in de nabijheid der stad verzameld. In de stad zelve was sedert de laatste belegering de staat van zaken geheel veranderd. Wel waren nog de vestingwerken en verschansingen in stand gebleven, maar de stemming der inwoners was van vurigen strijdlust overgegaan in stille begeerte naar rust en vrede. Velen meenden, dat, indien men maar geene aanleiding tot nieuwen twist gaf, men ook van de bedreigingen der Missouriërs niets had te vreezen. Alle middelen van verdediging waren verwaarloosd. Wapens en ammunitie ontbraken, de krijgslieden waren niet geoefend. Dr. ROBINSON was afwezig, op reis naar de noordelijke staten om den bijstand zijner vrienden aldaar ten behoeve van Kansas in te roepen. De algemeene wensch was, om tot de opening van de wetgevende vergadering in Julij den vrede te bewaren. Zoo ontmoetten de vijanden hier bijna geen tegenstand en werd hun de overwinning gemakkelijk gemaakt. 's Morgens ten 7 ure rukte reeds eene compagnie de stad binnen en bezette het huis van ROBINSON. Langzamerhand volgde de geheele vijandelijke troep. De weerlooze burgers vreesden het ergste. Het veiligheids-comité was vergaderd en besloot tot geheele onderwerping. Sheriff JONES, die mede aan het hoofd eener schaar bandieten in de stad was gekomen, riep den president van het comité toe: »Ik verlang de uitlevering van alle wapens in Lawrence, anders bombarderen wij het nest." Men moest bukken voor het geweld, alleen wist men met veel moeite te bewerken, dat de uitlevering bepaald zou worden tot de kanonnen, daar het comité over de geweren, als privaat eigendom niet kon beschikken. Toen aan dezen eisch voldaan was, werden de beide drukkerijen in Lawrence, waar de dagbladen »Freestate" en »Herald of freedom" uitgegeven werden, verwoest en de persen vernield. Eindelijk werd een hôtel beschoten en in brand gestoken. Na deze verrigtingen begon de plundering. Al wat waarde had en draagbaar was werd gestolen, wat niet meêgevoerd kon worden, vernield. Men zegt dat alzoo voor eene waarde van 150,000 dollars geroofd en verwoest is, behalve nog 200 paarden, die door de bandieten werden meêgevoerd. Ten slotte staken zij het huis van ROBINSON in brand en bij het schijnsel der vlammen trokken de troepen af.

Van nu aan was Kansas het tooneel van een waren Guerilla-

oorlog. Het leger dat Lawrence bemagtigd had, werd reeds den volgenden dag ontbonden, maar de afgedankte vrijbuiters verlieten het land niet, zij zetten nu in kleine troepen het werk van roof en plundering der gevestigde inwoners op eigen hand voort. Er bleef voor de volkplanters, die tot de andere partij behoorden, niets over dan met verlies van have en goed het land te verlaten, of zoo goed het mogelijk was, geweld met geweld te keeren. Sommigen besloten tot het eerste, de meesten echter kozen het laatste. Dezen organiseerden zich tot geregelde troepen onder bekwame aanvoerders, en ook zij bepaalden zich niet altijd tot het defensive. De gevolgen konden niet uitblijven: gedurige gevechten, moord en brandstichting kwamen aan de orde van den dag. — De voorstanders der vrijheid zagen intusschen hunne partij aanmerkelijk toenemen in magt; gedurig kregen zij nieuwe versterking, door de aankomst van volkplanters uit het Noorden, en het was te verwachten, dat zij eerlang in staat zouden zijn de Missouriërs geheel uit het land te verjagen. Onder deze omstandigheden vatte de gouverneur SHANNON, door de aanvoerders der slavenpartij bestormd, het voornemen op, om een einde aan de troebelen te maken. Hij vaardigde eene proclamatie uit, bij welke aan alle gewapende troepen bevolen werd uiteen te gaan. De kolonel SUMNER, kommandant van het garnizoen der Vereenigde Staten in Leavenworth, die door de regering ter beschikking van den gouverneur gesteld was, werd belast met de uitvoering van dit bevel. Juist stonden de troepen van beide partijen tegenover elkaâr in de nabijheid van Palmyra. Zij waren op het punt om slag te leveren, toen kolonel SUMNER met eenige compagniën dragonders op de plaats aankwam. Hij begaf zich eerst naar de vrijstaats-mannen, van wier aanvoerder kapitein BROWN hij eischte, dat hij zich zelven met al zijne onderhoorigen aan de troepen der Vereenigde Staten zou overgeven. Dit geschiedde. Daarop reed de kolonel naar het leger der Missouriërs, dat onder bevel van generaal WHITFIELD stond. Met dezen trad hij in onderhandeling, en de uitkomst was, dat de generaal op zijn woord van eer beloofde, zijne troepen te zullen doen uiteengaan. SUMNER keerde met zijne gevangenen naar Leavenworth terug. De Missouriërs echter overvielen, terwijl zij aftrokken langs den weg naar Santa Fé, bij nacht de stad Ossawatomie, die op de gruwzaamste wijze werd geplunderd en uitgemoord.

Nog altijd zagen de voorstanders der slavernij met eenige bezorgdheid den 4den Julij te gemoet, en lieten geene pogingen onbeproefd om de op dien dag bepaalde vergadering in Topeka te verhinderen. Ook hunne tegenpartij echter had weinig grond om van die vergadering iets belangrijks te verwachten. Verscheidene leden der wetgevende magt waren in de gevangenis, anderen hielden zich verborgen om een dergelijk lot te ontgaan. Dr. ROBINSON, de president, was gevangen; kolonel LANE was gevlugt; een ander partijhoofd, Dr. ROBERTS, bevond zich in Washington, om de regering der Unie tot zachtheid en billijkheid te stemmen. Zoo waren de vrijstaats-mannen beroofd van de geschikte aanvoerders, die hen in de moeijelijkste oogenblikken konden leiden.

Nogtans waren reeds den 2den Julij ongeveer 800 volkplanters in Topeka verzameld. De aanwezige leden van het wetgevend ligchaam hielden eene voorbereidende zitting, om te overleggen wat hun te doen stond. De kolonel SUMNER was intusschen met eenige compagniën dragonders voor de stad verschenen en hield daar stand. Op de vraag, wat de reden was van zijne tegenwoordigheid aldaar, gaf hij der wetgevende vergadering den raad, dat zij vrijwillig de zitting zou verdagen. De volgende dag verliep onder beraadslagingen, of men aan dezen raad gehoor zou geven of niet. Men vernam, dat in het kamp van den kolonel eene vergadering van aanvoerders der slavenpartij werd gehouden. 's Morgens van den 4den verscheen de secretaris WOODSON, de plaatsvervanger van SHANNON, in de stad. Hij maakte eene verordening van den gouverneur bekend, waarbij aan de personen, die zich het gezag en de magt van eene wetgevende vergadering aanmatigden, verboden werd zaâm te komen en eenige legislative handeling te verrigten. — Omstreeks den middag rukte kolonel SUMNER met zijne manschap in slagorde de stad binnen en vatte post voor het raadhuis, terwijl twee geladen kanonnen aan het einde der straat gereed stonden. De kolonel trad de zaal binnen, waar de leden van het wetgevend ligchaam zich bevonden, en sprak de vergadering aan: »Mijne heeren! ik ben op dezen dag geroepen om den smartelijksten pligt mijns levens te vervullen. Met het gezag van den president bevind ik mij hier om deze wetgevende vergadering te ontbinden, en ik geef u hierbij te kennen, dat gij niet bijeen kunt blijven.

Ik beveel u, van hier te gaan. God weet, dat ik bij deze daad door geen partijgeest bezield ben, en ik zal dien ook niet koesteren, zoolang ik mijne tegenwoordige betrekking in Kansas behoude. Ik ben juist teruggekeerd van de grenzen, waar ik eenige troepen Missouriërs naar huis heb gezonden, en thans ben ik hier met order om ulieden te verstrooijen. Dat zijn mijne bevelen, en gij moet uit elkander gaan. Ik beveel u, de vergadering te ontbinden. Ik herhaal, dat dit de smartelijkste pligt is van mijn gansche leven."

Op de nadere verklaring van den kolonel, dat hij, als 't noodig was, al de onder zijn commando staande troepen zou gebruiken, om zijne bevelen ten uitvoer te brengen, begreep men, dat alle tegenstand vruchteloos zou zijn. De representanten verlieten de zaal en de kolonel verwijderde zich.

Gouverneur SHANNON was ondertusschen weêr met de slavenpartij in onmin geraakt. Hij had kolonel SUMNER gelast met zijne dragonders en eenige artillerie op te trekken, ten einde een nieuwen inval van de Missouriërs, waartoe de voorbereidselen gemaakt werden, met geweld te verhinderen. De bijeengebragte benden, zoo in hun voornemen gestuit, verspreidden zich nu op het gebied der Indianen in de nabijheid van Missouri. Hier meenden zij ongestraft aan hunne roof- en plunderzucht te kunnen botvieren, maar de Shawnee-Indianen klaagden over den last, dien de ongenoode gasten hun aandeden, bij hunnen agent Mr. GRAY, die terstond eene vrij sterke afdeeling militairen afzond om de indringers te verdrijven en de aankomst van andere vrijbuiters te beletten. Deze maatregelen vervulden de Missouriërs met verbittering tegen den gouverneur, onder wiens bestuur zij genomen werden. Weldra was SHANNON bij de vrienden der slavernij even veracht en gehaat, als hij reeds lang bij de vrijstaats-mannen geweest was. Bij beide partijen had hij zijn gezag verloren, en bovendien viel hij in ongenade bij de regering der Unie, die de woelingen in Kansas toeschreef aan zijne onbekwaamheid. Hij werd ontslagen en in zijne plaats werd gouverneur GEARY benoemd, die in de maand September 1856 zijne betrekking aanvaardde. Treurig is de schildering, die deze geeft van den toestand, waarin hij het land bij zijne aankomst vond: »Vertwijfeling en verwoesting overal; de huizen en woningen

stonden ledig; de rook der brandende hoeven verduisterde de lucht; vrouwen en kinderen, van dak beroofd, zwierven door wouden en velden, of zochten bescherming en toevlugt bij de Indianen. De wegen waren onveilig door talrijke rooverbenden, de steden versterkt en bezet door de legers der strijdende partijen, van welke ieder ten hoogste fanatiek was en de uitroeijing van hare tegenstanders besloten had. De schatkist was bankroet. Er waren geene hulpbronnen, om de dagelijksche uitgaven te dekken. De wetten werden verwaarloosd, de geregtshoven waren opgeheven, de werkzaamheid van het burgerlijk bestuur was krachteloos. Hier moest gehandeld, snel en krachtig gehandeld worden."

De gouverneur sloeg dan ook de handen aan 't werk. Toen zes maanden van zijn bestuur waren verloopen, waren ten minste uitwendig de rust en de orde hersteld en de gevangenen vrijgelaten. GEARY kon echter de Missouri-wetgeving niet afschaffen, die alleen door het Congres kan gewijzigd worden. In het Congres zelf heeft de slavenpartij de overhand, en ook de nieuwe president BUCHANAN verklaarde zich terstond voor de handhaving dier opgedrongen legislatuur. Bij zijne inwijdingsrede zeide hij: dat de toestemming van het verzoek om Kansas als Staat der Unie te erkennen, afhankelijk moest zijn van het hiertoe gevorderde aantal (92,000) inwoners in dat gebied. Deze uitspraak heeft aan de slavenpartij in Missouri nieuwen moed ingeboezemd. Zij wapent zich op nieuw tot den strijd. GEARY, ontevreden over de politiek van het nieuwe kabinet van Washington, heeft zijn ontslag genomen; en de president BUCHANAN heeft voor hem R. J. WALKER, een slavenhouder in Missisippi en erkend voorstander der slavernij, tot gouverneur van Kansas benoemd. — Zoo schijnt het landschap een tijd van nieuwe onlusten en onheilen te gemoet te gaan, waarvan het einde nog niet te voorzien is.

OP- EN AANMERKINGEN.

EENE KLEINE GERUSTSTELLING NA DEN SCHRIK. — Een gevoel van verontwaardiging en nog meer eene aandoening van schrik heeft Europa aangegrepen na den moorddadigen aanslag op het leven van den Keizer van Frankrijk. Wat zou het zijn, zoo de kogel of ijzersplinter, die de steek van Z. M. voor het hoofd heeft aangezien, een paar palmen lager getroffen had?

Wat hij ook zijn moge, hij schijnt wel de krachtigste persoonlijkheid van gansch Europa te zijn; in allen gevalle is hij als wachter gesteld op het gevaarlijkste punt van het Europesche statengebouw.

Doch, nu wij er gelukkig met den schrik zijn afgekomen, liggen er in het gebeurde vrij wat redenen van geruststelling opgesloten. Wij hebben gezien, dat de behoorlijke voorzorgen zijn genomen, om het dure en kostbare leven te behoeden; de wanden en paneelen van het keizerlijke rijtuig zijn behoorlijk met ijzer voorzien, en men heeft kunnen bespeuren, dat de trouwe policie Z. M. nimmer uit haar wakend Argus-oog verliest. Immers de lijst der verwonden bestond voor een groot deel uit chefs, agenten van policie of militairen, een bewijs in hoe grooten getale deze beschermers in de onmiddellijke nabijheid des Keizers zijn, wanneer hij zich waagt in den schoot der zijnen. Verder heeft Z. K. H. het thans openlijk in zijne ferme troonrede uitgesproken, dat hij nog meer dan vroeger zijn systeem van repressie, van »krachtige handhaving der orde" zal volgen — en dat zegt wat!

Maar zijn krachtigsten steun vindt hij in de zeer groote liefde des volks, in de liefde der zijnen. Hebben alle diplomaten en dignitarissen niet luide hunne vreugde te kennen gegeven over zijne redding uit zoo groot een gevaar? Heeft de Beurs niet als uit éénen mond het *vivat* aangeheven voor hem, aan wiens adem het *to be or not to be* der geldmannen hangt? En — *ut ad majora pergam* — hebben niet *les dames de la Halle* (wij plompe Hollanders zouden zeggen de *vischwijven*) getoond, wat sympathie ook de vrouwelijke bevolking koestert voor het hoofd van den staat? Terwijl eindelijk in zijne naaste omgeving, zijne eigene, trouwe gade vooral hierin hare vreugde en haren troost heeft gevonden, »dat zij in het gevaar des Keizers heeft mogen deelen."

Waarlijk de man, wiens ziele door zooveel belangen, door zooveel liefde wordt beschermd, — hij is wél bewaard.

Een paar synoniemen uit het woordenboek der finantiewereld.

1°. De Hertog van Wellington heeft reeds opgemerkt, dat »*hooge interest* slechts een andere naam is voor *gevaarlijke geldbelegging*."

2°. Wie het niet gelooven wil, kan het b. v. reeds aan de groote schuld van het *rijke* Rusland en het *rijke* Groot-Brittannië zien, dat *zeer rijk* en *met groote schulden bezwaard* dikwijls synoniemen zijn.

Drainomanie. — Het is zeker, dat Engeland aan de uitvinding der *drainage* veel verschuldigd is. Onder anderen verzekert men, dat ook grootendeels ten gevolge daarvan, de landbouwproductie er in de laatste jaren bijna het dubbele van vroeger geworden is. Doch nu schijnt het draineeren ook eene manie te worden; nu moet ook Londen zelf de draineerproef medemaken, waartoe zich werkelijk reeds eene compagnie gevormd heeft. Waarschijnlijk zal dit zoowel de vochtigheid der straten als die der huizen moeten verbeteren, want ook dezen kunnen door draineeren drooggelegd worden.

Het is onloochenbaar, dat dit weder eene grootsche onderneming is, want — zij zal veel kosten. Men schijnt daar ook niet bang te wezen, om den grond onder eigen voeten te ondermijnen. Reeds zijn er op vele plaatsen dier hoofdstad dertien verschillende riolen, pijpen en buizen van allerlei gazfabrieken, waterleidingen en wat dies meer zij naast elkander; en nu dit nieuwe buizen-systeem nog! — Wat talenten zijn daar in den grond begraven!

Hoe men des buurmans ongeluk exploiteert. — Een *chevalier d'industrie* te Marseille, een man van zijn tijd, heeft een nieuw middel te baat genomen, om voordeelige zaken te drijven. Maar het is een middel, waartoe hij wel eerst alle menschelijk gevoel mag uitgeschud of verkocht hebben. Natuurlijk gewijzigd naar de bijzondere gevallen, is zijne methode deze. Hij schrijft aan Engelsche families, wier betrekkingen in de dagbladen worden opgegeven onder de omgekomenen in Indië, en geeft voor, dat hij particuliere berigten heeft van die personen. Meestal heet het dan, dat zij ergens verborgen zijn, en alleen door toezending van zekere som zich naar eene veilige plaats kunnen begeven. De bezorging van dat geld neemt onze vriend dan op zich, maar is hem die som eenmaal toevertrouwd, dan begrijpt men, dat zijn doel bereikt is. Wat verdient zoo iemand wel? Vóór een paar dagen opperde een geestig Amsterdammer de gedachte, dat men best zou doen, de Italianen, die op den Keizer geschoten hadden, aan de Indische *Sepoys* present te doen, dan behoefden Europesche handen hen niet te martelen. Nu, dan verdiende deze bondgenoot en geestverwant der Sepoyers nog eerder, dat hij hun als geschenk gestuurd werd.

MENGELWERK.

IETS OVER

DE POËZIJ IN DE NEGENTIENDE EEUW.

(EEN VLIEGEND BLAADJE.)

Men heeft in onzen tijd dikwijls geklaagd over gebrek aan dichterlijken smaak en dichterlijk gevoel; ja, onze eeuw uitdrukkelijk den aanleg en de vatbaarheid voor poëzij ontzegd. De algemeenheid der klagt scheen hare gegrondheid boven allen twijfel te verheffen; en weldra viel het den dichters — den verzenmakers bovenal — zwaar, de verzoeking te wederstaan, eene eeuw te beschuldigen, die onvermogend of onwillig bleek hen naar waarde te schatten. Was niet het aanheffen dier klagt, het uitspreken dier beschuldiging, het hoogste bewijs — het eenige misschien — van eigen dichterlijke roeping en gave? Lag er niet iets streelends in voor de menschelijke ijdelheid, van het standpunt eener hoogere ontwikkeling neder te zien op de lage, verbasterde wereld; en de onverschilligheid, waarmede men werd aangehoord, te wijten aan onvatbaarheid van begrip en stompheid van gevoel? Maar niet de dichters-alleen hebben die klagt aangeheven, niet zij-alleen hebben die beschuldiging uitgesproken: ware het zoo, men zou hun, als regters in eigen zaak, bijna de bevoegdheid daartoe ontzeggen. Ook door anderen is een dergelijk oordeel geveld, ofschoon dan ook in hun mond de klagt een juichtoon, de beschuldiging eene stoffe van roem werd. »La poésie s'en va!" klonk het als een kreet der overwinning; en men achtte zich boven vroeger tijd bevoorregt, omdat thans de waarheid was gekomen in de plaats der verdichting, de positive wetenschap in de plaats der fantazie. De tijden der zoete droomerijen, der sprookjes van de kinderkamer, waren voorbij: ontwaakt tot bewustzijn van hare jeugdige krachten en van de eischen des praktischen levens, was de menschheid tot

handelen geroepen; en voor den dichter, die niet te handelen, die slechts te zingen wist, was in de nieuwe maatschappij geene plaats meer.

»La poésie s'en va!" Misschien is in de jongste tijden dat woord niet meer dus openlijk en op den toon der vreugde herhaald geworden. — Of men heeft ingezien dat men dwaalde, of wel dat, indien de uitspraak waarheid behelsde, hier luttel juichensstof aanwezig was? — Misschien is er een bewustzijn ontwaakt, dat de poëzij niet iets zoo geheel doel- en nutteloos is, iets dat ook in onze tegenwoordige maatschappij regt van bestaan heeft, ja, noode kan gemist worden. Evenwel de klagt over verval der poëzij duurt voort, de beschuldiging van onverschilligheid, van ongevoeligheid voor, van geringschatting en minachting, van de poëzij, wordt nog immer herhaald. Is die klagt gegrond, is die beschuldiging billijk; en zoo ja, waar ligt de oorzaak van dit verschijnsel? De vraag is gewigtig en veelomvattend: haar te beantwoorden, kan niet het doel zijn dezer weinige bladzijden. Ik wensch slechts eenige, vlugtige opmerkingen, eenige losse gedachten, mede te deelen, of ze tot ernstiger onderzoek, tot meer omvattende beschouwing, aanleiding mogten geven. Mij is èn onze tijd èn de poëzij lief, en gelukkig zou ik mij achten, iets te kunnen bijdragen tot eene verzoening, eene vereeniging, in beider belang zoo wenschelijk, door beider opregte beminnaars zoo vurig begeerd.

En zou die verzoening onmogelijk zijn, zou er werkelijk onverzoenbare strijd, onoplosbare tegenspraak bestaan tusschen de rigting en roeping onzes tijds, en de poëzij? Maar wat is dan de poëzij? Is zij niet — als elke kunst — een streven ter verzinnelijking van het schoone, ter uitdrukking van het ideale in stoffelijke vormen? Ik weet wel, deze algemeene en zoo onbepaalde definitie zal hun niet voldoen, die vóór alles en van alles naauwkeurige, mathematisch-juiste omschrijvingen vorderen: eene andere te geven is mij evenwel onmogelijk. Het is niet wel doenlijk, het ideale anders dan langs negatieven weg te omschrijven: het bewustzijn van het ideale leeft in ons, meer of minder helder en zuiver, doch het onder woorden brengen, kunnen wij niet. Ook van het schoone is het onmogelijk eene definitie te geven, tenzij men zich vergenoege met de zeer oude, zeer treffende

en diepzinnige bepaling: het schoone is de zigtbare verschijning van het ware, en men nog blijve gelooven aan de edele en liefelijke trilogie van het schoone, goede en ware. Maar slechts tot zulken als daaraan gelooven, wensch ik te spreken, tot hen, die de innige éénheid van wat waar, schoon en goed is, begrijpen, die het onbevallig-goede niet goed, het onzedelijk-schoone niet schoon, noemen. — Maar is dan de poëzij als kunst — ja, als de hoogste en voortreffelijkste der kunsten — niet iets algemeen-menschelijks, iets in aard en wezen van tijd en plaats onafhankelijks; is het begrip van, het gevoel voor, het schoone, en het daarmede verbondene, daaruit voortvloeijende streven, om dat begrip een vorm, dat gevoel eene uitdrukking te geven, niet van alle eeuwen en alle volken? Immers heeft de poëzij altijd en overal, waar de mensch ontwaakte tot bewustzijn van zich-zelven, hare tolken gehad, immers zijn hare liederen aangeheven geworden in alle talen, indien al niet de taal-zelve haar eerste lied was? Daarom, zoo lang de mensch, mensch blijft, zoo lang het bewustzijn van, de zucht naar het ideale in het diepst zijner ziele leeft; zoo lang hij uit den strijd en de schijnbare verwarring der wereld het oog zal opheffen naar eene hoogere éénheid en harmonie, zonder welke die wereld hem een gruwzaam spel, een vreeselijke chaos is, maar met welke zij hem wordt een tooneel der verhevenste wonderen, eene openbaring der teederste liefde en der hoogste wijsheid; — zoo lang zal de poëzij leven, leven, onbewust en sluimerend, in de borst van duizenden, zal zij spreken, luide en schoon, door den mond dier weinigen, die als tot tolken en priesters der menschheid door God zijn gewijd. De poëzij, de kunst in het algemeen, is inderdaad en zeer wezenlijk verwant aan de godsdienst: niet omdat zij zich, als deze, de zedelijke vernieuwing des menschen moet ten doel stellen, maar omdat de voorstelling der waarachtige schoonheid tevens die der zuivere waarheid en der volkomen heiligheid is; omdat zij door de aesthetische ontwikkeling van den mensch ook zeer krachtig bijdraagt tot zijne zedelijke, harmonische vorming. Ja meer, is niet elke godsdienst, als symbolisering der idee van het oneindige, na aan de kunst verwant en van deze onafscheidelijk, alzoo dat de meer of minder zuivere uitdrukking dier idee in de godsdienst, zich ook steeds afspiegelt in de meer of minder aesthetisch-volmaakte

vormen der kunst? Zoo lang dus in de menschelijke ziel, nevens den zin voor het ware en goede, ook die voor het schoone zal leven, zoo lang zal nevens godsdienst, wetenschap en regt, ook de kunst, de poëzij, onsterfelijk zijn.

Maar het zegt weinig, dat de gave der poëzij leeft in den boezem van velen of van enkelen, zoo lang de sluimerende gave niet wordt opgewekt, niet als scheppende kracht, als kunst, in het leven treedt. En hoe zal zij dit, indien haar in de omringende wereld, de voorwerpen ontbreken, de stof, waaraan zij de vormen moet ontleenen voor de beligchaming der onstoffelijke gedachte, des eeuwigen ideaals? Doch hoe zouden die haar ooit kunnen ontbreken? Immers haar hoogst, haar eenigst voorwerp bijna, is de mensch, de mensch, altijd dezelfde, met zijne driften en neigingen, zijne vreugde en zijne smarten, zijn lijden en strijden, zijn hopen en droomen, in al de perioden en phasen zijner ontwikkeling. Immers ligt voor haar, ter ontleening der rijkste vormen, ter meest veelzijdige bearbeiding, het groote boek der Gods-openbaring opengeslagen, in de wereld des stofs en in de wereld des geestes, in de natuur en in het leven.

De natuur en het leven. Doch wat is de natuur voor den dichter: moet hij zich in hare beschouwing, in hare bewondering verliezen, moet hij zich in haar heiligdom als opsluiten, en hare nooit volprezen schoonheid verheerlijken in zijn lied? Moet hij de bloemen des velds, de ruischende wouden, de schuimende beek, die van de rotsen schiet, of tusschen lagchende oevers dartelt; de eeuwige bergen met hun kroon van smetteloos sneeuw, door de morgen- en avondzon gekleurd; den razenden storm, die de zeeën schudt in haar kom en doet steigeren tegen de sidderende kust; den schorren donder, die in de afgronden gromt en de echo's der bergen wekt; — moet hij, in een woord, de zinnelijk-waarneembare natuur bij uitsluiting, of ook bij voorkeur, kiezen tot voorwerp zijner poëzij? Neen, de natuur blijft altijd buiten ons, ons altijd vreemd, zij staat in geen regtstreeksch, geen onmiddellijk verband met ons denken en gevoelen. Wij leven te midden van haar, wij maken zelven een deel van haar uit; zij is voor ons de bron van oneindig veel liefelijks en schoons, van rijk en zuiver genot; het voorwerp van onze ernstige, onophoudelijke beschouwing en bestudering, een onafzienbaar veld ter bearbeiding, een grenzenloos gebied ter verovering; —

maar zij heeft niet met ons het leven gemeen, het leven des geestes; geen hart klopt ons tegen in haar boezem; hare ijzeren noodzakelijkheid, hare onbuigbare wet schrikken ons af, meer dan zij ons aantrekken. Dit is zóó waar, dat de eerste indruk, dien de natuur op den wetenschappelijk-onontwikkelden mensch maakt, niet die is van eene liefdevolle, zorgende moeder, maar van eene vreeselijke, geheimzinnige, schier vijandige magt, onder wier looden schepter de zwakke mensch, de hulpelooze individu, verpletterd wordt. Daarom kan de natuur nooit eene andere, dan ondergeschikte rol in de poëzij vervullen; daarom krijgt zij voor den dichter eerst dán beteekenis, wanneer hij in haar niet maar de oneindige verscheidenheid der vormen, de som der vlugtige, onzamenhangende verschijnselen ziet, maar de openbaring der eeuwige gedachte, de verzinnelijking der hooge ideeën: orde, zamenhang, éénheid. Slechts dit vorderen wij: die openbaring der natuur zij geene fantastische, geene willekeurig-uitgevondene; en opdat zij dat niet worde, vorderen wij van den dichter, dat hij de natuur zal bestuderen met ernst en liefde, dat hij zal leeren haar te verstaan en, zooveel ons gegeven is, te begrijpen. Niet dat hij afdale tot al de bijzonderheden der verschillende natuurwetenschappen; — maar hij moet, aan de hand der wetenschap geleid, het geheel in verband en zamenhang leeren overzien, hij moet de wijsbegeerte der natuur, in den waren zin des woords, kennen, opdat niet de kranke verbeelding of het overprikkeld gevoel het beeld der natuur in zijne ziel benevele of misvorme. Hij moet toch gedurig aan die natuur zijne beelden en vormen ontleenen: hoe zal hij het kunnen, met waarheid en juisten takt, indien hij nooit geleerd heeft de vormen en verschijnselen der natuur-zelve gade te slaan, te onderzoeken, te begrijpen? Hij moet in de natuur de openbaring der gedachte zien: maar welke gedachte zal uit de stof tot hem spreken, indien die stof, in hare wetten en verschijnselen, hem geheel onbekend is, en hij alzoo ter opsporing der verborgen gedachte slechts zijne fantazie ten gids kan nemen? Wij hebben genoeg, en te over, van dat ongelukkig fantazeren over de natuur, waarbij de ledige pracht van den vorm slechts noode de armoede der gedachte verbergt; — genoeg ook, van die flaauwe, ziekelijke, door-en-door valsche natuurbeschouwing, waarbij telkens sprake is van de onschuld der bloemen,

de kuischheid der maan, de melancholieke zuchten van den avondwind, en dergelijke dwaasheden meer; of waarbij — erger nog! — de vrijheid en onbedorvenheid der natuur worden gesteld tegenover de gebondenheid en slechtheid der menschen! Evenzoo moest de dichter onzer dagen zich wachten voor de niet minder groote dwaasheid eener sekere piëtistische natuurbeschouwing, waarbij zij dienstbaar wordt gemaakt aan de verzinnelijking van sommige geijkte dogmen eener kerk, en gedwongen om b. v. de leer der erfzonde, der verlossing, enz., te prediken. Om de poëzij van al dien wansmaak, dien bijgeloovigen onzin te verlossen, is werkelijk geen ander middel dan de beoefening der wetenschap, die de waarheid leert zien en verstaan; en een genoegzaam ontwikkeld aesthetisch gevoel, dat ons alleen in de voorstelling van het ware, het schoone erkennen doet. — Blijft ons dan niets, dan de naakte, koude werkelijkheid, de *entgötterte Natur?* Neen, ons blijft de rijke, de prachtige, de eeuwig-ware natuur, de onuitputbre bron van zoo oneindig veel schoons en goeds en liefelijks, de heerlijke openbaring der Gods-gedachte die in haar leeft en uit haar spreekt, voor wie ooren heeft om te hooren en een hart om op te merken. Ons blijft de waarachtige dichter, die dat woord der Gods-openbaring in zich opneemt en verstaat, die weet dat hij de vormen der natuur niet bloot moet kopiëren, maar dat hij, door de bezieling zijner gedachte, haar nascheppen moet; de dichter, die weet dat zij voor hem symbool moet zijn, naar het schoone, diepzinnige woord des grooten dichters — groot ook als natuurdichter —

„Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnisz."

En zou onze tijd zulke natuurpoëzij vijandig, voor haar ongevoelig zijn? Mij dunkt, eene schoone roeping ware den dichter weggelegd, zoo hij in dien geest voor ons het boek der natuur wilde openslaan. Juist in onzen tijd, nu de natuurwetenschappen met zulke reuzenschreden zijn voortgegaan op de bane der ontwikkeling, nu zij op zoo vele en zoo schitterende veroveringen mogen roemen en zich aanspraak hebben verworven op den dank der geheele menschheid; — maar nu ook de eenzijdigheid van het materialisme dreigt,

nu voor velen elke kennis en iedere wetenschap, behalve die der stoffelijke wereld, ijdele inbeelding, voor 't minst nuttelooze hersenkwelling schijnt; nu in die natuur-zelve alles zich schijnt op te lossen in chemische en physische krachten, in atomen en stofwisselingen, en alleen wat zigt- en tast-, weeg- en meetbaar is, regt van bestaan schijnt te hebben; — juist nu wacht den dichter der natuur eene grootsche taak. Hij beuzele niet over allerlei sprookjes van het schemerdonker, hij mijmere niet in het spookachtig-bleeke maanlicht, waar de voorwerpen in vervloeijen en de omtrekken beven en schemeren in den blaauw-grijzen nevel; — maar trede, wèl uitgerust en toebereid, in den helderen dag, in den vollen glans der zonne, en sla vrij en open zijn vorschend oog in het ronde. Hij zoeke in de natuur geen afdruk zijner eigene wisselende zielsgesteldheid of eene verzinnelijking van zijne geliefkoosde denkbeelden; — maar, doorgedrongen in den tempel der wetenschap, leide de kennis der stoffelijke wereld en harer verschijnselen, hem op tot het verstaan en begrijpen der onstoffelijke gedachte, die deze verschijnselen bepaalt, regelt, bezielt, en die zich slechts aan den geest en het hart des menschen ontdekt. Priester van den geest in den grooten tempel der natuur, beziele zijn woord de sluimerende, zwijgende schoone op haar prachtig rustbed; zij hij de tolk des eeuwigen Gods, die zich openbaart ook in de stof; stijge zijn lied, zijn vurig lof- en danklied, als uit aller schepselen naam, omhoog tot dien Vader der geesten van alle vleesch, in wien en door wien alles leeft wat daar is. Waarlijk dichter, brenge hij ons der natuur nader, make hij ons haar dierbaarder, dan eenig onderzoeker kan of vermag te doen, door ons in haar te doen zien een beeld van ons eigen geestes- en gemoedsleven; leere hij ons hare taal, haar verheven, goddelijk-schoon raadselschrift verstaan; ontsluijere hij ons den »geest in de natuur" — hij alleen kan en mag het, geen natuuronderzoeker — opdat zij niet voor ons ontaarde in wat zij voor velen dreigt te worden: een zamenstel van onbezielde, onbewuste krachten, van vlugtige verschijnselen, een eindelooze kringloop van worden en vergaan.

De natuur en het leven. Ja, vooràl, bovenal het leven: dat is de rijke, de onuitputtelijke, de immer frissche bron der hoogste, der schoonste, der waarachtige poëzij; en vor-

deren wij van den dichter, dat hij de natuur zal bestuderen, nog veel meer en veel nadrukkelijker vorderen wij van hem, dat hij het leven zal bestuderen niet slechts, maar zal *leven*. Zoo iemand, dan moet de dichter uitgaan in de menschenwereld, om die in al haar werken en streven, in al haar vormen en uitingen te leeren kennen, om te leeren begrijpen, wat er in en om hem leeft en zich beweegt. Ik zeide het reeds, de mensch is het hoogste, ja, ik durf beweren eigenlijk het eenige, voorwerp der poëzij: de natuur is alleen in zoo verre belangrijk, als zij met het denken en gevoelen des menschen wordt in verband gebragt; op zich-zelve is en blijft zij ons vreemd: decoratie van het groote wereldtooneel, waar slechts één speler — de mensch — optreedt. Alleen het menschelijke treft ons, trekt ons aan, alleen het menschelijke verstaan wij, en ook dat alleen, voor zoo ver het in ons eigen binnenste waarheid geworden is. Wat wij nooit gevoeld, nooit in ons harte ervaren hebben, blijft ons eeuwig onverstaanbaar: ook in dezen zin is er eene phanerosis en eene apocalypsis, eene openbaring en eene ontsluijering; en waar de laatste niet plaats grijpt in eigen geest en hart, blijft de eerste voor ons dood. En opdat dit geschiede, opdat de phanerosis, de objektieve openbaring, ons apokalypsis, subjektieve ontsluijering, worde, zijn twee zaken noodig: zelfkennis en kennis van het leven rondom ons. Daarom dale de dichter af in de diepten, de nooit gepeilde diepten van eigen ziel en hart, leere hij verstaan wat hem dáár geopenbaard wordt, leere hij vóór alles den mensch in zich-zelven kennen, zich rekenschap geven van eigen denken en gevoelen, van eigen willen en streven, van eigen krachten en roeping, zich ontwikkelen tot zelfbewustheid. Evenwel, dit is niet genoeg, ja, dit kan zelfs niet geschieden tenzij hij tevens open oog en oor, open zin en hart hebbe voor het oneindig-geschakeerde, voor het onuitputtelijk-rijke menschenleven rondom hem, voor het woelen en worstelen en werken, voor het lijden en strijden, der nimmer rustende, der steeds bewogen, steeds op- en voorwaarts strevende maatschappij. Hij moet ze leeren verstaan, die duizende stemmen en geluiden, die voor het oor des oningewijden versmelten tot één eentoonig ruischen in de lucht; hij moet ze leeren begrijpen, die teekenen der tijden, wier bestaan de onnadenkende zelfs niet vermoedt; hij moet het weten te ontcijferen, dat geheimzinnig

raadselschrift aan den wand, dat den weelderigen wellusteling doet opspringen van zijn rustbed en sidderen en verbleeken, dat den waanwijze verstomt en den schrik slaat in het harte der menigte. Alleen door deel te nemen aan het denken en gevoelen, aan het leven en streven zijns tijds, kan de dichter — hierin elken mensch gelijk — tot volle bewustheid van zichzelven komen; alleen daardoor kan hij het menschelijk leven in de oneindige verscheidenheid zijner vormen en uitingen leeren verstaan; alleen daardoor kan hij hopen immer voor zijn tijd nuttig te zullen zijn. Afzondering, afsluiting leidt op elk gebied onvermijdelijk zeker tot eenzijdigheid, tot dorheid, stilstand, tot een ziekelijk overdreven subjektivisme. Een ziekelijk overdreven subjektivisme: want er is ook een gezond, betamelijk subjektivisme. Wij vorderen niet van den dichter, dat hij, bij die deelneming aan het groote menschenleven rondom hem, zijne individualiteit zal inboeten, en niets meer zal worden dan eene echo der stemmen, die om hem ruischen, een afdruk der maatschappij, waarin hij zich beweegt. Neen, integendeel: geen waarachtig dichter is denkbaar, zonder eene krachtig ontwikkelde, veelzijdig, harmonisch gevormde, individualiteit. Maar die krachtige, die harmonische, die veelzijdige ontwikkeling is alleen mogelijk door gedurige, veelzijdige aanraking met zijne medemenschen, van wie hij overneemt, aan wie hij mededeelt. Op het gebied des geestes mag tolboom noch grenspaal staan, en moet onbeperkte ruil- en handelsvrijheid heerschen. Afzondering, opsluiting leidt immer tot eenzijdigheid, die onverzoenlijke vijandin der waarheid. Immers, niemand is het gegeven de volheid des levens in zich-zelven te verwezenlijken, of zonder aanraking met anderen zich in hun denken en gevoelen te verplaatsen. Sluiten wij ons in ons-zelven af, dan wordt ons slechts een klein deel van het menschelijk leven bekend, slechts ééne zijde — misschien wel eene zeer bekrompene en onaantrekkelijke — wordt ons openbaar, en wij zijn aan de misleiding blootgesteld, in dat gedeelte het geheel te zien. Eenmaal in dien beperkten kring — waar ook de ware zelfkennis onmogelijk wordt — opgesloten, leeren wij er ons zoo spoedig op ons gemak bevinden, ons zoo welbehagelijk bewegen in den engen omtrek der steeds in zich-zelve wederkeerende gedachte; wij verliezen meer en meer het vermogen om wat buiten dien kring ligt,

te begrijpen, op te merken zelfs, en komen er langzamerhand toe, op alles, wat wij niet zijn, uit de hoogte, met minachting, met hoon en smaad, neêr te zien. In het gewone leven wordt zulk een mensch een bekrompen, onbruikbaar, nutteloos wezen; in de wetenschap, een halstarrige dogmatikus, de slaaf van een systeem; in de poëzij, een autobiograaf, een dichter, die in natuur en leven slechts oog en oor heeft voor wat overeenstemt met zijne bijzondere geest- of gemoedsgesteldheid, die beiden slechts van zijn eenzijdig standpunt kan bezien, die onvermogend is buiten zich-zelven te treden, en die onder elken vorm en iedere gedaante steeds zich-zelven, en alleen zich-zelven, en dan nog meest van ééne zijde, zal schilderen. Zeldzame gaven, een heerlijke aanleg en een zamenloop van zeer bijzondere omstandigheden werden vereischt, om een der beroemdste dichters dezer eeuw, ondanks zijne jammerlijke eenzijdigheid en treurig subjektivisme, tot die hoogte te verheffen, die toejuiching te verwerven, die — ofschoon in mindere mate — ook het nageslacht hem waardig zal blijven keuren. Maar waar zijn die misleiders of misleiden, die het hebben gewaagd, zonder BYRONS genie en BYRONS dubbelzinnige — maar even daarom te meer uitlokkende — aureool, in BYRONS spoor te treden? Wie gedenkt ze thans nog, die sombere zangers, die dichters der smart en der wanhoop, die — zelven soms de vrolijkste, de onschadelijkste jongens ter wereld — zich het voorkomen gaven van gefolterde martelaars, of voor de rust der maatschappij gevaarlijke dweepers, voor wie het leven, op hun achttiende of twintigste jaar, geen genot of vreugd meer had, die daar heen gingen, met somberen weemoed op het gelaat, doffe wanhoop in den blik, bittere minachting om de zaâmgeperste lippen, met los-omgeknoopten das en verwilderde hairen, wandelende beelden, zoo zij hoopten, van „self-exiled HAROLD"! Wie herinnert ze zich nog, anders dan met schrik en bespotting tevens, die ongelukkige lijders aan eene *unheilbare Weltschmerz*, die benaauwde en benaauwende *Heimweh*-kranken, wie de vrijwillig-opgeladen last der wereldhervorming zoo zwaar op de zwakke schouderen drukte, en die, tot troost en vermeerdering tevens van hunne ellende, nog zingen moesten, en hun beknelde harten, hun onlust en zelfkwelling uitstorten in een akelig lied? En de oorzaak dier treurige, dier ziekelijke verschijnselen, waar

lag zij, dan in eene volstrekt eenzijdige, overdreven-subjektieve, en juist daarom valsche en onware, wereld- en levensbeschouwing, waarbij beiden zich den dichter vertoonden, niet gelijk zij waren, maar gelijk ze zich afspiegelden in zijn somber, beneveld gemoed? Daarom zij het den dichter ten ernstigste toegeroepen: bestudeer met onbevangen blik het leven in u en het leven rondom u, zet uw hart open voor de wereld, opdat gij haar beeld zuiver leert opnemen en gezuiverd wedergeven.

„Greift nur hinein ins volle Menschenleben" —

zong GOETHE reeds; en hij voegde, op uitstekende wijze, bij de les het voorbeeld; en zijn woord werd tallooze malen herhaald, als motto voor vele dichtstukken geplaatst: maar werd het ook even zoo vele malen regt begrepen en betracht? Het is zoo, er behoort vrij hooger aanleg, rijker talent, veelzijdiger studie toe, om het menschenleven, — al is het ook slechts het leven en de geschiedenis van één enkel hart, ééne enkele ziele, — te begrijpen, te schilderen, te ontwikkelen, dan om een morgen- of avondstond, een lente- of herfsttafreel te bezingen, of zijne eigene invallende gedachten en gewaarwordingen op rijm te brengen: — maar zou het der poëzij schaden, indien dat overtalrijk en luidruchtig ras der verzenmakers tot zwijgen werd gebragt? Zou het geene winste zijn, groote en heerlijke winste, wanneer in plaats van dat eentoonig en gedachteloos gerijmel van allerlei half- en kwart-talenten, zich de stem mogt verheffen van één groot, één waarachtig dichter, die onzen tijd het lied des levens zong, die vorm en uitdrukking gaf aan de groote gedachten en denkbeelden onzer dagen, die de eenheid en harmonie zag en toonde in dit bont verscheiden, dit chaotisch-woelende heden, die, kind zijns tijds, genoeg boven zijn tijd stond om waardig tolk te zijn van de Muze der negentiende eeuw?

De Muze der negentiende eeuw! Speelt er niet een spotachtige glimlach op uw gelaat, schudt gij niet droefgeestig-twijfelend het hoofd, gij half-vergeten dichter, bij het hooren van dit woord? De Muze der negentiende eeuw! Helaas! helaas! de Muze is verre, verre weggevlogen; zij, de schuchtere en bloode, die de onheilige blikken schuwt, en de stilte lieft, zij is gevloden voor het woest rumoer, het ruw gedruisch en gewoel dezer dagen. Zij is gevloden voor het gesnuif en

gestamp en gebriesch, voor de vuile rookwalmen en gloeijende fornuizen onzer fabrieken; wij hebben met onze meêdoogenlooze spoorwegen hare stille heiligdommen verstoord, met beitel en houweel hare woonsteden verwoest. Zij is gevloden voor den harden, rusteloozen, werktuigelijken, verstompenden arbeid onzer machine-menschen, voor het onverpoosd, angstighijgend, zwoegen en jagen naar voordeel en genot, voor den vast-naderenden Mammon op zijn gouden zegekar, door duizenden bij duizenden omstuwd en juichend voortgetrokken, immer voort, terwijl de zware wielen pletterend gaan over zoo menigen der rampzalige aanbidders van den vreeselijken god! Neen, de negentiende eeuw heeft geene Muze, of het moet de Muze van den rijkdom, van den wellust, van het zingenot, de ontëerde Muze van het materialisme zijn, op wier omwolkt voorhoofd het teeken eener euvele verwantschap staat geprent: — de rigting van onzen tijd is onvereenigbaar met poëzij!

Zou het waar zijn, of liever is deze vlugtig aangeduide rigting werkelijk die van onzen tijd? Van schromelijke eenzijdigheid zou hij blijk geven, die het geschetste tafereel geheel onwaar wilde noemen, die zou willen loochenen, dat in onzen tijd een praktisch materialisme magtig heerscht, 't welk — veel gevaarlijker dan het theoretische — een verderfelijken invloed oefent op elk gebied, in kerk en staat, in wetenschap en kunst, in huisgezin en maatschappij; een materialisme, dat overal en altijd het schoone aan het nuttige, het ideale aan het voel- en tastbare, het toekomende aan het tegenwoordige, het waarachtig-goede aan het voordeelige, leert opofferen; een materialisme, dat alle zielsverheffing, elk gevoel des harten, al wat schoon is en edel en goed, vijand is, vijand der poëzij zoo wel als der godsdienst, schoon het beiden onder zijn looden schepter wil doen bukken. Maar van niet mindere eenzijdigheid zou hij te beschuldigen zijn, die in dat heerschend materialisme de geheele uitdrukking dezes tijds zou willen zien, die zou willen beweren, dat daar niets tegenover stond, dat geene andere en betere rigtingen die verderfelijke, moordende rigting bekampten; die het oog zou sluiten voor het ernstig streven van onzen tijd naar waarheid, op elk gebied, waarheid, gezocht — gelijk het behoort — ook ten koste van wat ons het hoogste en dierbaarste geldt; die het

gevoel zou miskennen, dat de hedendaagsche menschheid tot handelen dwingt, ook al is dat handelen vaak zoo ondoordacht en onbesuisd, het duister gevoel, dat haar voortdrijft naar eene toekomst, waarvan zij zich zoo veel belooft, ofschoon die in nevelen en wolken blijft gehuld. Dat gevoel van onvoldaanheid met het heden, dat bijkans instinktmatig bewustzijn, dat de tegenwoordige toestanden slechts een tijdperk van overgang zijn, voorbereiding van grootere dingen, leeft, meer of minder helder ontwikkeld, in alle denkende en gevoelende menschen dezes tijds. Men heeft gezegd, elke tijd is een tijd van overgang, van het verledene naar het toekomende: dit is in het afgetrokkene waar, maar in de toepassing op het leven, 't zij des menschen, 't zij der menschheid, is het een sofisme. Er zijn zeer zeker in het leven, zoo des enkelen als der volken, perioden van overgang, wanneer een zeker tijdperk des levens wordt afgesloten en een nieuw zich gaat openen. Dan, eer die nieuwe toestand is ingetreden, is het die tijd van gisting der elementen, van botsing van strijdige krachten, van ontwikkeling en viering van allerlei onvereenigbare beginselen en rigtingen; die tijd van woeling en onzekerheid, van zoeken en tasten, van proefnemingen en avonturen, dat proces der wording, waaruit eindelijk de nieuwe orde, de nieuwe schepping te voorschijn treedt. In zulk een tijd leven wij, en in dat proces der transformatie, der wedergeboorte, is alles begrepen: godsdienst en wetenschap, kunst en maatschappij. Zulk een tijd heeft zijne eigenaardige grootheid, zijne hooge belangrijkheid voor den opmerker, die zich gelukkig gevoelt midden in zulk eene wereld-historische beweging geplaatst te zijn, ook al doet zij hem zware eischen; maar of die tijd ook regt geschikt, ook de meest gunstige voor de poëzij is, zouden wij bijna durven betwijfelen. Niet alsof de poëtische elementen zouden ontbreken: verre van daar, ze zijn in overvloed aanwezig, gelijk overal waar volle, krachtige levenswerkzaamheid, strijd, ontwikkeling, beweging is; — maar juist de overmeesterende kracht dier werkzaamheid, het gewoel des strijds, de snelle gang der ontwikkeling, de heftigheid der beweging vorderen al de aandacht, eischen de aanwending aller krachten, aller gaven van hen, die midden in het gewoel en de beweging zijn geplaatst. Te midden der schuimende branding, bij het loeijen van den noodstorm, bij

den donder des geschuts, bij den heftigen kamp der hartstogten in onze ziele, is het zeer weinigen gegeven, te zingen. Later, als de voet het veilige strand zal drukken, als de vrede en kalmte zal zijn hersteld, als de bruischende hartstogt zal zijn bedaard, dan zal het bewogen gemoed des dichters wederkeeren tot dien staat van rust en harmonie, die het ten spiegel maakt der wereld; dan zal hij bij magte zijn om het aanschouwde en ondervondene zich op nieuw voor te stellen, en het, scheppend en dichtend, in zuivere, aesthetische vormen weder te geven. Welligt zal het hem mogelijk zijn, ook midden in den strijd en de woeling, zijn gevoel, den indruk des oogenbliks, uit te storten in een vurig lied; — zou misschien niet hierin de reden moeten gezocht worden van de betrekkelijke voortreffelijkheid der lyrische poëzij onzer dagen boven epische of dramatische; — maar eene zuiver objektieve, kalme wereldbeschouwing van hem te wachten, is bijna niet mogelijk. Aan slechts zeer enkele gunstelingen der Muze — misschien tot hiertoe aan een tweetal slechts — valt het voorregt te beurt, als de goden op den helderen Olympus, in ongestoorde kalmte, met onbenevelden blik, neder te zien op het woelen der baren, en het woeden der volken. Zie het aan de poëzij der negentiende eeuw. Is zij tot dusver — voor zoo veel zij zich heeft losgemaakt van de inspiratie der achttiende — wel eigenlijk iets anders geweest dan een onstuimig zoeken en tasten, in den blinde vaak, een pogen en streven, eene »Sturm- und Drangperiode"? Hier, de overdreven subjektieve Byroniaansche school der wanhoop en wereld-verachting, des hoogmoedigen twijfels en der bittere spotternij. Toen, nadat deze treurige school al zeer spoedig de kranke en schrale bron harer inspiratie had uitgeput, met en nevens haar een eerst buitensporig, straks half waanzinnig romantisme, dat in het verbreken van alle banden — ook de meest wettige — in het schenden van alle wetten en regelen, in het aandruischen tegen al het dusver erkende, in het teugelloos vieren der dolste fantazie, zijn hoogsten roem en weldra het onbedrieglijk kenmerk van 't genie zag. Straks, in dat land, dat zich beroemt aan het hoofd der beschaafde wereld te staan, de beruchte school van de »poétique du laid", die hare voorwerpen bij voorkeur ging zoeken in de benedenste lagen der maatschappij, in de verblijven der ellende en der misdaad, in de holen der

ontucht, in de kerkers en op de galeijen; die school, die het verachte, het verworpene, het onreine, met den nimbus der poëzij trachtte te omstralen; die ligchamelijke of zedelijke wanstaltigheid in de stootendste contrasten met onmogelijke deugden of betooverende vormen bijeenbragt; die schandelijke school, die den dierlijken hartstogt, den zinnelijken lust, de ongeregelde begeerte, ontucht, overspel, oproer, moord, communisme, op allerlei wijzen en onder allerlei vormen, verheerlijkte, bezong, schilderde. O, de negentiende eeuw zal voor de regtbank der historie het hoofd ootmoedig moeten buigen, sints eene zoo smadelijke, zoo verachtelijk-onreine smet op haar kleeft! Of wel, zie de poëzij ontaard in een jammerlijk-belagchelijk spel met woorden en klanken en rijmen; zie de goddelijke Muze, als ware zij eene kermiskunstenares, gedwongen te wedijveren met de vormen en toonen der natuur, om die af te beelden en weder te geven in haar lied: de vlugt en den zang der vogels, het ruischen der boomen, den snellen bliksemstraal, de bewegingen en wendingen van een legercorps, het hollende paard, den vliegenden stoomtrekker; — ja, wat niet al! Beklagenswaardige knutselaars, onhandige knoeijers met rijm en maat, die zelfs geen flaauw begrip van kunst, en de grenzen en eigenaardigheden der verschillende kunsten hebben; lage dorpelwachters, die zich priesters der godin wanen, omdat zij haar tempel hebben geschonden, en in geplunderde pleeggewaden optreden voor de ruwe menigte, die hunne hansworstenkuren toejuicht en bewondert! En naast dit zinledig woordenspel zonder eenige gedachte, zie hier de school der diepzinnigheid, der wijsgeerige poëzij; zie hier den dichter, — alleen omdat hij dichter is en krachtens zijne dichterlijke intuïtie en zienersgave, die hem van de moeite des onderzoeks, van de prozaïsche verpligting tot nadenken en studeren, ontheft; — optreden als leeraar der menschheid; hoor hem de hoogste, de moeijelijkste problemen der wijsbegeerte of der staatkunde behandelen en verklaren, in gedichten, die in duisterheid, onbegrijpelijkheid en ook meestal in ongerijmdheid, waardiglijk wedijveren met de orakelspreuken der oude waarzeggers en zieners, wier discipel en opvolger hij zich zoo gaarne noemt. Of wel, hoor den dichter der negentiende eeuw de middeleeuwen verheerlijken in zijn lied, hoor hem klooster- en ridderlegenden, wonderverhalen en sprookjes voorzingen aan het

ongeloovig-spottend, aan het prozaïsch-burgerlijk geslacht dezes tijds; hoor, hoe hij zijne veelomvattende, ernstige studie der historie, zijne groote belezenheid, te pas weet te brengen in zijn gedicht, dat eene zoo lokale kleur draagt, dat gij, om het te verstaan, verpligt zijt een archaeologischen, misschien wel etymologischen, cursus te gaan houden. — Maar genoeg reeds: ik schrijf geene letterkundige geschiedenis der laatste vijftig jaren; het gezegde moge volstaan, om te vragen of wij geen regt hadden van een zoeken en tasten in den blinde, van eene »Sturm- und Drangperiode", te spreken? Het is zoo, de meeste dier scholen, die wij vlugtig karakteriseerden, zijn uitgebloeid en zwijgen stil, of laten zich nog nu en dan in flaauwer en flaauwer toonen hooren; — maar wat is er voor in de plaats gekomen? Heeft de poëzij onzes tijds reeds een beter vorm, eene waardiger inspiratie gevonden, is zij een anderen weg ingeslagen, die zekerder tot het doel zal leiden? Maar is er niet eene klagt over verval en stilstand in de poëzij, en is die klagt wel zoo geheel ongegrond; is zij niet, terwijl bijkans alle wetenschappen met reuzenschreden vooruitgingen en tot een nieuw leven ontwaakten, na eenige ongelukkige, wanhopige pogingen staande gebleven, en is stilstand — thans meer dan ooit — geen achteruitgang? Het feit valt niet te loochenen; en reeds poogde ik een woord ter verklaring te spreken, door te wijzen op onzen tijd als een tijd van overgang, van strijd en gisting, ontbinding en vorming; een tijd waarin van algemeen geloof en algemeene begrippen, als grondvorm en wet van het algemeene denken en gevoelen, geene sprake kan zijn; waarin de anarchie der meeningen, de onbedwongen vrijheid des onderzoeks op elk gebied, wel de ontwikkeling der wetenschap, maar minder den bloei der dichtkunst, begunstigen. Toch zou het een treurige troost zijn, op de toekomst te wijzen, als die door zijn gehoopten rijkdom, ons zal vertroosten van de armoede van het heden! Neen, ik hoop en verwacht betere dingen; ik geloof nog aan de komst van de afgebeden Muze der negentiende eeuw, naar wie ons harte smachtend uitziet; ja, bij wijlen is het mij, als vernam ik reeds het geruisch harer vleugelen, als hoorde ik reeds hare stem in menig lied, lied des levens en der gedachte, waar een zuiver diep gevoel, een waar, bezielend denkbeeld, zich uitspreekt in schoone vormen;

een lied uit een warm hart en een helder hoofd, dat verwarmend en verlichtend, troostend, veredelend en bezielend in onze hoofden en harten dringt!

En dat is de roeping der poëzij in onzen tijd: aansluiting aan het leven, ingaan in de werkelijkheid. De conventionele boeijen van een verouderd klassicisme zijn gevallen, het onzigtbaar spooksel, waardigheid der kunst, is verdreven; wij zijn verlost, en voor altijd, van het verpligte en vervelende gezelschap der goden en godinnen van den Olympus, der helden en heldinnen uit de mythologie. Dit ten minste danken wij der romantiek. Het dweepen met toestanden en tooneelen uit de middeleeuwen, het berijmen van oude legenden en bestoven kronieken, het navolgen der zoogenaamde naïeve volkspoëzij: het heeft zijn tijd gehad, en kan ons van geen dienst meer zijn. Mogt de poëzij onzes tijds van de klassieke school leeren de schoonheid en zuiverheid der vormen, de eischen van den goeden smaak en het aesthetisch gevoel te eerbiedigen; van de romantiek, de vrijheid der gedachte, den wijden gezigtskring, die geene conventionele grenzen kent, en zich nieuwe vormen schept, waar de nieuwe idee ze vordert; — is de dichter geen schepper? — Maar mogt zij tevens van beiden vrij worden, om voor zich-zelve de eeuwig-springende ader des levens, des werkelijken levens, te openen, en daaruit kracht en leven en inspiratie te putten. Aansluiting aan het leven, ingaan in de werkelijkheid — dat is de behoefte onzes tijds: open oog en oor, open hart en zin voor het menschenleven, studie, ernstige, gemoedelijke studie der werkelijkheid, der natuur, der maatschappij. Niet dat echt-materialistisch, dat ongelukkig, plat realisme, dat de kunst wil verlagen tot eene bloote kopie, eene werktuigelijk-getrouwe nabootsing der zinnelijk-waarneembare natuur; — laat dit realisme zijn triomfen vieren bij de wonderen der daguerreotypie, der photographie, en al dergelijke handigheden meer, waaraan de naam van kunst zoo onwaardiglijk verspild is. Maar ik bedoel dat echt, waarachtig realisme, dat overal van de werkelijkheid uitgaat, om die daarna te idealiseren, dat immer zich aansluit aan de natuur, daaraan zijne beelden en vormen ontleent, om die dan te bezielen met de hooge, de levende en levenwekkende gedachte. Ik bedoel dat realisme, dat zich niet afsluit in eene

conventionele, fiktieve wereld, en aan de wereld rondom vreemd blijft; maar dat zin en gevoel en sympathie heeft voor elke waarachtige levensuiting, op elk gebied des geestes; dat het heden te doorgronden tracht, en het woord der Gods-openbaring te lezen poogt in het thans gegeven schrift, en niet slechts in het hiëroglyphenschrift der voorgeslachten. Omdat de poëzij — wil zij gehoor en waardeering vinden bij anderen dan kamergeleerden, voor wie zij toch niet eeniglijk, zelfs eigenlijk niet, bestemd is — de taal des tijds moet spreken, en daartoe dien tijd moet begrijpen; omdat dit realisme, die zin voor realiteit, voor waarheid, op elk gebied, eene behoefte, een karaktertrek onzes tijds is; — daarom is het ook — thans meer dan ooit — behoefte en gebiedende eisch voor de poëzij. Zal zij zich herstellen en oprigten uit dien staat van kwijning en stilstand waarin zij thans verkeert, zal zij in onze maatschappij de plaats innemen, welke haar wettig toekomt, en die niet zonder overgroote en zeer wezenlijke schade ledig kan blijven; — dan is het in de eerste plaats noodig, dat de dichters zich ernstig rekenschap geven van de eischen des tijds, van de hooge verpligtingen hunner heilige roeping. Aan het gemakkelijk, zelfbehagelijk rijmelen over allerlei, in een liefelijk halfdonker der onwetendheid en overprikkelde fantazie; aan het zinledig, gedachteloos zamenflansen van woorden en klanken, aan het berijmen der duizendmaal herhaalde, der meest vulgaire gemeenplaatsen, aan het jammerlijk knutselen en beklaaglijk neuriën van de helaas zoo talrijke, zoo onverbeterlijke verzenmakers, moest toch eindelijk een einde komen. Wie als dichter wil optreden, vrage toch in ernst zich-zelven af, of hij werkelijk iets te zeggen heeft, iets, dat nog door niemand zóó juist, zóó waar, zóó schoon is gezegd; iets, voor 't minst, dat waarlijk verlichten en veredelen, waarlijk stichten en vooruitbrengen kan. Zoo niet, hij zwijge, en geneze zichzelven van de bespottelijk-kleingeestige eerzucht, berijmden onzin uit te willen kramen. De dichter moet denker, oorspronkelijk denker zijn, in den vollen zin des woords; al de denkbeelden, de gevoelens, de driften, de aandoeningen, die zijn tijd bewegen, moeten in hem weerklank vinden, moeten in zijne ziel zich verbinden tot één harmonisch geheel, van hem eene blijvende uitdrukking, een onvergankelijken vorm,

ontvangen. Hij moet ziener zijn, zijn blik moet verder reiken dan die zijner tijdgenooten: in de oneindige verscheidenheid, in de schijnbare wanorde van het heden, moet hij éénheid en harmonie, in het blinde woelen en streven een voortschrijden naar hooger doel, zien. Hij moet mensch zijn, edel, goed, waarachtig mensch, harmonisch en veelzijdig ontwikkeld, sympathie gevoelend voor al wat menschelijk is, zich niet afsluitend in eigen persoonlijkheid of eigen systeem, maar levende in gemeenschapsoefening met alle groote en goede en edele geesten der menschheid. Van hem moet het gelden:

Homo sum, et humani nihil a me alienum puto.

Dan trede de dichter op en bewijze ons zijn meesterschap — als gehoorzame leerlingen zetten wij ons aan zijne voeten; — zijn regt tot voorgaan — wij volgen hem gewillig; — zijne goddelijke wijding — wij huldigen en eerbiedigen hem van heeler harte. Och, dat onze prozaïsche, onze materialistische eeuw eens tegenover zulk een dichter op de proef wierde gesteld, of zij nóg onvatbaar en ongevoelig voor de poëzij zou blijken! Verlangend, smachtend zien wij naar hem uit, naar den rijkbegaafde, naar den vurig begeerde, den noode ontbeerde, wien de grootsche roeping is weggelegd, de kwijnende en miskende Muze op te heffen uit den staat harer vernedering, en haar aan het hoofd der beschaving, aan het hoofd van alle kunst en alle wetenschap, op nieuw die plaats te doen innemen, die haar toekomt, die zij reeds meermalen, die zij nog bij den aanvang dezer eeuw, innam. Overvloedig is de stoffe ter bearbeiding, onafzienbaar het veld: een reuzengeest, een arendsblik wordt er toe vereischt; maar wat nood, de waarachtige dichter is schepper, al paste ook, volgens de geestige opmerking van een fijnen, scherpzinnigen kritikus, op de meeste dichters onzer dagen, meer het woord „zoeker". Ja, waarlijk, zij hebben gezocht, ver en wijd, op allerlei vreemde en wonderlijke zij- en bijpaden, en tot hiertoe nog niet gevonden. Mogt ons eerlang, in een nieuw lied, het blij „Euréka" tegenklinken. Wie onzer dichters zal het ons doen hooren?

J. M.

FELICE ORSINI.

HET LEVEN EENS ZAMENZWEERDERS.

Wie verleden jaar in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van dezen weinig bekenden Italiaan had willen spreken, had misschien weinig vaderlandsche ooren open gevonden. Maar sedert de moorddadige voetzoekers, den 14[den] Jan. in de *Rue Lepelletier*, met meer dan kwâjongens-baldadigheid afgestoken, heeft die naam eene soort van HEROSTRATUS-vermaardheid (*omnis comparatio claudicat!*) gekregen. Want voorzeker, hadden de granaten van hem en zijne medestanders hun doel, het hoofd van Frankrijk, bereikt, de scherven zouden gansch Europa om de ooren gesprongen zijn. En nu, nu wil men gaarne meer hooren van den man, die voor het ergste niet teruggebeefd, die tot dit uiterste zijne onzalige plannen vervolgd heeft.

Het valt niet moeijelijk, om deze nieuwsgierigheid te bevredigen: ORSINI zelf heeft zijne geschiedenis uitgegeven. Nadat hij op Britschen grond en onder Britsche bescherming veiligheid had gevonden, heeft hij de Engelsche drukpers te baat genomen, om het alom te verkondigen, wat hij om Italië heeft moeten lijden en voor Italië hoopt. Het laat zich begrijpen, dat de balling, wiens gemoed vol is van zoo veel, wat hij onder Oostenrijks bereik of Frankrijks oogen niet zou durven zeggen, — dat hij de vrijheid van dit land, die voor Britten wel goed, maar voor Italianen wat groot is, hiertoe te baat neemt, gelijk reeds RUFINI (*) en anderen hem waren voorgegaan. Een Engelschman, waarschijnlijk een uit de velen, die de »Italiaansche zaak" met der Italianen heillooze droomerijen verwarren, heeft wel als zijn tolk voor het publiek willen optreden. En zoo kwam in het laatst van 1856 te Londen bij G. ROUTLEDGE & C°. zijne autobiographie uit, onder den titel: THE AUSTRIAN DUNGEONS IN ITALY *by* FELICE ORSINI, *translated from the unpublished manuscript by* J. MERITON WHITE (»De Oostenrijksche Kerkers in Italië, door F. O., vertaald uit het onuitgegeven handschrift door J. M. W.").

(*) In zijn „LORENZO BENONI, passages of the life of an Italian, 1854", en „Doctor ANTONIO, a tale, 1855".

In vele opzigten is dit boek, niet alleen door de actualiteït die het nu gekregen heeft, maar reeds op zich zelf, merkwaardig. De lezer die niet geboeid wordt, tenzij hij beven en sidderen moet, vindt zijne gading in de geschiedenis zijner fameuse ontsnapping uit het fort *S. Giorgio*. Wie gaarne de minder bekende zijde der hedendaagsche geschiedenis, het zoogenaamd fijne der zaken te weten komen wil, wordt behoorlijk door hem ingelicht over Oostenrijks houding in Italië, mits hij bedenke, dat deze voorstelling zeker niet minder ten kwade overdrijft, dan dit ten goede geschiedt in de gewone officiëele mededeelingen. En eindelijk hebben wij hier een staaltje van een eigenaardig deel der Italiaansche bevolking. Wij hebben in de laatste jaren, helaas! zoo veel en zoo dikwijls gehoord van de Italiaansche democraten, geheime genootschappen en complottenmakers; wij zien hen den oorlog voeren tegen alle mogelijke magten en regeringen met fabelachtige hadnekkigheid; wij hooren telkens van hunne mislukte pogingen, waarin naauwelijks een geregeld plan te herkennen is, maar waarin één en hetzelfde gevoel altijd doorstraalt: haat tegen de bestaande orde van zaken, wraakzucht over doorgestaan leed. Alles wat ons derhalve maar eenigzins verklaren kan, hoe dat gevoel zoo onuitwischbaar diep in de harten van een groot deel der Italianen heeft wortel geschoten, is belangrijk genoeg om er kennis van te nemen.

Gewisselijk, die hardnekkigheid van dat volk in conspireren en complotteren, ondanks alle mislukkingen, ondanks de hopeloosheid hunner zaak; — het is geen gezond verschijnsel, het is eene ziekte. Even als die andere abnormale toestanden des geestes, die men dweepzucht, eerzucht, gierigheid noemt, ware krankheden des geestes zijn, zoo is ook deze eene constitutionele ziekte der ziel, en wel eene van de ergste soort, rampzalig niet alleen voor den zieke zelf, maar gevaarlijk voor de maatschappij. Het is eene monomanie, maar eene manie, die thans, naar het schijnt, epidemisch is geworden, daar zij zoovelen dier ongelukkige bewoners van dat schoone land heeft aangegrepen. Ten allen tijde was hier het land van bravo's en dolken, van *intrigues* en verraad, getuige de geschiedenis van Italië in de tijden der MEDICI's en BORGIA's, waaronder de Paus maar al te dikwijls eene waardige plaats bekleedde. Doch nooit is die kwaal zoo algemeen

geweest, nooit heeft zij zoo het hart des volks aangegrepen, als in de tegenwoordige eeuw en de laatste jaren. De geschiedenis van Italië, sedert den tijd der Fransche heerschappij, is bijna eene aaneenschakeling van complotten en opstanden, van allerlei vreemdsoortige pogingen tot revolutie, door de meest verschillende partijen, maar steeds met denzelfden treurigen uitslag ondernomen. Wat al kwaad is er door al die woelingen gesticht! en toch gaan de geheime genootschappen steeds voort in hunne rampzalige werkingen. Zij willen niet inzien, dat zij het kwaad, waartegen zij meenen te strijden, juist verergeren; zij willen niet gelooven, dat zij de welgemeende pogingen tot hervorming zoo dikwijls hebben doen mislukken, dat juist zij al de schitterende verwachtingen van het onvergelijkelijk gewigtige jaar 1848 in rook hebben doen vervliegen; zij willen niet begrijpen, dat hoe langer hoe meer elk welgezind Italiaan hun drijven veroordeelt en vervloekt; — zij blijven werken, en schijnen toe te nemen in onzinnigheid, naar mate hunne zaak door hen zelven meer is bedorven.

Hierbij heb ik in de eerste plaats het oog op de partij, de club, de kliek — wat naam zal men hun toevoegen? — van MAZZINI, op het zich noemend *jonge Italië*, waartoe ook ORSINI schijnt te behooren. Doch men moet vooral niet meenen, dat zij de eenigen zijn, die al dat kwaad gesticht hebben. Zij zijn het niet alleen, die de vrucht van 1848 tot eene misgeboorte hebben gemaakt: er waren toen zoo onnoembaar vele partijen aan het werken en woelen, en vorsten zoowel als volken, behoudsmannen zoowel als liberalen, federalisten zoowel als revolutionnairen, democraten en radicalen van de allerergste soort — elk draagt een deel van die groote, onverzoenbare schuld. Geheel Italië, om zoo te spreken, is krank, alleen de ziekte der Mazzinisten is eene van de ergste. Doch zou deze ziekte aan de algemeene wetten aller krankheden ontsnappen, en niet eenige bepaalde oorzaak hebben? Voorzeker heeft zij dat. Het is gemakkelijk, zich te ergeren over die dwaasheden en gruwelen, waarboven wij, — beter bedeelden! — ons te regt verheven achten, en er de schouders bij op te halen; doch daarmede is het niet verklaard, waarin de kwaal hare oorzaak heeft. Italië is krank, ja; maar ach! het is krank *gemaakt*, krank, krankzinnig van verdriet. De magtigen dezer aarde en de omstandigheden hebben steeds

zwaar gedrukt op dat benijde, maar niet benijdenswaardige volk. Italië is sedert lang gelijk geweest aan de rijke en schoone erfdochter, die het doelwit en de speelbal wordt van tal van pretendenten, met dat verschil, dat, al was het eenmaal in de magt des eenen vervallen, het daarom nog geene ruste mogt vinden. Italië heeft steeds geboet, en gaat nog gebukt onder de dubbelzinnige eer van den zetel te bevatten van CHRISTUS' stedehouder op aarde. Dat is de grond van veel, zoo al niet van alle rampen. Daardoor is dat warnet van wereldlijke en geestelijke en allerlei andere belangen ontstaan, waarin het steeds verstrikt blijft; daardoor is het steeds onder den drukkenden, geestdoodenden invloed, ik zeg niet van het Catholicismus, maar van het hiërarchiesch systeem der Catholieke kerk geweest. En hoe is het er nu gesteld, om van alle vroegere beproevingen, die het heeft doorgeloopen, te zwijgen? Dat volk leeft thans in de negentiende eeuw, maar het behoort daartoe niet. In de ontwikkeling, althans van het maatschappelijk en politiek leven, is het minstens eene eeuw ten achter. Maar toch weet en ziet het, wat bij andere volkeren plaats heeft; vooral Frankrijks droomen hebben op hunne gevoelige gemoederen eenen onberekenbaren invloed. Ook zij wenschen en streven naar meerdere vrijheid, naar emancipatie, doch zij hebben de oefenschool der beschaving niet doorgeloopen, zonder welke een volk niet ongestraft zijne handen naar de zegeningen der vrijheid uitstrekt. Van daar dat jammerlijke mislukken van de pogingen tot liberale hervormingen, ook waar zij van de vorsten zelven uitgingen. Het onvermijdelijke gevolg is geweest eene algemeene neiging tot reactie bij die vorsten. Zoo bestaat er eene treurige verhouding tusschen het volk en zijne hoofden, en om het gezag in handen te houden, blijft er voor die vorsten geen ander middel over, dan de hulp der vreemdelingen, der Oostenrijkers in de eerste plaats, en ook der Franschen.

En die vreemdelingen, zietdaar juist de groote doorn in het oog, het zware juk op den nek des Italiaanschen volks. Oostenrijk, wat in naam Lombardijë bezit, maar eigenlijk gansch Italië dwingt, verstaat de kunst niet, om bloemen te winden om zijne ketenen. Het legt zich aan Italië op als eene vreemde magt en onderdrukt met wapenen en geweld, waar het tegenstand ontmoet. Oostenrijk is de vertegenwoor-

diger van het stelsel van immobiliteit, van absolutisme, en de Italiaan kan op geene verbetering hopen, zoolang die overheerscher hem den voet op den nek zet. Van daar die ééne gedachte: »weg met de vreemdelingen!" die alle Italianen bezielt; van daar al die pogingen, om, hoe dan ook, dien aartsvijand afbreuk te doen. Maar die pogingen blijken tot nog toe ijdel te zijn; Italië slaat slechts de verzenen tegen de prikkels. — Wanneer een volk door de overmagt wordt onderdrukt, zal het òf langzamerhand wegsterven in slaafschheid en demoralisatie, òf, als de wilskracht niet gebroken wordt onder het buigen van het hoofd, zal het, hoe dan ook, zich tegen de overheersching aankanten. Dit is het geval met Italië. Maar als door een zamenloop van omstandigheden en een onoplosbaar kluwen van allerlei strijdige belangen, die pogingen telkens mislukken, dan kan de wanhoop wel een deel der bevolking als van het verstand berooven, dat zij het geduld niet meer hebben, om gunstige omstandigheden — die toch niet schijnen te komen — af te wachten; dan zal de geest van verzet hen met een ziekelijken, zenuwachtigen wrevel vervullen, die hen steeds tot grooter gruwelen voortsleept, zoodat het eindelijk hunne leus wordt: »alles en allen tegen ons, dus wij tegen allen!" — Dit is het geval met MAZZINI en de zijnen.

Wat Oostenrijk voor Italië en de Italianen is, daarvan geeft ORSINI's werk ons eene kleine proeve. En wij mogen niet zeggen, dat er aan zijne woorden geen geloof kan gehecht worden, want er komt bijna geen staatkundig geschrift in of over Italië uit, waar niet dezelfde klagt gesproken wordt. Alleen bedenke men, dat de Italiaan ten onregte alleen aan Oostenrijk de schuld geeft van wat ook veel aan de noodlottige omstandigheden, te ingewikkeld, om hier te verklaren, en aan eigen schuld te wijten is.

Wat de Mazzinisten willen, daaromtrent licht hij ons in geenen deele in. Hij bepaalt zich tot de algemeene wenschen naar verdrijving der vreemdelingen en geheele hervorming in het maatschappelijke en godsdienstige, die de meeste bewoners van Italië wel van ganscher harte met hem voeden. Alleen is het er, Gode zij dank! verre van daan, dat zij de heillooze uitersten zullen goedkeuren, waartoe die geheime werkers van ongeregtigheid niet aarzelen hunne toevlugt te nemen.

Wat echter de Mazzinisten zijn, daarover laat het ons wel eenig oordeel vellen. Het zijn rampzalig verdoolden, maar niet, zooals men ze wel wil afschilderen, slechts een hoop gespuis en *canaille*. De toon, waarin ORSINI spreekt, is die van verontwaardiging, die ik zelfs in zeker opzigt edel zou noemen, als zijne laatste daad mij niet huiverig maakte om dit woord te gebruiken. Doch dit blijkt uit zijne woorden, dat wij hier iemand voor ons hebben, bij wien de diepste grond van het karakter, neen, waarlijk! niet zoo geheel bedorven en slecht is. Verhevene gedachten en zachte gewaarwordingen wellen soms in zijn gemoed op, en hij zou al eene groote gave van huichelen moeten bezitten, om ze dus te kunnen uitdrukken, wanneer zij niet werkelijk de zijne geweest waren. Wij hebben hier voor ons een man, die als martelaar voor zijne zaak heeft geleden, en in zooverre heeft hij het regt, om gehoord te worden. Moge hij nóg zoo jammerlijk dwalen in de middelen, waardoor hij zijne levenstaak meende te moeten werken, die taak zelve scheen hem goed en edel toe; hij handelt uit overtuiging, en eene overtuiging zóó krachtig, dat zij boeijen noch dood vreest, heeft altijd iets indrukwekkends. Trouwens, wij hebben hier ook nog niet te doen met den onheilstichter, die het op NAPOLEON'S leven en Europa's rust heeft toegelegd, maar met den dweeper, die op zijne wijze van Italië's bevrijding droomde, en door kerker noch levensgevaar uit zijne begoochelingen was wakker te schudden.

Als van zelve brengt ORSINI's verhaal het werk van SILVIO PELLICO: *Le mie Prigioni* („Mijne gevangenissen"), ons voor den geest, wat eene Europesche vermaardheid heeft verkregen. De omstandigheden zijn in vele opzigten gelijk, maar welk groot verschil in de personen! De beroemde lijder van den *Spielberg* heeft de wereld verbaasd door zijn zacht en eindeloos geduld; deze gevangene van San Giorgio spreekt slechts om zijne klagten te doen hooren, en verwondert ons alleen door zijne hardnekkigheid. Doch op het gevaar af van kwalijk begrepen te worden, moet ik toch erkennen, dat de laatste zijne aantrekkelijke zijde heeft boven den eersten. Mij dunkt de lijdzaamheid van S. PELLICO heeft men te hoog verheven, zij heeft iets liefelijks en zoetelijks, maar te gelijk

weekelijks en lafs, wat ten onregte voor de ware lijdzaamheid des Christens is gehouden. Déze is en blijft mensch en man, en zijne verontwaardiging is natuurlijk. Ziet men echter op de vruchten, op de uitwerking van het doorgestane leed, dan is hij, die het zwakke hoofd heeft gebogen, verre gelukkig te prijzen boven hem, wiens trotsche nek niet gekromd is onder het geweld. De eerste luisterde naar de harde les hem gegeven, en eenmaal in vrijheid gesteld, genoot hij rust en aller sympathie; de laatste wordt er slechts te meer door verbitterd, en voedt in zijn binnenste het vuur der wraakzucht, wat hem zelven verteert, en gansch Europa heeft gedreigd in vlammen te zetten.

FELICE ORSINI werd in 1819, in des Pausen gebied, in de Romagna geboren. Vele dagbladen hebben hem *graaf* genoemd, doch uit zijn eigen geschrift blijkt van zulken adel niets, hoewel hij tot den beschaafden stand schijnt te behooren. Waarschijnlijk is hem die titel op goed geluk af gegeven, daar de ORSINI's een van de beroemdste adellijke huizen van Midden-Italië waren, gedurende en kort na de Middeneeuwen. Doch zoo al geen adelbrieven, den geest van oppositie heeft hij zeker van zijnen vader geërfd. Deze, ANDREA ORSINI, behoorde reeds tot de *liberale* partij (zooals hij het noemt) in den Kerkelijken Staat, waarmede wel de erge revolutionnairen zullen bedoeld zijn. Hij verhaalt ons verder van zijn vader niet veel anders, dan dat hij herhaaldelijk gevangen gezeten heeft, en het is meer dan waarschijnlijk, dat deze ook wel deel zal gehad hebben aan den opstand van Bologna in 1831, na de verkiezing van Paus GREGORIUS XVI (1831—1846), den voorganger van den tegenwoordigen. Het is bekend, dat aan deze algemeene beweging in den Kerkelijken Staat twee jongelingen deelnamen, die er toen belang bij hadden, dat er troebel water werd gemaakt, om in te visschen, LOUIS NAPOLEON en zijn jongere broeder CHARLES LOUIS NAPOLEON BONAPARTE — de tegenwoordige keizer der Franschen. Merkwaardige wending van het lot! Toen gestreden onder dezelfde vanen des opstands, waarvan hij thans, als de man van orde bij uitnemendheid, de magtigste vijand is; toen geschaard aan de zijde welligt deszelfden mans, van wiens zoon hij thans bijna het slagtoffer was geworden! Is er ook reden,

waarom de lastige dagbladen niet te veel van het aanhangige proces mogen snappen?

Onze jonge zamenzweerderszoon FELICE besteedde zijne jeugd in de beoefening van twee vakken, uiterst geschikt om hem voor zijne volgende loopbaan te vormen, de juridische en de krijgskundige wetenschappen. Ook in de keuze zijner medgezellen werd hij door zijne politieke opinieën geleid, en de reizen zijner jongelingsjaren dienden hem slechts om voedsel te vinden voor dien geest, die hem zijn geheele leven bijgebleven is. Op 22jarigen leeftijd was hij dan ook reeds lid van »een der geheime genootschappen". In het jaar 1843 en 1844 maakte hij onder deze vanen zijn eersten veldtogt. Het halsstarrig reactionnaire bewind van GREGORIUS XVI had zich alleen door de hulp van Oostenrijkers en Franschen kunnen staande houden, en naauw waren de vreemde uniformen over de grenzen getogen, of in de genoemde jaren brak de opstand in de Romagna en in Rimini op nieuw uit. Van de bergen daalden de opstandelingen neder in de Legatieën, en van den zeekant beproefden de gebroeders EMILIO en ATTILA BANDIERA hun stout bestaan. Maar de Oostenrijkers kwamen op de eerste oproeping (die zij trouwens niet eens noodig hadden) terug, nieuwe Zwitsers werden gehuurd, en in plaats van met zeer wenschelijke concessieën werd het onregt met streng geweld gekeerd. Op het schavot en in de gevangenissen moesten de dwazen boeten voor de te praktische wijze, waarop zij hunne idealen tot werkelijkheid trachtten te maken. Zoo zag ORSINI ook zijn vader uit den schoot zijns gezins en de armen zijner vrouw naar de gevangenis gevoerd, en werd hij zelf den 10den Mei 1844 door vijftien gendarmes opgeligt en in de gelegenheid gesteld zijne eerste kennismaking te hebben met het kerkerleven. Wat van zijn vader geworden is, heeft hij niet kunnen vernemen.

Zijn eerste verhoor voor de militaire commissie, wat slechts 15 minuten duurde, eindigde met de weinig troostrijke conclusie: »dat reeds 21 van zijne medepligtigen ter dood waren veroordeeld, en dat hij waarschijnlijk wel de 22ste zou wezen." Het lot had echter anders over hem beslist. Hij werd naar verschillende gevangenissen getransporteerd, de eene nog ellendiger dan de andere, en ten slotte, nadat hij eindelijk gehoord had, dat hij levenslang tot de galeijen was veroordeeld, opge-

sloten te *Civita Castellana*, om van daar naar zijne bestemming *Civita Vecchia* te worden gebragt. Ziekte, gebrek, vergeefsche pogingen tot opstand en namelooze ellende waren de gewone episoden uit dit tweejarig leven van smarte. Doch, gelijk voor geheel Italië, zoo was ook voor hem het jaar 1846 een jaar van verademing en verlossing. Paus PIUS IX, die zoo vele goede plannen koesterde, en zoo groote verwachtingen heeft opgewekt, begon de reeks zijner welgemeende maatregelen met eene algemeene amnestie, die hier werkelijk in vervulling kwam, en aan ORSINI onverhoopt de vrijheid wedergaf.

Men zegt, dat de jonge tak ligtelijk wordt regtgebogen; maar de jonge ORSINI was niet wijs geworden door de harde kastijding, die hij zich reeds door zijn eerste optreden had op den hals gehaald. Naauwelijks was hij in vrijheid gesteld, of hij ging nu den vijand zijns levens, den Oostenrijker, regtstreeks bestrijden. De liberale rigting, welke de zaken te Rome in steeds klimmende mate namen, wekte allerwege verwachtingen op, dat der Italianen hartewensch, verdrijving der vreemdelingen, eindelijk vervuld zou worden. Te Rome werden reeds zijne kleuren niet meer gezien, dáár was dus voor het oogenblik voor ORSINI niets te doen. Maar in Toscane, daar steunde het gouvernement nog op Oostenrijk. Voort moest het dus naar Florence, om door een *coup-de-main* het bewind van die vreemdelingenliefde te genezen. Maar men was er op zijne hoede, en de woelgeest werd door de policie over de grenzen getransporteerd. Zijne hardnekkigheid echter, om de Toscaansche regering te helpen, is bijna onbegrijpelijk. In den tijd van ruim een jaar werd hij driemaal gevangen en ten slotte geketend aan de Romeinsche overheid afgeleverd, en nog wist hij weder driemalen binnen de grenzen te komen en de waakzaamheid der policie te ontduiken.

Vreemd is het en jammer tevens, dat ORSINI zoo weinig in bijzonderheden treedt over zijne lotgevallen en handelingen gedurende juist de belangrijkste jaren van 1848 en volgg. tot 1853. Wij vinden hem in 48 te Rome of deelnemende aan eene poging tot opstand in de *Abruzzi* tegen het Napelsche gouvernement. Uit andere berigten weten wij, dat hij in 49 onder MAZZINI ook te Rome was. Na den val van de Romeinsche

republiek zegt hij alleen, dat hij zich naar Genua en Nice begeven heeft, dat hij op den 6den Febr. naar den Kerkelijken Staat vertrok voor »eene politieke zending". Wat het doel van zulke politieke zending was, zooals hij herhaaldelijk schijnt op zich genomen te hebben, meldt hij niet. Wij weten echter, dat de zendelingen van MAZZINI, na het onderdrukken van de groote vrijheidspoging van Italië, allerwege rondreisden, om het zwaar geteisterde land tot nieuwen opstand aan te zetten en nieuwe nederlagen en teleurstellingen tegen te voeren. Van dezelfde soort zullen ook wel zijne zendingen geweest zijn. Onder een verdichten naam door het Hertogdom Modena reizende, viel hij in handen van de gendarmes, maar hij schijnt het ver gebragt te hebben in de kunst om zulke kwade passen te ontkomen: hij zegt eenvoudig: »dat hij zich van hen afmaakte door eene *kleine* kunstgreep."

Het is ook zeer opmerkelijk en karakteristiek tevens, dat hij volstrekt geene melding maakt van eene andere episode uit zijn leven. Men weet, dat hij te Venetië onder MANIN heeft gestreden, echter zonder eenigen belangrijken post te bekleeden, hoewel hij door zijne dapperheid zich gunstig onderscheidde. Was misschien de loijale, edele strijd, die daar tegen de overmagt der Oostenrijkers werd gevoerd, te zeer vreemd aan zijne roeping als conspirateur, dan dat hij zulk eene handelwijs (maar zeker niet de slechtste zijns levens) der vermelding waardig keurde?

In September 1853 had hij weder eene politieke zending te volbrengen, maar werd in Sardinië gevangen genomen. Volgens zijne verklaring voor den commissaris van policie was hij alleen op de doorreize door den Sardinischen staat, om weder aan de Oostenrijkers afbreuk te doen, »die hij gehaat had, zoodra als hij hun naam had kunnen uitspreken, en die hij haten zou, zoolang als er leven in hem zou zijn." — Tegen het Piemontesche gouvernement betuigde hij geene vijandige voornemens te koesteren. Men vond het echter raadzaam om hem voor een paar maanden te logeren, waar hij reeds meer geweest was en nog meer wezen zou, in de gevangenis, en ten laatste waarschijnlijk het gemakkelijkst, om hem aan boord van eene stoomboot te bezorgen, die naar Engeland bestemd was. — Daar bleef hij vijf maanden, langer liet zijn woelzieke geest hem geene rust.

In den zomer van 1854 verhaalt hij ons weder van allerlei gevaren en zwerftogten door Frankrijk en Zwitserland, onder den naam van TITO CELSI. Werkelijk hebben nog onlangs de dagbladen uit Zwitserland ons gemeld, dat men zich nog zeer goed zijn verblijf aldaar onder dien naam herinnerde, en men voegt er bij, dat even als deze naam zijn *incognito* moest bewaren, zoo ook zijn schijnbaar koelbloedig uiterlijk weinig den vurigen geest deed vermoeden, die in dezen revolutionnair woont. Zijn gewone lot, gevangenneming, trof hem ook hier, maar hij wist weder door »een weinigje behendigheid en stoutheid" uit de vingers der gendarmes te ontsnappen. Hij veranderde zijn naam in dien van GIORGIO HERNAGH en zette zijne zendelingsreis voort. Den 1sten October verliet hij Zwitserland en begaf zich naar Milaan. Hij moet wel gewigtige redenen gehad hebben, waarom hij deze gevaarlijke reis ondernam, doch oordeelt het niet noodig, of niet raadzaam, om ons dienaangaande in te lichten. Evenmin is het zeer duidelijk, waarom hij van daar over Venetië en Triëst de hoofdstad zijns doodvijands opzoekt, zes weken te Weenen blijft, en van daar langs verscheidene steden van Hongarijë, naar Hermanstadt, waar hij den 17den Dec. 1854 aankomt. Zou hij te Weenen den keizer gezocht hebben, even als NAPOLEON III te Parijs? Was het ernst, wat hij voorgaf, dat hij bij het Oostenrijksche leger in dienst wilde treden, en welk voornemen had hij dan hiermede? Wat was er in het verre Siebenbürgen voor hem te doen? Zeker, de Hongaren hebben denzelfden vijand als de Italianen, en de ballingen van dat wreedelijk getuchtigde land kunnen wel dezelfde plannen koesteren, als Italië's verdrukte zonen, doch wij kunnen hier alleen gissen. En waarschijnlijk zal het daar wel bij blijven, aangezien de sluwe man van het vak — het zamenzweerders-vak! — steeds de voorzorg gebruikte van geene brieven bij zich te dragen, die hem konden compromitteren, en zijne plannen niet ten uitvoer gebragt zijn. De Oostenrijksche policie won het van hem in slimheid. Terwijl hij te Hermanstadt dineerde, werd hij van tafel geroepen door iemand die hem spreken moest, en hij werd gearresteerd, volgens een bevel van Weenen, dat reeds twaalf uren vóór hem was aangekomen. Als uit instinct scheen men geraden te hebben, aan wat gevaarlijke ziekte die man leed, en het bleek weldra, dat men zich niet bedrogen had.

Van nu aan begint het verhaal eerst regt uitvoerig te worden, gelijk het dan ook voornamelijk zijn doel is, om bekend te maken, wat het zegt voor een Italiaan, om in de handen der Oostenrijkers gevallen en in hunne gevangenissen ingekerkerd te zijn. Wij kunnen hem echter niet door alle stadiën van zijn lijden volgen, daartoe zou men het boekske zelf moeten lezen. Van Hermanstadt werd hij naar Weenen vervoerd, en van daar naar Mantua. Vooral op het eerste gedeelte van deze reis had hij veel te lijden. Ondanks de strenge vorst moest de gevangene den geheelen dag op een open wagen zitten. Terwijl zijne begeleiders alle zes uren werden afgewisseld, werd hem nergens eenig oponthoud gegund, om zijne verkleumde ledematen te verwarmen. Gedurende het nachtverblijf werd hem weinig betere legerstede, of liever slaapgelegenheid aangewezen, dan men in den regel aan een hond of kat geeft, maar hij werd met wat meer zorg bewaakt. Ofschoon ziek, werd hij steeds in het oog gehouden en bij elke deur of uitgang zijner kamer werd een schildwacht geposteerd. Men moet echter erkennen, dat dit wel zaak was, tegenover iemand, die zoo volleerd was in allerlei kunstgrepen om te ontkomen. Zelfs nu nog trachtte hij de zaken zulk eene wending te geven, dat hij naar Toscane gebragt zou worden, omdat hij op de reis daarheen door streken komen zou, die hem bekend waren, waarbij hij hoopte nog eens aan de waakzaamheid zijner begeleiders te zullen ontsnappen. Hij scheen zich dan ook duidelijk bewust te zijn, dat hem niet veel te hopen overbleef, als hij gevangen mogt worden: voor het mogelijke geval had hij zich van een paar pakjes vergif voorzien, en schijnt het nog al te betreuren, dat hiervan één ontdekt werd. Het andere behield hij, maar heeft het, gelijk wij zien zullen, niet noodig gehad.

Te Weenen was de policie spoedig in staat zich te overtuigen, dat zij een »der meest werkzame en uitstekende revolutionnairen" (zooals hij het zelf uitdrukt) had gevangen, in elk geval een dier echte woelgeesten, wier plannen, al worden zij ligter beraamd dan uitgevoerd, toch vrij gevaarlijk zijn. Bij het verhoor bekende hij wel, dat HERNAGH een valsche naam was, maar wilde zijn waren niet noemen, waarschijnlijk om de zaak slepende en voor zich zelven nog kansen van ontsnapping open te houden. Het hielp hem echter weinig;

later werd hem uitvoerig verteld wie en wat hij was. Op de reis naar de plaats zijner bestemming, Mantua, werd hem reeds in een gesprek met de gendarmes, die hem begeleidden, het weinig heldere vooruitzigt geopend: »dat het verhaal van SILVIO PELLICO over de Oostenrijksche gevangenissen volstrekt niet overdreven was." Zoo het echter waar is, dat een Oostenrijksch beambte hem dit gezegd heeft, dan moeten wij ter eere van ORSINI, den Italiaan, zeggen, dat hij opregt genoeg is om ook het tegenovergestelde niet te verzwijgen. Hij deelt verscheidene bijzonderheden mede, waaruit duidelijk blijkt, dat Oostenrijk zijn behandelingssysteem toch vrij wat verzacht heeft.

Den 28sten Maart 1855 bereikte hij de plaats, waar men besloten had hem gevangen te houden, te oordeelen en waarschijnlijk wel ter dood te brengen, Mantua, teregt de *Citadel van het Schiereiland* genoemd. Het is de meest versterkte stad in Lombardijë, onwaardeerbaar voor de Oostenrijksche heerschappij en uiterst geschikt voor eene plaats van garnizoen en — gevangenis. Het fort *San Giorgio* werd hier zijne verblijfplaats, wat, wèl voorzien en wèl bewaakt, een genoegzamen waarborg scheen op te leveren tegen de ontsnapping zelfs van den meest behendige. De zaak van ORSINI kwam hier voor het *Speciale Hof*, eene regtbank, die na de gebeurtenissen van 1848 was opgerigt, in het bijzonder om de staatkundige gevangenen te rigten. Dit hof had zich reeds zeer verdienstelijk gemaakt door een groot aantal Italiaansche patriotten te veroordeelen en ter dood te doen brengen. De welbekende namen dier ongelukkigen kwamen ORSINI voor den geest, toen hij voor de stoep van het sombere gebouw trad, en zeiden hem duidelijk genoeg, dat hij een van die kerkers stond in te gaan, aan wier drempel alle hoop achtergelaten wordt. Deze gedachte was voor hem, wiens geest slechts op het herwinnen der vrijheid en op nieuwe waagstukken zon, nog zwaarder te dragen dan allerlei ontberingen en smarten, die hij hier te verduren had. Trouwens hij komt er ook voor uit, dat het medelijden zijner bewakers hem eenige verzachting aanbragt in dit harde leven. Ook hier had de gevangene vrijheid, om aan het magere rantsoen voor eigene rekening toe te voegen, wat hij begeerde; maar vóór dat zijne vrienden hem hiertoe van het noodige geld hadden voorzien, werd hem nog het een en ander toegestopt, om het toegedeelde voedsel met zijn

appetit de reconvalescent in evenredigheid te brengen. Teregt scheen hem dit een zeldzaam voorbeeld van belangeloosheid toe, vooral toen zij later zelfs de hiervoor aangeboden vergoeding weigerden.

ORSINI heeft ons zeer veel te verhalen over zijne veelvuldige verhooren, over zijne regters en over de vrij Middeneeuwsche wijze van procederen van dit Speciale Hof. Het is niet noodig, om veel met hem te twisten, of hij hier ook misschien wat overdrijft, daar dit geregtshof verleden jaar bij gelegenheid van des Keizers reize door zijne Lombardijsche staten eindelijk opgeheven is. Doch juist deze opheffing, die niet zonder reden geschiedde, pleit niet ten voordeele dezer instelling. En in de hoofdzaken is hetgeen hij verhaalt, waar: de zittingen werden in het geheim gehouden, en den beschuldigden werd noch het regt van verdediging toegestaan, noch bekendheid met het *code*, waarnaar hij geoordeeld werd, — een systeem wat speling genoeg voor onregtvaardigheden overlaat. Nog moest hij blijde zijn niet aan de *bastonnado* onderworpen te zijn, een middel om bekentenissen af te dwingen door pijniging, waaraan de militaire geregtshoven niet vreemd waren. In het resultaat kwamen beide geregtshoven echter tamelijk wel overeen: maar al te dikwijls getuigde het doodvonnis van de bereidvaardigheid der regters, om den Monarch ter wille te zijn, tegen wien gezondigd was.

Reeds spoedig na zijne aankomst te San Giorgio gebeurde er iets, wat hem een harde slag en eene sombere profetie tevens was. Naast hem was de kolonel CALVI opgesloten, die zich bij de verdediging van Venetië in 1849 had onderscheiden. Behalve de natuurlijke sympathie, welke hij voor dezen geestverwant gevoelde, was hij nog inniger aan hem gehecht geworden ten gevolge dier eigenaardige muursignalen en gesprekken, die het alleen aan gevangenen gegeven is in praktijk te brengen en te waardeeren. Als dieven in den nacht lieten de regters dezen lotgenoot uit zijne cel naar het schavot voeren, en met moeite kreeg ORSINI de treurige verklaring van zijne geheimzinnige verdwijning. — Het was reeds veel, dat hem enkele vrijheden veroorloofd werden, dat men hem vergunde te schrijven, en boeken bezorgde, die toch niet in den smaak zijner regters konden vallen, b. v. *Rousseau* en *Shakespeare;* maar het vooruitzigt van de galg was weinig geschikt,

om hem deze verzachtingen in de behandeling der gevangenen te doen waardeeren, die het Oostenrijksche gouvernement stilzwijgend scheen toegestaan te hebben, zoo het ze al niet officiëel heeft voorgeschreven.

ORSINI echter was de man niet, om lang te zuchten en te peinzen; het resultaat van zijne overleggingen was al spoedig: »ik wil niet sterven gelijk CALVI, ik moet ontvlugten, *ik* WIL *vrij zijn;* ja, al moeten er jaren verloopen, alvorens ik alle beletselen verwijder, die tusschen mij en mijne vrijheid verrijzen." Het verhaal van de geduldige, voorzigtige en volhardende wijze, waarop hij langzamerhand dit plan begon uit te spinnen en af te werken, kan, dunkt mij, niet zonder belangstelling worden gelezen. De bezwaren, die hem in den weg stonden, waren meer dan afschrikkend. Het was hier niet alleen te doen, om de ijzeren tralies door te zagen; met bekwaamheid waren hier alle mogelijke maatregelen van voorzorg tegen elke ontsnapping genomen: de tralies werden van tijd tot tijd door de wachters onderzocht, de noodige schildwachten ontbraken dag noch nacht, 18 gewone bezoeken had hij in de 24 uren te verwachten, behalve de buitengewone, die hem geen oogenblik zonder vrees van verrassing lieten, en — hem was een der veiligste cellen van allen gegeven. Nogtans hij heeft ten stelregel: »dat men kan doen, wat men wil", en niets houdt hem tegen. Hij gaat aan het werk, alsof hij zijn geheele leven nooit iets anders te doen had gehad; hij is hier op zijn terrein, en het is der moeite waard, om hem aan het werk te zien.

Eerst moet hij de gelegenheden onderzoeken. De lakens van zijn bed gebruikt hij als touw, waaraan hij zijn theekopje bevestigt, om den afstand te peilen van zijn venster tot aan den grond daar beneden. Die afstand was aanzienlijk, en bovendien het kopje kwam nat weder boven; dus liep er eene gracht rondom de gevangenis! Verder was hij zoo verzwakt door het ongezonde kerkerleven, dat hij eerst zijne krachten moest trachten te herstellen. Daartoe legde hij zich met ijver toe op allerlei bewegingen eener eenvoudige kamergymnastiek en zorgde voor een glas goeden wijn. Natuurlijk bleef hij zich uiterst kalm en gedwee gedragen, maar wist ook nog beter middel, om zijne wachters voor zich in te nemen. Hij noodigde hen uit, om van tijd tot tijd eens met hem mede te

drinken, en zulk een buitenkansje konden zij niet laten voorbijgaan: »menschen zijn toch altijd menschen, al zijn het ook Oostenrijkers." — Zij bleven dan nog wel eens een kwartiertje bij hem praten, en dat was geen verloren tijd. »Hoeveel schildwachten zijn er wel op dit punt?" vroeg dan b. v. de gastheer losjes weg, en op een anderen tijd weder eens eene even onschuldige vraag. En zulk een vriendelijk man moest men toch wel te woord staan! Was er eens een enkele onder de wachters, wat minder spraakzaam van natuur, dan bragt hij het gesprek eens op dit of dat stuk van zijn lijfstoebehooren, wat hij na zijn dood, dien hij toch niet vermijden kon, hem vermaken zou. »Wat is dat toch een ferm man!" — heette het al spoedig, — »nooit eenige klagt, nooit slecht gemutst of driftig." En zoo wist hij dan onder een vriendschappelijk glaasje aan ieder een fragment der noodige inlichtingen te ontlokken, totdat hij eindelijk al het mogelijke wist aangaande de ligging van het meer, wat van deze zijde Mantua omgeeft, de dienstregelen, enz. In de rapporten stemden allen overeen, dat »N°. 3 zoo bedaard en mak was, dat hij niet weg zou loopen, al wou men zijne deuren open laten." — Was het uit wantrouwen of toevallig, dat hij tegen het eind van September in eene andere cel bij nog 7 andere staatsgevangenen werd gebragt? of was het misschien, om hem voor zijn goede gedrag te beloonen? Men liet het voorkomen als het laatste, hoewel hij zeer weinig opgewondenheid over deze liefheid toonde. Wel was het hem aangenaam, hier weder Italiaansche gezigten te zien, en met deze jeugdige lotgenooten te kunnen droomen en spreken over hun en Italië's lot; maar aan zijn hoofdplan werd hierdoor de bodem ingeslagen. Geduld maar, en geen moed verloren! Onder voorwendsel, dat hij zich met schriftelijken arbeid wilde bezighouden, wist hij het er langzamerhand heen te leiden, dat hem, na dit tusschenbedrijf van 4 maanden, weder eene afzonderlijke cel aangewezen werd, zonder dat dit zijn verlangen al te veel achterdocht opwekte. Toch had men de meest veilige kooi bewaard voor dezen slimmen vogel, wiens vrijheidsliefde men kende: een klein venster, met dubbel traliewerk voorzien, 7 voet boven den vloer en 104 voet boven den buitengrond, bovendien eene diepe gracht aan den voet van het fort, en daarachter een ringmuur van 20 voet hoog!

Deze en nog vele andere bezwaren zouden een alledaagschen moed hebben ter neder geslagen; doch ORSINI *wilde* niet toegeven aan wanhopige gedachten. Hij scheen middelen ter zijner beschikking te hebben, waarnaar wij slechts gissen kunnen. Ondanks alle maatregelen van voorzorg wist hij zich verstandhouding met zijne vrienden naar buiten te verschaffen, zoodat zij met alle bijzonderheden aangaande hem bekend waren, en hem zelfs zes zaagjes wisten te bezorgen. Hoe, zal men vragen. »Dit" — zegt hij — »mag Oostenrijk nooit weten, en zal het nimmer uitvinden, ondanks de verwonderlijke scherpzinnigheid zijner policie." Én deze voorzigtigheid kan ons van den man uit het zamenzweerdersgilde niet bevreemden. Volgens de getuigenis echter van den Franschman PERRENS zegt men er in Italië van, dat deze of gene wachter, die doof was voor de aanbiedingen van den gevangene zelven, niet heeft kunnen weêrstand bieden »aux doux accens d'une sirène, gagnée à peu de frais par les agens de M. MAZZINI."

Hoe dan ook, ORSINI kreeg de onmisbare zagen in zijn bezit, en die eenmaal hebbende ging hij aan het werk. Maar het was geene gemakkelijke zaak, om de dikke ijzeren bouten door te zagen, terwijl hij daartoe boven op den rug van zijn stoel moest klimmen, waar hij zich onmogelijk lang in evenwigt kon houden. Hij begreep echter spoedig, dat hij eerst nog eenige voorbereidende maatregelen moest nemen, want twee groote gevaren bedreigden hem nog. Vooreerst kon hij, vooral wegens het eeuwigdurende luiden en spelen der Mantuaansche klokken, niet genoeg bij tijds hooren of er iemand aankwam. Ten anderen kon men eens in het hoofd krijgen, om de tralies te onderzóeken, zooals de order toch luidde. Om zich tegen het eerste gevaar te wapenen, had hij het geduld, om geheele dagen met zijn oor tegen de deur te gaan staan; hierdoor moest zijn oor gewend worden, om het minste geluid van de corridors en gangen juist te kunnen onderscheiden. Daarna besteedde hij een even vervelenden tijd, om in dezelfde houding bij het venster te staan, ten einde ook daar dezelfde geluiden op te vangen en er aan te gewennen. Door deze schrandere voorzorgen maakte hij zijn gehoor zoo fijn, dat hij, ondanks al het geklingel der klokken, elken voetstap, ja zelfs iemands ademhaling in den gang kon hooren. Om zich verder te vergewissen, of men de tralies ook zou nazien, nam

hij tot een niet minder schrandere, doch meer gewaagde kunstgreep zijne toevlugt. »Wel," — zoo liet hij zich bij gelegenheid schijnbaar in losse scherts ontvallen, — »waarom ziet gij mijn venster tegenwoordig niet meer na? vroeger werd dit toch altijd gedaan."

»Wij kenden u toen nog zoo goed niet, Signor!"

»Dat is goed en wel, maar denk er om, dat mijn lot beslist is, en dat ik ulieden gaarne tusschen de vingers zou doorslippen."

»O neen!" — heette het dan bij zijne lieve wachters — »*il signor* ORSINI is een groot man, die niet bang is voor den dood, en bovendien zie die bouten eens."

Dan werd er nog eens weêr gedronken en gelagchen, en dit bevestigde slechts het vertrouwen, wat men in hem had. Maar onze groote man bewees weldra, dat hij niet bloot uit liefhebberij zijn wijn en zijne vriendelijkheden aan hen verspild had. Het gansche verhaal, wat hij van zijne bevrijding geeft, is ontegenzeggelijk boeijend. Doch ik zou het in zijn geheel af moeten schrijven, om al de kansen en gevaren mede te deelen, die hij heeft moeten trotseren. Men weet niet waarover zich meer te verwonderen, over zijne behendigheid, volharding en listen, of over het bijzondere geluk, waarmede hij zoo vele kansen van ontdekt te worden, is ontkomen. Genoeg is het te zeggen, dat in den nacht van den 29sten Maart 1856, dadelijk na de ronde van de wachters, een viertal lakens aanéén gebonden uit het venster van N°. 4 werd neêrgelaten. De doorgezaagde tralies, die voor het oog der opzigters steeds op hunne gewone plaats waren bevestigd gebleven, werden weggenomen, en de weg naar buiten stond den koortsig gejaagden gevangene open.

Open, ja, maar wat tal van bezwaren nog, alvorens hij afgelegd was en ORSINI werkelijk in de vrijheid zich verheugen mogt. Voorzien van een pakje wisselkleederen en eenige Sina's-appelen (een noodig wapen tegen de dorst, die hij wist, dat bij eenige verwonding volgen zou), werkt hij zich met moeite door het dubbele traliewerk heen, en hangt eindelijk met de handen aan zijn geïmproviseerd touw, te gelijk zijne beenen er om heen slingerende op de wijze, die ieder jongen zich wel uit zijne jeugd herinneren kan. »Zoo was ik" — om hem zelven te laten spreken — omtrent 84 voet afgeklommen, toen

ik voelde, dat mijne krachten mij begaven (nog kort te voren had hij zich den voet verstuikt). In de hoop van eenigen steun te vinden, voelde ik met den eenen voet aan den muur en ontdekte gelukkig spoedig eene marmeren kroonlijst, die rondom het fort liep; maar onder mijne inspanning, om daar met mijn voet steun op te krijgen, ontglipte het touw van tusschen mijne beenen, en ik kon het onmogelijk weder vatten. Ik keek naar beneden en meende, dat ik niet meer dan een voet of zes van den grond was, strekte de armen uit en liet mij maar vallen, zóó, dat ik op handen en voeten, maar eerst met de voeten, zou neêrkomen. Deze berekening was het werk van eene seconde, maar ik huiver als ik er nog aan terugdenk, hoeveel tijd er verliep, eer ik den grond bereikte. Ik was 20 voet naar beneden gevallen! Ik kwam teregt in de modder van de sloot en op stukken steen en kalk, door mijn eigen sloopwerk aan mijn venster hier nedergevallen. De schok was verschrikkelijk, en voor eenige oogenblikken verloor ik mijn bewustzijn. Toen ik weder bijkwam voelde ik eene vreeselijke pijn in de regterknie en voet, en vreesde bovendien, dat mijn arm gebroken was, zoo geweldig als mij die zeer deed. Doch weldra nam ik mijne toevlugt tot mijn Sina's-appel, en mijne brandende lippen daarmede bevochtigende, voelde ik mij herleven; langzamerhand verminderde de pijn in mijne armen, doch niet die in mijne knie en voet, bovendien was mijn ligchaam als bezaaid met wonden en builen. Nogtans slaagde ik er in, om mijne schoenen, broek en hemd tegen de medegenomen kleêren te verruilen, en mij een minder verdacht uiterlijk te geven. Mijne teleurgestelde regters zullen die kleederen wel onder mijn venster gevonden hebben, te gelijk met de appelschil. Nog eens zag ik naar mijne cel op, en dacht: »een tweede keer waagde ik de halsbrekende onderneming niet!"

Om alle nieuwe angsten en onoverkomelijke bezwaren te begrijpen, waarmede hij nu nog te worstelen had, zou men naauwkeurig met de plaatselijke gesteldheid bekend moeten zijn. Maar zij waren zoo, dat zelfs nu zijn moed er onder bezweek, en hij een oogenblik tot volslagen onverschilligheid verzonk. Eindelijk bleef hem niets anders over, dan op de brug te klauteren, die van de stad over de gracht van het fort en het meer naar buiten voerde, die echter met eene goed bewaakte poort was voorzien, welke eerst om 5 uur geopend werd. Te vergeefs

echter waren zijne pogingen, om op die brug te komen (want hij was nog altijd in de drooge gracht), en hij moest de gevaarlijke kans wagen of eenig vroegstondige voorbijganger hem hierin helpen wou, zonder hem te verraden. Hij riep, dat hij den vorigen nacht dronken geweest en hier in gevallen was, maar het duurde lang eer hij eenigen aantrof, die hem hielpen, en zoo stond hij dan eindelijk op de brug. Het was kwartier voor zessen, en om zes ure zou het gewone morgenbezoek in zijne cel plaats vinden!

In 't kort, hij ontkwam, en wel grootendeels door de moedige hulp zijner Mantuaansche landgenooten. Hoewel hij wegens ziekte en wonden een geruimen tijd te Mantua moest verborgen gehouden worden, was er niemand laag of onvoorzigtig genoeg, om hem te verraden. Te vergeefs werden beloften en bedreigingen en de naauwkeurigste onderzoekingen gedaan; Oostenrijk werd zijn slagtoffer niet weder magtig. De opgewondenheid was groot in de stad, zelfs onder de minst revolutiegezinden; het was alsof de ontkoming van een eenvoudig gevangene eene belangrijke gebeurtenis was. — Weldra kwam hij, geholpen door deze algemeene medepligtigheid, in Zwitserland, en van daar in Engeland. »Hier" — zoo roept hij uit — »kon ik voor het eerst in mijn leven, rustig nederzitten zonder ieder oogenblik te vreezen, dat een half dozijn policiedienaars mij zou komen overvallen. Vochtig en koud is die Engelsche lucht; zie ik opwaarts, dan wordt mij het oog verduisterd door regen, mist of sneeuw, maar ik schep adem, ben onafhankelijk en vrij, en wanneer ik mij de angsten te binnen breng, waarmede ik als gevangene, als slaaf had te worstelen, dan zwelt mij de borst van dankbaarheid voor die vergunning, om in dit vrije Engeland te blijven, tot zoolang dat, *door het volhardend streven van sommigen en de meer stoute, plotselinge daden van anderen* (wat sombere verklaring is aan deze woorden gegeven den 14den Januarij!), ik met mijne broeders en medeballingen mag terugkeeren, om ook onder ons volk den zegen te verspreiden van de vrije instellingen, waarvan wij hier het genot leeren waardeeren."

Zietdaar zijne geschiedenis; denken wij nu nog een oogenblik na over den man zelven. Als ik dit kleine boekje nog eens doorblader en den schrijver in de oogen tracht te zien,

neen! dan kan ik mij zelven niet opdringen, dat wij hier een gewonen, lagen schurk, een boosdoener van den beginne voor ons hebben. Reeds zijn onbegrijpelijke moed, hoe na ook aan halsstarrigheid grenzende, verbiedt ons hem gelijk te stellen met den oproerkraaijer, die te midden der zijnen baldadig, maar tegenover het gevaar lafhartig is. Niet gelijk MAZZINI blijft hij self achter de schermen, maar trekt ten strijde, onderneemt alléén den veldtogt tegen den overmagtigen verdrukker, en waagt zich te midden der legioenen policieëngelen tot in het hart van Oostenrijk. Den dood, den smadelijken dood op het schavot, ziet hij onverschrokken onder de oogen, en zóó krachtig is zijne overtuiging op de deugd zijner zaak, dat hij niet kan besluiten tot de laagheid om door het verzoek om gratie aan den Keizer zijn leven te koopen. En toch, vrouw en kinderen zou hij achterlaten, zonder steun, ter prooi aan ellende en politieke wraak; vrouw en kinderen, wier jammerlijk lot hem menig traan tusschen de kerkermuren plengen doet! — Misschien echter is al die moed slechts ijdele grootspraak? Neen, onmogelijk! zóó is de toon niet van den zwetser, en hoe weinig hij op onnatuurlijken moed aanspraak maakt, zien wij uit de rondborstigheid, waarmede hij de angsten des doods beschrijft, die hem op het eerste hooren van zijn vonnis dreigden te overweldigen.

Nog meer echter dan deze moed, die toch veel gespannens en halsstarrigs heeft, worden wij aangetrokken door de zachte gewaarwordingen, die hij ook te natuurlijk uit, dan dat zij geveinsd kunnen wezen. Hij is geen ruwaard, op wiens verstompte zenuwen de gedachte des doods geen invloed heeft: tranen van verdriet en nachten van smarte kost hem de gedachte aan het schavot zijns lotgenoots CALVI, en zijne liefde voor dezen medestander in het leed, heeft iets aandoenlijks. Ook is het niet alleen razen en schelden op Oostenrijk, wat hij ons hooren laat; er is wel veel bitterheid en ironie in zijne woorden en zijnen toon, maar overigens nog eene betrekkelijk groote gematigdheid. En waar hij eene meer zachtere behandeling of eene kleine weldaad ondervindt, blijft hij niet koud, maar spreekt zijne dankbaarheid in warme bewoordingen uit. Alleen valschheid is hem een gruwel, en als de regter, die hem gevonnisd heeft, hem met den hoed in de hand en vriendelijke woorden ter deure uitleidt, kan hij zijne

verontwaardiging over de honigzoete tong des Duitschers, bij zulk een binnenste, niet verbergen: »Uiterst lief is Oostenrijk in 't spreken, maar toch kwelt het zijne gevangenen door al wat het maar bedenken kan, en eindigt met hen op te hangen!" Natuurlijk en waar weet hij zijne zachtere en weemoedige gewaarwordingen ons mede te deelen. Zoo b. v., na de angsten geschetst te hebben, waarmede het vooruitzigt des doods hem folterde, gaat hij voort: »Mijne gedachten wendden zich naar mijne vrienden. Denken zij aan mij? was eene vraag, die gedurig bij mij opkwam. Dat sommigen dit deden wist ik, maar niet allen. Ik dacht dikwijls aan mijn oom, die voor mij de plaats van vader vervuld had; hoe ik hem geplaagd had door mijn altijd rusteloozen aard; arme grijsaard, hoe verlangde ik thans hem te omhelzen! Maar de toekomst van mijne kinderen woog mij het meest zwaar op het hart. Voor hen alleen zoude ik wenschen te blijven leven; voor mij zelven had ik te weinig het geluk gekend, dan dat ik daar vurig naar kon verlangen." — Zelfs heeft alles, wat de Catholiek van den Paus, in de gedaante van GREGORIUS XVI, had gezien, al wat de politicus weet van het rampzalige van 's Pausen verblijf in Italië voor Italië's geluk, hem den steun der godsdienst niet kunnen ontnemen. Voor een oogenblik brengt de wanhoop hem wel bijna tot twijfel aan de regtvaardigheid des Hemels, maar spoedig herwint hij zijne kalmte weder en berouwt hem zijne wankelmoedigheid. »Ja, daar is voorzeker een God: deze hemelen zijn niet der menschen arbeid, of het werk van toeval. Regtvaardigheid zit voor over deze wereld; vroeg of laat zal de zonde gestraft worden. Ik wil dit gelooven en vertrouwen en daarbij gelaten zijn. Wanneer ik het schavot beklim, zal ik uitroepen: »*Viva l'Italia!*" en zullen mijne laatste gedachten zijn voor mijn vaderland en mijne kinderen, ik wil mijnen geest bevelen in Gods handen."

»*Viva l'Italia*", ja, dat is de grondtoon van dit geheele boek, de grondtoon van dezen geheelen mensch. Vaderlandsliefde straalt ons op elke bladzijde tegen, en daardoor zijn alle zijne daden hem ingegeven. Die doet hem tusschen de muren van zijne enge cel den vrijheidsdroom droomen, »dat hij weder staat op het slagveld, en de stemmen hoort van het kanon en het krijgsgeschreeuw." Hij ziet de Oostenrijkers vlugten en hoort reeds in den geest de vreugdekreten der Italiaansche

steden, die zich vrij verklaren van het juk des vreemdelings. Zulke gedachten doen hem bijna zijnen waren toestand vergeten, totdat Mantua's klokkenspel hem weder tot de werkelijkheid terugbrengt, en hij, helaas! steenen muren rondom en ijzeren tralies voor zich ziet.

Misschien denkt de lezer, dat ik op weg ben, om van den duivel een engel te maken. Doch neen, wij weten maar al te goed, wien wij hier voor ons hebben. Is het dan alles veinzerij, wat hij tot ons spreekt? Ook dit oordeel zou ik niet gaarne over hem uitspreken: het is veeleer zelfbedrog, maar een zeer goed te verklaren zelfbedrog. Ook deze mensch bestaat uit twee helften, eene goede en eene kwade, en wanneer hij alleen het goede wat in hem is, ons zien laat, vermeent hij de waarheid te spreken. Ontegenzeggelijk is vaderlandsliefde de grond van zijn leven en bestaan. Dit gevoel zal hem wel in de jaren zijner jeugd het eerst tot handelen hebben voortgezweept; maar langzamerhand is die edele hartstogt door den rampzaligen loop en jammerlijken druk der omstandigheden vervalscht en vergiftigd, en hij meent nog dáárdoor alleen te worden geleid, terwijl eigenlijk vooral een algemeene wrevel en haat, groot genoeg om al wat orde en aardsche magten heet, te omvatten, hem bezielt, hem fanatisch en onzinnig maakt. Hij meent nog gezond te zijn, doch is in waarheid krank, krank aan eene gevaarlijke soort van dweepzucht!

En zie hier nu juist de keerzijde van dat karakter. Dat fanatisme van. haat heeft hem eenmaal aangegrepen en hecht zich aan zijne ziel vast, als eene woekerplant, die al het goede eindelijk ten eenenmale verstikt en doodt. Voortaan is hij ongeneeslijk; geene leidingen des Almagtigen vermogen hem meer tot staan te brengen op de helling, waarlangs hij steeds dieper en dieper zinkt. De dankbaarheid voor zijne wonderlijke redding, de trouwe hulp van zijne landgenooten ontvangen, het stemt hem niet tot zachtere gewaarwordingen. Engelands koude lucht brengt zijn zuidelijk gestel niet tot bedaren, en die vrije instellingen, welke hij hier bewonderen mag, de politieke bezadigdheid, die hij hier ziet, leeren hem niet hoe alleen de vrijheid voor een volk te verwerven is, maar scherpen slechts zijn nijd en zijn wrevel. Te Londen is het alleen MAZZINI, wiens omgang hij zoekt; hij gebruikt

de vrijheid om te zeggen en te doen wat hij wil, alleen om nieuwe wapenen te vergaderen tegen wie hij zijne vijanden heet. Men zegt, dat hij in Engeland door allerlei politieke voorlezingen en *meetings* een 100 duizend francs heeft bijeenvergaârd. Hij wil ook deze niet voor zich zelven, maar voor Italië besteden, — doch op zulke wijze als hij en zijne mededemocraten meenen, dat zij het best zullen aangebragt zijn. Weder verlaat hij Londen tot eene gevaarlijke zending, maar thans om zijn meest geweldigen, meest gruwelijken slag te slaan, om den Keizer der Franschen van het leven te berooven, en, dat hij daarbij tevens een onberekenbaar tal van onschuldige slagtoffers zal treffen, — wat gaat het hem aan, den rampzalig verdwaasde!

Nog ééne vraag. Waarom opent de vijand van Oostenrijk zijnen nieuwen veldtogt met den moord van den Keizer der Franschen? Het zou bezwaarlijk zijn, om reeds nu in bijzonderheden het geheele plan der Italiaansche democraten te raden, maar het is ook niet moeijelijk om het in de hoofdtrekken te begrijpen. Over het algemeen heeft het lot van Italië sedert eeuwen veel afgehangen van den loop der zaken in het buitenland. Hier is het punt, waarop de man van veroveringen in de eerste plaats doelt; wat de partij van orde in Europa naauwkeurig in het oog houdt; waar de geest van reactie voor alles zijn sÿsteem van bedwang moet laten gelden. Nog onlangs had 1848 hen geleerd, wat het buitenland is voor der Italianen droomen. Moest FERDINAND II verder gaan in hervormingen dan hij wil, Rusland, Oostenrijk en Spanje staan achter hem, om gewigt bij te zetten aan zijn »tot hiertoe! thans is het mijne beurt!" Werd de Paus te zeer in het naauw gebragt door de woestheid der partijen, Oostenrijk en Frankrijk ijlen om strijd, dat zij aan Rome hunne ijzeren banden zullen aanleggen. Zou KAREL ALBERT aan het hoofd kunnen komen van Noordelijk Italië, Frankrijk ziet niet gaarne de magt zijns nabuurs aan de Alpen vergroot, en laat dan liever Oostenrijk zijn eeuwigdurenden policie-oorlog voortzetten tegen de Lombardo-Venetianen.

Bovendien, tusschen het volk van Frankrijk en dat van Italië bestaat eene groote verwantschap naar den geest: zooals Frankrijk zingt, haast zich Italië te schreeuwen. Zoo begon met de groote Revolutie een nieuw tijdperk ook aan gene zijde der

Alpen, en de schokken van 1830 en 48 deden ook hier vorsten vallen, alle magten en alle orde wankelen. Daarom heeft men misschien nòg eens getracht Frankrijk en te gelijk welligt geheel Europa in den maalstroom van wanorde en revolutie te storten. Dan zou het ook weder in Italië een chaos zijn van alle driften en alle belangen; men zou nog eenmaal het spel van 1848 kunnen wagen, doch in elk geval men kon weder de strijdleus laten hooren *Scacciar lo Straniero!* »Weg met den vreemdeling, den Oostenrijker!" en wie weet, men zou misschien grijpen het droombeeld, — wat niet ligt, maar zeker nooit door zulke middelen een ligchaam zal krijgen — de *Ausonische republiek!*

Gelukkig het volk, wat geen ballingen heeft, die *zóó* voor zijne bevrijding zorgen!

Gelukkig de monarchen, wier leven niet door deze *Scaevola's* eener hersenschimmige republiek wordt bedreigd!

Doch gelukkig ook de regter, die niet zulke misdadig verdoolden — maar door regtmatige droefheid onzinnig geworden — behoeft te oordeelen. D—D.

OP- EN AANMERKINGEN.

ZONDER OP- OF AANMERKING zij het volgende vers medegedeeld, wat van Vlaamsche doch Catholieke zijde tot ons is overgewaaid. Het is uit den *Gentschen Studenten-Almanak* van 1857:

AAN HET TAALMINNEND STUDENTEN-GENOOTSCHAP TE GENT,

OP HET SCHRIJVEN VERSCHEIDENER DAGBLADEN,

DAT DE PAUS DE UNIVERSITEIT VAN GENT IN DEN BAN ZOU SLAAN.

Studenten, zou het waarheid wezen?
Men zegt dat Zijne Heiligheid
Uwe almanakken heeft gelezen
En zijnen banvloek u bereidt!....
Het angstzweet drijft allangs mijn' wangen,
Ik sta te beven als een kind,
Want ik, ik juichte bij uw' zangen,
En noemde meen'gen uwer: vrind!
Och! zoo men 't wist, dan trof ook mij de bulle:
Gij moet het zwijgen, zulle!

Gij toogt voor Recht en Goed te wapen,
En sloegt al zonder omzien rond,
En snoerdet Franskiljons en papen
Den heil'gen, babbelzieken mond.
Uw dichterveder werd een hamer,
Die op den kop der slapers viel;
MERODE zei het in de Kamer,
En 'k riep: Bravo! met hert en ziel!
Och! zoo men 't wist, dan trof ook mij de bulle:
Gij moet het zwijgen, zulle!

Wel zei de kerk: die Godverzakers!
Omdat gij achter 't outer drongt;
Wel zei 't bestuur: die oproermakers!
Omdat gij Artevelde zongt;
Maar allen zij, voor wie de woorden:
Oprecht- en vrijheid, nog bestaan,
Herhaalden driftig uwe akkoorden,
En 'k schaarde me onder dezer vaan!
Och! zoo men 't wist, dan trof ook mij de bulle:
Gij moet het zwijgen, zulle!

Zoo nu de maar me niet bedrogen
En Rome u plechtig vloeken gaat,
o Weest dan met mijn leed bewogen,
En maakt den Paus op mij niet kwaad!
Gij kunt er, als 't u lust, meê spotten:
Ik heb voor 't branden weinig zin;
Vaart gij alleen ter helle, o zotten,
Maar sleurt toch mij niet meê er in!
Och! zoo men 't wist, dan trof ook mij de bulle:
Gij moet het zwijgen, zulle!

FRANS DE CORT,
Student in.... niemedalle.

Antwerpen, 14 September 1856.

NATUURLIJKE EN DENKBEELDIGE BEHOEFTEN. — Onze tijd is gelijk aan de galanteriewinkels, waar men alles kan koopen, wat men niet noodig heeft, maar dikwijls lang moet zoeken, als men aan iets bepaalds behoefte heeft. Allerlei denkbeeldige en kunstmatige behoeften kan men tegenwoordig ligt bevredigen; maar de ware, onveranderlijke behoeften van ligchaam en geest worden immer bezwaarlijker vervuld, immer duurder. Alle artikelen van weelde, die men des noods best ontberen kan, worden voor ongeloofelijke kleinigheden gaarne

afgeleverd, maar de prijzen van brood en vleesch spotten met alle afschaffingen van accijnsen.

Ook de spoorwegen volgen die rigting des tijds. Het reizen, wat zeker niet van nature eene behoefte der menschen, maar dit alleen door gewoonte geworden is, wordt steeds gemakkelijker en goedkooper. Maar op reis zich vermaken, denken, zich bewegen, zijne vrijheid hebben, eten, drinken en wat dies meer zij, dat schijnt niet noodig te zijn. De passagier is slaaf van de minuut en van de vele reglementen, die hij niet eens kan te weten komen; als een pakje wordt hij behandeld, heeft niets in te brengen en alleen te zorgen, dat hij bij tijds er uitkomt, als eene soms onzigtbare hand zijn tijdelijk gevangenhuis voor een kwart minuut opensluit. — Hebt ge wel eens eene lange reis langs de ijzeren, afgemeten baan afgelegd? Wee u dan als ge geene valkenvlugheid hebt, om voor de eischen uws ligchaams te zorgen. Het is al zeer veel, dat men in België u toeroept: »deux, trois, cinq minutes d'arrêt!" en men moet van zessen klaar zijn, om uit te zien, hoe en waar men in dien tusschentijd, zich voor hongersnood of der kleinen kinderen zonde vrijware. Gelijk een zwaluw in de vlugt moet gij uw aas wegkippen, of als een paard in den draf doen, wat de natuur u gebiedt. Doch voor het zoogenaamde gemak der spoorwegreizigers schijnt het uiterste gedaan te worden. De Parijsche uurwerkmaker ANQUETIN heeft onlangs een zakhorloge uitgevonden, wat door eene tweede beweegbare wijzerplaat het juiste verschil van tijd aangeeft tusschen verafgelegene plaatsen op verschillende hemelsbreedten. 't Is vernuftig, ja, maar verspild vernuft: wie ten naaste bij weet, hoeveel de plaats in quaestie oostwaarts of westwaarts is gelegen, kan het zelf zonder veel hoofdbrekens uitrekenen. — Een middel, wat des reizigers maag verstijfde en zijne zenuwen verstaalde, of een preservatief voor verminking der ledematen, ware meer noodig.

FRANKRIJK EN ENGELAND. — Deze twee zijn als man en vrouw: zij kijken elkaâr dikwijls kwaad aan, maar eindigen met weêr goed te wezen.

Nu is het weder zoo over de zaak van de kwade jongens, die Keizermoordje zijn gaan spelen; Papa wil voor goed een eind maken aan die gekheid, en Mama neemt ze in bescherming.

HET WIJ DER RECENSENTEN. — Het traditionele gebruik van recensenten en schrijvers, om altijd hun oordeel in den eersten persoon van het Meervoud uit te spreken, heet eene soort van bescheidenheid.

Velen klinkt het in de ooren als een *Pluralis Majestaticus*, als een spreken uit de hoogte.

Niet wij, maar *ik* vind het geen van beiden, maar eene noodelooze deftigheid.

VRIJ ZONDERLINGE VERORDENINGEN. — In Engeland schijnt men afzonderlijke wetten te hebben op — *het smeden van zamenzweringen*, en het *beramen van moord*. Alsof het een tak van nijverheid is! Hoort slechts naar de *Haarl. Cour.*, die ons mededeelt, dat door de Ministers aan beide Huizen van het Parlement is aangekondigd: »dat eerlang eene *bill* zal worden ingediend, bij welke de *bestaande* verordeningen op het smeden van zamenzweringen, en het beramen van moord daadwerkelijk (*feitzaakdaadwerkwezenlijk* zou nog mooijer woord zijn) worden gewijzigd."

WAAR DE AMERIKANEN VOORAL TROTSCH OP ZIJN. — Dit jeugdige volk heeft eene sterke ingenomenheid met al wat grof, groot en plomp is, en als zij dan wat hebben, wat der moeite waard is, dan zijn zij er zoo trotsch op, dat zij zich haasten, om het aan hunne broeders de Engelschen te laten zien.

Een tijd lang is het zoo gegaan met groote schepen. JONATHAN had ze altijd van nog wat grooter formaat, dan JOHN BULL, totdat deze eindelijk eene laatste poging heeft gewaagd, om zijn jongeren broeder te overbluffen, — met den *Leviathan*. De gansche wereld weet nu reeds, dat dit schip, waarmede het in den aanvang niet vlotten wou, thans eindelijk toch drijvende is.

Eene dergelijke ostentatie, hoe kolossaal Amerika alles doet, gaf het in den loop des vorigen jaars met een monsterpaardenspel. Ook dat scheen groot genoeg, om er Engeland de oogen mede te komen uitsteken. Het reed door de straten van Engelands steden met een — ik mag wel zeggen kleine orchestzaal op wielen, getrokken door veertig paarden, die, vier aan vier gespannen, door *éénen man van de bok* gemend werden. Ik zou het niet gelooven, maar het *Illustrated London News*, wat eene afbeelding en beschrijving van dit equestrisch wonder gegeven heeft, is een te soliede blad, om aardigheden uit den duim te zuigen.

Niet minder karakteristiek voor den Amerikaan was het, dat

hij onlangs met een *reuzenhond* Engelands bewondering kwam opwekken. Dit beest, *Prince* genaamd, is het eigendom van een Mijnheer FR. BUTLER van New-York, en heeft zelfs de belangstelling der koninklijke familie te Windsor kunnen opwekken. Hij is nagenoeg een Nederlandsche el hoog, en 2,36 Nederl. el lang, weegt ruim 90 Nederl. ponden, en is naauwelijks een jaar oud. Wanneer de eigenaar in zittende houding den hond voor zich neemt, kan hij de knieën onder het beest steken, en komen de hoofden van den hond en den Amerikaan op gelijke hoogte. — Het moet een zeer hondsch klimaat in Amerika zijn.

ER IS NOG BRANDSTOF GENOEG IN DEN KELDER. — Wanneer men hoort, wat ontzettende menigte van steenkolen er noodig is, om den gloeijenden mond der hedendaagsche Industrie open te houden, dan zou men ligt bezorgd worden, dat de voorraad, in den schoot der aarde ingemaakt, eenmaal uitgeput mogt worden. Vooral komt die gedachte ligt op bij den veenstekenden en -stokenden Nederlander, die reeds zulk een groot deel van het lieve vaderland op de aschhoop heeft geworpen, en dus weet hoe veel eene aanhoudende consumptie wegneemt, als er geene jaarlijksche productie tegenover staat.

Wanneer men echter hoort, hoeveel er volgens de nieuwste berekeningen (die meer vast zijn, dan men oppervlakkig denken zou) nog aanwezig moet zijn, dan wordt men geruster. Het verbruik is voorzeker zeer groot: jaarlijks levert

Engeland	65	millioen	ton	steenkolen,
de Vereenigde Staten	8 tot 9	»	»	»
België	5	»	»	»
en Frankrijk	4,600,000		»	»

terwijl ik van Pruissen, Bohemen, Saksen, Spanje en Rusland nog zwijg (om de gewigtige reden, dat ik het niet weet). Ik ben beleefd genoeg, om te onderstellen, dat de lezer weet, dat een ton nagenoeg 1000 Nederl. ponden is; — dus worden er in de genoemde landen een 82 duizend millioen pond jaarlijks uitgegraven, en over de geheele wereld nog meer verbruikt. — Maar nu moet men hooren, welke uitgestrektheid de koolbeddingen beslaan. In Europa rekent men, dat een terrein van 50,000 vierkante kilometers (zegge 5 millioen bunders) met beddingen is voorzien, en in Noord-Amerika alleen nog 10 maal meer. Dooréén genomen kan men rekenen, dat de verschillende lagen onder elkander (dikwijls meer dan 20) te zamen wel eene dikte van 7 Nederl. ellen beslaan, dus op ieder bunder 70,000 kubiek ellen, dat is op de 55 millioen bunders van Europa en Noord-Amerika niet minder dan 3,850,000 maal millioen kubiek ellen. Gesteld nu, dat het gewigt gelijk is aan dat van water, dan levert ieder kubiek el op 1000 Nederl. ponden. Het getal ponden wat wij zoo krijgen, noem ik maar niet, om den lezer niet in de bilioenen en trilioenen te doen verdwalen.

En nu zijn de andere werelddeelen nog niet eens medegerekend. Mogt dat alles eens opgestookt zijn, nu, wie weet wat men dan al weder heeft gevonden, en in allen gevalle, hier is het niet ligtzinnig om te zeggen: »wie dan leeft, dan zorgt!"

MENGELWERK.

JOHAN KEPPLER.

EENE HELDERE STER IN EENEN DONKEREN NACHT.

DOOR

A. T. REITSMA,

PREDIKANT TE GRONINGEN.

De tijd, dien wij beleven, is zeker bij uitstek rijk in groote ontdekkingen. Op elk gebied van menschelijke wetenschap en wel inzonderheid in de verschillende takken van de kennis der natuur, bestaat in de laatste jaren een ijverig streven om steeds dieper en dieper in te dringen in hare geheimen. Telkens worden er tot hiertoe ongekende zaken aan het licht gebragt, of van reeds lang bekende zaken geheel nieuwe, vaak verrassende toepassingen gemaakt. — Dat het water, door de warmte tot damp veranderd, zich met eene geweldige kracht uitzet, was reeds in de hoogste oudheid bekend. Maar dat men door vernuftig uitgedachte werktuigen die kracht zoo zou weten te leiden, dat alleen door den waterdamp zwaar geladen schepen tegen wind en stroom door de golven des oceaans zouden stevenen; dat door die kracht lange wagentreinen, over ijzeren spoorstaven voortgestuwd, met arendssnelheid in uren afstanden zouden doorvliegen, die men vroeger bij dagreizen moest meten; dat door die kracht reusachtige fabrieken gedreven, en meeren en waterplassen in vruchtbare landouwen herschapen zouden worden, dat was voor onzen tijd bewaard. — Toen het eerst de ontdekking werd gemaakt, dat een electrische stroom aan het ijzer de eigenschap mededeelde om als een magneet ijzer aan te trekken en vast te houden, kon de ontdekker nog niet vermoeden, dat de aanwending van de door hem ontdekte electro-magnetische

kracht het eenmaal mogelijk zoude maken, om woorden en gedachten met bliksemsnelheid langs metalen draden van land tot land, over bergen heen, onder zeeën door, voort te slingeren; ja dat eens de geheele aarde met een net van metaaldraden omspannen als met een nieuw spraakorgaan voorzien zou zijn. En toch — het geschiedt in onzen tijd. En welken verbazenden invloed die tallooze ontdekkingen op het gebied der natuur, op de ontwikkeling van kunst en nijverheid uitoefenen, dat hebben in onzen tijd de reusachtige tentoonstellingen te Londen, Parijs en New-York getoond.

Het is dan waarlijk niet te verwonderen, dat wij, die in zulk eenen tijd leven, met zeker welbehagen die ontdekkingen gadeslaan, en daarop roem dragen. Wie zal die billijke ingenomenheid afkeuren? wie haar als eene dwaze en kinderachtige zelfmisleiding veroordeelen? Maar te ontkennen valt het niet, dat juist die ingenomenheid met den tegenwoordigen tijd ons wel eens onbillijk maakt in het oordeel, dat wij vellen over de verledene eeuwen. Menigeen ziet uit de hoogte onzer eeuw op de groote mannen van vroegere dagen neder, als of zij niet waardig waren genoemd te worden nevens de groote geesten, die onzen tijd versieren. Eene oppervlakkige kennis van de geschiedenis der wetenschappen begunstigt maar al te veel zulk een onbillijk oordeel. Ook in die tijden, toen men nog van geene stoomfabrieken en spoortreinen en electro-magnetische telegrafen wist, toen men nog van geene photographie of galvano-plastiek droomde, hebben er waarlijk groote mannen geleefd, wel waardig om vergeleken te worden met de grootste mannen van onzen tijd. Ook in die vroegere eeuwen, toen de voortreffelijke hulpmiddelen en kunstrijke werktuigen van onzen tijd nog geheel onbekend waren, zijn er ontdekkingen gedaan op het gebied der natuur, die nog heden ten dage den beoefenaar der natuurwetenschap met verwondering vervullen. Ja, ook de vroegere eeuwen kunnen roem dragen op geniale mannen, vaak door hunnen tijd miskend, maar door het nageslacht hoog vereerd; mannen, die in eenen donkeren tijd schitterden als flonkerstarren aan den nachtelijken hemel.

Bij éénen van die groote mannen uit vroegeren tijd wenschte ik thans de aandacht te bepalen: bij JOHAN KEPPLER, den man, die door zijnen genialen blik het eerst de eeuwige en onver-

anderlijke wetten ontdekte en formuleerde, naar welke de Schepper den loop der hemelligchamen bestuurt en regelt.

Van het eerste oogenblik af, dat de kennis van den sterrenhemel mijne aandacht tot zich trok, en ik de vaste en onverstoorbare wetten der beweging leerde kennen, die onder den naam van »de drie wetten van KEPPLER" aan iederen beoefenaar der sterrekunde bekend zijn, gevoelde ik de hoogste bewondering voor den man, die het eerst met zijn doordringenden blik die van God vastgestelde wetten had afgezien en aan de menschheid openbaarde. Die bewondering nam toe, toen ik den hoogst gebrekkigen staat, waarin KEPPLER de sterrekundige wetenschap vond, vergeleek met de geheel nieuwe baan, die hij voor haar opende: want alleen door de kennis der door KEPPLER aangewezene wetten werd het eenen NEWTON mogelijk het geheim der zwaartekracht te ontdekken, en kon de sterrekunde zich van lieverlede tot eene hoogte verheffen, die ons thans met verbazing vervult. Maar die bewondering werd diepe eerbied, toen ik de levensgeschiedenis van dien grooten man leerde kennen, die, in voortdurenden strijd met armoede en kommer en tegenspoed, gedrukt door den last van miskenning en vervolging, onder de meest ongunstige omstandigheden, in eenen donkeren tijd, ontdekkingen deed, waardoor hij voor altijd het gebouw der sterrekundige wetenschap op den eenig waren en vasten grondslag vestigde.

Ofschoon ik vooraf met zekerheid weet, dat ik verre beneden de waardigheid van mijn onderwerp zal blijven, heb ik het echter gewaagd, om den grooten, den eenigen KEPPLER tot het onderwerp te kiezen, waarop ik voor eenige oogenblikken de aandacht van de lezers van dit tijdschrift wensch te vestigen. Ik kan niet ontveinzen, dat ik met hooge ingenomenheid dit onderwerp aangrijp, en dat het mij een innerlijk zielsgenoegen is, eene hulde, hoe zwak dan ook, te mogen brengen aan eenen man, dien ik met diepen eerbied aanstaar, als een van de grootste mannen, die ooit ons menschelijk geslacht versierden, als »eene heldere ster in eenen donkeren nacht."

Het is hier de plaats niet om de hooge waarde en beteekenis van KEPPLERS ontdekkingen op het gebied der sterrekunde in haren vollen omvang te ontwikkelen, omdat de regte waardering daarvan eene bekendheid met de sterrekunde eischt,

die ik niet bij al mijne lezers mag vooronderstellen. Maar wel mag ik vooronderstellen, dat hun hart hoog en warm klopt voor al wat waar en schoon en edel is en groot — en daarom durf ik ook van hen de hope voeden, dat zij, als ik hun het beeld van KEPPLER, zoo als de geschiedenis het ons geeft, waar en levendig voor den geest stel, met mij zullen deelen in het gevoel van eerbiedige bewondering voor dien waarlijk grooten man.

Verplaatsen wij ons met onze gedachten in het laatste gedeelte der 16de eeuw. Die eeuw was door de Voorzienigheid bestemd om eene nieuwe toekomst voor het menschdom te bereiden. Toen zij aanbrak, had reeds COLUMBUS eene nieuwe wereld ontdekt en VASCO DI GAMA den zeeweg naar de Indiën gevonden. Nog had zij haar tweede tiental jaren niet voleindigd, toen de reformatie in den geheelen geest des tijds eene diep ingrijpende omwenteling bewerkte. De afwerping van de boeijen, waarin het kerkgezag sedert eeuwen den menschelijken geest hield geketend, moest wel een tot hiertoe ongekend leven wekken op elk gebied van wetenschap en kunst. De boekdrukkunst, reeds in de vorige eeuw uitgevonden, had tot hiertoe nog slechts weinig toegebragt tot verbreiding van kennis en licht, omdat zij in het eerst geheel onder de voogdijschap stond van de heerschende kerk. De reformatie ontsloeg de drukpers van dien band en vertwintigvoudigde in weinige jaren haren arbeid. De geest van vrij onderzoek ontwaakte op elk gebied van menschelijke wetenschap. Het was een tijd van gisting en spanning, van roering en beweging, van werking en tegenwerking overal. Een nieuw tijdvak in de geschiedenis ving aan; een nieuw licht ging uit den graauwen schemermorgen der middeneeuwen voor het menschdom op.

Denken wij echter niet, dat met de reformatie als met een tooverslag de ruwheid en onbeschaafdheid der middeneeuwen was geweken. Het was er verre van daan. Vele landstreken, thans met straatwegen en ijzeren banen doorsneden en met fraaije landgoederen bezaaid, waar het koorn groeit en het melkvee graast, waren toen nog digte wouden, door herten, reeën en wilde zwijnen bevolkt. Waar nu volkrijke dorpen een glans van welvaart en rijkdom vertoonen, zag men toen vaak niets

dan hier en daar verstrooide hutten, met stroo gedekt. Waar men nu in volkomene veiligheid, en met alle denkbaar gemak kan reizen, daar was het toen soms uiterst gevaarlijk zich zonder gewapend geleide van de eene plaats naar de andere te begeven. Handel en onderling verkeer, door de wet en het regt niet genoegzaam beschermd, konden met de grootste moeite en dan nog slechts op kleine schaal worden gedreven.

Nadat de man, van wien de reformatie in Duitschland was uitgegaan, van het tooneel was afgetreden, had er spoedig overal een merkbare teruggang plaats. De vrijheid van onderzoek werd al spoedig aan knellende banden gelegd. Godsdienstige partijschap en verketteringszucht kregen de overhand en de vrije geest verstikte onder den druk van kerkelijk Dogmatismus. Het bijgeloof verhief zijn hoofd. Aanzienlijken, vorsten en koningen zelfs, gaven zich over aan de beoefening der zoogenaamde swarte kunst, aan sterrewigchelarij en goudmakerij. Het volk streefde in bijgeloovigheid nog zijne voorgangers voorbij. Hekserij en tooverij en duivelsbezwering waren dagelijks voorkomende zaken. Maar wat van alles het ergste was, de verbittering tusschen Roomschen en Protestanten, tusschen Lutherschen en Gereformeerden was tegen het einde der 16de eeuw tot eene hoogte geklommen, die eene vreeselijke uitbarsting van eenen hardnekkigen godsdienst-oorlog onvermijdelijk maakte.

In dien tijd, den 27sten December 1571, werd JOHAN KEPPLER te Magstatt, een dorp in Wurtemberg, geboren. Geen zorgvuldige vader, geene liefderijke moeder waakten over de teedere jeugd van het zwakke en ziekelijke kind. Kort na zijne geboorte trad zijn vader in krijgsdienst onder den hertog VAN ALVA. Zijne moeder gaf het kind ter verpleging aan zijne grootouders over en trok haren man na. Toen zij na vier jaren terugkeerden, was er ook voor hem geen heil in de ouderlijke woning. Zijne moeder, eene onbeschaafde vrouw, die lezen noch schrijven kon, bragt er niet weinig toe bij, dat haar man weldra huis en hof verliet en in krijgsdienst een zwervend leven leidde.

Maar in weerwil van deze treurige huiselijke omstandigheden ontwikkelde zich in den jeugdigen knaap een heldere

geest en een krachtvol karakter. Diep nadenken en scherpzinnigheid waren bij hem gepaard met eene vurige verbeeldingskracht en ongemeene vastheid van wil. Daar de zwakke knaap voor geenen zwaren handenarbeid geschikt was en veel leergierigheid betoonde, werd hij tot godgeleerde bestemd, en eerst in de kloosterscholen te Hirsau en Maulbron, vervolgens op de hoogeschool te Tubingen op 's lands kosten onderwezen. Zoo was hij dan voor de dienst der kerk bestemd. Maar de strenge orthodoxie, die op de Tubingsche hoogeschool heerschte, kon onmogelijk zijnen vrijen, zelfstandigen geest bevredigen. Alhoewel hij met hart en ziel der Augsburgsche belijdenis was toegedaan, kon hij zich niet vereenigen met alle leerbepalingen van het later ingevoerde Luthersche formulier van eenigheid. »Ik eer" — zeide hij — »in alle drie Christelijke geloofsbelijdenissen (in de Roomsche, de Luthersche en de Gereformeerde) al wat ik met Gods woord overeenkomend vind; maar protesteer even zoo wel tegen nieuwe leeringen, als tegen oude ketterijen." Tot deze nieuwe leeringen rekende hij de in 't Luthersche formulier van eenigheid tot leerstuk verhevene stelling, dat CHRISTUS' ligchaam overal tegenwoordig is. Hij sprak zijne twijfelingen uit in eene verhandeling: *De coena Domini*, welke hij zijnen leeraar schijnt ter hand gesteld te hebben, maar die hem niet werd wedergegeven, en die dan ook niet publiek gemaakt is.

Hoe hij over den geest der toenmalige theologen dacht, blijkt onder anderen uit hetgeen hij aan den markgraaf ERNST FREDERIK VAN BADEN schreef: »Het kwaad, dat Duitschland drukt, komt voor het grootste gedeelte van den overmoed van eenige geestelijken, die liever regeren, dan leeren. Zekere tot het leeraarsambt beroepene doctoren willen bisschoppen zijn, zoeken in hunnen ontijdigen ijver alles onderst boven te keeren en verleiden de vorsten tot overijlde maatregelen. De geest der eenigheid en wederkeerige liefde wordt gemist."

In eenen brief aan zekeren JOHANNES PISTORIUS, die van de Evangelische tot de Roomsche kerk was overgegaan, schrijft hij: »Gij zult mij op den grooten dag de getuigenis geven, dat ik nooit eenen persoonlijken haat tegen den Paus en tegen de priesters gehad heb, maar alleen ijver voor God en zijne instellingen, daar ik in die vrijheid blijf, in welke God mij heeft doen geboren worden. Tot de dwaasheden dezer wereld

reken ik: de vervolgzucht, welke alle godsdienstpartijen beheerscht; de inbeelding, welke iedere partij heeft, dat hare zaak ook Gods zaak is, dat zij alleen een privilegie op de zaligheid bezit; de aanmatiging der godgeleerden, dat hun alleen het regt toekomt, om de Schrift uit te leggen, dat men hen blindelings moet gelooven, zelfs wanneer hunne uitleggingen met de zaak in strijd zijn; eindelijk de vermetelheid, waarmede zij degenen verdoemen, die van de evangelische vrijheid gebruik maken."

Zulk eene taal was den Tubingschen theologen een doorn in het oog. Na volbragte studiën kreeg hij dan ook het getuigschrift, dat hij wel door redenaars-talenten uitmuntte, maar voor de dienst der Wurtenbergsche kerk ongeschikt was.

Hij was bestemd een priester Gods te zijn in den tempel der natuur. Reeds in Tubingen had hij kennis gemaakt met MICHAËL MÄSTLIN, hoogleeraar in de wiskunde, een voor dien tijd uitstekend beoefenaar der sterrekunde. Door hem was in KEPPLERS geest de liefde voor deze wetenschap gewekt. Nog geen 22 jaren oud werd hij door de Stenden van het hertogdom Stiermark als leeraar der wis- en zedekunde aan het gymnasium te Gräz beroepen. Wel mogt hij zeggen: »Eene verborgene lotsbeschikking drijft den eenen mensch tot dit, den ander tot dat beroep, opdat zij overtuigd worden, dat zij onder de leiding der goddelijke Voorzienigheid staan. Ik werd door het aanzien mijner leeraars als 't ware in eene astronomische betrekking gestooten." Zoo was dan de astronomie zijn beroep geworden, waaraan hij van nu af al zijne krachten wijdde.

Wij kunnen ons thans moeijelijk een denkbeeld vormen van den hoogst gebrekkigen toestand, waarin destijds de sterrekundige wetenschap verkeerde. Men was gewoon de aarde als een vast staand punt in het heelal te beschouwen, rondom hetwelk de zon en de maan en de vijf destijds bekende planeten haren dagelijkschen omloop volbrengen. Boven de sferen, waarin die hemelligchamen gevestigd zijn, welft zich de kristallijnen sfeer met vaste sterren bezaaid, die, even als de anderen, zich dagelijks rondom de aarde wentelt. Maar omdat de stand der hemelligchamen en vooral de nu eens versnelde, dan eens vertraagde, nu eens voor- dan achteruitgaande gang

der planeten zich met die voorstelling niet liet overeenbrengen, trachtte men door vernuftig uitgedachte bij-cirkels en excentrieken althans eenigermate dit kunstige en ingewikkelde stelsel overeen te brengen met den werkelijken stand der hemelligchamen.

Deze wereldbeschouwing, door PTOLEMEUS reeds in de tweede eeuw onzer jaartelling tot een stelsel uitgewerkt, was door alle volgende eeuwen in stand gebleven. Ofschoon latere sterrekundigen daaraan eenige wijzigingen hadden toegevoegd, werd zij toch in haar geheel als eene onaantastbare waarheid beschouwd. Maar hoe meer men de waarnemingen aan den sterrenhemel met dit aangenomen stelsel vergeleek, des te meer moesten de gebreken daarvan in het oog vallen. Zoo sterk was echter in dien tijd het gezag van overgeleverde denkbeelden, dat eerst NICOLAUS COPERNICUS, Domheer te Frauenburg, in Oost-Pruissen, het waagde, om door eene andere vooronderstelling den loop der hemelligchamen te verklaren. Het gevoel van orde en regelmatigheid had hem overtuigd, »dat zulk eene sterrekunde, als er destijds bestond, niet met de wijsheid des Scheppers overeenstemt en derhalve niet in de natuur gegrond kan zijn."

Hij keerde het oude stelsel om en leerde, dat niet de aarde, maar de zon het vaste punt is, rondom hetwelk de planeten en dus ook de aarde zich rondwentelen.

Drie-en-twintig jaren (van 1507 tot 1530) was COPERNICUS onafgebroken werkzaam met de ontwikkeling zijner theorie. Maar zij vond bij slechts weinigen ingang. De geheele wereldbeschouwing, die van eene stil staande zon en zich bewegende aarde uitging, streed ook zoo zeer met den uitwendigen schijn, dat het niet te verwonderen is, dat zoo menigeen ze als eene dwaasheid beschouwde. De kerkelijken, zoowel Roomschen als Protestanten, verklaarden zich er tegen, omdat zij meenden, dat deze theorie in strijd was met sommige uitdrukkingen der Heilige Schrift.

Maar in weerwil van dien tegenstand won deze theorie al meer en meer aanhangers onder de beoefenaars der sterrekunde. De wetenschap kon echter onmogelijk blijven staan, op het standpunt, waarop COPERNICUS haar had geplaatst. Want zijn stelsel was eigenlijk niet anders dan eene nieuwe en nog zeer gebrekkige theorie. De man moest nog komen, die

haar vestigde, niet op losse vooronderstellingen, maar op de vaste en eeuwige wetten der natuur. En KEPPLER was die man!

Het kan ons niet verwonderen, dat hij van het eerste oogenblik af, dat hij door zijnen leermeester MÄSTLIN in de geheimen der astronomie werd ingewijd, de voordeelen inzag, die de theorie van COPERNICUS boven de vroegere had. De theologen van dien tijd beschouwden den Bijbel wel als eenige bron van alle wetenschap, en meenden met JOSUA's woord: »Zon, sta stil!" de theorie van eene bewegende aarde volkomen te weêrleggen. Maar KEPPLER antwoordde: »De Bijbel spreekt van de dingen des menschelijken levens met menschen, zoo als menschen daarover gewoon zijn te spreken. Hij is geen leerboek der optica en astronomie: hij wil een veel hooger doel bereiken. Het is een berispelijk misbruik, als men de beantwoording van vragen over wereldsche dingen daarin zoekt."

KEPPLER was de man niet om de wetenschap, die hij met al het vuur eener jeugdige liefde omhelsde, in den stand te laten, waarin hij ze vond. Zijn werk over den bouw der wereld, dat in 1596 verscheen, geeft het bewijs, dat naar zijne diepste overtuiging het wereldgebouw door eenvoudige, zamenwerkende krachten in beweging wordt gehouden, dat in de eindelooze verscheidenheid van verschijnselen éénheid en harmonie moeten heerschen. Wat toen nog een duister vermoeden bij hem was, wat, zoo als hij het uitdrukt, »een genius hem slechts uit de verte in het oor fluisterde", dat zou de voortgezette waarneming en onvermoeide berekening eens in het helderste daglicht stellen.

Met ijver zette hij te Gräz zijne studiën voort. Zijne uitzigten klaarden op en voorspelden hem een gelukkig levenslot, toen hij in 1597 met eene jonge weduwe in den echt trad, die hem een niet onaanzienlijk vermogen aanbragt. Maar weldra werden die uitzigten geheel verdonkerd. Naauwelijks had FERDINAND, hertog van Stiermark, later keizer van Duitschland, bij zijne meerderjarigheid de regering aanvaard, of hij begon eene hevige vervolging tegen de Protestanten, die met hunne geheele uitroeijing eindigde. Op den 17den Sept. 1598 werd aan de Protestanten te Gräz, en dus ook aan KEPPLER

aangezegd, dat zij, op straffe des doods, vóór den ondergang der zon de stad moesten ruimen.

Zoo was hij dan als met éénen slag van huis en hof en beroep beroofd. Wel zou het hem gemakkelijk geweest zijn door de Jezuïeten, die zijne bekwaamheden hoog achtten, hersteld te worden, zoo hij maar zijn geloof had willen verzaken. Maar hij verklaarde rondborstig: »Ik ben een Christen; ik heb de Augsburgsche belijdenis uit het ouderlijk onderrigt, uit dikwijls herhaald, naauwkeurig onderzoek, uit dagelijksche oefeningen, onder vele verzoekingen, geput; ik hang haar aan. Huichelen heb ik niet geleerd. Geloofszaken behandel ik met ernst, niet als een spel." Na die verklaring was voor hem geene begunstiging te wachten. Slechts 45 dagen werden hem vergund om de goederen zijner vrouw te verkoopen of te verpachten. Hij koos het laatste; maar maakte, gelijk te denken was, slechts eene onbeduidende som.

Onverwacht opende zich voor den banneling een toevlugtsoord, uitermate geschikt om de groote gedachten, die zich nu reeds in hem bewogen, tot rijpheid te ontwikkelen.

TYCHO DE BRAHÉ, de beroemde Deensche sterrekundige, door een hofkabaal uit zijn vaderland verdreven, was door den keizer van Duitschland, RUDOLF II, met groote eerbewijzing te Praag ontvangen. De keizer droeg hem op, verbeterde sterrekundige tafels te vervaardigen. Tot dat einde trachtte TYCHO DE BRAHÉ alle mannen, die zich op dit gebied der wetenschap eenigen naam verworven hadden, rondom zich te vereenigen. De mildheid des keizers stelde hem in staat te Praag een sterrekundig observatorium op te rigten, hetwelk alles in zich vereenigde, wat de toenmalige stand der wetenschap kon aanbieden.

De Deensche sterrekundige deed dan ook aan KEPPLER het voorstel om te Praag te komen, ten einde hem in zijne werkzaamheden bij te staan. Hij begaf er zich heen om op de plaats zelve het voorstel te overwegen. Maar TYCHO's ijdelheid en trots, die hem uit de hoogte behandelde, en de verwarde staat van de keizerlijke finantiën, die wel veel beloofden, maar weinig lieten verwachten, en niet het minst TYCHO's vastkleven aan het verouderde, door hem gewijzigde stel-

sel van sterrekunde maakten hem zeer bezwaard, om de hem aangebodene betrekking aan te nemen. Hij ware liever naar zijn vaderland teruggekeerd om, al ware het met minder glans dan te Praag, een leeraarsambt aan de hoogeschool te Tubingen waar te nemen. Maar alle daartoe aangewende pogingen mislukten. De Tubinger theologen wantrouwden zijne regtzinnigheid, en wezen den om zijn geloof vervolgden man met onverbiddelijke hardheid af. »Aan de dienst der kerk" — schreef hij omstreeks dezen tijd aan zijnen vriend en leermeester MÄSTLIN — »kan ik mij niet toewijden; want ik zou bij mijne overtuiging geen grooter pijn kunnen lijden, dan als ik deel nemen moest aan de twisten der theologen. Ik geloof wel eene plaats in de philosophische faculteit niet onwaardig te zijn; maar het schijnt, dat ik vijanden heb, die het verhinderen."

Ter neêrgeslagen, door ziekte geplaagd en van elk ander uitzigt verstoken, niets meer bezittende, dan om nog vier weken zijn leven te kunnen rekken, wist hij echter tegenover TYCHO eene zoo waardige houding aan te nemen, dat deze, van zijne onmisbaarheid overtuigd, hem eene aanstelling te Praag bezorgde, met een vast jaargeld en den titel van keizerlijk astronoom. Wel bleef er voortdurend zekere spanning tusschen hen bestaan. Maar nog geen vol half jaar duurde deze voor hem drukkende toestand. TYCHO stierf reeds 24 Oct. 1601, en keizer RUDOLF maakte KEPPLER tot bestuurder van de keizerlijke sterrewacht.

Deze betrekking te Praag was voor hem van het hoogste gewigt. In den kring der beroemdste sterrekundigen, die TYCHO te Praag rondom zich had vereenigd, begon men de hooge verdienste van KEPPLER meer en meer in te zien. Reeds rigtten zich aller oogen op hem en beschouwden hem als den eersten in de rij der wis- en sterrekundigen. De nieuwe en vruchtbare ideëen, die als ingevingen des hemels uit zijn diepdenkend hoofd als lichtvonken te voorschijn kwamen, zetten allen, vaak zelfs den eerzuchtigen TYCHO, in verbazing. DAVID FABRICIUS, een Oostfriesche prediker, een der beroemdste sterrekundigen van zijn tijd, knoopte hier met hem, dien hij zijn hemelsvriend noemde, eene briefwisseling aan, die niet zonder invloed bleef op de ontwikkeling van KEPPLER's inzigten.

Maar bovendien TYCHO was een onvermoeid en ijverig waar-

nemer geweest. Bij zijn overlijden vulden zijne waarnemingen 24 geschrevene folianten. Die schat werd na vergeefschen tegenstand van zijne erfgenamen door den keizer aan KEPPLER ter hand gesteld, om daaruit betere sterrekundige tafelen te berekenen. Maar vóór dit werk kon worden uitgevoerd, begreep hij, dat eerst eene geheel nieuwe theorie van planetenbeweging moest worden geschapen, dat een geheel nieuw beeld van den bouw des heelals, niet naar vernuftige vooronderstellingen, maar naar de onveranderlijke wetten der natuur moest ontworpen worden.

Hij koos de planeet *Mars* tot bijzonder voorwerp van onderzoek, omdat zij het meest in strijd was met de tot hiertoe gewone vooronderstelling. Met onuitsprekelijk geduld ging hij de waarnemingen van TYCHO na en ontdekte welhaast, dat deze planeet, niet, zoo als men tot hiertoe meende, in eene volkomen cirkelvormige baan haren loop om de zon volbrengt, maar in een eenigzins langwerpig rond of ellips, en dat de zon niet in het middenpunt van die ellips, maar een weinig ter zijde in één der brandpunten zich bevindt. En toen hij daarop den loop der andere planeten naging, zag hij, dat ook dezen dergelijke banen rondom de zon beschrijven. Die ontdekking, dat de planeten zich rondom de zon in langronde of zoogenaamde elliptische banen bewegen, noemt men de *eerste* wet van KEPPLER.

Maar voortgezette waarneming overtuigde hem al spoedig, dat de planeten zich ook niet met gelijkmatige snelheid in hare banen voortbewegen, maar dat zij, zich het naast bij de zon bevindende, het snelste, het verst van haar geplaatst, het traagste voortspoeden. En ziet! zijn scherpziende geest rustte niet, eer hij de wet gevonden had, volgens welke deze toe- en afneming van snelheid bij den loop der planeten plaats heeft. Hij ontdekte namelijk, dat de planeten in gelijke tijdruimten gelijke vlakten van hare banen beschrijven. Dit noemt men de *tweede* wet van KEPPLER.

In het jaar 1609 maakte hij deze ontdekkingen aan de wereld bekend in een werk, dat hij *De nieuwe Astronomie* betitelde. Het mogt te regt dien naam dragen. Hij toch had een geheel nieuwen weg van onderzoek ingeslagen. Hij had de natuur alleen geraadpleegd, en zij had hem hare geheimen geopenbaard. En de uitkomst was, dat zijne theorie alle

vroegere stelsels van sterrekunde omverre wierp en den grond legde tot den opbouw eener geheel nieuwe wetenschap.

Maar nog van eene andere zijde moest KEPPLER's ontdekking al spoedig eenen gewigtigen invloed oefenen op den menschelijken geest. Door haar werd aan de astrologie of sterrewigchelarij de doodslag gegeven. Stond het eenmaal vast, dat de zoogenaamde dwaalsterren of planeten zich naar vaste en onveranderlijke wetten bewogen, dan verloor de beteekenis, welke de astrologen aan haar schijnbaar omdwalen in de ruimte des hemels gaven, allen grond.

De oorsprong der sterrewigchelarij klimt tot de hoogste oudheid op. Van de oude Chaldeërs ging zij tot andere volken over en vestigde vooral in Alexandrië haren zetel. In lateren tijd kwam zij door de Arabieren uit het Oosten naar Europa en vond daar overal grooten opgang. Men schreef aan de verschillende hemelligchamen zekere invloeden en werkingen toe op den mensch en de geheele physieke gesteldheid der wereld. De stand en beweging der sterren bepaalde en regelde der menschen levenslot, en hield dus in zich de profetie der toekomst verborgen. Om nu dat geheimzinnige sterrenschrift te lezen, moest men eerst den stand der sterren op een gegeven tijd bepalen en dan de beteekenis daarvan voor gegevene omstandigheden opmaken. Het kan ons niet bevreemden, dat in eenen tijd, waarin de astronomie nog in hare kindsheid was, de astrologie menigeen als met tooverkracht aantrok, om het geheimzinnige sterrenschrift des hemels te ontraadselen. Niemand twijfelde aan hare waarheid. Zelfs een MELANCHTHON wees in zijne beginselen der natuurkunde de grondslagen der astrologie wijsgeerig aan. Koningen en vorsten waren hare begunstigers. Ja, de reden, waarom in de 16de eeuw de astronomie met zoo veel ijver werd beoefend, lag voor het grootste gedeelte in het voordeel, dat men uit haar voor de astrologie hoopte.

Het was ook de groote drijfveer geweest, waarom keizer RUDOLF met zoo groote kosten de sterrewacht te Praag had opgerigt. Het praktische nut, dat hij daarvan wachtte, was, dat zijne sterrekundigen in de sterren het lot der wereld zouden lezen en hem langs dezen weg zouden dienen met hun raad.

KEPPLER zag zich daardoor in eene eenigzins moeijelijke stelling geplaatst. Hij doorzag het dwaze en ongerijmde dier sterrenduiderij. »De astrologie is niet waard" — zeide hij — »dat men er tijd aan besteedt; maar de menschen staan in den waan, dat zij voor eenen mathematicus past." Maar wat zoude hij doen? Het was de algemeen heerschende denkwijze. Het was bovendien zijn beroep als keizerlijk astronoom ieder merkwaardig verschijnsel aan den sterrenhemel aan den keizer te berigten en tevens de beduidenis dier verschijnsels uit te leggen. De wijze, waarop hij het deed, kenmerkt den edelen geest, die hem bezielde. Met geestige ironie zegt hij in een geschrift over dit onderwerp: »Gij, al te verstandige wijsgeeren! beschimpt deze dochter der astronomie al te zeer. Weet gij dan niet, dat zij door hare aantrekkelijkheden hare moeder voeden moet? Hoe vele wijzen zouden in staat zijn zich met de astronomie bezig te houden, als de menschen niet de hoop voedden, de toekomst aan den hemel te lezen." Het is merkwaardig te zien, welk gebruik hij daarvan weet te maken, hoe hij soms onder astrologische inkleeding waarheden durft zeggen, die hij niet ronduit zou kunnen uitspreken; hoe hij van zijne astronomische meerderheid partij trekt, om vaak de door de sterrewigchelaars verontruste gemoederen zijner tijdgenooten gerust te stellen en te bemoedigen.

Terwijl KEPPLER te Praag zijne groote ideën uitwerkte, trok boven zijn hoofd een dreigend onweêr zamen. Zijn keizerlijke begunstiger werd door zijn broeder aangevallen en gedwongen van zijne kroon afstand te doen. De oorlog woedde zelfs in Praag en voerde besmettelijke ziekten in zijn gevolg. Het jaar 1611, dat hij het jaar van rampspoed en smarte noemt, beroofde hem van zijne vrouw en van drie zijner kinderen. De nieuwe keizer MATTHIAS bevestigde hem wel in het ambt van keizerlijken mathematicus; maar de ledige schatkist liet niet toe, dat hem zijne verschuldigde bezoldiging werd uitbetaald. Het werk aan de sterrewacht moest bij gebrek aan ondersteuning stilstaan. Hij was voor de tweede maal van zijn leven van alle middelen van bestaan beroofd, en zag zich dus genoodzaakt een hem aangeboden professoraat aan het gymnasium te Linz aan te nemen.

Naauwelijks was hij daar aangekomen, of hij werd door HITZLER, den prediker dier plaats, openlijk van ketterij beticht en van het Heilige Avondmaal geweerd. En waarom? omdat hij zich in zijn geweten bezwaard gevoelde om het Luthersche formulier van eenigheid onvoorwaardelijk te onderteekenen en den vloek over de Gereformeerden uit te spreken. Te vergeefs wendde hij zich tot het consistorie te Stuttgart. De leden van dit collegie ontzagen zich in hunnen bitteren verketteringsijver niet, den man, wiens getrouwheid aan de Augsburgsche belijdenis zulke zware proeven had doorgestaan, eenen wolf in schaapskleederen te noemen. Zij stootten den man, wiens naam destijds reeds door geheel Europa met roem bekend was, het sieraad zijns vaderlands, met haat en verachting van zich. KEPPLER droeg den smaad hem aangedaan met smart, maar zonder verbittering. »Ik kan" — zoo schreef hij in dezen tijd aan MÄSTLIN — »aan allen strijd een einde maken, als ik het formulier zonder eenige uitzondering onderteeken. Maar het is mij niet gegeven in geloofszaken te huichelen. Ik wil in hunnen haat niet deelen; mijn geweten veroorlooft mij niet mij door mijne onderteekening tot eenen veroordeelenden regter van andersdenkenden op te werpen. Ik verwerp mijne broeders (de Gereformeerden) niet; zij staan of zij vallen, zoo zijn zij des Heeren en — mijne broeders."

In dezen zelfden tijd, in 1613, had hij zich voor de tweede maal in het huwelijk begeven. Op nieuw opende zich voor hem het genoegelijk uitzigt, om in huiselijk geluk althans troost en verkwikking te vinden bij al het leed, dat hem van anderen werd aangedaan. Maar niet lang bleef zijn geluk ongestoord. In 1615 ontving hij van zijne zuster berigt, dat zijne zeventigjarige moeder van hekserij was beticht. Wij glimlagchen bij het hooren van zulk eene kinderachtige beschuldiging. Maar dat was zij waarlijk niet in den aanvang der 17de eeuw. Het geloof aan toovenaars en heksen, en hun vermogen om door de magt des duivels bovennatuurlijke krankheden te verwekken, was destijds algemeen. Het was kerkgeloof zoowel bij Protestanten als bij Roomschen. Hoogleeraars schreven over dit satanswerk zwaarlijvige en doorwrochte verhandelingen. Vorsten en koningen bepaalden in hunne wetten, hoe men die bondgenooten des satans voor het gerigt verhooren en vonnissen moest. Wee den ongelukkige, die door de volks-

stem van hekserij verdacht werd: hem wachtte de onmenschelijkste regtspleging, de folteringen der pijnbank en eindelijk de brandstapel en onuitwischbare schande op zijnen naam.

Met ontzetting vernam KEPPLER te Linz, dat zijne moeder door onvoorzigtige uitdrukkingen en handelingen te Leonberg in Wurtemberg, waar zij destijds woonde, aanleiding gegeven had tot zulk eene vreeselijke beschuldiging. Zes jaren lang bleef deze zaak hangende. In het eerst zocht hij door schriftelijke voorstellen bij de stadsregering en bij andere invloedrijke personen het daarheen te brengen, dat aan zijne moeder vergund werd tegen hare beschuldigers eene aanklagte van laster en onverdienden hoon voor het geregt te doen gelden. Maar alle moeite, daartoe aangewend, was te vergeefs!

Het scheen, als of in dien noodlottigen tijd alles zamenspande om KEPPLER's krachtvollen geest ter neêr te buigen. De vreeselijke oorlog was losgebroken, die dertig jaren lang als een woedende orkaan geheel Duitschland, van de stranden der Oostzee tot aan de boorden van Donau en Rijn, omwoelde, die bloeijende steden in puinhoopen veranderde en vruchtbare oorden in woestijnen herschiep. FERDINAND, die vroeger als hertog van Stiermark KEPPLER uit Gräz verdreven had, spande, nu keizer van Duitschland geworden, alle krachten in, om zijne eenmaal te Lorette afgelegde gelofte te vervullen en het Protestantismus tot den grond toe uit te roeijen. In 1620 werd Linz, KEPPLER's woonplaats, belegerd. De Jezuïeten verkregen in de belegerde stad de overhand. KEPPLER's bezoldiging werd onder beslag gelegd en zijne bibliotheek gesloten. Nu was voor KEPPLER de tijd gekomen, om eene grootmoedige wraak te oefenen aan den prediker HITZLER, die hem eens bij zijne komst te Linz het Avondmaal ontzegd had. De nu afgezetten prediker kwam in zijn huis en onder zijne bescherming, en nam met hem in eenigheid en vrede eene maansverduistering waar, terwijl het vijandelijk geschut bulderde over de belegerde stad.

In dien hagchelijken tijd verneemt KEPPLER, tot overmaat van smart, dat het aan de vijanden zijner moeder gelukt is bij de regering uit te werken, dat zij in de gevangenis werd gezet. Nu drong de nood. De pijnbank en de vuurdood wachtten haar. Terstond is zijn besluit genomen. Midden door een

land, waar de oorlog alles in vuur en vlammen zet, aanvaardt hij de gevaarlijke reis van Linz naar Leonberg, 70 mijlen ver, om in eigen persoon zijne moeder te verdedigen en haar van den wreedsten dood te redden. Door zijn beleid en volharding bereikte hij zijn oogmerk. Zij werd, nadat men haar met de pijnbank bedreigd had en zij bij die bedreiging standvastig hare onschuld bleef betuigen, van verdere regtsvervolging vrijgesproken. Reeds in het volgende jaar (1622) werd de 75jarige vrouw door den dood van alle verdere vervolging bevrijd (*).

Het zal ons welligt verwondering baren, dat de verlichte, vrijmoedige KEPPLER, die zoo vele dwalingen van zijnen tijd moedig aantastte, bij de verdediging zijner moeder in het geheel niet het geloof aan hekserij bestreed, maar zich alleen bepaalde tot de aanwijzing, dat de zijner moeder te laste gelegde feiten niet voldoende waren, om haar in regten als eene tooveres en bondgenoote des Satans te vervolgen. Wij zien er uit, hoe diep dit bijgeloof in de godsdienstige denkwijze van den tijd was geworteld, zoodat zelfs een man als KEPPLER zich daarvan niet geheel losmaken kon.

Terwijl hij van alle zijden door zorg en kommer werd gedrukt, was het alsof zijn geest des te ijveriger opbeuring en verheffing zocht in de nasporing van de geheimen des hemels. Juist in dien zwaren beproevingstijd, van 1614 tot 1620, voltooide hij de diepzinnige werken over de harmonie des hemels in het kort begrip der Copernicaansche sterrekunde, welke aan al zijne vroegere ontdekkingen de kroon opzette. — Van den aanvang zijner onderzoekingen af was hij doordrongen geweest van de gedachte, dat de bouw des heelals, zooals hij door den Schepper ontworpen was, moest beantwoorden aan het hoogste idee van schoonheid en harmonie. De geest eener godsdienstig-aesthetische wereldbeschouwing zweeft over zijne geheele astronomie. Een tooverglans van bovenaardsche schoonheid spiegelt zich voor hem af in de hemelruimte. De voorstelling van die harmonie van het wereldgebouw deed hem vermoeden, dat er eene overeenstemming bestaan moet tusschen

---

(*) Wij hebben van dit belangrijk proces verslag gegeven in een stukje, geplaatst in den Jaargang 1857 van dit Tijdschrift, getiteld: *Een Heksenproces uit de eerste helft der zeventiende eeuw. Een beeld des tijds.*

den tijd, waarin elke planeet haren loop rondom de zon volbrengt en tusschen den afstand, waarop zij van de zon is geplaatst. — En zijn onvermoeide geest ontdekte dat geheim. Na eenen langdurigen arbeid van waarnemingen en berekeningen, kwam hij tot deze uitkomst, dat de omloopstijden der planeten, met zich zelven vermenigvuldigd, in dezelfde verhouding tot elkander staan als de afstanden der planeten van de zon, als men ze tweemaal met zich zelven vermenigvuldigt. Men noemt dit de *derde* wet van KEPPLER.

Bij hem was godsdienst naauw en innig verbonden aan de wetenschap, waaraan hij zijn leven had toegewijd. »In de schepping grijp ik God als met de hand" — zegt hij ergens. — »Als er iets is, dat den mensch in deze ter neder buigende ballingschap opbeuren kan, dan is het de sterrekunde, omdat zij de verheerlijking des alwijzen Scheppers tot onderwerp heeft."

In een zijner vroegste geschriften (*), waarin hij zijne nog niet geheel ontwikkelde ideeën over den bouw des heelals publiek maakte, drukte hij zijn gevoel voor het verhevene der astronomische wetenschap zeer treffend uit: »Die hier beneden de vergankelijkheid der menschelijke dingen heeft ingezien" — zegt hij daar — »zal beginnen gering te schatten, wat hem eens het voortreffelijkste scheen. Gods werken zal hij boven alles achten en in hunne beschouwing eene reine verkwikking vinden. Groote Formeerder der wereld! ik aanschouw met bewondering de werken Uwer handen, naar vijf kunstige vormen gebouwd, en in het midden de zon, die naar eene heilige wet de aardbollen in teugel houdt en rondvoert langs verschillende banen. Vader der wereld! wat bewoog U om een arm, een gering, een zwak aardschepsel te verheffen, zoo hoog, dat het daar in vollen lichtglans staat, een heinde en ver heerschende koning, bijna een God: *want hij denkt uwe gedachten U na.*"

Aan het slot van het werk (†), waarin hij de rijpe vruchten zijner navorschingen openbaar maakte, verheft hij dankbaar zijnen geest tot den oneindigen Bouwmeester des heelals,

---

(*) *Prodromus dissertationum cosmographicarum orbium celestium demonstratus per quinque corpora geometrica a* JOANNE KEPPLERO *Wittenbergico*, *Tubingae*, 1596.

(†) *Harmonia mundi*, 1619.

die hem had uitverkoren om de geheimen zijner wijsheid aan de menschen te openbaren. »Ik dank U, Heer en Schepper!" — zegt hij daar — »dat Gij mij verheugd hebt door Uwe schepping, als ik verrukt was over de werken Uwer handen. Ik heb den roem Uwer werken den menschen geopenbaard, zoo verre mijn beperkte geest Uwe oneindigheid bevatten konde. Is iets door mij geleerd, wat Uwer onwaardig is, of heb ik eigene eere gezocht, vergeef het mij dan genadiglijk."

Godsdienst was de hemelsche adem, die zijn geheel wetenschappelijk streven doortrok en heiligde. Daarom bleef hij bij het besef van de hooge waarde der door hem gedane ontdekkingen zijn geheele leven lang een toonbeeld van beminnelijke nederigheid. Gaarne erkende hij de diensten, die hij uit de opmerkingen van anderen, zelfs van den op hem zoo naijverigen TYCHO DE BRAHÉ, getrokken had. Toen MÄSTLIN hem eens eenen wèl verdienden lof toezwaaide, antwoordde hij hem: »Beste meester! gij zijt zelf de bron van den stroom, die mijne velden vruchtbaar maakt." Hoewel hij, en niet COPERNICUS, de man is, die de sterrekunde op eenen vasten grondslag bouwde, was hij bescheiden genoeg, om een zijner laatste werken, waarin hij de uitkomsten *zijner* sterrekunde uiteenzette, een kort begrip der Copernicaansche sterrekunde te noemen (*). »Den sterrekundige" — zegt hij daar — »moet het niet om eigen lof, om bewondering zijner eigene scherpzinnigheid te doen zijn; hij moet den lof des Scheppers ten oogmerk hebben."

Maar bij die nederigheid had hij toch de vaste en onwrikbare overtuiging, dat de waarheid, door hem ontdekt, eens algemeen erkend zou worden. Zijne tijdgenooten mogten zijne nieuwe leer verketteren, zijne werken te Rome op de lijst der verbodene boeken worden geplaatst, hij troostte zich met zich te beroepen op de nakomelingschap, en zeide met profetischen geest: »De dag zal spoedig aanbreken, dat de vrome eenvoudigheid zich over haar blind bijgeloof zal schamen; dat men de waarheid zoowel in het boek der natuur, als in de Heilige Schrift erkennen en zich over beide openbaringen verheugen zal." En die dag is aangebroken!

Het kan ons niet verwonderen, dat een zoo vindingrijk genie ook menig ander gebied van wetenschap met nieuwe

(*) *Epitome Astronomiae Copernicanae*, IV Vol. 1618—1622.

ontdekkingen verrijkte. Zoo onderzocht hij de natuur van het licht en de werkzaamheid van het gezigtszintuig. Hij was de eerste, die den zonnestraal in zijne zeven kleuren oploste. Hij breidde het veld der hoogere wiskunst aanmerkelijk uit. Hij verbeterde vele reeds bestaande werktuigen en vond nieuwe uit. Op elke wetenschap, die met zijn hoofdvak in eenig verband stond, wierp zijn genie nieuwe lichtstralen.

Nog altijd bekleedde hij de betrekking van keizerlijken mathematicus, en was dus ambtshalve verpligt de door keizer RUDOLF hem opgedragene berekening der nieuwe sterretafels te voltooijen. Na onbeschrijfelijk veel moeite gelukte het hem eindelijk dit werk tot stand te brengen. Maar eer hij die taak had voltooid, werd Linz voor de tweede maal belegerd, en de Protestanten uit de stad verdreven. KEPPLER zag zich genoodzaakt de vlugt te nemen en van de eene stad naar de andere te trekken, om zijne sterretafels te laten drukken. Eerst in 1627, na herhaalde mislukking en teleurstelling, had hij de voldoening dit werk in 't licht te zien verschijnen.

Intusschen was KEPPLER's achterstallige bezoldiging tot eene som van 12000 gulden geklommen. De keizer was niet in staat uit de ledige rijksschatkist deze som te voldoen, en verwees hem naar WALLENSTEIN, den hertog van Friedland, die destijds op het toppunt zijner magt was. Deze nam hem welwillend aan. Eene zonderlinge wisseling van het lot bragt zoo twee van de merkwaardigste mannen van dien tijd, den eersten krijgsman zijner eeuw en den diepzinnigen navorscher der natuur, vreedzaam onder één dak, aan ééne tafel, zamen. Maar de goede verstandhouding was niet bestendig van duur. KEPPLER konde en wilde zich niet schikken naar de astrologische grillen van den hertog. Deze zocht zich van hem te ontslaan, door hem een professoraat te Rostock te laten aanbieden. Maar KEPPLER weigerde deze betrekking aan te nemen, zoolang zijne achterstallige bezoldiging hem niet was betaald. Drie jaren lang bleef hij daarom te Sagan. Toen WALLENSTEIN gevallen was, reisde hij met den uitersten spoed van Sagan naar Regensburg, om daar te redden wat nog te redden was. Door de reis afgemat en ter neêrgebogen van kommer en zorgen, eindigde hij daar den 15[den] Nov. 1630 in bijna 59jarigen ouderdom zijn merkwaardig leven.

Wij hebben gepoogd het beeld van KEPPLER, zoo als zijne levensgeschiedenis het ons geeft, in korte trekken u voor oogen te stellen. Om zijn beeld te helderder te doen uitkomen, hebben wij getracht het in het naauwste verband te plaatsen met den tijd, waarin hij optrad. Die tijd was de donkere achtergrond van het tafereel, dat wij u schetsten.

Vragen wij nu ons zelven af: wat hebben wij gezien? — eenen mensch, met den voortreffelijksten aanleg uitgerust, maar onder de ongunstigste omstandigheden geboren, van zijne wieg tot aan zijn graf door tegenspoed vervolgd, kampende met armoede en gebrek, met de miskenning, tegenwerking en vervolging zijner tijdgenooten. En die mensch ontwikkelt midden in dien strijd eenen zoo hoogen en vrijen geest, dat hij voor eene van de verhevenste wetenschappen, tot welke de mensch kan opklimmen, eene geheel nieuwe baan opent, en haar uit het stof, waarin bijgeloof en onkunde haar ter neêrdrukten, tot de hemelsche hoogte verhief, die harer waardig is. Het groote, sedert den aanvang der wereld verborgene geheim van de beweging der hemelligchamen, het geheim, waarvan SOKRATES meende, dat de Goden de menschen niet waardig hadden geacht het te doorzien, waarover PLATO en ARISTOTELES slechts koene en fantastische gissingen waagden, tot hetwelk COPERNICUS slechts van verre eene schrede naderde, — dat geheim werd door hem voor alle volgende tijden ontsluijerd en aan het menschdom geopenbaard. Verwaarloosd in zijne vroegste opvoeding, van hulpmiddelen bijna geheel verstoken, weet hij echter met zijn diep indringend verstand en met zijn onbenevelden waarheidszin in elke wetenschap het ware van het valsche te onderscheiden. In strijd met het heerschende Dogmatismus en de verketteringszucht der kerkelijke partijen, handhaaft hij met zelfstandigheid en moed de evangelische vrijheid van eigen onderzoek. Hij lijdt vervolging en beleediging, zonder dat zijne Christelijk-evangelische overtuiging ooit een oogenblik aan het wankelen wordt gebragt. Door de Voorzienigheid zelve tot den werkkring geleid, waarin hij bestemd was zijne groote talenten in al hunne heerlijkheid te ontwikkelen, gelukt het hem, na veeljarig, onvermoeid navorschen en diep nadenken, te ontdekken, dat de planeten zich in elliptische banen rondom de zon bewegen, met eene snelheid, die steeds toeneemt als zij tot haar naderen,

en die steeds afneemt als zij zich van haar verwijderen. Zijn scherpzinnig verstand vindt de eenvoudige formules uit, volgens welke dat toe- en afnemen der snelheid van beweging plaats heeft en de omloopstijden en afstanden bepaald worden. Die verhevene eenheid in de verscheidenheid, welke hij van den beginne zijner werkzaamheid af in de werken des Scheppers had vermoed en rusteloos had nagespoord, was nu gelukkig gevonden. De duizendjarige heerschappij van het verwarde stelsel van PTOLEMEUS was verstoord, de gissingen en kunstgrepen der latere sterrekundigen weêrlegd, COPERNICUS' theorie verbeterd en eene nieuwe sterrekunde geschapen en voor altijd op den eenig waren grondslag gevestigd.

En dat alles werkte hij uit onder voortdurenden strijd om eer en leven, onder verkettering en geloofsvervolging, in eenen tijd, waarin zijn Duitsche vaderland door den vreeselijksten oorlog werd verwoest, gedurende een leven van slechts 59 jaren. En bij dat alles stonden hem slechts de gebrekkigste hulpmiddelen ter dienste. Te Gräz moest hij zich vergenoegen met een houten driehoek, door hem zelven vervaardigd. Drie houten latten van 6, 8, 10 voet waren het tooverwerktuig, zegt zeker schrijver, waarmede hij den hemel zijne verborgene geheimen ontlokte. Toen hij als keizerlijke mathematicus aan de sterrewacht te Praag geplaatst was, had hij wel betere werktuigen te zijner beschikking; maar hoe onvolkomen deze nog waren, kan men daaruit opmaken, dat hij eerst in 1610 een zeer gebrekkigen teleskoop van den keurvorst van Keulen ter leen bekwam.

Het was als of onder den druk der tijdsomstandigheden en de slagen des rampspoeds, de kracht van zijnen geest versterkt en de adel zijns gemoeds verhoogd werd. Een onwankelbaar vertrouwen op Gods aanbiddelijke leiding onderhield rust en vrede in zijnen boezem, bij alle stormen, die rondom hem loeiden. En de verhevene wetenschap, die hij beoefende, was zijne levensvreugde, zijn lust en loon. »Het bewerken" — zoo schreef hij van één zijner sterrekundige werken — »heeft mij meer moeite gekost, dan het lezen daarvan aan al mijne lezers kosten zal; maar ik put daaruit ook meer genot, dan al mijne lezers zamen."

Wij hebben de taak, die wij ons voorstelden, volbragt. Wij hebben gepoogd de nagedachtenis te eeren van den grooten,

den eenigen KEPPLER, den profeet Gods in het heiligdom der natuur, door wien het den almagtigen Schepper behaagde de wetten, volgens welke Hij den loop der hemelligchamen regelt, aan zijne menschenkinderen te openbaren. O! het is eene geestverheffende gedachte, het in zulke geniale mannen te aanschouwen, hoe de almagtige en algoede Wereldbestuurder door den geest van groote mannen de diepten zijner wonderbare heerlijkheid aan zijne menschenkinderen openbaart, en licht verspreidt in duisternis, opdat zij Hem de eere geven!

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRIKA.

In den zomer van 1849 werd aan de Engelsche regering het plan voorgelegd tot eene groote expeditie naar eenige der voornaamste koningrijken in Midden-Afrika. De ontwerper, JAMES RICHARDSON, die in 1845 en 1846 reeds een gedeelte van de Noordelijke Sahara, tusschen Tripoli, Ghadamas, Rhat en Mursuk doorreisd had, wilde de leiding van den togt op zich nemen, en stelde zich als hoofddoel vooral de afschaffing van den slavenhandel en de aanknooping van nieuwe handelsbetrekkingen voor. Zijn voorstel werd door de bewindslieden gunstig opgenomen en goedgekeurd; zij besloten daaraan gevolg te geven. Zoodra dit plan bekend werd, wendden zich twee beroemde Duitschers, die toen beiden in Londen verkeerden, de uitstekende geograaph A. PETERMANN en de ridder BUNSEN, tot de regering met dringend verzoek, dat ook een Duitsche geleerde de expeditie onder aanvoering van RICHARDSON mogt vergezellen, opdat de onderneming ook in een wetenschappelijk opzigt vruchtbaar konde worden. De toestemming werd verleend, en van deze verwittigd, bood Dr. H. BARTH, toen privaat-docent te Berlijn, zich tot reisgezel van RICHARDSON aan. Zijne bloedverwanten echter, bezorgd voor de vele gevaren, die hij zou hebben door te staan, trachtten hem van zijn besluit af te brengen, en zijn vader wist hem eindelijk te overreden, dat hij zijne plaats bij de expeditie afstond aan een landsman Dr. OVERWEG, die, door het Berlijnsche Geographische Genootschap ondersteund, terstond met jeugdige geestdrift zijne diensten aanbood. Evenwel was deze verwisseling te laat geschied. Dr. BARTH was reeds aan de Engelsche

regering voorgedragen en kon dus niet meer terugtreden; bovendien werd ook aan OVERWEG vergund om deel te nemen aan de expeditie. — Voor de beide Duitschers werd door het Engelsche gouvernement eene toelage van 200 p. Sterl. toegestaan, die, indien zij RICHARDSON verlieten om de landen ten Oosten van Borun te onderzoeken, verdubbeld zou worden. Hoe weinig deze som toereikend was, om zelfs in de noodwendigste behoeften der reizigers te voorzien, is later duidelijk gebleken.

In vele opzigten is deze expeditie werkelijk vruchtbaar voor de wetenschap geworden. Het is vooral BARTH, die de vruchten daarvan in overvloed heeft opgezameld, en hij is zoo gelukkig, die zelf ook aan anderen te kunnen aanbieden. Terwijl zijne beide reismakkers, zoowel RICHARDSON als OVERWEG, de slagtoffers zijn geworden van de ontzettende vermoeijenissen en het ongezonde klimaat, heeft hij de tallooze bezwaren, aan zulk eene reis verbonden, gelukkig overwonnen, en is wèlbehouden in zijn vaderland teruggekeerd. Zijn reisverhaal kan ons die bezwaren eerst in volle mate doen kennen. Maar dat verhaal vervult ons ook met bewondering van zijne stoutmoedigheid en volhardend geduld niet alleen, maar evenzeer van zijnen ijver, van zijne opmerkingsgave en van zijne vurige liefde voor de wetenschap. Hij geeft een schat van bijzonderheden en ontdekkingen, belangrijk voor bijna alle vakken van wetenschap, omtrent de gesteldheid van den grond en de lucht, omtrent dieren en planten, omtrent den toestand, de leefwijze en de beschaving van de menschen in vele tot hiertoe weinig of geheel niet bekende oorden, die hem aanspraak doen verwerven op den dank en de hoogachting van de gansche beschaafde wereld.

Wij wenschen op de volgende bladzijden een beknopt verslag van zijne reisbeschrijving te geven, om het gezegde eenigzins te staven. Wij volgen daarbij den referent in het tijdschrift *Unsere Zeit*, die de Duitsche uitgave van het werk: »Reisen und Entdeckungen in Nord- und Central-Afrika in den Jahren 1849—55. Von Dr. HEINRICH BARTH. Tagebuch seiner im Auftrag der britischen Regierung unternommenen Reise. Mit Karten, Holzschnitten und Bildern" (Bd. 1 u. 2. Gotha, J. PERTHES. 1857) voor zich had. — Vooraf geven wij een kort overzigt van het vroegere leven des schrijvers.

HEINRICH BARTH werd den 18den April 1821 te Hamburg

geboren. Hij had een teeder liefhebbenden vader, die geene offers voor de ontwikkeling van zijnen zoon ontzag. Reeds op het gymnasium zijner geboortestad toonde hij zijne neiging voor de philologie, en toen hij in den herfst van 1839 aan de universiteit te Berlijn was gekomen, wijdde hij zich geheel toe aan de studie der oudheid. Onder de leiding van BÖCKH werd hem weldra het verband duidelijk tusschen de taalstudie en de archaeologische en historische wetenschappen. Het gansche leven der klassieke Oudheid stelde de jonge talentvolle man zich dus tot voorwerp zijner navorschingen. Daarom bezocht hij, behalve de eigenlijk philologische voorlezingen van BÖCKH, LACHMANN, FRANZ, ZUMPT, JAKOB GRIMM, BENARY en CURTIUS, ook de collegies van DIRKSEN, over de geschiedenis van het Romeinsche regt, van HOMEIJER, over het Duitsche regt, van RANKE, over de geschiedenis, en, daar hij inzag, dat het leven der volken en hunne geschiedenis niet volkomen regt begrepen kunnen worden, zonder kennis van den grond, waarop zij leefden, ook de voorlezingen van RITTER, over algemeene geologie. Weldra ontwaakte echter het verlangen in hem, om zelf de landen te betreden, in welke de magtige staten der Oudheid met hunne wetenschap en kunst gebloeid hadden. In het jaar 1840 reisde hij naar Italië, bestudeerde, gedurende een verblijf van vier maanden te Rome, de gedenkteekenen van het Romeinsche rijk, en bewonderde vervolgens op Sicilië de overblijfselen der Grieksche kunst. Deze reis was beslissend voor zijn leven. Hij vormde het plan, om den ganschen omtrek der Middellandsche Zee, het schouwtooneel van het levendig verkeer tusschen de volken der oude wereld, te doorkruisen. Naar Berlijn teruggekeerd, volbragt hij zijne studiën en promoveerde den 31sten Julij 1844, met eene dissertatie: »Corinthiorum commercii et mercaturae historiae particula." In het begin van het volgende jaar ving hij de voorgenomen reis aan. Vooraf bezocht hij Londen en hield zich daar twee maanden op, vooral om het Britsche Museum, zoo rijk aan kunstwerken van alle natiën der wereld, te bezigtigen. Vandaar ging hij over Parijs, Marseille en Madrid naar Gibraltar en zette te Tanger het eerst den voet op Afrikaanschen bodem, zeker weinig vermoedende, welken onsterfelijken roem hij zich in dit werelddeel verwerven zou. Hij doorreisde Algerië en begaf zich naar Tunis, nu en dan uitstapjes landwaarts in

doende, ofschoon hij doorgaans de zeekust volgde. Vooral trok het oude, zoo merkwaardige Cyrenaica zijne aandacht tot zich. Tot aan de grenzen van Egypte genaderd, werd hij door wilde rooverbenden overvallen, die hem van zijne goederen, dagboeken, schetsen en verzamelingen beroofden. Gelukkig had hij reeds vroeger een gedeelte van zijne merkwaardigheden op Malta in veiligheid gebragt. Evenwel zette hij zijn togt voort, volgde in Egypte den loop des Nijls tot aan den tweeden waterval in Wadi Halfra, en trok daarna door de woestijn naar de ruïnen van de oude handelsstad Berenice aan de Roode Zee. Verder ging hij door het Arabische schiereiland, door Palestina, Cilicië, Cyprus en het oude Klein-Azië naar Constantinopel en keerde over Griekenland in zijn vaderland terug.

In het voorjaar van 1848 vestigde BARTH zich te Berlijn als privaat-docent en begon het verhaal van zijne reis te bewerken voor de pers. Het Eerste Deel van dit werk: »Wanderungen durch die Küstenländer des Mittelmeeres, ausgeführt in den Jahren 1845, 1846 en 1847. Erster Band: das nordafrikanische Gestadeland", was nog maar korten tijd in het licht verschenen, toen hij zich moest gereed maken voor zijne groote reis in Afrika. Over den invloed, dien deze vroegere togt op de latere ondernemingen van BARTH had, zegt hij zelf: »Op deze togten had ik als eenzaam reiziger bijna al mijn tijd met de Arabieren doorgebragt en was alzoo volkomen burger geworden in dat leven, waarvan de kameel en de dadelpalm de kenmerkende trekken uitmaken. Ik had lange togten door woeste landstreken gedaan en dus de genoegens en ongemakken van zulk eene reis genoegzaam leeren kennen. De oefening en gewendheid aan reisbezwaren was van onschatbare waarde. Mijn blik was bij die reis wel hoofdzakelijk op de overblijfselen der oudheid en die betrekkingen der volken gerigt, welke nog tegenwoordig licht geven over vroegere toestanden; maar evenwel was het levende heden mij geenszins onverschillig gebleven, en ik had gedurig een blik ter zijde geslagen naar de half of geheel onbekende streken in de binnenlanden van Afrika. Reeds in mijne jeugd hadden de reizen van MUNGO PARK in hoogen graad mijne belangstelling opgewekt, en ook nu hield het verlangen om meer van die streken te weten, mij niet weinig bezig. De woorden van een Haussa-slaaf in de Tunesische stad Kaf, met wien ik in een gesprek over zijn vaderland

geraakte, klonken mij gedurig in de ooren. Op eenvoudige, maar voor mij indrukwekkende wijze zeide de inboorling van het Negerland, toen hij de belangstelling, die ik voor dat land gevoelde, bespeurde: »Als het God behaagt zult gij nog eens u opmaken en Kano bezoeken!" — De oude kolonel WARRINGTON, Engelsch consul in Tripoli, die in mij een navorscher van Binnen-Afrika scheen te vermoeden, had zelfs beproefd, mij van mijn voorgenomen togt door de kustlanden af te houden, terwijl hij mij zijn vollen bijstand verzekerde, ingeval ik zou ondernemen om in het binnenland door te dringen."

Zoo is het gemakkelijk te begrijpen, dat BARTH gaarne de gelegenheid aangreep om te voldoen aan zijn zoo lang reeds gekoesterd verlangen. Maar van zulk een man mogt men ook met reden verwachten, dat hij de expeditie ten hoogste bevorderlijk zou maken aan de belangen der wetenschap.

In November 1849 gingen BARTH en OVERWEG naar Londen en reisden, toen RICHARDSON te Parijs nog eenige dépêches wachtte, te zamen vooruit naar Tunis, waar zij den 15[den] December aankwamen. Terwijl zij zich hier van reiskleederen en andere benoodigdheden voorzagen, besteedden zij hun vrijen tijd aan uitstapjes in den omtrek, inzonderheid naar de ruïnen van het wereldberoemde Carthago. Op de treurige overblijfselen dezer eens zoo magtige en ontzaggelijke stad ontwierp BARTH de stoute plannen voor zijne grootsche onderneming. Den 30sten December verlieten zij Tunis, reden naar Sfakes en scheepten zich daar in op een armzalig vaartuig, om den tegenoverliggenden oever der kleine Syrte te bereiken. Zij hoopten in 48 uren de vaart te kunnen volbrengen, doch werden reeds den eersten dag door tegenwind genoodzaakt te ankeren. Verscheidene dagen bleven zij stil voor anker liggen; weder onder zeil gegaan en een eindweegs gevorderd zijnde moesten zij zich andermaal een oponthoud van eenige vervelende dagen getroosten. Eindelijk, na een togt van negen dagen, bereikten zij het gewenschte doel, de haven van Sarsis. Hoe nuttig deze proef mogt zijn voor de oefening van hun geduld, bij den aanvang eener onderneming, wier wèlslagen grootendeels van geduld en taaije volharding afhing, toch konden zij niet besluiten de reis te water voort te zetten. Wel was de reize te land naar Tripoli zeer moeijelijk, en BARTH zelf had vroeger de onveiligheid dezer streken tot zijne schade

ondervonden, maar zij wilden liever alle gevaren trotseren, dan nogmaals den toestand van slavernij te verdragen, tot welken zij op dat ellendige scheepje veroordeeld waren. Zonder eenige onaangename ontmoeting reden zij door de woeste streek der kust tot aan Soara; vandaar voerde de weg door bekoorlijke plaatsen, dikwijls met palmboschjes en ruïnen van oude steden voorzien, totdat zij den 18den Januarij 1850 te Tripoli aankwamen. In het huis van den voormaligen Oostenrijkschen consul vonden zij een gastvrij onthaal.

Twaalf dagen later kwam ook RICHARDSON hier aan, maar noch de boot, die men van Malta verwachtte, om het meer Tsad te bevaren, noch de werktuigen, wapens en tenten waren aangebragt. Daar het duidelijk werd, dat de toebereidselen voor de groote reis nog wel eene maand zouden duren, besloten BARTH en OVERWEG om in dien tijd de omstreken der stad te doorkruisen. 's Avonds van den 4den Februarij opgebroken, bereikten zij in weinige dagen den Noordelijken rand van de bergvlakte van Tripoli. Dat deel van het gebergte, dat zij eerst betraden, draagt den naam van Djebel of Yefren en heeft eene gemiddelde hoogte van 2200 voet. Tusschen de kegelvormige bergen zijn steile, ruwe dalen gevormd, waarin somtijds prachtige watervallen worden gezien. De bewoners behooren oorspronkelijk tot het geslacht der Berberen, doch maar weinigen spreken nog de moedertaal, en ook deze nog door de vermenging met het Arabisch verbasterd. Vroeger hadden zij hier aangename en welvarende woonplaatsen, die echter tegenwoordig, ten gevolge van de herhaalde, vruchtelooze opstanden tegen de Turksche overheersching, zeer in verval zijn. Hun gelukkige tijd, hun nationaal leven is vervlogen, en hunne dorpen zelfs hebben meer het aanzien van ruïnen dan van bewoonde plaatsen. Te midden van deze bouwvallige woningen verheft zich op den uitersten rand eener steile rots een kasteel der onderdrukkers, gewoonlijk »Kasr-il-Djebel", het bergslot, genaamd. BARTH vond het voorzien met eene bezetting van 400 man, doch slechts met drie kanonnen. Verder ten Zuid-Oosten, op den hoogsten top van den Djebel (2800 voet), staat een Romeinsch gedenkteeken van 36 voet hoog. Het schijnt afkomstig uit de tweede eeuw en wordt door de omwonende stammen nog altijd met eene soort van heilige vrees en vereering beschouwd. — Daar de steenachtige grond

hier niet geschikt is voor den graanbouw, leggen de bewoners zich vooral op boomkweekerij toe. Inzonderheid in de dalen ziet men talrijke groepen van dadelpalmen, van olijf-, granaat-, vijgen- en abrikozen-boomen. Vijgen maken op onderscheidene plaatsen een voornaam deel der voeding uit, even als de dadels in de vlakke landschappen van Noord-Afrika.

Ten Oosten aan den Djebel grenst het district Ghurian. Ook hier is eene vrij sterke Turksche vesting, »Kasr-Ghurian", op een vooruitspringend gedeelte van het plateau gebouwd, met het front Noordwaarts, zoodat zij het heuvelachtige landschap tusschen haar en den uitgedoofden vulkaan Tekut bestrijkt. De dorpen zijn in een ellendigen toestand en half verlaten, ofschoon het land tamelijk goed bebouwd is. Zelfs maakt het met de rijke saffraanvelden en schoone olijfboschjes, waartusschen op enkele plaatsen ook wijngaarden zich vertoonen, nog een aangenamen indruk. Eigenaardig zijn in Ghurian de vele onderaardsche dorpen, die waarschijnlijk door Joden zijn aangelegd. Reeds tijdens de verbreiding van den Islam waren over geheel Noord-Afrika vele Joden onder de Berbers vermengd, zelfs namen eenige stammen der laatsten het Jodendom aan. Even als hier vindt men ook in Marokko vele Joden onder de bewoners van de bergholen van den Atlas. — Weldra begon de landstreek, in de rigting naar het Tarhona-gebergte, een bepaald vulkanisch karakter te vertoonen. Op alle hoogten verheffen zich bazalt-kegels, doch nergens bespeurde men eenig boomgewas. Evenwel groeit het koren hier uitmuntend, en de zwervende Arabieren, die deze streek grootendeels bezet hebben, vinden hier genoegzaam voeder voor hunne talrijke kudden kameelen en schapen. Op de bergen en heuvels ziet men vele ruïnen van versterkte kasteelen en steden, deels uit den tijd der Romeinen, deels in de Middeleeuwen door de Arabieren gebouwd; ja zelfs onderscheidene vervallen gebouwen, die waarschijnlijk tot godsdienstige oogmerken dienden, dragen sporen van Scythischen oorsprong.

Het district Mesellata, verder Oostwaarts, levert eene aangename tegenstelling op met het eentoonige, van boomen geheel ontbloote Tarhona. Hier wisselen boomgaarden, korenvelden en olijfbosschen elkaâr af op de bekoorlijke vlakte. De bewoners van dit oord moeten het arbeidzaamste volk zijn in het gansche pachalik van Tripoli, en de geheele omtrek

heeft het aanzien van leven en nijverheid. Ook hier ontbreken de sporen niet van vroegere heerlijkheid; inzonderheid trok eene oude Moorsche vesting op den berg Kala of Gella de opmerkzaamheid van BARTH tot zich. Dezelfde tegenstelling van vergane grootheid en nieuw leven treedt te voorschijn bij de beroemde ruïnen van Lephis aan de zeekust; tusschen de menigvuldige bouwvallen bloeijen de goed onderhouden, vruchtbare graanvelden, olijven en dadelpalmen. — Den 26sten Februarij keerden de beide reizigers van dezen uitstap in Tripoli terug.

Nog waren de toebereidselen niet in orde voor de afreis, de tenten en wapens nog niet aangekomen, de bedienden niet gehuurd, de noodige maatregelen om de boot te vervoeren, niet getroffen. Een Europeaan kan zich geen denkbeeld maken van de moeijelijkheid voor de reizigers in die streken, om zich van dienaren te voorzien. Ook in het beste geval moeten zij er zich op voorbereiden, dat, wanneer zij eenmaal in het Zuiden zijn aangekomen en zij de gevaarlijke ontdekkingsreize zullen beginnen, de dienaars van de zeekust, die zij door toegevendheid en hoog loon tot dusver aan zich hebben trachten te verbinden, hen verlaten. Dan komt het er op aan om in een land, waar de geheele inrigting der leefwijze steunt op het bezit van slaven, zich vrije dienaars te verschaffen, die genegen zijn om het werk te doen, dat zij gewoonlijk door slaven zien verrigten. — BARTH zou gaarne een paard of een ezel tot zijn gebruik hebben gehad, maar paarden zijn te duur wegens den grooten voorraad voeder en water, dien men altijd moet meêvoeren, en de ezels in Tripoli zijn niet sterk genoeg voor zulk eene reis. Hij moest zich dus tevreden stellen met den lastigen kameel, en nog was het een geluk, dat hij een voortreffelijk Arabisch dier kon koopen.

Eindelijk was alles gereed om te vertrekken. Den 24sten Maart verliet de karavaan de stad en legerde zich, tot aan den 29sten, bij het verlaten dorp Ain-Sarah, opdat de overgang niet te plotseling zou plaats grijpen uit het gemakkelijke leven in de stad tot de bezwaren der reis. Daarop trok zij door de deels zandige en woeste, deels vruchtbare en goed bebouwde vlakten ten Zuiden van Tripoli naar het Ghurian-gebergte. De reis ging zeer langzaam voort, daar hevige regen een lang oponthoud veroorzaakte en in het algemeen een Arabisch reis-

gezelschap niet spoedig vordert, als de weg loopt door een streek, die voeder voor de kameelen oplevert, want ieder dier dwaalt naar eigen verkiezing links en regts af om hier eene grasplant, daar een struik af te weiden. De volken in de binnenlanden hebben daarom de gewoonte aangenomen om op reis al de kameelen achter elkaâr vast te binden. Men geraakte over de hoogten van den Ghurian, en nu, het land der olijfboomen verlatende, toog men naar het treurig woeste landschap Ghadama. Waren hier in den beginne nog enkele graanveldjes te zien, weldra verdween ieder spoor van bebouwing, en in plaats van boomgroepen zag men alleen laag struikgewas. Verkwikkend was in deze woestenij het gezigt van Wadi Ranne, een dal met frissche bronnen en welig groen voorzien. Hier werd het eerst eene nieuwe boomsoort (*Pistacia atlantica*) aangetroffen, die met haar heldergroen loof niet weinig toebragt tot de verlevendiging en versiering van het overigens kale oord. Eenige overblijfselen van Romeinschen oorsprong gaven het bewijs, dat eenmaal ook door deze streek een Romeinsche postweg was aangelegd, met sierlijke mijlpalen bezet, geen der negentien-regelige opschriften op deze steenen was echter meer leesbaar. Eene kleine kudde geiten en het blaffen van een hond waren de teekenen, dat het oord ook in zijne tegenwoordige gesteldheid bewoond werd. Hier ontmoette ons gezelschap eene karavane van 23 kameelen, die zestig slaven en slavinnen, de jammerlijke opbrengst dezer landschappen, vervoerde.

Op den 8sten April bereikten de reizigers de oase van Misda. Deze is gelegen in het hoogere gedeelte van Wadi Sofedjin, het grootste van alle dalen tusschen het Ghurian-gebergte en de Hammada, in de vruchtbaarste streek van het regentschap Tripoli. De woningen zijn verdeeld in twee dorpen en liggen midden tusschen gerstvelden en dadelboschjes. Van hoe geringe beteekenis deze oase met hare gehuchten ook schijne, is zij toch inderdaad van gewigt, omdat twee karavaanwegen, de eene van Mursuk, de andere van Ghadames, op dit punt zamenloopen. Ook is de oase merkwaardig voor den oudheidkenner, want Romeinsche en Arabische gebouwen tooijen de hellingen van het dal, en de ruïne van een klooster strekt tot bewijs, dat het Christendom ten minste tot in de twaalfde eeuw hier vasten voet heeft gehad. — Voorbij de oase vertoont

het land weêr hetzelfde woeste karakter als aan gene zijde. Zelden slechts bespeurt men eene kwijnende bloem of een ziekelijken struik op de steenachtige vlakte, en het fijne zand, door de heete winden opgedreven, stuift rondom en maakt het reizen zeer bezwaarlijk. Echter heeft ook hier voorheen eene beschaafde bevolking gewoond. Nog vindt men onderscheidene trotsche kunstwerken uit den tijd der Romeinen; inzonderheid wekte een gedenkteeken van 48 voet hoog, aan welks rijke en bevallige versierselen de tijd, in 17 eeuwen, maar weinig had kunnen beschadigen, de belangstelling en bewondering der reizigers op. Eene andere frischgroene oase, Gharia of Gharbieh geheeten, vond men aan den Noordelijken rand der groote Hammada, waar eenmaal een versterkte Romeinsche wachtpost met een hoogen toren zich bevond. Hier putten de karavanen hun watervoorraad voor de reis door de gloeijende, waterlooze bergvlakte, de Hammada, die zich in onafzienbare ruimte over dit gedeelte van Noord-Afrika uitstrekt. Om haar te vermijden, slaan de meeste reizigers den Oostelijken, veel langeren weg naar Mursuk in. De expeditie van RICHARDSON heeft dan ook, door den Westelijken weg over de Hammada te volgen, reeds hier, op zoo korten afstand van de kust, geheel nieuwe en onbekende plaatsen bezocht.

Hoe akelig en woest deze vlakte ook zij wegens hare naaktheid en haar volslagen gebrek aan water, toch beantwoordt zij niet aan de gewone voorstelling, die men zich in Europa van de Sahara maakt. Hier en daar vindt men toch eenig frisch, hoewel ook spaarzaam gewas, op enkele plaatsen zelfs eene groep dwergachtige palmboomen. De hitte van den dag wordt afgewisseld door koele, somtijds zelfs gevoelig koude nachten en verminderd door regenvlagen, die de zwaluwen der rotsen tot in de tenten der reizigers drijven. Daarentegen bemerkt men hier geen van die dieren, welke men gewoon is bewoners der woestijn te noemen, geene groote roofvogels, geen struisvogels, noch giraffen. In het algemeen schijnt het dierlijk leven hier nog minder ontwikkeld dan de vegetatie.

Na zes dagen reizens was de Zuidelijke helling van het plateau bereikt. Een ruwe, kronkelende bergkloof voert naar de uitgestrekte vlakte, en geeft gelegenheid om de geognostische vorming der Hammada waar te nemen. De geheele massa

der steile rotswanden bestaat uit zandsteen, dien men oppervlakkig voor bazalt zou houden, want niet enkel de zijwanden der kloven, maar ook de losgerukte blokken zijn volkomen zwart. Boven den zandsteen, op enkele plaatsen gedekt door eene laag klei met gips vermengd, rust eene laag mergel, en op deze, als bovenste korst, kalksteen met kiezel. Digt aan den rand der Hammada vertoont zich weêr eene bron, gewoonlijk el Hassi, de bron, d. i. de welbekende, de eenige op dezen weg, geheeten. Zij heeft water in overvloed, doch haar omtrek is weêr eene dorre, naakte zandwoestijn. — De Hassi wijst de grensscheiding aan tusschen de Staten van Noord-Afrika en de woonplaatsen van het Ethiopische ras. Want al het land, van hier Zuidwaarts, behoorde oorspronkelijk, d. i. in de historische tijden der oudheid, tot Ethiopië, en alleen de verovering door de Berberen en Arabieren heeft de oorspronkelijke bevolking vermengd. Van el Hassi leiden drie wegen naar Mursuk. De middelste, dien onze reizigers kozen, was woest en akelig. Aanvankelijk gaf de aanwezigheid van graniet nog eenige afwisseling aan den rotsgrond en bespeurde men in de dalen nog eenige kruiden, onder anderen het door de kameelen zoo geliefkoosde »Schiâ" (*Artemisia odoratissima*), doch weldra liep de weg met vele kronkelingen tusschen zandheuvels en rotsige hoogten door. Het voortgaan werd hier uiterst bezwaarlijk, de zandheuvels waren soms zoo steil, dat de kanten afgegraven moesten worden, om de beklimming voor de kameelen mogelijk te maken, en de grond was zoo gloeijend heet, dat men daarop niet langzaam gaan kon. Een thermometer, die een oogenblik in het zand gestoken werd, steeg tot 40° C. Toch wordt ook op deze zandheuvels niet alle plantengroei gemist. Hier en daar dragen zij groepen van palmboomen, die hunne bepaalde eigenaars hebben. Een interessant gezigt biedt hier het dal Schiud aan: eene smalle rij palmboomen, tusschen hoog opgaande heuvels van fijn, wit stuifzand als begraven; enkele boomen steken geheel boven de toppen der heuvels uit, terwijl van anderen, die lager staan, naauwelijks de kroon zigtbaar is. De eigenlijke levensaderen van de oase van Fezzan zijn Wadi e'Schati en Wadi Gharbi. In het eerste loopt de Oostelijke weg naar Mursuk zamen met de Westelijke. Op eene breede, terrasvormige rots ziet men de overblijfselen der stad Ederi, die

vóór omstreeks vijftien jaren door de Arabieren verwoest, nu door een dorp op weinigen afstand van daar is vervangen. Dit dorp is omringd door koornvelden en palmboomgaarden, tusschen welke een ruwe, met eene dikke zoutkorst bedekte bodem te voorschijn komt. Het gansche dal is eene vereeniging van de eigenaardigste tegenstellingen: hier de zwart geworden zandsteen, dáár groene velden met tarwe en gerst, zelfs met enkele vijgenboomen; hier een dadelwoud, dat in lange rijen over eene groote ruimte zich uitstrekt, dáár hooge zandbergen, die het dal ten Zuiden begrenzen; hier de kale grond, met eene witachtige korst overtrokken, dáár alles met digt gewas bezet. — Aanzienlijker en meer bevolkt is Wadi Gharbi, ook bij verkorting, el Wadi, het dal, genoemd. Reeds bij de eerste bron zat eene vrouw met twee aardig gekleede kinderen aan den voet van een palmboom. Zij behoorde tot de Asgar-Tuaregs, een stam, die zijne woonplaats thans verder in het Westen heeft, maar eerst langzamerhand uit de streken van Libyë, aan de grenzen van Cyrenaica, verdrongen is naar dit gedeelte van Fezzan. De menschen leiden hier een patriarchaal leven, in ligte uit palmbladen vervaardigde hutten, en beoefenen kameel- en schapen-teelt; ofschoon sommigen van hen in diepe armoede verkeeren. Zij onderhouden nog de familiebetrekkingen met hunne stamverwanten in Rhat, en gehoorzamen ook nog aan de bevelen van het stamhoofd. Mogten er vijandelijkheden tusschen de Turken en Tuaregs uitbreken, zoo zouden deze betrekkingen zeer nadeelig voor de overheerschers kunnen werken. De grootste dorpen van dit dal zijn Tekertiba en Ungraefe. Bij het laatste waren een aantal Negerslaven bezig het koorn te snijden, terwijl eenige slavinnen het naar de schuren droegen. Allen begeleidden den arbeid met gezang, en hunne dartele, onbetamelijke gebaren gaven eene duidelijke voorstelling van de zeden in deze landstreek. Want Wadi Gharbi is zeer berucht wegens de onzedelijkheid, die hier gepleegd wordt, vooral door de pelgrims naar Mekka, die jaarlijks hier doorreizen. Ook deze beide dorpen, als alle plaatsen in Fezzan, zijn zeer in verval geraakt. 't Levendigst echter getuigt Djerma, het oude Garama der Romeinen, van de verwoesting en ontvolking des lands; want in de plaats der stad van 5000 schreden in omtrek, ziet men heden slechts een klein gehucht, dat ongeveer

tien familiën huisvest; in zijne nabijheid verheft zich een Romeinsch grafteeken, het Zuidelijkste gedenkstuk van de magt der groote natie, die reeds vele jaren vóór onze tijdrekening tot hiertoe was doorgedrongen.

De streek tusschen El Hassi en Wardi Gharbi is gemiddeld niet meer dan 900 voet hoog, maar ten Zuiden van het laatste stijgt de grond weêr naar het hoogland van Mursuk. Dit land is met weinig uitzonderingen naakt en woest; alleen een groot palmbosch en eenige tuinen geven aan de omstreken van Mursuk een meer levendig en liefelijk aanzien. De expeditie bereikte deze hoofdstad van Fezzan den 6den Mei. Door den Britschen agent GAGLIUFFI werden de reizigers vriendelijk en voorkomend ontvangen.

Hoewel het pachalik Fezzan op de kaart eene vrij groote ruimte inneemt, is het echter inderdaad eene zeer weinig beteekenende provincie van het Turksche rijk; want hare gezamenlijke bevolking bedraagt slechts ongeveer 60,000 zielen. De militaire magt, met welke Turkijë zich het bezit van dit gebied verzekert, bestaat uit 630 man, een uiterst gering aantal, wanneer men daarbij de menigte troepen vergelijkt, die de Fransche regering in Algerië moet onderhouden. Evenwel is het, wegens den onoverwinnelijken afkeer der inboorlingen van de militaire dienst, moeijelijk deze troepen voltallig te houden, zoodat de regering genoodzaakt is hare toevlugt te nemen tot allerlei kunstgrepen. Dikwijls worden eenige mannen valsch beschuldigd van diefstal, in de gevangenis geworpen en dan, zoo als 't heet uit genade, onder de soldaten gestoken; ja het is gebeurd, dat jongelieden veroordeeld werden om den soldatenrok te dragen, omdat zij in de nabijheid van een schildwacht het stof der straten door hunne voetstappen in beweging gebragt en zoo de uniform bezoedeld hadden.

De stad Mursuk, hoewel naauwelijks een half uur gaans in omvang, is veel te groot voor het aantal inwoners, dat, met het garnizoen van 400 man daarbij geteld, zoo ongeveer 2800 zielen beloopt. Het grootste deel der stad, op eenigen afstand van de Bazar, die het middelpunt uitmaakt, is schaars bevolkt en half vervallen. De muren zijn van leem opgetrokken met ronde en hoekige bastions. Opmerkelijk in Mursuk is de ruime explanade of »dendal", die zich van de Oostpoort der stad tot aan het kasteel uitstrekt en het voornaamste gedeelte

wel luchtiger, maar ook geheel aan de hitte blootgesteld doet zijn. Het uiterlijk voorkomen der stad is niet kwaad en heeft zelfs iets schilderachtigs, maar men bemerkt terstond de buitengewone droogte, die hier heerscht. Die droogte maakt de plaats ook tot een onaangenaam woonoord. De ligging in eene holte van het plateau verhindert iedere reinigende luchtstrooming; de bodem, die maar zelden door een zachten regen bevochtigd wordt, vervult de lucht steeds met zanddeeltjes, welke den gloed der zonnestralen vermeerderen; bovendien doen de zoutpoelen, ten Noorden van de stad, voortdurend verpestende dampen opstijgen. De mensch kan de drukkende hitte niet ontvlieden dan in de koele vertrekken zijner woning, en hij vindt geene verkwikking dan in zinnelijke genietingen. Vooral het overvloedig gebruik van palmwijn mag bij de koortsachtigheid dezer streek wel in aanmerking genomen worden. Ook de plantaadje rondom de stad toont den invloed van deze drooge hitte. Op enkele plaatsen ziet men vruchtboomen, als: granaten, vijgen en perziken; groenten, behalve uijen, zijn hier hoogst zeldzaam. Met betrekking tot den handel is Mursuk in zoover van ongunstige gesteldheid, daar het enkel eene tusschenplaats is en geen zetel van rijke kooplieden. De jaarlijksche omzet in deze stad bedraagt eene som van omstreeks 100,000 Oostenrijksche thaler; zeven achtste deel daarvan wordt gebruikt in den slavenhandel.

Van Mursuk leiden twee wegen naar het Zuiden, de kortste Oostelijke over Bilma naar Kuka, de Westelijke door het land der Tuaregs over Rhat en Aïr naar Katsena en Kano. De laatste is de gunstigste voor den handel; want de Tuaregs zijn altijd bereid het benoodigde aantal kameelen tot het transporteren der goederen te leveren en waarborgen daarbij de veiligheid aan de kooplieden; de andere weg is zeer onveilig, en de handelaar moet daar zijne waren op zijne eigene lastdieren en op zijn eigen risico vervoeren. Onze reizigers kozen den Westelijken weg vooral omdat zij het merkwaardige bergland Aïr, dat nog nooit door een Europeaan betreden was, wenschten te bezoeken. Nu echter was het noodig de bescherming van een magtigen hoofdman te zoeken. Een aanzienlijk beambte van den sultan van Agades, een man van grooten invloed, MOHAMMED BORO genaamd, die zich juist op de terugreis van eene pelgrimaadje naar Mekka in Mursuk bevond,

werd echter door den Britschen consul GANGLIUFFI niet geschikt gerekend om den reizigers te verschaffen wat zij behoefden. Dus werd een hoofdman uit Rhat ontboden, die voor 200 Spaansche daalders op zich nam de karavaan te escorteren. Deze handeling bleek een misslag te zijn, die de expeditie later in groote verlegenheid bragt. Want de hoofdman van Rhat kon buiten zijn gebied geene bescherming verleenen; meermalen moest men de gunst der verschillende, vaak tegen elkaâr vijandige Tuaregstammen voor groote opofferingen koopen; en bovendien was MOHAMMED BORO door de hem bewezen minachting beleedigd.

Terwijl RICHARDSON nog wachtte op de aankomst der hoofdlieden van Rhat, verlieten de beide Duitschers de hoofdstad van Fezzan den 13den Junij, in gezelschap eener karavaan van Tinylkums. Dezen naam geeft men aan een in Fezzan gevestigden Tuaregstam, die bijna het geheele goederentransport op den weg naar Sudan in handen heeft. De geheele stam bestaat uit 350—400 familiën, welke innig aan elkander verbonden zijn. Zij behooren tot eene strenge Mohammedaansche sekte. Dikwijls luisterden BARTH en zijne geleiders naar de ernstige gebeden, die zij des avonds met velerlei afwisseling van toon, soms door een lang gerekt »ha, ha!" afgebroken, uitstortten. In den vreedzamen nacht, terwijl het maanlicht fantastisch speelde over de palmgroepen, lieten deze dof klinkende geluiden een diepen indruk achter op het gemoed des toehoorders. Het land behoudt tot aan de afhelling van de hooge vlakte doorgaans hetzelfde karakter als in den omtrek van Mursuk, eene ruime, over 't geheel kale vlakte, hier en daar afgebroken door kleine, vruchtbare dalen. In één dezer dalen vond men op de gladde wanden der loodregt afloopende rotsen merkwaardige, oude beeldhouwwerken. Het opmerkelijkste van deze, door eene wèlgeoefende hand vervaardigde kunstwerken was, dat daarop dikwijls runderen waren voorgesteld, terwijl men te vergeefs de afbeelding van een kameel zocht. Gewis moet dus het leven in deze landen voorheen geheel anders zijn ingerigt geweest dan tegenwoordig; ten minste zijn hier runderen niet enkel in overvloed geweest, maar ook als lastdieren gebruikt.

Het plateau van Mursuk, gedurig stijgende tot het aan den bergpas van Rhalle eene hoogte van 2300 voet heeft bereikt, daalt van daar weêr af naar de vlakte van Tayta, die zich

tot aan de Westelijke grens van Fezzan uitstrekt. De afscheiding van dit gebied en het land der Hogar-Tuaregs wordt aangewezen door een dal op 11° O. L. van Greenwich. Hier verliet de expeditie dus den Turkschen bodem en betrad het veel minder bekende gebied der Tuaregs, de merkwaardige stammen, die als kooplieden, karavaan-geleiders, akkerbouwers, zwervende herders of roovers het grootste der Westelijke Sahara, van Rhat in 't Oosten tot aan Timbuktoe in het Westen beheerschen.

De door de Arabieren met den naam Tuareg aangeduide Berberen, een volk van Semitischen oorsprong, noemen zich zelven Mazigh of Imoscharh. Hunne oorspronkelijke woonplaats was aan de Noordelijke grens der woestijn, doch door de Arabieren verdreven, breidden zij zich over de woestijn uit tot aan 't landschap Haussa en aan den oever van den zoogenaamden Niger. Ofschoon in eene menigte stammen of familiën gesplitst, hebben zij hunne spraak, het *Temaschirht*, hunne eigenaardige kenmerken en hun karakter overal bewaard. Naar het ligchaam krachtig ontwikkeld, hoog en slank van gestalte, met scherp geteekende, verstandige gelaatstrekken, zijn zij de schoonste der volksstammen van Noord-Afrika. De kleur hunner huid, in het aangezigt donkerbruin, is op de bedekte ligchaamsdeelen bijna zoo blank als die van den Europeaan. Hunne kleederdragt onderscheidt zich vooral door den Litham, een shawl, die het geheele gezigt tot onder de oogen bedekt en op de reizen door de woestijn groote dienst doet; daardoor wordt het fijne stuifzand afgeweerd en de lippen worden bewaard tegen het openbarsten. Voor het overige bestaat hun gewaad uit eene hooge, met een tulband omwonden muts, eene wijde tot onder de knie reikende toba, die door een lederen gordel zaâmgehouden wordt, tamelijk wijde broek en kunstig gewerkte sandalen. De stof is meestal blaauw geverwd of gespikkeld katoen, hoewel zij ook gaarne kostbaarder stoffen dragen. Bij feestelijke gelegenheden trekken zij een rijken, rooden burnoes aan met bonte zijde gevoerd. Hunne wapens zijn een ligte speer van zes voet lengte, een schild van antilopen-leder, een lang zwaard, een dolk, dien zij aan 't gewricht van de linkerhand vast maken, en somtijds ook een geweer, ofschoon zij in 't gebruik van dit laatste niet zeer bedreven zijn. De kameelen maken hun voornaamsten rijkdom

uit, op al hunne reizen en krijgstogten berijden zij Mahari, zoo als de snelvoetige kameelen van Midden-Afrika genoemd worden. Allen hebben zij den Islam aangenomen, doch zij zijn niet naauwkeurig met de geloofsstellingen bekend en veel minder fanatiek dan hunne Zuidelijke naburen, de Fellatah. Bijgeloovig in den hoogsten graad, behangen zij mutsen, borst en gordels met amuletten en spreuken uit den Koran, in kleine zakjes of zilveren doosjes. De vrouwen genieten meer vrijheid dan bij de Arabieren, gaan ongesluijerd en nemen deel aan de bedrijven der mannen; daarentegen is hare zedelijkheid, ten minste op de plaatsen waar een druk verkeer plaats vindt, niet zonder smet. Ook de mannen zijn overgegeven aan de zinnelijkheid; doch hun sterkste karaktertrek is krijgshaftigheid. Zij leven dan ook in voortdurende veete met elkander of met de naburen, en worden bij de Arabieren en bij de Negers evenzeer gevreesd.

De magtigste stammen der Tuaregs zijn tegenwoordig de Hogaren met de Asgaren in 't gebied tusschen Fezzan en Tauat, de Kelowi in Air en de Auelimmiden aan den Zuidelijken zoom der Sahara van Gober tot aan Timbuktoe. De laatsten waren later BARTH's beschermers en vrienden. — De Asgaren beheerschen een uitgestrekt gebied, doch kunnen evenwel niet meer dan 500 gewapende mannen in het veld brengen, want zij zelven maken het kleinste deel der bevolking van hun land uit; de groote massa bestaat uit voormalige, door de Asgaren overwonnen bewoners. Deze onderworpen stammen worden in alle landen der Tuaregs met den naam Imrhad aangeduid. De Imrhad der Asgaren, een bijna zwart geslacht, leven grootendeels in de kleine stad Barakat ten Zuiden van Rhat en in Djanet. — Deze beide zeer bevoorregte plaatsen in de woestijn schijnen hun geheel te zijn overgelaten, onder voorwaarde, dat zij zorg dragen voor de plantsoenen en tuinen, en de vruchten inzamelen, waarvan zij een gedeelte aan hunne heeren moeten opbrengen.

In het land der Asgaren bereikten onze reizigers het dal Tanessof. Daar zagen zij voor zich de eenzame, trotsche kruin van den geheimzinnigen berg Idinen, aan hunne linkerhand een lange bergketen, Akakus genaamd, prachtig verlicht door de ondergaande zon. De berg Idinen wordt door de inboorlingen gewoonlijk »Kasr-Djenun", paleis der geesten, geheeten,

tot welke benaming waarschijnlijk de zonderlinge gedaante van den berg aanleiding heeft gegeven; hij heeft het voorkomen van een met kunst vervaardigd gebouw, van kolossale muren en torens voorzien. De Tuaregs gelooven in ernst, dat daar de verblijfplaats van geesten is, en houden daarom het beklimmen van dien berg voor eene misdaad, die strenge straffen na zich sleepte. Dit bijgeloof zou op nieuw versterkt worden. BARTH namelijk besloot, zonder zich aan de waarschuwingen te storen, den berg naauwkeurig te onderzoeken, dewijl hij meende, hier welligt sporen en overblijfselen van eene oude godsdienst te vinden, en OVERWEG wilde hem vergezellen, om de hoogte te meten en de geognostische zamenstelling te bestuderen. Den 15den Julij verlieten beiden 's morgens de legerplaats; BARTH het eerst zonder geleider, want de Tuaregs waren niet te bewegen om mede te gaan naar het tooverslot. OVERWEG volgde met een bediende, zonder dat BARTH het wist. De afstand van de legerplaats tot aan den berg bleek veel grooter te zijn, dan het in den beginne scheen; de weg over zandheuvels en eene naakte, met steenen bestrooide vlakte was zeer lastig, en de hitte bijna onverdragelijk. Zeer afgemat bereikte BARTH eindelijk de smalle kam boven op den bergrug, die als een hoefijzer gebogen was. Van opschriften of beeldwerk was evenmin iets te zien als van de betooverde palmbosschen, die in de hersenen der Tuaregs spookten. BARTH had niets bij zich dan een weinig water, wat drooge beschuit en eenige dadels; hij kon zijn brandenden dorst niet volkomen stillen, en zelfs de rust, zonder eenige beschutting tegen de gloeijende zonnestralen was niet verkwikkend. De vrees, dat zijn gezelschap welligt in den namiddag de reis zou voortzetten, deed hem zich inspannen om zoo mogelijk de legerplaats weêr te bereiken. Hij steeg af in eene kale rotskloof en kwam zoo tot aan den voet des bergs. De hitte was groot. Door dorst gekweld dronk hij al het water, dat hem nog was overgebleven, in één op, daar hij deze verkwikking nuttiger achtte, dan dat hij nu en dan eene kleine, onvoldoende teug zou nemen. Dit geschiedde omstreeks den middag. Beneden aangekomen, klom hij op een zandheuvel om het dàl te overzien, maar geen levend wezen, geene tent was ergens te bespeuren; hij schoot een pistool af, geen antwoord volgde. Met groote moeite sleepte hij zich voort, tot hij met onuitsprekelijke blijdschap op geringen

afstand eenige kleine, ronde hutten bemerkte, tegen boomen leunende en met gras bedekt. Hij spoedt zich daarheen, maar zij waren verlaten; nergens een levend wezen, nergens een droppel water te vinden. Thans had alle kracht den eenzamen wandelaar begeven, bijna bewusteloos legde hij zich neder onder een grooten boom. Toen het geheel donker was geworden, werd beneden in het dal een groot vuur zigtbaar. Dat moest een teeken wezen van zijne hem zoekende makkers. Hij rigtte zich op en loste eene pistool. Met vertrouwen hoorde hij toe, hoe de luide klank over het dal rolde, hij luisterde, luisterde lang, alles bleef doodstil. Na eene lange pauze schoot hij nogmaals, maar ook nu verkreeg hij geen antwoord. Hij legde zich weêr neder, slapeloos en in eene hevige koorts bragt hij den nacht door. Eindelijk week de duisternis voor de morgenschemering. Alles was in de diepste stilte. De ongelukkige loste wederom zijne pistolen, maar geen antwoord trof zijn oor. De zon ging op en met de toenemende hitte werd zijn toestand al onverdragelijker. Hij kroop rond, elk oogenblik van houding veranderende, om de geringe schaduw te genieten, die de bladerlooze takken verspreidden. Met den middag was ook de laatste schaduwstreep verdwenen, er bleef niets over om zijn koortsig hoofd te beschutten. Hij leed onuitsprekelijk van dorst. Eindelijk geraakte hij buiten kennis en verviel in eene soort van waanzinnige droomerij.

In de legerplaats was intusschen alles vol onrust en in beweging. OVERWEG had den vorigen dag een anderen weg ingeslagen en was alleen teruggekeerd. Nog denzelfden avond ging hij met eenige lieden uit om BARTH te zoeken, maar kwam te middernacht onverrigter zake terug. Den anderen morgen werden twee troepen afgezonden, de eene, bij welke OVERWEG zich bevond, kwam tegen den middag terug zonder eenig spoor van den vermiste gevonden te hebben; de andere echter had voetstappen gezien, die naar het Noorden wezen. Dit was van gewigt, omdat men nu de zekerheid had, dat BARTH niet naar Rhat vooruitgegaan was. Ofschoon men weinig hoop koesterde hem nog levend te vinden, want de inboorlingen verzekerden, dat niemand die gedurende de hitte van den dag in de woestijn verdwaalde, langer dan twaalf uren in het leven kon blijven, wilde men toch niets onbe-

proefd laten, en er werd eene belooning van 50 dollars uitgeloofd voor dengene, die den verdwaalde zou vinden. Een Tuareg besloot de proef te nemen; op zijn kameel doorkruiste hij de vlakte rondom den berg; op acht mijlen afstands van de legerplaats bemerkte hij voetstappen en kort daarop hoorde hij eene zwakke, klagende stem roepende om water. Met de grootste zorgvuldigheid nam hij den uitgeputte op, wiesch en besproeide zijn hoofd, reikte hem voorzigtig een kleinen dronk, zette hem op zijn kameel en bragt hem, tot groote blijdschap der karavane, behouden bij zijn gezelschap terug. — Het krachtig gestel van BARTH herstelde spoedig van den doorgestanen schok; reeds den volgenden dag was hij in staat om de reis voort te zetten, en drie dagen later genoot hij weêr volkomene gezondheid.

Den 18den Julij kwam de expeditie aan te Rhat. Deze kleine stad ligt aan den Noord-Westelijken voet van eene rotshoogte, die zich midden in een dal verheft, ten Westen omringd door zandheuvels. Een dadelhof strekt in eene lange reeks uit naar het Zuid-Zuid-Westen; eene andere groep toont zich mede aan de Westzijde, die gevormd wordt door het deftige slot en de tuinen van den gouverneur HADJ-AHMED. De stad, op zoo gunstige plaats aangelegd, is zeker reeds van zeer oude dagteekening, ofschoon zij door geen Arabischen Schrijver vermeld wordt, dan alleen door IBN-BATUTA, den beroemden reiziger uit de 14e eeuw. Tegenwoordig bevat zij ongeveer 250 huizen, doch is voor den handel van groot gewigt. Want eene menigte goederen, zoowel uit het Zuiden als van de zeekust aangevoerd, wordt hier op de jaarlijksche markt verhandeld; en nog veel aanzienlijker zou dit gewigt worden, indien de bewoners van Tauat den regten weg van Rhat naar Timbuktoe wilden vrij laten. Deze echter beijveren zich om juist dien weg af te sluiten, om zoo zelve het voordeel van den karavaanhandel te trekken, die nu genoodzaakt is den langen omweg over Tauat te maken. De huizen in Rhat zijn niet wit, gelijk in de Arabische steden, maar van eene morsige kleur, uit ongebrande baksteenen en leem opgetrokken. Eene enkele minaret en groot gebouw, dat tot algemeen gasthuis dient, steken boven de platte daken der overige huizen uit. Een aantal hutten van stroo en palmtakken vormt eene soort van

voorstad. De tuinen leveren een weinig tarwe, gerst, *pennisetum typhoideum* en eenige boomvruchten op; de tarwe gelukt echter alleen in vochtige jaren. De Tuaregs in Rhat leven uitsluitend van den arbeid der Imrhad, en van de schatting die zij van de doortrekkende karavanen heffen.

Richardson was door de Engelsche regering belast om een handelsverdrag te sluiten met de Tuaregs te Rhat, daar het van 't hoogste belang geacht werd om voor den Europeschen handel den toegang tot Midden-Afrika te openen. De onderhandelingen hadden echter geen gevolg; zij stuitten af op de hebzucht der Tuaregs en op hunnen weêrzin tegen de afschaffing der slavernij. Ontevreden over dezen slechten afloop, verheugden de reizigers zich na zeven dagen van Rhat te kunnen vertrekken, te meer dewijl de verdere reis liep naar te voren nooit bezochte, in Europa geheel onbekende landstreken.

Vereenigd met eene karavane van Kelowi, die den vreemdelingen bescherming op de reis hadden beloofd, trok ons gezelschap nu naar het hoogland der Asgaren; deze wildernis, 4 à 5000 voet boven de zee verheven, bood een ruw en woest schouwspel aan. Overal zwarte zandsteenklippen, doorsneden van diepe kloven en kleine dalen. De lucht is hier verfrisschend en gezond, maar de bijna volstrekte onvruchtbaarheid van den bodem verhindert elke vestiging van menschen. De plantengroei is beperkt tot de weinige, kleine dalen en ook daar nog schaars. In dit middelste en hoogste deel der Sahara houden zich dan ook slechts weinige Nomadische familiën op. — Men bereikte het dal Asiu, waar zich zeven bronnen bevonden. De reizigers meenden nu het bezwaarlijkste deel van den togt te hebben afgelegd. Zij zouden op onaangename wijze van hunne dwaling overtuigd worden. Reeds den volgenden dag sloten zich drie personen bij de karavane aan, wier voorkomen zeer verdacht was. Weldra bleek het, dat zij door een grooter getal werden gevolgd en dat er een aanval op de expeditie beraamd werd. De toestand der Europeanen werd nu uiterst benaauwd. Zij begrepen op de hulp van hunne begeleiders, de Kelowi, niet te kunnen vertrouwen; allen stonden als Mohammedanen vijandig tegenover de Christenen, van de meesten had men de hebzucht reeds leeren kennen, eenigen schenen zelfs met de roovers in verstandhouding. Bij Tarhadjit,

het eerste dorp, dat de reizigers na het verlaten der woestijn aantroffen, vertoonde zich werkelijk een kleine troep roovers, op kameelen rijdende; zij vorderden de uitlevering der Christenen. Daar hen een hevig kleingeweervuur begroette, verwijderden zij zich, doch twee dagen later kwamen zij in het dal Imenan weder te voorschijn en wel in veel grooter aantal. Gedurende den nacht stalen zij eenige kameelen, en 's morgens daagden zij openlijk de karavane uit tot een gevecht. Ieder greep naar de wapens, en de Europeanen, door hunne getrouwe geleiders ondersteund, hadden het geluk de rooverbende op de vlugt te drijven. De overwinning baatte niet veel. Herhaaldelijk keerden de roovers terug, zij verklaarden luide, dat zij niet met de inboorlingen, maar alleen met de Christenen te doen hadden, deze moesten uitgeleverd worden, of terstond terugkeeren, of een groot deel der bagaadje als losgeld afstaan. De Europeanen zagen zich genoodzaakt deze laatste voorwaarde aan te nemen en offerden negen kameelen benevens eenige goederen ter waarde van 50 pond Sterl. op. Doch hiermede was het gevaar niet opgeheven. Naauwelijks hadden de reizigers het eigenlijke bergland Air betreden, of zij werden overvallen door eene andere partij, die hun het alternatief stelde: den Islam aan te nemen of te sterven. Wat te doen? Geen uitweg bleef hun over, geen middel kenden zij om hulp te verkrijgen tegen het geweld dezer woestelingen; evenwel wezen zij de verandering van godsdienst bepaald af. In diep stilzwijgen zaten de drie Europeanen in hunne tent, ieder oogenblik een gewelddadigen dood verwachtende; plotseling treedt een der getrouwste bedienden haastig binnen, en roept met hartelijke deelneming uit: »Gij zult niet sterven!" Daar was eene overeenkomst getroffen, volgens welke de reizigers 35 pond Sterl. zouden betalen en daarvoor ongestoord verder trekken. Het materiëele belang was van meer gewigt geacht dan het godsdienstige.

De verdere reis naar Tintellust, de residentie van den Sheich ANNUR, ging voorspoedig en veilig voort, onder bedekking van een sterk escorte, dat de hoofdman aan de expeditie had te gemoet gezonden. Tot vermaak der Europeanen werd in een dal, door steile bergen omgeven, een wedren te kameel gehouden. Een vrij zonderling schouwspel. Men

stelle zich een kameel voor in galop gebragt, den ruiter op een klein, slecht vastgemaakt zadel boven op den bult van het dier heen en weêr hotsend, terwijl zijne veelsoortige wapens, voorraadzakken en lederen versiersels overal rondom zwaaijen en zijn groot schild van stijf leder voortdurend het dier op de ribben slaat. Een paar van de koene ruiters beten in het zand en er werd spoedig een einde aan het spel gemaakt.

Twee maanden lang hield de expeditie zich op in Tintellust, ééne der aanzienlijkste plaatsen van Aïr. De Sheich ontving de reizigers op eene rondborstige, barbaarsch-welwillende wijze. Ofschoon hij hen als Christenen onrein en schuldig achtte, meende hij, dat de vele gevaren en moeijelijkheden door hen verdragen, hen hadden gelouterd; zij hadden nu niets anders te duchten dan het klimaat en de dieren. Hij zou hen niet verhinderen de reis voort te zetten naar Sinder, en was zelfs bereid, indien zij het verlangden, tot hunne bescherming met hen te trekken, tegen betaling van eene bepaalde som gelds. Hij ging openhartig met hen om, gaf eenvoudig te kennen, wat hij verlangde; en had hij dit verkregen, zoo hield hij trouw zijn woord. — Intusschen was de regentijd begonnen. Dagélijks, bijna regelmatig des namiddigs tusschen 2 en 3 ure, stortten de regenstroomen neêr. In weinige dagen was een nieuw leven in de natuur ontwaakt, snel kwamen de frissche bladen en jonge spruiten van den waaijerpalm (*Capparis sodata*) en van de groote *Mimosae* te voorschijn, en ook in de dierenwereld toonde zich nieuwe kracht en beweging. De loofrijke boomen schaterden van het gekweel der vinken en het gekir van tortels en Egyptische duiven; apen klommen, zoo dikwijls zij niemand in den omtrek bespeurden, naar beneden in het dal om te drinken; hyena's en jakhalzen slopen des nachts loerend rond, nu en dan klonk ook het verwijderd gebrul van een leeuw. De lucht was, ondanks de vochtigheid, gezond en versterkend.

De reizigers maakten zich het lang verblijf ten nutte, om den toestand van dit tot hiertoe volstrekt onbekende land, zoo naauwkeurig mogelijk te onderzoeken. RICHARDSON hield zich met taalkundige studiën, vooral met statistiek en topographie, bezig; OVERWEG zette zijne natuurkundige nasporingen voort; BARTH zocht vooral inlichtingen omtrent de geschiedenis en

de betrekkingen der bevolking te verzamelen. Merkwaardig zijn de mededeelingen des laatsten daaromtrent. Het land moet oorspronklijk Asben hebben geheeten, zoo als het nog tegenwoordig door de zwarte bewoners genoemd wordt; de naam Air, door de Arabieren Ahir geschreven, werd waarschijnlijk eerst door de Berberen, die het land veroverden, ingevoerd. Het was eerst een koningrijk van de Goberaua, den aanzienlijksten en edelsten stam der Hausa-natie. Reeds vóór 400 jaren viel het in handen der Tuaregs, maar de Kelowi, de tegenwoordige beheerschers, veroverden het omstreeks 1740. De veroveraars verbonden en vermengden zich met de oorspronkelijke bewoners, in plaats van ze uit te roeijen. Van daar dat men hier thans een gemengd ras vindt, en dat de Kelowi door de zuivere Berber-stammen met zekere verachting beschouwd en somtijds zelfs als »ikelan" (slaven) bestempeld worden. Uit dezelfde oorzaak schijnt ook de zonderlinge gewoonte verklaard te moeten worden, volgens welke de vrouw bij het huwelijk de woonplaats bepaalt, waar zij zich wil vestigen. Wanneer toch in Asben iemand eene vrouw uit een ander dorp trouwt, verlaat zij hare woonplaats niet om haren man te volgen, maar hij is verpligt zich in haar dorp te vestigen.

De Kelowi zijn weder in onderscheidene kleinere afdeelingen gesplitst, die ieder haar eigen naam dragen. Hun gemeenschappelijk opperhoofd was te dien tijd ANNUR in Tintellust. 't Is opmerkelijk, dat de heerschappij van dezen vorst niet op zijn zoon, maar op den zoon zijner zuster overerft. Deze wijze van opvolging is in vele staten van Midden-Afrika even als op sommige plaatsen in Indië gebruikelijk. Als oppergebieder erkennen de Kelowi bovendien den sultan van Agades, die door hen gezamenlijk met twee andere Tuaregstammen, Kelgeress en Itissan, gekozen wordt. Gewoonlijk leven deze veelvuldige stammen met elkander in tweedragt en verdelgen elkaâr onderling door bloedige oorlogen. Alleen dan, wanneer het belang der geheele natie op het spel staat, handelen zij eensgezind en gemeenschappelijk. Zoo hadden zij te zamen vóór niet langen tijd een oorlog gevoerd tegen het vijandige volk Uëlad-Sliman, die hen van het kostbaarste, dat zij bezaten, de kameelen ten getale van 50,000, poogden

te berooven en bovendien de zoutputten, de hoofdbron van hun bestaan, trachtten te bemagtigen.

Het geheele volksleven dezer onderscheidene, maar zwak verbondene stammen is ten hoogste belangrijk, zoowel wegens het in 't oog loopend verschil van ligchaamsbouw en zeden, als om de zeer verschillende leefwijze; want terwijl deze bij hunne vaste woonplaatsen den grond bebouwen, kameelen, runderen, ezels en geiten houden, leven gene van den zouthandel, van rooverijen of van den arbeid der slaven. Vooral de zouthandel is van het grootste gewigt en voorziet in de meeste behoeften der bevolking. Voor zout worden bijna alle benoodigheden, kleederen en levensmiddelen ingeruild.

(*Het vervolg in* N°. V, *dat te gelijk met dit* N°. *wordt verzonden.*)

OP- EN AANMERKINGEN.

WELK EENE EER VOOR NEDERLAND! — Zoo tuk als Nederland is op Fransche romans, zoo minachtend zag tot nog toe Frankrijk neder op onze litteratuur. Wat zou ook de toongeefster en voorgangster der beschaving van de mannen der trekschuit kunnen leeren? Maar ziet, thans brengt de speculatiegeest, die zwaluw zoekende zelfs in de meest verwijderde hoeken, ook hierin verandering. Frankrijk heeft een Nederlandsch boek vertaald, en dan nog wel een roman, en — wat wel het meest bevreemding wekt, — het doet eene goede keuze.

De firma HACHETTE & C°. te Parijs had reeds sedert eenigen tijd eene »Bibliothèque des meilleurs romans étrangers" uitgegeven. BULWER, DICKENS, THACKERAY, CURRER BELL, G. FREYTAG en andere beroemde Engelsche en Duitsche schrijvers hadden daar eene wèl verdiende plaats gevonden. En waarlijk, dezer dagen is nu ook een echt Hollandsche roman, VAN LENNEP'S »FERDINAND HUYCK", daar bijgevoegd. Mijn vaderlandsche borst zwol van genoegen, toen ik dat zag.

Men moet echter niet vergeten, dat men het tegenwoordig dan ook overal van daan haalt. Vertalingen van Russische, Hongaarsche, en Poolsche romans zijn reeds niet vreemd meer in Frankrijk, ja, Perzië en Turkijë zien hunne geestesvruchten in de taal der beschaving overgezet. Zelfs Moraal neemt

men van de Muzelmannen aan, zooals b. v. verleden jaar een Turksch zedekundig werk in Parijs verscheen: »Conseils de NABI EFENDI à son fils ABOUL KHAIR."

Doch tegenover Frankrijk is het al veel eer voor Nederland, dat wij ten minste niet bij de Turken achterstaan.

FIJN, MAAR BRUTAAL. — In het opstel over ORSINI van het vorige N°. werd reeds de gissing geopperd, dat waarschijnlijk 's mans vader aan dezelfde zamenzwering tegen den Paus had deelgenomen, waarin ook de beide broeders BUONAPARTE (de eene reeds overleden, de andere thans Keizer) betrokken waren. Dit blijkt werkelijk het geval geweest te zijn. Maar nog sterker is het, dat de advokaat van ORSINI, Mr. JULES FAVRE, van deze omstandigheid gebruik heeft durven maken. In zijn pleidooi heeft hij ook de geschiedenis van den ouden Heer ORSINI opgehaald, en eindigt met te zeggen: »en 1831 il conspirait contre le gouvernement Pontifical *avec d'illustres complices.*"

Dat de *Letteroefeningen* eens van zulk eene omstandigheid gewagen, kan er door; dat de Engelsche bladen ronduit zeggen: »het is nog zoo lang niet geleden, dat gij zelf, Keizer der Franschen, in datzelfde Engeland, waar gij thans zoo over klaagt, eene wijkplaats hebt gevonden, en insgelijks van daar uit tegen het toenmalige gouvernement hebt zamengezworen, — dat laat zich begrijpen; maar dat men in Parijs zelf, bij eene openbare zitting van het Hof van Assises, al is het dan ook onder bedekte termen, durft zeggen: »Uwe Majesteit was weleer aan dezen man of aan zijn vader gelijk!" — dat is een belangrijk verschijnsel.

Wat klagen die Franschen toch, dat de vrijheid van spreken aan banden wordt gelegd, omdat couranten aan de grenzen worden aangehouden, tijdschriften opgeheven, aan beambten het schrijven in dagbladen verboden, spionnen allerwege vermenigvuldigd worden, enz. enz.? Zij mogen immers zeggen, wat zij willen, of — zij willen zeggen, wat zij mogen, en meer dan dat.

MENGELWERK.

NEDERLAND IN 1666, NAAR 'T LEVEN GETEEKEND IN ENKELE LOSSE TREKKEN, DOOR EEN DUITSCH TIJDGENOOT (*).

DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL EN EENIGE HARER PROFESSOREN; LEIDEN — AMSTERDAM — 'T HUIS TE RIJSWIJK EN WILLEM III AAN TAFEL — DE OPGEBRAGTE ENGELSCHE SCHEPEN TE GOEREE.

DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL, ENZ.

Bij mijne komst te Leiden, vond ik onder de studenten veel landslui, die mij allen hartelijk ontvingen. De meesten waren van adel. Met GOTFRIED BESSER VON OLAU vernieuwde ik onze oude kennis uit Silezië, en wij werden groote vrienden.

De akademie was in vollen bloei. De professoren in alle vakken waren louter *lumina* [lichten]; en 't aantal studenten liep over de *drie duizend.* GOLIUS, als taalkenner en wiskundige beroemd, was rector; en bij hem liet ik mij als student inschrijven.

In de theologische faculteit was de *senior* ABRAHAM HEIDANUS, uit den Boven-Palz geboortig. In zijne jonge jaren had God

(*) Deze tijdgenoot was FRIEDRICH LUCAE, een Sileziër van geboorte, die toen te Leiden in de theologie studeerde. Zijne nagelatene aanteekeningen gingen vijfmaal, onder zijne nakomelingen, van vader op zoon over, en zijn eerst in 1854 uitgegeven: *Der Chronist* FR. LUCAE. *Ein Zeit- und Sittenbild, aus der 2ᵉⁿ Helft des* 17ᵉ *Jahrh. von Dr.* F. LUCAE. 't Hier gegevene is, met sterke verkortingen, *naar* dit werkje gevolgd. De Latijnsche woorden en de dus „ " geteekende zijn in 't oorspronkelijk. Met [?] heeft d' inzender zijne onkunde en twijfel gemerkt. — Als eenmaal onze zoo rijke geschiedenis niet meer bijna uitsluitend als eene historie der staatspartijen en der staatkunde zal behandeld worden, maar ook als eene beeldengalerij van 't werkelijk leven der vorige tijden, *dan* kan er uit dit en soortgelijke schriften nog menig kostbare trek ontleend worden.

hem bijzonder gezegend. Nog student zijnde, preekte hij eens. Een van zijne toehoorders, een rijk koopman, vond er zooveel behagen in, dat hij hem de hand zijner dochter liet aanbieden. 't Huwelijk kwam tot stand, en HEIDANUS werd, op deze wijze, erfgenaam van verscheidene tonnen gouds. — De beroemde COCCEJUS had grooten toeloop, vooral van Nederlanders, Engelschen, Schotten, Franschen, Hongaren, Zevenburgers en Westfalen. Even als HEIDANUS, was hij een deftig heer, blond van wezen, met eene gekrulde pruik op. De ruime professorale toga, met zwart atlassen kraag en opslagen, stond hem daarbij zeer goed. Omtrent de studenten, vooral omtrent de buitenlanders, was hij zeer beleefd. Bij onze bezoeken, intusschen, liet hij zich niet lang ophouden; zijne *grandessa* (*) brak 't gewone gesprek dan al heel spoedig af.

Onder de regtsgeleerde professoren waren VAN THIEMEN en COLONUS in groot aanzien. De andere heeren van de faculteit heb ik niet gekend.

Geene minder groote lichten had de geneeskunde aan te wijzen. Men hield 't er voor, dat Dr. SILVIUS in Nederland, noch Duitschland zijns gelijken had. Als ontleedkundige was Dr. VAN HOVEN vooral *in sectionibus* ervaren.

Ook de philosophische faculteit schitterde door groote mannen. JACOBUS GOLIUS, toen reeds hoog bejaard, was in zijne jeugd met een *stipendium* van de Staten-Generaal naar de Levant geweest (†). Hij onderwees 't Arabisch, Syrisch en Aethiopisch; 't Sineesch was hem zoo gemeenzaam als zijne moedertaal. JOHAN FREDERIK GRONOVIUS, als *polyhistor* en *criticus* zonder gelijken, tevens een beroemd philoloog en professor in de welsprekendheid, was de roem der akademie. Vele

---

(*) Dit schijnt een modewoord van den schrijver of van zijn tijd; 't komt meermalen in 't boekje voor.

(†) JACOBUS GOLIUS, was rijk, aanzienlijk, en een groot geleerde, vooral omtrent het Arabisch een der verdienstelijkste mannen zijner eeuw. Of hij een *stipendium* had, weet ik niet; 't is niet waarschijnlijk. Voor zijne studiën was hij in 1622, onder 't gevolg van 't Nederlandsche gezantschap, naar Marocco geweest. Op eene tweede reis, 1625, vertoefde hij, uit liefde voor zijn vak, anderhalf jaar te Aleppo, bezocht een deel van Mesopotamië en Arabië, ook Constantinopel — *Levensbeschrijvingen van eenige voorname meest Nederl. mannen en vrouwen*, D. VI; en SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool.*

studenten kwamen vooral om hem. Bij zijne voordragt hield hij altijd de oogen toe. Dit gaf aan zijne *suada* [overreding] een bijzonderen nadruk [?]. De professor in de geschiedenis en politiek, GEORGIUS HORNIUS, is een man, wiens roem niet onder zal gaan, zoolang de wereld staat (*). Hij had maar één oog, maar met dat eene zag hij meer dan anderen met twee, zoo als de Hollanders plegen te zeggen. Mij was hij bijzonder genegen. Als 't collegie was afgeloopen, moest ik hem dikwijls gezelschap houden en eene pijp bij hem rooken.

De *moraal* onderwees Dr. STUART, een Engelschman van geboorte. Hij nam zijnen post uitstekend waar, en wat hij voordroeg, was voortreffelijk. Maar hij was een Engelschman, en had wat een raar gezigt. Zoodoende had hij van de jonge Hollanders, zoowel op straat als op 't collegie, vrij wat uit te staan. Ik bezocht hem nog al; en daar was hij zeer mede ingenomen. Hij zeide mij dan ook, dat de Duitschers hem vrij wat meer achting betoonden, dan de ruwe Hollanders. Omstreeks dezen tijd huwde hij de nagelatene dochter van den beroemden THISIUS. Deze was eene zeer »galante" dame, ook bij de studenten zeer bekend. Een andere professor in deze faculteit was DE RAEY. Als voorstander van de Cartesiaansche wijsbegeerte, kreeg hij een grooten aanhang. Hij en STUART, die zich streng aan ARISTOTELES hield, waren geslagene vijanden. Meermalen kwam het tot belagchelijke tooneelen tusschen hen beiden, en tot vechten onder de studenten. DE RAEY had toen den naam van den eersten wijsgeer van Nederland te zijn. Zoowel in taal als in zeden, was hij een echt Hollander; aan beleefdheid stoorde hij zich weinig.

Over 't geheel genieten de studenten te Leiden vele voorregten; maar ze moeten ingeschreven wezen. Zoo hebben ze vrijdom van accijns voor wijn en bier. Als een student van elders eene ton bier laat komen, kost ze hem maar acht gulden, terwijl een burger er tien voor moet betalen. Op een vat wijn van acht-en-veertig gulden, wint hij er acht uit. Met het eten is 't naar evenredigheid; en de studenten, wier

(*) Tijdgenoot en nakomelingschap wegen niet altijd met dezelfde weegschaal. Volgens SAXE, *Onomasticon Litt.*, aangehaald bij SIEGENBEEK, hebben des mans schriften geene bijzondere waarde. En nog staat de wereld.

patria digt bij Holland ligt, kunnen hier goedkoop studeren. Men kan zijn vrijdom ook aan een ingezetene verkoopen; en dat gebeurt nog al. De privaat-collegiën kosten de studenten niet. De professoren trekken daarvoor *f* 2000 's jaars [??]; maar daarom houden ze ook liever openbare dan privaat-collegiën.

Hoe groot 't aantal van studenten ook is, nooit heb ik veel van vechtpartijen gehoord. Maar wij, Duitschers, hadden nog al van de straatjongens te lijden. Dikwijls sarden ze ons en riepen ons na: *mof*, *mof*, *hazekop!* Wil men 't hun betaald zetten, dan komt het janhagel voor de jongens op, en 't wordt niet beter.

Wij, Sileziërs, hielden ons meest onder elkander, en we kregen in dien tijd een witten voet bij de Nederlanders. De Silezische jonkers, namelijk, die hier *mathesis* studeerden, hadden, als proef hunner bedrevenheid in dit vak, een vuurwerk gemaakt. Om 't af te steken, namen ze de gelegenheid te baat, die de openbare vreugdebedrijven over de overwinning in den vierdaagschen zeeslag hun aanbood, Junij 1666. 's Avonds om negen ure voeren ze met een schip door de voornaamste grachten van Leiden, onder 't geroep van *vivant Batavi!* Inmiddels lieten ze, onder een toevloed van duizenden van aanschouwers, raketten, waterkogels en ander vuurwerk opgaan. De Staten-Generaal [?], d' Universiteit en de Regering namen dit zeer gunstig op. Drie dagen na 't gebeurde, betuigde de Rector Magnificus aan die van de Silezische natie zijn bijzonderen dank. 't Kwam in de couranten, en 't land door, hadden de Sileziërs er alle eer van.

Wat nu de stad Leiden zelve betreft, ze is rijk aan groote en schoone kerk- en stadsgebouwen. De Hoogelandsche en de St. Pieterskerk zijn de voornaamste. De laatste heeft twee uitmuntende orgels, waarop in 't najaar, even als te Utrecht, 's avonds van vijf tot zes uur bij kaarslicht gespeeld wordt, terwijl de toehoorders door de kerk wandelen. In beide kerken te zamen, komen 's zondags zeker een *zes duizend* kerkgangers. — Voor de Hoogduitschen is er ook eene kleine kerk. Ik ging er altijd aan 't nachtmaal, dat er op de in de Nederlanden gewone wijze gehouden werd, aan lange tafels, waaraan de nachtmaalsgangers achtereenvolgend plaats nemen. — De Luthersche gemeente was eveneens vrij talrijk. — De

Doopsgezinden hebben er ook hunne openbare godsdienst. Meermalen woonde ik die bij, om hunnen leeraar te hooren, een man van buitengewone gaven. — Onder de stadsgebouwen is 't raadhuis niet onaanzienlijk, en even zoo min 't weeshuis, waarin 1000 arme jongens en meisjes opgevoed worden. — Op de straten, met klinkers [?] geplaveid, is 't zindelijker dan 't in Duitschland is in de huizen van vele aanzienlijken.

's Zomers ben ik dikwijls te Leiderdorp geweest, waar de Leidenaars, als 't mooi weêr is, bij duizenden heengaan. Men ziet in die streken uitmuntend rundvee; landbouw is er weinig of niets. — Die gezond en sterk van gestel is, kan zich te Leiden goed »diverteren", maar zwakke gestellen moeten voorzigtig wezen. Door den moerassigen grond is de lucht meestal besmet. Omdat de bodem week en onvast is, begraaft men de dooden in de stadsbolwerken; die van meer aanzien zijn in de kerken; ook wel op andere plaatsen, waar men maar een vasten, droogen grond vindt [?]. Bij de begrafenis, geheel anders dan in Duitschland, worden geene gezangen gehoord, geene schoolkinderen volgen 't lijk; er is predikant, noch lijkreden.

AMSTERDAM.

Besser en ik zetten ons op een morgen in de trekschuit, en voeren, over Haarlem, naar Amsterdam. Haarlem is schoon en volkrijk, bijna zoo groot als Rotterdam. Er is veel vertier, en de garenhandel op Silezië, die inzonderheid van hier wordt gedreven, levert der stad veel voordeel op.

't Was ons doel niet, te Amsterdam alleen te gaan eten en drinken: we wilden hare merkwaardigheden zien, die overal in de wereld beroemd zijn; en bepaalden daartoe veertien dagen. Zoolang zijn we er ook gebleven.

Even als elders, ging ik eerst kerken en torens zien. De Nieuwe Kerk, om 't orgel en den kunstig bewerkten predikstoel, beviel mij zeer, enz. enz. — Omtrent de Gereformeerde predikanten moet opgemerkt worden, dat de gemeente hen als goden vereert. Zelfs de regering der stad moet hen ontzien, en veel toegeven, opdat de groote hoop niet in beweging kome.

Onder de wereldlijke gebouwen heeft het stadhuis den voorrang, enz. We gingen ook de beurs zien. Van grootte is ze omtrent als die van Antwerpen, maar ze is fraaijer. Hier hoort en ziet men dagelijks 't nieuws uit alle oorden der

wereld. Op postdagen worden er de couranten hardop voorgelezen, even als eene leerrede in de kerk wordt voorgedragen. Heer Pasquil blijft ook niet voor de deur staan, maar treedt mede binnen. Nu eens »roskamt" hij den Prins, dan de Staten; ditmaal heeft hij 't op de regering van Amsterdam, een andermaal op de kooplieden voorzien. Ongemerkt strooit somtijds iemand de pasquillen op het punt, waar de meeste kooplieden bijeen zijn; en, eer men er op denkt, is de vriend verdwenen.

De regering verliest het onderwijs niet uit het oog. 't Oude Agnietenklooster is door haar tot een *gymnasium academicum* ingerigt. Ook in 't Bethaniënklooster wordt de jeugd in allerlei talen en kunsten onderwezen [?]. Eveneens in de nieuwe stads Latijnsche school, waarvan, niet lang geleden, de beroemde JUNIUS rector was. *Disciplina est vitae scipio:* onderwijs en tucht zijn de steun van 't leven, staat er boven den ingang der laatste. Over 't geheel evenwel wil de Nederlandsche jeugd daar niet veel van hooren. De onderwijzers moeten behoedzaam te werk gaan, of 't wordt de verkeerde wereld, en 't kind straft den meester [?].

Van alle levensbehoeften is te Amsterdam ruime voorraad. De herbergen zijn uitmuntend, vooral de Heerenlogementen, met hunne prachtige vertrekken, bediening, keuken, kelders, galerijen, stallingen. Men kan er vorsten en koningen ontvangen. De Heerenlogementen behooren aan de stad; 't grootste is voor *f* 10,000 verpacht. — Gewoonlijk geeft men twee gulden voor 't middagmaal, waarbij zich altijd eene heerlijke muziek laat hooren. Wie er lust in heeft, kan er met vorsten en groote heeren aan tafel gaan (*).

Handel en nijverheid bloeijen; vooral is de graanhandel ontzettend. Straten en stegen zijn vol rijke winkels van »galanteriën", van gemaakt goud en zilver, juweelen, boeken, platen, schilderijen en andere voorwerpen. Intusschen, die den weg weet, kan, met dat al, hier goedkoop leven, zooals »ik en Dr. BESSER" ook deden. En in 't algemeen is 't in de logementen te Amsterdam goedkooper dan te Hamburg. Over 't geheel zijn de Hamburgers er meer op uit dan de Amster-

(*) Zoo 't schijnt hield LUCAE 't voor uitgemaakt, dat die in 't zelfde gement hun verblijf houden, ook alle aan dezelfde tafel te zamen eten.

dammers, om onredelijke winst te bejagen, dewijl hunne pracht, trotschheid en weelde al zeer veel noodig heeft.

Onder d' openbare uitspanningen te Amsterdam verdient de »schouwburg" eene eerste plaats. De stad heeft er een bestuur over aangesteld, dat over 24 tooneelspelers kan beschikken. De toeschouwers worden zonder betaling ingelaten [?]. Wij vonden 't gebouw van binnen zeer hoog van verdieping en in den vorm eener halve maan opgehaald, fraai geschilderd en met verscheidenheid van decoratiën. De tooneelspelers waren zeer geoefend en prachtig gekleed; de blijspelen, die ze vertoonden, zag men met genoegen.

Wanneer ik mijne aandacht bepaal bij de bijzondere huizen te Amsterdam, dan moet ik bekennen, dat vele prachtig zijn, en uitmuntend ingerigt. Menig huis, met de inwendige betimmering, mag men wel op drie ton aanslaan. Op de Keizers-, Prinsen- en Heerengracht vindt men de voornaamste. De Hamburgers »apen" in dit opzigt de Hollanders na. Evenwel, vele Amsterdammers drijven met hunne huizen ware afgoderij; d' eene wil den anderen hierin de loef afwinnen. Er woonde op de Heerengracht een koopman, PIETER VAN ALDEWERELT, welke mijne brieven naar Silezië insloot. Hij woonde alleen met ééne meid. Als ik er kwam, liet de meid mij op de vloermat staan, en riep mijnheer. Hij kwam dan, uit vrees dat het huis vuil zou worden, zelf aan de deur, en liet mij ook niet verder. Dit verdroot mij niet weinig, en ik was tegen den »trotschen huizen-gek" niet bijzonder vriendelijk. Niet verre van daar woonde de beroemde geleerde COMMENIUS, in een klein huis. Deze ontving mij altijd heel voorkomend. Hij kende mijn vader zoowel in persoon, als door zijne vermaardheid.

'T HUIS TE RIJSWIJK EN WILLEM III AAN TAFEL.

Van den Haag gingen we naar Delft. Een half uur van den Haag ligt het schoone lusthuis, 't Huis te Rijswijk (*), een eigendom van den prins van Oranje. De prins was er toen;

(*) Eigenlijk 't huis Nieuwburg. In 1697 werd er de vrede met Frankrijk gesloten. 't Gebouw is in 1783 afgebroken en de plaats tot hoven aangelegd. 't Sluiten van den vrede heeft men toen door 't oprigten eener steenen naald willen vereeuwigen.

en we gingen er heen. Nadat we den lusthof hadden bezien, begaven we ons naar d' eetzaal; 't was juist toen men aan tafel ging. Men liet ons begaan, hoewel de prins zelf aan tafel was. Er was geen vertoon van grooten staat, en alles ging stil in zijn werk. We zagen den prins zitten, zijn gouverneur en twee edellieden. De drie helden hadden den hoed op, en schenen van den prins niet veel werk te maken. Onder 't eten kwam er nog een officier binnen, wiens rang we niet zijn gewaar geworden, en zette zich, zonder te groeten, naast den prins aan tafel. Wederkeerig groette niemand den ingekomene. Nooit hadden we ons zulk een verslagen gemis van vormen kunnen verbeelden, zoo we 't niet met onze eigene oogen gezien hadden. De schotels op tafel waren ook niet keurig. Er waren een paar kamerjonkers en bedienden, maar geen verdere stoet. We wilden juist heengaan, toen de gouverneur ons door een der pages liet vragen, wie we waren, en wat we wilden. We gaven onzen stand op en ons geboorteland, en zeiden, dat we den prins hadden willen zien. Toen 't antwoord was overgebragt, werd ons een beker wijn aangeboden, om op de gezondheid van den prins te drinken. Dat deden wij en vertrokken toen (*).

DE OPGEBRAGTE ENGELSCHE SCHEPEN TE GOEREE.

Over Leiden sprekende, heb ik reeds verhaald van den vierdaagschen zeeslag, welken de Nederlanders op d' Engelschen hadden gewonnen. 't Schip van den vice-admiraal AYSCUE was in den grond geboord; hij zelf gevangen. De vice-admiraal BERKELEY had 't leven verloren, en zijn schip was genomen. Dit schip en een deel der verder veroverde schepen lag te Goeree. Ons tafelgezelschap besloot hierom tot een uitstap naar die plaats.

Op een maandagavond gingen we, tien sterk, met de nacht-

(*) 't Blijkt nergens, dat LUCAE bij de spanning tusschen de staatsgezinden en de voorstanders van den prins heeft stilgestaan; veel minder, dat hij partij heeft gekozen. Zijn verhaal kan niet partijdig wezen, zoo 't schijnt. Dit aangenomen, dan verspreidt het, hoe eenvoudig, een helder licht over den toestand, waarin de 16jarige WILLEM III zich in zijne jeugd bevond; ten minste op 't oogenblik toen de jongste overwinning 't bewind zijner tegenstanders op nieuw had bevestigd, en 't uitzigt op eene omwenteling weggenomen.

schuit naar Delft, en waren er 's morgens om vier uren. Den vorigen dag had men er eenige honderd Engelsche krijgsgevangen, matrozen en soldaten, binnen gebragt en in de kapel van 't krankzinnigenhuis opgesloten. We gingen er heen. Er was veel kloek volk onder, maar ook vele zieken. De zorgelooze bewaking bevreemdde ons. Er stonden een paar armzalige musketiers voor de deur. De gevangenen hadden ze makkelijk kunnen overrompelen even zoowel als de wacht aan de poorten, en de vlugt nemen. Te weten, in alle Hollandsche steden, die geene vestingen zijn, heeft men geene bezetting van eigenlijk statenkrijgsvolk, maar er worden stadssoldaten gehouden, onder den naam van *stoepjes* 't meest bekend, een volkje van weinig moed en dat weinig in tel is (*).

Van Delft gingen we, per schip, over Maassluis en de Maas, die hier ruim twee mijlen breed is, naar den Briel. Van hier gingen we met de gewone schuit naar Helvoetsluis, en den anderen morgen over 't Haringvliet, een breede arm der opene zee, naar 't eiland Goeree. Hier vonden we de veroverde Engelsche schepen. Er waren er 15 (†), alle zonder bemanning. De zeekapitein, die 't opzigt had, vergunde ons den toegang tot de schepen. Zoolang ik leef heb ik nooit zoo iets gezien. Alle schepen hadden metalen kanonnen; de kleinste veertig, de grootste zestig en zeventig. De meeste geleken moordenaarsholen. Zij zelven, de masten, waren niet alleen zeer gehavend en doorschoten, maar daar lag eene afgeschotene hand, ginds een been, of ander ligchaamsdeel. Waarheen men zag, alles was met bloed bemorst.

Wij bestegen ook 't schip van den gesneuvelden vice-admiraal BERKELEY. 't Voerde acht-en-negentig metalen stukken. De woon- en slaapkamer van den admiraal was een vorstelijk

---

(*) Dat er te Delft ook stadssoldaten, of stoepies, waren, is mij onbekend. Nooit heb ik ze in de geschiedenis elders dan te Amsterdam en Leiden ontmoet. Intusschen, LUCAE heeft ze gezien. Men kan aan schutters denken: maar die waren, vooral te Delft, zoo verachtelijk niet. Integendeel: „een Delftsche schutter was zoo goed als elders een vroedschap”.

(†) Dit getal is vreemd: DE JONGE, *Geschiedenis van 't Nederl. Zeewezen*, heeft, op 't gezag van een brief van J. DE WITT, drie-duizend gevangenen, maar niet meer dan *zes* veroverde schepen in alles, D. II, St. 2. Welligt heeft LUCAE alle vaartuigen, die hij te Goeree zag, klein en groot, eigene en vreemde, voor prijsgemaakte schepen gehouden.

vertrek. Kostbare tapijten rondom, fraaije stoelen, twee groote spiegels, 't bed met rijke gordijnen.

D'Engelschen meenen gewoonlijk daardoor een groot voordeel boven de Nederlanders te hebben, dat ze metalen stukken voeren, waarmede ze tweemaal kunnen schieten, tegen de Nederlanders eenmaal met hunne ijzeren [?]. Bovendien bouwen de Engelschen hunne »oorlogschepen" van een bijzonder vast soort van hout, dat in Ierland wordt gevonden [?], en niet splintert gelijk 't greenen en eikenhout der Nederlanders. Als er een splinter van een balk los vliegt, wondt en verwoest hij dikwijls meer dan twintig kanonkogels. — In dezen zeeslag heeft dit voordeel den Engelschen niet gebaat.

DE MILITAIRE WEGEN TUSSCHEN RUSLAND EN BRITSCH INDIË (*).

Welk Europeaan slaat thans geen bekommerd oog naar den geduchten Indischen opstand tegen het Engelsch bewind, en ziet met geen gespannen verwachting uit naar den afloop van dien? Het is eene worsteling der talrijke Indische bevolking tegen het blanke blaauwoogige ras, dat, in weerwil aller weldaden, die zij bewezen hebben, door de opstandelingen niet anders, dan als vreemde indringers en verdrukkers beschouwd wordt. Wanneer het den insurgenten gelukken mogt, Indië onafhankelijk te maken, dan begrijpen wij, hoe onmogelijk het zijn moet, ook voor den magtigsten Europeschen Staat, zijne Overzeesche bezittingen op den duur te behouden, indien de bevolking dier bezittingen overmagtig is en geene sympathie gevoelt voor hare beheerschers.

De Engelsche dagbladen en tijdschriften noemen de tegenwoordige Indische worsteling een strijd tusschen beschaving en barbaarschheid. Even zoo hebben zij den laatsten grooten oorlog tegen Rusland ook genoemd, nadat zij de leus: »onafhankelijkheid van het Turksche rijk", niet meer op den voorgrond durfden plaatsen. Met deze gegevens komen wij on-

(*) Dit stuk is ons reeds ten vorigen jare door eene zeer geachte hand toegezonden. Gebrek aan ruimte heeft ons tot nog toe verhinderd het te plaatsen. De lezer gelieve dit echter in 't oog te houden.

RED.

willekeurig tot de vraag: waarom slaan de beide vertegenwoordigers der barbaarschheid in de XIXe eeuw, Rusland en de Indische insurgenten, de handen niet inéén om aan de Europesche beschaving eene doodelijke wonde toe te brengen met de vernieling van Engelands overwigt?

Een Lord PALMERSTON, op den troon der Czaren gezeten, zou welligt de heerlijke gelegenheid om den gehaten mededinger te kortwieken, zich niet ongebruikt laten ontglippen. Maar de Russische barbaarschheid schijnt deze staatkunde niet te volgen. En mogen wij al geene bewonderaars zijn der gewone diplomatie van den Noordschen reus, wie zou niet met ons deelen in het genoegen van uit een Petersburger regeringsblad den vurigen wensch te vernemen, dat Engeland gelukkig moge slagen in 't herwinnen zijner Indische bezittingen? Oogenschijnlijk toch heeft Rusland het in de magt om zich op het gehate en hatende Engeland te wreken door gemeene zaak te maken met een NENA SAHIB c. s., door China, Afghanistan, Perzië en andere Aziatische mogendheden tegen Engeland te vereenigen, enz. en een geweldigen, maar zekeren slag te slaan. Doch het is òf eene quaestie van tijd: wanneer? en de Noordsche reus vindt den tijd nog niet rijp voor de uitvoering van lang voorbereide plannen, — òf hij denkt inderdaad Christelijker, dan de meeste mogendheden, en wil ten behoeve zijner persoonlijke wraakzucht of zelfs zijner persoonlijke belangen, geen Mohammedaansch of Hindoosch rijk op de puinhoopen van Engelands grootheid hèlpen stichten, — òf hij wijst in 't oog der volken den schijn van veroveringszucht ver van zich af, uit wijze staatkunde, om door gematigdheid grooter invloed te verkrijgen en zijn land sterk te maken door de veroveringen des vredes.

Hoe het zij, wij hebben gemeend onzen lezeren geene ondienst te doen met de vertaling der volgende bladzijden, die wij in de *Revue Britannique* vonden. Zij maken het slot uit eener reeks van artikelen, welke uit het dagboek van den gewezen Franschen Luitenant-Generaal FERRIER ontleend zijn, een officier, die Perzië, Afghanistan en de naburige landen gedurende verscheidene jaren in vele rigtingen heeft doorkruisd, en een allezins onpartijdig en bevoegd getuige in deze ernstige zaak schijnt te zijn. Het blijkt daaruit, hoe gemakkelijk een

Russisch leger Indië zou kunnen binnendringen, vooral in dagen, als de tegenwoordige, nu geene voldoende Europesche krijgsmagt het groote land in bedwang kan houden. Wel is waar, reeds meer dan zestig jaren lang heeft men er van gesproken, dat Rusland in staat zou zijn met eene landmagt naar Indië te trekken en aldaar de Britsche heerschappij te vernietigen. Maar daar men onbekend was in de geographie der landen tusschen den Oeral en den Himalaya, de Wolga en den Indus, wist men ook niets van de ongehoorde zwarigheden, welke eene Europesche mogendheid overwinnen moet, om maar eenigzins vasten voet te houden in de steppen van Middel-Azië. Eerst in onze dagen zijn die zwarigheden regt bekend geworden, te gelijk met de zekerheid, dat Rusland ze alle overwonnen heeft, en dat thans de marsch van een Russisch leger naar Lahore veel veiliger kan worden volbragt dan naar Constantinopel.

Doch hooren wij den Heer FERRIER:

De Engelschen alleen — zoo schrijft hij — kennen de landstreken van Middel-Azië goed. Zij hebben ze met de meeste zorg gedurende vele jaren onderzocht, maar zij hebben de berigten, die zij er van inwonnen, zorgvuldig geheim gehouden. Deze bezorgdheid is zeer natuurlijk; immers van die zijde alleen vreezen zij eenen aanval op hun groot Indisch gebied. Ik ben niet verwaand genoeg van te beweren, dat ik een helder licht over het vraagstuk zal kunnen verspreiden, of veel toevoegen aan de inlichtingen, welke het publiek van Europa reeds bezit, want gedurende mijne omzwervingen in Turkestan en Afghanistan had ik noch voldoenden tijd, noch de noodige gemoedsrust om een zoo gewigtig onderwerp volledig te bestuderen. Niet te min zullen mijne opmerkingen zekere waarde hebben voor hem, die de kansen berekent van de Russen en de Engelschen in de worsteling, die men reeds zoo vele jaren tusschen deze twee groote mogendheden vooruit ziet. Ik zal ze dus hier mededeelen, doch onder voorafgaand protest tegen de mogelijke beschuldiging, dat ik gunstiger voor het eene, dan voor het andere volk gestemd zou zijn.

De bezwaren, welke eene Russische armée bij eenen aanval van Indië zou ondervinden, zijn ongetwijfeld van ernstigen aard; maar men kan zich verzekerd houden, dat zij meest

bestaan in het karakter der bevolkingen van Turkestan (*) en Afghanistan, veel meer althans, dan in het gebrek der hulpbronnen of in de natuurlijke hinderpalen der landen, welke de aanvallers zouden moeten doortrekken. Tot dus ver hebben de berigten, door MACDONALD KINNEAR en ALEX. BURNES geleverd, algemeen ten grondslag gediend der meening, die over het door ons behandelde onderwerp gevormd is geworden. Deze twee reizigers hebben echter uit een zeer verklaarbaar oogpunt alle gegevens gezocht, opgenomen en bekend gemaakt, welke ten nadeele van den aanval luiden. BURNES bovendien heeft alleen de moeijelijkste *route* onderzocht. In zijn handschrift evenwel, dat ik verscheidene jaren geleden heb mogen gebruiken, en dat belangrijk verschilt van hetgeen hij noodig gekeurd heeft te laten drukken, geeft hij allezins de mogelijkheid toe, dat een aanvallend leger de woestijnen of steppen van Turkestan en Afghanistan kan doortrekken. De taak is niet ligt, maar toch zeer wel uitvoerbaar. Voegen wij er bij, dat de Engelschen eene groote kans hebben, om den aanvaller zegevierend af te slaan, — in gevalle zij maar wèl op hunne hoede zijn, en in gevalle geen oorlog in Europa het Indië aan de noodige strijdkrachten laat ontbreken.

In afwachting van wat komen kan, gaan de Russen voort met het ten uitvoer brengen van hun geliefkoosd plan, om hunne veroveringen uit te strekken tot in het hart van Azië, en telken jare beproeven zij den Oxus en Khiwa nader bij te komen. Vroeger waren verscheidene ondernemingen van dezen aard mislukt wegens den barren grond en het ruwe klimaat, maar sedert zeven of acht jaren hebben de Russen een ander stelsel, vroeger reeds door de Romeinen gevolgd, aangenomen, namelijk dat van langzame, maar zekere vorderingen te maken. Na de rivier den Oeral tot aan de Kaspische Zee toe afgezakt te zijn, bereikten zij den mond van de Emba, en voeren deze rivier op tot waar zij zich op den kortsten afstand van

(*) *Turkestan* is de algemeene naam, die weder meer in zwang komt voor alle landen tusschen de Kaspische Zee, Perzië, Afghanistan, Indië, China en Rusland. De naam beteekent echter niet, als velen meenen: „het stamland of vaderland der Turken", maar is eene denkbeeldige uitbreiding van het kleine, afhankelijke gebied der stad Turkestan nabij de rivier Syr Darja of Jaxartes. De Perzianen geven aan deze landen den algemeenen naam *Toeran*.

het meer Aral bevonden. Daar stichtten zij een fort en vestigden eene kolonie. Van dit punt af groeven zij eene reeks van kort op elkander volgende putten, zoodat zij onder het genot van het noodige drinkwater den Noord-Westelijken oever van het meer Aral kunnen bereiken. Rondom die putten hebben zij posten van kozakken gesteld, die belast zijn met het bebouwen van den grond en het scheppen van hulpbronnen, waar zij vroeger niet bestonden. Aldus zal eene armée binnen weinige jaren levensmiddelen en voeder in voldoende hoeveelheid op dezen togt vinden, en zonder eenig bezwaar zich aan de kust van het meer Aral nederslaan (*).

De Russen hebben bovendien nog twee andere lijnen van putten daargesteld. De eerste, in de rigting van het Noord-Oosten naar het Zuid-Westen, verbindt de rivier Oerloo-Irghiz met den Noordelijken oever van het Aral-meer. De tweede, die van Mung-Isjlak en Alexandrowsk, de nieuwe Russische posten in Turkomannië tegenover Astrakan, uitgaat, eindigt aan de monden van den Oxus.

Met behulp dezer drie liniën van versterkte en bewoonde posten rekenen de Russen Khiwa te kunnen bereiken, en wanneer zij eenmaal deze stad bemagtigd hebben, is het onmogelijk vooruit te zien, waar zij ophouden zullen met voort te gaan (†). Het bezit van den Oxus is voor hen van dezelfde waarde als van den Indus voor de Engelschen. Deze rivieren zijn de slagaders, die leven brengen in een land, bewoond door groote Tartaarsche stammen, en 't welk ontoegankelijk is langs eenigen anderen weg, daar het omgeven is door steppen of woestijnen van stuifzand. Eens meesters van Khiwa, zullen de Russen met groot gemak al de stammen, die de boorden van den Oxus tot Badaksjan bewonen, aan zich onderwerpen, want zij zullen de rivier opvaren met de vaartuigen van het

---

(*) „Inderdaad zijn de Russen langs dezen weg in 1853 te Zhiwa gekomen. Tien jaren waren gebruikt tot de toebereidselen dezer expeditie, die door een belangrijk legercorps werd uitgevoerd." (Noot van den Eng. uitgever van FERRIER's *Dagboek*.)

(†) „Men verzekert, dat de Russen sedert 1853 in het vaste bezit zijn van *Oergendsj*, de hoofdplaats van den handel in het rijk van Khiwa, een consul hebben, residerende te Khiwa zelf, naast den Khan, en eindelijk — dat zij den Oxus met stoombooten bevaren." (Noot van den vertaler in de *Revue Britann.*)

land tot op drie uren afstands van Balkh, het oude Bactra, waar de scheepvaart ophoudt. BURNES, wiens geloofwaardigheid in dezen boven alle bedenking verheven is, schrijft daarover het volgende: »De bruikbaarheid eener rivier voor de scheepvaart hangt voornamelijk af van de hulpbronnen der landstreek, die zij bespoelt, en bepaaldelijk van den aard en den voorraad van hout, dien men er zich kan verschaffen. Het aantal vaartuigen, die den Oxus bevaren, is voorzeker zeer beperkt, naardien ik het niet grooter schat, dan twee-honderd. Maar men kan er zeer ligt eene geheele flotille bouwen, omdat de materialen er in overvloed aanwezig zijn. De constructie dezer nieuwe schepen zou niet eens eene groote bekwaamheid vereischen; — ik geloof, dat elk ongeveer een honderd-vijftig man zou kunnen bergen" (*).

BURNES had er moeten bijvoegen, dat het gebruik van inlandsche vaartuigen op den Oxus het eenige middel niet is, wat door eene Russische armée zou kunnen gebruikt worden (†). Wanneer zij met al hun materiaal de oevers der rivier te lande volgden, zouden zij vele moeiten voorkomen en altijd slagvaardig zijn. Eene Russische legermagt zou aldus zonder eenig bezwaar van Khiwa op Khulm kunnen marcheren; of wel, wanneer zij de rivier bij Tsjardsjoei [Charjooë, Tschehardschui?], ongeveer in 't midden tusschen Khiwa en Balkh, verliet, zou zij Merv bereiken, en van daar langs de vruchtbare en volkrijke vallei van den Moerghab optrekkende, even gemakkelijk te Herat komen. Aan de oevers der rivieren zou zij geene de minste physieke hinderpalen ontmoeten, en wat de woestijn tusschen Tsjardsjoei en Merv betreft, zij zou de daar aanwezige, doch zeer vergroote zwarigheden zeer wel

(*) Latere berigten bevestigen allezins de exploitatie van het meer Aral met zijne groote rivieren, den Syr en den Amoe (Jaxartes en Oxus), door de Russen, met toepassing van den stoom, wat thans op meest alle Aziatisch-Russische stroomen en wateren plaats heeft. Over 't geheel kan men de uitlegging der Russische grenzen naar deze zijde zich best voorstellen, wanneer men eene lijn trekt van den mond der rivier Koerkan in het Zuid-Oosten der Kaspische Zee naar de plaats, waar de Oxus den 40sten graad Noorderbreedte doorsnijdt, en van deze plaats tot aan het meer Balkasj. Wat ten Noord-Westen dier lijn ligt, is zoo goed als Russisch gebied. VERT.

(†) BURNES heeft het oog meest op den handel langs den Oxus, FERRIER op het militair vervoer. VERT.

kunnen te boven komen. Immers de Khans van Khiwa en de Emirs van Bokhava zenden jaarlijks eene expeditie naar Merv, waartoe zij in den regel tien- à twaalfduizend ruiters gebruiken, wat zij wel zouden nalaten, indien de woestijn zoo moorddadig ware voor menschen en dieren, als BURNES ze ons afschildert.

Wanneer eene armée het onmogelijk bevond, aanhoudend in 't gezigt van den waterspiegel der rivier te marcheren, zou zij echter zonder eenig letsel op eenigen afstand, tot zes à acht uren ver binnen 's lands in de rigting stroom-opwaarts kunnen voorttrekken, altijd verzekerd, dat zij water genoeg voor hare behoefte zou vinden in de menigte putten, welke de herders voor hunne kudden gegraven hebben. Het getal dier putten zou zelfs in korten tijd en met kleine moeite belangrijk vermeerderd kunnen worden, naardien men het water op eene diepte van 9 tot 12 voet pleegt te vinden. De losse zandgrond is uiterst gemakkelijk te bewerken; men zou hem alleen met eenige planken tegen het invallen dienen te beveiligen. De boschjes en de struiken zouden brandstof genoeg leveren. Voegen wij er bij, dat de steppen in den winter en het voorjaar overvloedig van gras voorzien zijn, en de paarden in dien tijd des jaars weide genoeg zouden vinden. Ik teeken deze feiten aan, om tegen de hardnekkig volgehouden bewering van velen op te komen, die zeggen, dat men in deze steppen niets dan zand aantreft. De Russen zelven weten volmaakt goed, waar en hoe zij deze gronden zouden kunnen gebruiken. Men leest een bewijs er van in de volgende plaats uit het boek van MURAWIEFF (*): »Met de kennis, die wij thans hebben van deze landen, is de gelukkige uitslag der onderneming [de militaire expeditie tegen Khiwa] verzekerd. Een detachement van drie-duizend man, door een dapper en beproefd officier aangevoerd, zou dit land kunnen veroveren en behouden, welks bezit voortaan voor Rusland een noodzakelijk vereischte zal worden, om zijne handelsbetrekkingen in het Oosten uit te breiden. Te Khiwa zouden wij ons kunnen versterken met drie-duizend Russen, die er zich in slavernij bevinden, en met

(*) Deze reiziger naar, en beschrijver van de Turkestansche landen, is niemand anders, dan de beroemde Generaal MURAWIEFF, de veroveraar van Kars. VERT.

dertig-duizend Perzianen, die met even veel ongeduld als de Russen de ellenden hunner ballingschap dragen (*). Wat de levensmiddelen betreft, deze zou men zich te Khiwa zelve in overvloed kunnen verschaffen."

Men ziet dus, dat de Russen, even zoo wel als de Engelschen, het bestaan erkennen van belangrijke hulpbronnen in die streken; hoewel de laatsten behagen vinden in het aankweeken der verouderde begoocheling, dat het den eersten onmogelijk zijn zou, door de Tartaarsche woestenijen te trekken, ten einde hun gebied te bereiken. Zij moesten anders wel overtuigd zijn, dat Rusland zich niet zal laten terughouden door de hinderpalen, waarvan zij spreken, zoodra het maar ernstig besluit Indië aan te tasten. Buitendien rekent Rusland er op, dat het al die hinderpalen ontwijken kan door Perzië aan zijne onderneming te verbinden. Een legercorps, volkomen voor een veldtogt uitgerust, zou kunnen worden ingescheept te Astrakan en te Bakoe en voet aan wal zetten in de baai van Asterabad, waar het zich voor den marsch zou kunnen gereed maken (†). De provincie Khorassan, welke dit corps zou moeten doortrekken, is eene rijke en wèl bevolkte landstreek, waar het zeer goed zou ontvangen worden, indien het maar eene goede krijgstucht bewaarde en zorgvuldig de geëischte levensmiddelen betaalde. De Russen zouden even gemakkelijk te Kandahar kunnen komen, als de Engelschen. Wanneer zij de route van Khorassan hielden, zouden zij de schoonste vlakten met overvloed van granen, water en hout aantreffen. En indien zij, om nog beter te kunnen bestaan, zich in drie colonnes wilden verdeelen en aldus van Asterabad naar Herat oprukken, de landstreek zou hun daartoe eene voortreffelijke gelegenheid aanbieden.

De stad Herat, wier vestingwerken moesten worden her-

(*) Maakt deze gruwel van menschenroof der Turkomannische en Usbeksche stammen het Rusland niet evenzeer tot pligt er een einde aan te maken, als de rooverijen van Algiers Frankrijk er toe drongen? Heeft Rusland op Khiwa niet evenveel regt als Frankrijk op Algiers, en nog veel meer dan Engeland op Sind en op Oude? VERT.

(†) Reeds vóór vele jaren hebben de Russen op een eilandje voor Asterabad een marine-station aangelegd, zoo het heette om de zeerooverijen der Turkomannen te stuiten; doch hierop is in 1855 de nog veel gewigtiger aanleg gevolgd van een militairen post op den vasten wal aan den Koerkan. VERT.

steld, vereenigt, daar zij omringd is van eene menigte kleine versterkte plaatsen: Balkh, Andekoe, Sjibbergan, Meimana, Subzawar, Furrah en Lausj-Jowaine, alle geschikte gegevens voor eene uitnemende basis van operatiën van een leger tegen Indië. Natuurlijk zouden de Russen eerst de voorzigtigheid gehad moeten hebben van zich op die plaatsen magazijnen te verschaffen. De Sjah van Perzië heeft nooit deze zorg genomen, en toch laat hij meermalen geheele legercorpsen van 30 tot 60,000 man door Khorassan marcheren, die aan niets gebrek hebben en alleen door requisitiën onderhouden worden. De boeren hebben nooit beproefd dezen last te ontduiken, alhoewel zij telken male mishandeld en geplunderd worden door de Perziaansche troepen. Zij hebben zich altijd zonder wederstand onderworpen; en wanneer zij dit reeds doen aan eene armée, die met willekeur en geweld handelt, wat zouden zij niet doen voor eene Russische armée, die stiptelijk de levensmiddelen betaalde, welke men haar verschafte? Wanneer deze armée vervolgens haren togt naar Kandahar wilde voortzetten langs den karavanen-weg over Dsjamberan, Giraneh, Wasjir en Girisjk, dan zou de geschiktste tijd daarvoor zijn het einde van den winter, of het begin van de lente. Op dien tijd des jaars is er ruimte van water in de steppen, de weêrsgesteldheid zacht, de lucht helder. De levensbehoeften zouden van het Noorden en het Westen kunnen worden aangevoerd, indien het land, dat men doortrok, ze niet in genoegzame hoeveelheid opleverde. Waren de inwoners maar verzekerd van het geringste voordeel, zij zouden bij gansche scharen hunne producten in het kamp ter markt brengen. Zelfs wanneer YAR-MOHAMMED, de despotieke vorst van Kandahar, een veldtogt onderneemt, bieden de landlieden in lange treinen de vruchten hunner vlijt aan het leger te koop, ofschoon zij bij hem maar weinig winst en zeer weinig veiligheid vinden.

Mogten onvoorziene omstandigheden de Russische legermagt verhinderen om Herat te verlaten vóór het einde der lente, dan zou zij zich regtsaf naar Subzawar en Furrah moeten wenden, om achtervolgens de valleijen der rivieren Haroet, Helmund en Urghend-ab door te marcheren, in welke men tot Kandahar toe nimmer gebrek aan levensbehoeften en water zou ondervinden. Van daar tot Sjikarpoer aan den Beneden-Indus zou zij door woeste steppen de hoogten van Boelan

moeten winnen. Maar hoewel ik dezen laatsten togt nooit gemaakt heb, meen ik allen grond te hebben om te gelooven, dat hij volstrekt geene ernstige bezwaren voor een oprukkend leger zou veroorzaken. De zegevierende marsch der Engelsche troepen in 1839 naar Kandahar is daarvoor een afdoend bewijs. En deze troepen hadden nog wel de hoogten van Bolan te beklimmen, terwijl de Russen in het ondersteld geval die maar hadden af te dalen. — De Indus is tot hiertoe door de Engelschen meestal beschouwd als hunne beste verdedigings-linie, maar zou hij geschikt zijn om den vijand tegen te houden? In allen gevalle mag men aarzelen met deze vraag bevestigend te beantwoorden. Wanneer de Russen eens den Indus bereikt hadden, zou het groote moeite kosten hen te beletten deze rivier over te steken. Bijzonder zijn er twee punten, Attock in het Noorden en Bukkar in het Zuiden, waar de overtogt zeer ligt kan geschieden. De Engelschen zullen wel niet nalaten deze punten krachtdadig te versterken (*); maar de Russen zijn buitendien van hunne zijde genoeg verzekerd, dat de Indus op zeer vele andere plaatsen kan worden overgestoken, in weerwil van zijn sterken stroom, zijne geduchte breedte en zijne steile oevers. Om deze onderneming uit te voeren, is het niet eens noodig een lastig en omslagtig corps pontonniers meê te voeren. Eenvoudige horden op ledige, met wind gevulde lederen zakken, gelijk men ze in het Oosten overal zich met weinig moeite verschaffen kan, zouden in 24 uren gereed zijn en in genoegzame hoeveelheid bijeen om een geheel armee-corps naar den linker-oever te verplaatsen, waar het oogenblikkelijk de wrokkende provinciën Sind en Guzjerat in opstand zou brengen.

Het zou ongetwijfeld noodig zijn, dat Rusland, vóór het eene zoo groote onderneming waagde, zich eerst meester maakte van Khiwa, Bokhara en Balkh, maar het zou volstrekt niet noodzakelijk zijn, als zeer vele schrijvers beweerd hebben, dat het de Tartaren uitroeide. Twee Perziaansche afdeelingen aan de Westelijke grenzen van Turkestan zouden voldoende zijn om de bewoners van dat land onschadelijk te maken, en de operatie-linie der Russen, beginnende van Khulm en Balkh,

(*) Volgens sommige berigten uit Indië versterken de Engelschen werkelijk deze punten. VERT.

en voortgaande door Sjibbergan, Meimana, Herat, Subzawar, Furrah en Lausj-Jowaine, zou zonder eigenlijken tegenstand van die zijde Kandahar bereiken. Had Rusland zich eenmaal in de beide voornaamste steden van Afghanistan, Herat en Kandahar, gevestigd, dan zou het, door de gelijktijdige aanwending van zijn goud en zijne bajonnetten, eene beslissende stem erlangen in de even talrijke als wijd uiteenloopende twistvragen, welke Middel-Azië verdeeld houden. Het zou terstond alle stamhoofden om zijne vanen vereenigen, wanneer het openlijk verklaarde Indië te willen veroveren om de oude vorstenhuizen, welke door de Engelschen onttroond zijn, in hunnen rang te herstellen. De tegenwoordigheid alleen van Russische troepen in het schiereiland zou bij de inlandsche bevolking oogenblikkelijk een vijandigen zin jegens de Engelschen opwekken. En dezen, die in het binnenste van hun eigen grondgebied bedreigd zouden zijn, zouden verpligt wezen om de keur hunner troepen, namelijk hunne Europesche regementen, te bezigen tot het bedwingen der revolutiën, die allerwaarschijnlijkst in de meest uiteenloopende rigtingen zouden uitbarsten, bijzonder bij de Seiks, de Mahratten en de bewoners van Sind.

De Cipayers, wanneer zij gedresseerd en aangevoerd worden door Engelsche officieren, schijnen ver uit te munten boven de Aziatische troepen, en echter hebben de laatste in Indië geleverde veldslagen bewezen, dat zij niets beteekenden tegen eenen wèl beraden vijand (*). Zij zouden nooit de Seiks noch de Mahratten geslagen hebben, indien de Engelsche regementen, aan hunne zijde vechtende, de overwinning niet hadden verzekerd ten koste van ontzaggelijke verliezen. Ik betwijfel het zeer, dat zij langer dan vijf minuten den schok der aanvallende Russen of het vuur hunner artillerie zouden uithouden. En wanneer Engeland eens gelijktijdig in een Europeschen oorlog gewikkeld was, zou het Britsche gouvernement naar Indië maar weinig talrijke versterkingen kunnen afzenden, waarvan nog drie vierde deelen welhaast bezwijken zouden

(*) Deze volslagene militair-morele onwaarde der Cipayers wordt tot dus ver uit hunnen opstand tegen Engeland nog niet bevestigd. Welligt was zij eene vrucht van gebrek aan sympathie voor de Engelschen. Vroeger toch werd hunne dapperheid geroemd. VERT.

onder den verdelgenden invloed van het klimaat gedurende de eerste twee maanden van hun verblijf aldaar. Deze sterfelijkheid is een doorgaand feit, 'twelk alle uit Engeland komende detachementen treft, in weerwil aller voorzorgen om ze trapsgewijze te acclimateren, door ze eerst te Gibraltar, te Malta, te Aden of aan de Kaap de Goede Hoop in garnizoen te leggen, vóór dat zij naar Indië gezonden worden. De verliezen van dezen aard moeten voor een groot deel worden toegeschreven aan de al te stevige voeding en het vele gebruik van geestrijke en gegiste dranken, waarin de Engelsche soldaat zijn onderhoud vindt.

De Russische soldaat, die veel matiger en niet minder dapper is, zou evenzeer den nadeeligen invloed van het klimaat ondervinden, maar in veel minderen graad, bovenal, wanneer de troepen genomen waren uit de contingenten der Zuidelijke provinciën van het keizerrijk. De Russen voeren met zich niets dan het volstrekt noodzakelijke, terwijl eene Engelsche armée van 25 à 30,000 man, om dapper te kunnen vechten, een trein noodig heeft van 60 à 80,000 muilezels en kameelen, behalve de olifanten met een evenredig getal bedienden, alles ten behoeve der bagage (*). Om het onderhoud hunner troepen te verzekeren, hebben de Russen alleen noodig zulke generaals, die braaf genoeg zijn om de oneerlijkheid te bedwingen, welke men te regt aan hunne militaire administratie verwijt. Ik vermeet mij niet te beoordeelen, of Rusland op dit oogenblik [1853] bij magte zou zijn om den inval in Indië met goed gevolg te ondernemen, of dat het na eenige hervormingen en na eenigen tijd dit zou vermogen. Ik heb alleen uit een militair oogpunt de mogelijkheid van dien inval overwogen. Doch om zelfs den schijn van partijdigheid te vermijden, wil ik thans de verdedigingsmiddelen opgeven, waarover de Engelschen, naar het mij voorkomt, zouden kunnen beschikken.

In de eerste plaats zou het voor de Russen schier ondoenlijk zijn, Indië bij verrassing te overvallen, want het Britsch-Indisch gouvernement is altijd naauwkeurig onderrigt van wat

---

(*) Dat dit niets te veel gezegd is, kan de niet-militaire lezer (den militairen is dit alles toch wel bekend) bevestigd vinden in de schoone Verhandeling van den Heer W. J. KNOOP, *Bijdrage tot de kennis der Indische Krijgszaken*, in *De Gids* van 1849, D. II, bl. 245 en volgg. VERT.

er voorvalt in Rusland of Perzië, en zal tijdig genoeg zijne maatregelen kunnen nemen, maatregelen, voldoende geëvenredigd aan de grootte van het gevaar. De kansen om in Afghanistan te opereren, zullen altijd gunstig zijn voor de Engelschen, die dit land, dat zij vroeger bezet hielden, volmaakt kennen. Het zou hun overigens zeer gemakkelijk vallen, om van Sjikarpoer aan den Indus tot aan de oevers van den Helmund, over Kelat, door een land, dat geheel onderworpen is aan hunnen invloed, een militairen weg aan te leggen. De afstand van Kelat naar den Helmund overtreft geen 40 of 45 farsangs (50 à 60 uren gaans), die thans wel gedurende twee derden van het jaar woest en onbewoond zijn, maar vroeger bevolkt waren door talrijke bewoners. Niets verhindert de Engelschen, om op korte afstanden van elkander putten te graven en rondom deze kleine militaire en landbouwende posten daar te stellen, die tot stations konden dienen. Zij zouden op die wijze de mogelijkheid waarborgen, om in elk jaargetijde de vallei van den Helmund te kunnen bereiken, van waar zij te Herat in zes of zeven dagmarschen konden komen (*). De karavanen van Perzië en Turkestan, die thans genoodzaakt zijn, den omweg over Kandahar te nemen, zouden zich haasten dezen nieuwen weg te gebruiken, als veel korter, doelmatiger en veiliger, dan de gewone, en hun aanhoudend doortrekken zou het land verrijken en meer productief maken. In één woord, wanneer de Engelschen er op rekenen konden, dat Indië rustig bleef, terwijl zij Afghanistan verdedigden, zouden de kansen in hun voordeel zijn, want zij zouden een punt van 't allergrootste gewigt vooruit hebben, dat zij opereerden op een korten afstand van hun eigen land, en in geval van nederlaag derwaarts konden wijken, om zich oogenblikkelijk weder te herstellen en in staat te zijn tot het hervatten van een offensief stelsel. In dien tijd zouden de Russen, gescheiden van hun land door onmetelijke afstanden, onophoudelijk aan de verraderijen hunner zoogenaamde bondgenooten

---

(*) Maar waarom hebben de Engelschen in den laatsten Perzischen oorlog van deze *route* geen gebruik gemaakt om Herat te ontzetten? Ontbrak het hun daartoe aan disponibele troepen? of gaven zij om andere redenen de voorkeur aan eene gecombineerde zee- en land-expeditie in de Perzische Golf? VERT.

zijn blootgesteld, wier trouw zij slechts ten koste van goud zouden kunnen behouden. Eene enkele nederlaag zou hen vernietigen en de onmisbare voorwaarde tot wèl slagen zou voor hen zijn eene altijd durende zege (*).

Sir ROBERT SHAKSPEARE zeide in 1843 aan den Khan van Khiwa: »Wij bezitten een tuin; dat is Indië. Hij heeft tot beschutting de versterkte steden van Tartarijë en Afghanistan. Als de Russen zich meester maken van deze steden, dan zijn zij meester van onzen tuin." Sir ROBERT had gelijk, en ik ben het geheel met hem eens. De Indus formeert eene *barrière*, die onoverkomelijk is voor Aziatische legers; en achter zijne wateren kunnen de Engelschen den spot drijven met alle aanvallen van inlanders; maar wanneer er spraak is van een aanval der Russen, dan moeten zij bewegingen voorwaarts maken. De Indus moet dan door hen beschouwd worden als eene laatste linie van defensie; want zoo de Indiërs, die gewoon zijn, deze rivier te beschouwen als eene onoverkomelijke hinderpaal, haar zagen overgetrokken door eene Noordsche legermagt, zij zouden gelooven, dat de zaak van Engeland reddeloos verloren was.

De tegenwoordige meesters van Indië moeten dus, steunende op de twee heerlijke bruggenhoofden van Attock ten Noorden en Sjikarpoer ten Zuiden, zich voor goed vestigen in Afghanistan en de twee hoofdsteden van dit land, Kaboel en Kandahar, bezetten. Wanneer de Russische krijgsmagt langs den Oxus over Balkh en Khulm oprukt, moeten zij van Kaboel af door den pas van Bamaijan positie nemen te Heibak, waar het berg-gebied van den Hindoe-Koesj eindigt. Wanneer de vijand van Herat aankomt, moeten de Engelschen hem van Kandahar te gemoet trekken. Op beide liniën zullen zij, in geval van nadeelig oorlog voeren tusschen Afghanistan en den Indus, voortreffelijke vaste plaatsen kunnen verdedigen om

(*) Wij zijn geene militairen, maar wagen toch de vraag, of deze laatste bewering van FERRIER nog zou doorgaan, indien de Russen Tsjardsjoei aan den Oxus en Merv aan den Moerghab tot arsenalen en magazijnen inrigtten, en hunne kozakken de Turkomannen in bedwang hielden? FERRIER toch kon niet weten, dat de Russen werkelijk reeds meesters zijn van het Khanaat van Khiwa. VERT.

den overwinnenden vijand lang op te houden. Tot elken prijs, wij herhalen het nog eens, moeten zij de Russische legermagt beletten om tot den oever der rivier door te dringen.

Eindelijk mag Engeland bij deze uitnemende verdedigingsmiddelen van stoffelijken aard allezins voegen de groote bekwaamheid zijner diplomaten, die te zijner gunste eene krachtige afwending in Perzië zouden kunnen bewerken. De Nomadische volkstammen in het Zuiden van dat rijk zijn, evenzeer als die van Beloedsjistan, zoo gesteld, dat zij bij den eersten wapenkreet zouden opstaan en de thans regerende Russischgezinde dynastie doen sidderen voor haar behoud (*). Onder de vorsten, die den Sjah omgeven, zijn er verscheidenen, die loon trekken van het Indisch gouvernement. Bovendien zal de Perzische monarch, wiens Russisch-gezindheid alleen aan vrees moet worden toegeschreven, maar die toch heimelijk een ingeworteld en billijk wantrouwen voedt tegen de dreigende magt van het Noordsche rijk, zich niet ligt laten wegslepen tot eene hartelijke en opregte verbindtenis met die zoo geduchte mogendheid. Wij voegen er nog bij, dat Perzië niets te vreezen heeft van Engeland, zoolang dit zich geen meester maakt van Herat.

Met één woord, om een aanval op Indië voor te komen moet Engeland zich gereed houden om Rusland te kunnen aanvallen. De Czaar wacht slechts den val van den Kaukasus af om zich op Afghanistan te werpen, en de herhaalde slagen, welke hij aan de Circassiërs toebrengt, bewijzen, hoezeer hij [NIKOLAAS I] verlangt hunne onderwerping te voltooijen, om daarna zijne wapenen te keeren naar Turkestan, dat nu reeds ingesloten is door Moskovische forten. Van den Oxus tot Herat is de reis kort en gemakkelijk. De Russische bataillons zullen haar kunnen afleggen in tien dagmarschen, en wanneer zij dat punt gewonnen hebben, welk menschelijk verstand zal het punt aanwijzen, waar zij hunnen togt zullen eindigen?

(*) Dit is evenwel in den laatsten Perzischen oorlog te vergeefs door de Engelschen beproefd, in weerwil aller overwinningen en gunstige kansen voor eene revolterende bevolking in de Z.-W. provinciën van Perzië. VERT.

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRIKA.

(*Vervolg van bladz.* 203.)

Terwijl het reisgezelschap in Tintellust vertoefde, ondernam BARTH een uitstap naar Agades, de residentie van den sultan, onder wiens gezag ook de Kelowi staan. Zijn bezoek aan deze in Europa naauwelijks bij naam bekende, doch in Afrika wijdvermaarde stad was belangrijk, niet enkel omdat het tot de zending der reizigers behoorde, zoo mogelijk een handelsverdrag tusschen den sultan en de Engelsche regering tot stand te brengen, want de pogingen daartoe bleven vruchteloos, maar vooral wegens de interessante geschiedkundige en ethnographische bijzonderheden door den weetgierigen navorscher daar verzameld. In gezelschap van zijnen dienaar MOHAMMED uit Tunis en nog een jeugdigen inlander begaf hij zich den 4den October op weg. De landstreek, die hij doortrok, was schilderachtig en vol afwisseling; hooge bergruggen en enkele vreemd gevormde toppen, groene vlakten en vruchtbare dalen volgden elkander op. Op sommige plaatsen toonde zich een overvloed van tropische planten en een rijkdom van dieren. Menigvuldig zijn op het hooge bergland van Air de leeuwen, vooral in de schraal bevolkte, bergachtige oorden. Het laatste gedeelte van den weg liep al hooger opwaarts naar het uitgestrekte plateau, waarop Agades ligt.

Agades werd gesticht in 1460, waarschijnlijk door eenige verbonden Berberstammen, die haar bezaten tot in 1515, toen zij veroverd werd door HADJ MOHAMMED ASKIA, den magtigen beheerscher van het Sourhay-rijk. De veroveraars schijnen zich met de vroegere bewoners vermengd te hebben, daar nog heden de type van beide natiën in Agades op te merken is en een dialect der Sourhay-taal daar gemeenlijk wordt gesproken. Een geheel uit de vermenging der beide natiën gesprotene stam draagt den naam Ighdalen, en bewoont eene kleine stad in de nabijheid van Agades, die Ingal geheeten wordt. Deze stichting is aangelegd met het bepaalde oogmerk om eene tusschenplaats op te rigten voor den handel van Gogo, de hoofdstad van het Sourhay-rijk, met Egypte aan de eene zijde en met Tauat aan den anderen kant. Het

voornaamste handelsartikel van Gogo was goud, even als in vroegeren tijd van Agades. Agades had zelfs een eigen gewigt voor het goud, den Mithkal (twee vijfden van een Spaanschen daalder), welk gewigt nog tegenwoordig, ofschoon er geen korrel goud meer op de markt komt, tot eenheid dient bij alle prijsbepaling. De stad moet eenmaal in hoogen bloei gestaan en grooten rijkdom bezeten hebben; daar zij, onderworpen aan de koningen van Sourhay, eene schatting van 150,000 dukaten jaarlijks opbragt. Sedert echter Gogo in 1591 tot eene provincie-stad van Marokko werd vernederd, en zijn goud aan den magtigen keizer van dit rijk leverde, verloor ook Agades zijne welvaart en werd langzamerhand gebragt tot den staat, waarin het tegenwoordig verkeert. Binnen den wijden omtrek zijner muren, die 50,000 inwoners zou kunnen bevatten, leven er ongeveer 7000 in 6 à 700 huizen. De gansche stad toont de sporen van verwoesting; zelfs in de aanzienlijkste wijken liggen vele woningen in puin; van de talrijke Moskeeën zijn maar enkele overgebleven; op de ledige marktpleinen zitten hongerige gieren (*Neophron percnopterus*) loerend en gereed op allen afval toe te ijlen. Alleen met zout, gierst en maïs (*Holcus Sorghum*) wordt nog eenige handel gedreven. Opmerkelijk is, dat geen gemunt geld, ook geen goud, zilver of schelpen, in omloop zijn op de markt; de prijs wordt altijd in andere koopwaren van verschillenden aard betaald. De nijverheid bepaalt zich tot lederwerk, dat meest door vrouwen vervaardigd wordt, en tot fijn smidswerk. De smeden genieten algemeen in Midden-Afrika groot aanzien en dragen den eertitel Mallem. — De huizen in Agades zijn meest van twee verdiepingen, van steen of leem opgetrokken met een plat dak en een ruimen binnenhof, waar de ruime legerstede gewoonlijk op eene schaduwrijke plek wordt geplaatst. Dikwijls vindt men hier ringduiven, geiten en jonge struisvogels. De geheele inrigting der leefwijze en huishouding toont eene neiging tot gemak en vreedzame rust.

Het merkwaardigste gebouw van de stad is de Messalladje, de voornaamste Moskee, met een forschen, hoogen toren. De toren steekt ruim 90 voet boven het eigenlijke bedehuis uit, heeft aan de basis 30 voet middellijn en 8 voet aan den top. Hij is vierkant, op het midden der hoogte met een uitstek aan elke zijde voorzien, als naar het model van den schoonen

waaijerpalmboom. Van historisch gewigt is het gebouw niet, daar het eerst in 1844 opgerigt werd.

Toen BARTH zich nog maar kort in Agades bevond, werd hij getuige van een bijzonder voorval, gewigtig vooral als eene bijdrage tot de kennis van de zeden en het karakter des volks, namelijk: de inhuldiging van een nieuwen sultan. De plegtigheid zelve was hoogst eenvoudig. De nieuwe vorst ABD-EL-KADIRI werd uit zijne woning naar een openbaar gebouw geleid, waar de hoofdmannen der drie stammen, van welke de vorstenkeuze afhangt, hem verwachtten. Daar aangekomen werd hij door de aanvoerders van twee dier stammen uitgenoodigd, plaats te nemen op den »Gado", eene soort van divan, doch *zoo*, dat zijne voeten op den vloer bleven rusten, waarna de vertegenwoordigers van den derden stam hem zeiden, dat hij de voeten tot zich mogt trekken. Toen hij alzoo op Oostersche wijze zich gemakkelijk had neêrgezet, was hij in zijne waardigheid bevestigd. Tot de inhuldiging was een hooge feestdag uitgekozen, en terstond na de plegtigheid trok men in processie naar een buiten de stad gelegen bedehuis. Het was een interessante optogt: aan het hoofd reed de sultan, begeleid door muzikanten, gezeten op een uitmuntend paard. Over het onderkleed van bont weefsel uit katoen en zijde droeg hij den blaauwen burnous, dien BARTH hem gebragt had als een geschenk van de koningin van Engeland. Aan de zijde had hij eene kromme sabel met gouden gevest. Naast hem reden de beide hoogste staatsdienaren; dan volgden de adjudanten des sultans en de hoofdlieden der beide eerste stammen, allen te paard en in volle wapenrusting. Achter dezen eene lange rij van Kelowi, meest op kameelen, en eindelijk de inwoners der stad, deels te paard, deels te voet. Het gezigt dezer schaar in bonten tooi en veelvoudig afwisselenden opschik maakte een vreemden, doch niet onaangenamen indruk. BARTH bleef omstreeks drie weken, tot den 30sten October, in Agades. Zoowel bij den sultan als bij de burgers vond hij eene welwillende, vriendschappelijke ontvangst. Hij kon den vorst wel niet bewegen om het namens de Britsche regering hem aangeboden handelsverdrag te onderteekenen, maar hij verkreeg toch brieven van aanbeveling aan de stadhouders van Kano, Katsena en Daura.

Weldra maakte hij zich gereed om ook deze plaatsen te

bezoeken. Het reisgezelschap was niet meer in Tintellust, toen BARTH daar terugkwam, maar had zich met den hoofdman ANNUR naar een dal, Tinteggana, ten Zuiden der stad, begeven, waarheen de Sheich gewoonlijk ging op het einde van den regentijd om de landlucht te genieten. Hier moest men den terugkeer afwachten der zout-karavaan van Bilma, eer de hoofdman de reizigers naar Sindar kon begeleiden. Het ongeduld der Europeanen klom dagelijks, toen de karavaan steeds uitbleef. Doch eindelijk, den 12den December, kwam zij aan en men toog op marsch naar het Zuiden. De troep vertoonde een bont gewemel. De geheele volkstam was in beweging; mannen, vrouwen en kinderen, lastdieren en vee, huisraad en gereedschappen, ja zelfs de draagbare woningen werden meêgevoerd. Onder een luid gejuich brak de karavaan 's morgens op, de trommels werden geroerd en in militaire orde volgde de eene afdeeling op de andere; vrolijk ging de reize voort. Een enkel artikel, het zout, bragt al deze levendigheid te weeg. In de dorste, onvruchtbaarste plaatsen der woestijn vindt men rijke zoutbeddingen, terwijl uitgebreide landstreken van het vruchtbare binnenland geheel verstoken zijn van dit onontbeerlijk levensmiddel. Zoo wordt het onderling verkeer der volkeren, de ruiling der wederzijdsche behoeften, hier door de natuur zelve geboden en noodzakelijk gemaakt. De bewoner dezer onherbergzame streken gaat naar de zoutmeren, belaadt honderden en duizenden zijner lastdieren en onderneemt de maandenlange reis naar vruchtbaarder oorden, wier bewoners gaarne hun koren en de producten hunner nijverheid hem in betaling geven voor zijn zout. De zoutkaravaan der Kelowi bedroeg in dit jaar 3500 kameelvrachten, met eene waarde van 150 millioen kurdi of 60,000 Spaansche daalders.

Den 3den Januarij 1851 bereikte de karavaan het gebied der Tagama-Tuaregs; een heuvelachtig land met menigvuldige planten en vruchtbare weiden, waarop groote kudden runderen met bulten voorzien (zebou), schapen en paarden hun voedsel vinden. Deze volkstam is gering in aantal. De Tagama leggen zich vooral toe op de jagt en de veeteelt, terwijl eenigen deelnemen aan den zouthandel. Hunne dorpen hebben een armoedig aanzien. Hier vindt men voor het eerst de met leder gedekte, van takken gevlochten hutten, die verder Zuidwaarts

algemeen in gebruik zijn. De talrijke kudden schapen, die de reizigers hier bemerkten, droegen geen wol, maar haren. Reeds hier duidde de welige plantengroei zoowel als het hooge riet en enkele stilstaande meertjes eene grootere vochtigheid van den grond aan en dus een hoogeren graad van vruchtbaarheid; en weldra ook betrad ons gezelschap in het gebied Damerghu, de korenschuur van Asben, die gezegende streken van Midden-Afrika, die, hoe weinig de nijverheid daar ook ontwikkeld zij, niet enkel hare eigene bevolking voeden, maar ook vreemde landen kunnen verzorgen. Dorpen, stoppelvelden, groentetuinen, grazende runderen en paarden gaven hier den indruk van vrede en veiligheid. De zwarte bewoners snelden de reizigers te gemoet met allerlei koopwaren, vooral levensmiddelen. Na de lange woestijnreis was het gezigt van deze bedrijvigheid bijzonder aangenaam voor de Europeanen. Zij kwamen den 7den Januarij in het dorp Taghelel aan, waar BARTH en OVERWEG zich scheidden van RICHARDSON.

Men had nu streken bereikt, waar het mogelijk was zonder groot gevaar afzonderlijk te reizen, en daar de financiën van de expeditie zich in een uiterst slechten staat bevonden, werd na gemeenschappelijk overleg besloten, dat ieder op zich zelf beproeven zou wat hij alleen en zonder opzien te verwekken kon uitvoeren, tot dat er nieuwe onderstand uit Europa zou zijn aangekomen. RICHARDSON wilde regtstreeks over Sinder naar Kukaua, OVERWEG naar Gober en Maradi, BARTH met de zoutkaravaan over Katsena naar Kano gaan, om RICHARDSON in April te Kukaua weêr te ontmoeten. In het dagboek van RICHARDSON vond men later deze aanteekening: »Wij namen met eenige ontroering afscheid van elkander, dewijl reizigers in Centraal-Afrika, die zich van elkaâr scheiden en verschillende wegen inslaan, er niet vast op kunnen rekenen, dat zij allen weder te zaâm zullen komen." — 't Was of de man toen reeds een voorgevoel had van het hem wachtend lot; waarschijnlijk gevoelde hij ten minste wel, dat zijne gezondheid op de reis geleden had, en dat het drukkend warme klimaat niet gunstig op hem werkte.

De beide Duitschers bleven nog bij elkaâr tot in de stad Tessaua. Van daar volgde BARTH de Zuid-Westelijke rigting naar Katsena. De reis derwaarts voerde hem door eene streek, waar zich in vorige tijden een druk en bloeijend leven in tal-

rijke steden en dorpen toonde; doch in den aanvang dezer eeuw begonnen de Mohammedaansche Fellatah uit het aangrenzend gebied alle andersdenkenden in de godsdienst op de gruwzaamste wijze te vervolgen, en maakten dit landschap tot het tooneel van den voortdurenden strijd tusschen Islam en Heidendom. Zij verdreven onder sultan BELLO den koning van Katsena uit zijne hoofdstad en verwoestten ook zijne laatste schuilplaats Dankama; nog in 1849 bestormden zij de versterkte stad Gasaua. Tegenwoordig is dit gebied voor het grootste gedeelte met bosschen bedekt, waarin vooral vele Dum-palmen en Tamarinden opgemerkt worden, en levert voor reizigers vele gevaren op. — Evenwel kwam BARTH, zonder door eenige noodlottige ontmoeting te zijn opgehouden, den 20sten Januarij te Katsena aan. Hier had hij de eigenlijke grenzen bereikt van het gebied der Fellatah; van dien merkwaardigen stam, die langzamerhand van de oevers van den Senegal af zich over een groot deel van Midden-Afrika heeft verspreid, in het eerst als een herdersvolk stil en vreedzaam levende van de opbrengst hunner kudden runderen, doch steeds toenemende in magt en sterkte, langzamerhand in de politieke betrekkingen zich mengende, tot zij eindelijk, door de geestdrift voor den Islam aangedreven, de wapens opvatten en zegevierend nieuwe rijken stichtten op de puinhoopen der oude. Hun magtige beheerscher zetelt in Sokoto, terwijl Katsena door een stadhouder bestuurd wordt, die echter in vele opzigten onafhankelijk regeert en dikwijls met den titel van sultan vereerd wordt. In de 17e en 18e eeuw was Katsena de eerste stad van dit deel des rijks Sudan, zoowel door den handel als in staatkundig opzigt. Zij is omgeven door een ringmuur van ruim 35 voeten hoogte en 30 voet dikte, die tot heden wèl onderhouden is. Haar omtrek bedraagt 14 Engelsche mijlen en bevat ruimte voor zeker 100,000 menschen, doch slechts een klein gedeelte wordt bewoond door eene bevolking van 7 à 8000 inwoners. BARTH werd hier door den gouverneur bijna met geweld opgehouden, daar deze een aanzienlijk geschenk van hem verlangde. Het was den reiziger bij zijne bekrompen middelen zeer moeijelijk om aan dat verlangen te voldoen; doch eindelijk wist hij den stadhouder tevreden te stellen en kon den 28sten Januarij de stad verlaten, om zich naar Kano te begeven. De landstreek tusschen beide steden

had het aanzien van een park en behoort tot de schoonste en bekoorlijkste gedeelten van Afrika. De bodem is golvende en met frisch groen bedekt, waaruit een overvloed van heerlijke gewassen en hooge planten oprijst, die geen ondoordringbaar woud vormen, maar als door de hand eens kunstenaars in bevallige groepen zijn geschikt en de prachtigste werking van licht en schaduw te weeg brengen. Daar ziet men den Boterboom met zijn frisch, groen loof, de Tamarinde met haar ondoordringbaar schermdak, den reusachtigen Apenbroodboom (*Adansonia*), terwijl de kroon van den Waaijerpalm boven allen zich verheft. Velden met katoen, tabak, tarwe en uijen geven afwisseling aan het boomrijk tooneel; hier en daar bemerkt men eene kudde witte runderen of koffijbruine geiten op het vette weiland, en daartusschen liggen de leemen hutten der verstrooide dorpen, die aan het gansche landschap een voorkomen van vreedzaamheid en rust geven. — Den 2den Februarij trad BARTH de beroemde stad binnen, wier naam hem reeds langer dan een jaar in de ooren had geklonken. Groote bezwaren wachtten den stoutmoedigen reiziger in Kano. Hij had zijne overgebleven goederen, eene kleine hoeveelheid, derwaarts vooruitgezonden. Kon hij die waren voordeelig verkoopen, dan bedroeg de waarde omstreeks 500,000 kurdi of 200 Spaansche daalders. Daarvan moest hij eene schuld betalen ten bedrage van 112,300 kurdi. Zijne geldmiddelen bevonden zich dus in een wanhopigen toestand. In eene donkere, armzalige woning had hij zijn intrek genomen. Daar werd hij dagelijks geplaagd door schuldeischers en om zijne armoede bespot door een onbeschaamden bediende, dien hij niet wegjagen kon, omdat hij hem zijn loon schuldig was. Bovendien werd hij aangetast door eene hevige koorts. Terwijl hij ziek lag werd hij ontboden ter audiëntie bij den stadhouder. Hij durfde niet weigeren, want van zijne verhouding tot den gouverneur van Kano hing voor een groot deel de voortzetting zijner reis af; en met inspanning van al zijne krachten begaf hij zich op weg naar het paleis. Met moeite volbragt hij de vrij lange wandeling van zijn verblijf naar de woning des stadhouders. De stad bood een levendig en bont schouwspel aan: talrijke huizen en hutten van leem in allerlei groepen, ligt opgeslagen kramen en luifels, afgewisseld door groene perken, op welke runderen, paarden, kameelen, ezels

en geiten door elkander graasden; diepe, breede grachten met water gevuld en bedekt met bloeijende waterplanten; daarbij het gewoel der menschen in eene mengeling van kleederdragten, van de bijna naakte slaven af tot de veelkleurig en prachtig uitgedoste Arabieren toe. — Het paleis is een waar doolhof van binnenplaatsen, van elkaâr gescheiden door hutten, elk met twee tegenover elkander gelegene deuren voorzien. De zaal des stadhouders was ruim en prachtig, maar zoo donker, dat men naauwelijks iets daarin kon onderscheiden. De vorst zelf rustte in een rijk versierde nis op een divan, over welken een tapijt uitgespreid was. Hij ontving den reiziger welwillend en nam genoegen in de hem aangeboden geschenken: een zwarte burnous, een roode muts, een witte shawl, een stuk mousselin, twee fleschjes rozenolie, een pond kruidnagelen, een pond wierook, een scheermes, een schaar, een Engelsch knipmes en een grooten spiegel van Neusilber. Zijne vriendelijkheid ging zelfs zoo ver, dat hij den gever een tegengeschenk zond tot dezelfde waarde in baar geld, waardoor deze in staat gesteld werd zich te ontslaan van zijn lastigen dienaar, een paar kameelen te koopen en de noodige aanstalten te maken tot voortzetting van zijne reis.

Nog niet volkomen hersteld, doch welgemoed verliet BARTH deze stad den 9den Maart. Het landschap ten Oosten van Kano heeft hetzelfde vrolijke, vruchtbare aanzien als het Westelijk gedeelte der provincie; velden en weilanden omringen overal de kleine steden en dorpen. Weldra had BARTH de grenzen van Bornu bereikt en moest afscheid nemen van de bloeijende velden en de vlijtige bevolking van Haussa. Opmerkelijk is het groote onderscheid tusschen de bewoners van Haussa en de Kanori, die in het rijk Bornu gevestigd zijn. De eersten zijn levendig, vurig en vrolijk van aard, de laatsten melancholisch, somber en ruw. De gelaatstrekken geven ook dit onderscheid te kennen. De Haussaua hebben meestal aangename en regelmatige trekken en bevallige vormen; terwijl de Kanori met hunne breede gezigten, wijd geopende neusgaten, beenderige en plompe gestalten een veel minder aangenamen indruk maken. Dit laatste geldt vooral van de vrouwen hier, die zeker de leelijkste van haar geslacht in 't gansche Negerland zijn. Ook de natuur neemt, hoe verder men komt, meer en meer dat somber karakter aan. Hooge boomen

worden zeldzaam, langzamerhand houdt ook de landbouw op, en onmetelijke dorre vlakten strekken zich uit, slechts hier en daar met schraal gewas bedekt. De naaste plaats van eenig belang, die BARTH nu bereikte, was Maschena, de hoofdstad eener provincie van denzelfden naam. Zij heeft 12,000 inwoners en is, behalve met aarden wallen en grachten, nog omringd met een kreupelbosch van doornstruiken, van omtrent 10 voet breed. Dit vormt eene veilige borstwering tegen ruiterij en te gelijk eene beschutting voor de boogschutters; want de sterkte van dezen half Heidenschen stam bestaat grootendeels in boog en pijlen.

Het eigenlijke Bornu kan men het rijk der Dum-palmen noemen, want de *Cucifera Thebaica* is bijna de eenige boom, dien men hier aantreft; alleen toont zich hier en daar ook nog de apenbroodboom, de ware vriend der Zwarten. Kort voor het stadje Surrikulo zag BARTH na langen tijd voor het eerst weêr een stroomend water; het was de Wani, een arm van den Komadugu-Wanbe, die zich in het meer Tsad uitstort. De landstreek droeg hier weêr een geheel ander karakter. Tusschen zandduinen van 100—120 voet hoog, met spaarzaam geboomte begroeid, ziet men dalen en kronkelige kloven met digt gewas bezet. Het bijzonder plantenrijke dal van den Komadugu is een geliefkoosd verblijf van de olifanten; waarschijnlijk om de groote plekken tusschen het geboomte, die met hoog rietgras zijn begroeid. Deze waterrijke plaatsen hebben groote overeenkomst met afbeeldingen van Indische landschappen.

Den 24sten Maart, toen BARTH Surrikulo verlaten had, kwam hem eene schilderachtige, vreemde groep te gemoet. In het midden reed een man van edel voorkomen en Arabische trekken, prachtig gekleed en, naar Arabisch gebruik, met rijk versierde vuurwapens voorzien; drie ruiters, minder rijk gekleed, maar eveneens gewapend, vergezelden hem. Zoodra hij Dr. BARTH zag, hield hij stil, en vroeg hem: of hij de Christen was, die van Kano verwacht werd? Op het toestemmend antwoord meldde hij hem zonder omwegen, dat RICHARDSON gestorven was, nog vóór dat hij Kukaua bereikte, en dat al zijne goederen verloren geraakt waren. De treurige tijding maakte diepen indruk op onzen reiziger. Het gold hier toch niet alleen een menschenleven, maar het lot der

geheele onderneming stond welligt op het spel. Hij spoedde zich zoo snel mogelijk naar het tooneel der treurige gebeurtenis, het stadje Nghurutua, dat in eene uitgestrekte, vruchtbare vlakte ligt. Men had den Christen onder een schoonen sycomore eene grafplaats bereid, en die met doornstruiken rondom beschut. De inboorlingen, die wisten dat de overledene een Christen was, beschouwden het graf met zekeren eerbied. — De reis door het heete, vlakke land van Bornu had RICHARDSON zoo aangetast, dat hij den 28sten Februarij des avonds geheel uitgeput in Nghurutua aankwam. Den volgenden morgen was hij stil, zonder eenigen doodstrijd overleden.

De papieren en wat er verder van RICHARDSON's eigendom was gered, waren naar de hoofdstad gebragt en in handen gesteld van den vizier. Dr. BARTH reisde naar Kukaua af. Het land toonde in dezen omtrek overal sporen van verwoesting en verwaarloozing. Geheele streken zijn tot eene ondoordringbare wildernis, het gebied van olifanten en leeuwen geworden. Deze toestand van het schoonste deel des lands is inderdaad eene schande voor den tegenwoordigen beheerscher. Hij behoefde maar eenige honderden zijner luije slaven hierheen te voeren en in eene versterkte plaats te vestigen; weldra zouden de inboorlingen zich rondom verzamelen, en het vruchtbare land aan den Komadugu tot eene rijke bouwstreek maken, waar niet enkel koren, maar ook eene menigte katoen, indigo en suiker kon geteeld worden.

In armoedige kleeding, op een mager paard gezeten, zonder een enkelen geleider of dienaar, kwam Dr. BARTH den 2den April 1851 de beroemde stad Kukaua binnen. Deze stad, op zich zelve reeds het waardig doel van een koenen reiziger, werd door hem beschouwd als het punt van uitgang voor verdere, grootere ondernemingen.

(Ons verslag behandelt den inhoud van de eerste twee Deelen der reisbeschrijving, daar de overigen nog niet in het licht zijn verschenen. De volgende Deelen zullen het verhaal behelzen van de reizen naar Jola, Kanem, Musgu en Massena; de togt naar Timbuctoe met het verblijf aldaar en de terugreis naar Europa. Wij hopen later in staat gesteld te worden om ook van dat vervolg een verslag aan onze lezers meê te deelen.)

VAN GOEDE FAMILIE.

NAAR HET DEENSCH VAN *CARL BERNHARD*, DOOR *C. EYKMAN*.

Het was in een stormachtigen herfst-nacht, dat ik langs het kanaal voorbij het gebouw van de bank van leening kwam, alwaar toen nog de oude hal stond. Niet verre van daar lag, in een hoek, een klomp, die met een eigenaardig geschraap zich voor- en achterwaarts bewoog. Nader komende, zag ik eene ineengekrompen vrouwelijke gestalte, die met het geduld eener boeteling onafgebroken met een steen een anderen afsleep, terwijl zij met eene heesche stem eene psalm-wijs neuriede. Zij scheen mij niet te bemerken, en zelfs toen ik haar het gewone »werda?" toeriep, zag zij niet op, maar bleef aan hare bezigheid, terwijl zij naauwelijks antwoordde:

— Ik, mijnheer!

— Welke ik?

— Ingeb van den Rooden Steen, mijnheer! De heele wereld kent mij. Ik houd mij met mijn wettig bedrijf bezig. Hier is mijne fabriek; hier mag niemand anders komen; hier heb *ik* regt op den grond, waarop ik lig. Laat mij zoo liggen.

Ei, ik had dus eene notabiliteit voor mij, die op beroemdheid, op territoriaal eigendom zich verheffen kon, en die hier midden in den nacht op de openbare straat lag, om haar wettig burgerlijk bedrijf uit te oefenen! En desniettegenstaande zoude ik onverschillig verder gegaan zijn, toen een lang gerekt »zoo...", dat ik uitbragt, zonder er verder bij te denken, en dat haar waarschijnlijk voorkwam als een twijfel aangaande de waarheid harer woorden, haar op half geraakten toon deed zeggen:

— Mijnheer mag gerust gelooven, wat ik zeg, want er is geen enkel woord leugen in, en u moet weten, dat, al lig ik hier, ik toch van goede familie ben.

Het was volstrekt mijn oogmerk niet geweest, haar te beleedigen.

— Ja, ja, moeder! dat wil ik gaarne gelooven. Ik heb menschen gekend, die van goede familie waren, en evenwel midden in de goot lagen, en gij, moedertje! ligt toch nog op het drooge.

Dit was eene leelijke scherts. De vrouw hief voor het eerst

haar gelaat tot mij op en zag mij met een trotschen blik aan. Het schijnsel van de lantaren viel juist op haar, en nu konde ik de harde, gerimpelde trekken zien, die, in weerwil van den ouderdom en den invloed van het gure weder, nog sporen van vroegere schoonheid droegen.

— Moeder ben ik niet, mijnheer! ik ben nooit getrouwd geweest. Maar de heele wereld mag weten, hoe mijn eigen naam is. Ik heet INGER SNARE, en mijne familie heeft eenmaal, naar men zegt, alles hier in den omtrek in eigendom gehad, en dus, dunkt mij, mag ik hier wel, onbespot, in een hoek liggen.

INGER SNARE! De moeder der beroemde tweelingen heette INGE.... maar het geslacht was immers uitgestorven.... Of, verbeeldde zij zich misschien af te stammen van HENRIK SNARE, die te Hamburg om zijne misdaden ter dood gebragt werd? Een geschavotteerde als stamvader te kunnen noemen, zou veler eerzucht voldoen... maar de hare immers niet. Neen, zij zoude, volgens hetgeen hare moeder haar gezegd had, van eene voorname familie wezen, die in overoude tijden een beroemd bisschop en een dapper generaal in haar geslacht had, en die geheel Koopenhagen bezeten had, en naar welke de straat hier achter, den naam van Snare-straat gekregen had. Het kon mij niet langer twijfelachtig zijn, tot hoe verre hare pretentie ging. Ja, het volk is poëtisch, het heeft een open oor en hart voor grootsche gebeurtenissen, het minacht den rijken burger en de nagedachtenis zijner te zamengeschraapte schatten, het is aristocratisch in zijne pretentiën, en verkiest de adellijke afkomst en het zwaard boven het goud. De vrouw van den Rooden Steen kon zich met niet minder vergenoegen, dan met het beroemde geslacht van SKJALM HVIDE, en toen zij zeide: »ik ben van eene goede familie", knoopte zij zich onbewust aan het roemrijkste tijdvak der Deensche geschiedenis.

Ik had naast haar plaats genomen; uit achting voor de roemrijke gedenkteekenen der geschiedenis had ik het gesprek in eene andere stemming voortgezet dan in die, waarmede ik het begonnen was; deze overgang streelde haren trots, en wij waren weldra als oude bekenden. Zij beloofde mij, een andermaal »hare geschiedenis" mede te deelen, als het niet zoo sterk zoude waaijen als heden avond; nu wilde zij haar dagwerk

besluiten en naar huis gaan; zij woonde in de Snare-straat op een zolderkamertje; zij wilde nabij de plaatsen zijn, waaraan al hare dierbaarste herinneringen verbonden waren. Des daags was zij wiedster in verschillende tuinen, en zocht mol-salade in de omstreken der stad; daarvan leefde zij; alleen des avonds »fabriceerde zij roode-steen, die tot een bepaald gebruik dienen moest." En toen stond zij in hare volle lengte op, nam den zak met roode-steen onder den arm en stapte zoo trotsch de straat door, alsof zij inderdaad eigenares geweest ware van ESBERN SNARE's grond, met alles wat er op staat, de bank van leening incluis. Ik bleef achter in den donkeren, eenzamen nacht, alleen met den storm en de schitterende sterren. Dit was de aanleiding tot velerlei overdenkingen en herinneringen uit den ouden tijd.

SKJALM HVIDE's oud geslacht! En ik, die meende, dat het uitgestorven was en dat zijn wapenschild eeuwen lang reeds in het graf lag. Maar voor deze vrouw uit het volk en voor allen, die haar wilden hooren en haar gelooven, had het voortgeleefd tot op haren tijd, en het geloof aan deze familie-verwantschap, was de steunpilaar geweest, die haar in den storm op de beroerde zee des noodlots had staande gehouden. Later bezocht ik haar nu en dan in het voorbijgaan des avonds in hare »fabriek", want ik ging dikwijls langs dien weg naar huis, en terwijl zij onophoudelijk voortging met het wrijven op den rooden steen, vertelde zij mij de geschiedenis van haar leven. Zij was niet gelukkig geweest. Eerst na vele lots-wisselingen en nadat het zeer met haar was achteruitgegaan, was zij tot haar tegenwoordig handwerk gekomen, dat niet veel afwierp. Zij had nu, meen ik, reeds een twintigtal jaren daar gelegen, en dit was niet onwaarschijnlijk, want zij toonde mij de holte, die zij in den steen geslepen had; toen zij hier kwam, was die geheel glad. Zij kon niet zeggen, dat zij deze bezigheid vervelend vond, want men kon er immers bij denken. En hare gedachten bepaalden zich eigentlijk alleen tot het verzamelen van zulk eene som, als voldoende zoude zijn, om eene fatsoenlijke begrafenis te bekomen, wanneer zij stierf, of, zooals zij zich uitdrukte, »onder den grond te komen zonder hare familie schande aan te doen," — ofschoon die eindelijk met haar zoude uitsterven. — Om haar familie-trots bewoog zich alles; deze was zwaar beproefd geworden. Hare ouders

hadden in de Snare-straat een van die kelder-huizen bezeten, alwaar de menschen hunne panden bragten, om die van daar naar de bank van leening te zien overbrengen. Dit was haar stamhuis, waarop zij zich niet weinig liet voorstaan, en dat toenmaals van niet weinig beteekenis was; toen konde zij dikwijls goud en zilver en kostbaarheden naar de bank van leening aan den overkant brengen, dat was anders dan nu voor roode munt in de koele nachtwinden roode-steen te slijpen. Hare ouders stelden er ook niet weinig eer in, zulk een eerlijk bedrijf aan de hand te hebben. Hare moeder had haar verteld van de »voorname familie", van welke zij zouden afstammen. INGER was schoon en hoogmoedig; zij wilde iets groots worden, en wees hare vrijers af, die allen van den dienstbaren stand waren. Hare ouders stierven, het stamhuis werd aan andere menschen verhuurd en zij stond alleen. Een handelsbediende verloofde zich met haar, hij bedroog en verliet haar, zij werd ongelukkig, kwam langzamerhand tot ellende — en sleep nu roode-steen bij de bank van leening. Maar zij was nog even zoo trotsch op hare »familie" als in hare vroegste jeugd; zij was altijd in de Snare-straat blijven wonen, alwaar zij een zolderkamertje met gaten in het dak boven eene betere woning in eene andere straat verkoos; want daar gevoelde zij zich te huis, daar was zij op den grond harer vaderen, daar was zij geboren en daar had zij hare gedenkteekenen. En opdat alles volmaakt zoude worden, had het lot haren trouwloozen bruidegom in dezelfde straat geleid. Hij was getrouwd met eene XANTIPPE; nu, dit schaadde hem niets; hij had eene kelderwoning in hetzelfde huis, waar zij onder het dak woonde; maar zij hadden geen omgang met elkander, en hij wist misschien niet eens, dat zij nog bestond. Er was niet veel aan hem verbeurd, maar zij had reeds lang vergeven, wat hij haar misdreven had. »Als men van goede familie is", moet men zich van slechte menschen onthouden, maar hen haten, dat mag men niet, en zij hield zich voor veel te goed, om hem te laten bemerken, dat zij nog aan hem dacht. Altijd nog: SKJALM HVIDE's geslacht!

Dewijl ik haar van tijd tot tijd ongemerkt eene kleinigheid gaf en haar jufvrouw SNARE noemde, zag zij mij altijd gaarne; ik was blijkbaar haar voornaamste kennis, en wij praatten

dikwijls met elkander, dewijl mijn weg naar huis mij gewoonlijk langs haar heen voerde.

Eenigen tijd daarna werd de oude hal afgebroken, en zoolang men daarmede bezig was, vond men jufvrouw SNARE niet meer in hare »fabriek". Maar toen alles opgeruimd en gelijkgemaakt was, kwam ik op zekeren avond voorbij, toen een scherpe zuidewind over de ledige vlakte blaasde, als weeklaagde hij over de vernietiging van de oude hal.

Ik geleidde juist eene vriendin van een partijtje naar huis; ik had haar verhaald van de oude van den Rooden Steen, en zij was nieuwsgierig dit wezen, hetwelk hare fantasie half in eene heks herschapen had, te zien. INGER lag midden op het plein, want de steen, die vroeger digt bij de hal gelegen had, lag nu midden op de opene vlakte, en zij bleef er als naar gewoonte voortslijpen. Maar de psalm-melodie had opgehouden, en INGER hoestte.

— Hoe gaat het, jufvrouw SNARE?

— Slecht, mijnheer! De magistraat doodt mij, maar wat bekommeren de groote heeren zich daarom. Nu hebben zij mijne oude plaats verstoord, waarop ik wettig eigendoms-regt bekomen had, want ik heb er lang genoeg gelegen, zoo als de heele wereld weet. Maar zij respecteren niets, wanneer het hun in het hoofd komt. De drommel zelf zou hier den wind en togt op den duur niet kunnen uithouden, want er is hier niets, dat beschut. Afbreken, dat kan de magistraat, maar ik heb nooit gehoord, dat het minste door hem werd opgebouwd. Mij heeft hij den knak gegeven.

En het scheen, dat zij niet overdreef, de arme stumpert, want zij bleef aan het hoesten.

Mijne gezellin beschouwde haar meer met nieuwsgierigheid dan met deelneming.

— Lieve Hemel! — zeide zij half luide — waarvoor is het ook dienstig, dat zulk een ellendig wezen een nutteloos leven voortsleept!

Het waren harde woorden, maar INGER gevoelde zich daardoor niet beleedigd, niettegenstaande zij ze gehoord had. Hoe vaak had zij welligt hetzelfde gedacht! Zij zag op naar de jonge, schoone, net gekleede dame, en zeide zachtmoedig:

— Men moet wel zoo lang op aarde zwerven, als God het wil, mijne lieve jufvrouw! En als men »van eene goede

familie" is, dan houdt men het ten einde toe uit en springt niet in het kanaal, dat anders nabij genoeg en ook diep genoeg is voor allerlei nood. Men kan bovendien immers ook niet weten, waarom onze Heere God iemand in het leven houdt,... ofschoon het er waarlijk wel naar uitziet, dat ik niemand tot groot nut zal kunnen zijn; daarin heeft de jufvrouw misschien gelijk.

Er was zoowel vroomheid als kracht in deze woorden en in de wijze, waarop zij die voortbragt. Mijne gezellin, aangedaan en beschaamd, bukte naar de oude van den Rooden Steen, zeide haar eenige vriendelijke woorden en klopte haar op den schouder. Maar toen zij haar de beurs in haren zak wilde laten glijden, weerde INGER dit af. Zij was geene bedelaarster zoo lang zij voor haar brood konde werken, daartoe was zij van eene te goede familie. Eerst nadat ik haar herhaalde malen verzocht had, de beurs als een geschenk van twee vrienden aan te nemen, vermogt ik haar over te halen, die te behouden. En toen zij eindelijk aan onzen wensch voldeed, ging er een trotsche glimlach over haar gerimpeld aangezigt, en zij zeide vergenoegd:

— Nu zal ik weldra zoo rijk zijn, dat ik zelfs een steen op mijn graf hebben kan; zoo zal de familie waarlijk geene schande van mij hebben.

Weinig dagen na deze ontmoeting lag INGER op zekeren avond weder op haren ouden steen te wrijven. Het was nog geen tien uur geslagen, maar, de straat was reeds geheel ledig, want het was koud, het vroor een paar graden, en de wind zweepte de sneeuw in digte vlokken over de straat heen. Dewijl het oostewind was, strekte wel het oude waaghuis tot eenigen schut tegen den storm, maar het was desniettegenstaande alles behalve aangenaam in de vrije lucht te werken. INGER dacht er juist over om haar werktuig te zamen te pakken, en wilde haar ronden, tot wrijven dienenden Kampesteen (*) in den zak, die den roode-steen bevatte, bergen, toen haastige schreden hare opmerkzaamheid wekten. Het was eene jonge en oogenschijnlijk goed gekleede dame, die den hoek van de straat kwam omloopen, naar het kanaal ijlde, en zich op het bol-

(*) Bij opgravingen worden dergelijke steenen uit den vóór-Christelijken tijd in Denemarken veel gevonden. VERT.

werk nederwierp, zoodat hare armen over het water hingen. Zij weende luide. INGER hief zich vlugger op, dan men van haren ouderdom en hare stijfheid had kunnen verwachten; zij greep het jonge meisje bij haar kleed en trok haar schielijk terug, terwijl zij met eene barsche stem vroeg, wat dat voor dolle streken waren, of zij den Heere God vergeten had, of zij, die goede kleederen aan had en tot eene fatsoenlijke familie behoorde, er aan had kunnen denken, om de familie schande aan te doen, en zich aller verachting op den hals te halen, wanneer men haar, als drenkeling, in het kanaal zou zien ronddrijven. Het jonge meisje hield niet op met jammeren en schreijen — zij had er in het geheel niet aan gedacht zich te verdrinken... maar zij was zoo ongelukkig... zij wist niet, waar zij heen zoude... er was nergens redding voor haar.

— Is er dan — zeide INGER — geene redding bij den Heer?

Maar het jonge meisje zeide, dat de Heer haar niet helpen konde, het was te laat. — Daar wilde INGER toch meer van weten.

— Kom weg van het bolwerk — zeide zij — hier staan wij beschut, en vertel mij dan, hoe alles te zamenhangt.

En zoo vernam INGER ten laatste, dat de jonge dame eene dochter van een gestorven officier was, dat hare moeder in haren weduwenstaat min of meer gebrek geleden had, dat zij door ziekten waren achteruitgegaan, dat hare handwerken niet voldoende waren geweest om in hare karige behoeften te voorzien. Zij hadden het meeste van hetgeen zij bezaten, naar de bank van leening moeten brengen, op de briefjes hadden zij ook al iets geleend bij een geldschieter in de Snarestraat; nu wilde hij die niet teruggeven dan met betaling van zulke hooge renten, dat het hare krachten te boven ging; morgen zouden de panden bij publieke verkooping verkocht worden, in geval zij niet ingelost werden, maar daartoe waren de briefjes volstrekt noodzakelijk... er was geen tijd meer te verliezen... eerst heden avond had zij het geld bij elkander kunnen krijgen, dat zij voor handwerken te goed had... maar nu had de man de deur gesloten, omdat zij niet alles konde geven, wat hij verlangde... hare moeder zou van verdriet sterven, als zij met dit berigt moest t'huis komen... ten minste zou zij op nieuw weêr ziek worden... het was haar moeders trouwring, haar vaders horologie...

— Dus familie-stukken! — viel INGER haar driftig in de rede. — En die wilde hij menschen »van goede familie" onthouden, de schurk! Dat zullen wij eens zien... Waar woont de bedrieger? Waar in de straat is de kelder? Er is toch nog policie en regt en regtvaardigheid tegenover zulk volk!

Het jonge meisje beschreef de plaats tamelijk naauwkeurig — het was in hetzelfde huis, waar INGER woonde; de hardvochtige woekeraar was haar oude minnaar.

— Is hij het! Is hij het! — barstte zij driftig los. Zij had zich nedergezet, want hare knieën knikten. Oude herinneringen en oude krenking vernieuwden den strijd in hare borst. Zoo zat zij een oogenblik; toen stond zij weder op, nam de hand van het jonge meisje en voerde haar langzaam en plegtig de straat langs. Er werd geen woord onderweg gesproken.

Aan het huis gekomen, klopte zij driftig op de kelderdeur en verschafte zich toegang.

— Sluit de deur achter ons — sprak zij gebiedende tot den verbaasden kelder-bewoner — en kom dan binnen, want ik heb een woord met u te spreken. Zie zoo. Kent gij mij?

Neen, hij kende haar niet.

— En kent gij die dame ook niet?

Neen, hij kende haar ook niet.

— Dat liegt gij, en het boos geweten staat u op het aangezigt geschreven. Eenige oogenblikken geleden hebt gij haar willen bedriegen, gij hebt haar haren wettigen eigendom willen onthouden, in geval zij uw woekergeld niet wilde voldoen! En mij kent gij ook niet! Zie eens goed, man! Ik ben INGER SNARE, die gij bedrogen en voor haar gansche leven ongelukkig gemaakt hebt. Zie maar eens goed, dan zult gij u wel herinneren. Maar onze Heere God leeft nog; Hij trekt zich de verongelijkten aan. Ik heb u voor mij zelve kunnen vergeven, maar dat gij op uwen ouden dag zoodanig handelen kunt jegens een jong kind, dat gaat te ver. Ja, kruip maar niet weg, maar kom voor den dag met hetgeen haar toebehoort; voor den dag er mede, of wilt gij, dat ik onzen Heere God bidden zal, mij aan te hooren, als ik u vervloeken zal voor hetgeen gij aan mij misdreven hebt, toen ik nog jong was? Kom voor den dag met de pand-briefjes, man! — riep zij opgewonden van drift, en sloeg met de hand op de tafel

— voor den dag er mede, of ik zal ze zelve zoeken, al zou ik het geheele huis het onderste boven halen!

De man stond versuft tegenover dien krachtigen wil. Hij haalde eindelijk de papiertjes te voorschijn en had allerlei nietige verontschuldigingen voor zijn gehouden gedrag; hij wilde niets anders hebben, dan wat hem met regt toekwam, ieder moest in deze wereld voor het zijne zorgen, enz. Maar INGER luisterde niet naar hem, zij maakte de rekening af met het geld, dat het jonge meisje daartoe had medegebragt, terwijl zij het verachtelijk op de tafel wierp; daarop nam zij de pand-briefjes en keerde hem den rug toe. Maar in de deur bleef zij staan, en zeide met eene blijmoediger uitdrukking op het gelaat:

— Denk aan onzen Heer, nu gij daartoe nog den tijd hebt, en doe al het goede, dat in uw vermogen is, dan zult gij misschien nog veel kunnen goed maken van hetgeen gij bedorven hebt, want de Heer onze God is langmoedig en genadig. Maar aangaande mij, behoeft gij u niet te bekommeren, ik heb u reeds lang vergeven, want ik heb u eenmaal opregt liefgehad... Laat nu alles tusschen ons vergeten zijn. Gij hadt eene betere vrouw en van betere familie gekregen dan die, waarmede gij nu bezwaard zijt; dat kan ik u zeggen.

— INGER! — zeide de pandjes-man met een half verlegen, half bewogen stem — INGER! ik heb niet goed jegens u gehandeld... Zeg mij, INGER! kan ik niets voor u doen?

En terwijl hij deze vraag deed, grepen zijne vingers naar een zilverstuk, dat op de tafel lag.

INGER had zijne bewegingen met de oogen gevolgd — hare aandoening was oogenblikkelijk voorbij, zij verhief zich trotsch, en zeide:

— Goede God! hoe kan iemand... schrijf mij haren naam en hare woonplaats op een stukje papier, dat is toch altijd iets....

De man stak het stuk geld weêr op, en met bedaarde trekken schreef de oude zondaar, volgens opgave van het meisje, haar moeders naam en adres op een strookje papier. INGER nam het en stak het in den zak.

— Zoo, nu zijn wij beiden voor ditmaal klaar... en met mijnen wil zien wij elkander in deze wereld niet weder.

En zij verliet de kamer zonder om te zien.

Het sneeuwde niet meer, de sterren flikkerden helder aan den donkeren hemel, de wind was gestild, de maan begon op te komen, en de vorst deed de pas gevallen sneeuw onder de voeten kraken. INGER bragt het jonge meisje naar de plaats, waar zij haar het eerst ontmoet had; hier gaf zij haar de pand-briefjes over, en zeide:

— Pas nu goed op morgen, en laat ze op den regten tijd vernieuwen, anders loopen de zaken nog verkeerd... of... neen, het is beter, dat iemand als gij niet op zulke plaatsen komt, met familie-stukken moet men fatsoenlijk omgaan. Zie hier, mijn kind! — hernam zij, terwijl zij eene oude kous uit een verborgen zak voor den dag haalde — hier is papieren- en zilvergeld, en iets in eene kleine beurs, dat ik ten geschenke gekregen heb; het is mijn wettig eigendom, ik heb het met God en met eere, zoo als men zegt. Ik zal toch wel met eere in mijn graf komen, indien de Heer het wil. Neem het, jufvrouw! en los morgen de zaken in, en laat ze niet meer zoo in de wandeling komen. Ik heb opgeschreven wie gij zijt, en uwe moeder kan het mij weêr terugbetalen, wanneer hare beurs tot nieuwe krachten komt — hernam zij, met eene soort van humor, die verbergen moest, dat zij aangedaan was over den toestand van het jonge meisje. — Ga nu naar huis en troost uwe moeder, jufvrouw!.. en zeg niet meer, dat onze Heere God niet helpen kan, want dat kan Hij gemakkelijk als Hij wil — en nu zal niemand zeggen, dat ik zonder eenig nut geleefd heb... nu... het is goed zoo, goed, ga nu... ga!... en als ik mijne zaakjes bij elkander gezocht heb, dan ga ik ook naar huis om te slapen... en ik zal gemakkelijk inslapen, zoo als gij wel begrijpen zult, jufvrouw! want ik ben regt in mijn schik. Menschen »van goede familie" moeten elkander helpen, als zij daartoe in staat zijn, en ik ben, Gode zij dank! »van goede familie".

De verbazing van het goede meisje kende geene grenzen. Zij stond sprakeloos met den schat in de handen; de lange rede van de oude was niet eens lang genoeg, om haar in dien tijd tot bedaren te doen komen. Het was niet meer de oude van den Rooden Steen, die daar in lompen voor haar stond, het was een bovenaardsch wezen, eene zegenende Engel uit den Hemel. Zij wierp zich met vuur om haren hals, en kuste

de gerimpelde wang van de oude met eerbiedige dankbaarheid.

INGER legde haar de handen op het hoofd, en zeide aangedaan: — Wij zien elkander weder.... ga nu.... denk aan uwe moeder.

En als een gejaagd hert vloog het jonge meisje naar de straat heen en verdween om den hoek.

Een paar uren later kwam ik met twee mijner vrienden van mijn gewone avond-bezoek. De koude was scherp geworden, en wij hadden de ooren met onze mantels bedekt, opdat zij niet zouden bevriezen. De maan was geheel opgekomen; zij verlichtte met haar onzeker tooverachtig schijnsel den hemel en het water en de groote gebouwen, en daaronder het gebouw van de bank van leening en ook INGER SNARE, die onverdroten op hare oude plaats zat. Maar zij hoestte niet meer, en bewoog zich ook niet — zij was dood. De koude was haar eene te groote afwisseling geweest na de sterke aandoening, die zich van haar meester gemaakt had. Zij was door de koude bevangen en ingesluimerd, met de hand op den kampesteen en den zak, waarin zij den roode-steen verzamelde; zij lag daar als een dapper held op het slagveld, dat zij niet had willen verlaten; zij was gestorven op den »vaderlijken grond", op den grond, waarop zij wel regt had, na zoo vele jaren van moeite en strijd. Maar een blijde glimlach op het gelaat der oude bewees, dat haar dood ligt geweest was en dat haar engel haar verlost had, te midden van de aandoeningen der vreugde, om in te gaan tot de eeuwige vreugde. Nu is zij vereenigd met hare familie — en hare vaderen, wie zij ook zijn mogen, hebben waarlijk geene schande van haar.

Het adres, dat in haren zak gevonden werd, leidde mij op het spoor harer ontmoeting bij de bank van leening, en van de laatste daad haars levens, welke de jonge dame met levendige dankbaarheid schilderde, terwijl zij warme tranen stortte bij het berigt van den plotselingen dood van hare onbekende weldoenster. Voor haar zullen de gebeurtenissen van dezen nacht steeds eene plegtige herinnering en een dierbaar aandenken zijn.

Wij, die haar dood vonden en naar het gasthuis hebben laten brengen, zorgden ook voor hare begrafenis, en begeleidden haar naar hare laatste rustplaats. Een schoone krans van *immortellen* lag op hare kist; het jonge meisje en hare

moeder hadden zelven dien daar nedergelegd, als hare dankbare afscheidsgroet. Op haar graf lieten wij een kleinen steen leggen, met het opschrift:

„Hier rust INGER SNARE. Zij was van de familie der Goeden", — en daaronder werden, op verzoek van mijne jonge vriendin, als eene bede om vergiffenis aan de door haar miskende afgestorvene, deze woorden geplaatst:

„Niemand leeft te vergeefs, die in den Heere leeft."

DE VLINDER.

Alles ontwaakte tot een nieuw leven. De nevel trok weg, en de gouden zon steeg op aan den horizon, terwijl de parelen van den dauw op blad en grashalm glinsterden. De zonnestralen werden gebroken in de waterdroppelen, waardoor de schoonste kleuren werden voortgebragt; het was alsof de aarde met diamanten bezaaid was. De bloemen wasemden de liefelijkste geuren, en de vogelen zongen; alles ademde rust en tevredenheid; het was ook een zomermorgen, zoo heerlijk en schoon, als in het Noorden kan gevonden worden.

Boven in een boom zat eene pop in een blad ingesponnen. De eerste zonnestraal kuste haar, de schaal brak open en een vlinder, zoo groot en schoon, met prachtige, bontkleurige vleugelen, vloog er uit. Hij verhief zich in de blaauwe lucht, om de zon te naderen, die hare stralen op zijne vleugelen wierp; de kleuren schenen in gouden glans, terwijl de wind hem over het veld dreef.

Schoone vlinder! Zinnebeeld der ziele! Gij hebt uwe vleugelen ontleend aan de heilige goden der onsterfelijkheid. Alleen de zonnestralen kunnen u kussen; met de minste aanraking verdwijnt het stof uwer vleugelen; de zachte wind omgeeft u, terwijl gij van de eene bloem naar de andere vliegt en de welriekende kelk uitzuigt.

Slechts een enkele dag is uw leven. Wanneer de dauw valt, valt ook het stof van uwe vleugelen; de kleuren verdwijnen, en uw aardsche leven is geëindigd. Kort is het, maar zalig en schoon. Gij ziet niet anders dan zomer en zonneschijn, en vermoedt niet, dat er een tijd komt, waarin de bloemen verwelken en er ijs en sneeuw is op het geuren-wasemende veld, waar gij nu vliegt; gij kent den kouden, barren winter niet.

En de vlinder verhief zich in de lucht, en vloog over veld en weide en over de blaauwe zee. Daar rustte hij op een schip, dat met gezwollen zeilen de kust voorbijvloog. Op het dek liepen de matrozen heen en weêr; de muziek speelde, en in vaderlandsche toonen klonk hun gezang; de wind dreef ze naar het land, en de echo antwoordde; het was de laatste groet van den geboortegrond. De vlag waaide van den top van den mast en zweefde in de blaauwe lucht. Het gezang klonk steeds krachtiger en in voller toonen steeg het ten hemel. Zij zongen van eer en roem, van het kanon-gedonder in den strijd op de woeste wateren; hun oog straalde van hoop en moed, want

de geboortegrond verdonkerde bij de gedachte aan eer en glorie.

— Dit is een edel streven naar onsterfelijkheid — dacht de vlinder — hun leven is rijk; zij hebben eene wereld, waarvoor zij leven — en hij vloog naar de kust terug.

Daar stond eene hut. De wand was van vochtig leem; het dak van zeegras; maar binnen in de hut, waar alles armoede was, woonden twee gelukkige menschen. Een klein bootje en een oud vischnet was alles, wat zij bezaten; maar in hunne borst was de rijkdom der liefde; hunne gedachten en droomen behoorden elkander toe — en de vlinder vloog de hut binnen, en was getuige van hun geluk. In eenen houten bak, op een eigengemaakt onderstuk, dat schommelen kon, lag een kindje. Het sliep, maar glimlachte in den droom, en de beide ouders beschouwden het; zij konden zich niet moede zien aan het lieve gelaat, en hunne armoede was vergeten; zij volgden den droom van geluk en rijkdom van hun kind — en de vlinder had de liefde, het aardsche beeld der onsterfelijkheid gezien. Toen vloog hij weder op naar de blaauwe lucht, waar de vogelen zongen, verre weg van de groene kust, tot hij aan de kerk kwam, waar de orgeltoonen hem te gemoet stroomden. Daar zette hij zich op den muur neder, koesterde zich in de warme zonnestralen, die aan alles leven en kleur geven.

Eene kist werd de kerkdeur uitgedragen; in het zwart gekleede mannen volgden, en lieten die laatste woning in het graf op het kerkhof nederzinken. De oude leeraar trad naar voren en sprak over de doode, herinnerde wat goeds zij gedaan had, en daarop vielen de aardkluiten dof op het deksel der kist neder; de begrafenis was voorbij, en de lijkstoet ging uit elkander.

Een man, met een knaapje aan de hand, verliet ook die plaats. De volwassene weende; het kind liep den bonten vlinder achterna, maar eensklaps wendde hij zich tot zijnen vader, tot wien hij zich vleijende ophief.

— Ween niet, vader — zeide hij — nu is moeder bij God, en van avond zien wij haar weder.

— Dat is waarheid, wat het kind zegt — dacht de vlinder — want des levens nacht is de onsterfelijkheid.

Daarop vloog hij weêr van bloem tot bloem; de zon neigde ten ondergang, en toen de laatste straal verdween, was het leven van den vlinder voorbij. Zinnebeeld der onsterfelijkheid! Uw aardsche leven is slechts een eenige dag. Zoo kort zal ons ook een menschenleven toeschijnen, wanneer wij uit het rijk der onsterfelijkheid op ons eigen leven terugzien — een dag en eene eeuw zijn dan twee uitdrukkingen van dezelfde gedachte.

Uit het Deensch van WILHELM HAFFNER. C. E.

LAAT ONS NIET KLAGEN!

In de zeer belangrijke en lezenswaarde bijdrage, door den bekwamen oudheidkenner J. H. VAN DALE geplaatst in het jaarboekje *Cadsandria*, en getiteld: *Der Sluizenaren opstand ten jare* 1477, vinden wij het volgende opgeteekend: »Zoo er-

gens, dan vooral te Sluis, drukten de lasten en heffingen de poorters boven mate. De stad ging gebukt onder eenen ontzettenden schuldenlast, daar hare inkomsten — het is ons opgeteekend — vaak slechts het derde deel der uitgaven bedroegen; de vreemde kooplieden, wegens de opslikking der haven, de stad allengskens minder bezochten, en men jaarlijks aanzienlijke sommen aan lijfrente betalen moest. Dit laatste vooral viel des te zwaarder, wijl zij voortsproot uit gelden, opgenomen ten behoeve der graven of ter bekostiging van den aanleg der vestingwerken. Voegt men hierbij een onregtvaardig beheer der geldmiddelen — eene beschuldiging, waaronder destijds alle regeringsleden of tresoriers schijnen gerust te hebben — de hoogst stuitende wijze, waarop de verschuldigde lasten werden geïnd, dan verwondert het ons niet meer, dat der Sluizenaren verbittering slechts een geschikt oogenblik verbeidde, om te voorschijn te treden: eene enkele vonk was voldoende, om 's volks toorn te doen ontbranden. Gui de Baenst Lodewijkszoon, een regtschapen en eerlijk man, die het wèl met de stad meende en haar eenige verligting wenschte te bezorgen, had het zoo ver weten te brengen, dat hem vergunning was verleend, den renteniers slechts halve renten te betalen; na hem waren er anderen aan het bestuur gekomen, nóch zoo eerlijk, nóch zoo wijs als hij, en ontvingen sommige schuldeischers nóch halve, nóch heele renten; maar nu ook pleegden dezen parate executie op de Sluizenaars, die, waar men ze vond, gegijzeld werden en in hechtenis gesteld, om den wille der achterstallige renten. Arme Sluizenaren! Zóó moesten wel alle bronnen van welvaart ophouden voor u te vloeijen; zóó waart ge dan als binnen de muren uwer stad opgesloten, vrij en toch gevangen. Van binnen verdrukking; daar buiten gevangenis.

. . . .

. . . .

»Men schijnt in het heffen der belastingen en *pointingen* niet altijd den weg der heuschheid en zachtheid bewandeld te hebben, enz. Elk poorter werd, in verhouding tot zijnen stand, belast met de opbrengst van twee tot tien pond grooten 's jaars; de dienstboden zelfs moesten van hunne zuur verdiende penningen pondgeld betalen, en de kruijers, de geringsten onder de ambachtslieden, schatpenningen geven van hun sober loon. Den onwilligen werd door het hardvochtig bestuur het beste stuk huisraad de woning uitgehaald, in de bank van leening, den *Woekere*, gebragt tot kwijting der verschuldigde som, en hun het lombardbriefje thuis gezonden. Zoo regeerden burgers over burgers", enz.

Als wij nu dit lezen, en onze ondervindingen vergelijken met het lot der Sluizenaren, zouden wij dan niet tot de bekentenis komen, dat wij waarlijk niet te zeer ons mogen beklagen over *aequivalent* en dergelijke kwellingen van onzen tijd, maar veeleer dankbaar moeten zijn voor het voorregt van in den tegenwoordigen tijd te leven?

D.

MENGELWERK.

DE ALKMAARSCHE DRINKHOORN.

EEN TAFEREEL UIT DEN VÓÓRTIJD.

DOOR

JOH^S. H^K. JONCKERS.

Uw steden waren, overal,
Verstrooide en ruwgebouwde hutten:
— — — — — — —
Toen 't heilig woud, in krijgsbesluit,
Of vreêverbond, ten raadhuis strekte:
Een linnen kiel of hertehuid
Hardvogte en sterke leden dekte:
De disch, niet voor een kieschen mond
Gedekt, maar voor gezonde maagen,
Aan vriend en vreemden open stond.
Toen de os, in 't ploeggareel geslaagen,
Of 't ros, met oorlogstuig gecierd,
In steê van tooi voor hals en lokken,
Der wakkre bruid geschonken wierd;
— — — — — — — —
Daar ge in het ongekorven woud
Uwe outers van begraasde zooden,
Voor Theutates en Herk'les bouwt,
En menschen offert aan uw Goden;
Nog wint uw gulheid meerder lof
Dan al de list van Romens hof.

ELISABETH KOOLAART.

I.

Ik moet u, mijn lezer! een tal van eeuwen terugvoeren — tot in 't jaar onzer tijdrekening 68. Uwe verbeelding zal de grenzen van uw eigen land niet behoeven te overschrijden; doch ge zult moeite hebben er zelfs iets van te herkennen.

Waar thans bloeijende steden en dorpen malkander verdringen, zag men toen slechts hier en daar een hoop armelijke hutten, en nog spaarzamer een enkelen inheemschen of Romeinschen burgt met zijne bijgebouwen; waar thans welige akkers en wei-velden ons aanlagchen, kon men destijds de weinige voor korenbouw en veeteelt toegeschikte gronden te naauwernood terugvinden tusschen onafzienbaar moeras en bosch, heide en veen. Moerassig en boschrijk was in 't bijzonder ook het *Eiland der Batauwers*, onder welken naam wij ons inmiddels niet enkel de tegenwoordige *Batauwe* of *Betuwe* tusschen Waal en Rhijn hebben voor te stellen, maar evenzeer de verdere landstrook, gelijk zich die tot aan de Noordzee toe uitstrekte tusschen Maas en Rhijn; welke laatste toenmaals — want ook de rivieren hebben in zóó lange tijdruimte haren loop veranderd — met eenen sinds verzanden mond bij de eerste *Wijk* der verdrevene, later naar hun vaderland tot Batauwers omgedoopte *Chatten* in zee viel. Met dat al noodig ik u toch niet uit, mij in déze — maar in onze nog heden zoo genoemde Betuwe te volgen.

In de kom van het Rhijndorp *Heteren* wijst men u bij navraag ligtelijk een grondstuk, de *Hooge Hof* geheeten, en door zijne fijne zwarte aarde voor de dáár heerschende en welvaart aanbrengende tabaksteelt bij uitstek geschikt. Het is met der daad aanmerkelijk hooger dan de omliggende landerijen, en men kan 't het nog wel aanzien, dat het weleer bij eene lagere bedding der rivier, en bij hare meer gelijkmatige, door geene of onbeduidende dijken belemmerde, overstroomingen, vloedvrij zal zijn geweest. Tal van steenen en scherven, de laatsten van Romeinschen oorsprong, tuigen u van vroegere bewoning. Daarachter ligt een nu grootendeels gedempte *Pol* of poel, met een eilandje in zijn midden, welks bodem almede de resten van een aêloud gebouw verbergt of opwerpt. En de huizing des eigenaars, zijwaarts van den Hoogen Hof in de laagte geplaatst, voert nog altijd den naam van *Rouwendaal*, en spiegelt ons daarmeê een grijs verleden voor, waarin de terpers van den Hoogen Hof op een *ruw*, met ruigte bewassen *dal* aan hunne voeten nederzagen.

't Was een ongure, wilde Octobermiddag, welks stormvlagen slechts nu en dan vervangen werden door de koude regenbuijen, die zij aanvoerden. De Batauwers echter van den

Hoogen Hof waren te zeer tegen de invloeden van wind en weder gehard, dan dat zij zich veel des gekreund en zich binnen hunne woningen gehouden zouden hebben. Hunne kinderen speelden in de open lucht; en in de deur zijner hut stond de oude HEINRIC, die bijkans zeventig winters telde, gereed om ter jagt te gaan. Wel was het voormaals blonde hair nu geheel wit gebleekt, en in steê van, als toen, onbelemmerd langs de breede schouders neêr te golven, was het in den nek met een knoop opgebonden; maar de helderblaauwe oogen vonkelden nog nagenoeg even moedig, de kloeke leest verhief zich nog even rijzig, de spieren bewogen zich nog even lenig en krachtig als in vroeger jaren. Een leven in de vrije natuur, 't geen de palen der eerbaarheid nooit, en die der matigheid slechts bij enkele gelegenheden was te buiten gegaan, had ook hier zijne gewone uitwerking gedaan. Nogtans had de zorgzame hand eener dochter de grijze kruin met een soort van teenen korfje gedekt, en duldde zij ook niet, dat haar vader, ofschoon de eigenlijke wintertijd nog niet daar was, zonder zijne schoenen van boombast zich op weg begaf; terwijl hij zelf reeds den korten mantel — 't eenige eigenlijke kleedingstuk dat hij bezat, en 't geen hij bij den haard nog altijd afwierp, maar in zijne jeugd ook wel eens buiten 's huis vergat — niet meer verzuimde. Trouwens, zijn tegenwoordige mantel diende hem niet enkel tot beschutting, maar tevens, al werd hij in plaats van de meer sierlijke gesp met een eenvoudige doornen pin vastgehaakt, tot een eereteeken; want de ruige vacht, waaruit hij vervaardigd was, was herkomstig van een vervaarlijken bruinen beer, eenmaal de schrik van dezen omtrek en door HEINRIC geveld. Ook thans voerde zijne hand dezelfde priem — de *framee* of liever *pframe* van TACITUS — waarmeê hij het koene feit had verrigt: 't was een korte speer met kleine, doch scherpe en driekantige ijzeren spits. Een paar steenen werpbeitels — het bijgeloof heeft dezulken naderhand, toen men ze terugvond, voor gewrochten van 't onweder gehouden, en *donderbeitels* of *dondersteenen* genoemd, — die echter niet, gelijk ze soms voorkomen, aan 't einde doorboord waren om aan een houten steel bevestigd te kunnen worden, staken, nevens een scherp geslepen knijf, in een ruwen om 't lijf gewonden riem, en voltooiden — zoo we niet misschien den sterken Britschen dog, die zelden zijne

zijde verliet, mede in rekening willen brengen — de uitrusting van onzen ouden Batauwschen jager.

Toen hij over den dorpel naar buiten trad, werd hij van zijne door ons reeds vermelde dochter gevolgd, die, nadat hij haar op zijne barsche, maar goedwillige manier een korten afscheidsgroet had toegeworpen, hem nog een wijle belangstellend nazag. Haar naam was HOLDA, en zij was dien verschuldigd aan eene Godin haars volks, die men zich van wege hare lieftalligheid en weldadigheid onder een woord, dat beide deze eigenschappen uitdrukt, vertegenwoordigde. HEINRIC's kind had de verwachting, waarvan hare naamgeving blijk gaf, niet teleurgesteld: dat getuigden, wat haar uiterlijk voorkomen betrof, nevens de welgevormde leest en de van gezondheid bloeijende wangen, niet het minst de glanzige goudgele lokken, dat sieraad der Germaansche schoonen, 't welk, als bekend is, den naijver harer Romeinsche zusters zóózeer opwekte, dat zij het door kunst trachtten na te bootsen. Tot hooger eere strekte het haar, dat ook de deugden haars volks, ingetogenheid en gulhartigheid, haar in hooge mate eigen waren, en dat het gemis der beschaving bij haar werd opgewogen door eene ongemeene vriendelijkheid en zachtaardigheid, die haar bovenal naar hare peetgodin deden gelijken en haar eene ongekunstelde bevalligheid leenden. Zij had dit jaar hare vijf-en-twintigste lente begroet: een leeftijd, die onder eene natie, waar kindsheid en ongehuwde staat lang van duur waren, voor nog zeer jeugdig werd aangemerkt. Evenwel zwierde het rijke hair toch niet meer, gelijk vroeger, in losse krullen nederwaart, maar was met eene kam — wier gebruik in steê van een eenvoudig vastbinden haren vader wel eenigzins te weelderig voorkwam — dierwijze opgestoken, dat alleen de einden vrij afhingen. Zoo waren ook hare laarsjes niet uit bast of hout, maar uit dierenvel vervaardigd; doch voor 't overige was dan ook een linnen kleedje zonder mouwen, met purper afgezet, en een hoofddoekje van dezelfde stof, haar éénige tooi.

Wij willen nu voorloopig de schoone HOLDA ongestoord tot haar huiswerk laten terugkeeren, 't geen haar, na den dood harer moeder en de verwijdering harer oudere zusters, druk genoeg bezig hield, en voor ditmaal liever haren vader op zijnen jagttogt vergezellen. Onze weiman behoefde niet vele

schreden buiten zijnen terp te doen, om zich te midden van digte en eenzame bosschen te bevinden, wier voetpaden, slechts voor hem en zijns gelijken kennelijk, hem aldra in het binnenst der Betuwe voerden. Indien toch naderhand onder Heteren slechts één edelgoed op zeer korten afstand bewesten den Hoogen Hof den naam van *Vorst* plagt te dragen, en zelfs deze naam in 't verloop der tijden bijkans is uitgewischt, toenmaals was de vorst- of boschgrond, die de oppervlakte der Betuwe bedekte, met het *Rijkswald* tusschen Nijmegen en Cleve tot één onmetelijk woud zaâmgeschakeld. Ware het HEINRIC alzoo om eenige hazen of houtsnippen te doen geweest, hij had daarvoor niet zooveel moeite en geduld, als onze jagers, noodig gehad, daar ze, in deze wilde streek als in hun element tierende, telken reize voor hem opsprongen of opvlogen; doch hij had zich ditmaal de vangst van eenig edeler wild, van een hertebok bij voorbeeld of van een *elk* — gelijk men hier voorheen den eland noemde — ten doel gesteld. Ofschoon dezen nu toen ter tijde mede gansch niet zeldzaam voorkwamen, mogt het echter heden middag den jager niet gelukken er schielijk één te zien te krijgen. Reeds meer dan een uur had hij rondgekruist, en hij bevond zich thans digt aan een groot moeras, sinds onder den naam van *'t Resner Broek* in een uitgebreid weiveld herschapen, 't geen nu nog alleen bij een door hoogen rivierstand veroorzaakt kwelwater zijne oude gesteldheid verraadt; toen zijn geoefend oog door 't herfstelijk ijl gebladert der rijswilgenbosschen, die 't moeras omzoomden, de flaauwe schemering van eenig groot dier ontdekte, 't welk zich blijkens de schuddende en krakende twijgen een doortogt door 't hout trachtte te banen. Behoedzaam trad de jager nader, vervatte zijn priem in de linker- terwijl hij met de regterhand een zijner beitels omhoog hief, en wachtte in die houding het oogenblik af, dat een kleine plek der huid door een open van 't rijs zigtbaar werd. Het weêrlicht schiet niet sneller en zekerder neêr, dan HEINRIC's werptuig op dat gunstig tijdstip. Ook bleef de uitslag zoowel als de naam van 't getroffen dier niet lang twijfelachtig: een ontzettend geloei deed zich hooren, en alles voor en onder zich brekende en vertrappende stormde een wilde *oer* of *aueros*, die op zijn terugkeer van den waterpoel, waarin hij zijn dorst gelescht

had, zóó onzacht overvallen was geworden, met daverend getramp het hout uit, en op zijnen vijand aan.

Zoo weinig de Batauwer ook vóór zijnen worp van het dier had kunnen zien of hooren, hij was er, ook uit vroeger overwinningen, te zeer meê vertrouwd, dan dat hij 't aan 't zwartbruine hair en den zwaren tred niet aanstonds zou herkend hebben. Met dat al kon hij zichzelf niet ontveinzen, dat er hem op al zijne zwerftogten wel nimmer een van zóó geweldige grootte was ontmoet. Zulk een reus onder zijne ook reeds niet dwergachtige makkers moet CAESAR voor den geest gezweefd hebben, toen hij zijnen Romeinen de oeren beschreef als maar weinig onderdoende voor den elefant. Voorwaar, wie daar den woesten woudbewoner aanschouwd had, hoe hij, van pijn brullende, met doldriftige sprongen vooruitschoot, den digtbehairden kop met de lange kromme hoornen ten aanval voorovergedoken, de ruige manen over nek en schoften zwierende, de altijd levendige oogen nu vuurrood en vonkelende van gramschap, de tong uit den wijden muil gestoken, en zich de zijden geeselende met den dreigend opgeheven staart — het grootsch, maar schrikverwekkend schouwspel zou hem spijt al zijne stoutmoedigheid het hart in den boezem hebben doen trillen, ware hem niet, gelijk HEINRIC, de gewoonte te stade gekomen. Deze toch dacht er slechts aan om zijne kans niet te verliezen.

»Nu, *Vechter!* nu!" zeide hij schielijk tot zijn viervoetigen metgezel, wiens dof gegrom de zelfverloochening verried, waarmeê hij zich tot dusverre aan zijns meesters wenk om rustig te blijven, had onderworpen: »pak aan, jongen!" — *Vechter* had geene tweede aanmaning noodig: onder luid geblaf vloog hij den stier tegen, en hing hem met éénen greep aan den hals. Doch het dier, welks woede bijkans tot dolheid was opgevoerd, doordien het zich nog niet van den in zijne ribben gedrongen beitel had kunnen ontslaan, stelde ditmaal al de kracht en behendigheid van zijnen zóó wèl afgerigten bestrijder te loor: hij schudde hem met geweld van zich af, en toen de onverschrokken dog aanstonds den kamp hervatte, onderving hij hem met zijne sterke horens, en slingerde hem daarmeê *zóó* hoog in de lucht, dat de arme *Vechter* half geleêbraakt neêrkwam, en in dien staat van weerloosheid onder de hoeven van den oer een onmiddellijken dood vond.

Een schreeuw van spijt ontsnapte de lippen van den ouden jager, toen zijnen trouwen makker zulk een deerlijk lot wedervoer. Hij had voor 't geval dat de os zich in zijne vaart niet door den hond liet stuiten, of anders om terwijl deze hem werk gaf zijn slag waar te nemen, zijnen priem in gereedheid gehouden; maar thans — zonder te bedenken dat hij zich, daar hij behalve zijn mes slechts één werpbeitel overhield, voor een gevecht van nabij met zulk een geduchten tegenstander nagenoeg buiten staat van verdediging stelde — liet hij, aan een oogenblikkelijk wraakgevoel toegevende, den spriet haast onwillekeurig aan zijne hand ontschieten. Het wapen doorkliefde krachtig genoeg de lucht, maar de drift had elk bedaard mikken verhinderd, en in plaats van den kop des diers te doorboren, snorde het daarover heen, en wijd weg, tot het in de schors van een iepenboom steken bleef. Gelukkig voor HEINRIC, dat de oer, welks aandacht door den hond van diens meester was afgetrokken, deze nieuwe aanranding niet gewaar werd, en, alles voor de vlijmende pijn zijner wonde vergetende, het bosch instoof, waar hij weldra tusschen de takken van den martelenden beitel bevrijd werd, en met de hem eigene, reeds door CAESAR geroemde snelheid uit het gezigt des jagers verdween.

Hoewel deze, sinds hij zich door zijne noodlottige onvoorzigtigheid ontwapend zag, zichzelven had moeten gelukwenschen, dat zijne gevaarlijke weêrpartij zich niet van 't op hem verkregen voordeel bediende, was hij echter thans niet in de stemming om dit ter harte te nemen. Mistroostig zoo over 't verlies van zijn veeljarigen vriend als over de hem in zijne schatting vernederende ontkoming van diens moordenaar, haalde hij met loome schreden priem en beitel op, en dolf met behulp van den laatste, maar meer nog van zijne vereelte handen een soort van graf voor het moedige dier, dat zich om zijnentwil had opgeofferd. Hij koos daartoe den hoogen iep, waarin zijn priem gedrongen was; en de vochtigheid, die bij deze verrigting zijns ondanks in zijne oogen opwelde, toonde ten duidelijkste, dat ook deze geharde natuurzoon niet ontbloot was van die zachtere aandoeningen, welke het sieraad onzes geslachts uitmaken, en welke hem zeker naderhand nog menigmaal met een weemoedig gevoel op deze plek zouden doen stilstaan.

De lust tot verder jagen was hem vergaan: evenwel, hij kon toch niet ledig huiswaarts keeren; doch hij nam nu het besluit om zich met het vroeger versmade klein wild tevreden te stellen. Hiervoor zouden misschien weinige minuten voldoende zijn geweest, indien niet, toen hij 't hout maar even weêr was ingegaan, een gedruisch in de nabijheid hem eensklaps tot andere gedachten gebragt had.

„Een elk!" mompelde de weiman met terugkeerende jagtdrift, en inderdaad kwam op dit pas van achter een donkere boomengroep het breedgetakte gewei eens elands te voorschijn. Eer echter HEINRIC, nu bezadigder dan straks, gelegenheid vond om hem een zijner beitels toe te zenden, had het dier door zijn fijnen reuk reeds onraad gespeurd, en zijn heul in een overhaaste vlugt gezocht. Het nam zijnen weg naar 't moeras, en, dit ondoorwaadbaar bevindende, stond het gereed om zich met den hem door zijn instinct ingegeven kunstgreep op zijde te werpen, en zijne rassche pooten alsdan tot roeiriemen aan te wenden, toen juist de scherpe beitel zijns vervolgers hem bereikte en de nekhuid hem opscheurde. De wond was niet doodelijk, en diende slechts om de bloohartigheid van 't dier in razernij te veranderen: het keerde zich plotseling tegen zijnen belager om, en rende als onzinnig op hem aan. De Batauwer wist dat hij verloren was, zoo de grimmige elk hem met hoef of horen kon bijkomen; evenwel liet hij, op de regterknie neêrzinkende, hem met de meeste gelatenheid tot op een paar passen naderen. Toen eerst, maar toen ook met wisse hand, velde hij zijnen speer: de steek drong door het regteroog in den kop, en de hooge, forsch gebouwde koning van 't hertengeslacht stortte verwonnen en dood voor zijne voeten.

Thans kwam den Batauwer, die, hoe breed zijne schouders wezen mogten, er toch bij geene mogelijkheid een zóó zwaar wildbraad op vervoeren kon, zijn knijf te pas. Met eene door langdurige oefening verkregene behendigheid begon hij zijnen buit te ontweiën, sneed vervolgens de beste stukken af, verborg den kop — welks hoornenpracht zijne hut moest versieren of dáár verwerkt worden — op tamelijk wijden afstand onder eene laag mos en bladeren, en liet met eene verkwisting, die bij den toenmaligen overvloed van wild verschoonlijk was, het niet geringe overschot aan wolven en raven ten prooi.

Inmiddels begon de korte, donkere najaarsdag langzamerhand ten avond te dalen, en de waterwolken goten haren inhoud niet meer nu en dan, maar bij gestadige stroomen uit. 't Liet zich aanzien, dat, zoo de nacht inviel, zelfs HEINRIC bij zulk een weder de woudsporen zou kunnen missen, en hij was dus willens zijne vracht zonder vertoef op te laden. Hij bukte, maar rigtte zich aanstonds in zijne volle lengte weder op; want zie, uit de verte klonk plotseling een menschelijk hulpgeroep in zijn oor: geen jammerkreet echter eener lafhartige wanhoop, maar eerder het rustig opontbod eens mans aan zijnen naaste, ten einde niet noodeloos 't leven te verliezen. De Batauwer liet oogenblikkelijk zijnen jagtbuit rusten, en ging met stappen, die al wijder en sneller werden, op eene streek van 't moeras aan, waar de stem naar zijne meening van daan kwam. Ook bleek hij aldra zich niet bedrogen te hebben; want nadat het noodsein een en andermaal, telkens van digterbij, herhaald was, ontwaarde hij ten laatste op eene plek, waar 't moer op zijn diepst was, het behelmde hoofd van een man, die, tot aan de keel in het taaije slik gezonken, ijverige pogingen aanwendde om zich daaraan te ontworstelen, maar bij elke poging lager zakte en grooter gevaar van versmoren liep. Hij zou dan ook, daar zijne krachten uitgeput raakten, dat vreeselijk sterflot niet lang meer ontgaan zijn; doch de oude jager, met de plaatselijke gesteldheid van der jeugd af gemeenzaam, had in een enkelen oogopslag de eenige, maar zekere kans tot redding uitgevorscht. Met een paar duchtige kerven een langen en stevigen esschentak afsnijdende, schreed hij 't Broek in en op den drenkeling aan. Geenszins evenwel nam hij hiertoe den kortsten weg, maar gebruikte integendeel tal van omwegen, daar hij de hem bekende bedriegelijke gronden — wier bodem, hoe veilig zich die met zijn groen tapijt mogt voordoen, onder een onvoorzigtiger wandelaar spoedig zou zijn weggezonken — ten zorgvuldigste vermeed; zoodat hij den verongelukte, wien hij vooraf toegeroepen had zich niet meer te verroeren tot hij bij hem kwam, niet dan zeer langzaam naderde. Deze van zijnen kant volgde met groote tegenwoordigheid van geest den hem gegeven raad op, en hield zich, in welke spanning hij ook verkeerde, ten eenenmale onbewegelijk. Gelukkig kon de Batauwer hem zonder veel gevaars tot op eenige voeten afstands bijkomen, en

aldaar tevens vasten post vatten door zijn linkerarm te slaan om een half verstorven boomtronk, die, na in de hier nog al drooge bovenste aardlaag eerst welig te zijn opgeschoten, bij de verdere verspreiding zijner wortels door het water in zijnen groei was gestuit. Dus ver gevorderd, stak HEINRIC, zijn ligchaam zooveel mogelijk vooroverbuigende, den esschentak, die ook maar even lang genoeg was, aan den vreemdeling toe, en deze slaagde er in om hem te vatten. Nu begon zijn redder deze soort van lijn in te palmen, en de ander al wat hem nog aan kracht overgebleven was te werk te stellen, om door den kleverigen modder heen al plassende en voorwaarts strevende de vrijplaats te bereiken. Nog éénen torn — nog één — en hij stond, wel druipnat en bezoedeld, maar geborgen toch en veilig, aan de zijde des mans, wien hij zijne behoudenis was verschuldigd.

II.

Was de deugd der herbergzaamheid aan alle Germaansche stammen tot een heilige gewoonte geworden, de grijze weiman hield het dan ook voor eene stilzwijgende voorwaarde, dat de vreemde hem als gast naar zijne woning verzellen zou, en deze, die thans zoowel als hij zelf een Batauwer bleek te wezen, dacht er om diezelfde reden niet aan, een van onze niet of half gemeende wellevendheidsbezwaren tegen die veronderstelling in te brengen. Met dat al zou HEINRIC, indien hij zijn hart regtuit had gesproken, geene groote ingenomenheid met zijnen landgenoot aan den dag hebben gelegd. De verdwaalde en hulpelooze toestand, waarin hij hem had aangetroffen, boezemde hem iets van die onbillijke, maar zeer gewone minachting in, die de ervarene en geharde voor den nog onbedrevene en zwakke pleegt te gevoelen; maar bovenal toch was de Romeinsche wapenrusting, die hij aan zijnen gast opmerkte, hem een doorn in 't oog. Behalve den koperen helm namelijk, waarvan wij reeds gewaagd hebben, was de vreemde ook met een koperen schild, dat hem aan den linkerarm hing, en voorts met een lang zwaard, een pantserhemd, en de *caligae* of krijgslaarzen, waarnaar CALIGULA zijnen naam droeg, voorzien. Voor 't overige, ofschoon gelaat en gedaante den echten Germaan verrieden, en hij alzoo zijnen redder niet zeer ongelijk zou geweest zijn, telde hij kennelijk vele jaren minder dan

deze, en was dus ook bij hen beide al het andere veelvuldige verschil merkbaar, 't geen de wijde afstand tusschen blonde lokken en graauwe hairen van zelven medebrengt.

HEINRIC had zijn wild op de schouders genomen, terwijl zijn nieuwe metgezel aanbood zich met het eerst verscholene gewei te belasten; waaraan hij, hoezeer 't eene tamelijk wigtige en ongemakkelijke dragt heeten mogt, en ondanks de geringe meening, die de ander van zijne krachten had opgevat, toch niet bijzonder zwaar scheen te tillen. Dus aanvaardden zij te zamen de wandeling naar den Hoogen Hof; en daar zij dien bij hunnen stevigen tred nu nog wel halen konden eer de duisternis al te digt werd, en geen van beide zich veel om den neêrkletterenden regen bekommerde, ontspon er zich van lieverlede, vooral van de zijde des jongelings, een geregeld gesprek, 't geen wij slechts behoeven af te luisteren om elks omstandigheden uit zijn eigen mond te vernemen.

»Zoo zou ik" — begon de drenkeling — »na jaren afzijns en een verren togt mijn vaderlijken grond betreden hebben enkel en alleen om er een jammerlijk einde te vinden. Zonder 't goed luk, dat mij juist van pas zóó trouw een landsman toezond, ware ik nu alreê in 't moer verstikt."

»Hebt ge nu nog eene wijde reize vóór u?" vroeg de oude, die liefst van verdere dankbetuigingen ontslagen scheen.

»Eigenlijk niet wijder dan ik zelf wil. Ik ben van *Luegdune;* maar vader of moeder heb ik niet meer, en vriend of maag zullen mijns wel naauw meer gedenken. 't Is mij des genoeg, in mijne eigene goede Batauwe terug te zijn; maar zeker, eer ik zóó ver was, heb ik een heel stuk wegs afgelegd. Ge moet weten, de nieuwe Imperator GALBA, vrekkig en schrokkig als hij is, heeft onze Batauwsche cohorte — die zijne voorgangers om hare beproefde trouw tot hunne lijfwacht kozen! — zonder eenig loon haar afscheid gegeven; en zoo schoot er ook voor mij, die het reeds tot centurio gebragt had, niet veel anders over, dan hoe eer hoe beter heimwaarts te keeren. Dus toog ik met een groot deel der afgedankten heel Gallië door: — dat daarmeê vrij wat gevaar en ongemak gemoeid was en vrij wat zonnen daarover op- en ondergingen, hoeve ik u niet te zeggen: — en nu laatstelijk hebben we den heirweg gevolgd van *Maestricht* naar *Nijmagen*. Daar zijn we heden middag uiteengegaan; en mitsdien de dijk van DRUSUS mij 't gelegenst

was om naar Luegdune te komen, meende ik dien van avond nog te halen, en dan den nacht bij een mijner landsluiden te verblijven, zooals ik juist nu ook bij u doen zal. Doch daar ik aan dezen oord nooit te voren geweest was, kon ik de dras niet genoeg van den vasten grond onderscheiden — en hoe 't mij toen verder vergaan is, hebt ge zelf gezien."

»Geen vrij Batauwer had zich immer tot legerknecht der trotsche vreemdelingen moeten verlagen," morde HEINRIC. »Maar, dank zij WODAN! wat ge mij daar meldt, zal welligt eerlang een eind maken aan de lange beguicheling. Sinds mijn vader den dijk, waarvan ge spreekt, door den Roomschen DROES heeft zien opwerpen, is deze afgelegen hoek der Batauwe maar zelden door den Romein bezocht — want toen GERMANICUS met de Eiberbeenen hier eene vloot bijeenbragt, sloeg hij digter aan zee zijne legeringen op; — maar toch heeft de mare, dat de laatste verbasterde telg van den DROES en den Eiberbeen niet meer zij, ook onzen terp reeds bereikt. Aan die abele en kloekharte verwinnaars onzer stamgenooten waren we door eene aanhankelijkheid, als alleen de erkentenis van weêrszijdsche dapperheid inboezemt, te vast verkocht, dan dat er ooit aan losscheuring te denken viel: wat leeds dezen of dien van den heerscher of zijne trawanten weêrvoer, 't werd door onbekrompen gunst- en eerbetoon aan de gemeenschappelijke natie weder uitgewischt; maar een nieuw vorstengeslacht draagt de herinneringen van 't oude niet bij zich, noch maakt ze bij ons gaande. Dat heeft GALBA getoond, toen hij u wegzond: dat zullen wij toonen, wanneer we vroeg of spaê zijn juk of dat zijner opvolgers van den hals werpen. Ik zeg u, jongman! het ijzer gloeit reeds in de smidse, dat den Roomschen adelaar tot mikpunt kiezen zal."

»De Imperator is ons anders niet geheel ongenegen," haastte zich de centurio te antwoorden, daar de eerbied voor den Romeinschen naam niet zoo spoedig bij hem was uitgedelgd, dat hij dien zonder tegenzin kon hooren aanranden. »Indien onze JULIUS CLAUDIUS CIVILIS bij u bekend is, kan ik u meêdeelen, dat hij van de boeijen, die FONTEJUS CAPITO hem aanleî, en NERO om diens wil hem niet afnam, door GALBA is ontheven geworden."

»Ei, dat's waarlijk eene blijde tijding!" riep de jager met zigtbare opgeruimdheid. »Of ik de JULIUSSEN ken? vraag

liever, welk Batauwer ze niet kent! Nam hun geslacht niet reeds de voorste plaats in onder onze *adelingen*, toen het zich vóór meer dan honderd winters uit vriendschap voor den beste der Romeinen naar diens naam benoemde? Wèl slecht heeft de laatste CAESAR de gedachtenis van den eersten gevierd, toen hij 't vermoorden van den eenen JULIUS en 't kluisteren van den ander met goede oogen aanzag! Of ik hen ken? Wel, de vader van PAULLUS en CIVILIS was de krijgsmakker mijner jonkheid, en trouwer of koener makker vindt ge in de Batauwe niet."

»Nu, de nog overgebleven zoon is niet min strijdhaftig dan de vader. Niet voor niet is hij in der tijd door CLAUDIUS CAESAR, wiens naam hij sedert heeft aangenomen, met het burgerregt van Rome begiftigd; want meer dan twintig jaar lang is er in de Romeinsche legers maar ééne stem geweest over den moed en de list van den Batauwschen Éénoog."

»En wat vergelding is er hem voor gedaan? Spreek mij niet van een burgerregt, dat geen onverdiende en smaadvolle ketens kan weren. Neen, 't is hem gegaan als geheel ons volk: of heeft men ons allen niet voor Vrienden en Broeders van 't Romeinsche Rijk verklaard, om ons te gemakkelijker als willige slaven te kunnen vertrappen? Al heeft de eenzaamheid en armoede van onzen terp ons meerendeels voor hunnen overlast gevrijwaard, wij weten maar al te wèl, hoe de vreemde elders huishoudt, waar zijne sterke burgten den landzaat breidelen: hoe hij zich dáár vetmest aan onzen roof, en meêdoogenloos onze jongelingen wegsleurt! O, dat de oude JULIUS eens uit de *Walhalla* zijner Romeinsche Goden op ons neêrzag om ons tegen zijn verbasterd volk te beschermen! of, beter nog, dat hij onzen eigenen Batauwschen krijgsheld, wiens voorvaderen zijne vrienden waren, zijn alverwinnend zwaard wilde leenen, om ons voor goed de vrijheid te hergeven!"

Hoezeer de jonge centurio met deze heftige uitboezeming zóó gaaf niet kon instemmen, kon hij 't echter evenmin over zich verkrijgen om met zijnen weldoener een woordentwist aan te vangen; en hij beproefde dus na een oogenblik zwijgens het gesprek over een anderen boeg te wenden. In zijne onwetendheid nogtans koos hij een wel natuurlijk, maar juist niet gelukkig onderwerp: hij vroeg aan den ouden weiman, of hij

dien dag, behalve den eland, nog eenig ander belangrijk wild op 't spoor was geweest.

HEINRIC was het volmaakte tegenbeeld van een leugenaar, maar zoo hij ooit in verzoeking geweest was zich aan onwaarheid schuldig te maken, dan was het bij deze gelegenheid. Ook zonder zulk een pijnlijke herinnering werd hij bij zichzelven al meer dan genoeg door de ergerlijke gedachte gekweld, hoe het dier, door welks toedoen hij zich beroofd zag van zijn beminden jagtgenoot — van een dog nog wel uit dat edel ras, 't welk de Batauwers, toen zij tijdens Keizer CLAUDIUS het weêrstrevige *Brittenland* ten onder hielpen brengen, naar hun geboortegrond hadden overgeplant — zich aan zijne wraakoefening onttrokken, ja oogenschijnlijk met zijne uittartingen den spot gedreven had. Toch dreef de onverzaakbare rondborstigheid van zijn karakter, gepaard met de zucht om zijn verkropten spijt in woorden lucht te geven, in zóóverre bij hem boven, dat hij zijnen metgezel het gebeurde verhaalde, en langzamerhand daarover zelfs aan 't uitweiden raakte; maar dit nam niet weg, dat zijne stemming zoowel als zijn toon ietwat netelig was tegen den ongeroepen vrager, en dat — hoe geheel ook buiten diens schuld — de ongunstige dunk, welken de oude van hem had opgevat, alles behalve verminderd werd. De jongman bemerkte ten deele wat er gaande was, en zocht op nieuw van gesprek te verwisselen door zijnen gastheer nog wat nader met zijn afkomst en levensloop — onder anderen ook met zijnen naam, die in 't Batauwsch ADELHARD luidde, maar door de Romeinen tot ADELARDUS was verhaspeld — bekend te maken; doch HEINRIC leek daar weinig belang in te stellen, en het onderhoud woû zóó slecht meer vlotten, dat zij onder weêrkeerig zwijgen bij hun nachtkwartier aankwamen.

Alhoewel wij de bevallige HOLDA niet geheel van de aangeborene nieuwsgierigheid harer sekse willen vrijpleiten, en de haar niet dagelijks voorkomende Romeinsche kleedij van den onverwachten gast wèl geschikt was om die op te wekken, bezat zij echter te veel natuurlijke wellevendheid, en was deze door de onbegrensde herbergzaamheid haars vaders haar te zeer tot gewoonte geworden, dan dat zij op fijner of grover wijze eenig onderzoek, wie de vreemde was en hoe hij in HEINRIC's gezelschap kwam, te werk zou gesteld hebben. ADELHARD zelf intusschen was aanstonds gereed om haar uit eigen

beweging alle mogelijke ophelderingen te geven — waarbij hij niet naliet haars vaders verdiensten jegens hem hoogelijk te verheffen — en HOLDA luisterde aandachtig; maar een ongeduldige blik van den ouden jager herinnerde haar, dat het tijd werd aan hun eenvoudig avondmaal te denken, en zij onderwierp zich zonder morren.

Gelijk in elke Batauwsche hut, zoo werd ook in die van HEINRIC slechts één éénig rond vertrek gevonden. Te midden daarvan was de ruime haardkolk aangelegd, welks rook door eene opening in 't dak naar boven steeg. Het vrolijk knappend vuur, door groote eiken blokken gevoed, kwam de beide mannen, vooral ADELHARD, ditmaal bijzonder te stade, om er zichzelf en hunne doorweekte kleedingstukken bij te droogen. Rondom diezelfde haardsteê zag men eenige lage en kleine driepootige tafeltjes geschaard; en van dezen werden er nu door HOLDA ten behoeve van haren vader, van den vreemdeling, en van haar zelve een drietal uitgekipt. Ze bleven staan waar ze stonden, maar voor elk werd eene beestenvacht op den grond gespreid; want HEINRIC was een veel te gelukkig jager, en mogt zich, ofschoon geen adeling, toch met veel te goed regt onder de wèlgeborenste *vrijlingen* rekenen, dan dat hij zijn gezin op biezen of boombladeren zou hebben laten neêrhurken. Nadat de jonkvrouw vervolgens aan de mannen, die middelerwijl hun wapentuig aan den wand hadden opgehangen, water geboden en ook zichzelve daarvan bediend had, plaatste zij op ieder tafeltje een aarden schotel met haverbrij, welke zelfs bij de toenmalige Romeinen geliefkoosde kost weldra in de gezonde en hongerige magen verdween. Op dit eerste geregt volgde een tweede, en wel een vleeschgeregt; evenwel niet van den pas t'huis gebragten eland, maar van een des vorigen daags buitgemaakt hert afkomstig, en overigens door HOLDA op Batauwsche wijze, zonder braden of koken, in de versche huid gewikkeld en met handen en voeten murw gekneed. Dan, ook deze vleeschschotels maakten eerlang op hunne beurt plaats voor een derde geregt: gestremde melk, in boordevolle houten bakken opgedragen. Eindelijk werd, ten besluite van het wel eenvoudige, maar rijkelijke maal aan elk een teenen bord vol wilde peren en appelen voorgezet; terwijl onder dit alles de berkemeijer — een drinknap, welke van den berken mei of tak, waaruit hij gesneden

was, zijnen naam, en van diens zilverachtige schors zijn sieraad ontleende, en die ditmaal ter eere van den gast niet met appeldrank of mede, maar met krachtig gerstenbier gevuld werd — herhaaldelijk rondging. Bij den gastheer intusschen vermogt het schuimende vocht zijne gewone opwekkende uitwerking niet te weeg te brengen: de zwaarmoedige, zoo niet stuursche rimpels bleven op zijn voorhoofd zetelen, en trokken zich nog al donkerder zamen, toen zijne dochter de belangstellende vraag opperde, „waar *Vechter* toch bleef?" en het kort afgebroken berigt, 't geen zij daarop omtrent den jammerlijken dood van het goede dier ontving, haar de tranen ruimschoots over de wangen deed vlieten. Onder eene dusdanige ontstemming had niemand lust om de nachtrust langer dan noodig was uit te stellen, en zocht ieder alzoo hoe eer hoe beter een hoek van 't vertrek op, waar hij zich op zijne derwaarts meêgenomene vacht nedervlijde. De kieschheid der latere dagen, die voor den gast eene afzonderlijke slaapkamer zou geëischt hebben, was nog niet geboren, wijl de onschuld der vroegere nog niet verloren was gegaan.

III.

De regenstorm van den voorgaanden avond is uitgewoed, en heeft voor den bekenden witten herfstnevel plaats gemaakt, waarachter de zon zich 's ochtends een wijle pleegt schuil te houden, om naderhand, wanneer ze het gordijn heeft weggeschoven, met des te heller en vriendelijker stralen te voorschijn te treden. Wij voor ons willen het fraaije weder te baat nemen, om den Hoogen Hofschen terp eens van wat naderbij te bezien en er eene vlugtige schets van op te maken.

In omvang was deze *vlieberg* gewis wel een van de kleinsten; want te naauwernood slechts had een tiental hutten met hare bijbehoorende erven de noodige ruimte er op gevonden. Ze waren opgeslagen zonder orde of plan: overlangs of overdwars van elkander, voor- of achterzij naar elkaêr toegekeerd, al naardat het ieder goeddacht: alleen hielden de terpers er éénen algemeenen uitweg op na, die, op een breeden landweg uitkomende, hen langs dezen naar hunne zeer weinig talrijke, meest aan den Rhijndijk gelegene korenakkers en gemeene weiden voerden. De woningen zelve waren inderdaad,

en wel in den ergsten zin, wat wij onder den naam van hutten verstaan: eenige kringsgewijze in den grond geheide palen, wier tusschenvakken met wilgen- of berkentwijgen waren digtgevlochten, en dezen weder met leem — of bij de aanzienlijksten, waaronder ook HEINRIC behoorde, met blinkende kleiaarde — zorgvuldig toegestreken: daarover heen dan verder ettelijke schuins opgelegde sparren, die, met stroo of riet gedekt, een koepelvormig dak uitmaakten. In 't middelpunt van elken koepel zag men de reeds vermelde opening, die intusschen niet enkel tot schoorsteen, maar tevens tot venster dienen moest, ofschoon zeker reeds de breede deur, welke dag en nacht open stond, eene aanmerkelijke hoeveelheid licht en lucht inliet. In den ruimen hof eindelijk, die, door gevlochten heiningen afgeschut, elke hut omringde, bevond zich bij sommigen — niet evenwel bij onzen jager — eene schuur, die, in bouwtrant en bouwstof weinig van de huizing verschillende, 's winters tot berging van het vee gebruikt werd, welks verzorging, even als de verbouwing van 't graan, doorgaans voor rekening der vrouwen kwam, die daarin door hare kinderen en enkele uitgeleefde bestevaêrs geholpen werden.

Zoodanig was het oord, waar de jonge Romeinsche soldenier was teregt geraakt, en 't geen hij thans rondwandelende bezag. De hutten trokken weinig zijne aandacht, en het kreupelhout van den Rouwendaal of de bosschen van Vorst boden hem ook geen ongewoon schouwspel aan; maar daarvoor maakte een gebouw, dat uit het eilandje van den Pol opprees, zijne belangstelling des te meer gaande. Er liet zich wel is waar niet veel schoons of sierlijks daaraan opmerken: vierkant, in steilte naar een kleinen toren zweemende, en zóó bekrompen van omvang, dat het maar voor één beneden- en één bovenvertrek ruimte inhield, was het — even als de oude Kerk, wier overblijfsels de *Wageningsche Berg* u nog te zien geeft — zoo ruw mogelijk uit kalkbrokken met daarin gegoten keisteentjes opgemetseld, en het rieten dak verschilde, behalve dat het natuurlijk niet koepelsgewijze gelegd was, zeer weinig van de andere daken; maar het was dan toch in allen gevalle de éénige woning, waaraan de metselkunst was te pas gekomen: de éénige ook, waaraan zich boven elkaêr twee vensters van ijzeren traliewerk, elk met een houten luik voorzien, en tevens een soort van schoorsteen vertoonden. De

zonderlinge keuze vooral, om zich op eene plek te vestigen, die men niet dan met behulp eener kleine aak — welke trouwens aan een ijzeren ring in den muur gereed lag — verlaten kon, moest bij den oningewijde verwondering baren. ADELHARD echter, hoe lang hij zijn volk reeds verlaten had, was genoegzaam met diens zeden vertrouwd, om hier met zekerheid het verblijf van ééne dier *Wijze Vrouwen* te vermoeden, die, wegens hare vermeende bekendheid met de toekomst, bij al de Germaansche stammen zóó hoog stonden aangeschreven, en die, om zichzelve met een des te smetteloozer waas van heiligheid te omkleeden, eene eenzame plaats tot heure woonsteê uitkipten, waaruit zij dan voortaan slechts bij de gewigtigste gelegenheden openlijk voor heur volk optraden.

't Was dienvolgens geen eigenlijke nieuwsgierigheid te noemen, wat ADELHARD zóó lang op dien onbehagelijken steenklomp staren deê, maar veel meer, dat allerlei gedachten daarbij in hem wakker werden en zijn hoofd doorkruisten. Hij had in Rome te veel gehoord en geleerd, dan dat de onwaarachtigheid en ongerijmdheid zijner voorvaderlijke godsdienst hem bij zijne natuurlijke schranderheid niet in vele opzigten klaarblijkelijk zou zijn geworden; nu kon hij zich zeker met de Goden der Romeinen, te meer wijl dezen zelven er luttel geloof meer aan sloegen, nog veel minder vereenigen; doch de meer en meer zich verspreidende mare van CHRISTUS had ook zijn oor bereikt, en was dáár gretig opgevangen. Wel is waar was zijne Christelijke kennis nog uiterst gebrekkig, en had hij zelfs nog niet eens den Heiligen Doop begeerd, maar er was toch menig denkbeeld van éénen God en Vader, van liefde tot alle menschen, en diergelijken, in hem blijven hechten, 't geen hem met tegenzin voor elke daarmeê in strijd zijnde godsdienst, en dus ook voor de zijne, vervulde. De woning der waarzegster had op ééns alle deze door zijne reisavonturen eenigzins naar den achtergrond gedrongene herinneringen verlevendigd, en schijnbaar naar die woning turend, liet hij zich inderdaad door zijne mijmeringen bijkans geheel daarvan aftrekken, toen eene plompe hand hem onzacht bij den schouder pakte en eene barsche stem hem afvroeg: »of hij haast gedaan had met de eerwaarde IEMFRIEDE in hare gewijde verrigtingen te begluren?"

ADELHARD keerde zich om en zag een even grimmigen als

reusachtigen Batauwer van middelbaren leeftijd vóór zich, die, in de huid van een oer gekleed, zich met opzet nóg grimmiger en reusachtiger scheen te hebben willen maken door het vel van den kop met de daaraan vast zittende hoornen tot een hoofddeksel toe te schikken. Den jongen Centurio nogtans leek zijn aanblik in 't minst niet te vervaren, daar hij hem eerst een paar oogenblikken van 't hoofd tot de voeten mat, en hem toen met droogen spot ten antwoord gaf:

»Sinds wanneer is 't bij mijne landsluiden verboden hunne woningen te bekijken?"

»Landsluiden!" riep de ander kwaadaardig. »Ik erken geen landsman, die een Romeinsch pak draagt."

»Ei zoo, dan heb ik vrij wat deelhebbers in mijn ongeluk — wakkere deelhebbers ook, al dragen zij geen stierenkoppen — en ik zal mij des maar troosten met het spreekwoord, dat een last, dien men samen draagt, nog al ligt draagt."

»Pas op, knaap! — WALRAVEN, HUNALDS ZOON, laat niet ongestraft met zich narren. Hebt ge lust, de scherpte van mijn praam te proeven?"

»Mijn volk is voorwaar al wonderlijk veranderd, sedert ik er weleer onder verkeerde," hervatte ADELHARD weder even koel. »Toenmaals ten minste werd een gast niet met het aanbod van hem te pramen ontvangen."

»De gast kan er zich naar gedragen!" beet de reus hem toe, maar de herinnering aan de regten der herbergzaamheid deed hem toch eenigermate bedaren. Hij wist, dat eene schennis dier regten door de zijnen schier met heiligschennis gelijk werd gesteld. Grommend wendde hij zich weg, en ontsloeg ADELHARD van zijn gezelschap.

De jongman, aldus in zijne gepeinzen over de VELLEDA van den Hoogen Hof gestoord, en verder niets om zich heen ziende, wat hem tot het voortzetten zijner wandeling kon uitlokken, was aldra weder in HEINRICS woning teruggekeerd, en vertelde lagchend aan hem en de schoone HOLDA zijn wedervaren. 't Ontging zijner opmerkzaamheid niet, dat onder zijn verhaal de wangen der dochter zich met nog hooger blos dan gewoonlijk kleurden, en 't voorhoofd des vaders met nog dieper fronsels dan gewoonlijk betrok; doch wat de reden hiervan ware, vermogt hij op dat tijdstip niet dan zeer gebrekkig te gissen. Wij, die beter ingelicht zijn, willen aan onze lezers meêdeelen,

dat WALRAVEN — doordien hun beider zienswijs in menigerlei opzigt zamen strookte — in hooge mate de gunst van den ouden HEINRIC bezat, en op grond daarvan zichzelven als den éénigen regthebbenden minnaar van diens dochter beschouwde; doch dat hij aan den anderen kant op de genegenheid van deze vrij wat minder gerust was, en zijne jaloezij deshalve bij de geringste aanleiding gaande raakte; dat daarvandaan dan ook nu het gerucht, hoe een vreemd jongman in de hut des jagers was opgenomen, hem met wantrouwen vervuld had, en het geheele tooneel met ADELHARD eigenlijk moest aangemerkt worden als eene proefneming, of hij den verdachten persoon ook door vrees de baan kon doen ruimen.

Dit evenwel woû hem niet te best gelukken; want ADELHARD was noch door zijne dreigementen, noch door HEINRICS stuurschheid — al werd deze zelfs door den duren pligt der gastvrijheid met moeite binnen de perken gehouden — derwijze af te schrikken, dat hij zijn verblijf op den Hoogen Hof er ook maar een dag om verkort zou hebben. Voor de afkeerigheid der anderen toch vond hij ruimschoots vergoeding in de minzaamheid der lieftallige HOLDA, die zij, zoo vaak de donkere blikken haars vaders haar niet bereiken konden, onverholen jegens den jongeling aan den dag leide, en die eerlang tot een vormelijken minnehandel aanleiding gaf. Zoo verliep er meer dan ééne week, waarin HEINRIC zich zijns ondanks gedwongen zag den soldenier van Rome voor een behendig en onverschrokken jager te erkennen, en de liefde tusschen dezen en zijne dochter hoe langer hoe dieper en vaster wortelen schoot. Eindelijk nogtans kon ADELHARD met den besten wil geen voegelijk voorwendsel meer tot een langer blijven, waartoe hij niet werd uitgenoodigd, verzinnen; en hij maakte zich dus met looden schoenen naar zijne geboorteplaats Luegdune — de naam beteekent *Kijkduin*, en de ligging is althans wel niet ver van het tegenwoordige Leyden te zoeken — op weg: evenwel niet zonder vooraf zijne HOLDA onder vier oogen verzekerd te hebben, dat hij met de terugkomst niet lang zuimen zou.

IV.

De jonge Centurio moest tot zijn spijt ondervinden, dat hij meer beloofd had dan hij volbrengen kon. Hij had er niet

op gerekend, dat het eiland der Batauwers toen nog meestal tijdens den herfst in een wijden waterplas herschapen werd, in welks omgolving de terpen alsdan met moeite het hoofd omhoog bleven houden, strenger van elkaêr gescheiden dan de oasen in een zandwoestijn. De afdamming van den Rhijn, door DRUSUS begonnen en door PAULLINUS POMPEJUS voltooid, had wel is waar eenige verbetering hierin te weeg gebragt; maar zij hield toch, de Waal vrijlatende, slechts éénen arm van den grooten stroom in bedwang, en werd ook voor dezen nog menigwerf te laag en te zwak bevonden. Dus zich den pas afgesneden ziende, leed het tot in 't laatst der Februarijmaand, eer ADELHARD den Hoogen Hof weder kon opzoeken. In dien tusschentijd had GALBA troon en leven ingeschoten, en OTHO en VITELLIUS streden om de opvolging. Van lieverlede begon het merkbaarder te worden, dat de uitsterving van 't Julische Keizergeslacht de banden, die de Batauwers aan Rome verbonden, vrij wat losser had gemaakt: een geest van onvergenoegdheid met het uitheemsch gezag en van ontwaakte vrijheidszucht straalde in veler woorden en handelingen door. ADELHARD zelf, toen hij nu met eigen oogen de afpersingen en geweldenarijen aanschouwde, die zijne landgenooten van de Romeinsche magthebbers te verduren hadden, werd onwillekeurig van dag tot dag koeler voor zijn tweede vaderland, terwijl daarentegen de gehechtheid aan het eerste en eigenlijke in dezelfde evenredigheid weder bij hem boven kwam, en het mededoogen met de verdrukten zich dus ook hier bewees als een magtigen hefboom voor elk regtschapen menschelijk hart.

Niet dan noode door HEINRIC ontvangen, begreep de jongman, dat de zaak, hoe dan ook, tot eene beslissing diende gebragt te worden, en marde hij dus niet langer met de schoone HOLDA van haren vader ten huwelijk te verzoeken. Of deze, indien hij 't vermogt had, hem niet met zijn aanzoek duizend mijlen ver zou hebben weggezonden, laten we dáár; maar hij had zijne dochter zeer lief — hij had genoeg bespeurd, dat zij over den jongeling anders dacht dan hij — en zoo besloot hij een middelweg te beproeven, die naar zijne meening goede kans aanbood op een gewenschten uitslag.

»Sinds lang" — zeide hij norsch — »heeft de wakkere WALRAVEN HOLDA ter vrouwe begeerd. Hij ware mij liever dan

een die de veldteekenen van het dwingelandsche Rome gevolgd heeft. Opdat ge u echter niet over ongelijk beklaagt, stel ik u beide hetzelfde beding. Mijn trouwe *Vechter* is nog altijd ongewroken gebleven. De oer, die hem gedood heeft, moet op de eene of andere hoogte den vloed zijn ontkomen; want eerst gisteren nog heb ik hem bij den *Beverpol* gezien. Hij was te ver af en te schielijk weg, dan dat ik iets tegen hem kon ondernemen; maar vergist heb ik mij niet, want aan zijne groote hoornen ken ik hem uit duizenden. Welnu dan, wie van u tweeën mij die hoornen brengt, en daarbij de gezette huwelijksgave aan te bieden vermag, die, en geen ander, wordt HOLDA's bruîgom. Ik vertrouw haar dan aan een jager, in wiens hut het wild niet hoeft te ontbreken. Ge hebt nu mijn voorstel gehoord —"

»Ik neem het gaaf aan," sprak ADELHARD bedaard.

»Goed! — dan ga ik nu dadelijk ook uw mededinger er van verwittigen. Morgen moogt ge met den wedkamp aanvangen."

Daarmeê verwijderde zich de oude weiman; zijn gelaat echter verried wel eenige teleurstelling. Dat hij ADELHARDS jagtkunst niet al te gering meer durfde schatten, weten we reeds; maar hij maakte toch nog al vaste rekening op WALRAVENS meerdere sterkte en ondervinding, en nu beviel 't hem in geenen deele, dat de ander zóó luttel tegen zijn gunsteling scheen op te zien. Maar — de bal was eenmaal zijne handen ontglipt, en men moest afwachten, welken kant hij rollen zou.

's Anderen daags vroeg bevond ADELHARD zich bij den Beverpol. Een kleine arm of zoogenoemde *strang* van den Rhijn, door de rivier bij eene lang verledene verandering van haren loop achtergelaten, en door DRUSUS buiten zijnen dijk gehouden, was door de vernuftige dieren, die aan de plek hunnen naam gegeven hadden, afgedamd, en had alzoo eene waterkom gevormd, in wier bed, doch niet verre van den oever, zij hunne koepelvormige winterwoningen hadden opgeslagen. Die twintig of vijf-en-twintig hutten waren niet het éénige blijk hunner aanwezigheid; want, behalve dat men hunne bruinhairige gedaanten met de korte geschubde staarten in volle bedrijvigheid door 't water zag plompen, was ook het meirtje, hoezeer anders te midden van uitgestrekte bosschen gelegen, in zijne naaste omgeving geheel kaal geworden, door-

dien de elzen, wilgen, berken en esschen, welke dáár te voren hun lommer plagten te spreiden, reeds lang door de tanden der bevers waren afgeknaagd, die, zich van de schors voor hun voedsel en van de stammen voor hunne dammen en woningen bedienende, alleen de stompen in den grond hadden gelaten.

't Is nu al heel wat jaren geleden, sinds de laatste bever, die op Neêrlandschen bodem omzwierf, werd neêrgeschoten, en deze was niet eens meer een inboorling, maar een overlooper uit den vreemde, wiens verschijning even eenzaam als zeldzaam was. Wij voor ons zouden dus het ons ongewoon geworden schouwspel van een beverdorp met meerder belangstelling gadeslaan dan ADELHARD, die, zonder op de dieren of hunne verblijven veel te letten, zich hier enkel zocht te orienteren, hoe hij zijne vervolging van den aueros het best zou inrigten. Zijn plan was spoedig gemaakt, en voerde hem zuidwaarts het bosch in.

De geheele voormiddag verstreek, zonder hem nader tot zijn doel te brengen. Hij was den Rhijndijk overgestoken, en kruiste thans her en ginds door 't nog altijd bladerlooze geboomte der onbezochte Binnen-Betuwe, nu en dan wel een spoor van stierenhoeven ontdekkende, doch die niet versch genoeg waren om hem van de nabijheid der begeerde prooi te vergewissen, en evenmin hem de vaste zekerheid geven konden, dat ze juist van dien oer, dien hij zocht, herkomstig waren. Eindelijk echter deden zich nieuwere sporen op, en bragten den ietwat gezonken ijver des jongen jagers aanstonds weêr op de vorige hoogte. Zorgvuldig volgde hij de welkome teekenen, en tot zijne blijdschap behoefde hij zich niet lang daarmeê te vermoeijen, eer een dof gebrul zijn scherp gespitst oor bereikte. De geluiden drukten toorn en woede uit, doch ze maakten ADELHARD zóó weinig bevreesd, dat hij nu veeleer als een pijl voortschoot, ten einde hij zijne vondst niet weder verliezen mogt.

Zonder het dier ooit te voren gezien te hebben, had hij er, toen hij 't in 't oog kreeg, slechts een enkelen blik op te werpen om zich te overtuigen, dat hij niet ongelukkiger wijze een anderen oer dan dien van HEINRIC achterhaald had. 't Was ten minste verre van waarschijnlijk, dat twee zulke zeldzaam voorkomende monsters van 't zelfde ras zich juist in ééne

buurt zouden ophouden. Doch ook de grimmige wanklanken, die de kolos uitstiet, lieten zich thans gemakkelijk verklaren; want het bleek, dat WALRAVEN zijnen medeminnaar reeds was vóór geweest, en op dit pas met den oer in een kamp op leven en dood was gewikkeld. Hij was daarbij echter geenszins de bovendrijvende partij; want terwijl zijn priem de huid zijns vijands slechts ligtelijk had opgereten, had deze hem met zijne horens overhoop geworpen, en scheen juist van zins hem den genadestoot toe te brengen, toen de wèlgemikte werpbijl, waarmeê ADELHARD zich voorzien had, over den gevallene heen flikkerde, en den stier midden tusschen de slagvaardige hoornen treffende, diep in 't voorhoofd steken bleef. De gewonde boschbewoner sprong met al zijne vier pooten te gelijk van den grond, liet nog eenmaal een ijzingwekkend geloei hooren, waar de bodem van dreunde, en zeeg na dit uiterste krachtsbetoon stervende neêr.

ADELHARD vloog toe, en terwijl hij, om aan de wreede doodsworsteling een einde te maken, het dier een speer door den hals dreef, poogde WALRAVEN zich op te rigten, 't geen hem, zoo zwaar gekneusd en gekwetst als hij was, niet dan met moeite gelukte. Hij uitte een dof gegrom, 't geen voor dank gelden moest, maar inderdaad veel meer geleek naar een toornig morren over de geleden nederlaag en de verbeurde schoone. Zijne meer voorspoedige partij sloeg in den roes der blijdschap daar weinig acht op, en haastte zich om met de uit de wond getrokken bijl den kop zijns slagtoffers van den romp te scheiden, ten einde dien als onweêrsprekelijk bewijs zijner zege aan HOLDA's vader aan te bieden. Het vleesch mogt HEINRIC, zoo hij wilde, straks of morgen afhalen; want de jongeling, vol verlangen om zich aan zijne geliefde als haren wettigen verloofde te vertoonen, gunde zich geen tijd tot langer vertoef. Ook hoopte hij door een spoedigen en snellen aftogt het lastige gezelschap van WALRAVEN kwijt te raken, waarin hij echter niet slaagde; want deze, schijnbaar door den drang van zijn erkentelijkheidsgevoel daartoe genoopt, strompelde wat hij kon om zijnen redder ter zijde te blijven, en ADELHARD was te goedhartig van aard om eene zóó geheel uit het veld geslagene tegenpartij nog meer te vernederen door hem met zijnen vluggen tred wijd achter zich te laten. Zelfs had hij met geweld een onwillekeurigen schaterlach

ingehouden, toen de verwonneling zijn ontleend hoórnenpaar, 't geen hem tegenover 't aangeborene van den oer zóó luttel gebaat en in den strijd hem begeven had, zorgvuldig weder opzette.

Al gaande weg hield WALRAVEN telkens bij den ander aan, dat hij toch den afgehouwen stierenkop voor hem dragen en hem zoodoende ten minste eenige wederdienst bewijzen mogt. »Wel, man! ge hebt genoeg aan uzelven te dragen," antwoordde ADELHARD losweg; maar, behalve dat hij een aanbod, om 't welk aan te nemen hij al zeer gemakzuchtig moest geweest zijn, inderdaad dwaas vond, koesterde hij bovendien eenig mistrouwen nopens de bedoelingen, waarmeê dat aanbod geschiedde, en meende hij, dat de reus misschien wel eens gereeder kon zijn om dien kop over te nemen, dan af te geven, en, eens in 't bezit daarvan, voor regtmatig eigenaar kon willen doorgaan.

Inmiddels waren zij bereids tot bij de plek gekomen, die toenmaals als de *Thonreberch* bekend stond, en nog tegenwoordig met geringe afwijking de *Donderberg* genoemd wordt. 't Is nu een laag, vlak korenveld — niets meer; destijds echter hadden onze voorvaders hier te midden van een hunner aêloudste en dies als heilig vereerde wouden of *Baren* een kleinen, reeds lang uit der nazaten heugenis weggewischten heuvel opgeworpen, en zich daarop van groote steenen een ruwbewerkt altaar gesticht. Een majestueuze eeuwenheugende eik, aan den voet der hoogte wortelend, strekte zijne breede armen beschermend over dat altaar heen, 't geen, even als de boom zelf, aan THONRE, den God des hemels — den THOR der Skandinaviërs — was toegewijd. Ook de gewone heilige waterkom — het *Loo*, gelijk ze in de landtaal heette — ontbrak hier niet: ze was ter andere zijde van 't altaar in den grond uitgediept. Bron en eik en altaar waren voorts in 't vierkant omsloten door eene van wilgentakken gevlochten heining of *Hege*, terwijl het alzoo gevormde perk almede voor heilig gerekend, en deswege als wijkplaats, waarop de Godsvrede rustte, met den naam van *Vrijthof* bestempeld werd. Nog zag men even buiten de hege, door een tweeden slechts weinig lageren eik beschaduwd, de hut, waarin de priesterlijke wachter huisde, die ter eere van den Dondergod het

vuur, welks gebruik allereerst door hem zou zijn uitgevonden, op zijnen altaar brandende hield.

Onze twee wandelaars gingen de hege digt voorbij, toen ADELHARD onverhoeds over een boomwortel struikelde, die even boven den grond uitstak; en daar de ietwat plompe trofee — dien hij niet losliet — hem in zijne bewegingen belemmerde, viel hij met zijne gansche zwaarte tegen de heining aan. Oud en wrak als ze was, kraakte en knapte ze onder hem; en, hoe schielijk hij ook weêr op de been wezen mogt, zijn mispas liet een duchtige breuk in de heilige omtuining achter. Gelukkig voor hem was de priesterwoning aan den tegenovergestelden kant gelegen, en werd de priester door 't een of ander van 't geen daarbuiten omging afgetrokken: althans hij kwam niet te voorschijn om den onwillekeurigen heiligschenner op zijne euveldaad te betrappen. WALRAVEN echter sloeg met geveinsde of wezenlijke ontsteltenis de handen zamen, en riep zóó luide alsof hij verlangde dat de altaarwachter hem hooren zou: »Wee ons! welk onheil hebt ge daar aangerigt!"

»Zoo'n overgroot toch wel niet," zeide ADELHARD glimlagchend. »'t Is zonder opzet geschied, maar de schade is ook ligt te herstellen. Met een twijg of wat is alles verholpen."

»Maar ge zult alevel uw beste paard aan THONRE moeten offeren, zoo ge den vertoornden God verzoenen wilt. Anders, vrees ik, zult ge zijne hege niet straffeloos hebben aangerand."

»Indien hij een God is, WALRAVEN!" sprak de jonge Centurio, terwijl hij rustig zijnen weg begon te vervolgen, »moet hij alwetend genoeg zijn om mijne onschuld te erkennen, en regtvaardig genoeg, om geen onschuldige leed te doen. Ik voor mij zie er dus geen de minste noodzaak in, om hem voor een diergelijk vergrijp eenig offer te brengen."

»Mij dunkt, ADELHARD! gij spreekt in allen gevalle te oneerbiedig van den vreeselijken Wagenmenner. Hoorde hij u, hij zou zijnen mortelhamer naar u kunnen slingeren."

»Dat er een God is die ons hoort, weet ik, en dat we voor Hem nooit genoeg eerbied kunnen hebben, hou ik even zeker. Maar of uw THONRE daarom veel van u of mij verneemt..."

»Ik zie wel, ge hebt in Rome geleerd de Goden van uw

volk te verachten. Die van onze vreemde verdrukkers zullen u beter behagen."

»Evenmin. 't Zij ze door Romer of Batauwer gediend worden, ik kan mij nu eens voor al zoo'n tal van Goden niet verbeelden. Zoo zij bestonden, denk ik dat de wereld, die zij te regeren hadden, gaauw in duigen zou liggen; want het zou er dan wel meê gaan als met ons menschen: zóóveel hoofden, zóóveel zinnen."

»Foei toch, makker! gij slaat lasteringen uit, die mij 't hair schier te berge doen rijzen. Hoe, zoo de magtige THONRE nu eens in zijn rooden baard blies, en een storm deê opsteken, waarin hij u onder een zijner eiken verpletterde?"

»Daar ben ik niet hard bang voor, WALRAVEN! Maar we kunnen van dat gesprek wel uitscheiden, als 't u zóó ergert. Laat ons dan liever maar wat aanstappen."

Slechts weinige, en zeer onverschillige, woorden werden er nu verder tusschen de beide wandelaars gewisseld. ADELHARD was zeer tevreden, toen hij den ander vaarwel kon zeggen, en ijlde op vleugelen der min naar HEINRICS hut. De hoornen van den oer — want de eerlijke Batauwer dacht er zelfs niet aan om een eens gegeven woord, al was 't niet naar zijn zin uitgevallen, ook maar te beknibbelen — voerden den overgelukkigen jongeling in de opene armen zijner HOLDA.

V.

Niet zóó voetstoots evenwel zou de gewezen Romeinsche soldenier den kostelijken prijs hebben gewonnen. Dat had hem WALRAVEN toegezworen: WALRAVEN, die, toen de volgende ochtend aanbrak, reeds in de vroegte zijne hut uitsloop, en zich van nieuws naar den Thonreberch op weg maakte. Hij vond den dienaar van THONRE bij zijn haardvuur: een oud man met een langen sneeuwwitten baard, wiens grof linnen onderkleed en broek van schapenvacht, nevens zilveren halsketen en armringen, hem aanstonds als een persoon van aanzien onder de zijnen kenmerkten. Tegenover hem zat een aankomende knaap, die door zijnen priesterlijken bloedverwant, wiens eigen echt vroeg ontbonden en kinderloos gebleven was, in huis was genomen, om hem eerst tot handlanger en naderhand tot opvolger te strekken, en die met dien

eerbied voor meerbejaarden, welke hem van kindsbeen af was ingescherpt, zijne plaats onverwijld aan den bezoeker inruimde.

»Vader LUIPO!" begon deze op half eerbiedigen, half vertrouwelijken toon, »hebt ge reeds ontdekt, hoe zeer uwe gewijde hege gisteren is geschonden?"

De priester knikte toestemmend, en zag hem vragend aan.

»Welnu, dat's geen toevallig ongeluk geweest, zoo als ge misschien gedacht hebt, maar bare moedwil. Zekere ADELHARD is er de schuld van, die vroeger 't brood onzer dwingelanden gegeten heeft, doch nu door hen is afgedankt, en in de Batauwe rondzwerft. Ik ontmoette den knaap op de jagt, en daar we éénen weg uit moesten, kwamen we zamen hier voorbij. Maar zoodra had hij 't altaar niet gezien, en gehoord voor wien 't gebouwd was, of hij begon uit al zijne magt op onzen grooten THONRE te schimpen; en toen ik hem den ongewasschen mond met mijne vuisten dreigde te snoeren, werd hij zóó boosaardig, dat hij onder gruwelijke vervloekingen den tuin intrapte. Eer ik hem straffen kon, had hij zich uit het voetzand gemaakt, en voor klikspaan te spelen woû er toen eerst bij mij niet in. Doch nu bekroop heden nacht mij de vreeze, dat THONRE's wraak den heler niet min dan den steler zou treffen; en zoo ziet ge mij herwaarts gedreven, vader LUIPO, niet door eenige zucht tot verraderij, maar enkel en alleen door mijn ontzag voor de heilige Goden."

De priester had aandachtig toegehoord, en eene wolk van kwalijk verkropte grimmigheid verduisterde het buitendien niet heldere of zachte gelaat. »Waar houdt de heiligschenner zich op?" vroeg hij aan WALRAVEN.

»In de hut van den jager HEINRIC. 't Lijkt wel: of hij met de verwijfde manieren, die hij den vreemden heeft afgezien, of met de snoode kunsten, die hij van hen mag geleerd hebben, de jonge HOLDA betooverd hebbe; zóó bovenmatig en zóó halsstarrig is ze op hem verzot."

»Bij den gezegenden hamer mijns Gods! de wulp zal geene Batauwsche maagd meer verstrikken. Hij zal 't ervaren, dat de oude LUIPO nog magts genoeg heeft om een godenverachter zijne verwatenheid te doen boeten. Verzel mij naar den Hoogen Hof, trouwharte WALRAVEN! en gij, WERENBERT! draag zorg voor 't heilige vuur, tot ik wederkom."

't Is nog niet zóó onheugelijk lang geleden, dat men in de kom der meeste dorpen een open plek vond, door een overouden boom tegen zonnehitte en matigen regen beschut, en dat onder dien boom de belangrijkste dorpszaken door de *naobers* — gelijk men in de Betuwe plag te zeggen — met malkaêr werden afgehandeld. Zelfs nu nog is immers op menig dorp zulk een plek en zulk een boom overgebleven, en worden althans de praatjes van den dag dáár verteld en besproken. Wij gelooven vast, dat dit gebruik uit die langverloopen eeuwen dagteekent, toen elke veeljarige en statelijke boom als een voorwerp van vereering beschouwd werd. Ten minste, de wilde perenboom in 't midden van den Hoogen Hof, tot eene hoogte opgewassen zooals men tegenwoordig geen perenboomen meer kent, zou niet ligt met baldadige hand zijn bejegend; en ook hij reeds leende zich tot een weldadig dakscherm bij de beraadslagingen zijner terpers.

't Was dan ook naar dezen boom, dat de grijze LUIPO, door WALRAVEN gelijfstaffierd, zijn achtbaren tred rigtte. Hij behoefde dáár, gelijk hij wel voorzien had, niet lang alleen en dus werkeloos te blijven; want de komst van den priester was op den terp zulk een ongewoon verschijnsel, en stond meestal met zulke ongewone omstandigheden in verband, dat eene door bekommering versterkte nieuwsgierigheid welhaast alle hoofden der gezinnen, voor zoo verre zij niet, gelijk HEINRIC, reeds ter jagt waren uitgegaan, om hem heen had verzameld. Slechts met eene naauw merkbare beweging van 't hoofd groette LUIPO de aankomenden, en bewaarde voor 't overige een ernstig zwijgen — 't geen niemand waagde te storen — tot er geene waarschijnlijkheid meer bestond, dat zich nog de een of ander bij de vergadering voegen zou.

»Mannen der Batauwe!" begon hij toen, en zijne woorden klonken met die doffe en gelijkmatige zwaarte waar ge de golven meê hoort klotsen tegen 't verwijderd strand: »de dagen dat LUIPO's naam onder de jongelingen zijns volks genoemd werd — dank zij den Goden! hij werd er met eere onder genoemd! — zijn van overlang voorbij. De zon mijns levens duikt ter kimme: de nacht genaakt. Het zij: ik klage des niet. Al sterve ik niet den schoonen dood der dapperen, hopen mag ik toch, dat THONRE voor zóó trouw een dienaar de poort zijner *Walhalla* niet sluiten zal. Maar des klage ik, dat mijne

grijsheid aanschouwen moet wat mijner jonkheid gespaard bleef: dat zij het opkomend geslacht moet zien ontaarden van die vrome en deugdrijke zeden, die wij mogten erven van onze vaderen. Wel moesten, helaas! ook zij den fieren nek reeds krommen in 't gareel der overmagtige vreemden, maar nooit echter werden zij aan de inzettingen van den eerwaardigen vóórtijd, nooit aan onze hooge Goden ontrouw. Wij daarentegen, wij nemen de weelde en wulpschheid, die onze overheerschers schandvlekken, van hen over: en of dit niet genoeg ware — wij, o gruwel! beginnen de uitheemsche Godheden eere te bewijzen, en onze eigene te minachten. Reeds stijgt de rook onzer offeranden zeldzamer naar hunne hemelwoning opwaarts: reeds... maar wat zoeke ik meer? het feit, dat ik u kom melden, waarvoor ik regt van u kom eischen, spreekt sterker dan al wat ik nog noemen kan: — mannen der Batauwe! de hege van uwen magtigen THONRE is ontheiligd, is door een uit uw midden ontheiligd: de voet van een onverlaat, die 't brood uwer gastvrijheid eet, heeft haar smadelijk durven vernielen!"

De redenaar had uitgesproken. Kunstig had hij, om de gemoederen zijner hoorders op te winden, waarheid en verdichting ondereen gemengd, door het verwijt van Romeinsgezindheid, 't geen den Batauweren elders misschien niet zonder grond ware voorgeworpen, ook op deze nog tamelijk onbedorvene streek over te brengen, en het vermeende wanbedrijf van éénen énkele tot maatstaf voor allen te misbruiken. Toen hij dat wanbedrijf verhaalde, doorliep een onwillekeurig gemurmel van verontwaardiging den ganschen kring, doch werd oogenblikkelijk door eene diepe stilte vervangen. 't Duurde eene geruime wijl, eer iemand zich bewoog. Eindelijk traden de oudsten der terpers naar malkander toe, zonderden zich van de overigen af, en staken zacht fluisterend de hoofden zamen. Zij schenen 't vrij spoedigééns te zijn, hoe in dezen te handelen, en een hunner, de bedaagdste onder de bedaagden, wendde zich tot den priester met de woorden:

»Ons is eene smet aangewreven, die wij hoe eer hoe liever wenschen uit te wisschen. — Wie is de vloekwaardige dien gij bedoelt? en wie zijn zijne beschuldigers?"

»Mij is hij onbekend van aanzien en van afkomst. Zijn

beschuldiger echter, die hem ADELHARD noemt, staat hier." En hij wees hen op WALRAVEN.

De getuige scheen bij den patriarch van den Hoogen Hof niet zóó veel vertrouwen te hebben als bij den priester: althans hij zag hem aan met zulk een gestrengen ernst, dat WALRAVEN de anders zóó vrijpostige blikken tegen wil en dank moest neêrslaan. Vervolgens keerde de woordvoerder in den ring der *Graauwen* — eene benaming, die aan de latere *Graven* hunnen oorsprong gaf — terug, en het gemompel begon op nieuw. De zaak was echter ook nu in korten tijd afgedaan, en ditmaal waren 't de twee jongsten van de ouden, die zich als afgevaardigden van den raad naar de woning van HEINRIC begaven. De Germaansche regtspleging toch bragt mede, dat de aangeklaagde zich in eigen persoon voor de vergadering des volks moest verdedigen.

Hunne boodschap kwam ADELHARD niet ten eenemale onverwacht. Hij hield, onderwijl HOLDA haar huiswerk verrigtte, zich aan de deuropening bezig met het vervaardigen eener teenen horde, waarop hij, om HEINRIC te voldoen, met behulp van buurmans os — want de jager had er geen — den romp van den oer wilde t'huis halen, toen hij den priester, onder geleide van WALRAVEN, den terp zag optreden. Terstond giste hij dat het om hem te doen was, en verwittigde zijne HOLDA van 't geen er gisteren gebeurd was en thans daarop scheen te volgen. Zij was met hem van oordeel, dat hij best deê zich achteraf te houden: immers 't bleef altijd nog mogelijk, dat LUIPO om eenige andere reden den Hoogen Hof bezocht, en dat juist de aanwezigheid van ADELHARD diens bevrijder op een denkbeeld brengen kon, 't geen hem anders niet ware ingevallen. Door een reet van den leemen wand hadden zij toen verder den ganschen gang der zaak bespied; en zoo ging ADELHARD nu, op alles voorbereid, met kalmen zin, die zich op zijn gelaat afspiegelde, zelf de gezanten te gemoet, en met hen mede. HOLDA moest achterblijven; want bij al de achting, die de Germaan voor de vrouwelijke kunne aan den dag leide, kende hij haar echter — ten ware zij, gelijk eene VELLEDA, als tolk der Goden tot hen sprak — geene stem in zijnen raad toe.

De tegenwoordigheid van den gedaagde bragt meteen orde in het tot dusverre eenigzins ongeregeld tooneel, en ontwik-

kelde het tot een wettelijke vierschaar. De priester en de graauwen stelden zich onder den boom, ADELHARD werd tegenover zijnen betichter vóór hen geplaatst, en de overigen sloten een halven cirkel om hen heen. Alsnu werd WALRAVEN opgeroepen om zijne aanklagt voor te brengen. Hij deed zijn verhaal gelijk hij 't aan LUIPO gedaan had, ofschoon hij bij wijlen begon te stameren, wanneer hij bij zijne booze verdraaijingen en verzinsels het onafgewende oog van den belasterde ontmoette. Die schuldbewuste aarzeling ontging geenszins aan de regters, met name niet aan hun eerwaardig hoofd; en toen dus de beurt nu aan ADELHARD kwam, vond hij een zeer welwillend gehoor. Hij sprak eenvoudig en onopgesmukt: zijn verslag nopens de toevallige schennis der hege bragt den stempel der waarheid meê. Ééne leemte nogtans bleef er in zijne verantwoording, welke hij te opregt was om te verhelpen: hij had zich, al was ook dit buiten kijf door WALRAVEN ver overdreven, toch vrij oneerbiedig over THONRE's goddelijkheid geuit. Wèl bediende hij zich van 't regt, dat ook den rondborstigste, vooral tegenover een valschaard, vergund is, om namelijk niet zonder noodzaak álle waarheid te zeggen, en liep hij ietwat vlugtig over dit gedeelte van 't voorval heen; maar de priester, wiens waardigheid te naauw met die van THONRE verbonden was, dan dat hij niet op den versmader zijns Gods bijkans even fel gebeten zou zijn geweest als diens medeminnaar zelf, had de zwakke zijde van den redenaar te gretig opgemerkt, om ze onbekeurd door te laten, en er niet als een welkom wapen tegen hem gebruik van te maken.

»Mannen der Batauwe!" ving hij aan, toen ADELHARD geëindigd had en zijne woorden kennelijk een algemeenen gunstigen indruk hadden achtergelaten: »alhoewel de getuigenis van den abelen WALRAVEN zwaar bij mij weegt, zal ik desniettemin de eerste zijn om te erkennen, dat wat de jongman aanvoert, veel schijn van waarheid heeft. Dat hij echter over den geduchten THONRE steeds met dien heiligén schroom, welke ons jegens hem betaamt, zou gesproken hebben — dáárop wil hij zelf, naar 't mij voorkomt, zóó sterk niet blijven staan, en ik van mijnen kant wil ook de taal der losse jonkheid niet op 't allerstrengste ziften. Daarom doe ik hem een voorslag, dien geen uwer zal misbillijken, en waarmeê hij zijnen

aanklager den mond stoppen, en mij en ons allen bevredigen zal. Hij wijde aan THONRE een offer: ook het kleinste — een valk reeds — zal genoeg zijn: hij toone slechts met daden, dat, wat zijn mond ook miszegd hebbe, zijn hart daarvan niet weet."

ADELHARD, zich aldus door priesterlist verschalkt ziende, beet zich op de lippen. Aller oogen waren op hem gerigt. Een poos bedacht hij zich, een oogenblik weifelde hij: 't was vergefelijk, want bij de keuze, die hij te doen had, stond zijn leven op 't spel: een leven, dat voor hem nog pas door 't bezit zijner HOLDA dubbele waardij had verkregen, en dat hij ook om de smart, die haar zou doorgrieven, niet roekeloos mogt wegwerpen. Toch duurde die zelfstrijd niet lang: zijne fiere leest verhief zich te gelijk met zijn fier en regtschapen gemoed, toen hij stoutweg verklaarde:

»Ik kan mij voor geenen God buigen, dien ik voor geen God houden kan."

De priester strekte met schijnbare ontzetting zijne handen naar omhoog, en sloeg ze zamen. De graauwen gaven met verschillend gebaar blijk van hunne afkeuring en verontwaardiging. De jongeren, nog niet gewend zich in te houden, bazuinden hunne gramschap in luidruchtige kreten uit. WALRAVENS houding en gelaat, eerst neêrslagtig en bekommerd, teekende nu hoogmoedigen triomf.

De wenk der oudsten bragt het rumoer tot bedaren, en verschafte hun gelegenheid om van nieuws met elkander te raadplegen. Toen zij beslist hadden, trad uit hun midden de hoogbejaarde DIETMAR een weinig voorwaarts, en sprak op een toon, waarin regterlijke stroefheid met vaderlijke meêdoogendheid kampte:

»Jongman! waar gij zelf belijdt den God uwer vaderen verzaakt te hebben, en gij daarteboven ook de roekelooze redenen, die u hem aangaande te laste gelegd worden, niet ontkent of intrekt, dáár kunnen wij onmogelijk gelooven, dat ge zijne hege zoudt hebben ontzien. Uw enkel woord mag, terwijl alles tegen u is, niet gelden boven de stellige getuigenis uws aanklagers, door het feit zelf gestaafd. Eenparig daarom houden wij u schuldig. Welke straf u beidt weet gij, zoo ge anderzins ook niet de wetten van uwen stam uit uw geheugen hebt verbannen. De man onder ons, die eene den Goden

gewijde plaatse schendt, wordt ten zoenoffer geboden aan den God, jegens wien hij de schennis bedreef. Voor ons nogtans — geen haat of veete heeft onze regtspraak bestuurd, maar alleen de vreeze der Goden: hierop gerust, leveren wij u aan den dienaar der Goden over, dat hij ons vonnis aan u ten uitvoer legge."

ADELHARDS hart kromp onwillekeurig samen bij de gedachte aan 't verschrikkelijk lot, 't geen hem aldus werd aangekondigd: nog te meer, wijl reeds de naastvolgende weekdag een *Thonredach* was, en dus ongetwijfeld tot de offerplegtigheid, die hem 't leven kosten moest, bestemd zou worden. Gewoon echter aan zelfbeheersching, gewoon ook om den dood onder de oogen te zien, bleef hij, hoe 't van binnen bij hem stormen mogt, van buiten onbewogen. »Eerbiedwaarde Oudsten mijns volks!" zeide hij met vaste stem: »zij de schijn ook tegen mij, ik sterf onschuldig. Doch, gij hebt gesproken. Hier zijn mijne handen: dat de priester ze binde."

VI.

Zelfs toen de veroordeelde onder geleide van twee mannen, die hem ook 's nachts in LUIPO's hut zouden bewaken, was weggevoerd geworden, had zijne verloofde tot zijne groote verwondering niets van zich laten zien of hooren: geen smartelijke kreet had in zijn oor weêrklonken, geen afscheidsblik of groet had zij ook maar getracht hem toe te werpen. Doch HOLDA wist, dat hare eigene tusschenkomst niet in 't allerminste baten zou, en daarentegen had zij bereids een plan beraamd, welks vermoedelijke goede uitslag hare angstvalligheid merkelijk lenigde, doch waarvan zij zelfs niet door eene al te openlijke deelneming in ADELHARDS lot voor de ontwerpster mogt worden aangezien. Dat plan had zij evenwel in geenen deele gebouwd op de voorspraak haars vaders, van wien zij veeleer verwijtingen over hare onberadene liefde voor den snooden godenverachter te gemoet zag, maar op een invloed, die in allen gevalle ongelijk magtiger was dan van den ouden jager.

Deze, met den avond huiswaarts gekeerd en onderweg van 't gebeurde onderrigt, had zijne dochter eerst, gelijk zij verwacht had, op zijne rawe manier berispt, en toen op zijne

ruwe manier getroost, waarna hij met die stompzinnigheid, welke een eenzijdige ligchaamsarbeid verwekt en de ouderdom soms versterkt, in een gerusten slaap was gezonken. Trouwens, HOLDA had met vrouwelijke list daaraan het hare toegebragt door den schijn aan te nemen, alsof zijne redenen haar werkelijk in een betere stemming gebragt hadden. Maar in den laten avond — ofschoon wij zeker bij ónze dagverdeeling het uur nog niet laat zouden noemen — toen zoo in de hut als op den terp geen ander geluid dan de ademhaling van slapenden meer gehoord werd, verliet ADÈLHARDS bruid, met een gang zóó zacht, dat heur voet naauw een blaadje zou gekrenkt hebben, heure woning, en rigtte heure schreden naar de Pol.

't Was wel geen stikdonkere, maar toch ook bij lange na geen heldere nacht. Niet dan flaauw kon men den toren der Waarzegster in de zwarte schaduwen onderscheiden. Maar HOLDA kon niet ligt verdolen of zelfs een mistred doen op een pad, waarvan de kleinste kronkeling of oneffenheid haar bekend was. Toen zij tot aan den rand der gracht genaderd was, was het of daar plotseling een gekerm als van een klein kind uit het water opsteeg. Bij al haren moed had de schoone HOLDA toch een meer dan vrouwelijke kloekhartigheid moeten bezitten om bij zulk een geluid op zulk een tijd niet van schrik te verstijven, in geval dat geluid van iemand anders dan van haar zelve ware voortgekomen. Dan, het nagebootste gekerm — waarnaar niemand ooit eenige navraag doen zou, wijl het door 't volksbijgeloof aan den *Nikker* of Watergeest werd toegeschreven — was juist het voorlang door haar aangeleerde sein, waarmeê zij de Wijze Vrouw van hare komst verwittigde, en waarop deze haar met hare aak kwam afhalen.

Zeven of acht jaren mogt HOLDA oud zijn geweest, toen zij eens in de bosschen was verdwaald geraakt, en, door de haren vruchteloos nagespoord, nog te middernacht — gelukkig een maanlichte zomernacht — vol vrees voor de wilde dieren en bitter schreijende onder een boom nederzat. Dáár had haar IRMFRIEDE de waarzegster, die juist uitgegaan was om tooverkruiden te zoeken, ter goeder ure aangetroffen, en haar ongedeerd bij hare ouders teruggebragt. In de gewijde maagd waren, spijt de hooge waardigheid die zij bekleedde, alle vrouwelijke gevoelens niet uitgedoofd, en zoo had zij niet

kunnen nalaten zich aan het door haar geredde en daarbij ongemeen aanvallige kind te hechten, terwijl dit zich weêrkeerig tot de vriendelijke weldoenster, die haar in den uitersten angst als eene goede *Elvinne* verschenen was, door een soort van heilige verknochtheid voelde aangetrokken. De afzondering inmiddels, welke de Wijze Vrouw, wilde zij haar ontzag niet verliezen, genoodzaakt was in acht te nemen, gedoogde geene drukke en doellooze bezoeken; zoodat zij ook hare kleine HOLDA niet wel anders dan steelswijze bij zich kon ontvangen. Het wonen aan 't water, en HOLDA's kinderstem, hadden haar als van zelf het reeds genoemde sein aan de hand gegeven. Zeker bleef er altijd dit vreemde in, dat eene vertrouwelinge der Goden zóó onachtzaam met een watergodheid omsprong, en, zonder zijne wraak te vreezen, haar spel met hem dreef; doch IRMFRIEDE behoorde tot die klasse van menschen, welke op sommige, misschien zelfs wel ernstige punten het loszinnige: »Wat is waarheid!" zullen uitroepen, en ter zelfder tijd aan een onbeduidenden droom angstvallig blijven hangen. Haar geest was te veel ontwikkeld om ál 't valsche voor goede munt aan te nemen, te weinig om er zich geheel van te ontdoen. In de verrukkingen harer verbeelding meende zij soms werkelijk met de Goden om te gaan, en met hunne openbaringen begunstigd te worden; en toch schroomde zij ook weder niet om, waar 't haar gelegen kwam, openbaringen voor te wenden, van wier onechtheid zij zelve overtuigd was. In zulk een school onderwezen, kan 't ons niet zeer verwonderen, dat HOLDA niet zóó erg als hare landslieden voor ADELHARDS ongeloovigheid, waarvan hij bij haar al vroeger geen geheim gemaakt had, was teruggeschrikt; doch dit had zij bij IRMFRIEDE vóóruit, dat geen verjaard vooroordeel of eigenbelang haar behoefden te weêrhouden, om, in plaats van bij 't verwerpen der dwaling te blijven staan, met ADELHARD tevens eenen, zij 't dan ook zwakken, schemer der waarheid te erkennen.

Daar de Wijze Vrouw zich al evenmin aan de leefwijze harer stamgenooten zóó strikt verkoos te binden, dat zij ook in hunne vroegtijdige nachtrust gedeeld zou hebben, liet hare boot, door haar zelve geroeid, zich ook ditmaal niet lang wachten. Weldra zat HOLDA naast de achtbare matrone, in wie zij, alschoon bij nader kennismaking en rijper leeftijd de

eerbied een weinig verflaauwd was, toch met volle regt eene moederlijke vriendin mogt waardeeren, en voer, een der riemen hanterende, met haar naar haren toren terug. Dat ADELHARD, zelfs indien WALRAVENS aantijging waarheid behelsd hadde, dan nog in IRMFRIEDE's oogen juist geen doodmisdaad zou gepleegd hebben, en dat zij zich dus ook niet ongezind betoonen zou om hem te helpen, was bij haren door ons beschreven godsdienstigen denktrant niet moeijelijk te voorzien: wat echter daarover tusschen de beide vriendinnen verhandeld en besloten werd, zullen wij, om in geen nuttelooze herhalingen te vervallen, onze lezers uit het vervolg van ons verhaal zelven laten opmaken.

De Thonredach was aangebroken, die evenwel — want het feest van THONRE viel eerst in Mei — onder andere omstandigheden geen eigenlijke vierdag zou geweest zijn, maar het nu alleen werd doordien men den zoen der beleedigde Godheid niet ligtvaardig mogt uitstellen. Nagenoeg alle terpers van den Hoogen Hof, groot en klein, hadden zich rondsom den Thonreberch verzameld. WALRAVEN drong naar voren, om zijn leedvermaak met volle teugen te genieten: HOLDA stond achteraf in ademlooze spanning: haar vader hield zich digt bij haar, en zag haar van ter zijde niet zonder onrust aan: DIETMAR, die aan 't hoofd der Graauwen bij den ingang der omheining, welke naar 't altaar geleidde, had post gevat, staarde met een ernst, die aan treurigheid grensde, voor zich heen: onder den grooten hoop had de nieuwsgierigheid boven alle andere, betere of slechtere, gevoelens de overhand. Daar werd ADELHARD geboeid tusschen zijne twee bewakers voorgebragt: de priester volgde. Zwijgend schreden zij de hege door, beklommen den heuvel, en stelden zich nevens 't altaar. De priester haalde 't offermes te voorschijn: HOLDA sidderde.

»Vertoef, zoo gij den wil der Goden eert!" sprak op eens eene plegtige, eenigzins holle vrouwenstem, en eene lange gedaante trad van achter een breeden lindenstam uit het woud te voorschijn. Om hare leden plooide zich een hagelwit gewaad, vastgesnoerd met een koperen gordel: een scharlakenroode mantel golfde daarover heen: de voeten waren ongeschoeid. In lange tressen hing het eenmaal ravenzwarte, nu graauwende hair over heure schouders: heure trekken waren bleek en vermagerd, de mond tandeloos en ingevallen; maar

geen nevel des ouderdoms had zich nog op die flikkerende zwarte oogen gelegerd, tot wier scherpen doordringenden blik slechts weinigen den hunnen waagden op te heffen.

Ook ditmaal werd hare verschijning met ontroering aangestaard, en haar bevel zonder wederspraak gehoorzaamd. Niet evenwel dat zij dit hoog opgevoerde gezag énkel aan hare persoonlijkheid had te danken: eerst en meest had de waan, dat zij in verkeer stond met de heilige Goden, het haar geschonken; doch even daardoor was zij dan ook zelve bijkans tot een voorwerp van aanbidding geworden. Van daar dat, zoodra de terpers haar zagen, menig hunner 't geweten klopte, dat zij niet, alvorens over eene zóó zwaarwigtige zaak te besluiten, de orakeltaal der Goddelijke hadden ingeroepen. Minst van allen deelde de priester in dit zelfverwijt of dien eerbied: eensdeels misschien om gelijksoortige redenen, als waarom CICERO zich verwonderde, dat de eene waarzegger den ander zonder lagchen kon ontmoeten, anderdeels zeker uit afgunst, wijl zijn invloed door den haren zóózeer werd verkort. Maar hij wist dat die invloed gehéél verloren, en zijn ambt zelfs verbeurd zoude zijn, indien hij geen even diep ontzag huichelde als al de overigen bezielde.

De Wigchelares was naderbij getreden, en stond nu te midden der haren tegenover den altaar. Zij had heuren mantel achterover geworpen, en strekte den regterarm uit om eene stilte te gebieden, die dáár reeds heerschte, maar op heuren wenk tot eene grafstilte werd.

»Wat heeft de moeder haars volks misdreven," — dus hief ze aan — »dat de mannen der Batauwe haar vergeten, als ware zij reeds uit de rij der levenden weggevaagd? Heeft zij de nachten geweigerd te doorwaken, wanneer 't gold hunne belangen aan de bewoners der Walhalla voor te dragen? Of zijn heure raadgevingen verwerpelijk bevonden? heure voorspellingen gelogenstraft door de uitkomst? Wie 't kan aanwijzen, spreke!"

Zij zweeg; doch allen zwegen met haar. Met een oog, vlammend als dat van den adelaar, die zich eene prooi opspeurt, staarde zij een poos de vergadering rond: toen zij echter nergens eenige zucht tot verzet, maar overal de demoedigste onderwerping ontwaarde, werd de uitdrukking van heur gelaat

allengs zachter, en zij vervolgde op een toon, die inderdaad de toon eener moeder heeten mogt:

»IRMFRIEDE kán op heure kinderen niet toornen. Moeijen zij zich heurer zorge niet, zij vermag die zorge niet te verzaken: laten zij heure hand los om ten verderve te rennen, zij moet hen terugtrekken van den rand der steilte: ook het strengste woord, dat heure lippen spreken, geeft heure liefde haar in 't hart. Dáárom is zij ook thans, alschoon heure kinderen aan haar niet dachten, bij de Goden voor hen te rade gegaan. In 't geheimvol zwijgen van den middernacht is tot háár de stem van den hoogen THONRE gekomen. »Ga," sprak hij, »en zeg uwen volke aan: Schuldeloos bloed is eene smet op mijnen altaar: mijne gramschap wordt er niet meê gezoend, maar gesard. Laat hen mijne hege wat naauwlettender gadeslaan: eene breuke zullen zij er aan bevinden, geene schennis."

Zij zweeg op nieuw: dezen keer echter bleef hare rede niet onbeantwoord. »Voorwaar, eerwaardige Vrouwe!" riep de grijze DIETMAR, en te gelijk ging hij reeds met een drift, die men van zijne jaren niet gewacht zou hebben, op de gehavende plek der hege toe: »dàt hebben wij grovelijk verzuimd. Den Goden en u zij dank, dat wij nog bij magte zijn onze beklagelijke onbezonnenheid te herstellen!"

De Graauwen volgden hunnen opperste, en vingen te zamen met hem het onderzoek aan, waarvan voor ADELHARD dood of leven afhing. Eerst werd het in den grond nog zigtbare voetspoor — toen het gebroken hout op 't allerzorgvuldigst geschouwd, en nadat zij vervolgens met gedempte stem malkaêr hun gevoelen hadden meêgedeeld, keerde hun woordvoerder zich tot de vergadering, en zeide met blijkbare voldoening:

»Wij verklaren éénparig en volmondig, dat de hege niet is stuk getrápt, maar enkel en alleen stuk geválen."

»Wat liet zich thans ook anders verwachten?" viel ijlings de priester LUPPO in, wiens wrok de vrijspraak des godensmaders niet verduren kon, en des op een middel zon om den indruk dier zóó te onpas komende verklaring te verzwakken. »'t Geen de groote THONRE zelf door den mond zijner begunstigde dienares ons verkondde, hoe had dat ooit onwaarachtig kunnen blijken? Maar desniettemin — met oorlof der achtbare Vrouwe, wier wijsheid ik gewis meer dan iemand

huldig, zij 't gezegd — de verbrijzeling der hege is niet de éénige verdenking, die op dezen jongman drukt; ja 't is geen verdenking, maar zijne eigene onbewimpelde belijdenis, dat hij de Goden van zijne en onze vaderen niet dient noch ook dienen wil. En behoort hij dan nu toch niet reeds een zóó razende verwatenheid met zijn leven te boeten?"

»Neen, priester!" antwoordde DIETMAR rondweg. »Onze wetten gebieden ons niet te straffen wie vreemde Goden eert, maar wie de ónze schendt. Wij hebben den jongeling groot ongelijk gedaan: vrij zij hij van dezen oogenblik. Maakt zijne banden los!"

DIETMARS aanzien was groot, zijne uitspraak inderdaad met de wet overeenkomstig, en ze werd daarenboven door de menigte met luidruchtige toejuiching ontvangen. De priester durfde alzoo geen langere tegenkanting te bieden, en, hoe noode ook, hij sneed de koorden door, waarmeê ADELHARDS handen op zijnen rug waren zaâmgeketend. Weldra lag HOLDA aan zijnen hals. De Wigchelares, wier taak thans was afgedaan, verdween onder de algemeene opschudding even onverhoeds als zij was opgetreden.

»Maar hoe zal 't met dezen gaan, die ons allen haast tot moordenaars gemaakt heeft?" riep er eensklaps een uit den hoop, en pakte WALRAVEN bij den schouder, die, lijkkleurig bleek, en als een espenblad trillende, aan den grond stond vastgenageld.

't Is met het volk als met den tijger, wiens bloedgierigheid eenmaal is opgewekt: als zijn slagtoffer hem ontkomen is, rust hij niet eer hij een ander vindt.

»Hij sterve!" was de éénstemmige kreet.

»Hij leve!" sprak ADELHARD.

Geen Batauwer, die den jongman, welke alzoo zijns vijands leven zocht te sparen, niet met verbazing aanstaarde. Slechts zijne HOLDA begreep hem.

»Landsluiden!" ging hij voort, »de God dien ik vereer, is geen God der wrake. Wilt ge dus mij iets ten gevalle doen, zoo schenkt WALRAVEN vergiffenis."

»Zijne Godenruil is hem nog zóó heel kwalijk niet bekomen," mompelde de oude DIETMAR bij zichzelven. »Welnu dan" — zeide hij luider — »zoo *mijn* woord iets geldt, we hebben te groot eene rekening aan ADELHARD, dan dat we

zijn eerste verzoek mogen afslaan. Hij leve dan, de valsche getuige, maar uit ons midden zij hij verbannen. Zijne have mag hij medenemen, maar vóór zonsondergang hebbe hij onzen terp verlaten. Dunkt het u ook niet zoo, mannen?" En daar de menigte juist in eene stemming was om zich met al wat haren leiders goeddacht ingenomen te betoonen, werd ook dit voorstel met de meeste bereidvaardigheid toegestemd. WALRAVEN droop beschaamd af.

»Nu ligt mij nog iets op 't hart," sprak de eerwaardige oude. »ADELHARD! mijn onregtvaardig vonnis heeft u meer leeds berokkend dan ik u immer vergoeden kan. Maar zie, de Goden hebben *mij* kinderen geweigerd, en *u* van ouders beroofd: welaan, neem mij tot uw vader aan, gelijk ik u hier plegtig voor mijn zoon verklare. Sla vrij toe, de koop zal u niet rouwen: ik zal een goede vader voor u zijn. HOLDA's bruidsgift laat ge al vast aan mij over."

VII.

Binnen weinige dagen had DIETMAR gelegenheid zijn aanbod gestand te doen, en 't zij tot eere van den goedhartigen en regtschapen grijsaard vermeld, dat hij het deed met gulle onbekrompenheid. Er ontbrak niets — gelijk de kenners van den Hoogen Hof uit één mond verklaarden — aan 't voor een Batauwer rijk opgetoomde paard: niets aan den koppel sterke trek-ossen: niets ook aan schild, praam en zwaard, door DIETMAR zelven in de jaren zijner kracht met roem gehanteerd: niets, in één woord, aan 't gezamenlijke huwelijksgoed. Ook HEINRIC was er, inzonderheid eershalve, uitermate meê tevreden; en zoo droeg het zien dezer geschenken, gepaard aan 't snood gedrag van den door hem vóórgetrokken WALRAVEN, niet weinig bij, om hem geheel met de verbindtenis zijner dochter te bevredigen.

De jonggehuwden bleven in zijne hut; doch in den beginne mogten zij 't genot eener rustige, door liefde veraangenaamde zamenwoning niet lang smaken. Ja, zoo zij met de voltrekking van hunnen echt nog eenige weken gebeid hadden, hadden zij dien voor een onbepaalden tijd moeten uitstellen; want alstoen riep CIVILIS de Edelingen zijner natie in een der gewijde wouden bijeen, en de opstand tegen Rome kreeg zijn

beslag. In den nood des tijds toonde ADELHARD, dat hij wel aan zijne Goden, maar niet aan zijn volk was ontrouw geworden: terwijl de patriottische WALRAVEN, om de schande, die hem onder de zijnen aankleefde, te ontwijken, tot de Romeinen was overgeloopen, streed de voormalige Romeinsche Centurio aan de zijde zijns schoonvaders met onbezweken moed in de slagorde van CIVILIS. HEINRIC vond hier 't eerlijk einde zijner eerlijke loopbaan: ADELHARD keerde, toen ten volgenden jare de vrede eindelijk getroffen was, naar zijne HOLDA weder. Tot zijne overgroote blijdschap bevond hij, dat de armelijke en afgelegene terp 't geluk had gehad om aan den gruwel der oorlogsverwoesting te ontsnappen. Van nu aan bleef hij met zijne gade den Hoogen Hof bewonen, zoolang DIETMAR en IRMFRIEDE nog onder de levenden verwijlden. Toen hij dezen nogtans de smart der scheiding niet meer behoefde te sparen, toog hij weg naar zijn eigenen geboortegrond: naar Luegdune namelijk, 't geen hem vooral wegens de ietwat meerdere beschaving, die er was doorgedrongen, en waaraan hij zich te Rome niet ongaarne gewend had, tot zich trok. De hoornen van den oer echter, door wier verovering hij HEINRICS dochter gewonnen had, voerde hij, tot drinkhoornen en als zoodanig tevens tot roemrijke zegeteekenen ingerigt, zorgvuldig met zich. Één dier beide kwam de wenteling van menige eeuw behouden over: 't was de vermaarde ALKMAARSCHE DRINKHOORN, die, naar de getuigenis van VAN ALKEMADE — bij wien men hem ook vindt afgebeeld, — reeds van vóór menschen geheugenis in 't Raadsheerlijk geslacht der KINSCHOTTEN bewaard werd, en waaraan wij den titel van dit ons verhaal zijn verschuldigd.

Heteren, Dec. 1857.

EUGÈNE SUE.

Is het voor den roem eens schrijvers genoegzaam, dat zijne werken gretige lezers vinden in groot aantal, verspreid worden in den uitgebreidsten kring, menigmalen herdrukt en in onderscheiden vorm uitgegeven en in bijna alle talen overgezet worden; dan zeker verdient de man, wiens naam hierboven is gesteld, eene hoogst eervolle plaats in de republiek der letteren,

dan heeft hij aanspraak op eene schitterende kroon. Wie herinnert zich den opgang niet, door zijn »Juif errant" en »Mystères de Paris" gemaakt? Hoe die boeken het onderwerp uitmaakten der gesprekken in de meest verschillende gezelschappen, hoe zij werden gelezen, ja verslonden, zouden wij haast zeggen, door rijken en armen, door geleerden en eenvoudigen, door ouden en jongen? En toch blijkt het nu reeds, dat SUE zich in zijne geschriften geen »monumentum aere perennius" heeft opgerigt; de glans is verdoofd, die zijn naam vóór weinige jaren omstraalde, nog een korten tijd en die naam zal welligt, gelijk de werken waaraan hij verbonden was, volkomen vergeten zijn, behalve in de catalogussen van de eene of andere leesbibliotheek, of in de geschiedboeken der letterkunde. Hoe dat te verklaren? Van waar de kracht van den indruk zoo algemeen door hem te weeg gebragt en tevens de vlugtigheid daarvan? Zijn werk wekte belangstelling bij zeer velen, het boeide en behaagde en evenwel het had geene blijvende waarde. SUE schreef voor zijne tijdgenooten, hij had een scherpen blik om de behoeften en gebreken, de verwachtingen en uitzigten, die bij het volk gevoeld en gekoesterd werden, op te merken; en wat velen gevoelden, maar òf niet duidelijk erkenden, òf zochten te verbergen of te vergeten, dat stelde hij in 't helderste licht, dat maakte hij aan allen openbaar. Zijne geschriften staan in naauw verband met den toestand der maatschappij, voor welke zij bestemd waren. Bovendien is het niet te ontkennen, dat zijn werk de blijken draagt van een buitengewonen aanleg en groote talenten. Maar aan die talenten ontbrak de geregelde oefening en ontwikkeling. De groote overhaasting, waarmeê de geschriften werden zaâmgesteld, belette den auteur zijn plan rijpelijk te overwegen, de gebreken daarin op te merken en te verbeteren; terwijl zij hem drong de uitvoering, de bewerking der onderdeelen meest aan de ingeving des oogenbliks over te laten. Welligt had SUE eenmaal meesterstukken geleverd, indien een strenge kritiek hem van den beginne af op zijne gebreken gewezen en de feilen in zijn werk aangetoond had; maar nu hij alom den buitensporigsten bijval vond, nu hij niets dan lof inoogstte van alle kanten, is het natuurlijk, dat hij zelf in den waan gebragt moest worden, dat hij in zijne soort de volmaaktheid had bereikt. Doch heeft hij zich ook den eernaam van klassiek schrijver niet kunnen verwerven, verdienen zijne romans niet onder de meesterstukken der literatuur te worden geteld; toch moet hij worden beschouwd als een merkwaardig beeld in de geschiedenis onzer dagen, en velen, die zich met de voortbrengselen van zijn vernuft hebben verlustigd, zullen zeker nog wel het een en ander omtrent hem hunner belangstelling waardig achten.

EUGÈNE SUE werd den 10den December 1804 te Parijs geboren, en ten doop gehouden door de keizerin JOSÉPHINE en door EUGÈNE BEAUHARNAIS. Dit laatste mag ten blijke dienen van het aanzien, dat zijn vader, de medicinae doctor JEAN

JOSEPH SUE, aan het keizerlijk hof genoot. Maar ook in de geneeskundige wereld bekleedde SUE eene uitstekende plaats; zijne algemeen erkende bekwaamheid had hem de betrekking van huisarts bij de meeste aanzienlijken in Parijs doen verkrijgen,. bij FRANKLIN, MOREAU, MASSÉNA, BARRAS en ook bij madame BEAUHARNAIS, de latere madame BUONAPARTE. Eenige medische werken, door hem uitgegeven, getuigen van de degelijkheid en den rijkdom zijner kennis. Vooral hield hij zich bezig met naauwkeurige onderzoekingen omtrent de werking van het galvanisme bij de verschijnselen des levens. De guillotine leverde hem de voorwerpen om zijne proeven op te nemen, en zoo kwam hij tot de overtuiging, dat een onthoofde, nog nadat het hoofd van den romp gescheiden was, pijn gevoelde. In een boek over de doodstraf door onthoofden, sprak hij deze meening uit en verwekte daardoor buitengewoon opzien; hij vond heftige tegenspraak, maar verdedigde zijne bewering met duidelijke bewijzen. Doctor SUE werd meer en meer een beroemd man; onder het consulaat en het keizerrijk werd hij opgeroepen om zijne bekwaamheid in de dienst van den Staat aan te wenden. Bij den veldtogt naar Rusland was hij de eerste geneesheer bij de keizerlijke garde. Na de restauratie werd hij benoemd tot koninklijk lijfarts. EUGÈNE, in wien de vader hoopte eenmaal een waardigen opvolger te zullen vinden, betoonde zich op school een vluggen knaap, doch legde tevens zulk een afkeer van werken en zooveel grilligheid aan den dag, dat men geene groote dingen van hem verwachtte. Zijne onderwijzers klaagden over zijne wispelturigheid en vooral over zijne zucht tot opschik, zijne liefhebberij voor comedies, beuzelingen en gezelschapsspelen, die hem ongevoelig maakten voor den smaak in echte wetenschap. Toch zou weldra blijken, dat het hem aan de vermogens niet ontbrak. Toen hij namelijk, gehoor gevende aan het dringend verzoek zijns vaders, de lessen aan de Artsenijschool te Parijs bijwoonde, wijdde hij zich spoedig met volhardenden ijver aan de beoefening der geneeskunde, zoodat hij aanmerkelijke vorderingen maakte en uitmuntte boven zijne medestudenten. In 1823 bij den veldtogt naar Spanje, ontving hij eene aanstelling als officier van gezondheid bij het leger des hertogs VAN ANGOULÈME, en wist zich in die betrekking eervol te doen onderscheiden. In Parijs teruggekeerd kwam echter de buitensporige neiging voor ijdelheid en weelde weêr boven; aan allerlei verstrooijingen zich overgevende en geene uitgaven ontziende, had hij zich spoedig in schulden gestoken en zelfs, door geld te leenen op woeker, zijn toekomstig erfdeel bezwaard. Zijn vader begreep dat die leefwijze zoo niet kon voortduren en verkreeg voor hem eene betrekking als heelmeester op het oorlogschip Breslau. De jonge scheepsdoctor had alzoo gelegenheid om op eene goedkoope en aangename wijze onderscheidene deelen der wereld te bezigtigen. Zijn schip bezocht Amerika en Azië en sommige streken aan de Middellandsche Zee; in 1828 was het mede in den slag bij Navarino; daar vond SUE natuurlijk

ambtshalve veel arbeid. — Toen hij de marine verlaten en zich weêr in Parijs gevestigd had, hield hij zich in den eersten tijd met wetenschappelijke onderzoekingen over catalepsie, hysterie en ecstatische verschijnselen bezig. Hij had een werk over deze onderwerpen voor de pers gereed gemaakt, toen het professoraat in de physiologie aan de Parijssche Artsenijschool vacant werd. Hij stelde zich candidaat voor die betrekking en zou ook hoogstwaarschijnlijk benoemd zijn, indien het juist in dien tijd niet ware uitgelekt dat hij, wegens zijne vroegere verkwistingen, onder geregtelijke curatele was gesteld. Ofschoon men zijne bekwaamheid erkende, kon hij om deze reden niet in aanmerking komen. Door deze behandeling gegriefd en beleedigd, wierp hij het lancet weg, zeide de geneeskunde vaarwel en besloot een ander vak te kiezen. Eerst wilde hij zijne krachten beproeven in de schilderkunst en werd leerling in het atelier van GUDIN, den beroemden zeeschilder, maar weldra bespeurde hij dat het niet genoeg was eene levendige verbeelding te hebben en schoone tafereelen te kunnen bedenken, maar dat er ook eene groote technische vaardigheid vereischt werd, alleen door langdurige en volhardende oefening te verkrijgen, om waarlijk verdienstelijke schilderstukken te maken. Tot die oefening had hij echter geen geduld, en palet en penseel werden verwisseld met de pen. Hij zou schilderen met woorden. Thans zou hij niet teleurgesteld worden. Bij zijne eerste proeven stelde hij zich COOPER als model voor, en trachtte het *genre*, waarin deze had uitgemunt, in de Fransche letterkunde in te voeren. Hij schreef achtervolgens de zee-romans: »Kernock le Pirate, Plick et Plock, Atar-Gull, La Salamandre en La Vigie de Koatven". Daarenboven stelde hij een uitgebreid geschiedkundig werk op, dat door de mannen van het vak zeer gunstig beoordeeld werd, getiteld: »Histoire de la marine française sous LOUIS XIV", en als inleiding daarop: »Abrégé de l'histoire de la marine militaire de tous les peuples."— De uitgave dezer werken, die vele koopers vonden, was voor den schrijver zeer winstgevend, terwijl hij buitendien door den dood zijns vaders in het bezit van een vermogen was gekomen, dat hem jaarlijks 40,000 fr. rente opbragt. Door deze middelen zag hij zich in staat gesteld zonder eenige beperking te voldoen aan zijne zucht voor weelde en pracht. Jong, rijk, onafhankelijk en levenslustig, verbond SUE zich aan de jonge lieden, die den toon gaven in de kringen *du beau monde*, de zoogenaamde *dandys*, *lions*, *fashionables* of hoe die soort van pronkers anders geheeten werden. Hij werd lid van de Jockey-club, hield koets-, rij- en wedrenpaarden en schafte zich andere kostbaarheden aan, kortom, hij verspilde buitengewone sommen. De weelde was zijn hartstogt, ja werd hem tot eene zoete gewoonte; bijna eene behoefte. Zeer verfijnd en uitgezocht in zijnen smaak, vond hij er behagen in, de droomen zijner verbeelding te verwezenlijken in zijne leefwijze. Zoo verkwistte hij al zijne schatten aan zijne grillen. Al wat de kunst heerlijks, wat de natuur zeldzaams en kostbaars had,

wenschte hij in zijn bezit te zien. Het gelukte hem dan ook, zelfs in Parijs de oogen van velen tot zich te trekken en de opmerkzaamheid te wekken van de geheele elegante wereld. — Zijne ijdelheid en de vele verstrooijingen van zulk een leven beletten hem echter niet als schrijver werkzaam te blijven. Hij waagde het nu te streven naar den roem en de populariteit van WALTER SCOTT, door de zamenstelling van eenige historische romans, als: »LATRÉAUMONT, JEAN CAVALIER, Le Marquis DE LÉTORIÈRES en Le Commandeur de Malte", die allen eerst in *Revue's* en dagbladen verschenen.

In dezen tijd kwam in Frankrijk het roman-*feuilleton* in zwang, dat zoo grooten invloed zou oefenen zoowel op de letterkunde als op den geest des volks en den toestand der maatschappij. Langzamerhand moesten alle dagbladen nevens de vaste artikelen, schouwburgkritiek, boekaankondiging, reisverhalen, enz. ook een plaatsje inruimen aan den roman, die weldra het belangrijkste deel van het gansche journaal werd. De politiek werd verdrongen door de letterkunde en het hoofdartikel overstemd door het *feuilleton*. Om dit laatste werd het blad vooral gelezen, daardoor werd dus de magt en de invloed bepaald, die de bladen konden oefenen op de openbare meening. Meermalen gebeurde het dat de denkbeelden in het *feuilleton* voorgesteld en verdedigd, niet overeenkwamen met de rigting of de kleur van de courant, waarin het was opgenomen; want daarover bekommerden zich de romanschrijvers niet. Zij rekenden alleen op den bijval der lezers en wisten dien af te dwingen. ALEXANDRE DUMAS verijdelde de diplomatische kunstgrepen van graaf MOLÉ; GEORGE SAND deed de meesterlijke redevoeringen van GUIZOT werkeloos blijven; EUGÈNE SUE ontroofde den geestrijken THIERS zijne toehoorders.

SUE was weldra een der meest gezochte schrijvers voor het *feuilleton*. Hij had nu ook eenige zedekundige romans uitgegeven, namelijk: »ARTHUR, La Coucaratcha, Deleytar, L'hôtel LAMBERT en MATHILDE". De laatste, die in de »Presse" was opgenomen, had buitengewonen opgang gemaakt, vooral toen het gerucht verbreid werd, dat sommige daarin voorgestelde personen naar het leven geteekend waren, en dat de held zelf niemand anders was dan een door zijne roebels en zijnen trots algemeen in Parijs bekenden buitenlander.

De bijzondere belangstelling aan de »MATHILDE" gewijd en de lof daaraan zoo algemeen toegezwaaid, maakte den eigenaar van het »Journal des Débats", BERTIN, opmerkzaam op den schrijver. Hij wenschte zulk een medewerker voor zijn blad te winnen. Door tusschenkomst van den heer CAILLARD, SUE's swager, dien hij kende, knoopte hij onderhandelingen aan met den gevierden auteur, ten gevolge waarvan deze zich verbond om voor het *feuilleton* van het »Journal des Débats" een roman te leveren. Weldra werden de meestal aanzienlijke lezers van dit blad onthaald op de »Mystères de Paris". — Hoe weinig de ruwe voorstellingen en soms afgrijselijke tafereelen in dit

werk ons geschikt schijnen voor de beschaving en den fijnen smaak der Fransche aristocratie, toch vond het bijna overal buitengemeenen bijval. Niet dan enkele stemmen lieten zich afkeurend hooren, zij werden verdoofd onder den algemeen luiden lof. SUE bereikte het toppunt van zijnen roem, hij werd de eerste geacht onder de romanschrijvers. Zijn naam klonk in alle kringen en werd ver buiten zijn vaderland bekend, zijne beeldtenis werd op allerlei wijze vermenigvuldigd, hij was de held van den dag.

Geen wonder dat de uitgevers van dagbladen wedijverden in de pogingen om de talenten van zulk een man dienstbaar te maken aan hunne belangen, dat zijne medewerking op hoogen prijs werd gesteld. Zoodra SUE een nieuwen roman, »Le Juif errant", had aangekondigd, beijverde Dr. VÉRON, directeur van den »Constitutionnel", zich dat werk voor zijn blad aan te koopen. Het bleek dat de som van 100,000 fr., door hem daarvoor betaald, niet te hoog was, want het zeer verminderd aanzien van zijn journaal herstelde zich volkomen, en nog vóór dat de roman in het *feuilleton* verscheen, alleen op de aankondiging, steeg het getal der abonnés van 3500 tot 24000. De ongemeen gunstige uitkomst dezer onderneming wekte VÉRON op om den auteur geheel aan zich te verbinden. Hij bood SUE eene vaste jaarwedde van 100,000 fr. aan, waarvoor deze hem jaarlijks 10 deelen roman-manuscript of 200 *feuilletons* zou leveren. Het contract werd gesloten en kort daarop verschenen de eerste afdeelingen van »MARTIN, l'enfant trouvé" in den »Constitutionnel". Doch de geest van dit werk, het zoo onbedekt uitgesproken socialisme van den schrijver, streed te zeer tegen de rigting van het blad en den liberaal-conservativen redacteur; er ontstonden oneenigheden en het contract werd verbroken. SUE bekreunde zich weinig daarover. Zijn werk vond gretige koopers en lezers in overvloed, en de uitgevers deden hem om strijd de schitterendste aanbiedingen. De herhaalde uitgaven en vermenigvuldigde oplagen zijner geschriften verschaften hem een vorstelijk inkomen. Hij kocht een prachtig landgoed in het departement Loir-et-Cher en rigtte zich daar eene verblijfplaats in geheel naar zijnen smaak en zijne fantasie. Geen heerlijker *villa* was in den omtrek te vinden dan het kasteel Lesbordes. Bij de verkiezing van 28 April 1850 was SUE de candidaat der Parijzer democraten en werd verkozen tot volksvertegenwoordiger in de Nationale Vergadering. Hij bemoeide zich echter weinig met de wetgeving, want bij de bergpartij zittende hield hij zich gedurende de discussies meestal bezig met het nazien der drukproeven van zijne romans: »L'institutrice, La bonne aventure, en FERNAND DUPLESSIS", die als *feuilleton* in den »Siècle" en de »Presse" werden geplaatst. Omstreeks dezen tijd begon hij ook aan het breedvoerig werk: »Les mystères du peuple", dat langzamerhand tot zestien deelen aangegroeid is, waarin hij de lotgevallen schildert eener familie van armen in verschillende tijdperken. Deze roman is in September 1857, op last der regering, in beslag genomen.

Na den 2^{den} December 1851 moest EUGÈNE SUE Frankrijk verlaten, hij begaf zich naar Savoye en leefde in afzondering. Ook daar bleef hij werkzaam als schrijver, en tijdens zijn verblijf aldaar zijn nog de »Mémoires d'un mari, CORNELIA D'ALMALFI en Les fils de famille" uitgekomen. De laatste evenwel is niet voltooid. SUE stierf in de ballingschap den 3^{den} Augustus 1857 aan eene ziekte van het ruggemerg.

Wij spraken er reeds van dat de letterkundige waarde van SUE's geschriften niet geëvenredigd is aan de groote vermaardheid, die de schrijver heeft verkregen. Hem ontbrak veel wat den waren kunstenaar kenmerkt. Maar hij wist diepen indruk te maken en de lezers te boeijen door de levendigheid en aanschouwelijkheid zijner tafereelen. Hij bezat eene gelukkige gave van opmerking en eene rijke verbeelding, maar hij miste diepte van gevoel en juistheid van oordeel en vooral zedelijken ernst. Het bijzonder welbehagen, dat hij vond in de beschrijving van huiveringwekkende tooneelen en de voorstelling van diep gezonken misdadigers, de uitvoerigheid waarmeê hij herhaaldelijk weelderige en wellustige voorvallen schildert, moeten een slechten dunk geven van zijn karakter. Wat men van DICKENS gezegd heeft na de verschijning van zijn »COPPERFIELD": men moet hoogachting koesteren voor een man, die een karakter als dat van AGNES kon scheppen, zou in omgekeerden zin op SUE toegepast kunnen worden; een man, die zoo de boosheid kan voorstellen, moet zelf voor de ondeugd ten minste eenige sympathie hebben gevoeld. Zijne belangstelling in het lot der lagere standen en zijne pogingen om dat te verbeteren, konden dan ook geene heilzame vruchten dragen. Hij bevorderde de socialistische meeningen en neigingen, die het volk tot ontevredenheid en wrevel aanspoorden, die de revolutie van 1848 voor een groot deel hebben voorbereid; en wat hij dus eene artsenij achtte voor de maatschappij is gebleken een gevaarlijk vergif te zijn. — Hij heeft zijne inderdaad buitengewone talenten misbruikt. Bedwelmd door den lof, die hem van alle kanten werd toegezwaaid, gaf hij zonder eenige beperking of matiging toe aan de spelingen zijner vruchtbare, maar ongeregelde en onzuivere verbeelding. Hij bekommerde zich even weinig daarover of zijne personen natuurlijkheid en zielkundige waarheid bezaten, als over den invloed dien zijne werken konden hebben op de zedelijkheid der menigte. Alles was berekend op effect, moest dienen om zijn roem te verhoogen en zijn rijkdom te vermeerderen. De glorie die zijn naam heeft omstraald, moge het vuurwerk gelijk zijn, dat eenige oogenblikken prachtig, verblindend schittert; maar weldra wordt uitgedoofd en niets achterlaat dan een onaangename brandlucht.

VERBETERING.

In N°. V, Mengelw., bl. 206, r. 21 v. b., staat: VAN HOVEN, lees: VAN HORNE.
„ 207, r. 4 „ „ „ GEORGIUS HONNIUS, l. HORNIUS.

MENGELWERK.

CHAMFORT,

DOOR

PARADISI.

Als ik kinderen zie soldaatje spelen, maakt dit op mij altijd een treurigen indruk. Doch het zijn niet zoo zeer de gruwelen des oorlogs, die mij daarbij in de gedachten komen — er zijn grooter gruwelen op de wereld, en het zou dwaas zijn een kwaad te verwenschen, dat voor de menschheid *conditio sine qua non* is; het zou dwaas zijn, volmaaktheid te eischen van eene wereld, die uit haren aard onvolmaakt is. — Maar er is iets anders, dat mij treurig maakt, als ik kinderen zie soldaatje spelen.

Wanneer wij hunne bewegingen nagaan, schijnt het slechts, dat al hun doen naäpen is van het soldaatje-spel der groote kinderen. Maar wanneer wij die schitterende oogen en gloeijende wangen, het enthusiasme der soldaatje-spelenden zien, dan bemerken wij, dat er geen spel in het spel is, maar hooge ernst. — En aan dien ernst, aan die ingenomenheid met zich zelven herkennen wij bij die kinderen een waan, en aan dien waan een hartstogt!

En slaan wij nu onzen blik op het leven en werken der groote menschen, dan vragen wij ons dikwijls af: waartoe al dat te zamen komen, dat te hoop loopen, waartoe die vereenigingen, die gezamenlijke bewegingen, alsof duizenden slechts een enkel persoon waren, waartoe die leuzen, die banieren, die magtwoorden? Het is dezelfde hartstogt, die de kinderen tot soldaatje spelen aandrijft, dezelfde waan, die hen daarbij zoo vol geestdrift en toch zoo betreurenswaardig maakt.

Het kleine hoopje wijzen, dat onder de groote menschheid geleefd heeft en gestorven is, erkent eenparig, dat de omgang met het gros der menschen teleurstelt, vertoornt, onrustig en ongelukkig maakt, ja ons gansche leven verpesten kan; de grootste denkers, de edelste geniën waren liefst alleen met hunne gedachten, met hunnen stillen arbeid, ja ook de krachtigste, meest praktische menschen zonderen zich af, om alleen

en zonder vreemde hulp het gebouw hunner onafhankelijkheid op te rigten.

Maar de hartstogt van het te hoop loopen is magtig; haar waan is verblindend; wij allen hebben het ondervonden. Ongenoegzaamheid in ons zelven, eerzucht en neiging tot pralerij dreven ons weg, ver van den hemel onzer eenzaamheid in de hel der zamenleving. — Het is of de mensch eene behoefte heeft om zichzelven en zijne bewegingen honderdvoud herhaald te zien, het is of iedere beweging van velen te gelijk, hetzij dat deze genoemd wordt vaderlandsliefde, landverhuizing, April-beweging of revolutie, hem met toovermagt tot zich trekt, en hoewel na het einde der beweging de waan tot schaamte en schande herkend wordt, de hartstogt, waaruit die waan ontsproot, is door geene teleurstelling, door geene schande te vernietigen, en eischt, meer dan andere hartstogten, dagelijks hare slagtoffers.

Zulk een slagtoffer was CHAMFORT.

CHAMFORT was een denker, een *bel-esprit*, een waardig navolger van MONTAIGNE, RABELAIS en LA BRUYÈRE. — Een denker, die door waan en hartstogt werd medegesleept? Ja, maar de hartstogt was vreeselijk, de waan was schitterend. Hij was een tijdgenoot der Jacobijnen en sans-culotten; hij voorspelde en beleefde den eersten triumf der nieuwere demokratie. Dit tot zijne verontschuldiging.

Het leven van een genie is òf onbelangrijk, òf beklagenswaardig. Begrijpt de wijsgeer zijn belang, dan houdt hij zich ver van alle menschelijke woelingen en partijen, en beschouwt de magtigste staatkundige vereeniging als onvermogend tegenover den ijzeren arm der noodzakelijkheid, den loop der dingen, dien geen mensch veranderen kan. — Maar zoo een mensch, die geboren is tot denken, wil handelen in het werkelijke leven, ja zelfs wil ingrijpen in de bestaande orde van zaken, dan toont hij slechts zijne onhandigheid, en zal immer bedrogen en teleurgesteld het tooneel verlaten.

Gelukkig voor VOLTAIRE en ROUSSEAU, dat zij hun troetelkind, de revolutie, niet volwassen hebben gezien. Ja, de bespottelijke vergoding, die VOLTAIRE kort vóór zijnen dood van het volk ten deel viel, vormt met zijn zoowel bekenden helderen geest een huiveringwekkend contrast.

CHAMFORT was een waardig volgeling van beide groote

mannen; maar hunne physieke kalmte ontbrak hem. Hij had jeugdig, vurig bloed, een rusteloos hart; hij moest rondloopen als SOCRATES, om nu hier, dan daar een pijl van zijn vernuft, een kostbaren korrel zouts doeltreffend aan te wenden. Van daar dat hij weinig geschreven en uitgegeven heeft, en zijne schoonste gedachten slechts in de herinnering zijner vrienden of op kleine stukjes papier zijn bewaard gebleven. — Zijn nagelaten werk is daarom van geringen omvang, het zijn louter gedachten, opmerkingen en korte waarheden, anecdoten en *bon-mots*, welke laatsten de groote wereld van dien tijd, misschien ook wel de onze afschilderen, en in het laatste geval, waarvan ik geene bepaalde zekerheid heb, natuurlijk des te belangrijker zijn. CHAMFORT echter leefde tot de revolutie te midden der groote wereld; zijn onderhoudend vernuft, zijn gunstig uiterlijk en eenige welgelukte proeven van Tooneelpoëzie baanden hem daar den weg, en gaven hem een onbezorgd leven; terwijl hij vroeger een tijd lang in zijn onderhoud en dat van zijne moeder had moeten voorzien door preken te maken voor een luijen pastoor.

Maar het leven onder de grooten gaf hem een gedurigen tweestrijd; demokraat in zijn hart, was hij door vele banden van vriendschap aan de aristokratie verbonden, en zijn geest, eenmaal te midden der partijen bevangen, stelde het zich ten ideaal, tusschen de vijandelijke magten eene verzoening, eene overeenkomst te bewerken. — Gelijk alle idealen schooner zijn dan de werkelijkheid, zoo was CHAMFORTS verwachting van de revolutie edeler dan de revolutie zelve. Hij dacht aan eene korte, maar krachtige volksbeweging, een snellen omkeer van regeringsvorm, een rijk van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Daarom verheugde hij zich bij hare eerste uitbarsting; hij was een der eersten in de Bastille, en vuurde de menigte aan met zijn talentvol woord. Het was alsof VOLTAIRE en ROUSSEAU in hem voortleefden en hunne idealen in het zijne zagen verwezenlijkt. Helaas! CHAMFORT zou inzien, dat eene vijandige magt hem verstrikt had; hij zou inzien, dat hij zijn talent aan de partijzucht had misbruikt, als eene parel voor de zwijnen. De hartstogt had in hem gezegevierd, de waan had hem verblind, maar de teleurstelling zou ook voor hem niet uitblijven. Hij had niet berekend, dat de misbruiken der BOURBONS reeds van eeuwen dagteekenden, niet berekend, dat de

demokratie de kwaadaardigste van alle tiranniën is, en dat de stoffelijke mensch, hetzij aristokraat, hetzij demokraat, altijd het eigenbelang op den voorgrond stelt. — Zoo zegt hij:

»Moi tout; le reste rien: voila le despotisme, l'aristocratie et leurs partisans. Moi c'est un autre; un autre c'est moi: voilà le régime populaire et ses partisans. Après cela, décidez."

Jammer, dat hij hier eene kleine verwarring begaat, daar hij eene juiste vergelijking van den zedelijken met den zedeloozen mensch toepast op aristokraten en demokraten. Zoo ver gaat de partijzucht, dat zij aan eene politieke, en wel eene zeer groote politieke partij, die reine zelfverloochening toeschrijft, welke wij mogelijk slechts tien- of twaalfmaal in de gansche wereldgeschiedenis kunnen aanwijzen.

Hij moest dan ook de zelfverloochening der revolutie-mannen ondervinden.

Reeds na de eerste tragische tooneelen zien wij zijne bewondering meer en meer in bitterheid overgaan. — »Laat ons oppassen," riep hij; »wij zijn maar Franschen, en wij willen Romeinen zijn!" — En toen men zich beklaagde over de onverschilligheid van het publiek voor het herhaalde bloedvergieten, verklaarde hij deze door de volgende woorden: »Het treurspel maakt geen indruk meer, sedert het de straten afloopt."

Toen BARRÈRE aan het bewind kwam, zeide hij van dezen: »Die BARRÈRE is toch een knap man: hij wil altijd den sterkste helpen!"

Maar weldra werden zijne oogen geheel geopend en zijne bitterheid uitte zich in luide klagten over zijn verloren ideaal. — »Wat is dat," riep hij, als hij op de openbare gedenkteekenen overal de woorden las: *la Fraternité ou la mort!* — »Dat wil zeggen: Wees mijn broeder of ik sla u dood! De broederschap van die lieden is die van ETEOCLES en POLYNICES!"

Weldra had het uitvoerend bewind de oogen op CHAMFORT geslagen. Maar nog, wanneer hij een gewoon, een praktisch mensch ware geweest, zou hij welligt zichzelven voordeel hebben gedaan, want men wist, welk een ijverig demokraat, welk een talentvol redenaar hij was. — Maar zijn genie wilde anders. Het had zich gewaagd aan partijzucht, aan iets, dat ver beneden dat genie lag, en nu, geheel teleurgesteld en geen

uitweg wetende, wilde het zijn ideaal toch niet opgeven, en zoo dweepte CHAMFORT ten laatste, gelijk een waanzinnige, nog met eene hersenschim, een droombeeld, de vrijheid!

HERAULT DE SÉCHELLES wendde zich tot CHAMFORT, hem verzoekende te schrijven tegen de vrijheid van drukpers. En toen CHAMFORT dit verzoek met verontwaardiging van de hand wees, werd hij op last van het *Comité du salut public* gevangen gezet. — Na eene maand kwam hij weder vrij, maar, die maand had hem eene eeuw geschenen. »Dat is geen leven," zeide hij; »dat is de dood: er is geen middenweg; ik moet mijne oogen naar den hemel kunnen opslaan of ze sluiten in een graf." — Hij zwoer, dat hij nooit weder levend in de handen zijner vervolgers vallen zou, en hij hield woord.

Na eenigen tijd kwam men, om hem ten tweedenmale gevangen te nemen, aan de nationale Bibliotheek, waar de Minister ROLAND hem tot bibliothecaris had aangesteld. — Thans echter wachtte hij alles rustig af, sloot zich op in zijn kabinet, schoot zich voor het hoofd, en bragt zich, daar het schot niet doodelijk was, met een mes nog eenige wonden in de borst toe. — Toen men eindelijk in de kamer drong en hem in zijn bloed badende vond, zeide hij met vaste stem deze merkwaardige woorden:

> »Ik, SEBASTIEN-ROCH-NICOLAS CHAMFORT, verklaar, liever als vrij man te willen sterven, dan weder in slavernij naar een gevangenhuis te worden gevoerd; verklaar, dat, zoo men mij met geweld er heen wil voeren, in den staat, waarin ik nu ben, mij kracht genoeg overschiet om te eindigen, wat ik begonnen heb. Nooit zal men mij levend in eene gevangenis doen binnengaan!"

Hij stierf echter niet aan zijne wonden, maar eenigen tijd daarna in 1794. »Ah mon ami!" zeide hij stervende tot SIÈYES, »je m'en vais enfin de ce monde où il faut que le coeur se brise ou se bronze."

CHAMFORT was de lieveling van MIRABEAU, en deze was steeds gewoon, zich bij alles wat hij dacht of schreef, CHAMFORT goedkeurende of afkeurende voor te stellen. De redevoering, door MIRABEAU voorgedragen, waarin de opheffing der Academie wordt voorgesteld, was door CHAMFORT opgesteld. — CHATEAUBRIAND geeft in de *Mémoires d'outre tombe* de volgende beschrijving van zijn persoon:

CHAMFORT was van eene meer dan middelmatige lengte, een weinig gebogen; zijn gelaat had eene bleeke ziekelijke tint. Zijne blaauwe oogen, dikwijls koud en gezonken, schoten vlammen als hij in geestdrift geraakte. — Zijne eenigzins wijde neusgaten gaven aan zijn gelaat eene uitdrukking van gevoeligheid en geestkracht. Zijne stem was buigzaam, hare golvingen volgden de bewegingen zijner ziel, maar waren in den laatsten tijd scherper geworden, en verraadden den gejaagden, bevelenden toon der partijzucht. Ik heb mij altijd verwonderd, dat een man, die de menschen zoo goed kende, eene partij, welke dan ook, heeft kunnen omhelzen.

En met CHATEAUBRIAND verwonderen wij ons over den wijsgeer, die den hartstogt der partijzucht niet heeft kunnen beheerschen, die, even als het kind bij het soldaatje-spel, de menschheid hooger stelde dan den mensch, en zichzelven in de gemeenheid der anderen verloor, terwijl hij meer dan duizend anderen waard was.

Die verwondering stijgt, wanneer wij zijne heldere en diepvattende gedachten lezen, want deze zijn meestal in tegenspraak met zijn rampzalig leven. — Sommigen verraden wel is waar den republikein, den DIOGENES der groote wereld, velen echter verkondigen ook den diepen blik des wijsgeers in het wezen des menschen. En hoezeer zij bij de vertaling verliezen, zal ik toch de moeite nemen, hier eenige zijner schoonste gedachten te doen volgen:

»De meeste edellieden herinneren ons hunne voorouders, gelijk een Cicerone in Italië ons aan CICERO doet denken.

»Het is eene schoone allegorie in den Bijbel, van dien boom der kennis des goeds en des kwaads. Beteekent dit zinnebeeld niet, dat, wanneer men tot den diepsten grond der dingen is doorgedrongen, het verlies der idealen den dood der ziel te weeg brengt, namelijk eene geheele onverschilligheid omtrent alles wat andere menschen beweegt en bezig houdt.

»Onze rede maakt ons dikwijls even ongelukkig als onze hartstogten; en wanneer de mensch in dit geval is, kan men van hem zeggen, dat hij een zieke is, die door zijn eigen doctor vergeven wordt.

»Er zijn menschen, die behoefte hebben om uit te blinken, om zich boven anderen te verheffen, het koste wat het wil. — Alles is hun hetzelfde, als zij maar gezien worden; op de

stellaadje van een kwakzalver, op een tooneel, op een troon, op een schavot, altijd staan zij er goed, als zij maar de aandacht trekken.

»De menschen worden klein als zij bijeenkomen: zij zijn als de duivels van MILTON, die zich pygmeeën moeten maken om in het Pandemonium binnen te gaan."

Deze waarheid woog bij CHAMFORT zeker niet zoo zwaar als de volgende:

»De wijsgeer, die zijne hartstogten wil uitdooven, gelijkt den scheikundige, die zijn vuur wilde uitdooven."

Ten opzigte van den wijsgeer is deze vergelijking valsch. Zij geldt mogelijk voor den kunstenaar, doch iedere hartstogt verlaagt het wezen des wijsgeers; CHAMFORT was te veel Franschman om wijsgeer te zijn! Maar hoe gaarne hij op dien titel aanspraak maakt, zien wij in de volgende woorden:

»De hoogste gave der Natuur is de kracht der rede, die u verheft boven uwe eigene hartstogten en zwakheden, en die u uwe hoedanigheden, uwe talenten en deugden doet beheerschen.

»Het treurspel lijdt aan een zedelijk gebrek; namelijk, dat het te veel gewigt hecht aan dood en leven.

»De meest verlorene van alle dagen is die, waarop men niet gelagchen heeft.

»Wanneer men de kwalen der natuur leert kennen, veracht men den dood; wanneer men die van de zamenleving leert kennen, veracht men het leven.

»De waarde der menschen is als die der diamanten, die bij zekere grootte, zuiverheid en volmaaktheid een vasten prijs gelden; maar, die, zoodra zij deze maat te boven gaan, geen prijs hebben en zonder koopers blijven.

»Er zijn eeuwen, waarin de publieke opinie de slechtste van alle opiniën is.

»Leven is eene ziekte, waarin de slaap ons alle zestien uren komt verligten; maar deze helpt slechts tijdelijk; de dood is het geneesmiddel.

»Ik kan mij geene wijsheid voorstellen zonder wantrouwen. De Schrift zegt, dat het beginsel der wijsheid de vrees des Heeren is; ik geloof, dat het de vrees der menschen is.

»Wij moesten het tegenstrijdige kunnen vereenigen: de liefde

tot de deugd met de onverschilligheid voor de publieke opinie, lust tot arbeid zonder begeerte naar roem, en zorg voor de gezondheid met onverschilligheid voor het leven."

IJdele wensch in den mond van een Franschman. Voor hem wordt hij nooit vervuld.

»De slechten doen dikwerf goede daden. Men zou zeggen, dat zij eens wilden zien of het waar is, dat dit zulk een genoegen geeft als de brave menschen beweren.

»Wilt gij zien hoe elke stand der zamenleving de menschen bederft? Aanschouw ze, wanneer zij haren invloed lang hebben ondervonden, dat wil zeggen, als zij oud zijn. — Zie, wat een oude hoveling is, een oude priester, een oude regter, een oude procureur, een oude chirurgijn, enz.

»De kracht der ijdelheid heeft dikwijls de menschen bewogen om de gansche sterkte hunner ziel te toonen. Een stuk hout maakt van een puntig ijzer een dolk, twee vederen maken van een stokje een pijl.

»Beroemdheid: het voorregt van gekend te zijn door hen, die gij niet kent.

»De ideeën der menschen zijn als het kaartspel en andere spelen. Ideeën, die ik vroeger gevaarlijk en vermetel hoorde noemen, zijn nu algemeen en bijna gemeen geworden. Eenigen van die, welke wij thans vermetel heeten, zullen voor onze nakomelingen flaauw en afgezaagd zijn.

»Er zijn zeer weinig zaken in de wereld, waarop een braaf mensch met welgevallen zijne gedachten kan laten rusten.

»De valsche bescheidenheid is de welvoegelijkste van alle leugens.

»Als de tijd der hartstogten voorbij is, kan men niet meer in de zamenleving zijn. Zij is slechts dragelijk, zoolang men zijne maag gebruikt om zich te vermaken en zijn persoon om den tijd te dooden.

»De maatschappij is zamengesteld uit twee groote afdeelingen: zij die meer maaltijden hebben dan eetlust, en zij die meer eetlust dan maaltijden hebben.

»Te groote begaafdheden maken dikwijls een mensch minder geschikt voor de zamenleving. Men gaat niet naar de markt met baren goud; maar met geld of koperen munt.

»Wanneer men in de wereld wil behagen, moet men het

besluit nemen om zich veel dingen te laten vertellen, die men weet, door lieden die er niets van weten.

»Men is gelukkiger in de eenzaamheid dan in de wereld. Zou dat niet komen, omdat wij in de eenzaamheid denken aan zaken, terwijl wij in de wereld gedwongen worden aan de menschen te denken?

»Wie geen karakter heeft, is geen mensch. Het is een ding.

»Wat ik geleerd heb weet ik niet meer. Het weinige, dat ik weet, heb ik geraden.

»De brave mensch, die van alle illusiën genezen is, is de mensch bij uitnemendheid. Als hij maar een weinig geest bezit, is zijn gezelschap alleraangenaamst. Hij kan niet verwaand zijn, daar hij nergens gewigt aan hecht. Hij is toegevend, omdat hij zich herinnert, dat hij illusiën gehad heeft, even gelijk zij, die daarin nog bevangen zijn. Zijne zorgeloosheid maakt hem zeker, dat hij nooit in herhalingen, in tergende uitdrukkingen zal vallen. — Veroorlooft men zich deze tegen hem, hij vergeet ze of versmaadt ze. Hij moet vrolijker zijn dan een ander, omdat hij altijd in zijn naaste iets bespottelijks ziet. — Hij is in de waarheid, en lacht om de misstappen van hen, die tastend in het duister wandelen. — Hij is de mensch, die uit eene helder verlichte plaats in eene donkere kamer de wonderlijke gebaren ziet van hen, die daar op den gis rondloopen. Lagchende verbreekt hij de valsche maten en gewigten, die men op de menschen en de dingen toepast.

»De liefde is aangenamer dan het huwelijk, om dezelfde reden, als waarom de romans vermakelijker zijn dan de geschiedenis.

»Men heeft opgemerkt, dat de schrijvers over natuurkunde, natuurlijke geschiedenis, scheikunde, enz. over het algemeen menschen van een zacht, gelijkmatig en meestal gelukkig karakter waren, terwijl daarentegen de schrijvers over staatkunde, wetgeving, ja zelfs over zedeleer in eene treurige, sombere stemming verkeerden. — Niets is natuurlijker: de eersten bestuderen de natuur; de anderen de maatschappij; de eersten beschouwen het werk van het Hoogste Wezen; de anderen rigten hunne blikken op het werk des menschen. De uitkomsten moeten verschillend zijn.

»Hetgeen aan de meeste boeken bijval geeft, is het verband tusschen de middelmatigheid der ideeën van den schrijver en de middelmatigheid der ideeën van het publiek.

»Het is bijna onmogelijk, dat een filozoof, een dichter geen menschenhaters zijn; 1°. omdat hun smaak en hun talent hen leiden tot de beschouwing der zamenleving; beschouwing, die onophoudelijk het hart bedroeft; 2°. omdat hun talent nooit door de zamenleving beloond wordt (gelukkig zelfs als het niet gestraft wordt) en hierdoor hunne neiging tot droefgeestigheid verdubbelt.

»De gedenkschriften, die schrijvers nalaten, zelfs van hen, die voor de zedigste doorgaan, verraden hunne geheime ijdelheid, en doen ons denken aan dien heilige, die honderdduizend kroonen had nagelaten om zich te laten canoniseren.

»Wanneer men nagaat, dat de vrucht van den arbeid en de beschaving van dertig of veertig eeuwen daarin bestaat, dat drie-honderd millioen menschen, over den aardbodem verspreid, overgeleverd zijn aan een dertigtal despoten, meestal domme en onwetende lieden, van welke ieder geregeerd wordt door drie of vier schurken; wat moet men dan denken van de menschheid, wat verwachten van de toekomst?"

De karakterschildering, die CHAMFORT van zijne landgenooten geeft, is zeer merkwaardig.

»Het natuurlijk karakter der Franschen," zegt hij, »bezit de eigenschappen van den aap en den jagthond. — Dartel en onbezonnen als de aap en in wezen zeer kwaadaardig even als deze, is hij tevens gelijk de jagthond tot laagheid geboren; hij liefkoost en likt zijn meester, die hem slaat, hij laat zich aan de ketting leggen, en springt op van vreugde, als men hem losmaakt om op de jagt te gaan.

»Het ware Europisch Turkijë is eigenlijk Frankrijk. Men vindt in twintig Engelsche schrijvers: De despotische landen, gelijk Frankrijk en Turkijë!

»Parijs," zegt hij verder, »eene stad van vermaken, genoegens, enz., waar vier vijfden der inwoners sterven van verdriet. — Op de stad Parijs kan men toepassen de woorden, waarmede de Heilige THERESIA de hel beschrijft: Eene plaats waar het stinkt en waar men niet liefheeft.

»De meeste maatschappelijke instellingen schijnen ten doel te hebben, den mensch binnen zekere middelmatigheid van denkbeelden en gevoelens te houden, die hem geschikter maken om te heerschen en beheerscht te worden.

»Een dwaas, die een oogenblikkelijken geestigen uitval doet, verbaast en ergert, even als een hollend fiacre-paard.

»Hij die een vooroordeel, slechts een enkel vooroordeel heeft uitgedelgd, is een weldoener der menschheid.

»Hoe meer de zeden achteruitgaan, des te kiescher wordt men ten opzigte der welvoegelijkheid. — Om deze reden zullen ook de menschen, naar mate zij slechter worden, meer en meer de afschilderingen der deugd toejuichen.

»Mogelijk zal men zich eens een ander denkbeeld maken van den roem, en in dit geval, hoeveel vernederde helden!

»Een eerlijk man moet de algemeene achting bezitten, zonder er over gedacht te hebben en als 't ware in weerwil van zich-zelven. — Hij die haar gezocht heeft, spreekt zijn eigen vonnis uit.

»Het geluk is geene gemakkelijke zaak. Het is zeer moeijelijk in ons zelven en onmogelijk buiten ons te vinden."

Wij zien het; CHAMFORT had wel filozofische beginselen, te veel zelfs om hem geheel in vergetelheid te doen verzinken, maar ook te weinig tot zijne onsterfelijkheid. Wij zullen hem thans in vrede laten rusten, gelijk zoovelen zijner broederen, die bij een uitmuntenden, maar half ontwikkelden aanleg de slagtoffers zijn geworden van eenen hartstogt.

Gaarne wil ik op deze mijne beschouwing deze woorden van CHAMFORT toepassen:

»De meeste boeken van onzen tijd schijnen in een enkelen dag geschreven te zijn met de boeken die men den vorigen avond gelezen heeft."

29 Dec. 1857.

VERKWISTING.

DOOR

J. P. ESCHER.

Aanleiding, om het een en ander over de *verkwisting* in het midden te brengen, heb ik gekregen uit een vriendengesprek, waarin juist dit onderwerp ter sprake kwam. Het bleek spoedig, dat het oordeel over de zaak in quaestie nog al vrij wat uiteen liep. Eene allen en in alle opzigten voldoende definitie te stellen, vond moeijelijkheid. Later dacht ik er nog eens over na en achtte het geen ongepast onderwerp, vooral ook in onze dagen, ja zeer waardig, nader te worden besproken.

Lezers! ik bedrieg mij toch niet, als ik dit onderwerp aan de orde der behandeling stellende, een nuttig en belangrijk werk reken te ondernemen? Onlangs heb ik, onder al, wat ik over de jongste handelscrisis las, ergens in een geschrift van den dag, onder de opgegeven oorzaken ook dit aangegeven gevonden, »dat zij zoude voortvloeijen uit egoïsme, winzucht, overdreven speculatiegeest, en dat werd in verband gebragt met weelde en verkwisting, welke in onze dagen schenen hand over hand toe te nemen, weshalve men voor gedurige herhaling van zoodanige geldcrisis vreesde."

Daar ik woon te midden van een handeldrijvend volk, dat ik liefheb en gaarne voor de ellenden van zoodanige crisis bewaard wensch, zal ieder het mij ten goede houden, dat ik als voorbehoedmiddel waarschuw tegen de aangevoerde bron.

Doch hoe het ook zij — al of niet geldcrisis in de handelswereld — en of en in hoe ver *verkwisting* daaraan schuld hebbe — besproken mag het opgegeven onderwerp wel worden.

Zal het echter degelijk en volledig door mij behandeld worden? — Ik betwijfel het zeer! — vrees zelfs daartoe veel te weinig te zijn toegerust. Laat mij het desalniettemin beproeven op mijne wijze, en de baan breken, voor wie er meer van weten te zeggen en het beter kunnen. De belangrijkheid der zaak verbiedt mij het zwijgen.

Een *tweetal* vragen zullen ons bezig houden.

I. *Wat is verkwisting?*

II. *Wat is onze roeping ten haren opzigte?*

I. *Wat is verkwisting?*

Om dit zoo in eens te zeggen — is geene gemakkelijke zaak, en is ook niet in overeenstemming met den weg van onderzoek, welken wij eigenaardig hebben in te slaan. Nadenkende over het woord *verkwisting*, kwam ik op een *beeld* — en hoe meer ik er over nadacht, hoe juister het mij de zaak scheen voor te stellen. Toen ik het woord *verkwisting* van kop en staart beroofde — van zijn voorzetsel *ver* en zijnen uitgang *ing* — hield ik over *kwist*, met verwisseling van slechts *éène* letter *kwast*. Ik dacht daarbij aan een belangrijk instrument van den verfwinkel — een alle huisvrouwen bekend werktuig in den schoonmaaktijd, waardoor wanden en muren voortdurend wedijveren met de sneeuw. Is de kwast te droog — niet diep genoeg gedoopt in de verfstof, welke zich in den verfpot bevindt, hij beantwoordt niet aan het doel, de verfstof wordt niet overgebragt op het te verwen voorwerp. — Het is het beeld van den karige, den gierige, die altijd te bekrompen voor den dag komt. Is daarentegen de kwast te diep in den verfpot gestoken, overladen met de verfstof, voorts te schielijk en onhandig gehouden, noodeloos wordt de verf *verkwist*, *verkwast*, de vloer wordt er mede bespat; de stoffe gaat doelloos verloren, en wordt zoo dik gesmeerd op den wand, dat de effenheid en netheid schade lijden. Er moet juist zooveel verf aan de kwast, als zij kan bevatten en tot goed verwen dienstig is. Te veel is overdaad en verkwisting. De verkwister denkt niet na, berekent niet — hij neemt een volle greep uit den geldzak, geeft roijaal, verteert luchtig, vergooit en brengt te zoek, zonder doel, zonder rede, zonder overleg:

„Craignez, mes enfants, la prodigalité
C'est depenser sans choix, sans raison, ni mesure."

Wij hebben nu reeds door het bijgebragte beeld eene voorstelling van de zaak, en dat beeld willen wij voor oogen houden, het kan ons helpen, door zijne levendigheid en duidelijkheid, om de zaak wèl te leeren kennen.

De wijsgeerige VAN HEUSDE plagt te zeggen, dat er wijsgeerte in de taal is, en dat eene goede woordafleidkunde en vergelijking der talen niet zelden gewigtige diensten bewijzen, om de door de woorden uitgedrukte zaak te leeren kennen. Ik ondervond dit nu ook bij mijn onderwerp, door het woord *verkwisten* af te leiden van het grondwoord *kwast*. Het gaf mij eene ophelderende voorstelling der zaak. Of zij echter de ware is?

Gij zult mij toestemmen, dat er ook nog andere woorden zijn voor deze zaak, als: *verspillen*, *verderven*, *verdoen*, *vergooijen* — alle woorden, welke beteekenen: het *niet beantwoorden aan een goed doel*, *niet wèl gebruiken*, *niet wèl besteden*. Zoo is het ook, naar mij voorkomt, met de woorden, waarmede de zaak in andere talen wordt te kennen gegeven. Bij de *Duitschers verschwenden*, *verschleuden*, *verthun*, *vergeuden*. — *Verschwenden*, dat als door rassche wendingen verdwijnt, zoodat men er geen oog op kan houden — *verschleuden*, verslingeren, als met eenen slinger wegwerpen — *verthun*, ons *verdoen* — *vergeuden*, vergooijen, te zoek brengen. — Bij de *Franschen* vind ik het woord *depense inutile*, waar het bijvoegelijk *onnut* het ondoelmatige der tering en besteding aanduidt, ook hebben zij het woord *dissipation de biens*, verstrooijing van goederen, de woorden *profusion* en *prodigalité*, als ook het Engelsche *prodigality* verraden hunne oudere Latijnsche afstamming, waarop wij later terugkomen. — Opmerkelijk is het, dat bij de Engelschen de meeste woorden, tot aanduiding van de *verkwisting* voorkomen, als *squandering away*, *lavishing*, *lavishment*, *lavishness*, *spending*, *wasting*, *prodigality*, *wastefulness*, zou het ook zijn, dat dit volk boven andere zich schuldig maakt aan de zaak, welke wij bespreken? — Welke geldverspilling bij den rijken lord, om voor oogenblikken zijn *spleen* te verdrijven! — Welke voorname grootheid in den jongen erfheer, als hij zijne manilla aan eene banknoot aansteekt!

De woorden, die wij reeds uit het Latijn zagen overgegaan bij de volkeren, waar het Romanisch element in de taal vertegenwoordigd wordt, pleiten voor mijne bewering, dat de verkwisting geene uitvinding is van den lateren tijd, dat in den goeden ouden tijd ook al verkwist werd. Als ik u van de oude Romeinen iets ga vertellen, dan kon het wel zijn, dat gij hen voor onovertroffen meesters hieldt in het vak van *verkwisting*.

Naarmate de Romeinen zich de wereldheerschappij verwierven — grooter, rijker en magtiger werden — begonnen ze ook als groote heeren te leven, en te teren op de beurs van de overwonnen volkeren. Sedert den tijd van SCIPIO AFRICANUS volgden dagen van toenemenden rijkdom, van weelde en verkwisting. De overwinningen volgden elkander op, en elke nieuwe overwinning leverde aan Rome nieuwe bronnen tot verspilling. Na de overwinning op PERSEUS, was het reeds zoozeer vetpot in Rome, dat de Staat de burgers — en de Romeinen waren niet weinig trotsch op Romes burgerschap! — ontsloegen van alle belastingen — dat waren gulden dagen, zullen onze liberalisten zeggen, die het belastingstelsel zoo hard vallen. Het werd dan ook bekrompen gerekend, als een honorabel burger mindér dan 100 ℔ tafelzilver gebruikte. Na Corinthes verwoesting moest men reeds 1000 ℔ bezigen, wilde men niet voor gierig doorgaan, en 50 jaren later mogt in het huis van eenen ordinair prachtigen Romein, zou hij tot den fatsoenlijken stand behooren en in de partijtjes van die dagen mededoen, geene 10,000 ℔ ontbreken. Sedert de dagen van SYLLA had men nog erger reden van klagen dan tegenwoordig, dat de groote snoeken de kleine baarsjes inslikten; — dat het geld op enkele groote hoopen werd gestapeld; — dat de rijkdom der gansche wereld in handen van weinige familiën gebragt werd, welke met elkander wedijverden in het artikel *verspillen*. Het kan ook vrij wat lijden, als het kapitaal zoo enorm groot is! De plundering der natiën was voeding voor het monster der verkwisting, dat in Rome geweldig veel verslond. »Als iemand goed wil eten" — de rijke Heer wilde ook eene goede tafel, dat kwam hem toe, als fatsoenlijk man — »zoo moet" — zegt VARRO — »de paauw uit Samos komen, de hoenders uit Phrygië, de kraanvogels uit Melos, de bokjes uit Aetolië, de tonijnen uit Calcedon, enz." Wie durft nu nog beweren, dat de Romeinen geene lekkerbekken waren, als zij soms voor een paar duiven *ƒ* 75 betaalden ten tijde van LUCULLUS en POMPEJUS, en later, ten tijde van COLUMELLA, begrootte het niet er soms *ƒ* 300 voor te geven. LUCULLUS stond bekend als een smulpaap. De redenaar CICERO wilde er met zijnen vriend POMPEJUS eens de proef van nemen. Daarom vraagden zij 's morgens belet op een eenvoudig diner. LUCULLUS acht zich met het aangediend bezoek vereerd, en

geeft last aan zijne slaven, om in de zaal van APOLLO aan te rigten — deze wenk was voldoende, om te kennen te geven, hoe dat middagmaaltje diende ingerigt — het kostte ruim *f* 20,000. Dit beteekent nog al iets meer, dan het diner van den rijken Rus, waarvan *Handelsbl.* 31 Dec. j.l. ophef werd gemaakt, dat, aan 12 vrienden gegeven, 7500 francs kostte! — Iemand, die zoo dineert, lijdt gevaar, dat hij soms de maag overlaadt en dat doctor wel eens mag toekijken; zoo liep de arts PHILOTAS ook eens de keuken in van LUCULLUS, en vond er 8 wilde zwijnen aan het spit, welke de een na den ander klaargebraden werden; niet dat er *grand diner* was, maar om altijd gereed te zijn, om bij eventuëel bezoek te kunnen worden voorgezet. Zijne garde-robe was ook tamelijk wèl voorzien; want bij eene voorkomende gelegenheid kon hij 5000 kleederen ter leen afstaan. — Gelijk gewoonlijk, gaat het van kwaad tot erger — van SULLA tot AUGUSTUS nam de weelde hand over hand toe. Onder NERO werd de verkwisting tot razernij opgevoerd — hij bouwde voor zijne paarden marmeren stallen — vischte met netten van gouddraad, stak een deel van Rome in brand, om zich het vermaak te verschaffen, eene levendige voorstelling van Trojes brand te genieten, een geschikt middel tevens om in eens de stad met betere gebouwen te verfraaijen. Het was de verkwisting tot 's levens doel te stellen — het kon heeten leven om te verkwisten. Kunt gij het erger bedenken, dan HIRTIUS de verkwisting dreef? Hij trok van de gebouwen rondom zijne vischvijvers jaarlijks *f* 900,000 en die gansche som besteedde hij — tot voeding zijner visschen.

Dames! aan huissieradiën, kleeding, artikelen van mode kan ook nog al wat worden gedaan, zoodat de uitgaven op het jaarlijksch budget verkwistend kunnen worden genoemd. In Rome was er een tijd, dat het Corinthisch vaatwerk zoo getrokken was als thans het porselein van de fijnste merken — en doorgaande viel de smaak op parelen en edelgesteenten, welke altijd in de mode zijn gebleven, wijl vooral uw geslacht ze in bescherming heeft genomen. Gij zult het kwalijk den zoon van den rijken tooneelspeler AESOPUS vergeven, dat hij zijne gasten onthaalde op gesmolten parelen. Het moet wel een fraai cadeau zijn geweest, als CAESAR aan de moeder van BRUTUS eene parel schonk, welke *f* 450,000 kostte. Wat de Romeinsche

dames aan opschik kostten, kan een enkel voorbeeld bewijzen. LOLLIA PAULINA verscheen ten tijde van Keizer CLAUDIUS in de eerste kringen en droeg aan zich voor *f* 300,000 aan parelen en edelgesteenten — waarlijk geene geringe brille! Er was een tijd, dat zich Romes dames tevreden stelden met violet purper van *f* 30 per pond, daarna moest men kostbaarder rood Florentijnsch hebben, en eindelijk voldeed naauwelijks het Tyrisch dubbelgeverfde van *f* 300 het pond. Welk eene weelde, als reeds CICERO de bedden der geringste slaven op het landgoed van ANTONIUS met purperen dekens zag gespreid — wat moesten dan niet de tapijten der eetzalen zijn? ANTONIUS verweet dan ook aan CICERO zijne armoede, hoewel deze toch anderhalf millioen geërfd had — maar men telde toen burgers te Rome met een burgerkapitaaltje van 20 millioen. Men diende echter toen ook wel milionnair te zijn, om zijne huishouding in stand te houden. De raadsheer CAECILIUS CLAUDIUS liet zijnen erfgenamen 4000 slaven na, en onder de keizers waren er, wier gezin talrijk was, als de bevolking van vele onzer steden: er waren die 10 tot 20,000 bezaten.

Welnu, konden die oude Romeinen niet beter teren, weelderiger leven, overdadiger verdoen en verkwisten, dan wij? Maar zouden wij het hun ook toegeven, als wij onze verfkwast in zoo rijk gevulde verfpotten konden dompelen? Men zegt wel eens, de wal keert het schip; — om mede te doen ontbreekt het mogelijk niet aan den aanleg en den lust?... Maar het is waar ook — wij spraken straks over de philosophie der taal — hoe de Romeinen de verkwisting noemden? Zij hebben daarvoor de woorden *profusio* en *effusio*, d. i. *wegstorting* — *uitgieting*. Ik denk daarbij aan een zak met graan of aan een groot vat met vocht, dat men uitstort — stelt u den zak met eene opening beneden voor, — er is geen scheppen aan, het is een Danaïden-vat zonder bodem; alles verzinkt in een gapenden afgrond.

Ik behoef wel niet te zeggen, dat andere oude volken ook al op hunne eigene wijze de verkwisting dreven! Elke tijd en ieder land doet het naar 's lands wijs en naar den modetoon. Den overwinnaar bij Marathon viel de eere te beurt als de eerste der bevelhebbers te worden afgebeeld — »maar," zegt NEPOS, »datzelfde volk heeft, nadat het grooter magt verkregen had en door de vrijgevigheid der overheden bedorven was, 300 standbeelden voor DEMETRIUS PHALEREUS opgerigt!" —

Dat ik bijzonder van de Romeinen in zeker tijdperk gewaagde, heeft eene goede reden, wijl de verkwisting toen tot eene hoogte werd gedreven, gelijk ik er geen ander voorbeeld onder eenig volk en in eenige eeuw van weet. Bij geen volk vraagt gij echter te vergeefs naar de verkwisting. Zoo verhaalt POSIDONIUS, dat SYSIMACHUS de Babyloniër, veroveraar van Seleucia, HIMERUS met 300 anderen ter maaltijd noodigde. Nadat de tafels waren weggeruimd, liet hij ieder dier drie-honderd een zilveren beker van iets boven drie Persische ponden gewigt in handen geven, dronk allen toe, en verzocht, dat ieder zijn beker mede naar huis zoude nemen; — zeker nog al aanzienlijker geschenk, dan het papieren zakje voor hulevelletjes en bonbons, voor de kinderen der gasten in onze dagen, opdat deze voor het kariger maal bij absentie van papa en mama zullen worden schadeloos gesteld. »O tempora! o mores!" — riep CATO de strenge zedemeester, die der vaderen tijd gedacht, toen de vorstendochter de wol zelve spon, en een dictator den kouter met het zwaard verwisselde. — Vergelijkt eens de tafel der Romeinsche gastronomen met de knollen door zekeren dictator zelven gebraden tot zijn maal. Vergelijkt in denzelfden tijd de levenswijs van verschillende personen: ALEXANDER bij zijne slemppartijen in Babylon, en de hondsche wijsgeer DIOGENES, die in eene ton woonde, en toen hij eenen jongen het water zag scheppen met de hand en alzoo drinken, zijn nap verbrak, als zijnde een overtollig meubel in zijne tonhuishouding van al te groote weelde.

Doch zoo voortredenerende vrees ik, dat ik door den nadenkende beschuldigd zal worden, dat ik eene rijke, grootsche, weelderige levenswijs, onredelijk gelijk stel met *verkwisten*. Ik erken, dat hierin onderscheid moet gemaakt worden. Wie tonnen gouds verteren kan, mag en moet rijker leven, dan die van een bepaald inkomentje van weinige honderd gulden 's jaars heeft te leven — dan kan waarlijk de verfkwast niet diep worden gestoken in den verfpot; ik moest hier zeggen, dat uit een klein teerpotje met eene kleine kwast slechts een klein bootje kan geteerd worden, en dat de voorraad teer spoedig is *verteerd* — grooter voorraad is noodig voor de *Leviathan*, die zoo moeijelijk te water ging! — Als de milionnair vele bedienden houdt in liverei en fraaije équipages, zonder dat hij verkwist — mag de arme ambtenaar

niet meer dan eens in 't jaar uit een zuinig bespaard potje met zijn gezin onder een oud verdekje met een kreupel paard een pleiziertogtje ondernemen; zal hij niet teren boven zijn vermogen — en dat noem ik voor hem *verkwisten.* Uit den grooten wèl voorzienen verfpot, kan met grooter kwast, grooter zaal bestreken, dan uit een klein potje met kleine kwast — dat is eenmaal niet anders. Personen en omstandigheden dienen in aanmerking genomen. De rijke hofhouding van SALOMO in zijne weidsche pracht, wiens rijkdom zelfs eene Oostersche vorstin in verbazing bragt, kostte meer, dan de huishouding van zijnen verren naneef, die met pijpedoppen langs de straat loopt en rondsnuffelt of er niet wat te sjaggeren valt. Misschien was SALOMO, de wijze man, die zoo ordelijk zijne hofhuishouding regelde, nog geen verkwister, met hem kon het wat lijden, hij was in zijnen tijd koopman en zeehandelaar — de grootste der wereld — hij had den kroonhandel — speelde monopolie — en toen wist men nog niet van haven- en tonnegelden. De rijke lieden moeten naar stand en vermogen teren, gebruiken en verbruiken, en worden gediend — hoe komen anders de werklieden aan den kost? — Wat werd van industrie, galanterie en welvaart, hielden de rijke menschen op met brilleren en vraagden zij slechts: »waarmede kan het toe?" Wordt het fabriekaat niet meer gezocht — wee dan de fabriekstad met hare fabriekanten en arbeiders. NAPOLEON III zegt tot zijne ambtenaren: »ik geef u ferme tractementen, maar ge zult ze ook verteren, net zoo goed als ik mijne millioentjes franken *franc* en *franchement* laat circuleren" — en Parijs brilleert en bloeit! Men wil niet dat de boer leeft als zijn landheer of arbeider, zijne vrouw zich kleedt als hare landvrouw of dienstmaagd. Ieder verwe met zijne kwast, zoo als 't past! De arbeider mag dàn eerst loopen met jas en hoed van zijn baas, als diens zondagsch pak geheel uit de mode geraakt. Als de binnenmeid een hoed koopt gelijk Mevrouw P. draagt, dan verkwist zij zoowel als deze, zoo zij zich uitdost als de schatrijke barones G. Zonderlinge contrasten geeft het! — de mindere koopt gewaad, ameublement, en doet in enkele artikels mede met lui van hooger stand en in het artikel liefdadigheid, dan weegt ieder zijne gave of hij ook dezen en dien in de eere komt, als hij, hoewel tot beschaming van den te bekrompen

inschrijver, toch maar naar behooren geeft. Liefdegiften zijn veelal verre beneden het uithangbord!

Tot nog toe hebben wij vrij wat gesproken over *verkwisten* met betrekking tot de finantiën, de levenswijs en het tijdelijk goed — zoo gij nu denkt, dat in dezen zin het woord *verkwisten* enkel van toepassing is, dan moet ik mij voor een tegengesteld gevoelen verklaren. Hebt gij ook niet wel eens eenen *vleijer* hooren aanduiden met de woorden: »hij is kwistig met honig, — hij strijkt met de honigkwast"? Iemand eere en lof geven, welke hem toekomt, is goed — maar om loftuiting aan den onwaardige te geven, uit valschheid, om bijoogmerken, dat is af te keuren als verkwisting. Gij treft soms menschen aan, die u door hunne complaisance confus, verlegen maken, die u met hunne complimenten overladen — gij zijt daarmede niet gediend, ze zijn aan u niet besteed — aan u zijn ze onnoodig verspild, verkwist. Er zijn verkwisters in allerlei zaken. Zoo noem ik menschen, die allervreeselijkst woordenrijk zijn, die, gelijk men zegt, *honderd* woorden den nek breken, waar *tien* genoeg waren — *woordverkwisters* (*). Wat kan niet op verregaande wijs de kostelijke levens*tijd* worden verbeuzeld — ik wenschte wel, dat ieder gierig ware op de uren, om ze nuttig te besteden — hoe worden ze in de dienst der zonde, der luiheid, der ligtzinnigheid *verkwist*. De brave en edele — de echte philanthroop, zoekt den verkwister van tijd, leven, gezondheid, goederen of van welk artikel ook, op, poogt hem liefderijk van zijne verkeerdheid te overtuigen; maar als alle moeite, zorg en vlijt, daaraan besteed, vergeefs blijken te zijn — dan gaat hij weeklagend henen: »ach

---

(*) In het onlangs door de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen aan hare leden uitgereikt werkje van „BERNSTEIN, *Boven Lucht en Wolken, of een Togtje door het Wereldruim*", las ik met eenige bevreemding het woord „*ruimteverkwisting*" in het zonnestelsel (bl. 43). Weet gij, waarom mij de woorden „*vreesselijke ruimteverkwisting*" en „*ruimteverspilling*" (bl. 46) maar niet wilden bevallen? Het is omdat ik oordeel, dat die ruimte wijs, goed en noodig zal zijn, *wijl 't zoo is*, al weet ik of de geleerdste Professor het niet te verklaren, waarom en waartoe. Heeft de Godheid die ruimte niet aangevuld, dan heeft zij er hare redenen voor, welke men later misschien vermoedt — tot eenige zekerheid verheft — en anders in de hoogere school daarboven wel zal leeren, ten minste als wij dan bij die kennis belang hebben!

het is alles aan dien mensch verkwist!" En wie onzer kan op zijn vorig leven terugzien en roept niet uit:

O God! mijn' dagen zijn verdwenen,
Zij zijn vergaan gelijk een mist.
Ach! hoe vele uren gingen henen,
Door mij in ijdelheid *verkwist*.
Och! delg die uren, met den vloek
Dien zij verdienen, uit Uw boek.

Wie zal tellen de zorgen, gebeden, vermaningen, tranen, welke op aarde zijn *verkwist* aan boozen — door ouders en meesters aan ondankbare kinderen? Wat niet al *geduld*, *goedheid*, *liefde* kan gezegd worden *verkwist* te zijn, wijl ze door geen gunstig gevolg bekroond blijken te zijn? Al wat aan zijn bepaald doel niet beantwoordt, wordt *verkwist*. Als eindelijk de vesting, welke met groote sommen gelds in staat van verdediging was gebragt, en door vele vuurmonden en krijgslieden lange was verdedigd, moest zwichten voor de volharding der belegeraars, dan klaagt de verliezende partij, dat moeite, tijd, kosten, bloed en wat niet al is verkwist.

Welligt stemt gij alles toe, wat ik tot nog toe heb aangevoerd, en vraagt mij, of er dan toch wel zooveel verschil kan zijn van meening in dezen? of de vraag, wat is *verkwisten*, niet zeer gemakkelijk kan worden beantwoord, door hetgeen reeds is gevonden, namelijk *wat onnut besteed* — *wat verdorven wordt* — *wat iemands bepaald vermogen te boven gaat* — *wat niet aan een goed doel beantwoordt?* Eilieve! merkt gij nu zelf niet, dat wat gij onnut besteed of bedorven noemt, door een ander wèl besteed wordt gerekend — dat wat gij aan een goed doel gewijd rekent, anderen ontwijd noemen? NAPOLEON I, zegt gij, heeft kostbare menschenlevens en millioenen schats verkwist, goed en bloed opofferende aan zijne onverzadelijke eerzucht — *hij* zal gemeend hebben naar regelen van wijze staatkunde die offers te hebben gebragt aan het heil des menschdoms, en zoo zullen het zijne vereerders ook nu nog beweren. In den vreeselijken Krim-oorlog is wat niet al verspild en opgeofferd — verkwist, zoo de magtigen der aarde de artikelen van het vredescongres voor den oorlog hadden geteekend — maar geeft gij toe, dat groot heil uit de gevolgen van dien oorlog is voortgevloed en onmogelijk zonder dien

oorlog zou te verwerven zijn geweest — dan wilt gij nog niet van *verkwisten* in dezen gesproken hebben. De gave, welke ik aan den arme geef, kan in zijnen nood voorzien en den moed en het geloof in hem bewaren — maar kan ook door hem kwalijk worden besteed, zijne luiheid voeden, hem sterken in zedeloosheid, hem tot bedelarij prikkelen — in het eerste geval is zij wèl besteed, in het laatste geval *verkwist*. »Der bedelaren hand is een bodemlooze mand." — Kan de koopman vooraf weten, of hij geluk zal hebben bij eenige speculatie, waarvan hij zich groote winsten beloofde? — Hij is een kortzigtig sterveling. Als nu in de gevolgen blijkt, dat hij zich deerlijk heeft vergist — en hij grootelijks schade lijdt — moet men dan niet zeggen, dat, ook bij de meeste voorzigtigheid, soms de kwast uit de hand valt en de verf verloren gaat? De landman bouwt zijn veld in hope — weet hij welke vrucht dit jaar best zal gelukken — of moeite en arbeid vergeefs zullen zijn, of dat hij eenen dubbelen oogst zal erlangen? Vaak wordt van iemands verkwisting gesproken, als zijn bureau ophoudt te betalen — terwijl niemand daarvan sprak, zoolang het de wissels honoreerde. Wat veranderen ook niet de inzigten in den tijd en naar de omstandigheden. Nu rekent gij het billijk, dat de boer in zijnen fraaijen verdekten wagen stadwaarts rijdt, en nog geene eeuw geleden verjoeg een landheer zijnen boer, wijl hij zoo weelderig en verkwistend werd, dat hij een linnen verdekje op zijnen faëton had laten plaatsen! Onze oudjes van vóór één- of twee-honderd jaren moesten nu eens een kijkje nemen, hoe thans de menschen rossen en jagen — zouden ze niet denken, dat de maatschappij eene oefenschool van verkwisting diende te heeten?

Maar wat raad dan, om bij zoo velerlei verschil van meening onder de menschen tot zekere bepaling en voorstelling te geraken van de waarheid, wat dan *verkwisting* is? Volgen wij daarin denzelfden weg, dien de redelijke mensch in alles moet volgen, om *de* waarheid — die hij nooit in pacht erlangt — naderbij te komen. Langzamerhand vordere men door onderzoek en oefening. Bedrieg ik mij niet, dan hebben wij reeds veel gevonden, dat ons van dienst kan zijn, en zijn wij op weg om dieper door te dringen in de kennis dezer verkeerdheid. Hooren wij minder, wat iedereen ons voorpraat — maar schuwen wij niet om zelf den moeijelijken weg des onderzoeks

te bewandelen. Er is één gids, dien wij alleen veilig kunnen hooren en volgen. Gij weet, wien ik bedoel — Hem noemt gij *de waarheid*, hoewel er onder zijne verkeerde tijdgenooten waren, die Hem noemden een *vraat* en *wijnzuiper*. Soms vindt men nog dwazen en waanwijzen, die Hem van *verkwisting* beschuldigen, als Hij eene kudde van 2000 zwijnen verderft — zij begrijpen niet, hoe Hij den baatzuchtigen mensch leerde, dat de welstand van één of twéé redelijke zielen hooger waarde heeft, dan het offer daartoe noodig in het verlies dier kudde. — Die beroering onder de kudde zwijnen, geloof ik, was noodig, om dien heilzamen schok op de waanzinnigen te weeg te brengen, dat zij, tot rede teruggekomen, nuttig in de maatschappij konden werken, in plaats van langer de wegen onveilig te maken in hunne woeste razernij. Allerminst is Hij een verkwister te noemen, die in staat was, door eene voor ons wonderdadige kracht, vele duizenden te voeden met weinige brooden en visschen — en daarna opzettelijk gebood, dat de overgeschoten brokken zorgvuldig zouden worden opgezameld, opdat niets verloren zoude gaan. *Verkwisten* is, wat, hoe gering het ook zij, verderft en verloren gaat of kwalijk wordt besteed. De volmaakte, van wien ik daar sprak, leert in treffende gelijkenissen te woekeren met de verleende gaven en talenten, en teekent ons in den »verloren zoon" den *verkwister*. Gods goede gaven vrolijk en blijde gebruiken — Hij leert het, zij het ook tot ergernis van den dweeper, — door overvloedig keurigen wijn op het bruiloftsfeest te verschaffen. Moge met regt een oude profeet van Israël hetgeen der afgoderij wordt geheiligd, *verkwisting* noemen, als hij betuigt: *»zij verkwisten het goud uit de beurs en wegen het zilver met de waag, zij huren eenen goudsmid en die maakt het tot eenen God, voor wien zij knielen en zich buigen"* — wat aan de vereering van den Allerhoogste en diens Eengeborene wordt besteed — neen, dat is nooit verkwist — zij het ook tot beschaming der geldgierigen. — De nardus, de zeer kostelijke en onvervalschte der edele, welke daarmede de voeten des Gezegenden zalfde, was wèl besteed als in voorbate tot de balseming van Hem, die op aarde slechts kortelijk toefde — en de tranen, waarmede de zondares zijne voeten besproeide en met de hoofdhairen afdroogde — vertellen ons meer, dan fraaije bespiegelingen, wien het eerste, hoogste en beste dient geheiligd te worden, zal het heeten: *wèl besteed!*

II. *Wat is onze roeping ten opzigte der verkwisting.*

De *eerste* vraag — wat is *verkwisting?* — hield ons vrij lang bezig — wij zullen ons bij de nog te behandelen *tweede vraag* moeten bekorten. Maar wij kunnen dit ook — juist de uitvoerige behandeling der eerste vraag heeft ons op de hoogte gebragt, van waar wij nu beter kunnen overzien welke onze *roeping* is ten opzigte der *verkwisting*.

Zal de Schrijver van dit opstel voor zich de vrijmoedigheid hebben te gelooven, dat de uren aan de overweging van zijn onderwerp besteed en aan het schrijven daarvan gewijd, niet zijn verkwist — en zal hij niet uwe beschuldiging, uw verwijt verdienen, dat de oogenblikken, waarin gij hem uwe aandacht hebt geschonken, voor en aan u verkwist zijn — dan moet hij u en zich zelven doen opmerken:

in hoeverre onze tijdgeest de zonde der verkwisting huldigt;

in hoeverre wij ons door den tijdgeest der verkwisting laten medeslepen;

hoe wij ons kunnen wachten voor deze zonde;

wat wij kunnen bijdragen tot genezing van onzen verkwistenden tijdgeest.

In hoeverre onze tijdgeest de zonde der verkwisting huldigt?

Gij merkt, mijne Lezers! dat ik van eene dubbele veronderstelling uitga — *vooreerst*, dat *verkwisting zonde* is — en ik meen het aan den indruk, welken mijne voorstelling der verkwisting op uw onbevangen gemoed gemaakt heeft, gerust te mogen overlaten, dat gij haar ook als zondig en verkeerd veroordeelt. Mijne *andere* veronderstelling is, dat onze tijdgeest door de verkwistingszonde is besmet — en dit zal ik nader hebben aan te wijzen. Verwacht van mij niet meer, dan vlugtige wenken, welke gij naar eigen goedvinden verder kunt aanvullen en verrijken met uwe opmerkingen.

Naarmate de volkeren voortgaan — stilstand is er niet — voortgaan in beschaving — dat niet altijd is de schoonste harmonische ontwikkeling naar geest en hart, de waarachtig Christelijke vorming en opvoeding — maar toch altijd voortgaan in beschaving, welke als menschelijke beschaving hare eenzijdigheid blijft behouden — voortgaan in beschaving,

in verstandelijke ontwikkeling, door kunst, industrie, handel, gezellig leven, door wetenschap en uitvinding — komt er vermeerdering van stof — hoogere waarde door meerdere aanwending daarvan — komt er overvloed, rijkdom, door vlijt en genie, door talent en arbeid — en rijkdom biedt gelegenheid tot weelde — overvloed geeft aanleiding tot overdaad — de bron springt nu rijkelijk, om de kwast diep in den verfpot te steken en te verkwisten. Ik behoef u slechts te herinneren aan den tegenwoordigen toestand der beschaafdste volkeren, hoe de snaren staan gespannen; hoe handel en fabrijkwezen en landbouw productief geworden zijn, gelijk nooit voor dezen — onder begunstiging van vermeerderde en versnelde middelen van vervoer — onder behulp van uitvindingen in elk vak van menschelijk bedrijf. Gij weet welk eene toongeefster Parijs voor de naäpende wereld harer beschaving, complimenten, taal en mode is geworden; — gij weet, hoe het rijke Albion den wereldhandel beheerscht en de zeeën regeert — en zijne schatten uitstrooit, om ze met veelvoudige rente te hernemen. Geen wonder, dat het kroost nederbuigt voor de afgoden der naburen, welke onze vaderen niet zoozeer kenden. De weelde, de verkwisting der toongevende natiën en steden, geven een verleidelijk voorbeeld — de wind van Parijs is verpestend, de adem van Londen besmettend — uit *die* hoeken waait de wind, stroomt de tijdgeest! De geest van 't Westen doordringt u met geldzucht — die van het Zuiden suist u in 't oor: »vermaakt u!" Beiden wilt gij dienen, gij neemt het goud met de eene hand, om ze der verleidster met de andere ten offer te brengen. — Wij beslaan een gevaarlijk terrein, het verfranschte België paalt aan onze grenzen, en er is geene scheiding meer van Engelands handelsteden en Frankrijks stedekroon, sedert men telegrafeert en stoomt en spoort. Het goud van Brittannië en de elegantie van Parijs — zie ik thans als twee bekoorlijke maagden gealliëerd — er stroomt Germaansch bloed door onze aderen, — de luister der eene, de lonk der andere doet het gloeijen en bruisen — nog eenige schreden en Neêrlands maagd wordt medegetroond om de gratiëntrits te volmaken — Germanje walst mede — en het schijnt, dat geld en gratie de wereld betooveren, zoodat de rede, in den vrolijken dans bedwelmd, tot losheid en ongebondenheid overslaat, en dan heerschen

weelde en verkwisting toomeloos en verslinden alles. Wat zullen nu de gevolgen zijn? wat anders dan dat de materialistische geest, aan het stof gebonden, egoïstisch alles wil bezitten en genieten — dan dat men leeft om te winnen, schat op schat te stapelen en voorts tot de ziele zegt: »eet, drink, wees vrolijk, geniet het leven — morgen sterven wij"? Heeft de god dezer eeuw eens de oogen verblind, de harten veroverd — het winnen is zoo zoet, de begeerlijkheid onverzadelijk, de gelukte speculatie zoo gevaarlijk! — men is zoo spoedig verwend aan de gemakken en genoegens des levens — verwend en verslaafd aan de gewoonte van genieten! — — *dan* kleeft de ziel aan den schat, het hart aan het genot. Ongewoon zich zelf te beheerschen, aanbidt men 's werelds goed en 's werelds genoegen. — Alles wordt er aan opgeofferd, tijd, kracht, goed en bloed, en, helaas! de ijdele wereld vergoodt den levenslustige, zoolang hij kan teren en verspillen — ja, zoolang wordt hij bewierookt en verheerlijkt als de glanzende zon! Heb ik te veel gezegd aangaande onze eeuw, dat zij wil blinken en schitteren? Wordt niet de rijke gevierd? Leent de arme niet gaarne zijne hand aan den verkwister? Voor geld is alles veil! — en Hij die boven allen staat en schouwt het gansch gedrag der stervelingen, de Onzienlijke wordt voorbijgezien, want het zinnelijk oog ziet niets meer dan het stof! — Daar luidt op den Hem gewijden dag de klok, roepende tot gebed — men ijlt naar station en stoomboot en roept: »het is de dag van genot — het is *zondag!*" — »ja," herhaalt de vrome kerkganger, »het is de *zondedag!*"

De vraag is, *ten anderen, in hoeverre wij ons door den tijdgeest der verkwisting laten medeslepen?*

Ongemerkt misschien meer, dan wij ons bewust zijn, dan wij, tot ons zelven inkeerende, goedkeuren, worden ook wij medegesleept. Men gaat te Parijs overal waar men zich kan amuseren. Hoort ook hier, hoe de een den ander toeroept: »Wilt gij amusement, dan moet gij naar Parijs!" Zelfs naar de kerk gaat men, om zich te amuseren met de gaven van den gevierden redenaar. — Men wil romantiek! — »Bah, hoe ouderwetsch, den Bijbel lezen!" — Men gaat naar bal, concert, comedie, Nut — waartoe anders, dan om amusement te hebben? Als het ernstige u niet meer smaakt, dan geloof ik toch, dat de ligtzinnige tijdgeest u ook al onder zijne vereerders

trekt. Ligtzinnigheid, wereldzin, egoïsme leiden tot verkwisting.

A. »Zeg eens, vriend! wat was het rijk en elegant bij Mijnheer en Mevrouw ..... aan huis — welke smaakvolle meubels en hoe keurig gerangeerd — deftig!"

B. »Zoudt gij denken, dat een groot deel dier meubels reeds twee, drie jaar onbetaald bleef?"

A. »Foei, dat noem ik onbehoorlijke *verkwisting!*"

»Welk een net hoedje heeft de juffer O.," zegt de juffer P., en hare vriendin G. antwoordt:

»Ja, zij is altijd gekleed naar het laatste modeplaatje — maar sedert zij dat hoedje draagt, lijdt zij aan *tic douloureux* — aangezigtspijn — kiespijn — alles wil zij trotseren om den god der mode getrouw te blijven — eer spelen met de gezondheid en het levensgenot verkwisten, dan ontrouw worden aan den gevierden smaak der Parijzenaars!"

In vertrouwen zegt koopman E. tot zijnen vriend K.: »Mijne zaken staan niet best — ik beef, als ik den brievenbesteller zie komen, eerstdaags worden wissels getrokken op mij, — en van waar zal het geld komen!"

K. »Hebt gij niets te beleenen?"

E. »Neen, niets meer."

K. »Om de waarheid te zeggen, gij leeft voor 't oog nog al rijk?"

E. »Ja, man! voor 't oog, om mijn crediet op te houden!"

»Gij hebt allerliefste kindertjes, Mevrouw!" spreekt de Heer T.; »zij weten zich wel voor te doen, en hoe netjes zijn ze gekleed!"

»Vindt u, Mijnheer?" herneemt Mevrouw met welbehagen. »Ze leeren aardig Fransch, KEE speelt lief op de piano en KO danst goddelijk!"

T. »Allerliefst! Kom eens bij mij, KEE!"

»Wat belieft u, Mijnheer?"

»Waartoe oefent gij u in het spelen en zingen en dansen?"

»Wel, Mijnheer! anders kan ik niet op bal en concert gaan, als ik grooter word."

Mevr. »Maar, Mijnheer! dat behoort immers tot eene gesoigneerde opvoeding?"

T. »Zeker, Mevrouw! ze moeten voor de wereld opgevoed, om in de wereld opgang te maken! Veroorloof mij eene vraag: lieve Mevrouw! heeft u daarmede werkelijk het hoogste doel genoemd?"

Mevr. »Ik begrijp u niet, Mijnheer! — wat verlangt u meer?"

T. »Mevrouw! vergeef het mij, maar het moet er uit, indien niet elke gave, elk talent, iedere kunst en wetenschap tot hoogste doel heeft de eere Gods — dan reken ik: dat alles aan de afgodendienst dezer eeuw is verkwist!"

»Ik hoor bellen — wat zou daar weêr zijn?"

De binnenkomende meid: »Of Mijnheer deze lijst eens geliefde in te zien."

»Altijd inteekening — nu, waarvoor? begrijp eens, vrouw! of ik deel wil nemen aan een leesgezelschap van stichtelijk godsdienstigen aard!!! — neen, — daar doe ik niet aan, — ik heb mij wel met andere dingen te occuperen.... wacht eens!!!... daar is nog eene lijst van de nieuwste werken van smaak, ook een mode-journaal voor dames, en daaraan is een souper verbonden — en daar staan ook de namen van onze voornaamste kennissen op — dat lijkt me nog al — — wat dunkt je, lieve?"

»Ook een mode-journaal zeg je, manlief! — dat is wel aardig — dat moesten we eens proberen."

»In vertrouwen is mij medegedeeld, dat Ds. H. Mijnheer van zoo even in hartroerende taal de belangen van het Zendelinggenootschap heeft geteekend, er is thans behoefte aan ondersteuning, want het vorig jaar sloot met een nadeelig saldo."

»Maar, Dominé!" — luidde het — »een genootschap, dat meer uitgeeft, dan het kan bestrijden — is dat niet *verkwisten?*"

»Mijnheer!" — herneemt H. — »de zending vraagt: wat moet gedaan voor het godsrijk? — en het geld? — zij moet vertrouwen, dat zal volgen, zoolang er Christenen zijn, die geld hebben — maar zij bedriegen zich in die geen geloof hebben en de liefde missen." — Maar de rijke Mijnheer, die geen tijd had voor godsdienstige lectuur, wel voor roman en werken van smaak, heeft op zooveel in te teekenen, het kon er niet af. — Karig was onlangs eveneens zijne bijdrage voor eene arme weduwe in den uitersten nood — en het concert, waarvan men zoo groote verwachting heeft, telt hem onder de eerste teekenaars!"

Genoeg; zijn er niet de zoodanigen? En zijn ze er — dan doen ze ook mede — levende in den tijd en met den tijd — zijn dat verkwisters? Hebben wij niet gevonden, dat het verkwisten van tijd is, van goed, en van wat niet al, zoo het

gebruik niet beantwoordt aan het ware en hoogste doel? Ik vraag u, wat is 's menschen waar en hoogste levensdoel?

Hoe wij ons, ten derden, kunnen wachten voor de zonde der verkwisting?

Zijn er in de omstandigheden van onzen tijd gevaarlijke klippen, waarop velen stranden — klippen, verborgen voor het oog — de stuurman, die kompas, zeekaart, sextant en dieplood heeft, zal ze mijden en de lading naar de bestemde haven overbrengen! De Christen heeft al, wat hij behoeft, om zich te wachten voor misbruik — om te strijden tegen de zonde — om zich te oefenen in den strijd — om zich en de wereld te heiligen in navolging van Hem — die, toen Hem de verzoeker al de koningrijken der wereld voorspiegelde, sprak: »weg van mij, Satan! God zult gij aanbidden en Hem alleen dienen." Navolgers van dezen Voorganger, dien gij uwen eenigen Meester noemt, u zou mannelijke kracht, moed en zelfstandigheid ontbreken, om het hoofd te bieden aan de geldzucht en de verleiding tot genot? (*) Keert nadenkend tot u zelven in en schouwt om u henen, of gij ook ongemerkt reeds op de gladde baan der verkwisting zijt vervallen! Vraagt,

---

(*) Wij kunnen ons niet onthouden hier de navolgende woorden in te lasschen, welke wij overnemen uit het Volksblad, uitgegeven door „De Vriend van Armen en Rijken", 8 Febr. j.l.; het is oorspronkelijk geschreven in een Duitsch Handelsblad:

„De onpartijdige en dieper zoekende aanschouwer ziet in de geweldige crisis, die niet alleen Hamburg, maar ook de geheele handelswereld schokte, meer dan eene tijdelijke verstoring der handelsrelatiën van het oogenblik. Als die twee magtige hefboomen onzer eeuw, de associatie en het crediet, in zoo onvergeeflijke mate misbruikt worden, als thans in zoovele landen het geval is, dan kan een gematigde, gezonde toestand niet daargesteld worden, dan tegen eenige opofferingen van den kant van hen, wier uitspattingen het kwaad te weeg bragten.

„De hebzucht moet binnen behoorlijke grenzen gebragt; de vurige dorst naar genietingen, die reeds, bij het geperfectioneerd crediet-systeem onzer eeuw, zoo menig koopman de grenzen der voorzigtigheid deed overschrijden, die moeten overwonnen. Bezadigdheid en zelfbeheersching moeten de plaats vervangen van de toomelooze winzucht." Wij mogen hier met den Nederlandschen berigtgever er bijvoegen: „dat alzoo de waarheid van het Christendom door de werken der wereld wordt bevestigd. *Zelfzucht* is niet alleen de zonde in het licht van het Christendom, maar ook het grootste kwaad in de handelswereld."

welke uwe roeping — uwe bestemming is — wat voor u het schoonste en beste doel des levens? — Rust niet voor gij 't antwoord hebt gevonden. — Het is duidelijk genoeg in 't heilig Evangelie gezegd. — Gij moet als redelijk mensch, daarnaar leven, gedrag, tijd en goed, ligchaam en geest inrigten — dan zult gij worden gewaarborgd voor de zonde der verkwisting — voor de verleiding dezer eeuw!

Wat wij eindelijk kunnen bijdragen tot genezing van den verkwistenden tijdgeest?

Naauwgezet in alles, moeten wij in geen opzigt *verkwisters* zijn. — Doen wij zelven niet mede — dit is reeds veel; want wij zijn leden van de maatschappij; zorgen wij maar voor ons aandeel — elk lid oefent zijnen invloed uit. Zijn wij ieder op ons zelven waakzame tegenstanders en geene ijverige medewerkers. Wat vermogen wij niet door gemeenschappelijke kracht? Ieder onzer spreke en handele, tot wering dezer verkeerdheid, zooveel hij vermag!

Zorgt gij vooral, hoofden des gezins! voor eene godsdienstig zedelijke opvoeding uwer kinderen en onderhoorigen, als goede stuurlieden en kapiteins van het schip — waarbij ik uwe huishouding vergelijk — het dobbert op de wereldzee en de Zuid-Wester waait. Zij zullen later hun schip wel leeren dirigeren, zoo zij maar van u hebben geleerd het roer te hanteren en de ware zeemanskunst gebruiken. Uwe roeping is ze met degelijke beginselen te doortrekken — uw voorbeeld moet hun voor den geest zweven. Zoo leeren ze de klippen vermijden en den noodstorm ontwijken of trotseren — schip en lading zullen behouden blijven!

Noodig is het, dat de beginselen worden wederstaan, dat de aanleiding worde voorkomen! Toetsen wij gedurig onze stelregels en prenten wij ze diep in onzer kinderen harten. Ik bedoel de zoodanige: »vraagt bij alles, of gij u het goede doel bewust zijt? — of gij niets drijft in strijd met uwe Christelijke roeping? Koopt niets, waarvoor gij het geld niet gereed hebt! Springt niet verder, dan uw pols reikt! Begeeft u in geene speculatiën, welke uw vermogen overtreffen! Laat niets verloren gaan! Gaat alles zelf na! Regelt zoo de uitgaven naar de inkomsten, dat nog altijd iets overblijft voor onvoorziene uitgaven! Wint geld op eerlijke wijs, zooveel gij kunt, en besteedt het zoo goed mogelijk! Verarmt niet naar

den geest naar mate gij rijker wordt! Geniet met een rein hart en acht het geestelijk genot als het eenig waarachtig genot!"

Maar door zoovele stelregels te geven, zou ik u slechts vermoeijen. — Wat baten regels en wetten, als de tijdstroom zoo magtig is? Wie zal tegen den stroom opzeilen? In Rome werden eertijds ook wetten gegeven tegen de toenemende weelde en verregaande verkwisting — niets baatte. *De lex Orchia*, waardoor de kosten der gastmalen werden beperkt, het getal gasten en de spijzen werden bepaald, hielp evenmin als eene later volgende wet, de *lex Fannia* tegen de verkwisting werd gehoord. Die van DIDIUS, hoezeer over gansch Italië uitgestrekt, kon het kwaad ook al niet keeren. Hoe meer wetten, te hooger steeg de verkwisting — zij spotte met alle wetten. In het *Handelsblad* van 8 December j.l. las ik: »De jongste brieven uit Konstantinopel melden, dat men ook aldaar de noodzakelijkheid gevoelt, om tegen de weelde, vooral bij vrouwen, te velde te trekken. Vele huisgezinnen geraken ten val door deze pest, maar het geneesmiddel is moeijelijk te vinden. Men verzekert, dat eene *broederschap* tegen de weelde is gevormd, waaraan reeds velen zich verbonden hebben." — Wat raad dan? Zal ik u ook, in onze eeuw van genootschappen, het voorstel doen tot oprigting en deelneming aan eene nieuwe vereeniging, tot beperking der verkwisting? Ik houd mij aan het eene, oude, algemeene, beste genootschap, waaraan gij u met mij op de plegtigste wijs tot leden hebt verbonden. Vrienden! tegenover de *stof* stel ik *geest* — tegenover de *wereldmagt* stel ik *Gods kracht* — tegenover de *zonde* plaats ik CHRISTUS. — De *geest* kan en zal de stof beheerschen! — *God* alleen zult gij dienen en Hem de wereld heiligen — CHRISTUS is de eenige Overwinnaar van alle zonde — de weg, de waarheid en het leven! — Over het geheel heeft de verkwisting nooit bij Christenvolkeren dat vreeselijke karakter aangenomen als bij de Heidensche. Voortplanting der Christelijke godsdienst in geest en waarheid — ik weet geen beter, zekerder, waarachtiger waarborg tegen elke ondeugd, iedere verkeerdheid. — Zijn wij, wat wij heeten, en worden wij gedurig beter, wat wij zullen zijn — *Christenen in geest en waarheid* — dan stellen wij ons tegen den zondigen wereldgeest en vreezen hem niet! — Één juichtoon bemoedigt allen, die éénen Heer en Meester erkennen — en dezen als hunnen Heer en hun

eenig Hoofd vereeren! — Mogt hun soms de moed ontzinken, op nieuw zal hen de zegekreet van den oversten Leidsman bezielen — de zegekreet, welke door de gelederen zijner vereerders weêrklinkt, als met eenen electrieken vonk de verlamde krachten herstelt, de verslapte handen opbeurt, den strijdlust hernieuwt — het is de zegekreet aangeheven schier onder het kruis, welke de gewaande zegepraal der wereld doet verstommen — het is de zegekreet der eeuwen, welke van de wereldoverwinning door het kruis getuigen — deze zegekreet zal en moet ons allen bezielen en tot geestdrift ontvlammen — zij luidt: *„Hebt goeden moed — Ik heb de wereld overwonnen!"*

Dronrijp.

ORSINI.

'tIs nacht! — een droeve nacht! — geen sterren aan den hemel,
De maan omhuift het hoofd! — Nu slaapt het wuft Parijs! —
Neen, 't waakt! — de straten door kruist zich het volksgewemel,
Als klonk in 't nachtlijk uur een stem in 't rond: verrijs!
Hoort gij dat dof geraas, het murmlen veler stemmen?
De ontstelde burgerij, door magt noch woord te temmen,
IJlt voort naar la Rocquettes plein;
Is 't eeuwenoud Parijs, van uit zijn catacomben,
Bevolkt door schim bij schim, gerezen uit die tomben? —
Of spookt een schrikbeeld door elks brein?

Als op het donker vocht, voortkabb'lend langs de steenen
Der stalactyten grot, door zon noch maan begroet,
En slechts door 't walmend licht der toortsen schaars beschenen,
Dat bloedrood weêrkaatst in dien vloed:
Zoo sprankelt op den stroom der burgers, staâg aan 't zwellen,
(Een woelende oceaan van hoofden, niet te tellen!)
De roode schijn der pektoorts af!
Ginds rijst een rots in zee, een tweetal reuzenarmen
Van ruwen vorm omhoog. Hoe? smeeken ze om erbarmen? —
Neen, ze oopnen zich tot gapend graf.

'tIs GUILLOTS kunstgewrocht, de schrikbre guillotine,
Nog klinkt de hamerslag met dof en bang geklop,
Straks daalt als van den Alp de plettrende lawine,
Het flikkrend moordmes van den opgebouwden top!

In 't rond staan zij, om 't volk geschaard bij duizendtallen,
De krijgers in 't geweer, onwrikbaar ijz'ren wallen.
En zie — daar naakt de dageraad! —
Met huivring schijnt de zon door 't ochtendgraauw te breken,
Want op deez' dag des bloeds zal zich de menschheid wreken,
En volgt de straf de gruweldaad!

Ze is weêr vermeêrd, de rij der koningsmoordenaren,
Ach, dat die gruwelreeks zoovele namen telt:
ORSINI, PIERI, die zich naast FIëSCHI scharen,
Zij oogstten ééne schande op 't zelfde bloedig veld!
Nu nad'ren zij 't schavot als brandpunt aller oogen,
Wat optogt! — Barrevoets en langzaam voortgetogen,
Omhult hen 't lang en harig kleed;
't Is wit, des onschulds kleur, een beeld van vroeger dagen,
Maar thans bemorst met bloed, — wisch 't af! — o ijdel vragen
Aan hem die zooveel euvel deed!

De menschheid schuwt uw blik, de grond deinst voor uw voeten.
't Is wèl! — een sluijer dekt uw marmerbleek gelaat,
Kniel neêr, ORSINI, kniel! — tot bidden, weenen, boeten,
Rampzaal'ge, die Euroop deed siddren door uw daad.
Dit is de ontknooping dus van 't drama van uw leven,
(Hoe anders, dan aan 't stuk in Leicester-square gegeven!)
De lauwer dien de misdaad biedt;
La Pelletière's straat blijft tegen u getuigen,
Gij hoort het menschdom luid bij uw onthalzing juichen,
En evenwel — gij wankelt niet?!

Gij wankelt niet? — Gereed voor 't aangezigt te treden
Van Hem, die eeuwig heerscht, als aller Heer en God!
Gij, die volhardt in 't kwaad, Zijn paden hebt vermeden,
Gezondigd tegen Zijn gebod?
Keer u tot Hem, te lang beleedigd en vergeten,
Ach, dat uw veege ziel zich losrukk' van de keten,
Die haar geboeid heeft en verlaagd!
Één voetstap, dan knielt gij, die nimmer hoofdman duldde,
Voor God, die van 't begin 't Heelal als Heer vervulde,
En die u voor Zijn vierschaar daagt!

Het doodsein klinkt, — het mes ploft als een bliksem neder, —
ORSINI's hoofd rolt weg, — en voor Gods regterstoel
Belijdt zijn ziel haar schuld, — Hem blijv' het oordeel weder,
Die hart en nieren proeft en oorzaak kent en doel! —

U, dwaalgeest, aangegord voor een onedel strijden,
Zien wij, als Christnen, na met innig medelijden,
En slaan uw somber leven gâ:
Gij waart uw droombeeld trouw, mogt ook de huurling beven,
En 't is uw jongste snik, in 't stervensuur gebleven:
Viva, viva l'Italia!

Dat was uw hersenschim, het wit van 't rustloos jagen,
Bevrijding van dat schoon, maar diep gezonken oord;
Ellendige, de boei, door priesterdwang geslagen,
Wordt niet geslaakt door vorstenmoord!
Wel werdt gij opgevoed in de oefenschool van 't lijden,
Maar, wee u, dat ge u zelf niet leerdet te bestrijden:
En onkruid zaaidet langs uw pad!
Gij roept: „Mijn vader werd gevonnisd en vergeten,
Mijn bede om hulp, om regt, om vrijheid werd versmeten,
Door hem, die ons met voeten trad!

„Toen 'k vocht voor regt en wet, des Oostenrijkers benden
Bestreed, den vreemd'ling stout van onzen grond verdreef,
Won hij den kamp, en thans! — nog voel ik om mijn lenden,
Den boei gesmeed door 't woord der bloedwet, die hij schreef;
Van grens tot grens gejaagd, gekerkerd of gebannen,
Dreef mij Italiën's beul, tot eindloos zamenspannen,
Ik vloek zijn vuige slavernij,
Ik hijg naar vrijheid, 'k heb de tranen van mijn vader
Als alsem ingeslurpt, dat rondkruipt door mijn ader,
'k Ben vijand van de Maatschappij!

„Vraagt gij, waarom ik 't oog op Frankrijk had geslagen, —
Des keizers leven vroeg? — Een weldaad waar' die moord,
De vroegre vrijheidsman, tiran door list en lagen,
Heeft immers onze bede in wapenklank gesmoord!
Hij houdt met ijzren arm, en toch met vrees, de teug'len,
Hij knot der dagbladpers de naauw ontplooide vleug'len,
De vrijheid stuiptrekt aan zijn voet!
't Scheen mij een grootsche taak, bij 't luide vreugdeschettren,
Dien heerscher zonder regt den schedel te verplettren,
Zijn meineed wrekend in zijn bloed!"

Zwijg, onmensch! sprak u nooit een teêrgeliefde moeder,
Van CHRISTUS aan het kruis, die boette zonder schuld,
Van 't kostlijk woord van vrede: uw vijand zij uw broeder!
Van Hem, die d'ergsten smaad lankmoedig heeft geduld? —

't Waar' eed'ler moed geweest, ORSINI! stil te treuren,
Te hopen op den Heer en 't goede na te speuren,
Dat Hij ons ter vertroosting geeft;
Wie wijdde u tot de taak, vermetel heen te snellen,
Gods raadsbesluit ten trots, gezalfden neêr te vellen,
Wien Hij 't gezag geschonken heeft?

Toen gij, het zwerven moê, Brittanje mogt betreden,
En 's boezems vrijheidszucht in 't eind' bevredigd vondt,
Waarom toen niet met kracht gebroken met 't verleden
En 't heilzaam balsemvocht gedruppeld in de wond?!
Wanneer gij, arme dwaas! in mijm'ring waart verzonken,
Heeft u, den dwang ontvloôn, dan nimmer toegeklonken:
„Denk aan de toekomst en houd stand!"
Vond uw omfloerde blik dan nooit: „Gij zult niet dooden!"
In vurig schrift gemaald, het strengste der geboden,
Gods vingerwijzing aan den wand!

. . . .

God waakte! — ORSINI's arm werd op diens wenk weêrhouden,
Het sluw gesmeed komplot versloeg den keizer niet,
Het denkbeeld reeds baart angst, wat rampen volgen zouden,
Lag hij ontzield, die koen op Frankrijks troon gebiedt,
Dan stroomde, als 't kwetsend schroot uit glazen projectielen,
Die plotsling losgebrand, verminkten waar zij vielen,
Als vuurdoop langs Europa's grond.
Een vloed van jamm'ren, door geen menschenhand te stuiten,
Weêr trad dan 't rustloos volk het enge perk te buiten,
En bragt verschrikking in het rond!

NAPOLEON, zie toe! — Nog blijft uw toekomst donker,
Het diep verdrukte volk zweeg toen ORSINI viel,
Waak! dat was profecij! — Het diamantgeflonker
Omhult de slavernij voor 't oog, niet voor de ziel!
o Wiss'ling van het lot, u kenschetst één verleden,
Eens hebt ge aan 's vaders zij de tirannij bestreden,
Den zoon velt gij als vijand neêr!
Hij heeft regtvaardig loon voor 't schandlijkst feit ontvangen,
Gij troont in een paleis, van purp'ren dosch omhangen,
Hem afschuw! glorie u en eer!

Vermorzeld werd de slang, die ge om uw troon zaagt sling'ren,
Maar luister naar die wenk, verval der volkren wensch;
Europa's evenaar houdt ge in genepen ving'ren,
Wat torscht uw schouder veel! wees wijs, wees goed, o mensch!

Leer Frankrijk schreê voor schreê de vrijheid te waarderen,
En trek den toom niet aan, want al te streng regeren
Bereid de revolutie voor!
Gij tuchtigt thans uw volk voor 't roek'loos troonen breken,
Doch, sla 't geschiedboek op, 't weet bloedig zich te wreken,
Hoor naar die lessen, Keizer! hoor!

ORSINI is niet meer! Zijn lijk, o smartgevoelen!
Rust ver van 't schoone land, tot zonde toe bemind,
Daar zingt het golfgeklots, zijn beeld bij 't rustloos woelen,
Zijn droeven lijkzang bij het huilen van den wind!
Geen spoor van hem verblijft, — vernietigd zijn die trekken,
Tot bij het nageslacht blijft hij verachting wekken,
Volgt aller vloek den moordenaar!
Want moog' MAZZINI's kroost den armen dwaalgeest heilgen,
Wat zal haar zelf voor 't wis verderf der boosheid veilgen,
Ach, dat zijn dood hun roepstem waar'!

Wel stoft ge op zegepraal, beschaving onzer dagen!
Vol zelfvoldoening werpt ge uw blikken op deez' eeuw;
Hebt ge u den troon gesticht, beantwoordt onze vragen:
Hoe duldt gij voor dien troon ORSINI's moordgeschreeuw?
Hoe lang nog eer Gods woord in aller hart zal gloeijen,
Eer liefde grondtoon wordt en CHRISTUS' rijk zal bloeijen,
Eer gansch de menschheid is gered?
Waakt, broeders! en volhardt het goede na te streven,
De dagtaak afgewerkt, ons door den Heer gegeven,
Hem 't Oordeel en aan ons 't Gebed!

Amsterdam, 30 Maart 1858. W. M. W.

HET KNEKELHUIS.

Zijt gij, mijn lezer! wel eens te Zalt-Bommel geweest? Hoe! is het er u niet bevallen? O, ik zie het al, gij haalt den neus op, omdat het niet zoo groot en zoo welvarend is, als de plaats, waar gij het levenslicht aanschouwdet. Maar heeft u dan die frissche Waal niet toegelagchen; hebben u die breede straten niet aangetrokken, en zijt gij niet ingenomen met die lieve wallen, die getuigden van den smaak van den aanlegger? Doch ik zie het al, gij mist de voorliefde, die ik heb voor de plaats waar ik de genoegelijkste jaren van mijn leven doorbragt. Maar hebt gij er tegen om eenige oogen-

blikken binnen Bommels vest te vertoeven? Ik wil u echter niet spreken van Zalt-Bommel, zoo als het thans is; neen, ik voer u in uwe verbeelding eene halve eeuw bijna terug, en leid u het stadje binnen in het jaar 1813, en wel in de sombere dagen, die den 14^{den} December van dat voor het gansche Vaderland en ook voor Zalt-Bommel zoo zorgvolle jaar voorafgingen.

MOLITOR de Fransche Generaal, wiens bloeddorstige benden in Woerden het bekende bloedbad aangerigt, en daardoor Nederland met angst en ontzetting vervuld hadden, was met zijn hoofdkwartier uit Utrecht naar 's Hertogenbosch getrokken, en had in Zalt-Bommel eenige honderd man achtergelaten onder het bevel van den Generaal JANSSY, die hem tegen de aanrukkende Pruissen en Russen dekken moest. Die achtergebleven manschappen, de plunderaars van Woerden, bestonden voor het grootste gedeelte uit pupillen, of knapen uit de Godshuizen gehaald en voor de krijgsdienst opgevoed, die dus zonder ouders en betrekkingen, en door geene banden aan de maatschappij verbonden, aan eene onverschrokkenheid, die dood noch gevaren telde, een overmoed paarden, die zich aan niets stoorde. Den roof, in Woerden gestolen, voerden zij met zich; en deed het gezigt hiervan bij vele Bommelaars de vrees ontstaan, dat er weinig noodig zou zijn, om de tooneelen van bloedstorting en plundering, daar voorgevallen, hier te herhalen, het uitzigt van velen, en de bedreigingen door sommigen geuit, scheen de gegrondheid van zulk eene vrees te bevestigen. Wel waren er onder de officieren enkele Hollanders van afkomst, maar juist daarom waren zij in groote verdenking bij hunne onderhoorigen; terwijl de opperbevelhebber JANSSY, een Franschman van afkomst, zich in zijne gestrengheid had doen kennen, doordien hij een Bommelaar, welke een vlugtenden Franschman eene schuilplaats verleend had, naar de markt liet slepen, en hem op staanden voet zou hebben doen doodschieten, indien de toenmalige maire R. P. DE RUUCK niet krachtig was tusschen beiden gekomen.

Zoo hadden dan de Bommelaars eenige dagen in angstige spanning doorgebragt, toen het gerucht zich verbreidde, dat de Pruissen tot ontzet der stad opdaagden. Weldra werd dit gerucht bevestigd, door de verschijning van krijgsvolk op den dijk aan de overzijde van de Waal. Was de vreugde hierover

algemeen, niemand durfde het echter in het openbaar te toonen; ja, zoo groot was de vrees voor de Franschen, dat velen niet dan fluisterend hunnen huisgenooten de belangrijke tijding durfden mededeelen.

Intusschen zag men met welgevallen, dat de Franschen zich voor hunnen aftogt gereed maakten, en zich op de markt der stad verzamelden. Tegen den avond deed de bevelhebbende officier den Maire bij zich komen, en meldde hem, dat hij dien nacht vertrekken zoude, maar dat hij, bij de minste vertooning van vreugde van de zijde der inwoners daarover zich op hen wreken zoude, en dat hij bij zijn aftogt, buiten de poort stil zou houden, om te vernemen, of hij ook kreten van blijdschap hoorde, in welk geval hij terstond terugkeeren zou, en de stad aan plundering overgeven.

Mogt men later zulk eene bedreiging slechts als dwaze grootspraak beschouwen, welke gekrenkte eerzucht deed uiten, dien avond verwekte zij eene algemeene ontsteltenis, en deed velen hunne kostbaarheden op verborgene plaatsen versteken. Terwijl nu door dit alles de burgerij in de grootste onrust verkeerde, begreep een der Fransche officieren — ik zal hem TIMMERMAN noemen — maar die als geboren Hollander niet dan gedwongen de vanen van den overweldiger van zijn Vaderland gevolgd was, dat het nu de tijd was, om de kluisters, die hem aan NAPOLEON boeiden, te verbreken. Hij had gedurende zijn verblijf in Zalt-Bommel kennis gemaakt met den oudsten predikant, en twijfelde niet, of men hem daar voor voor het oog der Franschen zou willen verbergen, zoo zij hem vervolgden. Nog vóór weinig tijd had de leeraar zijn diepen afkeer van het Fransche bestuur uitgesproken; hij mogt dus zeker zijn, dat hem daar geen toevlugtsoord zoude geweigerd worden. In die hoop steeg hij van zijn paard, en verzocht zijn buurman het even vast te houden, daar hij nog iets in zijn kwartier vergeten had.

Of men door de donkerheid van den nacht zijn vertrek niet bespeurde, dan of men geene achterdocht omtrent TIMMERMAN koesterde, durf ik niet zeggen; genoeg, men liet hem gaan, en weldra bevond hij zich, zonder door iemand opgemerkt te zijn, ten huize van gezegden leeraar. Zijne komst baarde niet weinig ontsteltenis, vooral toen hij zeide de Franschen ontvlugt te zijn, en daar eene schuilplaats te zoeken, in geval

dat men hem vervolgen mogt. De predikant, hoe goedhartig anders en medelijdend, weigerde hem op stelligen toon zijn verzoek. »Was ik alleen" — zeide hij — »ik zou u geene schuilplaats ontzeggen; maar mijne vrouw en kinderen mag ik aan zulk een gevaar niet blootstellen." — TIMMERMAN beweerde, dat dat gevaar zoo groot niet was. »Geen der Franschen" — sprak hij — »durft zich van de markt verwijderen; het uur van het vertrek zal zoo slaan, en JANSSY is zeker onderrigt, dat de Pruissen, die aan den overkant van de Waal liggen, dezen nacht de rivier oversteken om hem aan te tasten, hij durft dus niet langer toeven, en zal, om één officier, zich zelven, en al de zijnen niet in gevaar stellen." TIMMERMAN voegde bij zijn spreken de dringendste smeekingen, maar het baatte altemaal niets, en de predikant hield vol in zijne weigering. Bewogen met den toestand van den ongelukkigen vlugteling, bood nu de dienstmaagd van den leeraar zich aan, TIMMERMAN naar hare ouders te brengen, welligt dat die het wagen zouden, hem te verbergen. TIMMERMAN greep dit met blijdschap aan, en beiden begaven zich op weg, maar met geen gelukkiger uitkomst; ook hier vreesde men de wraak van den Franschen bevelhebber; en noch de aanbieding van zijn gouden horlogie, noch eenige andere belofte waren in staat, die vrees te overwinnen. »Dan ga ik met u weder terug" — zeide TIMMERMAN tot de meid — »en moet de leeraar mij verbergen; hij zal mij toch niet in de handen der Franschen doen vallen." — TOONTJE uitte wel hare vrees, dat haar heer het niet doen zoude, maar TIMMERMAN liet zich niet gezeggen. Stilzwijgend wandelden zij naar het huis van den leeraar; hun weg geleidde hen langs de kerk; juist naderden zij het knekelhuis, toen TIMMERMAN tot zijne geleidster op angstvollen toon zeide:

»Wat moet ik beginnen, indien uw heer volhoudt mij eene schuilplaats te weigeren?"

»Dat weet ik waarlijk niet" — antwoordde zij — »en toch" — voegde zij er bij — »vrees ik zeer, dat hij het doen zal. Maar" — hernam zij op eens — »daar schiet mij wat in, spring hier in het knekelhuis, daar zullen zij u niet zoeken."

Doch wat is een knekelhuis? zullen misschien sommigen mijner lezers vragen. En het is immers een bewijs van voor-

uitgang, dat die gedenkteekenen van middeleeuwsche ruwheid velen in den tegenwoordigen tijd onbekend zijn. Een knekelhuis noemde men de bewaarplaats van menschenbeenderen. In vroegeren tijd, toen men in de kerken of in den hof, onmiddellijk aan de kerk grenzende, begroef, werden die graven, bij de beknoptheid der ruimte, tusschenbeide geledigd, en die beenderen dan in een zoogenaamd knekelhuis bewaard. Daar lagen zij op en door elkander, aan weêr en wind, en den moedwil van elken knaap, die er inklauteren wilde, blootgesteld. En wien het thans ergeren mogt, te denken, dat men weinig eerbied betoonde voor het gebeente der voorvaderen, de toenmalige regering der stad, of het kerkbestuur, bekreunde zich daar weinig om. Die knekelhuizen vond men veelal, gelijk hier in Zalt-Bommel, tusschen de uitstekende beeren, welke het dak der kerk steunden, en bestonden gewoonlijk in een muurtje van zes of acht voet hoogte tusschen deze beeren in gebouwd.

»Brrr! in het knekelhuis" — hervatte TIMMERMAN — »neen, dat niet, levend bij de dooden, wie zou dat durven?"

»Ben jij een man, een soldaat! wou je dan morgen liever bij de dooden rusten, als de Franschen je hebben doodgeschoten? kom, klauter er maar gaauw in, ik zal je een beentje geven."

»Op mijn woord, ik durf niet. Zoudt gij het durven?"

»Ik? dat doet er niets toe, mij willen de Franschen niet doodschieten. Maar jij, je bent een laffe kerel. De dominé neemt je stellig niet in huis. Is het dan niet beter in het knekelhuis dan doodgeschoten? kom talm maar niet; wie weet of ze er al niet aankomen om je te zoeken. Heusch, laat ik je maar eens helpen."

TIMMERMAN talmde nog een weinig, maar op herhaalde aandrang van TOONTJE klauterde hij langs haar schouder naar boven, en zat in het knekelhuis. TOONTJE spoedde zich naar huis met de belofte van TIMMERMAN te komen waarschuwen, als de Franschen weg waren. Daar zat hij dan in het knekelhuis. Hij kon niet laten eens rondom zich te voelen, want om te zien was het te donker. Eene kille huivering voer hem door de leden, toen hij overal op schedels en beenen tastte. Een oogenblik dacht hij er over, er weêr uit te springen; maar juist, terwijl hij de deur der pastorij hoorde toedoen,

waar TOONTJE ingegaan was, en die schuins over het knekelhuis stond, meende hij aan de andere zijde van het kerkhof eenig leven te hooren. Hij luisterde met ingehouden adem; duidelijk vernam hij het getrappel van paarden. Hij begreep, dat men hem kwam zoeken. Terstond haalde hij zijne pistolen uit, en spande den haan, vast besloten zijn leven ten duurste te verdedigen. Al meer en meer naderde men het knekelhuis. Het waren twee gensd'armes; hij hoorde hen spreken; duidelijk noemden zij zijnen naam. Zij waren zoo digt bij, dat hij hen herkende aan hunne spraak. Zijn hart klopte onrustig, terwijl een ernstig gebed uit het volle hart ten Hemel opsteeg. De gensd'armes reden langzaam voort, alsof ze in elken hoek der kerkbeeren hem zochten. Eindelijk naderden zij het knekelhuis. Zij stonden stil; TIMMERMAN verwachtte elk oogenblik hunne hoofden boven den muur te zullen zien uitkomen; en hij wenschte voor zijne oude makkers, dat zij het niet deden, want hij had hen zeker een kogel door den kop gejaagd. Maar hij zag niets dan de flikkerende sterren, die hem bemoedigend schenen toe te lagchen. Na een oogenblikje gestaan te hebben gingen zij weder voort. Hij telde hunne voetstappen; daar stonden zij weder stil; zij spraken zamen, zij kwamen terug. Het angstzweet liep TIMMERMAN van het voorhoofd. Op nieuw stonden zij stil voor het knekelhuis.

»S........" — zei de een, op fluisterenden toon, als boezemden de doodsbeenderen hem vrees in — »kijk jij er nu maar eens in."

»Ik?....... In het knekelhuis kijken; ik bedank je......"

»Waarom keer je dan om......?"

»Wel *jij* zoudt het doen...... en nu ben je *poltron*......"

»*Poltron?!*......"

»Bang dan voor TIMMERMANS pistolen......?"

»Bang? dat weet je wel beter...... maar zoo'n knekelhuis!......"

»De dooden schieten toch niet?......"

»'t Kan wel wezen, ik kijk er niet in......"

Zoo spraken zij nog eenige oogenblikken, de een den ander zijne bangheid verwijtende, terwijl TIMMERMAN in de angstigste verwachting den afloop van hun onderhoud verbeidde. De

bijgeloovige vrees voor het verblijf der dooden hield echter de overhand.

Nog eenige uren zat TIMMERMAN in de bangste onzekerheid in zijne sombere schuilplaats, toen hij de schel der andere pastorij, niet ver van de eerstgenoemde, op hetzelfde kerkhof gelegen, hoorde overgaan. Hij luisterde met groote inspanning, de deur werd geopend. Hij bewoog zich niet, om te scherper te kunnen hooren. Nu vernam hij verscheidene stemmen, maar hij kon niet onderkennen of men Hollandsch dan Fransch sprak, en wist dus niet of het vrienden dan vijanden waren; of hij te hopen dan wel te vreezen had. Het werd weder stil. Een korte poos daarna hoorde hij dezelfde deur weder openen. Weldra meende TIMMERMAN weder voetstappen te hooren, die het knekelhuis naderden. Het was of zijne vrees verdween. Hij stak zijn hoofd boven den muur; maar het was nog donker, hij kon dus slechts eene lange gestalte onderscheiden. Toen ze vlak voor hem was, meende hij een welbekend kuchje van den jongsten leeraar te onderkennen.

»Zijt gij het, Dominé?" — klonk het uit het knekelhuis.

»Ik ben het!" — was het wederantwoord na eenig toeven, zeker door het vreemde van de plaats waaruit die stem kwam, veroorzaakt — »maar wie zijt *gij?*

»TIMMERMAN! ik ben de Franschen ontvlugt, en heb mij hier voor de gensd'armes, die mij vervolgden, stilgehouden."

»O! dank dan God, gij zijt vrij, de Franschen zijn afgetrokken!"

Of TIMMERMAN dit werkelijk deed, omdat hij de reddende hand Gods in het hem gebeurde opmerkte, weet ik niet. Maar ik hoop voor mijne lezers, dat zij het met mij veronderstellen, en dat die veronderstelling voortvloeit uit de herinnering hunner levendige dankbaarheid bij de ervaring van Gods reddende en bewarende liefde.

EENE KLEINE KARAKTERISTIEKE TREK VAN *VAN DER PALM.*

Het is bekend, dat de uitstekende man, wiens naam hierboven genoemd is, nooit eene zoogenaamde *Anti-kritiek* op recensiën zijner geschriften gaf en daarvan zoowel uit den aard

van zijn karakter, als om andere redenen afkeerig was. Hij trok zich ongegronde of hatelijke aanmerkingen niet aan, achtte zich in nederig gevoel van eigenwaarde daarboven verheven, en liet aan het oordeel van het geleerd en beschaafd publiek gerustelijk het oordeel over, daarbij tevens denkende aan het oordeel der nakomelingschap. Hij ignoreerde echter die aanmerkingen niet (*), gelijk vele hedendaagsche schrijvers de gewoonte hebben, die zelfs bij gegronde teregtwijzingen, driest hunne meening volhouden en voortgaan, alsof er niets tegen hun gevoelen ingebragt of te zeggen was, maar VAN DER PALM trok van gegronde, humaan voorgedragene aanmerkingen partij, om er in 't belang van kunst, wetenschap en godsdienst voordeel mede te doen. — Intusschen kwam mij o. a. in het meesterwerk zijner geschriften, zijn SALOMO, wel eens iets voor, waaruit het blijkt, dat hij ook op onjuiste beoordeelingen hechtte, maar om met een enkelen trek zijne opvatting tegen degenen, die hem ongegrond te regt wilden wijzen, te handhaven.

Eene enkele proeve, die hem geheel doet kennen in den hem eigenen eenvoudigen, duidelijken stijl, in zijn fijn en bondig oordeel, en eenigzins sarkastischen geest, wil ik hier mededeelen, op welke proeve, zoo ver ik mij herinner, het publiek nimmer is opmerkzaam gemaakt. Ik ontleen deze uit zijne verklaring van *Spreuken* XIV: 4ª: „*Als er geen ossen zijn, zoo is de kribbe rein.*" Hij merkt hierbij het volgende aan: „De natuurlijke en eenvoudige zin dezer woorden is: *die geen vee heeft, heeft een schoonen stal:* want de *kribbe* vervangt hier den ganschen *stal*, en alles wat in en aan denzelven *schoon* moet gehouden worden. Ik zeg de *kribbe;* ik weet wel, dat velen op het voetspoor van SCHULTENS, dit woord door *dorschvloer* willen vertaald hebben, doch de eerstgenoemde beteekenis, die het gezag der oude overzetters vóór zich heeft, bevalt mij beter, en in de bekende plaats *Jes.* I: 3 komt de *dorschvloer* in het geheel niet te pas, want wat heeft *de ezel* daarmede te maken?"

Hierbij maakt de scherpzinnige man de volgende korte aanteekening:

(*) Zie o. a. de Voorrede voor het I^e en IIe Deel zijner *Leerredenen*. *Amsterdam*, *bij* ALLART.

»Ik herinner mij evenwel, in eene beoordeeling van mijnen JESAIAS gelezen te hebben, dat ik daar ter plaatse *dorschvloer* had behooren te vertalen."

Het behoeft geene aanwijzing, welk eene scherpe en krachtige, maar tevens vernuftige en fijne anti-kritiek in deze korte woorden vervat is, die zijnen beoordeelaar uit 't veld slaat en dien beschamend ten toon stelt.

A. 12 Febr. E. B. S.

COMMANDITAIRE VENNOOTSCHAP EENS SCHRIJVERS.

Nooit heeft eenig mensch ter wereld zoo veel geschreven, als de beroemde of beruchte (hoe wilt ge?) ALEXANDRE DUMAS. Sedert 1826 zendt hij onophoudelijk zijne werken in de wereld, gelijk een stoomschoorsteen stoomwolken uitblaast. Hij leverde proza en poëzij, tragoedies en vaudevilles, romans en reisbeschrijvingen, geschiedenis en dichting, schoone en afschuwelijke, groote en kleine werken. Men kan gerust zeggen, dat AL. DUMAS voor alle Fransche theaters stukken, voor alle tijdschriften bijdragen, voor alle dagbladen *feuilletons* heeft geleverd. Vooral sedert het in de mode kwam, dat de dagbladen, in het zoogenaamde *Feuilleton*, novellen en romans opnamen, legde hij zich op het fabrikaat van dit zoo gewilde artikel met ijver toe, en de redacteuren waren even vlug om hem te bederven, als hij bereid was, om zijne stukken steeds slechter te maken. Het was dan nu ook meest *aangenomen werk*, en droeg daar al de sporen van, hoe goed het ook betaald werd. Alleen van zijne romans zag ik onlangs meer dan 60 titels, allen werken van minstens 6, en meestal 15 van die — maar al te bekende — kleine deeltjes. En dat waren ze nog op verre na niet alle, terwijl zijne dramatische en poëtische werken (hoewel kleiner van omvang) niet minder talrijk zijn. Daarbij liet hij het ook, vooral van 1839 tot 48, reisbeschrijvingen regenen, allen van landen, die hij zelf bezocht had, of althans in verbeelding. Natuurlijk smeet hij zijne eigene *Mémoires* ook op het papier.

Hoe kan één man zooveel schrijven, daar boeken toch niet fabriekmatig en door tal van arbeiders gemaakt kunnen worden? Men heeft wel eens eene spotprent op deze fabelachtige

productiviteit gemaakt, waar DUMAS voorgesteld werd, als aan beide handen en voeten met schrijfpennen gewapend. En, had hij alles zelf moeten schrijven, wat op zijn naam is uitgekomen, dan had hij zulk eene tetragraphische natuur wel noodig gehad. Maar het was reeds lang bekend, dat hij op andere wijze zich wist te verdubbelen. Even als men in den handel voor uitgebreide zaken compagnieschappen en vennootschappen aangaat, zoo deed hij in het letterkundige. Volgens eene mode, die in Frankrijk nog al algemeen is, gaf hij vele werken in het licht met dezen of genen medewerker, en hoewel zijn naam dan altijd aan het hoofd van de firma stond, zal het meeste wel niet uit zijne pen gevloeid zijn. Bovendien maakte hij ook ongetwijfeld een ruim gebruik van eene andere vrijheid, die een schrijver *en vogue* in Parijs zich wel veroorloven mag. Hij leende zijn beroemden naam aan jongere, onbekende schrijvers, en liet hun werk dan voor het zijne doorgaan, en de opbrengst in zijne kas vloeijen, na aftrek van een matig loon. Zulke *commanditaire vennooten* heeft DUMAS er zeker verscheidene gehad, anders zou hij onmogelijk zooveel in bijna alle vakken van litteratuur hebben kunnen leveren.

De voornaamste echter dezer vennooten, die soms *en commandite*, soms in eerlijke compagnieschap met hem gewerkt had, de Heer A. MAQUET, heeft zijnen compagnon onlangs een formeel proces aangedaan, dat niet weinig opzien heeft gebaard in de letterkundige wereld, maar den lezers van DUMAS vrij wat licht in de zaak heeft gegeven. Hoewel nu nog veel onzekers overblijft aangaande andere minder bekende vennooten, men weet nu althans, hoe de zaken tusschen den Heer MAQUET en DUMAS staan. De eerste komt er voor uit, dat hij slechts in 18 romans heeft medegewerkt, en hij is beleefd genoeg, om ze te noemen. Het zijn de navolgende: *Le Chevalier d'Harmental*, *Sylvandire*, *Les Trois Mousquetaires*, *Monte-Christo*, (tu quoque, Brute!) *Vingt Ans apres*, *La Reine Margot*, *La Fille du regent*, *La Guerre des femmes*, *La Dame de Montsoreau*, *La Batard de Mauléon*, *Le Chevalier de Maison-Rouge*, *Les Quarante-cinq*, *Les Mémoires d'un médecin*, *Le Vicomte de Bragelonne*, *Olympe de Clèves*, *L'Ingenue*, *La Tulipe noire*, *Ange Pitou*. — Nu weten wij althans, dat het de Heer MAQUET en niet DUMAS is, dien wij in het genoemde 18tal te

bewonderen hebben. Met die bewondering echter zal die Heer zich tevreden moeten stellen. Zijn eisch van nagenoeg 200,000 francs, voor aandeel in de opbrengst der werken met de DUMAS-*étiquette*, doch van zijne hand, is hem niet toegestaan. De regtbank oordeelde, dat hij alleen aanspraak kon maken op zooveel, als de Heer DUMAS hem voor zijne medehulp toegezegd mogt hebben. Hij is dus als gewoon kantoorklerk en niet als vennoot beschouwd. Misschien echter neemt de Heer DUMAS, om hem te troosten, hem wel mede op het reisje, dat hij thans in eene eigene stoomboot maken zal. Wij hebben reeds gehoord, dat de beroemde polygraphist daarbij ook eene private drukkerij zal medenemen, om al wat hij schrijft dadelijk te drukken. Hierbij kan hij ook wel weder een compagnon gebruiken, om al wat hij denkt — of zou kunnen denken — dadelijk te schrijven.

EEN ONHEILSPELLEND CADEAU.

Wij hebben van het voorgeslacht een tegenzin overgeërfd tegen het ten geschenke geven van messen en andere snijdende werktuigen, en dat wel, dewijl men meent, dat zulks heillooze gevolgen na zich sleept, namelijk de vriendschap tusschen schenker en begiftigde afsnijdt. Ten einde die gevolgen te voorkomen, is het eene gewoonte, dat, wanneer zulk een cadeau wordt aangeboden, hij die het aanneemt eene kleinigheid — meestal een cent — aan den schenker geeft, zoodat mes of schaar alsdan kan heeten gekocht te zijn.

Is er nu iets waars in deze aloude meening, dan twijfelen wij niet of hetzelfde bezwaar doet zich op, wanneer pistolen, geweren, of ander schietgereedschap ten geschenke worden gegeven, wordt alsdan de vriendschap niet afge*sneden*, dan wordt zij stellig afge*schoten*. Zou nu, daar de couranten ons gemeld hebben, dat Keizer NAPOLEON van Koningin VICTORIA een prachtig bewerkt stuk geschut als cadeau ontvangen en aangenomen heeft, en Z. M. aan H. D. Britsche vriendin waarschijnlijk geen cent teruggegeven zal hebben, de Britsch-Fransche Alliantie geen gevaar loopen van spoedig afgeschoten te worden?

D.

ONZE KONINGIN IN FRANKRIJK.

't Is regt streelend voor het nationaal gevoel, tegenwoordig de couranten-berigten uit Parijs te lezen. Ons vaderlandje, dat anders zelden of nooit met al zijne merkwaardigheden in de kolommen der dagbladen genoemd wordt, dan alleen onder de »binnenlandsche berigten" — prijkt nu gedurig om den wille zijner Koningin onder het »buitenlandsche nieuws" — en al wat vereerend en verheffend voor ons is, vinden wij onder de rubriek »Parijs" bijeenverzameld. Nu, wie zal er opkomen tegen het streelen onzer ijdelheid door onze journalisten? Wie zal 't hun ten kwade duiden, dat zij zeker wel eens een belangrijker berigt laten rusten of inkorten, om ons iets van onze Koningin en haar gevolg in Frankrijk meê te deelen? Maar ééne zaak had men eenvoudig moeten verzwijgen. In zeker nieuwsblad leest men: »Een der personen van het gevolg van de Koningin der Nederlanden verzekert, dat H. M. bijzonder tevreden is over het onthaal, dat haar op de Tuileriën ten deel valt, en slechts over ééne omstandigheid minder aangenaam gestemd is. Het schijnt de vorstin namelijk te hinderen, dat men haar in de bladen en zelfs in de officiële kringen »Koningin van Holland" en niet »Koningin der Nederlanden" noemt." Tot dusver onze berigtgever. 't Is inderdaad grievend voor ons te midden van zooveel eerbetoon in onze vorstin aan ons bewezen, zulk eene beleefde betuiging te ontvangen, dat »het koningrijk der Nederlanden" den Franschen bitter weinig belangstelling inboezemt. 't Is om ons nederig te houden.

OPTIMISME VAN BIJBELVRIENDEN.

Den 5den Mei heeft te Londen de 54ste jaarlijksche algemeene vergadering van het Britsche en Buitenlandsche Bijbelgenootschap plaats gehad. De voorzitter heeft bij die gelegenheid meêgedeeld, dat het genootschap met den besten uitslag werkzaam is, waarvoor de getallen duidelijk spreken, want 976,563 afdrukken van de H. Schrift zijn in het laatste jaar uit het binnenlandsche dépôt en 625,623 uit de buitenlandsche dépôts verspreid, te zamen 1,602,187 exemplaren, dat is 84,329 meer dan in eenig vorig jaar. In 't geheel zijn nu door het Genootschap 33,983,946 exemplaren der H. Schrift verspreid.

Wij hebben vrede met deze berigten van vooruitgang, ja, wij verheugen er ons in, al doet ons de ondervinding rekenen: ééne goede Christelijke gedachte op 10 uitgedeelde Bijbels. Wij willen het den vrienden van 't Genootschap ook toegeven, dat de Indische gebeurtenissen niet anders dan heil voor Christendom en Bijbelverspreiding zullen opleveren, maar te beweren, dat de zeer donkere vooruitzigten, welke een jaar geleden bestonden, ter zake van den in O.-Indië uitgebroken opstand, nu reeds *geheel* verdwenen zijn — dat is wat al te kras, heer President!

HOE STAAN WIJ MET HET ALUMINIUM?

Men herinnert zich misschien, dat vóór eenigen tijd door den Franschman SAINTE-CLAIRE DEVILLE een nieuw metaal is ontdekt, dat uit kleiaarde getrokken, van daar den naam *Aluminium* heeft gekregen. Voor het eerst, meen ik, kwam het voor op de Algemeene Tentoonstelling te Parijs in 1855, en het was geconstateerd, dat het verscheidene eigenschappen bezit, die het verre boven andere metalen geschikt maken voor het gebruik. Het is hamerbaar als het zink en driemaal ligter; hard als het ijzer, maar oxydeert niet. Het geeft een zuiveren klank als het beste brons, heeft den glans en bijna de kleur van het zilver, maar slaat niet aan. In één woord: het *Aluminium* kan met voordeel alle tot nog toe gebruikte metalen vervangen. Trouwens, ieder kan dit alles weten, wat reeds bij herhaling door de dagbladen is medegedeeld, en deze keer naar waarheid. Het zijn onder anderen de Heeren BABINET en PAUL DE REMUSAT, natuurkundigen van den eersten rang, wier welbekende namen ons hier borg voor zijn.

Doch het groote bezwaar was tot nog toe, dat, hoe goedkoop ook de grondstof, het chemisch proces, om het te extraheren, te omslagtig was en het metaal dus te duur. In den aanvang kostte het 3000 francs; later nog meer dan duizend het Nederl. pond. Doch nu deelt ons de Heer BABINET mede, dat het reeds voor 300 francs bereid kan worden, terwijl er reeds twee fabrieken, eene te Parijs en eene te Rouaan is. Als het zoo voortgaat, dan kan men er weldra mede ploegen en vechten en alle andere noodige instrumenten van maken.

MENGELWERK.

JOAN VAN PAFFENRODE,

EN

ZIJN TREURSPEL:

DE ONDERGANG VAN WILLEM VAN ARKEL.

De dichter wiens naam boven dit opstel is geplaatst, heeft in het droevige lot van bijna al degenen, die zijne tijdgenooten waren op den Nederlandschen zangberg, moeten deelen, namelijk van thans nagenoeg vergeten te zijn. En die vergetelheid is niet alleen het lot geweest van hen, onze dichters uit de laatste helft der zeventiende eeuw, maar — het zij tot onze schande gezegd — van bijna geheel onze vroegere literatuur. Klein toch is het aantal der Nederlandsche dichters uit vorige eeuwen, wier schriften nog heden ten dage algemeen gelezen worden; niet eens allen die op den naam van dichters van den eersten rang mogen bogen, zijn aan de vergetelheid ontrukt. VONDEL, HOOFT, CATS, ANTONIDES, ja, hunne werken worden nog hier en daar gelezen, maar meestal geschiedt dit uit gewoonte en sleur, of uit een regtmatig schaamtegevoel van ze niet gelezen te hebben. Hoe weinigen echter lezen ROTGANS, SCHERMER, KOOLAARD, en anderen, wier dichtvruchten toch als diamanten van het zuiverste water in den stralenkrans van de geschiedenis onzer letterkunde schitteren? En is het dezen zoo gegaan, wat moet dan wel het lot zijn van hen, die men gewoonlijk met den naam van dichters van den tweeden rang bestempelt? O! het is een onbillijk lot, dat aan onze literatuur van de voorgaande eeuwen is wedervaren! Zij, die, door zooveel schoons te scheppen, den bodem gelegd hebben van wat er schoonheidsgevoel in onze natie te vinden is, die opbouwers en onderhouders geweest zijn van het edelste gebouw, dat ons volk het zijne mag noemen, — van den tempel der taal, — zij zijn voor een groot gedeelte niet eens bij

naam bekend aan het nageslacht, dat thans de heerlijke vruchten oogst van hetgeen zij eens zaaiden en drenkten! En is er dan eene zoo groote opoffering aan verbonden om die mannen niet te vergeten en inzage van hunne nagelaten werken te nemen? Integendeel; voor wie zoeken wil, is daar eene onuitputtelijke mijn van veel schoons, van veel echte poëzie te ontginnen. Maar vanwaar dan die vergetelheid? — Niet geheel de schuld dezer onvergeeflijke minachting is aan den wansmaak van onzen tijd te wijten; tijdsomstandigheden hebben er het hare toe bijgedragen; de smakeloosheid van eenen tijd, waarin een FEITAMA als het hoofd der vaderlandsche dichtkunst werd gehuldigd, heeft de geschriften van hen die meer konden dan net afgepaste, maar matte, krachtelooze rijmen zamenstellen, die gevoelden, dat de poëzie in iets anders bestaat dan in een mozaïek zamenvlechten van woorden, zóódanig achteruitgeschoven, dat daarvan nog heden ten dage de invloed merkbaar is. Maar al is die achteruitschuiving en vergetelheid voor een groot deel daaraan toe te schrijven, men zal het mij toe moeten geven, dat toch de ongunstige meening over onze vroegere literatuur bevooroordeeld en onbekookt is; hier toch ziet er een met minachting op de geestes-producten onzer vaderen neder, die alleen anderen napraat, en volstrekt niet weet wat hij veroordeelt, terwijl daar een ander met veel ophef »de dikke oude Hollandsche boeken" bespot, die waarlijk van die boeken niets meer weet dan dat zij oud en dik zijn. Hoe het ook zij — ik wanhoop niet aan eenen ommekeer in dit algemeen oordeel; de actie tegen onze vroegere literatuur zal ongetwijfeld eene reactie ten gevolge hebben te harer gunste; en die wensch ik zoo nabij mogelijk — zij ze maar niet ten koste van iets anders dat ook goed en nuttig is! — De volgende bladzijden behelzen eene poging — ik erken gaarne dat het eene zeer zwakke is — om aanvankelijk, in afwachting van dien ommekeer, de aandacht op een niet algemeen bekend werk van één onzer verdienstelijke dichters uit de tweede helft der zeventiende eeuw te vestigen, en zoo mogelijk mijne lezers in mijne ingenomenheid met dat werk te doen deelen. Zoo als het opschrift dezer bladzijden reeds meldt, is 't het treurspel: *De ondergang van Willem van Arkel*, door J. VAN PAFFENRODE. Dit onderwerp zal mij in staat stellen, om, na het weinige dat mij omtrent het leven en de

werken van dezen dichter bekend is, te hebben medegedeeld, den lezer door een historisch overzigt op de hoogte te brengen der feiten, in genoemd treurspel behandeld, en hem daarna op het vele schoone te wijzen, dat in *De ondergang van W. van Arkel* te vinden is.

JOAN VAN PAFFENRODE, Vrijheer van *Ghussigny*, was gesproten uit een aanzienlijk geslacht en bekleedde de hooge waardigheid van Lt.-Kolonel en Kommandant van het regement van Prins MAURITS VAN NASSAU. Veel bijzondere levenswederwaardigheden schijnt hij niet gehad te hebben; zeer weinig ten minste is daarvan tot ons overgekomen. Alleen is bekend, dat hij in zijne militaire loopbaan zeer voorspoedig was, en dat hij, gedurende den tijd dat hij werkzaam was als commandeur-militair der stad *Gorinchem* door de inwoners dier stad zeer hoog gewaardeerd werd, zoo om zijn rondborstig en beminnelijk karakter, als om zijne veelzijdige bekwaamheden. Den 14den Junij 1673 sneuvelde hij roemvol in de verdediging van *Maastricht*, waar hij het bovengenoemd regement aanvoerde. Hoewel 's mans dood op 't bed van eer zijn' naam aan de vergetelheid kon ontrukken, heeft hij echter meer roem behaald bij zijne tijdgenooten als letterkundige, en zijne werken, die tot ons zijn overgekomen, mogen nog getuigen van zijne groote verdiensten als zoodanig. Dat VAN PAFFENRODES werken in hun tijd op hoogen prijs werden gesteld, is niet twijfelachtig; immers de twaalf achtereenvolgende uitgaven, welke aan zijne *Gedichten* zijn te beurt gevallen, zijn ons daarvoor het klaarste bewijs. Van dezen bundel, waarvan de 12de druk in 1711 verscheen, zal ik kortelijk den inhoud opgeven. Het eerste, dat men daarin aantreft, is ons treurspel, waarop ik straks hoop terug te komen; daarop volgen twee blijspelen van een voor ons ietwat zonderlingen, maar in 's dichters tijd niet vreemden aard; zij zijn getiteld: *Hopman Ulrich, of de bedrogen Gierigheid* en *Philibert, of Oud Mal.* Veel echt geestigs is in deze beide stukken te vinden: vernuftige *intrigues*, gepaard met tal van satyrieke zetten en kernachtige uitdrukkingen maken het schoone er van uit; zij worden echter zoo ontsierd door platheden en onkiesche uitdrukkingen, en de dichter heeft zoo weinig werk gemaakt van den vorm, dat men er soms niet dan met moeite den dichter van ons treurspel in

herkennen kan. VAN PAFFENRODE zelf schijnt dit eenigermate te hebben gevoeld; in de opdragt toch van het eerste blijspel aan zijn neef, den HoogEdelgeboren LOUIS DE MORLOT, Vrijheer van *Gysenburg* en *Gysel-Nieuwkerk*, enz., Erfwatergraaf van den *Overwaart*, zegt hij: »Hij (de hopman) zal Uw HoogEd. met geen maatrijm noch uitgekipte woorden, volgens den hedendaagschen trant, onderhouden; want de stoffe, die hij met Uw HoogEd. verhandelen zal, kan zig geensins aan de maat der versen, veel minder aan de woordensifterij verbinden, zonder de aardigheid (die daar de ziel van is) te verliesen." — Op deze beide stukken volgt eene vertaling van *de wapenstrijd tusschen* AJAX *en* ULYSSES, uit de Metamorphosen van OVIDIUS, waarvan de naauwkeurige, bijna woordelijke overzetting lof verdient. Daarna levert onze bundel een tweetal *Bruiloftsdichten* op, juweelen van versificatie en overvloeijende van geest en rijkdom van vinding; hoe het echter mogelijk is, dat zij opgedischt zijn in de aanzienlijke kringen waarin onze dichter verkeerde, is mij bijna onbegrijpelijk; ongetwijfeld zou men veel blozende en verontwaardigde gezigten zien, wanneer deze gedichten in onzen tijd op eene bruiloft werden voorgedragen, zelfs al gebeurde dat in niet half zoo aanzienlijk gezelschap. Dan volgen eenige gedichten van gemengden inhoud en van verschillende waarde, waaronder er zijn, die ik zeker zou aanhalen, ware het niet, dat mijn bestek mij niet veroorlooft hier zoo lang bij stil te staan. Met eene verzameling *epigrammen*, gedeeltelijk oorspronkelijke, gedeeltelijk vertaalde van MARTIALIS, wordt deze bundel op waardige wijze besloten; er zijn er verscheiden bij, die onzen dichter eene eervolle plaats hebben geschonken onder de Nederduitsche puntdichters. — Dit overzigt zij besloten met de mededeeling, dat VAN PAFFENRODE zich ook als prozaïst gunstig heeft onderscheiden door zijn geleerd geschrift: *Der Grieken en Romeynen Wapenhandel*, dat na 's schrijvers dood door zijnen zoon JACOB is uitgegeven.

De welwillende lezer hebbe de goedheid mij te volgen, nu ik de feiten, welke ons treurspel tot onderwerp heeft, en het verband waarin die in de geschiedenis voorkomen, hun in het geheugen roep. — De hevige twisten bij den overgang van het *Henegouwsche* Gravenhuis in dat van *Beijeren* uitgebroken, waren in den jare 1400 verre van gestild. Ofschoon Hertog AELBRECHT

van *Beijeren*, in wiens handen toen de teugels van het bewind berustten, zooveel mogelijk gedaan had om de partijen te bevredigen, bleven de oneenigheden nog steeds smeulende, terwijl zij bij het minste togtje in lichtlaaijen vlam dreigden uit te barsten. Dat AELBRECHT onpartijdig te werk ging, bleek onder anderen uit de gunst, waarin bij hem, Hoeksgezinde, de tot de Kabeljaauwsche partij behoorende Heer JAN VAN ARKEL stond; deze afstammeling uit het aloude, beroemde huis van *Arkel* bekleedde meermalen bij afwezigheid van den Graaf-Hertog de vereerende betrekking van Stadhouder, zoodat gedurende dien tijd het bestuur van het Graafschap feitelijk in zijne handen was; ook nam hij gedurende tien achtereenvolgende jaren het aanzienlijk ambt van Thesaurier-Generaal van Holland waar. Zijne alom bekende trouw en eerlijkheid, en de hooge gunst welke hij van AELBRECHT genoot, waren oorzaak geweest, dat hij in laatstgenoemde betrekking gedurende het geheele tijdperk van tien jaren geene rekening en verantwoording had behoeven te doen, en deze zouden ook nimmer van hem zijn gevorderd, zoo de Graaf zich niet door zijnen hevig Hoeksgezinden zoon, Graaf WILLEM van *Oostervant* (later WILLEM VI), had laten aanzetten en overhalen, om de genoemde rekening en verantwoording van den Kabeljaauwschen Jonker te vorderen. De eisch werd gedaan, en JAN VAN ARKEL, hoe vele zijne goede eigenschappen ook waren, bezat toch even als alle andere menschen zijne gebreken; hoovaardigheid was zijn hoofdgebrek; en hij was daarmede in zoo groot eene mate behebt, dat hij den billijken eisch van zijn heer als eene beleediging en onteering opvatte; en hij, een ARKEL, hij, de man die zoo lang vertrouwen genoten en verdiend had, hij, de van zijne kracht bewuste, die nog kort te voren zooveel gedaan had om de *Friezen* aan Hollands Graaf te onderwerpen, hij, de ijverig Kabeljaauwsgezinde — hij zou aan in zijn oog ontëerende eischen van zijne tegenpartij voldoen? Neen, dat nimmer! Hij weigerde de rekening en verantwoording te geven. AELBRECHT, wegens dit verzet van zijnen voormaligen gunsteling in toorn ontstoken, beval zijnen zoon, Graaf WILLEM, hierover wraak te nemen en den ongehoorzamen dienaar te straffen. Dit was koren op den molen van den Graaf van *Oostervant;* hierdoor werd een zijner vurigste wenschen vervuld; nu zou hij aan den lang opgekropten haat tegen ARKEL

lucht geven. Hij ving aan met de goederen van Heer JAN verbeurd te verklaren, en hem van zijne regten te destitueren. Het is ligt te begrijpen, dat dit vonnis gemakkelijker uitgesproken dan uitgevoerd was, en dat Heer JAN zich dit maar niet zoo goedsmoeds liet welgevallen. Er ontstond hieruit een krijg, die Holland in vuur en vlam zette, en waarin beide partijen al deden wat zij konden, om elkander maar afbreuk en schade aan te doen. De belegering van *Gorinchem*, waarin JAN VAN ARKEL zich bevond, maakte een einde aan dezen bloedigen strijd; na een heftigen tegenstand van 22 weken moesten de belegerden zich aan den Graaf overgeven, en dat wel onder zeer vernederende voorwaarden, waarvan een der eersten was, dat Heer JAN den Graaf-Hertog op bloote knieën om vergiffenis smeeken zou, en gedurende eenen geheelen dag het Beijersche vaandel van zijn kasteel zou doen wapperen. Niet lang nadat ARKEL deze grievende vernedering had moeten verduren, stierf AELBRECHT. Wat hij had trachten goed te maken, werd door zijnen opvolger geheel bedorven; de oorlogzuchtige voorstander der Heekschen, Graaf WILLEM, kwam aan het bewind, en begon reeds dadelijk, zonder eenige reden, op hoogst onbillijke wijze, zijne vijandelijkheden tegen de tegenpartij van den laatsten krijg; wat dezen kon grieven en benadeelen, werd niet uitgesteld, en de landen van *Arkel* moesten daarvan de treurige gevolgen ondervinden; wat daar eerst bloeide, verdorde, wat daar vroeger op rijkdom bogen mogt, verarmde. Was het wonder, dat de nu andermaal zwaar geteisterde bewoners dier streken ontevreden werden en begonnen te morren? Grootendeels alles werd nu door hen aan de hooghartigheid van hunnen Heer JAN geweten, en Graaf WILLEM, hiervan door zijne handlangers onderrigt, aarzelde niet van deze omstandigheden partij te trekken, en de wijze waarop hij dit deed, was laag, verachtelijk en eenen vorst onwaardig. Zoodra was hij niet met de stemming der Arkelsche onderdanen bekend, of hij wist door geld en beloften eenigen der aanzienlijkste inwoners van *Gorcum* om te koopen en aan zijn doel dienstbaar te maken: 80,000 kroonen werden door hem aan deze verraders uitgeloofd, zoo zij hem hunne stad in handen speelden. Onder hen waren verscheiden mannen, die bij ARKEL het volste vertrouwen genoten en aan hem hunne opkomst te danken hadden — ja, een hunner was een bastaardzoon van ARKEL. Was het

doel dezer ellendigen laag, nog verraderlijker waren de middelen welke zij in het werk stelden, om hun oogmerk te bereiken. Een valsch gerucht werd verspreid aangaande eenen brief waarin Graaf WILLEM zou geschreven hebben, dat hij niet met zijnen oorspronkelijken vijand, JAN VAN ARKEL, maar wel met diens zoon WILLEM den zoen wilde sluiten. Het tweeledig doel, dat hiermede beoogd werd, bereikten zij volkomen: de ontevredenheid der Arkelsche onderdanen tegen hunnen heer nam meer en meer toe, en de grijze vader werd daardoor het slagtoffer van de eerzucht zijns eigen zoons. Deze liet zich door dezen hartstogt zoo vervoeren, dat hij er in bewilligde, dat zijn vader, Heer JAN, gevangen gezet zou worden. Na deze bewilliging kreeg Jonker WILLEM het bestuur over het Arkelsch grondgebied in handen. Zijn vader was tijdens deze omwenteling niet in *Gorcum;* naauwelijks had hij echter vernomen wat er gebeurd was, of hij spoedde zich nagenoeg zonder geleide naar zijne stad; maar daar en op andere plaatsen van zijn gebied werden de poorten voor hem gesloten en hem de toegang geweigerd, daar men toch het plan om den grijzen edelman gevangen te zetten, niet dan noode ten uitvoer scheen te willen brengen. Wie eenig gevoel heeft kan begrijpen, wat er in het hart van den oude moet zijn omgegaan, toen hij zich zoo van zijne eigen bezittingen buitengesloten zag, en dat grootendeels door toedoen van zijn eigen zoon. En wat deed deze? Voelde hij zich niet verligt, toen Heer JAN het land van *Arkel* verliet, om van belangstellende en medelijdende vrienden troost en ondersteuning te vragen? Volhardde hij in de vijandelijkheid tegen zijnen vader, waartoe slechte raadgevingen en overprikkelde eerzucht hem gebragt hadden? Neen, het zij te zijner eere gezegd, Jonker WILLEM deed dat niet; spoedig deed het geweten bij hem zijne regten gelden, en het was hem onmogelijk voor die magtige en luidsprekende stem de ooren te sluiten; en toen hij ze had verstaan, begaf hij zich ijlings naar de verblijfplaats van Heer JAN, *'s Hertogenbosch*, en verzoende zich met zijnen vader; hij deed hem tevens de belofte om hem in al zijne bezittingen te herstellen, en de omgekochte verraders, die zooveel kwaads hadden gebrouwd, over te leveren. Hij zou zich ook zeker van deze belofte hebben gekweten — maar — het is alsof deze episode der geschiedenis van verraderij aan elkander hangt —

vóór dat WILLEM VAN ARKEL in *Gorcum* wedergekeerd was, had men aldaar reeds door toedoen van zijn geheimschrijver berigt gekregen van deze verzoening, en ook hem werd het binnenkomen in de stad belet. WILLEM VAN BEIJEREN trok *Gorcum* binnen en voorzag de stad van eene sterke bezetting. WILLEM VAN ARKEL echter wist kort daarna, met behulp van eenige Geldersche troepen, hem door Hertog REINOUD, wiens vermoedelijke erfgenaam hij was, afgestaan, *Gorcum* te herwinnen. Dit had ten gevolge, dat die ongelukkige stad weder eene hevige belegering van de zijde van den Graaf-Hertog had te verduren, welke echter door de hulp van Hertog REINOUD van *Gelder* verijdeld werd; deze ontzette de stad en versterkte haar aanmerkelijk door aanvoer van nieuwe Geldersche troepen. Deze vorst wist het ook door zijne bemiddeling zoo ver te brengen, dat in den jare 1412 aan den hardnekkigen strijd een einde werd gemaakt. De vredesvoorwaarden hielden onder anderen in, dat WILLEM VAN ARKEL aan WILLEM VAN BEIJEREN zijne regten op *Gorcum* zou afstaan, terwijl daarentegen aan de beide heeren van *Arkel* verscheiden bezittingen en jaargelden werden toegestaan. Heer JAN echter verloochende ook nu weder zijn hoovaardig karakter niet en onthield zijne bewilliging aan dit verdrag. Dit had voor den oude eene reeks van rampen ten gevolge; op 's Graven bevel werd hij te *Brussel* gevangen genomen, en vervolgens van de eene plaats naar de andere gevoerd, om de bitterste en grievendste smaad en spot van de Hoekschen te ondervinden — ja, hij werd meer dan eens als een gemeen booswicht gepijnigd. Zoo wreekte zich de ellendige WILLEM VI op zijnen overwonnen vijand; de laagheid van zijn karakter kan ons alleen een sleutel geven voor zijn volgend schaamteloos gedrag. — Zooals de lezer gezien zal hebben, was Jonker WILLEM VAN ARKEL de vermoedelijke erfgenaam en opvolger van Hertog REINOUD van *Gelder;* zulks wist Graaf WILLEM natuurlijk ook, en hij had de verregaande schaamteloosheid van den Jonker van *Arkel* als echtgenoot aan zijne dochter JACOBA toe te denken. Wat de Graaf echter misschien nooit had gehad, had ARKEL niet verloren, namelijk eergevoel, en geene heerschzuchtige begeerten, om ook eenmaal de Hollandsche Gravenkroon te dragen, konden hem dat ontnemen. Te veel had zijn edel geslacht van den Beijerschen vorst te lijden gehad; hij had het nog niet uit zijn geheugen

gewischt, hoe zijn vader vooral door toedoen van dezen diep ongelukkig was geworden, hoe hij zelf door bewerking van denzelfden tot eenen stap was vervoerd tegen zijnen grijzen vader, waarover hij wel innig berouw kon gevoelen, maar welke daarom nog niet ophield op zijn geweten te branden; zich met de dochter van dien in zijn oog zoo nietswaardigen vijand te verbinden, was voor hem eene onmogelijkheid. Daarenboven werkten de Hoekschen op hunne beurt dit plan van hun opperhoofd zooveel mogelijk tegen, omdat zij zeer goed inzagen, dat zulk een huwelijk den ondergang van hunne partij ten gevolge zou hebben: — sommigen willen zelfs, dat toen de Graaf Heer AREND VAN LEIJENBURG heimelijk naar ARKEL gezonden had om aangaande deze zaak te onderhandelen, eenigen der Hoekschen een middel wisten te vinden om de fontenel, welke Graaf WILLEM in de zijde had, te doen opdroogen, en dat dit middel, in praktijk gebragt, de oorzaak van 's vorsten dood geweest is. Hoe dit ook zij, wij weten, dat WILLEM VI in den jare 1417 overleed, en door zijn dood alle plannen omtrent het gemelde huwelijk in duigen vielen. De jeugdige JACOBA, die, zoo als ons het vervolg harer geschiedenis leert, een ligt ontvlambaar gemoed had, was reeds in eene hevige liefde voor den ridderlijken vijand haars vaders ontbrand, maar de haat van ARKEL tegen het Beijersche stamhuis en de dood van haren vader verijdelden ook hare wenschen. — Jonker WILLEM beproefde niet lang na den dood des Graven weder een aanslag op *Gorcum*, die volkomen gelukte; maar het geluk diende hem niet lang. De Gravin-weduwe belegerde de ongelukkige stad weder, welke echter zoo hardnekkig verdedigd werd, dat het slechts aan verraad daarbinnen te wijten was, dat de Hoekschen haar eindelijk weder innamen. In den laatsten storm sneuvelde Jonker WILLEM VAN ARKEL, en de onedelmoedige vijand deed hem als een gemeen soldaat begraven.

Zie hier, Lezer! wat ik meende u te moeten mededeelen, om u op de hoogte te brengen van het argument van PAFFENRODES treurspel. Wanneer ik u zeg, dat alleen de laatste belegering van *Gorcum* en het sneuvelen van WILLEM VAN ARKEL daarvan het onderwerp uitmaken, zult gij mij misschien het verwijt naar het hoofd werpen, dat ik de historie wel wat te

vroeg heb opgehaald, en daardoor uw geduld op min aangename proef heb gesteld. Als eenige verontschuldiging kan ik bijbrengen, dat dit mij in staat stelt om u dadelijk in het stuk in te leiden, daar PAFFENRODES treurspel der historie vrij getrouw is, zoodat ik het onderwerp nu niet verder behoef aan te roeren. De liefde van JACOBA voor ARKEL staat daarin op den voorgrond; zelfs doet de dichter het voorkomen, alsof de vermelde zending van den Heer VAN LEIJENBURG van de jeugdige vorstin en niet van Graaf WILLEM ware uitgegaan. Deze vrijheid zal men den auteur niet euvel duiden, als men berekent hoeveel de *intrigue* van het stuk er bij winnen moet, wanneer dit feit in plaats van koude politieke berekening eene romaneske uiting van vurigen hartstogt tot oorzaak verkrijgt, te meer omdat deze zoo geheel past in het bekende karakter van JACOBA. Verder bezit ons stuk als *tragoedie* niet meer en niet minder waarde dan alle treurspelen uit dien tijd; het is voor het grootste gedeelte eene verzameling lyrische en verhalende poëzie geregen aan den draad der bijna geheel historische *intrigue*. In de *détails* levert het echter ook hier en daar staaltjes van karakterstudie op, welke van 's dichters diepen blik in het menschelijk hart getuigen, terwijl de dialoog, hoewel somtijds gerekt, dikwijls door levendigheid uitmunt. Van een en ander zal ik enkele proeven mededeelen. Ik zal beginnen met een paar voorbeelden bij te brengen van de heerlijke lyrische poëzie, welke men in *De ondergang van Willem van Arkel* aantreft, en daartoe zij in de eerste plaats eenige ruimte gegeven voor den Rey van Gorcumsche burgers, waarmede het eerste bedrijf besloten wordt. De lezer heeft gezien uit de voorgaande bladzijden, hoeveel de stad *Gorinchem* te lijden had gehad van de twisten tusschen ARKEL en den Graaf; hoe zij als een speelbal nu eens den Hoekschen, dan weder den Kabeljaauwschen in handen viel, en hoe dat veranderen van beheerschers aanhoudend met zware belegeringen gepaard ging. Geen wonder, dat de burgers der stad daarvan de slagtoffers waren, geen wonder, dat zij zich daarover bitter beklaagden. PAFFENRODE legt hun deze woorden in den mond:

Wat twist en tweespalt van de vorsten
Dikmaal onnoozel bloet vermorsten:
  Hoe 's heeren misslag wierd geboet
  Met storting van onschuldig bloed

Van zijn trouhertige onderdanen,
Blijkt aan dees speelpop van geweld,
Soo dikmaals door de kling geveld
In 't bloedbad, en in burgertranen.

Wat ramp volgt ons weêr op de hielen!
De vijand dekt den stroom met kielen,
En heeft de Bloedvlag weêr ontrold.
Zal Gorcum, nu zoo lang gesolt
Van dit rampzalige krakeelen,
Weêr zakken in een oorlogsgloed;
Sijn wallen zijn nog klam van bloed,
En moet het weêr den treurrol spelen?

Indien dat groote Heeren wisten
Op hoeveel ramp dat hunne twisten
Den armen ingezeten staan;
Hoe bitter 't geen dat zij begaan
De trouwe burger moet bezueren,
En hoe dat hun oneenigheid
Bij wees en weduw werd beschreit,
Zij wagtten zich van oorlogsvueren.

Werd dan de Hemel nooit bewogen
Door onze vaak bekretene oogen,
Dat Hij dit voorbeeld van ellend
Nog deze zwarigheid toezend;
Zal Hij dan nooit dit onheil stuyten,
Eens geven end van zooveel hoon
En aan de bloedige Belloon
De roogeverfde handen sluiten!

Zijn dit niet verzen, den grooten VONDEL waardig, Lezer? Hoe schoon heeft onze dichter den weemoedvollen toon getroffen, die met zooveel regt voor *Gorcums* burgerij werd aangeheven; is er niet iets medeslepends in deze coupletten, niet iets dat het gevoel tot medelijden stemt? Men gevoelt het, dat de woorden geheel uit 's dichters ziel gegrepen zijn. En de groote waarheid welke het derde couplet verkondigt, spreekt zij niet zeer ter gunste van hem, die zelf krijgsman, wel bij ondervinding de ellende van den oorlog kende, maar wiens gevoel niet uitgedoofd was door die ondervinding zelve?

De ellendige gevolgen van den krijg zijn in ons treurspel heerlijk afgeschilderd in den Rey van Arkelsche boeren op het einde van het tweede bedrijf. Wat zij te lijden hadden onder

dien aanhoudenden strijd, waarvan hun land het tooneel was, laat zich begrijpen, en schier evenzeer als de bewoners van *Gorinchem* hadden deze landlieden regt den bitteren klaagtoon aan te heffen, zooals VAN PAFFENRODE hen in de volgende coupletten laat doen:

Zal de Hemel meer ellenden
Over 't land van Arkel zenden!
Heeft ons noodlot niet voldaan
Met zoo dik in vlam te staan!
Kan men ons bezuerde oesten
Nimmer dan genoeg verwoesten!

Onze bergen, vol gestapeld,
In ons sweet bijeengeschrapeld,
Sien wij wederom verbrand,
Of door krijgsliên aangerand,
't Graan, bij ons in d' aard gesmeten
Werd bij anderen gegeten.

Daar ons wijfs en kleine schapen,
Die hier langs de straten slapen,
Snakken naar een stukjen brood
Tegen strenge hongersnood;
Want wij hebben 't al gelaten
Aan de moetwil der soldaten.

Vinnige oneenigheden,
Wat smijt gij en land en steden
Ramp en onheil op den hals,
Bittre krijg, wat braakt gij gals!
Klagen, kermen, weenen, zuchten,
Dat zijn uw gemeene vruchten.

Roof en buyt voor de soldaten
Zijn ons dorpen; en haar straten
Werden van de ploeg gewend:
Schuur noch berg is overend;
Ja de plaats draagt koornaren
Daar weleer de huisen waren.

Dies, o Hemel, staak uw woeden,
En verwerp de strenge roeden
Op ons huid nu afgesneest:
Onse wonden eens geneest
Door uw strenge hand geslagen;
Weer doch, weer doch eens de plagen.

Ik zou niet weten aan welken dezer beide reijen de voorkeur te moeten geven; ook deze laatste kan met de voortreffelijkste producten van lyrische poëzie uit dien tijd wedijveren. Heerlijk komt in het eerste couplet de wanhopende, ontevreden aanroeping van den hemel uit, in tegenstelling met de demoedige, onderworpen bede in het laatste. Waar en flink geteekend is de schilderij der rampen, welke het noodwendig gevolg van den krijg zijn. Treffend en wegslepend is de treurige toon, welke den geheelen lierzang beheerscht, uitmuntend de woordenkeus door al de coupletten heen. Met dit laatste wil ik niet beweren, dat niet nu en dan eene uitdrukking voorkomt, welke in onze negentiende-eeuwsche ooren ietwat vreemd klinkt; maar wie, die het schoone van het geheel kan opmerken, zal zich hieraan ergeren? Werd HOMERUS door de latere Grieken minder geacht, omdat zijne meesterzangen in een verouderd dialekt waren gedicht? — Wanneer men den tijd waarin de dichter leefde, in het oog houdt, en zijne verdiensten met gelijke mate meet, als waarnaar men die zijner meest beroemde tijdgenooten beoordeelt, zal men het mij toe moeten stemmen, dat VAN PAFFENRODE bepaald door voortreffelijke woordenkeus uitmunt; op de volgende bladzijden zal de lezer nog meer gelegenheid vinden om dit op te merken.

Van 't lyrische gedeelte van ons treurspel afscheid nemende, noodig ik den lezer uit, eene andere voortreffelijke zijde van *De ondergang van Willem van Arkel* in oogenschouw te nemen, namelijk de levendigheid van den dialoog, welke, altijd op hoogen prijs te stellen, maar dubbel te waarderen is in een stuk uit dezen tijd. Dat die in de meeste producten uit deze periode onzer letterkundige geschiedenis veelal gemist wordt, is ongetwijfeld een betreurenswaardig gebrek, maar het is eene fout waaraan wij veel te danken hebben, wat in een ander opzigt uitmuntend verdient genoemd te worden. Ik behoef als voorbeeld voor dit mijn beweren slechts de alleenspraak van den bode in VONDELS *Gijsbrecht van Aemstel* te vermelden; had de grootste onzer dichters beter de eischen eener tragoedie begrepen, meer inzigt gehad in wat de dramatische kunst hare grondwet noemt, deze alleenspraak zou zeker geene plaats gevonden hebben in genoemd meesterwerk; maar daarmede had het ongetwijfeld een zijner schoonste gedeelten gemist. Dit verhindert echter niet, dat er veel te prijzen valt waar dit gebrek vermeden is; en heeft onze PAFFENRODE ook

niet altijd de gevaarlijke klip mis kunnen zeilen, op menige plaats heeft hij het met zeer goeden uitslag beproefd, en verdient daarom in hooge mate onzen lof. Tot proeve hiervoor heb ik gekozen het volgende gedeelte van de beraadslaging tusschen WILLEM VAN ARKEL, zijnen zwager EGMONT en zijnen neef VERNENBURG, voor de belegering van *Gorcum* gehouden:

EGMONT.

Het vijandsrot beginne of aanloop of beleggen,
Men sal van dese sy geen menschemoord ontseggen,
Zoolang daar tegenstand en weer te bieden is.

ARKEL.

De deugt blijkt best in nood. Een yder houw zich fris,
Dewijl het krijgsgeweld ons prangen wil tot vechten,
Laat ons van onse sy de vleesbank helpen regten.
Gelijk de leeuw, als hy sich voelt alom bedremt,
Met dobb'le kracht de klaauw in 's vijants spieren klemt,
Zoo moeten wy ons self en onse stad beschermen.

EGMONT.

Schoon dat de vijanden om onse mueren swermen,
Schoon dat het land rontom gelijk van krijgsvolk krielt,
Al heeft de vijants vloot de Merwe overkielt,
Zoo nogtans sal hy sien, dat binnen dese vesten
Niet anders is voor hem als kruit en loot ten besten.
Hij werd welhaast gewaar, dat Gorcum is gemoed,
Om sich te weren tot den lesten druppel bloed.

ARKEL.

Tast Holland, tast ons aan, gy sult vooreerst ontmoeten
Ons nieuw gegraven gragt, wijt vierentwintig voeten;
En tamelijk gediept, beset met spies aan spies,
Daar niemand door boort dan met gadeloos verlies
Van krijgsvolk; want ik hou, dat, om geweld te stuiten,
Één man van binnen is soo goet als twee van buiten.

VERNENBURG.

Digt bij 't kasteel daar heeft de stad een swakke plaats,
De muer is oud en broos: indien ons ietwes quaats
Te wachten staat, het sou van die kant staan te vreesen.

ARKEL.

De goede voorsorg sal by tijds in voorbaat wesen.
De sterkte van een plaats zijn sijne wallen niet,
Maar wel de tegenweer, die 't kloeke krijgsvolk biet.

Wy hebben binnenmuers omtrent vier duysent knegten,
Die welgemoet zijn en bereit met ons te vegten,
Zelfs tot den lesten man. Nog zijn wy bovendien
Van kruit en loot en ook van lijftogt wel versien:
Soo dat wy sijn bestant om een beleg te wagten.

VERNENBURG.

Na ik de zaak begrijp soo zal de vijand tragten
Om, sonder tijtverlies, soodra hy sijne macht
Hier rontom Gorcum sal te samen sien gebragt,
Van alle kanten strax te stormen op de wallen,
Om ons soo plotselijk, is 't doenlijk, t' overvallen.

EGMONT.

'k Ben soo van oordeel meê. Beleggen kan hy niet,
Indien men tijd van 't jaar en alles wel doorsiet:
De winter is op hand, de Merwe sal gaan ijsen,
En moet de vloot van hier, wie sal het leger spijsen?

ARKEL.

En neem, het luckte hen, dat met een swakke vorst
Het water open bleef, de Merwe onbeschorst;
't Beleg wierd rugtbaar aan ons trouwe bloedverwanten;
Ik sie alreeds te moet hun hulp van alle kanten,
En hoe dat dadelijk den standaard werd gerigt
By alles wat aan ons in maagschap is verpligt.

EGMONT.

Ons magt sal groeijen, en die van den vijant slijten,
Indien men in 't begin het spits vooraf kan bijten.
Dies laat ons het geweld kloekmoedig tegen gaan.

VERNENBURG.

Keer maar den eersten storm, dan is 't met hem gedaan.

ARKEL.

En hoe kan hy my doch met aanloop overvallen,
Daar ik heb Vernenburg en Egmont in mijn wallen:
Twee vrienden, die men bey best kent in sweet en bloed.

EGMONT.

De ware toetssteen van een vrind is tegenspoed.

VERNENBURG.

De nood doet allerbest der vromen trouheit blijken.

EGMONT.

Mijn leven is voor u.

VERNENBURG.

Het mijne van gelijken.

ARKEL.

Des vijants bloet eerlang lanx dese lemmer druipt.

EGMONT.

Soo lang het warme root door dees mijne aders kruipt,
En sal het Willem nooit aan mijne hulp ontbreken.

VERNENBURG.

Mijn leste bloeddrup sal voor 't huis van Arkel leken.

ARKEL.

Mijn vrienden, zegt, waarmeê kan ooit doch sijn beloont
De trouheid, die gy my in dese toeval toont!

VERNENBURG.

Gy kont, als op een klip, op onse vriendschap bouwen;

ARKEL.

Soo lang ik leven sal, blijf ik aan u gehouwen.

Men ziet, het ontbreekt hier niet aan gang en levendigheid; kort en kernachtig drukken de personen hunne gedachten uit, en de eenigzins spreukmatige vorm, welken wij vooral in het laatste gedeelte der aangehaalde verzen opmerken, wel verre van aan den dialoog schade te doen en hem hortend en stootend te maken, past daaraan volkomen en maakt het geheel aantrekkelijk voor hoorder of lezer. Ofschoon ik nog vele andere plaatsen uit het treurspel zou kunnen bijbrengen, om meer bewijzen te leveren voor het bestaan van deze dramatische deugd in *De ondergang van Willem van Arkel*, zal ik mij echter bij het aangehaalde bepalen, daar ik de bladzijden, welke mij nog overig blijven, noodig heb om op andere schoonheden in het treurspel opmerkzaam te maken. — Gelijk ik reeds opgemerkt heb, is ons treurspel nog geheel op den ouden voet geschoeid; eene verzameling lyrische en verhalende poëzie, door dialogen aan elkander verbonden en te zamengeregen aan een historischen draad — ziedaar het wezen onzer tragoedie. Van datgene waarin de eenige SHAKSPERE het treurspel omgeschapen had, is hier nog geen spoor te vinden. Toch vinden wij in de figuur van JACOBA zooveel karakter, en dat in 't geheel zoo consequent doorgevoerd, dat wij dit niet onopgemerkt mogen voorbijzien; er is een hartstogt die haar bezielt, namelijk de liefde tot WILLEM VAN ARKEL, haren vijand, dien hare en harer moeders troepen bestrijden. Het werken van dezen hartstogt, zijn strijd tegen JACOBA's pligtbesef en verstand is door VAN PAFFENRODE niet alleen uitmuntend gevoeld

en begrepen, maar ook voortreffelijk voorgesteld. Reeds in het eerste bedrijf laat de dichter JACOBA zelve verhalen, welke strijd in haar binnenste woelt:

Hoe vinnig werd mijn ziel tweezijdig aangestreden!
Zij worstelt met een vlaag van tedre liefde en reden.
  Nu schijnt het dat de min heeft overhand in my;
  Dan werpt de reden het weêr alles aan een zy.
Al toont de min in my haar uiterste vermogen,
De rede leit my weêr de vrouweplicht voor oogen;
  Dat mij de min belast, de rede weêr verbiet;
  Al wat het eene wil, en lijd het ander niet.
Waar zal de bange ziel ten lesten henen hellen!
Daar is voor my niet, als my vruchteloos te quellen;
  Want mijne liefde heeft een wreede wanhoop in,
  Vermits, helaas! ik een getergden vijand min.
Dat my sijn steden en kasteelen af deed breken,
Dat blijft hem als een wrok in sijnen boesem steken,
  Soolang als d' oogen in sijn voorhoofd open staan;
  Dies wilt u tijdelijk van dese liefde ontslaan.
Gaat dese kanker toch in het beginsel tegen,
Eer dat hy door den tijt meer aanwas heeft gekregen.
  Liet gy uw sinnen dus verrukken door de min?
  Gy wierd uws vijants slaaf. Heiloose Hartogin!
Laat dese liefde dan sich buigen voor de reden,
Die gy (indien gy wilt) wel beter sult besteden.
  Stuit dese vonk, eer dat hy uitbarst tot een vlam.
  Het minnevier groeit haast, schoon dat het sluipend quam.
Hoe wert mijn boesem van dees minnevlam geprikkelt;
In wat een doolhof voel ik mijn verstand gewikkelt!
  Waartoe getwijfelt? Ik beken met hart en mont,
  De deugt van Arkel heeft mijn siel soo diep gewont,
Dat ik uit dese meer niet ligt sal konnen swemmen;
Schoon my de rede port om dese tocht te temmen,
  Het vier heeft al gevat, dies seg ik en beken,
  Dat ik, eer dat men vecht, al sijn gevangen ben.

De stem der liefde in het hart van JACOBA is echter sterker dan de vermaningen der rede. Zij doet den onberaden stap van den Heer VAN LEIJENBURG naar Jonker WILLEM te zenden, om dezen te berigten, dat zij hem liefheeft, en zich tot zijne bruid aanbiedt. Wel mogt haar verstand tegen zulk eene handeling opkomen; als vrouw wierp zij hare kieschheid, als vorstin hare waardigheid weg; ja, op haar standpunt, als

dochter van Graaf WILLEM VI, beging zij eene laagheid. In de zoo even aangehaalde verzen heeft de lezer kunnen zien, hoe de dichter haar heeft laten wikken en wegen, alvorens zij haar plan ten uitvoer bragt; zij wist en begreep volkomen hoe zij zich bloot stelde, hoe zij iets doen ging wat haar in haar eigen oogen moest vernederen; — maar zoo sterk is de werking van den hartstogt, dat hij haar met volle bewustheid laat zondigen; zoo sterk, dat toen VAN LEIJENBURG, alvorens zijne vorstin te gehoorzamen, haar dezelfde bedenkingen maakte, welke hare rede haar zoo duidelijk had doen hooren, zij ook dezen raad verwierp met de woorden:

Dat uwe rede doemt, spreekt mijne liefde vry.

Zeg ik te veel, wanneer ik beweer, dat VAN PAFFENRODE de werking van den hartstogt hier zoo heeft voorgesteld, dat velen op grond van eigen ervaring de waarheid der voorstelling zullen moeten erkennen?

De dichter laat verder de vorstin haren toestand na het vertrek van VAN LEIJENBURG afschilderen in de volgende verzen, waarmede het derde bedrijf aanvangt:

Gelijk het schip in zee, dat harde winden treffen,
Het eene oogenblik sich tot de lugt zal heffen,
En 't ander weder schier sijn kromme steven stoot,
Daar d' opgesplete zee den grond gelijk ontbloot:
Soo werd ik even eens gesolt van mijn gedagten,
Die nu vertroosting, dan mijn ondergang verwagten.
Maar als ik mij bedenk, ik heb een zaak bestaan,
Daarin ik mij al vry te buyten heb gegaan.
Ik heb mijn eer gesteld in mijnes vijants handen.
Wat wacht ik daarvan af als oneer en als schande!
Had ik dit eer bedacht. Maar onberade vrouw!
Gy krijgt van uw bedrijf nu al te laat berouw.

Nu de stap gedaan is luistert JACOBA, meer dan vroeger, naar de stem der rede; maar 't is nu te laat, en een berouw gaat haar kwellen, dat zoo ligt voorkomen had kunnen worden. Zij zoekt nu haar troost in de voorbeelden van JASON en MEDEA, SAPPHO en PHAON, DIDO en AENEAS, en tracht daarmede haar berouw te smoren. Een hoogst tragische toestand begint zich hier te ontwikkelen; LEIJENBURG, van zijne zending teruggekeerd, brengt aan de ongelukkige vorstin niet alleen een weigerend, maar ook een minachtend antwoord van

ARKEL, en de dichter toont ook hier weder groote kennis te hebben van het menschelijk hart, wanneer hij JACOBA bij het vernemen dezer tijding de volgende woorden in den mond legt:

Opgeblase tong! Dorst gy dit antwoord geven
Aan haar, die meester is bey van uw goed en leven?
Gy dorst my weigeren; maar 't zal aan my haast staan,
Of ik u in genâ of ongenâ neem aan.
Men laat my wat alleen. O overbitse woorden,
Die my gelijk mijn hart en ingewand doorboorden;
Onmenschelijke mensch, hoe zijt gy dus versteent,
Dat gy aan mijne min geen meerder heul verleent?
. . . .
. . . .
. . . .
Maar laas, wat schelde ik al! Ga ik mijn oogen slaan,
Hoe groffelijk my 't huis van Arkel heeft misdaan:
Ik hoor de reden zelfs mijn eygen vonnis spreken,
En Willem is getergt om sig aan ons te wreken;
De kittelige smaad en aangedane hoon,
Die hy van ons ontfing, verdiend geen ander loon.
Wat staat er dan voor my, rampzalige, te wagten,
Als dat mijn ziel sig kweld met troosteloose klagten;
O noodlot, dubbeld wreed! o tranen zonder heul!
Gy zijt voor mijn gemoed, laas! al te harden beul.

Toorn en berouw werken hier als om strijd in het hart der Hertogin, maar de liefde, het hoofdelement van haren toestand, stilt den eersten en versmoort het tweede; die liefde opent haar hart voor de stem der rede, welke haar het gehouden gedrag van ARKEL als ligt te begrijpen en zeer te verschoonen doet kennen, die liefde lost zich op in eene diepe droefheid, in een gevoel van de treurigste verlatenheid. Het zou naar mijn oordeel eene oppervlakkige beschouwing zijn, welke alleen in deze voorstelling des dichters de wispelturigheid van JACOBA opmerkte, en de fijne grepen voorbijzag, welke VAN PAFFENRODE aangewend heeft in de schildering van den gemoedstoestand der beleedigde, maar toch nog minnende Jonkvrouw.

Gaarne wil ik erkennen, dat de figuur van JACOBA de eenige is in het treurspel, aan welke zulk eene karakterschildering is te beurt gevallen; ik stem ook volkomen toe, dat het eene fout van onzen dichter is, dat hij het zijn hoofdpersoon volstrekt aan een gemarqueerd karakter laat ontbreken, en al zijne

menschkundige studie schier aan een nevenpersoon heeft ten beste gegeven; dit doet echter van 't schoone in de voorstelling van JACOBA's karakter niets af, welks behandeling op zich zelve beschouwd, de meesterhand verraadt.

Veel schoons is ook te vinden in de woorden welke de dichter den biechtvader van JACOBA, vader BERNARD, laat spreken. Voor het eerst treedt deze op in het vierde bedrijf, en dat wel antwoordende op eenige gezegden van REINOUD VAN BREDERODE, den maarschalk van vrouw MARGARETHA; het was vóór de bestorming van Gorcum, de leeraar had zoo even de Hoeksche krijgslieden krachtig toegesproken, en nu betuigt BREDERODE aan den vromen vader, van hoeveel invloed zijn spreken op de anders zoo ruwe krijgslieden geweest was. Vader BERNARD antwoordt hem hierop aldus:

Wanneer de mensch van dood of onheil werd gedreigt,
Dan is het dat hij 't oor flux tot sijn leeraar neigt.
Wanneer hem tegenspoed en ramp dreigt aan te treffen,
Dan kan hij hart en hand wel na den Hemel heffen;
Maar met de vrees van 't quaad sijn ootmoed glijt voorbij,
Het hart wert wederom op nieuws versteent, en hij
Leeft weêr, als of hij hier zou honderd jaren wesen,
Hoewel hij dik dan veeg, ja veeger is als dese,
Die nu ten strijde gaan. Dat ydereen bedagt,
Hoe dat de dood dik komt gelijk een dief bij nagt,
En hoe dat aan den disch zelfs tusschen brood en lippen
Een kleine toeval ons de ziel kan doen ontslippen;
Dat yder, zeg ik, dit met aandagt zag te moet,
Men sou soo reukeloos niet leven als men doet;
Maar schoon geduerig men het sterven siet voor oogen
In anderen, nog werd men daer niet door bewogen.
Vergeefs het voorbeeld van den evennaasten leert,
Hoe ras de brooze mensch tot stof en assche keert.
Men siet verbij sijn deur schier dagelijks op baaren
De lijken dragen van die sijn bekende waren;
Men set niet uit den huis de voeten in de kerk,
Of aanstonds treden wij op d' uitgehouwe zerk,
Hier van een bloedverwant, daar van een welbekenden,
Die kloek en wel te pas (soo 't scheen) sijn leven ende.
Hier weêr van een, die van de dood wierd weggerukt,
En als een bloem in knop ontijdig afgeplukt.
Daar vind men weder dat het grafschrift is te lesen
Van hem, die onlangs nog soo dapper plagt te wesen.

Ag! dat men dat bedagt: zijn dese weggehaald,
Hetgeen ik schuldig blijf, dat hebben sy betaald:
De tijd sal mogelijk haast komen, dat ik 't leven
Aan die 't my heeft gegunt ook weêr sal moeten geven:
De dood heeft hen getreft, maar heeft sig selfs vergist,
Hy had op my gemikt, en heeft haar arm gemist:
Hy sal eerlang misschien een ander pijl gaan scherpen,
En my die onversiens in mijnen boesem werpen;
Dies is het tijd, mijn ziel, dat gy u voorbereid,
Opdat gy welgemoed 't onzeker nut verbeid.

Moge al de dichterlijke verheffing in deze verzen niet zeer groot zijn, de woorden van vader BERNARD zijn waardig, en passen zeer goed in den mond van eenen leeraar; de vermaning welke hier gegeven wordt, heeft voor alle tijden en personen hare waarde, en is daarenboven in zeer gekuischten vorm uitgedrukt. Over 't algemeen heeft de dichter de roeping van den godsdienstleeraar zeer goed begrepen; BERNARD weet zijner hooggeplaatste biechtelinge wel troost in te boezemen wanneer zij in droefheid verkeert; maar tevens gaat hij haar krachtig te keer, wanneer verkeerde neigingen haar hart beheerschen. Wij zien dit vooral in den aanvang van het vijfde bedrijf: ROBBERT VAN VERNENBURG, ARKELS neef, was bij de inname van *Gorcum* in handen der Hoekschen gevallen, en JACOBA wilde in hare gramschap den overwonnen vijand met den dood straffen; om haar van dit wreede opzet af te brengen, was de tusschenkomst van den biechtvader door VAN LEIJENBURG ingeroepen, en de geestelijke begint zich dus van zijne taak te kwijten:

BERNARD.

Ik bid, de hertogin wil dit wreed opset breken.

JACOBA.

Neen, neen, sijn misdaad sal hem nu in de oogen leken;
Ik zal met Vernenburg gaan maken kort geding,
En sijn bedreven quaad doen straffen door de kling.

BERNARD.

Die zig in gramschap wreekt, krijgt ligt berou van 't wrecken.

JACOBA.

Dat quaad doen werd gestraft kan niemand tegenspreken.

BERNARD.

De gramschap in de straf zig ligt te buiten gaat.

JACOBA.

Sijn dood is maar gevolg van voor bedreven quaad.

BERNARD.

Hoe grooter quaad, Mevrou, hoe grooter eer 't vergeven;
Een prince werd bemind, die quytscheld en laat leven:
Maar die verzekering door sijne wreedheid soekt,
Wert van den sijnen wel gevreest, maar ook gevloekt.

JACOBA.

De slappe meesters dik verrotte wonden maken.

BERNARD.

De wreedheid menigmaal deed 's vorsten zetel kraken;
Dies is 't van ouds gelijk een gulde spreuk geweest,
Dat beter is bemind te worden als gevreest.
De grimmigheid moet nooit der vorsten troon bekleeden.

Ook hier is weder veel te prijzen; het openhartig spreken van den leeraar, die zich niet door menschenvrees laat weêrhouden van zijner biechtelinge de waarheid onder 't oog te brengen, treft ons. Het verwondert ons echter, dat, waar de geestelijke de vorstin wil afhouden van ongepaste wraak, de dichter het niet *meer* laat uitkomen, dat vader BERNARD een Christenleeraar is; meer invloed toch zou zijne toespraak geoefend hebben, indien hij in plaats van der aan zijne geestelijke zorgen toevertrouwde jonkvrouw het materiëel nadeelige van de wraak onder 't oog te brengen, haar aan het »Wreekt uzelven niet, mijne is de wrake", had herinnerd. Ook klinkt het vreemd, dat een Christenleeraar, in plaats van in een geval als dit op het heerlijk voorbeeld te wijzen, dat onze Zaligmaker ons gegeven heeft, aan haar die dit zoo noodig had, de bekende geschiedenis van AUGUSTUS en CINNA verhaalt, gelijk BERNARD doet in de verzen welke op de laatst geciteerde volgen. De moraal, welke hij uit dit voorbeeld afleidt, en de verdere woorden waarmede hij zijne toespraak besluit, zijn echter weder in zoo schoone verzen uitgedrukt, dat wij den dichter gaarne deze fout vergeven; die verzen zijn te schoon, dan dat ik ze hier geene plaats zou geven:

Indien hij (AUGUSTUS *namelijk*) door het zwaard hem 't leven had benomen,
Hij had in plaats van één, tien vijanden bekomen:
Daar nu integendeel sijn goedertierenheid
Veel eeuwen na zijn dood geroemd werd en verbreid.

Dit is een voorbeeld dan, dat alle groote heeren
De pligt behoorden van zagtmoedigheid te leeren;
Een deugd, die plaats heeft zelfs in 't sprakeloos gediert:
Hoe 't eelder is, hoe 't meer den overmanden viert:
De fiere leeuw, Mevrou, de koning van de dieren,
Slaat sijn gepunte klaauw in muskelen en spieren,
Zoo lang men sig verweerd; maar sijne grimmigheid
Bedaard sig, alsoo ras als sijnen vijand leid.
Het tegendeel geschied van wolven en van beeren,
Die selfs tot in den dood den neêrgeslagen deeren.
Die in de beesten sulks wil vorder sien, die sie
Alleen op 't voorbeeld van den kleinen honigbie:
Soo iemand haar verseerd, sy sal haar aanstonds wreeken,
En haren vijand met het vierig angel steken;
Daar hare koning is van angel onversien,
En ongewapend om sijn vijand punt te biên.
Dit voorbeeld leert, en leyd de mensch gelijk te voren,
Dat sig een vorst of heer nooit wreeken moet uit toren.

JACOBA.

Die 't quaeddoen niet en straft, maakt dat het quaeddoen groeid.

BERNARD.

Die 's vijands halsen kerft, doet als die boomen snoeit,
Die als hy door de bijl de takken komt te knoten,
Krijgt wederom in plaats van een, verscheide loten.
't Gaat ook soo met de straf; eens vijands bloed gestort,
Somtijds een heel geslagt tot weerwraak prankt en port.
Gelukkig is de vorst, dien d' onderdanen minnen,
Omdat sijn deugden sijn quaadaardigheid verwinnen:
Maar ongelukkig is het end van dien geweest,
Die van den onderdaan gehaat wierd en gevreest;
Dies hoop ik, dat Mevrou haar gramschap sal bedaren:
Eer dat sy met de straf des graven voort sal varen.

JACOBA.

Gy weet niet hoe ik van sijn boosheid ben gehoond.

BERNARD.

Te meer blijft hy verpligt, indien men hem verschoond.

JACOBA.

Het quaad te straffen, en het goed met deugd te loonen,
Hond vorsten in hun rijk, en keisers op hun throonen.
Dus moet het quaad sijn straf, en deugd sijn loon ontfaan.

BERNARD.

Ik hoop Mevrouwe sal sig wijsselijk beraan.

Als moralist laat VAN PAFFENRODE den biechtvader ook hier weder op zeer laag standpunt staan; maar hiervan afgezien is in de geheele handeling van BERNARD tegen JACOBA veel waarlijk schoons; de allegorie en over 't geheel de poëtische dictie laat niets te wenschen over.

Mij blijft nog over den lezer eene proeve mede te deelen van beschrijvende poëzie, welke een hoofdbestanddeel van ons treurspel uitmaakt. Niet lang heb ik geaarzeld wat hiertoe te kiezen; het verslag van VAN LEIJENBURG aan het slot van *De ondergang van Willem van Arkel* is een zoo uitmuntend schoon gedicht, dat het treurspel overladen zou moeten zijn, indien men een tweede van gelijke waarde daarin aantrof. De dichter beschrijft hier niet wat hij wil voorstellen, hij levert er geene schilderij van, maar hij doet het voor ons leven. Ik wil hier niets meer ter aanprijzing bijvoegen, omdat de verzen hunne aanbeveling in zich zelf hebben, en mijnen lof niet behoeven. Zij volgen hier als eene laatste, maar zeker niet als de minste proeve, welke ik den lezer uit het treurspel heb medegedeeld:

't Bestemde teeken was aan d' onsen naau gegeven,
  Elk toonde zig straks reê, en willig, tot 't gevegt;
  Men tast de wallen aan; de stormleer werd geregt;
't Geschreeuw verheft zig van de moedige soldaten,
Begeerig of om bloed te tappen, of te laten.
  De vijand roept terstond, ter wapen! door den trom,
  Dewijl ons volk den wal van alle kant beklom.
Men zag een leeuwenmoed in de onsen: onder allen
Was Brêdero zelfs meê van de eerste op 's vijands wallen,
  En ging in dapperheid ons volk gestadig voor;
  In spijt van tegenweer soo dringen d' onsen door:
Wy vallen steewaarts in. De vijanden verschijnen
In ording. Arkel trad aan 't voorhoofd van de sijnen,
  En schoon of Reinout (BREDERODE) hem ontfangt met leeuwenmoed,
  Hy word van Willem met gelijken munt begroet.
Het regent van weerzijde een hagelbuy van ballen,
Die menig eerlijk man van hen en ons deen vallen,
  Totdat men eindlijk sloeg de handen aan de spies.
  Hier scheen het dat de kans van onse vijand wies,
Hy dringt hard op ons in: ons volk geraakt aan 't wijken,
Weêr rugwaarts uit de straat, nu overdekt met lijken;
  En schoon heer Reinout haar vermaand tot tegenstand,
  Zy deinsen echter staag, en wijken hand voor hand.

O ja, de neêrlaag scheen voor ons geheel op 't hippen,
En 's vijants yver wies. Met gaat van Dreute (*) glippen,
En scheid zig buiten nood op 't onversienste van
Het volk van Arkel af met vijftien honderd man;
Rukt naar de brugpoort toe, en doet haer openbreken,
En is door Dalem voort naar Gelderland geweken.
De vijand die eerst scheen voorspoedig in 't begin,
Raakt hier weêr over staag, en krijgt de wind voorin.
De krijgkans keert. Ons volk met neêrgeboge koppen,
Dringt weder tot hem in, en boord in sijne troppen:
De heete menschenmoord ging hier te regt eerst aan;
De Molestraat scheen heel in vlam en bloed te staan;
Het wederzijds geschreeuw, de krakende musquetten,
De donderende trom, de dreunende trompetten
Verhieven sig om strijd; ons volk grijpt nieuwen moet,
En dringt den vijant soo weêr rugwaarts voet voor voet,
Gelijk een tijger van het hoog gebergt komt rollen,
In 't sacht gewolde vee, om zijnen darm te vollen,
Of als een waterstroom komt storten over 't veld,
En sig de korenhalm doet buygen voor 't gewelt,
Soo sag men Arkel doe in ons soldaten woeden;
't Scheen dat dees tegenspoed sijn dapperheid nog voedde,
En dat sijn gramme vuist nu niet als lijken sloeg,
En wie sy tegen kreeg de siel uit 't lichaam joeg.
De heer van Bredero weert sig ook van gelijken,
En doet sijn dapperheid aan sijnen vijant blijken,
Hy dringt met leeuwenmoed ten diksten van hen in,
Begeerig of sijn doot te halen of gewin;
Totdat den braven held, doorboord van wonden sneuvelt,
Nadat hy sig rontom met lijken had omheuvelt.
In 't lest wierd Arkel meê tot meermaal toe gewond,
En schoon hy struikelde, rees telkens weêr en stond
Nog leunend op sijn schild waarin de roode baaren,
Door 't afgezijpelt bloet nu niet meer kenbaar waren.
Nu, mannen, nu is 't tijd dat yder van u toont,
Wat onversaagdheid dat in uwen boesem woont!
Nooit kan een eerlijk man roemwaarder dood verwerven,
Als voor sijn vrienden, stad en vaderlant te sterven!
Dus sprak den jongen Heer, en gaf den sijnen moed, —
Totdat hy nederseeg, nu wit en flaauw gebloed.

(*) Een hopman, door wien ARKEL in 't heetst van 't gevecht verlaten werd.

Soo ras was Arkel niet ter aarde neêrgesegen,
Of al sijn volk heeft als een schrik op 't lijf gekregen:
Sy raaken overhoop, en nemen saam de wijk,
En laten hunnen heer op straat in bloed en slijk;
En schoon of Egmont soekt het volk weêr te vergaren,
Dat eens de schrik ontroert kan zig niet reê bedaren:
Hy smeekt, hy bid, hy dreigt, dog 't alles is om niet,
Dewijl dat yder om goed henekomen siet.
Gelijk de valken het onweerbre hoen vernielen,
Soo saten d' onse doen den vijand op de hielen;
En al wat dat er in de wapens wierd betrapt,
In de eerste grimmigheid ter neder wierd gekapt.
Het vier was in de stad soo hier en daer ontsteken,
Soodat de vlam begon de daken uit te breken;
Totdat door opsigt van ons hoofden op het lest
De moort gestuit wierd en 't ontsteken vier gelest.

En nu leg ik de pen welke ik opgenomen had, om den lezer van dit Tijdschrift bekend te maken met VAN PAFFENRODES treurspel, neder; nog veel is er wat ik over dit onderwerp had kunnen zeggen, maar achterwege gelaten heb om 's lezers geduld op niet al te groote proef te stellen, en meer nog is er waarschijnlijk over te zeggen, wat ik niet wist. Hen die sterk tegen onze oude vaderlandsche literatuur zijn ingenomen, tot een ander gevoelen over te halen, was niet het doel dat ik mij voorstelde; die taak reken ik voor mij te zwaar en laat die gaarne aan bekwamer handen over; doch zoo mijn schrijven slechts dit heeft bewerkt, dat zij onder mijne lezers, die belangstellen in wat een vroeger geslacht in onze taal schreef, maar VAN PAFFENRODES *ondergang van Willem van Arkel* niet of alleen bij naam kenden, eenigzins met dit treurspel bekend zijn geworden, en met mijne vooringenomenheid daarvoor instemmen, — dan zal ik het doel, waartoe ik de pen opvatte, hebben bereikt.

DE KAPEL.

UIT HET ZWEEDSCH VAN *C. J. L. ALMQUIST*,

DOOR *C. EYKMAN*.

> Het is eene groote waarheid, dat de ouderdom in elke eeuw op de jeugd als op zijnen priester, zijn aanvoerder, zijne hulp, zijne sterkte, nederziet. Het is de jeugd, die de wereld voorttrekken zal.

EEN DAG.

Een drie-en-twintig-jarig jongeling, die er zeer goed uitzag, met een open, vrolijken blik, steeg eene ellendige chaiskar op. Terwijl hij zich nederzette, keek hij achter zich om naar zijn klein valies, dat, rond en wel opgepakt, in stille gerustheid achter de zitplaats in het rijtuig lag. Hij nam de teugels in de hand en reed in een zachten draf de zuiderpoort van Kalmar uit. Hij groette de hooge en breede met gras bedekte wallen, het rijtuig rolde over de brug van de diepe gracht, die om de stad heen loopt; hij trok verder de zoogenaamde oude stad door, welke nu slechts eene voorstad van hare dochter, het nieuwe Kalmar, is, en bereikte weldra den landweg, die naar Vassmolösa voert. Op dien weg gekomen, liet de reiziger het toom over aan den voerman, die aan zijne linkerzijde zat, en hij zette zich op zijn gemak, om zich in gepeins te verdiepen. Pas geleden was hij als leeraar gewijd geworden in de prachtige domkerk van het sticht van Kalmar, welke, wat bouwkundige schoonheid betreft, in Zweden moeijelijk haars gelijken bezit. Met een innig, godsdienstig, blij gevoel riep hij nog eenmaal de groote gebeurtenissen in haar geheel voor zijnen geest terug, waardoor hij was ingewijd geworden tot dienaar des Heeren en tot besten vriend der menschen op aarde. Het was voor hem geene geringe vreugde geweest, toen hij dadelijk daarna eene aanstelling bekomen had als adjunct bij eene van de schoonste kerspelen in Zuid-Möre,

in de zoogenaamde scheeren (*) beneden de grenzen van Bleking. Hij reisde nu naar zijne bestemming. Het was op een vroegen zondagmorgen. Hij zoude juist dien dag zijne eerste predikatie in zijne nieuwe standplaats houden. De weg van Kalmar daarheen was niet langer dan dat hij die, rijdende, gemakkelijk vóór den aanvang der godsdienst-oefening bereiken kon.

Men zal echter aanmerken, dat een adjunct, die naar den predikant reist, bij wien hij zijn verblijf zal gaan houden, wel eenige dagen vóór hij zijne intrede in de gemeente doet, zich daarheen diende te begeven. Maar zaken, die hier niet kunnen vermeld worden, hadden hem in Kalmar opgehouden bij de oude bisschops-weduwe STAGNELIUS; en daar hij reeds zijn aanstaanden heer, den leeraar in **, niet alleen persoonlijk kende, maar hem ook over den dag zijner afreize geschreven had, zag hij niets stootends in die late aankomst. Het was half zes in den morgen, de vogelen zongen en de heerlijkste zon lachte hem toe op zijne reis. Hij reed Ljungby voorbij, en bereikte spoedig Vassmolösa.

De streken in Möre werden hoe langer hoe schooner, naarmate hij verder naar het Zuiden kwam. Hij was reeds bij Vernaby. Hier steeg hij af, en dewijl een nieuw paard moest voorgespannen worden, besloot hij door het park op te wandelen naar het digtbij liggende Vernanås; waarom hij zijn jongen voerman beval, den landweg te rijden en hem aan den anderen kant van het landgoed bij het bekende groote zwarte hek op te wachten.

Reeds bij Vernaby naar het Zuiden heen ontwaart het oog de vier hooge populieren, die bij het kasteel Vernanås staan, om overal in de rondte als een baak te dienen, terwijl het huis zelf zich niet eerder vertoont, voor men in de nabijheid daarvan gekomen is. Weinige plaatsen in Zweden ontwikkelen zulke bevallige schoonheden, als het park bij Vernanäs, hetwelk de jeugdige priester nu doorging. Het is geen tafereel, dat inneemt door melancholie en pitoreske armoede; neen, rijkdom en vruchtbaarheid omgeven hier den wandelaar, hij gaat op Oxenstjerna's grond. Door eene weide met gras, zoo hoog als de adjunct zelf, ging deze voort op het slingerpad,

---

(*) *Skären* noemt men in Zweden de groepen kleine eilanden langs de kust. VERT.

en bewonderde de talrijke eiken, die zich met donkergroene, zwierige kroonen boven het grasveld verhieven. Gods goedheid jegens den mensch reeds op de aarde, vertoonde zich hier in grootheid en rijkdom. De gewijde jongeling schreed langzaam verder, en opgewekt als zijn godsdienstig gevoel was, vreesde hij bijna het geringste grasspiertje te schaden. Zijn hart stortte zich uit in een stil gebed; hij herinnerde zich nu het woord zijner geschreven leerrede, die hij in zijnen zak had, niet meer, maar hij gevoelde zich geneigd om stichtelijk te spreken tot de menschen, zonder eenige andere voorbereiding dan drie-en-twintig jaren, doorgebragt in vroomheid en deugd, bij liefderijke, arme ouders.

Zoo peinzende kwam hij in den eigenlijken tuin van Vernanäs. Geen levend wezen ontmoette hem. Zwijgende ging hij voort op de slingerende zandpaden, liep verscheidene brugjes over, die over de grachten lagen, en bleef eindelijk staan, niet wetende hoe hij het kortste pad vinden zoude, dat naar den grooten weg, waar zijn rijtuig wachtte, geleiden zoude. Juist kwam in dit oogenblik van verlegenheid een meisje van elf of twaalf jaren aanloopen, met een wagentje aan de hand, dat opgevuld was met verscheidene pakken, die zamengerolde kinderkleêren schenen te bevatten. Het scheen, dat anders een levend wezen, voor hetwelk een en ander bestemd was, in den kleinen wagen, door het kleine meisje voortgetrokken, plagt te rijden. Maar nu lag er slechts linnengoed in; en het kwam den wandelaar voor, dat het lieve dienstmeisje met opzet het zoo vroeg wilde gaan spoelen, om tegen den tijd van het ontbijt, wanneer hare kleine gebiedster wel zoude wakker zijn, weêr terug te wezen.

Welke nietige gedachten bij een priester! Maar het meisje met haar ernstig, iets bleek, hoogst interessant gelaat, zoo als kinderen dit wel hebben, was het eenige menschelijk wezen, dat hem in het geheele schoone landschap ontmoette. Hij vroeg haar naar den weg. Toen ging zij hem met haar wagentje vóór over verschillende slingerpaden den heerlijken tuin door. Hij bemerkte, dat zij om zijnentwil een weg reed, die haar verre van hare eigenlijke bestemming, het kanaal van den tuin, geleidde. Eindelijk kwamen zij voor hetzelfde kasteel, dat, geel geschilderd en pas gerepareerd, aan den voet van de reeds genoemde vier hemelhooge populieren pronkte. De weg

naar het hek, dat op den grooten weg uitkwam, ging daar digt langs. Hij verzocht nu het meisje zich niet langer op te houden. Bij het afscheid tikte hij haar vriendelijk op het hoofd; zij had door hare kinderlijke bevalligheid de bekoorlijkheid van het morgenlandschap verhoogd, en hare ligte neiging bij haar afscheid was vol uitdrukking. Terwijl hij haar zoo zacht op het hoofd tikte en langs heur haar streek, viel zijn oog op de vensters van het groote gebouw. Een rolgordijn werd juist opgetrokken, en zijn oog ontmoette dat eener oude vrouw met eene nette nachtmuts op, die bij het optrekken der gordijn zigtbaar werd.

De jongeling bekommerde zich echter hierover niet. Hij wist, dat de echtgenoot van Majoor MANNERSKANTZ, eigenares van Vernanäs, nu zelve op het goed was en ook hare beide schoondochters bij zich had; maar de tijd liet niet toe, haar zijne opwachting te maken. Zonder zich op te houden, ging hij daarom voort naar het zwarte hek aan den Kalmarschen weg; het rijtuig stond reeds te wachten; hij stapte in en reed voort en kwam eindelijk in de eigenlijke scheeren. Zijn hart klopte hooger, naarmate hij digter bij de geliefde kerk kwam, waarin hij over een uur zoude optreden.

De wegen werden al smaller en meer bewassen; hij naderde een inham van de zee. Weldra was hij nog maar op een kleinen afstand van de pastorij en de kerk. Maar hier, bij een naauw merkbaren afweg, ontmoette hem een man, die vriendelijk groette, en vroeg »of hij niet mijnheer de adjunct was?" Op het bevestigend antwoord bragt de man, een expresse, eene boodschap over van den predikant, »dat mijnheer de adjunct nu niet naar de kerk zoude rijden, maar westwaarts inslaan om zich naar de kapel in de scheeren te begeven, en daar zijne preek te houden, omdat er berigt gekomen was van de plotselijke ongesteldheid van den leeraar van de kapel aldaar; en naardien de tijd kort is" — ging de bode met eene buiging voort.

»Zoo zal ik er dadelijk heenrijden" — brak de goedhartige jongeling af; — »verontschuldig mij slechts bij den dominé, dat ik hem niet eerst in de pastorij bezoek, maar zonder oponthoud mij naar de kapel begeef."

»Ik zal niet mankeren" — antwoordde de bode en ligtte den hoed op.

Gelukkig vond de voerman den kronkelenden, moeijelijk te berijden weg, die naar de kapel geleidde, en slechts voor de helft over land ging. Weldra was die afgelegd en het water bereikt. Uit een hutje kwam een veerman te voorschijn, die den adjunct naar zijne boot voerde. Zoo dreef hij reeds op het water, en zag voor zich aan de overzijde het schoonste strand van eene vooruitstekende klip.

Na een poos geroeid en de kaap omgevaren te zijn, werd men de witte kapel gewaar, die midden in haar groen landschap zacht scheen te rusten. Welk een tafereel! Reeds alleen dit, dat daar eene kerk staat — hetzij dan eene steenen of houten — deze ontdekking alleen reeds heeft een onberekenbaren invloed op den mensch. Een gebouw, opgerigt zonder ander doel, dan ter bevordering der liefde en des vredes, rijst voor het oog op. Niet tot huishoudelijk gebruik, maar tot onberekenbaar nut van het leven des geestes is die gebouwd. Zelf van een onoogelijk uiterlijk, beschermt dit gebouw den mensch onzigtbaar. Men zal weinig huizen op aarde aantreffen, welker wanden men niet met meerder of minder huivering voor de onaangename bedrijven, die daarin kunnen uitgeoefend worden, beschouwen kan. Maar de kerk — welk eene uitzondering maakt dit huis! — de onschuld schijnt haar dak, hemelsche hoede hare wanden, de eerbied hare vloersteenen te wezen, waarop de mensch gerust en uit de wereld gered, zijn voet zetten kan.

Of de jonge priester, die naar de kapel geroeid werd, ook in de gedachten over de onpriesterlijke gesteldheid, die bij vele medeleden van zijnen stand tegenwoordig merkbaar is, deelde, zullen wij in het midden laten; hij had intusschen uit de geschriften van openhartige theologen geleerd, zich het onderscheid tusschen godsdienst en sophisterij eigen te maken. De eerste is altijd groot, de laatste altijd klein. Godsvrucht was gisteren goed, is heden goed en zal ook morgen goed zijn. De godsdienst, hoe verborgen en verdonkerd ook, bezielt en redt hare geliefden: de mensch en de natuur. Niets komt nader aan de natuur, als zij rein en onschuldig opgevat wordt, dan de godsdienst, wanneer ze even menschelijk gevoeld wordt als ze goddelijk gegeven werd.

De boot legde aan en de adjunct stapte aan land, met eerbiedige vreeze, als op gewijden grond. De kerk lag slechts

op een paar steenworpen afstands van de ligplaats der boot. Maar vóór hij daarheen ging, vestigde hij zijn blik op eene donkere en bouwvallige hut bij het water, waaruit zes, zeven of acht in lompen gekleede kinderen, nieuwsgierig bij zijne aankomst, te voorschijn sprongen. Op zondag? dacht hij, en evenwel zoo slecht gekleed?

Maar — misschien hebben zij geene betere, dacht hij verder. Hij wist, dat er dikwijls groote armoede in de scheeren heerschte, en het veld, dat voor hem lag, scheen zeer schraal, en de berggrond, ofschoon met slechts weinig groen bedekt, gaf aan het landschap, vooral als het op een afstand gezien werd, een lagchend aanzien. Hij naderde de acht. De kleinste scheen een jaar oud, en de anderen liet hij in rang opklimmen tot negen of tien jaren. In weerwil hunner lompen waren zij echter allen rein, en de honger, geene morsigheid, mismaakte hunne aangezigten, waarin zekere uitdrukking, een oogopslag, bij alle kinderen ongeveer dezelfde, toonde, dat zij broeders en zusters waren.

De jeugdige leeraar zag te vergeefs naar de ouders rond.

»Waar is uw vader? lieve kinderen! of" — voegde hij er spoedig met inwendige ontroering bij — »waar is ten minste uwe moeder?"

De oudste van de kinderen, een jongen met lange haren, antwoordde:

»Vader is op zee, en moeder is naar de kerk gegaan, want het is van daag zondag, mijnheer!"

»Het is zondag: ja, mijne kinderen! zult gij dan ook niet naar de kerk gaan?"

»Neen!" — antwoordde hij, die zoo manhaftig het woord voerde, en met wiens spreken altijd de andere broeders en zusters met gebaren en gelaat instemden.

»Niet? en waarom niet?"

»Moeder wil niet, dat wij ons in de kerk zullen vertoonen, want zie, mijnheer! wij.... op gewone dagen gaan alle buurkinderen, hier, zoo als wij.... maar 's zondags wil men niet —"

»Voor God behoeft gij u niet te schamen over uwe kleederen, lieve kinderen! komt gerust naar de kerk. Gaat gij niet naar de kerk, hoe zult gij dan iets van Gods woord komen te hooren?"

»O, dat gaat toch wel" — antwoordde hij. — »Moeder verhaalt ons de geheele preek, als zij te huis komt."

»Is uw vader reeds lang naar zee?"

»Hij is reeds lang geleden ter vischvangst uitgevaren. Hij zal van avond wel met de andere visschers terugkomen."

»Vischt men hier op zondag?"

»O ja, zeker."

»Dan zal er zeker van daag wel niemand in de kapel zijn, om de godsdienst-oefening bij te wonen? De kerkheuvel is ook nog onbezet."

»Ik geloof toch, mijnheer! dat allen die hier zijn ook wel in de kerk wezen zullen: oude mannen en vrouwen, en zulke kinderen die naar de kerk kunnen gaan."

»Geen ander volk dan oude mannen en vrouwen en kinderen?"

»Ja wel — en mijne moeder ook — zij is jong — anders zijn daar in de kerk niet anders dan oude vrouwen, want zie, mijnheer! alle menschen zijn naar zee. Moeder was de eenige van de jonge, die niet medeging, want zij is erg ziek, en dan moet zij op de kleine KERSTI passen en haar eten geven, zooals u wel begrijpen kan."

De priester wierp een vlugtigen blik in de hut. Hij had de *skärgaards* nog nooit zoo van nabij bekeken. Het zag er daar binnen uit, alsof er verscheidene dagen niets gegeten was. Ten minste aan den haard werd geen spoor gevonden van iets, dat, ofschoon met den naam van morsig bestempeld, toch den aanschouwer geruststelt; zelfs bemerkte men niet eens den geringsten aardappel; en geen kast noch bergplaats, die het onontbeerlijke voor het onbescheiden oog verbergen konde.

»Zijn alle menschen, die hier tot de kapel-gemeente behooren, zoo arm?" vroeg de adjunct.

»Arm? wat bedoelt mijnheer?"

De heer zette geene kleine oogen op bij de ontdekking, dat de arme jongen zelfs niet wist, wat armoede was.

»Ja, lieve jongen!" — zeide hij — »ik vraag u, of allen hier in het gehucht genoodzaakt zijn, zoo weinig te eten als gij?"

»Eten, als wij?"

»Ja."

»Wij zullen wel eten, daar kan mijnheer op aan, als vader maar met de visch t'huis komt. Maar hij blijft nu toch ook

lang uit, langer dan anders" — voegde de knaap er bij, terwijl hij zijn hoofd ter zijde wendde, om zijne beangste stemming te verbergen.

»Maar hoe komt het, dat men op zondag vischt?" vroeg de adjunct.

»Ja, mijnheer! de visch houdt geen sabbath, en daarom kunnen ook degenen, die hem hebben willen, geen feestdag houden, maar als de visch begint te trekken, dan moet men er op uit met werktuigen en gereedschappen, als men iets krijgen wil."

»Gij hebt misschien gelijk. En uw vader is langer weg dan het overige scheeren-volk?"

»Ja, sinds het begin van de week, mijnheer! en dat is al lang. Moeder denkt, dat hij over is gevaren naar Öland, want SVEN CARLSON heeft gezien, dat hij dingsdag in den storm zijne boot verloor, en zich te naauwernood in een ander vaartuig gered heeft; maar hij zal van avond wel met de groote vloot terugkomen."

»En dan krijgt gij eten?"

»En dan mogen wij dansen, mijnheer! en dat is nog beter!"

De vreemde verwonderde zich over den spoed, waarmeê eenige dagen hongerlijden zoo gemakkelijk kon gestild worden door het vooruitzigt van de vreugde van een dans. Hij vond behagen in den jongen: hij wist niet hoe het kwam, maar hij meende hetzelfde of een dergelijk gelaat vroeger ergens gezien te hebben.

»Hoor eens" — merkte hij aan — »gij die denkt te dansen, en dan niet vreest u in zulke lompen gekleed aan de menschen te vertoonen, kom nu mede naar de kerk, en wees niet meer bevreesd voor God."

»O, mijnheer! dansen, dat kan altijd. Als men de visch aan land gehaald heeft, zijn alle menschen zoo rijk als God de vader, en men ziet er niet naar hoe er iemand uitziet, maar men zingt: hei, ho! hopp, ho! Maar in de kerk, neen, adju, mijnheer! daarheen ga ik niet voordat vader van Ottenby terugkomt, en moeder denkt, dat hij voor ons allen *vadmal* (*) mede zal brengen."

(*) Wollen stof, waarvan de Zweedsche boer zijne bovenkleederen maakt.
VERT.

»Maar is zij niet bang, dat hij averij gehad heeft?"

»O, hij kan goed zwemmen — vader, dat geloof ik! Maar als hij naar Öland overgestoken is, zoo als SVEN CARLSON gelooft, want hij heeft nog geld te ontvangen aan de aluinfabriek voor visch, dien hij in de lente van verleden jaar geleverd heeft, zal hij daar wel *vadmal* gekocht hebben, en dan komt hij met het groote visschersgezelschap, dat van avond verwacht wordt, terug."

De jonge scheerenbewoner was dus onmogelijk door treurige beschouwingen ter neder te slaan. De leeraar zelf had die ook met geen ander oogmerk gemaakt, dan om na het verdriet, dat hij op deze wijze aan het kinderhart veroorzaken mogt, den kleine met behulp der godsdienst te kunnen troosten; maar voor kinderen is de horizon der godsdienst te verre verwijderd, en zij kunnen altijd spoedig getroost worden, dewijl zij nooit troosteloos zijn. Zij kunnen wel schreijen en weenen om kleinigheden, maar het groote is hun een aardig spel. Na deze opmerking gemaakt te hebben, ging de goede adjunct naar de kerk. Welk gehoor zal ik van daag hebben? dacht hij.

Maar afgeleefde mannen en vrouwen zijn ook menschen. Hij kwam nader. Een man met een beenig, leelijk gelaat, door krukken ondersteund, ontmoette hem bij de kerkdeur, nam de muts af en spande zich in om met blijkbaar groote moeite voor »mijnheer de dominé" — zoo als hij tusschen de beide tandelooze kaken mompelde — den klink op te heffen en de zware kerkdeur te openen. De adjunct knikte hem vriendelijk groetende toe, en trad binnen. In waarheid duister. De oude kapel, die hem op zee, op een afstand gezien, zoo lagchend en uitlokkend voorgekomen was midden in hare groene weide, verhief zich nu om den binnentredende met donkere overhangende muren, en vertoonde hem oude, verwelooze, door den tijd gebleekte pilaren, nog hier en daar den kap of iets, dat eene galerij moest voorstellen, ondersteunende. De vreemde was vroeger nooit in deze streek geweest en had dus de kapel niet gezien. Alleen de heerlijke hoofdkerk, gelijk ook hare vermogende lidmaten en haren vruchtbaren omtrek kende hij; het tafereel daarvan had hij gedurende zijne geheele reis voor den geest gehad. Nu daarentegen trad hij, als het ware, in eene nieuwe, onverwachte en zeer ernstige wereld. De bouwvallige, niet door verw, maar door het veelvuldige gebruik

donkerbruin gekleurde kerkbanken stonden zonder eenige symmetrie, en reeds van den beginne af schenen zij zonder strenge inachtneming van winkelhaak en passer vervaardigd te zijn. De adjunct keek rond, terwijl hij langzaam van den ingang der kerk naar de sacristy ging; hij zag rond, om zijne oogen over zijn auditorium te laten gaan. De banken waren niet zeer bezet; evenwel bevonden er zich dertig of veertig personen in verspreide groepen, die niet zonder aandacht schenen. Bij de nadering van den jongen leeraar rezen zij allengs allen op, dat wil zeggen, diegenen, welke konden oprijzen; want verscheidene kreupelen of half lammen maakten wel eene moeijelijke en pijnlijke beweging om uit hunne zittende houding te geraken en in de algemeene groete of eerbiedsbetuiging aan den predikant te deelen, maar het gelukte voor het meerendeel slechts op eene zeer onbevallige wijze. Is hier dan geen enkel jong mensch te vinden? ten minste toch de moeder van die kinderen? Maar hij zocht haar te vergeefs. Hij werd eensklaps diep getroffen en verschrikt bij den aanblik van al de hem omgevende gestalten: bleeke, kale of dikharige hoofden met beenige kinnen, roode oogen of wel die geheel blind waren, spits- of wipneuzen, voor het grootste gedeelte met gekromde ruggen, maar voorzien van ongemeen groote, plompe handen, zoowel bij vrouwen als kinderen: vermoedelijk een gevolg van het werken. Waarheen hij zich wendde, hoorde hij in de banken eenig gedruisch, hetzij door een medegebragten stok, hetzij door eene beenige knie veroorzaakt, die tegen eene bankdeur beefde of zich misschien tegen zijne weêrga niet kon staande houden. Intusschen was er weinig verschil in de gezigten dier oude mannen en vrouwen: de eerste zagen er niet regt mannelijk, de laatste niet bijzonder vrouwelijk uit: zij waren zeer gelijk aan de kleine rest onder eene groote en vermoeijende substractie, welk verschil zoo klein werd, dewijl het *substrahendum* bijna even groot als het *diminuendum* geweest was; dat wil zeggen: het gebruik had de krachten en goede eigenschappen zoo zeer verteerd, dat des levens overschot hier bijna niets scheen te zijn. Bij den aanblik van al deze gebrekkelijke, bijna spookachtige gestalten, kwam het koude zweet op het voorhoofd van den adjunct te voorschijn, toen hij aan de preek dacht, die hij geschreven had, en die nu hier zoude voorgedragen worden. Wat is gebruikelijker en natuurlijker

in jeugdige leeraars, als zij hunne preek maken, inzonderheid wanneer zij bij zomertijd hunne intrede denken te houden in groote en volkrijke kerken, in schoone en rijke streken, voor toehoorders, wel is waar, voor de helft boeren, maar ook voor een goed gedeelte heeren, — wat is natuurlijker, dan dat hunne rede in bloemrijke taal, vol leven en lust, overvloeit van keurige beelden en schoone gelijkenissen? Het hart zwelt: zelfs de vinger die de pen van den jongen homileet voert, is poëtisch. Alles wordt wegslepend: het evangelie eene idylle, de wet een waarschuwer onder de schoonste gedaante: alles wordt als de zon, als de uren van den dag, als de sterren, als de lente en de leliën, ook wel als de zachte oogen der maagd. Maar nu! Waartoe en voor wie zou deze sierlijke preek voorgedragen worden? Wij moeten in zooverre den adjunct regt laten wedervaren, dat de smart, die hem aangreep, evenwel niet de spijt was, dat hij zijn schoone werk te vergeefs verrigt had; hij was niet ijdel, vooral niet in zulk eene ongepaste zaak; maar hij werd met regt bekommerd, wanneer hij er aan dacht, hoe voor *deze* verzameling *deze* rede zoude klinken, en wat vrucht ze zoude dragen? Hij was heden de prediker van deze uitgeleefde, deze half verminkte lieden! En zij hadden toch het regt om van hem het woord Gods te hooren! Hetgeen hij geschreven had, was zeker, toen hij in zijne kamer zat, bestemd voor de jonge, met hem gelijkgezinde, levendige medeleden der hoofdkerk; en misschien onder deze inzonderheid zeker iemand — wie weet? — want onwillekeurig sluipt er veel en veelsoortigs in de gedachten des scribents binnen. Zoude deze en gene schoone uitdrukking daar staan voor deze en gene schoone toehoorderes? — is het zoo onmogelijk — zoo ongerijmd of leelijk? Neen, het is zeer menschelijk en zeer gewoon. Maar nu! wat zou van dit alles worden voor zijne tegenwoordige toehoorders, die hij ook liefhad, welker priester hij heden was, en wie hij weldadige woorden toespreken wilde? In zijne besluiteloosheid was hij de geheele kerk doorgegaan en trad de kleine, lage sacristy binnen. Daar ontmoette hem de koster van de kapel, een negentigjarige patriarch, met grijs, dunlokkig, krullend haar; hij was zoo lang, dat hij, ofschoon hij den binnentredenden adjunct eerbiedig groetende te gemoet ging, zich evenwel bijna over

hem heen boog, gelijk een vader over zijn kind; de adjunct reikte met het hoofd niet hooger dan aan zijne borst.

»De dominé van de kapel zelf moet ziek zijn, daarom ben ik door den gemeente-leeraar belast de godsdienst-oefening te houden" — meldde zich de vreemde aan.

»Goed, ik weet het; welkom, waarde dominé! kom binnen!" — antwoordde de koster.

De adjunct, of de bij deze gelegenheid betitelde dominé, ging langzaam de sacristy binnen en zocht zich tot zijn gewigtig werk voor te bereiden. »God zal wel in het offer voorzien" — zeide hij half luide tot zich zelven, terwijl de dienstvaardige koster, zonder daartoe verzocht te zijn, hem den mantel, eene reliquie van kamelot, die steeds tot zondagsch gebruik in de sacristy aan een spijker hing, omhing. Een klein stukje spiegel stond ook tegen de tralie in het venster. De adjunct nam het om te zien of een en ander goed zat. De spiegel liet evenwel slechts een gedeelte zien, en dit was ook bij dit toilet voldoende.

»Welke psalmen, dominé?" — vroeg de grijsaard achter hem.

»Waar is de organist?" — hernam deze — »ik zal ze hem opgeven."

»Wij hebben geen organist in de kapel" — antwoordde de koster — »en het ware zeker eene noodelooze uitgave, dewijl hier geen orgel is. Wees dus zoo goed en geef mij het briefje, dan zal ik zingen, eer de dominé voor het altaar treedt."

Geen orgel!... den muzikalen jongen priester dus ook van dien troost beroofd? Hoe vaak was hij bij die geheimzinnige, plegtige, smeltende toonen van de harmonie der psalmen in hemelsche zaligheid verzonken geweest!

Onze negentigjarige vriend nam nu iets uit eene kleine boekenkast van de sacristy, en kwam met een psalmboek in groot bijbelformaat tot hem. Knip-knip zeide het tweemaal, toen hij de twee koperen klampen open deed, welke een paar dikke, zwarte, kartonnen bladen te samen hielden.

»Zie hier, kies, eerwaarde heer! als gij de psalmen niet van te voren opgeteekend hebt."

Letters, zoo groot als uncialen, zoodat wanneer de adjunct het opgeslagen boek aan zijne voeten gelegd had, hij ieder woord gemakkelijk zoude hebben kunnen lezen, zoo duidelijk en koolzwart stond het voor hem gedrukt.

Hier een van zijne geliefde psalmen, den 224sten van WALLIN, of den 2..sten van FRANZÉN, te zoeken, zou geheel vruchteloos geweest zijn. Hij had niet vóór zich de zoogenaamde oude psalmen, maar het waren de over-oude, uit den tijd van JESPER SVEDBERG, en die reeds in den tijd van KAREL XI eene herziening ondergingen.

»Zingt het volk naar dit psalmboek?" — vroeg de adjunct.

»Neen, dominé! *ik* zing er uit, en het volk zingt mij na" — antwoordde de koster — »hier is niemand buiten mij, die een boek gebruikt."

Een donkere en strenge, te gelijk Carolinische en Luthersche ernst begon den aangekomen jongen priester met sterken klaauw aan te grijpen. Maar hij was zelf een man van geest, daarom gevoelde hij het, dat een geest hem aangreep. Hij sloeg eenige bladen om en zag eene en andere strophe in.

»Neem dezen psalm" — zeide hij — »en dan dien tot voorzang; daarna dezen, en dien tot slot."

»Goed, dominé! ik kon zelf niet beter gekozen hebben."

De koster ging heen.

Met langzame, echter niet wankelende treden, ging de patriarch de kerk in en hing de aangeduide nommers aan het zwarte bord. Het was een kerkelijk, ofschoon nu niet noodig gebruik, want niemand van de aanwezenden, behalve hij, had een psalmboek. Hij ging in een hoek bij het altaar staan, waar de zwarte kostersbank was, en begon met luider stemme. Zijne stem was ruw en dikwijls scherp, maar hij beefde volstrekt niet. Naauwelijks had hij zijnen eersten of inleidingsregel geëindigd, of al de aanwezenden vielen in; en de leeraar ging in de deur der sacristy staan om te hooren en aan het gezang deel te nemen.

Welke stemmen? deze skeletten hadden allen monden?

Het hart begon den adjunct te ontzinken, waar hij stond. De dertig of veertig zangers en zangeressen hadden geene enkele schoone stem, maar zij bereikten zeer goed zoowel de hooge als lage toonen. Alles ging *unisono* en regelmatig elkander volgende, zoo als in kerken zonder orgel gewoonlijk plaats heeft. Maar het ging tevens met zulk eene discipline en correctheid gepaard, dat het blijkbaar aan een fiksch korporaal in de zang-exercitie denken deed. Hij stond daar ook zelf in het midden voor hen; bij iedere cadence trok hij de bosschaadje

zijner wenkbraauwen hoog op, en zag vol vreugde over zijn wèlslagen neder op zijne kinderen, de aanwezige oude mannen en vrouwen, die hij vermoedelijk eenmaal allen tot zijne kleine discipelen had gehad. Het eentoonige gezang werd weldra zoo sterk, dat het dak dreigde opgeheven te worden, en eenige van de vensterruiten trilden hoorbaar. De leeraar zag intusschen op tot den geweldigen toon-aanvoerder, wiens zoon hij, vóór eenige oogenblikken, in het oog der gansche gemeente had kunnen schijnen; nu echter scheen hij zich zelven toe een kleinzoon van den grijsaard te zijn, die daar het koorgezang leidde. En ik zal voor dezen prediken? dacht hij.

De psalm was uit, en de predikant ging voor het altaar, om met de godsdienst-oefening een aanvang te maken. Hij vond het handboek daar reeds opengeslagen voor zich, deed het inleidende gebed, en wendde zich daarna met het boek in de hand tot de verzameling. In het begin een weinig bevende, maar spoedig met eene vaste, volle en schoone stem, las hij uit het boek het heilige woord, dat dien dag behandeld moest worden, voor.

Terwijl hij las, zag hij nu en dan op naar degenen, die tegenover elkander in de banken zaten, en voor wie hij las. Wie zag hij? Waren het dezelfde wezens nog?

Dezelfde magere, bleeke aangezigten, maar met glinsterende oogen, en allen het hoofd met gespannen opmerkzaamheid half voorovergebogen. »Wat heeft niet reeds de psalm uitgewerkt? Gods geest is met ons!" dacht hij bij het altaar, zijn moed werd gesterkt, en hij las met steeds vaster, luider en krachtiger stem uit het handboek.

»Ik, arme, nietige mensch, die in zonde ontvangen en geboren ben, en nog gedurende al mijne levensdagen — — —". Nooit had hij dit woord zoo als heden voorgelezen; hij zonk op de knieën op het altaarbankje, bezield van een nieuw gevoel. De zonden der gebrekkelijken, knielenden had hij overal voor zich. Het werd in de lage, donkere kerk, rondom hem licht: zijne eigen ooren luisterden met verwondering naar het woord, dat zijn eigen mond uitsprak; stichting in hoogen rhythmus vlood van zijne lippen. Terwijl hij daar stond leerde hij zich zelven, wat het was, dat hij anderen leerde.

Na het gebed van belijdenis van zonden, steeg hij op, en de geheele vergadering steeg niet zonder moeite en geraas met

hem op. De vleugelen der genade droegen de verlorenen, en de hoop gaf de zwakken kracht om te staan. Eer de predikant zich op nieuw van hen wendde, sloeg hij een vluggen, maar vurigen blik op hen. »En ik — ik zondaar — ik zal voor dezen prediken?" dacht hij. »Hoe zal dat gaan? En zie, intusschen, hoe al hunne oogen zich op mij vestigen! — Naar het troostrijk woord hongeren zij! O, mijn God! en ik — wat zal ik hun zeggen?" Met dit pijnlijk gevoel wendde hij zich om naar het altaar als gewoonlijk en las in het handboek de voorgeschreven gebeden.

Hij ging van het altaar. De geheele vergadering nu niet meer alleen uit nieuwsgierigheid, maar met levendig gespannen oogen volgde des vreemden gang; het scheen hun toe, dat hij voor hen uit den grond des harten gelezen had. Hij ging op nieuw in de sacristy. Weder werd er een psalm gezongen, namelijk die, welke de predikatie zoude voorafgaan.

Terwijl de koster zong, viel de nieuw gewijde, onervaren priester daarbinnen in de sacristy op zijne knieën neder. In grootere en al gedurig af- en toenemende verlegenheid had geen redelijk mensch zich ooit gevoeld. Hij verbleekte als een laken, toen hij hoorde, dat het vers uitgezongen was. — Nu bleef er niets meer overig! — Hij moest er uit — hij *moest* — hij moest *prediken!*

En hij vermande zich haastig en ging uit; hij trad op. Hij stond reeds op den predikstoel.

Zoo stil, zoo zonder het minste geruisch heeft geene gemeente haren leeraar ontvangen. Niet slechts, omdat hij haar zoo nieuw, zoo jong voorkwam — maar eene wonderbare glorie van geestelijke bescheidenheid — van verheven schaamte — omscheen hem. Hij scheen in een aureool van ootmoed, niet van domheid te staan. Hij gevoelde die hemelsche verrukking, welke een jeugdig gemoed ondervindt, wanneer hij plotseling voor den hemel en voor de aarde staat — om de tolk Gods te zijn!

Hij zeide nog geen woord! Zijne bleekheid, zijne glinsterende oogen, zijn lang zwijgen, alles vermeerderde de opmerkzaamheid der ouden! Alles, wat zien kon, zag op hem en op hem alleen. Hij bemerkte dit zelf, en dit spande zijne zenuwen nog meer. Eindelijk opende hij zijne lippen met een blik naar

de hoogte: »Vader! ik heb gezondigd, gezondigd tegen U!" sprak hij met eene zwakke, maar melodische, en daarom geheel hoorbare stem.

Was dit zijne inleiding? Het natuurlijkste zou geweest zijn, dat hij zijne hand in den zak gestoken had, zijne preek er uitgehaald en die voorgedragen had. Maar — hij had zijne handen te zamengevouwen en konde ze niet openen — hij herinnerde zich geen woord uit zijne preek — het kwam hem niet in de gedachte, dat hij er eene bij zich had.

Hij zweeg weder na die woorden en keek rond. De gemeente verwachtte te vergeefs, dat hij, als gewoonlijk, zoude zeggen, waar de tekst stond. Het woord stond geschreven in zijn hart, maar hij citeerde het niet.

»Vader! ik heb gezondigd! ik heb gezondigd tegen U en de menschen — — —".

Wederom zweeg hij. Het is eene groote waarheid, dat de ouderdom in iedere eeuw op de jeugd neêrziet als op zijnen priester, zijn aanvoerder, zijne hulp, zijne sterkte. Het is de jeugd, die de wereld voorttrekt.

Ieder held, ieder aanvoerder, ieder grondlegger is een jong man geweest. Daarna komen senaten van eerwaardige oudsten, die zich zetten om zijn werk te ordenen, uit te voeren; en zij behouden de grondslagen — tot een nieuw jongeling komt, die de menschen nog eene schrede verder voert, waarop weder de ouden zich zetten om dit uit te voeren, in evenwigt te houden en te bewaren. Zoodanig is de goede en ware vooruitgang op de aarde. Geen regtschapen, kundig en eerwaardig oude wordt er gevonden, die niet erkent, dat het zoo is, zoo altijd geweest is, en zoo moet zijn om goed te zijn.

Maar het is een verheven schouwspel, te zien, hoe — gelijk hier in de kapel — de om zijnen jongen aanvoerder verzamelde ouderdom, met het oog vol vertrouwen zijne stem verwacht, om zijn vermanend woord, dat den weg zal aanwijzen, dien men gaan moet, te vernemen — en die jeugdige aanvoerder staat en zwijgt! — zwijgt, want hij bloost en ziet naar den Hemel.

Het is heerlijk, wanneer een jongman braaf is. Hij kan dan geen kwakzalver zijn. Hij zwijgt — want wat zal

hij zeggen? Hij zwijgt — maar hij ziet evenwel naar de hoogte.

Ten derdenmale opende hij zijne lippen, en zeide: »Vader vergeef mij! vergeef mij voor hetgeen ik gewaagd heb — ik ben stoutmoedig opgeklommen om onder de menschen hier verkondiger van U te zijn! En ik ben een zondaar — ik, die voor U sta te spreken; en gij zijt zondaars, gij, die zit en van mij het woord des troostes en der genade verwacht. Wat zullen wij dan elkander zeggen? Laat ons te zamen bidden. Heere God, Koning des hemels en der aarde! God des legers, ZEBAOTH! zie niet op onze ellende. Onze gebrekkigheid ligt voor de deur van dit huis; ons gebeente is verbroken, en de engel des doods blaast over onze verwelking. Maar Gij, Heer! treedt niet op degenen, die liggen; den rookenden fakkel bluscht Gij niet uit, en dengene, die met de honden eet, zendt Gij spijze van Uwe tafel. Tot U komen wij, hongerigen, naakten; in het duister zit onze ziel en in de koude ons ligchaam. JEZUS CHRISTUS! Gij zon der genade, ga op en schijn over het land der verlorenen — de aarde is droog, en hare wijde kloven gapen van dorst. Onze waterbeken geven geen water, en de hemelen zijn verzegeld, opdat het niet regene. Maar het is gezegd, dat Gij ons hebt lief gehad! Gij hebt de ellendigen niet versmaad. — O Heer! hoe kondet Gij op ons zien? Gij zijt nedergekomen en hebt u over de blinden erbarmd, de melaatschen hebt Gij geheeld, en de dooden opgewekt. Gij hebt niet voor roof gerekend, te eten onder zondaren — onze vriend zijt Gij! Gij hebt voor ons bij Uwen Vader gebeden — Gij hebt bloed gezweet van onuitsprekelijken angst, Gij hebt U in de handen Uwer vijanden overgegeven om onzentwil, en het kruishout hebt Gij niet geschuwd. U, o Zoon! die den dood hebt overwonnen, U, JEZUS CHRISTUS! heeft mijn geest heden voor zijn deel gekozen, en mijn hart bemint U, opdat ik deelachtig aan Uwe overwinning moge zijn — ik geloof, dat ik Uws moge zijn en Gij zijt mijn heil. Weg, weg is nu de verdwenen rook, die zonde heette: U, Heer! bemin ik boven alles, boven alle ding in den hemel en boven alle ding op de aarde — en Gij zijt degene, die alle ding in mij nieuw maakt. Gebroken zijn mijne leden, maar het is alsof het niet ware. Ik vertrouw op U, mogt Gij mij willen beminnen! Verdwenen is dan de ramp: en het ver-

teerde heeft eene opstanding in mijne ziel bekomen. Zie, zwart waren mijne geeesteskleederen — maar ik wil mijne booze natuur en de oude gestalte mijner daden afleggen. Maar wat kan ik? Gij zijt alleen degene, die vermag, laat uw bloed in mijne aderen, opdat ik een nieuw mensch worde, zoodanig als ik nooit vroeger geweest ben."

Zoo sprak hij verder, en zijne geheele inleiding werd niet anders dan een gebed. Eindelijk zonk hij neder om met de vergadering in stilte het »Onze Vader" te bidden. Terwijl hij gedurende die bezigheid tegen den predikstoel geleund stond, wierp hij bij toeval een blik naar een hoek van de kerk, dien hij vroeger niet opgemerkt had. Daar ontdekte hij tevens eene gestalte, die niet oud scheen te zijn. Dit is ongetwijfeld *hunne* moeder, zij, die misschien haren man in de golven verloren heeft, dacht hij.

Als het ware uit achting voor hare lompen, had zij zich in dien hoek verscholen; zij scheen teringachtig en door overmaat van arbeid zeer afgevallen: in het magere aangezigt vertoonden zich hare oogen nog grooter dan zij inderdaad waren, en schenen tusschenbeide door wanhoop en liefde bezield.

De predikant, die tot hiertoe zijne inleiding slechts geïmproviseerd had, herinnerde zich eensklaps, dat hij een onderwerp voor zijne eigenlijke preek hebben moest. Degene, die zonder zich voorbereid te hebben, spreekt, heeft het voordeel, dat hij zich van de uitwerking zijner woorden op degenen, tot wie hij spreekt, bedienen kan en daardoor altijd in betrekking tot, ja, in vereeniging met hen gesteld wordt. Hij, die zijne preek te huis bewerkt, is wel zeker, dat het te huis een goed geheel vormt; maar in hoeverre het aan de vooronderstelde toehoorders als een ongevoelde wind voorbij zal gaan, weet hij niet. De leeraar rees nu op en las het voor dien dag bestemde gedeelte van het evangelie voor: het was de vijfde zondag na Drievuldigheid, en handelde over de groote vischvangt, *Luc.* III. Toen hij het voorgelezen had, zeide hij: »Het onderwerp onzer overdenking van heden zal zijn: »»God spijzigt de ouderloozen aan zijne tafel, en Hij wendt zijn oor naar der weduwen gebeden.""

Toen hij dit voor de tweede maal herhaalde, stond de vergadering, zoo als gewoonlijk, op, maar zag niet zonder verwondering hem aan, want een dergelijk onderwerp voor

eene preek hadden zij niet gehoord; het geleek eerder eene inleiding. Maar, niemand van de aanwezigen was niet òf onderloos, òf weduwe, òf weduwnaar. Alles wat hij zeide, waren woorden *ad homines*. Hij verbond zijn onderwerp aan den tekst, en sprak hoe CHRISTUS ook visschers tot zijne eerste belijders geroepen had; en dat ook zij visschers der menschen zouden wezen. Maar hoe zouden zij dit wezen? niet daardoor, dat zij, even als PETRUS, het land moesten verlaten om te gaan prediken onder de Heidenen; maar daardoor, dat zij wederkeerig en onder elkander Gods welbehagen zouden doen, elkander beminnende, voedende, kleedende. Zoo zouden zij elkander winnen, zoo zouden zij allen voor God gewonnen worden. Daardoor zouden zij elkander stichten, en gesticht worden; zij waren visschers, maar tevens ook visschen, gevangen in den grooten net-worp van God. En hoe ontvangt nu de Heer de weezen aan zijne tafel" — voer hij voort. — »Reeds ontvangt God de ouderloozen op aarde aan zijne tafel, wanneer menschen, met zijnen geest bezield, de vaderloozen in zijnen naam aan hunne tafel spijzigen; want de wederkeerige barmhartigheid is Gods eigen barmhartigheid; en Hij neigt zijn oor tot de gebeden der gebrokenen van harte, reeds op aarde daardoor, dat zijn geest den mensch, die meer heeft, uitnoodigt, roept en aandrijft om dengene bij te staan, die niets heeft."

Er lag, zoo als wij gehoord hebben, niets ongewoons in de voorstelling van den leeraar; tenzij men de wijze, waarop hij tot hen sprak, uitzondere, en het trof hen bijzonder en op eene eigenaardige wijze, behandeld te worden als visschers gelijk zij altijd geweest waren. Hij sprak met warmte en overreding; hij sprak zoo eenvoudig als onder vrienden, en hij bevond zich ten slotte zoo gemakkelijk op den predikstoel, alsof hij een gesprek voerde, waar volstrekt geen opstel bij te pas komt. Hij zeide niets merkwaardigs, niets dat de moeite waardig was om op te schrijven; maar de grootheid des Christendoms bestaat in klein te zijn, en de weg der zaligheid is als de kleine, naauwelijks te ziene weg door een groen veld, waar eiken wassen, en eenige hemelhooge populieren het verre doel uitmaken.

Naarmate hij zag, dat de aandacht der gemeente steeg, klom ook zijn eigen moed in Christelijke blijdschap, en eindelijk

scheen hem de bouwvallige, ouderwetsche kapel als eene woning des lichts. »Dit is de genade des Vaders" — eindigde hij — »dat wij in den Zoon gelooven; want als CHRISTUS in ons woont en ons levend maakt, zoodat wij de zonde vlieden, dan heeft de zonde niet langer magt op ons, en Gods toorn komt niet op ons. Zoo wordt de kandelaar in de donkere woning ontstoken: hij, die niet gelooft, is alreede veroordeeld; maar hij, die in den Zoon gelooft en standvastig blijft in de liefde, komt nooit onder het oordeel. Amen."

Men verliet de kerk.

Het was middag en de schoonste zomerdag. Buiten de kerk gekomen, werd de adjunct gegroet door eenige van de overgeblevene kreupelen en gebrekkigen, die met de vriendelijkste blikken voor de preek schenen te danken, en daarna, even als de anderen, zich huiswaarts begaven.

»Waar zal ik dezen middag eten?" Deze nietige gedachte viel hem in, toen hij eenzaam om den hoek van den kerkmuur ronddrentelde. Hij was sinds vijf uur op, had verscheidene mijlen gereden, en was, prozaïsch gesproken, hongerig.

Zijne gedachten werden teruggebragt op haar, die hij in dien hoek gezien had. Zonderling, dat hij haar niet op den kerkweg zag. Waarschijnlijk was zij naar de haren gegaan, die misschien nog meer honger hadden dan zij, aangezien zij frisch en gezond waren.

Na eenige oogenblikken bereikte hij eene hoogte, van waar men een uitgestrekt gezigt had, niet alleen op den omtrek der kapel, maar ook op de zee. Hier, half geleund tegen een hoogen, met mos bewassen, hoekigen steen, zag hij een wezen, zonder beweging, zwijgend, onophoudelijk met het oog op de golven gerigt. Hij ging verder; hij vond, dat zij het was. Het was de moeder, die daar zoolang — zoolang naar den vader harer kinderen stond uit te kijken.

»Goeden dag!" — zeide hij.

De arme sprong ter zijde. Maar zij herstelde zich; zij zag, dat hij het was, die pas zoo schoon voor haar gepreekt en haren kinderen een vader beloofd had. Haar gelaat was niet meer schoon, maar het behoorde tot die soort, waarop het duidelijk te zien is, dat het ligchaam eenmaal schoon geweest en dat de ziel het nog is.

»Kom, moedertje! laat ons naar uwe kinderen gaan" — zeide hij — »zij wachten u, het is middag."

»Dominé!" — antwoordde zij — »ik wacht tot de zuidelijke visschers-vloot zal teruggekomen zijn. Zij moet toch spoedig komen!"

»Is uw man daarmede uitgevaren?"

Zij zag hem verwonderd aan, en scheen hem te vragen, of hij hare geschiedenis kende.

»JONAS" — antwoordde zij langzaam — »JONAS is een wilde, stoutmoedige zeevogel."

»JONAS? heet uw man —."

»Waar hij is, is God alleen bekend. Maar als hij niet verdronken is, dan komt hij zeker met de visschers-vloot terug."

»Vertrouw op God! Maar sta hier niet uit te zien op de eenzame zee; volg mij, dan zullen wij naar uwe kinderen gaan."

»De dominé bij ons komen? neen — neen —."

»Vrees niet, het is feest van daag; kom!"

Zij wendde zich af van de zee, en volgde den goeden, vriendelijken leeraar. Nadat zij een klein eind weegs te zamen waren voortgegaan, ontmoette hun de lange, oude, grijze koster, die »mijnheer de dominé" scheen te zoeken, en hem bijna met open armen te gemoet kwam, toen hij hem gewaar werd.

»Ach, waarde dominé!" — zeide hij — »ik heb u gezocht, en heb een nederig verzoek als u het niet kwalijk neemt."

»Wel neen, mijn vriend!"

»Ja, ziet u — dominé EK, onze kapel-prediker, is ziek, en hij woont in de pastorie, die eene halve mijl hier van de kerk van daan is; en wil u hem van middag gaan bezoeken, zooals de heeren predikanten onder elkander gewoon zijn te doen, dan is er voor u niet anders op, dan te voet daarheen te gaan, want wij, visschers, hebben geene paarden — en —."

»Ik heb er niet aan gedacht, hem te gaan bezoeken, ik ken hem niet."

»Nu, zie, dat komt net als ik het verlangde. In geval de dominé, dacht ik, een armen koster niet mogt versmaden, dan zou ik hem een karig — zeer karig middagmaal kunnen aanbieden."

Die man moet opvoeding gehad hebben, dacht de adjunct, dewijl hij zich zelven geleerd had, om opzettelijk zijne eigene

waarde te vernederen en zich zelven *gering* te noemen, hetwelk niemand doet zonder eenigermate, wat men *beschaafd* noemt, te zijn. Deze overtuiging van den jongen leeraar maakte dat hij geen grooten dunk van den man opvatte. Evenwel antwoordde hij hem zeer vriendelijk: »dank u wel voor de eer uwer uitnoodiging, aan lekkernijen heb ik mij nooit gewend."

»Nu dan — zie zoo — wees zoo goed en treed met mij mijne nederige woning binnen." Hij wees naar de woningen, die zuidwaarts van de kapel stonden. Het huis, waarop hij den wijsvinger rigtte, was blijkbaar het hoogste en grootste van alle. »Wees zoo goed, waarde dominé! maar ik moet u wel duizendmaal om verschooning vragen, want ik ben een weduwnaar, en een ander neemt mijn huishouden waar, weet u — maar u zal het wel voor lief willen nemen?"

»Dank, mijn waarde koster! Maar ik ben reeds ten eten verzocht."

»Wat?" — zeide de koster, zich oprigtende en verwonderd rondziende. — »Bij wien? bij wien? Men is mij dus vóór geweest? Ik geloof niet, dat iemand u hier ontvangen kan."

»Ik ben heden middag bij deze vrouw en hare kinderen."

Niemand kan het gelaat der twee aanwezigen schilderen bij deze verklaring. De arme vrouw zag met eene zonderlinge verwarring, bleek, en toch bijna heimelijk blijde den predikant aan; maar de koster haalde den neus op. »Bij haar? UEerwaarde kent haar?"

»Ik heb haar van daag voor het eerst gezien."

»U moet weten, dat zij een schot van acht, negen kinderen heeft, maar of zij een stoel heeft om op te zitten, zal ik niet zeggen; en wat gij zult eten..... maar van een middagmaal komt niet — hm — maar zie, voorname lui houden veel van schertsen."

»Ik scherts niet. Ik geloof zeker, dat mijne gastvrouw arm is, want ik ben reeds in haar huis geweest en heb hare kinderen gezien."

Een vlugtig rood en bleek wisselde op het gelaat der verwonderde moeder af.

»Maar" — ging de leeraar voort — »ik ben zelf arm en ik ben de dienaar van Hem, die zijn Hemelrijk beloofd heeft aan iederen noodlijdende, die vroom is."

»Maar u kent deze vrouw niet. Zij is, ik durf het haast niet zeggen, de minste in de gemeente; ik wil niet zeggen, dat zij de ellendigste is in armoede (want, lieve Hemel! wie is hier bij ons in de scheeren niet arm!); ook niet, dat zij de domste is, ofschoon een verstandig mensch zich zooveel kinderen niet bezorgt, en wij in de magere scheeren wachten ons daar wel voor; maar, maar" — voegde hij er haastig bij, toen hij in des leeraars gelaat blijken van afkeuring bespeurde — »haar vader was —"

»Ha! — zwijg! zwijg, gij OLA SVENSON!" — riep de vrouw uit. Haar gelaat teekende plotseling een sterk, bijna edel gekwetst gevoel, toen zij van haren vader hoorde spreken.

»Ja — ja — zoo is het" — viel de koster in de rede — »ZijnEerwaarde moet weten wat voor menschen hij voor zich heeft, en bij wien hij binnentreedt, opdat hij zijne handen niet verontreinige, zoo als men zegt; want haar vader was een dief, dominé! een groote dief, die te Kalmar gegeeseld werd. Dat weet ik, en dat weten wij hier allen, en de misdaden der vaderen —"

»Heeft zij ook gestolen?" — vroeg de leeraar met een strengen blik op den ouden patriarch.

»Neen, neen, dat zeg ik niet. Neen, volstrekt niet. Voor zoo ver ik weet, is zij eerlijk genoeg; en mogt iemand haar daaromtrent belasteren, dan zoude ik de eerste zijn om haar te verdedigen; want ik heb haar gekend van hare jeugd af; en ik heb haar leeren zingen; maar haar vader was een dief, dat was hij, en daarom is zij met armoede bezocht."

»Ik zal u zeggen hoe de spreuk luidt, welke gij begont, maar niet eindigdet. God zegt: de misdaden der vaderen worden bezocht aan de kinderen, die mij haten; maar Ik doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die mij liefhebben. Hebt gij het niet gehoord? Zoo weet dan, dat de eer en de goede daden des vaders den kinderen geene ware eer bezorgen, als zij zelven slecht en eerloos zijn: eveneens worden ook de misdaden des vaders den kinderen niet tot oneer en ongeluk, noch voor God, noch voor weldenkende menschen, wanneer zij beter dan hun vader zijn. Zij kan wel tegen uitwendige armoede te kampen hebben, als een gevolg misschien van de misdaad haars vaders, waarvan gij spreekt; en misschien ook wel daarom, dat gij hier slecht of onverstandig genoeg zijt,

om de zwakken, die niets kwaads gedaan hebben, niet te willen ondersteunen, alleen daarom, dat zij afstammen van iemand, die kwaad gedaan heeft. Maar God verfoeit zulk eene onregtvaardigheid, en zal diegenen helpen, welke de menschen niet helpen willen. Ik ga tot haar en hare kinderen; misschien zullen wij dezen middag moeten honger lijden, want ook ik heb sedert van morgen vijf uur niets gegeten — maar —"

De koster verdween met eene ligte buiging, gemelijk tusschen de tanden mompelende: »Mij dunkt, dat men toch onderscheid tusschen menschen en menschen moest maken, en zien, wien men voor zich heeft. Maar ze zijn niet wijs, die jonge vlasbaarden, die daar pas uit het consistorium komen. Als zij maar eens ouder worden, praten zij wel anders" — voegde hij er in zich zelven zacht bij, en ging.

(*Het vervolg in* N°. IX, *dat te gelijk met dit* N°. *wordt verzonden.*)

EEN EN ANDER UIT *GUIZOT'S* „MÉMOIRES" (*).

Sedert ik eenig deel nam aan het bestuur der menschen, leerde ik regtvaardig zijn jegens Keizer NAPOLEON. Hij was een onvergelijkelijk werkzaam en magtig genie, bewonderenswaardig om zijn afschuw van wanorde, om zijn diep gewortelden natuurlijken aanleg tot regeren, en om de krachtige en sterk werkende snelheid, waarmeê hij het maatschappelijk gebouw herstelde. Maar hij was een genie zonder maat of toom, dat noch door God, noch door menschen zich eenige perken liet stellen aan zijne wenschen en aan zijne begeerten, en dat daarom revolutionair bleef, ook terwijl het de revolutie bekampte; een genie, dat verheven in 't begrijpen van den algemeenen toestand der maatschappij, slechts gebrekkig of liever ruw de zedelijke behoeften der menschelijke natuur verstond, en nu eens daaraan voldoening gaf met eene verhevene goedhartigheid, dan weder ze miskende en ze beleedigde door

(*) Wij achten onzen lezers geene ondienst te doen met, zoo zij GUIZOT'S *Mémoires* nog niet kennen, er eene kleinigheid aan te ontleenen, zonder dat wij daarom met al de gevoelens, hier medegedeeld, instemmen. Men moge over veel geheel anders denken dan GUIZOT, zijne *Mémoires* blijven toch een belangrijk boek. INZENDER.

een goddeloozen hoogmoed. Wie zou hebben kunnen gelooven, dat dezelfde man, die het Concordaat had gemaakt, en in Frankrijk de kerken heropend, den Paus van Rome zou opligten en hem te Fontainebleau gevangen zou houden! Het gaat te ver voor wijsgeeren en Christenen rede en geloof gelijkelijk te mishandelen. Onder de groote mannen is NAPOLEON de meest noodzakelijke voor zijn tijd geweest, want niet één heeft zoo snel en zoo schitterend de orde de regeringloosheid laten vervangen, maar ook met het oog op de toekomst niet één zoo weinig beteekenend, want na Frankrijk en Europa bezeten te hebben, heeft hij gezien, dat Europa hem wegjoeg, zelfs uit Frankrijk, en zijn naam zal grooter blijven dan zijne werken, waarvan de meest schitterende, zijne overwinningen, plotseling en geheel met hem verdwenen zijn. Ik bewijs eer aan zijne grootheid, maar ik heb geen berouw, dat ik hem niet dan laat, en toen hij niet meer was, gewaardeerd heb; er was voor mij, onder het keizerrijk, te veel aanmatiging in de kracht en te veel verachting van het regt, te veel revolutie en te weinig vrijheid.

TALLEYRAND had in de crisis der restauratie eene onverschrokkene en koelbloedige schranderheid, en een groot vermogen om evenwigt te behouden, geopenbaard; straks moest hij te Weenen in de zaken van het Huis van BOURBON en van Frankrijk en Europa dezelfde begaafdheden gebruiken en andere even weinig algemeen en even krachtig werkend. Maar buiten eene crisis of een congres was hij noch bekwaam, noch magtig. Hij was een man voor het hof en voor de diplomatie, niet voor het bestuur, en minder voor een vrijzinnig bestuur dan voor eenig ander; hij muntte er in uit om met bijzondere personen te onderhandelen door den waren toon aan te slaan, door bevalligheid en door een bekwaam gebruik maken van de maatschappelijke betrekkingen; maar gezag van karakter, vruchtbaarheid van genie, snelheid van besluit, magt van het woord, een warm gevoel voor de algemeene begrippen en de openbare neigingen, al die groote middelen om op de menschen vereenigd te werken, ontbraken hem geheel en al. Hij had evenmin smaak voor als gewendheid aan regelmatigen en aanhoudenden arbeid, eene tweede zoo gewigtige voorwaarde voor het inwendig bestuur. Eerzuchtig en ongevoelig, vleijend en

smadend, was hij een hoveling volmaakt in de kunst van behagen en van te dienen zonder slaafschheid, gereed tot alles en bekwaam tot al de rekkelijkheden, die voordeelig waren voor zijne fortuin, terwijl hij altijd het voorkomen behield en waar 't noodig was eene houding hernam van onafhankelijkheid; hij was staatkundige zonder naauwgezetheid, onverschillig omtrent de middelen en bijna ook omtrent het doel, mits hij er zijn persoonlijk voordeel maar bij vond, meer vermetel dan diep in zijne inzigten, koelbloedig in het gevaar, geschikt voor de groote zaken van de absolute regering, maar voor wien het grootsche voorkomen en de groote dag der vrijheid geenszins voegden; hij gevoelde zich daarbij misplaatst en wist niet hoe daaronder te handelen.

De vrijheid der pers, die onstuimige waarborg der hedendaagsche beschaving, is steeds geweest, is en zal zijn de zwaarste proef der vrijzinnige regeringen, en bij gevolg der vrije volkeren zelven, die grootelijks in de waagschaal gesteld worden door de proefnemingen van hun bestuur, omdat deze proefnemingen, indien zij er onder bezwijken, tot laatste gevolg hebben regeringloosheid of tirannij. Vrijzinnige regeringen en volkeren hebben maar eene eervolle en krachtige wijze om te leven met vrijheid der pers; zij moeten haar vrijuit aannemen zonder haar beleefd te behandelen. Laten zij haar noch tot een martelaar, noch tot een afgod maken; dat zij haar hare plaats laten zonder haar te verheffen boven haren rang. De vrijheid der pers is noch eene magt in den staat, noch de vertegenwoordiging der publieke meening, noch de hoogste regter van de magten des staats; zij is enkel en alleen het regt voor de burgers om hun oordeel te zeggen over de staatszaken en over het gedrag der regering; een regt, magtig en eerbiedwekkend, maar van nature aanmatigend, en dat er behoefte aan heeft, om heilzaam te blijven, dat de publieke magten er zich niet voor vernederen en dat zij er die ernstige en gestadige verantwoordelijkheid aan opleggen, die moet rusten op alle regten, zullen zij niet terstond oproerig en daarna tirannisch worden.

Tijdens de revolutie vocht men; onder het keizerrijk zweeg men; de Restauratie had de vrijheid in den schoot des vredes geworpen.

De absolute magt kan onder ons slechts behooren aan de revolutie en aan hare afstammelingen, want die alleen kunnen, ik weet niet voor hoeveel jaren, de menigte geruststellen omtrent hunne belangen, terwijl zij haar de waarborgen der vrijheid weigeren.

De staatkunde vereischt een zeker mengsel van onverschilligheid en van hartstogt, van geestesvrijheid en afhankelijkheid, dat niet gemakkelijk te vereenigen is met eene sterke gehechtheid aan algemeene begrippen en eene opregte bedoeling om de balans in evenwigt te houden tusschen de verschillende beginselen en belangen der maatschappij.

MENGELWERK.

HOLLAND EN DE IDIOTEN (*).

HOLLANDS SCHULD.

De zware schuld, die Holland jegens zijne stompzinnige kinderen op het geweten draagt, is onlangs door C. E. VAN KOETSVELD (†), Predikant in den Haag, met ernstige, strenge waarheidsliefde, en met weldadige, mannelijke geestdrift in het licht gesteld. Bij het doorlezen van zijn boek heeft mij dikwijls eene huivering bevangen; want ik gevoelde, hoe het zwaard van zijne woorden ook ons Pruissisch vaderland treft.

Reeds in 1842, kort na de stichting van den Abendberg, heeft Dr. HERKENRATH te *Amsterdam* zijne landslieden opmerkzaam gemaakt op den nood der stompzinnigen, gelijk op de mogelijkheid hunner redding. Zijn geschrift maakte geen indruk. Er werden eenige giften voor den Abendberg ingezameld; maar daarmede had men voor het geweten ook genoeg gedaan. Bij niemand kwam het denkbeeld op, dat er in het eigen land over de *drie duizend* stompzinnigen, in jeugdigen ouderdom, naar hulp verlangden. Niemand, noch regering, noch arts, noch geestelijke, viel het in, die ongelukkigen in den geheelen Staat, of ook slechts in enkele steden te tellen, om ook maar eene oppervlakkige kennis van hunnen nood te erlangen. Zooals de lijfarts der koningin van Engeland, vóór naauwelijks 10 jaren, nog in den zoeten waan leefde, dat Engeland geene stompzinnigen telde (pag. 45); zoo stelde zich zelfs nog vóór naauwelijks twee of drie jaren ook Holland gerust met de gemakkelijke onderstelling, dat in zijnen schoot geene stompzinnigen leefden; dat de weinigen echter, die

---

(*) Overgenomen uit *Die gegenwärtige Lage der* Critine Blödsinnigen *und* Idioten *in den* christlichen Ländern *von* JULIUS DISSELHOFF, *zu* Kaiserswert.

(†) *Het Idiotisme en de Idiotenschool*, *enz*. *Schoonhoven*, *bij* S. E. VAN NOOTEN. 1856—57.

daarin mogten zijn, alle hulp bespottelijk zouden maken. Zelfs *die* man, welke nu met rusteloozen ijver voor de lang verlatenen werkt, was toen nog door hetzelfde vooroordeel gebonden. Toen hij eindelijk, vóór ongeveer drie jaren, opgewekt door het voorbeeld van den Abendberg, en door de herinnering aan eenen, door hem vroeger onderwezen idioot, met onvermoeide werkzaamheid, deze ellendigen in den Haag naspoorde en boven verwachting vele had gevonden, en nu aan eenigen de resultaten zijner onderzoeking mededeelde, en de spoedigste hulp voor gewetenspligt verklaarde; toen schudden zelfs mannen der wetenschap en ervaring het hoofd, terwijl andere hem de zonderlingste vragen voorlegden, en zijnen voorbarigen ijver als eene ijdele hersenschim bespotten. »Deze of gene" — zegt KOETSVELD — »had wel eens gehoord, dat hier of daar in een huis een gek kind was; men herinnerde zich ook wel een enkelen dwaas, die op de straten plagt te bedelen, of had in de krankzinnigenhuizen ook wel geboren onnoozelen gezien; maar hoe ik op het denkbeeld kwam, dat dit zoogenaamde idiotisme zóó algemeen zou zijn, en vooral, wat ik meende er aan te zullen doen, dat was velen een raadsel. Men prees mijne goede meening, maar vroeg mij tevens, of die zeldzame gevallen, als toch doorgaans ongeneeslijk, de moeite en zorg, er aan besteed, zouden beloonen? Ja! men betoogde, — en deze redenering sloot immers? — dat er toch niets aan te doen was, omdat niemand in staat is, het kind te onderwijzen, dat geen verstand heeft om te leeren. Hoogstens zou men ze tot levende machines kunnen afrigten, gelijk men een hond dresseert. Waarom dus zoo vele kosten en moeite besteed voor een zoo onzeker en nietig resultaat? — Mijn antwoord was, aan iemand die mij dit vraagde, of hij ook zoo spreken zou, wanneer hij het ongeluk had, van onder zijne kinderen een opwassenden idioot te tellen?"

Zelfs nog in het vorige jaar moest V. K. in een vlugschrift de natie toeroepen: »Spreekt men van idioten, zoo vraagt menigeen: waar zijn zij? En als men het hem, niet zonder moeite, verklaard heeft, zoo vraagt hij weder: wat dan eigenlijk aan zulken te verhelpen zij, die, als de dieren des wouds opgewassen, tot niets geschikt zijn, dan tot eten, drinken en slapen?" Zulke uit trage liefdeloosheid geboren vooroordeelen lagen niet slechts, als een alles doodende banvloek, op de groote

menigte der vermogende beschaafden en half-beschaafden; maar ook mannen van het vak waren in de ijzeren ketenen van zulke inzigten gevangen. T. HOFKAMP, die sedert 1832 onderwijzer in de doofstommenschool te Groningen is, en onder wiens leerlingen vele onnoozelen geslopen waren, aan wie zijn onderrigt volstrekt niet te vergeefs was besteed, waagde nog in het vorige jaar, toen Holland reeds de eerste schoone vruchten der beschaving van onnoozelen gezien had, zijn volk toe te roepen: »Mogen zij — de Idioten — door onvermoeiden ijver hunner onderwijzers beginnen, een weinig meer gelijk te worden aan den mensch; zoo zullen zij toch steeds in geestelijke ontwikkeling en burgerlijke bruikbaarheid zeer weinig toenemen. Ieder, die zich hunner wijdt, mag zich wel ernstig afvragen: of hij zijne krachten niet aan minder ongelukkigen moet offeren. Het Danaïden-vat te vullen, blijft eene onmogelijkheid: eenzijdige afrigting is de zelfopoffering van een menschenvriend niet waardig!" Vreeselijke grondstelling!

Zoo was Holland voor zijne onnoozelen dood. Maar heeft dan in het gansche volk niet een enkele hen op het hart gedragen? Men moet bijna zeggen: neen! De doofstommenscholen hebben wel is waar, gelijk wij reeds aanmerkten, enkele van hen onderwezen; zij leerden het eerst hunnen nood kennen: maar zij hebben hart en mond niet voor hen opengedaan. — In het krankzinnigen-gesticht *Meer-en-Berg* was door de regering een onderwijzer aangesteld; hij deed pogingen, ook enkele, zich in de inrigting bevindende idioten te onderrigten; maar het bleef bij proeven. Overigens weet men, buiten eenen of anderen, die in een geneeskundig tijdschrift eens een artikel over dit onderwerp inzond, nog slechts van een man, die op de algemeene liefdeloosheid eene uitzondering maakte. Het was Dr. BUEKERS te *Eibergen*, die den wensch tot werkelijkheid zocht te brengen, »de verborgen vonk van het geestelijke leven in den ongelukkigen idioot na te sporen, en hem tot eenige ontwikkeling te brengen." In het voorjaar van 1854 ging hij op reis, om de mogelijkheid der uitvoering van zijn plan te onderzoeken. Hij stiet echter op groote zwarigheden, bijzonder van de zijde der wetgeving. Toch had hij zijn plan nog niet opgegeven, toen God voor Hollands idioten reeds een magtiger redder verwekt had.

VAN KOETSVELD EN DE IDIOTENSCHOOL IN DEN HAAG.

De leeraar VAN KOETSVELD had zich reeds vóór lange jaren een dwaas zijner gemeente aangetrokken, en het was zijner liefde gelukt, dien in de zondagsschool lezen en schrijven te leeren, en hem tot aflegging van zijne belijdenis geschikt te maken. Jaren verliepen sedert, en hij gedacht even zoo weinig de onnoozelen als zijne landslieden. Daar kwam hem in WEBER'S *Volkskalender, voor* 1853, eene mededeeling over den Abendberg in handen. Dit wekte het sluimerende geweten. Nog in hetzelfde jaar riep hij in een geschrift zijn volk toe: »Konden mijne lezers met mij huis voor huis in de groote steden bezoeken, zoo zouden zij schrikken over het groote aantal en de geheele verwaarloozing dezer ongelukkigen. Waarlijk, wel moest in iedere grootere stad eene idiotenschool opgerigt worden!"

Zoo schreef hij. En daar niemand opstond tot hulp, kon hij de aanmaning van het geweten niet wederstaan, om de hand aan het werk te slaan, hoezeer hij ook wenschte, dat een ander zijne woorden verwezenlijkt had. Het eerste wat hij deed, was, dat hij door eigene huisbezoeken en door verbinding met hen, welke het best in staat waren, het inwendige der huisgezinnen te kennen, het getal der onnoozelen te *'s Hage* aan het licht bragt. Langer dan twee jaren, heeft hij deze onderzoekingen voortgezet; toch was het hem niet mogelijk in alle huizen door te dringen; bijzonder niet in die van R.-K. medeburgers. Ook is hem geen enkel kind beneden de vijf jaren voorgesteld: een treurig teeken, hoe weinig men op de onnoozelheid acht geeft. Hij vond in *den Haag* 83 idioten van 5—25 jaren, 40 knapen, 43 meisjes, 58 Protestanten, 13 Kath., 7 Israël., 5 van onbekende belijdenis. Slechts 11 waren boven 20 jaren, 53 van 5—15 jaren, en onder hen 10, naar menschelijk oordeel, geheel hopeloos.

Naar deze verhouding zouden in *Rotterdam* 100, in *Amsterdam* meer dan 200, in geheel Holland alzoo meer dan 3000 idioten van den aangegeven ouderdom zijn. Maar dat is slechts eene afgetrokkene berekening. Eene statistiek van regeringswege ontbreekt tot op den huidigen dag!

Nog midden in die nasporingen vond VAN KOETSVELD in zijn streven bij twee van zijne vrienden een open hart, bij den praktischen geneesheer Dr. BROUWER STARCK en bij

H. VAN DEN HEUVEL, hoofdonderwijzer aan de grootste stadsschool in *den Haag*. Deze drie verbonden zich ter oprigting eener idioten*school*, om daardoor de reusachtige vooroordeelen tegen de stompzinnigen — beschaving door de daad — te wederleggen, door een voorbeeld tot algemeener liefde voor hen op te wekken, en zoo eene volstandig genees-opvoedkundige *Inrigting* voor te bereiden. Maar, waar zou men de middelen voor de eerste grondlegging vinden? Hoe het noodige vertrouwen tot eene zoo nieuwe onderneming opwekken, die, wanneer men slechts daarvan sprak, reeds betwijfeld, ja zelfs als de luim eens overdreven ijvers werd bespot met de vraag: waarom men nu ook voor zotten scholen wilde bouwen? VAN KOETSVELD liet zich door zulke zwarigheden geen oogenblik op 't dwaalspoor brengen. Gelukkiger wijze was den drie vrienden bekend, dat het hart hunner koningin door een vroeger bezoek op den Abendberg zeer getroffen was. Zij baden bij haar voor hunne beschermelingen. De edele koningin stelde hun 2000 gulden ter beschikking. Nadat op een ingediend stuk van den 18den Dec. 1854 aan den burgemeester in *den Haag* na vele wettelijke zwarigheden de statuten herzien en goedgekeurd waren, trad zoo den 14den Mei 1855 de idiotenschool in *den Haag* in het leven. Haar doel is: »de ligchamelijke, verstandelijke en zedelijke vorming van kinderen, die door gebrekkige of verkeerd ontwikkelde geestvermogens voor het gewone onderrigt ongeschikt zijn." — Deze vorming en opvoeding moet in eenen Evangelisch-Christelijken geest geschieden, zonder toch de Roomsch-Katholijke, Joodsche of andere leerlingen aanstoot te geven." — »Het doel der Idiotenschool is niet alleen, de leerlingen eenige hoogst eenvoudige kundigheden aan te brengen, maar hen ook zooveel als mogelijk, geheel voor het huiselijk en gezellig leven te winnen, en hen voor godsdienstig onderwijs geschikt te maken, terwijl men hun het vrije gebruik van hunne ligchamelijke en verstandelijke krachten leert, en hen opvoedt, om deze krachten zoowel tot arbeid als tot ontwikkeling van het zieleleven te gebruiken." »Eerst moet den scholieren geleerd worden, naar het rijk Gods te trachten, maar dan moeten zij ook opgeleid worden, om in het zweet huns aanschijns hun dagelijksch brood te eten." — »Ook de idioot moet voelen, dat hij, hoewel voor den hemel bestemd, zijne plaats op de aarde niet nutteloos inneemt."

Er worden kinderen van beiderlei kunne en van alle standen en belijdenissen opgenomen, en zelfs tot eenen ouderdom van vijf-en-twintig jaren, ingeval zij nog voor eenige ontwikkeling vatbaar zijn.

De behoeftige kinderen uit *den Haag* worden kosteloos onderwezen; van de anderen wordt een billijk schoolgeld gevorderd, dat echter in geen geval de som van 100 gulden te boven gaat. Er worden ook kinderen uit andere plaatsen in de school opgenomen, die in de stad in den kost besteed zijn.

De schooltijd is van 9 uur 's morgens tot 4 uur 's namiddags. De vermogende kinderen brengen de noodige voeding voor dien tijd mede, den armen wordt zij kosteloos verstrekt.

Naauwelijks was de school geopend, of zij begon zigtbaar te gedijen; op het einde van het eerste jaar werd zij reeds door 21 kinderen bezocht, nu door 45, waaronder 9 uit vreemde plaatsen. Onder leiding van den hoofdonderwijzer KÖRNFELD, werken elf onderwijzers en onderwijzeressen in de school, en twee personen, die in handwerken en gymnastische oefeningen onderrigt geven (*a*). De vruchten der school zijn zeer verheugend. Reeds in het eerste korte berigt (Januarij 1856) kon de verslaggever zeggen: »Wij hebben bereids sprekende voorbeelden van de mogelijkheid, om het lot der idioten te verbeteren. Want van geen leerling behoeven wij te verklaren, dat hij geheel staan is gebleven; ligchamelijk zijn allen, verstandelijk zijn velen ontwikkeld." En in een jonger berigt heet het: »In de Idiotenschool te *'s Hage*, die eerst sedert een jaar en alleen als dagschool werkt, kunnen wij bereids krankzinnigen toonen, die regelmatig arbeiden, onnoozelen, die men half gekleed op den vloer eener stroohut vond, en die nu het onderwijs in een handwerk en in de godsdienst goed verstaan, idioten die beginnen te lezen en te schrijven. En is de verbetering niet bij allen even groot, zoo gevoelen zich toch allen wèl en gelukkig. Een jong mensch uit een rijk huis, die van zijne geboorte af door de teederste liefde opgevoed en nu eerst sedert een jaar aan het werk gezet was, schrikte bijna op de vraag, of hij weêr naar huis wilde gaan." Volgens eene

---

(*a*) Ds. VAN KOETSVELD behoudt het onderwijs des Bijbels aan zich, en de Heer HIRSCH, onderwijzer aan het Doofstommen-Instituut te *Rotterdam*, verleent edelmoediglijk zijnen bijstand, waar die noodig is. INZ.

mededeeling in een brief van VAN KOETSVELD bevindt zich de school in steeds toenemenden bloei. Twee leerlingen konden zelfs reeds aan de gewone scholen overgegeven worden. Dr. ERLENMIJER, die anders in de inrigtingen voor onnoozelen en bijzonder in die, welke niet onder het bestuur van een arts staan, zoo veel te berispen vindt, kan de jonge school in *den Haag* den lof niet ontzeggen: »dat hare verrigtingen in ieder opzigt voldoen." — De geheimraad Dr. MARTINI uit *Leubus*, die haar in Aug. 1856 bezocht, schrijft mij, dat daar »in stille, geduldige, schrandere, door menschenmin gedragene, door echten godsdienstzin gesterkte werkzaamheid" zeer veel geschiedt.

Door zulke gevolgen bemoedigd, lieten de stichters der school in Januarij 1856 eene oproeping aan hun volk rondgaan, om de school tot een volkomen *genees-* en *opvoedingsgesticht* uit te breiden. »Wij zijn" — zeggen zij — »bereids overtuigd, dat voor velen eene algemeene verzorging in een gesticht hoogst noodig, en *de voorwaarde voor iedere volkomen verbetering is*, hoewel de school, onze eerste proef, ook bij beste gronden gesticht, voortduren, en daarmede een geheel zal uitmaken. Wij hebben tot zulk een gesticht ten minste 40—50,000 gulden noodig; zeker eene aanzienlijke som, die echter toch gering is, als men de vruchten berekent, die zij dragen kan. Met zoodanig eene som hopen wij een gesticht tot stand te brengen, dat alle behoeften bevredigt, waarin ten minste honderd jeugdige idioten verpleging vinden, en dat te gelijk met geringe kosten tot eene vergrooting geschikt is. Zoo roepen wij dan ieder in Nederland op tot hulp, die erkent, hoe noodig en nuttig de verzorging en opvoeding der idioten is. Sedert de opening der school zijn uit ons vaderland van wijd en zijd verzoeken om opname van kinderen tot ons gekomen; alleen uit *den Haag* bezoeken 21 kinderen de school, en een tiental wacht nog op eene plaats. De nood is groot, zij strekt zich uit over ongeveer 3000 zielen; eenige van deze uit den doodslaap op te wekken, wie zou daartoe niet willen medewerken? Waar is de stad, waar het dorp, dat niet zijne idioten telt? Wie heeft niet dikwijls met medelijden neêrgezien op deze ongelukkigen, die tot spot van den moedwil, tot last der familie voortleven? Het medelijden moet zich door daden openbaren: wie wil terugblijven?" Te gelijk met deze oproeping werd in het gansche land een plan tot verkrijging der kosten verbreid.

De nood- en hulpkreet vond gehoor. Binnen een jaar zijn 24,000 gulden bijeengekomen, van welke omtrent een derde deel renteloos is voorgeschoten, het overige is geschonken. Er is reeds in den vorigen zomer midden in de stad een ruim huis met tuin voor 20,650 gulden aangekocht, dat tot geneesinrigting voor idioten geschikt gemaakt zal worden (*a*). De koningin, die zelve eene zeer aanzienlijke som heeft voorgeschoten, heeft den titel van *beschermvrouw* aangenomen.

Men heeft het plan, de kinderen uit den vermogenden stand of 1e klasse een hooger jaargeld te laten betalen, dan de werkelijke verpleegkosten bedragen, om voor het overschot des te meer armere kinderen of die der 2e klasse te kunnen opnemen.

Er ontbraken nu nog 10,000 gulden voor de verbouwing, meubilering en eerste inrigting (*b*). Doch wat de hoofdzaak is: een geschikt bestuurder en eene zoodanige bestuurderes voor het gesticht zijn reeds gevonden in den Heer J. DONKERSLOOT en zijne echtgenoot, zoodat alle uitzigt op spoedige opening voorhanden is (*c*).

Hoe gering ook deze aanvang moge schijnen in verhouding tot den voorhanden nood, zoo moet men toch met vreugde de eindelijk ontwaakte liefde van Holland voor zijne onnoozelen beschouwen. God late die liefde voortduren tot ook door haar is volbragt, wat zij heeft begonnen!

EEN HOOFDSTUK

UIT

OCEAN AND HER RULERS.

DOOR

ALFRED ELWES.

Ongeveer vijf-en-twintig jaren geleden zeide Mr. J. C. DE JONGE: »Er ontbreekt tot heden eene eigenlijke Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen." — Misschien had ook hij zich toen herhaaldelijk afgevraagd: kwam dit uit onverschilligheid of verzuim voort? was het miskenning of veronacht-

(*a*) En thans gereed en in volle werking is, sedert 1°. Jan. l.l. INZ.

(*b*) Ook deze zijn der directie aangebragt, en tot dat doel aangewend. INZ.

(*c*) Zie boven (*a*). INZ.

zaming van hetgeen men den polsslag van den Nederlandschen Staat mag noemen? Waarschijnlijk heeft ook hij die vooronderstelling onaannemelijk geacht. Mogt men zoo iets vermoeden van eene Natie, die hare opkomst, bloei en welvaart, haar zelfstandig volksbestaan grootendeels aan de zeevaart en den handel te danken heeft, en zich daarvan bewust is? — Deinsde men dan welligt terug voor de bezwaren, verbonden aan het bijeenbrengen, beoordeelen, schiften en vereenigen van de vele, hier en ginds verspreide bouwstoffen, welke misschien te menigvuldiger blijken dragen van gewestelijke vooringenomenheid, en niet geheel zijn vrij te spreken van een geest van admiraliteits-partijdigheid? Wat daarvan zij, de onvermoeide ijver, de naauwgezette nasporingen van den hoogst verdienstelijken DE JONGE hebben sedert in die leemte voorzien op eene wijze, welke iedere poging om de algemeene belangstelling in de Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen op te wekken, overbodig schijnt te maken. Ongetwijfeld heeft de uitgave zijner uitvoerige *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* krachtig medegewerkt, om velen onzer landgenooten uit hun sluimer te doen ontwaken; zij heeft hen in staat gesteld de ontwikkeling ter zee van Nederland te volgen, de oorzaken der uitbreiding, van den achteruitgang, van het verval en der herleving onzer Vaderlandsche Marine na te gaan en te beoordeelen. Menige nuttige wenk, menige treffende les is in die bladzijden vervat; mogen zij niet vruchteloos dáár staan opgeteekend!

Zullen echter uitgestrooide zaden tot ontwikkeling en groei komen, zullen ze de gewenschte vruchten voortbrengen, dan moeten ze in een goed bereiden bodem vallen; en die bereiding mag niet eenzijdig, niet uitsluitend op één bepaald doel gerigt wezen. — Zoo ook is er meer noodig dan eene grondige kennis van hetgeen Nederland als Zeemogendheid verrigtte, om de opgewekte belangstelling rijke vruchten te doen dragen. Gewis de Geschiedenis van Neêrlands Marine biedt ruime stof tot ernstige overweging, menige vingerwijzing ter vermijding van vroegere dwaling, menige navolgingswaardige wenk en les aan; doch, zijn die ook niet in de geschiedenis van hetgeen èn vroeger, èn elders, bij andere volken, onder gewijzigde omstandigheden, onder andere vormen met het Zeewezen plaats greep, in menigte te vinden? En toch onze

landgenooten moesten tot heden een werk ontberen, waarin de hoofdtrekken, de voornaamste feiten, de belangrijkste bijzonderheden der Zeevaart in het algemeen zijn bij elkaâr gebragt en tot één geheel verbonden. Ook dat mag eene leemte genoemd worden, wier aanvulling wenschelijk is.

Niet lang geleden kwam aan Inzender dezer regels de arbeid eens Engelschen schrijvers in handen, welke hem toescheen te vereenigen, wat men billijkerwijze kan verlangen van een boek, dat, beknoptheid aan voldoende volledigheid parende, zich ten doel stelt de merkwaardigste bijzonderheden, welke het uitgestrekte veld eene Algemeene Geschiedenis der Zeevaart ter beschouwing aanbiedt, in zamenhangende orde, kort en zakelijk te vereenigen. Het geeft in onderhoudenden vorm een aaneengeschakeld historisch verslag van den oorsprong en de ontwikkeling der zeevaart van de vroegste tijden tot heden, en draagt ten titel:

OCEAN AND HER RULERS;

OR NARRATIVE OF THE NATIONS WHO HAVE FROM THE EARLIEST AGES HELD DOMINIUM OVER THE SEA; — COMPRISING A BRIEF HISTORY OF NAVIGATION FROM THE REMOTEST PERIODS UP TO THE THE PRESENT TIME.

BY *ALFRED ELWES.*

Eene korte schets van den inhoud, en eene proef van de wijze der bewerking mogen hier eene plaats vinden.

Na eenige algemeene beschouwingen wordt de zee in het algemeen beschreven als de groote weg der beschaving, en op de Middellandsche Zee gewezen als de meest geschikte waterplas om de wieg der zeevaart te zijn. Vervolgens neemt de schrijver de Phoeniciërs als eerste zeevaarders en handelaars, als ontdekkers en koloniserende natie in oogenschouw. Hij schetst hun uitgebreid verkeer, hunne handelstaatkunde; hoe zij reeds zes-honderd jaren v. CHR. om Afrika zeilden; waar zij volkplantingen vestigden, wat hen eene reeks van eeuwen deed bloeijen, en wijst op de oorzaken, die eindelijk het verval hunner handelsgrootheid ten gevolge hadden. — Daar vooroordeelen, op godsdienstige overtuiging gegrond, te gelijk met nog andere redenen, de Aegyptenaren belet hebben eene zeevarende Natie te worden, gaat de schrijver, na die redenen te hebben aangewezen, over tot de beschouwing der Grieken. Met enkele woorden wordt melding gemaakt van den Argonauten-

togt, van de onderneming tegen Troje; met levendige kleuren schetst ELWES den zee-oorlog der Grieken tegen de strijdkrachten van Perzië's koningen, daarna de noodlottige onderneming tegen Syrakuse, en hij volgt de Grieken, totdat zij voor de Romeinsche wapenen zich moeten buigen. Zijne beschouwing van Griekenland als Zeemogendheid besluit hij met de volgende woorden betrekkelijk PYTHEAS.

»Vóór wij dit hoofdstuk van ons verhaal eindigen, moeten wij nog melding maken van een man, welke de eerbiedige bewondering van latere tijden verdient. Wij bedoelen PYTHEAS, die eene ontdekkingsreis ondernam, welke, den tijd waarin die werd begonnen, de gebrekkige middelen ter uitvoering gebezigd, en de ontberingen, het lijden, 't welk dien togt kenmerkte, in aanmerking genomen, ontegenseggelijk als eene der stoutste en merkwaardigste ontdekkingreizen moet beschouwd worden. In het begin van het vierde Hoofdstuk hebben wij van eenige Grieksche kolonie-steden gesproken; onder anderen ook van *Massilia* (Marseille) aan de zuidkust van Gallië. Omstreeks den tijd dat ALEXANDER als veroveraar van land tot land trok, en onder bloedvergieten, plundering en brandstichting de grenzen zijner heerschappij uitbreidde, ondernam PYTHEAS van Massilia, een man hoogst ervaren in de wis- en sterrekunde, in de wijsbegeerte en de aardrijkskunde, uit brandende begeerte om zijne kennis te vermeerderen, eene groote ontdekkingsreis. Van Massilia zuidwestwaarts de kusten langs varende, stevende hij door de straat van Gibraltar den Atlantischen Oceaan in, wendde den steven noordwaarts, onderzocht de kusten van het Kanaal, drong in de noordelijke zeeën door, en ontdekte daar een land, dat hij Thule noemde, en dat door sommigen voor Jutland of de Shetlandsche eilanden, door anderen voor IJsland of Groenland wordt gehouden. Hij geeft het verschil der lengte van dag en nacht in de door hem bezochte streken op, en wijst op het onderscheid van de luchtgesteldheid dier landen, en die van Zuid-Gallië. Na zich verscheidene maanden in die gewesten te hebben opgehouden, keerde hij behouden terug en maakte zijne ontdekkingen en opmerkingen openbaar. Zijne geschriften zijn verloren gegaan.

»Het is bijna niet mogelijk den moed en de vastberadenheid, welke vereischt werden, om in die vroege eeuwen zulke togten te ondernemen, hoog genoeg te schatten. Alleen door

de zon en de sterren geleid, in een vaartuig, weinig grooter dan eene gewone visscherspink, en daarenboven gebrekkig toegetuigd, aanvaardde PYTHEAS, met edele geestdrift en door slechts weinige moedige togtgenooten vergezeld, zijne reis ter ontdekking van gewesten, wier bestaan algemeen betwijfeld werd, en die, wanneer men ze ook als werkelijk voorhanden beschouwde, door bijgeloovige vrees, met al het ijzingwekkende van ingebeelde gevaren werden omkleed. En toch was de zucht van PYTHEAS ter uitbreiding zijner kennis, ter bevordering der handelsbetrekkingen zijner stadgenooten zoo groot, dat hij alle werkelijke en voorgespiegelde gevaren niet achtte, en vol moed zijne reis begon.

»Ofschoon wij, wat er van PYTHEAS bekend is, te danken hebben aan de pen van mannen, die afgunstig waren op zijn roem, en die, wat zij van hem zeggen, aanhalen, alleen om hem te doen bespotten, of als leugenaar te brandmerken, hebben later tijden doen zien, dat hetgeen zijne vijanden tot vergruizing van dien grooten man wilden doen strekken, juist zijne hooge verdiensten en waarheidsliefde beslissend aantoont. Ja, wij mogen PYTHEAS beschouwen als een der sieraden van die eeuw, welke een ARISTOTELES en een ALEXANDER voortbragt. — Den naam van dat nieuw ontdekte land, Thule of Ultima Thule, zoo als het later door de Ouden genoemd werd, bezigde men in 't vervolg van tijd om de uiterste grenzen der ontdekkingen in de aardrijkskunde aan te duiden."

Vervolgens gaat de Schrijver over tot de behandeling van Carthago. Hij geeft een verslag van de onvermoeide pogingen dier stoute republikeinen om hunne handelsbetrekkingen, ook met ver verwijderde landen, uit te breiden, in nog onbezochte streken der aarde te grondvesten; en maakt melding van de belangrijke ontdekkingen van HANNO en van HIMILCO. Daarna schetst hij de oorlogen van Carthago en Sicilië, den bloedigen en langdurigen strijd tusschen Rome en Carthago, en wijst, als met den vinger, op de gebreken en misslagen van het staatsbestuur dier Republiek, misslagen, welke den ondergang van dezen grootsten handelstaat der oudheid ten gevolge hadden.

Gedurende een tijdvak van vele eeuwen verschijnt er geen volk op het tooneel der Geschiedenis, dat zich met gelukkig gevolg aan de zeevaart toewijdde, tot dat, in de Middeleeuwen,

in Italië bloeijende handelstaten zich ontwikkelen, magtige zeemogendheden zich vormen. Venetië, Pisa en Genua leveren de stof voor menig hoogst belangrijk hoofdstuk van ELWES' *Ocean and her rulers*. Wij zouden echter de grenzen, ons bij het leveren van dit verslag gesteld, overschrijden, bijaldien wij hem in zijn verhaal op den voet wilden volgen; daarom moeten wij ons bekorten.

De ontdekking van het kompas bevrijdde de zeelieden van de enge kluisters der kustvaart, en de ondernemende Portugezen, door een vorstelijken beoefenaar der wetenschappen aangemoedigd, door hun karakter, en door de ligging van hun land daartoe gedreven, kozen zich den Oceaan tot het tooneel hunner ontdekkingen. Een ruimer kring opent zich nu voor den Schrijver; grootscher tafereelen, stouter ondernemingen zullen voortaan de belangstelling zijner lezers tot zich trekken. Hij schetst dan ook met meer uitvoerigheid de pogingen der Portugezen, om den weg ter zee naar Indië te vinden, naar die rijke gewesten, welke voor Venetie en Genua de onuitputtelijke bron van vurig benijde rijkdommen waren. De verdiensten van HENDRIK *den Zeevaarder* worden erkend, het langzame voortdringen langs Afrika's kusten vermeld, de onverwachte ontdekkingen in die rigting opgesomd. De togten van ZARCO, VAZ, GILIANEZ en DIAZ worden niet vergeten, en de omzeiling van de Kaap de Goede Hoop geboekt. Aan dit groote keerpunt in de Geschiedenis der zeevaart gekomen, werpt ELWES een terugblik op den Indischen handel, zooals die, van de vroegste eeuwen tot op dit tijdstip, werd gedreven. Hij beschrijft de wisselingen en wijzigingen, welke die handel in den loop der eeuwen onderging, de belangrijkheid van het vinden van den weg ter zee naar Indië, de afgunst, welke deze groote ontdekking hier, de hoop en verwachting, welke zij ginds in Europa opwekte. Uit dit hoofdstuk, dat in een kort bestek de hoofdtrekken bevat van de Geschiedenis der zeevaart, tot op GAMA's tijd, willen wij, als proeve, eenige fragmenten mededeelen, na vooraf, in weinig woorden, den gang van het overige van het werk te hebben aangestipt.

De vestiging en verwonderlijk snelle uitbreiding van Portugals overwigt in de Indische Zeeën maakt verder den inhoud van eenige volgende hoofdstukken uit, tot dat de Nederlanders en later de Engelschen Portugals gezag in die wateren fnuikten.

Vóór de Schrijver van deze kleine, doch beroemde natie afscheid neemt, maakt hij de volgende opmerking, die veel waars bevat:

»De vasthoudendheid, waarmede zoowel volken als bijzondere personen zich aan veelbeteekenende zinspreuken, of aan schoonklinkende titels hechten, is zeer opmerkenswaardig. Dikwijls worden die titels nog gevoerd, lang nadat de omstandigheden, die er aanleiding toe gaven, geheel veranderd zijn, en wanneer het voeren er van niet dan eene bedroevende vergelijking doet maken tusschen vroegeren roem en tegenwoordig verval. De titel van »Allerheiligste Majesteit", aan de beheerschers van Spanje geschonken, wegens den ijver, waarmede zij de instelling van de bloeddorstige Inquisitie bevorderden, een titel, die nog op de Spaansche staatsstukken voorkomt, klinkt stuitend voor hedendaagsche ooren. De zinspreuk der Nederlanders: »Eendragt maakt magt", is eene scherpe hekeling van menig deel der Geschiedenis van dien Staat. De eerenaam van »Beheerschers der Zee", zoolang door de Venetianen behouden, is een ander voorbeeld van deze zonderlinge gehechtheid aan het oude; en het gebruik van Portugals Koningen zich nog steeds te noemen: »Heeren en oppermagtige Gebieders van de veroveringen der Zeevaart, van Afrika, van den handel op Ethiopië, Arabië, Perzië, enz. enz. enz." luidt zonderling, als men den tegenwoordigen toestand van Portugal nagaat."

De Hoofdstukken over Spanje bevatten een overzigt van de vroegere geschiedenis van dat land. De invallen der Mooren, en de stichting van de verschillende koningrijken worden vermeld, en de invloed van het huwelijk van FERDINAND en ISABELLA op het lot van het Spaansche schiereiland aangewezen. De beroemde COLUMBUS en diens groote ontdekkingsreizen vormen den inhoud van een paar hoogst belangrijke afdeelingen, terwijl MAGELHAENS, en zijne reis rondom den aardbol, VESPUCCI, BALBOA, CORTEZ en PIZARRO niet worden vergeten. De ondernemingen van KAREL V tegen de Barbarijsche zeeroovers, de oorlogen van diens opvolger PHILIPS II tegen de opgestane Nederlanden (voor zoo ver zij ter zee gevoerd zijn), tegen Engeland, de onverwinnelijke vloot, enz. worden vermeld, en de oorzaken van den verderfelijken invloed, dien het bezit van onmetelijke gewesten, en van de

rijkste goudmijnen op Spanjes welvaart en bloei hebben uitgeoefend, in eenige hoogst merkwaardige woorden van Dr. ROBERTSON opgegeven.

Hierna gaat de Schrijver over tot de beschouwing van Nederland, en eindigt met een wat uitvoeriger verhaal van wat Engeland als Zeemogendheid verrigt. Dat hij als Engelschman in het vermelden van Neërlands heldendaden ter zee korter is dan wij het zouden wenschen, is natuurlijk; dat hij, bij de regtmatige hulde, welke hij aan den moed, de volharding en stoutheid onzer voorvaderen niet onthoudt, menigmalen de zaken uit een partijdig, den Nederlander wel eens pijnlijk kwetsend oogpunt beschouwt, was evenzeer te verwachten als dat de Schrijver sommige, Engeland tot oneer strekkende handelingen, vergoelijkt. Zoo zegt hij b. v., dat, toen HOUTMAN in 1595 naar Indië wilde stevenen, de Nederlanders, »possessed insufficient nautical skill to enable them to make their first attempt without guidance. To obviate this deficiency they engaged Englishmen, who had sailed with Drake and other Seaworthies to act as pilots; and generally obtained also from England both gunners and carpenters, for in ELIZABETH's days, men following these avocations possessed greet renown."— Het zou moeijelijk, zoo niet ondoenlijk wezen, dit met voldoende bewijzen te staven. MACAULAY spreekt in een geheel verschillenden toon over den toestand van Engelands marine en artillerie, niet alleen ten tijde van JACOB II, maar ook in de dagen van ELISABETH. — De inneming van Gibraltar vermeldende, klaagt hij wel over de ondankbaarheid der regering van Engeland omtrent ROOKE, doch zwijgt geheel van de medewerking der Nederlanders in het vermeesteren van die onneembare vesting.

Wanneer wij ter zijde stellen hetgeen voor ons vaderlandsch gevoel bij den buitenlandschen Schrijver minder aangenaam klinkt, wanneer wij ons niet te veel gekwetst gevoelen door hetgeen nationale fierheid ELWES in de pen geeft, dan moeten wij erkennen, dat ook deze Hoofdstukken van *Ocean and her rulers* zich met veel genoegen laten lezen, en een beknopt en levendig tafereel ophangen van Neërlands en Engelands Geschiedenis ter Zee.

Eene lijst van de Engelsche, Spaansche, Italiaansche, Portugesche en Fransche schrijvers, uit welke ELWES voornamelijk

zijne bouwstoffen putte, strekt ten bewijze van de vlijtige nasporingen, die hij deed, en stelt den onderzoeklievenden lezer in staat tot de bronnen zelve te naderen.

Met de mededeeling van een paar fragmenten van het achttiende Hoofdstuk willen wij dit verslag besluiten.

HOOFDSTUK XVIII.

»In een vorig Hoofdstuk, waarin wij van de Phoeniciërs spraken, maakten wij melding van de groote winsten, welke de handel op Indië hun opleverde; wij toonden aan, dat zij dien handelstak na eenigen tijd geheel aan zich trokken, en er steeds naar streefden hun verkeer met Indië, in weerwil van den grooten afstand, welke hun land van die rijke gewesten scheidde, zoo geregeld en zeker mogelijk te maken. Aan de oevers der Middellandsche Zee wonende, konden de Phoeniciërs hunne schepen niet regtstreeks naar Indië zenden, en waren zij genoodzaakt een anderen weg te zoeken, langs welken zij de voortbrengselen van dat land konden magtig worden. Hierom vestigden zij zich in eenige havensteden aan het noordelijk deel der Roode Zee, van waar zij, aan de eene zijde, met Indië, en aan de andere, met de kust van Afrika levendige handelsbetrekkingen aanknoopten. Daar de afstand van de Roode Zee naar Tyrus vrij groot, en het goederenvervoer over land zeer kostbaar en moeijelijk was, maakten zij zich meester van Rhinocolura, eene havenstad aan de Middellandsche Zee, het digtst bij de Arabische Golf gelegen; en van deze plaats bragten zij de Indische handelsgoederen in hunne schepen naar Tyrus en Sidon, van waar ze verder onder de beschaafde volken van Europa werden verspreid.

»De Phoeniciërs bleven eene reeks van eeuwen in het bezit van dien handel, en hoewel niet van de rampen des oorlogs verschoond, zij wisten zich in dat bezit te handhaven. Hunne groote ervarenheid in de handelsaangelegenheden, waarin zij alle natiën der oudheid hebben overtroffen, evenzeer als de vurige begeerte, welke men, zoowel oudtijds als in later dagen, naar de voortbrengselen van Indië koesterde, stelden hen in staat, dat verkeer telkens, na enkele tusschenpoozen van kwijning, met vernieuwden ijver en grooter geestdrift, te hervatten.

»De ontwikkeling van Griekenland ter zee rigtte zich meer op oorlogs- dan op handelsbedoelingen; en ofschoon door de talrijke kolonie-steden van dat land de zeevaart werd beoefend en zelfs verbeterd, zij bleef zich bij de Middellandsche Zee bepalen; en noch de Grieken, noch hunne volkplantingen, waren ooit ondernemend genoeg, om het voorbeeld van hunne voorgangers en naburen, de Phoeniciërs, te durven volgen."

»De veroverings-oorlog van ALEXANDER *den Groote* leerde hem de voordeelen des handels kennen, deed hem ooggetuige zijn van den rijkdom en de weelde waartoe een staat kan geraken, wanneer deze op eene breede schaal handel drijft. Hij zag de steden van Phoenicië, die, ofschoon verstoken van de voorregten, waarin vele andere steden zich mogten verheugen, alleen daardoor zich tot het toppunt van magt en aanzien hadden verheven; hij zag ze gedurende maanden weêrstand bieden aan diezelfde legerbenden, waarmede hij geheele koningrijken had veroverd; en toen ze eindelijk vermeesterd waren, vond hij daar onmetelijke rijkdommen bijeengebragt. ALEXANDER besefte nu het gewigt van dien handel op Indië, welke zulke vruchten opleverde, en hij besloot zijne eigene magt door datzelfde middel te bevestigen en te versterken. Om dit doel te bereiken, en om zich van dien handel meester te maken, stichtte hij, na de verovering van Aegypte, niet ver van een der monden van den Nijl, de stad, aan welke hij zijn naam gaf. Door hare bijzonder gunstige ligging werd Alexandria niet alleen de belangrijkste handelstad der Oude Wereld, maar bleef achttien eeuwen lang, in weerwil van alle veranderingen en omwentelingen, welke dat deel der aarde onderging, de hoofdzetel van den handel op Indië.

»Het schijnt, dat de begeerte, meester te worden van dezen handel, gevoegd bij de zucht om de landen, uit welke al die schatten voortgevloeid waren, te zien en te bemagtigen, ALEXANDER heeft genoopt, met zijn leger tot in het hart van Azië door te dringen, en hem aan NEARCHUS den last deed opdragen, den Indus tot aan zee af te zakken, om van daar, door de Perzische Golf, naar den mond van den Euphraat terug te stevenen."

»Dat ALEXANDER eene wijze keus deed, toen hij de plaats bepaalde waar de nieuwe stad zou gebouwd worden, blijkt daaruit, dat korten tijd na de stichting van Alexandria, de stroom van den Indischen handel rijkelijk derwaarts vloeide, en die handel te gelijk een vaster en regelmatiger karakter aannam. Onder PTOLEMAEÜS, den zoon van LAGUS, een van ALEXANDERS meest geliefde bevelhebbers, die den zetel zijner regering te Alexandria vestigde, steeg die handel tot hoogen bloei; en dat deze vorst de belangen der zeevaart ijverig behartigde, blijkt uit de oprigting van een vuurtoren, dien hij aan den ingang van de haven zijner hoofdstad, op het eiland Pharos, deed bouwen, en wel met zulk eene pracht, dat die toren onder de zeven wonderen wordt genoemd. Hij ondernam ook het graven van een kanaal, van Arsinoë, aan de Roode Zee, naar den oostelijken Nijlarm loopende; dit werk moest echter worden gestaakt. Daarom bouwde hij aan den westelijken oever der Roode Zee de havenstad Berenice, als eene stapelplaats voor de Indische waren, welke van daar, over land, naar Coptos, op weinig afstand van den Nijl, werden gevoerd. Een gegraven kanaal liep van daar naar den Nijl, en de goederen zakten verder de rivier af tot Alexandria. Van Berenice zeilden de schepen langs de kusten van Arabië tot aan Kaap Bas-el-Had en staken van daar over naar Tatta, nabij de monden van den Indus gelegen, of naar eenige andere haven, op de noordwestkust van Indië.

»De koningen van Aegypte bleven ruim twee-honderd-vijftig jaren in het ongestoord genot van dezen winstgevenden handel, en ook toen Aegypte als wingewest een deel der Romeinsche heerschappij uitmaakte, bleef die even bloeijend. Men schatte de voordeelen, welke uit deze rijke bron vloeiden, zoo hoog, dat de betrekkingen met Indië op alle wijzen werden aangemoedigd en bevorderd. Naarmate de markt ter afzetting der Aziatische voortbrengselen zich vergrootte en uitbreidde, naar die mate werd ook de vraag er naar dringender, zoodat Aegypte, onder het Romeinsche bewind, in een buitengewoon bloeijenden toestand verkeerde.

»Doch ook nog langs een anderen weg verschaften zich de Romeinen de koopwaren uit Indië. Het schijnt, dat reeds in de vroegste eeuwen handelsgemeenschap bestond tusschen Mesopotamië, de overige aan den Euphraat gelegen gewesten, en

Syrië en Palestina. De reis door de woestijn, welke deze landen scheidt, werd minder moeijelijk door de gelukkige ligging eener bekoorlijke oase, goed van water voorzien, en rijk aan palmbosschen, van welke zij, zoowel haar Griekschen naam »*Palmyra*", als haar Syrischen »*Tadmor*" ontleende.

»Deze stad steeg, door hare voor den Indischen landhandel zoo gunstige ligging, tot een trap van aanzien, waarvan de geschiedenis meermalen melding maakt, en van welke nog de prachtigste overblijfselen getuigen. Lang nadat Syrië voor de Romeinsche wapenen had moeten bukken, handhaafde Palmyra hare vrijheid, en was het middelpunt van een bloeijenden handel.

»De handelsbeweging met Indië volgde de wegen, die wij hebben aangeduid, tot ongeveer tachtig jaren nadat Aegypte in het Romeinsche gebied was ingelijfd, toen eene groote wijziging daarin plaats vond, waardoor de reis aanzienlijk verkort werd, en de zeevaart eene belangrijke schrede voorwaarts deed. De Grieksche en Aegyptische stuurlieden (in die dagen de voornaamste bevaarders der Roode en Indische Zee) hadden sedert lange jaren opgemerkt, dat de winden in die oorden der wereld regelmatig afwisselden (de Moussons); doch zij waren niet op de gedachte gekomen, zich daarvan op hunne reizen te bedienen. Eindelijk besloot HIPPALUS, de bevelhebber van een op Indië varend schip, te beproeven, of hij veilig de kust uit het oog verliezen, en zich aan de kracht van dien geregelden wind zou kunnen betrouwen. Hij waagde het, de langzame reis langs de kust te verwisselen, met stoutweg van den ingang der Roode Zee, regt over te steken naar de kanten van Indië. En tot zijne groote zelfvoldoening kwam hij, door de West-mousson voortgedreven, dwars over zee, veilig te Musiris aan. Men meent dat deze stad, iets zuidwaarts van het tegenwoordig Goa, op de kust van Malabar moet gelegen hebben. Deze proefneming, de gewigtigste welke de zeevaartkunde tot dien tijd had mogen opteekenen, verwekte overal, waar men den gelukkigen uitslag er van vernam, de levendigste belangstelling; en sedert werd die rigting veertien eeuwen lang gevolgd, terwijl de naam van HIPPALUS, ter eere van den ontdekker van dien nieuwen handelsweg, aan de West-mousson gegeven werd."

De Schrijver vermeldt hierop den merkbaren invloed, dien

de verovering van Aegypte, door de Arabieren, op den Indischen handel uitoefende, en spreekt van de stichting van de stad Bassora, aan de zamenvloeijing van den Euphraat en den Tiger. Hij haalt, als bewijs van den ondernemenden geest der Arabieren aan, dat zij Sumatra en andere eilanden van den Indischen Archipel bezochten, en zich, in grooten getale, tot zelfs te Kanton vestigden; hij gaat aldus voort:

»Doch terwijl de onderdanen der Khalifen hunne kennis en rijkdommen vermeerderden, zagen de kooplieden van Europa zich van den voordeeligsten aller handelstakken uitgesloten, en de volken van dat werelddeel bleven verstoken van die voorwerpen van genot en weelde, welke zij reeds als onmisbaar hadden leeren beschouwen. De vindingskracht van het eigenbelang gaf hun eerlang een middel aan de hand, om in dat gemis te voorzien. Constantinopel werd de zetel van een deel des handels, welke vroeger over Alexandria gedreven werd. Karavanen stelden zich in beweging om de voortbrengselen van China naar Chensi, de meest westelijke provincie van dat rijk te brengen. Van daar werden de goederen te scheep langs den Oxus (Gihon) naar de Kaspische Zee gevoerd. (Oudtijds namelijk stortte die rivier zich uit, niet in het meer Aral, zoo als nu, maar in de Kaspische Zee.) Aan den westelijken oever van deze Zee gekomen, voeren de schepen den Cyrus (Koer), zoo ver hij bevaarbaar was, op; daar werden de goederen weder op lastdieren geladen, om ze naar den Phasis (Rion), die zich in de Zwarte Zee uitstort, te brengen; eindelijk namen, aan den mond dezer rivier, grooter vaartuigen de koopwaren in, en bragten ze regtstreeks naar Constantinopel. De voortbrengselen van Indië werden over land naar den Oxus gebragt, en volgden overigens denzelfden weg naar Constantinopel."

»Wij hebben in een ander gedeelte van ons verhaal vermeld, dat de kooplieden van Amalfi en Venetië onder de eersten waren, welke de voortbrengselen van Indië in Italië invoerden. De kruistogten, welke spoedig daarna Europa in rep en roer bragten, deden de zeevarende staten van Italië tot den hoogsten top van magt en aanzien stijgen. Pisa en Genua traden weldra op het tooneel, bragten met Venetië de Christen-legerbenden naar de kampplaats over, verzorgden ze

met al hare benoodigdheden, met wapenen en levensvoorraad, en vestigden, door dit dienstbetoon, hunnen zich steeds uitbreidenden handel op een vasten grondslag. Wij hebben reeds gesproken van den invloed, welken Venetië in Constantinopel verkreeg, toen DANDOLO die stad voor de Latijnen veroverde. Wij hebben gezien hoe de Genuezen hunne mededingers, de Venetianen, uit Constantinopel verdreven, en zich van alle aan deze geschonken voorregten meester maakten. Elders hebben wij melding gemaakt van de kuiperijen dezer beide volken, om, hetzij deel aan die winstgevende handelsmarkt te verkrijgen, hetzij die uitsluitend voor zich te houden. Wij hebben den gelukkigen uitslag geschetst van de pogingen der Venetianen om nieuwe handelsbetrekkingen met Alexandria aan te knoopen, en de nederlaag, welke zij de Genuezen bij Cheoza deden ondergaan, waardoor deze hun invloed ter zee verloren, en hun ondergang te gemoet snelden. Van deze gevaarlijke mededingers bevrijd, verkreeg Venetië het uitsluitend bezit van den handel op Indië. Alexandria werd ten tweedenmale de groote stapelplaats der Oostersche koopwaren, en de weg, langs welken de verschillende voortbrengselen van Bhina en Hindostan vervoerd werden, was spoedig weder druk bezocht. Wij lezen in de Jaarboeken van Venetië, dat voorwerpen van kleinen omvang en groote kostbaarheid, zoo als paarlen, edelgesteenten, en specerijen, door de Perzische Golf, den Euphraat op, naar Bassora gebragt, en van daar met karavanen naar Bagdad en de Middellandsche Zee werden gevoerd, terwijl meer omvang hebbende, zwaardere goederen den ouden weg volgden, namelijk naar de Roode Zee, door de woestijn, en verder den Nijl af, naar Alexandria.

»De handel in deze vurig begeerde voortbrengselen, door Venetië met de onderscheidene havens van Europa gedreven, was, zoo als wij reeds gelegenheid hadden te doen opmerken, de oorzaak van den bloei dier stad, en van de afgunst, met welke andere zeehandeldrijvende mogendheden Venetië beschouwden. Men had opgemerkt, dat dáár, waar de Venetiaansche kooplieden zich vestigden, zich rijkdommen opeen hoopten. Hunne eilanden-stad was dan ook de prachtigste plaats der aarde; hunne feesten, hunne paleizen, hunne luisterrijke gastmalen waren wereldberoemd. Toen zij zich te Brugge en andere Hanze-steden vertoonden, werd de weelderige pracht der

Venetianen weldra het onderwerp aller gesprekken, en van veler afgunst. En toch, ook daar was men niet onbekend met de ontzettende winsten, welke de handel opleverde. GUICCIARDINI, de Italiaansche Geschiedschrijver, verhaalt, dat, toen JOHANNA VAN NAVARRE, de vrouw van PHILIPPUS *den Schoone* van Frankrijk, te Brugge kwam, zij zoo getroffen was door den schitterenden dos en tooi van de burgeressen dier stad, dat zij, met niet te verbergen spijt, uitriep: »Ik meende hier de eenige koningin te wezen; maar ik zie, dat er honderden meer zijn."

»De onberekenbare winsten, welke de Venetianen uit hun zoo belangrijk handelsverkeer trokken, verklaren ons den indruk, door de land-ontdekkingen der Portugezen, en hunne vorderingen in de zeevaart, op den monopoliserenden handelsgeest der Venetianen gemaakt. Zij waren zoo lang in het bezit van den alleenhandel op Indië geweest, dat zij aanvankelijk niet konden gelooven aan de mogelijkheid, daarvan eens te zullen worden beroofd. De tijding van het slagen van VASCO DE GAMA's onderneming om Afrika rond te zeilen, en het berigt van het vinden van den weg ter zee naar Indië, schokten hen als eene plotselinge, hevige aardbeving; en ook de andere volken zagen er het hooge gewigt van in. De ondernemender en stoutmoediger gelukzoekers onder de overige zeevarende mogendheden begonnen de voordeelen, welke zij daarvan trekken konden, na te rekenen, en had niet de iets vroegere ontdekking eener Nieuwe Wereld eenigzins hunne opmerkzaamheid verdeeld, men zou zich de geestdrift naauwelijks kunnen voorstellen, welke eene gebeurtenis van zulk belang moest hebben opgewekt.

»Na dezen vlugtigen blik, geworpen op het ontstaan, de toeneming en de wisselingen van den Indischen handel, zoowel als op de wijze, waarop die gedreven werd, en de wegen, die hij, tot op de ontdekking van VASCO DE GAMA, volgde, willen wij den draad des verhaals van Portugals zeevaart hervatten, en de verdere daden dier heldhaftige natie schetsen, voor zoo ver zij namelijk de strekking hadden, om hare opperheerschappij over die ver verwijderde zeeën te vestigen."

DE KAPEL.

UIT HET ZWEEDSCH VAN *C. J. L. ALMQUIST*,
DOOR *C. EYKMAN*.

(*Slot van bl.* 398.)

De beide anderen verwijderden zich en kwamen eindelijk aan het zeestrand, waar de kleine hut lag, eenzaam en afgescheiden van het kerkdorp. De in lompen gehulde schaar kinderen kwam uitloopen, en weldra was de moeder zoo geheel omringd, dat zij naauwelijks zich op de been konde houden. De oudste broeder, dien wij reeds als den woordvoerder der broeders en zusters hebben leeren kennen, opende de deur met eene soort van bevalligheid, die niet onopgemerkt bleef.

Een aangename geur kwam hun bij het binnentreden tegen. De tevredenheid straalde der moeder reeds op het gelaat. De kinderen hadden het vertrek gelucht en den vloer met dennentakjes bestrooid, om haar bij de terugkomst uit de kerk genoegen te geven. »Dit zal JONAS aanstaan, wanneer hij komt" — zeide zij half luide, en trad binnen.

»Moeder! gij zijt rijk" — zeide de leeraar — »zooveel kinderen, zoo gezond en levendig! Jammer, dat gij zelve nu een weinig ziekelijk schijnt; misschien hebt gij u overwerkt; maar wees blijde, wanhoop niet, spoedig zal uw man komen, en u veel visch in huis brengen."

»Visch! visch! visch!" In dezen driedubbelen uitroep van al de kinderen lag zoowel een akelige als karakteristieke toon. Het waren scheerenbewoners — »ichthyophagen" — voor wie visch de verpersoonlijking van alle levensgoed is. Visch is geld, visch is kleeding, visch is huis en hof, namelijk het middel, waardoor dit alles verkregen wordt. Er was iets ruws in den uitroep, maar het werd in des leeraars oor verzacht door de bedenking, dat men het aan hongerige kinderen vergeven moet, als zij met eenigen hartstogt, met koortsachtige wildheid den naam uitroepen van hunne eerste, grootste, onschuldigste behoefte.

»Zwijgt, kinders!" — beval de moeder.

»Zeg mij" — zeide de adjunct, om van dit treurig onderwerp

af te stappen — »zijt gij nooit in Kalmar geweest? het komt mij voor, alsof ik ergens uw aangezigt gezien heb."

»Neen" — zeide zij — »ik ben hier in de scheeren geboren en opgevoed, ik ben nooit ergens anders geweest dan te Carlskrona" — voegde zij er bij met een droefgeestig gelaat, waarop zich echter een innemend waas verspreidde.

»Dat was om grootvader goeden dag te zeggen in het spinhuis, zoo als zij het noemen" — zeide de negenjarige prater opgeruimd, en, gelijk het scheen, geheel onkundig aangaande het doel van het spinhuis en grootvaders lot aldaar.

De jeugdige predikant huiverde.

»Laat ons" — zeide hij, om het gesprek weêr op iets anders te brengen — »hierover niet spreken. Gij hebt veel kinderen; zijn er geene van u gestorven?"

»Neen" — zeide zij — »zij leven allen."

»Op deze wijze zegent God u. Zelden hoort men, dat kinderen, wier ouders inderdaad arm zijn, sterven."

»Het is ook eene vreugde; als men maar iets voor hen heeft, de stumperts; en men niet vreest, dat zij met den tijd uit nood...... zullen moeten worden —"

Wat zij met den tijd *konden* worden, sprak zij niet hoorbaar uit. Maar de ongekunstelde knaap, de oudste zoon, riep zonder verpoozing uit:

»Dieven? — neen — neen, dat zullen wij niet worden, zoo als grootvader, neen. Ik denk zeeman te worden, en verre weg te varen, even als vader, en geld als water te verdienen, en dan te huis te komen en grootvader uit het spinhuis te verlossen."

Met zulk eene dweepende verwachting schildert de jeugd. Zelfs de bedroefde moeder werd door een vlugtigen vreugdeglans overtogen, en hare groote oogen begonnen in het magere aangezigt te glinsteren.

Weder zeide de adjunct, om het onderwerp op iets anders te leiden: »Gij zijt in het dorp misschien de rijkste aan kinderen? Ik gis, dat de koster er maar weinig heeft?"

»De koster? hij heeft in 't geheel geen kinderen, dominé! Hij heeft een zoon gehad, die lange jaren geleden gestorven is: daarom is het niet te verwonderen, dat hij rijk is, en iederen zomer voor zijn visch veel geld verzamelt, dat door niemand verteerd wordt."

»Ja, ziet gij, hem ontbreekt evenwel de grootste zegening onzes Heeren; God bemint hem minder dan u. Hij scheen mij ook wel trotsch en hardvochtig toe."

»De dominé moet niet kwaad van hem denken: hij is een zeer braaf man en niet slecht, ofschoon hij de voornaamste en rijkste in de scheeren is en vijf booten heeft, die zijne knechten bij de groote visschers-vloot besturen; daarom moet het u niet verwonderen, dat hij een weinig hoog van borst is. Ik heb als een klein meisje mooije psalmen van hem geleerd, en hij was altijd zoo streng, maar daarom zongen wij zoo goed uit angst."

»Zingen uwe kinderen ook?"

»O, ja!" — riep de kleine praatvader.

»Zwijg toch, als groote menschen spreken."

»Maar onze zuster, dat zal de dominé eens zien, die zingt opperbest!"

»Uwe zuster?" De adjunct liet het oog over de kleine meisjes gaan.

»Neen, hier is zij niet bij."

»Hebt gij dan eene zuster buiten 's huis?"

»Ja, zeker! onze LENA."

»Dus hebt gij nog meer kinderen, moeder?"

»Ja, dominé! onze oudste dochter is in eene dienst; zij is twaalf jaar."

»O, zij is zoo mooi, dominé! zoo mooi gekleed; als zij maar eens t'huis kwam, dan zou u haar eens zien!" — sprak de negenjarige.

»Waar dient zij?" — vroeg de adjunct, en hij giste reeds het antwoord.

»Zij woont op Vernanäs, mijnheer."

»Ah!" — riep hij uit — »daar heb ik het gezigt, dat ik mij herinnerde ergens gezien te hebben. Moeder! ik kan u groeten van uwe goede, vlugge, knappe dochter. Uit haar herkende ik u."

»Wat, dominé?" De moeder en al de kinderen zagen hem aan met oogen zoo glinsterend en met aandoeningen zoo levendig, alsof zij het grootste nieuws ter wereld hoorden.

»Ik kan u van haar groeten: ik ontmoette haar dezen morgen op Vernanäs. Ik kan begrijpen, dat zij het was: zij geleek u, moeder! Zij wees mij den weg, en ik ben haar dank schuldig.

Heeft zij eene goede dienst op Vernanäs? dient zij bij de weduwe van majoor MANNERSKANTZ?"

»Meent u dat?"

»Hoe zoo?"

»O, neen; zij is kindermeisje bij den rentmeester van de plaats, en mij dunkt, dat dit mooi genoeg voor LENA is. Gode zij dank, zij heeft eene goede dienst."

»Zij is zoo netjes en zoo mooi!" — riepen twee van de oudste meisjes uit. — »Laatst toen zij hier was, hebben wij haar gezien. Zij gaf ons ieder een grooten schelling, van zes stuivers, dat is net zooveel als twee mark visch, mijnheer!"

»Laat eens zien, of ik geene kleine gedachtenis van haar bij mij heb" — zeide de adjunct, en haalde een smal, wit lintje uit zijn vestjeszak. — »Zij verloor dit op den weg; ik, die achter haar kwam, raapte het op. Dat zult gij hebben" — zeide hij tot het grootste van de meisjes.

Nu was er een luid gejubel. »O, wat een mooi lint! wat een keurig lint! dat is van zuster LENA! LENA's lint! LENA's lint!"

Zij sprongen in de rondte; zij probeerden en pasten, nu om het hoofd, dan om de armen, het smalle lintje, dat wel eene el lang was en waarschijnlijk aan een kinderboezelaar of iets anders gezeten had. Zuster LENA stond in hunne oogen op eene groote, verhevene plaats, en was eene merkwaardige en gewigtige personaadje. Bij het geringste geschenk van haar ging het hun even als de kleine freules op een adellijk goed, die iets nieuws bekomen van hare aan het koninklijke hof aangestelde zuster, gravin die, of vrijvrouw die.

De overdenking van den leeraar werd door het openen van de deur afgebroken. De lange, grijze koster trad binnen. De huisvrouw beefde reeds; maar een blik van den binnentredende deed spoedig hare onrust bedaren. »ELIN!" — zeide hij — »ik zie, dat hier voor den dominé nog niet gedekt is, en daar uw man, JONAS, de spotvogel, nog weg is, en den sleutel van de provisie-kamer mede heeft, is het niet te verwonderen, dat gij niets beters aangerigt hebt. Gij kent mij al van kindsbeen af — is het niet? — en nu zou het mijn nederig verzoek en mijn wensch geweest zijn" — ging hij voort, met eene buiging voor den predikant — »dat moeder ELIN met haar geheele huis en haar zeldzamen gast bij mij van daag het

middagmaal kwamen gebruiken. Maar toen ik bedacht, dat zij niet bij mij aan huis komt — ten minste het gebeurt zeer zelden — en ook de kinders niet in het dorp laat komen om dezelfde reden, als waarom zij van daag niet in de kerk gekomen zijn — en ik wel begrijp, dat de dominé ook niet zonder hen bij mij zoude komen — daarom heb ik bedacht, om als moeder ELIN het wil toestaan, KERSTI wat visch hier te laten brengen van het geringe, dat scheerenbewoners bezitten."

Moeder ELIN antwoordde niet, maar treffend was de blik, dien zij opsloeg tot den langen, grijzen patriarch; zoo moet zij er in hare jonge dagen als meisje, toen zij voor hem psalmen zong, ook uitgezien hebben. Maar hij zag een weinig verlegen en berouw gevoelend voor den leeraar uit, terwijl zijne dienstmaagd KERSTI den eenen opgestapelden schotel na den anderen van de voornaamste lekkernijen der scheeren-bewoners binnenbragt. Geschoten zeevogels waren niet vergeten, en eene groote brandewijn-flesch van het nieuwste model uit Nobeln (Christianopel, het naastbij zijnde vlek) medegebragt, volgde met goed brood en versche boter.

De levendigheid der kinderen daalde spoedig tot eerbied en stilte bij den aanblik van dit alles, en zij kropen weldra in een hoek. Men is altijd verlegen bij het ongewone. In gezelschap met den honger, hun dagelijkschen gast, waren zij vertrouwelijk, vrij, dartel geweest; nu, tegenover al deze spijs, stonden zij verbluft en stijf.

»Neen, neen, bekommer u om niets, ELIN!" — zeide de koster vriendelijk tegen de huisvrouw fluisterende, toen zij, om toch eenigermate gastvrouw te zijn, *hare* twee porseleinen borden en een glas voor den dag wilde halen — »laat dit maar blijven, en bekommer u nergens om. KERSTI heeft alles bij zich, wat er noodig is. En laat de kinders aan tafel komen. *Deze* dominé houdt daarvan. Bekommer u nergens om, zeg ik u."

Men begon, en de adjunct van zijnen kant liet zich ook niet onbetuigd. Ter wille van de menschelijkheid zoude hij wel gewenscht hebben, dat deze zegeningen aan moeder ELIN en hare kinderen, ook zonder zijn toedoen, waren ten deel gevallen; maar hij dankte God, voor dat wat er was.

Toen men een weinig met den maaltijd gevorderd was,

opende de patriarch zijnen mond, om met zijn eigenlijken gast te praten, maar hij was nog altijd verlegen en als het ware bang voor hem. »Het is eene bijzonder groote vreugde" — zeide hij — »en eene bijzondere genade Gods" — ging hij voort — »wanneer een nieuw, jong leeraar, dien wij vroeger nooit gezien hebben, ons aan het einde der wereld, hier bij het water, komt bezoeken. Ik ben ook wel onder de menschen geweest, ofschoon ik een arm man ben, en in mijne dagen heb ik Kalmar ook gezien. Daar is eene prachtige domkerk, dominé! dat was een rijk man, die zulk eene kerk kon laten bouwen."

»Ja, het is een beroemd en schoon gebouw" — zeide de adjunct — »een schoon gedenkteeken van Koning KAREL XI en zijn grooten bouwmeester TESSIN. Misschien wordt er in het gansche Gotha-rijk, uitgenomen de domkerk van Lund, geen heerlijker Gods-tempel gevonden. Het is eene vreugde, als de rijken hunne eigendommen willen gebruiken om op aarde te verspreiden wat goed en edel is; maar zij kunnen het in veel meer en op vele andere wijzen aan den dag leggen, dan juist door kerken te bouwen."

»Dominé!" zeide de koster, hem in de rede vallende — »ik geloof, dat de rijken niet zouden nalaten te doen, wat goed en beminnenswaardig is, als de leeraars het hun altijd maar zeiden."

»Maar de rijken" — viel de adjunct met een blik op den koster, als antwoord op zijne pas gemaakte verontschuldiging, in de reden — »de rijken, die Christenen zijn, behooren zich zelven den pligt der barmhartigheid jegens hunnen naaste te herinneren, ook wanneer er geen leeraar is; want deze kan hun toch niet altijd ter zijde staan."

»Eet toch, ELIN! en geef LARS toch nog wat" — sprak de oude man, terwijl hij de verlegen moeder en het angstige kind met een vriendelijken blik aanmoedigde. — »Eet, lieve kinderen!"

»Het is een genoegen, als men oud wordt" — ging de oude voort — »zich den tijd te herinneren, dat men zelf knaap geweest is. Ik ben zoo jong geweest als de dominé nu is" — zeide hij met een betraand oog tot den adjunct — »ik was wel niet zoo schoon en blond als u — maar — vergeef mij, dat ik u vraag, hoe oud u is?"

»Drie-en-twintig jaren."

»Lieve Hemel! drie-en-twintig jaren — ja, dat is een genoegelijke leeftijd. Ik ben ook drie-en-twintig jaren geweest. Maar de oude predikanten, die tot ons komen om te prediken, zij spreken in de kerk, zoo als de dominé, maar zij gaan de buurt niet door, zooals de dominé."

»Eet ook van de vogels, moeder ELIN! uw man zal nu wel spoedig komen; vindt gij dit geen goeden eendvogel? Eet, JACOB, SVEN —"

»Noodig hen niet al te zeer, vader! zij hebben misschien in vele dagen geene middagspijze gehad; gij kunt hen door uwe weldaden ziek maken, even als vroeger door —"

De oude brak driftig af: »Geloof niet alles, wat wij hier aan de zee al zoo zeggen. Ik ben nooit een vijand van arme menschen geweest, ofschoon ik van daag wat stout gesproken heb, dominé! maar ik kende u niet en meende, dat gij eveneens de menschen uitkoost, als alle hier in de wereld plegen te doen."

»Plegen te doen? Niet één leeraar wordt er gevonden, die niet de vriend en beschermer der armen is."

»Dat moet u niet zeggen — neem mij niet kwalijk — maar het is eene waarheid, dat als de predikant komt, dan neemt hij zijn intrek bij den rijkste en voornaamste; en de armen ziet hij niet, dan om hen te berispen en hen tot den arbeid aan te sporen, ten einde voedsel te verdienen; even alsof er hier wat te verdienen ware. Drink eens, dominé! drink eens, moeder ELIN! En dewijl men altijd het voorbeeld der voorname lieden volgt, dominé! schamen wij ons ook voor de armen, en willen niet gaarne, dat iemand bij de armen zal binnen gaan en zien, hoe het hier in de scheeren geschapen is."

»Laat ons daarover niet meer spreken. Ik hoop, dat uwe milddadigheid zal voortduren, ook nadat ik zal vertrokken zijn. Gij hebt toch zelf geene vrouw en kinderen?"

»Kinderen, dominé? die gave Gods kost geld."

De jonge prediker zag met zekeren wrevel den ouden man van ter zijde aan.

De oude bemerkte dit en zeide met een halven, stekeligen glimlach: »Dominé! u is toch niet getrouwd?"

»Neen."

»Zoo; ja, dat dacht ik wel. Gij zoudt zeker wel een dozijn

kinderen willen hebben, niet waar? Daar houden jonge menschen altijd van."

»Het staat in Gods hand, wat ik bekomen zal."

»Ja, ja, dat spreekt van zelf; ja zeker, zeker. Maar — inderdaad — heeft men ondeugende, stugge, onhandelbare kinderen, dan — dan is het geen zegen. Neen, dat spreekt van zelf; o, neen."

»Maar — heeft men eene goede en liefderijke vrouw, en is men het zelf ook, dan dunkt mij, dat, met Gods genade, de kinderen zelden ondeugend worden."

»Eene goede vrouw, ja, dat spreekt van zelf, ja."

»Zeker kunnen er uitzonderingen zijn en ongelukken gebeuren. Maar als degenen, die trouwen, elkander beminnen, dan dunkt mij —"

»Och dominé! een arm man moet op het einde zien, en men trouwt de rijkste, die men bekomen kan. Hier in de scheeren, bij ons armen, wil dit zeggen, dat ik — dat men trouwt met de minst arme, die men krijgen kan."

Nu volgde de toepassing. »Ik ken uwe handelingen niet; maar het kan wel zijn, dat uwe vrouw op deze wijze niet de beminnelijkste was, die gij krijgen kondet."

»Zij is nu al sinds veertig jaren dood, weet u. Maar ik woon nog in het huis, dat ik met haar betrouwde, en daarbij heb ik visch tot aan mijnen dood toe. Men kan niet meer begeeren."

»En dit was al uwe vreugde hier in de wereld? Zelfs geene kinderen?"

»Kinderen eten iemand op, dominé! Ik had een zoon — een deugniet was hij. Maar, God zij hem genadig, hij is reeds sinds tien jaren dood."

»Maar zie eens op deze acht kinderen, vader! Zij hadden voor hare moeder de kamer schoongemaakt, en spraken geen woord van eten, toen zij uit de kerk kwam."

»Ja, zij zijn niet beters gewoon, de stumperts."

»Maar uw zoon was het beter gewend, niet waar? Daarom was hij misschien onbeschoft?"

»Men koestert de kinderen, zoolang men ze heeft. Maar zeker, Heere God — een deugniet was hij — de Heer zij hem genadig!"

»Het was die JAN, die grootvader hielp stelen, mijnheer!" — riep de oudste knaap, de prater.

De oude zag hem aan met een woesten, doordringenden blik.

»Weet gij al — jongen! —" zeide hij, maar brak plotseling af.

De leeraar werd opmerkzaam bij deze woorden. Misschien, dacht hij, was daarom de oude zoo afkeerig van dit arme huisgezin, omdat de grootvader zijn zoon op verkeerde wegen gebragt had.

»Ja, mijn God!" — riep ELIN uit, met een zucht en alsof zij voor zich alleen sprak. — »Zooveel is zeker, dat als uw JAN er niet geweest was, mijn vader niet in de gevangenis zou zitten."

De strenge blik van den oude verdonkerde hoe langer hoe meer.

»Ja, God zij ons genadig!" — sprak hij.

De adjunct beefde. Het was dus juist het omgekeerde. Hij was het dus geweest — JAN — opgevoed door de heerlijke, economische berekening van den patriarch, die den grootvader verleid had.

»Troost u, oude, ongelukkige man!" — zeide de goedhartige adjunct, terwijl hij zich tot den koster wendde. — »Als uw zoon, zoo als ik denk dat het geval geweest is, de oorzaak was van de misdaad des grootvaders en het verdriet van dit huis, dan hebt gij nu eene goede gelegenheid, om menschelijker wijze hen te helpen en daarvoor schadeloos te stellen en u zelven de grootste vreugde op uwen ouden dag te verschaffen."

De oude zag den leeraar met holle en verwonderde oogen aan.

»Ja — kort en goed — ik meen, dat gij deze kinderen tot u moest nemen, hen verzorgen en opvoeden."

»Zij hebben hun eigen vader, JONAS."

»Maar ik heb gehoord, dat hij reeds sinds verscheidene dagen weg is, en dat niemand zijne boot zag ankeren. Misschien is hij —"

»Verdronken, meent u. Ja, JONAS was altijd een groote waaghals op de opene zee."

»Nu dan, word de beschermer der weduwe en der vaderloozen. God heeft u niet te vergeefs zonder kinderen gelaten."

De patriarch hief zijn trotsche hoofd op, en zag verwonderd op den jongen, schoonen man aan zijne zijde, en dan naar

ELIN en de kinderen. Waarschijnlijk was hij gereed te antwoorden, toen op hetzelfde oogenblik plotseling een kreet werd gehoord. Slagen van roeiriemen troffen hunne ooren; een oploop van volk langs het strand trof hunnen blik. »Zij komen! zij komen! daar zijn ze! daar zijn ze!"

De visschers-vloot was aangeland!

»En uwe vijf rijk geladen booten" — voegde de predikant er met nadruk bij.

Maar niemand luisterde nu naar hem, of antwoordde op zijne menschlievende insinuatie.

De kinderen vlogen op. »Vader komt! vader komt!" — riepen zij en vlogen de deur uit. Men verliet de tafel. Haastig en kort was het tafelgebed. »Mijne vijf booten!" zeide de oude in gedachten en berekenende, wat zijne winst zijn konde, terwijl hij zijn mantel nam en ging. Zelfs de moeder vergat haast haren gast in de vreugde om den lang verwachte en zoo lang ontbeerde op te zoeken en te ontmoeten. Zij sprong de kamer uit.

De adjunct verliet toen ook de hut, en besloot op eenigen afstand op eene hoogte te gaan staan, om het pittoreske tafereel van eene aankomende visschers-vloot ongestoord te kunnen overzien en genieten.

Het bonte, uitgestrekte, levendige en wemelende schouwspel had voor hem veel nieuws. Uit het dorp was al wat leefde, oud en jong, strompelende, springende, hijgende, lagchende, hoezee-roepende en met de hoeden zwaaijende naar het strand gestroomd; en dertig booten, opgevuld met vlug, levendig volk, mannen en vrouwen, naderden met fiksche riemslagen. De namiddagzon vergulde het visschers-gereedschap, en toen eindelijk de booten zich door scherp en buigzaam zeegras voortgewerkt hadden, stegen onder gebruikelijk gezang alle terugkeerenden aan land; de visch werd uit gereedschap en netten gedaan en in glinsterende hoopen op het strand neêrgelegd. Toen kreeg alles het aanzien van de levendigste markt of liever van een familie-feest. Alle kinderen sloten zich aan hunne ouders aan, hielpen hen in het sorteren, opstapelen en tellen van den visch, verheugden zich over de rijke vangst, juichten, vergeleken hun visch met dien van den buurman, twistten al gekscherende, en maakten gejoel, en een ieder was gelukkig.

De adjunct gevoelde, dat hij inderdaad nieuwsgierig was, om den bewusten JONAS, den man van ELIN, te zien. Hij bleef intusschen op een afstand staan, het geheel beschouwende en de ontwikkeling van zulk een bont tafereel waarnemende. Tusschenbeide zag hij zijne arme vrienden, de kinderen der weduwe, benevens haar zelve door de menigte voortschrijden. Hij hoorde nu en dan eenig geluid, veroorzaakt door elleboogstooten. De armoedigst gekleede moest, zooals gewoonlijk gebeurt, wijken.

Eensklaps trof een woeste, verschrikkelijke uitroep, en daarop volgende langdurige klaagtoon zijn oor. Verschrikt zag hij dien kant uit, en bemerkte in eene lange rij de acht kinderen, die van de vrolijke verzameling zich haastig verwijderden.

»Hij is er niet bij! hij komt niet! hij komt nooit!"

Deze woorden troffen de ooren van den leeraar.

Hun vader? JONAS is dan vergaan?

Vreeselijk tooneel. Alles was vreugde: alleen de armoede ontnam hem ook zijne laatste hoop. De rijke kreeg alles terug; ouders, verwanten, kinderen, nieuwen overvloed; visch zoowel voor eigen behoefte als om te verkoopen. Ledige, nieuwe tonnen werden naar het strand gerold; weldra zou men aan het inpakken gaan voor Kalmar, Carlskrona en misschien zelfs voor Stockholm. Alleen de vaderloozen, in een graauw-bruinachtig, verscheurd jammerkleed, weken schuw ter zijde voor de rollende tonnen. Gelukkig nog, dat niet de vijf- en drie- of tweejarige — de kleine stumpert, die pas had leeren gaan — gelukkig nog, dat hij niet in de haast onder de kwarttonnen geraakte, die naar het strand rolden om den oogst van den dag op te nemen.

Waar ging de moeder heen? Zij had haar kleinste kind op den arm genomen, opdat het niet onder de voeten der luidruchtigen zoude vertrapt worden. Zij week terug met de haren, schuw voor het geluk, dat zij overal uitgebreid zag, bang voor het licht, daar zij gestoken was door de zonnestralen zelven. De oogen des leeraars volgden hare schreden. Hij zag haar geheel ter zijde weggaan. Het was als de aanblik van eene verhuizing uit het leven.

»Wordt er dan geene wolk aan den hemel gevonden, die tot deksel en beschutting tegen de brandende zon dienen kan?

Terwijl het verdriet de aarde bezoekt, zou dan het licht niet hare armoede met vrolijke stralen toelagchen! Maar niet aldus" — riep de leeraar uit en brak zijne fantastische alleenspraak af. »Nog heb ik hoop op hulp" — zeide hij, toen hij de laatste donkergraauwe lompen achter een dunnen, kleinen berkenboom verdwijnen zag. »Ik weet niet, waar zij nu heengaan; maar den patriarchalen koster zal ik niet uit het oog verliezen. Hij moet een vader worden in de plaats van den verdronkene.

Hij wendde daarom op nieuw de oogen naar het gewemel. Hier was de werkzaamheid verdubbeld, en men had geheel vergeten, dat het zondag was. Weldra ontdekte hij onder de overigen eene hooge, gebiedende gestalte, een hoofd grooter dan de anderen; alles wat men in den koster en psalmzanger gezien had, was volkomen afgelegd. Het begeerige visschershoofd stond daar in zijne soort te midden zijner onderhoorigen als een kleine afgod. De leeraar aanschouwde hem met een gevoel, dat naauw aan afschuw grensde. Dat deze man, die in de kerk aller krachtige voorganger bij het psalmgezang geweest was, nu ook het middelpunt en de hoofdman voor de overige bedrijvigheid van de gemeente en de gewigtige werkzaamheden der visschers-vloot was, scheen buiten twijfel. Het ruwe en vlugge tellen, het sorteren van den visch, het werken met netten, vischkorven, boothaken en alle mogelijke werktuigen — eene scherpe en ruwe stem, hoorbaar te midden van honderd andere — een goede voorraad van vloeken op de eigenaardige wijze der scheeren-bewoners voortgebragt — dit alles was ontmoedigend genoeg voor de hoop van den jeugdigen prediker om hulp voor degenen, die zich zoo stil en hopeloos verwijderd hadden.

De adjunct begon zijn eigen vast inkomen over te rekenen en bevond, dat eene tijdelijke verkwikking wel in zijne magt stond, maar een langdurig onderhoud? onmogelijk! Den predikant, voor wien hij werkzaam was, kende hij niet genoeg om persoonlijke hulp van hem te kunnen verwachten. Dat de hoofdgemeente zich de armen der tot haar behoorende buurt niet zoude aantrekken, wist hij bij ondervinding, en er was geen armenhuis in het gehucht zelf te bespeuren.

Met deze gedachten rigtte hij zijne schreden naar de plaats waar de moeder met hare acht kleinen van het tooneel was

afgetreden. Hij wandelde stilzwijgend voort, sloop tusschen bouwland, dat hier eene soort van afgesloten tuin vormde, door, en hoorde weldra op eenigen afstand een zwak, maar welluidend spreken; het was als hoorde hij eene redevoering houden. Hij kwam onbemerkt nader. Hij hoorde moeder ELIN verscheidene van de uitdrukkingen herhalen, die hij zelf des voormiddags gebezigd had. Wat beteekent dit? dacht hij.

Zij zelve, op een hoogen steen gezeten, had om zich heen hare kleine vergadering op het gras liggen, en zij herhaalde de preek, die wel zij heden gehoord had, maar niet hare kinderen. Het kwam den luisterenden adjunct zelfs voor, dat hare woorden vloeijender stroomden dan de zijne gedaan hadden. Zij waren warmer, bevalliger, meer passend om te vermanen, meer ingerigt naar het begrip der hoorders. En de aandacht van de kleine vergadering was ook geheel onverdeeld. Zij sprak van een Vader, dien zij zouden wederzien: een Hemelschen Vader. »Laat ons nu blijde zijn" — sprak zij, terwijl te gelijk een ingehouden tranenvloed losbrak en zich een weg baande op haar gelaat, dat tot blijdschap zoude opwekken. De kinderen snikten stil; niet overluid, niet onbetamelijk. Zij zaten zoo verre van het dorp verwijderd en door boomen omgeven, dat de drukte der gelukkigen hen niet kwetste. Nadat de moeder zich een weinig hersteld had, begon zij een liedje te zingen, niet ongelijk aan een wiegezang, en zeker door haar zelve gemaakt; want zij schilderde daarin hare bruidsvaart; hoe zij op vijftienjarigen leeftijd had bruiloft gevierd, en zij haalde vervolgens een nieuw vers aan voor elk volgend jaar, dat wil zeggen voor elk van hare kinderen. Ook JONAS, den stouten »scheeren-bewoner", schilderde zij in ieder vers van haar lied.

Deze geheele godsdienst-oefening kwam den adjunct als een avondzang voor. Hij kwam eindelijk uit zijne schuilplaats te voorschijn. De kinderen lieten eenen luiden vreugdekreet hooren: hij was reeds hun vriend geworden. Hij zette zich bij hen neder, en begon hunne zorgen met kleine sagen te verdrijven. Hij was zelf een man, die nog het beminnenswaardige beminde: hij was nog maar drie-en-twintig jaren.

Maar met de moeder sprak hij over een plan voor de toekomst. »Ik stel mijne eenige hoop, naast God, op mijne oudste

dochter" — zeide zij. — »Ofschoon slechts twaalf jaren oud, is LENA een verstandig kind. Zij heeft eene goede dienst, zij zal hare jongere zusters ook wel aan iets helpen!"

Een kindermeisje? en die slechts bij een rentmeester dient? welke ondersteuning! dacht de adjunct. Het kwam bij hem op, om zelf naar Vernanås te gaan, om te zien of er niets voor hen bij mevrouw MANNERSKRANZ zoude kunnen gedaan worden. Evenwel werd hij afgeschrikt door de gedachte aan den slechten naam, dien de scheeren-bewoners op het vasteland hebben. Hij haalde nog eens het hoofd voor zijnen geest, dat hij dezen morgen achter de gordijn had zien te voorschijn komen, en peinsde, of hij daarvan op barmhartigheid hopen kon.

»Ik vertrek nu spoedig weder" — eindigde hij. — »De zon neigt ten ondergang, de avond valt. Maar ik zal u niet vergeten."

»Ach, dominé!" — antwoordde moeder ELIN — »van avond zal het nog wel gaan. Versche wonden smarten niet. Maar morgen wordt het erger, en overmorgen nog erger. Had ik zijn lijk nog maar! Doch de zee is gulzig en de golven zijn vraatzuchtig."

»Gods Zoon zal u troost zenden."

»Eenmaal worden de tranen gedroogd" — zeide zij, en de gevouwen handen ontsloten zich — »maar de smart blijft over in het hart, en kommer is de spijze der vaderloozen."

Hij waagde het niet langer haar te antwoorden. Hij zag een donkeren, zwarten kring, en in het midden daarvan haar glinsterend oog. Zij scheen naauwelijks te bemerken, wat haar omgaf. Zij vervolgde:

»De zeehond doet zich op het ijs hooren, zijn vader hoort hem en komt tot hem. De otter heeft een vriend, en de waterslang gaapt niet te vergeefs naar het zeegras. Zie, mijne kinderen hebben mij, — maar ik heb niets voor hen. Wanneer de ring-gier nedervalt, neemt hij den snoek in zijne klaauwen en brengt dien naar de naakte jongen. De kleine ANNA is naakt, SVEN is naakt, en MATTS heeft geene kleederen. JACOB en KERSTI! waar is uw ring-gier, die u snoek bezorgen zal? Ik zal u zeggen, waar de gier is. Hij heeft zijne klaauwen diep in een grooten, sterken visch geslagen, en deze heeft hem medegevoerd onder het water. O-i! o-i! ik zie hoe hij worstelt met vleugels en snavel — toch naar

beneden — naar beneden — naar beneden moet hij — hij moet — en het werd hem daar zoo zwart — zoo zwart, daar beneden in de diepte!"

Aan het einde dezer woorden, die de ongelukkige uitsprak met geheel de uitdrukking van eene zienster, zonk zij zelve, overweldigd van afgrijzen, tegen den boomstam, waarbij zij zat. De kinderen zagen haar met starende, ontstelde blikken aan en zwegen van schrik.

Een oogenblik daarna stond zij op met opgeklaarde oogen, en als iemand, die scherp luistert.

»Wat is dat? wat hoor ik?" — riep zij uit. — »JONAS! dat is uw gewone liedje, dat ik hoor!"

De adjunct, die niets hoorde, hield dit voor waanzinnigheid. Zij zette zich bedaard op een steen neder, zag met strakken blik op het gras, zonder eigenlijk naar iets te zien, en scheen geen ander zintuig dan het gehoor te bezitten.

»Hij is het! JONAS!" — riep zij nu en dan, als stuiptrekkend, uit.

De oudste knaap luisterde aandachtig, even als de moeder. De adjunct hoorde niets.

»Het komt uit het Noorden!" — zeide de knaap.

»Een mooi deuntje, dat ken ik!" — riep zij een oogenblik daarna uit, sprong op, maar zette zich weêr neder, zwijgend als eene doode.

De adjunct stond verbaasd. Hij herinnerde zich, dat men natuurkinderen een buitengewoon fijn gehoor, zoowel als een scherp gezigt toeschrijft. Hij zag noordwaarts de zee in, maar een rots belette het vrije uitzigt. Hij vernam eindelijk ook eene soort van geluid, niet ongelijk aan dat van den liefelijken zomerwind.

»Het nadert" — zeide zij, en sprong op. Buiten zich zelve, hief zij haar kleinste kind in de hoogte, als om het aan het publiek ter aanschouwing te geven, kuste het, zette het weder op het gras en haastte zich naar het strand, van waar men een verrukkelijk uitzigt had over een zeeboezem, waarop de avondzon met haren vriendelijksten glans scheen. Ook de adjunct ging er heen. Op hetzelfde oogenblik draaide de voorsteven van eene boot, en toen weêr eene boot, en eindelijk nog eene boot om de rots in het Noorden; en de vrouw riep uit: »Zie, dat zijn de noordsche vischschuiten, die aankomen. Ziet

gij JONAS? hij, die daar aan het roer in de eerste boot zit, is het. Hij legt hier aan, dat zult gij zien. Ik wist wel, dat hij van de zuider-vischschuiten niet hield."

Met vrolijke riemslagen schoten de aankomenden door het zeegras, en landden onder aanhoudend gezang.

Juist toen hij aan het einde zijner »barcarolle" was, sprong een grof gebouwd man, het volkomen evenbeeld van den knaap, dien wij den »prater" genoemd hebben, aan land. Het was een zeeman van de echte soort. Naauwelijks bemerkte hij ELIN, of zonder op de aanwezigheid van den adjunct te letten, nam hij haar op eens in en op de armen, en het scheelde weinig, of hij had haar in de hoogte gestoken, even als zij eenige oogenblikken van te voren met haar jongste kind gedaan had. Een mager, hoekig gelaat, met levendige, bijna overmoedige uitdrukking: een kale, in zonderlinge deuken verfrommelde hoed op één haar.

»Nu zijn wij rijk, ELIN! hoor!" — riep hij.

»Wat hebt gij voor volk bij u, JONAS?"

»Vrienden en zeegasten te gelijk, die ik gehuurd heb om mijne booten hier heen te roeijen, en die weêr weg zullen varen naar —"

»En gij verdronkt niet, zooals zij zeiden?"

»Ik ben wel gezonken en heb mijne boot verloren, maar ik ben weêr boven gekomen, hoor, en brave menschen namen mij op in hunne sloep. Maar: heja, hopsasa, — dat komt hier niet te pas. Ik heb u nu maar te zeggen, dat ik heer en meester ben van deze drie booten, die allen geladen zijn. En nu zullen wij ons een huis bouwen in het dorp zoo groot, zoo groot, hooger dan dat van den ouden schelm —"

»Van den koster," dacht de adjunct.

»En nu zullen wij grootvader uit de gevangenis lossen!" — riep de kleine prater.

»Ja, zeker!"

»Maar zeg eens, JONAS!" — merkte zijne vrouw nog bedenkelijk aan — »hoe zijt gij zoo rijk geworden?"

»Ik ben een goede loods, weet je; in gansch Kalmarvik, en in heel Kalmarsund is er geen betere te vinden. Een buitenlandsch kapitein, een Engelschman, had zich ten noorden van de klippen gewaagd, tusschen Öland en de rotsen, en hij was onbekend met de banken. Zijn volk had mij opgenomen in

hunne sloep, toen ik lag te zwemmen en tegen de golven te worstelen, en bragt mij op zijn schip; maar of het zoo zijn moest, na een paar kabels lengte gezeild te hebben stiet hij met het schip zoo hard op eene blinde klip, dat als JONAS niet bij hem geweest was, dan — nu — wij werkten hard, den ganschen dag door — en toen ik al zijne averij hersteld had — het was een brave vent — toen gaf hij mij een hand vol Engelsch geld. Zoo veel heeft een loods nog nooit gekregen, maar, naast God, heeft een loods ook nooit gedaan, wat JONAS dien nacht deed. Maar dewijl ik wist, dat niemand hier in de scheeren verstand van zulk geld heeft, voer ik naar Kalmar, naar den heer NÄP, en wisselde, en vertelde de geheele geschiedenis, en ik was in eens een groot man in de geheele stad. En toen kocht ik drie booten — hè, ELIN! — dat zal eene vischvangst worden! — en een hoop tuigagie, en schapenvleesch, en cognak, en goed brood. — Kom, jongens! aan land — hier in het groene gras zullen wij ons wat verfrisschen — zie je — dat is mijne vrouw, netjes en galant — drie jaren jonger dan JONAS zelf — en hier zijn acht kleuters — zoo veel hebt gij er geen van allen, kameraden — zulke krijgt men niet op zee — en wilt gij mij over een jaar na dezen dag komen opzoeken, dan zult gij zien, dat ik een huis zal hebben, zoo groot als de lands-kanselarij — en dat is ook wel noodig als iemand eene zoo groote familie heeft, zegt vader NORDENANKAR. Maar wie is *die* heer? Ah, onze nieuwe dominé, denk ik? Neem het een zeemeeuw niet kwalijk, mijnheer! ik had misschien beter gedaan te zwijgen, maar waarschijnlijk heeft onze waarde dominé dezen voormiddag voor al het volk gesproken, en denkelijk voor ELIN ook; daarom mogt ik ook wel de avondpreek houden, want iedereen krijgt zijne beurt om te preken, zegt men in Kalmar."

Op hetzelfde oogenblik draaide nog eene boot de rotspunt om.

»Zie, daar komt mijne vierde!" — riep JONAS uit — »ze gaat een beetje langzaam, en is niet zoo flink als mijne drie andere: maar op deze heb ik mijn grootsten rijkdom."

Moeder ELIN zag met groote oogen dien kant uit: zij meende, dat haar man nu rijk genoeg was. Ook de adjunct zag daarheen. De vlugge roeijers landden. Een meisje van elf of twaalf jaren sprong aan land.

»Ja, ELIN! — zeide JONAS — »wees nu niet verwonderd,

dat ik lang weg was; want ik heb ons heel wat bezorgd, en niet weinig uitgerigt. Het laatst ben ik op Vernanäs geweest, zoo als gij wel bemerkt; ik was daar vóór een paar uren en sprak met den heer. Ik bragt — onder ons gezegd — iemand daar terug, die op dien Engelschman, waarvan ik gesproken heb, eene buitenlandsche reis zoude maken, en die met de rest naar den grond zou gegaan zijn, zoo niet onze Heer en JONAS bij de hand geweest waren. Nu kunt gij wel begrijpen, dat ik op Vernanäs welkom was, al was ik ook duizendmaal een scheerenbewoner. Het aangezigt kreeg op eenmaal de natuurlijke kleur terug bij den aanblik van den geliefde, die als uit den afgrond des doods teruggekomen was; en nu weet gij, ELIN! dat de rijken meenen, dat zij ons nooit op eene andere wijze dankbaarheid bewijzen kunnen, dan met geld — daarom dus — en ik ben een strandbewoner — daarom dus nam ik het aan, en toen was het goed. Het was geene kleine som, die men mij gaf, zoo als gij zien zult. Daarop ging ik naar den rentmeester, om te zien hoe mijne kleine HELENA het maakte, en ik vond haar bij de wieg zitten zingen. Toen werd ik op mijne beurt ook blijde, ik kuste haar, en het kwam mij in het hoofd, dat *ik* ook mijn kind bij mij te huis hebben wilde. Ik sprak er over met den rentmeester, en ofschoon hij haar niet gaarne missen wilde, werden wij het ten slotte eens. En zoo nam ik mijne LENA mede, en bragt haar naar mijne booten, en hier is zij nu, zoo als gij ziet. Uw naam heeft zij, moeder! en mettertijd wordt zij even schoon en galant als gij."

Het schoone tooneel des wederziens — de vreugde der broeders en zusters — de nieuwe kleur, die bij de terugkomst in het vaderlijke huis op de bleeke wangen der bevallige HELENA sprak — de moederlijke trots bij den aanblik van zulk eenen rijkdom van kinderen, die zij nu allen konde spijzigen en kleeden — de vreugde van den jeugdigen leeraar — maar, 't is waar ook: deze gansche geschiedenis omvat niet meer dan den zondag, en die was nu geëindigd, want het ging naar zes uur en het feest liep ten einde. De vriendelijke, menschlievende adjunct nam afscheid, en vertrok weêr naar de hoofd-gemeente, naar den leeraar, wiens werk hij verrigt had.

Indien hier het verhaal niet eindigde, dan zoude er nog veel kunnen verhaald worden van hetgeen naderhand gebeurde.

Dan zou er moeten vermeld worden, hoe de zieke kapel-predikant, wiens ongesteldheid tot de onverwachte preek van dezen dag aanleiding gaf, weldra stierf, en hoe de algemeen beminde adjunct zijn opvolger werd, eerst gedurende het jaar van gratie en naderhand als gewoon kapellaan.

Er ware ook te verhalen, hoe de magnaat-koster stierf, daags nadat het berigt uit Carlskrona aangekomen was, dat de aldaar in boeijen geslagen »grootvader", gebukt onder arbeid en ouderdom, zijne dagen eindigde; en van zijne lossing, waarop zijn kleinzoon zoo aangedrongen had, kon dus geene sprake meer zijn, ook wanneer zulks volgens de wet mogelijk geweest ware. Verder diende beschreven te worden, hoe de flinke en vlugge JONAS zijn nieuwe huis optimmerde, en weldra met raad en daad de voornaamste helper, vriend en aanvoerder bij de visscherij, zoowel als in andere aangelegenheden des levens, werd van al zijne buren. Eveneens diende geschilderd te worden hoe de nieuwe kapellaan door de kracht der godsdienst deze scheeren in een verblijf des vredes en der liefde herschiep; er diende verhaald te worden, hoe hij HELENA, toen zij den ouderdom van vijftien jaren bereikt had, als lidmaat der kerk bevestigde. Zij was elf of twaalf jaren jonger dan hij. Dat verschil was immers zoo groot niet?

Jaren kwamen en gingen, maar de kapellaan wilde nimmer zijne kleine gemeente verlaten. Hij had zich met al hare bewoners bevriend. Zelf van boeren-ouders, vond hij zijn geluk in den kring van een goed, verstandig en vlijtig boerenvolk, dat door zijne gebeden en herderlijke zorgen veredeld werd. Wanneer de leeraar in eene gemeente het eens is en raadpleegt met de besten en voornaamsten onder het volk — zoo als hier het geval was tusschen den kapellaan en zijn schoonvader, den vermogenden groot-visscher JONAS — dan gaat het bijna altijd wèl. De scheerenbewoner, naar het uitzien niet zelden grof, ruw, mager en geducht, heeft in zijne talrijke kleine zeeboezems het genot van een aangenamen en liefelijken wind, die om zijne slapen speelt, en de zomer, door de zeeklippen als het ware ingesloten, vertoont er langer dan elders zijn vriendelijk lagchend gelaat.

EEN AL TE HOOG BEZOLDIGDE DIENAAR.

Voed uw paard goed, maar laat het niet al te weelderig worden, of het gaat met u door, — zietdaar een regel, die niet alleen op viervoetige, maar ook op tweebeenige dienaren van toepassing is. Zelfs gaat hij door, al zijn die dienaren hertogen en maarschalken, gelijk Keizer NAPOLEON III onlangs heeft moeten ondervinden. Z. M. is er namelijk zeer op gegesteld, dat wie hem dienen, goed worden bezoldigd (misschien wetende, dat zilveren ketenen sterk binden); doch wist hij hen niet met zulk eene geoefende hand te sturen, menigeen zou hem al te kras worden en het bit op de kiezen nemen.

Eenigermate was dit onlangs reeds het geval met den Maarschalk PÉLISSIER, Hertog van Malakoff, enz. enz. — Toen er eene wolke dreigde te komen tusschen Frankrijks oog en Engelands oog, wist Z. K. H. geen beter en trouwer dienaar en vertegenwoordiger naar dat land te zenden, dan dezen binnen kort zoo hoog verheven man. — Zeker had hij onder zijn nieuwen meester geen honger geleden: als Hertog heeft hij een salaris van 100,000 fr., als Maarschalk 40,000, — beide waardigheden hem geschonken sedert de Zouaven gedurende zijn commando den Malakoff wel hadden willen innemen, — verder als Senateur 30,000 fr. en als gezant 300,000 fr., behalve 100,000 fr. voor installatie-kosten. Bovendien trekt hij uit zijne eigene goederen (waarschijnlijk grootendeels aangetrouwd sedert de *auréole* des roems zijne grijze haren heeft verguld) een inkomen van 470,000 fr., en kan dus, de kleine emolumenten medegerekend, jaarlijks op een millioen francs rekenen.

Van zoo iemand was nu toch te verwachten, dat hij tot zelfs de kleine zwakheden zijns meesters zou ontzien, en niet aan ééne tafel eten met iemand gelijk de Hertog VAN AUMALE, wiens familie toch te laste gelegd wordt, regtmatige aanspraken te hebben op den troon, thans door Z. K. H. bezeten. Maar waarlijk, de tegenwoordige gezant in Londen heeft den overmoed tot zoo ver gedreven, — en wat het ergste is, toen de Keizer hem, door tusschenkomst van zijn *factotum*, den Graaf WALEWSKY, het onbetamelijke hiervan

onder het oog wilde brengen, zegt men, dat hij geantwoord heeft: »Zoo het u niet bevalt, roep mij dan maar terug."

Zeer goed, edele Hertog, maar geef dan uwe inkomsten en eeretitels ook terug!

RANGORDE DER EUROPESCHE HOOFDSTEDEN.

Vooraf zij herinnerd, dat men de steden rangschikt even als de tinnen maatjes in het wijnhuis, naar de grootte van den inhoud. Men vraagt niet welke stad de schoonste, de rijkste, de deugdzaamste zij, maar telt de inwoners en rangschikt ze dan. Volgens dezen numerieken maatstaf dan treedt aan het hoofd harer Europesche zusters, en harer meerderheid zich wel bewust,

Londen, met 2,636,141 inwoners; maar als het waar is, dat de weelde in politiedienaren daar zoo hoog opgevoerd is, dat er in doorsnede een op de 14 inwoners gerekend moet worden, dan zijn dus ongeveer 169,000 hiervan handhavers der orde, terwijl men zich daar beroemen kan op 20,000 erkende dieven en schurken en 80,000 publieke vrouwen, welke drie professies dus een aantal bezig houden grooter dan dat van Amsterdams inwoneren. — Niet zonder eenige spijt komt eerst in de tweede plaats

Parijs, met 1,178,262 inwoners. Daar zou het echter moeijelijk te bepalen zijn, hoeveel men voor de genoemde drie professies zou moeten afrekenen; zij zijn niet zoo scherp afgebakend, *tout le monde en fait un peu.* Men zegt, dat daar de politie (de geheime altijd uitgezonderd) minder talrijk is, dan te Londen. Nogtans is er in geval van nood steeds een behoorlijk leger bij de hand, welks aantal men liever niet bekend heeft, maar dat groot genoeg is, om het Chinesche rijk zonder slag of stoot te veroveren. — Verblijdend is overigens de snelle aanwas der bevolking: in de laatste 5 jaren is zij met 300,000 inwoners vermeerderd, grootendeels *ouvriers*, door de schitterende vooruitzigten en hooge loonen (dank zij de manoeuvres der vaderlijk zorgende regering) aangelokt. Als het zoo voortgaat, dan zal Parijs hare mededingster Londen ook in dit opzigt kunnen uitlagchen. — Op Parijs volgt, of men het weten wil of niet,

Konstantinopel, met 786,990 inwoners. Het is echter gemakkelijk te bloeijen en toe te nemen, als men van heinde en ver slavinnen en vrouwen aanvoert, en het gansche rijk plundert alleen ten voordeele van de hoofdstad; en nog is het in die stad een bloei, die, alleen van verre beschouwd een schitterenden aanblik geeft, maar van nabij gezien wat smerig is. Dan

Weenen, met 473,957 inwoners, benevens 20,000 militairen en 85,500 bewoners der voorsteden, die thans bij de stad getrokken worden (zamen 579,457). Daar haalt men juist geene vreemde vrouwen en slavinnen henen, maar Italiaansche en andere priesters en Jezuïten. Nogtans zijn er 20,000 vrouwen meer dan mannen in de stad, terwijl het polygamische Konstantinopel nagenoeg een gelijk getal van beide seksen bezit. Op het punt van weelderigheid en ondeugendheid staat Weenen (*het moderne* CAPUA) misschien boven op de lijst der Europesche steden. Het remedie is echter bij de hand: ongeveer 800 heelkundigen van allerlei rang, bijgestaan door bijna 1300 vroedvrouwen. De gevolgen blijven ook niet uit: in 1856 stierven in Weenen 19,337 zielen, of liever ligchamen, waaronder 7837 echte en 3228 onechte kinderen van beneden de 5 jaar, — het laatste artikel bedroeg dus juist een zesde der geheele sterfte! Hoe voordeelig het is de zetel eens keizers te zijn, ziet men uit de derde keizersstad,

Petersburg, dat waarlijk 532,241 inwoners had (en wel reeds in 1852, want men telt daar zoo dikwijls niet). Het meerendeel is echter dienstboden en lijfeigenen, die het handenwerk doen, en vreemdelingen, die den hoofdenarbeid verrigten.

Berlijn is tegenwoordig eene stad van 454,918 inwoners. Het is de rijkste stad aan politie-agenten (men zegt 1 op de 12 burgers) en aan publieke vrouwen (men gist 40 à 50,000). Zij heeft het thans zoo ver gebragt, dat zij hare mededingster

Napels, met 413,920 inwoners, heeft voorbijgestreefd, dank zij hare eigene vermeerdering aan de eene zijde, en de zorgzaamheid des konings der Beide Sicilieën aan de andere. De edele BOURBON namelijk logeert zijne onderdanen gaarne in de gevangenissen, en maakt ook veel gebruik van het schavot als middel tegen overbevolking.

Alleen het meest constitutionele Engeland en het ergst monarchale Rusland hebben buiten de hoofdstad nog steden die Nederlands hoofdstad overtreffen, en wel Engeland:

Liverpool, met 375,955, en Rusland
Moscou, met 373,800 inwoners.
En nog heeft Engeland
Manchester met 303,385 en
Dublin met 258,361 bewoneren, hoewel het niet te ontkennen is, dat het eerste grootendeels door armzalige fabriekarbeiders en het laatste door Ieren bewoond wordt.

Eerst in de *twaalfde* plaats komt ons dierbaar
Amsterdam, regt verheugd over hare 255,520 inwoneren. Deze stad overtreft echter alle andere door het groot aantal harer bedeelden, hetzij omdat men daar het meest tot bedeelen bereid is, hetzij omdat men er het meest te bedeelen heeft. Zij is echter zoo beleefd hare 30,000 Joden mede te rekenen. Zeer lang zal het ook niet meer duren, dat zij de twaalfde plaats inneemt. Met Napels behoort zij onder de groote steden, die in de laatste jaren weinig zijn vooruitgegaan. Bovendien is zij nooit zeer beleefd geweest jegens stadhouders en koningen, en heeft altijd beter de private handelszaken, dan de stedelijke finantieën bestuurd. Eindelijk heeft men nog het Equivalent uitgevonden, wel wetende, dat het zeer lastig zou zijn als die stad op palen nog grooter moest worden.

Maar wat dubbelzinnig voordeel is het ook onder Europa's grootste steden te behooren. Mijnentwege mag Amsterdam de 20ste, ja de 100ste-stad van Europa worden, als het maar de anderen mogt overtreffen in degelijkheid, zedelijkheid en bedaarden burgerzin!

OOK ONDER DE BEDEELDEN!

Wanneer bij ons een huisvader *f* 6 in de week verdient, dan zou hij het schande rekenen, als hij zich bij de Diaconie aangaf, om ook onder de bedeelden gesteld te worden. Geheel anders schijnt een Fransch dichter hierover te denken, en wel A. DE LAMARTINE, die eenmaal aan het hoofd van Frankrijk heeft gestaan, gelijk hij nog aan het hoofd der dichteren staat.

Hij heeft meer dan *f* 6 per week om aan vrouw en kinderen den mond open te houden: de dagbladen, die onbeschaamde verklikkers van publieke geheimen, verzekeren ons, dat hij het volgende bezit: een landgoed te Milly, dat bij verkoop

14 à 15 maal honderd duizend francs zou kunnen opbrengen, benevens nog 500,000 fr. te goed uit de opbrengst van zijne *Entretiens Littéraires* (zamen dus 2 millioen); verder als jaarlijksch inkomen eene lijfrente van 21,000 fr., hem door den Sultan geschonken (die mild kan wezen, zoolang er Grieksche bankiers zijn, die hem tegen fabelachtige renten willen voorschieten); de opbrengst van een tweede landgoed te Monceaux, ad 6000 fr.; een inkomen zijner vrouw van 10,000 fr., behalve eindelijk hetgeen hij nog met zijne dichterlijke pen kan verdienen, en dat op 13,000 fr. per jaar wordt geschat.

Nogtans heeft hij het in deze zorgvolle tijden niet kunnen bolwerken; de aardappelen zijn zoo duur en het is hem zeker ook niet meêgeloopen. In allen gevalle, zoo ver was het met hem gekomen dat de beide eerstgenoemde bezittingen aan pandjes en hypotheken weggingen, en hem niet anders dan de genoemde jaarlijksche inkomsten om van te leven overschoten. Wat kon hij in dezen uitersten nood anders doen dan de hand uitstrekken om te bedelen? Dus gaf hij zich wel niet aan bij de Diaconie, maar riep toch de hulp der publieke weldadigheid in, — tot groote ergernis der Franschen, en tot niet geringe verveling van het buitenland, dat telkens in de dagbladen lezen moest, hoe slecht het met de LAMARTINE-inschrijving vlotten wou. Men weet dan ook in Frankrijk niet, wat men van deze treurige zaak zeggen moet; het is zeker onaangenaam voor het nationale gevoel, om den man in verlegenheid te laten, die in 1848 het vaderland voor veel kwaad heeft behoed; maar het is toch ook wat lastig hem telkens te helpen bij die herhaalde finantiële ongesteldheden, die hem even dikwijls overkomen, als een Zaanlander of Zeeuw de koorts. Men wijt de geheele zaak dan ook maar aan zijne vrienden, en merkt teregt aan, dat die Fetishaanbidders beter gedaan hadden, hem wat te helpen cijferen en orde houden, dan door hunne overdreven liefde hem zelven en geheel Frankrijk aan de kaak te stellen. Zeker is het, dat men zich weinig heeft gehaast, om groote cijfers op de inteekenlijst te stellen, al was het ook, dat de fijne hand der Keizerin hare keizerlijke aalmoes daar bovenaan had genotificeerd.

Onlangs verontwaardigde een Journalist er zich over, dat men in Italië voor de ORSINI-inschrijving zooveel millioenen opbragt, als naauwelijks de Franschen honderdduizenden voor de

LAMARTINE-dito wilden geven. Maar men moet niet vergeten, dat politieke hartstogt sterker werkt, dan politieke liefde. En bovendien, met ORSINI zal men er met ééne keer toch wel afwezen, doch LAMARTINE komt bijna elken winter onder de bedeelden.

EEN DUITSCH BLAD OVER HOLLANDSCHE LITERATUUR.

Het »Magazin für die Literatur des Auslandes" geeft de volgende statistieke opgaven over onze intellectuële producten, die waarlijk zeer naauwkeurig zijn.

In de 9 jaren van 1848—56 kwamen in Holland (zoo noemen zij nu eenmaal ons land) dooréén jaarlijks 1799 gedrukte werken uit. De Duitscher merkt hierbij aan, dat de schrijffurie bij ons dus nog erger woedt, dan in Duitschland; en teregt, want hoezeer het moeijelijk is het juiste aantal van groote en kleine werken op te geven, die per jaar in de Duitsche staten verschijnen, zoo meen ik dat op omstreeks 8000 te kunnen schatten (uitgezonderd de 1500 (?) dagbladen en tijdschriften), en dat op eene bevolking van 40 millioen, dus ruim 10 maal meer dan de onze. In 1856, zoo zegt hetzelfde blad, bedroeg het aantal nieuwe werken in de Nederlanden 1859, waaronder 349 theologische, 265 philologische, enz., — en het schijnt aan het Duitsche hart goed te doen, dat Holland maar 17 philosophische schriften opleverde. Nu, dit is beter dan de overmatige productiviteit der Duitschers op dat veld.

Verder wordt daar aan het Duitsche publiek medegedeeld, dat in ons land 900 boekhandelaars en uitgevers zijn, terwijl het verklaart, dat gansch Duitschland er niet meer heeft. — Men heeft in onzen statistischen tijd den mond vol van *sprekende cijfers*. — Misschien zeggen die cijfers dan wel aan de Duitschers, dat ons land in geestelijke ontwikkeling het hoogste staat; — ons geven ze de verklaring, waarom hier eene letterkundige onderneming op groote schaal bijna onmogelijk is en de boekhandel zoo weinig te beduiden heeft.

Wij lijden hier onder het systeem van verbrokkeling, vooral gevaarlijk in een tijd, die niet anders wil, dan monopolie.

TOILETKUNSTEN AAN DIEREN.

De *Amsterdamsche Courant* deelt eene aardige bijzonderheid mode uit Engeland.

Het is bekend, dat in dat industriëele land de landbouw *per fas et nefas*, *coute qu'il coute*, bevorderd en verbeterd moet worden. Natuurlijk neemt men daartoe de middelen, die aan de mode zijn, te baat, associaties van allerlei aard, proeven van allerlei uitslag en tentoonstellingen van allerlei dimensies; en even natuurlijk valt men hierbij in overdrijving, gelijk groote en kleine kinderen altijd doen, als hunne sympathie voor iets nog frisch is. Het zijn vooral de landbouwkundige

tentoonstellingen, die eene ware manie zijn geworden. Geen graafschap of het heeft jaarlijks of meer zulk een feest, geen artikel of dier tot dit vak behoorende, of het moet mededoen en medeofferen aan de groote verbeteringfurie, vooral de kippen en de koeijen, voor wie steeds vreemder vormen, en steeds doller prijzen worden geëischt.

Het natuurlijke gevolg van overdrijving, het belagchelijke, is niet uitgebleven. »Op de laatste tentoonstelling der Ayshire landbouwmaatschappij in Schotland [zoo verhaalt ons de »Amsterdammer"] was de aandacht vooral gevestigd op het inlandsche ras, even als in het Westen van Engeland het Devonsche of in het Noorden het Durhamsche ras de belangstelling zou trekken. In de klasse der tweejarige Ayshire-stieren was zekere Heer PATON zoo gelukkig den eersten en den derden prijs te behalen; de beoordeelaars vonden niets, dat tot afafkeuring strekken kon. Tot zoo ver had de Heer PATON zijn spel gewonnen; maar de groote prijswinner had de onvoorzigtigheid zijne bekroonde stieren te verkoopen, en dat wel den eersten prijs-stier met een paar valsche hoorns, door een gutta-percha-band netjes aangehecht, waarover het haar zeer zorgvuldig gekamd was. Hetzelfde ongelukkige beest was achter den schouder geprikt en er was lucht ingepompt, ten einde eene kleine holte of inzakking op te vullen. De 3e prijs-stier had dezelfde operatie ondergaan, als ook een andere stier, allen aan denzelfden waardigen eigenaar toebehoorende. — Voor de regtbank gedagvaard, is de Heer PATON niet verschenen, maar zijn advokaat heeft een brief geschreven, waarin hij de feiten erkent en de geheele zaak als eene zeer mooije grap voorstelt. Men wil nu ook op het spoor zijn van eene andere bedriegerij, die te Glasgow zou gebeurd zijn, en waar men aan een stier een gedeelte van de huid aan den nek heeft weggesneden en weder digtgenaaid, alleen om aan den kop een fraaijer aanzien te geven, enz. enz."

Men zou beter doen, dunkt mij, zulke belagchelijke zaken maar niet geregtelijk te onderzoeken, want het zou niet minder bespottelijk zijn, als men alle dergelijke kunsten, geschilderde kippen, vergroote en verkleinde koehoorns, aangenaaide staarten, aangeplakte veêren, opgevulde plekken en wie weet wat nog meer, op het spoor kwam. Het zou ook zeer te bezien staan of men uit het oogpunt van regt beschouwd, iemand beletten kan naar zulk eene tentoonstelling een dier te zenden, waaraan hij dezelfde kunsten heeft verrigt, die kapper en modiste doen aan de schoone, die op een bal gaat.

En uit het oogpunt der billijkheid beschouwd, waarom mogen de menschen valsche lokken, kuiven, snorren, tanden, oogen, enz. op- of inzetten, holtes of bulten door watten of mechaniek opvullen of dissimuleren, en allerlei toiletkunsten te baat nemen; — terwijl een fatsoenlijke stier dit niet zou mogen doen, als hij ook in het publiek moet verschijnen, en even als de mensch, zijne waarde daardoor aanmerkelijk kan vermeerderen?

MENGELWERK.

EENE SPRUIT UIT DEN STAM DER VAN HAREN'S OP VREEMDEN BODEM VERPLANT.

Het ontegenzeggelijk cosmopolitische tijdschrift, dat zich zoo eigenaardig *Revue des deux Mondes* noemt, leverde in het 1e Junij-Nommer een stukje op, dat ook de aandacht der Hollanders wel waard is. Het is getiteld: »MIRABEAU et Mme DE NEHRA", door Mr. LOUIS DE LOMÉNIE; doch ik wil wel erkennen, dat de hulp van de »Algemeene Konst- en Letterbode" noodig was om mijne aandacht er op te bepalen. Niet zoo aanstonds kwam mij voor den geest, dat die DE NEHRA eene Hollandsche schoone was, en ik sloeg het tot nader order over, in de meening, dat het eene psychologische studie was over de particuliere, ja de harts-aangelegenheden van den beroemden Franschen redenaar, die, hoe belangrijk ook, dit toch in de eerste plaats voor de lezers van dat volk zou zijn. Het artikeltje echter in genoemd tijdschrift deed mij de oogen opengaan, en ik las een document, wat ik meende ook voor de mededeeling in een Hollandsch tijdschrift niet ongeschikt te zijn. Want daarin worden niet alleen mededeelingen gedaan aangaande dat wondervolle genie, zoo moeijelijk te begrijpen, door eene vrouw, die met vrouwelijken, dat is fijnen blik in de binnenkameren zijns harten heeft geschouwd, maar die vrouw zelve die spreekt, heeft een hart, dat ruime stof voor eene karakterstudie oplevert. Zij staat daar, nederige verschijning naast den wijdberoemden man, als eene veldlelie naast den populier, als een karakter dat zijne punten van tegenstelling, maar ook van vergelijking biedt, dikwijls gelijk aan haren vriend in het excentrieke, maar *au bout du compte* boven hem in het morele. En het is eene eigenaardige gewaarwording, de lelie die zich verschuilt, toch eigenlijk boven den trotschen populier te zien uitblinken. Vooral als die bloem eene oorspronkelijk Nederlandsche is.

Die Mme DE NEHRA toch is geene andere dan eene dochter —

eene onwettige helaas! — van een der beide broeders VAN HAREN, dat ridderlijke, dichterlijke tweetal, waarop ons land in vele opzigten trotsch kan zijn, al is het ook, dat het vuur huns geestes hunne edele ziel wel eens aan het dwalen heeft gebragt. De omstandigheden, waaronder zij met MIRABEAU in kennis kwam, en de belangrijke geschiedenis van deze betrekking verhaalt zij zelve in een paar geschreven berigten, die ons hier door een Franschman worden medegedeeld. Daarmede gaan uitstekend fijne opmerkingen over MIRABEAU zelven gepaard. Zij spreekt slechts een paar malen ter loops van hare eigen familie en haar vaderland, maar zij is een merkwaardig beeld eener Hollandsche vrouw in Franschen kring en onder Fransche zeden verplaatst. — Van hare levensgeschiedenis kunnen wij niet anders hierbij voegen, dan hetgeen ook in de »K.- en L.bode" wordt herinnerd, dat zij hare laatste levensjaren te Amsterdam doorbragt, en aldaar op het Deutzenhofje, in 1818, overleed. De Heer DE LOMÉNIE heeft van haar het volgende mede te deelen.

In Frankrijk kent men algemeen de betrekking van MIRABEAU tot de Marquise DE MONNIER, die door de »Lettres à Sophie" ter kennisse van het publiek gebragt is. En toch is deze episode uit het woelige en vreemde leven des grooten redenaars verre van de schoonste of meest poëtische te wezen, zelfs op dit vrij dubbelzinnige terrein. Want ondanks de pogingen van roman- en zelfs historieschrijvers om die te poëtiseren en te dramatiseren, levert die betrekking weinig op, dat zich boven het dagelijksche leven verheft. Zelfs heeft de Heer LUCAS DE MONTIGNY (MIRABEAU's natuurlijke zoon), wiens eerbiedige naauwgezetheid in het verzamelen van documenten tot de levensbeschrijving van zijn vader bekend is, veel achterwege gehouden, dat nog minder gunstige denkbeelden van deze vrouw zou doen opvatten. Thans, na den dood des achtingwaardigen mans mag ik dit openlijk zeggen.

Doch toen ik bij den Heer DE MONTIGNY bezig was de brieven van SOPHIE te lezen, die hij nog in bewaring had, heb ik een paar stukken gevonden, die mij vrij wat meer belang inboezemden. Deze zijn afkomstig van eene andere vrouw, die ook haren eigenaardigen invloed heeft geoefend op

het leven van MIRABEAU, wel minder in het oog vallende en minder opspraak gevende (en dus minder bekend bij het publiek); maar zeker zoo heilzaam voor den onstuimigen volksleider, als men onder de gegeven omstandigheden kon verwachten. Deze betrekking scheen mij wel de aandacht van het publiek waardig, als een tegenhanger van de eerstgenoemde, die meer romanesk en onstuimig, maar ook minder degelijk en zuiver was.

Uit den mond des Heeren DE MONTIGNY zelven heb ik het volgende oordeel over haar en deze twee stukken mogen vernemen. Hij liet mij eens uit zijn rijken voorraad van allerhande *souvenirs*, die maar eenigzins op den beroemden redenaar betrekking hadden, een miniatuurportretje zien van eene beeldschoone vrouw, die mij niet ouder dan 18 of 20 jaar toescheen, en wier gelaat zoowel van veel geest, als van fijn gevoel en zachtaardigheid getuigde. Ik vroeg hem naar den naam van deze bevallige persoon, waarop hij mij antwoordde:

»Dat is Mme DE NERAH. Van al de vrouwen, die MIRABEAU hebben bemind en die hij heeft bemind, heeft zij ongetwijfeld de meest onbegrensde genegenheid voor hem gehad; zij was wees en ongehuwd, en heeft zich aan hem verbonden zonder dat zij eenige vroegere verbindtenis behoefde te schenden. Gedurende meer dan vijf jaren leefde zij slechts voor hem, en alle vrienden van MIRABEAU, die hare zelfopofferende liefde zagen, hebben met achting en eerbied van haar gesproken. Eerst nadat de ongeneeselijke wuftheid van MIRABEAU onophoudelijk hare fierheid gekwetst had, heeft zij zich eindelijk van hem verwijderd; maar hare liefde voor hem is altijd onveranderd gebleven, ofschoon zij hem zeer lang overleefd heeft. Hoewel ik haar eigen zoon niet was, was zij van mijne vroegste jeugd af voor mij eene ware moeder, en hare nagedachtenis zal mij altijd dierbaar zijn. Zij heeft over hare betrekking tot MIRABEAU twee berigten geschreven, waarvan ik in mijn werk over MIRABEAU slechts korte uittreksels gegeven heb. Ik kon niet besluiten om ze in hun geheel mede te deelen, daar de indruk dien men van haar verhaal ontvangt, mij toescheen meer ten gunste van haar dan van MIRABEAU zelven te stemmen. Zij zijn echter belangrijk genoeg, om aan het publiek medegedeeld te

worden, en zoo gij u er mede belasten wilt, wil ik u die stukken gaarne afstaan."

Na den dood des Heeren DE MONTIGNY zijn mij die stukken door zijn zoon ter hand gesteld, en thans deel ik ze hier aan het publiek mede. Het kwam mij het best voor, om ze eenvoudig weder te geven zooals zij zijn, zonder opsiering of omslagtige uitwerking; alleen laat ik enkele bijzonderheden, die ik van den Heer DE MONTIGNY en van elders heb vernomen, voorafgaan.

HENRIËTTE-AMELIE, gewoonlijk slechts bekend onder den naam van Mme DE NERAH, was de natuurlijke dochter van ONNO ZVIER (ZWIER) VAN HAREN, die op letterkundig, zoowel als staatkundig terrein onder de beroemde mannen der vorige eeuw in de Nederlanden genoemd wordt. Nadat hij eene belangrijke rol in de politiek had gespeeld, oogstte hij vooral roem in door een vrij uitgebreid episch gedicht in 24 zangen, »de Geuzen" getiteld (een scheldnaam, dien de bevrijders der Nederlanden als een eernaam hadden aangenomen), waarin hij met het vuur der vaderlandsliefde de helden bezingt, die zijn vaderland van het juk der Spanjaarden hadden bevrijd (*). HENRIËTTE was niet ouder dan 14 jaar toen zij haren vader (oom) verloor, die, naar het weinige te oordeelen, dat zij zelve van hem zegt (zie hieronder bl. 456), haar tot aan zijn dood met veel zorg schijnt opgevoed te hebben; maar daar hij andere kinderen uit wettigen echt had, kon hij haar niet meer dan eene kleine lijfrente nalaten. Daar zij dus het regt niet had, om den naam haars vaders te dragen, noemde zij zich DE NERAH (†), anagram van HAREN, en werd ten gevolge van mij onbekende bijzonderheden naar Frankrijk gezonden en als *pensionnaire libre* in een meisjesklooster te

(*) Het is niet onaardig te zien, hoe de Franschman met deze bijzonderheden vrij wel bekend is. In één punt echter verkeert hij in dwaling. Zij was de dochter van WILLEM VAN HAREN, en na diens dood (1768) zorgde zijn broeder ONNO ZWIER VAN HAREN voor hare opvoeding. Toen deze overleed (1779) was zij 14 jaar oud. De „Algemeene Konst- en Letterbode" van 12 Junij dezes jaars heeft reeds hierop gewezen; overigens kan men (zoo men 't heeft) hierbij nog vergelijken: J. H. HALBERTSMA, „Het geslacht der VAN HAREN'S", bl. 202, ook aldaar aangehaald.

(†) Ofschoon de Franschen algemeen haren naam NEHRA spellen, schijnt het derhalve beter met HALBERTSMA NERAH te schrijven.

Parijs geplaatst. Daar leerde zij MIRABEAU kennen in het begin van het jaar 1784. Zij was toen nog geen 19 jaar oud (den 15den Mei 1765 was zij geboren), en naar het straks genoemde portret te oordeelen, dat van dezen tijd moet wezen, was zij uitstekend schoon, frisch en bevallig. — Zelfs ÉTIENNE DUMONT, anders een zeer streng beoordeelaar van MIRABEAU's levenswijze en betrekkingen, heeft voor deze belangwekkende vrouw woorden van bewondering en verschooning. Hij zegt in zijne »*Souvenirs sur* MIRABEAU" van haar: »Zij was schoon, van jeugdigen leeftijd, en in de hoogste mate fatsoenlijk en bevallig; zij scheen voor al wat goed is geboren, en men kon haar hare liefde niet ten kwade duiden. Allen die haar gekend hebben, hebben het MIRABEAU nooit kunnen vergeven, dat hij haar opgeofferd heeft aan eene furie, die de onbeschaamdheid der ondeugd had, en met hare liederlijkheid te koop liep." — Ook MIRABEAU zelf heeft niet anders dan den uitbundigsten lof voor zijne »schoone, lieve, zachte vriendin", met hare »engelachtige trekken", en erkent volmondig, dat zij boven hem stond door haar liefderijk hart, fijn gevoel en uitstekende goedheid. Hierin had hij maar al te zeer gelijk!

Nogtans, ofschoon alle berigten eenstemmig haar voorstellen als iemand, wier karakter volkomen overeenkwam met de uitdrukking van eerbaarheid, zedigheid en fijngevoeligheid, die ons reeds in haar portret treft, waar zij inderdaad *engelachtige trekken* heeft, — ontveins ik mij niet, dat hetgeen men straks van haar lezen zal, dikwijls eene zekere ligtzinnigheid verraadt, die weinig overeenkomt met het oordeel, dat men zich naar alle die getuigenissen van haar vormen zou. Ik bedoel vooral den wat al te verschoonenden toon waarin zij over de uitspattingen van MIRABEAU spreekt, althans zoolang het haar toeschijnt, dat zijn hart hieraan eigenlijk nog geen deel heeft. Men kan dit echter eenigermate tot haar voordeel verklaren, in zooverre het een bewijs is, dat hare gehechtheid voor dat wezen, die door zijnen geest zoo hoog, maar door zijne hartstogten zoo laag stond, zich vooral gevestigd had op het edelste dat er in hem was. Het is ook duidelijk dat, gelijk zij zelve verklaart, zij nooit voor hem dat hartstogtelijke gevoel heeft gehad, dat de Franschen *amour* noemen, en nagenoeg met het Hollandsche *verliefdheid* overeenkomt. Haar gevoel voor hem is een mengsel van bewondering, genegenheid en

medelijden, zooals, naar het mij toeschijnt, niet in eene alledaagsche ziel kan plaats vinden. En bovendien, om Mme DE NERAH juist te waarderen, moet men in hare uitdrukkingen en in hare wijze van sommige pligtverzuimen op te vatten, vooral niet uit het oog verliezen den invloed van hare maatschappelijke positie en haren tijd. Voorwaar, niet zonder groot nadeel kan eene rijk begaafde vrouw van hare vroegste jeugd af aan haar zelve worden overgelaten, zonder heul en steun, zonder anderen zedemeester dan MIRABEAU, en levende in de atmospheer der 18e eeuw. Zoo men zich over iets verwonderen moet, dan is het misschien slechts hierover, dat deze jonge vrouw nog al dat goede, degelijke en fijne gevoel behoudt, dat men onmogelijk onder den somtijds ligtzinnigen vorm harer bekentenissen kan miskennen.

De twee berigten, die Mme DE NERAH over hare betrekking tot MIRABEAU geschreven heeft, zijn op verschillende tijden opgesteld. Het eerste schreef zij in Mei 1791, kort na den dood van MIRABEAU, terwijl zij zelve niet ouder was dan 28 jaar. Wij laten het hier volgen, alleen met weglating van enkele bijzonderheden, die voor den lezer van geen belang zijn.

»In het begin van 1784 ontving Mr. DE MIRABEAU, dien ik toen nog niet kende, een brief van eene oude vriendin, die hij sedert 15 jaren niet gezien had, met de uitnoodiging tot een bezoek op haar landgoed. MIRABEAU, met zijn vurig gestel, roept zich dadelijk aangename herinneringen in het geheugen terug, antwoordt met verrukking, en na een paar brieven van weêrszijde geschreven, ijlt hij heen, op het oogenblik dat zijne tegenwoordigheid te Parijs noodig was, en gaat zich eene maand *tête à tête* opsluiten met de Marquise DE SAINT-O. — Ik kende haar sedert eenige jaren, en had het geluk gehad haar eene belangrijke dienst te bewijzen; toen zij dus later besloot haren vriend naar Parijs te volgen, begreep zij dat ik de meest geschikte persoon zou zijn om haar te ontvangen en, zoo noodig, het misnoegen van haren man over haar vertrek te doen bedaren."

»Op een goeden morgen kwam zij bij mij, terwijl ik toevallig niet te huis was. Zij nam eenvoudig bezit van mijne kamer, waar ik haar bij mijne terugkomst tot mijne

groote verwondering vond. Ik zou nog maar weinige dagen in de *Petites-Orphelines* blijven, daar er reeds aanstalten getroffen waren voor mijn vertrek naar het klooster »*de la Conception*", en het was mij volstrekt onmogelijk, om Mme DE SAINT-O. met kamenier en knecht te huisvesten, in een klooster, waar na negen ure geen man meer wezen mogt. MIRABEAU had haar niet tot bij mij vergezeld, hij had zich vooraf willen kleeden alvorens aan mij te worden voorgesteld, en dus schreef zij hem een briefje, om hem te melden dat ik haar niet had kunnen ontvangen. Ik geloof, dat mijne weigering, hoe beleefd ook voorgedragen, haar zeer ontstemd had, en MIRABEAU zelf heeft mij later verhaald, dat hij er ontzettend driftig over geworden was. Het eerste gevoel dus, dat ik bij hem opgewekt heb, was dat van toorn."

»Dienzelfden namiddag zag ik hem voor het eerst. Zijn gelaat stond mij onuitsprekelijk tegen (*) en deed mij als terugschrikken. — Later heb ik opgemerkt, dat ik niet de eenige geweest ben, die geheel en al aan zijn gelaat gewend werd. Zijne trekken hadden zekere overeenkomst met de eigenaardige wending zijns geestes; bovendien had hij eene levendige uitdrukking in het gelaat, een schoonen mond en een bevalligen glimlach."

»Wij hadden lang te twisten; hij gebruikte al zijne overredingskracht om mij over te halen; maar ik kon zijne vriendin niet logeren, en al wat hij van mij gedaan kon krijgen was, dat ik bij haar zou blijven op de kamers, die zij huren zou, tot de aankomst van haren man, wien ik, ik weet niet meer wat, schreef, dat hij te Parijs bij ons zou komen en zijne vrouw niet terugroepen."

»MIRABEAU bragt gewoonlijk den dag bij ons door, en was zeer onderhoudend. Wij praatten niet altijd over koetjes en kalfjes, maar het gesprek liep dikwijls over meer ernstige onderwerpen, hoewel hij daarbij een weinig tot ons moest afdalen. Zijne denkbeelden echter kwamen meest met de mijne overeen, en ik luisterde zeer gaarne naar hem; hij sprak als het ware uit wat ik dacht, en wat ik gezegd zou hebben, als ik mijne denkbeelden even

(*) MIR. was erg door de pokken geschonden.

gemakkelijk had kunnen uitdrukken. Ook spraken wij wel eens over een groot man, die mij veel goeds gedaan had (*), en wanneer de gedachte aan zijn verlies mij de tranen uit de oogen perste, deelde MIRABEAU, die hem ook zeer goed gekend had, in mijne droefheid. — Naarmate echter MIRABEAU vriendelijker tegen mij werd, begon Mme DE SAINT-O. koeler te worden. Hij had mij nog in de verte geene betuiging van liefde gedaan, en daar zou ik mij ook vreeselijk aan geërgerd hebben. Zijne betrekking tot mijne vriendin deed mij alle aanspraak op zijn hart als eene misdaad beschouwen. Ik heb vele gebreken, maar het scheen mij altijd eene wreedheid toe, om uit ijdelheid aan eene andere vrouw haren minnaar te ontrooven. Deze soort van coquetterie houd ik voor de meest verachtelijke. Ook ik heb mijne hartstogten, ik weet wat jaloerschheid is, — het is de ergste kwelling, die ik ken, erger dan de dood. De minnaar mijner vriendin was dus iets heiligs voor mij, hij was mijn broeder, mijn vriend; elk ander gevoel stond bij mij gelijk met heiligschennis. Hetgeen ik hier zeg is zoo waar, dat, nadat hij de betrekking met Mme DE SAINT-O. afgebroken had, ik niets anders voor hem kon gevoelen, hoe hartstogtelijk zijne liefde jegens mij ook altijd geweest is. Later werd dat gevoel wel van teederder aard, en hij ging mij boven alle andere mannen, maar nooit was ik in den eigenlijken zin des woords verliefd op hem. Dit maakt dan ook mijne getuigenis aangaande de uitstekende eigenschappen van zijn hart minder verdacht."

»Aanvankelijk was ik over de koelheid van Mme DE SAINT-O. zeer verwonderd, en eindelijk besloot ik, zonder in eenige verklaring te treden, om haar huis, waar ik zag dat ik niet welkom meer was, te verlaten, onder voorwendsel dat ik door de verandering van klooster hiertoe gedwongen was. Slechts zelden zag ik haar later weder, en eindelijk in het geheel niet meer, toen zij

(*) Mr. DE LOMENIE teekent hierbij aan: „Toespeling op ONNO ZWIER VAN HAREN, haren vader." Wij weten nu echter dat het haar oom was, wien ook MIRABEAU op zijne reize in Holland (1776) had leeren kennen, en op wien deze woorden veel beter passen.

MIRABEAU en mij allerlei onaangenaamheden aandeed. MIRABEAU was te edel en te fijngevoelig, om zich hierover te willen wreken; want zijne wuftheid kwam meer voort uit overmaat van hartstogtelijkheid dan uit gebrek aan gevoel."

»In dien tijd was MIRABEAU bezig eene memorie in het licht te geven in antwoord op een geschrift, dat de advocaten zijner vrouw (*) in grooten getale aan zijne regters en anderen hadden rondgedeeld. Deze memorie, met waardigheid en gematigdheid gesteld, moest grooten opgang maken; maar de Grootzegelbewaarder, die het geschrift zijner tegenstanders toegelaten had, verbood het zijne, liet alle exemplaren aanhouden en toonde dus eene lakenswaardige partijdigheid. MIRABEAU werd woedend en ging dadelijk Mr. DE MIROMESNIL opzoeken. Hun gesprek is bekend: MIRABEAU vond goed het voor de memorie te plaatsen, die men had willen vernietigen. Gedurende drie maanden zag ik hem toen alle dagen; hij bragt somtijds wel vier of vijf uren aan mijn tralievenster door, met verlies van veel kostbaren tijd. »Beste vriendin," zeide hij mij, toen hij van den Grootzegelbewaarder terugkwam, »ik ga morgen op reis; als gij van mij houdt, dan gaat gij mede. Gij hebt mij wel eens gezegd, dat gij meendet, dat eene zuster uwer moeder u iets nagelaten had, thans kunt gij dat gaan onderzoeken. Ik voor mij kan niet meer buiten u, mijn lot is voor altijd aan het uwe verbonden; bedenk u thans of gij dit wilt inwilligen aan een ongelukkigen en vervolgden vriend, die er u zijn geheele leven dankbaar voor zijn zal." Dit plan kwam mij inderdaad dol voor, gelijk ik hem ook zeide; maar hij drong mij zoo sterk, dat zijn aandrang mijn tegenzin overwon. Ik ging mede en heb hierover ook nooit berouw gehad. Aan het eind van deze reis kreeg onze betrekking eerst een teederder karakter. Ik begon in te zien hoe zeer mijne standvastige weigering om mij aan hem

(*) MIR. had een langdurig proces te voeren met zijne vrouw, de dochter van den rijken Marquis DE MARIGNANE, die echtscheiding van hem eischte. Ofschoon dit proces voor beide partijen weinig eervol was, oogstte MIR. door zijne welsprekendheid grooten roem hierbij in.

te verbinden, hem ongelukkig maakte; ik meende te mogen gelooven, dat ik de vrouw was die hem paste; ik hoopte somtijds de uitspattingen zijner al te levendige verbeelding te zullen matigen; maar wat vooral mijn besluit bepaalde, was zijn ongeluk. In dien tijd was alles tegen hem: ouders, vrienden, geld — alles begaf hem; ik alleen bleef hem bij, en ik wilde hem alles zijn. Ik deed dus afstand van alles wat onze betrekking in den weg zou staan; ik offerde voor hem een rustig leven op, om in de gevaren te deelen, die aan zijn woelig leven verbonden waren. Ik nam toen het plegtige besluit om slechts voor hem te leven, hem overal te volgen, alles te trotseren, om hem van dienst te zijn in lief of leed. De vrienden van MIRABEAU mogen beslissen, of ik hieraan getrouw ben geweest."

»Onze reis was zeer aangenaam: wij gingen eerst naar Brussel, van daar naar Maastricht, waar wij eindelijk een drukker voor de memorie vonden (*), en ondanks vele moeijelijkheden ten gevolge van MIRABEAU's geldelijke ongelegenheid, keerden wij als zegevierende naar Frankrijk terug. Wij hadden de exemplaren even buiten Parijs bij eene bloedverwante van MIRABEAU achtergelaten, waar ook ons rijtuig bleef, en wij kwamen in een *fiacre* de stad binnen, oogenschijnlijk zonder bagage. Hij had mij stellig verboden een enkel exemplaar bij mij te houden, daar men ons streng in 't oog hield. Toen wij echter binnen de stad waren, zeide hij: »Hemel! wat spijt het mij u niet te hebben laten begaan, wij zouden minstens een dozijn exemplaren hebben kunnen binnensmokkelen, en wie weet wanneer ik nu het pak binnen zal kunnen krijgen, terwijl het hoog tijd wordt het boek te verspreiden." — »Treur niet" — zeide ik — »op dit oogenblik zijn er twee honderd binnen Parijs." — »Hoe dan?" — riep hij uit — »hoe, en door welk toovermiddel?" — »Hoe!" — zeide ik — »bij mij, naast mij, in de banken en kussens van den *fiacre*. Ik wilde u niet ongerust maken, noch u tegenspreken; maar terwijl gij met onze

(*) Gelijk bekend is, was ons land in dien tijd de eenige zetel der drukpersvrijheid, waarvan vooral de Fransche schrijvers gebruik maakten, om de schriften te laten drukken, die in hun land verboden waren.

goede dame zat te praten, was ik druk bezig alles in het rijtuig te pakken. Ik heb de dochters der commiesen aan het werk gezet: ik was zeker, dat men geene nasporingen doen zou, en dat in elk geval een driegulden ons uit den brand zou helpen." Nooit heb ik iemand zoo blijde gezien; over eene kleinigheid was hij in de wolken. Hij bedankte mij wel duizendmaal en sprak in de eerste dagen over niets anders dan over de memorie, die onder den neus van de politie was binnengesmokkeld."

»In dien tijd begon ik de besturing zijner particuliere zaken zoo wat op mij te nemen. Ik liet paarden en rijtuig verkoopen en bragt er hem ook toe om slechts één bediende te houden. Ik verledigde mij ook om eigenhandig zijn linnen te verzorgen, en zag ook alle avonden de rekening der huishoudelijke uitgaven na. MIRABEAU, die het toen niet ruim had, kon slecht met geld omgaan; hij gaf mij wat hij had, en zoo is het ook in beter tijden gebleven, totdat hij, door eene noodlottige verblinding, zijne beste vriendin noodzaakte hem te verlaten. Had hij soms goud in de beurs, dan was dit eigenlijk maar voor het fatsoen: hij wisselde geen *louis* zonder mijne voorkennis, alsof alles mijn eigendom ware. Zijn grootste genoegen was, om mij geschenken te brengen, maar ofschoon ze voor mij waren, was hij altijd zoo bang beknord te zullen worden, dat hij mij altijd maar de halve waarde noemde, een bedrog echter, dat mij niet onbekend bleef, daar hij op crediet kocht en ik het was die de rekeningen betaalde. Waren het kostbaarheden, dan droeg ik ze eenige dagen, om hem genoegen te geven, maar sloot dan koop met den winkelier dat hij ze terugnam; was het echter een hoedje of eene muts, dan was er niet aan te doen, doch ik had den moed niet om hem over zijne beminnelijke mildheid hard te vallen" (*).

»Ons leven gedurende deze twee en eene halve maand, waarna wij naar Londen vertrokken, was zeer eenvoudig: MIRABEAU schreef den geheelen morgen, waarna wij zamen het middagmaal gebruikten; dan bezocht hij eenige vrienden,

---

(*) Zietdaar wel de Hollandsche huismoeder. Dat karakter had wel een Fransch kleed, maar een degelijk oud-Hollandsch ligchaam.

en alle avonden at hij bij Mlle JULIE (*), waar steeds een uitgelezen gezelschap van beroemde mannen was."

»Het werk, dat MIRABEAU toen onder handen had, was de »Considérations sur l'ordre de Cincinnatus", eene vereeniging, die de Amerikanen gevaarlijk hielden voor hunne pas verkregene vrijheid. FRANKLIN had hem hierover een pamphletje medegedeeld, waarvan hij eene vertaling wenschte; in plaats hiervan, maakte MIRABEAU er eene navolging van, waar hij zijne eigene denkbeelden over den erfelijken adel en de orden in 't algemeen in bloot legde, zoodat het een uitstekend boek werd. Het proces met zijne vrouw ging ondertusschen voort, maar hij bekommerde er zich weinig over, kwam bijna niet bij zijne regters, en hoorde het zonder eenige verwondering aan, toen hij berigt kreeg, dat hij het verloren had. Eenige dagen daarna werd hij gewaarschuwd, dat de Grootzegelbewaarder zich zocht te wreken (†), en dat hij eene *lettre de cachet* tegen hem verkregen had. Dit berigt, het moge dan waar zijn geweest of niet (wat wij nooit te weten hebben kunnen komen), was belangrijk genoeg om hem op zijne veiligheid bedacht te doen zijn. Derhalve werd tot onze reis naar Engeland besloten, en binnen 24 uren waren wij op reis, met het manuscript der »Considérations" bij ons, dat in Londen gedrukt werd."

»In Engeland werd MIRABEAU met open armen ontvangen, hoewel hij buiten de hoogere kringen bleef en slechts met eenige vrienden omgang had, als Sir GILBERT ELLIOT, met wien hij in Frankrijk opgevoed was, B. VAUGHAN, ROMILLY en BAYENS. Ook zag hij zeer dikwijls Lord SHELBURNE (thans Lord LANSDOWNE), Dr. PRICE en Mr. BURKE; maar weinig Franschen, behalve zekeren LA ROCHETTE, een zeer verdienstelijk, ofschoon vrij zonderling man. MIRABEAU hield veel van hem, en ofschoon zij later in onmin geraakten, bleef hij genegenheid voor hem koesteren.

(*) JULIE CARREAU, later de vrouw van TALMA. (Noot van M. LUCAS DE MONTIGNY.)

(†) Over het invoeren namelijk van de boven vermelde memorie. — De fameuse *lettres de cachet* waren verzegelde bevelen tot gevangenzetting, die de kroon uitgaf, zonder eenige contrôle of magtiging der regterlijke magt, — eene soort van regtsoefening, die talloos veel onregt heeft veroorzaakt.

Dikwijls zeide hij mij: »Eerst wanneer ik iets van belang voor LA ROCHETTE kan doen, zal ik hem schrijven: dan zal hij zien of ik zijn vriend was."

»MIRABEAU heeft te Londen een werk opgezet over de geschiedenis van Genève, dat nooit verschenen is, en nog onder zijne papieren moet zijn. Ook schreef hij er zijne »Doutes sur la liberté de l'Escaut" (*), en maakte aanteekeningen op de »Compte-Rendu" van NECKER, die hem later tot bouwstoffen dienden, toen hij zijn antwoord op dat werk uitgaf. — Weldra echter rekende hij het noodig om mij naar Parijs te zenden, om met den Minister te spreken, voor zijn terugkeer te werken, en pecuniële aangelegenheden te behandelen. Mijne eerste stappen waren niet gelukkig: zijne vrienden konden niets uitwerken, dan eenige onbepaalde beloften, en de mijnen gaven hunne vrees te kennen, dat mijne gehechtheid op mijn nadeel zou uitloopen. Zij waarschuwden mij, dat ik in gevaar was, en deden al het mogelijke, om mij eene betrekking te doen verbreken, die zij voor buitensporig uitmaakten. Doch hunne woorden werkten niets bij mij uit; mijn besluit was reeds lang genomen. Ik verbeeldde mij altijd, dat de anderen niet met genoeg ijver en warmte de zaak mijns vriends voorstonden. Ik besloot dus, om zelve te gaan solliciteren, en begaf mij naar Versailles, met het vaste plan het niet te verlaten, dan nadat ik mijn wensch verkregen had. Ik sprak den Baron DE BRETEUIL, dien ik niet kende, en onderhield mij, tot mijn groot genoegen, langen tijd met hem. Hij zeide, dat ik spoedig weêr moest komen, dat hij inlichtingen zou nemen, en inderdaad, weinige dagen later had ik het genoegen te vernemen, dat MIRABEAU veilig in Frankrijk mogt wederkeeren. Ik behoef niet te zeggen, dat hij spoedig kwam: het was de eerste keer, dat wij gescheiden waren, en hij vloog om zoo te zeggen in mijne armen, zoodra hij dit zonder gevaar meende te kunnen doen. Ik had hem mededeeling gedaan van een plan, dat hem bij uitstek beviel.

(*) Dit was geschreven tegen de politiek van Keizer JOSEPH II en in het belang van ons land in deze oude quaestie, — misschien ook voor Hollandsch geld.

Bij den ongunstigen toestand zijner zaken, meende ik dat het zeer goed zou zijn, zoo hij zich een paar jaren terugtrok, en ik raadde hem, om zich ergens, hetzij te Mirabeau, hetzij elders (maar altijd buiten) af te zonderen, stil met mij daar te blijven, en zich bezig te houden met een groot werk, dat zorgvuldig en volledig af te werken en dan op eens daarmede weder openlijk op te treden. Wij kwamen overeen zoo spoedig mogelijk te vertrekken, en reeds waren onze koffers gepakt, toen een ander belang ons ons vertrek deed uitstellen. Coco (*), dien wij bij ons hielden, ofschoon hij praten noch loopen kon, was dikwijls zwaar ziek en had voortdurend ontsteking van de oogen. Ik verbeeldde mij, dat de inënting, waardoor hij bovendien tegen eene altijd gevaarlijke ziekte behoed zou zijn, ook voor deze onrustbarende kwaal goed zou wezen. Wij besloten de operatie dadelijk te doen plaats hebben en met ons vertrek tot zijn herstel te wachten. Niets ter wereld zou mij hebben kunnen overhalen, om dit lieve schepsel in dien staat in andere handen achter te laten. In dien tusschentijd wendde Mr. ÉTIENNE CLAVIÈRE al zijne pogingen aan, om MIRABEAU te Parijs te doen blijven. Zij redeneerden altijd over financiën, en Mr. CLAVIÈRE spoorde hem aan, om over dit onderwerp te schrijven, aan welke omstandigheid Frankrijk het werk over de »Caisse d'Escompte", »La Banque de SAINT-CHARLES", enz. te danken heeft. Men zou naauwelijks gelooven hoeveel het vruchtbare genie van MIRABEAU in den zomer en den herfst van 1785 produceerde. Maar van naar buiten gaan werd niet meer gesproken; hij bragt zijn tijd door bij PANCHAUD, met wien hij in Mei kennis gemaakt had. Het was in zijn huis, dat hij zich naauwer aan den ABBÉ DE PÉRIGORD aansloot, dien hij vroeger eenigzins gekend had, en aan den Hertog DE LAUZUN, die hem beiden veel dienst gedaan hebben. Slechts eene reis van eene maand deden wij naar Bouillon voor het drukken van de »Caisse d'Escompte." Wij zagen daar dagelijks de Heeren DE ROHAN en DE GUÉMENÉE, die daarheen verbannen waren. Mr. DE GUÉMENÉE beklaagde zich door zijn zaakgelastigde

(*) Zoo werd M. LUCAS DE MONTIGNY als kind genoemd.

bedrogen te zijn en beschuldigd te worden, dat hij de menschen had willen bedriegen. Hij gaf aan MIRABEAU eenige papieren, die hem beloofde hierover te schrijven, en vele onbekende daden van onregt openbaar te maken; maar hij werd hiervan afgebragt door de vrienden van Mr. DE GUÉMENÉE, die vreesden, dat de drift, waarmede MIRABEAU alles behandelde, de terugroeping der beide prinsen nog zou vertragen, die toch nog lang genoeg bij ons bleven, om zich op hun gemak te vervelen. Doch iedereen hield zeer veel van hen in deze kleine stad, waar zij ondanks het weinige dat zij over hadden, nog veel goed deden."

»MIRABEAU's liefde voor mij bleef steeds dezelfde, en nam zelfs iederen dag nog toe, maar hij was mij zeer dikwijls ontrouw; zag hij een lief gezigtje of werd hij maar een weinigje aangehaald, dan vatte hij dadelijk vuur. Deze avontuurtjes duurden echter nooit lang, en verveelden hem dikwijls zoodanig, dat hij mij om raad vroeg, om er op eene goede wijze een eind aan te maken. Want hij deed geene moeite, om iets dat mij zoo weinig hinderde, voor mij te verbergen; deze man, dien men als zoo valsch heeft afgeschilderd, was integendeel zoo weinig achterhoudend, en ik kon zoo goed in zijne ziel lezen, dat alle veinzerij overbodig geweest zou zijn, ik was gerust omtrent zijne *liaisons*, omdat ik zeker van zijn hart was."

»Nogtans knoopte hij in den zomer van 1785 eene betrekking aan, die mij verdriet deed en onze vertrouwelijkheid dreigde te zullen verstoren. Toen hechtte hij zich aan eene trotsche en ijdele vrouw, die alles wat geene 100,000 fr. rente had, diep verachtte. Hij nam een lakei meer aan, om zijne commissies te doen, en om wat meer deftigheid aan zijne wijze van leven te geven; ook nam hij nog een kamerdienaar aan, en ging ondanks al mijne tegenbedenkingen weêr rijtuig houden. Mme DE ... zag onze betrekking met leede oogen aan. Daar zij echter niet regt op haar doel durfde af te gaan — dit zou MIRABEAU niet geduld hebben — zocht zij mij belagchelijk te maken: zij vond het bespottelijk, dat iemand van mijne jaren geene vaste *loge* in alle schouwburgen had, en geene rekening van 20,000 fr. bij Mlle BERTIN. En toch was juist het toilet een punt van voorkeur bij mij. Zoo zeer

ik alle overdaad haat, evenzoo ben ik op eene behoorlijke sierlijkheid in de kleeding gesteld; ik houd het er voor, dat dit voor eene vrouw noodig is, het is een teeken van smaak en een bewijs van fijn gevoel; ik weet dit alles zelf niet te verklaren, maar ik verbeeld mij, dat dit zich van het physieke ook tot het morele uitstrekt: — kortom, zoo ik een man was, dan zou ik eigenaardige denkbeelden hebben over de manier, waarop mijne *maîtresse* zich zou moeten kleeden. Mme DE ... raakte hier dus een gevoelig punt aan. Ik verlangde geene kanten of diamanten, en zou alleen gaarne wat ruimer *garderobe* gehad hebben, doch liet dit na alleen omdat ik wist, hoe noodzakelijk wij in onze omstandigheden zuinig moesten wezen; en, om de waarheid zeggen, ik begon de vrouw te haten, die zich vrolijk maakte over mijne ontberingen, hoezeer vrijwillig op mij genomen. MIRABEAU heeft mij nooit iets geweigerd; integendeel vond hij nooit iets mooi genoeg voor mij. Er waren gewigtige redenen, die hem verhinderden den omgang met haar te staken; wanneer ik hem lastig viel, werd hij boos, en wij hadden zoo nog wel eens twist, die echter altijd met één dag afliep: hij kon zijn ongelijk zoo gulweg erkennen, hij vroeg met zooveel gevoel vergiffenis, dat ik geen moed had, om lang mijn misnoegen te toonen.

»Eens is deze dame nog aanleiding geweest, dat ik een kwartier doorgebragt heb, dat ik nimmer vergeten zal; later hebben wij er nog dikwijls om gelagchen, maar op dat oogenblik stond ik de onbeschrijfelijkste angsten uit. Op zekeren morgen had MIRABEAU een nog al duidelijken brief van haar ontvangen; haar cachet en hare hand waren zeer goed te herkennen, en terwijl de brief op de tafel lag kwam haar man onaangediend binnen. Na een oogenblik van levendig gesprek over staatszaken, neemt hij den brief in de handen, speelt er wat mede en legt hem in tweeën gevouwen op de tafel neêr. Daarop grijpt MIRABEAU er ook naar, zooals ik meende, om hem in den zak te steken, maar neen, hij was aan het berekenen en dacht aan geen minnebrief; hij maakt er nog een vouw in en legt hem bedaard weder op dezelfde plaats. Ik wil er naar grijpen, maar te laat; Mr. DE ... had hem weder

in de vingers en maakte er een rolletje van. Kortom, de brief was om beurten dan in de handen van den minnaar, dan in die van den echtgenoot, en dat gedurende meer dan tien minuten, tot op het oogenblik, dat ik, bevende van angst, hem magtig konde worden en verborg."

»Eindelijk begonnen MIRABEAU de berekeningen en cijfers te vervelen en verlangde hij om zich met politiek bezig te houden en de vreemde hoven te bezoeken. Hij wilde met het Noorden beginnen, en zijne vrienden raadden hem naar Berlijn te gaan, waar de groote koning nog regeerde. Hij vertrok dus met zijne *troep*, — zoo noemde hij mij, COCO en een hondje, dat hij mij gegeven had en waaraan hij zeer gehecht was. Het was in de laatste dagen van December en zeer koud; maar het jaargetijde was voor ons nooit een beletsel. Tusschen Toul en Verdun vond men goed eenige pistoolschoten op ons rijtuig te lossen. Wij hebben nooit te weten kunnen komen of het op ons leven gemunt was dan wel om ons schrik aan te jagen; zeker waren het geene roovers. Ik maak geene opmerkingen over deze gebeurtenis; ik doe niets dan haar verhalen. Het was tien ure in den avond; MIRABEAU wilde er eene aangifte van doen, maar de poorten der stad waren gesloten, en de marechaussées, die voor de publieke veiligheid moesten zorgen, daarbinnen, zoodat de arme reizigers aan de aanvallen der roovers blootgesteld bleven. MIRABEAU hield zich eenigen tijd op te Nancy, te Frankfort a/M. en te Leipzig. Te Frankfort had hij weder eene kleine liefdeshistorie; te Leipzig bezocht hij eenige geleerden en deed zeer aangename kennissen op. Dezen keer reisde hij niet als vlugteling: hij had een paspoort en brieven van den minister van buitenlandsche zaken, en werd volgens gebruik aan de koninklijke familie voorgesteld. De Koning van Pruissen, die anders toen geene vreemdelingen meer ontving, antwoordde eigenhandig op een brief, dien MIRABEAU hem schreef, en noodigde hem naar Potsdam, wat de verwondering van het geheele hof, en niet minder de afgunst der Franschen opwekte."

»Op deze eerste reis deed MIRABEAU niets merkwaardigs behalve het schrijven van zijn »Lettre sur

CAGLIOSTRO et LAVATER", die in Frankrijk niet zooveel opgang maakte als zijne overige werken. Een gedeelte van zijn tijd bragt hij op vervelende officiële maaltijden door. 's Morgens en 's avonds zag hij de personen die hij wilde, onder anderen Mr. EWALD, thans Engelsch gezant, en Mr. DOHM, dien hij om zijne talenten hoogschatte en persoonlijk liefhad; ook zag hij met veel genoegen Sir JAMES MURRAY, van wien hij ook ergens in zijne »Correspondance" spreekt."

»Wij ontvingen onze brieven uit Parijs alles behalve geregeld. Zijne vrienden hadden hem verscheidene bijzonderheden medegedeeld, onder anderen eene vrij aardige historie. Er was een plan gevormd, om eene maatschappij op te rigten voor het doen van boodschappen in Parijs. Maar de Savoijaards, die tot nog toe dit monopolie hadden, staken de hoofden bijeen. Een hunner klimt op een ton, en spreekt zijne kameraden dus aan: »Vrienden! men wil ons onregt aandoen, maar laat ons den moed niet verliezen, er is in Parijs iemand, die ons helpen zal: de Graaf DE MIRABEAU. Die kiest altijd de partij van den zwakke tegen den sterke. Nog onlangs heeft hij verhinderd, dat men de waterdragers van honger liet sterven (*). Voor ons zal hij niet minder doen. Wij moesten allen te zamen naar hem henengaan." En werkelijk gaan zij allen naar het hôtel *La Feuillade*, en vragen naar MIRABEAU. Te vergeefs is het dat men hun zegt, dat MIRABEAU den vorigen dag op reis is gegaan, zij wilden het niet gelooven, en men moest hen overal zelf laten zoeken. Maar deze en nog andere belangrijker brieven werden onderschept. MIRABEAU geen antwoord op zijne brieven ontvangende, besloot om eens naar Parijs te gaan, om zijne vrienden te zien en over zijne zaken te spreken. Toen was het, dat hij die geheime zending op zich nam, waarmede hij weder naar Berlijn terugkeerde (†), en die

(*) Toespeling op het pamphlet van MIRABEAU tegen de Maatschappij, om Parijs van water te voorzien, die, door de bezorging van het water te vereenvoudigen, het getal en salaris der waterdragers zou verminderen.

(†) Om namelijk, daar de dood van FREDERIK II werd te gemoet gezien, de gezindheden en handelingen des opvolgers te polsen en te observeren, en tevens de inrigting van den Pruissischen Staat te bestuderen.

men hem reeds vroeger in eene depêche, die hij niet ontving, had voorgeslagen."

»Het staat niet aan mij om van zijn openbaar leven te Parijs te spreken. Beter dan ik, doet hij dat zelf in zijne »Correspondance" (*). Wij waren het niet altijd eens omtrent hetgeen hij daarin mededeelt; maar de billijkheid gebiedt mij te zeggen, dat hij er overal zijne overtuiging in heeft uitgesproken. Eenigen tijd vóór zijn dood, in een oogenblik dat hij weder met de oude openhartigheid en het vertrouwen, dat hij mij nooit onthouden heeft, tot mij sprak, nam ik de vrijheid hem te zeggen, hoe zeer de uitgave van dat boek, die in mijne afwezigheid geschied was, mij bedroefd had. Ik vroeg hem echter niet wat er hem had toe kunnen brengen, na de plegtige belofte die hij mij afgenomen had, om, in geval van overlijden, het manuscript te verbranden. Mijne woorden troffen hem en hij beloofde mij zijne fout te zullen herstellen door eene formele openlijke verloochening. Ik ben zeker dat hij woord gehouden zou hebben. Men had hem bedrogen, en hij zou zich niet geschaamd hebben dit te erkennen: zijn genie was verheven boven de valsche schaamte der eigenliefde."

»Het was onbegrijpelijk hoe zeer hij zijn tijd wist uit te koopen. Dikwijls ging hij eerst om één ure te bed en stond om vijf ure weder op, — in het midden van den winter, in dit noordelijke klimaat, zonder andere kleeding dan een dunne kamerjapon, — wekte iedereen in huis, en ging aan het werk. Behalve zijne briefwisseling in cijfers, die hem veel tijd kostte, werkte hij veel aan zijn werk: »De la Monarchie Prussienne", dat in 1788 uitkwam. Des avonds, wanneer hij niet behoefde uit te gaan, kon hij zich als een kind vermaken met NOLDÉ en zijn secretaris. Dan was het een wedijver van plagerijen. MIRABEAU werd hierbij echter het meest gespaard, niet omdat hij gastheer was, maar omdat hij de sterkste, en

(*) De uitgave dezer „Correspondance", die anoniem uitkwam, en vele zeer compromitterende brieven, gedurende deze zending geschreven en ontvangen, behelsde, was trouwens eene zeer slechte daad van MIRABEAU, waartoe de straks te vermelden Mme LEJAY hem heeft weten over te halen; dit schijnt Mme DE NERAH niet te weten, of niet te willen weten.

men bijgevolg bang voor hem was. Hij had een kamerdienaar, BOYER genaamd, een goede kerel, hoewel wat los. Deze had eene soort van Chinesche schim en comedie-spel bedacht, en COCO en ik deden hem wel eens de eer aan van zijne voorstellingen bij te wonen; wanneer dit echter het geval was, dan moest ik 's morgens waarschuwen, want dan moest hier en daar wel iets dat al te los was wegvallen. BOYER was dan niet in zijn schik, en beklaagde zich dat men het *mooije* van zijn stuk wegnam; maar als MIRABEAU gezegd had: »pas op als Mevrouw niet voldaan is!" dan moest hij wel gehoorzamen. Ter eere van de Heeren NOLDÉ en SAMBAT moet ik echter erkennen, dat ik nooit bedaarder, matiger, werkzamer en aardiger jongelieden gezien heb. Het gebeurde wel eens dat wij slecht in de fondsen staken, en dan moest ook de tafel dit misgelden; maar dit scheen hen nimmer uit het humeur te brengen. Later hebben verschillende omstandigheden SAMBAT en DE MIRABEAU van elkander verwijderd; DE NOLDÉ echter bleef altijd zijn vriend."

»MIRABEAU wenschte echter thans deel te hebben aan de *Assemblée des notables* (*); ook wilde hij spreken met de Heeren FREILLARD, GÉRARD DE MELCY en VIGNON, zijn advocaat, procureur en toezienden voogd. De rekening zijner voogdij namelijk moest behoorlijk geschikt en nagezien worden, want zijn vader, de Marquis DE MIRABEAU, had die op zijne wijze opgemaakt. Hij rekende 30.000 livres onkosten voor gevangenzetting, wel te verstaan 30.000 livres voor dat hij het genoegen had gehad, hem in de kasteelen van Joux, Vincennes, enz. opgesloten te hebben. Het overige dezer rekening kwam met dit begin overeen. De zoon echter had eene andere wijze van rekenen; het moest dus in regten vervolgd worden, want, hoezeer met tegenzin, MIRABEAU was wel genoodzaakt voor zijne belangen te zorgen. Voor de tweede maal verliet hij mij en vertrok naar Parijs met zijn vriend de Marquis DE LUCHET, bekend door zijn vriendelijk karakter en door zeer goede geschriften."

(*) Het groote drama der revolutie in Frankrijk begon namelijk reeds gespeeld te worden.

»Lang echter bleef ik niet achter: reeds werd ik verontrust door eenige losse woorden in een brief uit Parijs van Mr. JEANNERET, die mij geld zond, maar mij ook de onaangenaamheden mededeelde die MIRABEAU zich ondanks alle loftuitingen door zijn werk »Denonciation de l'agiotage" had op den hals gehaald. Er werd voor de zeventiende maal een *lettre de cachet* tegen den schrijver uitgevaardigd, die echter bij tijds gewaarschuwd werd en naar Tongres vlugtte. Hier schreef hij mij om bij hem te komen, wat ik in allerijl deed. De wegen waren zeer slecht, hoewel het reeds in het begin van April was; er viel veel sneeuw en wij konden niet altijd postpaarden krijgen, zoodat wij dikwijls niet meer dan vier Duitsche mijlen per dag vorderden. Ik brandde van ongeduld, ik was slechts vergezeld door Mme ARGUS, mijne kamenier, en wat konden wij doen in een land waar ik de taal zelfs niet verstond? Wij reisden dag en nacht door van Berlijn naar Luik, en namen slechts één nacht rust in Keulen en eenige uren in Brunswijk, waar ik den Majoor DE MAUVILLON (*) moest spreken, die mij een pakje medegaf. Wij bleven altijd in het rijtuig, waar wij sliepen en onze maaltijden gebruikten. Coco was allerliefst voor zijne jaren en niets lastig. Ik had hem altijd bij mij gehouden, hij was mijn gezelschap wanneer ik alleen was, en mijn troost op deze vervelende reis."

»Toen ik te Luik aankwam deed MIRABEAU mij liefdevolle verwijtingen, dat ik geene rust had genomen en mij aan de bezwaren van zulk eene lange reis had blootgesteld; hij had mij wel aanbevolen een vertrouwd man mede te nemen, maar ik wist niet wien en vond het noodelooze onkosten. Doch ook ik had hem te beknorren: ik had zijn uitstekend werk over de »Agiotage" nog niet gelezen, en moest thans wel eenige personaliteiten afkeuren, die mij al te sterk voorkwamen. Doch het oogenblik des ongeluks is weinig geschikt voor verwijtingen, ik had den moed niet om hem die te doen; wij beraadslaagden slechts te zamen over de beste middelen om die *lettre de cachet*, die een ondragelijke last was, opgeheven

(*) MIR.'s medewerker aan het geschrift over „La Monarchie Prussienne."

te krijgen. Er is geen zekerder en werkzamer vriend dan eene vrouw, wanneer zij het wèl meent. MIRABEAU was hiervan overtuigd, en hij verliet zich altijd op mij in moeijelijke aangelegenheden. Wij besloten dat ik naar Parijs zou gaan, om den ijver zijner vrienden te verlevendigen en de Ministers nog eens lastig te vallen."

»Ik heb reeds gezegd, dat MIRABEAU niet kon rekenen, maar men zou niet gelooven hoe onnadenkend hij in geldzaken was. Nadat ik hem over de gevaren die hij liep gesproken had, wilde ik hem over het proces met zijn vader spreken. »A-propos!" — zeide hij — »Ik wilde u vragen hoe ik er mede sta?" — »Hoe!" — antwoordde ik — »deze reis is grootendeels ondernomen om er u meê bezig te houden; gij hebt toch de Heeren TREILLARD en GÉRARD DE MELCY gesproken?" — »Ik?" — zeide hij — »waarlijk niet, ik heb slechts even VIGNON, mijn toezienden voogd, gesproken; ik heb wel wat anders te doen gehad dan aan al die nesterijen te denken. Weet gij wel, in welken kritieken tijd wij leven? Weet gij wel, dat de schandelijke woekerhandel op het hoogst geklommen is? Weet gij wel, dat wij weldra geen penning meer in de schatkist zullen hebben?" — Ik moest lagchen over iemand, wiens eigen beurs zoo slecht was voorzien, en die alleen om de geldverlegenheid van den staat dacht. Hij bemerkte dit. »In allen gevalle" — zeide hij — »waarde vriendin! gij zijt gelukkig hier, schik dat alles zoo als gij wilt; ik keur bij voorbaat alles goed wat gij doen zult, want die kleinigheden gaan mij niet aan."

»Toen ik echter dientengevolge naar Parijs wilde gaan, was het weêr eene andere comédie: MIRABEAU had zich in het hoofd gezet om mede te gaan. Te vergeefs verzette ik mij hier tegen, hij had mij in geene drie maanden gezien en kon niet besluiten om mij te verlaten. Hij beloofde mij alle voorzorgen te nemen die ik maar wilde, maar ik wist wel dat hij geen woord kon houden. Hij ging echter niet zoo dadelijk binnen Parijs, maar bleef te Saint-Denis, waar hij Mr. DE LUCHET en een anderen vriend zou ontmoeten. Ik ging naar het hôtel DE GÊNES, van waar ik aan den Baron DE BRETEUIL schreef. Ik meende vijf of zes dagen voor mij te hebben om de noodige

stappen te doen, maar MIRABEAU verveelde zich te Saint-Denis en kwam onverwachts bij mij. Ik was radeloos van angst; wat baatten mij al mijne voorzorgen als hij ze door zijne onvoorzigtigheid telkens verijdelde? De bediende van PANCHAUD zeide in de antichambre tegen M[me] ARGUS: »Gij moogt zeggen dat Mr. DE MIRABEAU te Luik is, wij kennen zijne stem te goed. Hoor maar, hij is het die op dit oogenblik leest, niemand doet dat met zooveel vuur." Men bragt mij deze woorden over, en ik was in doodelijke verlegenheid. De Baron DE BRETEUIL had mij gezegd dat de Koning zeer vertoornd was; ik wist hoeveel vijanden MIRABEAU had en mijne vrees was dus niet ongegrond. Ik besloot eindelijk om den Baron in vertrouwen mede te deelen, dat MIRABEAU bij mij was en dat ik mij op zijne edelmoedigheid verliet. Ik moet erkennen dat hij van mijn vertrouwen geen misbruik maakte. De *lettre de cachet* werd niet opgeheven, maar ook niet ten uitvoer gelegd: MIRABEAU vertoonde zich overal, en het Ministerie zag het door de vingers."

»Het werk over de »Monarchie Prussienne" was nog altijd onder handen. MIRABEAU kon het echter niet afmaken zonder de hulp van den Majoor DE MAUVILLON, zijn medewerker, en MAUVILLON wilde noch konde bij hem komen. MIRABEAU, meer vrij, liet ons te Parijs en vertrok naar Brunswijk, waar hij drie maanden bleef. Na zijn terugkeer trok hij zich zeer het lot aan van de brave Hollandsche patriotten, aan wier verwachtingen het Fransche ministerie tot het laatste oogenblik toe voedsel had gegeven. Reeds uit Brunswijk had hij mij geschreven, dat de Pruisische troepen zeker Holland zouden binnenrukken, en droeg mij op hiervan aan de Regering kennis te geven; doch nergens vond ik iemand die mij konde of wilde gelooven. Toen hij zelf in Frankrijk teruggekomen was, was het ongeluk der Nederlanders reeds geschied, maar zijn ijver toch nog niet verkoeld. Een patriot schreef hem een ongeteekenden brief, waarbij hij hem verzocht, in hun voordeel iets te schrijven, en MIRABEAU waagde zich hieraan, ondanks de drukke bezigheden die de zaken van zijn eigen land hem reeds gaven. Hij maakte zijn werk over het »Stadhouderschap", dat in het begin van

1788 verscheen, en het zuiverste gevoel van vaderlandsliefde ademde; bovendien was het vol van aanhalingen uit de beste Hollandsche schrijvers."

»Tegen het einde van Januarij van hetzelfde jaar, heeft MIRABEAU zich, ten gevolge van eene onvoorzigtigheid en twee slapelooze nachten, die eerste ziekte op den hals gehaald, die dezelfde verschijnselen had als de laatste waardoor hij aan zijne vrienden werd ontnomen. Hij wilde mij steeds bij zich hebben, en ik paste hem den geheelen dag en een gedeelte van den nacht op. Eindelijk herstelde hij, maar de krachtige MIRABEAU, die zoolang ik hem kende niet de minste ongesteldheid had gehad, bleef sedert dien tijd sukkelen en ging zigtbaar achteruit."

»Aan het eind van mijn berigt gekomen, beeft mij de pen in de handen, en durf ik naauwelijks voortgaan, want ik moet den sluijer opheffen, waarmede ik voor altijd de afdwalingen mijns vriends zou wenschen te bedekken. Ik mag het toch niet nalaten: ofschoon ik zijne zwakheden moet erkennen, ik moet hem verdedigen tegen de beschuldiging van ondankbaarheid van velen, die niet op de hoogte zijn van al wat aan onze verwijdering is voorafgegaan. Wanneer hij iets verkeerds deed, dan deed hij het onwillekeurig. Altijd door den hartstogt van het oogenblik medegesleept, zag hij niet op de gevolgen. Al heeft hij mijne ziel op de kwetsbaarste plaatsen gewond, ik ben zeker dat zijn hart daar geen deel aan had. Hij hield zeer veel van mij, en ongetwijfeld wilde hij mij niet verliezen, maar hij deed niet genoeg om mij te behouden. Ik ben fier en teêrgevoelig, en eischte eene opoffering van hem, die noodig was voor zijn roem, en waar mijn geluk van afhing; hij beloofde mij het dikwijls, maar brak zijn woord telkens (*). — Behalve enkele kleine onaangenaamheden in 1785 hadden wij nooit den minsten twist gehad, maar thans veranderde dit plotseling; hij gevoelde zijn onregt wanneer hij mij vertoornd zag, maar in plaats van het te herstellen verzwaarde hij het nog door er wan-

(*) Zij spreekt hier in bedekte termen van MIRABEAU's betrekking tot Mme LEJAY, eene vrouw, eene vrouw, die algemeen als zeer slecht en gemeen wordt afgeschilderd en die hem tot veel kwaads verleid heeft.

trouwen tegenover te stellen. Hij meende dat ik hem niet beminde. — De duivel der jaloerschheid stookte bovendien tusschen ons, en kwade tongen hitsten zijn hevig karakter nog meer aan. Tot nog toe had hij zich tevreden gesteld met de soort van gehechtheid die ik voor hem gevoelde, doch van eene mij vijandige zijde werd hem thans de opmerking gemaakt, dat dit niet de hartstogt was die men zelve voelde of veinsde te hebben; dat was genoeg om zijne fijngevoeligheid te hinderen. Ongetwijfeld kon hij mij de minste onvoorzigtigheid niet ten laste leggen: ik wist dat hij jaloersch was en had steeds alle mogelijke voorzorgen genomen om tot geenerlei vermoedens aanleiding te geven, zelfs zoo zeer, dat ik gedurende zijne afwezigheid slechts voor zijne zaken uitging en alleen die personen ontving, welke ik van zijnentwege moest spreken. Ik was immers te huis tevreden, waar mijne boeken mijne eenige verstrooijing waren, en de achting der weldenkenden, benevens het opvoeden van het lieve kind, dat hij mij toevertrouwd had, beloonden mij voor mijne opoffering. Ook deed MIRABEAU mij nooit een bepaald verwijt, maar de tijd van het geluk was voorbij. Ik beproefde om bij wijze van afleiding naar Passy te gaan. Hier liet hij mij een paar kamers zeer elegant meubileren en kwam mij dikwijls opzoeken, maar dan hadden wij altijd zeer heftige tooneelen. Hij bragt een gedeelte van zijn leven door in woedende buijen, die ik moeijelijk beschrijven kan, en het overige om weenende aan mijne knieën vergiffenis te vragen en haar te vervloeken die onze verstandhouding verstoorde, maar bij wie hij toch telkens de zwakheid had terug te keeren. Deze toestand was op den duur voor mij niet uit te houden, ik zou het bestorven hebben. Ik nam een besluit, en wel een zeer beslissend: den 18^den^ Augustus verliet ik het huis van DE MIRABEAU en den volgenden dag was ik reeds het land uit. Langen tijd heeft het mij gespeten, en tegenwoordig berouwt het mij. Veel kostte mij dit vertrek; drie malen keerde ik naar het bed van het nog slapende kind terug. Arme kleine! ik voorzag zijne droefheid, wanneer hij mij bij zijn ontwaken niet vinden zou. Ik kuste hem en bevochtigde zijn kinderlijk gelaat met

mijne tranen; dit was vooral het hardste oogenblik, en ik weet nog niet hoe ik kracht vond hem te verlaten."

»Ik zal niet verder over deze gebeurtenissen uitweiden. MIRABEAU heeft zijn ongelijk hersteld: wat hij in zijne laatste ziekte van mij gezegd en bij zijn dood voor mij gedaan heeft (*), maakt dat al het ongelijk aan mijne zijde is."

»Ik laat aan geheel Europa over om in hem den grooten man te beweenen, ik beween hem als mijn vriend; ik zal het altijd mij zelve verwijten, dat ik mij door mijne fierheid heb laten besturen, waar ik met zachtheid te werk had moeten gaan. Ik had altijd veel invloed op hem, hij achtte mij en schonk mij volkomen vertrouwen; ik had geduld moeten oefenen en dan zou de tijd en toegevendheid alles in orde hebben gebragt. Zoo ik gebleven ware dan zou hij naar mij geluisterd en beter voor zijne gezondheid gezorgd hebben; hij zou zulke buitensporigheden niet hebben gedaan, die, bij zijn ontzettenden arbeid, zijn gestel ondermijnden.... ja wie weet? misschien zou hij dan nog leven, en nog de roem van zijn vaderland en de steun der vrijheid zijn geweest. En ik, zijne vriendin, deelgenoot zijner rampen en gevaren, ik zou niet overgeleverd zijn geweest aan de bitterste smart en aan een berouw dat mijn geheele leven duren zal."

Toen Mme DE NERAH haar tweede berigt schreef, was zij veertig jaren oud en leefde te Amsterdam, waar zij in 1818 is gestorven. Dit is korter dan het eerste en is uit een veel ernstiger toon gestemd. Zij schreef het in 1806 voor MIRABEAU's geneesheer, doctor CANABIS. »Ik ben thans — zoo schreef zij hem — »te Amsterdam, en leef daar zeer stil, maar vrij aangenaam; doch ik ben aan betere dingen gewend en ik wenschte wel vrienden te hebben die mij beter verstonden. Ik betreur Parijs en zijne verleidingen niet, maar ik zou mij gelukkig gevoelen, zoo ik mijn kleine huisje naar eenig dorp in Frankrijk kon verplaatsen en mijn leven doorbrengen met

(*) MIRABEAU heeft in zijn testament aan Mme DE NERAH eene som van 20,000 livres vermaakt, een bewijs hoe zeer hij, ondanks hunne verwijdering, haar steeds dankbaarheid meende verschuldigd te zijn.

mijne vrienden van Auteuil en de la Grange." — De nagedachtenis van MIRABEAU is nog altijd levendig in haar hart, maar het is alsof die herinnering onder den invloed der jaren wat donkerder is gekleurd. De gebeurtenissen in het eerste berigt omstandig verhaald, worden hier slechts aangestipt; hier is zij vooral met het ontleden der gevoelens bezig. Wij zullen van dit tweede verhaal slechts datgene mededeelen, wat ter aanvulling van het eerste kan strekken.

»Niemand ter wereld heeft langer dan ik op den meest vertrouwelijken voet met MIRABEAU gestaan, en niemand heeft meer dan ik zoowel vreugde als verdriet gehad van de twee tegenstrijdige karakters die in hem waren, en die men dikwijls in hem heeft opgemerkt. Het was alsof het goede en het kwade beginsel zich vereenigd hadden om dit vreemde wezen, zoo verschillend van alle anderen, te vormen, en dat zij als om strijd hem een gedeelte van hun wezen hadden meêgedeeld. Doch de billijkheid gebiedt mij te erkennen, dat ongetwijfeld zijne goede eigenschappen verreweg de bovenhand hadden boven zijne kwade. Zijne opvoeding was juist het tegenovergestelde geweest van wat deze vurige ziel noodig had; zij had niets verbeterd of getemperd, maar juist door overdreven strengheid een zoo kittelig karakter verbitterd, en de oneenigheden zijner ouders, waarvan hij in zijne vroegste kindschheid getuige was, waren hem een gevaarlijk voorbeeld voor het overige zijns levens."

»Ik heb Mr. DE MIRABEAU in het begin van 1784 leeren kennen; alle gevaren der vervolging en alle ongelukken der schaarschheid wogen toen op hem: hij was in onmin met zijne geheele familie, niemand had hij die hem hulp, geen vriend die hem troost bood. Toen hechtte hij zich aan mij met al de hevigheid die hem kenmerkte, en ofschoon ik wel inzag dat hij niet juist de man was die voor mij paste, boezemde zijn ongeluk mij belangstelling in; ik meende dat hij voor een ander lot bestemd was, en dat ik door mijn invloed de heftigheid zijner hartstogten zou kunnen temperen. Ik zou gewenscht hebben slechts zijne vriendin te zijn, en reeds lang hield men ons voor verbonden terwijl ik nog aarzelde; vriendschap en mede-

lijden bepaalden mijn besluit. Deze gevoelens kwamen bij mij in de plaats der liefde, maar hoewel hij mij er dikwijls dankbaar voor was, waren ongelukkig zachtere gewaarwordingen niet genoeg voor hem, en daarom ben ik tweemalen zoo ongelukkig met hem geweest, wanneer hij met hartstogtelijke vrouwen in betrekking stond. Dan trok hij vergelijkingen die hem dol maakten, en het viel aan eene vrouw die dit wilde niet moeijelijk om onze vertrouwelijkheid te verstoren, zijn verhit hoofd nog meer in vuur te zetten, en mij diep ongelukkig te maken."

»Nadat ik de vijf beste jaren mijns levens doorgebragt had, van het eene land naar het andere trekkende, zonder ander genot dan het opvoeden van den kleinen LUCAS, steeds trachtende de bressen zijner te groote vertering te herstellen, en zoowel door goede woorden als door eene kleinigheid die ik op mijne persoonlijke uitgaven spaarde, de schuldeischers tevreden te stellen, die hij steeds naar mij verwees, — na dat alles zal men zich verwonderen dat ik Mr. DE MIRABEAU heb kunnen verlaten of zelfs ontvlugten; velen hebben gevraagd waarom ik mij niet in het vriendschappelijke van hem verwijderde. Dat heb ik dikwijls gewild en zelfs herhaaldelijk voorgesteld; maar dan waren het steeds de heftigste tooneelen, en werd er zelfs van den dood gesproken. Ik weet wel dat het niet ligt tot dit uiterste zou gekomen zijn; maar wanneer ik toch, stikkende in mijne tranen op de canapé gezeten, hem voor mij zag staan, buiten zich zelven van overspanning, met de pistool in de hand, dan kon in zulk een aanval van woede een stootje, eene onwillekeurige beweging, het schot doen afgaan, en hem den dood geven, na veel berouw en veel verdriet. Op deze wijze heb ik bijna zes maanden doorgebragt. Ik had mij naar Passy teruggetrokken; maar dezelfde verschrikkelijkheden vervolgden mij daar, en daarbij de onzinnigste jaloerschheid over losse en leugenachtige geruchten, ofschoon hij mij zelfs geene onvoorzigtigheid kon ten laste leggen. Deze tooneelen eindigden altijd met andere waarin hij berouw toonde, alles erkende en op de knieën mij vergiffenis vroeg. Dan noemde hij mij de persoon die hem tegen mij opzette, beloofde haar nooit weêr te zullen zien en

den volgenden dag begon het weêr van voren af aan."

»In dezen staat van zaken eischte ik (en ik had er, dunkt mij, het regt toe), dat hij geheel en al afstand zou doen van iemand die ons in onmin bragt, en ook zekere geldelijke transacties liet varen (*). Dat zou op dat oogenblik een honderd *louis* gewaagd zijn, die niet geheel verloren geweest waren, wanneer men met den echtgenoot onderhandeld had. (Later heeft het nog vrij wat meer gekost, en zonder den dood zijns vaders en nog andere omstandigheden, weet ik waarlijk niet wat er het gevolg van zou zijn geweest.) Dat alles werd mij beloofd, maar alle beloften ook geschonden. Eindelijk besloot ik, hoeveel het mij ook kosten zou, om mij aan dien ondragelijken toestand te onttrekken, en alleen, zonder ander geld dan wat ik voor mijne juweelen kon krijgen, ging ik naar Engeland, waar ik ten minste alleen met behoeftigheid had te kampen..."

»Het overige is u bekend, Mijnheer! Met de hulp van Mylord LANSDOWNE en den Heer VAUGHAM, kwam ik ruim een jaar na mijn vertrek in Parijs terug. Ik had Mr. DE MIRABEAU niet trachten te spreken, maar hij liet mij halen op zekeren nacht dat iets buitengewoons hem in het hoofd woelde. Ik zag dadelijk hoe zijne gezondheid achteruit was gegaan, en ik schrok er van. Hij sprak mij weder met het oude vertrouwen over zijne zaken, en deelde mij het plan mede van eene reis als gezant en de wensch dat ik hem zou vergezellen. Ik had toen oude herinneringen kunnen opwekken; maar de opoffering die ik bleef eischen, was voor het oogenblik onmogelijk geworden. Bovendien, wij zouden niet meer gelukkig hebben kunnen zijn: hij was diep gekrenkt over mijn vertrek en ik zou het hem niet hebben kunnen vergeven mij daartoe gedwongen te hebben. — Ons wederzijdsch gevoel was als het dons van de perzik: eens weggeveegd komt het niet terug. Nog slechts een paar malen zag ik Mr. DE MIRABEAU weder,

(*) Hier schijnt zij te doelen op de vrij dubbelzinnige schriftelijke verbindtenissen tusschen MIRABEAU en den boekverkooper LEJAY (uitgever van den „Courrier de Provence"), waarin ook zijn kwade engel, Mme LEJAY, de hand had, en waarmede men hem in de magt wilde houden.

toen vroeg hij niet meer naar mij. Ik weet dat hij in zijne laatste oogenblikken eene ontmoeting met mij wenschte en vreesde te gelijk. Ware hij in het leven gebleven, dan weet ik niet hoe het afgeloopen zou zijn..."

»Arme ongelukkige man! hij heeft er zijne beste, ik durf zeggen zijne eenige vriendin bij verspeeld. Ik hield van hem, maar vleide hem niet; en wanneer eene onaangename waarheid hem door mij gezegd werd, dan had dit meer invloed en beter gevolg dan wanneer anderen dit deden. Ook zijne gezondheid, en misschien zijn leven heeft hij er bij verspeeld. Want ik was hem steeds een krachtige teugel. Maar wanneer ik, om mij zelve en mijne beginselen te verdedigen, van het verkeerde spreek in den man dien wij bemind hebben, dan moet men MIRABEAU niet met een gewoon mensch gelijkstellen: dat zelfde vuur, waaruit zijne hartstogten ontsproten, was hem ook de kracht, waardoor hij zulke groote en verhevene dingen heeft gedaan. Ik durf gerust zeggen, dat zijn hart goed was, dat hij meer dan iemand de deugd op prijs stelde, en dat hij al wat goed en schoon was met geestdrift beminde."

Het kan zijn dat ik mij bedrieg, maar ik verbeeld mij dat deze vertrouwelijke mededeelingen van Mevr. NEHRAH niet zonder belang zijn voor de juiste waardering van het karakter van MIRABEAU. Ware er niet anders in hem geweest dan de vurige, zinnelijke en welsprekende man, dien men zich gewoonlijk voorstelt, dan zou, mijns inziens, die eigenaardige soort van gehechtheid door hem aan zulk eene vrouw ingeboezemd eigenlijk onverklaarbaar zijn. Dat MIRABEAU (gelijk met Mme DE MONNIER het geval was) op vijf-en-twintig-jarigen leeftijd, opgesloten in eene kleine stad, zich aangenaam maakt bij eene jonge vrouw, met toestemming van den ouden, knorrigen en jaloerschen echtgenoot, die misschien door zijne leelijkheid wordt gerustgesteld; — dat hij deze vrouw verleidt, dat hij haar schaakt, dat zij, achterhaald, gescheiden en gevangen gezet, in hunne liefde volharden juist door de opgeworpen bezwaren, en dat hun hartstogt eindelijk verkoelt zoodra die bezwaren ophouden; in dat alles is niets dat zich niet verklaren laat door de onbezonnenheid der jeugd en der zinnelijkheid.

Maar het is geheel iets anders dat MIRABEAU, reeds zes-en-dertig jaren oud, met dat onaangename voorkomen, welks eersten indruk Mme DE NERAH zoo levendig beschrijft, aan een beeldschoon meisje van negentien jaar, die geheel vrij was om eene betere keuze te doen, eene kalme, ernstige, opregte gehechtheid inboezemt, waarin zich noch zinnelijkheid, noch ijdelheid, noch eigenbelang mengt; want de genegenheid van Mme DE NERAH, hoe toegevend ook in sommige opzigten, is alles behalve kruipend en hebzuchtig. Immers na gedurende vijf jaren in het woelige en zorgvolle leven van den man wien zij bemint te hebben gedeeld, wordt zij, slechts door een gevoel van gekwetste eigenwaarde, genoopt hem te verlaten, juist op het oogenblik dat hij tot roem en dus ook tot rijkdom is gekomen. Dat MIRABEAU zoo bemind kon worden, is dat niet een bewijs, dat de heftigheid van zijn karakter en van zijne hartstogten, in zeker opzigt vergoed werden door eene groote mate van goedheid, van fijn en kiesch gevoel, en dat, om de beeldspraak van Mme DE NERAH zelve te gebruiken, het goede beginsel evenveel tot zijne vorming had bijgedragen als het kwade?

Maar het is niet minder waar dat deze getuigenis van Mme DE NERAH, die ons aangaande MIRABEAU's goede eigenschappen inlicht, ons evenzeer de hevigheid en de noodlottige gevolgen leert kennen van eene ondeugd die bij hem eene ongeneeselijke kwaal was geworden.

Men heeft dit wel eens het *gebrek* van MIRABEAU genoemd, maar het was meer dan dit, het was eene *ondeugd*. Niemand verkrijgt door eigen middelen een vast en duurzaam overwigt op zijne gelijken, tenzij hij hun eene zekere achting weet in te boezemen, tenzij hij zich wat men noemt *gezien* weet te maken, iets wat bij sommige buitensporigheden onmogelijk is. Ieder weet dat MIRABEAU dit niet wist te doen, en dat juist hierin de klip was gelegen waartegen zijn genie te vergeefs heeft geworsteld, en waarop de groote redenaar, de groote staatsman der Constituërende Vergadering zeker schipbreuk geleden zou hebben, zoo hij in leven ware gebleven. Zijn secretaris en biograaph, ÉTIENNE DUMONT verhaalt dat hij hem meer dan eens heeft zien weenen, en met bitterheid hooren uitroepen: »Ik moet wel zwaar boeten voor de afdwalingen mijner jeugd." Maar de mededeelingen van Mme DE NERAH bevestigen hetgeen

men buitendien reeds wist: dat de zonden zijner jeugd ook de zonden van zijn rijperen leeftijd zijn gebleven. Zijne heerschende ondeugd deed bij hem eene aaneenschakeling van zwakheden ontstaan, die hem overal verstrikt en verlamd hield. Zijne uitzinnige vrouwenliefde deed bij hem de behoefte naar geld en de lust tot vertooning ontstaan, zijne ligtvaardigheid in het geven maakte hem ook ligtvaardig om uit alle handen te ontvangen, om bijna zonder onderscheid alle zaken te bepleiten, en bragten hem eindelijk zoo ver, dat toen hij in gemoede de edele en schoone rol aanvaardde van beteugelaar der revolutie, hij den schijn en de lasten moest dragen, als hadde hij zijne talenten verkocht. Bovendien wist MIRABEAU niet eens, zoo als anderen die door eene groote ondeugd worden beheerscht, die binnen zekere grenzen, hoe ruim ook, te beperken en verstand en wil althans aan hare heerschappij te onttrekken. Mme DE NERAH doet ons zien, hoe zeer hij zijne gansche ziel door zijne uitspattende hartstogten liet innemen en bederven. Niet alleen ontbrak hem de moed om eene vrouw die hij niet achtte op te offeren aan haar die hij hoogschatte; maar terwijl hij van haar eischte dat zij zijne uitspattingen door de vingers zou zien, kon zijne eigenliefde toch niet dulden, dat hij haar geene hartstogtelijke liefde had mogen inboezemen, die immers met zulke verdraagzaamheid onbestaanbaar is. Hij verschijnt ons hier te gelijk als een losbol en een naijvrig minnaar, zijn hart verdeelende tusschen twee vrouwen, en zijn persoon wegschenkende aan wie hij maar ontmoet, heftig en dol als een OTHELLO, met de pistool in de hand als een held uit een treurspel, en nog wel in een tijd dat hij reeds een man van grooten invloed in den staat was. Hoe zou iemand, zoo ten eenenmale onbekwaam om zich zelven te beheerschen, ondanks al zijn genie, eene revolutie hebben kunnen besturen?

En toch was dat genie bewonderenswaardig. Thans nu de geheime correspondentie van MIRABEAU met het hof in het openbaar is verschenen, is men in de gelegenheid om behalve zijne oratorische bekwaamheden, ook de scherpzinnigheid zijner inzigten, de juistheid zijner raadgevingen en ook waarlijk de eerlijkheid zijner bedoelingen te waarderen, als bemiddelaar tusschen de stelsels van monarchalen, vrijen en democratischen regeringsvorm. En neemt men dit in aanmerking, dan moet

men wel betreuren, dat de dood hem verhinderd heeft, om de oplossing van dit vraagstuk, waaronder wij nog gebukt gaan, te beproeven, en alzoo het doel zijns levens te bereiken.

Wie weet of er niet veel grond was voor de overtuiging, die Mme DE NERAH uitspreekt, dat zij hem gered zoude hebben, hadde hij haar niet genoodzaakt hem te verlaten. Dit is zeker, dat zijn dood meer aan zijne uitspattingen, dan aan overmatigen arbeid is te wijten, en dat die uitspattingen erger werden sedert dat hij deze lieve, zachtaardige en trouwe gezellin had verloren, die hem bestuurde en beteugelde.

Het denkbeeld dat deze jonge vrouw misschien het leven van MIRABEAU had kunnen verlengen, en op deze wijze welligt iets bijdragen om den loop der gebeurtenissen sedert 1789 te veranderen, — voorwaar het is wel geschikt om de belangstelling te vermeerderen, die zij ons inboezemt, en de naam van deze onbekende maar edelmoedige vrouw is overwaard om aan de vergetelheid te worden ontrukt.

DE INDIANEN DER VEREENIGDE STATEN. I.

Men stelt gaarne de beschaving voor onder het beeld van een licht, dat zijn weldadigen invloed oefent zoo ver het zijne stralen spreidt. En dat beeld is juist, mits men er niet uit opmake, dat al wat met een beschaafd volk in aanraking komt, ook de opheffende en bezielende werking van dat licht ondervinden zal. Wanneer om een licht of lichtend punt een aantal menschen zich heendringen, dan zal degeen die eenmaal buiten dien kring geplaatst is, daardoor niet worden beschenen, en zelfs, hoe helderder het voor die bevoorregten schijnt, des te meer bij hen achterblijven, door hen worden uitgestooten en onderdrukt. En ziet! werkelijk zijn er volkstammen in de oude zoowel als in de nieuwe wereld, die zich in dezen treurigen toestand bevinden, stammen voor wie het licht der beschaving niet schijnt, en die men beschouwt, als ware dat licht voor hen niet ontstoken. In Europa zijn het de Zigeuners, Heidens, Gypsies, of met wat naam ook die verstootelingen, die vondelingen der beschaafde maatschappijen genoemd worden. In Amerika zijn het de Indianen, de armzalige overblijfsels der oude bevolkingen, die niet anders dan

rouwe moeten dragen over de heugelijke gebeurtenis, dat Europesche bodems der Europeanen verlichting en zelfzucht hebben overgebragt naar hunne onbekende stranden. Later komen wij welligt eens op de zoogenoemde Heidens van Europa terug; thans wenschen wij het een en ander mede te deelen over de Indianen van Amerika.

Het zijn niet alleen de Staten van Noord-Amerika, waar deze ongelukkige overblijfselen der vroegere bezitters zijn achtergebleven; ook Centraal- en Zuidelijk Amerika heeft zijne Indianen. Maar het beste bewijs voor de waarheid der stelling, dat het hooger opvlammen van de toorts der beschaving voor hen geene winst is, maar dat zij moeten afnemen, naarmate hunne beschaafde usurpateurs toenemen, — is in het verschil der Zuidelijke en Noordelijke Indianen gelegen. Sedert Brazilië oud is geworden en Mexico zich zelven in burgerkrijg verteert, komen de Indianen daar tot verademing. De onderdanen der Braganza's moeten niet te ver van hunne hoofdstad zich verwijderen, willen zij geen gevaar loopen van eene onaangename kennismaking met deze verongelijkte en vertoornde wilden, en in Mexico heeft een opperhoofd der Indianen dezelfde vrijheid om steden te plunderen en wetten te stellen als de generaals, die het land, zooals zij zeggen, regeren en besturen.

Geheel anders in Noord-Amerika. Daar tiert de Europeaan en bloeit zijne beschaving. Maar daar is de ondergang der Indiaansche stammen ook onvermijdelijk. Zij zijn niet opgewassen tegen de hooghartige, zelfzuchtige zonen van den Anglo-Saksischen stam, en vlieden voor hem uit, als de bewoneren des wouds voor een boschbrand. Enkele pogingen om hen op te heffen uit hunne vernedering hebben schipbreuk geleden, omdat zij geen steun vonden in het nationale bewustzijn, en thans is men eigenlijk zoo ver gekomen, dat men ze opgeeft, als tot den ondergang gedoemd. Amerika meent het te kunnen verantwoorden, dat het behalve het lijden der slaven, ook den dood dezer onterfde en treurende volkstammen op het geweten heeft.

Ongetwijfeld is het moeijelijk te bepalen of de volslagen ongeschiktheid dezer natuurkinderen, òf de weinig zachtmoedige geest der Amerikanen hieraan schuld heeft. Maar even zeker is dit toch eene vraag van groot gewigt, voor wie al wat menschelijk is, meent hem niet vreemd te zijn, en — deze

bewoneren der wildernissen ook onder de menschen rekent. De berigten echter, die men van deze stammen ontvangt, zijn meestal zeer fragmentarisch en weinig geschikt, om ons een goed denkbeeld van hen en hunne verhouding tot de Amerikanen te geven. Onlangs echter kwam mij eene vrij uitvoerige en geregelde beschrijving van hen onder de oogen, die ik besloot hier over te nemen, om het daarna met nog het een en ander, van elders ontleend, aan te vullen. De beschrijving werd gegeven in een vóór korten tijd verschenen Duitsch werk, getiteld: »Land und Leute in der alten und neuen Welt. Reiseskizzen von FRANZ LÖHER. 3 Bd. Göttingen. WIGAND." Deze juist opmerkende en sierlijk beschrijvende reiziger, na eerst besproken te hebben wat men gewoonlijk onder de bewoners van N.-Amerika verstaat, deelt ons het volgende mede over de minder bekende bewoners, de Indianen:

»In de Oostelijke Staten van Noord-Amerika treft men tegenwoordig slechts zelden nog een hoopje Indianen aan, dat midden onder de blanken overgebleven is, een weinigje van hunne beschaving aangenomen heeft, maar daaronder gebukt gaat en verkwijnt. Hunne beschaving is een armzalig stukwerk uit bezwaarlijk aangeleerde gebruiken en inrigtingen der blanken en wilde, ongetemde natuurdrift. Zij kwijnen weg in een somber smachten naar vrijheid, en na eenige jaren zullen zij wel tot op den laatsten man verdwenen zijn. Zelfs in de Westelijke deelen der Vereenigde Staten moet men eerst nog eenige dagreizen den Missouri of Opper-Missisippi opgevaren zijn eer men de vrije Indianen aantreft. Deze reusachtige rivieren herinneren ons nog overal hunne oorspronkelijke bewoners, die nog voor een menschen leeftijd in het bezit daarvan waren, totdat zij het zich moesten laten afkoopen. Nog ligt de gloed en de frischheid der jonge natuur over deze streken uitgespreid. Maar slechts zelden vertoont zich aan den hoogen oever het dak van een Wigwam, of ziet men ginds in de avondschemering een Indiaan staan, die zwijgend in zijn vormloos kleed gehuld naar het stroomende water of een voorbijsnellende stoomboot staart. Het zijn slechts enkele huisgezinnen die hier achtergebleven zijn; de stammen zelve, waartoe zij behooren, hebben zich reeds verder naar het Westen teruggetrokken, ver van de oevers der groote stroomen.

»De reiziger, die deze stammen bezoeken wil, vindt nog hier en daar een nachtleger in het blokhuis van een enkelen jager of houthakker dezer verwijderde bosschen, die dikwijls uren ver van elkander wonen, en de zwijgende geaardheid dezer menschen bereidt hem reeds voor op de woestenij, waar alle beschaving ophoudt. Halve Indianen, menschen even leelijk als verachtelijk, doortrapte zwendelaars, die de Indianen van brandewijn, en voerlieden die de uiterste forten der Amerikanen van levensmiddelen voorzien; van tijd tot tijd kleine jagtwagens van officieren uit deze forten, of alleen rondzwervende jagers, — ziedaar de eenige afwisseling in de prairiën van het verre Westen. Aan de uiterste grenzen van het Staatsgebied, vooral langs de groote handelswegen naar Californië en Mexico, heeft de Regering op enkele punten kleine forten opgerigt, — groote blokhuizen met eene omheining van hooge palisaden, — waarin een paar esquadrons dragonders in garnizoen liggen, om de Indianen in toom te houden. In deze forten wonen de Intendanten, die toezigt houden op den handel met de Indianen, en hun op bepaalde tijden van het jaar de gelden, levensmiddelen, wapens en kleedingstukken uitreiken, die volgens de verdragen voor de afgestane landstreken betaald moeten worden. In de nabijheid van deze forten is gewoonlijk een station voor Zendelingen, hetzij door de regering, hetzij door particuliere genootschappen daarheen gezonden om de Indianen te bekeeren. In den regel is echter hunne werkzaamheid weinig gezegend. Eenige kinderen komen tot hun 16e jaar bij hooi en bij gras in de scholen der Zendelingen, omdat zij daar wat te eten krijgen; doch later worden zij weder medegesleept door het wilde, zwervende leven huns volks, en eenige verwarde denkbeelden van het Christendom is alles wat de moeite der Zendelingen uitwerkt. De Zendelingen der Amerikanen kunnen zich eigenlijk nog bezwaarlijk losmaken van den ingewortelden haat tegen al wat Indiaan is. Alleen de Fransche Jezuïten en de Duitsche Hernhutters verstaan het, de wilde zonen der prairiën en natuurwouden door een verstandig schikken naar hunne denkwijze te bekeeren. Aan deze is het gelukt, daartoe den moeijelijksten stap te doen, door hen aan vaste woonplaatsen en landbouw te gewennen. Vooral op de Hernhutters kan men overal waar zij onder wilde volken gewerkt hebben, het schoone woord toepassen: »Hun leven was weldoen."

»Men behoeft slechts korten tijd de Indianen in hun dagelijksch leven gade te slaan, om hun doen en drijven geheel te kennen. Het is bij hen alles de toestand der eenvoudige, onvervalschte natuur, en deze is noch aanlokkelijk, noch is er veel over te zeggen. De Indianen doen slechts het allernoodzakelijkste ter bevrediging van de behoeften des ligchaams, en ook dit slechts op de ruwste en armzaligste wijze; den overigen tijd spelen of droomen zij. Hunne hutten zijn los opgeslagen uit palen en takken, met boomschors, graszoden, huiden en matten bedekt. Hunne kleeding maken zij uit vellen of krijgen zij van de regering of van de ruilhandelaars, even als geweren, kruid en lood. Een weinig maïs is het eenige wat zij door handenarbeid van den grond trekken. Overigens moeten zij zich vergenoegen met de toevallige opbrengst van de jagt en wilde wortelen of vruchten. Van daar dan ook dat de honger een trouwe gast is in de woningen der Indianen. Des winters trekken zij zoo diep mogelijk in de wouden, die hun eenige beschutting voor de stormen bieden; dan lijden zij dikwijls bitter van honger en koude en komen bij dozijnen om. De fantasie van vele blanken, die, te midden van rijkdom en van den dwang der beschaafde maatschappij, een zeker verlangen naar de vrije wildernissen ondervinden, heeft het leven der Indianen zeer poëtisch voorgesteld; maar van nabij bezien heeft het weinig bekoorlijks.

»In vele opzigten doet men het best de Indianen als groote kinderen te beschouwen. Komen zij met blanken in aanraking dan worden zij inwendig bang, zij zijn wantrouwend en letten op alle kleinigheden, zijn zeer gedwongen in hun voorkomen, om nog eenigermate hun fatsoen te houden, en zeer voorzigtig in hun spreken, daar zij bang zijn om uitgelagchen te worden. En toch zijn zij zeer begeerig naar lof, waarmede zij te vangen zijn als een visch met het aas. Zijn zij echter onder elkander in hunne digte wouden en verwijderde prairiën, waar zij niet meer denken aan den blanke en zijne wonderlijke wapens en gereedschappen, dan zijn zij openhartig en vrolijk, en wie wat goeds heeft onthaalt er zijne vrienden en buren op; gierigheid en zelfzucht zijn hun onbekend. Verbreidt zich in een dorp de tijding dat er een op de jagt goeden buit heeft gemaakt, dan spreekt het van zelf dat zij uit alle hutten komen aanloopen om deel aan het feest

te hebben. Dan blijven zij den ganschen dag zitten en rooken, spelen en praten, en vermaken elkander met allerlei vertellingen.

»Hunne staatsinrigting is zeer eenvoudig, zoo als zij ongeveer ontstaan zou onder een troep knapen uit onze maatschappijen, die een dag lang in de vrije natuur aan zich zelven zouden overgelaten zijn. Hun Wetboek is nog korter dan de tien geboden; het behoeft opgeschreven noch van buiten geleerd te worden. Het huwelijk wordt zonder feestelijkheden voltrokken, eenvoudig hierdoor dat de jonge Indiaan in de hut der ouders of broeders van het meisje in komt wonen, of het meisje bij de verwanten haars vrijers. Na eenige maanden of jaren bouwt de man zich zelf eene hut. Van een warmer gevoel van gehechtheid bespeurt men onder hen weinig, zelfs het hemelsche geluk der liefde vervrolijkt en verheft zelden de harten dezer natuurkinderen. De vrouw is de slavin van den man, dit is de hoofdregel der echtverbindtenis; tegen mishandelingen nemen hare verwanten haar in bescherming, zoo veel de omstandigheden dit veroorloven. Bevalt zij haren man niet meer, dan zendt hij haar naar deze terug, of neemt er nog eene, wanneer hij er twee onderhouden kan. Gewoonlijk echter houdt de natuurlijke goedaardigheid en traagheid der Indianen den huwelijksband bijeen. Maakt de vrouw het hem in de woning te lastig, dan gaat hij naar zijn buurman en lacht wat over het gekke wijf; in den regel echter tracht zij het hem zoo aangenaam mogelijk te maken. Dat zij alleen huisraad en kinderen dragen moet, dikwijls op verre togten; dat zij de hut afbreken en opslaan, takkenbossen halen, geschoten wild ophalen en koken, matten vlechten, leder looijen, en kleederen maken moet, dat is nu eenmaal het gebruik. Op de vrouw rust alle werk dat tot het huiselijk leven behoort, de man moet het huisgezin beschermen, door de jagt (dikwijls ook een zeer zware arbeid) voor het onderhoud zorgen, en de raadsvergaderingen bijwonen. Daarentegen laat de man het bestuur binnen in de hut ook geheel aan de vrouw over. Zij houdt hierin alleen orde, wijst gasten en verwanten hunne plaats aan, en de man mengt zich daar nooit in. In deze scheiding van het huiselijke en openlijke leven is nog eene zekere achting voor de natuurlijke regten der vrouw; deze gedachte is echter op den laagsten trap van ontwikkeling blijven staan. Zeer levendig daarentegen is het bewustzijn hunner gemeenschappelijke afkomst;

de gedachtenis der voorvaderen zoowel als het teeken van den stam en de familie wordt in eere gehouden, en de leden des huisgezins gevoelen de verpligting om in geval van nood voor elkander te zorgen, wat dikwijls op roerende kinderlijke wijze geschiedt. De man verdraagt wel eens dagen lang de kwellingen des hongers, om voor de ouden en de kinderen in de hut het eten te besparen.

»Slechts eene soort van overheid bestaat onder hen door het aanzien van de wijzen en dappersten. Deze zijn in den krijg en in de raadsvergadering de voorgangers, en zij worden met een eerbied en eene achting beschouwd gelijk bij ons de volwassenen door de kinderen.

»Ook aan vaste instellingen van regt hebben de Indianen geene behoefte: grondeigendom hebben zij niet en de bijzondere eigendommen, die zij door jagt en oorlog, handel of erfenis verkrijgen, zijn uiterst gering. Slaven kennen zij niet, de krijgsgevangene wordt òf gedood, òf als een lid van den stam opgenomen. Roof en aangedane beleedigingen straft ieder zelf; hij is zijn eigen regter, zoo lang hij niet door te groot onregt zich het misnoegen der overigen op den hals haalt.

»Ongetwijfeld zijn de Indianen scherpzinnig en sluw op de jagt, in het overvallen des vijands en in de raadsvergadering; daar zijn zij rijk aan listen, die zij met eene ongeloofelijke gave van huichelen volvoeren. Zoo verstaan zij b. v. de kunst om te telegrapheren uitstekend goed; in den oorlog of op de jagt geven zij elkander op groote afstanden onbedriegelijke teekens, door de verschillende wijzen waarop zij vuur en rook maken en gekleurde stukken doek tegen de zon houden. Hunne andere bezigheden volbrengen zij met groote traagheid en zorgeloosheid. In de vervaardiging van voorwerpen van smaak en weelde (voor zoo verre hiervan bij hen sprake kan zijn) blijven zij getrouw aan de eenmaal aangenomene *routine*, en hebben vooral een zekeren ruwen smaak in bonte kleuren en figuren. Van kleurige strooken leder, bonte steentjes, schitterende dierentanden en vederen weten zij zich allerlei versieringen aan wapens en kleedingstukken te verschaffen.

»In het oog vallend is hun onvermogen, om denkbeelden aan elkander te verbinden en daaruit gevolgtrekkingen te maken. Hun geest is altijd slechts op één punt gerigt, waaraan hij hangen blijft zonder het geheel te kunnen omvatten. Ook valt het hun zeer zwaar

om aan de toekomst te denken en daarvoor plannen en aanstalten te maken, maar wel houdt hun geheugen de gebeurtenissen van het verledene met groote taaiheid vast. Zij zijn, nog veel meer dan onze onbeschaafdste boeren, moeijelijk van begrip en hunne veel besprokene stilzwijgendheid en zelfbeheersching hebben voornamelijk haren grond in de ledigheid en droogheid huns geestes, gelijk dit misschien ook wel eenigzins met de Amerikanen, hunne opvolgers in woonplaats, het geval is. Wanneer des winters de hongersnood in de woonplaatsen der Indianen woedt, dan wordt reeds aan de kinderen geleerd om zwijgend zijne kwellingen te verduren, — en zij sterven zonder eenig geluid te doen hooren als een gewond hert in het woud. Wanneer de Indiaan honger heeft of hem iets anders scheelt, dan grijpt hij naar zijne pijp; hare narcotische werking doet den gedachtenloop zijns geestes stilstaan, en vergeten dat is het wat hij wil. Daar zijn geest hem niet hooger opvoert en hij niet nadenkt over oorzaken en gevolgen, is hij natuurlijk een bepaalde fatalist. De knaap ontwijkt den slag dien hij ziet aankomen, maar treft hem het een of ander leed, waarvan hij de oorzaak niet inziet, dan weet hij niet anders te doen dan zwijgend te lijden. Het zou den Indiaan te veel hoofdbreken kosten, zoo hij op middelen zinnen moest om een ongeluk af te wenden; ook zou daar niet veel van teregtkomen; daarom denkt hij liever maar in het geheel niet, wikkelt zich in zijn doek of deken en wacht het einde af. Toen voor het eerst de pokken onder hen heerschten, — ook dit ongeluk bragten de blanken hun, — lagen zij stilzwijgend ter neder en stierven weg als de muizen, of, geplaagd door de inwendige verhitting des ligchaams, liepen zij als bezetenen rond en wierpen zich in de stroomen om verkoeling te zoeken. Hun gebrek aan beleid en tegenwoordigheid van geest in alles wat niet de allernoodigste behoeften betreft, openbaart zich ook in eene andere eigenaardigheid. Geen Indiaan is voor eenig denkbeeld van gemeenschappelijk nut of belang met geestdrift te vervullen; slechts wat hem zelven aangaat wekt zijne energie op. Uit trotschheid, eerzucht of wraakzucht verdraagt en onderneemt hij dikwijls het onbegrijpelijke, maar al het andere kan tot zijne ziel noch tot zijn verstand doordringen.

»Eigenaardig spiegelen zich de geestelijke vermogens der Indianen in hunne taal af. Het is eene vreemde gewaarwording

hen met elkander te hooren spreken; men hoort eene opeenstapeling van geheel eenvoudige geluiden, dikwijls als hetgetjilp der vogelen, fluiten of snorken, dan weder als een brullen, zuchten en ratelen. Maar in die taal is geene gedachte of althans die is daar moeijelijk in te herkennen. Geheel en al ontbreken er algemeene en afgetrokken begrippen. Elke der talrijke eikensoorten kent hij naauwkeurig, maar hij heeft geen woord om de geheele soort aan te duiden, omdat hij nog zoo ver niet gekomen is, dat hij de kenmerken, die aan al die soorten gemeen zijn begrepen heeft. Hunne woordvoeging en zinnenbouw is zonder logisch verband. Voor de eenvoudigste zaken gebruikt de Indiaan eene menigte zamengestelde woorden; of eigenlijk zijn de woorden niet zamengesteld maar zamengelijmd, en hunne gedachten drukken zij slechts in afzonderlijke, afgebroken zinnen uit. De Dakotah-Indiaan b. v. zegt tot zijn vijand: »Groot is Dakotah, ik dood u", wat deze gedachte moet uitdrukken: »omdat gij mijn groot volk beleedigd hebt, daarom moet gij sterven." Hiermede hangt ook zamen de eenigzins beeldrijke, naïef dichterlijke natuur van hunne taal; een stroom b. v. wiens oevers ingestort zijn, heet Acahela, woordelijk *water-vreet-land;* de schoonste plaats aan het Champlain-meer, waar de golven tegen de rotsen slaan, draagt den naam van Ticondaroga, woordelijk *water-steen-slag.* Men kan zich eenigermate deze wijze van spreken voorstellen wanneer men op de taal let, die bij ons het pas sprekende kind gebruikt.

»Vooral de waarneming van het godsdienstig leven der Indianen vergunt ons een blik in hunne natuur te slaan. Het karakter dezer wilden heeft eene ernstige, sombere godsdienstigheid, die al zijn denken en doen beheerscht, maar het is eene eigenaardige soort van godsdienstigheid. De Indiaan gelooft zich overal omgeven door onzigtbare geesten, daemonen of Manitu's, in wier magt hij vreest te vallen. In alles wat hem overkomt, in den beer of buffel dien zijn schot mist, in den bruisenden stroom of ratelenden donder, in de voorbijsnellende stoomboot, en het tikken des uurwerks, is voor hem een geheimzinnige geest verborgen. Even als andere volken van weinig beschaving gelooft hij vast aan droomen en voorgevoelen; hij onderneemt het geringste werk niet zonder vooraf de Manitu's door offers, bezweringen en allerlei kunstenarijen

te verzoenen en zich gunstig te maken. Geen jongeling trekt voor het eerst ten strijde uit, zonder door waken, vasten en bezweringen op eenzame plaatsen een beschermengel, als het ware zijn particuliere Manitu, aan zich te verbinden, totdat hij hem op eens bij eene plotselinge ingeving in een schitterend steentje, in een tak of wat anders meent te ontdekken. De heilige zak, die bij de godsdienstige dansen der Indianen eene groote rol speelt, bevat niets dan eene verzameling van allerlei beentjes, schelpen en houten figuurtjes, waarin de Manitu's hun zetel hebben. Hunne priesters, die voortdurend met deze geesten omgaan en hen het best door hunne bezweringen weten af te koopen, kunnen niet anders dan bedriegers worden, daar zij altijd met wonderbare teekenen en bezweringen moeten verschijnen, om zich zelven en anderen om den tuin te leiden. Hunne godsdienst is derhalve geen eerbied voor den verheven oppermagtigen wereldgeest, geene kinderlijke liefde tot God, maar vrees, sombere vrees voor de vijandige magten. Alles in de natuur kan den Indiaan plotseling verdacht voorkomen; dan is hij inwendig bang en siddert als een weerloos slagtoffer. Tot het begrip van een God kan hij zich volstrekt niet verheffen, de *Groote Geest* is hem iets onbekends en geheimzinnigs, dat hij niet nader weet te omschrijven. Zijne ontelbare Manitu's zijn voor zijne verbeelding als eene piramide van geesten, maar hij is als in een drukkenden nevel gehuld, soodat hij den blik niet naar den top dier piramide kan opheffen. — Ziet hij een lijk dan is het hem niet duidelijk of de ziel daar nog in of reeds ver weg is. Hij zet bij het lijk spijs en drank neder, en droomt allerlei fabelen over het pad der geesten, waarop de afgestorvenen wandelen, zonder zich over de geheimzinnige plaats, waar zij zullen aanlanden, eenige voorstelling te maken.

»Vele reizigers die langen tijd het drijven der Indianen, hunne wijze van denken, hunne zeden en gebruiken gadesloegen, zijn op de gedachte gekomen dat er sporen van eene verdwenen beschaving bij hen overgebleven zijn. Somtijds neemt men bij hen enkele lichtstralen waar, die aan eene gewezen geestesbeschaving schijnen te herinneren. Zeker is het dat een dergelijk volk voor hen in Noord-Amerika bestaan heeft, en geheel onmogelijk is het niet dat deze volkeren, onder den invloed van het klimaat, bij het leven in de eentoonige prairiën

en natuurwouden, afgezonderd van elk middenpunt der beschaving, eindelijk geheel verwilderd zijn. Donkere overleveringen der Indianen, dat zij eens een groot en gelukkig volk zijn geweest, en daartegenover hunne tegenwoordige versnippering in tallooze stammen, benevens velerlei overblijfselen in hunne taal, zeden en godsdienst, die van eene hoogere beschaving schijnen te getuigen, — dergelijke omstandigheden zouden ter ondersteuning van deze meening kunnen aangevoerd worden. Het blijft echter maar eene gissing, die geen onderzoek nog heeft kunnen bevestigen. De geologie heeft in onze dagen haren blik geworpen in oneindig ver verwijderde tijden, misschien zullen ook de snelle vorderingen der volkenkunde en vooral der vergelijkende Linguistiek ons nog in de wereldgeschiedenis eeuwenoude gebeurtenissen onthullen, die tot nog toe geheel in duisternis zijn gehuld geweest.

»In romans en oudere reisbeschrijvingen is veel gesproken van de ligchamelijke en geestelijke uitstekendheid der Indianen; tegenwoordig echter valt daar niet veel op te roemen. Toonbeelden van kracht en schoonheid zijn zeker tienmaal eerder onder de beschaafde dan onder de wilde volkeren te vinden. De natuur heeft den Indianen niets boven andere stervelingen vooruitgegeven, maar wel wordt welgemaaktheid en kracht door ontbering en leed bij hen vroegtijdig vernield. De fijnheid en scherpheid hunner zintuigen is somtijds onbegrijpelijk groot, en op reizen en jagten kunnen zij verbazend lang vasten. Nogtans kan de meer ontwikkelde hen ook hierin overtreffen, want zijne wilskracht geeft hem energie; maar wanneer de ligchamelijke kracht van den Indiaan is uitgeput, dan zakt hij ook geheel ineen, daar hij in zijn geest geene hulpbronnen meer vindt. Zijne natuur kan het langen tijd uithouden tegen koude, vochtigheid en hitte, tegen honger en ontbering; maar elke ernstige ziekte heeft dikwijls den ondergang van geheele stammen ten gevolge. De pokken hebben dikwijls de volkrijkste Indiaansche dorpen in kerkhoven veranderd. Ook koorts is een gewone gast in de hutten der Indianen, en wie met deze natuurkinderen een paar dagen op de jagt is geweest, bespeurt dat zij ook genoeg door jicht gekweld worden.

»De zedelijkheid van de Indianen moet men niet naar onze begrippen beoordeelen: de wilde doet wat hem lust; alles, waar hij de kracht toe heeft, en wat zijn bijgeloof hem niet

verbiedt, is naar zijne meening ook geoorloofd. Hem ontbreken de meeste van die zedelijke begrippen, welke men gaarne beschouwt als aan den mensch van nature ingeplant, maar door de ondeugden in het beschaafde leven onderdrukt. Van de vier kardinaaldeugden kent de Indiaan er maar twee: dapperheid en wijsheid; voor matigheid en regtvaardigheid heeft hij zelfs geene woorden. Zoo rijk zijne taal is aan uitdrukkingen om gevoel van eigenwaarde, kracht en slimheid aan te duiden, zoo weinig kent zij die van dankbaarheid, zachtheid of vergevensgezindheid. De wilde is een natuurkind, geen edel gevoel of verhevene gedachte kan hem op den duur bezielen. Van daag is hij open, trouw, goedhartig en vrolijk; morgen, als zijn trots of zijne hebzucht wordt opgewekt, bruist de hartstogt plotseling in hem op, dien hij niet bedwingen kan; en is hij eenmaal aan het moorden dan wordt hij door wilde woede voortgesleept en is afschuwelijk en wreed. Men verbeeldde zich vroeger dat wilde volkeren nog een overblijfsel der onschuld van het paradijs moesten hebben, — de ondervinding echter heeft overal juist het tegendeel geleerd. Een duurzaam gevoel van schaamte vindt men evenmin bij de Indiaansche meisjes als huwelijkstrouw bij de gehuwde vrouwen. Behaagzucht en ligtzinnigheid blijven onveranderlijk de eigenschappen der meisjes en vrouwen bij de wilden; haar ligt ontvlambare aard doet haar zonder bedenken den lust der zinnen inwilligen. Reinheid zijner bruid is den man vrij onverschillig; hij wreekt zich over echtbreuk als over een ingrijpen in zijn eigendom, maar hij vindt er niets onbehoorlijks in om uit voorkomendheid of winzucht aan zijn gast vrouw en dochter aan te bieden. Wel is waar heeft ook de Indiaansche vrouw een levendig moederlijk gevoel; maar het heeft zijn grond in zeer schandelijke gewoonten, dat de huwelijken onder de Indianen zoo onvruchtbaar zijn, en dat de kinderen zoo dikwijls in den leeftijd, waarin zij nog teedere zorg noodig hebben, reeds sterven.

»Wie de weldaden der beschaving regt waarderen wil, behoeft slechts een paar dagen onder de Indianen te leven. Het zijn niet die duizend kleine gemakken en genietingen van het beschaafde leven die men hier mist, — integendeel kan er iets aangenaams in gelegen zijn, voor een korten tijd tot de oorspronkelijke vrijheid teruggebragt te worden; — maar niemand kan zonder een onaangenamen en troosteloozen indruk deze men-

schen aanschouwen, die door geen ademtogt van zedelijke energie, door geen straal van het geestelijke leven worden bezield. Men ziet onder hen de natuur des menschen in hare geringheid; in den wilde is de geestelijke mensch als het ware nog gevangen. Traag en somber van gemoed, een speelbal zijner grillen en hartstogten, leeft hij eentoonig voort zonder eenig begrip van een hooger bestaan. Eerst door de moeite en den strijd, door de zorgen en het leed der beschaving verheft de mensch zich tot de hoogte waarop hij een edel schepsel wordt, vol verhevene gevoelens en gedachten.

»Doch is het dan onmogelijk dat de wilde, onderwezen en opgewekt door den beschaafde, den duisteren nevel verbreke, waarin hij als in een geestelijken dood gevangen zit? Kan niet ook de Indiaan deel hebben aan de weldaden der beschaving? De ondervinding geeft hierop bepaald een ontkennend antwoord. De wilde kan slechts in zijne wildernissen gedijen; waar de beschaafde wereld hem nabijkomt, wijkt hij terug of verdwijnt even als de dieren des wouds. Al wat beschaving is, is hem vijandig en alleen de aanblik der blanken is hem reeds ten verderve. De bewoners der West-Indische eilanden, de magtigste stammen der Noord-Amerikaansche Indianen, zijn in weinige jaren van de aarde verdwenen, en op alle eilanden der Zuidzee ziet men de inheemsche bevolking snel verminderen. De opgaven van de ontdekkers dezer eilanden over hunne groote bevolkingen zijn wel in den regel overdreven; maar het is buiten allen twijfel, dat overal sedert het eerste aanlanden der Europeanen op de Zuidzee-eilanden de bevolking spoorslags is achteruitgegaan. Slechts op weinige was het mogelijk hieromtrent bepaalde berekeningen te doen; waar dit echter geschieden kon, was de uitkomst verschrikkelijk. Op Hawaï b. v. zonk het getal der bevolking in 18 jaren van 86,000 op 25,000; in dien korten tijd verminderde het dus tot op een derde, en dit afsterven ging des te sneller, hoe meer beschaafden zich onder hen neêrzetteden. Reeds de uitwendige oorzaken zijn genoeg, om dit verschijnsel te verklaren. De wilde dieren, waaruit de N.-Amerikaansche Indiaan zich door de jagt voornamelijk zijn levensonderhoud verschaft, vlugten weg, zoodra de blanke kolonist hen op 100 mijlen afstands nabij komt, als waarschuwde hun instinct hen voor den naderenden ondergang. En terwijl de Indiaan nog zijne oude

gronden afjaagt, zijn buffels, beeren en herten reeds lang verdwenen, en het gevolg der schrale jagt is, dat honger en gebrek weken lang in de woningen der Indianen heerschen, hen ontzenuwen en door koorts en koude een langzamen dood tegemoet voeren.

»Bovendien rigten brandewijn en besmettelijke ziekten, — beiden geschenken der blanken! — ontzettende verwoestingen onder hen aan. Al deden de Amerikanen niets anders om den Indianen afbreuk te doen, dan dat zij hen overvloedig van *whisky* voorzagen en de buffels zooveel mogelijk uitroeiden, dan zou dit reeds genoeg zijn, om hen jaarlijks bij duizenden te laten wegsterven. En misschien heerscht bij vele Amerikanen wel deze gedachte, zonder dat men het echter openlijk erkent. Anders zouden de roekelooze handelaars met de Indianen, die hen ondanks alle wetten van brandewijn voorzien, niet zoo vele helpers vinden; — en zou men ook niet met zoo veel genoegen van de verbazende slagtingen hooren, die jaarlijks door de jagers onder de kudden buffels worden aangerigt. De Indiaansche stammen aan de Missouri en Missisippi, die het digtst bij den brandewijn en het verst van de buffels wonen, zijn ook het meest verbasterd en sterven het spoedigst uit. En behalve deze eerste gevolgen van de nabijheid der blanken, is het grootste onheil dat er hieruit voor hen volgt dit, dat zij van hunne voorvaderlijke landerijen worden verdrongen. De blanke komt, koopt hem gansche landstreken af en geeft hem dekens, kleederen, voedingsmiddelen, geweren en kruid daarvoor in de plaats. Hierdoor wordt de Indiaan aan nieuwe behoeften gewend, rekent op hetgeen hij van den blanke ontvangt, brengt hem de opbrengst zijner jagt, en wordt steeds trager en armzaliger. Na weinige jaren hebben de blanken zijne nog overgebleven jagtgronden omsingeld en noodzaken hem om ook deze aan hem over te laten en verder naar het Westen af te trekken. De Amerikanen willen geene wilden in hun midden dulden; zij geraken in eene soort van stille woede, als zij heerlijke landerijen in hun bezit onbebouwd zien liggen. Willen de roodhuiden niet goedschiks wijken, dan hebben er allerlei onderdrukkingen en zelfs bloedige geweldenarijen plaats. De Indiaan heeft trouwens weinig begrip van de verpligtingen van een verdrag, dat toch ook eigenlijk op zeer lossen grond berust. Dat de blanke, dien

hij als zijn verderver kent, hem vrijwillig iets goeds schenken zou, kan hij zich niet denken. Ondanks alle besprekingen van weêrszijden, bukt de Indiaan eigenlijk slechts voor geweld, en wanneer de blanke belooft hem van voedsel of kleeding te voorzien, dan gelooft hij dat dit uit vrees geschiedt of dat er iets kwaads achter steekt, dat hij niet ontdekken kan. Van daag verbindt hij zich door een plegtig verbond, om het eigendom der blanken te ontzien; morgen heeft hij alles weder geheel vergeten, en ontsteelt den kolonist een paard of eene koe. Want het wil er nu eenmaal bij hem niet in, waarom hij den blanke, die hem immers van alles berooft, niet ook een stuk vee zou mogen afstelen.

Zoo zijn de Indianen langzamerhand naar de Westelijke staten en van daar naar de verwijderdste prairiën verdrongen. De regering kan hen met den besten wil niet beschermen. Nog vóór een paar jaren moesten de nog overige 3000 Sioux eene uitgestrektheid gronds van omstreeks 40 millioen akkers aan den Boven-Missisippi voor den belagchelijken prijs van nog geen drie vierde millioen dollars afstaan; uit gratie zouden zij nog gedurende 50 jaren jaarlijks 50,000 dollars ontvangen. Dit geld vloeit in korten tijd weder naar de blanken terug; slechts een paar opperhoofden verrijken er zich mede. Eenige jaren verloopen, en al weder zitten de blanken hun op de hielen, en zij moeten al weder zich laten afkoopen en verder wegtrekken. Nog vóór zij het aangezigt van hunne oude woonplaatsen hebben afgewend jaagt de kolonist reeds den ploeg door de graven, waar zij hunne voorvaderen begraven hebben. Op deze emigratie-togten komen er dan talloos velen om, en, zijn de overgeblevenen in het vreemde, woeste land aangekomen, dan worden zij door den honger uiteen gedreven. De eene hoop zoekt hier, de andere ginds zijn onderhoud en de stam wordt verstrooid; de afzonderlijke huisgezinnen trekken ieder waarheen hij best kan en de naam van den stam gaat verloren. Na honderd jaren staan er misschien in het een of andere onherbergzame dal van het rotsgebergte een paar ellendige hutten, met armzalige, sidderende menschen, die nog met moeite door jagt en vischvangst zoowat in hun onderhoud voorzien. Niemand ziet dan meer naar hen om; misschien hoort de reiziger, die van verre den rook uit hunne hut ziet opstijgen nog bij toeval: »dat moeten de laatste Sioux zijn."

Onder al de grappen, ware en onware, die de reizigers in de Nieuwe Wereld ons verhalen, heeft dit sombere tafereel van den ernstigen Duitscher zijne eigenaardige weemoedige aantrekkelijkheid. Het is voldoende om ons in 't algemeen te doen weten hoe de toestand is dezer bevolkingen, op hun sterfbed omringd door de jeugdige, levenslustige Amerikanen. Wil men meer bijzonderheden van hen weten, daartoe is gelegenheid. Vóór weinige jaren heeft het Gouvernement der Vereenigde Staten een onderzoek naar het getal, den aard en den toestand dezer verwaarloosde schepselen doen instellen. Uit hetgeen daardoor aan het licht is gekomen, ben ik bereid nog het een en ander mede te deelen. En daarbij stel ik mij voor het verhaal te geven van een gezantschap van eenige stammen der Indianen in den aanvang dezes jaars door den President BUCHANAN ten gehoore ontvangen. Daardoor zullen wij hen als 't ware zelven zien optreden, hunne treurige houding aanschouwen en hunne klagten kunnen vernemen. Doch wachten wij daartoe op een volgend Nommer. D—D.

HOLLAND OP ZIJN SMALST.

Oude chronieken en knappe menschen verhalen, dat de doortogt tusschen Texel en het Nieuwe Diep op de volgende wijze ontstaan is. Monniken van een Friesch klooster hebben een kanaal laten graven, om van Harlingen (geloof ik) in zee te kunnen komen; dat liep, waar thans het Marsdiep is. Zij deden dit, — de eenvoudige zielen, — zonder millioenen te leenen, zonder over dan noodig geworden fortificatiewerken te twisten, zonder ook om zeebrekers, sluizen, enz. te denken. En het gevolg is geweest, dat het element, dat zij roekeloos opgezocht hadden, hun te magtig is geworden, en de Noordzee een binnenlandsch reisje heeft gemaakt naar onze vruchtbare grasvelden en zich voortaan dien doorgang goed open heeft gehouden.

Zou er gevaar zijn, dat zoo iets met het geprojecteerde kanaal door Noord-Holland op zijn smalst ook het geval zou worden? Neen, waarlijk niet. En wel vooreerst, omdat de industriële 19e eeuw beter dan die monniken middelen weet, om zulk gevaar te voorkomen. Maar ten anderen, en wel voornamelijk, omdat wij ook hierin van die brave onnoozelen verschillen, dat zij weinig praatten maar handelden; en wij juist het tegenovergestelde doen.

MENGELWERK.

MONTENEGRO.

Wederom zijn de Diplomaten der groote rijken die medespreken mogen, te Parijs vergaderd, in dat middenpunt (zegt het) der Europesche beschaving, dat er tegenwoordig op uit is, om de zetel eener Europesche regtbank te worden. En wederom is het niet over Christelijke maar over Turksche zaken, dat daar regt wordt gesproken. Die Oostersche quaestie, voor de mannen van staat eene Hydra, die zooveel koppen krijgt, als men haar afsnijdt, nu wordt ze weder van eene andere zijde aangegrepen. Het geldt thans een landje, op zich zelf, ach! van zoo luttel beteekenis, van een 125,000 bergbewoners en zwervers, maar dat wel geschikt is om ons belangstelling in te boezemen — het arme Montenegro. De dappere bewoners van dat schilderachtige plekje, met zijn poëtischen naam, dat sedert eeuwen zijne onafhankelijkheid heeft gehandhaafd tegen een magtigen, op het punt van regt weinig kieschen nabuur, durft zijn aartsvijand, de Porte, het hoofd te bieden, die met zooveel tienduizenden er tegen optrekt als het zeker geene duizenden in het veld kan brengen. Even als onze voorvaderen, geholpen door hunne polders en rivieren, eenmaal den, men zou zeggen, wanhopigen strijd durfden wagen tegen het magtige Spanje, evenzoo wederstaat het de overmagt van de verbolgen Osmanlis, verschansd achter zijne onneembare bergruggen. En al is het ook wat te veel eer voor Turkijë om het met het toenmalige Spanje gelijk te stellen, en voor Montenegro, om het met de Vereenigde Gewesten op ééne lijn te plaatsen; het is onze aandacht waardig, gelijk elke zwakke, die door den sterkere wordt bedreigd en onderdrukt. Bovendien is het ook door den toestand dien het heeft, of dien men het gemaakt heeft, thans een gewigtig punt geworden voor geheel Europa. Het grenst aan twee magtige rijken; Oostenrijk en Turkijë, en staat in naauwe betrekking met een derde, Rusland, en zeker

ware het reeds lang bij het dringen dier groote belangen onder den voet geraakt, als de een den ander het genoegen maar gunde, om het onder den voet te treden, als het niet juist werd staande gehouden door de strijdende belangen, die aan zijn bestaan verbonden zijn.

Welke zijn die belangen? wat is het voor landje, welks naam thans zoo groote rol speelt? wat heeft het te wachten en te vreezen? zietdaar vragen, waarop in dezen tijd zeker menigeen wel een antwoord hebben wil. Dat antwoord vinde men in het volgende stukje, dat wij hier van een Fransch tijdschrift overnemen.

»Om ons een denkbeeld te vormen van de landstreek waartoe Montenegro behoort, willen wij van uit Antivari, aan de kust der Adriatische Zee, twee denkbeeldige lijnen trekken: de eene langs den Dalmatischen Archipel, N.-W.waarts uitloopende naar de zuidelijkste punt van Istria, de andere N.-O.waarts langs de bergen, die Servië van Albanië en Macedonië scheiden, en vervolgens in noordelijke rigting naar den Donau bij de monding van den Timok. De landstreek tusschen de beide beenen van dezen hoek wordt door een afzonderlijk volk bewoond, het Servische of Illyrische ras. Ten noorden wordt dit volk begrensd door den Donau, ofschoon het aan den linkeroever van dien stroom nog verscheidene streken lands beslaat, met name het grootste gedeelte van het Banat. Deze landstreek omvat Slavonië, tusschen den Drave en den Sava; Croatië en Dalmatië, provinciën van Oostenrijk; Bosnië, eene Turksche provincië; het eigenlijk genoemde Servië, een afzonderlijk vorstendom aan de Porte onderhoorig, en verscheidene Turksche districten, ten zuiden van Servië gelegen. Eindelijk is er in den zuidelijken hoek der Servische landen, aan den top van den aldus gevormden driehoek, een onafhankelijke staat gelegen — Montenegro. Het behoud van deze onafhankelijkheid te midden van zulke magtige naburen, is een vraagstuk, dat thans meer dan ooit Europa bezig houdt.

Wanneer men op de kaart de rigting nagaat van de bergen, die dit gedeelte van Europa doorkruisen, dan zal men zien dat Montenegro gelegen is op het punt van scheiding dezer bergketenen, waar zij zich tevens het hoogst verheffen. Daar hebben de verschillende Illyrische Alpen hun punt van vereeni-

ging, aan de eene zijde met het westelijke uiteinde van den Balkan, aan de andere zijde met de bergketenen die door Albanië naar den Pindus loopen. Dit land heeft de gedaante van een hart, welks beide helften in zeker opzigt gescheiden worden door de vallei van Moratscha, eene rivier die zich in het langwerpige meer van Scutari ten zuiden ontlast. Het is als de natuurlijke citadel der Servische landen, en tevens het meest zuidelijke punt daarvan. Hier begint de woonplaats van een volk, geheel verschillend in taal en seden, de Albanezen of Skipetaris; aan de boorden van het meer Scutari is de grens tusschen deze volken.

De vijanden der Montenegrijnen zeggen van hen: »het zijn banditen". Indien men dit woord in den oorspronkelijken zin kan opvatten, als ballingen, voortvlugtigen, dan is deze naam gepast. Het zijn banditen, even als die bergbewoners, die van uit Asturië en de Pyreneën Spanje's bodem op de Mooren hebben veroverd, even als die opstandelingen, die achter hunne rivieren en moerassen zich tegen den magtigen Koning van Spanje hebben verschanst. Even als deze landen is Montenegro de schuilhoek geweest waarin een volksbestaan is bewaard, het toevlugtsoord voor vrijheid en Christendom, een bolwerk tegen het Islamisme dat overal daar rondom heen overwinnaar was.

Toen het Servische volk, zoo magtig onder DOUCHAN *den Sterke* in den veldslag van Kossovo in 1389 het onderspit delfde, maakte Montenegro reeds een afzonderlijk vorstendom uit, welks onafhankelijkheid op de eeuwigdurende twisten in het Keizerrijk gegrondvest was. Het was het erfland van de vorsten van Zeta. De held van dezen stam, IWAN TSCHERNOJEWITSCH, hield zich alleen tegen de Turken staande, nadat SCANDERBEG, zijn bondgenoot, was gestorven, en Albanië benevens Herzegowina onderworpen waren. Hij gaf zijne bezittingen in de vlakte, zijn kasteel van Jabliak op, en naar zijne bergen teruggetrokken, waar hij het klooster van Cetinjé stichtte, begon hij die vreeselijke worsteling van eene handvol menschen tegen een magtig rijk, die tot op onze dagen voortduurt. Het vorstendom van Zeta was echter meer uitgestrekt dan het tegenwoordige Montenegro: het omvatte, behalve andere onderhoorigheden, de streek aan de monding van Cattaro, ofschoon deze stad zelve zich reeds onder de bescherming der Venetianen geplaatst had.

IWAN en de vorsten van zijn huis zijn de helden van de volkszangen, de Montenegrijnsche *Piesmas*. Nog is de herinnering aan hen levendig als waren zij gisteren pas gestorven. De Tschernojewitschen sloten verscheidene verdragen met Venetië en verbonden zich met de magtige edelen van die republiek. De laatste van hen trok zich terug naar het vaderland van zijne vrouw, waar hij stierf. Door het uitsterven van dezen stam kwam het gezag van deze wereldlijke vorsten aan de Metropolitanen, of Wladikas, zoo als de Slaven van de Grieksche godsdienst hunne Bisschoppen noemen. Zonder twijfel is deze theocratische regeringsvorm eene weldaad voor Montenegro onder de gegeven omstandigheden geweest. Het morele gezag eens Bisschops was het meest geschikt om de eendragt te bewaren; alleen de godsdienstige invloed kon de verdeeldheid tegengaan in een staat, waar ieder burger slechts een vrijwillig soldaat is. De Vorst-Bisschoppen van Montenegro hebben zware tijden doorgeworsteld, maar het hun toevertrouwde pand ongeschonden kunnen bewaren; teruggetrokken achter hunne bergen, en door Venetië, hoe zwak dan ook, ondersteund, mogten de Montenegrijnen vrij blijven. Slechts eenmaal is een aanval der Turken met goed gevolg bekroond geweest onder SOLIMAN, Pascha van Scutari, in 1693. Hij drong tot Cetinjé door, legde kerk en klooster in de asch en vernielde alles bij het doortrekken; maar zijne benden moesten weldra aftrekken, daar het noodige hun ontbrak op deze naakte rotsen. Echter moest het geheele land, alleen, volgens der Montenegrijnen zeggen, de Nahia (district) Katounska uitgezonderd, eenigen tijd de *haratsch* opbrengen. Dit is de eenige daad van afhankelijkheid, waarop de Turken zich beroepen kunnen.

Montenegro trad een nieuw tijdperk in toen DANIËL PETROWITSCH NIEGOCH, in het begin van de 18e eeuw, tot de waardigheid van Wladika werd verheven, die sedert dien tijd in het huis PETROWITSCH gebleven is. Het Islamisme was in Montenegro ingedrongen; DANIËL, die zelf door verraad den Turken in handen gevallen en aan hunne mishandeling blootgesteld was, besloot zijn land van dezen inwendigen vijand te verlossen door een bloedigen maatregel, zoo als ze voor het heil van een volk noodig kunnen zijn, zonder daardoor ooit geregtvaardigd te worden. Deze *Montenegrijnsche Vesper* had plaats op Kersnacht 1702.

PETER *de Groote* van Rusland zag weldra het voordeel in om deze dappere bergbewoners aan zich te verbinden, die reeds door den haat tegen de Turken en door de gelijkheid van godsdienst en afstamming met de Russen verwant waren. De geschiedenis echter der betrekkingen van Rusland en Montenegro bewijst dat de gehechtheid van dit kleine volk aan den Tsar met een levendig gevoel van onafhankelijkheid gepaard is geweest.

In 1712 leed de Seraskiër ASCHMET-PASCHA eene bloedige nederlaag; maar twee jaren later namen zij wraak hierover en trokken Montenegro binnen met 120,000 krijgslieden. De Vizir DOUMAN-KEUPRILI ontdeed zich van de Montenegrijnsche opperhoofden, terwijl hij eene bijeenkomst met hen had; daarna drong hij tot binnen in het land door, vermoordde een groot deel der bevolking, en voerde 2000 menschen in slavernij weg. Als een sneeuwval overviel deze ramp het arme land; Montenegro was zijn ondergang nabij, maar onderworpen kon het niet worden. Weldra kwamen de bewoners weder te voorschijn uit hunne schuilhoeken, om als gewoonlijk den strijd te hervatten.

De beschaving van Montenegro en zijne organisatie als Europesche staat dagteekent van den voorlaatsten Wladika. PETER *de Eerste* was in waarheid een vorst van zijn tijd, en ware zijne werkzaamheid naar een ander terrein verplaatst geweest, dan zou men evenmin geaarzeld hebben om hem den naam van *den Groote* te geven, als zijn volk om hem onder de heiligen op te nemen. Langdurige reizen hadden hem bekend gemaakt met de zeden, de taal, en de letterkunde der beschaafde volken. Door Keizer JOZEF *den Tweede* werd hij eervol ontvangen, door CATHARINA aanvankelijk koel, maar weldra met eerbewijzingen overladen, en hij hield langen tijd te Weenen en te St. Petersburg verblijf. In zijn vaderland teruggekeerd beriep hij eene volksvergadering, en slaagde door zijne wijze wetsbepalingen er in, om vrede en eendragt tusschen de verschillende stammen zijns volks te bewaren. Zijne eerste voordeelen tegen de Turken moest hij bij den vrede van Sistowa weder opgeven, daar Montenegro door Oostenrijk en Rusland, die het tot den oorlog hadden overgehaald, werd opgeofferd; maar PETER bewees weldra dat hij ook zonder hunne hulp kon zegevieren. In den slag van Krouseh, waar KARA-MAHMOUD, Pascha

van Scutari het leven liet, vernielde hij het gansche Turksche leger. Door deze overwinning kwam Montenegro in het bezit van verscheidene Nahias, wier onafhankelijkheid vroeger nog twijfelachtig was.

Gedurende den oorlog met Frankrijk onder het Consulaat, betwistten Oostenrijk en Rusland elkander de leiding der Montenegrijnsche zaken. De Russische agenten beschuldigden PETER in 1804 van verraad tegen land en godsdienst, eischten zijne afzetting en daagden hem als priester voor de Synode van Petersburg; maar PETER wist hunne lagen te verijdelen. Het waardige protest, waarin de Montenegrijnen bij deze gelegenheid de geestelijke en tijdelijke onafhankelijkheid van hun Wladika handhaafden, is inderdaad een allerbelangrijkst document in hunne geschiedenis. In die tijden van onrust en oorlog door geheel Europa was het vooral eene zware taak, om de regten van zulk een kleinen staat te doen gelden; PETER wist echter zijn volk en zijn gebied uit die stormen te redden, maar hij kon niet verhinderen, dat bij den Weener vrede de provincie Cattaro aan Oostenrijk werd toegevoegd.

In 1830 eindigde PETER I zijn lang en roemvol leven, en PETER II zette het werk der beschaving, door hem aangevangen, voort. Hij gewende de Montenegrijnen aan eene geregelde policie, ofschoon hij de barbaarsche gewoonte der *Vendetta* niet geheel vermogt af te schaffen; hij voerde eene geregelde directe belasting in, stelde een Senaat in en rigtte het corps *Perianiks* op, eene keurbende, die voor de openbare veiligheid en voor de uitvoering der regeringsbevelen zorg droeg. In 't kort, hij was het die aan Montenegro die reorganisatie in het politieke en administratieve heeft gegeven, die, nog verder ontwikkeld door zijn opvolger, dit volk thans meer en meer aan de beschaafde Europesche staten gelijk maakt.

Wat de buitenlandsche betrekkingen betreft van PETER II met Oostenrijk en Turkijë, wij behoeven die niet in bijzonderheden te bespreken. Alleen zij nog herinnerd, dat hij altijd als onafhankelijk souverein met die staten onderhandeld heeft. *De Wladika van het onafhankelijke Montenegro* is de titel, dien zelfs de Turksche Vizirs hem in de officiële stukken geven. Montenegro's regt derhalve op onafhankelijkheid kan uit zijne vroegere geschiedenis vrij zeker bewezen worden.

Kort vóór zijn dood liet de Wladika PETER II de voor-

naamste Montenegrijnsche hoofden bij zich ontbieden en zeide hun: »Ik heb drie afschriften van mijn testament laten maken: het eerste is te Weenen, het tweede te St. Petersburg en het derde aan het Russische Consulaat te Ragusa. Ik deel u mede, dat ik tot opvolger benoemd heb mijn neef DANILO, dien ik buitenslands zijne opvoeding heb laten voltooijen; en gevloekt zij ieder die tegen dezen mijn laatsten wil mogt handelen. Het is eindelijk mijn wil, dat mijn testament aan alle hoofden des volks, daartoe plegtig te Cetinjé bijeengeroepen, worde voorgelezen." Den volgenden dag, den 31sten October 1851, stierf de wladika, na eene regering van 21 jaren. Dadelijk droeg de senaat aan twee *Perianiks* op, om een der exemplaren van het testament te Ragusa te gaan halen. Ondertusschen kwamen de afgevaardigden der stammen in de vlakte van Cetinjé bijeen, en toen de afgezanten het testament gebragt hadden, werd het hun door den staatssecretaris DIMITRI MILAKOWITSCH met luider stemme voorgelezen, en de afgevaardigden den wil van den vorst-bisschop eerbiedigende, verkondigden dien door het geheele land.

DANILO, op wiens jeugdige schouderen thans het lot van Montenegro rustte, was te Cetinjé in 1828 geboren, en was dus 23 jaren oud. Zijn oom had hem eerst eene schitterende opvoeding doen geven, en hem toen zijne studiën laten voortzetten door reizen in de Europesche staten. DANILO was te Weenen, waar hij eenigen tijd verblijf hield alvorens hij naar St. Petersburg ging, toen hij de tijding ontving van den dood zijns ooms en de gebeurtenissen in zijn vaderland die daarop gevolgd waren. Deze waren verre van geruststellend: de president van den senaat, PERO TOMO PETROWITSCH, broeder van den overleden wladika, had zich van het oppergezag meester gemaakt, en daar hij gehuwd was, en bijgevolg niet tot bisschop benoemd kon worden, had hij zich door den senaat tot vorst-gouverneur van Montenegro doen uitroepen. Men scheen deze usurpatie zich te hebben laten welgevallen, en DANILO bevond zich dus in een neteligen toestand. Hij aarzelde echter niet om naar zijn vorstendom te vertrekken en zijn wettig regt op te eischen, en al aanstonds vertoonde zich hierbij zijn krachtig karakter. Hij vertrok in alle haast van Weenen, kwam den 16den December te Cetinjé aan, nam stoutweg zijn verblijf in het paleis van den wladika, en riep dadelijk het volk

bijeen. Ook de senaat was bijeengeroepen en wel door PERO TOMO, die de vergadering presideerde. DANILO vordert, dat het gezag aan hem in handen worde gesteld, waartegen PERO TOMO zich verzet. Toen wendt DANILO zich tot het volk en vraagt, met welk regt men over de erfopvolging van den overleden wladika beschikt heeft; immers allen kenden de bepalingen van het testament en hadden die aangenomen, allen hadden weinige dagen te voren gehoorzaamheid daaraan gezworen. Daarbij herinnerde hij hun in krachtige woorden den vloek, door den wladika uitgesproken tegen ieder die zich tegen zijn uitersten wil zou aankanten. De krachtige houding en de welsprekende woorden van den jeugdigen vorst overwonnen allen tegenstand, de weêrspannigen onderwierpen zich, en zelfs de president van den senaat, PERO TOMO, was de eerste om tot gehoorzaamheid weder te keeren.

Na aldus de teugels van het bewind te hebben hernomen en als met een slag dat *prestige* te hebben verkregen, dat hij steeds heeft behouden, was DANILO er op bedacht om ook eene andere bepaling van het testament zijns ooms te gaan vervullen, en in Rusland de geestelijke wijding van zijn gezag te gaan halen. Doch er waren vele redenen, die hem ongaarne tot dezen stap deden besluiten. Hij wist dat bij den dood van elken Wladika de andere neven, die van de erfopvolging waren uitgesloten, het land in beroering bragten. Bovendien was de post van bisschop te zeer in tegenspraak met de pligten als wereldlijk vorst van een volk, dat bijna in voortdurenden oorlog leefde. Wel hadden de vroegere wladika's en het volk deze leemte gevoeld, en naast den bisschop een burgerlijk gouverneur aangesteld op wien alles rusten moest wat de verdediging van het land en de handhaving van orde betrof; maar deze Gouverneur was alweder een nieuw gevaar. Derhalve stelde DANILO aan de algemeene vergadering, den 23sten Januarij 1852 te Cetinjé bijeengekomen, voor, om weder tot den ouden regeringsvorm terug te keeren, die gedurende verscheidene eeuwen onder de TSCHERNOJEWITSCHEN in Montenegro was aangenomen, om namelijk het oppergezag aan een wereldlijk vorst op te dragen met een bisschop nevens hem, die aan het hoofd der geestelijke zaken stond. Dit voorstel werd aangenomen, en toen vertrok DANILO onmiddellijk naar Rusland, om de goedkeuring van den Tsar te verwerven, van wiens onder-

steuning hij zich wilde verzekeren. Keizer NIKOLAAS ontving den jongen vorst met den kus, gelijk hij zijn zoon zou ontvangen hebben; hij verklaarde dat hij hem erkende als wereldlijk vorst van Montenegro, en dat zijn land van de ondersteuning van Rusland verzekerd kon zijn.

DANILO kwam zegevierende in Montenegro terug. Hij had het hoofd vol van hervormingsplannen, en deelde dadelijk aan het volk een programma van zijn bewind mede, met de veranderingen die hij in de wetgeving wenschte te brengen, waarbij echter de voornaamste wetten, in 1796 door PETER I *den Heilige* vastgesteld, in stand zouden blijven. Op het feest der Heilige Maagd werd eene volksvergadering in de vlakte van Cetinjé bijeengeroepen, om de nieuwe constitutie te hooren aflezen en haar plegtig te bezweren. Weldra echter had DANILO de gelegenheid om deze herstelling van het wereldlijke gezag nog op andere wijze in te wijden. Tegen het einde van 1852 deden de Turken een inval van de zijde van Albanië, en de Montenegrijnen vergolden dit door de inname van Jabliak, den ouden zetel der TSCHERNOJEWITSCHEN, dat de vorst in persoon innam (24 November 1852). Daardoor werd de oorlog verklaard en aan OMER-PASCHA werd opgedragen, om de bergbewoners tot onderwerping te brengen. Drie legercorpsen rukten te gelijk op Montenegro aan: een van de noordzijde door Herzegowina en twee van het zuiden door de valleijen van Bielopalitschi en Tsernitsa. Doch ondanks enkele op zich zelf staande voordeelen, was deze expeditie, in het midden van den winter, rampspoedig voor de Turken. De troepen van OMER-PASCHA en van OSMAN, Pascha van Scutari, hadden nameloos veel van ziekten en gebrek te lijden. In de gevechten van Jabliak en van de Joupa deed DANILO zich kennen als een heldhaftig krijgsman en een bekwaam veldheer. Trouw ondersteund door zijn broeder MIRKO en zijne ooms DJORDJO en KERKO, voerde hij den krijg met bewonderenswaardige vastheid. Reeds hield Montenegro de ongelijke worsteling met voordeel staande, toen de diplomatie van Oostenrijk tusschen beiden kwam. Het Weener kabinet zag met bezorgdheid zoo vele troepen op zijne grenzen bijeentrekken, en het zond den veldmaarschalk Graaf VON LEININGEN als buitengewoon gezant naar Constantinopel. Door de krachtige houding van dezen bekwamen diplomaat bewerkte Oostenrijk, dat de troepen van

OMER-PASCHA werden teruggeroepen. Te Podgoritza werd de vrede tusschen Montenegro en Turkijë geteekend, in tegenwoordigheid van Oostenrijksche en Russische commissarissen. De *status quo ante bellum* werd hersteld, alleen werd aan Montenegro toegevoegd de streek van de Joupa in Herzegowina.

Gelijk bekend is, is het steeds van belang voor Oostenrijk om te zorgen dat de Slavonische volken in zijn eigen rijk niet worden medegesleept en in gisting gebragt door hetgeen gebeurt buiten de grenzen, in landen die tot hetzelfde ras behooren, en in gelijken toestand zich bevinden. Van niet minder belang was het thans voor dit rijk om Rusland vóór te zijn, en zelf de eer in te oogsten van de onderhandelingen ter gunste van Montenegro, of ingeval de krachtige vertoogen van het Petersburger kabinet geen gevolg hadden, althans den oorlog te voorkomen.

Dadelijk na dezen vrede begaf DANILO zich in het begin van 1858 naar Weenen, om den Keizer te bedanken voor den steun aan Montenegro geschonken. Men zegt dat men toen den vorst van Montenegro had willen overhalen om het protectoraat van Oostenrijk aan te nemen; men beloofde hem allerlei voordeelen, eene belangrijke jaarlijksche toelage en een krachtig aandringen bij de Turksche regering voor de teruggave der eilanden van het meer Scutari, hetgeen Rusland niet had kunnen bewerkstelligen. Alvorens hij echter eene soort van *suzereiniteit* van de zijde van zulk een magtigen staat aannam, verzocht DANILO tijd tot beraad.

In dien tusschentijd trachtte de president van den senaat PERO TOMO nogmaals zich van het gezag meester te maken, door eene nieuwe zamenzwering, waartoe hij eenige voornamen, wier magt door de hervormingen van den vorst verminderd was, wist over te halen. Het complot werd echter ontdekt en PERO en zijne aanhangers namen de wijk naar Oostenrijk. Daar de Oostenrijksche regering nog geen antwoord op hare voorstellen ontvangen had, schonk men aan PERO TOMO en de zijnen een gunstig onthaal, in de meening DANILO daardoor meer in de magt te krijgen. Doch het tegendeel had plaats: het gunstige onthaal aan de vlugtelingen in den vreemde te beurt gevallen, deed alle aanzien dat PERO nog had onherroepelijk verloren gaan, en DANILO zag zich wel genood-

zaakt, om de voorstellen, bij zijne reis naar Weenen hem gedaan, te verwerpen.

Aldus van den inval der Turken bevrijd, en tevens van het gevaar van binnenlandsche onlusten, kon DANILO zich geheel wijden aan de regeling der binnenlandsche zaken. Hier had hij met vele bezwaren te kampen, die gedeeltelijk sedert eeuwen hadden bestaan, gedeeltelijk in den laatsten oorlog waren opgekomen. Doch hij liet zich door niets terugschrikken; hij bragt meer eenheid in het bestuur, schafte veelvuldige misbruiken in de regtspleging af, en ging ook met strengheid alle rooverij tegen. De grenzen werden, vooral aan de zijde van Oostenrijk, behoorlijk bewaakt, en de *Tchetas* (*razzia's*, strooptogten) naar deze zijde onder straffe des doods verboden, zoodat de bewoners van de Dalmatische kusten in veiligheid konden leven. Van de zijde van Herzegowina beval hij de bezittingen van de Christelijke onderdanen der Porte te eerbiedigen; alleen tegen de Muzelmannen werden de strooptogten toegelaten.

De voordeelen van dit gedrag bleven niet uit; door zijn krachtig inwendig bestuur werd de invloed van DANILO nog meer uitgebreid misschien, dan dit door een oorlog zou geschied zijn. De Turksche steden of liever stammen rondom zijn land verzochten om vrede, en hij sloot met hen afzonderlijke verdragen en zond hun dikwijls, op eigen verzoek, zijne *Sowietniks* (senatoren) of *Perianiks* tot regters. In sommige districten zelfs namen de Turken tot hem hunne toevlugt, om van hunne Christelijke onderdanen de belasting te innen.

In October 1854 kwam de Russische Kolonel KOWALEWSKI, reeds door vroegere zendingen naar Montenegro bekend, te Cetinjé aan. Zijne opdragt was om, met het oog op den uitgebroken oorlog tusschen Rusland en Turkijë, DANILO over te halen om zich aan het hoofd te stellen van een algemeenen opstand der Christenen van Herzegowina en Bosnië. Maar DANILO besloot onzijdig te blijven; hij had gezien hoe ongunstig de opstanden van Epirus en Griekenland in Europa waren opgenomen, en bovendien vreesde hij eene dergelijke interventie van Oostenrijk, als waarmede de Donau-vorstendommen geteisterd werden.

De betrekkingen van DANILO met Frankrijk dagteekenen van het begin van het jaar 1855, nadat een Fransch vice-consulaat

te Scutari was opgerigt. De eerste aanleiding waarom de Fransche Consul HECQUARD naar Cetinjé kwam, was om de tallooze rooverijen naar den kant van Albanië, die het geheele land in onrust hielden, te doen ophouden. De voortgang der Fransche wapenen in het Oosten hadden den invloed van Frankrijk aanmerkelijk versterkt, en hij bragt het zoo ver dat DANILO zich verbond, om alle schade door zijne onderdanen aangerigt, te vergoeden, wanneer Turkijë van zijne zijde hetzelfde deed; maar alleen Montenegro hield zich aan deze bepaling. Van de zijde van Herzegowina kon zoo iets echter niet tot stand gebragt worden; DANILO verbond zich slechts bij een verdrag met de Mudirs der Turksche steden, om voor eene som van 1200 ducaten de orde op deze grenzen te handhaven, en in sommige gevallen zelfs door zijne politie in de Turksche districten de orde te bewaren.

De verovering van Sebastopol bragt de zaken van Montenegro op het terrein der politieke onderhandelingen. Het uitzigt was nu geopend dat alle belangen, die meer of minder regtstreeks met het Turksche rijk in verband stonden, op het Congres van Parijs zouden behandeld worden. Thans echter mogt dit nog niet gelukken. Slechts toen ALI-PASCHA op het Congres verklaarde dat de Porte hare aanspraken op Montenegro niet opgaf, meende DANILO te moeten protesteren, zoowel tegen deze woorden van den Turkschen vertegenwoordiger als tegen het stilzwijgen der andere mogendheden. Hij vroeg voor Montenegro de erkenning van eene onafhankelijkheid, waarvoor het altijd zoo dapper gestreden had; de teruggave van enkele streken, waarvoor hij en zijne voorvaderen altijd hun bloed hadden vergoten; eene bepaalde afbakening der grenzen met Turkijë, en eindelijk de toevoeging van eene smalle strook lands aan de zeekust bij Antivari, gelijk ook het bezit van deze plaats zelve, die hem ten onregte bij den vrede van Weenen ontnomen was. Doch Rusland was nog gevoelig over zijne weigering om aan den Oosterschen oorlog deel te nemen, en zijne vertoogen vonden geen gunstig onthaal. In het begin van Febr. 1857 besloot DANILO om zelf, vergezeld van zijne gemalin en eenige voornamen van zijn volk, naar Parijs te gaan, ten einde in persoon zijne zaak bij den Keizer der Franschen voor te staan. Bepaalde toezeggingen kon hij echter niet verkrijgen, alleen verbond Frankrijk zich,

om in vereeniging met Oostenrijk en Engeland voor eene afbakening der grenzen met Turkijë zijne pogingen in het werk te stellen. Het voornaamste echter dat DANILO door al deze onderhandelingen verkregen heeft is dit, dat zijne zaak van Europesche bekendheid en eene Europesche is geworden, dat het lot van zijn land voortaan niet meer afhangt van den een of anderen gelukkigen inval der Turken, of van de willekeur van een der andere naburige groote rijken. Voortaan kan dat lot alleen geregeld worden door overeenstemming der Europesche magten, en dit kleine volkje, dat sedert eeuwen voor zijne onafhankelijkheid heeft gestreden, heeft zijne bepaalde plaats ingenomen in den rang der beschaafde natiën.

Wederom was alzoo de werkzaamheid van DANILO beperkt tot de regeling van het inwendige bestuur, die hij met ijver voortzette en handhaafde. Behalve de reeds vermelde hervormingen en verbeteringen, was hij bedacht geweest op het zamenstellen van een volledig wetboek. Daartoe verzamelde hij alle wetten en gebruiken der verschillende districten, maakte gebruik van den vroegeren code van Keizer DOUCHAN *den Sterke*, en de verspreide wetsbepalingen zijner voorgangers, en op den dag van den H. GEORG (13 April 1855) had hij een wetboek afgekondigd in 93 artikelen, dat zoowel de politieke als de burgerlijke en justitiezaken regelde. Bovendien zorgde hij door wijze maatregelen dat de kennis der wetten algemeen verspreid en de getrouwe naleving verzekerd was. Ook de bloedwraak tusschen de verschillende stammen en huisgezinnen, waartegen reeds PETER II geijverd had, wist hij geheel te doen ophouden, door vast te stellen, dat elke daad van geweld tegen eenig Montenegrijnsch burger, als eene criminele zaak zou worden behandeld, zonder ooit eene geldelijke schikking toe te laten.

Ook had de vorige wladika te Cetinjé eene openbare school gesticht, en DANILO heeft het zijne bijgedragen, om den bloei van deze school te bevorderen en het getal leerlingen te vermeerderen. Daartoe liet hij door de *archimandrieten* en *kaloudjers*. der verschillende districten de meest geschikte jongelieden aanwijzen, die op hunne aanbeveling tot het onderwijs worden toegelaten. Dat onderwijs bepaalt zich wel is waar tot de beginselen, maar omvat toch de algemeene geschiedenis van den Servischen stam, (zijne eigene geschiedenis kent de

Montenegrijn uit de overlevering en uit de volkszangen), de gewijde geschiedenis, het kerkgezang en de eerste beginselen van wijsbegeerte en godgeleerdheid. Bovendien zijn er te Rieka, te Ostrog, te Bukowitsch en te Orjalinka dergelijke scholen opgerigt, waar honderden van kinderen eene redelijke opvoeding ontvangen, meestal echter meer bepaald godsdienstig, daar het grootste gedeelte voor den geestelijken stand wordt opgeleid. Bij het toezigt over het onderwijs, dat DANILO persoonlijk moet nagaan, wordt hij ijverig ondersteund door de Prinses zijne gemalin, DARINKA KWEKICOVA, de dochter van een Griekschen koopman uit Triëst.

Ook eene drukkerij is er te Cetinjé, waar PETER II een groot deel zijner werken heeft laten drukken (*). Deze heeft echter mede geleden onder den onzekeren en onrustigen toestand des lands: bij den genoemden inval van OMER-PASCHA hadden de Montenegrijnen gebrek aan lood en moesten de drukletters gebruiken, om er kogels van te gieten. In 1857 heeft DANILO echter dit verlies weder hersteld.

Men ziet, Montenegro is den weg der beschaving ingetreden, maar men moet zich ook geene al te grootsche denkbeelden daarvan vormen (†). De Montenegrijnen hebben het ongeluk gehad, om altijd òf met te veel voorliefde, òf met te zwarte kleuren afgeschilderd te worden. De een ziet in hen niet anders dan helden, wier echt patriarchale eenvoud en reinheid van zeden door alle beschaving eer verliezen dan winnen zou. De ander stelt hen slechts als lafaards, roovers en moordenaars voor. Inderdaad is de Montenegrijn echter dapper en krijgslustig, maar slechts voor den oorlog des partijgangers geschikt, waarin hij, op zijne bergen te huis als gems of reebok, van alle voordeelen van het hem bekende terrein meesterlijk partij trekt. Van daar waren zij steeds gelukkiger in de verdediging van hun land, dan in den aanvallenden oorlog. Zelfs op hunne *tchetas* (rooftogten) laten honderde Montenegrijnen

(*) Bij de groote bezwaren, die PETER in zijne hervormingen ondervond, zocht hij in het laatst zijns levens vooral troost in het beoefenen der dichtkunst, en hij heeft inderdaad de Servische literatuur met schoone stukken verrijkt.

(†) Wij veroorloven ons hier de vrijheid het opstel van den Franschen schrijver, tot hiertoe gevolgd, eenigermate te wijzigen, door weg te laten wat minder noodig scheen, en van elders het een en ander bij te voegen.

zich dikwijls afschrikken door een goed onderhouden vuren van weinige personen uit een alleenstaand huis. Hunne ruwheid en wreedheid bij bijzondere veten wordt ook veel opgewekt door het gebruik, dat ieder Montenegrijn steeds gewapend is, wat ligt tot misbruik aanleiding geeft; ook is de *vendetta* voor hen bijna hetzelfde wat in andere landen het duël was: het is eene schande zich niet over aangedane beleediging te wreken, en het is een spreekwoord en eene ware volksmeening onder hen, »die zich niet wreekt, die zich niet heiligt." — Ook hunne rooverijen zijn bijna een noodzakelijk gevolg van de gesteldheid des lands. Montenegro, zooals het thans is, is te arm en te beperkt, om aan zijne bewoners voldoend onderhoud te verschaffen, en het volk is bovendien door de onophoudelijke oorlogen te zeer er aan gewend, om zich zonder arbeid en moeite te voeden met den buit op den vijand veroverd. De eigen woorden van PETER II hebben zijn volk niet onaardig geschetst, toen hij zeide: »Ik ben een beschaafde onder de barbaren, maar een barbaar onder de beschaafden." Groot waren dan ook de bezwaren, waarmede DANILO bij zijne hervormingen te worstelen had. Hij zelf heeft niet dat indrukwekkende uiterlijk en de hooge geestesgaven van den wladika zijn voorganger, en ook kon hij zijne regering niet door materiële voordeelen populair maken. Rusland hield de jaarlijksche toelage van 40,000 florijnen in (althans voor een tijdlang), zoodra het zag, dat zijn invloed door den Oostenrijkschen verdrongen werd, en Oostenrijk was tot zulk eene bijdrage noch geneigd noch in staat. Derhalve moesten de noodige geldmiddelen door het land zelf worden opgebragt, en dit was een groot offer van een volk geëischt, dat onder vrijheid niet anders verstaat dan vrijdom van belastingen, en alleen daarvoor sedert eeuwen had gestreden. DANILO nam dus tot groote strengheid zijne toevlugt om zijne maatregelen door te zetten, en onderdrukte de sterke oppositie die ze tegenwerkte met geweld. Zoo hadden er talrijke geregtelijke executies plaats en moesten verscheidene voornamen naar het buitenland vlugten.

Zietdaar de geschiedenis van Montenegro tot op onze tijden in losse trekken geschetst en een vlugtigen blik geworpen in zijnen in- en uitwendigen toestand. Thans hebben wij nog van den laatsten oorlog te spreken.

Niet lang had DANILO rust, om de hervormingen in zijn land

ingang te doen vinden. Gelijk bekend is, strekt Turkijë weder zijne hebzuchtige hand naar het kleine landje uit, dat thans omringd is door een schrikverwekkend Turksch leger. In weinige woorden kan de aanleiding en de loop der laatste krijgsbedrijven worden medegedeeld. Onder de landen, die werkelijk tot het gebied der Turken behooren, baart de Herzegowina hun steeds groote moeijelijkheid. Het grenst aan Montenegro en heeft met de bewoners van dat land den vrijheidlievenden aard en onrustigen geest gemeen, terwijl het, ver van de hoofdstad verwijderd en meestal door de Montenegrijnen ondersteund, eigenlijk nooit geheel door de Turken tot onderwerping gebragt is. Bovendien geeft de gesteldheid der bevolking, die zoowel uit Turken, als uit Christenen bestaat, in de Herzegowina tot gedurige botsingen aanleiding. — Wonder is het dus niet, dat de fameuse Hatti-Hamayun ter gunste der Raja's, onrijpe vrucht der Europesche diplomaten, ook hier tot herhaalde oneenigheden en gruwelen aanleiding heeft gegeven, die in het laatstverloopen jaar tot een formelen opstand oversloegen. Wel is het echter bevreemdend, dat de Porte, die zich anders om *de orde* in deze streken zoo angstvallig niet bekommert, de zaak thans in grooten ernst scheen op te vatten, en belangrijke troepenafdeelingen hierheen zond; doch het mag wel aangenomen worden, dat het van den aanvang af op Montenegro gemunt was. De troepen der Turken eenmaal in de nabijheid van Montenegro's grondgebied, was het vooruit te zien, dat er aanleiding genoeg tot oorlog zou gevonden worden. Ofschoon DANILO zijn volk verbood deel te nemen aan de vijandelijkheden tusschen de Turken en de opstandelingen, konden dezen zich niet bedwingen om èn hunne broeders van Herzegowina te helpen èn deze gelegenheid tot rooven en buitmaken aan te grijpen. Liefde tot den oorlog zit den Montenegrijn in merg en been, en dan vindt hij ligt eene aanleiding om dien met een schijn van regt aan te vangen, vooral tegenover een buurman als den Turk en in een land, waar de begrippen van het volkenregt zoo weinig ontwikkeld en helder zijn.

Het was vooral het inrukken der Turken in het gebied van Grahova, waardoor de vijandelijkheden begonnen zijn. Het woiwodschap Grahova ligt op Turkschen grond, maar staat onder een zeker protectoraat van Montenegro, en dit beweert zelfs, dat ALI-PASCHA van Herzegowina in het jaar 1844

Grahova formeel aan PETER II heeft afgestaan. Toen nu de Turken, tegen de raadgevingen der Engelsche en Fransche consuls, Grahova bezetteden, deden de Montenegrijnen den 11den Mei een onverhoedschen aanval op de Turken en bragten hun eene volkomene nederlaag toe. Bij dezen aanval verloren de Turken een hunner generalen, KALIL-PASCHA, verscheidene kanonnen en hunne gansche bagage, en moesten aftrekken. Over het regtmatige van dezen plotselingen aanval is in de dagbladen over en weêr genoeg getwist, en dit zal bezwaarlijk uit te maken zijn; van beide zijden is de naauwgezetheid zeker niet groot. Men vergete echter niet, dat de Montenegrijnen zeer goed begrepen, waarop Turkijë het met zijne ontzagwekkende krijgstoerustingen (wie zal ze betalen?) gemunt had, en dat de Turken begonnen waren met een afgezant van Montenegro het hoofd af te slaan.

Ook scheen Montenegro aanvankelijk wel genoodzaakt om met eigen middelen op zijne verdediging bedacht te zijn. Oostenrijk, dat voor elken prijs liever zag dat alle onrustige bewegingen aan deze zijne grenzen spoedig onderdrukt werden, had bij wijze van uitzondering aan Turkijë toegestaan, om de haven van Klek, die volgens de verdragen aan Oostenrijk toebehoort en als *mare clausum* beschouwd wordt, tot landingsplaats te gebruiken. Doch weldra, ofschoon de verschillende Europesche staten, ieder naar zijn bijzonder belang, eene verschillende houding in deze zaak aannamen, scheen men toch algemeen er op uit, om de Porte van offensive stappen tegen Montenegro terug te houden. Het gevolg van de bemoeijingen der verschillende gezanten was dan ook dat de Porte den 14den Mei aan HUSSEIN-PASCHA, aanvoerder des Turkschen legers, bevel zond, om zich van verdere vijandelijkheden te onthouden, hoewel de troepenverzendingen naar deze streken evenmin werden gestaakt als de rooverijen der Montenegrijnen. Men kwam overeen dat de Montenegrijnsche quaestie door eene commissie van afgezanten der mogendheden op vreedzame wijze geschikt zou worden, en nadat Turkijë te vergeefs beproefd had, die bijeenkomst te Constantinopel te doen plaats vinden, werd Parijs daarvoor bestemd. Wat de uitslag van deze beraadslagingen wezen zal, zal de toekomst leeren; waarschijnlijk zal het wel een *ridiculus mus* zijn, die uit die bergen van staatsstukken en nota's

geboren wordt: de Oostersche zaken zijn te zeer in den grond verward en onhoudbaar, en de belangen die er aan vastgeknoopt zijn, te ingewikkeld, dan dat men iets anders dan halve maatregelen hierin verwachten kan.

Beschouwen wij thans de geschillen tusschen de Porte en Montenegro eens van nabij. Onder welk voorwendsel kon toch de Porte zulk een groot leger in het veld brengen, dat blijkbaar tegen Montenegro gerigt was; hoe kon zij zonder met dien staat in oorlog te zijn, daden van vijandelijken aard plegen? — Turkijë geeft voor, dat zijne onderdanen in Herzegowina bij hun opstand op de hulp der Montenegrijnen hadden gerekend; dat deze elk oogenblik die hulp zouden kunnen verleenen, en eindelijk ook werkelijk den opstand hadden uitgelokt niet alleen, maar met manschappen ondersteunden. De eerste beweringen zijn ongetwijfeld niet ver van de waarheid, maar dit geeft nog geen regt tot aanval van de zijde der Turken; het laatste echter schijnt, zoo niet onwaar, toch grootendeels overdreven te zijn. Men heeft veel gesproken van den laatsten opstand in de Herzegowina; maar het blijkt meer en meer, dat het slechts op zich zelf staande beroeringen en opstanden van afzonderlijke steden en plaatsen zijn geweest, zonder voorafgegaan gemeen overleg. Daarom is het niet te gelooven, dat Montenegro dezen opstand heeft uitgelokt. Wanneer opstandelingen op aanstoken van een gouvernement handelen, al is het ook van een klein vorstendom, dan is er meer eenheid. Deze was er aanvankelijk zeker in het geheel niet: slechts de verregaande ruwheden en gruwelen der Baschi-Buzuks en de onregtvaardige maatregelen van repressie der Porte, hebben eenheid gebragt in den geest van verzet der Herzegowiners. Danilo heeft dien opstand niet veroorzaakt en zelfs niet gewenscht, en is eerst door den aanval der Turken genoodzaakt geworden hem te ondersteunen. Wij beweren niet dat geen Montenegrijn op eigen gezag en uit eigen liefhebberij den Turk heeft helpen afbreuk doen, maar het gouvernement was hier aanvankelijk vreemd aan. Zelfs was deze opstand den vorst eene hindernis in zijne plannen tot hervorming; al mogt hij zoo iets later gewenscht hebben, thans kwam het hem ontijdig. Het is meer zijne ambitie om aan het hoofd van een goed georganiseerden staat te staan en dan, langs den weg der diplomatie, de bevestiging van zijn gezag en de uitbreiding

van grondgebied te verkrijgen die hij noodig heeft, dan, zoo als tot nog toe geschiedde, door onophoudelijk in het klein zijn vijand afbreuk te doen, hiernaar te vergeefs te streven.

Natuurlijk wordt het dan de vraag: waarom zoekt Turkijë een voorwendsel tegen Montenegro; waarom wil het steeds het bezit van deze onherbergzame rotsen? Meent het regt te hebben tot de bewering, dat Montenegro tot het Paschalik van Scutari behoort? Neen, maar het meent daar belang bij te hebben.

Dat belang is groot en veelzijdig, van politieken, strategischen en commerciëlen aard. In het politieke heeft Turkijë voortdurend zwaarden aan zijden draad boven het hoofd hangen, zoowel door de gesteldheid zijner eigene provinciën in het N.-Westen, als door zijne beide groote naburen, en Montenegro vooral vergroot het gevaar van dien toestand in bijzondere mate. — Het Ottomanische rijk is, gelijk men weet, zamengesteld uit zeer verschillende volken, die op zeer uiteenloopende voorwaarden en wijzen aan de Porte onderworpen zijn; zij komen onderling en allen te zamen met de Turken veel minder in aanraking, dan wij b. v. met de Duitschers of de Engelschen; maar allen zijn van denzelfden haat tegen den overheerschenden stam vervuld. Daarenboven zijn de Osmanli verreweg de minsten in getal. Men kan begrijpen, hoe bezwaarlijk het aan het verouderde en verzwakte Ottomanische rijk vallen moet om den band te blijven slaan om zulke weêrbarstige onderdanen.

Het zijn vooral de bewoners van Bosnië en de Herzegowina, met de Montenegrijnen tot den Servischen stam behoorende, die de meeste reden tot bezorgdheid aan de Porte geven, en nu laat het zich begrijpen, dat Montenegro hier den Turk een doorn in het oog is. Van daar uit kan elke poging tot opstand het best worden ondersteund, daarheen kunnen de opstandelingen steeds de wijk nemen voor de Turksche troepen; zijne onneembare rotsen zijn als een uitgestrekt fort, dat voortdurend de heerschappij der Turken in deze streken bedreigt.

En even als het den onderdanen der Porte de hand tot opstand biedt, zoo geeft het ook steeds voor den naijverigen nabuur, Oostenrijk en Rusland, de gelegenheid om zich in de Turksche zaken te mengen. Onder voorwendsel van deze

geloofsgenooten te beschermen, of om de rust aan deze zijde, waar ook voor Oostenrijk met zijne eigene Slavische onderdanen veel te vreezen is, te handhaven, kunnen de genoemde rijken hier bijna doen wat zij willen, en allerlei moeijelijkheden aan de arme Turken berokkenen, iets wat ook steeds het geval geweest is. Niet minder gewigtig zou ook het bezit van Montenegro voor den Turk zijn uit een strategisch oogpunt beschouwd. Zoolang de Montenegrijn, haar aartsvijand, die rotsen in bezit heeft, en gaarne elken vijand daarover heen het grondgebied der Porte zou binnenbrengen, kan zij hare grenzen aan deze zijde niet versterken. Zoolang de Montenegrijn daar huisvest, is ook de volkomene onderwerping van de Bosniërs niet wel mogelijk, daar de eenige strategische weg naar die provincie langs het grondgebied van Montenegro loopt. Dat kleine vorstendom met zijne vijandige bewoners is dus niet door zijne magt, maar door zijne ligging den Osmanli te allen tijde eene oorzaak van voortdurende vrees geweest, en hij wil nog steeds op de oude wijze, dat is alleen met geweld, zich daarvan verlossen. Want dat zijn toestand in Europa en de gang, dien de zaken der diplomatiek in deze eeuw loopen, hem een geheel anderen weg moesten doen inslaan, dat begrijpt de fiere nazaat der Mahmuds niet.

Zou er dan werkelijk alleen heil voor Turkijë wezen in de verovering van dit kleine vorstendom? Reeds voor de honderdste maal is het ijdele van zulk streven bewezen. En bovendien al kon het, met eene krachtsontwikkeling die altijd zijne middelen te boven gaat, zich eindelijk van Montenegro meester maken, wat zou het gewonnen hebben? Een leger kan niet leven op deze naakte rotsen; eene blijvende bezetting is onmogelijk. Al veronderstelden wij, — iets wat in onze eeuw niet denkbaar is — dat het geheele Montenegrijnsche volk vernietigd of verplaatst werd, dan ware er nog niets gewonnen. Al de misnoegden van Herzegowina en Bosnië, die vrij talrijk zijn, zouden een nieuw Montenegro daarstellen, zoodra als de Turken weder vertrokken waren. Om dit land te veroveren, zou Turkijë moeten beginnen met zijne heerschappij over deze provinciën beter te bevestigen, en juist daarvoor is datzelfde Montenegro de hinderpaal.

Europa heeft eenmaal kennis met Montenegro gemaakt, en voortaan laat onze eer niet meer toe, dat dit heldhaftige volkje

verpletterd worde. Men kan er zich niet afmaken met te zeggen, dat men zijne onafhankelijkheid niet erkend heeft; die behoeft niet erkend te worden, want zij is nooit ontkend en bestaat van ouds her. Er ontbreekt slechts aan, dat zij in een groot Europeesch tractaat formeel worde bevestigd. Doch dit is eene formaliteit die men alleen uitgesteld heeft, omdat men begreep dat de Montenegrijnsche quaestie, van geheel bijzonderen aard zijnde, een opzettelijk onderzoek, een afzonderlijk verdrag behoefde; men heeft haar tot nader orde ter zijde gelegd, en daarom is in het tractaat van Parijs niet opzettelijk van Montenegro melding gemaakt. Wel heeft Turkijë te kennen gegeven dat het het bestaan van Montenegro feitelijk erkende, maar dit is niet genoeg. De wederzijdsche aanspraken zijn niet alleen geregeld, wanneer Turkijë ophoudt het grondgebied van Montenegro voor zich te eischen, maar wanneer dit ook zijne aanspraken op het oude Servische rijk opgeeft.

Om een einde aan het geschil te maken is er slechts één middel, en wel om de tegenstrijdige belangen te vereenigen door eene billijke schikking. Daar men Montenegro niet kan wegcijferen, moet men het zóó maken dat het tevreden kan zijn, en het elk voorwendsel tot nieuwe aanvallen ontnemen. Men moet zoo mogelijk zijn belang verbinden aan de verdediging van zijn ouden vijand. Zoo als het thans is, is Montenegro slechts voor den oorlog ingerigt en kan den vrede niet aannemen, zonder van zijn eenige voordeel afstand te doen. Wil Turkijë in vriendschappelijke verhouding tot dit land komen, dan moet het den vrede mogelijk maken door bronnen van handel en landbouw er voor te openen. Daarvoor zijn twee dingen noodig: een grond die wat opbrengen kan, en gemeenschap met het buitenland. Daardoor zou Turkijë inderdaad de geheele rigting en bezigheid van dit volk veranderen.

Nu wordt het de vraag: bestaat er eene landstreek die Turkijë aan Montenegro kan afstaan zonder eenig belang te kwetsen en zonder wezenlijk eigen voordeel op te geven? Het schijnt ons toe, dat de Herzegowina, maar ook die alleen, aan deze voorwaarden beantwoordt. Ook in Albanië zouden er voor Montenegro vruchtbare landstreken te vinden zijn; maar die bevolking verschilt te zeer van de Montenegrijnsche in

afkomst, in taal en in godsdienst. De orthodox Grieksche Albanezen zouden bondgenooten van de Russisch-Grieksche Montenegrijnen kunnen worden, maar nooit onderdanen. De Herzegowina daarentegen is vooreerst geographisch van het overige gedeelte des rijks afgescheiden. Montenegro, dat er om zoo te zeggen slechts het oostelijke en bergachtige gedeelte van uitmaakt, snijdt het geheel van Albanië en de andere Turksche bezittingen af. Door den afstand van deze provincie zou de Porte dus niet anders doen, dan wat reeds in den aard der omstandigheden ligt. Ten andere hebben Montenegro en Herzegowina genoeg punten van aanraking en overeenkomst. Wij hebben reeds aangetoond welk aanzien vorst DANILO bij de bevolking van Herzegowina geniet. Gedurig wordt hij met toestemming van de Turken geroepen om hun inwendig bestuur te regelen; zijn wetboek wordt door hen aangenomen, en zij roepen dikwijls zijn gezag in, als het eenige middel tegen den staat van anarchie, waarin zij verkeeren. Behalve rotsachtige gronden, aan die van Montenegro gelijk, bezit de Herzegowina vruchtbare akkers, genoegzaam voor eene bevolking eenige malen talrijker dan de tegenwoordige, die, naar men zegt, slechts van 184,000 zielen is (*). Dit volk, dat thans gebukt gaat onder den voortdurenden staat van anarchie, behoort geheel tot het Servische ras en grootendeels tot de orthodox Grieksche kerk.

Denkt men aan al de voordeelen die Turkijë uit vriendschappelijke betrekkingen met Montenegro trekken zou, dan zal men inzien dat zulk eene opoffering ruimschoots vergoed zou worden, te meer daar anders de nationale trots der Montenegrijnen zich nooit in een verbond met Turkijë schikken zou. Het zou reeds een groot voordeel zijn voor Turkijë, aan deze zijne westelijke grens de orde hersteld te hebben, al ware het maar alleen om zijne verhouding tegen Oostenrijk. Dit rijk bezit sedert 1814 langs de Adriatische Zee eene smalle strook lands, die zich tot voor de monden van den Cattaro uitstrekt. De wonderlijke gedaante van deze grens geeft aan Oostenrijk, zonder zijne werkelijke magt te vermeer-

(*) Men zou nooit aan zulk eene ontvolking gelooven, wanneer deze opgave niet bevestigd werd door een officiëel stuk, in den *Moniteur* van 11 November 1856.

deren, nogtans eene zeer belangrijke, en als wij het zeggen mogen, gevaarlijke gelegenheid, om zijn invloed te oefenen in de naburige Turksche districten. Turkijë zou niet anders dan er bij winnen, wanneer hier eene zelfstandige magt tusschen zijn grondgebied en dat van Oostenrijk geplaatst werd, met welk rijk het reeds veel te veel punten van aanraking en dus ook gelegenheden tot botsing heeft. Eene Slavische bevolking onder een inlandsch vorst zoude beter, dan de tegenwoordige onrustige stammen onder zijn eigen bestuur, een voormuur tegen Oostenrijk vormen. Het zou niet moeijelijk vallen bewijzen bij te brengen, dat Oostenrijk zich thans onder allerlei voorwendsel in de aangelegenheden dezer Turksche districten inmengingen veroorlooft, die alles behalve aangenaam aan Turkijë kunnen wezen. Van al die voorwendsels zou geene sprake meer kunnen zijn tegenover een Slavisch vorst van de Christelijke godsdienst.

Ook uit een strategisch oogpunt zou deze schikking vele voordeelen opleveren. Men moet niet vergeten dat de ware linie van defensie van Turkijë aan deze zijde niet aan de Dalmatische grenzen, maar noordelijker is, in de bergen tusschen Herzegowina en het zuidelijke Bosnië, die veel beter te verdedigen zijn. Zoo als thans de gesteldheid is, zou een Turksch leger, dat van deze zijde het rijk tegen een buitenlandschen vijand had te verdedigen, zich in het centrum van Bosnië moeten posteren, en zou zich niet durven wagen ten zuiden van die genoemde bergen, te midden van eene bevolking die altijd vijandig gestemd is en steeds den terugtogt zou kunnen afsnijden. Waren zij echter bevriend met, en geholpen door de Montenegrijnen, dan konden de Turken van de zijde der Adriatische Zee eene buitengewoon sterke positie verkrijgen.

Wij spraken ook van commerciële redenen, waarom Montenegro voor de Turken een groot bezwaar is. Tusschen Albanië en de noord-westelijke provinciën des rijks gelegen, is het steeds een onoverkomelijke hinderpaal voor de gemeenschap tusschen deze beide deelen des rijks. Maar werd de betrekking met Montenegro van vriendschappelijken aard, dan kon er een groote handelsweg door dit land henen loopen. Danilo heeft wel het gewigt van zijn gebied als transito-streek ingezien; maar de vrede alleen zou hem de gelegenheid geven, om zulk een voornemen ten uitvoer te brengen. Dan zou met

eenig kapitaal het tegenwoordige voetpad (want meer is het niet) in een zeer bruikbaren handelsweg veranderd kunnen worden. Dan ware er voor den Montenegrijn een ander middel van bestaan geopend dan krijg en roof, en men zou zien, hoe zeer dan weldra het geheele aanzien van het land veranderen zou. — Wat de smalle kust betreft, die thans Montenegro van de zee scheidt, de Montenegrijnen, die bijna van hunne bergen de steenen in zee kunnen werpen, zouden alleen voordeel kunnen hebben van deze thans afgesloten streek. Zij zouden daarom nog wel geene belangrijke zeemogendheid worden, maar dit kleine hoekje zee zou hen met de buitenwereld in verbinding brengen, en zij zouden door gewone middelen datgene kunnen verkrijgen, wat zij zich thans ten koste van de rust hunner naburen moeten verschaffen.

Maar zou de vergrooting van Montenegro ook nadeelig kunnen zijn voor de Oostenrijksche monarchie? Ongetwijfeld, als het nog de politiek wil blijven volgen, dat het zich verheugt over de voortdurende oneenigheden tusschen Montenegro en Turkijë, dat het meent voordeel te hebben bij het ongeluk dezer provinciën aan zijne grenzen, en zijn invloed op haren anarchischen toestand wil grondvesten. Men heeft gezegd, dat Oostenrijk nimmer het ontstaan van een nieuwen staat aan de Adriatische Zee toestaan zal; dat die zee gesloten moet blijven, dat zij een Oostenrijksch meer is. Maar zulk een denkbeeld is niet meer vol te houden en de vrees, waaruit het zijn oorsprong heeft, is ongegrond. Wat voor afbreuk zou een haven van Spitza of Antivari aan den handel van Triëst of aan de marine van Oostenrijk kunnen doen? Wij willen betere dingen van zijne politiek hopen. — Wat Rusland betreft, zijne betrekking als de uitsluitend beschermende mogendheid van deze geloofsgenooten zou dan langzamerhand overbodig worden. Doch die betrekking heeft alleen dan nog voordeel voor Rusland, wanneer het nog steeds begeerige blikken naar het erfdeel der Osmanli's blijft slaan. Doch wanneer het ook zulke plannen gekoesterd mogt hebben, is het door den laatsten oorlog wel genoodzaakt geweest daarvan afstand te doen; zij zijn ook niet meer van deze eeuw. En in allen gevalle kunnen ze voor de andere mogendheden geene reden zijn om Montenegro daaraan op te offeren.

De toekomst zal leeren wat er van dit rijkje, om welks

bezwaren men zich vroeger niet bekommerde, maar die thans op den Europeschen raad ter tafel zijn gebragt, worden zal. Wij moeten echter erkennen, dat onze verwachtingen dienaangaande niet zeer hoog gespannen zijn. Doch dit ligt buiten ons bestek; wij wilden alleen maar ter algemeene kennis brengen, wat er van de Montenegrijnsche quaestie is, waarover dit landje klaagt en waarvan het wordt beschuldigd, en wat er van gemaakt zou kunnen worden.

De woorden beschaving en menschelijkheid heeft men tegenwoordig veel op de lippen, en zelfs de diplomatie geeft voor die in haar woordenboek te hebben opgenomen. Welnu! hier is een geval, dat politiek en menschelijkheid dezelfde eischen hebben en in verband konden gebragt worden. Moge het dan niet blijken, dat wij inderdaad nog zoo ver niet gevorderd zijn. Moge men, zoo al niet het voorgeslagene zelf, toch iets in dien geest voor Montenegro doen. Dan zal men eene voortdurend kankerende plaats in het ligchaam der Europesche staten hebben gezuiverd, en de mogelijkheid van bestaan hebben geschonken aan een volkje, aan hetwelk lang genoeg de grond, dien het betrad, en de lucht, die het inademde, niet gegund werd.

DE INDIANEN DER VEREENIGDE STATEN. II.

Den lezer was beloofd, dat hij nog meer van deze arme wezens hooren zou, zoo hij lust had. Onlangs vond ik in een Engelsch geïllustreerd blad eene mededeeling over hen, die inderdaad belangrijk was, en zeer geschikt, om ons hunnen toestand onder de Amerikanen te doen kennen. Misschien heeft deze of gene het plaatje dat daarbij was wel onder de oogen gehad. Het stelde den President BUCHANAN voor, terwijl hij eenige afgezanten der Indianen op audiëntie ontving. Dan heeft hij hen daar afgebeeld gezien met hunne kinderachtige versierselen en groote veêren op het hoofd, met hunne opzettelijk dom geteekende gelaatstrekken en deemoedige houding, en met dat gezigt heeft hij zich welligt tevreden gesteld, zonder om het verhaal te denken, dat er bij te lezen stond. Want zoo gaat het met die geïllustreerde bladen. Men wil er alleen kijkende zijne wijsheid uit opdoen; zij hebben misschien

wel honderd kijkers tegen één lezer. En toch deelen ze dikwijls belangrijke zaken mede. — Gelukkig hebben wij geene plaatjes. Wil men dus nog iets van die Indianen weten, dan leze men het volgende verhaal, dat mij wel waardig scheen om het bijna in zijn geheel mede te deelen. Het is den 14den Jan. uit Washington geschreven.

»In den aanvang dezes jaars was er te Washington eene ceremoniële audiëntie bij den President der Vereenigde Staten, van afgezanten uit drie Indiaansche stammen, de *Poncas*, de *Pawnies* en de *Pottowattamies*. Elk gezantschap stond geheel op zich zelf, de Pawnies en Poncas waren zelfs oude en erfelijke vijanden, maar in tegenwoordigheid van hun »Grooten Vader" zagen zij elkander met dezelfde beleefde onverschilligheid aan als de halfbakken *dandy's*, die zonder formele introductie in eene deftige Londensche of Parijsche bijeenkomst zijn binnengekomen. Zij schenen niet om elkander te denken, maar alleen om hun »Grooten Vader, de pracht van zijn paleis, en de zaak waarom sommigen van hen 2000 (Eng.) mijlen hadden afgelegd, om van uit hunne wildernissen het hoofdkwartier der Amerikaansche beschaving te bereiken. Deze bijeenkomst leverde een schilderachtigen aanblik op, en ofschoon het in sommige opzigten voor den onnadenkenden aanschouwer iets belagchelijks had, was toch de hoofdindruk, dien men daarvan ontving, meer die van ernst, zoo niet van iets plegtigs. Aan de eene zijde was hier de beschaving, vertegenwoordigd door den eerbiedwaardigen en hoffelijken President, met »zijn hoofd wit als sneeuw", en omringd door zijne secretarissen en staatsdienaren, de gezanten der vreemde mogendheden, de leden van den senaat en van het Congres en de aanzienlijksten zoowel heeren als dames van Washington. Aan de andere zijde was barbaarschheid, vertegenwoordigd door deze woeste en vijandelijke stammen, in hunne wilde en in het oog loopende kleeding, hunne roode en blaauwe dekens naauw om hunne ligchamen gesloten, hunne lange, regte en zwarte haren vol gestoken met arendsvederen, en zamengebonden in de zonderlingste kapsels van alle gedaanten, kleuren en maaksels, hunne ooren overladen met zware ringen, en hunne halzen versierd met halsketens van beerenklaauwen kunstig aaneengewerkt, hunne borst en schouders met de schedels hunner verslagene vijanden, en met de speer of de tomahawk in hunne

handen, hun gelaat en dikwijls ook hun haar dik beschilderd met rood, blaauw, groen of geel blanketsel in fantastische gedaanten en figuren, zoo als de regelen van hunne heraldiek — nog erger dan de Europesche — hun aan de hand geeft.

»De audiëntie had plaats zoo als vooraf bepaald was, in de groote of oostelijke zaal van het paleis des Presidents. Om elf ure had zich reeds een groot aantal toeschouwers vereenigd, en om half 12 deden de Indianen hunne entrée, elk gezantschap vergezeld door zijn eigen tolk.

»De Pawnies, ten getale van zestien, verschenen het eerst. Een schoon troepje! sommigen waren naakt tot hun middel, anderen met kleeden van buffelhuiden of dekens, en allen versierd met den volledigen opschik van blanketsel en vederen, waarop de Roodhuiden bij groote en plegtige gelegenheden zoo gesteld zijn. Zij werden voorafgegaan door een klein, blank meisje van twaalf of dertien jaren, de dochter van een Amerikaan, die van wege het gouvernement zich met deze afgezanten belast had. De Indianen hadden dit meisje als eene dochter van hunnen stam aangenomen, als eene soort van *fille du regiment*. Zij scheen nog al trotsch te wezen op hare positie als lieveling van deze wilden, en had mede haar aandeel aan de nieuwsgierige blikken, overal waar zij in het publiek verschenen. Van de zijde der blanke toeschouwers werd vrij wat aanmerking gemaakt op den uiterst slechten smaak van deze vertooning, — niet van de Indianen, maar van de ouders van dit kind, die nog leefden. Ware zij eene vondeling in het bosch geweest, dan zou de zaak hare edele en treffende zijde hebben, maar op haren leeftijd, met een vader die in staat was zorg voor haar te dragen, vond men dit gezelschap alles behalve passend.

»Op de Pawnies volgden de Poncas, zes in getal, eveneens uitgedost en toegetakeld; het waren schoone, sterke menschen van een droefgeestig uitzigt, doch met eene waardigheid in gelaatstrekken en oogopslag, die zelfs door de bespottelijke vreemdheid van rood en blaauw blanketsel niet was weg te nemen. Ook dezen waren vergezeld door een tolk, — een grenskoopman van Europeesch bloed, die met hunne taal bekend was geworden bij eene langdurige handelsbetrekking, misschien wel in een ruilhandel van *vuurwater*

tegen de opbrengst van hunne jagt, of in andere transactiën, even weinig in het voordeel der arme Roodhuiden.

»Het laatst van allen kwamen de Pottowattamies, negen in getal, in een armzalig Europeesch costuum gekleed. Deze stam verbeeldt zich geheel of ten deele beschaafd te zijn; doch zij schijnen van de beschaving niets anders ontvangen te hebben dan hare ondeugden en gebreken, en daarentegen het mannelijk uiterlijk, de bijna stoïsche waardigheid, en het kalme zelfbestuur der andere Indiaansche stammen te gelijk met hunne kleeding en gewoonten te hebben afgelegd. Zij leverden een sterk sprekend contrast op met de Pawnies en Poncas. Zij hadden iets listigs, kruipends en laags in elken trek van hun voorkomen, in elke beweging van hun ligchaam, even in het oog loopend als de armzaligheid en ellendigheid van hun costuum. Een weinig rood en blaauw blanketsel zou hun geel bavianengezigt nog goed gedaan hebben, in zoo verre als het hun het uitzigt van wilden gegeven had, wat zij inderdaad toch waren. De arme Pottowattamies hadden eene bijzondere grieve en klagte bij den President in te dienen; maar daar zij goed gevonden hadden om te Washington te komen, zonder de vergunning van den agent voor de Indiaansche zaken, waren zij hier voor hunne eigen kosten en risico. Niet alzoo de Pawnies en Poncas, die bepaald waren uitgenoodigd, en wier verteringen, sedert den dag dat zij hunne jagtgronden verlaten hadden, door het Gouvernement werden betaald. Evenzoo was ook hunne terugreize voor rekening van het Gouvernement, nadat zij al het wetenswaardige van de hoofdstad gezien, en aan alle vermakelijkheden hadden deelgenomen.

»Precies om twaalf ure kwam de President de zaal binnen en nam zijne plaats in het midden van een vierkant, waarvan de Indianen drie zijden innamen en de toeschouwers de vierde. De Indianen die tot op dat oogenblik in stilzwijgende bewondering het rijke kleed, de prachtige venstergordijnen en het vergulde lijstwerk hadden aanschouwd, — zonder twijfel de schitterendste proeven van der blanken rijkdom, magt en vernuft die zij ooit gezien hadden — wendden hunne oogen naar den President, doch maakten geene beweging noch gebaar, en lieten geen geluid hooren ten teeken van hunne nieuwsgierigheid of den eerbied dien zij ongetwijfeld koesterden.

Het hoofd van den President is een weinig op zijde gebogen, en dit kleine gebrek, benevens zijn vriendelijk uitzigt en zijn eerbiedwaardig wit haar geeft hem het voorkomen van nog grooter goedaardigheid, alsof hij met opzet het hoofd een weinig neigt om naar de klagten, de aanzoeken of de gelukwenschingen te luisteren van degenen die met hem spreken. De vier opperhoofden van de Pawnies en de twaalf mannen van dien stam werden een voor een aan hem voorgesteld, en hij gaf hun de hand, steeds met eene uitdrukking op het gelaat alsof hij inderdaad die vaderlijke belangstelling in hen gevoelde, die met zijn post overeenkwam, doch die hij hun niet in hunne eigen taal kon te kennen geven. Onder deze Indianen was er een, een kort maar welgemaakt man van omstreeks vijftig jaren, en sterk door de pokken geschonden, die menschelijke schedels droeg bij wijze van epauletten, en bovendien de geheele borst met dit verschrikkelijke versiersel bedekt had. Hij hield in zijne hand eene knods, digt beslagen met koperen nagels en werd door den tolk voorgesteld als de dapperste van zijn volk, — *le plus brave des braves*, — die meer schedels verzameld had dan eenig Indiaan dien hij kende. De President scheen hem met bijzondere belangstelling te beschouwen, en aller oogen waren op dezen vreeselijken aanvoerder gerigt; doch er was niets terugstootends noch wreeds in zijn uiterlijk. Zijn gelaat en voorkomen drukten gehardheid en zelfvertrouwen uit, doch geene wreedheid noch listigheid. — De Poncas en hun opperhoofd ondergingen hetzelfde ceremoniëel en genoten dezelfde ontvangst, en zelfs de ongenoodigde Pottowattamies werden door hun »Grooten Vader" even vriendelijk verwelkomd alsof zij behoorlijk waren uitgenoodigd, terwijl de Heer BUCHANAN gedurende al dien tijd dien goedaardigen glimlach bewaarde, die hem eigen schijnt te wezen. Het was blijkbaar dat hij evenzeer belang stelde in zijne roode kinderen, als zij in hunnen witten vader, gelijk iedereen wel moest doen die van dit tooneel getuige was.

»Nadat deze voorbereidende pligtplegingen waren afgeloopen hield de President eene korte aanspraak, waarin hij de Indianen binnen Washington welkom heette, zijne bereidvaardigheid uitdrukte om te hooren wat zij te zeggen mogten hebben, en elke wezenlijke reden tot klagten weg te nemen, zoo het in de magt van het Gouvernement was om dit te doen,

en hunne eigene misslagen daarvan niet de schuld waren. Dit werd drie malen door de drie tolken overgebragt, — want iedere stam had eene geheel verschillende taal, — en daarop gaf elk gezantschap zijne goedkeuring te kennen met een paar geluiden die moeijelijk te beschrijven zijn.

»Hierop begonnen zij na elkander eene redevoering in antwoord op de woorden van den President. De Pawnies waren gekomen om eene vroegere overeenkomst met het Gouvernement te bekrachtigen, om hun »Grooten Vader" te zien, en van hem te leeren, niet langer *arm* te wezen, maar rijk gelijk de blanken. De Poncas moesten een verdrag sluiten voor den verkoop van hunne landerijen in Nebraska, en met eigen oogen hun »Grooten Vader" aanschouwen, die naar de pracht te oordeelen die hem omringde, hun voorkwam zigtbaar door den grooten Geest begunstigd te zijn. De Pottowattamies eindelijk verzochten, dat eene toelage, die hun volgens verdrag alle half jaren werd uitbetaald, hun, om moeite te voorkomen, jaarlijks betaald zou worden. Al de sprekers weidden uit over hunne armoede en ellende. Sommigen hieven de armen omhoog en lieten den boezem zien, om te toonen dat zij naakt waren. Men zou hun toch leeren hoe rijk te worden, hoe de gunst van den grooten Geest te winnen, gelijk de blanken, en niet langer arm te zijn. Armoede, de grootste armoede, was het treurige referein van al hunne klagten. »Wij zijn" — zeide een van hen, terwijl hij den President vlak in het oog zag, en zoo digt bij hem kwam, dat hij zijn warmen adem moet gevoeld hebben — »wij zijn kinderen van den grooten Geest even als gij. Wij hebben een langen afstand afgelegd om u te zien. Eerst reisden wij langzaam. Op elke plaats waar wij ophielden verwachtten wij u te vinden. Wij vroegen, en zij zeiden ons dat gij nog ver weg waart. Wij hebben u eindelijk gevonden en zijn blij. Wij zien aan deze dingen (en hij wees naar de vergulde wanden, het kleed en de gordijnen) dat gij rijk zijt. Wij waren rijk in de dagen die verleden zijn. Wij waren eens de gunstelingen van den grooten Geest. De plaats waar wij nu staan (en dit zeggende stampte hij met den voet op den vloer) behoorde eens aan onze vaderen. Nu zijn wij arm, — zijn wij zeer arm. Wij hebben niets om ons tegen de koude te beschutten. Wij zijn uit onze bezittingen verdreven, en wij lijden honger. Wij zijn tot u gekomen,

om ons te helpen. De groote Geest zal door den Grooten Vader tot ons spreken, en ons zeggen wat wij doen moeten. Laat ons rijk zijn gelijk de blanken en niet langer arm."

»Aldus waren onveranderlijk hunne droefgeestige klagten. Zoo dikwijls als het woord »arm" door de tolken op de meest koele en hardvochtige wijze werd overgebragt, ging er een gelach op onder een gedeelte der blanke toeschouwers, hetwelk de arme Indianen wel wat uit het veld sloeg, zoo als men uit de uitdrukking van hun gelaat zien kon. Zij begrepen zeker niet waarom hunne armoede iets om te lagchen was, en dat lagchen was hier dan ook jammerlijk misplaatst. Zij waren opzettelijk naar Washington gekomen om daarover te klagen. In de eenvoudigheid huns harten meenden zij dat het in de magt van den President stond om dit te verhelpen; zij hadden het vertrouwen verloren in hunne eigene zeden, gebruiken en levenswijzen om meer met de blanken overeen te komen, — en waarom moesten zij dan uitgelagchen worden?

»De President gaf hun uitmuntend goeden raad. Hij zeide hun dat zij altijd arm zouden blijven, zoo lang zij alleen in de jagt hun onderhoud zochten; dat het eenige middel om welvarend te worden, was, de nijverheid van de blanken na te volgen, te ploegen en de handwerken van smid, timmerman, metselaar, molenaar, enz. te leeren; en bovenal de onophoudelijke oorlogen onder elkander te staken. »Ik hoor" — zoo vervolgde hij — »dat de Pawnies en Poncas tegenwoordig doodsvijanden zijn; het is mijn wensch, gelijk ook die van den grooten Geest, die mij dit ingeeft, dat zij niet meer vijanden zijn, en in mijne tegenwoordigheid elkander de hand schudden ten teeken van vrede en vriendschap." Dit werd door de tolken overgebragt; zij maakten echter geen ander teeken van toestemming dan hun gewone gutturale klank van goedkeuring. Daarop vervolgde de President: »Ik wensch u elkander de hand te doen reiken, en tevens dat de vrede tusschen u voor eeuwig zij." Toen kwamen de hoofden van de vijandige stammen een weinig vooruit, en reikten eerst den President, en toen aan elkander de hand. Een was er die de linkerhand aan zijn vroegeren vijand gaf. Doch de tolk verklaarde dit zoo, dat de Pawnie dit deed omdat hij met de regterhand den broeder van den Ponca verslagen had; maar dat daarom hunne nieuwe vriendschap niet minder heilig zou

zijn. »Zouden zij den vrede nu ook houden?" vroeg een der heeren aan den President, en de Heer BUCHANAN antwoordde: »Ik geloof vast van ja; een vrede in de tegenwoordigheid van den »Grooten Vader" gesloten, is hun buitengewoon heilig." Dit werd ook door elk der drie tolken bevestigd.

Zoo eindigde deze receptie. Nog eenigen tijd bleven zij in Washington, bezochten den schouwburg, en aanschouwden met de grootste ingespannenheid de *pirouettes* van Signora TERESA ROLLA, eene beroemde danseres, die zich daar toen bevond, en bragten in hun logement den tijd door met kaartspelen en rooken. Ook werden zij in het Arsenaal gebragt, waar zij uit de handen van den secretaris van oorlog de geweren en buksen ontvingen, die hun ten geschenke werden aangeboden. Opmerkenswaardig waren de natuurlijke waardigheid en bevattelijkheid van deze arme schepsels, die bij elke gelegenheid blijkbaar was. Doch het vonnis der verdoemenis is over hen uitgesproken. Tusschen hen en de blanken is geene verbroedering mogelijk. De blanken die hun weg zoeken naar de verre wildernissen om daar te brengen wat men beschaving noemt, zijn ruwer en hardvochtiger dan de Indianen. Tusschen deze beiden is eene onophoudelijke vijandelijkheid, en de zwakke Roodhuiden zijn er slecht aan toe tegenover hunne blanke aanvallers, die hen om de kleingeestigste redenen meêdoogenloos ter neêr schieten als hazen, en eene nietsbeduidende rooverij met den dood straffen. Er zijn thans nog maar 314,000 Roodhuiden, zooveel als omtrent de halve bevolking van Philadelphia, op het grondgebied der Vereenigde Staten meer over, en deze nemen door de pokken, de onderlinge oorlogen, en de *whisky*-flesschen van de blanken nog dagelijks in getal af. Binnen weinige jaren zullen zij verdwijnen van het land, dat zij eenmaal het hunne mogten noemen, en geen ander spoor achterlaten, dan de namen van enkele rivieren en bergen; want de leus der Amerikanen is ook hier: *ôtez-vous de là, que je m'y mette!*"

Inderdaad schijnt dit het algemeene gevoelen onder de bewoners der Unie te wezen, althans der particulieren. Gelukkig echter komen er ook andere stemmen tot ons over, die niet zoo koelbloedig hun doodvonnis uitspreken, en wel van het N.-Amerikaansche Gouvernement. Wat ook de particulieren

mogen doen, der regering komt de eer toe, dat zij nog zooveel mogelijk deze stiefkinderen in bescherming neemt, en waarlijk met eene bijna vaderlijke zorg.

Bij het Gouvernement is een afzonderlijk bureau, dat zich uitsluitend met de Indiaansche zaken bezig houdt, en de gelden die ten behoeve daarvan besteed worden, zijn aanmerkelijk: zij bedroegen o. a. in 1851 de som van 2,420,722 dollars (ruim 6 millioen gulden). Die som wordt geheel besteed aan de ondersteuning van 420,200 (*) Indianen. Elk gezin op 5 hoofden gerekend, maakt dat dus een bedrag van bijna *f* 80 per huisgezin. Onze hooggeroemde Amsterdamsche bedeelingen zijn dikwijls minder! Men moet echter niet vergeten, dat dit grootendeels gegeven wordt als de jaarlijksche toelage voor afgestane gronden; bovendien nemen de salarissen der beambten en de bureaukosten ook nog al wat weg. — Vooral aan dit bureau heeft men de meer naauwkeurige berigten te danken, die men onlangs heeft ingewonnen. In het jaar 1847 namelijk heeft het Congres een besluit genomen, om een volledig onderzoek in te stellen naar de geschiedenis en den tegenwoordigen toestand der Indiaansche stammen. Alles werd op grootsche schaal daarvoor ingerigt: aan den minister van oorlog werd opgedragen om de noodige maatregelen daarvoor te nemen, en het onderzoek aan eene commissie opgedragen, wier werkzaamheid in een uitvoerig programma was omschreven en aan wie ruimte van tijd en van geld gelaten werd. Drie en een half jaar werd er besteed, om de noodige documenten bijeen te brengen, die daarop door den kundigen president der commissie, Mr. SCHOOLCRAFT, werden geredigeerd en in 1851 in het licht verschenen (†). Daarin wordt een eenigzins meer gunstig oordeel over de Indianen en hunne toekomst uitgesproken; een paar bijzonderheden deelen wij daaruit nog mede.

Het verslag der commissie begint al aanstonds met het noodige onderscheid te maken tusschen de verschillende stammen.

(*) Het verschil van deze opgave met de vorige ligt òf in hunne vermindering gedurende de laatste jaren, òf in de moeijelijkheid, om het getal dezer zwervers juist te bepalen.

(†) *Historical and statistical information, respecting the history, condition and prospects of the Indian tribes of the United States, collected and prepared under the direction of the bureau of Indian affairs, by* HENRY R. SCHOOLCRAFT, *published by authority of congress; Philadelphia* 1851.

Wel behooren zij allen tot één hoofdstam, maar zij vallen toch in zes afdeelingen, die nog al van elkander verschillen. Deze zijn de Apallachianen, de Achalaquen, de Chicoreanen, de Iroquezen, de Dacotahs, de Shoshonen en de Algonquijnen. De meesten leven alleen van jagt en buit en sommigen munten uit door eene ontembare wildheid en schuwheid, zooals de Shoshonen; anderen leggen zich althans eenigermate op den landbouw toe, zooals de Chicoreanen en Algonquijnen, en het meest beschaafd of der beschaving nabij komende zijn de Iroquezen, die rondom de meren Ontario, Michigan, Huron en Erie wonen. Zij zijn ongeveer 6000 in getal, en er zijn er 349 onder die Engelsch kunnen lezen, spreken en schrijven, en 841 jongelieden die de scholen bezoeken. Ook leggen zij zich op handwerken en kunsten toe en hebben 12,640 bunders bebouwd land, waartoe zij 2,080 ossen en 1,902 paarden bezigen.

Het meest lezenswaardige gedeelte van het officiële verslag is wel datgene, wat over hunne emigraties en hun oorsprong handelt. Dat zij veel hebben gezworven als opgejaagd wild, is ons reeds bekend, maar van waar zijn zij oorspronkelijk in Amerika gekomen? Dit zal nog wel steeds een moeijelijk op te lossen vraagstuk zijn, maar wij vinden er hier toch belangrijke wenken over; hunne legenden en hunne tegenwoordige zeden en geaardheid zijn daartoe naauwkeurig bestudeerd. Legenden, vooral zulke symbolische als de hunne, zijn wel de meest duistere vorm van historie, maar het is toch in zeker opzigt altijd historie.

Ook bij hen vinden wij weder, wat in het geheugen van alle volkeren bewaard is: de gedachtenis aan een tijd van water en van zee, aan een zondvloed. Doch ook nog op iets anders schijnen hunne duistere herinneringen te doelen, en wel op eene groote emigratie over zee. Er is daarin sprake van verandering van land en luchtstreek, van groote aanvoerders, die hen geleidden, van verre togten in ranke booten; en het is merkwaardig hoe iets dergelijks in de legenden van al de verschillende stammen voorkomt. Zelfs heeft men vóór eene eeuw onder hen een gedenkstuk gevonden, dat in zeker opzigt met een geschreven stuk gelijk kan gesteld worden. Het is eene lange en breede boomschors — nog zijn de Indianen somtijds zeer bedreven in het teekenen van figuren op den

stevigen en buigzamen bast eens booms, — waarop met verwonderlijke kunst, wel niet in letters, maar in eene soort van hiëroglyphische of liever symbolische figuren een reisverhaal wordt medegedeeld. Met eenige scherpzinnigheid meent men daar bepaald uit op te maken, dat zij eenmaal uit koudere, onherbergzame streken verhuisd zijn, dat zij een grooten zeearm zijn overgestoken en na veel zwervens, na langdurige, maar steeds afwisselende stations (die men bijna alle nagaan kan), eindelijk in het gedeelte van Amerika zijn aangeland, dat zij bij de komst der Europeanen bewoonden.

Mag dit aangenomen worden, dan is het bijna niet anders mogelijk, dan dat zij van Kamschatka, hetzij over de straat Behring, hetzij langs de reeks eilandjes, die de Aleutische genoemd worden, waarschijnlijk in de 11de eeuw, door hongersnood of door welke ramp ook gedrongen, deze schijnbaar onmogelijke, maar toch zelfs voor hen niet onuitvoerbare reis hebben gedaan. Een aantal gronden worden hiervoor bijgebragt, die wij onmogelijk hier in bijzonderheden kunnen mededeelen, doch inderdaad de zaak tot eene hooge mate van waarschijnlijkheid brengen.

Wat de mogelijkheid dezer reis betreft, de beroemde — misschien beroemdste — zeevaartkundige van onzen tijd, de Luitenant MAURY heeft nog onlangs een rapport over hare gemakkelijkheid medegedeeld. Is men slechts van levensmiddelen voorzien, dan kan men hier den oceaan, die teregt den naam van den *Stille* draagt, wel op een boomstam overkomen. De genoemde eilanden liggen in eene doorloopende rij tusschen de beide vastelanden in en zijn bijna als zoovele steunpunten, waarover men slechts eene brug had te leggen, om de beide werelddeelen te verbinden. De bewoners dier eilanden kan men in eene kleine cano, door vrouw en kinderen vergezeld, de reis van het eene vasteland naar het andere zien doen; stroom en winden zijn er gunstig voor, en bij onweêr behoeven ze slechts op een der eilanden te schuilen.

Een merkwaardig feit in deze quaestie, dat grootelijks voor den Aziatischen oorsprong der Noord-Amerikaansche Indianen pleit, is ook hunne verbazende overeenkomst met de oorspronkelijke bewoners van Indië, die reeds aan COLUMBUS in het oog viel, waarom hij hen ook Indianen noemde. Physiek en verstandelijk, in het morele en religieuse, is de overeenkomst,

wanneer men het verschil van lotgevallen in aanmerking neemt, in ontelbaar vele opzigten aan te toonen, en hierover is het verslag der kennismaking meer dan waardig. Zeker blijft er eene groote zwarigheid. Is het te denken, dat die stammen de vruchtbare velden van Indus en Ganges zullen verlaten hebben, om ondanks onoverkomelijke hinderpalen van bergen en rivieren het onherbergzame Noorden van Azië op te zoeken, waar niemand komt, die er niet geroepen wordt — behalve de Russen? Voorzeker neen! maar wat weten wij van de eigenlijke bakermat der Hindoes en van hunne oudere lotgevallen en omzwervingen af? Wel is het bekend, dat in de elfde eeuw Tartaar en Mongool daar als wolven hebben gewoed onder de schapen, maar al de gevolgen van hunne verschrikkelijkheden weten wij niet. Bovendien wie zal zeggen, of de Hindoes niet even als onze Indianen uit hetzelfde Noorden van Azië oorspronkelijk afstammen, zoodat een gedeelte naar het Zuiden van datzelfde werelddeel, een gedeelte langs de brug der Aleuten naar het meer zuidelijke Amerika zou zijn afgezakt?

Aangaande zeden en gebruiken, huiselijk en openbaar leven der Indianen, hebben wij reeds in het vorige Nommer het een en ander gehoord, dat in het verslag der commissie wordt bevestigd, hoewel dit met meer naauwkeurigheid al het mogelijke daarvan mededeelt. De 6 hoofdafdeelingen der Indianen vervallen weder in vele stammen of clans, waarvan men er 140 kent. In de hoofdtrekken is er groote gelijkheid, maar dit verhindert niet, dat zij niet allen op denzelfden lagen trap van ontwikkeling staan.

Het is vooral de hoofdstam der Iroquezen, die ons een meer gunstig denkbeeld van de Indianen doet opvatten, en van dezen willen wij nog het een en ander mededeelen als tegenhanger tegen de beide vorige schilderingen. Dezen hebben niet op de komst der Europeanen gewacht om den weg der beschaving te betreden. In hunne vruchtbare velden rondom de groote meren waren zij tot eenige magt en welvarendheid gekomen; zij vormden hier een bondschappelijken staat, *het verbond der 6 natiën*, en de geschiedschrijver CLINTON heeft reeds opgemerkt welke groote overeenkomst dat had met de democratische inrigting van de Staten der Unie. Men zou bijna zeggen, dat de zelfstandige Amerikanen hierin een voor-

beeld aan hunne verachte naburen genomen hebben. In de tijden van hun bloei heetten zij de *Onguehonwe*, d. i. »hoogere menschen", en een hunner was als afgevaardigde bij de fameuse conferentie van Lancaster, in 1774, bij de beraadslagingen over de losscheuring van het moederland. Zelfs verhief hij daar vaderlijk zijne stem, toen hij de wilde en onstuimige beraadslagingen der blanken hoorde, om hen vóór alle dingen tot vrede en eensgezindheid te vermanen. Het is bij hen dat de gewoonte bestaat om de overwonnenen in hun stam op te nemen, waaraan ook het oude Rome zijne grootheid te danken had; echter zijn ze altijd genoeg Indianen in hun hart, om er eerst enkelen uit te nemen, die geofferd moeten worden. In hunne kleeding hebben zij nog vrij wat weelde, en zij kennen en waarderen ook de genoegens van den landbouw. Het is waar dat de lasten daarvan meestal op de schouders der (hier niet zwakke) vrouwen nederkomen, aan wie de zorg der maïsvelden grootendeels wordt overgelaten. De man die van de jagt te huis komt, doet niets liever dan rustig zitten rooken. Er is echter ééne werkzaamheid waar allen gaarne aan medehelpen: de oogst van den suiker. Dezen trekken zij uit eene boomsoort, die veelvuldig bij de meren groeit. In de lente, als de aderen des booms reeds met sappen zijn opgevuld, die zich nog niet in takken en bladeren verspreid hebben, worden er kleine insnijdingen in den stam gemaakt, en het sap gekookt om het te doen cristalliseren. Dan is het eene vreugde als op onze kermissen of bij den wijnoogst der Franschen. Met kinderlijke zorgeloosheid eten ze dadelijk op wat ze kunnen, — massa's, waar beschaafde magen voor bedanken zouden; wat overblijft wordt voor den winter bewaard of voor 2 à 3 cents het pond verkocht.

Dat zij niet geheel de genietingen des geestes versmaden blijkt uit hunne dikwijls vernuftige spelen. Zij hebben niet anders, de armen! om de scherpte huns geestes op te oefenen. Zoo is er een, dat met pruimenpitten gespeeld wordt, 40 in getal, die verschillend geschilderd en besneden zijn, waarmede zij een spel spelen, dat zeer ingewikkelde combinaties heeft. Menig Europeaan hield het in dit pruimenspel niet tegen hen uit, en wij hebben toch sterke spelers! Dat dit nog minder gaan zou in hun balspel en andere oefeningen, waar het op kracht en vlugheid aankomt, spreekt van zelf.

Doch men kan ook van beeldende kunsten onder de Indianen spreken. Groot is het aantal monumenten, die overal in de streken waar zij wonen van hunne kunstvaardigheid getuigen, maar het is grootendeels een gesloten boek, dat, werd het gelezen, misschien nog veel aangaande hunne geschiedenis aan het licht zou brengen. Bijna bij elken voetstap in de streken door hen bewoond, vindt men afbeeldingen van dieren en andere voorwerpen; alleen in den Staat Ohio b. v. 11500. Sommige zijn in de rotsen uitgehouwen of in boomen ingesneden, andere zijn tegen gladde oppervlakten geschilderd; zij worden gevonden bij alle grafsteenen, bij de palen waar hunne doodkisten aan opgehangen worden, op de afscheidingen van grondgebied, en op elke plaats, waar eenige herinnering aan vastgeknoopt is. Het zijn alle symbolische voorstellingen, de eenige wijze waarop zij hunne gedachten kunnen uitdrukken. Doch zij hebben het hierin vrij ver gebragt en weten hunne figuren zeer behendig af te beelden.

Als een voorbeeld van hunne wijze van symbolisch schrijven of schilderen diene het volgende: In de maand Januarij 1849 hadden eenige stammen uit de omstreken van het Bovenmeer begrepen, dat zij te veel grond hadden afgestaan, daar de jagt op het overige niet genoeg meer opleverde. Zij besloten dus een gezantschap naar Washington te zenden, om te zien of zij eenige gronden terugkrijgen of koopen konden. Ofschoon zij een uitmuntenden tolk hadden, wilden zij hun verlangen toch ook op hunne wijze te kennen geven. Daartoe werd eene boomschors, hun gewone doek, met de uitdrukking hunner gedachten beschilderd; daarop teekenden zij de ligging af van de gronden, die zij nog bezaten en van die welke zij terug vroegen. Die teekeningen waren zeker niet zoo goed als een plan van onze ingenieurs; maar uit het getal der meren en den loop der rivieren hadden zij de bedoelde landstreken genoeg doen kennen. De verschillende afgezanten hadden zich zelven aangeduid door de wapens van hunne stammen, en voor de eenstemmigheid van hun verlangen hadden zij een tweeledig symbool. Vooreerst lijnen, die uitgaande uit het oog van ieder gezant, zamenkwamen in dat van den aanvoerder, en ten tweede andere lijnen, uit de harten op het wapen van elken stam zich vereenigende op dat van den voornaamste. Bovendien liepen er lijnen uit de oogen der gezanten allen uitkomende

in het oog van den President der Unie, als om hem te verzoeken hunne bede in te willigen. Op gelijke wijze waren de andere gedachten, die zij te kennen wilden geven, uitgedrukt. Behalve deze gewone schilderkunst, *kekewin* geheeten, hebben zij nog een geheim hiëroglyphenschrift voor de broederschappen en geheime genootschappen, die er ook onder hen bestaan.

Men ziet dus reeds uit dit weinige, dat wij uit het verslag der commissie mededeelen, dat zij toch niet zoo ten eenenmale alle geestesbeschaving en dus ook vatbaarheid missen; dat het een treurig denkbeeld is, dat dit ongelukkige menschenras uitsterven *moet.* Want juist dat denkbeeld paralyseert alle pogingen, die aangewend worden, om hun in den verdrinkenden toestand nog de hand der hulpe te bieden. Het ontmoedigt in hunne pogingen de zendelingen en allen die het wèl meenen; zelfs beschuldigt men het Gouvernement dat het te veel voor hen doet; dat het vergeefsche moeite is. — Voorzeker, het Gouvernement doet vergeefsche moeite als de individu's niet mede helpen, als de geest der ware liefde den Amerikaan den moed niet geeft om dit bijna wanhopige werk door te zetten. Één ding is jammer, dat het in het belang is der zelfzuchtige Amerikanen, dat deze verstootelingen maar ganschelijk uitgestooten worden. Maar onder de vele zaken waar dat volk, met zoo veel goeds, maar ook met zoo veel kwaads, roem op draagt, zal het toch nimmer tot zijne eer zijn, dat de Indianen zijn uitgestorven *terwijl* dit hun belang was, al geschiedde het ook niet *omdat* het dit is.

DE ENGELSCHE O.-INDISCHE COMPAGNIE.

De vreemdeling die te Londen door de Leaden-Hall gaat, ziet daar een groot en schoon gebouw, waarvoor een ruim *portique* met zes kolommen en een frontispice, waarop Groot-Brittannië wordt voorgesteld, een schild beschermend uitstrekkende over een aantal allegorische personen, die den handel met het Oosten voorstellen. - Daarboven op staat het standbeeld van BRITTANNIA en op de beide andere hoeken nog twee beelden: Europa op een paard en Azië op een dromedaris gezeten. De vreemdeling mag althans op zaturdag dit gebouw binnentreden, en dan zal hij een merkwaardig Indisch museum

zien, niet alleen aan Indië zelf toegewijd, maar ook aan de naburige landen, als Java, Sumatra, China, enz. Daar vindt men verschrikkelijke wapenen, rijke kleedingstukken, pagoden, Bouddhistische afgodsbeelden, Chinesche lantarens, praauwen van den Indischen Archipel, voorwerpen van kunst of staaltjes van de industrie der Hindoes, eene kroon in massief zilver, handschriften van TIPPO-SAIB, en een vreemd muziek-instrument, dat, volgens het zeggen, ook van hem geweest is: een man door een tijger op den grond geworpen; wanneer men aan eene kruk draait hoort men het dier vreugdegebrul en den mensch angstgeschreeuw slaken.

Maar dit is het niet wat onze aandacht trekken moet. Ontbloot het hoofd met eerbied, ieder die van ontzettende fortuinen droomt, en op reusachtige ondernemingen bedacht zijt: gij zijt hier in het India-house, het gebouw en den zetel van de rijke en magtige Oost-Indische Compagnie, die van uit eene straat in Londen, een rijk van twee-honderd-millioen bewoners bestuurt. Zij moeten wel trotsch zijn deze kooplieden, zij hebben den naam van de straat waar zij verblijf houden beroemd gemaakt, en de Leaden-Hall-street is een historiële naam geworden; zij hebben groote diensten aan den staat bewezen; zij hebben staatsmannen gevormd en krijgslieden; en aan den Engelschen troon herhaaldelijk een grondgebied toegevoegd, vrij wat uitgestrekter dan gansche koningrijken in Europa.

In den aanvang was het eene zuiver commerciële maatschappij, onder den naam van »kooplieden handelende op de Oost-Indiën." Haar eerste octrooi is van 1600, maar is later dikwijls vernieuwd en gewijzigd. Het tegenwoordige octrooi is van 1854; daardoor waren de oude privilegiën op nieuw bevestigd, hoewel met talrijke beperkingen. Bovendien is daarbij de duur van de concessie niet bepaald, zoodat het Parlement wanneer het wil de statuten wijzigen kan en zelfs de geheele compagnie opheffen.

Tegen het einde van de 17e eeuw heeft het Engelsche Ministerie reeds de noodzakelijkheid ingezien om zich in de zaken van de East-India-Company in te mengen; van daar een *bill*, die een Raad van Toezigt (*Board of Control*) instelde, en een Geheim Comité, die, vereenigd met het Hof van aandeelhouders (*Court of Proprietors*) en het Hof van bewind-

hebberen (*Court of Directors*), reeds van den aanvang ingesteld, te zamen het bestuur der Compagnie uitmaken, voor zoo verre het in Engeland gevestigd is. In Indië zelf bestaat ook nog een bestuur, doch wij zullen ons slechts met het eerste bezig houden.

Het Hof van aandeelhouders bestaat uit alle bezitters van aandeelen, ten getale van drie-duizend; elk aandeel van vijfhonderd £ geeft het regt van spreken op de vergadering, maar niet dat van stemmen, wie duizend £ aandeelen heeft bezit eene stem; drie-duizend geeft regt op twee stemmen, zesduizend op drie, en tien-duizend of meer op vier stemmen. Zoowel mannen en vrouwen, als vreemde en inlanders, kunnen aan de beraadslagingen deel nemen. Op de vergadering van 1852 waren 2583 aandeelhouders tegenwoordig, waaronder 372 vrouwen, 20 pairs, 10 leden van het parlement, 86 geestelijken, 19 geneeskundigen, enz. De leden kiezen de bewindhebberen, maken de statuten op, en moeten de pensioenen boven de 200 £ of de gratificaties boven de 600 £, die de bewindhebbberen toestaan, goedkeuren. De leden zelven staan de gratificaties toe aan alle ambtenaren die in Indiën dienst doen, zij kunnen inzage eischen van alle officiële stukken die het Hof van Bewindhebberen, maar niet die het Geheim Comité aangaan, en zij mogen niet in tegenspraak handelen met eenig bevel van het Hof, dat reeds door den Raad van Toezigt is goedgekeurd. De vergadering der aandeelhouders wordt geleid door den President van het Hof van Bewindhebberen en deze laatsten hebben ook bijna altijd eene beslissende stem in de driemaandelijksche vergaderingen. De voorstellen die zij niet ondersteunen gaan zelden door, al zijn zij nog zoo onbeduidend; toen b. v. een der aandeelhouders op de zitting van Junij 1856 voorstelde om aan ieder aandeelhouder een exemplaar van de *Gazetteer of India* te geven, antwoordde Mr. SYKES, de President, eenvoudig, dat het blad zeer goed was, maar dat ieder het zich voor eigen rekening moest aanschaffen, en daarmede liep de zaak af.

Het Hof van Bewindhebberen bestaat uit 18 leden, waarvan er 12 door de aandeelhouders en 6 door de kroon worden gekozen. De President en de Vice-President worden bij meerderheid van stemmen gekozen en hebben ieder een tractement van duizend £ en de Directeuren vijf-honderd. Om lid van

dit Hof te kunnen worden, moet men voor twee-duizend £ aandeelen hebben, en in Londen wonen. Dit Hof is in drie Comité's gesplitst, die afzonderlijk de zaken die tot haar Departement behooren, afdoen: het eerste al wat tot financiën, inwendig bestuur, en marine, het tweede wat tot staatkunde en oorlog, het derde wat tot regtswezen en wetgeving behoort.

De behandeling der zaken gaat op de volgende wijze:

Wanneer eene depêche van Indië komt, wordt zij, benevens de toelichtende stukken, die er altijd bij zijn, naar het Departement waartoe zij behoort, verzonden. Daar wordt er een uittreksel uit gemaakt, hetwelk gedrukt en aan de leden van het Hof rondgezonden wordt. Aan een bepaald persoon wordt het opgedragen, het antwoord te formuleren, die daartoe eene afzonderlijke conferentie met den President houdt. Dit antwoord wordt naar den President van den Raad van Toezigt gezonden, met het teeken P. C., dat is, voorloopige communicatie (*previous communication*); deze keurt het goed of wijzigt het, en eerst dan komt het stuk bij het Geheime Comité en het Hof van Bewindhebberen ter tafel; tien of vijftien leden van dit Hof onderteekenen het, en men zendt het naar Indië af. Wanneer het Hof en de Raad het niet eens zijn, dan ondergaat de zaak tallooze vertragingen, en kan zij dikwijls zeven tot acht maanden hangende blijven. De Raad heeft het regt om een maatregel, dien hij noodig acht, te eischen, en dan moet het Hof de depêche redigeren; doet dit het niet in veertien dagen, dan kan de Raad naar eigen goedvinden handelen; maar wordt het antwoord gesteld, en is de redactie niet naar het genoegen van den Raad, dan moet men van voren af beginnen, daar de President van het Hof slechts een zeer onvolledig regt heeft om tegenvoorstellen te doen.

De militaire correspondentie gaat vrij spoedig, en de antwoorden vertrekken in den regel met de derde of vierde mail. De P. C.'s van het politieke departement vereischen een langer onderzoek, minstens ééne of anderhalve maand. Dit oponthoud is echter natuurlijk, wanneer men bedenkt wat ontzettend aantal stukken er moeten nagezien en behandeld worden; de Indische depêches zijn dikwijls zeer omvangrijk, daar er altijd supplementen, rapporten van de plaatselijke overheden en dergelijke bijgevoegd worden. Men heeft voorbeelden gezien van eene depêche die 13511 bladzijden had, eene andere

16263, en zelfs is er in 1846 eene geweest van 46000 bladzijden. En daarbij moet men niet uit het oog verliezen dat er van elke depêche twee exemplaren zijn, waarvan één voor het Hof van Bewindhebberen, en het andere voor den Raad van Toezigt is bestemd. In Indië zelf is het weder even zoo, en van daar ontstaat eene schrikverwekkende menigte van stukken, die sedert de verbetering der communicatie-middelen nog toegenomen zijn. Van 1793 tot 1803 hebben de depêches 9094 en van 1814 tot 1829, 12414 deelen in folio gevuld. Van de antwoorden wordt eene kopij te gelijk aan de drie Gouvernementen van Indië, Calcutta, Bombay en Madras, gezonden.

Het getal der geëmploijeerden is hieraan geëvenredigd. In 1856 waren er 526, wel te verstaan, alleen bij de compagnie in Engeland zelf, in dienst; de tractementen bedroegen te zamen 128731 £, dat was 2144 meer dan het vorige jaar; terwijl de pensioenen in dat jaar 4100 £ meer beliepen dan in 1855.

De post van Bewindhebber was vroeger zeer gezocht, omdat hij veel invloed verschafte; dit Hof had namelijk de benoeming van de winstgevende posten in Indië (*). Maar door het octrooi van 1854 is dit privilegie ingetrokken, en sedert dien tijd moest ieder die hetzij in burgerlijke, hetzij in militaire betrekking in Indië wil dienen, een examen afleggen voor eene commissie door het Gouvernement benoemd. Maar de posten zijn toch altijd vrij voordeelig en talrijk; daar zijn Gouverneurs, Raadslieden, Secretarissen, Regters, Residenten bij de Inlandsche Hoven, Collecteurs van de Belastingen, enz. De Gouverneur-Generaal te Calcutta ontvangt een tractement van 25000 £ (300,000 gulden), en heeft bovendien nog buitengewone inkomsten die dikwijls een half millioen gulden beloopen. Hij wordt geadsisteerd door een Raad wiens leden ieder 10000 £ ontvangen; en de Gouverneurs van de beide Residentschappen Bombay en Madras hebben jaarlijksche tractementen van 150,000 gulden.

Wanneer een burgerlijk ambtenaar (een *civilian*) in Indië aan-

---

(*) Hoe hiervan gebruik gemaakt is, is algemeen bekend. *Den Brit spelen* is bij ons zelfs onder het volk een populair spreekwoord geworden, dat niets anders beteekent, dan eene zaak schandelijk exploiteren, gelijk de Britten met Indië hebben gedaan.

komt, heeft hij aanstonds regt op nagenoeg 325 gulden per maand; maar zoodra hij een examen heeft afgelegd in ééne of meer der landtalen, — iets dat hij niet langer dan een jaar mag uitstellen, — krijgt hij eene vaste aanstelling, waaraan een inkomen is verbonden, dat van 6000 tot 120,000 gulden kan beloopen. De geestelijkheid wordt niet minder goed bezoldigd. De bisschop van Calcutta heeft 60,000 gulden jaarlijks, behalve buitengewone toelagen voor verblijf-, reiskosten, enz., en wanneer hij gedurende een zeker aantal jaren deze betrekking vervuld heeft, ontvangt hij een pensioen van 15,000 gulden jaarlijks. Even ruim is ook het inkomen der geneeskundigen. Na eenige jaren dienst hebben zij regt op een pensioen van ruim 8000 gulden.

Het geheime Comité wordt uit het Hof van Bewindhebbers gekozen, en voert de onderhandelingen met den Raad van Toezigt. Er zijn natuurlijk vele punten die niet in het openbaar kunnen behandeld worden, en daaraan heeft dit Comité zijn ontstaan te danken; het is eene instelling van den Minister PITT. Het is zamengesteld uit den President, den Vice-President en gewoonlijk het oudste lid van het Hof van Bewindhebbers. De depêches over oorlogszaken, vredesverdragen en de Inlandsche vorsten gaan door hunne handen; zij deelen ze onmiddellijk aan den Raad van Toezigt mede, na er afschrift van gehouden te hebben. Zij teekenen de depêches van den Raad, en zorgen voor de verzending; maar zij zijn ook bij eede verbonden tot de strengste geheimhouding. De stukken van het Geheim Comité worden aan het Hof van Bewindhebbers voorgelegd, maar nooit aan dat van Aandeelhouders, en zelfs in sommige gevallen krijgen de eerste er eerst inzage van na een vrij lang tijdsverloop. De oorlog wordt verklaard, — zoo als b. v. die in Afghanistan — geheele landstreken worden veroverd en in bezit genomen, — zoo als Scinde en later Oudé — het vijandig grondgebied wordt voor twee of drie jaren met troepen bezet, terwijl het Hof van Aandeelhouders er niets meer van weet dan het publiek, zoolang de Raad zich er niet over wil verklaren, en de officiële stukken mededeelen. Deze wijze van handelen heeft hare goede zijde, maar ook hare kwade; men zegt in Engeland dat de rampvolle en verderfelijke oorlog met Afghanistan vermeden had kunnen worden, wanneer het Hof van Bewind-

hebbers te gelegener tijd daarover geraadpleegd ware geworden.

Het bestuur van de Indische zaken wordt dus eigenlijk uitgeoefend door den Raad van Toezigt; en daar deze Raad (in 1784 opgerigt) bestaat uit 6 leden, waarvan minstens 2 of 3 secretarissen van Staat zijn of deel uitmaken van den Staatsraad, zoo is het werkelijk het Ministerie of het Parlement waardoor Indië bestuurd wordt. De voornaamste bezigheid van den Raad is om het toezigt te houden over de depêches, die naar Indië worden afgezonden. Ook controleert hij de inkomsten der Compagnie, stelt het getal vast van de Burgerlijke en Militaire beambten, maar heeft verder geene magt over hen. Vroeger werden al de leden van den Raad bezoldigd, tegenwoordig echter ontvangt de President alleen 3500 £ en de twee secretarissen, die altijd leden van het Parlement zijn, 1500 £. De administratie-onkosten zijn gesteld op 26000 £, en wanneer zij minder bedragen, gelijk b. v. in 1851, toen er maar 23200 werden besteed, dan wordt het overschot aan de Compagnie teruggegeven. De Raad van Toezigt is, even als het Hof van Directeuren, in 6 departementen verdeeld, naar de verschillende takken der administratie; ieder departement heeft een 20tal geëmploijeerden, waarvan de eerste 1200 £ ontvangt; ook hier is een geheim departement, dat door den President wordt bestuurd, maar niet gelijk de anderen in het India-House gevestigd is. Eerst in de laatste tijden heeft men aan de Secretarissen de depêches van vertrouwelijken aard toevertrouwd, en heeft men ingezien dat de post van Secretaris vast wezen moest, zonder van Ministeriële veranderingen af te hangen.

Ziedaar de inrigting van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, eene inrigting die vrij zonderling schijnen zal, ja zelfs gebrekkig. Ter eerste instantie heeft men hier het Hof van Aandeelhouders, die geen regt van protesteren hebben; daarboven staan de Directeuren, wier belangrijkste functiën door het geheime Comité geabsorbeerd worden. Nog hooger dit Comité zelf, dat eigenlijk slechts een werktuig in de handen van den Raad is, en eindelijk dien Raad wiens hoogste magt bij den President is; — en toch heeft deze volstrekt geene magt om zelfs de minste beambten der Compagnie af te zetten of aan te stellen. Het is thans het geschikte oogenblik niet om het proces van deze vreemde en zoo groote instelling te

voeren, veel minder om een oordeel te vellen. De ongelukkige wending die de zaken in Indiën thans hebben genomen, zou dat oordeel te zeer ten nadeele der Compagnie doen uitvallen; bovendien het zou eene jaren lange studie vereischen om van den aanvang af de handelingen en de houding dezer instelling na te gaan, om het goede te wegen door haar gesticht, en ook het nadeel daartegenover te stellen, eene studie die niet minder arbeid zou vereischen en omvang zou hebben, dan de geschiedvorsching over een gansch koningrijk. Naauwkeurige kennis van den politieken, commerciëlen en inwendigen toestand der onmetelijke landstreken, waarover de *old-Lady* (*) gedurende al dien tijd koningin is geweest; niet minder juiste bekendheid met het politieke weefsel van het buitenland en het Britsche koningrijk zelf; een gezet onderzoek van den (wij zagen het) onmetelijken oceaan van stukken en documenten; kortom kennis van Azië en van Europa, van personen en van zaken, de grootste onpartijdigheid en scherpzinnigheid zal noodig wezen om een eindoordeel over de beteekenis en de handelwijze dezer echt Engelsche instelling te vellen. Wachten wij op zulk een oordeel tot dat deze eeuwenheugende jonkvrouw tot hare vaderen zal zijn vergaderd; weldra zal de geschiedenis van haar eene necrologie worden. Ondanks al het verkeerde dat ook deze menschelijke instelling heeft aangekleefd; ondanks alle onregtvaardigheden, gewelddenarijen, afzettingen en dwaasheden, die meer aan het egoïsme van bijzondere personen te wijten zijn, — zal men inzien dat haar invloed, ook ten goede, op den handel en den geheelen toestand van Engeland allerbelangrijkst geweest is, dat van haar daden en instellingen zijn uitgegaan, dat door haar mannen zijn opgevoed en uitgezonden, die Engeland met roem hebben overladen. Eind goed, alles goed, zegt het spreekwoord; maar omdat thans het eind der afgeleefde Lady slecht mag genoemd worden, heeft men nog niet het regt alles van haar voor slecht te houden.

Naar het Fransch van W. O. DEPPING.

(*) *Oude Dame* is de eigenaardige naam, aan de eigenzinnige, vasthoudende en heerschzuchtige Compagnie gegeven.

BELANGRIJKHEID DER NIEUWSBLADEN.

Het is een onschatbaar voorregt van onzen tijd, door al die stemmen van heinde en ver op de hoogte gehouden te worden van wat er op het groote tooneel, waar wij ook medespelers zijn, voorvalt, van wat het tegenwoordige heeft, en de toekomst te vreezen of te hopen geeft. Niet waar?

Jammer maar, dat men dit voorregt ten koste van zoo veel noodeloozen tijd koopen moet, en zoo dikwijls in dwaling gebragt wordt. Wij kunnen precies elken stap, dien elke vorst doet, nagaan; wij hooren duizende bijzonderheden, die ons niet veel aangaan; maar waar het hoofdquaesties van politieken aard geldt, speelt men met ons als de kat met de muis. Zoo is het tegenwoordig eene vraag, dunkt mij, nog al van belang: »Broeit er in Frankrijk iets tegen Engeland of niet?" De dagbladen weten het ook niet. Goed! Maar zij jagen ons telkens schrik op het lijf met allerlei mysterieuse berigten. Dan zal het kamp van Chalons driemaal zoo uitgebreid worden als verleden jaar; dan fluistert men van buitengewone wervingen, of aankoopen van paarden door Frankrijk tot zelfs in Denemarken toe, en dan weêr wat anders. Zoo zou men tot de conclusie komen: »er komt zeker oorlog!" Doch later, — denk er om!, — zal men wel weêr hooren, dat dit berigt niet waar, een ander overdreven, een ander eene geheel gewone zaak is geweest.

Wat helpen ons dan al die kostelijke berigten?

BERGWERKONDERNEMINGEN.

Ongetwijfeld heeft onze eeuw het zeer ver gebragt in het geldverdienen, — geldverdienen volgens het eenig goede recept: veel en spoedig. Wie maar de kolossaalste maatschappij of vennootschap (voor wat dan ook) weet in het leven te roepen, de meeste millioenen voor maatschappelijk kapitaal aanvraagt, en zich het ruimste Directeurssalaris voorbehoudt, staat bovenaan op de lijst. Bijna even talrijk als de personen die wel

rijk willen worden, zijn de voorgestelde doeleinden, of liever voorwendsels om kapitaal bijeen te krijgen. Het is niet te verwonderen, dat men in Duitschland nog al voorliefde heeft voor ééne soort van dergelijke ondernemingen, de *Bergbaugesellschaften*, die zich ten doel stellen, ijzer, koper, tin, of steenkolen aan den schoot der aarde te ontwringen. Die hebben voor de oprigters altijd dit voordeel, dat men hun nooit vooraf *bewijzen* kan dat de zaak geene rekening kan geven. Wie toch weet, wat in die geheime schatkameren verborgen zal zijn? — en, loopt het tegen, de actiehouders moeten zich tevreden stellen met het onloochenbare berigt, dat de eerste boringen te diep en te duur moesten worden, — dat men gezocht, maar niet gevonden heeft.

Ook is het bekend, dat onze brave naburen al die honderdduizenden beloofde winst niet voor zich alleen hebben willen houden. Gaarne wilden zij Duitsch geld voor groote en verblindende Hollandsche advertenties betalen — opdat zij Hollandsche millioenen naast de hunnen in Duitschen bodem zouden kunnen begraven. Het is echter niet onaardig te hooren, hoe een Duitscher zelf deze ondernemingen beoordeelt, zooals ik dat vond in de Correspondentie van een degelijk en onpartijdig tijdschrift:

Van den Rijn. Mei 1858. » — — — De ongehoorde genootschappenfurie heeft bij ons dan ook eene duizelingwekkende hoogte bereikt; de brutaalheid van sommige speculative genies hield een formelen wedren met de ligtgeloovigheid van het publiek. Vooral geldt dit van de bergwerkondernemingen, die in den laatsten tijd bij ons en in het naburige Westphalen als paddestoelen uit den grond verrezen. Daarentegen zijn ook nergens de verliezen zoo ontzettend, de opligterijen nergens zoo erg, als juist op dit terrein. Reeds heeft in enkele gevallen het geregt een woordje mede moeten spreken, en de bedriegerijen, die daarbij te voorschijn komen, doen inderdaad de haren te berge rijzen en kunnen monsteren met sommige bekende geschiedenissen aan de beurzen van Parijs, Weenen en Londen."

MENGELWERK.

DE LAATSTE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS.

»De naam doet niets tot de zaak", zegt men. Het kan zijn; maar zeker is het, dat de naam veel doet tot de voorstelling, die men zich van eene zaak maakt. Zoo heeft b. v. onze taal, zoo weinig geschikt, helaas! om voor vreemde zaken passende benamingen te vinden, de *vulkanen* als *vuurspuwende bergen* gedoopt, en zeker heeft deze naam, die kort noch bondig is, veel schuld aan de verkeerde voorstelling, die velen als onwillekeurig zich van die schoorsteenen des onderaardschen vuurs vormen. Voor de meesten is een vuurspuwende berg een driehoek of liever kegel op de vlakke aarde geplaatst, met een groote, hoog opstijgende vlam juist aan den top, — ik zou ze kunnen uitteekenen; zoowat in het groot, wat de onvergetelijke sissertjes, waarmede onze kinderen spelen en onze vaders zich vermaakten, in 't klein zijn. Is er eene uitbarsting, — en hoevelen denken zich zoo'n berg eigenlijk altijd *vuur spuwende* — welnu! dan wordt het sissertje aangestoken en de knetterende vlam en vonken vliegen hoog in de lucht. Trouwens, het is den vlaklandbewonenden Hollander, die in den regel niet eens goed weet wat een berg is, ook wel te vergeven, dat hij zich moeijelijk eene voorstelling van zulk eene bijzondere soort van berg maken kan. En het ongeluk is, dat men zoo zelden beschrijvingen van eene uitbarsting vindt, die zich niet meer toeleggen om onze verbeelding door ijselijke schilderingen te treffen, dan ons verstand door duidelijke beschrijving voor te lichten. Van onzen tegenwoordigen tijd echter mag men betere dingen verwachten. Wederom heeft de verschrikker der Napelsche velden zijne rookwolken en steenbrokken uitgeblazen en zijne lavastroomen rondom zich over de velden verspreid, nadat korten tijd te voren bijna het geheele zuidelijke deel van het schiereiland door aardschokken geteisterd was geweest, die, naar de verschillende berigten te oordeelen, eene buitengemeene hevigheid

hebben gehad. Onder hetgeen ik van die tooneelen der verschrikking (hoewel de Italianen zelf er nog al koel onder blijven) gelezen heb, trof ik een berigt over de laatste uitbarsting van den Vesuvius aan, zoo bedaard en duidelijk gesteld, en zoo geschikt, om ons in verbeelding als op het tooneel zelf te verplaatsen, dat het mij voorkwam de eer wel waard te zijn, om aan de hand van dit tijdschrift in onze steden en dorpen gebragt te worden. Het is door een Duitscher geschreven, die opzettelijk de verschijnselen van deze natuurwerking kwam gadeslaan, en ook voor de mededeeling in een Duitsch tijdschrift bewerkt. Het was echter in den vorm van een brief, en die blijve behouden.

»Napels, begin van Junij.

»Wanneer u deze regelen geworden, zult gij reeds lang uit de dagbladen vernomen hebben, dat de Vesuvius weder in werking is en naar verschillende zijden zijne geweldige lavastroomen uitzendt. Op de laatste groote aardbeving, die tegen het einde van het vorige jaar de zuidelijke deelen des rijks zoo vreeselijk heeft geteisterd, waren in dit jaar van tijd tot tijd kleinere schuddingen gevolgd, tot zelfs zeer digt bij de hoofdstad. Bovendien scheen de buitengewone strengheid, waarmede de winter hier begonnen is, en de nog betrekkelijk koude temperatuur, zelfs in de maand Mei, iets buitengewoons te verkondigen. Men verwachtte dan ook vrij bepaald dat er eene uitbarsting aanstaande was, en deze vrees werd nog vermeerderd, toen men op Pinkstermaandag, des morgens om tien ure, tusschen Salerno en Castellamare een vrij belangrijken aardschok gevoelde. Hierop volgde in den nacht van Dingsdag op Woensdag, onder een hevig onweder, een tweede schok; en in den volgenden nacht, van 26 op 27 Mei, stroomde de eerste lava, hoewel slechts in geringe hoeveelheid. De uitbarsting nam echter in hevigheid toe, en in den avond van den 28sten Mei bood de berg reeds een heerlijken aanblik, zoo als hij zich daar in de duisternis verhief, omringd door rood weêrschijnende rookwolken. Ook aan de zuidelijke zijde van den berg die naar Pompeji gekeerd is, zag men eene gloeijende streep zich bijna van den top af naar beneden bewegen tot in de groote kom, die men Atrio di Cavallo noemt. Men moet weten dat de hoogste kegel, waarop tegenwoordig

de beide kraters zijn, aan de west- of zee-zijde ligt, terwijl hij ten noorden en oosten, en dus aan de landzijde, door den steilen rug der zoogenaamde Somma in een halven cirkel wordt omgeven. Tusschen de Somma en dien kegel ligt een groot dal, grootendeels met lava opgevuld, het zoo evengenoemde Atrio di Cavallo, dat aan de beide zijden, die naar Pompeji en Resina gekeerd zijn, slechts door een lagen rand, blijkbaar een voormaligen krater, omgeven is. De gidsen verzuimen niet hierbij te verhalen, dat dezelfde uitbarsting, die Herculanum en Pompeji vernielde, ook den top des bergs, die eenmaal veel grooter was en de Somma zoowel als den eerstgenoemden kegel omvatte, in den mond des kraters deed nedervallen en zoo dit dal vormde. En zoo iets zal ook werkelijk wel eenmaal gebeurd zijn, hoewel de gelijktijdigheid van beide feiten bezwaarlijk te bewijzen is. In deze kom of ketel had zich nu de lava verzameld, want van hier uit verspreidde zich een fel en vurig schijnsel, terwijl men tevens den gloed daarvan aan de noordzijde, over de Somma heen, bespeuren kon.

Ik ben niet in staat om u de uitbarsting in alle bijzonderheden te verhalen, maar meen op uwe belangstelling te kunnen rekenen, wanneer ik u eenige togten, die ik op den dag der hevigste uitbarsting op den Vesuvius maakte, tracht te verhalen. In gezelschap van een vriend begaf ik mij Zondagmorgen, den 30sten Mei, van Castellamare naar Pompeji, van waar uit de bestijging des bergs wel iets moeijelijker, maar ook korter is dan aan de andere zijde, die de meeste reizigers verkiezen. In Pompeji waren ligt een gids en verdere benoodigdheden te vinden; in het eenvoudige logement, dat zijn vroegeren nederigen naam van *Taverna del lapillo*, sedert de spoorweg der doodenstad hare bezoekers aanbrengt, met den meer hoogdravenden titel van: *Hôtel Diomède*, *Restaurant du chemin de fer* verwisseld heeft, kregen wij het noodige onderpand mede, dat wij op onzen togt ten minste niet van honger en dorst zouden omkomen. Op de slechtste paarden van de wereld moesten wij omtrent een uur lang over de zacht glooijende vlakte rijden, die tusschen Pompeji en de buurtschap Bosco tre Case ligt. Van hier gaat de weg steiler opwaarts; eerst heeft men een vrij goed pad door de wijnbergen henen, waar de vurige *Lacrima Christi* door den met

donkeren asch vermengden grond wordt voortgebragt, totdat langzamerhand de wijnstok en weldra elke plant van eenige beteekenis verdwijnt, en slechts hier en daar een grasveldje de treurige eentoonigheid van het sombere aschveld afbreekt. Van hier loopen er verscheidene paden naar boven, doch de reiziger die zonder gids zich op een daarvan wagen zou, zou spoedig verlegen staan, daar slechts in het dal, dat tegen den wind beschut is, de voetsporen zigtbaar blijven, en reeds op de eerste glooijing de asch eene geheel effene oppervlakte heeft. Hier en daar treft de reiziger nog een ouden lavastroom aan, dien de paarden begeerig opzoeken, om een minder grondeloozen weg te vinden. Nameloos somber is de indruk van dit veld van asch- en lava-heuvelen; toch heeft het zijne eigenaardigheid, en wanneer het oog door den eentoonigen aanblik vermoeid is, behoeft men zich slechts om te wenden, om in de lagchende vlakte van den Sarno rijkelijke vergoeding te vinden.

Na een bezwaarlijken weg bereikt men een klein dal, waaruit de aschkegel des vulkaans zich veel steiler verheft. Hier laat men de paarden staan, en nu begint het moeijelijke gedeelte van den togt. De kegel is zeer steil, slechts zelden vindt de voet eenigen steun op een ouden verharden lavastroom en verzinkt meestal in de diepe asch, die met elke schrede naar boven weder terugzakt, zoodat men vrij wat schreden doen moet om een weinig vooruit te komen. Eindelijk wordt de grond iets harder, daar op den meer steilen top de asch niet houdt, en thans werd ik beloond voor de volharding, waarmede ik de vermaningen van een aantal philanthropen, die men hier altijd aantreft, om mij door middel van een touw naar boven te laten trekken, in den wind had geslagen, hoewel sommigen mij op den toon der hoogst mogelijke deelneming gesmeekt hadden, om toch op mijne gezondheid bedacht te zijn. Het is een teêrgevoelig volk die gidsen! De grond, waarop wij ons nu bevonden, droeg duidelijke sporen van de werking binnen in den berg, en had veel van een nieuwbakken brood met een harden korst, waarop zich talrijke kleine verhevenheden bevonden, die door eene drukking van binnen gebarsten waren. Uit verscheidene dezer kleine spleten kwam een witte rook naar buiten; het meest uit eene groote naad, die omtrent 2 à 300 voet onder den top, dwars over onzen weg liep, en wiens randen een gelen zoom van zwavel hadden; de sterke

zwaveldampen, die hieruit opstegen, veroorzaakten een pijnlijk gevoel op de borst. Nadat wij deze plaats gelukkig overgekomen waren, verzekerde onze gids dat dit niet zonder gevaar geweest was, en hoe waar dit was, bleek den volgenden dag, toen zich juist hier eene nieuwe opening gevormd had waaruit lava stroomde. Hier en op verscheidene andere plaatsen zagen wij duidelijk door de naden henen het vuur van binnen werken, en blijkbaar was de lavakorst, die ons hiervan scheidde, niet zeer sterk; dikwijls gaf dan ook de grond een hol geluid wanneer men er op stampte. Onze vreugde dezen zwaveldamp ontkomen te zijn, duurde echter slechts kort; de noordewind, die ons vlak in het aangezigt woei, dreef ons, hoe meer wij den bovensten rand des bergs naderden, des te dikker zwavelwolken tegen, en de stiklucht was zoo pijnlijk om in te ademen, dat wij op het punt stonden van terug te keeren. Iedere ademhaling ging met een aanval van hoest vergezeld, en eerst toen wij, op aanraden van den gids, een zakdoek om mond en neus bonden, was het uit te houden: daardoor ademden wij den zwavel niet onmiddellijk in. Hoe zeer de atmospheer daarmede vervuld was, bleek uit de fijne kristallen, waarin zich de zwavel op onze kleederen vastzette.

Eindelijk kwamen wij aan den rand van den berg aan en — zagen niets. Vóór ons was de krater geheel in digte rookmassa's gehuld, en achter ons was de geheele streek als met een sluijer overtrokken door de wolken, die den bergtop omgaven. De gids was de eenige die de hoop nog niet opgaf; en inderdaad na verloop van een minuut of vijf werd de wind wat bedaarder, en was het zelfs mogelijk een weinig de helling af te dalen, die den krater omgaf. Hier is de grond met lava en stukken zwavel van de meest verschillende en dikwijls zeldzame kleuren opgevuld; zeer gezocht, maar ook het zeldzaamst, zijn helderwitte stukken, waarvan men in Napels allerlei kleine versierselen maakt. Het gelukte ons tot op een betrekkelijk kleinen afstand van den krater te komen (in gewone tijden is hieraan volstrekt geene zwarigheid verbonden); doch hier bewoog ons de steeds toenemende rook en de verbazende hitte, veroorzaakt door de vlam die uit de opening naar boven sloeg, om terug te keeren. Toen wij weder boven aan den buitensten rand gekomen waren, vroegen wij den gids of hij het voor mogelijk hield om den hoogsten top des bergs, die nog

40 voet hooger gelegen was, te bereiken. Eerst ontkende hij dit, doch beproefde het en riep ons weldra toe om hem te volgen, wat wij ook deden.

Hier was het tooneel plotseling geheel anders; de wind joeg den rook niet meer in ons aangezigt, maar bezijden af, en wij hadden een vrij uitzigt. Voor ons bevond zich, eenige honderde voeten diep, een groot dal, in het midden geheel met lava bedekt; onze gids verhaalde ons, dat deze lavagrond steeds aan het stijgen is, en hieruit verklaarde het zich, waarom de randen door een kring van zwavelrook omgeven worden, daar de wanden van het dal natuurlijk naar boven steeds wijder worden, en de langzamerhand zich verheffende massa lava niet dadelijk de grootere ruimte geheel kan vullen, maar rondom eene opening laat, waaruit de rook te voorschijn komt. In het midden van deze kom verhieven zich de twee kraters, de eene een hooge majestueuse aschkegel, met steile wanden, die geheel stil was te midden van de hevige werking onder en naast hem, en iets verder de tweede, dien wij zoo even verlaten hadden, in volle werking, door dikken rook omgeven, die boven de opening door den vurigen gloed rood gekleurd was. Onder ons was de hemel ook nu niet vrij van wolken, maar de wind verscheurde van tijd tot tijd de nevelen en vergunde ons dan het verrukkelijke gezigt op de heerlijke golf van Napels, ter linkerzijde door het schiereiland van Sorrente — dat de Italianen een op de aarde gevallen stuk hemel noemen — benevens het eiland Capri, en ter regterzijde door Napels met haar Posilipo, en door Kaap Miseno, met de beroemde golf van Bajae en de eilanden Procida en Ischia omvat. Daarnaast overziet men, omkransd door schilderachtige bergruggen, de rijke vlakten van het gelukkige Campanie, waarin Pompeji gelegen is. Duidelijk kan men nog de verschillende lavastroomen onderscheiden, die zich op verschillende tijden in de vlakte neêrgekruld hebben; de nieuwste hebben nog hunne roodachtig zwarte aschkleur behouden, terwijl anderen reeds lang door boomen overschaduwd, alleen aan de eenigzins donkere kleur zijn te herkennen, onder anderen de ver in het dal vooruitstekende lavamassa, aan het eind waarvan Pompeji gebouwd is. Terwijl de overige talrijke buurtschappen die door de vlakte verspreid zijn, met hare witte huizen een vriendelijken aanblik bieden, vormen

zij een sterk contrast met de sombere ruïne der oude stad, die, van dezen afstand gezien, een nog ernstiger indruk maakt dan van nabij, daar de bonte kleuren der wanden en zuilen ons dan overal aan het levendige gewoel van lang vervlogen eeuwen herinneren. De tegenwoordige uitbarsting des vulkaans deed de gedachte en het oog telkens terugkomen op die zoo onschatbare muren, die eenmaal den toorn des nabuurs zoo geducht hebben ondervonden; hoe ligt kan eene nieuwe uitbarsting ons deze kostbare ruïne voor altijd weder bedekken.

Nadat wij van den top des bergs een geruimen tijd het heerlijke uitzigt hadden genoten, namen wij den terugtogt aan, die mede door de meer zuivere lucht ons even zoo gemakkelijk viel als het beklimmen met zwarigheden verbonden was geweest; want nu brengt de losse asch op de helling des bergs den wandelaar met iedere schrede een geducht eind vooruit, en men heeft alleen te zorgen dat men niet in al te snelle vaart komt. Daar de hoogste spits van den berg zich aan de zeezijde bevindt, moesten wij, om het Atrio di Cavallo te bereiken, links afdalen, totdat wij aan den lavastroom kwamen die in de laatste dagen gevloeid had. Deze was omtrent van manshoogte en 10 tot 15 voet breed; overal was hij met eene korst van verharde zwarte lava bedekt, waarover men zonder gevaar kon loopen, ofschoon zij nog vrij warm was. Zoo kwamen wij in het zoo evengenoemde half ronde dal, en zagen ons plotseling op geringen afstand van de versch afstroomende lava. Omtrent 300 voet lager dan de top had de lava de buitenste korst des bergs doorgebroken, en stroomde onder de oppervlakte, waar wij zoo even over heengegaan waren, in het dal neêr, waar zij plotseling van onder die korst te voorschijn kwam, en een eind van omtrent 15 voet vrij en open voortstroomde over eene kleine maar steile helling; daarna had zij iets verder een meer gevormd hetwelk met eene harde korst was bedekt, waaronder de gloeijende stroom weder verborgen werd. Ofschoon het middag was en de zon helder scheen, was de vuurgloed van de lava, daar waar zij open stroomde, nog maar weinig bruin gedoofd; de massa stroomde te snel vooruit, dan dat zij zoo dadelijk in de open lucht verharden kon. Deze snelheid was veel grooter dan men bij de digtheid der vloeistof voor mogelijk zou houden, en thans begrepen wij zeer goed, wat wij tot nog toe ongeloovig hadden aangehoord,

dat bij eene der laatste uitbarstingen de lava binnen één uur den langen weg van den top des bergs tot aan de zee had afgelegd. De lava is ook zoo zwaar dat zelfs steenen, die men er op werpt, niet zinken, maar op de oppervlakte voortdrijven. Dat men op de lavakorst dadelijk boven den gloed gemakkelijk eijeren kon koken, zal niemand verwonderen, daar niet alleen een stok, dien wij in de lava doopten, dadelijk verbrandde, maar zelfs eene flesch die wij er op wierpen, dadelijk sprong, en met eene vlam verbrandde. Terwijl wij met de medegenomen proviand ons wat versterkten na de doorgestane vermoeijenissen, konden wij het geheel eenige schouwspel weinige schreden voor ons rustig gadeslaan; daarna deden wij nog eene kleine wandeling iets lager op de heete lavakorst. Men kon de rigting der vloeibare massa in hare gansche lengte nagaan, daar zij in het midden gebarsten was, en zoo eene met zwavel als omzoomde spleet vormde, die tot zeer ver zigtbaar was door den witachtigen rook, die er uit opsteeg. Door deze en andere kleine spleten zagen wij het vuur onder onze voeten (de lava, waarop wij stonden, was eerst den vorigen dag uitgestroomd), en niet minder duidelijk bespeurden wij het aan de hitte, die door onze laarzen heen drong.

Op den terugweg beschouwden wij nog in het voorbijgaan den krater van het jaar 1850, een lavakegel van 10 tot 15 voet hoog, die zich midden uit de asch verheft en twee openingen heeft, waarvan de eene loodregt naar beneden gaat, en de andere iets meer glooijend. Boven de laatste heeft zich (door de stollende lava) een dak gevormd, en hij schijnt de gloeijende stof uit de zijde in horizontale rigting uitgebraakt te hebben. Deze openingen hadden maar weinige voeten in middellijn, maar de lavavelden een weinig verder, toonden welke ontzettende hoeveelheid uit deze kleine mondingen konden uitstroomen.

Niet ver van daar vonden wij onze paarden weder en reden nu langzaam den berg af, zonder er acht op te slaan, dat er een onweder achter ons opkwam. Doch dit kwam spoedig nader, en weldra was de geheele bergtop in zwarte wolken gehuld, en van tijd tot tijd schoot een heldere bliksemstraal, dadelijk door den donder gevolgd, door de steeds donkerder wordende lucht. Eerst nu zetteden wij onze paarden aan, maar

het was te laat: de regen haalde ons in toen wij naauwelijks tien minuten van Pompeji verwijderd waren. Wij moesten dus eene schuilplaats zoeken in eene nabijgelegene hut, met wier bewoners wij echter wegens hun plat Napolitaansch dialect niet konden spreken, evenmin als met de hoenders, die zich hier beter te huis gevoelden dan wij. Na een half uur kwamen wij weder buiten; doch wie beschrijft onze verbazing, toen wij den geheelen top des bergs sneeuwwit voor ons zagen? Daar het op die hoogte reeds veel kouder is, dan in de vlakte, hadden de onweêrswolken den geheelen berg met hagel bezaaid, en alleen de scherpe vooruitstekende punten, hier en daar door de lava gevormd, braken het witte veld door hunne donkere ruggen af. Dit gezigt in het laatst van Mei, nadat wij zoo pas te voren de gloeijende lavastroomen uit den berg komende hadden gezien en gevoeld, had inderdaad iets tooverachtigs. Eerst laat tegen den avond zagen wij van Castellamare, hoe de berg langzamerhand dit witte kleed aflegde en de violetkleur, waarin hij zich gewoonlijk 's avonds vertoont, weder aannam.

Bijna scheen het, alsof de voornaamste werking van den vulkaan voorbij was, want dien nacht was de vuurgloed om den berg veel minder dan den vorigen avond. Nogtans besloten wij den volgenden dag ook aan de noordzijde van den berg de verschijnselen der uitbarsting op te gaan nemen, te meer daar men zeide, dat die aldaar veel heviger was dan aan deze zijde. De spoorwagen bragt ons spoedig naar Portici, en reeds onderweg konden wij ons van de waarheid hiervan overtuigen: zoodra wij om den hoek des bergs gekomen waren, werd niet alleen de gloed reeds zigtbaar, maar hoorden wij ook een krakend geluid, als een verwijderd gedonder van geschut. Van Portici uit gaat een uitmuntende weg, zooals ze bijna alleen in Italië te vinden zijn — de Vesuvius en zijne lava leveren de materialen op, — met veelvuldige kronkelingen door tuinen en wijnbergen naar boven tot aan het koninklijke Observatorium, een punt meer bekend onder den naam van *De Kluizenaar*, zooals de kleine herberg heet, die daar bij is. Hoe meer wij deze plek naderden, des te sterker werd het kraken, en toen eindelijk onze wagen plotseling een hoek omsloeg zagen wij op eens de oorzaak van dit geluid. Aan den voet van den kegel, een weinig beneden

den noordelijken, lagen zoom van het Atrio di Cavallo hadden zich midden in een lavaveld twee kraters gevormd, waaruit eene dikke vlam en eene groote menigte steenen, sommigen van aanmerkelijke grootte, hoog in de lucht opstegen, hetgeen vergezeld ging van een geluid, dat zeer veel op het geraas van instortende gebouwen bij een brand geleek. De nedervallende steenen vormden een rand om den krater, die zoodoende steeds hooger werd. Eenige weinige schreden lager was eene derde opening zigtbaar, waar zich een groot dak van lava over heen gevormd had, dat er het uitzigt van een kolossalen oven aan gaf, terwijl uit de deur des ovens voortdurend een geweldige lavastroom zich ontlastte. Het lavaveld, waarop de drie openingen zich bevonden, heeft slechts eene geringe helling, zoodat de lava niet snel naar beneden liep, maar zich ver uitbreidde en in verscheidene stroomen verdeelde, die dan eens weder in elkander uitkwamen en dan zich weder scheidden. Op de oppervlakte hadden zich reeds vele stukken verharde lava gevormd, zoodat de kleur des strooms meer bruin dan rood was; terwijl de geheele massa, van ongeveer 6 tot 8 voet hoog, langzaam voorwaarts rolde, stortten er telkens van den voorsten rand zulke stukken naar beneden, waar de gloeijende stroom dadelijk over henen gleed. Het observatorium ligt op een heuvelrug, die zich tot aan den zoo even genoemden noordelijken zoom van het Atrio di Cavallo verlengt. De eene tak van den lavastroom liep nu vlak onder deze hoogte langs, en daar deze met wijnbergen en tuinen bedekt is, zagen wij hoe de boomen, die in zijn weg kwamen, in een oogenblik door de vlam verteerd werden. Aan de andere, de linkerzijde van den heuvel, waar het gebouw staat, werd onze aandacht door een niet minder indrukwekkend schouwspel getrokken. Op dezelfde plaats, van waar in October des vorigen jaars de lava neêrgestroomd was, ontstond er ook nu weder een stroom. Hij had blijkbaar zijn oorsprong in het Atrio di Cavallo en liep hier op twee wijzen uit: één stroom rolde over den meergenoemden lagen zoom henen, terwijl een andere zich onder de vroegere, oude lava gewoeld had, en op eens iets lager daaronder uit te voorschijn kwam. De lava vloeide echter aan deze zijde niet in zoo groote hoeveelheid als aan de andere.

Wij dachten er nog over om eene poging te doen om digter

bij de twee kraters midden in het Atrio di Cavallo te komen; maar dit kwam ons toch te gevaarlijk voor. De weg daarheen liep over een golvend lavaveld met scherpe oneffenheden, die het gaan zeer belemmerden, en wanneer dan de stroom die het naast bij het observatorium liep, door de eene of andere steilte eene snellere vaart kreeg, dan was het zelfs mogelijk, dat wij plotseling aan alle zijden door de lava omringd, als het ware op een eiland kwamen, te meer daar wij op dat terrein niet zoo spoedig uit de voeten zouden kunnen komen. Wij lieten dit plan dus varen en begonnen aan de terugreis te denken. De weg naar Resina, dien wij nu langs moesten, is verrukkelijk schoon: men heeft er een vrij uitzigt over de golf van Napels en de stad zelve benevens de geheele vlakte van Campanië; slechts van tijd tot tijd wordt het uitzigt door eene vooruitspringende rots voor een oogenblik belemmerd, om echter bij de eerste kronkeling van den weg zich des te schooner weder te vertoonen. Wanneer men hierbij bedenkt hoe ongemeen vruchtbaar de zijden van den vulkaan zijn, dan wordt het begrijpelijk, hoe de harde lessen, die de bewoners van tijd tot tijd ontvangen, hen toch niet weêrhouden, om zich op de naauwelijks afgekoelde lava steeds weder op nieuw te vestigen. Het dorp Torre del Greco is reeds negen malen door het verschrikkelijke element vernield, en toch is het voor de tiende maal weder op dezelfde plaats verrezen.

Den avond van denzelfden dag, nadat het donker geworden was, verliet ik Castellamare weder en ging ik nog eens denzelfden weg op, om ook het schouwspel van den vulkaan bij nacht te genieten. De maan was nog niet opgegaan en het zou geheel duister geweest zijn, wanneer niet de roode gloed, die over den heuvel van het Observatorium henen scheen, en de menigte fakkels, onder wier geleide honderde kijklustige menschen den berg op en af gingen, den weg genoegzaam verlicht hadden, dat ik ook zonder gids dien gemakkelijk weder kon vinden. Het was juist de verjaardag des konings en daarom was de stad Napels in de laagte geïllumineerd; de schoone havenbogt was door een lichtkrans afgezet, in wiens midden zich het fellere licht van den vuurtoren op het havenhoofd verhief, en boven alle andere lichten uit schitterde de koepel van San Francesco di Paolo, die geheel met lampions bezet was, — eene zwakke navolging van de verlichting van den

St. Pietersdom in Rome op het Paaschfeest. Ik spreek van deze bijomstandigheid, omdat dit thans een eigenaardigen indruk veroorzaakte. In gewone omstandigheden zou deze illuminatie, bij nacht uit de hoogte gezien, zeker een prachtigen aanblik opgeleverd hebben; maar nu maakte het eene, ach! zoo armzalige figuur bij de grootsche illuminatie, die de Vesuvius te aanschouwen gaf, en was het schijnsel der lampions zoo flaauw en bleek bij den vurigen gloed der lava. Eindelijk kwamen wij aan den hoek van de rots, van waar wij dien middag het gezigt op den toen nog ver verwijderden lavastroom gehad hadden; doch ik kon naauwelijks mijne oogen gelooven, toen ik de lava vlak beneden mij zag afstroomen. In die weinige uren (omtrent zes of zeven) was de lava meer gevorderd, dan in al den vorigen tijd, en was nu juist aan een naauwen bergpas gekomen, die uit de hoogte, waar de beide kraters zich bevinden, naar de vlakte loopt, in de rigting van Resina en Portici. De lava had namelijk, kort nadat wij dien middag van daar vertrokken waren, eene steilte bereikt, en was hier met verdubbelde kracht en snelheid afgestroomd, totdat zij nu door deze naauwte weder opgehouden werd. De wanden van dezen pas waren tot onderaan toe met wijnbergen bewassen, natuurlijk geraakten de onderste boomen spoedig in brand, en dit leverde een prachtig schouwspel op: de voorste rand van de vooruitrollende massa lava werd daardoor met een steeds vernieuwenden krans van blaauwe vlammen omgeven, die vreemd afstaken bij den rooden gloed van de vernielende stof zelve. De stroom, die, bij dag gezien, eene eenigzins donkere kleur had, vertoonde zich nu bij het duister in zijn natuurlijken gloed, en dit gaf een onbeschrijfelijk imposanten maar vreeselijken aanblik; de kraters schenen hunne vlammen nog hooger op te zenden, en de steenen die er uit omhoog vlogen, schitterden in bijna witten gloed. De lucht was tot eene aanmerkelijke hoogte met rooden rook bezet, waarachter de opkomende maan in eene groenachtige kleur zigtbaar werd. En om aan het geheele schouwspel nog meer leven bij te zetten, zag men troepjes menschen, die het vreemde schouwspel meer van nabij beschouwden, hier en daar in de verte op den berg met blaauwachtig witte fakkels ronddwalen. Het geraas van de kraters was eenigzins bedaard, maar nu kon men ook duidelijker het eigendommelijke geluid

hooren, dat de in rollende beweging voortstroomende lava veroorzaakte, terwijl het nederploffen van groote stukken, die van de oppervlakte des strooms op den grond vielen, en het knetteren der in brand vliegende boomen zich hiermede vermengden.

Nog meer was het tooneel aan de linkerzijde van het Observatorium veranderd. De lava, die des morgens nog pas den rand van het Atrio di Cavallo deels overschreden, deels doorgebroken had, stortte zich nu in verscheidene geweldige stroomen onophoudelijk langs de steilte naar beneden, en had zich reeds tot diep in de vlakte verspreid. Gelukkig waren er in de rigting die de stroom nam geene dorpen, en hij zal dus evenmin belangrijke schade aanrigten als de stroom, die zich in het vorige jaar insgelijks hier ontlastte en denzelfden weg nam. De hoeveelheid lava, die hier nederstroomde, was veel grooter dan die welke uit de zigtbare kraters liep, en ongetwijfeld was dus de opening waaruit deze stroomde, en die in het Atrio di Cavallo wezen moest, de grootste.

Hetgeen echter het schouwspel aan deze zijde vooral indrukwekkend maakte, was de steilheid van den rotsrand, waar de lava langs stroomde. Hare beweging was dus hier veel sneller dan op de andere plaatsen, en de omlaag rollende massa's, die blijkbaar nog door den aandrang van de lava, die zich achter den zoom van het Atrio verzameld had, voortgestuwd werden, vloeiden met de snelheid en kracht van een geweldigen waterval. Aan beide zijden van de plaats, waar de lava over den zoom heenliep, had zich door de verhardende lava en de steenbrokken van zelf eene soort van muur gevormd, waarbinnen de stroom besloten was; in het midden echter was een scherpe rug van oude lava, die zich tot bijna in het dal verlengde, en den geheelen ontzettenden stroom in twee breede armen verdeelde. Onbeschrijfelijk was de aanblik, wanneer een groote steen of een gloeijend stuk lava, dikwijls ontzettend groot, boven op den gloeijenden stroom naar beneden gleed, dan tegen dien lavarug stootte en na eenige oogenblikken te zijn blijven steken, door den vermeerderenden aandrang van achteren verder naar omlaag rolde. Die wal aan beide zijden van den stroom maakte dat men zonder gevaar er digt bij kon komen, om dien aanblik op een afstand van weinige schreden te genieten. Alleen de hitte

was kwalijk uit te houden, vooral daar op de hoogte een tamelijk koele nachtwind woei, die het onderscheid des te voelbaarder maakte. Nogtans duurde het lang eer ik van dit geheel eenige schouwspel scheiden kon, en eerst tegen den morgen moest ik hiertoe besluiten om kort na het aanbreken van den dag weder in Castellamare te zijn, en mij eenige uren rust te gunnen.

Dezen dag was de uitbarsting het hevigste geweest dat wij gezien hebben. Wel is de lava naderhand nog over den weg tusschen Resina en het observatorium henengestroomd en zelfs tot digt bij die plaats genaderd; maar thans beweegt zij zich slechts langzaam, en de inwoners der bedreigde stad zullen, als het gevaar werkelijk nabij komt, nog tijd hebben, om hunne personen en goederen althans te redden. — Op denzelfden zondag was de lava ook aan de zuidelijke zijde van den berg over den zoom van het Atrio di Cavallo henen gestroomd en binnen weinige uren tot digt bij Bosco tre Case genaderd. Maar tot nog toe heeft zij hier geene schade aangerigt, en schijnt ook geen nieuwen toevloed meer te krijgen, daar haar weg nog slechts door een flaauwe streep rook geteekend wordt. Geheel gerust kan men echter nog niet zijn, daar de gidsen, die met den berg bekend zijn, al wat tot nog toe gebeurd is, slechts voor het voorspel eener geduchte uitbarsting willen aanzien. Of deze echter binnen weken of maanden of in het geheel niet plaats hebben zal, laat zich niet bepalen.

DE BRANDWEER IN DE N.-AMERIKAANSCHE STEDEN.

Onder de vele dingen, die den vreemdeling in eene der groote steden van N.-Amerika schrik aanjagen, behoort een feestelijke optogt van het corps der brandweer, een genoegen, dat die Heeren zich bij alle mogelijke gelegenheden gaarne gunnen. Die weldoeners van de burgerij schijnen zich dan ook het regt aan te matigen, om de brave burgers met even weinig complimenten te behandelen, als zij dat onder elkaâr doen. Hoe nadeelig echter voor de private orde en rust, de publieke orde (waarvan men in Amerika ook spreekt) wordt er nooit door gestoord, en dus kan de overheid in het vrije

land zich met deze wijze van zich te amuseren, niet inlaten. Trouwens, dat ware ook zoo gemakkelijk niet. De mannen van de brandweer maken een geregeld corps uit, eene soort van afzonderlijk gild, dat aan de contrôle van de stedelijke overheid eigenlijk ontwassen is. Zij zijn eene »Institution", en dat is een naam die veel zegt, gelijk hij ook aan veel gegeven wordt: de Niagara b. v. en de Amerikaansche aardappelen; alles in één woord wat, te regt of ten onregte, de trots van het land uitmaakt, is eene *Institution*, en daarvoor is het raadzaam beleefd den hoed af te nemen.

Het systeem van brandweer in bijna alle groote steden van de Unie, is ook op geheel eigenaardig Amerikaansche leest geschoeid, en (misschien gelukkig) bestaat er zoo iets in geene andere beschaafde maatschappij. Men zegt, dat de stad Boston de eenige is, waar men verstand en moed beiden genoeg heeft gehad om de brandspuitdienst naar een geschikter plan in te rigten, zoodat zij onder onmiddellijke contrôle van het stadsbestuur staat. Overal elders zijn de spuitgasten eene ware magt in den staat, van vrij wat politieken invloed, en buiten bereik van eenige andere magt, dan die zij zelven gelieven te kiezen en te erkenen. Het is een ligchaam, dat men moet vreezen wegens zijne talrijkheid, en dat gevaarlijk is door zijne organisatie, daar het grootelijks zamengesteld is uit mannen, die reeds door hun jeugdigen leeftijd tot de meest roekelooze en woeste behooren. Een brand is voor hen wat een veldslag is voor den soldaat, en zij zijn even vaardig om met hunne natuurgenooten te vechten, als met het element, dat zij bestrijden moeten. In New-York, Philadelphia en andere voorname steden, wordt de brandspuit geheel vrijwillig bediend, alleen »uit liefde voor de zaak", of eigenlijk *voor de pret*. Het zijn meestal jonge mannen, die zich bij dag bezig houden met ligchamelijken arbeid, waaronder slechts enkele klerken en winkeliers. Elke candidaat moet vóór zijne opname in het corps worden geballoteerd, even als een lid van eene club of sociëteit. Zoo hij aangenomen wordt, dan moet hij volle vijf jaren dienst doen, en is gedurende dien tijd vrij van krijgsdienst en de jury. De brandmannen (*firemen*) kiezen hunne eigene bestuurders en *officieren*, en worden verdeeld in *spuitcompagniën*, *haak-* en *laddercompagniën* en *pijpcompagniën*. Spuiten en toebehooren bezorgt het stadsbestuur, de *firemen*

hebben alleen liefhebberij om ze te versieren met eene menigte banieren, schilden en dergelijken, meer dan genoeg om hunne mildheid en liefde voor de zaak te bewijzen. Dit zijn echter niet de eenige opofferingen, die zij zich getroosten. Behalve de groote gevaren, waaraan zij dikwijls blootgesteld zijn, sleept deze dienst nog vrij wat uitgaven na zich. Zij moeten voor hun eigen costuum zorgen, en besteden bovendien aanzienlijke sommen aan de versiering van hunne spuiten en vooral aan de wacht- en koffijkamers op de verschillende brandstations. De wachtkamers, waar de ongehuwden den nacht doorbrengen, om bij het eerste alarm gereed te zijn, zijn reeds zeer net ingerigt, maar de koffij- of spreekkamers evenaren dikwijls in sierlijke en comfortable inrigting die van de beroemdste hôtels. Daarenboven prijken de wanden en het buffet met een schat van schilderijen en kostbare zilverwerken, hetzij door particulieren, hetzij door assurantie-maatschappijën uit dankbaarheid voor bewezen diensten en bijzondere heldenstukken, aangeboden.

Even als de brandweer eene *Institution* is, zoo is in de Amerikaansche steden brand eigenlijk ook eene *Institution*. Zij het zorgeloosheid, of de gewoonte om alle huizen, openbare en particuliere, overmatig warm te stoken door verwarmingstoestellen, ovens of kagchels; of de brandbaarheid van de gewone bouwmaterialen; of al deze oorzaken (en misschien nog wel andere!) te zamen, — zeker is het, dat in Amerika het publiek nog meer op branden onthaald wordt, dan in Europa. Merkwaardig zijn echter de voorzorgen, die de dappere spuitgasten in de gelegenheid stellen, om oogenblikkelijk het punt des gevaars te kennen en er zich heen te begeven.

De straten van New-York, Philadelphia, Boston en andere voorname steden (*) zijn in alle rigtingen doorkruisd door telegraafdraden, die altijd op het stadhuis zamenkomen, en dus onmiddellijk het minste brand-alarm aan de hoofdwacht mededeelen. Door een zeer vernuftig systeem, dat men aan de Heeren FARMER en Dr. CHANNING van Boston te danken heeft, wordt het berigt van brand uit elk deel der stad dadelijk naar

(*) Niet te vergeten, dat in 1855 New-York met toebehooren 750,000 en reeds in 1850 Philadelphia 409,358 inwoners telde, en de Amerikaansche steden wat ruimer gebouwd zijn dan de oud-wereldsche.

het middenpunt overgebragt en evenzoo van daar weder door de geheele stad verspreid. In eene lezing, door Dr. CHANNING onlangs in de *Smithsonian Institution* (*) gehouden, legt hij dit systeem aldus uit.

»Van het centrale brandstation bij het stadhuis verspreiden zich de draden over de huizen heen naar alle rigtingen, en evenzoo weder andere terug. Deze laatste heeten de *signaallijnen*, die het uitbreken van een brand naar het middenpunt moeten berigten, en wel door een zeer doelmatigen toestel. Aan die lijnen zijn namelijk verbonden een groot aantal *signaalkasten*, zoo mogelijk aan de hoeken van alle straten en pleinen. Dit zijn kastjes van gegoten ijzer, aan de buitenwanden van de huizen bevestigd, die door middel van draden, door ijzeren buizen loopende, met de draden van boven verbonden zijn. Op de deur van elk signaalkastje staat het N°. van het brand-district, het N°. van het kastje of station zelf, en de plaats (altijd in de nabijheid), waar de sleutelbewaarder woont, is ook zeer duidelijk er op aangegeven. Is het deurtje geopend, dan ziet men eene kruk, en wanneer deze omgedraaid wordt, brengt dit naar het hoofdstation over het N°. van het district en dat van het station, anders niet. Herhaald omdraaijen geeft alleen herhaling van hetzelfde signaal. Op deze wijze kan (wanneer men eenmaal den sleutel heeft) ieder, die maar in staat is een koffijmolen te draaijen, het alarm zonder missen naar het hoofdstation overbrengen. Dáár loopen al de signaaldraden uit op eene kleine alarmklok en een register, waarop het signaal wordt aangegeven. Wanneer er dus b. v. brand ontstaat in district N°. 3, station N°. 5, en de kruk van dat kastje is omgedraaid, dan wordt de wachter of bureaulist aan het hoofdstation dadelijk gewaarschuwd door het schelletje, en kan dan op zijn register de telegraphische teekenen lezen, die beteekenen district 3 en station 5. — Doch wanneer nu op deze wijze de brand aan het hoofdstation bekend is, dan wordt het de vraag: hoe zal men van hier over de geheele stad het

(*) Ook weder eene *Institution*, doch deze teregt zoo genoemd. Het is eene inrigting op de wijze van de maatschappij *Felix Meritis* te Amsterdam, maar uit een legaat van een particulier bekostigd, en vrij wat grootscher en beter in hare fondsen.

alarm verspreiden? (*). Dit geschiedt aldus: van het hoofdstation uit loopen weder andere lijnen (*alarmlijnen* genaamd) naar de verschillende brandklokken in de stad, waaraan machines zijn, die ze in beweging brengen, en wel *door middel der telegraphie*. Daardoor behoeft de wachter aan het hoofdstation slechts met den vinger eenen sleutel aan te raken, om al die machines te gelijk in beweging te zetten, en zoodoende door de geheele stad alarm te geven."

Het is zeker een zegepraal der wetenschap, om door middel van één instrument te gelijk àl de alarmklokken van eene zeer groote en uitgestrekte stad in beweging te brengen, en zoo àl de brandcompagniën met hare spuiten, ladders en haken, op straat te roepen, en te gelijk aan elk de juiste plaats van den brand aan te duiden; — maar juist de noodzakelijkheid van al deze voorzorgen zijn genoeg om te bewijzen, dat er iets verkeerds is, hetzij in de inrigting der huizen of de wijzen van stoken in Amerika, of in het gebrek aan de noodige oplettendheid, waardoor in andere deelen der wereld branden op verre na zoo dikwijls niet voorkomen.

Vrij algemeen wordt door de Amerikanen beweerd, dat zeer dikwijls een brand wordt aangestoken door de *jongens* (zoo als die heeren genoemd worden) alleen uit de grap, of uit wedijver tusschen een paar compagniën, die elkander in het doen van waagstukken de loef wenschen af te steken; of ook om aanleiding te vinden tot een straatgevecht, waar zij eenen hangenden twist kunnen uitmaken. Dit beweren moet men aannemen voor wat het is, namelijk voor iets wat onwaar kan zijn, maar dat door menig aanzienlijk burger in New-York en Philadelphia geloofd wordt. In de laatste dezer steden is men regelmatig alle zaturdagen op een brandje voor-

(*) De lezer moet hierbij weder in het oog houden: 1°. dat dit niet door eene enkele alarmklok kan geschieden, omdat de Amerikaansche steden niet onze *luxe* in torens hebben, en ruimer gebouwd zijn dan de onze. 2°. Dat de brandspuitdienst niet zooals in Londen en Parijs door vaste *pompiers*, maar door (2000) vrijwilligers wordt waargenomen, die overal in de stad verspreid zijn. 3°. Dat een brand, om verschillende redenen gevaarlijker is dan b. v. in Amsterdam; de New-Yorkers hebben o. a. geleerd, wat een brand worden kan in December 1835, toen een gedeelte der stad van ongeveer 40 morgen oppervlakte in de asch werd gelegd; ook nog in 1842 en 45 hebben er zware branden gewoed.

bereid; dan hebben de jongens hun weekloon ontvangen en zijn rijp voor een pretje. In Boston, waar de brandweer door het stadsbestuur wordt betaald en geregeld, komt een brand veel zeldzamer voor dan in New-York, en zijn straatgevechten onder de spuitgasten eene ongehoorde zaak.

Wie der Amerikanen courantenliefhebberij kent, begrijpt reeds van zelf, dat ook het gilde der *firemen* zijn afzonderlijk dagblad heeft, dat geheel aan de belangen der broederschap en aan bekendmaking van uitstekende heldenstukken gewijd is.

DE LUITENANT-KOLONEL CHARRAS.

Nederland heeft sedert eeuwen den roem bezeten van onbeperkte gastvrijheid. Ballingen uit alle staten van Europa vonden hier steeds eene veilige schuilplaats. Hoe men in den vreemde soms met minachting mogt spreken van het weinig bekende moerassige land; wat al dwaasheden men elkander lagchend mogt verhalen van de phlegmatieke Hollanders: zoodra ergens het vuur uitbrak van den burgerkrijg of de ijselijkheden zich vertoonden van godsdienst-oorlog, daar keerde zich het oog van de verdrukten, van de slagtoffers van fanatisme en partijschap naar hetzelfde Nederland. Daar bleef een toevlugtsoord geopend voor alle ongelukkigen, daar konden de verjaagden rekenen op rust en bescherming. Geen wonder dat een tal merkwaardige vreemdelingen, aanzienlijken en doorluchtigen, schranderen en geleerden, hier herberging hebben gezocht en gevonden. Wij behoeven geene namen te noemen of bewijzen aan te voeren. De levende getuigen dier voormalige gastvrijheid bevinden zich nog bij menigte in ons midden; zij zijn de vele familiën van vreemde afkomst, wier voorvaderen hier zich hebben gevestigd om vrijheid en veiligheid te genieten, die hun in het geboorteland niet werden gegund. Vroeger dan in Engeland en niet minder onbekrompen werd hier het regt van asyl geoefend en gehandhaafd. Te regt mogen wij ons daarop beroemen burgers te zijn van een staat, die, zelf aan de zucht naar vrijheid zijne onafhankelijkheid dankende, die vrijheid in het godsdienstige en in het staatkundige ook verleende aan allen, die zijn gebied betraden.

Te regt mogen wij ons verheugen, dat die roem van ons vaderland niet is verdwenen tot op dezen dag. Ook daarvoor ontbreken de levende bewijzen niet. Nog tegenwoordig wordt ons land bezocht door dezulken, die ten gevolge van omwentelingen of hervormingen op hun geboortegrond niet veilig konden vertoeven, die hier ongestoord en ongehinderd mogen leven, zonder dat er gevraagd wordt naar hunne overtuiging of hunne gevoelens. Op zulk een banneling wensch ik hier de aandacht der lezers van dit Tijdschrift te vestigen: een man, die de opmerkzaamheid ten volle verdient. Ik bedoel den overste CHARRAS, een slagtoffer van het nieuwe despotisme in Frankrijk. Onder andere omstandigheden had hij zeker in zijn vaderland eene hoog aanzienlijke plaats bekleed, waarop zijne uitstekende bekwaamheden en zijn degelijk, edel karakter hem ongetwijfeld aanspraak gaven. Eene schets van zijn leven en zijne handelingen moge deze uitspraak staven.

JEAN BAPTISTE ADOLPHE CHARRAS werd den 7den Januarij 1810 geboren te Palsburg in het departement de la Meurthe, waar zijn vader, destijds majoor der infanterie, garnizoen hield. Zijne moeder was gesproten uit een oud adellijk geslacht in Auvergne, dat bekend stond om zijne republikeinsche gezindheid en zijn haat tegen de BOURBONS zoowel als tegen het keizerrijk. Kort na de geboorte van den zoon vestigde het gezin zich te Clermont. Tot zijn zestiende jaar bleef de jonge CHARRAS hier, terwijl hij de lessen aan het collegie bijwoonde, vertrok daarop naar Parijs, waar hij twee jaren lang onderwijs kreeg in de mathematische wetenschappen, en vervolgens kweekeling werd aan de Polytechnische School. De revolutionnaire denkbeelden, toen door vele Parijzenaars gevoed en gekoesterd, vonden een gereeden ingang bij den vurigen, onstuimigen jongeling, die reeds van zijne ouders de gevoelens der republikeinen had overgenomen. En hij was de persoon niet om zijne gezindheid te bemantelen. In April 1830 zat hij aan bij een feestmaal van de studenten der Polytechnische School, daar bragt hij een toast uit op LAFAYETTE en besloot met het aanheffen der Marseillaise. Terstond moest hij de school verlaten, hij had vier maanden te vroeg zijne geestdrift ontboezemd. Bij het uitbreken der omwenteling in hetzelfde jaar rigtte hij een vrijcorps op en hielp daarmede den

29sten Junij de kazerne de Babylone bestormen en overweldigen. Weder in de Polytechnische School opgenomen, wijdde hij zich aan de artillerie, bragt daarop eenigen tijd door aan de praktische artillerie- en genie-school te Metz, waar hij bekend werd met den toenmaligen kapitein EUGÈNE CAVAIGNAC, en verkreeg in 1833 eene aanstelling als luitenant in het 1e regement artillerie. Met dit regement naar Parijs verplaatst, knoopte hij eene vriendschappelijke betrekking aan met ARMAND CARREL, den hoofdredacteur van den »National", het voornaamste orgaan van de republikeinsche partij. Weldra was hij ijverig medewerker aan dit dagblad en leverde daarin talrijke artikels over militaire onderwerpen, die buitengewone opmerkzaamheid wekten. De grondige kennis van zaken daarin blijkbaar zoowel als de vrijmoedige toon waarop onderscheiden misbruiken werden gegispt, vervulden velen met bewondering voor den onbekenden auteur. Zoo is het bekend geworden, dat THIERS in dien tijd aan een zijner vrienden schreef: »Ik ken niets zoo rijk van inhoud en dat zoo helder voorgesteld is, als de historisch-kritische artikelen in de »National". Zoek toch den naam van dien geleerden, uitmuntenden schrijver te leeren kennen, en stel mij in de gelegenheid hem te ontmoeten." Toevallig kende de man aan wien deze brief gerigt werd, CHARRAS en deelde hem het verlangen van THIERS mede. De luitenant weigerde standvastig hieraan gehoor te geven; ofschoon hij wist dat de heer THIERS kans had om binnen kort weêr minister te zijn. Maar hij verlangde geen beschermer, hij voelde zich in staat om zelf zich eene baan te breken. — Bij de regering, aan welke dezelfde opstellen noodwendig moesten mishagen, bleef de naam des schrijvers niet onbekend, van daar had hij dus ook geene gunst te wachten. Zijne bevordering zou geregeld worden naar alle voorschriften van de anciënniteit.

In 1841 kreeg CHARRAS bevel om naar Algerië te gaan en werd benoemd tot commandant van de artillerie te Cherchell. Hier in een dorp door de Kabijlen geblokkeerd, bijna altijd opgesloten binnen de vestingwerken, bragt hij een vervelenden tijd door; een enkele maal slechts afgewisseld door een uitval en eenige schermutselingen met de Afrikanen. Doch een ruimer veld voor zijne werkzaamheid wachtte hem, toen hij in denzelfden rang gezonden werd naar Maskara, in de provincie

Oran. De daar bevelvoerende generaal LAMORICIÈRE had weldra de talenten van CHARRAS opgemerkt en benoemde hem tot administrateur van Maskara, tevens tot ordonnans-officier. — Het bleek dat de bevelhebber zich niet had vergist in zijn gunstig oordeel, de ordonnans werd zijn vriend, dien hij steeds hooger leerde op prijs stellen. Hij werd met eene delicate zending afgevaardigd naar den gouverneur-generaal, maarschalk BUGEAUD, op wien hij zoowel door zijne behandeling van de opgedragen zaken, als door herhaalde, vrij langdurige gesprekken een zoo gunstigen indruk maakte, dat deze hem bij zijn afscheid toeriep: »Generaal LAMORICIÈRE is wel gelukkig zulke officieren te hebben als gij. Ga voort op deze wijze te arbeiden, ik waarborg u eene schitterende carrière in Afrika!"

Meer en meer begon de naam van CHARRAS met lof bekend te worden. Tot belangrijke werkzaamheden zag hij zich geroepen. Toen LAMORICIÈRE in 1843 vier Arabische Bureaux instelde voor de provincie Oran, werd CHARRAS tot chef van één daarvan te Maskara benoemd. Deze instellingen moesten dienen tot uitoefening van een geregeld bestuur over de inlandsche volksstammen, de benoeming van ambtenaars uit de inboorlingen, den omslag en de heffingen, het beleid der justitie, policie en van de recrutering, de zorg voor de openbare veiligheid, enz. — Ook in deze betrekking maakte CHARRAS zich verdienstelijk en trok de opmerkzaamheid der Fransche gezaghebbers in Afrika tot zich. Na een gelukkig door hem uitgevoerden aanval op de legerplaats van ABD-EL-KADER, bij welke gelegenheid hij 200 gevangenen en een aanzienlijken buit had behaald, schreef de maarschalk BUGEAUD in zijn rapport aan den minister van oorlog: »De artillerie-kapitein CHARRAS heeft aan het hoofd van 600 Fransche en Arabische ruiters den 22sten Junij veel bekwaamheid en moed aan den dag gelegd. Ik beveel hem dringend uwer welwillendheid aan." Na een ander gevecht, waarin aan de troepen des Emirs eene belangrijke nederlaag was toegebragt, meldde de generaal TEMPOURE, die het opperbevel had gevoerd: »Vóór alles moet ik uwe opmerkzaamheid vestigen op den kapitein CHARRAS, want aan hem zijn wij voor een groot deel den gunstigen uitslag verschuldigd. Hij heeft ook hier die vlugheid, naauwkeurigheid en kennis van land en menschen getoond, waarvan hij reeds zoovele blijken heeft gegeven." Evenwel volgde geen

avancement. Men had te Parijs nog den republikein niet vergeten. Eindelijk, toen alle aanbevelingen zonder gevolg bleven, schreef BUGEAUD in 't laatst van 1844 aan den minister: »Als men mij nog eens spreekt van de jeugd van kapitein CHARRAS, dan wil ik antwoorden, dat een Arabisch paard niet eveneens moet loopen als een os." Ten laatste kwam de benoeming van den zoo dikwijls voorbijgegane tot bataillons-chef bij het vreemdenlegioen.

Een moeijelijk werk werd tegen het einde van 1846 aan CHARRAS opgedragen. Eene nieuwe kolonie moest opgerigt en in orde gebragt worden; de plaats daartoe was aangewezen aan de oevers van den Sig, tusschen Oran en Maskara, en LAMORICIÈRE had hem gekozen om het opzigt en de leiding der noodige werkzaamheden te hebben. Vestingwerken werden opgetrokken, akkers en plaatsen voor woningen afgeperkt en onder de kolonisten verdeeld. De soldaten hielpen huizen bouwen, wegen aanleggen en kanalen graven. Dit werk begon in Februarij 1847. In October kwam LAMORICIÈRE bezigtigen wat er verrigt was. Hij vond 200 huizen voltooid, meer dan 1000 Europeanen geherbergd, den grond bewerkt en bezaaid. De ringmuur was gereed, het geheele terrein doorsneden met kanalen en grachten. De generaal stond verbaasd over deze herschepping, terwijl de kolonisten onuitputtelijk waren in den lof van den bevelvoerenden officier. Wederom werd CHARRAS ernstig ter bevordering aanbevolen. De nieuwe kolonie aan den Sig kreeg den naam St. Denis en werd in hetzelfde jaar bezocht door den hertog van AUMALE, kort nadat deze als gouverneur-generaal in Algerië was aangekomen. Bij deze gelegenheid werd CHARRAS door LAMORICIÈRE aan den hertog voorgesteld met de woorden: »Een Jacobijn, de zoon eens Jacobijns, een voortreffelijk officier!" De hertog betuigde zijne hoogachting voor zulke Jacobijnen, beloofde hem de eerste majoorsplaats, die open zou komen, en voegde daarbij: »Gij zijt niet zoo snel bevorderd als gij verdiend hadt; maar nu heb ik u gezien, ik weet, ik kan; de generaals-epauletten zullen voor u niet lang uitblijven!" Zoo was de promotie verzekerd — toen de Februarij-revolutie uitbarstte en geheel andere uitzigten voor den republikein opende.

Den 25sten Februarij 1848 ging CHARRAS met verlof naar Frankrijk. Nog vermoedde hij niets van hetgeen daar in het

vaderland den vorigen dag was geschied. Maar naauwelijks had hij, na korten overtogt, te Marseille voet aan land gezet, of hij vernam met verrassing dat de Julij-dynastie gevallen en de republiek geproclameerd was. In den grootsten spoed zette hij zijne reis voort. Reeds den 2den Maart kwam hij aan te Parijs. De mannen, die daar thans het gezag in handen hadden, begroetten den bekwamen, vrijmoedigen officier met welgevallen en besloten partij te trekken van zijne talenten. CHARRAS werd secretaris en adviserend lid van de »Commission de défense nationale", in welke ook de generaals LAMORICIÈRE, BEDAU en OUDINOT, onder het voorzitterschap van den minister van marine, ARAGO, zitting hadden. De werkzaamheden dezer commissie waren talrijk en gewigtig. Bij de onzekerheid van de betrekkingen des rijks tot de buitenlandsche mogendheden, was het noodzakelijk het leger te versterken en op alles bereid te maken. De tachtigjarige minister van oorlog, SUBERVIC, nam zijn ontslag en de voorloopige regering benoemde CAVAIGNAC in zijne plaats. Doch deze was als gouverneur-generaal in Algerië; het besluit zijner verkiezing werd hem toegezonden, maar hij weigerde de betrekking te aanvaarden. Het was niet gemakkelijk de ledige plaats vervuld te krijgen. Na eenige mislukte pogingen, nadat men ook aan CHARRAS het ministerie had aangeboden, werd besloten dat ARAGO den titel van minister zou voeren, indien CHARRAS als ondersecretaris van staat het departement van oorlog wilde besturen. Door den aandrang van velen zijner vrienden overgehaald, nam hij den post aan.

Natuurlijk vond hij tegenstand, had hij velerlei moeijelijkheden te overwinnen, doch hij was de man niet om spoedig terug te deinzen. Twee generaals, PARCHAPPE en RANDON, die werkzaam waren aan het ministerie van oorlog, hadden openlijk verklaard, dat zij niet voornemens waren hunnen arbeid aan het oordeel te onderwerpen van een man, die eerst vóór weinige weken majoor was geworden, dat zij van hem geene bevelen verwachtten. Terstond werden beide ontboden in het kabinet van CHARRAS, die hun bekend maakte welke dagen en uren zij te zamen met hem zouden arbeiden. Zij bogen en gehoorzaamden. Dit voorval werkte. Van nu aan begrepen alle ambtenaren, dat het hunne zaak was te gehoorzamen. Binnen weinige dagen was de geest van orde, ijver

en naauwkeurigheid heerschende geworden. Onverschrokken tegenover zijne benijders, was CHARRAS ook ontoegankelijk voor de vleijerij dergenen, die zijne gunst zochten te winnen. Een kapitein der dragonders, aan wien straf was opgelegd, beriep zich ter verdediging op zijne republikeinsche gevoelens. CHARRAS antwoordde: »De politiek heeft met deze zaak niets te maken, en hadde zij 't wel, zoo zoudt gij des te strafbaarder zijn. De republiek heeft een sterk leger noodig, het leger moet discipline hebben, die te bewaren is de pligt van elken republikein." — Zoo met strenge regtvaardigheid en onwankelbare standvastigheid volbragt hij wat hem noodig en nuttig voorkwam, zonder aanzien des persoons, zonder te vragen of hij zich daardoor ook vijanden maakte. De minister ARAGO had aan vele onderofficieren te gelijk een groot verlof toegestaan; CHARRAS liet door den telegraaf het reeds verzonden besluit intrekken. Maar ook zich zelf spaarde hij niet. Dagelijks was hij 16 uren en somtijds langer onvermoeid bezig. Hij hield over alles zelf het opzigt, ging alle rekeningen na en onderzocht alle contracten van aankoop en leverantie. En de vruchten van zulke werkzaamheid werden zigtbaar. Den 22sten April waren 150,000 rekruten onder de wapens gekomen, 30,000 paarden aangekocht, de geweerfabrieken, geschutgieterijen, kruidmolens en arsenalen waren allen vol levendige bedrijvigheid. Op de grenzen van Italië stonden 60,000 man slagvaardig, volkomen uitgerust. — Het departement Puy-de-Dôme koos den overste CHARRAS tot afgevaardigde voor de nationale vergadering. Den 4[den] Mei kwamen de afgevaardigden bijeen, zeven dagen later droeg het voorloopig bewind zijn gezag over aan de nieuw benoemde regeringscommissie. Een nieuw ministerie werd zaâmgesteld, waarin CAVAIGNAC de portefeuille van oorlog zou verkrijgen, terwijl zijn departement, tot dat hij zelf zou zijn aangekomen, moest worden waargenomen door CHARRAS. Intusschen was de eendragt onder de republikeinen verdwenen, twee partijen stonden vijandig tegenover elkaâr, de eene om de roode, de andere om de driekleurvaan geschaard. Van deze oneenigheid maakten de vijanden der republiek gebruik ter bevordering hunner belangen; vooral de Buonapartisten legden groote behendigheid aan den dag. De politieke rigting van CHARRAS was bekend, hij

bleef onveranderlijk daaraan getrouw; handhaving der republiek door bevordering der orde. Toen den 15den Mei de opstand uitbrak en het gebouw der nationale vergadering bestormd werd, bragt hij vooral veel daartoe bij om de beweging te stuiten en te onderdrukken. Evenwel werd hij verdacht van heimelijke verstandhouding met de leiders van het oproer; één der afgevaardigden, BINEAU, waagde het openlijk te zinspelen op dat vermoeden; doch bij het verlaten der vergadering trad CHARRAS op hem toe en vorderde, dat hij òf openlijk het gezegde herroepen, òf hem voldoening geven zou. De lasteraar koos het eerste. De »Moniteur" van 17 Mei 1849 bevat het artikel, waarbij BINEAU zijne woorden introk.

Toen generaal CAVAIGNAC was aangekomen en den ministeriëlen zetel had aanvaard, wenschte CHARRAS zich terug te trekken. Hij gaf echter toe aan het dringend verzoek des ministers om hem zijne hulp te blijven verleenen. Gedurig nader kwamen de onweêrswolken, die in Junij over de republiek zijn losgebarsten en haar ondergang hebben voorbereid. Het besluit tot opheffing van de nationale werkplaatsen gaf het sein tot den openbaren strijd. CHARRAS bevond zich in het kabinet van CAVAIGNAC toen het berigt werd gebragt dat de burgeroorlog in de straten van Parijs was begonnen, 23 Junij.— »Zoo is de republikeinsche partij gewelddadig verscheurd, in twee stukken gedeeld" — riep CAVAIGNAC uit — »geen grooter ongeluk kon ons overkomen. Onze pligt is duidelijk, wij moeten de nationale vergadering verdedigen." — »Zonder twijfel" — hernam CHARRAS — »want zijn er ook roijalisten in de vergadering, de republikeinen hebben toch de meerderheid; terwijl het oproer begonnen is met den kreet: leve LOUIS NAPOLEON! Leve de keizer! Van een BUONAPARTE, van de herstelling des keizerrijks wil ik niets hooren, om geenen prijs!" — CAVAIGNAC werd met dictatoriale magt bekleed, hij benoemde CHARRAS tot chef van den generalen staf en intendant van het leger van Parijs. Hij organiseerde, hij zorgde voor den toevoer van levensmiddelen en fourrage; voor de eerste maal kregen de soldaten gekookt vleesch. Onvermoeid was de overste werkzaam. Den 24sten des avonds trok hij door de straat St. Antoine aan het hoofd eener sterke colonne tegen de opstandelingen aan. Nevens hem reed de generaal DUVIVIER.

Een levendig geweervuur begroette hen, twee stafofficieren werden getroffen, DUVIVIER ligt gekwetst. De soldaten begonnen te wijken. CHARRAS bragt ze tot staan, toen ook hem een kogel bereikte; de metalen plaat aan zijn degenhanger redde hem. Hij viel, doch rigtte zich terstond weder op; evenwel moest hij zich op de stoep van een huis neêrzetten, maar de soldaten wankelden niet meer.

Eenigen tijd later, nog vóór het einde van den bloedigen strijd, bleek het, dat hij niet ten onregte het oproer had toegeschreven aan den invloed en de bemoeijingen der Buonapartisten. Hij was in het ministerie van oorlog, daar treedt plotseling en met onstuimige haast de generaal RAPATEL binnen en vraagt CAVAIGNAC te spreken. Hij wordt in het kabinet geleid, waar CHARRAS zich bevond, en dezen voor den dictator aanziende reikt hij hem een billet over. CHARRAS leest: »Stel u aan het hoofd van den opstand, en gij zijt minister van oorlog! LOUIS BUONAPARTE!" — »Voorzeker, zegt CHARRAS — »dat is van hoog gewigt, dat moet de generaal terstond zien!" — Hij spoedt zich naar CAVAIGNAC om hem bekend te maken met het aanbod. — Het oproer werd voor deze maal bedwongen en de orde hersteld. Maar de vijanden van den secretaris van staat vermeerderden en verdubbelden hunne pogingen om hen ten val te brengen in en buiten de nationale vergadering. Hij bleef niettemin werkzaam in denzelfden geest, zelfstandig zijne overtuiging volgende. Toen de toestemming der vergadering gevraagd werd om LOUIS BLANC en CAUSSIDIÈRE geregtelijk te vervolgen, waren vele leden bereid die toestemming te verleenen. Ook CAVAIGNAC ondersteunde het voorstel. CHARRAS echter stemde tegen. Daar mompelde men van verraad, anarchie. Eene commissie verscheen bij CAVAIGNAC om de afzetting te vorderen van den stoutmoedigen ondersecretaris van staat. Deze antwoordde: »Kolonel CHARRAS heeft anders gestemd dan de ministers, anders dan ik zelf, ik weet het wel. Dat gebeurt thans niet voor de eerste maal en het zal niet voor het laatst zijn. Maar ik zal mij wel wachten hem daarover eene aanmerking te maken, hij zou dadelijk zijn ontslag nemen, en ik kan hem niet ontberen. Ik verdraag de onafhankelijkheid van zijn karakter; doet gij ook alzoo!"

Diezelfde eigenschap bewaarde en toonde hij onverminderd,

ook toen de partij der reactie dagelijks toenam in sterkte en invloed. Openlijk bestreed hij de verkiezing van LOUIS NAPOLEON tot president der republiek, en verklaarde niet te vertrouwen op den afgelegden eed. Zoodra de uitslag der stemming bekend was, nam hij zijn ontslag. Van nu aan schaarde hij zich bij de oppositie, schreef weder in den »National", en stelde LOUIS NAPOLEON voor als den gevaarlijksten vijand der republiek. Geen wonder dat hij »een roode Socialist" moest heeten. Evenwel bekwam hij eene plaats in de wetgevende vergadering, hoe hevig ook zijne verkiezing in het departement Puy-de-Dôme bestreden was. In de vergadering behoorde hij tot de minderheid. Tegenover 250 republikeinen zaten 500 monarchisten, onder dezen de voornaamste leiders der partij van BUONAPARTE, de overste VAUDREY, PERSIGNY, MONTHOLON, LABORDE, e. a. — Vooral na den ongelukkigen opstand van 13 Junij 1849, die zoo jammerlijk eindigde, werd de toestand der minderheid moeijelijk. De reactie, vertrouwende op haar gevestigd, steeds toenemend gezag, zette rustig voort wat hare belangen kon bevorderen en hare tegenstanders verzwakken. De vijanden van CHARRAS openbaarden nu hunne gezindheid. Generaal FABVIER, die zich door CHARRAS verongelijkt achtte, voerde hem toe dat hij zijn avancement te danken had aan de prinsen van Orleans. De aangesprokene besteeg de tribune, verhaalde met weinig woorden zijne militaire loopbaan in Afrika, zijne eenige ontmoeting met den hertog VAN AUMALE aan den Sig, en herhaalde de woorden, waarmeê LAMORICIÈRE hem bij die gelegenheid had voorgesteld. Hij noodigde FABVIER uit om in het ministerie van oorlog alle rapporten, alle aanbevelingen te onderzoeken en de bewijzen van zijne uitspraak te toonen. FABVIER bewoog zich niet. Onder algemeene toejuiching verliet CHARRAS het spreekgestoelte.

Eenige maanden later behaalde hij eene dergelijke overwinning. De toenmalige minister D'HAUTPOUL beschuldigde hem, dat hij in 1848 het leger had gedesorganiseerd. Hij zou onbehoorlijken invloed geoefend hebben op de onderofficieren, om de soldaten tot oproer aan te sporen. De aangeklaagde verklaarde ronduit, dat de minister eene ellendige lastering herhaalde, 't welk vooral vreemd was daar hij in 't ministerie

de bewijzen voor het tegendeel kon lezen. Hij besloot: »Mijnheer de minister! onderzoek uwe archiven naauwkeurig, ik daag u uit om iets te ontdekken, wat ik niet luide als waarheid durf erkennen. Gij hebt mijn leven openbaar gemaakt, ik zal edelmoedig zijn en het uwe niet onderzoeken." D'HAUTPOUL zweeg en de geheele vergadering applaudiseerde.

Na de beruchte revues in de vlakte van Satory werd CHANGARNIER ontzet van zijn post als bevelhebber des legers van Parijs en der nationale garde. Het ministerie werd geïnterpelleerd over dit ontslag. Doch hoe lang de discussiën duurden, niemand waagde het den eigenlijken bewerker te noemen. Het was Januarij 1851. LAMARTINE verdedigde den president der republiek, hij verzekerde LOUIS NAPOLEON was gebonden door zijn eed; de verzoenende boodschap van den 11den November had ook de lastigste republikeinen tevreden gesteld. Daar klonk eensklaps door de zaal: »Die boodschap is huichelarij!" — Luide kreten werden gehoord, men riep van beleediging des presidenten, de voorzitter der vergadering zag zich gedwongen, om den overste CHARRAS tot de orde te roepen.

Hij zag met inwendige spijt hoe de republiek ten ondergang neigde. De verdeeldheid tusschen de verschillende partijen zou de zege gemakkelijk maken voor LOUIS NAPOLEON en zijne handlangers. Daar hij vele betrekkingen met het leger onderhield, wist hij naauwkeurig wat er omging. Toen de adressen vóór de herziening der constitutie in behandeling kwamen, sprak hij met de uiterste stoutheid tegen LOUIS NAPOLEON, zijne aanspraken en kuiperijen; hij voorspelde rondweg den *coup d'état*, waarvan niet alleen de republikeinen, maar ook de Legitimisten en Orleanisten de offers zouden worden. Hij ontdekte de kunstgrepen, die men had aangewend om een zoo groot aantal handteekeningen op de petities te verkrijgen, en had de voldoening, dat de herziening werd afgestemd. Doch daarop werd de vergadering van het wetgevend ligchaam verdaagd, en toen het weder bijeenkwam was intusschen het ministerie geheel gewijzigd in uitsluitend Buonapartistischen zin, terwijl ST. ARNAUD minister-president was geworden. De plannen van den president moesten nu ook voor de kortzigtigsten duidelijk zijn. Toch waren nog de meeste leden der vergadering, ook der republikeinen, in den waan, dat het gevaar niet zoo nabij, niet zoo dreigend was. CHARRAS deed al

wat in zijn vermogen was om dat gevaar allen aan te wijzen, allen te vermanen om zich te wapenen. Met warmte ondersteunde hij 't voorstel der quaestoren, die aan de vergadering de bevoegdheid wilden verzekeren om te beschikken over de troepen. Te vergeefs. Zijne taal werd in den wind geslagen, het ontwerp verworpen, en CHARRAS riep uit: »De republiek is dood!"

Dit was geschied den 18^den^ November, weinige weken later bleek de waarheid zijner profetie. Den 2^den^ December in den vroegen morgen werden CHARRAS en CHANGARNIER, door politie-agenten, die met geweld de deuren geopend hadden, gevangen genomen. Te gelijk werden CAVAIGNAC, THIERS, LAMORICIÈRE, ROGER DU NORD, BAUNE, BAZE en twaalf anderen opgeligt en naar Mazas gevoerd. De gewapende magt joeg de nationale vergadering uit elkaâr, in Parijs en in twintig departementen vloeiden stroomen bloeds. De *coup d'état* was gelukt. — Ook toen behield CHARRAS zijne bedaardheid. De gendarmes hadden last hem levend of dood te vatten: toen zij met bijlen zich den toegang tot zijne kamer geopend hadden, vonden zij hem kalm en koel. Den politie-commissaris, die zich wilde verontschuldigen met de ontvangen bevelen, voerde hij toe: »Gij weet zeer wel wat gij doet, gij zijt mede schuldig aan eene misdaad, en deze schuld zal u eens duur te staan komen, ik zal uw aanklager zijn." De generaals CAVAIGNAC, LAMORICIÈRE, BEDEAU, CHANGARNIER en LEFLÔ, de overste CHARRAS en de heeren ROGER en BAZE werden gezamenlijk in een cellenwagen voor galeiboeven bestemd, naar het fort Ham getransporteerd en daar gedurende veertien dagen streng bewaakt. In Januarij 1852 volgde het decreet hunner verbanning. CHARRAS werd naar België gevoerd, niet slechts tot aan de grenzen, maar tot Brussel toe onder geleide van politie-agenten. Kort daarop werd zijn naam van de lijst des Franschen legers geschrapt. Met een enkelen pennestreek verloor hij de vruchten van 25 jaren dienst. Verwijderd van zijn vaderland, zijne bloedverwanten en vrienden, moest hij in den vreemde leven van de middelen, hem door zijn vader nagelaten. Zijn onvermoeide arbeid in staats- en krijgsdienst had hem geene schatten opgeleverd. Evenwel kon hij hopen in België ruste te vinden. Hij moest echter ook nu nog de vervolging zijner vijanden ondervinden. Daar kwam een openbare brief van

hem in omloop, waarin hij »een onverzoenlijken oorlog verklaarde aan den troep bandieten, die Frankrijk heeft overrompeld, de schatkist plundert, en het vaandel, ja den naam van Frankrijk ontëert." Vijftig-duizend exemplaren van dit manifest werden gedrukt, door geheel België, maar ook in Frankrijk wijd en zijd verspreid. De regering in Parijs begreep dat de balling nog gevaarlijk was en wenschte hem verder van de grenzen te verwijderen. Bij herhaling drong men bij 't Belgische gouvernement er op aan, dat CHARRAS uit het land gezet zou worden. Eindelijk in Augustus 1854 gaf het kabinet DE BROUCKÈRE toe. Te vergeefs waren alle protesten door de liberalen ingediend. De overste gehoorzaamde aan het bevel en zocht eene schuilplaats in Nederland, het aloude toevlugtsoord der verdrukten en verjaagden. — In 's Gravenhage leeft hij tegenwoordig veilig en in volkomene vrijheid. — Zij het den edelen balling gegund, hier de ruste te genieten, die zijn vaderland hem niet schenken kan. Zij 't hem gegeven ongestoord zich te kunnen wijden aan de wetenschap. Zijne krijgskundige geschriften bewijzen, dat hij eene aanzienlijke plaats onder hare priesters verdient. Zijne tegenwoordigheid hier is vereerend voor ons vaderland zoowel als voor hem zelven. — Eere aan den staat, die de slagtoffers van staatszucht en dwingelandij ontvangt en beschermt! Eére aan den man bovenal, die, getrouw aan zijne beginselen, niet weet van buigen of plooijen, die den moed heeft alle stoffelijke voordeelen op te offeren, liever dan dat hij zijne overtuiging, zijn karakter zou verloochenen. Hij doet ons denken aan de helden der oudheid, aan de groote mannen van de Romeinsche republiek.

EEN TURKSCHE STAATSMAN.

De jaren die wij beleven, 't is meermalen reeds gezegd en verklaard, behooren tot een tijdperk van overgang. Op ieder gebied des menschelijken levens is de rust en de vreedzame kalmte verdwenen voor woeling en beweging, die nu eens trilling dan weêr hevige schokken te weeg brengt. In het staatkundige, godsdienstige, maatschappelijke, overal zijn de stoffen die als in vreedzame sluimering nevens elkaâr hadden gerust, in aanraking met elkaâr gekomen en in gisting geraakt.

Het zuurdeeg heeft zich langzamerhand door het meel verspreid en doet zijne kracht en zijne werking steeds duidelijker gevoelen. Zal men zich verheugen over die werking of liever die betreuren? zal men die zooveel mogelijk bevorderen of liever zijne pogingen aanwenden om haar te belemmeren? Zietdaar de vraag, die, in velerlei vorm uitgesproken, de geesten bezig houdt van allen, die oogen hebben om de teekenen des tijds op te merken, en harten, die kloppen voor het welzijn van hun geslacht. Hoe verschillend is het antwoord, dat daarop gegeven wordt; met hoeveel vuur en ijver, hoeveel hevigheid vaak en hartstogtelijkheid wordt het verdedigd en bestreden! Geen wonder ook. Want lijnregt staan de partijen tegenover elkaâr, die het voor en tegen vasthouden. De strijd tusschen beiden is onvermijdelijk, 't is een strijd voor hetgeen beiden het dierbaarst achten, hier is aan geen vergelijk te denken, hier kunnen geene concessies worden gedaan. Immers het is de strijd tusschen de mannen van den vooruitgang, die met begeerige blikken zien en de handen uitstrekken naar de toekomst; met de mannen des behouds, die zoo gaarne in stand zouden houden al wat bestaat of zelfs het geluk verwachten van een terugkeeren tot een voormaligen toestand. Op welk gebied wij die kampvechters tegenover elkaâr zien optreden, overal bemerken wij dan ook dezelfde geestdrift, dezelfde bitterheid; overal den strijd der beginselen. En niet slechts hier of daar in een enkel rijk, maar bijna in alle staten der wereld wordt die strijd gevoerd. Zelfs die landen, welke vroeger bijna geheel gesloten bleven voor den invloed der steeds toenemende beschaving, die in ijdel zelfbehagen voortdommelden, zonder zich te bekommeren om de overige staten, boven welke zij zich zoo ver verheven waanden, worden thans ook bewogen en meêgesleept in den stroom van den vooruitgang. In het onmetelijke Russische rijk worden hervormingen en verbeteringen voorbereid, die onbestaanbaar schijnen met het traditioneel despotisme, dat daar nog altijd wordt gehuldigd. De geest der eeuw heeft zelfs den Czaar zijnen invloed doen ondervinden. Ook in Turkijë begint men langzamerhand de waarde te begrijpen van de geestesontwikkeling in het Westen, en poogt men van de barbaren de kunst af te zien om den staat meer vastheid en zelfstandigheid te geven, den burgers meer vrijheid te gunnen zonder den weg tot oproer

en zedelooze losbandigheid te openen. Maar, zoo ergens, hier hebben de voorstanders van den vooruitgang een zwaren arbeid, hier hebben zij heftigen tegenstand te overwinnen. 't Is niet enkel de gehechtheid aan de overgeleverde denkbeelden en gebruiken, maar ook de afkeer tegen alles wat van het Westen komt, de fanatieke haat tegen de ongeloovigen, wat een hervormer der Muzelmannen moest overwinnen. Daar behoorde vastheid van overtuiging, zelfstandigheid van karakter en kloekmoedigheid toe om zulk eene taak te aanvaarden. Deze eigenschappen ontbraken dan ook den man niet, die de eerste krachtige pogingen heeft aangewend om het rijk des Sultans te doen deelen in de zegeningen der beschaving en des vooruitgangs van het westelijk Europa. Die man was MUSTAFA RESCHID PACHA, die den 7den Januarij van dit jaar overleed. Moge datgene, wat wij omtrent hem in de volgende regelen wenschen meê te deelen, de belangstelling onzer lezers waardig worden geacht.

MUSTAFA RESCHID werd geboren te Constantinopel tegen het einde van 1799, naar Turksche tijdrekening, op den 16den dag der maand Schewal van 't jaar 1214. — Zijn vader was bestuurder der geestelijke goederen behoorende tot de Moskee Bajasid, een in zijnen kring zeer geacht man van burgerlijk geslacht. Zijne moeder daarentegen was van aanzienlijke afkomst; onder hare voorvaderen telde zij verscheidene gouverneurs van provinciën en zelfs een vizier; van haar erfde MUSTAFA den adellijken titel Bei, terwijl zijn vader den burgerlijken naam Effendi droeg. De knaap ontving het eerste onderwijs in eene gewone lagere school, waar niet veel anders dan lezen en schrijven te leeren was. Hij gaf reeds toen blijken van goeden aanleg en vlugheid van geest, zoodat zijne moeder, toen haar echtgenoot overleden was, besloot den nog jeugdigen knaap eene zorgvuldige opvoeding te geven. Niet vruchteloos waren de zorgen aan hem besteed, weldra muntte hij uit door vele kundigheden, bijzonder door het vermogen om zich sierlijk en bevallig uit te drukken.

Door het huwelijk van eene zijner zusters met ISPARTALI ALI PACHA kwam MUSTAFA bij dezen zwager, die gouverneur was van Morea, in de betrekking van secretaris. Gedurende eene reeks van jaren en in afwisselende omstandigheden be-

kleedde hij dezen post tot aan den dood van ISPARTALI. Daarop werd hij benoemd tot secretaris in een der bureaux van de regering te Constantinopel. Nu voor het eerst betrad hij de staatkundige loopbaan. Eerst aan het ministerie van buitenlandsche zaken, was hij daarna werkzaam in het kabinet van den grootvizier. Belangrijke gebeurtenissen hadden er in dezen tijd plaats in Turkijë's hoofdstad. De sultan MAHMOUD zelf had het voornemen opgevat om zijn rijk uit den veronderden toestand op te heffen en door nieuwe inrigtingen meer gelijk te maken aan de staten van het Westen. Een zijner eerste en krachtigste maatregelen was de afschaffing van de zoogenaamde lijfwacht, der Janitsaren. Deze benden hadden reeds lang in Constantinopel gehandeld zoo als de Praetorianen in Rome ten tijde van het Keizerrijk pleegden te doen. De heerschappij door hen uitgeoefend, was den sultan ondragelijk geworden en hij besloot daaraan met geweld een einde te maken. Den 29sten Mei 1826 vaardigde hij het bevelschrift uit, waarbij eene geheel nieuwe organisatie van het leger werd verordend; en toen de Janitsaren, verbitterd over deze krenking en beleediging, aan het muiten sloegen, bleek het, dat de vorst deze gebeurtenis voorzien en zich daarop voorbereid had. 't Kanonvuur joeg de zaâmgeschoolde opstandelingen uiteen, de meesten van hen werden gevat en zonder genade ter dood gebragt. In September bedroeg het aantal der teregtgestelden 15000. In de plaats der Janitsaren werd een nieuw corps voetknechten opgerigt, op Europesche wijze gekleed en geoefend. Deze en andere maatregelen tot hervorming van den toestand des rijks maakten diepen indruk op den nog jongen MUSTAFA RESCHID, en reeds toen is waarschijnlijk het voornemen in hem ontwaakt om deze pogingen van zijnen vorst te ondersteunen en zooveel mogelijk te bevorderen. Aan deze gezindheid is hij zijn leven lang getrouw gebleven.

Gedurende den oorlog met Rusland, die in 1828 uitbrak, werden onderscheidene zendingen aan MUSTAFA RESCHID opgedragen, en bij den vrede van Adrianopel was hij onder de Turksche onderhandelaars. Weldra had de sultan zelf de uitstekende talenten van dezen staatsdienaar opgemerkt en besloten hem vast aan zich te verbinden, maar ook gelegenheid te geven om in ruimer kring werkzaam te zijn. Na achtervolgens tot onderscheidene waardigheden te zijn geroepen,

ontving hij den last om zich naar Kutahia te begeven, ten einde uit naam des sultans onderhandelingen aan te knoopen met IBRAHIM-PACHA. Zoo behoorde hij nu, indien niet in naam ten minste in de daad, tot de aanzienlijkste klasse der Turksche staatsdienaren. Maar het was ook eene moeijelijke, uiterst teedere zaak, die hem hier werd toevertrouwd. IBRAHIM, de zoon van MEHEMED-ALI, den onderkoning van Egypte, was, te gelijk met zijn vader, door den sultan van al zijne waardigheden ontzet en voor een weêrspannigen rebel verklaard. Hij had die veroordeeling beantwoord door in Syrië en Klein-Azië zich meester te maken van onderscheiden steden en vestingen. Het tegen hem afgezonden leger onder HUSSEIN-PACHA was verslagen en genoodzaakt om terug te trekken. Sultan MAHMOUD was, ofschoon tegen zijn zin, gedwongen, het aanbod van Rusland om hem met hulptroepen te ondersteunen, aan te nemen; doch wenschte, liever dan daarvan in de daad gebruik te maken, de zaak op vredelievende wijze ten einde te brengen. RESCHID had dus in last den opgestanen vasal zeer aannemelijke voorwaarden aan te bieden, zoo hij zich wilde onderwerpen en de vijandelijkheden staken. Den 29sten Maart 1833 vertrok hij naar IBRAHIM's legerplaats. De onderhandelingen hadden het gewenschte gevolg. Het verdrag dat gesloten werd, gold in Europa wel als de vrucht van de bemiddeling der groote mogendheden, maar in het Oosten werd het algemeen bewonderd als het meesterwerk van RESCHID. Aan zijn doorzigt en zijne schranderheid was het Turksche rijk, naar de daar heerschende meening, zijn voortdurend bestaan verschuldigd.

Groot was de invloed, dien hij sedert dien tijd bezat, groot ook de gunst hem door zijnen gebieder bewezen. Bij zijne terugkomst in Constantinopel kon geene ondergeschikte betrekking hem worden aangeboden, hij werd benoemd tot eene aan zijne talenten en verdiensten geëvenredigde waardigheid, als gezant van de Porte aan de hoven van Parijs en Londen. In menig opzigt moest dit ambt aantrekkelijk voor hem zijn; hij geraakte alzoo buiten het bereik van de *intrigues* en aanslagen zijner reeds talrijke benijders en tegenstanders aan het hof, terwijl hij tevens eene ruime gelegenheid zich geopend zag om meer bekend te worden met die beschaving, die zeden en gebruiken van het Westen, voor welke hij reeds gunstig inge-

nomen was. — Het kon niet anders of wat hij daar zag in de beide wereldsteden, Parijs en Londen, moest diepe, verrassende indrukken maken op den Oosterling. Hij legde zich terstond toe op het aanleeren van vreemde talen en besteedde daaraan het grootste deel van den tijd, die hem van de staatszaken overbleef. Doch zijn eerste verblijf in het Westen duurde te kort. In den zomer van 1837 ontving hij de tijding, dat een zijner vroegere begunstigers, PERTEW-PACHA, tot grootvizier was benoemd, en tevens had bewerkt dat hij, RESCHID-BEI als minister van buitenlandsche zaken hem ter zijde mogt staan. Derhalve was zijn opvolger in het gezantschap reeds gekozen en op reis naar Londen, en bij diens aankomst zou hij terstond naar Constantinopel terug moeten keeren. Hij begaf zich op weg onbewust van de woelingen, die intusschen plaats grepen in Turkijë's hoofdstad. Reeds bevond hij zich op Turksch grondgebied, in de nabijheid van Adrianopel, toen hem een berigt werd gebragt, dat al zijne verwachtingen en vooruitzigten scheen te vernietigen. De nieuwe grootvizier was ten gevolge van eene serail-*intrigue* gevallen, en met hem het geheele ministerie; de vorming van een ander kabinet was opgedragen aan de leiders van zijne tegenpartij. PERTEW-PACHA zelf was in staat van beschuldiging gesteld, eerst verbannen naar Adrianopel en kort daarna op bevel des sultans onthoofd. Hoe verpletterend deze tijding moest wezen, RESCHID verloor den moed en de standvastigheid niet. Hij begreep wel hoeveel gevaar hem dreigde, daar hij bekend stond als een vriend en gunsteling van den veroordeelde, doch besloot alles te trotseren en openlijk zich te verzetten tegen de nieuwe bewindslieden in Constantinopel en hunne maatregelen. Hij wilde zijne beginselen doen zegevieren of daarvoor zich opofferen. Zonder schroom ging hij voort naar de hoofdstad om dien hagchelijken strijd te aanvaarden. Den 19den Nov. 1837 kwam hij daar aan, en reeds weinige dagen later hadden door zijne bewerking de ministers van oorlog en van buitenlandsche zaken hunne ambten verloren. Zijne schranderheid en de overredende kracht zijner welsprekendheid behaalden bij den sultan de overwinning over de listen en treken zijner vijanden. Om die welsprekendheid was hij dan ook vooral geducht voor zijne tegenstanders. — Hij had de gunst des gebieders voor zich gewonnen en stond vaster dan ooit; van

zijn grooten invloed maakte hij nu ijverig gebruik om die hervormingen in het staatsbestuur tot stand te brengen, die hij voor wenschelijk hield. Velerlei nieuwigheden werden in dezen tijd onder de Turken ingevoerd, die niet enkel betrekking hadden op de staatsregeling, maar ook de burgerlijke en huiselijke gewoonten betroffen. Zoo had de sultan bij verordening eene bepaalde kleeding voorgeschreven, waarin de geloovigen zich in het openbaar moesten vertoonen; het was verboden zich het hoofdhaar te laten scheren, het moest gesneden worden; geen gastheer mogt aan zijne bezoekers een pijp aanbieden, die rooken wilde moest zijn eigen pijp meênemen. Deze schijnbaar kleingeestige en hatelijke maatregelen moesten gisting te weeg brengen onder het aan zijne gewoonten zoo gehechte volk. De reactie kon niet uitblijven en moest zich vooral rigten tegen hem, dien men als den voornaamsten bewerker van al die hervormingen beschouwde. RESCHID begreep ook dat zijn toestand gevaarlijk werd, eene enkele onvoorziene gebeurtenis kon hem blootstellen aan het lot, dat PERTEW-PACHA had getroffen. Hij besloot het gevaar te ontwijken, maar de wijze waarop hij dat deed, was een nieuw bewijs van zijne buitengemeene bekwaamheid en helder doorzigt. Den 7den Aug. 1838 werd hij bij keizerlijk besluit andermaal tot gezant in Londen benoemd, en wel met volmagt om te gelijk den rang als minister van buitenlandsche zaken te behouden en zijn departement te laten besturen door zijnen secretaris-generaal. Nu verkreeg hij ook den eeretitel van Pacha. Wederom zou hij echter gedrongen worden om spoedig naar Constantinopel terug te keeren. Den 1sten Julij 1839 overleed sultan MAHMOUD II en werd opgevolgd door zijnen zoon ABDUL-MEDSCHID. De tijding hiervan ontving RESCHID-PACHA omstreeks het midden van Augustus te Parijs; maar tevens andere noodlottige berigten: het keizerlijk leger in Syrië had een slag gewaagd tegen IBRAHIM en was bijna geheel vernietigd, terwijl de Turksche vloot door het verraad van den bevelhebber ACHMET-FEWSI in het bezit van MEHEMED-ALI was geraakt. Het rijk was op zijne grondvesten geschokt en scheen den ondergang nabij. Met de grootste haast nam RESCHID de reis naar Constantinopel aan, waar hij den 4den September aan den nieuwen monarch zijne hulde bood.

Nieuwe strijd wachtte hem. Hij vond den jongen sultan

omringd van de hoofden der Oud-Turksche partij, die alle hervorming haatten, en dus terstond bij de aankomst van RESCHID besloten waren hem met alle magt tegen te werken. Wederom wist hij de zege te behalen. Hij sprak den 7den Sept. in den ministerraad eene uitvoerige en schitterende rede uit, en had de voldoening zijne tegenstanders zelven gedeeltelijk voor zijne bedoelingen te winnen. Een gevolg daarvan was, dat een wetsontwerp, waarbij eene geheel nieuwe staatsregeling zou ingevoerd worden, zonder veel tegenstand en spoedig aangenomen was. De dag der openbare afkondiging van deze wet (Hatti-Scherif van Gulhane) was voor RESCHID-PACHA een dag van ware zegepraal. De afkondiging zelve geschiedde met buitengewonen praal en luister. Het was de 3de Nov. 1839. Gulhane (de rozentuin) leverde een indrukwekkend schouwspel op. De plaats was met zorg voor deze plegtigheid gekozen. Het is een ruime plek aan den oever der zee, door een lagen muur omgeven, prachtig beplant met geboomte, met bloemen en struiken van allerlei aard, voorzien met sierlijke pavillons. De zacht hellende bodem geeft gelegenheid om van achter uit den hof over den muur vrij rond te zien; daar aanschouwt men de zee, den Bosporus en den tegenoverliggenden oever. Een uitgelezen gezelschap was hier vergaderd. In het midden de sultan op zijnen troon, omringd door de aanzienlijkste staatsdienaren en officieren van de bezetting der hoofdstad. Daarnevens de gezanten der vreemde mogendheden en als gast, de prins van Joinville, die juist met zijn eskader in den Bosporus aangekomen was, met een schitterend gevolg. Dan de geestelijke corporatiën der Mollahs, Ulema's, enz. geheel voltallig en in hunne bonte ambtskleeding, en bovendien — eene ongekende verschijning in zulk een kring — de Grieksche en Armenische Patriarchen met den Opperrabbijn der Joden van Constantinopel. Voor deze vergadering, waar alle klassen van de onderdanen des sultans vertegenwoordigd waren, las RESCHID-PACHA met heldere stem onder eene plegtige stilte van alle hoorders het hoogst gewigtig staatsstuk voor, dat geldt als de grondslag van alle hervormingen in het Turksche rijk. De aandacht der hoorders moest wel gewekt worden reeds bij den merkwaardigen aanhef: »Keizerlijk bevelschrift, waarbij Z. H. de Sultan in zijne goedertierenheid en regtvaardigheid, en vol zorg voor zijn volk, nieuwe instellingen verordent en invoert, die

enkel en alleen ten doel hebben, de godsdienst en de regering te bevestigen, het land en de natie te herscheppen." Hoe weinig die herschepping ook door velen gewenscht werd, toch verdiende zij inderdaad als een zegen te worden aangemerkt. Heilzaam moest het zijn dat de Porte in geheel haar gebied naar het voorbeeld der Westersche staten, eene betere regtsbedeeling, een regelmatig stelsel van belastingen, gelijkheid van alle burgers voor de wet, zonder verschil van godsdienst, en eene geregelde krijgsdienst invoerde.

Den voornaamsten bewerker van deze verbeteringen wachtte ook nu echter geen rust. De mannen der reactie voelden zich gekwetst in hunne vooroordeelen, in hunne privilegiën, velen ook in hunne stoffelijke belangen. Zij verdubbelden hunne pogingen om met vereende kracht den lastigen weêrpartijder te doen vallen. Hun wensch werd vervuld: den 29sten Maart 1841 werd de minister van buitenlandsche zaken, RESCHID-PACHA, ontslagen en kort daarop verscheen hij wederom als gezant te Parijs. Terwijl hij hier schijnbaar weinig zich bemoeide met staatszaken, maar enkel scheen te leven voor de genoegens van het gezellig verkeer, daar hij in zijne smaakvolle salons de schitterendste weelde ten toon spreidde en zich zocht te omringen door de uitstekendste mannen van de Parijsche groote wereld, verloor hij echter inderdaad het groote doel zijns levens niet uit het oog. Door ijverige studie van de administrative en financiële inrigtingen der Westersche staten, door den omgang met de bekwaamste diplomaten trachtte hij zich zelven meer en meer geschikt te maken voor de groote taak, die hij wilde ondernemen. Door drukke briefwisseling met zijne aanhangers en vrienden bleef hij naauwkeurig bekend met den gang der zaken in Constantinopel en bestuurde zelf al de maatregelen, die daar werden aangewend om zijne partij te doen zegevieren. Tot 1845 vertoefde hij alzoo in Frankrijks hoofdstad, toen hij op nieuw de benoeming tot minister van buitenlandsche zaken ontving. Een jaar na de aanvaarding van dit ambt bereikte hij het toppunt van magt en grootheid met de waardigheid van grootvizier. Doch hoe hooger hij klom, hoe meer ook zijne tegenstanders hunne krachten vereenigden en inspanden om hem te doen vallen. Met verbittering van beide zijden en met afwisselend geluk werd de strijd der *intrigues* gevoerd. Hierbij kwamen voor RESCHID-

PACHA de moeijelijkheden, uit de verhouding van Turkijë tot Frankrijk en Engeland geboren. De vertegenwoordigers der beide Westersche mogendheden (vooral belast om het gezag van Rusland in het Ottomannische rijk te keer te gaan en te verzwakken, daar men sedert lang de bedoelingen der Czaren kende, die steeds begeerige blikken sloegen op Constantinopel) zagen ook met wantrouwen elkanders handelingen aan en wedijverden wie van beiden den krachtigsten invloed zou oefenen op de regering van den sultan. RESCHID was door zijn verblijf te Parijs vooral gunstig gestemd voor de Fransche diplomatie, en meende ook door zich daarbij aan te sluiten, de belangen van zijn land het best te behartigen. Toen echter de Februarij-omwenteling in 1848 had plaats gegrepen, scheen de binnenlandsche toestand van Frankrijk daardoor zoo geschokt en onzeker te zijn geworden, dat daarin geen veilige steun was te vinden, waarom de Turksche minister van toen af in naauwere betrekking trad met den Engelschen gezant. Zijn wensch was de oprigting van een drievoudig verbond, van Engeland, Frankrijk en Turkijë, om gezamenlijk het hoofd te bieden aan de aanmatiging van Rusland; terwijl het kabinet van Londen de leiding der gemeenschappelijke handelingen zou op zich nemen. Hij bleef werken aan de verwezenlijking van dit plan, ook toen in Frankrijk een bevestigd gouvernement was hersteld. Dit werd als kwetsend en beleedigend aangemerkt voor NAPOLEON III, die het vermoeden te kennen gaf, dat RESCHID-PACHA zich door Engelsch goud had laten omkoopen. Moeijelijker werd nu het standpunt van den grootvizier, toen lord STRATFORD DE REDCLIFFE, zijn krachtigste steun, naar Engeland terugkeerde en in sir HUGH ROSE een zeer onbekwamen opvolger verkreeg, 1852. — De kans voor zijne tegenpartijders stond te schoon, dan dat zij niet al wat zij konden zouden hebben aangewend om hem uit den weg te ruimen. Wederom moest hij bukken voor hunne aanslagen. Nooit te voren was zijne nederlaag zoo volkomen, het gevaar dat hem bedreigde, zoo groot geweest. Zijne vijanden stelden zich niet tevreden met zijn ontslag, zij wilden hem geheel vernietigen; niet enkel de gunst van den sultan, maar ook de hoogachting des volks moest hij verliezen. De allerschandelijkste geruchten werden omtrent hem verbreid en werden bij de ligtgeloovige menigte als waarheid aangenomen. Onder

andere misdaden zou hij landverraad gepleegd hebben; hij had het rijk aan Rusland verkocht en reeds den prijs daarvoor, eene holle met edelgesteenten gevulde watermeloen, ontvangen. Hij had den sultan bestolen en men had in zijn huis meer dan 7000 pond zilver, dat aan het serail behoorde, gevonden. Hij had eene ongeoorloofde betrekking aangeknoopt met de keizerin-moeder, VALIDE, en daardoor het regerend vorstenhuis ontëerd. Hoewel deze uitstrooisels ook den geringsten schijn der waarheid misten, verwekten zij echter bij het gepeupel eene onbeschrijfelijke woede; en de ongelukkige staatsman zou verscheurd zijn geworden, als hij zich in het openbaar had durven vertoonen. Gelijk hij zelf hielden zijne vrienden en aanhangers zich verborgen en verwachtten het ergste.

Ondertusschen waren de betrekkingen van Turkijë met het buitenland steeds ingewikkelder geworden. In Montenegro brak een opstand uit, welken men aan den invloed van Rusland toeschreef. Men besloot dat landschap met geweld van wapenen in onderwerping te brengen, doch het leger daartoe afgezonden onder OMER-PACHA vond zooveel tegenstand, dat het onverrigterzake moest terugtrekken. Intusschen achtte Oostenrijk zich beleedigd, door dat de opstandelingen uit Hongarijë naar het Turksche gebied gevlugt waren en daar eene schuilplaats hadden gevonden. De Oostenrijksche gezant leverde eene nota in, waarbij deze en andere grieven genoemd werden, en op dreigenden toon voldoening werd geëischt aan de daarbij gestelde vorderingen. Bovendien kwam prins MENTSCHIKOFF in Februarij 1853 in Constantinopel aan en droeg onder een ruw, bijna vijandig vertoon, de eischen van Rusland aan de Porte voor. De Turksche regering was schier radeloos, en de sultan begreep dat hij naar bekwamer raadslieden moest omzien. Den 13den Mei trad een nieuw ministerie op en RESCHID-PACHA was wederom minister van buitenlandsche zaken. Kort daarop kwam ook lord STRATFORD DE REDCLIFFE weêr als ambassadeur van Brittannië in de Turksche hoofdstad, en de beide oude vrienden sloten zich weder naauw aan elkander aan. In den herfst van hetzelfde jaar volgde de benoeming van RESCHID tot grootvizier en de verloving van zijn zoon met de oudste dochter van den sultan. Thans meende hij zijne waardigheid voor goed bevestigd te kunnen houden, door zijne

verbindtenis met den Grooten Heer zelf en zijne vriendschap met lord REDCLIFFE; en hij waagde eene poging om zijne vijanden te vernederen. Een zijner hevigste tegenstanders was MEHÉMED-ALI-PACHA, een zwager des sultans. — RESCHID verlangde dat deze verbannen zou worden. Hij verkreeg zijn wensch, doch kort duurde zijne vreugde. Naauwelijks was de verbannene in Klein-Azië aangekomen of ten gevolge van allerlei *intrigues* werd het bevelschrift tot zijne verwijdering ingetrokken en eene rijks-stoomboot afgezonden om hem terug te halen. Natuurlijk kon RESCHID na zulk eene gebeurtenis geen groot-vizier blijven. Hij trok zich in het ambtelooze leven terug. Hij kon zich echter daarin niet vergenoegen, de gedwongen rust was hem eene kwelling, en voortdurend haakte hij naar eene gelegenheid om weder aan het bewind te komen. Toen de vrede te Parijs gesloten was, zag hij zijn wensch vervuld. Ten vijfdenmale bekleedde hij den zetel des grootviziers. Doch wederom werd hij verdrongen, totdat het hem, vooral door de hulp van lord STRATFORD DE REDCLIFFE, die den invloed van den Franschen gezant wist te verzwakken, gelukte, 22 October 1857, nogmaals de eerste plaats bij de regering te verkrijgen. Maar zijne loopbaan was ten einde. In de laatste dagen van December werd hij aangetast door eene gevaarlijke ziekte, die den 7den Januarij 1858 een einde aan zijn leven maakte. Wat het uiterlijke van dezen man betreft, kunnen wij het volgende meêdeelen. RESCHID was van middelbare grootte; op zijn gelaat waren de echt Turksche trekken duidelijk. Een groote, gebogen neus, grijze oogen met zware wenkbraauwen gaven uitdrukking aan zijn voorkomen. — Zijn ligchaamsgestel scheen krachtig, maar de bovenmatige arbeid, dien hij meestal te verrigten had, benevens de levenswijze, waaraan de Turksche grooten zich overgeven, hadden in de laatste jaren zijne gezondheid ondermijnd. Bijna onafgebroken was hij bezig met de zaken, die tot zijn ambt behoorden. Zoodra hij des morgens was opgestaan, was hij omringd door eene schaar van menschen, die iets te verzoeken of te vragen hadden. Dan kwamen de beambten van den harem en de huishouding om zijne bevelen te vernemen. Noch bij het baden, noch aan het ontbijt werd hem rust gelaten of kon hij zich overgeven aan zijne eigene

gedachten. Naauwelijks had hij allen te woord gestaan, of hij ging uit naar het serail of het paleis der Porte om de raadsvergaderingen bij te wonen. Kwam hij vandaar des avonds te huis dan ontving hij zijne vrienden, raadpleegde met zijne vertrouwde aanhangers en overwoog met hen de middelen om de listen der tegenpartij te verijdelen. Daarbij ging de beker vrolijk rond, men bleef tot laat in den nacht bij elkaâr, totdat de gastheer opstond en naar zijn harem ging.

Bij zulk eene manier van leven is het niet vreemd dat RESCHID-PACHA vóór den tijd oud en vóór zijn zestigste jaar afgeleefd was. Maar zijn werk was grootendeels afgedaan toen hij van het staatstooneel werd afgeroepen. Hij heeft den toestand van zijn vaderland begrepen en de middelen aangewezen waardoor alleen het kon behoed worden voor den ras naderenden ondergang. Zal Turkijë eene plaats blijven bekleeden onder de staten van Europa, dan moet het langzamerhand zich losmaken van Aziatische vooroordeelen en gewoonten, om deel te nemen aan de vorderingen der Westersche beschaving. Niet door met dwazen eigenwaan en bespottelijke minachting zich af te sluiten van de Europesche volken, maar door van dezen te leeren en over te nemen wat noodig is tot ontwikkeling van den geest, tot bevordering van het welzijn des volks, zal het zich kunnen verheffen uit den staat van vernedering, waarin het nog altijd verkeert. RESCHID-PACHA heeft dit alles ingezien en zijne beste pogingen aangewend ten voordeele van zijn vaderland. Zijne werkzaamheid kan niet onvruchtbaar blijven, maar zal ongetwijfeld ook na zijn dood heilzamen invloed oefenen op het staatsbestuur en de maatschappelijke inrigtingen van Turkijë. Hij was overtuigd dat hij beoogde wat goed was, en naar die overtuiging heeft hij gehandeld, door geene moeijelijkheden vervaard, door geen tegenstand afgeschrikt. Natuurlijk kan men bij hem den maatstaf niet aanleggen die de grootheid bepaalt van een Westerschen staatsman, maar wanneer men let op de omstandigheden waarin hij leefde, de opvoeding die hij genoten heeft, het volk waartoe hij behoorde, dan kan men niet aarzelen te verklaren: MUSTAFA RESCHID-PACHA was een groot man!

EENE VRUCHT
DER
CHRISTELIJKE LIEFDE.

Het Christendom heeft zijne eerzuilen, die krachtiger spreken tot zijn lof, dan het schoonste monument, waarmeê de roem van een held wordt vereeuwigd. — Die eerzuilen zijn eene betere verdediging van den goddelijken oorsprong en de hemelsche kracht des Christendoms dan alle redeneringen, waarmeê men de tegenstanders dier godsdienst, zooals onze dagen ze opleveren, tracht tot zwijgen te brengen. Wilt ge eene dier eerzuilen zien, bezoekt dan een gebouw, dat in de hoofdstad van uw vaderland niet lang geleden is verrezen. Ik wijs u den weg met u gracht en nommer van het huis naauwkeurig op te geven. Want niet op den Dam, zooals ge welligt zoudt meenen, neen! in eene meer afgelegen buurt staat die eerzuil te prijken. De Prinsengracht, tusschen de Leidsche- en Spiegelstraten, daar moet gij henen gaan en zoeken naar Buurt CC, N°. 534. Maar lang zoeken zult ge niet; want het gebouw springt nog al in het oog tusschen de pakhuizen daarnevens, en wij twijfelen niet of elk Amsterdammer zal u met billijken trots kunnen zeggen, waar *het Gesticht voor Ziekenverpleging* is te vinden.

Eene vrucht der Christelijke liefde noemen wij dat gesticht, en gij zult het dien schoonen naam niet ontzeggen, als ge zijnen drempel weder verlaat, na naauwkeurige bezigtiging, onder geleide van een der Bestuurders of Bestuurderessen, die u zal hebben bekend gemaakt met den aard en de werkzaamheid der Vereeniging, welke van dit gebouw hare reddende engelen uitzendt, en lijders opneemt binnen zijne vertrekken.

De Vereeniging tot krankenverpleging is veel ouder dan het gebouw. Veertien jaren lang was zij reeds bezig, uit den schat der Christelijke liefde aan velen hulp te bieden. Aan velen, — wilt ge weten, *hoe velen?* — niet minder dan *tweeduizend-zeven-honderd-zeven-en-zestig* huisgezinnen genoten in dien tijd verpleging, en dat wel, alles bij elkaâr gerekend, gedurende 13712 etmalen, 4588 dagen en 23892 nachten.

Bedenkt ge daarbij, dat die verpleging geheel en al *kosteloos* heeft plaats gehad, dat niet alleen voor de ligchamelijke verzorging der kranken, maar ook voor hunne geestelijke verkwikking en opbouwing is zorg gedragen, dan ziet gij met ons, in het gebouw op de Prinsengracht, eene eerzuil voor het Christendom, eene schoone vrucht van Christelijke liefde.

Lang reeds hadden de Bestuurders gewenscht, een eigen gebouw te bezitten; maar het geld, die onmisbare steun ook van de werken des geloofs, was daartoe niet voorhanden. Eindelijk is die wensch vervuld en ziet de Vereeniging zich in staat gesteld, om aan de Pleegzusters, die zich uit liefde aan de verzorging der kranken hebben toegewijd, een *te huis*, aan de oudere of zwakkere zusters, voor wie de verpleging buitenshuis te zwaar wordt, een meer gemakkelijken werkkring en te gelijk een toevlugtsoord te bezorgen. Voor de jongere zusters is dit gesticht, waarin ook lijders worden *opgenomen*, eene leerschool, eer zij tot de verpleging buitenshuis worden uitgezonden.

Treedt gij het gebouw binnen, dan leest gij, ter linkerzijde van den ingang, de woorden: »De liefde sticht!" en ter regterzijde: »offert Gode dank!" — veelbeteekenende woorden, die weêrklinken in het hart, dat gevoel heeft voor de groote werken der menschenliefde. Ruime kelders, in een van welke gelegenheid voor zwavel- en andere kunstbaden is, trekken verder het eerst uwe aandacht. Dan vindt gij op de onderste verdieping eene spreekkamer, de woon- en slaapvertrekken der Directrice, een ruim aan den tuin gelegen vertrek, dat tot gezelschapszaal en eetzaal voor de pleegzusters dient, en waar ook de huisselijke godsdienst-oefeningen, de lessen over kranken-verpleging en de bestuurs-vergaderingen worden gehouden, en de kamers voor het kinderhospitaal: dit alles ter regterzijde; de portierskamer, de woon- en slaapvertrekken voor de onder-directrice, een linnenkamer, een badkamer voor de pleegzusters, en de keuken met nog een paar nevenvertrekken ter linkerzijde. De lessen over krankenverpleging, om hiervan in het voorbijgaan te spreken, worden geregeld door den Hoogleeraar SCHNEEVOOGT gegeven, terwijl Prof. TILANUS toezigt houdt over de praktische oefeningen; een bewijs, dat

hier de liefde niet in den blinde te werk gaat, maar zich laat besturen door wetenschap en gezond verstand.

Op de tweede verdieping treft gij in drie klassen de grootere en kleinere kamers ter opname van zieken aan; verder een ruime en nette gezelschapszaal met bibliotheek en twee badkamers. De derde verdieping dient geheel tot verblijf der pleegzusters; zij bevat een afzonderlijke ziekenkamer, terwijl de slaapvertrekken der zusters zoodanig zijn verdeeld, dat de meeste, althans de oudere in dienstjaren, een afzonderlijk vertrek bewonen. Hier moogt ge ook niet de twee verwarmings- en ventilatie-toestellen voorbijzien, die op verschillende wijzen werken en in de onderste verdieping gestookt worden, zoodat de warmte en versche lucht van daar het geheele gebouw doordringt. Voeg hierbij nog de gaz-verlichting, het duinwater, de vrij ruime en net beplante tuin, en gij zult overtuigd zijn, dat hier alles is aangebragt, wat de gezondheid der bewoonsters bevorderen kan, en in staat is hare moeijelijke taak zooveel mogelijk te veraangenamen en te verligten.

Den 11den Junij 1857 werd het gebouw ingewijd; door een bezoek van onze Koningin werd het vereerd; door eene jaarlijksche bijdrage van den Koning wordt het geschraagd. Moeijelijk was het eene bekwame hoofd-directrice voor het gesticht te vinden, maar ook in deze behoefte heeft de Christelijke liefde voorzien. Jonkvrouw C. P. J. WITSEN ELIAS toonde, nog een anderen adel te bezitten dan dien zij van hare vaderen had geërfd, en verklaarde zich geheel en al belangeloos bereid, voorloopig het opperbestuur van het nieuwe gesticht op zich te nemen, terwijl eene der oudste pleegzusters haar als onder-directrice ter zijde staat. De verpleging geschiedt bij kranken van elke godsdienst-belijdenis; niet enkel tot de hoofdstad is zij beperkt, ook daarbuiten kan de hulp der zusters worden ingeroepen; talrijk zijn de plaatsen in ons vaderland, waarheen zij reeds werden uitgezonden. Allerlei gevaarlijke en besmettelijke kwalen trotseren zij met een moed en volharding, die aller eerbied verdient. De meesten der zusters werden een poos in hunnen arbeid gestuit door den typhus, die haar bij soortgelijke kranken aangreep. Geen enkele is er evenwel onder bezweken. In ziekte werden zij vroeger bijgestaan door Dr. HEIJE. Toen deze echter begreep, dat de

taak van bestuurder en geneesheer niet wel kon vereenigd blijven, heeft hij de laatste betrekking laten varen, en werd Dr. GILDEMEESTER als huis-arts, Dr. VORSTMAN als huis-chirurgijn aangesteld. Een getal van 12 pleegzusters bewoont thans het gebouw, terwijl daarbij nog vijf nieuw aangekomenen in haren leertijd verkeeren.

Wenscht gij dieper in te dringen in de kennis van de werkzaamheid der pleegzusters, dan moet ge uit haar eigen mond, indien hare nederigheid dit niet verbiedt, u het een en ander van hare ondervindingen laten verhalen. Gij zult verbaasd staan over de krachtsinspanning, de zelfbeheersching, de zelfverloochening, het geduld, de moeijelijkheden, die aan dezen arbeid der liefde zijn verbonden. Wenscht gij ook iets bij te dragen, om deze heerlijke en Gode welgevallige zaak te bevorderen, gij kunt als beschermheer of beschermvrouw eene jaarlijksche bijdrage van minstens zes gulden aan het gesticht schenken, of eene aanzienlijker vrije gift aan het bestuur doen toekomen. Wenscht gij naauwkeuriger inlichtingen omtrent de geheele inrigting der zaak en de bepalingen, die bij de aanvrage om pleegzusters zijn in acht te nemen, koopt en leest dan het laatste *Verslag* der Vereeniging, van wege het bestuur *bij* J. H. *en* G. VAN HETEREN, *te Amsterdam*, verkrijgbaar gesteld. Verspreidt dat Verslag, zooveel gij kunt, opdat de goede verwachting van het Bestuur niet worde beschaamd, maar — wat de liefde heeft gesticht, ook door de liefde worde bevestigd, en Nederland, na verloop van tijden — onder den indruk van den zegen, die op deze Vereeniging bleef rusten en door haar werd uitgestort over gebogenen van ligchaam en verslagenen van harte — in verheffing tot den Oorsprong van *allen* zegen, nogmaals en steeds uitspreke, wat op den wand van het gebouw staat gebeiteld: »de liefde sticht — offert Gode dank!" —R—

EEN AFDOEND MIDDEL.

Met ware sympathie lezen de Amsterdammers, — die ook weten wat stank is, — van het bittere lijden der Londensche neuzen, zoodra ze maar in de nabijheid van den Theems

worden gedragen. Bedroevend en kluchtig tevens zijn de beschrijvingen van dat lijden voor ieder Londenaar, die aan de oevers van die rivier of op hare anders zoo schoone bruggen komen moet. Men ziet of ruikt het thans, dat niet ongestraft 250 millioen menschen op eene plaats doen kunnen, wat tot nog toe geene beschaving of nieuwe uitvinding overbodig heeft gemaakt.

Maar het Engelsche genie weet raad tegen het ongerief, dat de Theems zich tegenwoordig niet in de zee ontlast, en de menschen daarmede toch voortgaan. Men zal *draineren!* Twee groote draineerbuizen aan beide zijden van den Theems zullen al die onreinheden ver genoeg in zee doen uitvloeijen, dat alleen de visschen er misschien wat last van hebben zullen. Dan zal men weêr vrij adem kunnen halen; maar ofschoon de regering ten dien einde provisioneel beginnen zal met eene leening van 6 millioen £, is het werk toch nog niet gereed, en zal de Theems voor dien tijd wel weêr toevloed van water hebben gekregen, om met de oude bereidvaardigheid alles in zee te brengen.

Ondertusschen is de zaak dringend, want — het Parlementshuis staat aan de oevers van dien ontaarden stroom, en daar moeten fatsoenlijke neuzen zich vertoonen. Daarom heeft men een nog meer afdoend en spoediger middel uitgedacht om dit inconvenient weg te nemen. Toen in de Parlementszitting van 26 Junij door een der leden over deze ongezonde uitwasemingen werd geklaagd, heeft de kanselier der schatkist geantwoord: dat aan den President van den Raad van Openbare werken eene uitgebreide volmagt zou gegeven worden, om hierin verbetering te brengen. Maar (en hier kwam het vooral op aan) de regering zou al het mogelijke aanwenden om het zittingjaar spoedig ten einde te doen brengen, opdat de leden Londen zouden kunnen verlaten, en zich naar hunne buitenplaatsen, — waar het niet stinkt, — begeven. Zeker is het, dat het Parlement er dan niet ziek van worden zal; maar die arme Londeners, wat hebben die gedaan?

MENGELWERK.

IJZEREN BRUGGEN.

De belangrijkste stof, die de mensch hier op aarde bezit, is ongetwijfeld het ijzer, en de gewigtigste ontdekking, die de brug heeft gelegd waarover de nieuwere industrie tot haar tegenwoordig standpunt gekomen is, de bewerking van dit — zoo niet kostbaarste — zeker kostelijkste aller metalen. Geen ander metaal kan zóó bewerkt worden, dat het dienen kan zoowel voor de naald als voor den acht-en-negentig-ponder, voor het lancet des heelmeesters en de smeedhamer van vijf tonnen (10,000 pond); voor de veêr van een uurwerk en den romp van een Leviathan-stoomschip; en dat even onmisbaar is om eene schaar als om een electrischen telegraaf, eene stalen pen en eene spoorstaaf, een compas en eene tubulaire brug te maken. De ijzeren machinen der manufacturiers worden door ijzeren stoomwerktuigen in beweging gebragt, en hun fabriekaat langs ijzeren spoorwegen door ijzeren locomotiven over de wereld verspreid. Tot aan alle einden der aarde brengt de ijzeren draad onze berigten en nieuwstijdingen; wij hebben ijzeren daken, ijzeren huizen, ijzeren bedsteden, ijzeren schepen, ijzeren paleizen, ijzeren bruggen, ijzeren huisraad; — in het kort, wij hebben nu in waarheid de *ijzeren eeuw.*

Ofschoon de ijzer-industrie van Groot-Brittannië met regt inheemsch genoemd kan worden, wegens de vereeniging van steenkolen, ijzererts, kalk, sterke menschen en goedkoope vervoermiddelen — eene combinatie zoo als tot nog toe geen land in dezelfde mate heeft —, is het toch eerst sedert betrekkelijk korten tijd, dat het fabriekwezen aldaar zijn tegenwoordigen reusachtigen omvang bereikt heeft. Zoo lang als het erts door middel van houtskool gesmolten werd, was de productie van dit metaal zeer beperkt en de prijs te hoog. Bovendien is de bereiding voor eenigen tijd in Engeland gedeeltelijk verboden geweest, daar het ontzettende verbruik van houtskool bij het smelten deed vreezen, dat er geen timmerhout genoeg zou

overblijven voor de behoeften van de handels- en oorlogsmarine. Derhalve werden er onder de regeringen van ELISABETH en JACOBUS besluiten uitgevaardigd, die het vellen van timmerhout voor de ijzersmelterijen verboden, behalve in sommige districten van Kent, Sussex, en Surrey, toenmaals de voornaamste zetels van het fabriekwezen, en zelfs de oprigting van nieuwe fabrieken was uitdrukkelijk verboden. Dit veroorzaakte natuurlijk eene groote stremming in de ijzerbereiding, die spoedig in de zuidelijke graafschappen geheel ophield.

Geen wonder, dat men er toen op bedacht was om ijzererts door middel van steenkool te smelten. In de graafschappen van het binnenland waren uitgestrekte lagen van beide deze delfstoffen als het ware naast elkander. Onder anderen was het vooral DUDLEY, wiens edel streven het was om eene fabriek in de nabuurschap van Stourbridge op te rigten. Gedeeltelijk slaagde hij hier ook in, maar deels door opstanden onder de arbeiders, die zijne fabrieken vernielden, deels door de binnenlandsche oorlogen, die zijn vermogen ondermijnden, oogstte de edele lord geene voordeelen van zijne ondernemingen. Sedert hield niets het verval van dezen tak van nijverheid meer tegen, en tegen het midden der vorige eeuw was het getal van smelt-ovens, dat onder JAKOBUS den Eerste 300 beloopen had, tot 59 gedaald; het meeste ijzer zelfs, dat in Engeland gebruikt werd, werd van buiten ingevoerd. — Gedeeltelijk werd het gebruik van steenkool bij het ijzersmelten weder in leven geroepen te Coalbrookdale in Shropshire, omtrent 1713. De voornaamste moeijelijkheid was echter om de kool bij het verbranden tot eene genoegzame hitte op te voeren, daar de blaasbalgen, die door menschenhanden, of zelfs die door water in beweging werden gebragt, ofschoon krachtig genoeg voor houtskool, te weinig uitwerking hadden op de steenkool. Eindelijk kwam men dit bezwaar te boven door de volharding van Dr. JOHN ROEBUCK, die in waarheid de stichter van het tegenwoordige ijzerfabriekwezen van Engeland genoemd mag worden. Met behulp van den Ingenieur SMEATON rigtte hij krachtige blaascylinders op, door water in beweging gebragt. Maar behalve dat hij de eerste was, die giet-ijzer op groote schaal fabriceerde, vond Dr. ROEBUCK nog in 1762 eene bewerking uit om dit in smeedbaar ijzer om te werken, eene ontdekking die verkeerdelijk aan HENRY CORT wordt toege-

schreven. Verschillende verbeteringen werden door anderen aan zijne uitvinding aangebragt, wier afzonderlijke beschrijving wij hier achterwege zullen laten; ook zouden zij allen slechts geringe waarde gehad hebben zonder de hulp van de stoommachine, die omstreeks denzelfden tijd door JAMES WATT in toepassing werd gebragt. Dr. ROEBUCK besefte al spoedig het gewigt van WATT's verbeteringen en ondersteunde hem in zijne poging. Later werd hij echter door geldelijke verlegenheid genoodzaakt, om zijn aandeel in WATT's uitvinding aan Mr. BOULTON over te doen.

Sedert de invoering der machines van BOULTON en WATT en het gebruik daarvan bij het aanblazen der smelt-ovens, was de vooruitgang inderdaad verbasend. De geheele hoeveelheid ijzer in Engeland gefabriceerd, bedroeg niet meer dan 20,000 ton (*) jaarlijks; maar tegen het einde van deze eeuw was de productie vertiendubbeld. De invoering van het aanblazen met heete lucht door NEILSON in 1828, en de ontdekking van het ijzer-erts van Black-band gaven aan dit fabrikaat vooral zijne hooge vlugt, voornamelijk in Schotland, welks bewoners in de tijden der EDUARDS het ijzer uit Engeland kwamen rooven, terwijl het in het laatste jaar 500,000 ton uitvoerde. In Engeland zelf bedroeg het gefabriceerde ruwe ijzer in het vorige jaar de verbazende massa van 3,686,377 ton, hetwelk, de ton gemiddeld op 4 £ gerekend, jaarlijks eene waarde vertegenwoordigt van 14½ millioen £. En voor uitputting van den voorraad is vooreerst nog niet te vreezen, want bijna eindelooze beddingen van deze delfstof zijn onlangs ontdekt in Yorkshire, in Northamptonshire en andere graafschappen. Het is deze buitengewone overvloed en betrekkelijke goedkoopheid van het ijzer, die Engeland in staat hebben gesteld om het voor werken te gebruiken waar men vroeger niet van gedroomd zou hebben. Het belooft weldra het timmerhout te zullen verdringen bij schepen van groote tonnenmaat; en inderdaad een houten schip van slechts de halve grootte van den *Leviathan* zou eene onmogelijkheid zijn. De nieuwere werken in dit metaal zullen weldra in grootheid de monumenten gelijk zijn, die de bewondering van eeuwen hebben gewekt; en onder deze triomphen der hedendaagsche industrie

(*) De ton is gelijk ruim 1000 Nederl. ponden.

bekleeden ijzeren bruggen en *viaducts* ongetwijfeld de eerste plaats.

Gelijk alle andere dingen is ook de brugbouwkunde van kleine beginselen aangevangen; doch spoedig heeft zij de behoefte der menschen moeten volgen. Eene plank of een boomstam was genoeg voor den eenvoudigen voetganger, maar reeds het gebruik van rijtuigen deed de behoefte aan iets meerder ontstaan, en toen kwamen houten en steenen bruggen weldra in gebruik. Doch ook de bruggen hebben onder den druk der behoudsmannen moeten lijden, en er is wat te doen geweest alvorens Londen vier steenen en vijf ijzeren bruggen over de Theems had gelegd. En nog kan men niet zeggen dat dit te veel is, want de London-Bridge, die, behalve hare breede voetpaden, eene ruimte voor vier rijen rijtuigen heeft, is nog dikwijls door de drukke passage verstopt; 12,000 rijtuigen en 60,000 voetgangers gaan er ook dagelijks over henen.

Het eerste gebruik van ijzer voor bruggen was in den vorm van gegoten ijzer. Vergeleken met het gewigt van eene brug van kalk en steen, heeft eene van gegoten ijzer de verdienste dat zij ligter is, iets van veel belang, vooral wanneer er bezwaren zijn bij het leggen der fundamenten, die om verschillende redenen niet altijd *zóó* gelegd kunnen worden als men wil. De Italiaansche en Fransche architecten, die tot op het laatst der vorige eeuw in groote industriële werken de meesters waren, zagen spoedig de waarde van dit materiaal in, en deden verscheiden pogingen om het in gebruik te brengen. Zij slaagden hierin echter niet, voornamelijk omdat de vroegere ijzersmelters niet zulke groote stukken konden gieten, en ook omdat het toen veel kostbaarder was dan steen of hout. Het was voor de Engelsche ingenieurs weggelegd om dit bezwaar te boven te komen. De pogingen van Mr. DARBY van de Coalbrookdale ijzersmelterijen, om hiertoe coke te gebruiken gelukten zoo goed, dat men het voortaan in hoeveelheden van genoegzame grootte kon smelten. De eerste proef werd genomen met eene brug over de Severn bij het dorp Broseley, die eene lengte had van omtrent 100 voet, en ofschoon er in de constructie eenige misslagen werden begaan, was de brug toch bruikbaar en is nog in wezen.

De eerste die hierna met goeden uitslag zich op het bouwen van ijzeren bruggen toelegde was de bekende TOM PAINE, een

Quakerszoon, aanvankelijk corsettenmaker, later commies, ondermeester, dichter, enz. Na verschillende ambachten beoefend en vrij wonderlijke lotgevallen gehad te hebben, zette hij zich te Philadelphia neder en hield zich met natuurkundige en mechanische studiën bezig. Toen er in 1787 eene brug over de Schuylkill gemaakt moest worden, zonder pilaren in de rivier, wegens den ijsgang, bood hij zich stoutweg aan om er eene van ijzer te maken. Hij bragt het zoo ver, dat hij de materialen daartoe gereed kreeg, maar ten gevolge van zijne zonderlinge lotgevallen en handelwijzen, kregen zij eene geheel andere bestemming. Eerst in 1796 werden zijne materialen gebruikt voor de schoone brug over de Wear te Sunderland, die lang als eene zegepraal der kunst beschouwd is, en zelfs nog door STEPHENSON, wegens de juiste proporties en geringe hoeveelheid materialen er toe gebezigd, wordt geprezen. De brug heeft eene span van 236 voet, met een boog van 35 voet hoog, die 95 voet boven de bedding van de rivier begint (en dus in het midden 130 voet daarboven verheven is), zoodat schepen van 300 ton er met staande mast onder door kunnen zeilen. Zij bleef echter niet geheel zonder verzakking.

Omtrent dezen tijd begon Mr. TELFORD als ingenieur beroemdheid te verkrijgen; hij bouwde verscheidene ijzeren bruggen, en deed zelfs in 1801 den voorslag, om een enkelen boog van gegoten ijzer over den Theems te leggen, ter plaatse van de (oude) London-Bridge, met eene opening van 600 voet, en een vrijen weg van 65 voet boven den hoogsten waterstand. Na echter veel geld vermorst en tijd verpraat te hebben, werd besloten om zijn voorstel niet aan te nemen.

IJzeren bruggen van kleinere lengte werden steeds in Frankrijk zoowel als Engeland met succes gelegd: de *Pont du Louvre* in 1803, en de *Pont d'Austerlitz* in 1806, beiden algemeen bekende voorbeelden. Deze werden echter weder in de schaduw gesteld door de Vauxhall-brug en de Southwark-brug. Vooral deze laatste, door RENNIE gebouwd, munt uit in grootte, stevigheid en eenvoudigheid, en is onder de voorbeelden van boogbruggen tot nog toe zonder wederga. Zij heeft drie bogen, waarvan de middelste 240 voet wijd is, terwijl de grootste steenen boog, over de Dee bij Chester, slechts van 200 voet is. Het systeem van boogbruggen heeft echter een groot bezwaar, waarom het langzamerhand, zoo niet geheel

opgegeven, toch op den achtergrond geplaatst is. Vooreerst de opening van de bogen kan toch eene zekere wijdte niet te boven gaan, en bij groote rivieren, vooral met sterken ijsgang, is die wijdte dikwijls te gering; bovendien is het uitzetten van het ijzer bij warmte en het inkrimpen bij koude een groot ongerief, en bij de boogbrug kan deze eigenschap ligt ontzettingen veroorzaken, die weldra de geheele brug onbruikbaar maken. Men heeft zelfs het voorbeeld gezien van eene ijzeren brug, die in den zomer anderhalf duim hooger was dan in den winter. — Zoo kwam men langzamerhand tot het systeem van *hangbruggen*, — minder juist *kettingbruggen* genoemd, — daar zij tegenwoordig niet alleen op kettingen hangen, maar naar een zamengesteld systeem van suspensie gebouwd zijn. Met de invoering der hangbruggen ging het gebruik van geslagen, in plaats van gegoten ijzer, hand aan hand. Gegoten ijzer heeft de eigenschap, dat het den meesten tegenstand biedt tegen drukking, en past dus in zoo ver het best bij de boogbrug, terwijl geslagen of getrokken ijzer het best rekking (*tensie*) kan verdragen, hetgeen voor de hangbrug noodig is (*).

De eerste hangbrug in Engeland over de rivier de Tees bestond slechts uit twee gewone kettingen, waarop een vloer voor voetgangers gelegd werd; maar weldra werd dit systeem in het groot in toepassing gebragt. Aan SAMUËL BROWN komt de eer toe van de inrigting der hangbruggen zoo zeer verbeterd te hebben, dat hij eigenlijk als de uitvinder er van beschouwd mag worden, voornamelijk door de toepassing van het ruit- of netwerk, een denkbeeld, waarop hij gebragt werd, zegt men, door het aanschouwen van een spinneweb, over een voetpad in zijn tuin gespannen. Verscheiden bruggen werden naar dit beginsel gebouwd; de beroemdste echter uit deze periode der brugbouwkunde was die over de Menai-straat, die alleen bij de latere reuzen-ondernemingen in den nieuweren tijd, uit de spoorwegperiode, behoeft achter te staan.

Deze beroemde brug, door TELFORD gebouwd, ligt over de

(*) Terwijl graniet eene zamendrukkende kracht van omtrent 5000 (Nederl.) ponden per vierk. duim, en geslagen ijzer van 18000 pond kan verdragen, wederstaat gegoten ijzer eene drukking van 36 tot 49 duizend pond per vierk. duim. Daarentegen kan gegoten ijzer slechts eene uitrekkende kracht van 7000 pond, en geslagen ijzer van minstens 16 en zelfs 18 duizend pond per vierk. duim verdragen.

straat tusschen het land van Wales en het eiland Anglesea, en verbindt dit met het vasteland zonder de scheepvaart in het minst te belemmeren, daar een schip er met volle zeilen onder door kan varen. De uiteinden der ketenen zijn onwrikbaar vast in de rots bevestigd en loopen dan los over zoogenaamde zadels, of steunpunten van gegoten ijzer op de bruggehoofden, heen. De afstand tusschen deze uitgangspunten is van 579 voet, en de kettingen zijn daar 194 voet boven hoogen waterstand, terwijl zij in het midden 100 voet daarboven verheven zijn. Aan deze kettingen hangt het horizontale vlak, waarover de weg loopt door middel van verticale staven, en dit vlak is zoo breed, dat er twee wegen voor rijtuigen, ieder 12 voet breed, en daartusschen een voetpad van 4 voet over heen loopt. Het geheel is bewonderenswaardig kunstig en zorgvuldig uitgevoerd; er werd geen stuk ijzer voor gebruikt, dat niet vooraf aan de noodige proeven onderworpen was. Na 5 en een half jaar arbeid werd de brug in 1826 voor het verkeer geopend.

De nieuwste bruggen van deze soort, die der vermelding waardig zijn, zijn die over den Donau bij Buda-Pesth, van BRUNEL over den Theems bij Charing-cross, en die van PAGE over den Theems bij Chelsea. De eerstgenoemde heeft eene lengte van 700 voet en is breed genoeg voor een rijweg en een voetpad. Zij is ook bovendien merkwaardig door de rol, die men bijna zeggen kan dat zij in de geschiedenis gespeeld heeft. In 1840 werd er met den bouw een aanvang gemaakt, nadat er bijna twee jaren gestreden was tegen den onwil der Hongaarsche edelen, die thans voor het eerst belasting zouden opbrengen om de onkosten van deze brug te dekken. Belastingen opbrengen was in hun oog het werk van boeren alleen, en dit van den edelman te eischen was eene schande. Verder had men te kampen tegen de weekheid van den bodem en de onwilligheid der rivier, die het aangevangen werk weldra door hare ijsschotsen vernielde. Daarbij de klassieke slofheid van het keizerlijke Gouvernement in aanmerking genomen, is het niet te verwonderen, dat in 1849 het werk nog niet geheel voltooid was. Toen kwamen de stormen aan den politieken hemel, die het bestaan van de geheele brug in gevaar bragten. 70,000 Oostenrijkers trokken met geschut en bagage over het half voltooide geraamte der brug henen, en

tweemalen was zij in gevaar van door de Oostenrijksche kanonnen weggeschoten te worden, of door het kruid der Hongaren in de lucht te vliegen. Eerst na het eindigen van den oorlog werd zij voltooid, en thans wandelen de Buda-Pesthers met niet geringen trots over dit »achtste wonder der wereld."

Eene eigenaardige wijziging in de constructie der hangbruggen is ingevoerd bij die over de Sarine-vallei in Zwitserland, bij Freiburg. Deze brug, door CHALEY, een Fransch ingenieur, gebouwd, is de langste brug zonder bogen, die er (tot nog toe) bestaat, en wat het vreemdst is, geheel gemaakt van fijn ijzerdraad, van niet meer dan een tiende duim dikte! Er loopt een rijweg met een voetpad aan beide zijden overheen, en zij heeft 870 voet lengte tusschen de beide hoofden. Zij hangt aan vier hoofdkabels, ieder zamengesteld uit 1056 ijzeren draden, die telkens op 2 voet afstands ook met ijzerdraad stevig bijeen gebonden zijn.

Nog stouter was de onderneming van een Amerikaan ROEBLING, die ijzerdraad gebruikte bij eene brug voor een spoorweg over eene snelvlietende rivier. De Amerikaansche ingenieurs namelijk leggen er zich voornamelijk op toe om »de dingen goedkoop te doen"; daarom wordt er ook in geen beschaafd land zooveel slecht werk geleverd als daar. Eene van de hoogst geroemde verdiensten van deze hangbrug is, dat zij slechts 960,000 gulden gekost heeft, terwijl eene stevige brug van geslagen ijzer, door een Engelsch ingenieur gebouwd, zeker het dubbele gekost zou hebben; nogtans is deze brug van ROEBLING een zeer verdienstelijk, ja zelfs een prachtwerk. Zij verbindt de spoorwegen van West-Canada met die van de Vereenigde Staten en loopt over de wijde en diepe kloof waardoor de rivier de Niagara vloeit, omtrent 2 mijlen beneden den waterval. De lengte van de brug was oorspronkelijk niet minder dan 820 voet, en de weg er over loopt 250 voet boven het watervlak van den stroom; het hoofd wordt duizelig wanneer men van deze hoogte naar omlaag ziet, waar het water met eene snelheid van 30 (Eng.) mijlen in het uur langs stroomt. Van beneden gezien gelijkt de brug op een strook papier aan een spinrag opgehangen; wanneer de wind sterk is, slingert deze reusachtige herfstdraad heen en weder alsof zij elk oogenblik los zal laten, en schudt zelfs onder den stevigen tred van een voetganger. Door middel van

een vlieger werd de eerste draad over de rivier gehaald, en toch is het geheel van eene onbegrijpelijke sterkte, in staat om het gewigt van een ganschen spoortrein te dragen. Beneden den spoorweg loopt de gewone weg; de vloeren van beide deze wegen zijn van planken gemaakt, die over dwarsleggers van getrokken ijzer gelegd zijn, en beide deze *plateau's* loopen over drie afzonderlijke stellen draadkabels, ieder van welke over afzonderlijke zadels op de bruggenhoofden heenloopen. De hoofdkabels hebben ieder eene dikte van 10 duim middellijn en zijn zamengesteld uit 3640 draden. Aan deze kabels zijn 624 hangers bevestigd, ook van ijzerdraad, die ieder een gewigt van 30,000 Ned. ponden kunnen dragen. — Ofschoon echter deze proef gedeeltelijk gelukt mag heeten, twijfelen vele ingenieurs toch aan de geschiktheid van het systeem van hangbruggen voor spoorwegen. Men bemerkte spoedig dat bij het passeren van een trein de brug van 5 tot 9 duim doorboog; en men was genoodzaakt om de span te verkleinen, door van onderen op aan beide zijden nieuwe hoofden te bouwen en de kabels te versterken, en tevens den spoed zoowel als het gewigt der treinen te verminderen.

Men is dan ook langzamerhand tot de overtuiging gekomen, dat aan het systeem van hangbruggen groote bezwaren verbonden zijn. Het is vooral een groot nadeel, dat ze onderhevig zijn aan golven en slingeringen, ten gevolge van den wind, en niet het minst door den overtogt van een corps geregelde troepen, iets wat dan ook teregt voor de beste proef van de stevigheid gehouden wordt. Te Broghton bij Manchester stortte in 1831 eene hangbrug in door het marcheren van niet meer dan eene compagnie van 60 soldaten, en een gelijk ongeluk gebeurde te Angers in Frankrijk. Ook werd de brug te Brighton in 1833 door het geweld van wind en golven, in eene zoo sterke slingerende beweging gebragt, dat de hoofdpilaar en de brug zelve bijna geheel vernield waren. En evenmin was de Menai-brug genoeg bestand tegen stormen: in Januarij 1839 werd zij door een storm zoo beschadigd, dat een derde van de ophangstijlen gebroken, en bijna 200 voet van den rijweg weggeslagen werd, en nog scheen het een wonder hoe de brug onder zulke slingering niet geheel en al vernield was. Zouden dus de ijzeren bruggen aan de behoeften der nieuwere tijden beantwoorden, dan moesten zij nog aanmer-

kelijk verbeterd worden. Zoo als te begrijpen was, deed de spoorweg-periode niet alleen de behoefte aan verbetering ontstaan, maar bragt die verbetering ook mede. Vooral in den bouw van spoorwegbruggen hebben de Engelsche ingenieurs hunne grootste zegepralen behaald, en hierin hebben zij meer bekwaamheid en vernuft betoond dan in eenigen anderen tak der cyclopische kunst. Bij het toenemen der spoorwegen werd het niet alleen noodzakelijk een veel grooter aantal bruggen te bouwen, maar ook onder veel ongunstiger omstandigheden. De spoorweg-ingenieur kan zijne plaats niet altijd naar welgevallen kiezen, en zoo was het dikwijls noodig, om over de diepste kloven en verst mogelijke afstanden en op ongunstigen bodem, den ijzeren boden hun weg te banen. Kortom, met de spoorwegen brak eene nieuwe periode voor de brugbouwkunde aan en werd zij tot dien graad van volkomenheid gebragt, dien zij thans bereikt heeft. »Oefening kweekt kunst" — en de gelegenheid tot oefenen was zeker in ruime mate gegeven. Niet minder dan 25000 bruggen zijn er sedert dit tijdvak alleen in Engeland gebouwd, en alleen in Londen en de voorsteden bedragen de bruggen en *viaducts* zamen een afstand van bijna 4 mijlen. Bovendien had men bij de spoorwegbruggen nog op iets anders te letten; hier heeft de brug niet alleen eene bepaalde vracht te dragen, maar die vracht wordt met snelle vaart aangevoerd, hetgeen aan de brug een geduchten schok mededeelt, en haar dus zou kunnen doen instorten, ofschoon zij een stilstaanden last van meer dan zes maal hetzelfde gewigt zou kunnen dragen.

De eerste stap om hieraan te gemoet te komen, bestond in het gebruik van boogvormige ijzeren leggers door horizontale bindstukken bijeengehouden. Onder de veelvuldige bruggen van deze soort die gebouwd werden, is verre weg de schoonste en voornaamste de High-Level-brug, die men aan het genie van R. STEPHENSON te danken heeft. Deze ligt over eene diepe kloof tusschen de steden Newcastle en Gateshead, waar beneden de rivier de Tyne loopt; maar ofschoon de breedte der rivier op dat punt slechts 515 voet is, heeft de brug en *viaduct* eene lengte van 4000 voet en eene hoogte van 130 voet boven de bedding der rivier. Een der groote bezwaren bij dezen bouw bestond ook in de moeijelijkheid om vaste fundamenten voor de pilaren te krijgen, die op ontzettend

groote palen rusten. Had men deze met eene gewone machine moeten inheijen, dan ware er geen denken aan geweest, maar hier werd voor het eerst de groote stoomhamer van NASMYTH gebruikt. Deze machine bestaat uit twee hamers, ieder van 30 centenaren, die 60 tot 70 slagen in de minuut doen. De hamers komen niet op den kop van den paal neder, maar op een ontzettend zwaar blok van eenige duizende ponden, dat boven op den paal staat, en hem als het ware door eene voortdurende drukking zakken doet. Door middel van deze geweldige machine werden de palen er in gedreven als naalden in een speldenkussen, en hetgeen voorheen eene van de kostbaarste zaken was, werd thans in weinig tijd en met betrekkelijk geringe kosten volbragt.

Eindelijk kwam men tot het gebruik van ijzer in den meest volkomen vorm, namelijk buisvormige leggers van geslagen ijzeren platen, de zoogenaamde tubulaire of *buisbruggen*, die de zwaarste spoortreinen met de grootste snelheid kunnen dragen. De eerste van deze soort is de zoo beroemde tubulaire brug door STEPHENSON gebouwd over de Menaï-straat, doch deze wordt nog in de schaduw gesteld door de Victoria-brug, thans in aanbouw over de rivier St. Lawrence bij Montreal in Noord-Amerika.

De Victoria-brug is zonder twijfel het grootste werk van deze soort ter wereld. Zij is, van de beide uiterste einden af gerekend, bijna twee Engelsche mijlen lang, dat is vijf maal de lengte van de Brittannia-brug over de Menaï-straat, zeven en een half maal die van de Waterloo-brug, en tien maal die van de nieuwe Chelsea-brug over den Theems. Zij bestaat uit niet minder dan 24 spannen (bogen kan men niet zeggen), ieder van 242 voet lengte, en eene in het midden — op zich zelve reeds eene verbazende brug — van 330 voet. De weg loopt door ijzeren buizen 60 voet boven de oppervlakte van de St. Lawrens, die in den winter het ijs van een aantal meren en andere rivieren afvoert. Het gewigt van ijzer aan de buizen is meer dan 10,000 ton, gedragen door massief steenen pilaren, die sommige 6, anderen 8,000 ton metselsteenen bevatten.

Een zoo reusachtig werk is voorzeker ook niet zonder dringende noodzakelijkheid ondernomen. De groote hoofdspoorweg van Canada — eene van de grootste nationale ondernemingen,

die ergens ter wereld werd volvoerd, — heeft eene lengte van meer dan 1100 mijlen, en verbindt de bewoonde deelen van West-Canada met de zeekust-staten van de Unie. Zoo levendig is het verkeer langs dezen weg, dat men, om maar *één* ding te noemen, het systeem van hangbrug niet heeft kunnen toepassen, reeds hierom alleen, omdat er dan niet genoeg treinen per dag zouden kunnen passeren. Immers, daar bij eene hangbrug de snelheid van de treinen verminderd zou moeten worden, berekende men dat over deze ontzettend lange brug slechts 20 treinen in de 24 uren zouden kunnen passeren, een getal te gering voor het reeds bestaande verkeer.

De horizontale leggers, die thans in de plaats van bogen gebruikt worden, zijn nog op tweeërlei wijze ingerigt. De eerste soort zijn de tubulaire leggers, die uit aaneengesmede ijzeren platen bestaan. Waar de span groot is gaat de weg binnen de buis, waar zij betrekkelijk klein is gaat hij er over heen, en dan wordt hij meestal gedragen door twee of meer regthoekige buizen of kokers. De tweede soort zijn de leggers van tralie- of ruitwerk, een denkbeeld waarop men gekomen is door de ruwe planken bruggen der Amerikaansche ingenieurs; deze bestaan uit twee horizontale staven of balken onder elkander, waarvan de bovenste aan de onderste verbonden is door middel van vlakke ijzeren bouten, die schuins over elkander loopen en onderling, zoowel als aan de beide leggers, stevig verbonden zijn. Nog is er eene derde soort, de zoogenaamde *driehoek-legger*, waar de diagonale verbindingstaven eene opeenvolging van driehoeken vormen, doch die is slechts eene wijziging van de voorgaande. Eigenlijk zijn ook deze drie soorten slechts verschillende toepassingen van hetzelfde hoofddenkbeeld, waarbij het er op aankomt om twee balken op eenigen afstand onder elkander *zóó* te verbinden, dat zij de grootste drukking kunnen verdragen en als het ware maar *één* vormen, even als eene plank op den kant veel meer dragen kan, dan wanneer zij vlak gelegd is. De ondervinding heeft geleerd, dat dit het beste geschiedt door het tubulaire systeem; want ofschoon de tralie-legger minder ijzer schijnt te vereischen, is zijne stevigheid ook in dezelfde verhouding minder. Bij de buis, die men zich niet uitsluitend als rond moet voorstellen, is het de geheele hoogte der opstaande wanden, die mededraagt aan den last: de twee opstaande zijden, op eenigen afstand van elkander,

dragen natuurlijk niet zoo veel als een balk van die dikte, dat hij de geheele tusschenruimte vulde, maar toch oneindig meer, dan een balk in het vierkant van dezelfde hoeveelheid ijzer, die aan de beide platte zijden besteed is. Het is echter tot nog toe niet gelukt eene juiste formule voor de betrekkelijke draagkracht van deze verschillende soorten van leggers op te geven. Nog een groot voordeel van het tubulaire systeem is dit, dat een trein die uit het spoor geraakt, door de wanden van de buis nog belet wordt naar beneden te storten, iets wat bij eene brug van bijna een half uur lengte nog al in aanmerking komt; en meer dan eens is het reeds gebeurd, dat zulk een ongeval zonder ongelukken is afgeloopen.

Gelijk gezegd is werd bij de Victoria-brug het tubulaire systeem toegepast, dat voortaan bij bruggen van groote lengte, vooral wanneer de span, of de opening tusschen de pilaren, wijd is, het meest in gebruik is gebleven. De moeijelijkheden, om zulk een ontzaggelijk werk ten uitvoer te brengen, waren zoo groot, dat eene eenigzins naauwkeurige beschrijving van dezen bouw wel der moeite waard is. Het ijs van eene menigte hooger op gelegen meren en rivieren (sommigen waarvan grooter zijn dan de Theems) wordt door de St. Lawrence afgevoerd, en vooral bij Montreal wordt het dikwijls opgekruid tot eene hoogte van 40 tot 50 voet, en zwelt de rivier zoodanig aan, dat de omringende landen onder water worden gezet. Om de geweldige kracht dier ijsschotsen te weêrstaan, moesten de pilaren de meest mogelijke stevigheid hebben. Zij zijn gefundeerd op den vasten rotsgrond, want geene door kunst verkregen fundaties zouden voldoende geweest zijn; gewone ijsbrekers van houten of ijzeren palen of van steenen, zouden het ook niet hebben kunnen uithouden. De pilaren zelve werden dus tot eene dikte van 15 voet gebragt en de beide middelste tot 18 voet, en om de kracht van het ijs te breken, werd voor elke pilaar een hellend vlak geplaatst van groote steenblokken, ieder van 7 tot 10 duizend Ned. ponden, en bovendien met ijzeren ankers bijeengehouden. Om eenig denkbeeld te geven van de ontzettende kracht, waaraan de pilaren weêrstand moesten bieden, willen wij eene korte beschrijving geven van het hetgeen bij den ijsgang in Maart dezes jaars plaats greep, volgens het verhaal van den hoofdingenieur A. ROSS. Er waren nog maar 14 van de 24 pilaren

voltooid; den 29sten Maart begon het ijs los te raken, doch het duurde tot den 1sten April eer het in beweging kwam. In den tijd van twee minuten rees het water omtrent 4 voet, zoodat reeds sommige straten van Montreal onder stonden. Tegelijkertijd werden de ijsvelden tot zulk eene ongeloofelijke hoogte opgekruid en leverden zulk een verschrikkelijk schouwspel op, dat een groot aantal menschen, die op de kaaijen gekomen waren, om het wassen der rivier gade slaan, door plotselingen schrik aangegrepen, in aller ijl de vlugt namen. Dit geweldige kruijen duurde omtrent twintig minuten voort, in welken tijd gedeelten van de kaai werden weggeslagen, en de hardste steenbrokken verbrijzeld. In het midden der rivier werden de schotsen, wanneer zij tegen de ijsbrekers aankwamen, aan stukken geslagen; somtijds zag men de zwaarste schotsen regt overeind tegen de pilaren opkruijen, doch door de kracht van den stroom kantelden zij weder en werden de brokken in volle vaart tusschen de pilaren henen medegevoerd. In twee dagen echter was de ijsgang afgeloopen en de rivier geheel schoon. Bij het onderzoeken der pilaren bevond men, dat zij boven verwachting aan de vernielende kracht hadden weêrstaan: ofschoon de hulptoestellen, bij zulk een arbeid altijd noodig, beschadigd waren, waren de pilaren zelve, met uitzondering van eene of twee, die nog niet voltooid waren, er onbeschadigd afgekomen. Een zwaar steenblok van eenige duizend ponden was tot op een aanmerkelijken afstand door den stroom en het ijs medegenomen, en door welke ontzettende kracht het weggeslagen moet geweest zijn, bleek hieruit, dat verscheiden afgebroken stukken er van nog in de pilaar waren blijven zitten. Ten slotte zij nog medegedeeld, dat in het midden dezes jaars reeds twee buizen op de pilaren geplaatst zijn, en dat men rekent het geheele werk in het begin van 1860 voltooid te zullen hebben.

Wij kunnen niet anders dan ter loops melding maken van BRUNEL's schrandere combinatie van het systeem van tubulaire en hangbrug in de merkwaardige brug onlangs door hem te Chepstow en Saltash gebouwd. De laatste is nog langer dan de Britannia-brug (2200 voet) en heeft 19 openingen, waarvan twee met eene span van 455 voet. Over deze twee hoofdopeningen liggen ijzeren leggers of balken, die weder hangen aan boogvormige buizen, door middel van zware kettingen,

en deze zijn door verticale en diagonale staven zóó voorzien, dat alle slingerende beweging onmogelijk gemaakt is.

Zelfs tot Egypte, het land der oude Cheops en der pyramiden, hebben de tubulaire bruggen haren weg gevonden. De twee voornaamste bruggen van den onlangs aldaar voltooiden spoorweg onderscheiden zich hierdoor, dat de weg niet door de buis, maar er over heen loopt, en de grootste, die over den Damiate-arm van den Nijl, is ook nog merkwaardig door de fundamenten, waarvan insgelijks het ijzer het hoofdmateriaal is, want zij bestaan uit cylinders van geslagen ijzer met metselwerk opgevuld, en door eene eigenaardige bewerking in den bodem ingebragt. Hierover willen wij nog met een enkel woord spreken.

Ook in het leggen der fundamenten heeft het gebruik van ijzer eene geheele omkeering te weeg gebragt. Vroeger werden voor de fundamenten uitsluitend houten palen en metselwerk gebruikt, hetzij dat men begon te metselen op de ingeslagen palen, hetzij dat de palen slechts dienden om de in het water geworpen steenen, waarop dan verder werd voortgebouwd, bij elkander te houden. Doch dit was niet voldoende voor de behoefte der spoorwegbruggen; daar moesten ook de fundamenten van ijzer zijn. Dr. POTT was de eerste die ijzeren palen gebruikte, namelijk holle palen of cylinders, die van onderen open waren. Deze werden in verticale rigting in het water neêrgelaten en dan leêg gepompt. Wanneer dan hetzij de lucht hetzij het water uit zulk eene buis was uitgepompt, werd zij van zelve door de drukking der dampkringslucht in den bodem gedreven. Zoo kon men verscheidene palen op elkander dikwijls tot aanmerkelijke diepten in den grond doen zinken. De schroefpaal van MITCHEL is weder eene andere zeer gebruikelijke manier om in verraderlijken grond vaste fundering te krijgen; de paal is zoo ingerigt, dat zij tot bijna elke diepte ingeschroefd kan worden. Doch de merkwaardigste wijze om ijzer te gebruiken tot het verkrijgen van een stevig fundament in harden grond en op groote diepte, is die welke onlangs door HUGHES aangenomen en het eerst gebezigd is voor de pilaren van de nieuwe brug over de Medway te Rochester. Eerst was het plan om de pilaren te bouwen op eene rij van gegoten ijzeren cylinders van 7 voet diameter, die men volgens POTT's systeem van

atmospherische drukking in de bedding der rivier wilde doen zinken. Maar spoedig bespeurde men, dat er zich op vele plaatsen nog overblijfselen van eene vroegere brug bevonden, en bij nader onderzoek bleek het, dat de bodem uit eene compacte massa steenbrokken bestond, waar men op de voorgenomene wijze onmogelijk met de cylinders zou doorkomen. Toen besloot men volgens een tegenovergesteld systeem te werk te gaan en wel op de volgende wijze. Elke buisvormige paal werd ingerigt als eene duikerklok, zoodat het water er uit gehouden werd door de verhoogde drukking der lucht, die er met eene stoomluchtpomp ingepompt werd. Zoo doende konden de werklieden *in* den cylinder arbeiden om den bodem er onder weg te graven en daarna het metselwerk op te trekken. Om hen in staat te stellen den cylinder in en uit te gaan en zoowel de uitgegraven materie te verwijderen als de noodige materialen aan te voeren, zonder de drukking der lucht van binnen (waardoor het water buiten den cylinder werd gehouden) te doen ophouden, was boven op den cylinder eene beweegbare klep aangebragt, en daarover heen twee hermetisch gesloten kamers. Deze kamers hebben twee openingen, eene naar binnen en eene naar buiten, beiden luchtdigt gesloten. Wanneer een vol geladen bak naar boven geheschen is en door de eerste opening buiten den cylinder in de genoemde kamertjes gekomen is, wordt de klep gesloten, en dan door de buitenste opening de bak geledigd. Op dezelfde wijze worden de materialen naar binnen gebragt, terwijl steeds de lucht in den cylinder, waar de werklieden soms 20 voet beneden het water werken, gecomprimeerd blijft. Door middel van patentglazen komt het licht in de buis, doch wanneer men tot eene zekere diepte gekomen is, moet men zich van kaarsen of fakkels bedienen. Hoe meer de grond onder den cylinder wordt weggegraven, des te dieper zinkt hij, totdat men de vereischte diepte bereikt heeft. De palen van de Rochester-brug werden op deze wijze dertig voet beneden de bedding van de rivier in den grond gelaten, eer men aan het metselwerk begon, en bij de Saltash-brug van BRUNEL was die diepte zelfs 90 voet, iets dat tot voor weinige jaren voor onmogelijk zou gehouden zijn. — Merkwaardig is ook de werking van de gecomprimeerde lucht op de werklieden, die daarin arbeiden moeten. Hoe dieper men komt, des te meer moet natuurlijk de lucht

zamengeperst worden, zoodat het er ten laatste niet langer dan een betrekkelijk korten tijd in uit te houden is. Als men pas in den cylinder binnenkomt springt somtijds het bloed uit neus en ooren en de ademhaling wordt zeer zwaar, zoodat het geen werk is voor personen met zwakke longen. Die het werk uit kunnen houden, gevoelen een meer dan gewonen eetlust en kunnen groote hoeveelheden dierlijk voedsel gebruiken, — ongetwijfeld ten gevolge van den snelleren bloedsomloop die de meerdere zuurstof, die ingeademd wordt, veroorzaakt (*).

Het laatste grootsche plan van eene ijzeren brug, waarvan men gehoord heeft — en dat wel vooreerst een plan blijven zal —, is dat van eene buisbrug over de straat van Calais. Terwijl een Fransch ingenieur, THOMÉ DE GAMOND, heeft voorgeslagen, om een tunnel te maken onder de zee tusschen Engeland en Frankrijk, heeft de Heer BOYD, om niet onder te doen, een plan opgezet om eene brug te bouwen over de zee van den Shakespeare-klip tot Kaap Grinez. Hij stelt daartoe voor om eene brug te maken van ijzeren buizen, elke van 500 voet lengte, liggende op 190 torens van 300 voet hoogte, en hij schat de onkosten op 30 millioen £. Maar, de vraag naar de mogelijkheid nog daargelaten, is de nuttigheid van deze onderneming zeer twijfelachtig. Het geheele aantal personen, die jaarlijks tusschen Engeland en Frankrijk heen en weder reizen, gaat niet boven de 250,000 personen, dat is nog minder dan er in 4 dagen alleen de London-Bridge passeren, en de bestaande middelen van vervoer over het Kanaal zijn ruimschoots genoeg. Bovendien is het eene zeer juiste opmerking van een beroemd Engelschman over de Engelsch-Fransche alliantie: »dat er geen beter ding is tusschen Frankrijk en Engeland dan — de zee."

Naar de *Quarterly Review.*

(*) Zulk eene duikerklok op grootere schaal wordt niet alleen voor dit soort van werk gebruikt. Geheel op dezelfde wijze is de toestel ingerigt, waarmede sommige Fransche ingenieurs de boringen bewerkstelligen bij het openen van kolen- en andere mijnen.

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRIKA.

(*Vervolg van bl.* 288.)

Kukaua, de hoofdstad van Bornu, bestaat uit twee geheel van elkander afgescheiden deelen, welke beide met een muur zijn omringd. Het oostelijke deel is de woonplaats der rijken en welvarenden en bevat groote gebouwen; het westelijke daarentegen, waarin de geringe bevolking eene verblijfplaats vindt, is bezet met kleine huisjes en hutten in naauwe, kromme straten zaâmgepakt. Tusschen beide afdeelingen der stad ligt een ruim plein, dat voortdurend ten tooneel verstrekt aan een levendig en bont gewoel. — Gedurende de heetste uren van den dag is het in de stad zeer stil, maar anders verdringen zich, inzonderheid op het groote plein Dendal den ganschen dag door, talrijke scharen ruiters en voetgangers, vrijen en slaven, vreemdelingen en inwoners, de meesten sierlijk gekleed. Op eene andere marktplaats voor de westelijke poort, vertoont zich elken maandag een druk verkeer, dat ook op den vollen middag niet afgebroken wordt. Hier komen de bewoners der oostelijke streken van Bornu te zamen, en somtijds bemerkt men onder de menigte zelfs de bewoners der eilanden in het meer Tsad, die hier zweepen, van de huid des Nijlpaards vervaardigd, en gedroogden visch aanbrengen om koorn daartegen in te ruilen. De overige waren, die hier ter markt komen, bestaan meest uit rietmatten en stangen voor tenten, graan in lederen zakken, kameelen en paarden, kleedingstukken, paarlen, lederwerk en vooral slaven. Somtijds zijn hier 15 tot 20,000 menschen bij elkaâr. Evenwel is het geraas niet buitengemeen, daar de kooplieden hier hunne waren niet uitroepen; terwijl in 't algemeen de Kanori, zooals de inwoners van Bornu zich noemen, niet luidruchtig van aard zijn. Tot onderhoud of vermaak van het publiek ziet men nu en dan een slangentemmer of een verteller, die de nieuwsgierigen om zich verzamelt. Zeer lastig voor den handel is het gebrek aan een algemeen ruilmiddel. In vroegere tijden werd de prijs van alle waren bepaald en berekend naar het pond koper, waarvan alleen de naam »Rottel" in gebruik gebleven is; later had men in plaats daarvan als maatstaf der waarde de »Gabaga",

een strook katoen, terwijl men zich tegenwoordig bedient van schelpen.

De levensmiddelen zijn in Kukaua goedkooper dan op eenige andere plaats, die BARTH had bezocht; doch men moet zich vergenoegen met weinig soorten en die nog van geringe hoedanigheid. Het overvloedigst is de gierst en slechte rijst. Verder wordt er tarwe, benevens boonen en uijen gekweekt. De nijverheid is in Kukaua van zeer weinig beteekenis.

De toestand, waarin Dr. BARTH zich hier geplaatst zag, was alleronaangenaamst en moeijelijk. De bedienden van RICHARDSON wendden zich tot hem om hun achterstallig loon te vorderen, hetwelk een aanmerkelijke som bedroeg; en zijne middelen waren geheel uitgeput. Hij bezat noch geld, noch iets van waarde om die menschen tevreden te stellen. Bovendien werd hem onder het oog gebragt, dat hij den Sheich en den Vizier een bezoek behoorde te brengen, en dat men niet gewoon was met ledige handen voor die heeren te verschijnen. De onverschrokken reiziger behield zijne bedaardheid. Hij liet zich bij de beide vorstelijke personen aanmelden en werd tot zijne blijdschap welwillend ontvangen, ofschoon hij geen geschenk kon aanbieden. De vizier HADJ-BESCHIR stelde zelfs de nalatenschap van RICHARDSON in zijn bezit en leende hem eene som gelds om aan de dringendste vorderingen te voldoen. BARTH besloot nu hier de komst van zijn medereiziger OVERWEG af te wachten, en nam zijn intrek in eene kleine, van leem opgetrokken, woning; zijn meest vertrouwden dienaar MOHAMMET-EL-GATRONI zond hij naar Mursuk met de dagboeken van RICHARDSON en brieven aan de Engelsche regering, waarin hij het overlijden meldde van den aanvoerder der expeditie; terwijl hij verzocht, dat aan hem nu het bestuur over den verderen togt mogt worden opgedragen en hij in staat gesteld om de reis voort te zetten. Hij besteedde nu zijne dagen met het verzamelen van berigten omtrent meer verwijderde streken, die hij weldra hoopte te bezoeken, en met nasporingen aangaande de geschiedenis van het Bornu-rijk. — Deze arbeid werd met goed gevolg bekroond. Behalve de vele merkwaardige bijzonderheden omtrent de landstreken tusschen Kano en de Golf van Benim, die hij leerde kennen, zag hij zich in staat gesteld om genoegzame bouwstoffen te verzamelen voor eene kronijk. Hij bezigde daartoe deels mondelinge mededeelingen en over-

leveringen, deels Arabische handschriften, waarvan eenigen door hem 't eerst werden bekend gemaakt.

De provinciën van het tegenwoordige Bornu maakten tot omstreeks het jaar 1400 van onze tijdrekening een deel uit van Kanem en deelden dus in de afwisselende lotgevallen van dat rijk. Volgens de overlevering is in de 9e eeuw zekere SSAEF, zoon van DHU-YASAN, in Kanem aangekomen en heeft eene nieuwe dynastie over verschillende stammen Berbers, Tebu Kanembu gesticht. Inderdaad moeten de beheerschers van Kanem van Berberschen oorsprong zijn. Vóór den tijd van SELMA, wiens regering in 1194 begon, waren de koningen, even als de Arabieren, koperkleurig, SELMA zelf was de eerste zwarte vorst. Ook de gewoonte dezer vorsten om zich het gelaat te bedekken en vooral nooit den mond te laten zien, getuigt voor hunne afkomst van de Berbers. Daaruit ook laat zich het gebruik verklaren, dat lang in zwang gebleven is, om den nieuwen koning op een schild te zetten en boven de hoofden zijner lieden te verheffen; alsook de geheele inrigting van het staatsbestuur, gegrond op eene raadsvergadering van twaalf hoofdlieden of edelen, zonder wier toestemming de koning niets van eenig belang mogt ondernemen. Doch niet enkel de koninklijke familie, maar ook een groot deel des volks heeft dienzelfden oorsprong, want in de berigten aangaande krijgstogten en oorlogen uit vroegeren tijd worden geregeld twee afdeelingen der legers onderscheiden: de rooden en de zwarten. — Dit gedeelte der bevolking heeft zich in de tweede helft der 17e eeuw van het overige losgescheurd. Ook in deze streken van Centraal-Afrika bemerkt men alom een levendig worstelen en strijden van volken en stammen, om staatkunde en godsdienst.

De ontwikkeling van Kanem ging stil en onmerkbaar voort; het merkwaardigste voorval uit de vroegere tijden is de aanneming van den Islam door de bevolking onder de regering van HUME (1086—97). In den aanvang van de 12e eeuw vertoont het zich eensklaps met de eigenschappen van een magtig rijk onder DUNAMA, die de grenzen van zijn gebied uitbreidde tot aan Egypte. Het toppunt van magt en voorspoed werd bereikt onder de regering van DIBBALAMI-DUNAMA-SELMANI (1221—59). Zijn rijk strekte zich uit van den Nijl tot aan de beek Baramuassa in het Westen, over geheel Fezzan en ten Zuiden tot

ver aan gene zijde van het meer Tsad. Maar in dien tijd toonde zich ook reeds de kiem van het later verval. De beide naauw verbonden stammen, waaruit de bevolking bestond, geraakten in verdeeldheid en stonden vijandig tegen elkander op, de Tebu tegen de Kanori. Langer dan zeven jaren moest DIBBALAMI den krijg voortzetten tegen de Tebu, en om de overige onderdanen te vaster aan zich te verbinden, stond hij aan de aanzienlijken vele voorregten toe. Dit bedoelen de overleveringen, die zeggen, dat hij den talisman van Bornu geopend heeft. »Het ding dat daarin besloten was ontsnapte en spoorde nu iederen magtige aan om zich meester te maken van een deel der regering." Het gevolg was eene reeks van bloedige burgeroorlogen, dikwijls verbonden met koningsmoord. De rustige en vreedzame regering van IBRAHIM NIKALEMI (1307—26) diende slechts om de volgende rampen te sterker te doen uitkomen. Want nu stond de volksstam der Sseu of Sso, die ten Zuid-Westen van het meer Tsad woonde, op, overwon alle legers en doodde achter elkander in korten tijd vier koningen (1349—52). Niet lang daarna, onder het bestuur van DAUD (1377—86), brak een nieuwe oorlog uit, die met de geheele verdrijving van de dynastie SSAEF uit Kanem eindigde. Ten tijde van DIBBALAMI-DUNAMA namelijk was een prins van het Kanem-huis, DJIL-SCHILKOMENI, gevlugt naar het landschap Eittri en had daar eene onafhankelijke heerschappij over den stam Kuka gegrondvest. De van hem afstammende dynastie der BULALA breidde hare magt naar alle kanten uit en drong ten tijde van DAUD tot aan de nabijheid van Kanem door. Nu volgden onderscheidene oorlogen, die allen ongelukkig afliepen voor de vorsten uit het huis SSAEF, zoodat een van dezen, OMAR (1394—98), de hoofdstad Kanem verliet en zijne residentie vestigde in Kagha. Hier leidde hij een treurig bestaan, te midden van half onderworpen stammen; in moerassige streken rondtrekkende zonder een vast middelpunt zijner heerschappij te bezitten, moest hij vreezen weldra zijne dynastie geheel ten ondergang te zien gebragt. Zeventig jaren lang duurde deze kommervolle staat van het oude vorstenhuis. Toen stond de groote koning ALI-DUNAMAMI op (1472—1505) en werd de stichter van het nieuwe Bornu-rijk. Hij onderdrukte den burgerkrijg, die zoo lang het land had verwoest. Hij bouwde eene groote hoofdstad, gewoonlijk Birni genoemd, drie dagreizen

westelijk van het tegenwoordige Kukaua. Eindelijk bevestigde hij het aanzien zijns rijks ook naar buiten, door een zegevierenden veldtogt tegen de Bulala, door zijn leger tot aan den Niger te geleiden, en door verbindtenissen aan te gaan met de naburige staten, zelfs met Tripoli. Zijn zoon, EDRISS KATAKARMABI, voleindigde wat de vader had begonnen. Hij versterkte het rijk inwendig en onderwierp de Bulala geheel. Honderd-twee-en-twintig jaren na de vlugt van OMAR hield hij aan het hoofd zijns legers zijnen intogt in de koninklijke hoofdstad van Kanem. Van dien tijd af tot aan het begin van onze eeuw is Kanem eene provincie van het rijk Bornu gebleven. Onder de naaste opvolgers van EDRISS KATAKARMABI bereikte Bornu het toppunt zijner grootheid. MOHAMMED (1626—46) bevestigde de heerschappij over Kanem en breidde het rijk ten Westen uit; EDRISS ALOAMA (1571—1603) de uitstekendste vorst in deze periode, vernielde de versterkte plaatsen der heidensche Sseu, onderwierp Gamerghu, vernederde de oproerige inwoners van de provincie Kano, bragt de Tuaregs in het Noord-Westen tot gehoorzaamheid en bedwong vele heidensche grensvolken. Op dezen glorievollen tijd volgde eene periode van rust, waarin echter ook het verval des rijks begon. Vrome en vreedzame koningen bezetten den troon, gaven zich meer en meer over aan pracht en weelde en verlieten bijna nooit hunne residentie; langzamerhand verzwakte het rijk en neigde ten ondergang. Oorlogen met de Tuaregs in Air en herhaalde ongelukkige gevechten met Mandara hadden de laatste krachten van de Bornu-dynastie uitgeput, toen in 1808 de invallen der Fellata begonnen. Deze fanatieke, woeste volksstam had de landschappen der Haussa, die aan Bornu onderworpen waren, overvallen en drong zegevierend voorwaarts. Zij versloegen het leger des sultans in de nabijheid van de prachtige hoofdstad Birni. De sultan had nog naauwelijks den tijd om met zijn hofstoet de Oosterpoort uit te vlugten, toen de troepen der Fellata zonder eenigen weêrstand de Westerpoort binnenrukten. Sultan AHMED zocht in Kurnana eene schuilplaats; doch terwijl hij daar vruchteloos met zijne grooten beraadslaagde, hoe men nog iets van de heerschappij zou kunnen redden, daagde geheel onverwachts hulp voor hem op. Die hulp kwam van den faki MOHAMMED-EL AWIN-EL KANEMI, een vrome, stoutmoedige en tevens schrandere Arabier uit Fezzan,

die op vele reizen met de bewoners van Kanem betrekkingen had aangeknoopt en met eene prinses van Nghala getrouwd was. Hij verzamelde bij het meer Tsad eene schaar getrouwe Kanembu en had het geluk de gansche magt der Fellata in éénen slag te vernielen. Weldra klonk zijn lof door het gansche rijk; de sultan stelde hem aan het hoofd des legers, aanzien en geschenken werden hem aangeboden. Het duurde echter niet lang of MOHAMMED was te magtig geworden om langer de onderdaan van een zwakken vorst te zijn; hij maakte zich geheel onafhankelijk en bouwde de stad Kuka om er zijne residentie te vestigen (1814). Evenwel liet hij den wettigen vorst zijn titel en zijn hofstoet behouden, en zorgde zelfs bij diens overlijden, dat zijn broeder IBRAHIM als zijn opvolger werd erkend. MOHAMMED stierf in 1835 en liet eene talrijke familie na. Zijn oudste zoon OMAR maakte een einde aan de regering der vorsten uit het geslacht SSAEF. De laatste sultan IBRAHIM had een naburigen vorst te hulp geroepen om zich van den lastigen Sheich te ontslaan, reeds waren de hulptroepen tot in het midden des rijks doorgedrongen. Kuka hadden zij veroverd en verwoest, toen OMAR zich van IBRAHIM meester maakte en hem ter dood liet brengen, terwijl hij diens bondgenoot dwong om vrede te sluiten. Alle aanhangers der oude dynastie werden uitgeroeid. Op de plaats waar Kuka had gestaan, liet OMAR twee steden bouwen, die te zamen den naam verkregen van Kukaua. Zoo is OMAR de eenige gebieder des lands geworden; doch hij weigert standvastig den koninklijken titel aan te nemen.

Doch wenden wij ons na deze vrij lange uitweiding weder tot onzen reiziger. Gedurende zijn verblijf in Kukaua deed BARTH een uitstapje naar Ngornu, eene halve dagreis Zuid-Oostwaarts verwijderd, en naar de oevers van het meer Tsad. Naar de eerstgenoemde plaats ging hij op eene uitnoodiging van den vizier, toen het hof derwaarts was vertrokken. De weg daarheen was, even als geheel de omtrek van Kukaua, zeer eentoonig. Het plaatsje zelf was niet meer dan eene verzameling hutten. Reeds den volgenden morgen trok BARTH van daar verder Oostwaarts om zoo spoedig mogelijk het meer te bereiken. Hij ging over eene uitgestrekte grasrijke vlakte, waar geen enkele boom zich verhief, voort, totdat hij stuitte op een laag moeras en zich verpligt zag terug te keeren zonder

iets van het meer bespeurd te hebben. Een dag later vernieuwde hij zijne poging in gezelschap van eenige mannen, die bekend waren met de plaatselijke gesteldheid. Zij volgden nu eene meer noord-oostelijke rigting, en binnen een half uur bereikten zij den oever van een ruim water, dat omringd was door papyrusstruiken en riet. Terwijl zij langs den waterkant voortreden, zagen zij meermalen geheele troepen Antilopen van eene bijzondere soort, zoo als BARTH ze nergens anders gezien had. De inboorlingen noemden haar Kelara; zij hadden de kleur van een ree met een witten streep onder den buik. In onderscheidene bogten troffen de reizigers booten aan van de Jedina, zoo als de bewoners der eilanden in het meer Tsad genoemd worden. Die vaartuigen waren van 11—20 voet lang en tamelijk breed, in één daarvan zagen zij elf menschen behalve eenige goederen; de zamenstelling was zeer eenvoudig: zij bestonden uit planken van den Fogoboom, die aan elkaâr gebonden waren met touwen van palmbladeren, terwijl de gaten waardoor die touwen liepen, met bast waren toegestopt. De eilanders, die BARTH zag, waren fraaije, slank opgewassen lieden, wier geheele kleeding bestond in een lederen schort en een snoer paarlen om den hals; zij hadden zeer schoone, witte tanden, die helder afstaken bij hunne pikzwarte huid. Het meer bestaat voor een groot deel uit overstroomd weiland, op enkele plaatsen daarentegen vindt men diep water; het water zelf is geheel zoet. De bogten en inhammen dienen tot verblijf aan eene groote menigte rivierpaarden, krokodillen, hagedissen en wilde eenden. Ook zijn zij rijk aan visschen, terwijl in het diepe water geen enkel levend wezen gevonden wordt. Naar de zijde van Kukaua is het meer omringd door een aantal dorpen, waaronder Maduari, de plaats waar Dr. OVERWEG begraven is. — De inwoners hier zijn allen Kanembu, die, door de verwoesting van Kanem gedwongen hunne woonplaats te verlaten, hier eene toevlugt hebben gezocht.

Weinige dagen later keerde BARTH naar Kukaua terug. In het begin van Mei kwam ook OVERWEG van zijne reis naar Gober en Maradi in de hoofdstad van Bornu aan, en terstond maakten zij zich te zamen gereed om den togt voort te zetten. BARTH wilde nu Adamaua bezoeken en de groote rivier, die hij meende dat van veel belang kon worden voor toekomstige handelsbetrekkingen met Centraal-Afrika. De gevaren dezer

reis waren hem bekend, maar het doel was ook eenige buitengewone inspanningen waard. Toevallig bevond zich juist een bode van den stadhouder van Adamaua te Kukaua, die hem beloofde naar zijn land te brengen en voor zijne veilige terugreis zorg te zullen dragen. In gezelschap van dezen bode, van zijn eigen bediende en een officier van Sheich OMAR, toog hij den 29sten Mei 1851 met vrolijke verwachting op weg. In het eerst bleef het landschap even eentoonig en dor als in den omtrek van Kukaua, ja het kreeg een nog treuriger voorkomen door eene menigte vlakke, soms mijlen ver uitgestrekte dalen met een donkerzwarten, moerassigen bodem. Deze holten vormen in den regentijd groote waterkommen en bevatten als het water vermindert een uitstekend vruchtbaren grond, die vooral geschikt is tot het verbouwen van *Holcus cernuus*. De bewoners van dit landschap zijn Schua, gelijk men de Arabieren die sedert onheugelijke tijden in Bornu wonen, noemt. Hun aantal beloopt ongeveer 200,000, en zij kunnen 20,000 man ligte ruiterij in het veld brengen. De meesten wonen gedurende den regentijd in vaste dorpen, den overigen tijd des jaars zwerven zij rond met hunne kudden. Eenigen van hen zijn zoo blank van kleur, dat men ze voor Europeanen zou kunnen houden.

Een vrolijker tooneel werd den reizigers ontsloten toen zij het digt bevolkte, bedrijvige landschap Udje bereikten; hier prijkten aan alle kanten rijke koornakkers, afgewisseld door ontzaggelijke Apenbroodboomen en sierlijke Sycomoren. Onder de vele dorpen bevonden zich sommige van groote uitgestrektheid. Aan de oevers van een beek, die de geheele vlakte van dit landschap doorsnijdt en in het meer Tsad uitloopt, wordt hier en daar Indigo aangekweekt. De voornaamste plaatsen zijn Maiduguri, Mabani en Kassukula.

De togt werd in zuidelijke rigting voortgezet en weldra betrad men het merkwaardige land der Marghi, dat gedeeltelijk nog tot Bornu, gedeeltelijk tot het gebied van Adamawa behoort. Digte en uitgestrekte wouden bedekken hier den grond, meestal van onderscheidene soorten van Mimosa, Acacia Giraffi, Annona Palustris bestaande en voor een deel uit den Boterboom (Bassia Parkii) en andere vruchtboomen. Om de menigvuldige moerassen en poelen is het oord een lievelingsverblijf voor olifanten, die men hier in grooten getale aantreft.

De bewoners zijn, op eenige uitzonderingen na, heidenen en leiden een waarlijk patriarchaal leven. Gelijk de meeste heidensche stammen, die hunne godsdienstige onafhankelijkheid bewaard hebben, houden zij zich niet in steden en dorpen op; maar elke familie woont in eene afzonderlijke groep van hutten, die omgeven zijn met het voor haar onderhoud noodige bouwland. BARTH beklom hier een heuvel van graniet en zag van daar een omstreeks 20 Engelsche mijlen verwijderde bergketen, die, van het Noorden naar het Zuiden uitgestrekt, ongeveer 2500 voet hoog is. De hoogste top draagt den naam Magar.

Het grootste deel der bevolking gebruikt hier geene kleeding, indien men ten minste een smalle strook leder, die om de heupen geslagen en tusschen de beenen doorgetrokken wordt, niet met dien naam wil vereeren; velen echter versmaden ook deze bedekking en gaan geheel naakt. Over het algemeen waren de menschen, die BARTH zag, van eene schoone, slanke gestalte, terwijl hunne regelmatige gelaatstrekken, door geene insnijdingen misvormd, weinig sporen van den Neger-typus toonden. Allen hadden evenwel breede, dikke lippen en kroes haar. 't Meest opmerkelijk was de kleur der huid, die bij verschillende personen menigvuldige afwisseling vertoonde. Sommigen waren blinkend zwart, anderen ligt koperkleurig. De vrouwen, die bijna allen volkomen naakt rondgaan, schikken zich op met glazen of ijzeren parels om den hals en een driehoekig, van onderen spits toeloopend metalen plaatje in de kin. De mannen dragen ook snoeren van zulke parels om den hals, ringen van ijzer of elpenbeen om de armen, een ijzeren ketentje om de heupen en een pijpje in het oor. De godsdienst dezer heidenen is ruwe Natuurvereering. In de nabijheid hunner woningen omringen zij een gedeelte van het woud met een gegraven sloot; die afgezonderde grond wordt dan heilig geacht, en in den grootsten boom, die daar zich verheft, aanbidden zij hunnen god »TUMBI". Eigenaardig is bij hen eene soort van Godsgerigt. Wanneer twee personen in twist geraken, gaan zij beide naar een rots van graniet, die voor heilig gehouden wordt, ieder voorzien van een strijdlustigen haan. Op de heilige plaats hitsen zij de beide dieren tegen elkander aan, en hij wiens haan de overwinning behaalt, heeft het regt op zijne zijde. — Vreemd is het, dat men bij een volk schijnbaar

zoo geheel in den ruwsten natuurstaat levende, toch ook menig kenmerk van beschaving vindt: zoo wordt onder de Marghi b. v. de inënting op zeer breede schaal uitgeoefend; zoo vindt men bij hen eene aanzienlijke krijgsmagt, daar zij 30,000 man gewapenden te velde kunnen brengen.

De zuidelijke grens van het land der Marghi wordt aangewezen door een 2000 voet hoogen bergrug, die de wateren van het meer Tsad scheidt van die des Benue en des Nigers. Deze hoogte werd overgetrokken, en zoo had ons reisgezelschap een land bereikt, dat vroeger in Europa niet dan bij geruchte bekend was, een uitgestrekt Mohammedaansch gebied, het rijk van Adamawa. Reeds lang had BARTH gewenscht dit land, waarvan hem zooveel interessants berigt was, te bezoeken en in alle rigtingen te doorkruisen. 't Was hem echter niet vergund hier zijne zucht tot nasporing te bevredigen. Hij had naauwelijks de hoofdstad, Jola, bereikt of een bevel van den sultan MOHAMMED-LOËL noodzaakte hem om terug te keeren. Evenwel is zijne reis derwaarts niet geheel zonder vrucht gebleven voor de kennis van Centraal-Afrika. Hij had toch het noordelijk gedeelte van dit onbekende land aanschouwd en was in staat menige bijzonderheid omtrent de natuurlijke gesteldheid van dit rijk en den toestand zijner inwoners meê te deelen. De afwisselende korenvelden, weilanden en bosschen maakten het landschap bekoorlijk en gaven gunstige getuigenis van de vruchtbaarheid des bodems. Maar het lot der bevolking was niet in overeenstemming met de vreedzame, liefelijke natuur. De oorspronkelijke inwoners, die nog het grootste deel der bevolking uitmaken, zijn heidensche stammen, Batta genoemd; deze leven in volslagen dienstbaarheid. De Mohammedaansche Fulbe of Fellatah's, die onder aanvoering van den dapperen, fanatieken ADAMA, dit gebied hebben veroverd en naar hunnen veldheer hebben genoemd, oefenen steeds eene drukkende heerschappij over de onderworpen inboorlingen. De Batta's hebben een geelachtig-roode kleur, zij dragen gewoonlijk geen ander kleedingstuk dan de strook leder om de heupen, waaraan van achter een groot blad is vastgemaakt, en versieren zich op dezelfde wijze als de Marghi. Met verbazing beschouwden zij de kameelen der reizigers, want hoogst zelden worden deze dieren in dit land gebragt, daar zij op den duur het klimaat niet kunnen verdragen. Ook de vreemdelingen

zelve waren voor hen wonderbare wezens, die zij met eerbied en schroom begroetten; op sommige plaatsen ging het gerucht dat hun god »FETE" op aarde was verschenen en eenigen tijd onder hen zou vertoeven om hen te troosten over de verdrukking, die zij te lijden hadden. In de kleine stad Mubi had BARTH eene hut betrokken, waarvan hij de beschrijving geeft als voorbeeld van de daar algemeen gebruikte woningen. Het verblijf bestond uit eene ruimte van omstreeks 12 voet in doorsnede, omgeven door een ronden muur van leem, en gedekt met goed gevlochten riet. De deuropening, een weinig boven den beganen grond, was 3 voet hoog en 15 duim wijd. Regts van de deur werd de ruimte verdeeld door een dwarswand van ongeveer 6 voet lang, de »schutsmuur der huiselijkheid" geheeten. Tegenover de deur was de legerstede, zaâmgesteld uit jonge boomtakken, die rusten op eene voeting van klei. Aan het hoofd- en voeten-einde van dat bed stonden groote urnen om koren in te bewaren en twee stellingen van klei, waarop potten en ander huisraad werd neêrgezet. In eene regte lijn met den dwarswand aan de tegenovergestelde zijde van de hut bevond zich de eenvoudige kook-inrigting: een haard van 16 duim breed, gevormd uit drie als ronde steenen gekneede klompen klei, op welke de kookketel staat. Bij gebrek aan een schoorsteen moet de rook een uitgang zoeken door de deur, die ook alleen toegang aan het licht kan verleenen. In de vrije ruimte, links van de deur stond niets dan een groote waterkruik, die steeds op dezelfde plaats bleef en telkens gevuld wordt uit kleinere vaten. Voor het overige vindt men in zulke hutten alleen nog eenig klein huisraad, als: houten schotels, groote uit boomvruchten (cucurbita maxima) vervaardigde schalen, bekers, lepels, borden van riet, enz.; tot bewaring van kleederen is nergens eenige inrigting gemaakt. Het gewone voedsel bestaat uit eene soort aardvruchten (Arachis hypogaea), die hier geheel de plaats der aardappelen innemen. De daarvan bereide brei wordt gegeten met lepels, die niets anders zijn dan de helften van een in de lengte opgespleten kalabas. In dit land heeft de natuur alles voor de menschen gedaan: schotels, lepels en fleschen groeijen aan de boomen; koorn en aardvruchten komen zonder eenige moeite voort; de grond levert de noodige bouwstoffen voor de woning, en alleen wat kleeding en opschik voor dengene,

die daaraan behoefte gevoelt, moet aangekocht worden. Toch ontbreekt hier ook de industrie niet geheel; op onderscheidene plaatsen wordt katoen gebouwd en vindt men zelfs verwerijen; terwijl de zorgvuldigheid in den landbouw daaraan op te merken is, dat de akkers algemeen beschaduwd en versierd zijn met den Boterboom. Een andere belangrijke boom, die hier voor 't eerst en nooit verder noordwaarts aangetroffen wordt, is de Delebpalm (Borassus Aethiopum), waarvan de vruchten en jonge spruiten op vele plaatsen een onontbeerlijk voedsel opleveren, en die voor de bevolking van Midden-Afrika van niet geringer gewigt is dan de Dadelpalm voor de Arabieren.

Den 17den Junij verliet de karavane de heuvelen van noordelijk Adamawa om de vruchtbare vlakten te bezoeken, die zich langs den Benue uitstrekken; den volgenden dag zou men den stroom zelf aanschouwen. — BARTH zegt van dezen togt: »De nabijheid van den grooten waterstroom werd eerst aangeduid door eene menigte mierenhoopen, die vooral in de nabuurschap van rivieren hunne geregelde gebouwen, gansche rijen van afgestompte pyramidale hoogten oprigten. Wij waren juist een klein slavengehucht voorbijgetrokken, toen één mijner geleiders, die mijne belangstelling in land en menschen kende, plotseling op mij toeliep en juichend uitriep: »Zie, zie, dat is de berg Alantika!" — Ik spande mijn gezigtsvermogen in en zag op grooten afstand ten Zuid-Westen eene uitgestrekte, afgezonderde bergmassa, die met de oostzijde steil uit de vlakte oprees, maar naar het Westen in gelijkmatige helling afdaalde. De vlakke en breede kruin moet vrij groote uitgestrektheid hebben, daar hij het gebied van zeven kleine, onafhankelijke heidensche opperhoofden bevat. Daar ik naar den afstand oordeelde, die mij vrij naauwkeurig door ingewonnen berigten bekend was, schatte ik de hoogte van den berg op 8000 voet boven de vlakte of 9000 boven den waterspiegel. Hier was nog eenig akkerland, een weinig verder echter betraden wij eene moerassige vlakte, de Savanna van Fumbina, die zich nu in smallere, dan in breedere strooken langs de rivier uitstrekt. Met hoog gras begroeid en opgevuld met groote, vol water staande gaten, maakte zij groote voorzigtigheid bij het voortgaan noodzakelijk. Dit geheele groote dal wordt ieder jaar, twee maanden later, overstroomd; evenwel ligt in het

midden op een eenigzins hoogeren grond een klein dorp, dat bewoond wordt door de veerlieden van den Benuc. Een kwartier uurs, nadat wij dit hadden verlaten, stonden wij aan den oever der rivier. Het gebeurt maar zelden, dat een reiziger zich niet misleid gevoelt, wanneer hij na lang mislukte proeven eindelijk de teekenen van een nieuw land werkelijk voor zich ziet, waarvan hij zich naar de beschrijving der inboorlingen reeds eene voorstelling gevormd had. Met den Alantika was dat ook thans bij mij het geval, daar zijne gestalte en grootte, zoo als hij in afgeronde omtrekken uit de vlakte oprees, geenszins beantwoordden aan het beeld, dat ik mij ontworpen had; de stroom daarentegen overtrof mijne levendigste verwachting. Geen der inboorlingen had mij gezegd, dat ik de rivier juist op de merkwaardigste plaats zou bereiken — den »Taepe" — daar waar zich met den geweldigen vloed eene andere van even aanzienlijke grootte vereenigt. De hoofdstroom, de Benuc, vloeide hier van het Oosten naar het Westen, in majestueuse breedte door een geheel open land, waaruit slechts hier en daar enkele hoogten oprezen. De oevers aan onzen kant verhieven zich 25 op enkele plaatsen tot 30 voet hoog, terwijl juist tegenover mijne standplaats, van achter een zandheuvel de Faro bruisend te voorschijn kwam, die van hier gezien niet veel kleiner scheen dan de hoofdstroom zelf. De zoo gevormde dubbele stroom liep beneden het punt van vereeniging in de rigting van de grootere rivier voort, maakte echter eene kleine buiging naar het Noorden en vloeide langs den noordelijken voet van den berg Bagele. Hier was hij onttrokken aan het ligchamelijk oog, maar het oog des geestes vervolgde den loop des schoonen strooms door het bergachtige landschap der Batschana en Sina naar Hamarrua en van daar langs de grenzen van Kororofa, tot dat hij den grooten westelijken vloed bereikte, den Djoliba, Issa of Kuara (Niger) en met dezen vereenigd op den alles verzwelgende oceaan toesnelt. Een groote baan lag hier open, een toegang voor de rustige, alles overweldigende krachten van het Noorden; maar zelfs met de levendigste hoop kon ik toen niet voorzien, hoe spoedig een schip, zoo als de laatste uitvindingen des Europeaans het hadden zaâmgesteld, dezen stroom zou opkomen, tot op geringen afstand van het punt, waar ik dien was over-

gestoken (*). Lang beschouwde ik de rivier met stille verrukking; het was een der gelukkigste oogenblikken mijns levens."

Den 20sten Junij kwam BARTH met zijn gezelschap in de hoofdstad Jola aan. Deze stad, ongeveer vier Duitsche mijlen verwijderd van de plaats, waar de beide rivieren zamenvloeijen, ligt aan den rand van de groote, moerassige vlakte, die alle jaren in Augustus en September door de wateren van den Benue wordt overstroomd. Geen wonder dat het verblijf alhier ten hoogste ongezond is. Onze reiziger moest het spoedig ondervinden; kort na zijne aankomst werd hij aangetast door eene hevige koorts, die hem gedurig bleef kwellen tot dat hij op zijn terugtogt weêr in hooger streken was aangekomen. De stad zelve leverde weinig merkwaardigs op. 't Is eene groote, opene plaats, zonder muren of wallen; de woningen zijn, op zeer enkele uitzonderingen na, leemen hutten met stroo gedekt, die elk afzonderlijk te midden van een ruim plein zijn opgetrokken, dat in den regentijd tot een korenveld veranderd wordt. Nergens ontdekt men iets, dat tot verfraaijing zou kunnen dienen, zelfs het geboomte, dat aan zoo menige Afrikaansche plaats een schilderachtig aanzien geeft, ontbreekt hier geheel. De zeer breede wegen zijn digt met gras bewassen, en midden in de stad ligt een zeer groot stuk weiland. — Bij eenige inwoners en hooge beambten, onder wie de broeder was van den Sultan, vond BARTH een vriendelijke ontvangst; maar de gebieder zelf behandelde hem barsch en verklaarde zonder omwegen, dat hij hem niet kon toestaan het land te bereizen zonder uitdrukkelijk verlof des Sultans van Sokóto. Kort daarop, den 24sten Junij, gaf hij bevel, dat de vreemdelingen onverwijld de stad moesten verlaten. Te kwader ure kwam dit bevel tot den weetgierigen Europeaan, die zich reeds had voorgesteld tot den Aequator door te dringen; al zijne plannen zag hij den bodem ingeslagen en lijdende naar het ligchaam, door de koorts afgemat, zoodat hij te naauwernood in staat was te paard te stijgen, moest hij de terugreis aannemen. Zijne nasporingen omtrent de geschiedenis en de gesteldheid van het

(*) De stoomboot-expeditie die in 1854 op aansporing van A. PETERMANN ondernomen werd door den Engelschen Dr. W. BAIKIE, ging met een expres daartoe gebouwd vaartuig den Benue op en bereikte de plaats Dulti, die omstreeks één lengtegraad verwijderd is van de monding des Faro.

land werden afgebroken en bleven natuurlijk onvolledig; evenwel zijn de door hem ingewonnen berigten voldoende om eene algemeene voorstelling daarvan te geven.

De naam Adamawa is van zeer laten oorsprong. Het gebied werd zoo genoemd naar den vader des tegenwoordigen Sultans, MALLEM-ADAMA. Deze ondernemende krijgsman stichtte met goed gevolg een nieuw Mohammedaansch rijk op de puinhoopen van onderscheidene heidensche koningrijken, die den gemeenschappelijken naam Fubina droegen. Ook Jola is eene nieuwe stichting, de voormalige hoofdstad was Gurin aan den Faro. In den vorm van een onregelmatig parallelogram ligt Adamawa uitgestrekt tusschen Hamarrua, Bautschi, Bornu, Loggon, Bagirmi en een aantal kleine heidenstaten in het Zuiden. Zijne grootste lengte van het Zuid-Westen naar 't Noord-Oosten bedraagt ruim 200 Engelsche mijlen, terwijl het nergens meer dan 80 Engelsche mijlen breed is. 't Behoort gewis tot de schoonste landen van Centraal-Afrika, besproeid door een aantal stroomen, die den heuvelachtigen grond vruchtbaarheid verleenen. Groote gebergten vindt men hier niet; de Alantika, de meest uitgebreide hoogte, is niet meer dan een alleen staande berg van ten hoogste 50 mijlen omtrek. De plantengroei is vooral rijk in Tibati aan de zuid-westelijke grenzen des lands; men vindt daar verschillende soorten van Bananen, van den Guroboom (Sterculea acuminata), vele Delebpalmen, en gelijk in het gansche rijk een grooten overvloed van Platanen. Onder de struiken is Ricinus zeer algemeen. — Uit het dierenrijk leven hier menigvuldige olifanten, niet alleen zwarte, maar ook gele. In de oostelijke streken is de Rhinoceros niet zeldzaam en de wilde buffel treft men overal aan. Luipaarden, hyaena's en eene soort van dieren »Hammafurde" genoemd, bevolken de bosschen; leeuwen komen hier zelden voor. De stroomen zijn vol van krokodillen en rivierpaarden; maar de eigenaardigste bewoner van den Benue schijnt een visch te zijn, door de inwoners »Ayu" genaamd en volgens de onderzoekingen van Dr. VOGEL overeenkomende met den *Manatus Senegalensis*. Deze visch was de heilige Fetisch der inboorlingen, en de Tuaregs aan den oever der rivier dragen nog als sieraad en waarschijnlijk ook als talisman ringen om den hals, vervaardigd uit het gebeente van dien visch. Runderen en paarden zijn hier zeker eerst later ingevoerd, ofschoon men van de eersten

reeds groote kudden aantreft. De landbouw bepaalt zich hoofdzakelijk tot het aankweeken van Holcus Sorghum en Broodwortels, op enkele plaatsen wordt katoen en ook indigo geteeld. De nijverheid is zelfs in Jola van geene beteekenis; smidsarbeid is bijna de eenige kunst die hier beoefend wordt. De voornaamste voorwerpen, die ter markt komen, zijn groote, in Kano geweven doeken, glazen parels en zout. Uitgevoerd worden alleen slaven en elpenbeen. De slavernij bestaat zeker in geen land van Centraal-Afrika op zoo groote schaal als hier; vele bijzondere personen bezitten 1000 slaven, en MOHAMMED-LOËL heft jaarlijks uit het gebied eene schatting, die behalve uit paarden en rundvee, uit bijna 5000 dezer ongelukkigen bestaat. De rijkdom der inwoners wordt berekend naar het aantal runderen en slaven, dat ieder bezit. Over 't geheel vindt men hier bij de bevolking eene patriarchale eenvoudigheid en reinheid van zeden; maar ook eene sterke neiging tot fanatisme. 't Wordt niet enkel voor regtvaardig, maar zelfs voor pligt gehouden, de heerschappij der geloovigen steeds verder uit te breiden over de heidenen en zoo nieuwe belijders te winnen voor den Islam. Natuurlijk is zulk een volk zeer strijdbaar. Hun leger bestaat grootendeels uit voetvolk, de ruiterij bedraagt niet meer dan 3 à 4000 man en de paarden zijn meest ellendig. Boog en pijlen zijn de voornaamste wapenen, vuurwapenen zijn uiterst zeldzaam.

Na eene moeijelijke reis van eene maand lang kwam BARTH den 24sten Julij, nog altijd aan de koorts lijdende en zeer zwak, in Kukaua terug. Hij werd door den Vizier hartelijk ontvangen, zond een rapport van zijne togten en ontdekkingen aan de Engelsche regering af en had het genoegen hier weêr zaâm te komen met zijn wetenschappelijken bondgenoot Dr. OVERWEG. Door de aankomst van eene bezending goederen uit Europa werd ook eene groote verbetering te weeg gebragt in de bekrompen financiëele omstandigheden der reizigers. Zij konden de dringendste schulden afdoen en zich voorzien van de noodige middelen om den togt voort te zetten. In de eerste plaats wenschten zij nu de oostelijke oevers van het meer Tsad te bezoeken. Doch er behoorde al de stoutmoedigheid en volharding toe, die de beide geleerden reeds zoo menigmaal hadden betoond, om deze gewaagde onderneming te volvoeren. 't Scheen in den aanvang onmogelijk om die streken te bereiken. De

daar wonende stammen waren allen afhankelijk van Wadaï, met welk rijk Bornu toen juist in oorlog was. Maar 't was geen geregelde krijg, die hier gevoerd werd. 't Hof van Bornu had de overblijfselen van een zwervenden Arabischen stam, Uelad-Sliman, in soldij genomen, en deze troepen trokken nu, gelijk losbandige rooverbenden, moordende en plunderende het land door, zonder naauwkeurig te onderzoeken of hunne slagtoffers tot de vijanden dan wel tot de onderdanen van Bornu behoorden. Om met eenige kans op goeden uitslag deze ongastvrije oorden te bezoeken, dienden de vreedzame onderzoekers zich bij deze ruwe horden aan te sluiten. Hoe gevaarlijk de onderneming altijd bleef, zij besloten de proef te wagen. De Vizier beloofde hun alle mogelijke ondersteuning en gaf BARTH een uitmuntend rijpaard uit zijne stallen ten geschenke.

Den 11den September 1851 verliet BARTH met eenige dienaars de stad Kukaua, terwijl OVERWEG hem eenige dagen later met het escorte der Uelad-Sliman zou volgen. Door meestal zeer digte en donkere bosschen voerde de weg naar de stad Yo aan den Komadugu. De oevers van deze rivier zijn zeer schilderachtig, beschaduwd door heerlijke tamarinden en waaijerpalmen, nevens velerlei soort van bladerrijke acacia's. In de schaduw der tamarinden wordt zeer goede katoen aangekweekt, en iets lager aan de rivier bouwt men in dit jaargetijde tarwe op regelmatige, met kunstige waterleidingen voorziene velden. Het vee is hier spaarzaam, zoodat er weinig melk te verkrijgen is. 't Voornaamste voedsel bestaat uit visch, die de rivier in overvloed en in vele soorten oplevert. Den morgen na zijne aankomst (17 Sept.) verlustigde BARTH zich in het levendig schouwspel, dat de stroom vertoonde. Mannen die baadden, vrouwen die water schepten, reizigers die de rivier overtrokken, deels zwemmende met de kleederen op het hoofd gebonden, deels varende op twee uitgeholde kalabassen, die met een juk aan elkaâr verbonden waren, maakten het water tot een tooneel van vrolijke bedrijvigheid. Aan de overzijde was eene pas aangekomene karavane van vreemdelingen uit Kanem gelegerd, die niet durfden oversteken vóór zij daartoe verlof hadden ontvangen. Op de landtongen aan de rivier lagen onderscheidene kleine visschersdorpen, waar men overal lange rijen zag van visschen, die te droogen hingen.

Den volgenden dag kwam ook OVERWEG met de Arabieren

te Yo aan, en niet lang daarna trok de vereenigde karavaan, 25 man te paard, 12 man te kameel en 8 te voet den Komadugu over, om het voorgestelde doel te bereiken.

(Wordt vervolgd.)

EEN NIEUW MODEL VAN OORLOGSCHIP.

Bij gelegenheid der proefnemingen door ons Gouvernement vóór eenige jaren gedaan met de zoogenaamde Bourbon-granaten, heb ik een zeer bekwaam officier hooren zeggen: »Als het zoo voortgaat met de nieuwe uitvindingen, dan is het weldra met den oorlog, ten minste met dien ter zee, gedaan." Nu hebben die fameuse granaten, tusschen haakjes gezegd, wel een vrij mager resultaat opgeleverd, maar de stelling blijft er in het algemeen niet minder waar om. Als men het hoe langer hoe verder brengt in de kunst van vernielen, als men telkens nieuwe uitvindingen doet, om niet alleen krachtiger, maar wat meer zegt, wisser schoten te doen, — wie ter wereld zal dan eindelijk op het beste linieschip zich willen wagen, dat met één schot reddeloos verloren geschoten kan worden? en welk gouvernement zal er dan rijk genoeg toe zijn, om schepen uit te rusten, terwijl een gelukkige kogel genoeg is, om, ik zeg niet al die menschenlevens, — want die telt men niet, — maar de anderhalve millioen te vernielen, die een goed linieschip met stoomvermogen, zooals thans mode en noodzakelijkheid is, kost eer het in zee is?

Tot nog toe immers hebben alle nieuwe uitvindingen in het vak van artillerie eene eenzijdige rigting genomen. Het gold maar vernielingswerktuigen uit te vinden, *à qui mieux mieux*, maar om de beschuttingsmiddelen, daaraan geëvenredigd, scheen men niet te denken. Men kan zeggen, dat NAPOLEON III, zeker de hoogst geplaatste beoefenaar der artillerie in Europa, het eerst deze leemte gevoeld heeft, althans aan hem wordt de uitvinding toegeschreven der *drijvende batterijen*, die in den Russischen oorlog met zoo goed gevolg gedebuteerd hebben. Dit zijn vaartuigen van betrekkelijk weinig diepgang, aan weêrszijden geheel met ijzeren platen bedekt, dik genoeg, om elken kogel er op te doen afkitsen; van boven zijn zij insgelijks met een bomvrij dek of dak voorzien, zonder mast of

eenig ander mikpunt voor kogels; alleen de schroef onder water brengt het verraderlijke zwarte werktuig, in wiens schoot kanonnetjes en menschen, bijna geheel schotvrij geborgen zijn, digt genoeg bij de vesting waarop het gemunt is. Zij waren dan ook zoo uitmuntend, dat een van de drie, die op Kinburn werden afgezonden, *La Dévastation*, die vesting voor zijne of hare rekening genomen en ook werkelijk ingerekend heeft.

Thans hoort men dat de Engelschen, die anders van hun keizerlijken nabuur zoo bijzonder niet profiteren, en allerminst van zijne liefhebberij in het marinewezen, — die hen ten minste al dadelijk op groote onkosten van defensie-maatregelen jaagt, — dat de Engelschen in dezen toch hun voordeel willen doen met de uitvinding des schranderen Keizers. Men is er daar thans op uit om een linieschip te maken, waar datzelfde systeem in het groot toegepast zal worden, en dat de offensive en defensive eigenschappen in zoo juiste verhouding zal vereenigen, dat het, — zoo de proef gelukt, — in het vervolg het *Normaal-schip* worden zal. Men hoopt dit doel hierdoor te bereiken, dat men niet alleen den geheelen buitenwand van het schip met ijzeren platen bekleedt, van eenige duimen dikte, waarop de zwaarste kogels moeten afstuiten, maar ook eene soort van bomvrij dak over het dek heen aanbrengt, die het vaartuig ook voor de verticale schoten, voor de van boven komende bommen, beschut. Bij den enormen last, die het schip zoo doende bezwaren zal, is het plan om het niet meer dan ééne laag geschut aan beide zijden te geven; maar die stukken zullen dan ook van het zwaarste kaliber zijn, waarschijnlijk wel volgens het systeem der Columbia-kanonnen, zooals ze bij de marine der Vereenigde Staten gebruikt worden. Bovendien zullen er nog enkele ontzettend groote mortieren aan boord zijn, die voornamelijk voor het werpen van kardoezen bestemd zijn, en dus voornamelijk bij het gevecht in de nabijheid, waar dit schip het meest op ingerigt wordt, dienen moeten. De bemasting van het vaartuig, dat minstens de lengte van een linieschip eerste klasse hebben zal, zal, daar het schip met hulpstoomvermogen voorzien is, betrekkelijk gering wezen, echter genoeg, om aan een aantal scherpschutters, waarmede het bemand is, veilige posities te verschaffen. De voornaamste beweegkracht zal bestaan in de schroef, die door eene machine van 3000 paardekracht, dat is het driedubbele van een gewonen

driedekker, gedreven zal worden. Dit geweldige voortstuwingsvermogen heeft een bijzonder doel, waarvan men misschien nog gewigtiger resultaten mag verwachten, dan van de werking des geschuts. Het geprojecteerde schip zal namelijk van voren, vlak onder de boegspriet, van eene soort ijzeren spoor, eene snebbe, voorzien zijn, zoodat het, in zijne volle (ontzettend snelle) vaart tegen een ander aanstoomende, dit in éénen stoot in den grond boort. Die geduchte snelheid is dus noodig vooreerst om het vijandige schip zeker te kunnen bereiken, en ten anderen om de kracht van den schok te vermeerderen, die, zooals bekend is, het product is van de zwaarte en de snelheid vereenigd, waarmede een voorwerp hetzij geworpen, hetzij op elke andere wijze voortgestuwd wordt. Men hoopt namelijk door die 3000 paardekrachten eene snelheid van ver boven de 20 knoopen in het uur te bereiken; een knoop is evenveel als eene Eng. mijl van een derde uur, dus dat is de snelheid van een spoorwagen in volle vaart. Of men die bereiken zal is zeer twijfelachtig, maar wat minder is ook genoeg!

De proef van deze uitvinding zal genomen worden met een oud schip van 120 stukken, en als zij bevredigende resultaten oplevert, dan zal het Engelsche Gouvernement haar op uitgebreider schaal in toepassing brengen. Daardoor zal er eene volslagen revolutie komen in de geheele tactiek der marine. Vooreerst zal door deze gepantserde of geharnaste schepen het zeegevecht weder teruggebragt worden tot het gevecht van nabij, van schip tegen schip, terwijl tegenwoordig de groote fregatten, met hun ver dragend geschut, de strekking hebben, om den slag door het gevecht uit de verte te beslissen. Ten andere wordt er een vraagstuk door opgelost, dat tegenwoordig nog steeds hangende was, of namelijk de groote omvang van het oorlogschip verkieselijk is boven het groote getal der schepen. Hiermede is deze kwestie ter gunste van de groote schepen beslist, en de arme kanoneerbooten, die sedert de toepassing van den stoom tot kleine fregatten waren aangegroeid, en eene gewigtige rol in den laatsten tijd begonnen te spelen, worden daardoor weder tot hun ouden werkkring, het ondiepe vaarwater, teruggebragt.

Ik erken mijne onmagt om te beslissen of dit plan steek kan houden. De ondervinding zal het moeten leeren, hoewel ik mij verbeeld, dat het voordeel dezer schepen dan alleen van

overwegenden invloed zou zijn, als ééne mogendheid het monopolie van deze lieve machines had, — iets dat in onzen tijd slecht gaan zal. Gesteld eens, dat de proef, zoo als men ons verzekert — want ik heb nog maar één berigt hiervan gelezen — werkelijk genomen wordt en voldoende wordt bevonden, wat zal dan het geval zijn? Dat men de oorlogschepen met stoommachines voorziet, krachtig genoeg, om die gevleugelde schildpadden te ontloopen, wat altijd mogelijk is, te meer daar dat harnas het gewigt van het gesnebde schip aanmerkelijk verzwaren en dus zijne vlugheid belemmeren zou. *Of* men bouwt gelijk gewapende schepen er tegenover, en dan zou het een gebons en gebeuk dier ijzeren gevaarten tegen elkander geven, als van twee jonge bokken, die, gelijk men weet, wel eens liefhebberij hebben, om hunne sterke hersenpannen met onbegrijpelijke *Schonungslosigkeit* tegen elkaâr te stooten.

Doch men ziet, er is niets nieuws onder de zon: die gesnebde schepen zouden ons weder terug brengen tot het systeem van vroegere tijden, reeds bekend in de zalige tijden, waarvan HOMERUS zong en VIRGILIUS dichtte. De *rostratae naves* zullen dus weder gezien worden in onze zeeën, gemoderniseerd door de vaardige vingeren der nieuwere industrie, — en als er dan dichters zouden opstaan, zoo verheven boven die oude barden, als onze machinerie het boven de toenmalige was, wat zullen wij dan poëtische beschrijvingen van de toekomende zeegevechten hebben! D—D.

DE WATERBEL DES LEVENS.

EENE VERTELLING NAAR HET ENGELSCH VAN *JOHN OXENFORD.*

ALI, de zoon van BEDREDDIN, hield een wakend oog over zijn kleinen jongen, die met bellenblazen bezig was. De knaap liet weldra, uit wispelturigheid, dit onschuldig vermaak varen, en begon den even jeugdigen zoon van NOUREDDIN, den buurman zijns vaders, met steenen te gooijen. ALI, door het telkens verschijnen en weder verdwijnen der waterbellen in gedachten verdiept, bespeurde zulks niet. Hij naderde onwillekeurig de verlaten kom, nam de weggeworpen pijp op, en

begon zelf zich met die geestverheffende bezigheid onledig te houden. En waarlijk, het is een zonderling aangename arbeid, zijn eigen ademtogt een ligchamelijken vorm te doen aannemen, en tot eene hoogte te zien stijgen, welke die der gedachten van zoo velen ver overtreft. Wanneer men de zwelling der voortgebragte bel, met vaderlijke bezorgdheid, gedurende eenigen tijd heeft gadegeslagen, en eene dikwijls onverwachte gebeurtenis die dan plotseling doet barsten, en tot niet terugkeeren, dan is daar voor een gevoelig hart iets tragisch in gelegen, dat er het genot niet weinig van verhoogt. Somtijds wekt eene zeepbel, door hare grootte, en door de verscheidenheid harer schitterende kleuren, eene belangstelling, veel levendiger dan welke men voor gewone waterbellen koestert, en haar lot wordt dan met des te meer bezorgdheid nagegaan, naarmate zij door hare eigenschappen meer uitmunt. En dit was met onzen ALI het geval; nadat hij een twintigtal dezer brooze dingen in het aanzijn had geroepen, en velen een zelfmoord had zien bedrijven, ontstond er een van zoo vreemd een vorm, dat ALI zich met al zijne geestkracht (en deze was niet groot) in de beschouwing er van verdiepte.

In den beginne was deze waterbel, even als alle anderen, een klein, onbeduidend, kleurloos ding; weldra echter begon het de beelden der omringende voorwerpen terug te kaatsen, als ware het een zuiver gepolijste bolvormige spiegel. Daarna gaf het blijken van meer dan terugkaatsende kracht; er scheen leven, beweging in te komen, en de beelden waren met meer regelmaat geordend. Vreemde vormen, in zonderlinge afwisseling, vertoonden zich vervolgens in de ondertusschen zeer uitgezette bel, terwijl de schitterendste kleuren, in bevallige schakering, het oog van ALI bekoorden. Nog nooit had deze iets schooners, iets meer wonderbaarlijks gezien. Het kwam hem voor alsof het niet meer aan hem stond de verdere ontwikkeling dier bel te regelen, maar dat zij door eigene kracht den adem aan zijne longen ontzoog en zoodoende hoe langer zoo grooter werd. Eindelijk glipte de onvergelijkelijke, prachtig gekleurde bel van den pijpenkop, en verhief zich statig, hoewel eenigzins schommelend in de lucht. Onze goede ALI zette de handen vol bewondering in de zijden, en volgde hare opstijging met een genoegelijken blik, daar hij het verborgen talent,

zulke schoone, heerlijke dingen te kunnen voortbrengen, voor het eerst in zich opmerkte.

Terwijl hij met groote zelfvoldoening zijn gewrocht naoogde, werd hij door de volgende woorden uit zijne stomme bewondering opgewekt: »Dwaze, zotte ALI! ja, wel moogt ge die waterbel met belangstelling gadeslaan, want ze is inniger met u verbonden dan uw bekrompen verstand bevroedt. Ze is de bel uws levens, ALI! en wanneer zij vaneen barst, is uw stervensuur dáár, en de wereld is van uw lastig aanzijn verlost."

Deze woorden maakten op den goeden oude een hoogst onaangenamen indruk; en toen hij, na eenig onderzoek, volstrekt niet kon bespeuren van waar, of van wien ze kwamen, maakte die indruk plaats voor eene hevige ontsteltenis. — Zoo hing dan zijn leven; zijne hoop, het in het schaakspel nog eens zoo ver te brengen, dat hij den ouden NOUREDDIN zegevierend kon bestrijden; zijn verlangen, nog ééne wettige vrouw te voegen bij het drietal, dat hij reeds bezat; zijn vurige wensch, zijn kleinen, stouten jongen eens als Cadi te begroeten; dit alles, en veel meer nog, hing af van het bestaan eener brooze, onbeduidende waterbel. Hij moest het erkennen, het was, al zeide hij het zelf, een bijzonder, zeldzaam voorkomend meesterstuk, doch, met dat al, niets meer dan eene waterbel. — Hij trachtte zich nog gerust te stellen, met de gedachte: misschien was, hetgeen die onverklaarbare stem sprak, misleiding! doch, te vergeefs; in ALI's binnenste was er iets dat hem overtuigde, dat het gehoorde eene vreeselijke waarheid inhield.

Men kan het gewis zich beter voorstellen, dan ik het onderwoorden brengen, hoe verpletterend het voor ALI in dezen zielstoestand was, toen de bel vlak langs den vooruitstekenden rand van zijn dak voorbijzweefde. Eene gevreesde botsing tegen den tak eens cederbooms verwekte nog eens die benaauwende doodsangst. De bel steeg echter zonder letsel al hooger en hooger, en eindelijk verloor ALI haar uit het gezigt. Toch bleef de ongeruste man, die met geheel zijne ziel aan dat onzigtbaar geworden voorwerp hing, het nastaren, telkens meenende het in elk voor zijne zoekende oogen schemerend stipje te herkennen. Eindelijk, vermoeid, afgemat, zenuwachtig en koortsig, begaf ALI zich naar bed. Hij ontwaakte den volgenden morgen zeer vroeg uit een onrustigen slaap, met dorre lippen, en eene tong als perkament. Zijne eerste,

zijne eenigste gedachte was, dat elk oogenblik zijn stervensuur zou slaan, ja, dat hij misschien reeds geen regt meer had te ademen; en die marteling der onzekerheid was onverdragelijk. Hij ging gebukt onder die onlijdelijke angsten; echter bezweek hij dien dag niet, evenmin den volgenden; zoo ging eene week, eene maand voorbij, en nog leefde hij. Langzamerhand trad de herinnering van zijne levensbel meer op den achtergrond; hij kon weder met eenige belangstelling de ontwikkeling van zijn zoon gadeslaan en bewonderen, en met NOUREDDIN had hij ook al eens eene partij *remise* gemaakt.

Omstreeks dezen tijd ontving ALI eens een bezoek van zijn ouden vriend IBRAHIM. Deze IBRAHIM was een geleerd man, een beroemd reiziger, en wanneer hij verhaalde van de vreemde dingen welke hij in verre landen gezien had, luisterden allen met de meeste oplettendheid. Hij week, wel is waar, nu en dan een weinig van de strikte waarheid af, en sprak als ooggetuige van dingen waaraan geen verstandig man geloof kon slaan. Doch deze hebbelijkheid had hij met alle reizigers gemeen. Zoo verhaalde hij, in een land te zijn geweest, waar, als iemand een voortreffelijk dramatisch dichtstuk had vervaardigd, en eenige rondtrekkende Bedouïnen had vereenigd om het te doen voordragen, die Bedouïnen met wigt van goud, met allerlei eerbewijzingen werden beloond, terwijl de dichter zelf naauwelijks het noodige kreeg om te leven. Ook wilde hij zijne hoorders op de mouw spelden, dat hij een volk had bezocht, waar dichters, die liederen zongen schooner, bevalliger en treffender dan die van HAFIZ, dikwijls van gebrek moesten omkomen; doch dat terstond na hun overlijden, al de Sheiks, Visirs, en Cadi's elkander om het lijk verdrongen, ten einde het met de meeste pracht en de grootste kosten de laatste eer te bewijzen; ja, dat er wel eens vijftig en meer jaren na 's dichters dood een weelderig feest ter zijner gedachtenis gevierd werd, in de kleine, bouwvallige woning, waarin hij, miskend en vergeten, een behoeftig leven had geleid, die men later voor de twintigvoudige waarde had aangekocht, en slechts met moeite tegen dreigende instorting kon beveiligen. — Hoe ligtgeloovig zijne toehoorders ook mogten wezen, deze verhalen waren te ongerijmd dan dat IBRAHIM geloof zou hebben verdiend; en ofschoon niemand den onderhoudenden verteller door blijkbaren twijfel wilde verstoren, lachten de deftige

Muzelmannen in hun baard, en gaven elkander door een veelbeteekenenden oogwenk te verstaan, dat zij veel te verstandig waren, om zich zoo te laten om den tuin leiden.

Deze IBRAHIM had onlangs (zoo verhaalde hij) in een schuitje, dat met verscheidene touwen aan een grooten zijden zak vastgebonden was, eene reis door de lucht gedaan, en hij kwam nu ALI opzoeken, om hem een getrouw verslag van dien wondervollen togt te doen. Hij vertelde hem hoe hij zoo hoog steeg, dat boomen, huizen, steden, bergen, alles in één stip zamensmolt; hoe hij door de wolkenlagen heen steeds hooger en hooger rees, en eindelijk niets meer zag dan een helderen hemel boven en rondom zich, en nevelen en wolken in de diepte.

»En was dáár dan niets anders te zien," vroeg ALI, »zelfs geen vogel, geen vlinder?"

»Volstrekt niets," hernam IBRAHIM; »doch ja! één enkel ding bewoog zich met mij in die oneindige ruimte; het was een tamelijk groote bol, die op weinig ellen afstands van mijne boot rondzweefde, en die ik het best met eene groote waterbel kan vergelijken."

»Met eene waterbel!" riep de verbaasde ALI uit, »en waar bleef die?"

»Dat zou ik u niet kunnen zeggen," antwoordde IBRAHIM, »maar ik moet bekennen, dat deze ontmoeting mij evenzeer bevreemdde als zij u schijnt te treffen. Ik wierp een paar steenen van mijn ballast naar die bol, maar het was jammer, ik kon ze niet raken, en ze dreef verder, uit mijne oogen."

ALI, die met sidderenden angst deze laatste woorden had aangehoord, wierp een blik vol doodelijken haat op IBRAHIM. Welk een verachtelijk bestaan! dacht hij, uit bloote dartelheid, uit een van die baldadige vlagen, die den ledigloopenden knaap er toe brengen, eene spreeuw met een misschien verpletterenden kei te werpen, had IBRAHIM het leven, het aanzijn, het aardsch bestaan van zijn boezemvriend in de waagschaal gesteld, bedreigd! Hij herinnerde zich nu, dat hij omstreeks den tijd van de luchtreis zijns voormaligen vriends vrij ernstig ongesteld was geweest, en hij schreef dit, billijkerwijs, aan den steenworp van IBRAHIM toe.

Het was hem nu niet mogelijk langer naar IBRAHIM's verhaal te luisteren. Hun gesprek begon te kwijnen, en IBRAHIM,

gekwetst over de weinige oplettendheid waarmede men hem aanhoorde, nam afscheid, en liet ALI aan zijne luim ter prooi. — Al het streelende en balsemende, dat de vergetelheid in zijne ziel had gestort, was vervlogen. Zijne levensbel was hem weder geen oogenblik uit de gedachte, en de herinnering daaraan vervolgde hem onophoudelijk als een dreigend spooksel. Hij gevoelde zich nog ellendiger, nog rampzaliger dan te voren; en daarom besloot hij den wijzen, doch stuurschen MAHMOUD te gaan raadplegen; een man, die diep was doorgedrongen in de kennis der krachten van planten en delfstoffen.

Hoewel de nacht, door een helderen maneschijn verlicht, reeds meer dan half voorbij was, nog had de wijze MAHMOUD zich niet ter rust begeven; nog zat hij, bij eene vrolijk brandende lamp, in nieuwe onderzoekingen verdiept. ALI klopte aan, trad binnen en leide zijn toestand aan MAHMOUD bloot, in de hoop, dat een of ander kunstmiddel de zwervende bel zou kunnen boeijen, en de geheime kracht eener zeldzame plant voldoende zou zijn haar voor barsten te behoeden. MAHMOUD had aandachtig naar ALI geluisterd, maar in plaats van te antwoorden, trad hij naar het achterste gedeelte der kamer, en, een gordijn wegschuivende, wees hij, zonder een woord te spreken, op een daar achter geplaatsten spiegel. ALI waagde het een blik daarin te slaan; en hij zag myriaden van waterbellen in elke rigting heen en weder zweven. Sommigen waren even veelkleurig als de zijne bij hare opstijging, anderen kleurloos als de zijne bij hare wording. Eenigen schenen juist te ontstaan, doch hoe of van waar kon hij niet zeggen, terwijl weder anderen vaneen borsten en te niet gingen, 't zij door botsing, 't zij als van zelven.

Nadat ALI gedurende eenigen tijd dit zonderling schouwspel had gadegeslagen, vroeg hij aan MAHMOUD, wat hij toch eigenlijk zag? Deze antwoordde: »Het zijn de levensbellen der stervelingen; sommigen zaagt ge ontstaan, anderen in volle bedrijvigheid, weder anderen der vergankelijkheid ter prooi. Ge waandet u ongelukkig, omdat uw leven afhing van de during eener broze waterbel; en ik heb u doen zien, dat met u alle stervelingen in denzelfden toestand verkeeren. Slechts dit onderscheid bestaat er tusschen u en hen, dat zij onbewust zijn van hetgeen de eene of andere geheimzinnige magt,

of tot uw welzijn, of om u te kwellen aan u heeft geopenbaard. Vrees echter niet, ALI! maar wees steeds voorbereid op het barsten uwer levensbel. ALLAH zal die behoeden, tot dat zijn doel met u vervuld zal zijn."

Vele jaren vloden daar henen. De zoon van ALI was een geacht Cadi geworden; geheel Bagdad sprak van zijne wijsheid en regtvaardigheid, en noemde ALI gelukkig in het bezit van zulk een zoon. In geheel Irak werd er geen schaakspeler gevonden, die tegen ALI was opgewassen, en velen kwamen uit verre gewesten, en vermeerderden slechts het aantal der door hem overwonnenen.

Met een sneeuwwitten baard, die tot op de borst nederhing, en met nog heldere, van geluk tintelende, oogen, zat ALI eens voor zijn deur in den Koran te lezen. Eene schitterende, met verschillende tinten prachtig gekleurde bol daalde uit den hemel statig neder. Hoe lager die bol zonk, hoe fletser hare kleuren werden, terwijl ze tevens inwendig met een stralend wit licht begon te schitteren. Ze hield voor ALI stil. Deze sloeg zijne oogen op, en zag nog, dat eene kleine, stuipachtige trilling haar deed schudden; en verdwenen waren die kleuren, geborsten was de bel; ALI was niet meer. Nog één oogenblik flikkerde dat witte licht op de plaats, eene seconde vroeger door de waterbel ingenomen; en daarop steeg die lichtstip hemelwaarts.

DE TELEGRAAF-PALEN.

UIT HET ZWEEDSCH VAN OOM *ADAM* (Dr. *WETTERBERGH*).

Ik heb het niet willen gelooven, maar waarheid is het — de telegraaf-palen hebben verstand, zijn inderdaad wezens, even als wij, ofschoon natuurlijk verre beneden den mensch in verstand, want deze is de voornaamste schakel in de keten der schepping, dat weten wij — en een graantjes-pikker met een rooden neus heeft meer van een engel dan eene onschuldige duif — dat spreekt van zelf. In onze tijden gelooft men niets anders dan hetgeen men met zijne eigene oogen gezien of met zijne eigene ooren gehoord heeft; men gelooft, met één woord, aan niemand dan zich zelven, en in dat geval behoor ik tot den tijd; maar ik heb inderdaad de telegraaf-palen hooren spreken, niet door den draad, maar henzelven — als individuën.

Ik ging op zekeren avond wandelen, den straatweg op, alwaar door het bestuur van den koninklijken telegraaf van afstand tot afstand posten opgerigt waren. Ik beschouwde deze brooze palen, zoo dun en hoog, en dacht na over de werking, die dit alles kan hebben in de toekomst, of b. v. oorlog en telegraphie gelijktijdig zouden kunnen aanwezig zijn, of niet het spoorwegnet en deze eeuwige draden binnen kort de natiën zouden verbroederen, weldra eene gemeenschappelijke taal voor de telegrafie zouden noodzakelijk maken, en de côteriën der natiën zouden herscheppen tot één eenig groot menschdom, dat geen kabinets-eer zou bezitten, noch belangen, die als met een strooholm verbonden zijn.

Juist toen de toekomst voor mijn inwendig oog zich begon te onthullen, hoorde ik digt bij mij een diepen zucht. Ik bleef staan — het zuchtte weder, en de zucht kwam van den telegraaf-post. Nu — dacht ik — ik heb wel met geringeren gesproken. — Waarom zucht gij? — vroeg ik.

— Zie, mijnheer! — zeide de paal — het bestuur van den telegraaf heeft mij in zijn booze luim midden in een modderpoel geplaatst; ik sta met den voet diep in de mist, in steen en puin ingepakt; ik sta hier met stutten even als of ik van mij zelven niet zou kunnen staan als ik eene andere plaats gekregen had. Zie — voegde hij er bij — hoe onbillijk de verdeeling gemaakt is: ik in een poel, mijne arme buren insgelijks, eene geheele rij ongelukkigen, gedoemd om laag te staan; en die daar ginds, eveneens palen als wij, geen greintje beter, zie eens, hoe zij zich daar op den heuvel verheffen, hoe weêr andere daar hunne plaats in het veld verkregen hebben, en eindelijk daar boven op de hoogste hoogte, eene die daar zoo digt bij den hemel staat, hoog en droog, en zich verhoovaardigt. Is dat billijk?

— Neen, zeker niet. Uwe plaats is inderdaad afwisselend — was mijn antwoord; en ik ging de lijn langs. De gansche vernederde lijn knorde en zuchtte. Ik ging den heuvel op.

— Mijnheer! — zeide een telegraaf-paal, die op het eind stond — geeft dat pas, mij hier op deze schuine hoogte te plaatsen, midden in een steenhoop? Ik sta hoog genoeg, om eenige stumperts onder mij te zien, maar toch, welk een rij staat er boven bij; ben ik niet even goed als zij?

Verder boven op de hoogte stond de gelukkige. Hij lachte bitter:

— Die dwazen daar benijden mij, en hier sta ik onbeschut voor den storm, zonder stutten, zonder een buur, met wien ik als kameraad en vriend praten kan; ter weêrszijden van mij gaat de lijn naar beneden, allen benijden mij.

— Ja, dat is waar — zeide ik in het voorbijgaan tot de verhevene paal en ging verder. Overal klagten. Eindelijk werd ik knorrig op de domme palen. — Wat moest het telegraaf-bestuur dan doen? Moest het u allen op dezelfde plaats, op één hoop geplaatst hebben?

— Ja, dat was billijk geweest; wij zijn allen even goed, van dezelfde soort van hout, door denzelfden baas gehouwen.

— Maar dan waart gij ook onnoodig geweest, want dan hadt gij niet te zamen ter ondersteuning van de telegraaf-lijn kunnen dienen.

— Dat is ons hetzelfde.

— Weet, goede vrienden! — hernam ik verzoenende — dat door den draad die tusschen uwe dwaze hoofden gespannen is, gedachten gaan, sneller dan de bliksem, over de wereld; deze denkbeelden behooren niet u toe, maar dengenen, die verstandiger, wijzer en beter zijn dan gij; en gij arme, zoo ongelijk door het lot bedeelde telegraaf-palen, draagt slechts den draad, door welken het woord over de aarde stroomt. Weest tevreden, elk op zijne plaats. De telegraaf-palen moeten nu hoog, dan laag staan, nu tusschen steen, dan in een poel, dan in een veld, zoo moet het wezen.

Toen zeide een telegraaf-post, die zijne plaats bekomen had daar, waar de draad in twee armen verdeeld werd — hij was de wijsste van allen, want hij had gezwegen — Kameraden! — zeide hij — laat ons als kinderen der wouden niet zoo dwaas zijn als de kinderen der wereld, die menschen genoemd worden. Zij zijn nooit tevreden met hunne plaats, en toch moesten zij weten, dat zij niet anders dan telegraaf-palen zijn, die Gods eeuwige gedachten van land tot land, van eeuw tot eeuw overbrengen, en allen doen het evenzeer, de arme zoowel als de rijke, de zwakke zoowel als de sterke, de bedelaar zoowel als degene, die in purper gekleed gaat, degene wiens naam niemand kent zoowel als hij, wiens naam in de geschiedenis leeft. Alle dragen er toe bij, dat het Goddelijke strale over de wereld.

— Ja, ja — zeiden de anderen, die hem hoorden — wij

zien het in; wij zullen niet klagen over het telegraaf-bestuur; het moet zoo wezen.

Het moet zoo wezen, dacht ik in mijn harte. Wij telegraafpalen van den Goddelijken wil, laat ons ook tevreden zijn met ons lot, met de plaats, welke onze Eeuwige Bestuurder ons gegeven heeft; laat ons trouw blijven pal staan, daar Hij ons gesteld heeft, opdat niet de draad, die volk aan volk, eeuw aan eeuw verbindt, springe; want zonder doel kunnen en moeten wij niet wezen. C. E.

DE LENTE.

De Lente keert weêr en de sneeuwvlok versmelt,
Haar kus doet het aardrijk herleven,
En waar zij bezielend Gods schepping doorsnelt,
Daar bloeit ook de bloem in de dreven!

De Lente keert weêr en verzorgt in het woud
Elk takje met spruitsel en geuren,
Ontleent in den ochtend der zonne het goud
Om velden en hagen te kleuren!

o Hoort! door het bosch klinkt haar lachen zoo luid,
Dat de vogels ontwaken en zingen,
Ziet, strooit zij niet spelend de korrelkens uit,
Die de aarde tot vruchtbaarheid dwingen.

Bekoorlijke Lente, godinne der jeugd,
Gij voert mij terug tot het leven,
Mijn morrende smart en mijn twijfel, o vreugd!
Uw juichtoon heeft beiden verdreven.

Neen, thans blijft mijn hart voor die roepstem niet doof,
Alom vind ik God in zijn werken:
In mijn slaap hoor ik stemmen van hoop en geloof,
Die juub'lend mijn zielskracht versterken.

o Stervling ontvlied toch de schaduw der smart,
Waartoe nog getoefd in het duister,
Thans juicht heel het aardrijk! — Ontleen voor uw hart
Één straal van dien hemelschen luister!

Het Engelsch gevolgd.

Amst. 1856. W. M. W.

KLOKKETOONEN.

EERSTE GELUI.

Zie vorstlijk de zon aan de kimmen ontstijgen,
Hoor 't loflied der schepping, der voog'len accoord
En mengt zich niet statig in 't lied uit de twijgen,
Het bom-bam der klok, door den omtrek gehoord?!
Het bijtje gonst langs bloem en kruid,
De vischjes dartlen in den vliet,
De leeuwrik bouwt zijn nest in 't riet,
En — hoor! de klokken kleppen luid:
Ontwaak, rijs op, de hand met kracht
Aan 't werk geslagen dat u wacht!

TWEEDE GELUI.

Fontein van vuur gelijk, sproeit thans de zon haar stralen
Ter middag over de aard', geroosterd door dien gloed,
Geen schaduw dekt den weg, de grond schijnt te verstalen
De wand'laar hijgt naar lucht en hem ontzinkt de moed.
Van des landmans bruine wang,
Gudst het zweet in stroomen neder!
Hoor, de klokken roepen weder:
„Staak uw arbeid, rust zoo lang!"
„Breek zaâm het brood, dat krachten voedt,
Met dankbaar en verheugd gemoed!"

DERDE GELUI.

In 't Westen duikt de zon in 't koele bed der baren,
Aan 't luchtruim speurt ons oog allengs der sterren pracht,
Aan ieder rozenblad komt zich een daauwdrup paren,
Der nachtegalen koor zingt beurtlings schel en zacht;
En hoor, de klokken kleppen weder:
„Staak den arbeid, leg u neder!
Rigt allen naar de eigene woning uw schreên
En loof daar den Schepper der aarde in gebeên
Als 't schuldloos wichtje, aan de intreê van 't leven,
O, sluimer zoo zacht!
En de eng'len, die zeeg'nend uw rustplaats omzweven,
Zij houden de wacht!"

Het Engelsch gevolgd.

Amst. 1858. W. M. W.

MENGELWERK.

OOSTENRIJK ONDER KEIZER FRANS JOSEPH.

Het is een heerschend denkbeeld onder de meeste handelaren in effecten, dat eene juiste kennis der effecten-voortbrengende landen, van hunne in- en uitwendige gesteldheid, niet het eerste vereischte is, om met geluk in dit artikel handel te drijven. De praktische mannen van het vak zeggen, dat het er meer op aankomt, om in de finesses van het beursleven te huis te zijn, om van de fluctuatie der prijzen van den eenen dag op den anderen partij te trekken, kortom, om de eigenschappen te hebben, die de *routine* geeft. Ongetwijfeld is er waarheid in dit beweren, en de ondervinding toont ons ook dagelijks mannen, die alleen door die *routine*, die praktische kennis zonder theorie, groote loten uit het spel der effecten hebben getrokken.

Zonder echter die praktische kennis, — liever die handigheid in het vak —, gering te achten, meen ik te mogen beweren, dat de theorie ook in dit vak hare nuttige zijde heeft. Onder theorie in het vak der effecten versta ik de kennis niet alleen van de papieren der verschillende staten, maar van hun finantiëlen en maatschappelijken toestand in het algemeen, van de krachten en hulpbronnen die een Staat heeft, en van de wijze waarop hij daarvan partij trekt, of eenmaal zou kunnen trekken. Voor den handel in staatspapieren van eenigen omvang en op langeren tijd is zulke kennis zeker een zeer noodig hulpmiddel, die ons belet geheel in het duister rond te tasten en geheel alleen op de golven van den beurscours te drijven.

Van alle staten nu, met wie het uit dit oogpunt voor den Nederlander van belang is kennis te maken, staat Oostenrijk misschien wel aan het hoofd. Op het stuk van papieren waarden is dat land ongetwijfeld uitermate productief: meer dan alle andere staten is het bereid om die voortbrengselen aan het buitenland, tegen baar, af te staan; terwijl, wat vreemd is, de financiers van geen land gretiger zijn, om de papieren van

Oostenrijk in hunne trommels te sluiten, dan juist de Nederlandsche. Vreemd is dit ook hierom vooral, omdat de meening algemeen verspreid is, alsof de finantiële gesteldheid juist van Oostenrijk de meest wanhopige is van alle Europesche staten.

Is dit inderdaad het geval? Staat de kunstmatig zamengestelde Oostenrijksche monarchie werkelijk het meest wankel van alle Europesche gouvernementen? Zietdaar vragen, niet alleen voor den koopman van gewigt, wiens belangen aan den bloei van dat rijk zijn verbonden, maar ook voor dengene niet van belangrijkheid ontbloot, die onder geschiedkundige kennis ook de kennis van het tegenwoordige verstaat.

De oordeelvellingen, die men van verschillende zijden over Oostenrijk hoort vellen, zijn nog al uiteenloopende. De een heeft veel te roemen over het nieuwe leven, dat in dat oude ligchaam begint zigtbaar te worden; den ander is die staat niet anders dan een oude van dagen, wiens krachten zijn vergaan en wiens kapitaal opgeteerd is. In beide beschouwingen is iets waars: Oostenrijk is oud en was afgeleefd, maar het vergadert thans zijne krachten en streeft een nieuw tijdperk te gemoet. Die het tegenwoordige Oostenrijk wil kennen, moet het juist van deze zijde beschouwen, hij moet niet alleen oog hebben voor de teekenen van verval, maar ook voor de pogingen tot herstelling, die het tegenwoordig zonder tegenspraak aanwendt. Uit dit oogpunt beschouwd, is de aloude zetel van het Duitsche Keizerrijk eene belangrijke historie-studie. Dit was het wat mij aantrok in een opstel over dat land, door G. V. MÜLLER te Weenen geschreven, en in de *Revue des deux Mondes* geplaatst, waarvan ik mij veroorloof den hoofdinhoud hier mede te deelen.

Om zich een juist denkbeeld te vormen van de zamenstelling der Oostenrijksche monarchie, moet men tot vóór 1806 teruggaan. Vóór dien tijd was de betrekking van het huis van Oostenrijk tweeledig. Zijne vorsten waren in den regel (echter niet *per se* en regtens) Keizers van het Duitsche rijk, en alleen in die hoedanigheid waren zij in het bezit van verschillende landen, zooals Boheme, Moravië, Silezië, het aartshertogdom Oostenrijk, enz., die aan het Duitsche Rijk behoorden, en die zij niet als souvereine vorsten, maar alleen als vasallen van het Rijk en het Rijksgerigt bezaten. Maar

behalve deze provinciën had het Oostenrijksche huis met geheel verschillende regten nog andere bezittingen, als het koninkrijk Hongarijë, Siebenbürgen en aangrenzende landen, benevens die gedeelten van Polen, die het door de deeling tegen het eind der vorige eeuw in bezit kreeg. Deze landen, na het uitsterven der inheemsche dynastiën, door de toenemende magt der Turken bedreigd, hadden zich genoodzaakt gezien, om hunne toevlugt te nemen tot den magtigen Duitschen vorst, die te gelijk de Rijkskroon droeg. Over deze landen had de Aartshertog van Oostenrijk dezelfde souvereine regten als de vroegere dynastiën. Het jaar 1806 echter bragt in dezen staat van zaken eene geheele verandering. Het Duitsche Rijk hield op te bestaan, en daarmede werd tevens de band verbroken, waarmede sommige bezittingen van het Oostenrijksche huis aan dat groote ligchaam verbonden waren. Dat huis kreeg dus ook in die provinciën dezelfde souvereine magt, die het altijd in zijne Hongaarsche en Poolsche bezittingen had gehad. Er werd een nieuw Keizerrijk opgerigt, welks vorst den titel van Keizer van Oostenrijk zou voeren. Maar niemand dacht er aan, om ook nieuwe instellingen, een nieuwen staatsregtelijken toestand, daarmede overeenkomende, te vestigen. De oude vormen bleven, terwijl de zaak in den grond geheel veranderd was.

Behalve de regerende dynastie zelve, werd er geen staatsligchaam, geene centrale magt, niets ingesteld, om de eenheid van dit nieuw geschapen rijk te vertegenwoordigen. Vroeger, toen de Oostenrijksche staten uit twee helften bestonden, waren natuurlijk ook het ministerie van binnenlandsche zaken, de administratie der finantiën, de regterlijke magt, enz. insgelijks in tweeën gesplitst. Dat alles bleef bestaan; alleen het leger werd gecentraliseerd, terwijl echter de militaire administratie en de regeling der krijgsdienst nog gescheiden bleven. De hof-*étiquette* was anders in Hongarijë dan in Oostenrijk, en tot op heden is er eigenlijk nog geen ceremoniëel voor de krooning van een Keizer van Oostenrijk. Zij werden afzonderlijk gekroond als koningen van Hongarijë, van Boheme, van Italië, als aartshertogen van Oostenrijk, enz. De beide voorgaande Keizers FRANS II en FERDINAND waren te zeer aan den ouden sleur gehecht, om eenige doortastende hervorming in dezen staat van zaken te brengen, en zoo bleef alles hetzelfde; van

1806 tot 1848 heeft men steeds, volgens de uitdrukking van den Graaf v. HARTIG, »niet geregeerd, maar slechts geadministreerd."

De natuurlijke gevolgen van deze zorgelooze politiek bleven niet uit. De steun, dien de Oostenrijksch-Duitsche staten vroeger gevonden hadden in hunne naauwe verbinding met het Duitsche rijk en het aanzien dat deze naam gaf, verdwenen meer en meer, terwijl het gewigt der Hongaarsche provinciën meer en meer toenam. Deze laatsten hadden een constitutionnelen regeringsvorm, die de koninklijke magt nog naauwer beperkte dan dit b. v. met de Engelsche constitutie het geval is, en de Rijksdag trachtte zijne regten steeds nog meer uit te breiden. En tegelijkertijd dat het constitutionnalisme in dit gedeelte van het rijk zich ontwikkelde, moesten de andere, de voorheen Duitsche provinciën ondervinden, dat de magt van het gouvernement en het systeem van bureaucratie meer en meer toenam.

Op deze wijze kwamen de twee hoofdafdeelingen steeds scherper tegen elkander over te staan, een noodlottig kwaad, dat tot zelfs in de publieke administratie doordrong en het gouvernement in de noodzakelijkheid bragt om steeds te middelen en te schipperen, waardoor zijne kracht grootelijks verlamd werd. Het ergste was, dat diezelfde Hongaarsche landen, die hunne onafhankelijkheid en hun invloed steeds trachtten te vermeerderen, daarbij te arm waren, om het gouvernement in zijne geldelijke ongelegenheden behoorlijk te steunen, zoodat tot 1848 alle lasten bijna uitsluitend door de andere provinciën werden gedragen. Natuurlijk ontstond er in deze een toenemende geest van ontevredenheid en oppositie tegen het systeem van bureaucratie, dat sedert 1833 meer en meer in toepassing werd gebragt. Want ofschoon de oude constitutionnele vormen werden ontzien, werd de wezenlijke vrijheid dier provinciën meer en meer besnoeid; zelfs het regt van stemming over de belastingen, dat de provinciale vergaderingen vroeger onbetwist hadden uitgeoefend, wist het gouvernement hoe langer hoe meer te bekrimpen.

Het blijft voor den toekomstigen geschiedschrijver van Oostenrijk weggelegd, — en dit zal eene belangrijke taak zijn, — om mede te deelen, hoe langzamerhand de nationale geest in deze schoone streken ontwaakte; hij zal hebben aan te toonen, hoe die geest na de rampspoedige Napoleontische oorlogen zich

meer en meer ontwikkelde, zonder ooit van den wettigen weg af te wijken, zonder ooit, gelijk dat elders plaats greep, tot zamenzweringen en revolutionnaire middelen zijne toevlugt te nemen. Er verhief zich langzamerhand in de verschillende provinciën, met die van Boheme en het eigenlijke Oostenrijk aan het hoofd, eene partij van gematigde hervormers, die met bewonderenswaardigen tact en prijselijk geduld, gedurende meer dan 15 jaren, met toenemend geluk hetzelfde doel najaagden: om zich langzamerhand een billijk aandeel aan de staatszaken te verzekeren. De grootste en bekwaamste mannen van het Keizerrijk namen deel aan dat geoorloofde en waardige streven, en werden door den middelstand en alle meer ontwikkelden hierin ondersteund. Het was de eigenlijke nationale partij, die onder anderen ook op eene nationale vertegenwoordiging van het Keizerrijk het oog gevestigd had. De Hongaarsche partij daarentegen strekt hare bedoelingen niet verder uit dan de grenzen van hare provincie; zij is dan ook betrekkelijk zwak en vindt weinig steun van buiten.

Diep en zeer diep is het te betreuren, dat de droevige gebeurtenissen van 1848 deze wettige en vreedzame beweging, die het staatsregt en de eenheid van Oostenrijk op een vasten grondslag trachtte op te bouwen, gewelddadig gestuit hebben. Het gouvernement viel zonder tegenstand door den eersten aanval der democratische partijen, die niet alleen den ouden staat van zaken omverwierpen, maar door hare gruwelijke overdrijvingen ook het werk, door de gematigde hervormers aangevangen, in een slecht daglicht stelden. Hongarijë verklaarde zich onafhankelijk van het Keizerrijk, en de Duitsche landen vielen in de handen van dolle democraten, die hunne utopiën trachtten te doen zegevieren. Men kent de gebeurtenissen, die hierop gevolgd zijn. De revolutie werd overwonnen, deels door de herlevende krachten van Oostenrijk en de medewerking der mannen van orde, die nadat het eerste oogenblik van schrik voorbij was, weder moed begonnen te vatten, — en deels door de Russische interventie. En, gelijk in dergelijke omstandigheden steeds gebeurt, een militair bestuur kwam in de plaats van den revolutionnairen chaos. Alle verstandigen hadden deze ontknooping voorzien, die trouwens ook weder niet anders kon en moest zijn, dan een staat van overgang, om tot een regelmatig bestuur te geraken. Doch, hoe dan ook, de

rust was weder hersteld, en nu was het de taak van het bestuur, om van de oppermagt, die het op het oogenblik had, een goed gebruik te maken, ten einde aan het geschokte rijk eenheid, kracht en bloei weder te geven.

Hoe heeft men die taak ten uitvoer gebragt? Zeer gebrekkig, het valt niet te ontkennen! Een tweeledige pligt rustte op het gouvernement: de sporen van 1848 uit te wisschen, en eene betere toekomst voor te bereiden; maar, zooals te vreezen was, dit laatste, hoewel het belangrijkste, werd meer op den achtergrond geschoven, en het scheen vooral het doel der ministers te zijn, om de staatsmachine zóó kunstig en hecht in te rigten, dat men vooreerst niet voor de barricaden binnen Weenen te vreezen zou hebben. Het ministerie SCHWARZENBERG-STADION begon zijne taak met allen ijver en moed. De Constituërende Vergadering, vrucht der Revolutie, werd opgeheven, maar (in Maart 1849) eene constitutie in liberalen geest geproclameerd met gelijkheid aller burgers voor de wet, vrijheid van eeredienst en van drukpers, eene reorganisatie van het beleid der justitie, en eene Volksvertegenwoordiging om over de belastingen te stemmen en deel te hebben aan het werk der wetgeving. Deze constitutie is echter zelfs heden nog niet volkomen in werking getreden; wat het belangrijkste was, de volksvertegenwoordiging, is nog altijd in de pen gebleven. Intusschen vaardigde het ministerie eene gansche reeks van wetten uit, op het onderwijs, de drukpers, de gemeenten en vele anderen, die bij al het goede één hoofdgebrek hadden, dat zij steeds provisioneel bleven totdat de, altijd toekomstige, Vergadering der Kamers die zou hebben goedgekeurd. Tevens was men er vooral op uit, om de eenheid van den staat te bevestigen door eene wèl ingerigte administratie, die echter vooral op centraliseren van het bestuur en op bureaucratie gemunt was. Misschien zou het echter wel tot het bijeenroepen der volksvergadering gekomen zijn, zoo er niet een groot bezwaar ware geweest, waarmede het ministerie eigenlijk niet voor de vertegenwoordiging durfde optreden: de staat der finantiën. Van 1848 tot 51 was de staatsschuld met 450 millioen florijnen (600 mill. Holl. guld.) toegenomen, ten gevolge van den binnenlandschen oorlog; terwijl de billetten der Weener Bank bijna de eenige munt waren (gelijk nog steeds het geval is), en 10, tot 30 (een korten tijd zelfs 60) pCt.

onder de waarde circuleerden. Het dralen van het gouvernement maakte de zaken niet beter, totdat men eindelijk tot het middel de toevlugt nam, dat toen niet vreemd was in Europa, — een *coup d'état*. Den 31sten Dec. 1851 werd de constitutie van Maart 1849 weder ingetrokken, benevens alle organieke wetten, die daarmede zamenhingen, en het volk moest zich tevreden stellen met eenige onbepaalde beloften van »nieuwe instellingen, die men met de behoeften der natie overeenkomende bevinden zou." — Vorst SCHWARZENBERG stierf ten gevolge der vermoeijenissen der laatste jaren, en Graaf STADION werd krankzinnig. In de hoofdzaak bragt dit echter weinig verandering in het streven van het ministerie, dat steeds de eenheid van het Rijk en de kracht van het gouvernement tracht te bevorderen door centralisatie van het bewind, eene groote legermagt en eene welgeordende policie.

Vóór wij echter verder gaan, moeten wij de aandacht vestigen op het hoofdbelang, waar alle andere van afhangen en geheel en al door geregeld worden. »Het essentiële is de geldquaestie", is de leus van vele menschen: welnu! dezulken zullen zich in de Oostenrijksche politiek spoedig te huis gevoelen, want daar gaat die regel zeker ten volle door. De oplossing van alle vraagstukken hangt af van dat ééne, hoe de quaestie der financiën te regelen zij.

De budgets der laatste jaren geven eene voortdurende lijst van deficits, die vrij aanmerkelijk zijn:

in	1849	bedroeg	het	deficit	154,000,000	flor.
»	1850	»	»	»	68,310,470	»
»	1851	»	»	»	66,224,810	»
»	1852	»	»	»	72,080,823	»
»	1853	»	»	»	78,242,655	»
»	1854	»	»	»	167,811,943	»
»	1855	»	»	»	173,167,937	»
»	1856	»	»	»	154,128,866	»
Zamen een deficit in 8 jaren van					933,967,504	flor.

dat is in ronde som nagenoeg 1175 millioen Holl. gulden. Daarbij bedroeg de staatsschuld van Oostenrijk op het laatst van 1856 de som van 2200 millioen florijnen, behalve eene schuld aan de Weener Bank van 120 millioen flor., en eene afzonderlijke schuld, aangegaan ter afkooping van de afge-

schafte heerlijke regten en tienden, van omtrent 500 millioen florijnen.

Oppervlakkig beschouwd schijnt deze toestand ten eenenmale wanhopig. En zeker is het, dat Oostenrijk een nieuwen schok als b. v. die van 1848 bezwaarlijk zou te boven komen. Maar mag het een geruimen tijd rust genieten, dan is er voorzeker mogelijkheid op eene betere regeling der financiën. Ware de toestand des lands en de beschaving des volks niet over het algemeen zoo verre ten achteren, dan zou Oostenrijk genoeg hulpbronnen bezitten, om de inkomsten aan de uitgaven evenredig te maken; hadde het niet, door zijne onnatuurlijk kunstmatige zamenstelling uit vreemdsoortige deelen, met zoo vele inwendige bezwaren te kampen, dan zouden de uitgaven aanmerkelijk verminderd kunnen worden; — hadde het den tijd, om, vooreerst op den weg der leeningen voortgaande, langzamerhand de rijke bronnen, die het in grondgebied en bevolking heeft, te openen en te exploiteren, dan was het vraagstuk eenvoudiger; maar geene van deze drie voorwaarden bestaan, en een van deze drie wegen moet het toch kiezen. En er moet zelfs spoedig raad geschaft worden, want het behoeft geen betoog, dat eindelijk de bankiers van Europa, hoe gretig ook in het geldschieten, onmagtig zouden worden om water voor dat Danaïdenvat aan te voeren. Men begrijpt dus hoe moeijelijk de positie van het Oostenrijksche gouvernement is, en hoe de geldquaestie alle andere beheerscht.

Welken weg ter verbetering in te slaan? Zietdaar dan ook de levensvraag van Oostenrijk, waarover wij meer in bijzonderheden treden moeten.

Om de inkomsten des rijks te vermeerderen blijft er voor Oostenrijk eigenlijk slechts één middel over, namelijk vermeerdering der belastingen. Wel bezit het belangrijke domeinen, die verkocht zouden kunnen worden; maar daaraan zijn groote zwarigheden verbonden, terwijl bovendien het grootste gedeelte er van aan de Weener Bank is afgestaan ter gedeeltelijke betaling der aangegane schuld.

Nu schijnt het bij den eersten aanblik een zeer eenvoudig middel, om de belastingen te vermeerderen in een land zoo uitgestrekt als Oostenrijk, dat met eene bevolking van ruim 39 millioen inwoners, dat is nog iets meer dan Frankrijk, nog naauwelijks meer dan een derde der belastingen heft, die

in Frankrijk worden opgebragt. Maar men behoeft slechts te weten, hoezeer minstens twee derden der bevolking van Oostenrijk (*) in beschaving en materiële welvaart ten achteren zijn, om het bezwaar daarvan in te zien. Wat het in het vervolg worden kan, laten wij voor het oogenblik in het midden, maar voor het tegenwoordige is Oostenrijk arm aan kapitaal; zijne betrekkelijke bevolking is nog gering, en de middelen van gemeenschap, de industrie en de koophandel weinig ontwikkeld. Zulk een land *nu reeds* met belastingen te overladen, zou gelijk staan met de hen, die gouden eijeren legt, te slagten. Daarbij moet men niet vergeten, dat in de laatste 8 jaren de lasten reeds met 70 pCt. vermeerderd zijn, eene verhooging die zonder voorbeeld is in de geschiedenis. Het getal der belastingschuldigen, die in de onmogelijkheid zijn van te betalen, vermeerdert dan ook als bij den dag, zoodat de geregtelijke executies deswege in het geheel geene zeldzaam voorkomende gevallen meer zijn.

In het algemeen zijn alle voornaamste middelen van productie in Oostenrijk tegenwoordig in een tijd van overgang, die altijd moeijelijk is, om door te komen. De landbouw, althans voor zoo ver de grootere grondbezittingen betreft, is, door de afschaffing der heerendiensten, thans genoodzaakt zich van vrije arbeiders te bedienen; daartoe wordt een grooter roulerend kapitaal vereischt dan voorheen. En juist deze beiden, arbeiders en kapitaal, zijn bezwaarlijk te vinden in een land, waar de bevolking weinig talrijk en het kapitaal schaarsch zijn. Daar er bovendien maar *één* hypotheekbank bestaat, die nog van weinig beteekenis is, is er bijna geen grondcrediet. De industrie lijdt onder dezelfde bezwaren, en is bovendien tijdelijk gedrukt door de daling der prijzen, daar men eerst sedert kort het systeem van beschermende regten heeft laten varen. Het oogenblik zou dus zeer slecht gekozen zijn, zoo men thans den landbouw of de industrie belangrijk wilde belasten; het zou de ondergang des lands zijn en bovendien toch nog ontoereikende wezen, om het verbazende deficit te dekken. Doch, wij herhalen het, al deze bezwaren kunnen met der tijd verminderen. De kiemen van toekomstigen bloei, die men nu

(*) Namelijk die van Hongarijë, Croatië, Dalmatië, enz., die te zamen op 26 millioen geschat worden.

reeds in Oostenrijk bespeuren kan, kunnen zich ontwikkelen. En dit is nu juist, vooral in den aanvang, het voornaamste streven van het tegenwoordige bewind geweest. Op alle mogelijke wijzen heeft men de materiële welvaart en ontwikkeling des volks trachten te bevorderen. Allerwege zijn en worden nog steeds nieuwe spoorwegen aangelegd, allerlei industriële maatschappijen, crediet-instellingen, enz. zijn opgerigt, en wanneer het zoo voortgaat, dan zal Oostenrijk binnen 10 of 20 jaren er geheel anders uitzien, en misschien in staat zijn om met gemak vrij wat grootere lasten dan tegenwoordig op te brengen. In zoo verre moet men aan den minister BRUCK den lof geven, dat hij deze ontwikkeling met kracht en met goeden uitslag heeft aangemoedigd. Maar men vertrouwt aan de andere zijde ook te veel op die aanmoedigingen, die, hoe noodig ook in zekere mate, toch eigenlijk niet veel anders dan kunstmiddelen zijn. Nationale welvaart is niet als door tooverslag in het leven te roepen; de geheele maatschappelijke en politieke toestand van een volk moet daartoe medewerken, en het is de vraag of de tegenwoordige regering daartoe niet wat al te autocratisch is. Vrije instellingen en vertrouwen op de duurzaamheid van de bestaande orde van zaken zullen steeds de beste aanmoedigingen van handel en nijverheid wezen. Bovendien, en dit is het grootste bezwaar, al die pogingen kunnen eerst op den duur vruchten dragen van eenige beteekenis, en er is, gelijk wij zagen, behoefte aan een dadelijk werkend middel.

Zoo wordt men wel genoodzaakt, om tot het andere middel zijne toevlugt te nemen: vermindering der uitgaven, bezuiniging. In ons land heeft dat woord een minder aangenamen klank gekregen, omdat men het wel eens gezocht heeft in bekrimping van noodige uitgaven; maar wanneer men daarnaar streeft langs den goeden weg, dien der vereenvoudiging van het beheer, dan is dat middel èn in het algemeen, èn ook voor Oostenrijk ongetwijfeld heilzaam. Onlangs lazen wij in de nieuwsbladen, dat de Keizer, toen het Budget aan zijne goedkeuring onderworpen werd, *bevolen* had, dat de uitgaven aan de inkomsten geëvenredigd moesten gemaakt worden. Nu, het kon geen kwaad zoo iets onder de oogen van het publiek te brengen; maar zóó eenvoudig is de zaak toch niet, dat zij met een bloot keizerlijk bevel kan afgedaan worden.

De uitgaven van den Oostenrijkschen staat vervallen in 3

hoofdafdeelingen: de staatsschuld, het leger, en de kosten der eigenlijk gezegde administratie. Op dezen eersten post kan men onmogelijk bezuinigen, zonder den eenigen grondslag van het nationale crediet omver te werpen. Op den tweeden schijnt dit wel mogelijk te zijn. De uitgaven voor de militaire dienst beloopen 124 millioen florijnen (d. i. 155 mill. gulden, dus ruim 14 maal meer dan in ons land), terwijl het cijfer daarvan in 1847 niet meer dan 61 mill. bedroeg. Gedeeltelijk is deze vermeerdering toe te schrijven aan de duurte van materiaal en levensbehoeften, gedeeltelijk aan de veranderde omstandigheden. Hongarijë b. v. onderhield vroeger de troepen die aldaar gestationneerd waren. Maar vooreerst heeft Oostenrijk meer dan eenige andere staat eene belangrijke legermagt noodig, om de verschillende nationaliteiten, waaruit het is zamengesteld, bij elkander te houden: Italië alleen heeft voortdurend een formeel leger noodig om het in bedwang te houden. Ten anderen is het verminderen van het effectief des legers een maatregel, waartoe een Europesche staat niet op zich zelf kan overgaan. Hoe noodig dit wezen zou, het kan alleen geschieden, als de hoofdmagten van Europa dit te gelijker tijd met gemeenschappelijk overleg doen; ook moet de staatkundige hemel daartoe van alle zijden helder en zonder eenig dreigend wolkje wezen. Men heeft geleerd, hoe weinig dit baat als het ontijdig gedaan wordt: in 1853 werd een aanzienlijk deel des legers afgedankt, maar weinige maanden later was men door den Oosterschen oorlog genoodzaakt, om het leger weder op den voet van oorlog te brengen, zoodat deze tijdelijke vermindering, in plaats van bezuiniging aan te brengen, de onkosten nog vermeerderd had.

Eindelijk blijft de derde categorie van staats-uitgaven over, die echter de belangrijkste is, daar zij 160 millioen florijnen bedraagt. Wij bedoelen de onkosten van de administratie, van het beleid der justitie en de openbare werken. Nog zijn in deze som een aantal provinciale uitgaven, die voor rekening van de verschillende deelen des rijks komen, en bij sommigen twee derden der directe belasting bedragen, niet begrepen. Eene zoo kostbare administratie, die alleen bijna de helft van het geheele budget, en meer dan twee derden der gewone inkomsten, wegneemt, is niet in evenredigheid met den slechten finantiëlen toestand des Rijks, en het schijnt voor de

hand te liggen, dat hierin in de eerste plaats verandering gebragt moet worden. Doch al weder nieuwe bezwaren! Juist hier is het punt waarover de hoofdquaestiën loopen, die tegenwoordig de partijen in Oostenrijk verdeelen, — questiën die diep ingrijpen in de geheele inwendige politiek van het rijk.

Er zijn twee hoofdsystemen, volgens welke de administratie in elken beschaafden staat is ingerigt, dat van *centralisatie* en dat van *zelfbestuur* (*self-government*).

Het eerste bestaat hierin, dat het al wat tot het inwendige beheer, zelfs dat der provinciale aangelegenheden behoort, vereenigt en in handen brengt van beambten door het gouvernement bezoldigd, die volgens bepaalde en overal eensluidende instructiën te werk gaan. Dit systeem verdeelt de natie in twee geheel afgescheiden klassen, in administrateurs en geadministreerden, de laatste natuurlijk verreweg het meest in getal. Het staatsbestuur is dan gelijk aan eene groote machine, die volgens onveranderlijke wetten, onder het opzigt en de verantwoordelijkheid van de centrale magt werkt.

Het andere systeem gaat van het tegenovergestelde beginsel uit: volgens dit wordt de zorg der plaatselijke en gewestelijke belangen overgelaten aan de voornaamsten, die door fortuin en persoonlijke eigenschappen de noodige waarborgen opleveren. Het centrale bewind behoudt zich dan alleen het oppertoezigt voor, gelijk ook het regt van benoeming en afzetting. Volgens dit systeem worden in meerdere of mindere volkomenheid Engeland, Pruissen, de Nederlanden en vele andere kleinere staten bestuurd. — Het is hier de plaats niet, om het voor en tegen dezer verschillende systemen te bespreken. Veel hangt ook van de geschiedenis en den volksaard af, en men mag wel in het algemeen aannemen, dat de eerste vorm van bestuur, die van centralisatie, beter past aan den volksgeest der Franschen, het tweede systeem meer bij den Germaanschen stam op zijne plaats is. Maar dit is zeker, dat het zoogenaamde *self-government* de minst kostbare wijze van besturen is, terwijl het tevens veel minder verantwoordelijkheid op het gouvernement laadt. Bovendien heeft het nog een voordeel, dat het een aantal personen op eene nuttige en gepaste wijze bezig houdt, die de ambitie bevredigt en voor vele onvruchtbare en gevaarlijke politieke theoriën behoedt.

En zie hier nu de groote fout van het tegenwoordige Oostenrijksche gouvernement, dat het gemeend heeft zijne kracht te moeten vinden in een omslagtig *centraliserend* bestuur. Nu wordt de quaestie van bezuiniging tevens een politiek vraagstuk, dat zeer moeijelijk en niet zonder een volledigen ommekeer van zaken tot eene bevredigende oplossing te brengen is. Vroeger was er bijna geen land waar het systeem van zelfbestuur in ruimeren zin werd toegepast, dan juist Oostenrijk met zijne Hongaarsche en andere provinciën, wier privilegiën en nationale instellingen bijna geheel buiten de contrôle van het gouvernement waren gesteld. Maar sedert 1849 heeft men zich als hals over kop in het tegenovergestelde systeem geworpen, en dat toegepast met eene strengheid, zooals zelfs het Fransche gouvernement niet heeft durven doen. Het kon niet anders of eene verandering, zoo geheel strijdig met alle gebruiken en traditiën waaraan de volksaard gehecht was, moest het gouvernement zeer impopulair maken. En hier komen nog andere bezwaren bij, die aan Oostenrijk in het bijzonder eigen zijn. In dit land van feodale en heerlijke regten bij uitnemendheid, bestaat meer dan elders eene magtige klasse van groote grondbezitters en adellijke geslachten, die twee derden van het grondgebied in bezit hebben. Het nieuwe systeem houdt al die grooten en edelen van de plaatselijke administratie verwijderd, die nu in handen komt van ondergeschikte beambten, meestal karig bezoldigd, en die derhalve weinig invloed hebben, te meer daar zij telkens van standplaats verwisselen en voor een groot deel weinig ondervinding hebben. Daarbij komt het groote verschil tusschen de afzonderlijke volkstammen, waaruit het rijk bestaat, dat het nog zoo veel bezwaarlijker maakt, om die allen door dezelfde klasse van geëmploijeerden te besturen. Het is dus niet wel denkbaar, dat zulk eene administratie aan het gouvernement kracht en aanzien geeft. Zelfs kan men niet hopen bij die beambten grooten steun te zullen vinden in tijden van onrust: de ondervinding heeft overal het tegendeel geleerd. Evenzeer is het eene dwaling, als men hoopt door zulk eene kunstmatige centralisatie den band tusschen de verschillende nationaliteiten naauwer toe te halen. Hoe wenschelijk dit ook wezen zou, dat zal men niet verkrijgen door zulke gewelddadige en tevens oppervlakkige middelen, die meer geschikt zijn om

tegenstand uit te lokken en de hartstogten op te wekken. En beschouwen wij de zaak alleen uit het financiële oogpunt, dan springen de bezwaren van het tegenwoordige systeem nog meer in het oog. In 1847 beliepen de gezamenlijke onkosten der administratie niet meer dan 62 millioen florijnen, terwijl zij negen jaren later tot 160 mill. florijnen, dat is dus bijna het driedubbele, gestegen zijn. Bovendien leert ons het voorbeeld van alle landen, naar dit systeem bestuurd, dat die uitgaven steeds vermeerderende zijn, gelijk zij dan ook werkelijk, sedert de invoering in 1850 tot heden, zijn toegenomen, gedeeltelijk ten gevolge der hoogere prijzen van alle levensbehoeften, die hoogere tractementen noodzakelijk maakten, gedeeltelijk en wel het meest, omdat deze wijze van beheer uit haren aard de strekking heeft om de bezigheden te vermeerderen en de zaken omslagtiger te maken. Hoe veel beter hadde men gedaan, wanneer men de wijze van administratie, die tot 1850 in Oostenrijk bestaan heeft, in wezen had gelaten, en, partij trekkende van de vele goede elementen die zij bevatte, die alleen naar de behoeften des tijds had gewijzigd. Want het doel, dat men meende te bereiken, vermeerdering van de kracht van het gouvernement en bevordering der eenheid van het rijk, wordt er veeleer door tegengewerkt, de bezwaren der inwendige politiek van Oostenrijk worden er door verdubbeld, en de financiële nood des rijks is grootelijks daaraan te wijten.

Doch hier is juist het slagveld, waarop de staatkundige partijen in Oostenrijk met elkander in botsing komen. De aanhangers van het tegenwoordige ministerie zien alleen heil in die centraliserende administratie, terwijl alle partijen der oppositie tot wachtwoord hebben de eisch van zelfbestuur der gemeenten en provinciën, en de emancipatie van het bureaucratische stelsel. Gelukkig voor Oostenrijk blijft die strijd tot nog toe zich voornamelijk hierbij bepalen, en loopt niet over wat men de levensvragen van den staat noemen kan, het monarchale beginsel en de staatkundige eenheid. Alle verstandigen zijn bereid in deze punten ééne lijn met het gouvernement te trekken. Doch men moet niet vergeten, dat ook de uiterste, radicale partijen vrij talrijk vertegenwoordigd zijn, al schijnen zij thans te sluimeren onder den druk der militairen en beambten. Bovendien is er altijd nog het ongelukkige, maar ook gevaarlijke Italië, dat niets liever zou zien, dan dat de

vonken van tweedragt het geheele staatsgebouw van Oostenrijk in vlammen mogten zetten, opdat het misschien zijne eigene nationaliteit uit den brand redden mogt.

Het is van veel belang voor de juiste waardering van Oostenrijks toestand, om de bedoelingen der oppositiepartijen iets nader te leeren kennen. Behalve de Italiaansche partij is er geene van eenig gewigt, die het op de uiteenspatting des rijks gemunt heeft. Ook kunnen wij er bijvoegen, dat er evenmin eene absolutistische partij bestaat. Wel zijn er ook in Oostenrijk, gelijk elders, bekrompen gemoederen geweest, die, verschrikt door de demagogen van 1848, gemeend hebben steun te vinden in een krachtig en absoluut bewind; maar het gouvernement zelf heeft nooit de houding aangenomen alsof het de onbeperkte magt, die het thans uitoefent, voor goed aan het land wil opdringen, en het draagt steeds zorg den tegenwoordigen stand van zaken als voorloopig voor te stellen. Er is eene partij, die de ultra-conservative genoemd wordt, en wier streven het is, om den ouden staat van zaken weder te herstellen, zelfs met al zijne gebreken en nadeelen. Deze werkt niet alleen om de administrative centralisatie omver te werpen, maar om ook te gelijk de eenheid des rijks, zooals die nu bestaat, te verbreken, in dier voege, dat Oostenrijk een bondstaat worde onder ééne dynastie vereenigd. Deze partij is vooral talrijk in Hongarijë, waar het exclusivisme van vóór 1848 nog steeds diepe wortelen heeft geschoten. Hier wil men de vroegere onafhankelijkheid weder invoeren, en weder eene afzonderlijke constitutie en geheel afgescheiden administratie hebben. Hoewel deze partij het monarchische beginsel steeds op den voorgrond stelt, zou de zegepraal van hare denkbeelden toch verderfelijk zijn voor Oostenrijk; want het is natuurlijk dat men dan aan de Oostenrijksch-Duitsche provinciën insgelijks eene afzonderlijke constitutie zou moeten toestaan. Dan zouden deze twee groote afdeelingen, waaruit het rijk bestaat, spoedig even vreemd aan elkander worden als dit b. v. met Zweden en Noorwegen het geval is, en Oostenrijk, door die voortdurende verdeeldheid verzwakt, zou weldra van zijn rang als eerste mogendheid afstand moeten doen.

Maar naast deze partij bestaat er eene andere, die veel talrijker en magtiger is, ofschoon misschien minder goed georganiseerd en minder ijverig werkzaam. Deze is tegen het systeem

van centralisatie gekant, maar tracht daarentegen de eenheid des rijks met alle mogelijke krachten in stand te houden. Zij wil het systeem van zelfbestuur op verstandige wijze toegepast zien, zoodat de gemeenten en afzonderlijke provinciën onafhankelijk zijn in de regeling van alle plaatselijke belangen. De contrôle over deze plaatselijke besturen wil zij dat uitgeoefend worde door eene nationale vertegenwoordiging in de hoofdstad des rijks, al had deze ook maar eene adviserende stem. Op deze wijze zou de eenheid van het rijk inderdaad worden bevorderd, daar er dan meer en meer eendragt en eene welwillende betrekking tusschen de verschillende afdeelingen des rijks komen zou, terwijl tevens het volk genoegzamen waarborg hebben zou voor het doelmatige bestuur van de financiën, en de herstelling van het nationale crediet. Zulk een systeem zou juist de vervulling zijn van hetgeen door het Keizerlijk Manifest van 31 Dec. 1851 was beloofd.

Men ziet, het zijn in geenen deele demagogen, die zoo spreken, het zijn niet eens wat men elders liberalen noemt; zij willen den band met het verledene, door het ministerie geweldadig verbroken, weder herstellen en eene vrije en krachtige organisatie op den grondslag der vroegere historiële instellingen optrekken. Het zijn de liberalen in den goeden zin, de mannen van den vooruitgang, van burgerlijke en politieke vrijheid, die zeer goed met een monarchisch bestuur te vereenigen zijn. — Tot deze partij behooren in de Duitsche provinciën de aanhangers der bezadigde oppositie van vóór 1848, waarvan reeds gesproken is, en in Hongarijë een groot deel van den adel. Rondom dezen scharen zich de welgestelde en beschaafde standen der maatschappij, die echter wegens hun groot aantal meer als een naauw toeziend publiek te beschouwen zijn, dan als eene georganiseerde en werkzame partij. Zoo wij ons niet bedriegen, dan is het deze partij, aan wie de toekomst van Oostenrijk toebehoort. De geldelijke ongelegenheid van het tegenwoordige bewind zal reeds van zelve hare denkbeelden doen zegepralen, tenzij het rijk veroordeeld zij, om nieuwe revoluties en omkeeringen van zaken, nog noodlottiger dan de vroegere, te moeten ondergaan. Ondanks de ongetwijfeld groote bekwaamheden, die in het Ministerie vereenigd zijn, ziet het van dag tot dag zijne aanhangers verminderen, en de hoogere klassen trekken er zich meer en meer van terug, —

iets, dat altijd een verontrustend teeken is, maar vooral in een land zoo aristocratisch als Oostenrijk.

Het is in onzen tijd niet mogelijk, om in een beschaafd Europeesch land op den duur aan het bewind te blijven, zonder den steun en de zedelijke zamenwerking van de bevolking. Al is men ook geen onvoorwaardelijk aanbidder van het systeem van representativen regeringsvorm, en al stemt men ook toe, dat niet alle volkeren naar denzelfden vorm geregeerd moeten worden, dan is het toch duidelijk, dat de beschaafde en welgestelde klassen niet geheel en al van het staatsbestuur kunnen uitgesloten worden. Te vergeefs zal men trachten goede en praktische wetten te maken, en de speciale belangen der verschillende klassen te regelen, zoo niet vooraf het gevoelen der belanghebbenden zelf gevraagd is. Men kan van een land geene buitengewone opofferingen vragen, geen beroep op het patriotisme doen, zonder ook bewijzen van vertrouwen te geven. In onze eeuw is elk gouvernement, dat zonder den steun der bevolking wil regeren, niet alleen *impopulair*, maar *antipopulair*, en moet noodzakelijk door dwang regeren; en, alle andere bezwaren daargelaten, dat is de kostbaarste wijze van regeren.

Het gouvernement schijnt hiervan ook overtuigd te zijn, daar het in Dec. 1851 de belofte van nieuwe staatsinstellingen in meer vrijen geest, openlijk heeft afgelegd. Bovendien draagt het zorg die belofte niet te doen vergeten, door van tijd tot tijd in de officiële organen de formele verzekering te geven, dat het zich nog steeds daarmede bezig houdt. Maar het volk schijnt al meer en meer het vertrouwen op die beloften verloren te hebben, want reeds zijn er 9 jaren tusschen het afleggen en het vervullen daarvan verloopen. Ondertusschen blijft alles in een voorloopigen staat, die allernadeeligst op alle zaken werkt. Want niet alleen de politieke constitutie van Oostenrijk was veranderd, maar in 1851 zijn te gelijk de constituties der provinciën afgeschaft, en er is nog niets voor in plaats gekomen; de regterlijke organisatie en vele andere organieke wetten van het hoogste gewigt, de gemeentewet, die op de vrijheid van eeredienst en van het onderwijs, zijn allen afgeschaft en door provisoire wetten vervangen. Het is duidelijk, dat om de gemoederen gerust te stellen, om het vertrouwen op de duurzaamheid van den stand der zaken weder te doen ontstaan,

het van de hoogste noodzakelijkheid wezen zou, om eindelijk uit dien provisoiren toestand te geraken.

In deze botsing van partijen en opiniën, die van Oostenrijk — voorheen het rustigste — thans een der meest woelige landen van Europa maken, is het zeer belangrijk na te gaan, welke de houding van den adel is. De grondbezittingen zijn in Oostenrijk voor nagenoeg twee derden in handen van den adel, evenzoo bijna alle groote industriële ondernemingen. Men begrijpt ligt, dat de aristocratie daardoor zeer grooten invloed heeft, zoodat dan ook al wat adellijk is, niet alleen op het platteland, maar zelfs in de steden en in Weenen, in het grootste aanzien staat. De reiziger merkt overal in Duitschland, ondanks alle liberalisme en revolutionisme, een grooten eerbied op voor die ontelbare *Fürsten*, *Grafen*, en adellijke Heeren van allerlei rang en rijkdom; maar nergens is dit meer in het oog vallend dan in Oostenrijk. Toen in 1855 en 56 de speculatiekoorts, die toen in Europa heerschte, ook Oostenrijk aantastte, was het voor eene onderneming van eenig belang een onmisbaar vereischte, dat aristocratische namen zich aan het hoofd er van stelden. Sommige groote financiers van het buitenland, die dergelijke ondernemingen alleen op de vereeniging van kapitalen meenden te kunnen bouwen, moesten hunne plannen zien mislukken. Aan het hoofd van alle *Creditanstalten*, *Eisenbahngesellschaften*, enz. moesten de beroemdste namen van den adel gelezen worden. Behalve Engeland is er geen land in Europa waar de adel niet alleen zoo rijk en magtig, maar ook zoo populair is als in Oostenrijk. Wanneer een wetgever hiervan een verstandig gebruik maakte, dan konde hij hierin de elementen vinden voor een welingerigten monarchischen staat, waarin constitutionnele vrijheden met genoegzame waarborgen van orde vereenigd waren. Zoo er een land in Europa bestaat, waar de instellingen van Engeland met goeden uitslag zouden kunnen nagevolgd worden, dan is het zeker Oostenrijk.

Terwijl echter de Hongaarsche adel steeds eene politieke magt gebleven is, aan het hoofd der verschillende constitutionnele partijen moedig strijdende voor zijne regten en meeningen, heeft de Oostenrijksche aristocratie sedert meer dan eene halve eeuw bijna geheel afstand gedaan van zijne staatkundige beteekenis. Vergetende dat »*noblesse oblige*", had zij

zich meer en meer van de staatszaken teruggetrokken en was tot bijna volslagen werkeloosheid en onverschilligheid vervallen. Het gouvernement was hier zeer mede tevreden, en trachtte door allerlei uitwendige onderscheidingen en persoonlijke gunsten haar aangaande hare werkelijke nietswaardigheid te verblinden. Behalve de, trouwens geringe, partij die eenigen tijd vóór de revolutie, in de provinciale vergaderingen de zaak der hervormingen voorstond, duurde deze staat van zaken tot 1848. Langzamerhand verdeelde de aristocratie zich eigenlijk in twee categoriën, waarvan de eene in de hoofdstad een parasitenleven leidde in allerlei kuiperijen om een kamerheerspostje, terwijl de andere, zich vergenoegende met de rust des landlevens en de genoegens der jagt, den kring van haar maatschappelijk en verstandelijk leven meer en meer vernaauwde.

Sedert 1851 echter, toen alle vroegere constitutionnele vormen, waarin aan den adel altijd nog eene eereplaats in het politieke leven gelaten werd, werden afgeschaft, begint de aristocratie in te zien dat al haar invloed en hare waardigheid gevaar loopen. Zij begint te begrijpen, dat het bureaucratische systeem haar langzamerhand alle beteekenis en gewigt zal doen verliezen. Nog is het zoo ver niet gekomen, dat zij geheel het leven van werkeloosheid vaarwel zegt en met kracht in het strijdperk treedt; maar het is als bereidde zij zich daarop voor. Dan is er hoop voor Oostenrijk, dat het op den goeden weg der hervormingen komen zal, die hierin bestaat, dat, met eerbiediging van het monarchale beginsel, in de administratie die hervormingen worden gebragt, die voor eene goede verstandhouding tusschen het volk en het gouvernement, en voor een verstandig beheer der financiën noodzakelijk zijn.

Uit dit oogpunt beschouwd is de toestand van Oostenrijk dus op het oogenblik niet gunstig, zelfs onrustbarend te noemen, maar nog niet wanhopig. In zijne bevolking (altijd Italië uitgezonderd) heeft het de elementen voorhanden, om een welgeorganiseerden staat te vormen, en in zijn bodem bezit het overvloed van hulpmiddelen voor stoffelijke welvaart. Het komt er maar op aan, om verlost te worden van den duivel der bureaucratie, die als een looden dekbed op de bevolking drukt, en aanleiding geeft tot dagelijksche plagerijen van be-

ambten en jaarlijksche deficits in de schatkist, die den toestand op den duur onhoudbaar maken. Maar het komt er nog meer op aan op welke wijze men daarvan verlost zal worden, want wordt de ontevredenheid te lang bedwongen en verkropt, dan is er gevaar, dat zij, eenmaal de banden verbrekende, ook weder tot verderfelijke uitersten overslaan zal.

En juist daarom, omdat die wijze *hoe* zoo in het onzekere ligt, is het ook zeer twijfelachtig, of Europa op den duur wel groot genoegen hebben zal van de schatten, die het voor Oostenrijksche effecten in ruiling heeft gegeven. — Doch het geldt in de moraal en het geldt evenzeer in de politieke wereld: »het is zaliger te geven dan te ontvangen."

IETS OVER

HOMERUS EN DIENS ZANGEN.

VRIJ NAAR HET FRANSCH VAN ADOLPHE PICTET. 1ste GEDEELTE.

Onder al de namen van beroemde mannen wier daden, deugden en werken in de herinnering der menschen voortleven, en hen omhullen met een stralenkrans van eer, van lof en glorie, flonkert niet één met meer majesteit, dan die van den ouden, eerwaardigen HOMERUS. Deze indrukwekkende verschijning vertoont zich als eene ster van de eerste grootte aan den hemel van het jeugdige Griekenland; zij vervult met haar liefelijk licht de geheele oudheid, en bezit iets achtbaars, iets bovenmenschelijks, dat eerbied inboezemt en bewondering afdwingt. Voor de Ouden, voor de Grieken in 't bijzonder, was HOMERUS meer nog dan een rijk begaafd dichter; voor hen was hij de vader der poëzij, de hoog beroemde vertegenwoordiger van het dichtgenie der Helleensche stammen, de getrouwe tolk van hunne voorvaderlijke volksoverleveringen, de bezielde zanger der vroegere heldenbedrijven, de levenwekkende bron van al wat waarlijk schoon, goed en edel mogt heeten. Zijne onsterfelijke zangen, door staatsmannen verzameld en geordend, door de Rhapsoden in 't openbaar voorgedragen, door wijsgeeren en dichters overwogen en beoefend, door een lange reeks van taalgeleerden en onderzoekers der oudheid ontleed en beoordeeld, zijne onsterfelijke zangen hebben in alle rigtingen

een verbazenden invloed uitgeoefend op de ontwikkeling der geestbeschaving in Griekenland. En nog steeds, na acht-en-twintig eeuwen, blijft HOMERUS de onnavolgbare dichter, de altijd ware natuurschilder, de immer rijkelijk vloeijende bron van het schoone en verhevene in de poëzij. Met welk een genot neemt men niet telkens die Homerische zangen, welke zoo verheven zijn in hunne natuurlijke eenvoudigheid, weder in handen, vooral, nu de dichtkunst meermalen, helaas! verdoolt, en van het echte spoor dwaalt door een vermoeijend en afmattend najagen van wat hoogdravend, gezwollen, onwaar, schijnschoon of zelfs wanstaltig is. Wanneer men aan dezen verpesten dampkring is ontsnapt, en tot den ouden HOMERUS terugkeert, ademt men weder ruimer, en het is alsof men de vunsige dampen onzer besmette steden tegen de zuivere lucht der hooge Alpen verwisselt. Uit volle borst stemt men het μῆνιν ἄειδε θεὰ aan, dat als door een tooverslag den indruk van zoo vele gedrogtelijke voortbrengselen van den tegenwoordigen tijd uitwischt en wegneemt.

De bewondering, welke men ten allen tijde voor de Homerische zangen koesterde, werd ook natuurlijkerwijze het deel van hem, dien men als den dichter er van beschouwde. Van daar de eerbiedige hulde door de geheele oudheid aan den persoon van HOMERUS betoond; van daar die zonderlinge overleveringen omtrent zijne geboorte, en de twist van zeven steden, die elk voor zich aanspraak maakten op de eer hem binnen hare muren te hebben zien geboren worden. Dit vraagstuk heeft voor ons niet meer diezelfde belangrijkheid; maar alle bijzonderheden, welke betrekking hebben op het leven van HOMERUS, zijn nog steeds van groot gewigt. Wij zoeken gretig naar al wat aan de herinnering van geniën verbonden is, in de hoop van daarin de verklaring te vinden van hunne onsterfelijke gewrochten. Doch ten aanzien van HOMERUS zijn de ongenoegzame, duistere, tegenstrijdige gegevens ver van aan ons billijk verlangen ook slechts eenigermate te kunnen voldoen; en toch heeft de dichterlijke persoon van den oude, die met de lier in de hand Griekenland al zingende doorreisde, in onze verbeelding de waarde eener historische werkelijkheid verkregen; en de zuivere, onvermengde genietingen, welke de lezing van HOMERUS aanbiedt, doen dien bezielden dichter evenzeer beminnen als eerbiedigen.

Tot op het einde der vorige eeuw was er geen ernstige twijfel geopperd omtrent de aangenomen meening, dat HOMERUS de eenige dichter was der zangen welke zijn naam dragen. Alle kunstregters van vroegeren en lateren tijd, van ARISTOTELES tot aan LAMOTTE HOUDARD, prijzen of gispen HOMERUS als den Dichter, die zijn onderwerp overdacht, ontworpen en geheel uitgewerkt heeft. Men zal zich kunnen voorstellen hoe groot de verbazing, bij sommigen de ontsteltenis, bij anderen de verontwaardiging was, toen de beroemde WOLF zijne *Prolegomena* uitgaf, waarin het bestaan van HOMERUS als twijfelachtig werd voorgesteld, en het verzamelen, rangschikken en verbinden van de onderdeelen der *Ilias* en der *Odyssea* werd toegeschreven aan de bemoeijingen van PISISTRATUS, die de verspreide, en slechts in den mond der Rhapsoden voortlevende volkszangen over den Trojaanschen oorlog tot een zamenhangend geheel had vereenigd. Dit lokte al aanstonds de levendigste tegenspraak der geleerden uit, die daarin slechts eene stoute, onhoudbare en wondersprenkige stelling meenden te zien. Doch WOLF, de geleerdste philoloog van zijn tijd, had zijne stelling op hechte en stevige grondslagen gevestigd; het was geene gemakkelijke taak die aan het wankelen te brengen. Daaruit is een wetenschappelijke strijd ontstaan, welke sinds ruim eene halve eeuw geleverd werd tusschen de beroemdste vertegenwoordigers der geleerdheid; en op dit oogenblik mag men zeggen, dat het gevoelen van WOLF, door de vorderingen der vergelijkende taalkunde, in meer dan een opzigt bevestigd werd, en in het algemeen in Duitschland de overhand behouden heeft, ofschoon het eenigzins gewijzigd is geworden, in zoo ver het misschien te bepaald, te beslissend sprak. In Frankrijk heeft DUGAS MONTBEL, bewerker eener bevallige vertaling van HOMERUS, en BENJAMIN CONSTANT in zijne *Geschiedenis der Godsdiensten*, zich geheel aan WOLF's zijde geschaard. De geleerde en scherpzinnige FAURIEL kon er zich grootendeels mede vereenigen; doch SAINTE-CROIX poogde deze letterkundige ketterij van WOLF (zoo noemde hij diens stelling) te wederleggen; en BOISSONNADE, hoezeer regt latende wedervaren aan de diepe geleerdheid der *Prolegomena*, verklaarde dat zij verre waren van hem te overtuigen. Na de *Prolegomena* gelezen te hebben mompelde BOISSONNADE bij zich zelven de woorden van den grijsaard uit het oude blijspel: *Gij zult mij niet overtuigen, al overtuigdet*

gij mij ook. MONTBEL merkt hierbij aan, dat het zijns inziens niet wel mogelijk is op geestrijker en tevens duidelijker wijze te doen blijken, dat men niet gezind is in eene stelling toe te stemmen, van welker onomstootelijkheid men echter overtuigd is. In Engeland en de Nederlanden werd WOLF's gevoelen algemeen verworpen. Daar echter alleen de geleerden zich met dit vraagstuk bezig hielden, blijft het letterkundig publiek aan HOMERUS als aan den eenigen ontwerper en bewerker der *Ilias* en der *Odyssea* hechten, en zal dit waarschijnlijk nog geruimen tijd doen, omdat de overtuiging van het tegendeel het gevolg moet zijn van beslissende betoogkracht eener menigte van bewijzen, wier gewigt en meerdere of mindere wederlegbaarheid even moeijelijk te schatten zijn, als de arbeid om ze bijeen te brengen en te ordenen groot en veelomvattend was.

Het scheen ons niet ongepast de gewigtigste uitkomsten van dien langdurigen strijd ook voor niet-geleerden meer toegankelijk te maken, en daarom zullen wij die punten van het geding, welke van algemeen belang, en voor het beschaafde publiek verstaanbaar zijn, kort zamenvatten, terwijl wij ze zoo veel mogelijk van alle overbodige geleerdheid zullen ontdoen.

Laat ons vooreerst ontvouwen waarin het geschil eigenlijk bestaat, ten einde wij de zaak in de hartader kunnen aangrijpen; want er zijn er velen, die zich eene onjuiste voorstelling van het vraagstuk maken. Vooraf moeten wij doen opmerken, dat de Homerische poëzij zelve geheel daarbuiten blijft. Niemand bewonderde meer dan WOLF die onnavolgbare voortbrengselen van het Grieksche genie; en in die bewondering wordt door alle geleerden van Duitschland gedeeld, met inniger overtuiging misschien, dan overal elders. Terwijl Frankrijk een PERAULT, en zelfs Griekenland een ZOÏLUS heeft gehad, is mij in Duitschland niemand bekend, die HOMERUS heeft gesmaad of diens roem heeft pogen te bezoedelen. Veeleer zijn zij, die de gevoelens van WOLF hebben omhelsd en nog verder uitgewerkt, zoowel geleerden en letterkundigen, als dichters, van oordeel, en wij meenen met regt, dat eene waarlijk nationale poëzij eene grooter innerlijke waarde heeft, en het volk, dat daarop bogen kan, meer vereert en verheft, dan elk gewrocht van eenig individuëel genie. Volgens hen is het dus eene verheffing van de Homerische poëzij, in plaats van eene geringschatting daarvan, wanneer men die beschouwt als een

gewrocht van het gezamenlijk Grieksche genie, en niet als het voortbrengsel van een enkel persoon, met buitengemeene gaven begunstigd.

Wij moeten hierbij voegen, dat het eenmaal werkelijk bestaan van den dichter HOMERUS eigenlijk niet betwist wordt, en zelfs volgens het systeem van WOLF kan worden toegegeven. De eenige kwestie is, welk deel HOMERUS heeft gehad in de voortbrenging van de *Ilias* en de *Odyssea*, zoo als wij die zangen nu kennen, en of HOMERUS ze heeft kunnen dichten, naar een door hem ontworpen plan, uit eigene opwelling, en tot hunne ontboezeming als door hooger vuur gedreven; in een woord, of de *Ilias* en de *Odyssea* zijn ontstaan op dezelfde wijs als de *Aeneïs* van VIRGILIUS, of het *Bevrijde Jerusalem* van TASSO. Dat HOMERUS krachtig daaraan hebbe medegearbeid, is niet alleen zeer mogelijk, maar zelfs hoogst waarschijnlijk; men zou anders de beroemdheid van zijn naam, welke de geheele oudheid vervulde, moeijelijk kunnen verklaren; de vraag is slechts: hoedanig en hoe groot de medewerking van HOMERUS geweest is.

Het punt in geschil kan in de volgende bewoordingen worden vervat:

Zij, die HOMERUS beschouwen en eerbiedigen als den eenigen dichter dier genoemde meesterstukken, zien in hem een Bard, begaafd met een echt, verheven, uitstekend poëtisch genie. Zij meenen, dat, met die innerlijke kenmerken van eenheid en van rijp overdachte zamenstelling, waardoor beide aan HOMERUS toegeschreven gedichten uitmunten, onder elke andere vooronderstelling. de oorsprong, het ontstaan, zoowel der *Ilias* als der *Odyssea*, geheel onverklaarbaar wezen zou.

Zij, daarentegen, die het gevoelen van WOLF hebben omhelsd, zijn van oordeel, dat, naar alle historische gegevens, de *Ilias* en de *Odyssea* niet kunnen zijn het werk van een éénigen dichter; dat de hoofdinhoud, de voornaamste bestanddeelen er van, sedert lange jaren waren bewerkt door de talrijke stemvoerders der oude Heroïsche poëzij; en dat hare zamenvoeging en verbinding misschien door HOMERUS is begonnen, doch voltooid werd door de gezamenlijke krachtsinspanning van geheel Griekenland, gedurende den loop van vele eeuwen.

Hieruit blijkt, dat voor genen het vraagstuk eene kwestie

van smaak, van gevoel, van aesthetische waardering is, terwijl deze het uitsluitend op historischen grond willen overbrengen. Er dient dus beslist te worden of feiten zullen moeten zwichten voor kunstgevoel en smaak, of wel op deze de overhand zullen behouden. Men bemerkt echter, dat beide stelsels niet onvereenigbaar zijn, en dat men door eenige wederkeerige toegevendheid tot overeenstemming zou kunnen geraken. En deze oplossing van het vraagstuk schijnt ons de meest aannemelijke, meest natuurlijke, meest ware.

Wij zullen al wat de Ouden ons omtrent de levensbijzonderheden van HOMERUS hebben medegedeeld geheel ter zijde stellen; want men kan daarin niet dan fabelen ontwaren. De geschiedenis van een dichter, dien men op vele plaatsen in Griekenland het eerste levenslicht doet aanschouwen, van wien zeven steden elkander de eer betwisten de geboorteplaats te zijn; dien men, hoewel blind, de geheele toen bekende wereld laat doorreizen; zulk eene geschiedenis kan weinig vertrouwen inboezemen, geene aanspraak op geloofwaardigheid maken. Maar wanneer men HOMERUS van APOLLO doet afstammen, wanneer een halve God als zijn vader genoemd wordt, zijne moeder eene Nymph is, wier verschillende namen *het Oordeel*, *het Nadenken*, *de Wijsheid*, enz. beteekenen, dan vervalt men geheel en al in het wonderbare en zinnebeeldige. Deze redenen zijn echter niet voldoende om het bestaan van HOMERUS te ontkennen; maar toch zij geregtigen ons daaraan alle historische zekerheid te ontzeggen. En welke zijn dan de bronnen dier onzamenhangende fabelen? Twee of drie onechte, ten minste onzekere levensbeschrijvingen, van betrekkelijk laten oorsprong, benevens eene menigte van verdachte mededeelingen in de Scholiën der oude taalverklaarders. Niemand zal daarin eenige getuigenis van waarde omtrent HOMERUS zoeken, en slechts de algemeenheid van het geloof aan het werkelijk bestaan van den dichter HOMERUS, een geloof waarin reeds door HERODOTUS gedeeld werd, geeft aan die meening eene groote waarschijnlijkheid. In dezen staat van zaken dient men zich uitsluitend te bepalen bij een gezet en naauwkeurig onderzoek der Homerische gedichten en hunner geschiedenis.

Velen verkeeren nog in de meening dat wij de *Ilias* en de *Odyssea* bezitten ongeveer in den vorm, welken HOMERUS daaraan gaf. Dit is eene grove dwaling, zoo als gemakkelijk te

bewijzen is. De eerste gedrukte uitgaaf, die van DEMETRIUS CHALCONDYLAS, van het jaar 1488, heeft een manuscript van de vijfde eeuw tot grondslag. De onbekende afschrijver van dit manuscript heeft de lezing gevolgd welke door ARISTARCHUS was voorgeslagen, die toen algemeen was aangenomen, en die reeds van zes eeuwen vroeger dagteekende; slechts op enkele plaatsen wijkt CHALCONDYLAS van die lezing af. ARISTARCHUS zelf, wiens naam gelijkluidend is geworden met dien van *strengen kunstregter*, is de laatste en meest beroemde vertegenwoordiger der Alexandrijnsche school, wier eerste bemoeijingen en werkzaamheden, ook HOMERUS betreffende, tot de derde eeuw vóór onze jaartelling opklimmen. Door den aanhoudend voortgezetten arbeid dier kunstregters is de tekst der *Ilias* en der *Odyssea* gezuiverd en verbeterd, zeker gewijzigd en veranderd, en hebben die gedichten den regelmatigen en aaneëngeschakelden vorm ontvangen, welke de lezing er van nu zoo geleidelijk maakt. Het is bekend dat de indeeling in vier-en-twintig zangen van ARISTARCHUS afkomstig is.

Het is onmogelijk te bepalen welke de schikking, ordening en gesteldheid der beide heldendichten geweest zijn vóór ZENODOTUS van Ephese, den eersten vertegenwoordiger der Alexandrijnsche school. Waarschijnlijk echter volgden onderscheiden onderdeelen of Rhapsodiën elkander op, in stukken van zeer verschillende uitgebreidheid, zonder zoo naauw aan elkander verbonden te zijn, als de vier-en-twintig zangen der latere indeeling. Daarenboven bestonden er in onderscheiden gewesten van Griekenland afschriften van de Homerische gedichten, die meer of min van elkander afweken. Men telde er tot negen verschillende, welke gemeenlijk onderkend werden door den naam der stad waar zij bewaard werden. In hoever die verscheiden afschriften met elkander overeenstemden, is onbekend, maar dat zij verschillende teksten inhielden blijkt hieruit, dat Grieksche schrijvers uit den bloeitijd hunner letterkunde, zoo als HIPPOCRATES, PLATO, ARISTOTELES, AESCHINES en anderen, meer dan eens uit HOMERUS verzen aanhalen, welke men te vergeefs in de *Ilias* of de *Odyssea* zoekt.

De bewerkers dier onderscheiden uitgaven (om dit woord hier te bezigen) waren, zoo als men ze toen heette, *Diaskeuasten* (verbeteraars, omwerkers). Hun naam en de arbeid waarmede zij zich bezig hielden, waren tot op het einde der

vorige eeuw nog slechts onvolledig bekend, toen VILLOISON de Venetiaansche scholiën ontdekte en uitgaf. In die scholiën ontmoet men menige toespeling op die *Diaskeuasten*, die steeds beschuldigd worden van geheele brokstukken tusschen sommige Rhapsodiën te hebben ingelascht, ten einde die met elkander te verbinden, zonder zich veel te bekreunen om menige vergissing en menig anachronisme. Men ziet daaruit dat die heldendichten niet altijd die eenheid van plan, en dien zamenhang hebben gehad, welken zij later door de oordeelkundige bewerking der Alexandrijnsche geleerden hebben verkregen.

Nu is de vraag: welke was de gemeenschappelijke bron, de kiem, de oorsprong van die negen verschillende uitgaven, welke hun aanwezen te danken hadden aan den, gedurende drie eeuwen voortgezetten arbeid der *Diaskeuasten?* of, was het de bewerking van HOMERUS zelven, de eigen tekst des dichters, zuiver en onbezoedeld bewaard gebleven, van het oogenblik af toen de groote zanger zijn gevoel in poëtische taal uitstortte; een tijdstip dat ongeveer twee eeuwen na den Trojaanschen oorlog wordt aangenomen? — Neen! verre van daar. — Volgens de eenstemmige getuigenis der oudheid werden de dichtstukken van HOMERUS eerst ongeveer vijf-honderd-vijftig jaren vóór onze tijdrekening, door de zorgen van PISISTRATUS, tyran van Athene, verzameld, opgeschreven en tot een geheel vereenigd. Vroeger waren zij gedurende bijna vier eeuwen mondeling aan de opvolgende geslachten overgeleverd, en in het geheugen der Homeriden en Rhapsoden bewaard gebleven. Wanneer nu van PISISTRATUS tot aan de Alexandrijnen deze eerste schriftelijke vereeniging der onderdeelen reeds aanleiding had gegeven tot negen min of meer verschillende lezingen, hoe groot hebben dan niet de wijzigingen moeten zijn, welke die gedichten ondergaan hebben gedurende de vier-honderd jaren dat zij door geheel Griekenland slechts mondeling aan anderen konden worden medegedeeld! Zou men niet mogen beweren, dat noch de taal, noch de poëtische vormen, noch de rangschikking der onderdeelen dezer gedichten zich vrij hebben kunnen houden van de veranderingen die het noodwendig gevolg moesten wezen van gedurende vier-honderd jaren in het geheugen van vele opvolgende geslachten der Rhapsoden bewaard te zijn gebleven en mondeling van den een aan den anderen te zijn medegedeeld. FLAVIUS JOSEPHUS zegt het zelfs

bepaald in zijn geschrift tegen APION, waar hij, van HOMERUS sprekende, zich aldus uitdrukt: »Men gelooft dat hij zijne gedichten niet op schrift heeft gebragt, maar dat zij eerst mondeling aan anderen zijn medegedeeld, en eindelijk verzameld en tot één geheel gebragt werden, dat uit verschillende zangen was gevormd; daaraan moet men ook de talrijke afwijkende lezingen toeschrijven."

Hieruit kan men opmaken dat de meening, alsof wij de gedichten van HOMERUS in hun oorspronkelijken vorm zouden bezitten, een ijdele waan is. Nemen wij de gunstigste vooronderstelling aan; stellen wij, dat twee eeuwen na den Trojaanschen oorlog, die gedichten als door ontboezeming, door een enkelen dichter, zijn uitgestort, en zelfs, wat meer dan onwaarschijnlijk is, schriftelijk zijn opgeteekend; hoe zouden zij dan nog ongerept en onveranderd vier eeuwen van mondelinge voordragt, drie eeuwen van bewerking door de *Diaskeuasten*, twee eeuwen van herziening en beschaving door de Alexandrijnen hebben kunnen doorstaan? Wanneer wij nu, zelfs onder de gunstigste vooronderstelling, de hoop niet mogen koesteren HOMERUS in zijne eigendommelijke zuiverheid en echtheid te bezitten, dan is de stap niet groot hem te beschouwen als een dichter die het eerst de bestaande heldenzangen verzamelde, en door zijn groot en verheven poëtisch genie tot één geheel vereenigde.

De tegenstanders van WOLF gaan uit van de vooronderstelling, dat HOMERUS zijne gedichten bij hunne zamenstelling heeft opgeschreven; dat die zangen door de Homeriden, zijne opvolgers, gedurende een lang tijdvak zijn bewaard geworden; en dat de Rhapsoden aan die bron hun geheugen kwamen verfrisschen en laven. Wij zullen een oogenblik stilstaan bij die vrij willekeurige vooronderstelling, die door de getuigenis der Ouden wordt wedersproken, en op niet ééne historische daadzaak steunt; later komen wij terug op meer regtstreeksche bewijzen, die ontleend zijn aan de besproken gedichten zelven.

De overleveringen der Ouden aangaande de uitvinding der schrijfkunst zijn niet dan fabelen, even als die van alle eerste maatschappelijke kunsten; dit blijkt reeds uit de talrijke tegenstrijdige berigten omtrent die uitvinding, welke nu eens aan PROMETHEUS, dan weder aan CECROPS, ORPHEUS, ZINUS, CADMUS of PALAMEDES wordt toegeschreven. Wanneer men aan HERODOTUS

geloof mag slaan, zouden de Grieken van Boeotië, ten tijde van CADMUS, de schrijfkunst van de Phoeniciërs hebben ontvangen. Dit wordt, volgens genoemden schrijver, voldoende bewezen, door eenige opschriften op de drievoeten, welke in den tempel van APOLLO te Thebe worden bewaard, en wier ouderdom hij tot drie of vier eeuwen vóór HOMERUS doet opklimmen. Deze opschriften zijn in hexametrische verzen vervat, en hun stijl beantwoordt in geenen deele aan eene zoo hooge oudheid; om welke reden men tot het besluit zou moeten komen, dat HERODOTUS misschien te ligtvaardig voor een stoffelijk bewijs heeft gehouden, wat niet anders was dan een vroom bedrog der Thebaansche priesters, die daardoor de oudheid en achtbaarheid van hun tempel des te krachtiger poogden te staven. Dit neemt echter niet weg, dat er iets waars in die overlevering kan schuilen, en dat het alphabet door de Phoeniciërs, en wel door CADMUS, dus vóór HOMERUS, in Griekenland is bekend geworden. Maar tusschen de eerste invoering van het alphabet en de toepassing daarvan om groote en uitgebreide dichtstukken schriftelijk op te teekenen, ligt eene wijde kloof; en er zijn genoegzame bewijzen voorhanden, welke aantoonen, dat die kloof eerst veel later, en zelfs geruimen tijd na HOMERUS, werd aangevuld.

Het is voorzeker een krachtig bewijs voor deze stelling, dat de Homerische zangen een volstrekt stilzwijgen bewaren over die kunst, ja zelfs er niet op zinspelen. Want de bekende plaats (*Il.* VI, 168), waar PROCTUS aan BELLEROPHON *tafels met onheilspellende teekens* medegeeft, overtuigt ons, bij gezet onderzoek, dat er daar slechts sprake is van een afgesproken teeken, dat aan JOBATES getoond en door hem herkend werd. — Toen de opperhoofden der Grieken (*Il.* VIII, 175) door het lot willen doen bepalen wie van hen HECTOR zal bestrijden, schrijven zij niet ieder zijn naam op (hetgeen, zoo de schrijfkunst bij hen bekend geweest ware, het natuurlijkst en eenvoudigst zou geweest zijn); neen, ieder maakt op zijn lot een bepaald teeken. Deze loten worden in een helm geworpen en geschud tot er een lot uitvalt. Ware hetgeen op het lot stond letterschrift geweest, de heraut, of ten minste het eerste het beste legerhoofd, aan wien het getoond werd, zou den naam van AJAX gelezen hebben; doch men toont het lot naar de rij af aan ieder hunner, tot eindelijk AJAX het voor het zijne herkent. Deze

beide plaatsen in HOMERUS zijn de eenige welke door sommigen verklaard werden als hielden zij eene verre aanduiding der schrijfkunst in.

Daarenboven bestaat er geen historisch bewijs voor de gegrondheid der meening, dat het schrift vóór het begin der Olympiaden bij de Grieken in gebruik geweest is. Zou niet die kunst het eerst zijn toegepast op de wetten, wier bepaalde en onveranderlijke inhoud zoo veel mogelijk aan ieder moest bekend zijn? En echter verzekert ons ARISTOTELES ten stelligste, dat de wetten van LYCURGUS niet waren opgeschreven, maar door mondelinge overlevering bleven bestaan; de wetten van ZALEUCUS, in Groot-Griekenland van kracht, werden eerst tegen de dertigste Olympiade op schrift gebragt. — Een nog natuurlijker, nog eenvoudiger gebruik der schrijfkunst in hare eerste wording is ontegenzeggelijk hare toepassing op de opschriften der gedenkteekenen, en op de randschriften der munten. Nu bestaan er slechts weinig opschriften, die ontwijfelbaar ouder zijn dan SOLON; en wat de eerste munten betreft, welke sedert de regering van PHEIDON, Koning van Argos, geslagen werden (750 v. CHR.), men ziet ze aanvankelijk zonder randschrift, en eerst langzamerhand vertoonen zij enkele ruwe letters. Eene gezette beschouwing dier eerste ruwe, en naar de plaats van hun afkomst geheel verschillende lettervormen toont aan, dat het tot aan den aanvang der Perzische oorlogen duurde, vóór het Grieksche alphabet eenige volkomenheid gekregen had. De Phoenicische letters, slechts zestien in getal, en geschikt voor een klank-systeem, 't welk van dat der Grieken aanmerkelijk verschilde, waren onvoldoende om den rijkdom der zoo fijn geschakeerde klanken der Grieksche taal terug te geven. Het heeft veel arbeids en een geruimen tijd gekost, eer het Grieksch alphabet aan de vereischten voldeed. Die arbeid werd door de Ioniërs begonnen, waarschijnlijk in de zevende eeuw vóór onze jaartelling, en eerst onder den Archont EUCLIDES (400 v. CHR.) is het alphabet van vier-en-twintig letters algemeen in gebruik gekomen. Wanneer dus HOMERUS zijne zangen had willen opschrijven, zou hij slechts het nog weinig gewijzigde, en voor zijne welluidende taal hoogst ongenoegzame Phoenicische alphabet ter zijner beschikking hebben gehad. Men zou even goed aan een toonkunstenaar een jagthoren

in handen kunnen geven om er een chromatisch muzijkstuk op uit te voeren.

Een andere bewijsgrond is gelegen in de onderscheiden schrijfmaterialen van welke men zich in verschillende tijden heeft bediend. Want het bezit van een geschikt alphabet is alleen niet voldoende om stukken van grooten omvang op schrift te kunnen brengen. Gemakkelijke en ligt behandelbare schrijfbehoeften zijn daartoe onmisbaar. Het is bekend, dat de eenige daartoe geschikte stof, de papyrus, eerst sedert de zesde eeuw vóór onze jaartelling in Griekenland in gebruik kwam. Vroeger bediende men zich van bereide huiden. Manuscripten op die stof bleven zeer zeldzaam, en men bewaarde ze als groote bijzonderheden. De huiden van EPIMENIDES, van PHERECYDES en van ANTHES, welke men te Sparta met groote zorg bewaarde, waren zeldzaamheden van dien aard; en het volk, door den naam *»huid van* EPIMENIDES, *enz.*" misleid, hield ze voor het gelooide vel dier dichters zelven. Ja, de uitdrukking: *»eene huid van* EPIMENIDES", was eene spreekwijze geworden, waarmede men elke oude nuttelooze prul aanduidde. En toch leefde die dichter ten tijde der zeven wijzen van Griekenland, naauwelijks eene eeuw vóór PISISTRATUS. Vóór men zich van huiden bediende om er op te schrijven, gebruikte men daartoe hout, steen of metaal; stoffen die wel niet anders dan tot korte opschriften konden gebezigd wordèn.

En nu stelle men zich HOMERUS, den bezielden zanger voor, terwijl hij zijne aan den vollen boezem ontwelde liederen schriftelijk poogt op te teekenen, in weerwil van al de bezwaren die zijne geestdrift hebben moeten kluisteren. Al vergunt men hem in de verbeelding het gebruik van den stylus en der huiden, zou zijne hand dan toch niet belemmerd en tegengehouden zijn geworden door het gemis van genoegzame lettervormen, door de bezwaren eener hoogst onvolledige spelling? Wij voor ons gelooven, dat de oude Bard de hem in de handen gewrongen schrijfbehoeften met ongeduldige drift van zich zou hebben geworpen, en met vervoering zijne lier zou hebben aangegrepen, die onafscheidelijke begeleidster zijner dichterlijke uitboezemingen.

Immers de Homerische zangen bezitten werkelijk al die eigenschappen, welke de kenmerkende trekken zijn van mondeling voorgedragen epische voortbrengselen, en van de helden-

dichten dier volken, van welke wij met zekerheid weten, dat zij de schrijfkunst niet hebben gekend. Er heerscht eene ongedwongen, natuurlijke, ongekunstelde wijze van uitdrukking in, eene krachtvolle woordenrijkheid, die alleen eigen is aan de gesproken rede, en door het geschreven woord nooit wordt bereikt. De talrijke herhalingen, aanvullingen, epische gemeenplaatsen, die er in voorkomen, en die ons de refereinen onzer volksliederen herinneren, zijn verklaarbaar in eene mondeling voorgedragen poëzij, doch zouden een gebrek heeten in schriftelijk opgeteekende dichtstukken, na rijpe overweging te boek gesteld. De Homerische taal, met hare poëtische vrijheden, met hare verlengde of verkorte vormen, met hare verdubbelde of verenkelvoudigde klinkers of dubbelklinkers, al naar de eischen van den Rhythmus of van de welluidendheid; die dichterlijke taal maakt het hoogst onwaarschijnlijk, dat de gedichten van HOMERUS bij hunne wording door 't schrift een vasten, bepaalden vorm zouden hebben erlangd.

Wanneer men dit alles goed overweegt, zal men moeten erkennen, dat het klaar en duidelijk is, dat HOMERUS zijne gedichten niet heeft kunnen opschrijven; terwijl tevens hieruit bepaalde gevolgen voortvloeijen, betreffende de wording en het blijvend voortbestaan dier Heldendichten.

Het is meer dan onwaarschijnlijk, dat voortbrengselen van het poëtisch genie, zoo groot en uitgebreid als de *Ilias* en de *Odyssea*, in den geest van éénen dichter zouden zijn ontworpen en uitgewerkt. Men stelle zich slechts de ongeloofelijke bezwaren voor, welke zich moesten voordoen reeds bij het vormen van het algemeene plan, dat in al zijne deelen zoo innig moet zamenhangen, zoo juist afgerond moet zijn; bezwaren die daarna in dubbele mate zich moesten doen bespeuren bij de uitwerking er van, welke voor de vuist geschiedde, en door mondelinge voordragt zich zoo getrouw mogelijk overplantte in het geheugen der hoorders, die ze weder aan anderen mededeelden. Men moge vrij beweren, dat in die vroege tijden het geheugen meer geoefend, de gaaf om voor de vuist te spreken meer ontwikkeld was; de schepping van een dichtstuk als de *Ilias*, zoo voltooid, zoo afgewerkt, zal zonder hulp der schrijfkunst, niet alleen eene onwaarschijnlijkheid, maar eene onmogelijkheid moeten genoemd worden. Het dichten voor de vuist is uit zijn aard te bewegelijk, te vlugtig, dan dat het

terstond een bepaalden vorm zou kunnen aannemen, en zich blijvend in het geheugen prenten, ten minste bijaldien er sprake is van voortbrengselen van eenige uitgebreidheid; voeg hierbij dat zoodanig eene uiting van het dichterlijk gevoel niet lang op den eigen verheven toon, met den oorspronkelijken gloed kan worden voortgezet; in hare vlugt wordt zij weldra aan haar zelve ongelijk; en wat het geheugen betreft, het neemt alleen datgene gemakkelijk op, en bewaart het getrouw, wat een zamenhangend en volkomen geheel vormt. Om aan één persoon, van de hulp der schrijfkunst verstoken, en tot zijne eigene krachten beperkt, de schepping van eenig groot en uitvoerig dichtstuk te kunnen toeschrijven, zou men tot een wonder zijne toevlugt moeten nemen, zooals de Hindoes doen, die de tusschenkomst van BRAHMA meenen noodig te hebben, om de wording van hunne groote heldendichten te kunnen verklaren.

Maar, zal men ons tegenwerpen, daar liggen de *Ilias* en de *Odyssea* voltooid, voleindigd en in haar geheel voor ons; wij moeten dus wel aannemen dat zij op eene of andere wijze ontstaan zijn. Hare wording uit een scheppen in den geest, uit eene improvisatie te verklaren, is even onaannemelijk, even wonderbaar, als het ondenkbaar is die toe te schrijven aan eene latere zamenvoeging van zelfstandige zangen, uit welker aaneenhechting die meesterstukken zouden zijn voortgekomen. Op welke wijze zijn zij dan ontstaan? Gelukkig echter zijn wij niet genoodzaakt tusschen beide deze onwaarschijnlijke vooronderstellingen te kiezen, en wij verheugen ons dat de geschiedenis van het heldendicht, waar het zich ook vertoonde, ons de middelen aan de hand geeft, om dat vraagstuk op eene natuurlijke, ongedwongen wijze te verklaren, zonder tot het wonderbare of het ongewone onze toevlugt te nemen, en, wat van het hoogste belang is, zonder de persoonlijkheid van den onvergelijkelijken HOMERUS op te offeren.

Hetgeen de krachten van een enkel persoon te boven gaat, wordt dikwijls mogelijk, ja gemakkelijk door de steeds voortgezette medewerking van eene geheele klasse van medearbeiders, die gezamenlijk en onafgebroken hunne krachten inspannen ter voltooijing van de opgevatte taak. Zie hier hoe wij ons dien gezamenlijken arbeid voorstellen. Zoodra eene natie zich door eene belangrijke, roemruchtige daad onderscheidt, zijn de Barden of volksdichters terstond gereed die te bezingen.

Aanvankelijk worden alle, zelfs min bijzondere, lotwisselingen behandeld; zoo ontstaat er eene reeks van heldenliederen, welke als door ingeving aan den boezem ontwelden, en zonder moeite in het geheugen geprent worden, omdat ieder op zich zelf van geringen omvang is. Deze zangen zijn eenvoudig, natuurlijk, bovenal waar; de kunst schemert daarin slechts even door. Sommige onderscheiden zich van de overige, hetzij door meer verdiensten, hetzij door grooter belangrijkheid van onderwerp. Deze bleven door mondelinge mededeeling voortleven, en werden in het geheugen bewaard; de andere vielen weldra in vergetelheid. Nu wordt er een tweede arbeid ondernomen, een arbeid van uitbreiding en volmaking. Zonder iets van hunne eigenaardigheid, van hunne natuurlijke waarheid te verliezen, worden die verhalende gedichten uitvoeriger; de drijfveêren en beweegredenen der daden worden ontwikkeld; de dichter durft reeds beelden en gelijkenissen bezigen; de kunst begint zich te vertoonen in de schikking der afwisselende tafereelen. — Zoo ziet men langzamerhand een kring (*cyclus*) van kleine verhalende gedichten ontstaan, die, onderling verbonden, door eenheid van onderwerp, allen denzelfden geest ademen, allen zijn ingegeven door een gelijk gevoel voor wat den nationalen roem kan verhoogen, en die tevens gegoten zijn in dezelfde vormen, welke als van zelven met en door de poëzij ontstonden, door eene langdurige toepassing zich hadden veredeld en volmaakt, en eindelijk als grondvormen waren aangenomen. Dan is alles gereed, en het eigenlijk gezegd Heldendicht kan in 't leven treden; en wanneer nu een magtig en verheven dichterlijk genie, door deze tot het hart sprekende volkspoëzij gevoed en bezield, de taak opvat die bereide bouwstoffen te rangschikken, te ordenen en tot een geheel te vereenigen, dan ziet men ook weldra een trotsch gesticht, in zijne indrukwekkende grootheid en majesteit, zich verheffen.

Wij moeten hierbij doen opmerken, dat deze arbeid de hulp der schrijfkunst niet alleen niet noodig heeft, maar dat hij zelfs niet kan volbragt worden dan door het levende woord alleen; dat slechts mondelinge en vrije voordragt de ingeving die schept, vereenigt met het geheugen, dat bewaart. Wanneer dichtwerken eenmaal zijn op schrift gebragt, dan blijven zij bijna onveranderd voortleven; terwijl mondeling overgeleverde zangen eene groei- en ontwikkelingskracht bezitten,

wier invloed blijkbaar werkt, tot dat de zamenstelling voleindigd is. De hulp der schrijfkunst zou in dit geval niet alleen nutteloos, maar zelfs nadeelig zijn; hare edele taak neemt eerst een aanvang als het werk voltooid is; het is zelfs niet eens een vereischte dat die kunst reeds besta; want de ingeving en het geheugen vervangen elkander beurtelings en na korte tusschenpoozen, de eerste om te scheppen, de tweede om het voortgebragte te bewaren. Men werd tot dien vrijen arbeid als gedreven, even als tot dien der taalvorming; niemand zou alleen daartoe in staat zijn, met welken scheppenden geest hij ook begaafd mogt wezen.

Hetgeen wij tot hiertoe gezegd hebben moet niet worden beschouwd als eene vooronderstelling die verzonnen is om een feit te verklaren. — Overal waar de volksdichten tot een afgerond, voltooid geheel zijn geworden, hebben zij de drie ontwikkelingstoestanden, welke wij zoo even hebben aangewezen, moeten doorloopen: 1°. op zich zelven staande epische zangen; 2°. verhalende cyclische dichtwerken; 3°. volkomen, epische heldendichten. Zoo was het in Hindostan en in Duitschland, zoo ging het ook in Griekenland; wij zullen later trachten dit aan te toonen. Somtijds echter bleef de ontwikkeling halverwege staan, hetzij uit gemis aan innerlijke kracht, hetzij door den invloed van van buiten komende stoornissen; en alleen de eerste ontwikkelingsgraad wordt vertegenwoordigd, zoo als in den Romancero van den *Cid;* of wel de tweede phase werd bereikt, zooals in de Ossianische gedichten, de epische zangen der Serben. Dan weder heeft het volkomen ontwikkelde heldendicht alles in zich opgenomen, en de vroegere bouwstoffen verraden zich slechts bij eene oplettende ontleding; en dit is met Hindostan en met Griekenland het geval. De vergelijkende letterkunde heeft ons de middelen aan de hand gegeven die algemeene ontwikkelings-wet op te sporen. Men kan het zich verklaren hoe de Grieken, en ARISTOTELES in het bijzonder, dit standpunt niet hebben kunnen innemen, omdat zij die vergelijking niet maken konden; hetgeen ten gevolge had, dat zij HOMERUS beschouwden als een oorspronkelijk dichter, en de *Ilias* en de *Odyssea* als de eigen vruchten van zijn poëtischen geest.

Het bewijs dezer stelling zou eene uitvoerige behandeling vereischen, en wij kunnen daarin niet treden; later komen wij hierop terug voor zoo ver de vraag op de Grieksche helden-

dichten betrekking heeft. Intusschen willen wij doen opmerken hoe zeer zij door de meest ongedwongen, de natuurlijkste woordverklaring van den naam van HOMERUS zelven wordt ondersteund. Die naam, zamengesteld uit ὁμοῦ (met) en ἀρεῖν (schikken, ordenen) beteekent *rangschikker*. Het was dus oorspronkelijk een titel, juist passend voor den grooten volksbard, die de verspreide bouwstoffen van het nationaal heldendicht tot een bewonderingwaardig geheel wist te vereenigen en te verbinden; die eene keus deed uit hetgeen het voortreffelijkste was, en dat alles door den levenwekkenden adem van zijn poëtisch genie bezielde. Daartoe had hij de schrijfkunst niet noodig. De noodzakelijkste hoofdbestanddeelen van het kunstgewrocht, het onderwerp, de gebeurtenissen, de karakters, de dichterlijke vormen, dat alles was reeds zijn eigendom. Zijn geheugen bevatte den geheelen *cyclus* der poëtische overlevering. Geroepen om de gastmalen en volksfeesten door zijn gezang en voordragt op te luisteren, vereenigde, verbond en verarbeidde hij de onderscheiden dichtstukken door de magtige inblazing zijner Muze tot een heerlijk geheel; en het heldendicht ontstond zonder vermoeijende inspanning, zonder voorafgaande gezette overweging. HOMERUS, de *Rangschikker*, moet dan beschouwd worden als de scheppende dichter, die reeds aanwezige zangen bijeenvoegt en vereenigt, en ze met een nieuw leven weet te bezielen; maar men zal in hem niet zien den wikkenden Beoordeelaar, die de gereed liggende bouwstoffen schift, rangschikt en werktuigelijk verbindt.

Door eene hoogst opmerkingswaardige overeenstemming, welke echter niet toevallig is, maar het uitvloeisel schijnt te zijn der bepaalde wetten, welke de ontwikkeling van de dichterlijke beschaving der natiën volgt, is de zin van *Rangschikker*, welken men aan den naam van HOMERUS meent te moeten toekennen, ook juist de beteekenis van den naam van VYÂSA, volgens de overlevering den dichter van den Sanskritschen *Mahâbhârata*. De gelijkheid der beteekenis van deze beide namen werpt een verrassend licht op den onzekeren oorsprong der heldendichten van Griekenland en Hindostan. VYÂSA echter schijnt slechts een mythisch wezen te zijn, terwijl de dichter HOMERUS voor ons eene werkelijkheid is, die hare plaats inneemt op de grenzen der fabel en der geschiedenis.

Waaraan moet men het toeschrijven, dat ook niet HOMERUS

een VYÂSA, een zinnebeeldig persoon is geworden? Meer dan waarschijnlijk is de reden daarvan in het volgende gelegen. Eerst zeer laat, tijdens den bloei der Alexandrijnsche school, was men algemeen van gevoelen, dat de dichterlijke arbeid van HOMERUS zich tot de *Ilias* en de *Odyssea* bepaalde, terwijl de Chorizonten, of *Afzonderende Beoordeelaars*, dien tot de *Ilias* alleen beperkten. Vroeger schreef men aan HOMERUS nog vele andere oude gedichten toe, zooals de *Thebaïs*, de *Cypria*, de *Epigonen*, de *Margites*, de *Batrachomyomachie*, de *Erisione*, de *Hymnen*, enz. Hoe hooger men in de oudheid opklimt, hoe talrijker en uitgebreider de dichterlijke nalatenschap van HOMERUS wordt, zoo zelfs, dat de geheele helden *Cyclus*, uit acht dichtstukken bestaande, welke op den Trojaanschen oorlog betrekking hadden, daaronder gerekend werden. Van dit alles is naauwelijks iets meer dan de titels bewaard gebleven, omdat de krachten van Griekenlands dichters niet voldoende zijn geweest, die tot een geheel te verwerken. Maar indien in plaats van PISISTRATUS, in plaats der *Diaskeuasten* en der Alexandrijnsche school, de krachtige, onvermoeide arbeid eener invloedrijke priesterkaste zich van die poëtische overleveringen had meester gemaakt, eener priesterkaste die het hoogste belang had in het bewaren dier dichterlijke nalatenschap, en die begaafd was met een in hooge mate ontwikkeld gevoel voor dichterlijke schoonheden; eener kaste, in één woord, als die der Brahmanen van Hindostan, dan zou Griekenland, onder den naam van den symbolisch geworden HOMERUS, een Griekschen *Mahâbhârata* van 200,000 verzen hebben bezeten, waarvan de *Ilias* en de *Odyssea* slechts episoden zouden hebben uitgemaakt.

De stelling, welke wij in deze regels eenigzins ontwikkeld hebben, verklaart op eene natuurlijke, en met den algemeenen loop der letterkunde overeenstemmende wijze, het ontstaan en de vorming der Homerische zangen; en zij doet dit zonder het bestaan van den dichter HOMERUS op te offeren. Eenige beschouwingen over de *Ilias* en de *Odyssea* zelven zullen, meenen wij, deze stelling nog meer kracht bijzetten.

(*Wordt vervolgd.*)

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRIKA.

(*Vervolg van bl.* 630.)

Wel mogt de togt gevaarvol heeten, dien onze reizigers nu ondernamen. Het land ten Noorden van de rivier, die zij waren overgetrokken, behoorde wel in naam tot het gebied van Sheich OMAR, maar was inderdaad bewoond door vrijbuiters, die zich om zijne heerschappij volstrekt niet bekommerden; zoodat de vreemdelingen zich hier alleen op hunne wapens moesten verlaten. Door eene kale, woeste streek naderden zij meer en meer tot den oever van het meer Tsad en gingen weldra langs de zandheuvels, die de jaarlijksche overstroomingen van het meerwater begrenzen. Overal vond men hier de sporen van olifanten in het digte struikgewas. Uit deze struiken wordt hier eene groote hoeveelheid zout bereid, dat, hoewel niet uitmuntend toch beter is dan dat, 't welk door de bewoners van Kotoko wordt vervaardigd uit runderm**. Het meer Tsad vertoonde, van deze zijde gezien, niets dan eene uitgestrekte moerassige vlakte door eenige onregelmatige kanalen doorsneden. Bij het dorp Beri verlieten zij het meer om verder oostwaarts in Kanem door te dringen. Weldra veranderde de gesteldheid van den grond, dien zij betraden; gedurig minder werden de moerassen en poelen, en een schoon, heuvelachtig landschap met grasrijke velden ontving hen. Op eenigen afstand verhieven zich digte wouden, welker bewoners de streken hier zeer gevaarlijk maakten; den ganschen nacht klonk het gebrul der leeuwen. Het hoogste punt in dit oord was eene heuvelreeks, ongeveer zes Duitsche mijlen ten N. O. van Beri. Aangenaam was het gezigt van de vele hier gevormde dalen met wanden van kalksteen en digt bewassen bedding. Onder de boomen merkte men inzonderheid velerlei soorten van acacia's op, die allen met slingerplanten waren omwonden. Eenige mijlen verder, in eene boschrijke laagte, stond het hoofdleger der Uëlad-Sliman, waar de reizigers op plegtstatige wijze door den aanvoerder RHET werden ontvangen.

BARTH en OVERWEG hadden terstond na de eerste begroetingen aan de Arabieren meëgedeeld, dat zij gekomen waren om met hunne hulp den oostelijken oever van het meer te

bereizen en te onderzoeken; doch vonden zich zeer teleurgesteld, toen de hoofdman dadelijk antwoordde, dat het hem onmogelijk was hen daarheen te geleiden, aangezien die streek wegens de menigvuldige rooftogten van vijandige stammen de gevaarlijkste was uit den geheelen omtrek. Konden de reizigers dus het voorgestelde plan niet ten uitvoer brengen: zij besloten nu, ten einde toch zoo ver mogelijk voorwaarts te geraken, het leger der Uëlad-Sliman te vergezellen, dat gereed was om een togt te ondernemen tegen de Worda, een stam die eene vruchtbare streek ten N.-O. van het Tsadmeer bewoont. In oostelijke rigting trokken zij voort door een grootendeels vlak en akelig woest land; de grond levert zelfs niet genoeg op om in de behoeften van de zeer geringe bevolking te voorzien. En toch stonden hier eenmaal beroemde en magtige steden, Agho en Gharni-Kijala, de aanzienlijkste van het rijk Kanem. In het gebied der Worda aangekomen, betrad men een liefelijker oord. Langzaam daalde men af in een regelmatig gevormd dal, Gessgi geheeten, van 7 à 800 schreden breedte en door hooge zandsteenklippen omringd. Daar het dal eigenlijk de bedding uitmaakte van een kleinen stroom, was de grond genoegzaam vochtig en vruchtbaar, zoo als bleek uit vele groepen palmboomen en ook uit korenvelden. Niet lang konden de reizigers zich verheugen in het aanschouwen van dit inderdaad schoone landschap. Hunne togtgenooten, de Arabieren, verspreidden zich in onderscheidene rigtingen ter plundering en waren welhaast met de Worda, die tijdig gewaarschuwd bleken te zijn, handgemeen. Het gevecht werd hevig en de aanvallers zagen zich zoo bedreigd en bestookt, dat zij genoodzaakt waren in allerijl terug te wijken. 't Was des morgens van den 21sten October, dat BARTH, door de vermoeijende marschen afgemat, ziek in zijne tent lag, toen hem werd berigt dat een talrijk leger van vijanden naderde en reeds de legerplaats had aangetast. Hij hoorde 't schieten, doch achtte het gevaar nog niet zoo nabij, toen OVERWEG plotseling verscheen, hem op angstigen toon toeriep, dat hunne geleiders geheel verslagen waren, op zijn paard sprong en voortrende. Haastig sprong BARTH op, en alsof het gevaar hem zijne krankheid deed vergeten, kleedde hij zich zelf aan, greep een geweer en pistolen, steeg te paard en ijlde in westelijke rigting voort, terwijl zijn dienaar zich aan den staart van het ros

vasthield. 't Was hoog tijd, een oogenblik later drongen de vijanden aan de andere zijde de legerplaats binnen. Gelukkig echter verzamelden de Arabieren zich weder en dreven de vijanden terug, zoodat de bagaadje behouden bleef; maar den volgenden morgen besloten de Uëlad-Sliman terug te trekken, en de Europesche geleerden moesten ook het plan laten varen om dit merkwaardig gedeelte van Kanem tot voorwerp hunner nasporingen te maken.

Twee maanden nadat zij vertrokken waren kwamen zij in Kukaua terug. Terstond werd hun meêgedeeld dat de Sheich van Bornu en zijn vizier op het punt stonden om een krijgstogt te ondernemen. Bij dit berigt vergaten zij de pas geleden ongemakken en teleurstellingen. Ofschoon zij nog niet wisten, wat het doel was van de expeditie, besloten zij echter zich dadelijk van het noodige te voorzien om het leger te vergezellen, ten einde eene zoo geschikte gelegenheid om nieuwe streken te bezoeken, niet ongebruikt te laten. Den 25sten November verliet BARTH andermaal de stad Kukaua, om den Sheich, die eenige dagen vroeger met een deel der troepen uitgetrokken was, in te halen. Volgens officiële bekendmaking was de onderneming gerigt tegen den vorst van Mandara, die tot gehoorzaamheid moest gedwongen worden. Dat dit echter niet meer was dan een voorwendsel, bleek weldra: de Sheich had niet anders in den zin dan een groote slavenjagt, Rhazzia.

Eenige mijlen ten Zuiden van Ngornu bereikte BARTH de legerplaarts, waar toen nog alleen de hofstoet verzameld was. Ieder van de grooten des rijks voert ten minste een gedeelte van zijn harem mede in den krijg; van daar dat zij zich niet kunnen vergenoegen met eene eenvoudige legertent, maar veldwoningen opslaan, die door voorhangsels van gestreept katoen in onderscheidene vertrekken verdeeld worden. Voor den Sheich en den Vizier was een ruime plek, met matten omringd en overdekt, afgezonderd. De mindere krijgslieden hadden ligte, hooge hutten van riet voor zich gebouwd, waartoe zij het materiaal in overvloed op de stoppelvelden in den omtrek konden vinden. Langzamerhand kwamen de onderscheidene afdeelingen van troepen aan uit de districten ten Zuiden van den Komadugu, zoodat het leger bij de groote stad Dicoea met zijne menigvuldige ligte woningen, verschillende soorten van krijgsvolk, de menigte van voortreffelijke paarden, de lange rijen

van lastdieren, kameelen en pak-ossen met allerlei huisraad beladen en de digt gesluijerde vrouwen een indrukwekkend gezigt opleverde. Daar waren zeker 20,000 menschen met 10,000 paarden en ten minste even zooveel lastdieren verzameld. De stad Dicoea, meermalen residentie der koningen van Bornu, heeft ruim 25,000 inwoners, die voornamelijk zich bezig houden met katoen-bereiding. Een uur ten Oosten van de stad stroomt de Komadugu-Yaloë, in de rigting van het Noorden naar het Zuiden, tusschen oevers van 12—15 voet hoog en overal bekroond met de heerlijkste boomen. De paarden en runderen van het leger verkwikten zich hier aan het overvloedige gras, en iedere boom verleende schaduw en frischheid aan een groepje soldaten. Op vele plaatsen tusschen het geboomte bloeiden katoenvelden, die, hoewel slecht onderhouden, door hunne weligheid getuigden van de vruchtbaarheid des bodems.

Den 6[den] December werd de legerplaats bij Dicoea opgebroken, het leger trok over de rivier en weldra over de zuidelijke grens van Bornu. Door het district Massa, de woonplaats van den stam Schua, toog men verder zuid-oostwaarts op het dorp Diggera aan. Het leger was nu nog ruim één dagmarsch van Mora, de hoofdstad van Mandara, verwijderd, zoodat het eigenlijk doel van den veldtogt weldra moest aan den dag komen. Reeds had zich het gerucht verspreid, tot grooten schrik van de aanvoerders, dat de vorst van Mandara zich met zijne troepen naar het gebergte had teruggetrokken en vast besloten was krachtigen tegenstand te bieden. Maar de vrees maakte plaats voor verrassing, toen een gezant van den weêrspannigen vasal verscheen met geschenken en uit naam zijns meesters volkomen onderwerping beloofde. De Sheich zelf keerde nu met een klein gedeelte des legers terug, terwijl de vizier zich met de overige troepen naar het land des Musgu zou wenden. Thans konden de reizigers er niet meer aan twijfelen of men had niets anders ten oogmerk dan een slavenjagt; en hoezeer het hun tegen de borst moest stuiten daarbij tegenwoordig te zijn, namen zij toch de uitnoodiging des viziers, om hem te vergezellen, aan, daar zij geen ander middel zagen om door te dringen tot die streken, naar welke hunne weetgierigheid hen zoozeer deed verlangen.

Voorbij Diggera kreeg het landschap een geheel ander aan-

zien. Hier voor 't eerst zag men in de wildernis tusschen de wouden wilde rijstvelden aan den rand van talrijke waterpoelen, die met weelderige, breedgetakte boomen omzoomd waren. De grond was overal vol voetsporen van olifanten. Doch weldra werd de wildheid getemperd door een bewoond landschap, eene menigte dorpen met koorn- en katoenvelden omringd, door Schua en Kanori bevolkt, lag verstrooid in het rond. Verderop zetten vele trotsche dumpalmen bekoorlijkheid bij aan het oord, dat ongekende levendigheid ontving van het leger met zijn lange reeks van verschillende, bont gekleede troepen: de zware ruiterij in dik gewatteerde rokken of pantserhemden, met schitterende helmen, bijna bezwijkende onder eigen zwaarte, de ligtgekleede Schua op magere,. maar sterkgespierde paarden en alleen met een handvol werpspietsen gewapend; de ijdele, vorstelijke slaven in zijde gedost; de halfnaakte speerdragers uit Kanem met hunne halfverscheurde schorten en het Berberisch hoofddeksel, en in de verte de menigte kameelen en lastdieren, alles voorttrekkend naar de onbekende streken in het Zuid-Oosten. Hier voorzagen de manschappen zich van de noodige mondbehoeften, want de marsch zou nu door een uitgestrekt, woest en onbebouwd gebied gaan. Al digter en digter werd het woud, dat men doortrok. Na drie dagmarschen bereikte het leger eindelijk weder een open landschap en daarmeê het gebied der Musgu. Deze stam is eene afdeeling van het groote volk der Massa, waartoe ook de Kotoko of Makari, de bewoners van Logon, de Mandara, de Gamerghu en de Batta behooren. De Musgu zijn in een groot aantal vijandig tegenover elkaâr staande partijen onder kleine onafhankelijke vorsten gesplitst, en spreken even zooveel onderscheiden dialecten. Alleen de menigte moerassige wateren, die hun land overal doorsnijden en het gedurende een groot deel des jaars ontoegankelijk maken voor een vijandig leger, maakt het verklaarbaar, hoe dit land bij zulke omstandigheden nog zoo digt bevolkt kan zijn. Evenwel schijnt deze ongelukkige volksstam met een zekeren ondergang bedreigd te worden, daar hij van alle kanten door magtige vijanden omringd is en jaarlijks duizenden zijner verwanten ziet ombrengen of wegrooven. De Musgu hebben tot heden toe hun heidensch geloof behouden. Hun voornaamste Fetisch is een houten stang in den vorm van een lans. Hun uiterlijk voorkomen is terugstootend, hunne

kleur vaal-zwart. De mannen gaan meest geheel naakt, de vrouwen dragen alleen een smalle strook boombast, die tusschen de beenen doorgetrokken en om de heupen vastgemaakt wordt. Behalve een rond beentje in de onderlip gehecht, hebben zij geen enkel sieraad. Waarlijk barbaarsch is het middel door hen aangewend om vast te paard te zitten; zij maken namelijk met opzet een breede wond op den rug van het dier, en wanneer zij snel rijden willen rijten zij bovendien hunne beenen aan de binnenzijde open om door het uitvloeijende bloed vast te kleven aan de zijden van het paard. Zij weten dan ook van zadel noch stijgbeugels, noch toom, en hebben niet anders dan een halster om het dier te besturen. Boog en pijlen hebben zij niet, maar hun voornaamste wapen is de Golio, een scherp geslepen met twee punten voorzien stuk ijzer, waarvan zij zich zeer vaardig weten te bedienen. Blijkt uit dit een en ander dat de Musgu nog in zeer ruwen toestand leven, toch is het niet te ontkennen dat zij in andere opzigten niet achterstaan bij de naburige volken. Hunne leemen woningen en koornschuren zijn gemakkelijk en doelmatig ingerigt, zij verstaan de bijënteelt, bouwen katoen en tabak en verhoogen de vruchtbaarheid hunner velden door zorgvuldige bemesting. Van dit laatste had BARTH in geheel Midden-Afrika bij Mohammedanen of Heidenen zelfs geen enkel voorbeeld gezien.

Opmerkelijk is in dit land de buitengewone rijkdom van water. Niet alleen stroomt hier de groote Serbewel, die in Januarij 1200 voet breed en zoo diep was, dat zelfs geen ruiter daardoor kon gaan; maar ook talrijke kleinere stroomen, uitgestrekte poelen en stilstaande wateren bevinden zich hier. De grootste der laatsten ligt in de nabijheid van het dorp Demmo op weinige mijlen afstands van den Serbewel. Deze buitengemeene overvloed van water bevordert zeer den groei van planten en boomen. Men vindt hier digte bosschen van palmboomen, en in 't algemeen schijnt deze streek voor eene der vruchtbaarste van de gansche aarde gehouden te moeten worden.

Vernielend en plunderend trok de Rhazzia door dit rijke land. Geheele dorpen werden verbrand, alle velden verwoest. De ongelukkige bewoners, die zich niet door de vlugt hadden kunnen redden, vooral vrouwen en kinderen, vielen als slaven in de handen der woeste horde. Geen spoor van medelijden met de arme slagtoffers toonden de roovers. De volwassen mannen

werden zonder verschooning op de gruwzaamste wijze vermoord. Gelukkig hadden de meesten den tijd gehad om te vlugten, daar bij het leger uit Bornu, gelijk gewoonlijk, de wreedheid gepaard ging met lafhartigheid, en de togt dus uiterst behoedzaam en langzaam werd voortgezet. Dr. BARTH kon zich niet weêrhouden om den vizier te zeggen, welken pijnlijken indruk de tegenstelling maakte op zijn gemoed van deze wilde onmenschelijkheid met de schoonheid der landstreek, terwijl hij hem in bedenking gaf of het niet veel verstandiger zou zijn om de Musgu in vrede dit schoone land te laten bebouwen en zich te vergenoegen met eene bepaalde schatting. De vizier antwoordde echter, dat zij deze vrijheidlievende heidenen niet anders dan door geweldige middelen tot onderwerping konden dwingen; dat hij hunne koornmagazijnen liet verbranden om hen door honger tot gehoorzaamheid te noodzaken, ofschoon zelfs dit middel niet krachtig genoeg werkte, dewijl de menigte wateren hun overvloed van visch opleverde. Bovendien, welke soort van schatting zouden zij heffen? Vee heeft voor hen niet veel waarde, andere voortbrengselen dan koorn kennen zij naauwelijks, slaven zijn het eenige, wat zij van hen begeeren. Door met geweld een aantal menschen weg te voeren, dwingen zij de achtergeblevenen tot onderwerping en heffen dan van dezen op vreedzame wijze een tribuut van — slaven. Dit alles moet anders worden zoodra deze landen voor een regelmatig handelsverkeer worden geopend en er prijs gesteld wordt op de natuurlijke voortbrengselen dezer streken, als: katoen, elpenbeen, rhinoceroshoorn, was, huiden, enz.

Vier weken lang vertoefde het verderf brengende heir op het grondgebied der Musgu. De terugtogt werd grootendeels langs denzelfden weg volbragt, dien men bij de heenreis gevolgd had; alleen tusschen Demmo en Diggera trok men door eene meer oostelijke streek, waar de opmerkzaamheid onzer reizigers werd opgewekt door het gezigt der granietrotsen van Wasa. Te midden van eene onafzienbare vlakte, die omstreeks 920 voet boven de oppervlakte der zee ligt, verheffen zich twee steile heuvels naast elkander van 400 en 700 voet hoog. — Den 1sten Februarij 1852 hield het leger met vele plegtigheden zijn intogt in de hoofdstad van Bornu. Zoo was de togt volbragt, die de Europesche geleerden in staat gesteld had een

blik te werpen op de waterrijke streken onder den aequator. Het land dat tot hiertoe algemeen gehouden was voor een onmetelijke bergketen, hadden zij leeren kennen als een vlak, door overvloed van water moerassig en daardoor moeijelijk te bereizen gebied. Zij waren in aanraking geweest met volksstammen, van wie men meende dat zij als wilde dieren leefden, en zij hadden bij hen menig kenteeken gevonden van ontwikkeling en van huiselijk geluk. Wel waren de omstandigheden, die hun de gelegenheid tot dezen uitstap geopend hadden, betreurenswaardig, maar zij hadden geene keuze: indien zij die streken wilden bezoeken, moesten zij de woeste rooverbende vergezellen.

Intusschen waren de geldmiddelen der reizigers uitgeput en hun toestand begon daardoor uiterst moeijelijk te worden; zij begrepen, dat zij, indien er niet spoedig ondersteuning aankwam, naar Europa zouden moeten terugkeeren. Alvorens evenwel tot dit uiterste te komen wilde BARTH nog eene reis ondernemen; hij besloot namelijk te beproeven of hij zou kunnen doordringen in het nog door geen Europeaan betreden land Bagirmi. Hij verkocht een gedeelte van zijne goederen, zelfs zijne groote tent, verschafte zich meest op crediet een voorraad van geschenken en verliet Kukaua den 4[den] Maart met twee bedienden, één paard en één kameel. 't Eerste gedeelte van den weg tot aan Yedi aan den Zuid-West-oever van het meer Tsad was hem bekend geworden bij de reis naar Musgu. De boorden van het meer, met welig gras begroeid, waren bedekt met talrijke kudden, terwijl in denzelfden omtrek vele menschen bezig waren met den arbeid op de katoenvelden. Van Yedi af wendde BARTH zich oostwaarts, altijd echter in de nabijheid blijvende van het meer. Hoe verder hij kwam, hoe meer struikgewas en geboomte hij aantrof; inzonderheid werd hier zijne aandacht getrokken tot eene soort van Euphorbia van reusachtige grootte, die zich als boomen tot eene hoogte van 30—35 voet verhieven, en die hij nergens elders zoo heeft gevonden. Een ander vreemd verschijnsel in deze streken was een troep wilde zwijnen.

De eerste stad van eenig aanzien die hij bereikte was Ngala. Ofschoon in vervallen toestand leverde zij echter een eigenaardig schouwspel op, door de vreemdsoortige bouworde der huizen, die, uit leem opgetrokken, allen op hooge terrassen staan. Het paleis van den stadhouder is inderdaad bewon-

derenswaard voor dit land; met zijne hoog opgehaalde ringmuren heeft het al het aanzien van eene citadel. De inwoners spreken een dialect, geheel verschillend van dat der Kanori en zelfs afwijkend van dat der naburige plaatsen, doch overeenkomende met de spraak der eilandbewoners in Tsad. — Ngala behoort tot het land Kotoko, dat eenmaal een zelfstandig koningrijk was, doch thans vernederd is tot eene provincie van Bornu en geheel in verval geraakt. De voornaamste steden van dit voormalig koningrijk zijn groote puinhoopen geworden, waaruit nog hier en daar een enkel bewoonbaar gebouw uitsteekt. — Kotoko grenst ten Oosten aan het rijk Logone, dat zich uitstrekt langs de rivier van denzelfden naam en den vloed Schari, tusschen Bornu en Bagirmi. Het politiek bestaan van dit rijk is van later oorsprong en nog later werd de Mohammedaansche godsdienst hier ingevoerd. Vroeger was het land verdeeld in een aantal kleine vorstendommen, totdat BRUA, de gebieder van Honkel, de magtigste van allen, de stad Logone stichtte, daar den zetel vestigde van zijne heerschappij en de overigen aan zijn gezag onderwierp. Dit geschiedde vóór ongeveer 150 jaren. Maar deze vorst en zijne naaste opvolgers waren heidenen, en eerst vóór ruim 60 jaren werd de Islam aangenomen door den toen regerenden vorst MIARA-SSALE, en door hem in het rijk ingevoerd. De meeste inwoners hebben echter nog eene zeer onvolledige kennis van de godsdienst van MAHOMED; terwijl op het platteland de grootste menigte het heidendom aanhangt. De regeringsvorm schijnt eene beperkte monarchie, want de vorst is omringd door een aantal hooge staatsdienaren, als de Ibalaghuan of vizier, de Mara-Legha of koning der wateren, de troonopvolger en anderen. — Door zijne voordeelige ligging aan twee groote rivieren zou dit kleine rijk tot aanmerkelijken bloei en welvaart kunnen komen, indien het niet door magtige naburen aan alle kanten gekweld en onderdrukt werd. Het moet aan Bornu jaarlijks eene aanzienlijke schatting betalen en heeft velerlei gewelddadigheden en afpersingen van Bagirmi te verduren.

Rundvee en schapen vindt men hier zeer weinig, zoodat vooral visch het dierlijk voedsel der inwoners uitmaakt; echter hebben zij ook vele zwijnen. — Behalve maïs en gierst wordt veel katoen aangebouwd, en de weverij is de voornaamste tak van nijverheid. Ook worden hier schoon gevlochten matwerk,

houten gereedschap en ronde strooijen deksels vervaardigd. Over 't algemeen zijn de Logonesen schooner van gestalte, vooral de vrouwen, dan de lieden van Bornu; even als de Kanori hebben zij de gewoonte van zich te tatouëren, en wel zoo, dat er van den buitensten ooghoek tot aan den mond zes kromme lijnen worden getrokken. Hunne taal is verwant aan die der Musgu.

Kala heette de eerste stad, die BARTH in het gebied van Logone bereikte. 't Was duidelijk zigtbaar, dat men zich hier in een land bevond verschillende van de pas verlaten streken, zoowel aan de huizen als aan de menschen. De reizigers waren terstond omringd door een troep gehèel naakte knapen van 7 tot 12 jaren oud. De vorm der gelaatstrekken was zeer verschillend van de gewone type in Bornu en duidde meer natuurlijk verstand en listigheid aan. De stad zelve was in diep verval, alleen het middelste gedeelte scheen nog bewoond te zijn. De landstreek tusschen Kala en de hoofdstad was vruchtbaar en goed bevolkt, maar gebrekkig bebouwd; eene menigte moerassen en boschjes maakten het reizen bezwaarlijk. Den 13^{den} Maart kwam onze reiziger in de hoofdstad Logon-Birni of Karnak-Logone, aan. De westelijke zijde, waar BARTH de stad binnenkwam, had geen vrolijk aanzien en bevatte duidelijk de woningen van de arme bevolking, meestal ellendige hutten; in het oostelijk gedeelte echter waren de straten tamelijk ruim en breed, en tusschen betere huizen stond ook het paleis van den Sultan en het verblijf van zijn vizier, door een sierlijk plein van elkaâr gescheiden. Den reiziger werd eene woning aangewezen in de bovenverdieping van het paleis des viziers, dat uitmuntend gebouwd was. Dit ruime paleis bestaat uit een aantal vleugels, die kleine vierkante binnenplaatsen insluiten, en eene bovenverdieping met groote kamers. Het eenige deel, dat niet overeenkwam met den voortreffelijken bouwtrant, was de donkere, lastige trap. Het vertrek van BARTH was 35 voet lang, 15 breed en even zoo hoog, en ontving zijn licht door twee halfronde openingen, die natuurlijk geene glasruiten hadden, maar met luiken van riet gesloten konden worden. Hij werd zeer voorkomend behandeld en weldra tot den Sultan geleid. Het paleis van den vorst is een zeer uitgestrekt gebouw, met een hoogen muur omgeven, op dezelfde wijze als dat van den vizier ingerigt. Met verwondering zag BARTH op een binnenhof twee ijzeren kanonnen, die wel zeer oud en niet van de beste soort waren, maar toch van affuiten voorzien. Nadat hij hier

eenigen tijd had vertoefd om aangemeld te worden, werd hij door een aantal kamers gebragt naar de audiëntie-zaal, waar op eene kleine verhevenheid de vorstelijke troon stond, een ruw bewerkte, rood geverwde zetel, met een van planken getimmerd verhemelte. De Sultan zelf was evenwel niet hier, maar in een aangrenzend vertrek achter een voorhangsel verborgen, en men noodigde den reiziger uit hem aan te spreken zonder dat hij hem zag. Door de hulp van een tolk gaf BARTH den vorst te kennen, dat de Sultan INGLIS hem den last had opgedragen om den gebieder van Logone zijn eerbied te betuigen. Dit compliment werd met welgevallen aangenomen en bij herhaling vroeg de onzigtbare heer naar de gezondheid van den Sultan der Nassara-Inglis. Toen hij den vreemdeling lang genoeg door het gordijn begluurd had en bevonden dat hij eenigzins op een menschelijk wezen geleek, liet hij hem in zijne kamer komen en begroette hem met een vriendelijken handdruk. Zoolang BARTH in zijn land vertoefde, werd hij met veel vriendschap behandeld; het meeste genoegen deed hem het verlof om de rivier te mogen bevaren, die digt langs de stad aan de oostzijde voorbijstroomt. Die stroom was hier 550 schreden breed en 8¼ voet diep, de oevers waren bedekt met papyrus en in de nabijheid der stad versierd met dum-, deleb- en dadelpalmen; wat opmerkelijk is, dewijl deze drie soorten van palmboomen bijna nergens elders zoo nevens elkander gevonden worden. De inboorlingen noemen dit water »laghame na Logoné", d. i. de rivier van Logone.

Toen BARTH de hoofdstad den 16den Maart verlaten had, kwam hij spoedig aan den grooten stroom Schari, waarvan de rivier van Logone een zijtak is; en had alzoo de westelijke grens van het koningrijk Bagirmi bereikt. De oever was geheel met digt geboomte bezet; geene menschelijke woning was te zien; de vlakke waterspiegel werd alleen nu en dan gerimpeld door een springenden visch; nergens was een watervogel, nergens een vaartuig te ontdekken. Toen eindelijk een veerman van de overzijde aankwam, bragt hij het berigt meê, dat het den vreemdeling verboden werd de rivier over te steken. Men had namelijk van den reizenden Christen gehoord als een zeer gevaarlijken persoon, wiens oogmerk was den troon van Bagirmi te overweldigen en het land te verderven. Wat de vreedzame geleerde ook beproefde om deze meening te weêrleggen, niets mogt baten; hij was genoodzaakt eene andere plaats op te zoeken, waar 't hem misschien gelukken zou aan den overkant te komen. Hij volgde dus den stroom tot aan het dorp Mele en vond daar werkelijk gelegenheid om overgebragt te worden. De rivier was daar 1800 voet breed en 15 voet diep. Naauwelijks was hij echter eenige mijlen voortgereisd of hij werd ingehaald door den gezagvoerder van Mele met zeven of acht gewapenden, die verklaarde dat hij hem niet verder kon laten trekken, vóór dat er bevelen omtrent hem uit de hoofdstad zouden aangekomen zijn. Er bleef voor BARTH niets anders over dan terug te keeren naar Mele en een bode met eenen brief vooruit te zenden naar Massena. Zes vervelende

dagen bragt hij hier door, totdat de bode terugkwam, in gezelschap van twee dienaren des stadhouders, die gedurende de afwezigheid van den Sultan met het oppergezag was bekleed. Zij reikten hem een geschrift met een groot zwart zegel over, waarbij aan BARTH werd bevolen het antwoord van den Sultan zelven af te wachten in de stad Bugoman, die een weinig hooger aan de rivier lag, terwijl hij door de inwoners van Bugoman en van de naburige stad Miskin rijkelijk moest voorzien worden van visch en melk. Zonder uitstel wendde BARTH zich dus zuidwaarts, trok door de digt bevolkte streek aan den oever van den Schari, en stond weldra voor Bugoman; doch de gouverneur dezer stad weigerde standvastig den vreemdeling binnen te laten. Wat nu te doen? Na eenig overleg besloot de reiziger voort te gaan in de rigting van de hoofdstad en verder te handelen, zooals de omstandigheden het zouden vorderen. De togt werd dus naar het Oosten voortgezet. In den nacht van 29 op 30 Maart trok hij door een uitgestrekt woud van mimosae, tamarinden en deleb-palmen, dat door menigvuldige olifanten, rhinocerossen en giraffen werd bewoond, en kwam aan het groote dorp Bakada. Daar hij hier nog maar weinige mijlen van de hoofdstad verwijderd was, zond hij nogmaals een bode daarheen om den stadhouder bekend te maken met de plaats waar hij zich bevond en den toestand waarin hij verkeerde. Niettegenstaande den korten afstand bleef de bode zeven dagen uit, en die tijd viel den vreemdeling zeer lang. Bovendien had hij hier veel te lijden van de tallooze lastige insecten, die in deze streken eene ware plaag des lands genoemd mogen worden. Op zijn gemak kon hij hier de levenswijze en de zeden der Bagirmiërs waarnemen. Over 't algemeen zijn de menschen hier grooter van gestalte dan de inwoners van Bornu; de mannen zijn forsch en sterk, ook dapper en werkzaam, de vrouwen slank en fraai gebouwd met regelmatige trekken en een aangenaam voorkomen.

Eindelijk, den 6den April, kwam de afgezonden bode terug en bragt een bevel mede van den stadhouder om geduldig te wachten, totdat er een antwoord van den Sultan zou zijn aangekomen. BARTH schikte zich tien dagen lang in zijn lot, maar toen was zijn geduld ten einde; den 16den April aanvaardde hij den terugtogt. Wederom trok hij door het groote woud, waarin hij nu een nacht in de open lucht moest doorbrengen. Hevig was het gevaar, dat hier dreigde. Naauwelijks was de plek uitgekozen, die tot nachtverblijf zou dienen, of een woest gebrul van onderscheidene wilde dieren liet zich hooren. Terstond zorgde BARTH nu met behulp zijner bedienden drie vuren aan te leggen, die den geheelen nacht moesten onderhouden worden, bovendien schoten zij van tijd tot tijd hunne geweren af en slingerden brandende stukken hout in het rond. Evenwel sprongen om middernacht plotseling twee hyena's uit het omringende kreupelhout, doch werden gelukkig teruggedreven, eene daarvan werd gedood. Toen zij des morgens na dien onrustigen nacht opbraken, vonden zij onder de lederen zakken vijf scorpioenen, die waarschijnlijk door de warmte waren aange-

lokt. — Zonder verdere bezwaren kwamen zij na eenige dagen weder te Mele en maakten zich gereed om den Schari over te trekken, toen een ambtenaar de tent van BARTH binnenkwam met de tijding, dat er bevel was gekomen van den stadhouder om hem de voortzetting zijner reis te beletten. Terwijl de reiziger met dien in gesprek was, drongen eene menigte lieden de tent binnen en eensklaps werd de vreemdeling aangegrepen en in boeijen geslagen. Terwijl zijne bagaadje en wapens weggevoerd werden, sleepte men hem onder een afdak, waar hij door twee dienaren van den stadhouder bewaakt werd. Vier dagen lang moest hij zoo als een slaaf geboeid blijven liggen. Toen kwam gelukkig een man te Mele, dien hij te Bakada had leeren kennen; deze, een aanzienlijk man, gaf bevel hem de boeijen af te nemen en beloofde hem zonder uitstel naar de hoofdstad te zullen brengen. Hij hield woord. De goederen en wapens werden teruggegeven. BARTH vertrok met zijn bevrijder en kwam den 27sten April des morgens te Massena aan. De stadhouder ontving hem vriendschappelijk, zocht de hem aangedane smadelijke behandeling te verontschuldigen, en raadde hem aan nu geduldig in de stad de terugkomst af te wachten van den Sultan, die zich nog altijd bij zijn leger in het zuidoostelijk gedeelte des rijks bevond.

BARTH had gehoopt zich bij dat leger te kunnen voegen om daarmeê het land door te trekken en onbekende streken te bezoeken, doch hij kreeg een streng verbod om zich uit de hoofdstad te verwijderen. Hoe zou hij zich nu zijn verblijf aldaar beter ten nutte maken dan door het leven der inwoners naauwkeurig waar te nemen en zooveel mogelijk te onderzoeken en nasporingen te doen omtrent de gesteldheid en de geschiedenis van dit rijk? Het voornaamste wat hij alzoo mogt ontdekken, komt hierop neder. Eerst langen tijd nadat in westelijk Sudan magtige koningrijken gevestigd waren, verhief zich Bagirmi uit de duisternis des heidendoms. De stichters van het rijk waren vreemdelingen, afkomstig uit Kenga, eene plaats op vijf dagreizen afstands ten Oosten van Massena gelegen. Nog altijd beschouwen de Bagirmiërs Kenga met diepen eerbied; die plaats te bestrijden of te overweldigen zou voor heiligschennis worden gehouden. Ook hebben zij eenige heilige zinnebeelden, die van Kenga medegebragt zullen zijn, en welke bij bijzondere, plegtige gelegenheden openlijk worden rondgedragen. Het zijn: een zeer lange speer, een kleine keteltrom en een horen. De eerste vorst van Bagirmi, die vóór 300 jaren zijn koningrijk oprigtte, was een heiden en heette DOKKENGE. Hij vond eene armoedige volkplanting van veehoeders op de plaats waar nu de hoofdstad ligt. De naam dezer stad zal ontleend zijn van een groote tamarinde („Mass") en van een meisje dat gewoon was bij dien boom melk te verkoopen, „ENA" geheeten. — De vierde opvolger van DOKKENGE, ABD-ALLAH, heeft 't eerst den Islam aangenomen en in het land ingevoerd. Onder de 14 volgende koningen nam Bagirmi steeds toe in uitgestrektheid en magt, doch later werd het in langdurige oorlogen gewikkeld met zijne magtige naburen Wadai en Bornu, waardoor het al meer en meer werd verzwakt. Omstreeks het jaar 1810 werd

de vader van den tegenwoordigen vorst, OTHMAN-BUGOMAN, verpligt om eene schatting te betalen aan den beheerscher van Wadai. Deze schatting, die alle drie jaren geheven wordt, bestaat uit 1000 gewone slaven, 30 schoone slavinnen, 100 paarden en 1000 hemden. Deze vorst, die een gruwzaam en losbandig despoot schijnt geweest te zijn, stierf in 1844, en zijn oudste zoon, ABD-EL-KADER, de thans regerende Koning of Sultan, werd zijn opvolger. Deze wist vrede te sluiten met zijne beide naburen en wendde zich toen tegen de Heidenen in het Zuiden, om aan die zijde zijne heerschappij uit te breiden; ieder jaar ondernam hij een krijgstogt, en 't gevolg daarvan is geweest dat hij een aantal heidensche hoofdlieden aan zich heeft onderworpen en cijnsbaar gemaakt.

Het geheele eigenlijke Bagirmi bestaat uit eene groote vlakte van 240 Engelsche mijlen lengte en 150 breedte, met eene onmerkbare afhelling naar het Noorden; alleen in het noordelijkst gedeelte vindt men eenige heuvels. De bodem is grootendeels kalk- en zandgrond en brengt niet veel anders dan Negergierst en maïs voort, hier en daar worden boonen geteeld. Een veelgebruikt voedingsmiddel leveren eenige soorten van gras (Poa). Voor de nijverheid kweekt men hier katoen en indigo. Het land heeft zeer veel te lijden van droogte, terwijl bovendien eene menigte insecten dikwijls de hoop des landmans vernielen. — De bevolking wordt geschat op 1½ millioen zielen, met een leger van 10,000 man voetvolk en 3000 ruiters. Het gewone wapen is de speer; boog en pijlen ziet men zelden, vuurwapens bijna in 't geheel niet. — De regering van Bagirmi is eene onbeperkte monarchie. De titel des Konings is »Banga". Hij wordt met slaafsche onderdanigheid gediend; wanneer de inwoners hem naderen, betoonen zij hun eerbied door het hemd van den linkerschouder af te trekken en hun hoofd met stof te bestrooijen. Evenwel worden zij niet hard verdrukt en genieten zelfs meer vrijheid van spreken dan de bevolking van sommige staten in Europa. — De hoofdstad is ongeveer 7 mijlen in omtrek groot, doch niet meer dan de helft dier ruimte is bewoond. De voornaamste wijk is in het midden der stad, waar ook het paleis des Sultans staat. Eigenaardig is hier eene diepe, lange groeve, die de stad van 't Oosten naar 't Westen doorsnijdt; in den regentijd wordt die gevuld met water. — Het paleis bestaat, gelijk overal in deze streken, uit onregelmatige groepen gebouwen en hutten van klei, maar onderscheidt zich door een ringmuur van gebrande baksteenen, die 18 voet hoog en 10 voet dik is.

Bij de eentoonigheid van BARTH's verblijf in Massena was 't hem eene aangename verrassing toen hij den 6den Julij twee pakketten met brieven uit Europa ontving. Het eene bevatte een groot getal brieven van zijne bloedverwanten en vrienden, het andere dépêches van de Engelsche regering. Lord PALMERSTON spoorde hem daarbij aan om te beproeven of hij Timbuctoe bereiken kon. Dit voorstel was hem te meer welkom, nu hij de onmogelijkheid inzag om verder zuid-oostwaarts door te

dringen, en hij verheugde zich in 't vooruitzigt om de roemrijke baan van MUNGO PARK te betreden.

Intusschen was de Sultan ABD-EL-KADER in de hoofdstad teruggekeerd, en had met belangstelling naar den vreemdeling vernomen, maar nog geen woord gesproken van verlof tot zijne afreis. Nu echter kwam een brief van Sheich OMAR aan den Koning van Bagirmi, waarbij bepaald geëischt werd, dat de vreemde reiziger vrijelijk naar Bornu zou kunnen terugkomen. 't Bleek dat men te Massena eigenlijk niet regt geweten had, wat men met dien geheimzinnigen persoon zou aanvangen, dien men voor een magtigen toovenaar, of voor een spion, of ten minste in ieder geval voor een zeer gevaarlijk wezen hield. Thans werd hij bij den vorst ontboden, dien hij echter niet te zien kreeg en die hem met geen woord verwaardigde. Doch denzelfden dag kwamen twee aanzienlijke staatsdienaren bij hem en vroegen of hij niet een kanon bij zich had, en op zijn ontkennend antwoord verzochten zij hem, namens den Sultan, dat hij er een maken zou. Het kostte den reiziger veel moeite hen te overtuigen, dat hij niet bij magte was om dien wensch te vervullen. Den volgenden dag kwamen zij weêr met de boodschap, dat de Sultan toestemming wilde geven tot zijn vertrek, als hij eene schoone slavin en een kameel als geschenk wilde aannemen. BARTH moest natuurlijk bedanken. Eindelijk, den 6den Augustus, kwam een stoet van hofbeambten tot hem, bragt hem een geschenk van 50 hemden, en maakte hem plegtig bekend, dat hij het land mogt verlaten, wanneer hij wilde, dat tot heden toe noch het volk van Bagirmi hem, noch hij het volk van Bagirmi genoegzaam had gekend, doch dat, wanneer hij later wilde terugkeeren, hij Bagirmi kon beschouwen als zijn vaderland.

Vier dagen later was BARTH weêr op reis naar Kukaua. Ofschoon de wegen door de onophoudelijke regens vrij slecht waren, ging de togt vlug en zonder verhindering voort, zoodat hij den 20sten Augustus, door Dr. OVERWEG met blijdschap ingehaald, Kukaua weder bereikt had. Hier trof hem een vreeselijke slag. Zijn eenige vriend en reismakker, Dr. OVERWEG, was van eene reis naar de zuidwestelijke bergstreken van Bornu ziek teruggekeerd, hij verzwakte van dag tot dag; in het voorgevoel van zijn dood liet hij zich naar Maduari aan den oever van het meer Tsad brengen, en ontsliep daar, als een offer van het verderfelijk klimaat, den 27sten September 1852. Diep getroffen en vol smartelijke gedachten over zijn geheel verlaten toestand, keerde BARTH van het graf naar de stad terug. Zijne woning scheen hem uitgestorven te zijn en het verblijf in deze streken ondragelijk. Hij haastte zich dus zooveel mogelijk met de noodige maatregelen voor zijne reis naar den grooten stroom in het Westen, om afleiding en opbeuring te vinden bij het bezoeken van nieuwe landen en het verkeeren met nieuwe menschen.

VERBETERING.

In No. XII, bl. 592, is eene kleine drukfout ingeslopen, die echter nog al een groot verschil maakt. Op reg. 5 van boven staat: 250 *millioen*, lees: 2½ *millioen*.

MENGELWERK.

JAMES WATT.

HET LEVEN EENS UITVINDERS.

»Van alle dingen ter wereld is *uitvinden* de grootste dwaasheid." Zoo schreef eenmaal WATT onder den indruk der smarten en zorgen, die zijn genie hem oplegde, en, wanneer men zijn leven — een eindelooze veldtogt tegen bezwaren en teleurstellingen — leest, dan wordt die klagte begrijpelijk.

Dat leven, over het algemeen weinig bekend, in hoofdtrekken te schetsen, is het doel van dit stukje. Aanleiding daartoe vond ik in een paar werken van een zijner nabestaanden, J. PATRICK MUIRHEAD, het ééne over zijn leven, het andere meer bepaald over zijne uitvindingen (*), waarvan ook onlangs een der voornaamstè Engelsche tijdschriften den hoofdinhoud heeft medegedeeld.

Twee dingen heb ik echter den lezer vooraf te zeggen, het ééne om hem gerust te stellen, het andere om hem te waarschuwen. Hij behoeft niet te vreezen, dat hem hier eene lijst van kleingeestige particulariteiten over het leven eens mans zal opgedischt worden, alleen belangrijk omdat zij over zulk eene gewigtige persoonlijkheid handelen. Neen! niet de man maakt de biographie belangrijk, maar zijn leven en zijne lotgevallen zelve zijn belangrijk en indrukwekkend. Wij hebben hier niet te verhalen, hoe een zekere persoon J. WATT genaamd, door het een of ander toeval eene uitvinding deed, die hij maar bekend behoefde te maken, om zelf rijk te worden en de wereld te hervormen. Wij hebben een levensstrijd mede te deelen. Even belangrijk als de uitvinding was, die hij deed, even merkwaardig zijn de ongekende bezwaren, die overwonnen moesten worden om der onwillige, ondankbare en ontrouwe wereld die uitvinding in de handen te wringen. Niet

(*) *The life of* J. WATT. *Lond.* 1858. — *The origin and progress of the mechanical inventions of* J. WATT, *illustrated by his correspondence. Lond.* 1854. 3 Deelen.

alleen een man als WATT, maar ook medestanders, als die hij vond, maar ook een volk, als waaronder hij leefde, waren noodig, om de gedachte, die in zijn hoofd met moeite uitgesponnen werd, in praktijk te brengen en vruchtbaar te maken.

Doch aan de andere zijde meen ik ook den lezer te moeten waarschuwen voor een gevaar dat hem dreigt. Het was niet wel mogelijk, om een denkbeeld te geven van hetgeen WATT voor de verbetering van het stoomwerktuig gedaan heeft, zonder hier en daar over de zamenstelling er van te spreken. Daarentegen konde ik die zamenstelling ook niet in allen deele uitvoerig verklaren en uitleggen; ik heb alleen getracht kortheid en duidelijkheid zooveel mogelijk te vereenigen. Maar de lezer moet òf eenigzins met de werking van den stoom in de hoofdzaak bekend zijn, òf hij moet de goede hersens, die hem geschonken zijn, een oogenblikje gebruiken, — iets, wat niet iedereen doen wil (*).

Het doet er weinig toe, dat J. WATT juist te Greenock in Schotland, in het jaar 1736, den 19den Jan. geboren is. Meer van belang was het, dat hij als het ware met en tusschen werktuigen en gereedschappen (maar van ruwe soort) grootgebragt werd. Zijn vader was, nu ja — timmerman; maar werd daarbij voor allerlei soms tamelijk verschillende bezigheden gebruikt, zooals die op eene kleine plaats aan den man van eenige vindingrijkheid plegen opgedragen te worden. De wijze waarop de jonge WATT de neiging naar kennis, die in hem was, bevredigde, is zoo geheel vreemd niet. Men bespeurde ook bij hem wat gewoonlijk bij autodidacten wordt waargenomen: hij greep rond in het ruime veld der kennis, zoekende wat hij daarvan zich toeëigenen mogt. Hij had dien zoekenden geest, die uit elk boek, dat hij magtig kon worden, en uit alles, wat hij rondom zich zag, stof tot leering en tot nadenken zocht. Gelijk steeds bij kinderen van dien aanleg het geval is, las hij zonder onderscheid verschillende soorten van boeken, van geschiedenis en letterkunde, van natuurkunde en werktuigkunde. Dit zweven echter over die verschillende vakken van wetenschap had zijn grond niet in die onbepaaldheid, die den polyhistor kenmerkt; maar meer in de gemakkelijkheid,

(*) Er zijn trouwens ook genoeg populaire beschrijvingen van het stoomwerktuig in het licht gegeven, gelijk nog onlangs dat van J. BOURNE, *Leerb. over het Stoomwerktuig*, enz. N. Diep. 1858.

waarmede hij zich alles eigen maakte. Het was duidelijk genoeg, dat zijn geest eene vaste, bepaalde rigting had naar de empirische wetenschappen, en ofschoon hij her en der afdwaalde naar anatomie en zelfs botanie, het was vooral de verwantschap van die vakken met werktuigkunde, die zijn geest, misschien nog onbewust, daarhenen trok. Hij was echter niet wat men, juist genoeg, een boekworm noemt. Hij wisselde zijne lectuur met het nemen van allerlei eenvoudige proeven af, en was ook, en gelukkig, wel genoodzaakt het gebruik zijner handen te leeren, om zijn vader behulpzaam te wezen. Ook rekende hij het niet beneden zich uit het spreken met allerlei slag van menschen zijne kennis te vermeerderen.

Zijn gestel was, zooals het, helaas! dikwijls eene voorwaarde schijnt te zijn voor groote gaven, tenger en zwak, en menigvuldige hoofdpijnen was de kwaal, die hem zijn geheele leven heeft vervolgd. Men pleegt dien toestand zoo te beschouwen, dat het ligchaam door de grootheid des geestes onderdrukt wordt, en niet geheel ten onregte; hoewel er tegenover staat dat zulke ligchamen ook juist door dezelfde grootheid des geestes gesterkt worden. Het voorbeeld van WATT schijnt daarvoor te pleiten: met al zijne zwakheden, met al de ontberingen en inspanningen die een sterk gestel gesloopt zouden hebben, overleefde hij al zijne vrienden, en stierf onder een nieuw geslacht als 83jarige grijsaard.

Verbeeld u een gestel als het zijne met dien rusteloos onderzoekenden geest, en die onbegrijpelijke gave van uitvinding, die te gelijk de zegen en de last zijns levens was, in onzen tijd geplaatst. Wat zouden de tallooze gelegenheden tot leeren en oefenen, de groote gemakkelijkheid om uit te voeren, wat eenmaal goed gedacht is, die onzen tijd kenmerken, hem den weg duizendvoud verkort hebben. In ééne maand zou hij thans gedaan hebben kunnen krijgen, waar hij toen dikwijls jaren van inspanning over besteden moest. Doch het is eigenaardig en de ondervinding leert het, dat juist die kennis, die met de meeste moeite verkregen is, ook van den krachtigsten stempel is en de schitterendste vruchten voortbrengt.

Doch het zij dan tot zijn ongeluk of tot zijn geluk, zeker is het, dat hij als met geweld de kennis, die hij had, van de wereld veroveren moest. Met zijn achttiende jaar was het uitgemaakt, dat hij zijne krachten en zijn leven aan het vak der

werktuigkunde (toen nog, ach! zoo jong) wijden zou, en daartoe ging hij de wijde wereld in. Te gelijk begon ook de reeks zijner beproevingen.

In 1754 ging hij naar Glasgow, om bij een instrumentmaker in de leer te komen. In die tijden, toen men volle 14 dagen noodig had, om van Glasgow naar Londen te komen (mits te paard), was Glasgow iets geheel anders dan het nu door denzelfden WATT geworden is. De Clyde, thans door trotsche driemasters en bruisende stoombooten doorkliefd, werd toen naauwelijks door een enkele visschersboot bevaren. En nogtans was het toen de eenige plaats in Schotland, waar enkele sporen van industriële welvaart te vinden waren.

Het was echter niet gemakkelijk om te Glasgow in het vak van instrumentmaker iets te leeren. De eenige persoon van de stad, die hiervoor eenigzins in aanmerking kwam, was een oud man, die brillen verkocht en repareerde, en bovendien, zoowel met het herstellen van violen als met het fabriceren en verkoopen van hengelstokken en vischtuig, sobertjes den kost won. WATT was voor hem een zeer bruikbare handlanger, maar hij leerde niets bij den *opticus*, zooals hij genoemd werd.

Na verloop van een jaar begaf hij zich dus, op raad van een Professor DICK, naar Londen, een reisje, dat hij te paard in 13 dagen volbragt. Hier stootte hij op een ander bezwaar. Er waren wel enkele instrumentmakers in Londen, maar de strenge regelen van het gild verboden hen iemand in dienst te nemen die zich niet voor 7 jaren verbond, behalve doortrekkende handwerkslieden, die reeds bij anderen in dienst geweest waren. Eindelijk mogt hij zich gelukkig rekenen bij een instrumentmaker MORGAN tegen een leergeld van 20 guinjes in dienst te komen. De werkzaamheden waren hier fabriekmatig verdeeld, en zonder zijne energieke neiging tot onderzoek, hadde hij het misschien niet verder gebragt dan het maken van een enkel werktuig. Maar hij rustte niet alvorens hij alle graden had doorloopen, en weldra vervaardigde hij HADLEY's quadranten, azimuth compassen, koperen sectors, theodoliten en andere fijnere soorten van instrumenten. Ondertusschen kwam echter zijn onderhoud nog ten laste zijns vaders. Het werd dus zijn streven, om in zijne vrije uren voor eigene rekening te werken. Hierin slaagde hij; maar ten koste van verbazende inspanning, en met opoffering zijner gezondheid.

Nog verhaalt hij iets van zijn verblijf in Londen, dat ons eene eigenaardige zijde van de toenmalige maatschappij kennen doet. Hij schreef aan zijn vader, dat er nog eene andere omstandigheid was, die hem verhinderde veel uit te gaan. Juist in dien tijd was er groote behoefte aan matrozen, die op de toenmaals gebruikelijke wijze werden geprest. Niet minder dan 40 troepen gingen er door Londen rond, die in één nacht duizend mannen presten. Bovendien waren er nog de zoogenaamde *kidnappers*, de zendelingen van de (thans, voorzeker niet *te vroeg*, ontslapen) O.-Indische Compagnie. Deze hadden dépôts in de verschillende deelen der stad, om de mannen die zij voor het Indische leger inrekenden, op te nemen. Maar als de vraag naar soldaten minder werd, zetteden zij hun bedrijf voort, door de arme drommels aan de planters in N.-Amerika te verkoopen. Dikwijls hadden er in de straten formele gevechten plaats tusschen de presgangers en deze *kidnappers* over de ongelukkige slagtoffers, die men kon magtig worden. Wel is waar geboden de privilegiën der eigenlijke City, dat zij ieder, wien zij binnen hare palen opvingen, eerst voor den Lord-mayor moesten brengen; doch WATT schreef, dat hij niet durfde erkennen, dat hij in de stad werkte zonder de bepalingen van het gilde nagekomen te zijn. Ware hij in de handen der menschenjagers gevallen, ook hij zou zonder veel omslag naar Indië of Noord-Amerika gezonden zijn.

Toen WATT volgens de overeenkomst een jaar bij MORGAN gediend had, was hij er op bedacht om eene zaak voor eigen rekening te gaan drijven. Hij kocht voor een paar honderd gulden gereedschappen en boeken, en keerde in den herfst van 1756 naar Greenock terug, om zijne tamelijk geschokte gezondheid een weinig te herstellen. Spoedig echter ging hij naar Glasgow, om zich daar neder te zetten. Het was echter nog maar bij toeval, dat hem dit gelukte. De wetten van het gilde verboden hem als vreemdeling zich daar te vestigen. Gelukkig echter had hij eenige instrumenten gerepareerd voor de professoren van de universiteit, en deze namen hem in bescherming en installeerden hem in een der universiteitsgebouwen, waar zij een onbeperkt gezag uitoefenden. Nog wordt de kamer die hij daar bewoonde, in denzelfden staat aan de bezoekers vertoond.

Maar het baatte hem niet veel, dat hij in Glasgow blijven

mogt: zeer gering was het werk, dat hij te doen kreeg, en groot zijne moeite om maar alleen te kunnen leven. Hierin werd echter eenige verbetering gebragt door eene omstandigheid, die een sterk bewijs is voor de stoutheid en veelomvattendheid van zijn genie. Eene vrijmetselaars-loge wilde een orgel hebben, en reeds had WATT zich zulk eene bekendheid verworven, dat men de vervaardiging aan hem opdroeg. WATT had echter volstrekt geen muzikaal gehoor; het scheen dus onmogelijk dat hij het verlangde zou volbrengen. Nogtans nam hij het aanbod aan. Hij bestudeerde de theorie van de muziek, vond eene menigte nieuwe hulpmiddelen, als indicators en regulators van de blaaskracht uit, en bragt het inderdaad zoo ver, dat zijn orgel de bewondering van deskundigen in de muziek heeft opgewekt.

Ofschoon zijne bezigheden zeer uiteenloopende, maar weinig winstgevend waren, was er echter aan zijn verblijf in de universiteitsgebouwen een belangrijk voordeel verbonden: zijne kennismaking met kundige en geletterde mannen, die later met roem bekend werden. Hier maakte hij onder anderen ook kennis met zijn vriend JOHN ROBISON, later professor in de Philosophia naturalis te Edinburgh. Deze geleerde, die zelf in onderscheidene vakken van wetenschap heeft uitgemunt, gaf later van WATT de volgende belangrijke getuigenis, die zoowel zijne voorbeeldelooze gaven, als ook de beminnelijkheid van zijn karakter doet uitkomen. »Niet alleen was hij meester in alles wat tot het vak van den civielen en militairen ingenieur behoort, maar hij had zich ook met eigenaardige gemakkelijkheid kennis verworven op het gebied van oudheidkunde, talen, kunst en natuurlijke geschiedenis. Doch, ofschoon men hem algemeen als een der bekwaamste mannen van de Universiteit beschouwde, had hij daarbij zulk eene groote eenvoudigheid en bescheidenheid, dat het niet te verwonderen was, dat zijne vrienden zoo aan hem gehecht waren. Ik heb nog al wat gezien in de wereld, en toch kan ik verklaren dat ik nooit een tweede voorbeeld aangetroffen heb van zulke algemeene en hartelijke gehechtheid aan iemand, wien ieder als zijn meerdere erkende. Maar deze meerderheid was als het ware verborgen onder zijne beminnelijke nederigheid en gulle erkenning van eens anders verdiensten. WATT was de eerste, om aan de vindingrijkheid van een ander dingen toe te schrijven, die

dikwijls niets anders waren, dan zijne eigene gedachten, in toepassing gebragt en uitgewerkt. Zelf heb ik dit dikwijls ondervonden." — Voorwaar aan beide vrienden strekt zulk eene getuigenis tot eer.

Hoe nederig ROBISON ook van zich zelven spreekt, hij was het toch, die het eerst de aandacht van WATT op het onderwerp bragt, waaraan hij zijn roem en de tegenwoordige wereld hare industriële kracht te danken heeft. Reeds in 1757 bragt ROBISON hem op de gedachte of de stoom, wiens kracht toen reeds bekend was, niet gebruikt zou kunnen worden om een voertuig in beweging te brengen. Trouwens, daarvoor was de toen nog zoo gebrekkige kennis der mechanica nog niet rijp; maar van nu aan begon WATT toch zijne aandacht op den stoom te rigten. Van dezen tijd af tot 1763 was WATT, hoewel bij tusschenpoozen, hoofdzakelijk met dit onderwerp bezig. Maar wat tal van proeven over allerlei onderdeelen van dit zamengestelde werktuig moest hij doorloopen, alvorens hij het maar één kleine schrede verder had gebragt! Hoewel hij slechts op kleine schaal proeven deed, liepen de kosten voor hem toch nog altijd te hoog, en alleen de kracht zijner natuur, die hem tot onderzoeken *dwong*, verhinderde dat hij geheel en al van zijne onderzoekingen afzag. Gelukkig kreeg hij eene nieuwe opwekking. In 1763 werd hem eene kleine stoommachine, een model dat de Universiteit van Glasgow in bezit had, ter herstelling toevertrouwd. Die beroemde machine werd het aanvangspunt zijner uitvindingen.

Om echter te doen begrijpen, wat die machine was, en welke verbeteringen WATT in het stoomwerktuig heeft aangebragt, moeten wij nagaan, hoe ver men met de toepassing van den stoom gevorderd was, toen hij met zijne onderzoekingen een aanvang nam.

Op dat tijdstip was het gebruik van stoom wel is waar bekend, maar de toepassing was nog zeer gebrekkig. De eerste uitvinder van de stoommachine is eigenlijk diegeen, die op het denkbeeld kwam, om de sterk uitzettende kracht, die de waterdamp heeft, tot werktuigkundig gebruik aan te wenden. Maar dat kan nog op zoo verschillende wijze geschieden — b. v. door den damp eenvoudig tegen een rad te laten stroomen, even als het water tegen de bladen van een waterrad — dat het altijd eene onuitgemaakte zaak is, wie den grond heeft gelegd

tot het thans in gebruik zijnde systeem van toepassing. ARAGO heeft dan ook een afzonderlijk werk gewijd aan de quaestie »*de la priorité relative de l'invention des machines à vapeur*, en daarin ziet men, dat Spanje zoowel als Duitschland, Frankrijk en Engeland een deel der eer van deze uitvinding zouden kunnen eischen. Doch dat is de mythische tijd der stoomperiode, die van 1593 tot 1698 duurt. In laatstgenoemd jaar kreeg de Engelsche kapitein THOM. SAVIGNY het eerste patent voor de toepassing van stoom op verscheidene machines. Met PAPIN en NEWCOMEN bragt hij nog meer en meer verbeteringen aan zijne oorspronkelijke machine; maar het was nog een zeer onvolledig werktuig, dat zij gebruikten. Hoewel de stoom er bij gebruikt werd, werd de eigenlijke kracht hier geoefend door de drukking der dampkringslucht, en daarom werden zij door de Engelschen in tegenoverstelling der *steam-engines* (stoommachines), met den naam van *atmospheric engines* bestempeld, die wij kortheidshalve maar *luchtmachines* zullen noemen. De zamenstelling hiervan was vrij eenvoudig. De stoom werd door eene buis uit den ketel in den stoomcylinder gelaten. Deze cylinder (een korte dikke buis) was van onderen luchtdicht gesloten, doch van boven niet. Daarin bevindt zich eene schijf (*zuiger*), luchtdicht tegen den binnenwand sluitende, waaraan eene staaf of stang bevestigd is, die van boven uit den cylinder uitsteekt. Nu wordt de stoom uit den ketel in den cylinder onder den zuiger ingelaten, waarbij te gelijk de zuiger door een tegengewigt, gelijk men straks zien zal, naar boven getrokken wordt. Is hij eenmaal boven aanden cylinder gekomen, dan wordt de toevoer van stoom uit den ketel afgesloten. Dit geschiedde toen nog door een man, die daartoe de kraan moest digtdraaijen. Dan wordt er een andere kraan geopend, die koud water in den cylinder aanvoert; en wat gebeurt nu? Door het koude water wordt de stoom gecondenseerd, dat is, wordt weder water, dat oneindig veel minder ruimte inneemt dan de stoom. Dien ten gevolge ontstaat er in den cylinder onder den zuiger eene luchtledige ruimte, en nu is eene vrij geringe kennis der natuurkunde genoeg om te doen begrijpen, dat de drukking der dampkringslucht op den zuiger hem met kracht naar beneden moet drukken. In dezen slag van den zuiger naar beneden bestond eigenlijk de geheele werking; doch dit was genoeg voor het gebruik,

dat men in de eerste helft der vorige eeuw van het stoomwerktuig maakte.

Het werd namelijk toen alleen gebruikt voor pompen, om het water uit de steenkolen- en andere mijnen te houden. Dit geschiedde aldus. De zuigerstang was met eene ketting bevestigd aan een balk of staaf, die op een as balanceerde; het nederdalen van den zuiger deed dus de eene zijde van dien staaf naar beneden en de andere zijde met even veel kracht naar boven gaan; hierdoor werd tevens de zuiger van de pomp naar boven getrokken. Deze was met een gewigt bezwaard, waardoor de zuiger van den stoomcylinder weder omhoog getrokken zou worden, wanneer het luchtledig, dat dan in den cylinder ontstaan zou, dit niet verhinderde. Doch hiertoe diende nu weder de stoom die er ingelaten werd, en die dus eigenlijk niets anders te doen had dan die drukking der lucht te aequivaleren.

Zietdaar eene beschrijving, die ik mij niet beijverd heb, om technisch, maar alleen zoo duidelijk mogelijk te maken. Nog eene opmerking. Dit was de aanvang van één der systemen, volgens welke de stoom wordt toegepast, en wel dat van *lage drukking*. Hoe dit ook later verbeterd werd, dit berust altijd op het beginsel, om door het condenseren van den stoom een luchtledig te veroorzaken. Volgens het andere systeem, dat van *hooge drukking*, is dat condenseren (altijd eene omslagtige bewerking, gelijk men later zien zal) niet noodig; maar wordt de stoom in den cylinder aan de eene zijde van den zuiger door de meerdere drukking van stoom aan de andere zijde weder uitgedreven. Doch dit behoeven wij niet nader te verklaren: WATT hield zich uitsluitend bezig met het perfectionneren van machines van lage drukking.

Zulk eene machine was het nu, die WATT in handen kreeg, en die hij zich ten levenstaak stelde, te verbeteren. Er was namelijk een groot bezwaar aan deze uiterst onvolledige inrigting verbonden, voornamelijk bestaande in het verbazende en noodelooze verlies van stoom en, wat op hetzelfde nederkomt, van brandstof. Hij begon met verscheidene ondergeschikte verbeteringen aan te brengen aan de inrigting van den ketel, en andere deelen; maar deze baatten nog weinig, want nog altijd bleef het groote stoomverlies bestaan, veroorzaakt door de noodzakelijkheid om den cylinder weder heet te maken,

nadat hij door het ingebragte water om te condenseren afgekoeld was. Wanneer de nieuwe stoom weder in den verkoelden cylinder werd ingelaten, werd er vier vijfden van verkoeld of gecondenseerd, alvorens de cylinder weder den vereischten warmtegraad had, en deze stoom was dus geheel verloren. WATT kwam dus tot de conclusie, dat, om eene volmaakte machine te maken, het noodig was, dat de cylinder altijd zoo warm bleef als de stoom, die er ingelaten werd. Maar aan de andere zijde was het evenzeer noodig om den stoom te verkoelen, zou de drukking der lucht den zuiger omlaag drukken, en wel tot op eene temperatuur van 100 graden, dat is 112 graden beneden het kookpunt (*). Deze beide voorwaarden schenen onvereenigbaar: de cylinder zou nooit minder dan 212 graden moeten zijn, en bij elke daling van den zuiger moest hij tot op 100 graden afgekoeld zijn.

Langen tijd greep hij — gelijk hij het zelf noemde — in de duisternis rond, dikwijls door een dwaallicht misleid. Eindelijk, op eene wandeling in de lente van 1765, kwam de oplossing van het vraagstuk hem als een bliksemstraal in de gedachte. Daar de stoom eene elastische vloeistof is, zou hij in eene ruimte, die vooraf luchtledig gemaakt werd, door zijn eigen uitzettingsvermogen zich ontlasten. Men behoefde dus zulk een luchtledig slechts in een afzonderlijken ketel te veroorzaken, en eene gemeenschap te openen tusschen dezen ketel en den cylinder, op het oogenblik, dat de schijf moest dalen. Dan zou de stoom zich van zelf verspreiden en verdeelen in deze beiden ruimten. En bovendien, zoo deze ketel (*condensator* genoemd) door koud water koel gehouden werd, zou de stoom, zoodra hij daar in stroomde zich tot water condenseren; het ledig, hierdoor ontstaan, zou weder door den overblijvenden stoom uit den cylinder aangevuld worden, totdat bijna alle aanwezige stoom zou zijn verdund, zonder dat de cylinder tot eene lagere temperatuur gekomen was. Eene luchtpomp, door de machine zelve in beweging gebragt, moest het door den stoom verwarmde koelwater en den overblijvenden stoom weder uitpompen. — Met dien afzonderlijken condensator was

(*) Omdat namelijk beneden den zuiger een luchtledig moest komen, en het water daarin, zoolang het meer dan 100 graden (FAHRENH.) heeft, nog steeds in stoom vervliegt, en dus niet gecondenseerd wordt.

dán hét groote vraagstuk opgelost, en hoe eenvoudig scheen die oplossing! Gelijk met alle dergelijke uitvindingen, nu zij eenmaal gedaan is, schijnt het vreemd, dat men niet eerder op het denkbeeld gekomen is. WATT zelf verklaarde in later tijd, met zijne gewone nederigheid, dat, zoo hij roem had verworven, dit aan het toeval of het verzuim van anderen toegeschreven moest worden. Maar de menschen zijn regtvaardiger jegens hem geweest dan hij zelf. Het was geen toeval, dat hem plotseling dat denkbeeld ingaf, maar het gevolg van gezette en ingespannen studie, de laatste schrede van eene lange reis; maar eene schrede, die niet gedaan kon worden, ware de geheele weg niet eerst afgelegd.

Nu kon WATT op verdere verbeteringen bedacht zijn, die zeker nog noodig waren. De lucht, die den zuiger naar beneden dreef, had de uitwerking, dat zij den cylinder verkoelde en er alzoo weder een gedeelte stoom verloren ging, eer die weder de vereischte warmte had gekregen. Om ook dezen stoom te besparen besloot hij om den cylinder ook van boven luchtdigt te sluiten en dan, in plaats van lucht, stoom boven den zuiger in te laten, waardoor dezelfde werking zou voortgebragt worden als door de lucht. En wanneer nu deze stoom eenmaal den zuiger naar beneden gedreven had, werd er eene gemeenschap geopend tusschen het bovenste en onderste gedeelte van den cylinder, waardoor diezelfde stoom zich gelijkelijk in die beide deelen, en dus met gelijke (dat is met geene) drukking aan beide zijden, verdeelen zou. Dan zou, even als bij de gewone NEWCOMENS-machine, het tegenwigt van de pomp genoeg zijn, om den zuiger weder omhoog te trekken, en dan bleef de werking overigens dezelfde als vroeger beschreven. Op deze wijze was de *luchtmachine* eene ware *stoommachine* geworden, en met veel geringer stoomverbruik, dan wanneer de lucht het halve werk deed. Eindelijk moest nog iets uitgedacht worden, om te verhinderen, dat de lucht die den cylinder van buiten omgaf, ook nog een gedeelte van den stoom condenseerde. Hiertoe werd hij eenvoudig omringd door een tweede cylinder met eene tusschenruimte tusschenbeide, die met stoom gevuld bleef. Nadat eenmaal het hoofddenkbeeld van den afzonderlijken condensator gevonden was, volgden al deze verbeteringen als van zelve, en volgens WATT's eigen getuigenis, binnen een paar dagen.

Maar ofschoon WATT nu het plan zijner machine geheel in het hoofd had, heeft het hem vrij wat jaren van moeite en inspanning gekost, eer hij het verwezenlijken kon. Nu begon eigenlijk eerst de strijd, dien hij met schaarschte van eigen middelen en de gebrekkige *ressources* zijns tijds te voeren had, belangrijk te worden.

Reeds zijn overmatig vindingrijke geest was eene oorzaak tot allerlei vertraging. Telkens dacht hij weder nieuwe inrigtingen uit, die echter niet altijd bij verdere proefneming bruikbaar bevonden werden. Het grootste bezwaar was voor hem de onmogelijkheid, om werklieden te vinden, die zijne modellen op eenigzins groote schaal konden vervaardigen. Daarom rigtte hij eene eigene smederij op, om met de hulp van zijn assistent JOHN GARDINER, zelf zijn model te maken. Tot tweemalen toe was de machine, met groote moeite vervaardigd, onbruikbaar ten gevolge van het slechte werk. Het was niet mogelijk, om in gansch Glasgow een zuiver geboorden cylinder van gietijzer te krijgen, waar de zuiger overal luchtdicht in sloot. Bij de machine van NEWCOMEN kon men hieraan te gemoet komen, door een weinig water op den zuiger te laten staan, dat de kleine tusschenruimten vulde; maar bij zijn voortdurend heeten cylinder was dit onmogelijk. Bovendien werden zijne teleurstellingen nog vermeerderd door het sterven van een tinwerker, van wien hij veel hulp had, terwijl hij met zijn tweede model bezig was. Dat was een zwaar verlies voor hem. Maar daar hij verzekerd was van den eindelijk goeden uitslag van zijn streven, was niets in staat om hem den moed te ontnemen, en stap voor stap kwam hij alle moeijelijkheden te boven.

Zelf was WATT zonder middelen, en de kapitalisten van dien tijd verschilden grootelijks van de tegenwoordige. Zooveel duizenden als men nu in slechte ondernemingen steekt, liefst als zij nieuw zijn, zooveel penningen wilde men toen in geene goede wagen, juist omdat zij nieuw was. Om een behoorlijk model van zijn werktuig te maken, zou hij eene som van eenige duizend £ noodig hebben, en wie zou er in de stad gevonden worden, die zulk eene ongehoorde som zou wagen voor een werktuig zoo geheel nieuw, welks inrigting op natuurwetten berustte, nog zoo weinig bekend? Gelukkig vond hij toch een man, zooals hij noodig had. Dit was dezelfde ROEBUCK, die

zooveel heeft gedaan voor de ontwikkeling van de ijzerbereiding — zooals in een vroeger Nommer van dit Tijdschrift nog onlangs is medegedeeld. Hij was iemand van buitengewone kennis in al wat werktuigkunde betreft, wiens aandacht ook vooral op de stoommachines, waarvan hij er verscheidene voor zijne mijnwerken gebruikte, gevestigd was. Behalve dat hij groot belang bij de verbetering er van had, was hij ook gewoon aan groote ondernemingen, en had een stouten geest, die voor moeite of kosten niet zoo spoedig terugschrok.

Reeds in Aug. 1765 was WATT in voortdurende briefwisseling met ROEBUCK over de machine, hoewel het nog tot 1767 duurde, eer zij in compagnieschap met elkander traden. ROEBUCK had zelf eene fabriek van ijzerwerken, en WATT zond hem al spoedig uitvoerige teekeningen van een cylinder en zuiger, zooals hij noodig had. Maar ofschoon deze cylinder zoo goed geboord was, als dit toen geschieden kon, was hij toch zoo slecht, dat hij niet gebruikt kon worden. Ook veroorzaakte het vrij wat vertraging en belemmering, dat er allerlei voorzorgen genomen moesten worden, dat geen ander achter het geheim der uitvinding komen en het ontstelen zou. Het is dus niet te verwonderen, dat ook deze proeve niet met den besten uitslag bekroond werd; maar hoe het er juist mede afliep is niet bekend, daar er van 1766—68 eene gaping is in WATT's correspondentie met ROEBUCK, waaruit deze berigten geput zijn. Er moet echter in dien tusschentijd iets gebeurd zijn, om ROEBUCK nieuw vertrouwen in te boezemen, want in 1768 nam hij op zich, om eene schuld te betalen van 1000 £, die WATT ten behoeve van zijne machine aangegaan had; bovendien beloofde hij om geld te fourneren voor verdere proeven en ook het bedrag van het patent te betalen. Daarvoor zou hij regt hebben op twee derden in het eigendomsregt der uitvinding.

Het jaar 1768 ging weder voorbij in steeds nieuwe proeven en onderhandelingen; maar WATT vorderde toch in zoover, dat er tot de aanvrage van het patent besloten werd. Daartoe reisde hij in Aug. naar Londen, en ging op zijne terugreis over Birmingham, waar hij voor het eerst kennis maakte met zijn toekomstigen compagnon, BOULTON; van den eersten oogenblik voelden zij zich tot elkander aangetrokken, en WATT werd zeer bemoedigd door de goede verwachtingen, die BOULTON van

zijne uitvinding koesterde. Nogtans schijnt WATT bij zijne terugkomst weder tot wankelmoedigheid vervallen te zijn, waarschijnlijk door de bezorgdheid voor zijne huisgenooten, die reeds zoo dikwijls waren teleurgesteld. De meer luchthartige ROEBUCK was opgewonden over het model, dat toen onder handen was en vrij goed werkte, en hij was ongeduldig, om de uitvinding in praktijk te brengen. »Gij laat" — zoo schreef hij aan WATT in October — »den besten tijd van uw leven voorbijgaan. Gij moest u niet telkens weder laten aftrekken door iets anders, zelfs door geene nieuwe verbetering, maar alleen er op bedacht zijn om zoo spoedig mogelijk, volgens uw tegenwoordig plan, een nieuw model te maken van de vereischte grootte." Maar de natuur van WATT gunde hem geene rust, hij was steeds onvoldaan, zoo lang hij de perfectie niet bereikt had.

Het patent werd in Jan. 1699 toegestaan; maar nu moest hij zijne uitvinding juist omschrijven, en daartoe was een termijn van 4 maanden gesteld. Natuurlijk verdubbelde hij zijne inspanningen, om het nu ook zoo volledig mogelijk te maken, en van daar eene lange reeks nieuwe proeven, van beter sluitende zuigers, van nieuwe buitencylinders, oliepompen, afvoercylinders, veiligheidskleppen, kranen, enz., die echter niet alle met goeden uitslag bekroond werden.

Zoo had hij dan nu een volledig plan in het hoofd, een patent en een steun als Dr. ROEBUCK; maar nog op verre na was de zaak niet gewonnen. Steeds bleef de groote zwarigheid om de vereischte stukken behoorlijk afgewerkt te krijgen. Nogmaals begon hij een nieuw model, dat bij het kasteel Kinneil-House opgerigt zou worden. Gedeeltelijk van Glasgow, gedeeltelijk van Carron, waar de fabriek van ROEBUCK was, werden de verschillende stukken aangebragt, maar de oprigting duurde zeer lang, want de werklieden waren met zulk werk niet gewoon. WATT kon er niet altijd bij wezen, daar hij ook andere bezigheden had, en als hij dan terugkwam stond het werk stil, daar de werklieden niet meer geweten hadden wat zij doen moesten. Hoe verder het werk vorderde des te angstiger werd WATT; in Sept. 1769 was het gereed, maar de machine bleek »een onbruikbaar prul" te zijn. Eene van zijne nieuwe verbeteringen werkte niet goed, en de cylinder was slecht gemaakt. Het laat zich begrijpen hoezeer

dit WATT ter neder drukte, vooral omdat hij de gedachte niet kon verdragen, dat »anderen door zijne proeven schade zouden lijden." — Ook was hij door dit alles zoo verarmd, dat hij genoodzaakt werd zijne proefnemingen een tijdlang te laten rusten en naar voordeeliger werk uit te zien. Met hoeveel tegenzin hij dit echter deed, blijkt uit een brief omtrent dezen tijd geschreven, toen hij in onderhandeling was over een plan om de Clyde meer bevaarbaar te maken: »Ik zou er mij niet mede opgehouden hebben, ware ik zeker geweest mijne machine tot stand te kunnen brengen; maar ik mag mijn geheele leven niet verbeuzelen, dat misschien niet lang meer duren zal. Niet dat ik mij voor een zeer geschikt werktuig in Gods hand houd; maar ik moet trachten om mijne rekening met de wereld effen te maken, hoewel ik vrees, dat ik het zoover nooit brengen zal." — Iets later schreef hij: »Heden (Jan. 1770) ben ik mijn 35ste levensjaar ingetreden, maar ik geloof dat ik naauwelijks voor 35 stuivers goed in de wereld gedaan heb; doch ik kan het niet helpen."

Zoo groot was echter zijne volharding in het najagen van zijn eenmaal opgevat plan, dat hij juist omtrent dezen tijd, toen hij het meest neêrgedrukt moest zijn, nog Duitsch ging leeren, om een belangrijk werk, het *Theatrum machinarum* van LEUPOLDT, te lezen. Dit handelde over de werktuigen en werkzaamheden van de mijnen bij het Hartzgebergte. Met een gelijk doel had hij zich reeds de kennis der Fransche en Italiaansche talen eigen gemaakt. De werkzaamheden die WATT werden opgedragen, waren ongeveer dezelfde die tegenwoordig door den civilen ingenieur worden waargenomen; maar ook hier had hij met de domheid zijner tijdgenooten te kampen. Dan werd zijn plan voor een ander, ongetwijfeld slechter, afgekeurd, dan weder werd het wel aangenomen, maar het kwam niet tot de uitvoering. In 1770 werd hem echter een vrij belangrijk werk opgedragen, het opzigt over een kanaal, dat van Glasgow naar de kolenmijnen van Monkland gegraven moest worden. Dit hield hem van Junij 1770 tot December 1772 bezig en bragt hem jaarlijks 200 £ op. Bovendien deed de beweging in de open lucht, hieraan noodzakelijk verbonden, zeer veel goed aan zijne gezondheid. Maar dit werk had ook zijne schaduwzijde. Hij was daarbij blootgesteld aan wind en weder, aan allerlei vermoeijenissen en

ontberingen, en daarvoor was hij door zijne vroegere levenswijze volstrekt niet geschikt. Ook had hij het karakter niet, om met de domme en ruwe werklieden om te gaan; hij was steeds in zenuwachtigen angst, dat hij, door zijn gebrek aan ondervinding in zulk soort van werk, flaters zou begaan, en door de werklieden bedrogen zou worden. Hij had een afkeer van al wat handel was, en zou liever, zooals hij het uitdrukte, »voor een geladen kanon gaan staan, dan eene rekening vereffenen of een koop sluiten. Hij was te gelijk opnemer, opzigter en kashouder, slechts met behulp van een klerk; dikwijls was hij door de ondernemers »opgeligt" en was ongelukkig genoeg, dit zeer goed te weten. Daarbij kwam het ongeschikte werkvolk waarmede hij te doen had. De Schotsche werklieden waren toen nog niet, wat zij tegenwoordig geworden zijn, en zij moesten als kinderen op school gedrild en nagegaan worden. Eindelijk besloot hij dan ook voortaan wel als ingenieur, maar niet meer als administrateur op te treden, want hij wilde niets te doen hebben, »noch met werkvolk, noch met betalingen of rekeningen."

Terwijl hij nog met het opzigt over het Monkland-Kanaal bezig was, gebeurde er iets, dat schijnbaar ongelukkig, maar in de gevolgen zeer gelukkig voor WATT was. Er kwam eene zware handelscrisis, en ROEBUCK behoorde onder degenen die daarbij ten ondergang gesleept werden. Ofschoon een man van een uitgebreid vermogen in vaste bezittingen, in kolen- en ijzermijnen, en van groote bekwaamheden, had hij zich toch in te zeer gewaagde ondernemingen gestoken en moest eindelijk het hoofd voor den storm buigen. In vele opzigten was het verlies van ROEBUCK's hulp een zeer groot verlies voor WATT, want de eerste had juist die eigenschappen, dien moed, wereldtact en ondernemingsgeest, die den laatsten geheel ontbraken. Doch van de andere zijde was ROEBUCK's aandacht zoowel als zijn kapitaal door te veel verschillende zaken in beslag genomen. De stoommachine bleef hem steeds maar eene bijzaak, en de grootste zorgen daaraan verbonden kwamen op WATT's hoofd neder; daartoe was deze niet geschikt, alle zijne gaven waren als het ware slechts in die éééne, de gave der uitvinding, geconcentreerd. Maar voor ROEBUCK, dien hij verloor, kreeg hij een anderen medestander in de plaats, die blijkbaar nog beter voor hem paste, den reeds vermelden BOULTON.

Het spreekt van zelf, dat er nog vrij wat transacties en stribbelingen moesten plaats vinden eer ROEBUCK zijn aandeel in WATT's uitvinding opgaf, want hij begon er steeds meer vertrouwen in te stellen. Doch eindelijk in 1773 stond het zoo slecht met zijne zaken, dat hij om eene schuld van 680 £ te dekken, voor 1000 £ zijn aandeel aan BOULTON verkocht. »Mijn hart bloedt over hem" — schreef WATT aan BOULTON — »en toch kan ik niets doen, om hem te helpen; ik heb mij aan hem gehouden, totdat ik er mij zelven door benadeeld heb. Langer mag ik het niet doen: ik heb een huisgezin en moet voor hun onderhoud zorgen."

De compagnieschap met BOULTON was het keerpunt in WATT's leven. BOULTON was de man, om van zijne uitvinding te maken wat er van gemaakt kon worden. Een brief, dien hij reeds aan WATT in Febr. 1769 schreef, is een duidelijk bewijs, hoe goed hij doorzag, wat er vereischt werd, om de uitvinding te doen valeren: »Twee redenen spoorden mij aan, om u mijn bijstand aan te bieden, namelijk ingenomenheid met u en ingenomenheid met een productief, ingenieus plan. Ik begreep dat uwe machine, om er voordeel uit te trekken, zou vereischen, geld, eene zeer accurate bewerking en uitgebreide connecties. Om nu te voorkomen, dat door eene slechte bewerking de uitvinding haar crediet zou verliezen, zou mijn plan zijn, om eene opzettelijke fabriek naast de mijne op te rigten, met al wat noodig is om de machines te vervaardigen. Door u bijgestaan zouden wij dan zamen eenige goede werklieden onderrigten en opleiden, die met betere instrumenten, dan het der moeite waard zou zijn, om voor eene enkele machine te vervaardigen, de uitvinding twintig percent goedkooper en beter zouden kunnen ten uitvoer brengen, dan anders mogelijk zou zijn. Want het zou mij niet der moeite waard zijn, om slechts voor een paar graafschappen te werken, maar ik zou aan de gansche wereld willen leveren." — Toen nu eenmaal de compagnieschap met BOULTON was aangegaan, werd dit plan in de hoofdtrekken gevolgd, en de verstandige en energieke maatregelen van BOULTON zouden spoedig de machine in hare ware kracht vertoonen.

Maar alvorens WATT de vreugde van deze zegepraal mogt smaken, had hij nog een bitteren kelk te ledigen. Terwijl hij

bezig was met het opzigt te voeren over het *Caledonian-Canal*, werd hij plotseling naar Glasgow opontboden door het berigt van de ziekte zijner vrouw. Toen hij, na eene uiterst bezwaarlijke reis langs ongebaanden weg en door aanhoudenden regen, zijne woning bereikte, was zijne vrouw reeds overleden. — Zij had met hem armoede en ontbering gedragen, had dikwijls zijn gezonken moed en twijfelmoedigen geest opgebeurd, en thans, nu de dageraad van betere tijden aanbrak, werd het haar niet gegund zich in het licht daarvan te verheugen. Later bleef hij dikwijls staan aan den drempel van het huis, waar deze slag hem getroffen had, maar hij kon nooit den moed vergaderen, om het vertrek binnen te treden, waar hij »de vreugde zijns levens" verloren had. »En toch" — schreef hij aan Dr. SMALL — »zou dit verlies mij hebben kunnen treffen op een tijdstip, dat ik nog minder in staat zou geweest zijn, om het te dragen, en dat er voor mijne kinderen niets anders overgebleven zou zijn, dan van de genade der menschen af te hangen. Ik weet, dat er een eind aan alle smarten is, maar ik heb eerst veel door te staan." Hij zocht door arbeid en inspanning aan zijne gedachten eene andere rigting te geven, maar slaagde hierin slechts ten halve. Te werken lag in zekeren graad binnen zijn bereik, maar om de elasticiteit des geestes te herwinnen, dat had hij niet in de magt. Thans waren hem de bezigheden als opzigter van openbare werken nog meer ondragelijk. »Ik ben doodziek in deze streken" — schreef hij in December 1773 — »ik ben onverschillig voor alles, en, wat mij het meest ongerust maakt, ik word hoe langer hoe dommer. Mijn geheugen wordt zoo zwak, dat ik dikwijls dingen vergeet, die nog zeer kort geleden zijn. Ik zie mij tot een druk leven veroordeeld, en niets kan mij onaangenamer zijn; ik beef als ik den naam hoor van iemand, met wien ik iets te verhandelen heb. Het vak van ingenieur is niet productief; wij worden over het algemeen slecht betaald: al mijne verdiensten over het afgeloopen jaar gaan een 200 £ niet te boven." — Maar de grootste duisternis gaat aan het daglicht naast vooraf. Van dit onaangename werk werd hij door BOULTON afgeroepen, om het toezigt te houden over het vervaardigen van zijne machines, waarvan er eene bijna gereed was. In den zomer van 1774 kwam hij te Birmingham, en in December schreef hij aan zijn vader: »De zaak, waarom ik

hier ben, gaat vrij voorspoedig, dat wil zeggen, dat de stoommachine, die ik uitgevonden heb, nu werkt, en veel beter dan eene der vorigen. Ik heb hoop, dat de uitvinding mij nog veel voordeel zal aanbrengen." — Zoo was WATT's nederige aankondiging van het gelukken der grootste uitvinding der 18e eeuw!

Zijn compagnon was geheel en al een man van zaken, en van den besten stempel. Zijne oorspronkelijke zaak was eene fabriek van werken van plaatijzer en staal, en reeds had hij zelf de machinerie voor het slaan en pletten zoozeer verbeterd, dat het gouvernement hem opgedragen had, om al de kopermunt van het geheele koningrijk over te slaan. Hij had een juist oog voor de onderdeelen en paarde daaraan een veelomvattend verstand. Zijne zintuigen waren zoo scherp, dat wanneer hij op zijn kantoor te Soho zat, hij dadelijk het minste gebrek in de machinerie van dit uitgebreide établissement kon bespeuren, en hij was even bekwaam in het fabriceren van een knoop, als in het tot stand brengen der beweegkracht, die de industrie der geheele wereld zou hervormen. In het kort, hij was een man van verschillende gaven, die in juiste harmonie met elkander stonden, de beste handelsman, een beschermer van kunsten en wetenschappen en een vriend van geleerden en staatslieden. Maar met al zijne verdiensten, bleef hij steeds de stoommachine voor het sieraad van zijn établissement houden. Toen, in 1776, BOSWELL hem op Soho bezocht, kort nadat het fabriceren van stoommachines aldaar een aanvang had genomen, toonde hij hem met eene onbeschrijfelijke uitdrukking van vreugde het werk, zeggende: »Mijnheer! wij verkoopen hier, wat de geheele wereld begeert te hebben, MAGT!" Hij had 700 werklieden en was als een »ijzeren koning" onder hen en tevens hun vriend en vader. Daarbij had hij een voorkomen van waardigheid en hartelijkheid, die iedereen dadelijk voor hem innamen. Het moet den Engelschen, of althans hunner industrie ter eere gezegd worden, zulk eene inrigting en zulk een man was in die tijden in geen ander land te vinden. Daarom kon ook nergens de uitvinding van den stoom, toen nog eene zwakke, jeugdige plant, zoo goed wortel schieten en gedijen, als hier.

Als beschermd onder BOULTON's vleugelen, kon de geniale, maar minder krachtige WATT, de vlugheid des geestes herwinnen,

en zich geheel en al aan de volvoering van zijne levenstaak wijden. Ook had hij in een tweede huwelijk met Miss MAC-GREGOR, voor zoo ver het mogelijk was, vergoeding gevonden voor het verlies zijner eerste gade. Met het herleven van zijn huiselijk geluk en het bezit van al wat vereischt werd, om de stoommachine te volmaken, was hij voor eenigen tijd in gelukkiger omstandigheden, dan hij sedert jaren had mogen beleven.

Met behulp van de Birminghamsche werklieden — toenmaals de beste der wereld —, met de gereedschappen van WATT's inventie en BOULTON's fabricaat, met het volhardende genie des eersten en de verstandige energie des laatsten, werd er dan nu eindelijk te Soho eene machine vervaardigd, die alle vroegere proeven verre achter zich liet, en een ware triumph te noemen was. Weldra bood zich nu ook eene gelegenheid aan, om de uitvinding hare intrede in de wereld te laten doen. Eenige der rijkste kopermijnen in Cornwall waren volgeloopen. BOULTON schreef dadelijk aan de mijnwerkers, om hun te onderrigten van den goeden uitslag der uitvinding en hare geschiktheid voor het uitpompen, en spoedig kwam er ook eene deputatie om de nieuwe machine te zien. Ware thans WATT aan zich zelven overgelaten geweest, dan had dit misschien nog tot niets geleid. De bruikbaarheid van de machine was wel buiten twijfel, maar zij was zeer duur. BOULTON echter wist aan de kleinmoedigheid der Cornwallers te gemoet te komen, zonder zich zelven te benadeelen. Hij sloeg hun voor, om voor zijne rekening de machine ter plaatse op te rigten, op voorwaarde alleen, dat hij een derde zou hebben van de bespaarde steenkool, vergeleken met de beste van NEWCOMEN's machines. Dien voorslag durfde men aannemen, en zoo werd er het eerst gebruik van de nieuwe machine gemaakt. WATT ging naar Cornwall, om het opzigt over de werkzaamheden te voeren, en het *debut* der uitvinding slaagde volkomen. Een ooggetuige beschrijft aldus den indruk van eene der eerste machines, die gebruikt werden: »De vlugheid, kracht, grootheid en vooral het vervaarlijke geraas van het werktuig, gaf aan alle aanwezigen eene buitengewone voldoening, ook de vroeger ongeloovigen niet uitgezonderd. Een paar malen heb ik de machine met halve kracht laten werken, zoodat het geraas minder werd. Maar B. heeft geen rust, en kan niet

slapen, als zijne machine niet razend schijnt. Juist dat geraas boezemt groot vertrouwen op hare kracht in, vooral aan de minder ontwikkelden, die bescheiden verdiensten evenmin in eene machine schijnen te kunnen waarderen als in een mensch." Terwijl hij in Cornwall was, vond het onuitputtelijke genie van WATT een meter uit om de besparing van steenkool te contrôleren; deze gaf, even als b. v. een gazometer de hoeveelheid gas, het getal slagen der pomp aan en daarnaar werd de betaling geregeld. Spoedig bevond men dat bijna drie vierden van de vroeger gebruikte kool bespaard werd, zoodat het derde aandeel daarin reeds vrij aanzienlijk was. Nu kwamen er ook spoedig verscheidene bestellingen te Soho aan. Het debiet was dus voortaan verzekerd en de groote zaak gewonnen. Maar het kapitaal, door BOULTON in deze onderneming gestoken, bedroeg reeds de toenmaals ongeloofelijke som van 47000 £, eer dat de uitvinding eenig voordeel begon af te werpen. Zij moesten nu ook nog zorg dragen voor eene uitbreiding en verlenging van het patent, die hun door Parlements-acte in 1775 verleend werden en wel voor den tijd van 25 jaren, »wegens het groote nut der uitvinding en de moeite en kosten aan hare volmaking besteed." Maar nog duurde het lang eer zij iets opbragt. In 1780 hadden de twee compagnons nog niets terug van hun uitschot, en eerst in 1783 hadden zij nog maar hun kapitaal terug.

Het nieuwe patent was een nieuwe prikkel voor het brein van den uitvinder, die nu weder de eene verbetering na de andere uitdacht. Gelijk wij gezien hebben was van den aanvang af de aandacht van WATT er op gevestigd geweest, om de stoomkracht te gebruiken, ten einde eene voortdurende draaijende beweging te verkrijgen. En bij vaste machines was dit in zeker opzigt gemakkelijk. Daartoe behoefde de stoomkracht slechts gebruikt te worden, om water op te pompen en dat dan weder te laten vallen op een waterrad, op de gewone wijze zamengesteld. Maar hiermede was WATT niet tevreden; hij wilde dit onmiddellijk door de machine zelve bewerkstelligen, en slaagde hierin ook eindelijk. Hiermede was weder eene belangrijke schrede voorwaarts gedaan, waardoor de stoom, tot nog toe alleen voor pompwerken gebruikt, oneindig veel in bruikbaarheid won. Doch het bleef bij deze verbetering en uitbreiding niet. In de nieuwe patenten, die

WATT en BOULTON in 1781 en 1783 aanvroegen, worden er verscheidene andere omschreven, zooals de draaijende beweging door de zon- en planeetraderen, het beginsel der expansief-kracht van den stoom, de dubbel werkende machine, de paralelbeweging, de rookelooze oven en de regulateur, — die zamen eene schoone reeks van belangrijke uitvindingen vormden, zooals nooit in het brein van één man zijn uitgesponnen. Een paar van deze verbeteringen willen wij nog zoo kort mogelijk beschrijven.

Het denkbeeld van de *dubbel werkende machine*, zooals hij ze noemde, was reeds vroeger bij WATT opgerezen; maar hij had het toen laten varen, ten gevolge van de moeite die hij reeds ondervonden had, om de constructie van de gewone, de enkel werkende, aan werklieden en anderen uit te leggen. Met BOULTON's établissement tot zijne beschikking kreeg hij echter meer moed, en de uitvoering beantwoordde geheel aan zijne verwachting. Gelijk wij boven zagen, werd bij de gewone machine de zuiger naar boven getrokken door het tegenwigt aan de pompbalans, en diende de stoom alleen, om daaronder in den cylinder een luchtledig te verkrijgen. Doch hierbij was de machine, zoolang als de zuiger naar boven ging, en dus den halven tijd, eigenlijk werkeloos. Door nu zoowel de bovenste als de onderste afdeeling van den cylinder met den condensator in verbinding te brengen, bewerkstelligde hij een luchtledig beurtelings onder en boven den zuiger, zoodat deze zoowel met het rijzen als met het dalen kracht oefende. Terwijl de stoom in de bovenhelft van den cylinder gecondenseerd werd, werd er nieuwe stoom in de onderhelft ingelaten, en dreef den zuiger weder naar boven, daarbij door zijn uitzettingsvermogen dezelfde werking doende, die anders de drukking van de lucht deed. Vervolgens had hetzelfde proces in omgekeerde rigting plaats: de stoom werd in de benedenhelft van den cylinder gecondenseerd, en de zuiger werd door de ingelaten stoom in de bovenhelft weder nedergedrukt. Op deze wijze werkte de machine met elke beweging, en werd er geen tijd meer verloren, terwijl de machine als het ware kracht verzamelen moest voor den slag naar omlaag. — Het beginsel der zoogenaamde expansive kracht van den stoom berust op zijne elasticiteit, of de eigenschap, om steeds meer ruimte te willen innemen. Dit werd door WATT toegepast, om stoom te besparen.

En wel op deze wijze: de toevloed van stoom uit den ketel werd afgesloten, vóór dat de cylinder geheel vol is, en nu moest de reeds ingelaten stoom door zijne expansive kracht den zuiger opheffen. Daar echter die kracht vermindert, hoe meer ruimte de stoom inneemt, heeft een gang van den zuiger volgens dit systeem niet zoo veel kracht als volgens het andere; maar de besparing van stoom, en dus van kosten, is veel aanzienlijker dan de vermindering van kracht. Van dit systeem wordt echter zelden, en slechts in gevallen waar geringe kracht noodig is, gebruik gemaakt.

Nog een paar woorden wil ik over de uitvinding van de zon- en planeetbeweging zeggen, omdat die met omstandigheden vergezeld gingen, waaruit de vruchtbaarheid van WATT's genie treffend blijkt. De beste methode, om eene voortdurend draaijende beweging te verkrijgen, die hem inviel, was de kruk, — eigenlijk niets nieuws, zooals hij ook zelf erkende, want bij de schareslijp (om een werktuig te noemen, dat ieder kent) en bij het rad van eene draaibank wordt op dezelfde wijze de op- en neêrgaande beweging in eene draaijende veranderd. Doch het kwam er maar op aan om op de toepassing van dit systeem op den stoom bedacht te zijn. Maar terwijl men nu te Soho met de uitvoering van dit plan bezig was, werd het door eene onvoorzigtigheid verraden aan iemand die er voor eigen voordeel partij van trok. BOULTON's werklieden zaten op een zaturdag-avond in het bierhuis, en toen het bier begon te werken, begon een modelmaker van WATT's nieuwe proefneming te verhalen en, om zijne verklaring duidelijk te maken, helderde hij die op door teekeningen met krijt op de tafel. Toevallig, of waarschijnlijk wel opzettelijk, was er nu juist iemand, als een arbeider gekleed, tegenwoordig, die gretig naar de uitlegging luisterde, en toen dadelijk op den postwagen naar Londen ging zitten, en er een patent voor vroeg. Dit was WASBROUGH, die WATT zoo verraderlijk zijne uitvinding ontstal. WATT was hierdoor aanvankelijk zeer uit het veld geslagen; maar redde zich door de eenige manier, waarop hij zich redden kon, door eene nieuwe uitvinding, namelijk de zon- en planeetbeweging, aldus genoemd, omdat daarbij een klein getand rad in beweging wordt gebragt, dat die beweging dan verder aan een grooter mededeelt. Toen echter het patent van WASBROUGH geëxpireerd was, keerde

hij tot de eerste manier, die doelmatiger, en ook nog, hoewel aanmerkelijk gewijzigd en verbeterd, in gebruik is, terug. — Het doel van de *parallele beweging* was, om te zorgen, dat de zuigerstang, die de kruk in beweging bragt, niet ter zijde kon afwijken, zooals anders door de cirkelvormige beweging van de kruk het geval zou moeten worden. Dit verkreeg hij door zeer vernuftige middelen, maar ik vrees, mijne lezers reeds te veel met machinebeschrijving vermoeid te hebben, om ook dit nog nader te ontwikkelen. Deze verbetering was echter zoo schoon, dat WATT zelf, toen hij ze in werking zag, volgens zijne eigene woorden, »een gevoel van voldoening ondervond, zooals men het wel eens heeft wanneer men eene vernuftige uitvinding van een ander aanschouwt."

Tot dusver zagen wij het leven van den machinist WATT; niet minder belangrijk was dat van den mensch WATT. Mogt de eerste zich in de laatste jaren in menig schitterend succes verheugen, de laatste had nog steeds met eene aaneenschakeling van verdriet en smarten te strijden. De onophoudelijke inspanning van het denkvermogen om de ontelbare mechanische zwarigheden te overwinnen; de nog veel zwaarder worsteling met der menschen domheid en laagheden, en de menigvuldige bezigheden, die zulk eene uitgebreide zaak hem oplegden, — dat alles versterkte den worm, die steeds aan zijn levensgeluk knaagde, zijne hoofdpijnen. Dikwijls werd hij hierdoor zoo gekweld, dat hij uren achtereen bij den haard nederzat, met het hoofd op de hand geleund, en niet in staat om een woord te spreken. In 1782 stierf zijn vader, en het woog hem zwaar op het harte, dat hij bij diens sterfbed niet tegenwoordig had kunnen zijn. Met het klimmen der jaren werd zijne neêrslagtigheid erger, zoodat hij in 1786 schreef: »In mijne angstige stemming, te midden der kwellingen die telkens nieuwe en mislukkende plannen mij veroorzaken, *vervloek ik mijne uitvindingen*, en wenschte wel dat wij iemand konden vinden, die onze zaak overnam, en wij ons kapitaal konden binnenhalen." — In een anderen brief: »Ik voel mij geheel uitgeput; verstand en geheugen beginnen mij te begeven, en ik denk er ernstig aan, om den last van mij af te werpen, dien ik niet in staat ben langer te dragen. SALOMO zegt, dat er in de vermeerdering van kennis, vermeerdering van verdriet

is; zoo hij in plaats van kennis *drukte* gezet had, zou het volkomen waar geweest zijn." — Het spreekt van zelf, dat deze klaagtoonen van een geheel verslagen en uitgeputten geest vernieuwd werden bij de onophoudelijke pogingen, om hem zijne uitvindingen af te rooven. WATT's genie was zoo vruchtbaar, dat vele gewone werktuigkundigen hun fortuin maakten met hetgeen zij hem ontfutselden. Terwijl hij nog een onbekend instrumentmaker te Glasgow was, werd zijn teekentoestel door een Londensch instrumentmaker buit gemaakt; zijn micrometer (*) werd hem door een anderen kaper afhandig gemaakt; de uitvinding van de kruk was hem ten gevolge der te groote liefhebberij zijner eigene werklieden ontstolen, en nu was hij door kapers omringd, die zelfs zijne condenseermachine buit wilden maken, die hem 20 jaren van angst en arbeid gekost had. De mijnwerkers van Cornwall, die zooveel voordeel van zijne uitvinding hadden gehad, trachtten zich ook aan de betaling van het verschuldigde aandeel in de uitgewonnen kosten te onttrekken. Zoo onbeschaamd werd hij van alle kanten belogen en aangevallen, dat hij somtijds »bijna aan het twijfelen gebragt werd of hij wel werkelijk de uitvinder van deze of gene verbetering was." Daarbij hadden de twee compagnons een onophoudelijken strijd te voeren, om hunne door de patenten verkregen regten te handhaven: alleen in de laatste 4 jaren moesten zij tusschen de 5 en 6 duizend £ alleen aan proceskosten betalen. Doch die processen kostten WATT nog iets anders dan geld: den vrede zijner ziele, de energie en den moed om te handelen. Voorwaar, wie ooit in de verzoeking zou komen, om een groot uitvinder te benijden, kan hiervan genezen worden door de beschouwing van het leven dezes mans, die in dit opzigt den eersten rang inneemt. Terwijl hij nog in het begin van zijne loopbaan te Glasgow was, raadde zijn vriend HURTON hem sterk af, om voort te gaan met dit onvoordeelige en afmattende werk. Maar uitvinden was de gewone werking van zijn geest, en noch de raadgevingen zijner vrienden, noch de treurige ondervinding, die hij al spoedig opdeed, konden zijn geest van deze natuurlijke rigting afleiden.

(*) Eene uitvinding van WATT, om van beelden en schilderstukken eene zuiver geproportionneerde copij in het klein te kunnen nemen.

Onder zijne mindere werken, waarmede hij zich in zijne snipperuren had bezig gehouden, waren zijne copiëermachine, zijn werktuig, om het specifieke gewigt van vloeistoffen te wegen, zijne regulateurlamp, zijn plan om gebouwen door stoom te verwarmen en zijne machine om linnen te droogen, dat hij voor zijn schoonvader, MACGREGOR, die verwer te Glasgow was, uitvond. Het denkbeeld om schepen en wagens door stoom in beweging te brengen, hield hem ook dikwijls bezig; doch dit was een stap voorwaarts, te groot voor de toenmalige omstandigheden.

Zijn verblijf te Birmingham had echter ook eene zeer aangename zijde voor hem door de menigvuldige aanraking, waarin hij met uitstekende mannen van zijn tijd kwam. BOULTON en hij vormden het middenpunt, waar om heen zich een uitgelezen gezelschap schaarde, en deze »Lunar Society", zooals zij genoemd werd, was een der meest aangename clubs van dien tijd. Hiertoe behoorden Dr. PRIESTLEY, de ontdekker van het oxygeen en andere gassoorten, GALTON, de ornitholoog, en WITHERING, de botanist, ook WEDGWOOD, een naam reeds toen in het industriële vak algemeen bekend. Maar het scheen wel, of juist de gaven die WATT bezat en de voordeelen die hij genoot, hem steeds oorzaken van smart moesten worden. Ook voor het genoegen in dit gezelschap gesmaakt zou hij bijna geboet hebben. Gelijk men weet, waaide in het laatst der vorige eeuw ook een onbestemde geest van revolutie uit Frankrijk naar Engeland over, ofschoon hij daar eene exotische plant was. Maar juist daarom nam hij op vele plaatsen eene geheel andere rigting, en had b. v. te Birmingham eene sterk behoudende kleur, echter met de vormen der revolutie. Zoo koos de opgewondenheid des volks hier tot mikpunt en wrijfpaal de Lunar Society, die met den naam van »Lunatic Society" (gekkengezelschap) bestempeld werd. Bij de opstanden in 1791 was het de kreet: *no philosophers!* (weg met de philosophen!) en verscheidene leden van dit gezelschap zagen hunne huizen geplunderd. Ook WATT behoorde onder de bedreigden, en reeds had hij, uit vrees voor een aanval op zijn huis, de werklieden van Soho voor zijne en BOULTON's verdediging gewapend. Doch gelukkig werd de orde nog bij tijds hersteld. Te regt schreef hij hierover: »Ofschoon wij zeer goed bekend zijn als vrienden van het gouvernement en vijanden

van alle republikeinsche beginsels, en wij beschermd hadden moeten worden door het graauw, wiens wachtwoord was: *voor Kerk en Koning!* hebben wij toch hoofdzakelijk ons behoud aan de omstandigheid te danken, dat de meeste Dissenters aan het zuid-eind der stad wonen, want al zeer spoedig schenen zij niet al te keurig in het onderscheiden van godsdienst en beginselen. Onder anderen was ik aangeduid als een Presbyteriaan, ofschoon ik nooit aan hunne oefeningen heb deelgenomen." — Maar zoo gaat het steeds, wanneer het blinde gemeen aan het regt oefenen is. Vreemd is het trouwens, dat ook andere personen, die beter onderrigt konden zijn, toch WATT, ofschoon een standvastig Tory, voor een wilden radicaal hebben willen uitmaken. De eenige verklaring hiervoor is misschien, dat zijn zoon in de Revolutiedagen te Parijs was, en voor een korten tijd door de algemeene ziekte aangetast, een werkzaam aandeel aan de ongeregeldheden des volks genomen had. Hij was echter spoedig hiervan genezen.

In 1808 trok WATT zich mét een zeer matig fortuin uit de zaken terug, »om de rust te genieten, waarvoor hij alleen geschikt was." Zijne laatste levensjaren waren betrekkelijk jaren van vrede, maar ook van zware verliezen. Een voor een ontzonken hem zijne vroegere vrienden, en ook zijn zoon GREGORY, zijn trots en zijn hoop, werd hem ontnomen; de grijze WATT bleef bijna alleen achter. Met zijn teêr en ziekelijk gestel overleefde hij de sterksten zijner tijdgenooten; ROEBUCK, BOULTON, DARWIN, WITHERING en zijne boezemvrienden BLACK en ROBISON stierven vóór hem.

Tegen het eind zijns levens werd WATT gedrukt door de vrees, dat zijne verstandelijke vermogens hem begeven zouden. Om zijn geheugen op de proef te stellen, zette hij zich weder aan de studie van het Duitsch, dat hij vergeten had; maar hij was nog wel in staat, om er zulke vorderingen in te maken, dat hij het met betrekkelijk gemak lezen kon. Nog sterker bewijs van de deugdelijkheid zijner vermogens gaf hij nog op zijn 75ste jaar door een plan tot eene waterleiding dwars door de rivier de Clyde, waaraan nog al zwarigheden verbonden waren, maar dat volkomen gelukte.

Eenige jaren later, toen hij digt bij de tachtig jaren was, was hij nog op een gezelschap te Edinburgh, waar ook WALTER SCOTT tegenwoordig was. Deze zegt van hem

in zijne *Memoirs:* »De vlugge, vriendelijke oude man had aandacht voor elke vraag, en was op elks verzoek tot onderrigting bereid. Zijne talenten en rijke verbeelding kwamen over ieder onderwerp aan het licht. De een was een geleerd philoloog, — hij sprak met hem over den oorsprong van het alphabet, als ware hij een tijdgenoot van CADMUS geweest; een ander was een beroemd criticus, — men zou gezegd hebben, dat de oude man zijn geheele leven van niet anders dan van de letterkunde zijne studie gemaakt had; van de vakken, die tot zijn kring behoorden, is het onnoodig te spreken." — De groote uitgebreidheid zijner kennis werd door ieder opgemerkt, en werd alleen geëvenaard door zijne eenvoudigheid, waardoor hij in gezelschap, zoo hij niet toegesproken werd, den geheelen tijd kon doorbrengen zonder een woord te spreken, in eigen overdenkingen verdiept. Doch gewoonlijk wanneer hij een gezelschap binnentrad schaarden zich de mannen van wetenschap, militairen en kunstenaars, vrouwen en zelfs kinderen rondom hem heen, en ieder van hen raadpleegde hem over zijne eigene, groote of kleine aangelegenheden, en werd niet zelden met goeden raad door hem gediend.

Het spreekt van zelf, dat de tijd van rust voor WATT niet geheel zonder mechanische studiën en werken voorbijging. Zijne laatste jaren sleet hij in zijne werkplaats te Heathfield, waar hij aan de voltooijing werkte van de reeds vermelde machine voor het copiëren van bustes en standbeelden. Hij slaagde hierin ook in zoover, dat hij eenige proeven ten uitvoer bragt, die hij aan zijne vrienden rondzond als »de voortbrengselen van een jong kunstenaar, die zijn 83e jaar pas ingetreden was", zooals hij er schertsend bijvoegde. Maar dat was ook het laatste jaar zijns levens; omringd door eenige trouwe vrienden, ontsliep hij kalm en zacht, den 19den Augustus 1819.

Ook aan WATT's nagedachtenis is na zijn dood genoeg eer bewezen; doch zijn grootste aanspraak op roem was niet, *dat* hij zoo veel aan de verbetering van het stoomwerktuig gedaan heeft, maar dat hij het *onder zoo ongunstige omstandigheden* heeft kunnen doen.

ST. MARTIN'S LE GRAND.

Indien iemand de plaatsen zou willen opnoemen, die in innig verband staan met den mensch, zijn leven en streven hier op aarde, dan vergete hij het Postkantoor niet. Daar toch komen de stoutste denkbeelden, de diepste klagten of teederste gemoeds-uitingen, aan het papier toevertrouwd, bijeen, om onder de goede zorgen der verschillende beambten de onderscheidene plaatsen hunner bestemming te bereiken. Aan het Postkantoor vallen de grenzen van het stof weg; de echtgenoot moge van zijne gade, de moeder van haren zoon door onstuimige zeeën, door bijna ontoegankelijke bergstreken, door den stroom der omstandigheden gescheiden zijn; — jaren mogen voorbij snellen, zonder hun te vergunnen elkander weêr te zien, met onbeschrijfelijk welbehagen [zoete balsem in de wonde der afscheidssmarte!] overheerscht de geest de stof, vermeit zich in het zigtbaar maken van het rijk der gedachte, treedt in verband met den afwezige, spreekt, treurt, lacht en hoopt, — in één woord, leeft met hem of haar, en het Postkantoor is de vriend, die zich met de afzending van onze mededeelingen belast. Hoeveel genot, welke blijde uitkomsten, hoe groote waarde kan niet een enkele brief inhouden; hoe rijk gevoelen wij ons somtijds niet in het bezit van weinige letteren, omdat zij uit de pen zijn gevloeid van diegenen, welke ons lief en toch van ons verwijderd zijn. Met welk een dikwerf onverstandig ongeduld verwachten wij den postbode, en berekenen den tijd, waarop het nieuws stellig moet aankomen!

Ik kan mij niemand voorstellen, hoe laag ook geplaatst op de maatschappelijke ladder of op die der beschaving, die niet eenmaal in zijn leven een brief heeft geschreven. De ongepolijste schoenpoetser, die te naauwernood eene *a* voor eene *b* kan zetten, spant al zijne krachten in om een kattebelletje te zenden aan »*Zen broêr* AART JANSE, *boosmansmaat an boort van het scip de Seemeew, in laading in Lifferpoel.*" De keukenmeid ontvangt van haar vrijer, thans als koloniaal te Harderwijk, een minnebrief »*An Meheer* SMIT, *op de Singel te Amsterdam en verders an* ZAARTJE REIJMERS, *sito sito bezorrege; vranko.*"— Of die beleefdheid van den aspirant-strijder in Indië, de letteren aan zijne belle te frankeren, ook een schelvischje kon

zijn, uitgeworpen om een kabeljaauw te vangen? — De inhoud van zulk een schrijven zou dit moeten leeren. Ja, wat belet zelfs hem die niet schrijven kan, briefwisseling te houden? — Een of andere gedienstige geest zit neêr als secretaris, het onontbeerlijk kruisje wordt gezet en de brief gaat op den post. Zoo gaat het voort: familiebrieven, huwelijksbrieven en doodberigten, circulaires en brieven op advertentiën; minnebrieven en handelsbrieven in legio, terwijl de eersten vooral in aantal vermeerderen, naarmate het posttarief wordt verminderd. En is ons niet als aangeboren dat verlangen om onze gedachten in brieven mede te deelen; reeds op de schoolbanken vertoont zich bij jongens en meisjes de lust tot eene, liefst geheime, correspondentie. Waarlijk, de een en de ander moge mij tegenwerpen: ik ben een verklaarde vijand van briefschrijven! — stoutweg voer ik hem te gemoet, dat hij eene uitzondering op den regel is.

Dan, wij mogen onze inleiding niet noodeloos rekken, en zijn daarenboven de verklaring schuldig van het opschrift, dat wij boven deze regelen plaatsten.

St. Martin's le Grand! — Vooraan in de breede en fraaije straat welke dien naam draagt, staat te Londen het nieuwe Postkantoor, reusachtig van uiterlijken vorm, reusachtig in zijne inrigting! Wie vraagt nog of in de wereldstad, in de hartader der beschaving en van den handel der drie koningrijken, het brievenvervoer uitgebreid is! — Niet onbelangrijk zal dus aan velen voorkomen de wijze te leeren kennen, waarop dag aan dag zoovele millioenen brieven, van daar uitgevoerd, daarheen gezonden, hunne bestemming bereiken. Te belangrijker moet daarvan het verslag zijn (voor het minst indien ik in mijn pogen ben geslaagd), omdat de Engelsche Posterij veel omsluit wat in onze ooren nieuw klinkt, veel wat onze bewondering verdient, terwijl daarbij cijfers in het spel komen, waarvan wij Hollanders ons naauwelijks een begrip kunnen vormen.

Werpen wij echter eerst een blik op het gebouw zelven. Reeds in 1818 werd door den bouwmeester ROBERT SMIRKE een aanvang gemaakt met het oprigten van het Nieuwe Postkantoor; door gebrek aan voldoende fondsen werd het werk echter eenigen tijd geschorst; eerst in 1829, nadat in 1825 de opbouw werd hervat, was het geheel voltooid. En hoe

vorstelijk! — Nimmer zal de indruk uit mijn geheugen worden gewischt, bij den eersten aanblik door dat gebouw op mij gemaakt! — Verbeeldt u, op een echten Aprildag in Julij, dat de zonnestralen tintelden op de glimmende straten, nog daareven bevochtigd door een frisch regenbuitje, en dat vreemde, breede schaduwen door de straten trokken, terwijl de zon niet onaardig stuivertje-wisselen speelde met de wolken, of mogelijk de wolken met haar, — op dien dag eindelijk kwamen wij Aldersgate-street uit en stapten St. Martin's le Grand in. Op den achtergrond, grillig verlicht, verhief zich de zware koepel van de St. Paulskerk, en aan onze linkerhand rees het kolossale gebouw omhoog, geheel met portland-steen bekleed en rijkelijk, vooral aan de in Griekschen stijl opgetrokken, vierhonderd Eng. voeten lange voorzijde, met bouwkunstige sieraden voorzien. Het staat geheel op zich zelven, zoodat geen onoogelijk wachtshuisje, geen misselijk winkeltje belet den indruk van het geheel te genieten. De voorgevel is verdeeld in drie portieken met Ionische kolommen, waarvan het middel-portiek, dat tot den ingang, groote zaal of doorloop voert, gekroond wordt door een fraai frontespice, waarin het Engelsche wapen, niet zonder zwier en krulwerk, is uitgehouwen. Tusschen die portieken telden wij nog ongeveer een dertigtal vensters. Daarop afgaande, kan men eenigzins over de uitgestrektheid van het geheel oordeelen. Onder het midden-portiek is eene klok, waarvan de wijzerplaat des avonds verlicht wordt. Het gebouw op zich zelf doet reeds iets grootsch vermoeden, met die hooge gegroefde kolommen, dat rijke beeldhouwwerk en die breede trappen. Langs de stoep opstijgende betreedt men door het midden-portiek de groote zaal of doorloop, welke zich over de geheele diepte en hoogte van het gebouw uitstrekt en waardoor men in de achter het Postkantoor gelegen Forsterlane komt. In deze zaal, 80 voet lang, 60 voet breed en 50 voet hoog, vindt men aan de noordzijde de kamers voor de nieuwsbladen, de buiten- en binnenlandsche posten en scheepsbrieven. Aan de zuidzijde zijn de kantoren voor de post-districten van Londen, terwijl de beide helften van het gebouw, door middel van een tunnel, onder den doorloop gemeenschap hebben. Zuid-oostelijk van het gebouw is tegenwoordig de telegraaf, en de eene helft van de middenverdieping strekt voor de kantoren der »Dead letters", zijnde verkeerd

of teruggezonden brieven, brieven aan overleden personen, enz., waarover hieronder iets breedvoeriger; de zuidelijke helft dier verdieping dient voor de administratie, en de geheele bovenverdieping is ingerigt tot slaapvertrekken voor de klerken. In den kelder, die brandvrij is gemaakt door een steenen gewelf, is de kamer voor de postwacht en de wapenzaal. In de tunnel onder de groote zaal of doorloop is een zeer vernuftig werktuig aangebragt, uitgedacht door den Heer BARROW, om brieven van het eene kantoor naar het andere tegenovergelegene te brengen, zijnde niet meer of minder dan een spoortrein, waarvan iedere waggon de bezending voor dat land opneemt, waarvan de naam buiten op geschilderd staat en welke wagens door stoom worden voortgestuwd. Evenzoo zijn er uitmuntende inrigtingen om water te brengen in het bovengedeelte van het gebouw in geval van brand; daarenboven wordt de geheele localiteit goed verwarmd en geventileerd, en de kantoren door ongeveer duizend gaz-sprieten verlicht. Terzijde van de groote brievenwoning is eene ruime plaats, door een ijzeren hek omgeven, tot standplaats dienende van de postkarretjes en postomnibussen.

Om zich eenig denkbeeld te vormen van de grootschheid van dit etablissement, moet men weten, dat circa 3000 personen zich bezig houden, zoo binnen de muren met het ontvangen, stempelen, uitzoeken en afleveren van brieven, als buitenshuis met het afhalen uit de dusgenaamde *receiving-houses* of bijkantoren, binnen een omtrek van drie mijlen (tot welk einde paarden worden gebruikt) en met het rondbrengen aan hunne bestemming; alleen voor het binnenland worden wekelijks 2,288,000 brieven en 900,000 nieuwsbladen door den post afgeleverd. Ten einde de ochtend-uitgifte der brieven te bespoedigen in afgelegen gedeelten van de hoofdstad, worden de postboden of briefbestellers daarheen gebragt in ligte omnibussen tot aan den grenspaal van hunne wijk, alwaar zij dan frisch en onvermoeid aankomen. Elke omnibus vervoert er veertien met hunne tasschen, naar volgorde van het portier verwijderd, opdat elk op zijne beurt zal afstijgen, zonder dat het voertuig behoeft stil te houden. Aan het Postkantoor zijn 20 klerken onvermoeid aan het werk om VICTORIA te onthoofden, dat wil zeggen een stempel op ieder postzegel te zetten: elk hunner zegelt per uur ongeveer 350 stuks. De

werkzaamheden voor de Londensche districten worden verrigt in eene zaal die 94 voet lang en 71 voet breed is; aldaar is een president, die 90 klerken onder zijn bewind heeft; voor de tien uitgiften elken dag zijn steeds 150 paarden aan den wandel. — De *receiving-houses* of bijkantoren worden aangeduid door een geschilderd ijzeren plaatje, vastgespijkerd aan dat huis, waar een stads-lantaren voor de deur staat. Het *Dead-Letter-Office* is voor die brieven en bladen, welke niet uitgegeven kunnen worden, hetzij dat zij niet geadresseerd zijn, of wel dat het adres onleesbaar is, hetzij ook geweigerd, of dat de geadresseerde niet te vinden of dood is. Om dat soort brieven als *doode brieven* te bestempelen, is niet onaardig. In 1848 werden aan het kantoor daarvan 1,476,456 brieven en bladen ontvangen, van welke 10,000 stuks wissels, geld of banknoten inhielden, tot een gezamenlijk bedrag van 421,549 £st. In twee elkander opvolgende jaren werden er brieven, te zamen ongeveer 10,000 £st. bevattende, zonder eenig adres aan den post ontvangen, en eenige jaren geleden een enkele, die alleen 1500 £st. aan banknoten inhield. Bij den thans aangenomen vorm van frankeren is het getal geweigerde *valentines* van 120,000 tot 70,000 verminderd.

Binnen één jaar (1856) werden ten gerijve van het algemeen 525 nieuwe bijkantoren geopend, en door het aanstellen van postboden op het platteland, in plaatsen te klein om het vestigen van een kantoor te waarborgen, kan men thans door alle schuilhoeken en gaten van het land brieven bezorgen. De uitgifte werd in het verloopen jaar uitgebreid tot 1327 plaatsen, waar zij vroeger niet geschiedde; maar wat de uitgifte in Londen zelven betreft, daarvoor is een maatregel tot stand gekomen, voor het gelukkig slagen waarvan de hulp van het publiek wordt ingeroepen. Van al de brieven, uitgereikt in het Vereenigde Koningrijk wordt bijna een vierde afgegeven in Londen en de omstreken; bijna de helft loopt over het hoofdkantoor. Ten einde aan den handel den weg gemakkelijk te maken en spoed te bevorderen, heeft de Generale Postmeester de stad verdeeld in tien districten, waarvan elk in vele opzigten als eene afzonderlijke stad wordt beschouwd. Vroeger moest een brief in het eene gedeelte van Londen op den post gedaan en geadresseerd aan eene naburige streek een omloop maken van vijf of zes mijlen, omdat het centraal-

kantoor der uitgiften St. Martin's le Grand alleen was. Door Londen als tien steden te beschouwen, ieder met haar eigen middenpunt voor de werkzaamheden, wordt dit oponthoud vermeden. De tien steden of onafhankelijke districten, waarin Londen is verdeeld, zijn betiteld naar hunne betrekkelijke ligging. Zoo worden bij het zuidelijk district ingesloten Kennington, Stockwell, Brixton, Streatham, Mitcham en Carshalton; in het noordelijk Islington, Highbury, Hornsey, Enfield en een klein gedeelte van Waltham-cross. Het noord-westelijk district strekt zich uit van Camden Town tot Harrow; het westelijke van Oxford-street tot Norwood; het zuid-westelijk van Charing-cross tot Hampton-court en Sunburry; het oostelijk van Bethnal-Green tot Rumford; eindelijk omsluiten het centraal, het oost- en west-centraal de city met hare naburige straten. Maar men kan van de postmeesters op het platteland, noch van vreemdelingen vergen, dat zij tot in de geringste bijzonderheid vertrouwd zijn met de geographische gesteldheid van Londen. Daarom moeten de bewoners zelven hunne correspondenten en handelsvrienden in staat stellen de nieuwe inrigting bevorderlijk te zijn, door de initialen van hun district aan de gewone — of inderdaad dikwerf minder dan gewone — adressen toe te voegen; liever nog dezen op hunne wissels, adreskaarten, marktberigten of wat dan ook, te doen drukken. Liverpool-street, Bishopsgate Londen, is geworden Liverpool-street E. C. (East-Central) Londen, en Hill-street Berkely-square is verkort in Hill-street W. (Western).

In de Postal-Guide vindt men, om bij het bovenstaande tot gids te verstrekken, eene compres gedrukte lijst van 53 pagina's in twee kolommen gezet, te zamen niet minder dan 7208 straten en pleinen vermeldende, en achter elke straat staan de initialen van dat district, waartoe zij behoort. Ten einde deze lijst binnen voegzame grenzen te houden, was het noodig de namen van nog een aantal straten weg te laten. Er zijn er b. v. die op het adres meestal gevolgd werden door een anderen naam, die van eene welbekende hoofdstraat of weg in de onmiddellijke nabijheid of door den algemeenen naam van de localiteit, waar het huis ligt. Staat de naam van zulk eene straat niet in de lijst; dan zie men naar zulk eene naburige straat, om de initialen te leeren kennen.

Van welk onberekenbaar nut deze nieuwe verdeeling in

districten is, springt dadelijk in het oog, wanneer wij zien dat er vijf-en-twintig straten zijn die Charles-street heeten; vier-en-twintig Church-street, negenmaal vinden wij Crown-Court, acht maal Devonshire-terrace; een-en-dertig maal John-street; vijf-en-twintig maal Queen-street, zestien maal Queen-road, en tien Parkplaces; dit zijn staaltjes uit velen, doch hier voldoende om aan te toonen hoe ligtelijk de postbeambte op een dwaalspoor kan worden gebragt. Wij vonden twaalf plaatsen met het praedicaat Holland, twee maal Nassau-street en eene Nassau-place; zonder twijfel dagteekent hun oorsprong uit het tijdperk van WILLEM III. Wij dachten onwillekeurig na over de geboorte van enkele andere namen: die aan koningen en veldheeren toegewijd, of Abbey-street en Church-street, dragen hare geschiedenis met zich, maar aan velen is stellig eene interessante legende verbonden. Bij Ave-Maria-lane nabij Paternoster-row behoeven wij geene diepzinnige nasporingen, om te weten dat aldaar in ouden tijd eene abdij heeft gestaan. Nog bevat de nu eenmaal op het tapijt gevoerde Postal-Guide eene opsomming van 8000 steden in Engeland, 1000 in Schotland en 1200 in Ierland, waarheen dagelijks brieven worden verzonden en bij gevolg kantoren voor de posterij gevestigd zijn; eene tweede lijst wijst op circa 6000 van de voornaamste steden in het buitenland; doch daarin lezen wij, met betrekking tot ons land, menige aardige vergissing; daarlatende dat 's Hertogenbosch Bois-le-duc wordt genoemd, blijft het vreemd dat Zierikzee *Zuriczeel*, Deventer, *Daventer*, den Briel, *Brill*, Vlissingen, *Flushing*, en Zaandam *Saardram* wordt genoemd, terwijl wij ook niet weten waar in ons land de steden *Echternach*, *Kolhorn* en *Sandomier* gezocht moeten worden.

Sinds korten tijd kunnen ook boeken per post verzonden worden; deze worden niet per vel druks berekend, maar gewogen, zoodat een pakje van dien aard, wegende 4 ons, kan verzonden worden voor 1 stuiver, 8 ons voor 10 cents, en zoo voort. Dat echter de nieuwe wijze om de stad te verdeelen in post-districten ook tot verwarring aanleiding kan geven, toont het volgende voorbeeld: een brief bestemd voor Londen in Westelijk Canada, in Noord-Amerika, zou, indien er met de overdreven beknoptheid der Engelschen op het adres alleen stond Londen W. C., gezonden worden naar het Westelijk Centraal-district van de wereldstad in Engeland, en bij

gevolg verloren gaan. Opletten is dus de boodschap. Het kan geene verwondering baren, indien van tijd tot tijd een der radertjes in zulk een uitgestrekt mechaniek als het Engelsche Postwezen is, verlamt of uit de naven loopt, en toch draagt van al de gemaakte misslagen het Postkantoor zelf meestal de minste schuld. De uitgever van een Londensch nieuwsblad beklaagde zich eens, dat onophoudelijk exemplaren van zijn blad, geadresseerd aan personen buitenslands, verloren gingen aan het Postkantoor. Het deswege ingestelde onderzoek bragt echter aan het licht, dat de bediende van den uitgever de schuldige was, daar deze de exemplaren niet op den post deed, waarschijnlijk om voordeel te halen uit de opgeplakte postzegels of om de bladen te verkoopen. Terzelfder tijd ontdekte men dat er in de nabijheid van het kantoor eene geregelde markt werd gehouden, waarop de bladen werden aangevoerd door de knechts, die de paketten naar den post moesten brengen. Een vernuftig middel is uitgedacht om het stelen van geld te voorkomen; daartoe scheurt men de ter verzending bestemde banknoot in tweeën, zendt de eene helft vooruit en wacht, alvorens de tweede helft over te sturen, het berigt in, dat de eerste aan den regten geadresseerde geworden is.

Op zekeren middag wandelden wij, tijdens ons verblijf te Londen, tegen half zes ure naar St. Martin's le Grand, juist op den tijd dat de nieuwsbladen op den post gaan; maar, goede hemel! welk eene drukte, wat al levendigheid en gewoel! welk een regen van brieven en bladen! Aanvankelijk namen de postbeambten door eene kleine opening persoonlijk alles aan; doch toen de klok op kwartier voor zessen stond, werden drie hooge openslaande ramen, voor de nieuwsbladen, de buitenlandsche en binnenlandsche correspondentie wijd opengezet, en nu wierp ieder zijn vrachtje door die opening in het kantoor. Het stroomde! Het stroomde papier! schemerachtig scheen ons dien hagelslag van drukwerken! Naarmate de wijzer van de klok het zesde uur naderde, werd ook de toeloop sterker; mannen, vrouwen, meisjes en jongens van allerlei slag, heeren en kruijers! rennende, vliegende! de brieven wegkaatsende en verdwijnende! wij leefden als in een benaauwde droom, als medegesleept door een wilder en wilder schetterende muzijk! Haastig rolt een wagen toe, houdt stand

voor den Post; een, twee, drie hooge manden met pakketten worden afgeladen, opgesjord en leêggeschud in het gulzige kantoor; — een der meest gelezen avondbladen brengt zijne offers. Dadelijk daarop treden een paar jongens binnen, gebukt onder den last van eene bezending circulaires; onder het luid geschreeuw van de brengers rolt alles naar binnen, op hetzelfde oogenblik ledigen de kantoorknechts hun brievenzak! rollen wagens, karren en kruiwagens met kranten aan! — Daar slaat de klok langzaam een slag; met ongeloofelijke behendigheid keilen de klerken der kantoren een Times, een Morning-Post of een Evening-Star naar binnen, welk blad hun patroon dien avond op zijn *cottage* wenscht te lezen. Twee, — drie, — vier klinkt het boven langzaam, en toch te snel; wij worden angstig, velen toch zullen te laat komen, want nog duurt de storm voort! — Vijf! — zes! slaat de klok, en bij dat geluid slaan de ramen digt; zonder dat men wacht tot de bui is overgedreven! — Honderde brieven en dagbladen, juist in vaart, stuiten terug op den onverbiddelijken scheidingsmuur en vallen in wanorde en door elkander op het plaveisel; zulks veroorzaakt een koddig gescharrel en gegrabbel; een andere St. Nicolaas-pret; ieder moet zijn deel opzoeken, onder het luide gemor der achterblijvers en van hen die met de klok in de war waren. Maar ook dit is spoedig voorbij en de doorloop is, op weinigen na, stil en verlaten; eene heilzame rust, al duurt deze niet lang, volgt het gedruisch op, en nu vangt voor de beambten op nieuw de gewigtige taak van het uitzoeken en schiften aan. Zoo gaat het uur aan uur, dag aan dag in den reusachtigen, veelarmigen brieventrechter!

Er bestond in Engeland geene post-inrigting, ten minste wat dien naam verdiende, vóór 1635. — In 1663, toen het vervoer van brieven eene bron van inkomsten was geworden, werd de opbrengst daarvan toegewezen aan JACOBUS van York, later JACOBUS II. THOMAS WITHERING, postmeester onder KAREL I, had zijn kantoor in Sherbornelane, en was de eerste »om voor alle christenmenschen bij dag en bij nacht, het verzenden van de brieven te regelen". — DELAUNE vertelt in zijn verslag over Londen, gedrukt in 1681, als iets zeer wonderbaarlijks, dat men in vijf dagen antwoord kon erlangen op een brief, verzonden naar eene plaats, op 300 mijlen afstands. De oude penny-post, voor Londen en omstreken alleen, werd in 1680

vastgesteld door de ondernemingszucht van ROBERT MURRAY en WILLIAM DOCKWRA, die onmiddellijk begonnen te twisten over de eer der uitvinding; waarom de Hertog van York, met het oogmerk den twist bij te leggen, zich van het plan meester maakte, daar aan hem het monopolie van het brievenvervoer was geschonken. Menig jaartje daarna was er maar één *receiving-house* te Londen voor *alle brieven* en slechts zes bijkantoren voor *de Londen- of stuivers-post brieven.* Thans zijn er meer dan 500 van die inrigtingen, welke allen zonder onderscheid brieven aannemen voor de geheele wereld. De invoering van postkoetsen voor het vervoer van brieven, waardoor de inkomsten van het Postkantoor zoo verbazend zijn toegenomen, heeft men te danken aan den Heer PALMER, en de eerste post op die wijze verliet Londen, om naar Bristol te gaan, den avond van 24 Augustus 1784. In 1801 werd de penny-post veranderd in eene van twee pence, en tot 1840 verschilden de kosten op alle brieven buiten de grenspalen der stad naarmate van den afstand, terwijl de minste 4 stuivers kostte. Het gewigt kwam toen ter tijd niet in rekening, mits het geheel op één vel papier stond, want ieder afzonderlijk stukje papier verdubbelde de port. Gedwongen frankering bestond er niet, en daarom hadden enkele uitverkorenen en de leden van het Parlement het voordeel dagelijks tien brieven kosteloos te verzenden. Nog een oogenblik teruggaande in de geschiedenis der Posterijen, wordt de vooruitgang treffender. Drie-honderd jaren geleden was een staatsbrief van gewigt langer dan drie dagen en drie nachten op den postweg van den Aartsbisschop van Canterbury te Croydon naar den Secretaris van Staat te Waltham-Cross, een afstand van slechts zestig mijlen. Nog minder dan twee-honderd jaren herwaarts ondernam eene koets met zes paarden, gerugsteund door eene toelage van rijkswege, het brengen van de posten binnen zes dagen van Edinburg naar Glasgow (44 mijlen) en terug; maar moest het werk opgeven. Minder dan honderd jaren geleden zag men voor het eerst eene geregelde postdienst te Edinburg. Twintig jaren geleden kende men den stuivers-post niet. Tien jaren geleden bestond er geen middel om goedkoop per post geld over te zenden. Vijf jaren geleden was er geen boekenpost. Zulk een vooruitgang maakt een goeden indruk op het publiek.

In 1840 werd de geheele inrigting onder ROWLAND HILL, in

den tegenwoordigen vorm gegoten, rustende op het systeem van vooruitbetaling met postzegels, gelijke kosten voor elken afstand en alleen verschil voor het gewigt. Het frankeergeld van alle binnenlandsche brieven, beneden het wigt van een half ons, is één stuiver, met opklimming verder van 2 stuivers voor ieder ons meer. De groote reductie, daardoor op den prijs der gewone brieven gemaakt, deed in den aanvang hun getal, hetgeen bevreemdend is, niet vermeerderen, maar thans bedraagt zulks bijna vijf maal zooveel als onder het oude systema, en deze bron van inkomsten, ofschoon niet zoo productief als voorheen, betaalt bijna het dubbel van de daartoe gevorderde uitgaven, welke meer zijn dan een millioen £st. per jaar.

Bij den vroegeren stand van zaken in 1837 liepen door het Postkantoor zes-en-zeventig millioen brieven, waarvan de ontvangsten waren 2,339,737 £ 18 sh. 3¼ stuiver; terwijl zij voor het tegenwoordige in 1849 reeds vermeerderd waren tot drie-honderd-zeven-en-zeventig millioen, 2,165,349 £ 17 sh. 9¼ stuiv. opleverende; slechts 174,388 £ 0 sh. 6 stuiv. minder dan in 1837, en 165,000 £st. meer dan de totale opbrengst van de drie koningrijken tijdens de troonsbestijging van WILLEM III.

Ten 8 ure des avonds worden de brieven en bladen door de acht groote spoorwegen, welke als slagaderen zich door het land kronkelen, naar zes-honderd groote steden afgezonden, uit welke weder bezendingen worden afgevaardigd naar 8000 provinciale postkantoren. Langs de Noord-Westelijke lijn alleen vertrekken iederen avond brieven en bladen, te zamen 6000 pond wegende.

Nog, met betrekking op de spoorwegen, een enkel woord: niemand zal durven ontkennen, dat het brievenvervoer veel wordt bevorderd door de posttreinen der verschillende spoorweg-maatschappijen, daar deze niet alleen de verzending bespoedigen, maar tevens gelegenheid geven, gedurende de plaatsbeweging te sorteren. Doch, ziedaar dan ook alles wat daarmede wordt uitgewonnen, want, ondanks al de klagten der verschillende directiën, is dit middel van vervoer zeer kostbaar. Men oordeele! Toen de brieven nog per postkoets werden vervoerd, waren de kosten 2 st. 1½ c. voor iedere mijl, en nu betaalt men aan de spoorwegen voor denzelfden afstand tien stuivers. Voorheen was de hoogste prijs, die ooit

betaald werd, 10 st. 1½ c. per mijl, en thans beloopt dit soms 4 shill. 10 st., en dan klagen de directiën nog dat zulk eene betaling vrekkig is. De onkosten om een trein te doen loopen, kunnen in de meeste gevallen berekend worden op ongeveer 15 st. per mijl, en dit als grondslag aannemende, vraagt de Postinrigting met regt, of het als inhalig kan beschouwd worden, voor slechts een gedeelte van dien trein 60 tot 260 percent boven het geheele montant der onkosten te betalen? — Gedurende het jaar 1856 was het getal mijlen door de treinen afgelegd ter dienste van de posterij 27100 ieder dag, tegen 10 st. per mijl, terwijl er door de postkoetsen elken dag 31600 mijlen werden afgelegd voor 2 st. 1½ cent per mijl.

Doch ik moet eindigen, ten slotte dan nog eenige *miscellanea:* van het totaal der *valentines*, ongeveer 800,000, is de toevloed uit Ierland aan het dalen, in Engeland en Schotland stijgende. Door Frankrijk alleen gingen, tijdens den krijg in het Oosten, twee millioen brieven, door het Engelsche volk geschreven aan zonen, vaders, broeders en vrienden, welke in de Krim streden. Het getal verkeerd gezonden en geweigerde brieven is tot drie vierde percent gedaald. In de koloniën echter — deels door gebrek aan eene geregelde uitgifte onder de kolonisten, deels door den onbestendigen aard der bevolking, — is het getal der verdwaalde brieven twaalf van de honderd, en evenwel, de 42000 brieven, die dus hunne bestemming niet bereikten, waren allen, op 2000 na, gefrankeerd en bijna 1500 zelfs geregistreerd.

Nog zouden wij kunnen voortgaan met het mededeelen van de hier en elders opgezamelde bijzonderheden, de Engelsche Posterij betreffende, maar der spreuk indachtig: »l'art d'ennuyer c'est de tout dire", sluiten wij dit opstel met een woord van dank aan hen, welke ons welwillend tot het einde zijn gevolgd. Van welke gebreken en misdaden men Brittanje's buitenlandsche staatkunde ook kan beschuldigen, de openbare inrigtingen in hun eigen land ontwikkelen zich grootsch onder de onvermoeide werkzaamheid der Britten; dat zulks in de eerste plaats kan worden toegepast op het Postkantoor in St. Martin's le Grand, zal, hopen wij, geen verder betoog behoeven.

Amsterdam, 31 Julij 1858. W. M. W.

EEN TOGTJE NAAR HET MEER VAN ANDERNACH OF DE LAACHERSEE EN HET BROHLTHAL.

Men had mij wel eens verteld: »wie Andernach bezoekt en het Meer niet heeft gezien, die heeft als het ware niets gezien". Daaraan gedachtig, bestelde ik, den 2den Julij l.l., een rijtuig voor een togtje derwaarts en door het Brohlthal terug.

Na de wat hobbelige straten van het stadje zonder ongelukken doorgekomen te zijn, kwamen wij, allengs klimmende en door schilderachtig begrensde holle wegen, meer en meer berg opwaarts, zoodat wij weldra over de vruchtbare akkers een heerlijk uitzigt hadden op den schoonen Rijn met verscheidene plaatsen in het verschiet, waaronder Neuwied, Irlich en Frauenkirch. Mij laatstgenoemd dorpje wijzende, sprak mijn voerman, een reeds bejaard en zeer spraakzaam man: »daar is ST. GENOVEVA begraven, en als *der Herr* hare levensgeschiedenis niet kent, zal ik u die met genoegen vertellen." Na mijne kennis met GENOVEVA verloochend te hebben, en toen wij elk eene sigaar hadden aangestoken, zette hij zich regt op zijn gemak, en nu hoorde ik op eene eenvoudige, naïeve wijze nog eens het verhaal, dat mij in mijne kindschheid zoo dikwijls mijn toenmalig leed had doen vergeten; misschien was het door de vreemde taal van den verhaler of door zijn kinderlijk geloof aan al de bijzonderheden der legende, dat zij even nieuw en belangwekkend als voorheen in mijne ooren klonk, hoe bekend ze mij ook was, al ware het ook alleen door de schilderijen in de pronkkamers onzer boeren. — Hoewel mijn geleider bestendig alle heiligenbeelden langs onzen weg eerbiedig gegroet had, verzuimde hij dit meer en meer, toen wij een aanmerkelijk eind van Andernach verwijderd waren. Zouden zulke heiligen, dacht ik, hier elk hunne jurisdictie hebben, of zoude mijn leidsman begrijpen, dat zulk een verwijderd houten of steenen beeld hem niet te hulp zoude schieten, als hem in de stad iets overkwam? — Eindelijk reden wij weder een weinig berg afwaarts en bereikten al spoedig de basaltgroeven van Niedermennig, die ons reeds in de verte aangewezen wer-

den door groote hoopen van dat basaltgruis, waaruit het plaveisel der meeste Duitsche wegen bestaat. In verscheidene dezer groeven kan men langs een vrij gemakkelijken trap afdalen. Ik bleef echter op de bovenwereld en vergenoegde mij, te zien, hoe door middel van een paard, onder eene soort van wind-as rondloopende, uit eene diepte van 160 voet de molensteenen werden opgehaald, die, als zij bewerkt zijn, van hier zelfs naar Nederland verzonden worden. — Spoedig vertrokken wij verder en kwamen weder langzaam stijgende in eene meer boschrijke streek, alwaar wel de vergezigten ophielden, maar dit gemis ruimschoots door het schilderachtige van den hollen weg werd vergoed.

Opgetogen werd ik, toen eene kleine hoogte van den weg mij eensklaps het uitzigt opende op den kalmen, azuurblaauwen spiegel der Laachersee, welke, door boschrijke bergen ingesloten, even helder is als de lucht op een schoonen lentedag. Nog staarde ik naar dit heerlijk tafereel, toen ik door eene kromming van den weg plotseling het voormalig klooster Laach en het Logement aldaar in het oog kreeg, waarbij de oude kloosterkerk met haar zestal torens zich trotsch verheft. Het klooster, dat eertijds zoo beroemd was door rijkdom en gastvrijheid, is thans eene aanzienlijke pachthoeve. Door den zoogenaamden voorhof, met kleine pilasters en kolommen versierd, komt men in de kerk, die in Byzantijnschen stijl is gebouwd; terstond bij den ingang ziet men de prachtige graftombe van HENDRIK II, van Laach, paltzgraaf van Neder-Lotharingen en eerste paltzgraaf van den Rijn, die in 1093 de abdij van van Laach stichtte; daarnevens staan twee pilaren, naar men zegt van versteend hout, die, hoewel van steen, duidelijk vezeltjes en knoestjes van hout vertoonen. De vloer van het koor bestaat uit zeer oud mozaïk; in vroegeren tijd was de geheele kerk aldus geplaveid, doch eene overstrooming vernielde den vloer, die daaraan zijne tegenwoordige gedaante te danken heeft. Ook ziet men op het koor nog een zwarten gedenksteen in den muur gemetseld, ter herinnering dat aldaar het hart van een der Mainzer Bisschoppen is begraven. In de zijwanden der kerk zijn de vroegere abten begraven, en vond ik oude behangsels uit het klooster op doek geschilderd, tafereelen uit de Bijbelsche geschiedenis voorstellende, waar-

onder b. v. een JOSEPH en POTIPHAR's huisvrouw den smaak der vroegere kloosterbewoners eere aandoet. Het nieuwe altaar is eenvoudig, doch smaakvol.

Toen ik naar mijne herberg teruggekeerd was en aldaar brood en koffij bestelde, vroeg men mij met Duitsche beleefdheid of ik niet liever forellen verkoos, van welke eene menigte in dit Meer gevangen wordt, die bijzonder lekker moeten zijn. — Naar men zegt, ontlasten zich in dit Meer 3000 meest minerale bronnen, en heeft het door een gegraven onderaardsch kanaal van een kwartier lang zijne uitwatering. Aan de oostzijde vindt men een hol, dat bestendig koolzuurhoudend gas uitdampt, zoodat, even als van de Hondsgrot bij Napels, zijne onmiddellijke nabijheid voor het dierlijk leven nadeelig, ja zelfs voor kleine dieren doodelijk is. Geleerde navorschingen en ook het geheele voorkomen der streek toonen aan, dat het Meer, hetwelk alleen in Maart digtvriest, de krater van een vulkaan is, die echter in den loop der historische tijden nooit meer werkzaam is geweest.

Onder deze opmerkingen mijne koffij gebruikt hebbende, maakten wij ons weder reisvaardig en bevonden ons weldra op een weg, die, bijna een halven cirkel om het Meer beschrijvende, ons eene reeks van heerlijke gezigten aanbood; wel is het jammer, dat het gezigt op het Meer dikwijls door struiken en boomen wordt belemmerd. Eindelijk wierp ik tot afscheid een laatsten blik op het schoone Meer, daar mijn voerman eene andere rigting insloeg. Was de weg langs het Meer woest, thans werd hij vreeselijk; dewijl men te wederzijden loodregte, ja soms overhellende rotsen zag, echter met welige struiken en planten begroeid en als gedrapeerd, die wel op enkele plaatsen den weg verlaten, doch slechts om plaats te laten voor kloven, wier diepte wel doet duizelen, maar wier bodem u een heerlijk dal in miniatuur vertoont, somtijds met een helder beekje doorkronkeld. Jammer, dat ik een en ander slechts met een vlugtigen blik kon aanschouwen; want, ofschoon de achterraderen van onzen wagen zoogenaamd »gehemmt" waren, rolde hij dikwijls nog met verbazende snelheid naar beneden.

Eensklaps zagen wij in een dal, diep beneden ons, de ruïnen van het klooster van ST. ANTONIUS, van welks vroegere magt

de vele en uitgestrekte overblijfselen getuigenis geven. Spoedig daarop zagen wij bij een beekje, dat het dal doorsnijdt, eenige gebouwen en een koepel, welke bij de Tönissteiner bron behooren; in het midden van den aan alle zijden open koepel is eene waterkom, waaruit vlugge handen het minerale water met emmers schepten. Eene der schepsters trok mijne bijzondere aandacht door haar voor mij zoo vreemd kapsel: een kapje van witte zijde, met goud- en zilverdraad geborduurd, versierd met eene breede haarnaald van ivoor of been naar beide zijden uitstekende, bedekte het achterhoofd, zoodat een en ander van voren gezien, eene sprekende gelijkenis met de muts van MERCURIUS vertoont. Later vernam ik, dat in de omstreken van Andernach en Coblentz zulk een kapsel, »Zeichen" genaamd, ook een *teeken* is, dat zulk een meisje op het land geboren en nog ongehuwd is.

Toen wij wat verder reden, zagen wij de rotsen hoe langer zoo meer van ons wijken, en weldra kwamen wij in het schoone Brohlthal. Op de uiterste punt van een hoogen berg scheen het dorp Kell als te zweven. De rotsen om ons, tot hiertoe zeer donker gekleurd, kregen allengs eene vuilgele en geelwitte tint, daar zij hier hun vulkanisch karakter verliezen en uit zandsteen bestaan; hier en daar vertoonen deze rotsen de zonderlingste gedaanten door de groote brokken, die er uitgehouwen worden om er cement van te malen; zoogenaamde trasmolens worden hier dan ook in menigte aangetroffen, die, hoewel zij een onaangenaam geraas veroorzaken, zeer schilderachtig aan de Brohlbach gelegen zijn en daardoor het aangename van deze landstreek nog verhoogen. Te midden van dit alles steekt het kasteel Schweppenburg met zijn fraai park uit, als een hooge wachttoren, en schijnt zich trotsch te verheffen boven de populieren, die het omringen. Het schoone, dat ons hier overal omgeeft, verkort zoodanig den tijd, dat men, eer men er aan denkt, het einde van het dal bereikt heeft. Een fraai woonhuis in een sierlijken aanleg, benevens verscheidene groote fabriekgebouwen boeiden hier vooreerst mijne aandacht, welke niet verminderd werd, toen ik hoorde, dat dit eene papierfabriek was, gesticht door twee Nederlanders, de Heeren VAN DER MUELEN, onlangs door den dood van een der brooders, in vreemde handen overgegaan.

Allengs draait de weg om eene rots en opent het uitzigt op het hier liggende dorp Brohl, terwijl de achtergrond gevormd wordt door de hooge wijnbergen aan den anderen Rijn-oever. Wanneer men Brohl bereikt heeft, komt men op den grooten weg naar Coblentz, die hier met een rij fraaije populieren pbelant is en de heerlijkste gezigten over den Rijn en weldra ook op Andernach aanbiedt. Spoedig reden wij dan ook genoemd stadje weder binnen, en riep mij de stem van mijn vriendelijken »Gastwirth", den Heer HACKENBRUCK aldaar, het welkom te huis toe.

EEN OUD SPROOKJE,

OP NIEUW VERTELD.

In eene kleine stad woonde een handwerkers-gezin: man, vrouw en drie zonen. De huisvader was kleêrmaker, en zijne zonen werden door de buren niet bij hunnen doopnaam genoemd, maar: de lange, de dikke en de domme geheeten. De lange werd schrijnwerker, de dikke molenaar en de domme draaijer.

Toen »de lange" aan het einde zijner leerjaren gekomen was, nam hij den ransel op den rug en zeide zijner vaderstad vaarwel. Daarna doortrok hij stad en land, zonder werk te bekomen. Weldra was zijne kas leêg en hij zag angstig de toekomst te gemoet. Terwijl hij zoo op zekeren dag in een digt bosch ronddwaalde, ontmoette hem een klein, welgedaan oud mannetje, die hem groette, en vroeg:

»Waarheen, jonkman? Waarom zoo treurig?"

»Wel, ik kan geen werk krijgen," was het antwoord, »en mijn geld is op."

»Ga met mij meê!" zeide de oude, »bij mij vindt gij dadelijk werk. Ik woon hier in het bosch."

De jongeling volgde hem, en weldra naderden zij de woning van den ouden man, welke binnen eene heg van groene dennen, met twee tot elkander overgebogen pijnboomen aan elken kant van den ingang, besloten was.

Na eenige maanden, gedurende welke de jongeling vlijtig

gewerkt en zich in zijne conditie goed had weten te schikken, werd hem de dienst opgezegd met de woorden:

»Ik heb u niet langer noodig, maar geef u gedaan. Gij hebt mij tot mijne groote tevredenheid gediend, maar ik kan u niet met klinkende munt betalen. In de plaats daarvan geef ik u dit kleine tafeltje, hetwelk de eigenschap heeft, dat, wanneer gij het beveelt: »Dek u!" het dadelijk vol staat met de fijnste geregten en wijnen. Gij behoeft dus nimmermeer te hongeren noch te dorsten."

De jongeling dankte voor het geschenk en scheidde met weêrzin van den ouden man. Hij aanvaardde inmiddels den terugweg naar zijne geboorte-stad en was aan de laatste herberg gekomen. Dikwijls had hij van zijne wonderbare tafel de goede gaven genoten, en zich zelfs in de herberg opgesloten, zonder iets te verteren. Dit wekte de nieuwsgierigheid van den hospes, zoodat hij door het dunne planken beschot van de slaapkamer van zijnen gast diens geheim bespiedde. Toen nu de jongeling des avonds zijn tafeltje aan den waard ter bewaring gaf, besloot deze het zich toe te eigenen en maakte haastig een ander, dat uiterlijk geheel op het eerste geleek en hetwelk hij des morgens aan den jongeling gaf, die, het bedrog niet gissende, zich vrolijk daarmede naar de zijnen spoedde. Natuurlijk kon de valsche tafel zich zelve niet dekken. Onze handwerks-gezel gevoelde zoowel spijt als verdriet.

»Nu," zeide zijn vader, de kleêrmaker, »gij hebt wel uw fortuin gemaakt met uwe tafel. Maar laat de gansche stad u om uwe dwaasheid niet bespotten. Weg van hier!"

En de lange schrijnwerker moest op nieuw naar zijn gereedschap grijpen en werken, dat hem de leden zeer deden.

Nu was ook de tweede zoon van den kleêrmaker, »de dikke", de molenaarsknecht, uitgeleerd en begaf zich ook naar het vreemde land. Het geval wilde, dat ook hij denzelfden weg bewandelde als zijn broeder, en hetzelfde kleine oude mannetje ontmoette, wiens woning in een molen was veranderd, alwaar »de dikke" aan het werk kwam, en toen hij zijn afscheid kreeg, ontving hij tot loon een ezel met de zeldzame eigenschap, dat telkens wanneer hij hem beval zich uit te strekken, hij blanke dukaten uitwierp. Maar ongelukki-

ger wijs voerde het noodlot hem eindelijk in dezelfde herberg, alwaar de schrijnwerker zijne tafel op eene bedriegelijke wijze verruild zag. Toen nu de waard betaling vorderde, nam de molenaars-gezel een doek en ging naar den stal en breidde den doek onder den ezel uit en beval hem zich uit te strekken, hetwelk deze dadelijk deed en waarop onmiddellijk blanke dukaten in overvloed te voorschijn kwamen. Maar de waard had door eene reet van de staldeur gegluurd en aarzelde niet zijn vorig schelmstuk te herhalen, waardoor »de dikke" des morgens in plaats van op zijn eigen voortreffelijken ezel naar huis te rijden, onwetende op een geheel anderen voorthotste. Spoedig bleek het, dat de valsche ezel geene dukaten geven kon. Zijn vader, de kleêrmaker, gaf toen zijn dikken zoon hetzelfde bescheid al »den langen". En de molenaars-knecht moest zijn brood in het zweet zijns aangezigts eten.

Na verloop van een jaar was de leertijd van den jongsten zoon des kleêrmakers om; »de domme" was een knap draaijer geworden. Aan hem was nu de beurt om naar het vreemde land te trekken. En zijn weg geleidde hem naar het bosch, alwaar hij het kleine oude mannetje aantrof; ook hij werd door hem in het werk genomen, en kreeg na eenige maanden zijn afscheid met de woorden:

»Ik ben zeer tevreden over u geweest, maar kan u niet langer houden. Ter belooning geef ik u geen geld, noch zoodanig geschenk als ik aan uwe broeders gaf, want daarvan heb ik geene vreugde gehad, aangezien zij zich schandelijk lieten bedriegen. Gij, die algemeen »de domme" genaamd wordt, zoudt, ingeval ik u iets van waarde gaf, nog ligter dan zij te foppen zijn. Maar hier hebt gij een zak, en als gij roept: »Knuppel, *uit* den zak!" zal er eene fiksche zweep voor den dag komen, die uwe vijanden afstraffen zal, indien gij in eenig gevaar komt. Als gij daarentegen roept: »Knuppel, *in* den zak!" dan zal de zweep ophouden te slaan en gehoorzaam terugkomen. Ik wensch u eene goede reis — vaarwel!"

De draaijers-gezel drukte dankbaar de hand van den oude en ging. Op zekeren avond bevond hij zich in de reeds bekende herberg. Daar leefde de waard als vrolijke FRANS, dank zij zijne bedriegelijke toeëigening van tafel en ezel. Op zijne

vraag welk eene vondst de domme op zijn zwerftogt gedaan had, vertelde hij, dat hij slechts een zak gekregen had, waarin evenwel iets wonderlijks verborgen was, want als men riep: »Knuppel, *uit* den zak!" dan kwam er eene zweep lustig dansende te voorschijn. Daarop verzocht hij den waard den zak gedurende den nacht voor hem te bewaren, hetwelk deze beloofde. Maar de waard, die zulke goede zaken gemaakt had ten koste van den »lange" en den »dikke", meende, dat er ook iets aan den »domme" te verdienen was, waarom hij, toen de draaijers-gezel goed ingeslapen was, riep: »Knuppel, *uit* den zak!" — In een oogenblik vloog de zweep uit den zak en begon den waard zoo duchtig af te rossen, dat het hem groen en geel voor de oogen werd. Het hielp niet of hij al weg sprong, want de zweep vervolgde hem en deelde zijne slagen minder met het slag dan wel met het dikke einde uit. Door het geschreeuw en gehuil van den waard kwam het geheele huis in beweging. Toen zeide de draaijers-gezel: »Als gij mij de tafel en den ezel, die gij mijnen broeders ontstolen hebt, terug wilt geven, dan zal ik de zweep in hare vaart beteugelen, zoo niet, dan laat ik haar den gang gaan. De afgeroste herbergier stemde in alles toe, en op het bevel van den »domme": »Knuppel, *in* den zak!" kroop de zweep gehoorzaam in hare schuilplaats.

De waard gaf nu de tafel en den ezel terug, en de draaijers-gezel bond de eerste op den rug en zette zich op den tweeden en galoppeerde, vrolijk van geest, met de zweep in de hand, naar zijne ouders en broeders. Zoo bragt degene, dien men »de domme" noemde, alles weder te regt.

Men kan zich voorstellen, welk eene vreugde er heerschte in het huis van den kleêrmaker, alwaar levensmiddelen noch contanten behoefden te ontbreken, en waar slechts een enkel woord voldoende was om de gansche stad te laten dansen voor de zweep van den »domme".

Uit het Zweedsch. C. E.

MENGELWERK.

CHERBOURG.

Vreemder feest dan er in Augustus dezes jaars aan Frankrijks kusten gevierd is, heeft de wereld misschien zelden aanschouwd. Sedert het tooverwoord »versnelde gemeenschap" Turk en Christen, Brit en Franschman tot broederen omsmeedt, zijn internationale feesten geene zeldzaamheid meer. Wanneer de spoorstaven Keulen met Amsterdam, of Genève met Parijs verbinden, is het gansch natuurlijk dat de beide naties bruiloft vieren. Maar dat twee volkeren, die, ondanks alle diplomatische drogredenen, evenveel van elkander houden als Rome en Carthago, of N°. 1 en N°. 2 van des Sultans echtgenooten; — dat deze gezamenlijk opgaan ten feeste om te aanschouwen de tallooze kanonnen, onneembare forten, onvernielbare werken en onbetaalbare uitrustingen, waarmede de een des anderen zeemagt, zijn eenigen steun, letterlijk schaak mat zet, — dat is een kluchtspel eenig onder alle poppenspelen. Dat is een kunststuk van diplomatische biologie, zooals alleen NAPOLEON III vermag uit te voeren. Te verwonderen is het dus niet, dat Cherbourg in de laatste dagen even dikwijls ter sprake is gebragt als Sebastopol in de Krim-periode, en evenmin dat de organen der publieke opinie, in dat labyrinth van diplomatische beleefdheden en hatelijkheden, den weg niet meer wisten te vinden. Het Fransche volk wist wel, waarom de voltooijing van Cherbourgs dokken met zooveel luister zou worden gevierd, beter dan Nederland zijn Metalen Kruisfeest begreep. Algemeen nam het deel in deze groote gebeurtenis, en reeds begon men hier en daar in allen ernst te redekavelen over den inval in Engeland. Het Engelsche volk moest het ook wel begrijpen, maar wist niet welke houding aan te nemen. Het was te trotsch om luide te erkennen: »thans is onze buurman onze gelijke geworden"; maar te midden van allerlei berekeningen, dat een Fransche inval eene ongerijmdheid was, inspecteerde het toch eens zijne kustvestingen en zette zich met allen ijver aan het timmeren en optuigen

van stoombooten. De beide regeringen, die, althans voorloopig, het »innige bondgenootschap" wenschten in stand te houden, deden niets dan sussen en geruststellen, en op alle wijzen werd het thema herhaald: »Cherbourg is de vrede, — even als het Keizerrijk; de voltooijing van het laatste dok is slechts de voltooijing van wat Frankrijks koningen sedert lang hebben voorbereid." Nog beter deed de Keizer van Frankrijk. Hij zond eene uitnoodiging aan H. M. de Koningin van Engeland, zooals in dergelijk geval de Concurrent niet aan het Verkoophuis zou durven doen, — om namelijk dit nationale feest met hare hooge tegenwoordigheid te vereeren en Cherbourg met hare Engelsche oogen te komen zien. En de uitnoodiging werd met gratie aangenomen. Eindelijk, om alle vrees te doen bedaren, werd nog ėen laatste beslissende maatregel getroffen. Het standbeeld van NAPOLEON I, wiens arm volgens het oorspronkelijke plan over het Kanaal naar Engeland zou wijzen, werd beleefdelijk omgekeerd, zoodat die onheilspellende wijzing thans alle onaangenaamheid, maar ook alle beteekenis verloren heeft. De officiële dagbladen deden als de regeringen en noemden wit zwart en Cherbourg een vredeteeken. Maar de Engelsche bladen waren niet allen officiëel, en de Fransche toonden in deze zaak eene buitengewone ongehoorzaamheid. Aan de eene zijde was het vooral de *Times*, wiens onverbiddelijk gezond verstand in het Fransche Sebastopol niet anders wilde zien dan vertooning en vermeerdering van magt. »Kustversterking, kustversterking!" was het referein van al zijne artikels. »Slaapt niet in bij het wiegeliedje: »l'empire c'est la paix"; maar ziet op Frankrijks werven, op zijne zee-militie, op het kamp van Châlons, op zijne antecedenten." In Frankrijk zelf was het de »Univers", die hier voor het eerst verstandige taal deed hooren, en met zijne gewone plompheid uitriep: »Laat ons het luide verkondigen, dat Cherbourg aan eene vijandige bedoeling tegen Engeland zijn bestaan te danken heeft, en zonder deze onnoodig ware geweest. Reeds zijne ligging spreekt dit zoo duidelijk uit, dat het Engeland dwingt om voortdurend een welbemand eskader gereed te houden. In geval van een oorlog in de Middellandsche Zee zou Cherbourg Engelands overmagt breken, want dit zou genoodzàakt zijn om deze haven met eene sterke vloot te bewaken, om te verhoeden, dat de vlugge stoombooten

een leger op Britschen bodem overbragten. Deze uiterste voorpost op den weg naar Engeland verkondigt aan Groot-Brittannië, dat de Fransche vloot weder herleefd is." — Een geruimen tijd werd aan weêrszijden van het Kanaal met accompagnement van Duitschland, in dezen en in tegenovergestelden zin gepolitiseerd, totdat de 15de Augustus aanbrak. De Royal Albert bragt der Britten Koningin aan boord van de Bretagne en aan des Keizers tafel; er werden saluutschoten gewisseld, toasten gewisseld, en weldra was alles weder vergeten.

Maar Cherbourg moge zijne grappige zijde hebben, het heeft ook zijne ernstige zijde. De eerste is er aan gegeven, de tweede heeft het uit zijnen aard. Bovendien zijn de werken daar uitgevoerd alleen uit een technisch oogpunt der aandacht overwaardig. Wel is waar heeft onder de Nederlandsche tijdschriften reeds *De Gids* zijne aandacht er op gevestigd, en met kennis van zaken er over gesproken; maar ik verzoek de vrijheid om het ook voor onze lezers naar een ander plan te mogen doen. — Wat is Cherbourg, wat heeft Engeland er tegenover te stellen en wat er van te vreezen? Zietdaar een paar vragen, te belangrijk om in den grond te behandelen, maar belangrijk genoeg om er over te spreken. Ter geruststelling wil ik vooraf wel zeggen, dat ik tot het resultaat eener Fransche invasie niet komen zal.

Ik weet niet of het opzettelijk zoo geschikt is, maar zeker is de omstandigheid nog al eigenaardig, dat juist 100 jaren geleden, den 14den Aug. 1758, Engelsche schepen met een geheel ander doel een bezoek aan Cherbourg bragten. Zij kwamen troepen ontschepen, die bij Vauville landden, en het toenmalige Cherbourg, naar der vaderen gebruik, innamen, vernielden en de schepen in de haven verbrandden. Dat was eene duchtige les voor Frankrijk, maar ongelukkigerwijze toonde het zich ook leerzaam. Reeds lang was het een ideaal der Fransche koningen geweest, om op dit punt eene oorlogshaven te hebben, die een behoorlijk uitgangspunt en toevlugtsoord bij alle mogelijke operaties tegen Engeland zou zijn. LODEWIJK XIV, door COLBERT van het noodzakelijke eener zeemagt overtuigd, begon aan dit denkbeeld uitvoering te geven, en VAUBAN, die de geschiktste plaats daartoe uitkiezen moest, koos Cherbourg, en schijnt ook hier juist gezien te hebben. In 1688 werd met de noodige werken een aanvang gemaakt. Maar deze groote

Monarch had ook andere idealen, goede sier, lusthoven en maitressen, die, even als de zee op Cherbourgs reede, groote sommen verzwolgen. Het werk vorderde dus langzaam. Toen in den zeeslag bij Kaap la Hogue de Fransche vloot uit elkander werd gejaagd, waren de werken niet in staat om de schepen te beveiligen, en de bezetting moest het aanzien, dat de Engelschen 15 Fransche schepen voor hunne oogen verbrandden. Dit was de eerste les, die echter nog weinig uitwerkte. Nog verliepen er 50 jaren, dat men slechts verstrooide aandacht aan het begonnen werk schonk, totdat de zoo even genoemde vermaning van 1758 eindelijk betere uitwerking had. Het was duidelijk, dat, wilde men geen Sisyphussteen den berg opwentelen, die door de Engelsche kanonnen telkens weder naar beneden geschoten werd, men het werk met beide handen zou moeten aangrijpen. Weldra werd de binnenhaven (tegenwoordig de handelshaven) weder hersteld en zelfs vergroot, en zoo veel doenlijk ook voor verdedigingswerken gezorgd. Er bleven echter nog groote bezwaren over: het geheel was niet genoeg op groote schaal aangelegd om eene voldoende maritime wapenplaats te vormen, en de reede was onbeschut en onveilig. Van daar dat men in 1778 nog eerst weder een nieuw onderzoek instelde, of de krijgshaven, waaraan behoefte was, misschien niet beter bij Kaap la Hogue gesticht kon worden. Men bleef echter bij Cherbourg.

Wilde men dan in ernst hier eene voldoende zeevesting bezitten, dan was de zorg voor eene goede reede een eerste vereischte. Cherbourg ligt namelijk in het midden van eene diepe bogt, die naar het noorden geopend is, en er moesten maatregelen getroffen worden om den ingang van de haven en de schepen die op de reede lagen, voor noorder- en noordwesterstormen te beschutten. Uit alle voorgeslagen middelen koos men eindelijk dat van een kunstmatigen dam, die, van het oosten naar het westen loopende en de geheele bogt insluitende, eene ruime en veilige ankerplaats verschaffen zou.

De geschiedenis van het uitvoeren van dit reuzenwerk heeft reeds op zich zelve groote belangrijkheid. Tusschen de twee voorgebergten Kaap la Hogue en Kaap Levi, wier ver vooruitstekende armen, de eerste ten westen, de andere ten oosten de bogt vormen, ligt een eilandje, digt genoeg bij den oever, dat daartusschen geene groote schepen kunnen doorgaan.

Wanneer men nu op deze hoogte den dam opwierp, dan had men het voordeel dat het gedeelte dat gedempt moest worden aanmerkelijk werd verkort, zonder dat de ingang te wijd werd. Op deze plaats werd dus besloten den zeebreker — tegenwoordig met den ongelukkigen, bastaard-Engelschen naam van *breekwater* (breakwater) gedoopt — aan te leggen. Stout was het plan waarnaar dit werk uitgevoerd zou worden. Het groote bezwaar was natuurlijk om genoegzame vastheid aan den dam te geven, opdat de eerste storm van eenige beteekenis dit werk van menschenhanden niet weder uiteenslaan zou. Daartoe wilde men laten zinken 90 houten vaten of liever gevaarten, van onderen naar boven schuins toeloopende en dus in den vorm van afgeknotte kegels, ieder van 60 voet hoog, 140 voet diameter van onderen en 60 van boven. Deze monstervaten werden eerst naar de plaats waar zij zinken moesten gesleept en dan met steenen gevuld, zoodat zij op den bodem der zee kwamen te rusten, terwijl de top bij hoog getijde nog altijd boven de oppervlakte des waters moest uitsteken. Zij zouden op een afstand van 30 vademen (bijna 60 Nederl. el) van elkander komen, de tusschenruimte met granietblokken aangevuld en dan het geheel met zware ketenen verbonden worden.

Aan het bezinnen voor het beginnen heeft het bij dezen arbeid niet ontbroken, en evenmin aan het aantal personen, die krachten van hoofd en handen er aan wijdden. Het duurde tot 1783 eer men, na noodige en noodelooze beraadslagingen en de vereischte proeven, tot de uitvoering zelve kon overgaan. Aan den ingenieur DE CESSART werd de hoofddirectie opgedragen, en onder en boven hem stond eene vormelijke hiërarchie van onder-ingenieurs, opzigters, commissies, en wat dies meer zij. Kosten en berekeningen werden naauwkeurig opgemaakt. Elk vat of *caisson* zou 360,000 francs kosten en 96 millioen pond wegen; 1500 arbeiders zouden er toe vereischt worden (later werkten er zelfs 4000 aan), en in 13 jaren zou het voltooid zijn. Den 6[den] Junij 1784 werd de eerste *caisson*, drijvende op ligters en vaten, plegtstatig naar de plaats zijner bestemming gesleept en denzelfden dag met redelijk geluk neërgelaten. Ook het bezwaren met steenen ging zonder onvoorziene moeijelijkheden voort. — Voor mij ligt het kostbare werk van J. RENNIE over de voornaamste havens der

wereld (*). Daar wordt een zeer uitvoerig verslag van deze zoo belangrijke werken gegeven; maar wij kunnen hierover niet al te uitvoerig zijn. De plannen waren wel gemaakt, maar zij werden niet uitgevoerd; verschil van gevoelen verdeelde de vele gezaghebbenden, die mede moesten overleggen, en gebrek aan geld verlamde den arm van het gouvernement. Had men echter het voorstel van DE CESSART, dat zeer vernuftig, maar geweldig duur en bezwaarlijk uitvoerbaar was, geheel verworpen, dan ware het beter geweest, maar het werd nu ten halve uitgevoerd. In plaats van op 30 werden de *caissons* eindelijk op 200 vademen van elkander geplaatst en daarmede werden zij bijna overbodig, want als het grootste gedeelte van den dam nu toch uit losse steenen zou bestaan, dan kon men hem wel geheel op deze wijze maken. Langzamerhand kwam het dan ook hiertoe: nadat 18 *caissons* waren nedergelaten, bepaalde men zich sedert 1788 verder tot losse steenen, die op de plaats waar de dijk komen zou, werden in zee geworpen. Misschien was dit ook wel de eenvoudigste weg — dien de Franschen van de Hollanders in dijkmaken ervaren hadden kunnen leeren — maar men veranderde te dikwijls van systeem. In plaats van betrekkelijk groote steenbrokken werd er een tijdlang niet anders dan puin gebruikt. In een woord, het werk was der 18e eeuw een weinig boven de krachten en ging slechts sukkelende en hortende vooruit.

Intusschen vorderde het op deze wijze toch ook, en in 1808 was het reeds der voltooijing nabij, toen een ongemeen zware N.-Westerstorm den moed voor een tijdlang geheel ter neder sloeg. De batterijen, magazijnen en werkplaatsen, met meer dan 200 arbeiders, op den dijk opgerigt, werden weggeslagen en aan den zeebreker zelven werd belangrijke schade toegebragt. Zóó liet men het half vernielde werk liggen, totdat in 1811 NAPOLEON Cherbourg bezocht. Reeds beweerde men de onmogelijkheid om het voorgestelde doel te bereiken; maar voor NAPOLEON'S politiek en plannen tegen Engeland was het noodig, en dus *moest* het mogelijk zijn. Van nieuws werd het dus weder aangevat, en sedert bleef men er aan voortwerken, ook onder de BOURBONS. Doch eerst in 1840, toen de Oostersche

---

(*) *The theory, formation and construction of British and foreign Harbours. London*, 1854. *w. maps and pl. fol.*

kwestie aan de mogelijkheid van oorlog met Engeland deed denken, werd de zeebreker voltooid.

Nog hebben wij alleen gesproken van hetgeen onder de waterlijn verrigt is, niet minder was er boven de waterlijn te doen. De top van den dam moest tegen den golfslag beschut, en wat wel het meeste bezwaar opleverde, op dien onvasten grond van lossen steen moesten sterke forten worden opgerigt. Wat al inspanningen van schatkist en industrie werden ook hiertoe vereischt! maar ondanks .mislukkingen en bezwaren kwam toch eindelijk het groote bolwerk voor Frankrijks vloot tot stand. Het gedeelte dat zich boven water verheft, is ingesloten tusschen glooijend metselwerk van zware steenen, in portland-cement gemetseld. De geheele lengte van den zeebreker is van ¾ Duitsche mijl, en hij is voorzien met 4 forten van sterken bouw. Hoeveel millioenen hij gekost heeft, is niet meer te berekenen, daar de werkzaamheden te dikwijls geschorst en naar nieuwe plannen weder begonnen zijn. En nog wordt door velen beweerd, dat er reeds in den hoofdaanleg eene groote fout is. De zeebreker loopt namelijk in den vorm van een stompen hoek, echter zoo gering, dat hij bijna eene regte lijn vormt, en daardoor heeft hij veel meer van de aandruischende golven te vreezen, dan wanneer die hoek scherper was. Doch hoe het ook zij, het blijft een belangrijk monument van de volharding en bekwaamheid des Franschen volks ook in technische werken. Zelfs de Engelschman JOHN RENNIE eindigt zijne beschrijving met de erkenning: »Ik heb de geschiedenis medegedeeld van dit buitengewone werk (misschien het grootste van dien aard) van den aanvang in 1784 tot de voltooijing, en dus gedurende 66 jaren, gedurende welken tijd — gelijk te verwachten was bij de nieuwheid, uitgebreidheid en eigenaardige moeijelijkheden, waaronder het ten uitvoer is gebragt — er zeker verscheidene flaters zijn begaan; maar ondanks dat alles, verdient het, als een geheel beschouwd, allezins bewondering en is een blijvend eereteeken voor de bekwaamheid der civile, maritime en militaire ingenieurs die er aan gewerkt hebben, en voor het genie en den ondernemingsgeest der Franschen." — En zoo is ook het eenstemmig oordeel zelfs der Engelschen.

Maar Cherbourgs gewigt bestaat niet alléén in den zeebreker. Het kon zijnen Engelschen bezoekers nog andere werken toonen, die het ook aan NAPOLEON I, en dus aan den

geest der vijandschap tegen Engeland, te danken had. Cherbourg bestaat uit twee deelen: de eigenlijke stad of de handelsstad, en de veel grootere marine-stad, een half uur ten N.-Westen gelegen.

De handelsstad is van betrekkelijk weinig beteekenis. Onaanzienlijke huizen, vuile straten, Fransche keukenlucht, ziedaar de algemeene klagte der reizigers. Ook de handel schijnt van weinig belang te zijn. De handelshaven is echter vrij aanzienlijk. Zij munt vooral uit door twee kolossale kaden van graniet of metselwerk, die regt vooruit in zee loopen, zoodat de schepen er tusschen door in de haven komen. De langste van deze beiden is 730 Nederl. el, en biedt aan een aantal stoombooten te gelijk gelegenheid aan om koopwaren, — misschien in geval van nood troepen — in te nemen. Over het algemeen is voor zulke gelegenheden in Cherbourg bijzonder zorg gedragen.

De marine-stad komt hier natuurlijk het meest in aanmerking. Een decreet van NAPOLEON I, in 1808 uitgevaardigd, gaf haar het aanzijn, en hoe verschillend ook de rigtingen der volgende regeringen zijn geweest, allen hebben zij ijverig voor deze stichting steenen aangedragen. De hoofdaanleg, bestaande in eene haven en twee binnendokken, is reeds door NAPOLEON I aangegeven. Zelf mogt hij slechts de voltooijing van de eerste buitenhaven (de Napoleonshaven) beleven. In 1813 kwam de Keizerin MARIA LOUISA, om getuige te zijn van het volloopen van dit eerste bassin, waarbij het ook aan feestelijkheden en officiële aanspraken niet ontbrak. Minder officiëel was de verklaring van NAPOLEON zelven, dat hem dit werk 75 millioen francs gekost had. En nog waren het grootendeels krijgsgevangenen, die er, zeker niet uit nationalen ijver, aan gewerkt hadden. Naast deze haven werd vervolgens een groot dok aangelegd, insgelijks uit den rotsgrond uitgehouwen. Bij den minder krijgshaftigen geest der Restauratie werden de werkzaamheden ook niet met dien koortsigen spoed vervolgd; rustig voortarbeidende bragt men het echter in 1829 tot zijne voltooijing. In het bijzijn van den Hertog van Angoulême werd het ingewijd, en het bassin CHARLES X genoemd. Het was den derden NAPOLEON weggelegd de voltooijing te beleven van het derde, naar hem *bassin Impérial* genoemd. Hij heeft echter niet meer gedaan dan voltooijen, wat zijne voorgangers begonnen

zijn, en de voltooijing van dit werk des oorlogs kan hem dus evenmin tot eer worden toegerekend, als het voor een bewijs van bijzondere krijgszuchtige plannen kan gelden. Alleen kan men zeggen, dat er onder hem met die energie aan gewerkt is, waarmede tegenwoordig alle publieke werken in Frankrijk worden uitgevoerd. Dit laatste dok, achter de twee vorigen gelegen, is verreweg het grootste; het kan 1,600,000 kubiekellen (Nederl.) water bevatten, en wat meer van belang is — minstens 50 à 60 linieschepen.

Na de korte geschiedenis volge eene korte beschrijving. De marine-stad met hare talrijke werven, magazijnen, en fabrieken ligt ten noord-westen van de stad zelve. Van de zeezijde wordt zij omzoomd door breede kaden, die alleen een ingang openlaten tot de Napoleonshaven, van 200 voet breedte. Van de landzijde wordt zij door grachten, muren en forten behoorlijk beveiligd voor het lot, dat Sebastopol getroffen heeft. Alles wat de tegenwoordige kunst doen kan om dit kostbare tuighuis voor elken aanval te beschutten, is geschied. Doch al die verdedigingsmiddelen zijn hier geen hoofddoel; klaarblijkelijk is het karakter van Cherbourg defensief; uit alles spreekt de bedoeling, om hier geduchte strijdkrachten van zee- en landmagt te kunnen vereenigen.

Bij gelegenheid der Augustusfeesten werd den vreemdeling bereidwillig de vergunning gegeven, om deze verbazende oorlogswerkplaats te bezigtigen. Wanneer men van de westzijde de stad binnenkomt, ziet men eerst eene groep gebouwen, waar de verschillende deelen van een schip, als masten, ra's, gangspillen, enz. gemaakt worden. Dan volgt een modellengebouw, vervolgens colossale loodsen ter vervaardiging van stoomketels en andere onderdeelen van het stoomwerktuig. Oorverdoovend is het beuken, ratelen, hameren en knarsen, dat hier gehoord wordt. Hier is de gieterij, waar het ijzer zich willig voegt in de vormen der machines; daar de smederij, waar ieder stuk tot die verwonderlijke volkomenheid wordt afgewerkt, die de nieuwe industrie aan al hare scheppingen geeft, ginds slaan cyclopische hamers het gloeijende ijzer tot platen. Eene menigte andere gebouwen biedt de ruime stad nog ter bezigtiging aan. Wij noemen hier alleen nog het tuighuis, eene ontzagwekkende ruimte, wier wanden van ijzer en staal schitteren. Enterbijlen, sabels en pistolen hangen in sterren en andere figuren

aan den wand. Verder eene verzameling buksen, groot genoeg om er eene gansche vloot mede te wapenen. Wij willen echter wat haastiger onze wandeling voortzetten. Van de Napoleonshaven hebben wij nog alleen te melden, dat zij 900 voet lang en 750 breed is, met eene ruimte voor 40 tot 50 schepen eerste klasse. Aan de zuidzijde zijn 4 groote werven en een droogdok. Het dok CHARLES X, ten noorden hiervan gelegen, heeft dezelfde lengte, maar is 50 voet smaller; ook hierin zijn 4 groote werven en eenige kleinere. Van daar gaan wij voort naar het dok NAPOLEON III, 1300 voet lang en 650 breed (*). Het is uit den rotsgrond uitgehouwen, dat wil zeggen, dat de wanden voor een groot deel daardoor gevormd, en op andere plaatsen van onder tot boven uit brokken van hetzelfde graniet opgemetseld zijn. Rondom deze geduchte kom, vooral aan de westzijde, zijn verscheidene schoone overdekte werven en droogdokken. De aanblik van dit werk, vóór de inlating van het water, was onbeschrijfelijk grootsch, en wanneer men duizelend in de verbazende diepte nederzag, die door menschenhanden langzamerhand in de rots was uitgehold, en die er nu zoo glad en symmetrisch uitzag als een marmeren sarcophaag, dan gevoelde men de juistheid van TOCQUEVILLE's vergelijking, die van de werken van Cherbourg zeide: »Het zijn de piramiden van Aegypte naar omlaag uitgehouwen in plaats van omhoog opgetrokken."

Weinige lezers zouden belang stellen in eene naauwkeurige beschrijving van alle forten, redoutes en schansen, die als wachters gesteld zijn, om dezen oogappel van Frankrijks marine te verdedigen. Van het fort Impérial op het eilandje Pelée, tegenover de oostpunt van den zeebreker, tot aan het fort de Querqueville liggen langs het strand van de baai reeds nu 9 forten, die de ingangen tot de reede en de havens

(*) Het spijt mij, dat ik niet in staat ben, om, ter vergelijking, hierbij op te geven de grootte van de dokken van Amsterdam. Ieder die weet, hoe de ruimte daarvan door verschillende andere inrigtingen, particuliere zoowel als publieke, wordt ingenomen, wie, in een woord, de topographische gesteldheid daarvan maar eenigzins kent, zal begrijpen, dat zulks ook niet zoo gemakkelijk is. Dit weet ik echter, dat alleen de dijken, die deze dokken aan den IJkant begrenzen, de eene, die van het Oosterdok, 4500 ellen lang is, en die van het Westerdok 2000 ellen. Daar is ruimte voor vrij wat meer schepen.

verdedigen, behalve de batterijen en nieuwe forten, die nog gebouwd moeten worden. Men berekent, dat een schip, zoo het al geslaagd ware, om door een der ingangen bij den zeebreker te komen, op de reede 3000 (*) vuurmonden op zich gerigt zou zien, om het een krachtig »terug!" toe te spreken. — Even zorgzaam is men geweest bij de bevestiging van de landzijde. Behalve de reeds genoemde grachten en schansen strekken twee halve cirkels van forten en redoutes hunne armen beschermend naar Cherbourg uit. Ik heb hier de namen van 14 forten opgenoemd gevonden en weêr vergeten. Zij liggen meest op hoogten, die zich amphitheatersgewijze achter de stad verheffen, en kunnen dus ook dienen om de reede schoon te vegen of te bestrijken, zooals men dat, zeer zachtaardig, noemt. Maar zij hebben nog eene andere doelmatige eigenaardigheid. De meesten, behoorlijk gekasematteerd, zijn tevens ingerigt om als kazernen voor niet geringe troepenmassa's te dienen, b. v. het fort de Roule alleen voor 10,000 man. Alsof dit nog niet genoeg ware, zijn rondom de stad nog gelegenheden, ruimten opengelaten, waar zeer geschikt legerkampen kunnen opgerigt worden.

Dat alles hebben de Engelschen kunnen zien en opmerken, en het heeft hun de overtuiging kunnen geven, dat, zoo men al geene landing wil doen, men het toch van hier zou *kunnen* doen, zoo men wilde. Even als zij wel gedaan zullen hebben, willen wij over de meerdere of mindere sterkte van Cherbourg een oogenblik nadenken.

Gelijk wij gezegd hebben, de haven binnen te dringen schijnt eene onmogelijkheid. Maar het is eene andere vraag, of eene vijandelijke vloot niet in staat zou zijn, om de forten op den zeebreker tot zwijgen te brengen. Engelsche ingenieurs houden dit voor niet onmogelijk, daar dit werk van de zeezijde niet genoeg door flankbatterijen van beteekenis gedekt wordt. Men beweert, dat zelfs Fransche officiers zich in dien zin zouden uitgelaten hebben, alsof uit een militair oogpunt de zeebreker verkeerd geplaatst is, omdat hij te weinig verdedigd kan worden. Eene vloot, sterk genoeg om het uitloopen van schepen uit de reede te verhinderen, zou zonder groot verlies de verdedigingswerken op den zeebreker kunnen ontwapenen, de bezetting verjagen, het kunstmatige eiland bezetten, en

(*) Geloof het niet, zeggen de Engelschen, en ik ook.

dáár hare kanonnen planten om de reede te veegen en de gansche stad met hare arsenalen- en wervenpracht plat te schieten. Want men moet niet vergeten, dat Cherbourg aangelegd is in een tijd, dat men nog geen begrip had van de verreikende stemmen der Lancaster kanonnen. Vroeger door haren zeebreker beschut, zou Cherbourg thans er door bedreigd kunnen worden.

Doch men kent nu eenmaal dit bezwaar, en er zullen wel maatregelen getroffen kunnen worden, om het te voorkomen. Cherbourg is nog niet afgewerkt. Naar het spreken van velen te oordeelen, was het alsof NAPOLEON III alleen met het plan om Engeland te nemen, Cherbourg had gesticht, en nu het af was, de Engelschen uitgenoodigd had, om eens te komen zien, om zoodra als der Britten schepen en boeijers den steven hadden gewend, hen met eene onoverwinnelijke vloot en landingstroepen eene contra-visite te brengen.

Zoo ver was het nog niet. Er was slechts een nieuw stuk voltooid van het groote geheel, het grootste der 3 bassins. Nog blijven er verscheidene forten en werken over, die nog op de afwerkende hand wachten. Hierin ligt reeds dadelijk het antwoord opgesloten op de vraag, wat Engeland van Cherbourg te vreezen heeft. Voor het oogenblik zeker nog niets. — Eene expeditie zoo als deze fantastische togt wezen zou, is geene zaak van eene oogenblikkelijke opwelling. Mogen al de betere middelen van vervoer vele voorbereidselen bespoedigen, een welgeordend leger heeft tegenwoordig ook meer noodig, eene uitgebreidere huishouding dan vroeger, en bovendien de meerdere openbaarheid van al wat geschiedt, opent den vijand spoediger de oogen. Ook is het geheel iets anders, in Cherbourg rustig krachten en troepen te kunnen verzamelen, of veilig daarmede de haven uit en over het Kanaal te steken. Alle schepen zouden den vrij engen pas aan de westzijde van den zeebreker moeten uitloopen, en Engeland heeft nog schepen. Rustig en statig wiegelen zich zijne kustvaarders op de golven van het Kanaal, en zij zouden spoedig bij de hand zijn, om dien enkelen uitgang te bewaken, en elken Franschman die er uitkwam, de behoorlijke eer te bewijzen. Nog blijft dus de hoofdbeslissing aan de kracht der vloten overgelaten.

Nu is er in den laatsten tijd veel geschreven over de betrekkelijke kracht van Engelands en Frankrijks marinen. Men is aan het tellen gegaan en heeft berekend dat in 1857 Engeland

708 en Frankrijk 480 groote en kleine oorlogschepen bezat; men heeft daaraf getrokken het groote aantal schepen, dat Engeland in alle deelen der wereld verspreid moet houden, terwijl Frankrijk ze meer in eigen havens en op eigen kusten heeft. Men heeft het marine-personeel nagegaan, — kortom, men is tot de slotsom gekomen, dat Frankrijk grooter effective magt beschikbaar heeft, dan het met drukte overladen Engeland. Maar wat ook de Krim van der Franschen vlugheid hebbe geleerd, wat men ook zegge van het voordeel dat hun de stoomschepen bieden, Engeland heeft meer zeeondervinding, meer zeehulpbronnen, en nog is de meerderheid der Engelschen in den zeestrijd *door geen feit* gelogenstraft.

Wat de toekomst op zal leveren, dat is geheel iets anders. Frankrijk ontwikkelt zijne zeemagt en zeebekwaamheden met Napoleontischen ijver en Napoleontische veerkracht. En dan is het niet te ontkennen, dat Cherbourg in den gang dier ontwikkeling eene groote schrede voorwaarts is. Het is op te groote schaal ingerigt, om alleen als een middel ter verdediging tegen vreemde vloten of legers beschouwd te kunnen worden. Zijne houding is niet defensief, maar aggressief. Om zich een juist denkbeeld te vormen van Cherbourgs beteekenis voor de toekomst, leze men THIERS over de voorbereidingen die NAPOLEON I te Boulogne trof, om eene landing in Engeland te doen. Zijne hoofdklagte was, dat hem eene haven ontbrak, groot genoeg, om zijne preparativen onder de beschutting van een groot leger te nemen. Cherbourg voorziet in dat gebrek. Zijne reede kan eene vloot bergen, grooter dan Frankrijk ooit bezeten heeft, en bovendien nog de noodige transportschepen opnemen voor een leger van 100,000 man, met paarden, geschut en bagage. Op het land staan ontzaggelijke kazernen, en worden er nog meer gebouwd. Hoe ver men dus ook het denkbeeld moge wegwerpen, dat het plan tot een onmiddellijken aanval op Engeland bestaan zou, men kan onmogelijk het feit ontkennen, dat de werken van Cherbourg eene vaste basis geven voor alle mogelijke operaties tegen Engeland.

Ofschoon de ophef, die in de laatste tijden van Cherbourg gemaakt is, de andere havens van Frankrijk op den achtergrond heeft geschoven, zijn deze daardoor toch niet

weggecijferd. Integendeel, Cherbourgs gewigt ligt vooral in het verband, waarin het tot Frankrijks andere havens staat. Daarover nog een paar woorden.

Aan deze zelfde kusten, waarmede Frankrijk Engeland aanziet, ligt ten noorden Duinkerken, met eene haven, die ook voor 200 schepen groot genoeg wordt gerekend. En op gelijken afstand ten zuiden ligt, behalve Lorient en Rochefort, veilig in een diepen zeeboezem, het wel versterkte Brest. Ook dit heeft eene reede, goed beschermd tegen ongevraagde bezoeken, en ruim genoeg voor 500 schepen. Op zich zelf zou Cherbourg met zijn enkelen uitgang, ondanks alle onneembaarheid, van weinig uitwerking zijn; maar nu het ter regter- en ter linkerzijde zijne kleinere broeders heeft, die de operaties kunnen seconderen, nu wordt het eerst van gewigt, als verzamelplaats om belangrijke krachten uit te rusten en tevens als toevlugtsoord na nederlagen of ongelukken. Portsmouth, met Sheerness en Plymouth aan beide zijden, kon zonder moeite de krachten van Brest en Duinkerken gescheiden en in bedwang houden; maar nu het vlak tegenover zich in Cherbourg zijn gelijke heeft gevonden, houdt de overmagt van Engelands krijgshavens op. Eindelijk is Toulon in den laatsten tijd ook voor deze zijde van belang geworden. In de dagen van het eerste Keizerrijk waren weinige Engelsche schepen voor de straat van Gibraltar genoeg, om de gansche vloot van Toulon binnen de Middellandsche Zee te houden. De zeilschepen vonden slechts zelden èn stroom èn wind gunstig om den moeijelijken doortogt door Gibraltars straat te doen. Maar de stoomschepen kennen dat bezwaar niet. Een sterk observatie-eskader zou thans noodig zijn, om de vloot van Toulon te verhinderen, dat zij zich bij die van de andere 5 havens kwam voegen. Wat dus vroeger voor NAPOLEON's geest een louter ideaal moest blijven, om Frankrijks zeemagt tot die hoogte op te voeren, dat zij de vergelijking met die van Engeland kon doorstaan, — is dus onder NAPOLEON's nazaat geschied. Doch niet door hem alleen; maar door de zorg die Frankrijk sedert jaren en vooral onder de krachtige opwekking van den prins van Joinville aan zijne zeemagt heeft besteed, en door de stoomschepen, die het uitzigt openden, dat die zorg niet geheel ijdel zou zijn. En zoo is dus Cherbourgs voltooijing op zich zelve van zooveel belang niet, maar alleen

in zoo verre als het de kroon zet op al wat in de laatste jaren voor Frankrijks marine is geschied.

Audi et alteram partem. Welnu! bij gelegenheid zullen wij Portsmouth en Engelands kustversterkingen ook eens bezigtigen.

D—D.

LOUIS VEUILLOT.

Aan niemand der lezers van dit tijdschrift is zeker de naam onbekend, dien zij hierboven lezen. Immers men kan bijna geen dagblad in handen nemen, of men vindt daarin uittreksels uit artikelen in *l'Univers* door den hoofdredacteur geplaatst. En hoe uiteenloopend de zaken zijn, die daarin besproken worden, altijd herkent men terstond aan vorm en inhoud de taal van den strijdlustigen kampvechter voor het Ultramontanisme, den fanatieken bestrijder van alle vrijheid, alle verlichting en vooruitgang, die het oppergezag der Roomsch-Katholieke Kerk schijnen te bedreigen. Somtijds zou men, lettende op de stellingen en denkbeelden door VEUILLOT verkondigd, geneigd worden om te vragen: of de schrijver wel weet wat hij zegt? of hij wel handelt te goeder trouw, en niet misschien zijne scherpe, geoefende pen bezigt tot de verspreiding van gevoelens, die hem persoonlijk vreemd zijn? Maar zoodra men de uitdrukkingen zelve beschouwt, waarin die gevoelens worden voorgedragen, moet elke twijfeling verdwijnen. Wie met zooveel hartstogt spreekt, niet voor een oogenblik, maar voortdurend, zoo weinig zich bekommert om billijkheid, om betamelijkheid, om waarheid zelfs, die moet zich wel bewust zijn van het oogmerk waartoe zijne taal leiden moet, die zal uit de innige overtuiging van de waarde der zaak voor welke hij kampt, alleen de onontbeerlijke geestdrift en den telkens frisschen moed kunnen putten om voort te gaan op het ingeslagen pad. Hoe men over den man oordeele, altijd zal men VEUILLOT moeten tellen onder de merkwaardige personen van onzen tijd. Zoowel om zijne persoonlijke eigenschappen, als om de rol die hij speelt, en den invloed dien hij zich heeft verworven, verdient hij onze aandachtige beschouwing.

Naar aanleiding van een opstel in een Duitsch maandwerk willen wij hier het een en ander meêdeelen uit de geschiedenis en de werkzaamheid van dezen zonderlingen man.

LOUIS VEUILLOT werd geboren in 1809 te Beaumont, een stadje niet ver van Orleans. Zijn vader was een arme kuiper, die zich genoodzaakt zag eenige jaren later zijne woonplaats te verlaten, om elders de middelen te zoeken ter voorziening in de behoeften van zijn gezin. Hij trok naar Parijs met de zijnen, was daar eenigen tijd portier, doch vond eindelijk meer voordeelige bezigheden; terwijl ook zijne vrouw de inkomsten deed vermeerderen, toen zij een herberg had geopend. Behalve LOUIS hadden de kuiper en zijne echtgenoot nog drie kinderen, een zoon: EUGÈNE, en twee dochters: ANNETTE en LOUISE. Aan de opvoeding werd niet veel zorg besteed. LOUIS zelf verhaalt daaromtrent in een geschrift: »Rome et Lorette" getiteld, waarin hij een deel van zijn eigen levensloop heeft geschilderd: »Onze ouders zeiden ons niet anders als: gewent u aan het gebrek, gij zult genoeg hebben. Maar geen woord van God! Tot schande van mijnen tijd, niet om hen te smaden, zeg ik het: zij wisten niets van God." — In het ouderlijk huis heeft hij dus zijn godsdienst-ijver niet opgedaan.

Onder zulke omstandigheden kan natuurlijk de jeugd niet het tijdperk van onbezorgde vrolijkheid en kinderlijk geluk zijn, waarvan zij den naam pleegt te dragen. Bovendien gevoelde LOUIS zich in de herberg niet op zijne plaats. Reeds als kind openbaarde hij trotschheid en prikkelbare ligtgeraaktheid. Daar hij door de pokken vreeselijk geschonden was, moest de laatste eigenschap hem vele kwellingen bereiden. Halsstarrig weigerde hij het handwerk zijns vaders te leeren, en daar hij ook in de huishouding geen nut deed, werd hij eindelijk als schrijver bij een deurwaarder besteld. Intusschen bepaalde zich het onderwijs dat hij ontvangen had tot een weinig rekenen en schrijven. Doch als uit instinct oefende hij zich in de weinige vrije uren, waarover hij te beschikken had, voor zijne toekomstige loopbaan als journalist door veel te lezen en opstellen over allerlei onderwerpen te vervaardigen. Door de natuur met een goeden aanleg bedeeld, verkreeg hij weldra vaardigheid en gemakkelijkheid in het uitdrukken zijner gedachten. Eenige zijner proeven werden getoond aan eenen begunstiger der familie, OLIVIER FULGENCE, die daarin de sporen van talent erkende, zich het lot van den jongeling aantrok en hem naar Rouaan zond, waar hij mede werkzaam zou zijn aan de »Echo de la Seine-Inférieue." Dit geschiedde

in 1831. Weldra hadden zijne artikelen, 't zij door de bijtende kritiek, 't zij door de ruwe, brutale polemiek, zijn naam bekend gemaakt. Meermalen werd hij gedwongen zijne smaadredenen of aantijgingen te bevestigen met den degen, maar hij vreesde voor geene uitdaging. Niet lang daarna kwam het blad in andere handen en verkreeg den titel: »Echo de Rouen", doch VEUILLOT bleef medewerker voor de plaatselijke aangelegenheden, en had nu EDMOND TEXIER, den lateren redacteur van »Le Siècle", en den romanschrijver GONZALÈS tot collega's.

Zijne levenswijze in deze dagen was ver van onberispelijk, en onder de vrienden met wie hij meermalen feestvierde en drinkpartijen aanlegde, stond hij bekend als een onderhoudend dischgenoot, die een onuitputtelijken voorraad van liederen en verhalen had. Van welke soort die vruchten zijner verbeelding of van zijn geheugen waren, kan men opmaken uit de gelegenheid, bij welke zij te berde kwamen.

In 1833 vertrok hij naar Perigueux en werd belast met de redactie van een ministeriëel blad: »Le Mémorial de la Dordogne". Van zijne hand verschenen in dit blad eenige onzedelijke geschiedenissen, die vooral de aandacht opwekten en belangstelling vonden, omdat zij meestal steunden op gebeurde zaken en behoorden tot de »Chronique scandaleuse" van Perigueux. Natuurlijk berokkende hij zich hierdoor vele onaangenaamheden en verwekte een aantal vijanden tegen zich. Doch ter vergoeding wist hij de gunst te verwerven van den generaal BUGEAUD, dien hij verdedigde tegen de beschimpingen der legitimisten. BUGEAUD toonde zich erkentelijk en nam in 1834 VEUILLOT met zich naar Algerië. Daar bleef hij twee jaren en verzamelde de stof voor zijne »Impressions de voyage en Algérie". Na zijne terugkomst werd hij op aanbeveling van BUGEAUD aangesteld tot redacteur van de »Charte de 1830"; doch dit blad ging weldra te niet; daarop werd hij mederedacteur van »La Paix"; maar geraakte spoedig in oneenigheid met zijn ambtgenoot TOUSSENEL en liet de betrekking varen.

Omstreeks dezen tijd openbaarden zich de voorteekenen van LOUIS VEUILLOT's bekeering. Een man met zoo onmiskenbare talenten, zoo heftig van karakter, kon niet zoo ligtzinnig voortleven; hij moest er eenmaal toe komen om tot zich zelven in te keeren. Op treffende wijze heeft hij zelf den strijd

geschilderd, die toen in zijn binnenste woelde. Nu eens voortgesleept door den bruisenden stroom der hartstogten, dan gekweld door een gevoel van walging, van onvoldaanheid en ontevredenheid, besefte hij met smart de nietigheid van zijn bestaan. Hij gevoelde zijne zedelijke en intellectueele zwakheid, zijne behoefte aan ondersteuning, en besloot die kracht en dien steun te zoeken in de Kerk. »Gewis," zegt hij, »God heeft mij gered. In de diepte des afgronds heeft Hij mij gegrepen en mij in zijne armen opgeheven. Ik was niet meer in staat mij zelven te rédden."

In Maart 1838 reisde VEUILLOT naar Rome, hij nam deel aan de hooge kerkelijke feesten van de lijdensweek, en ten volle bekeerd kwam hij in Parijs terug. Maar hij was daarmeê nog geen nieuw mensch geworden, zijne natuur was niet veranderd: hij bleef journalist en kampvechter. Alleen was hij veranderd van terrein en van vaandel, zijne wapens, zijne manier van krijgvoeren bleef dezelfde; dezelfde hartstogtelijke stijl, dezelfde menigte van schimp- en scheldwoorden bleven hem kenmerken; geen spoor van Christelijke zachtmoedigheid of ootmoed is er te ontdekken in zijne geschriften. Maar hij had nu een bepaald doel voor zijn streven; sedert dien tijd heeft hij het nimmer meer uit het oog verloren, dat te bereiken of ten minste steeds te naderen is de taak zijns levens. Vraagt men wat hij zich dan eigenlijk voorstelt? men zou in het kort mogen antwoorden: de vernietiging der Gallikaansche Kerk en hare vrijheden; en vernietiging ook van alle vrijheid en alle instellingen die de uitbreiding en vestiging van de pauselijke heerschappij belemmeren. — Zoodra hij in de redactie van »l'Univers" was gekomen, moest dit blad dienen om zijne wenschen te verwezenlijken.

Hij begon met eene vrij heftige polemiek voor de vrijheid van onderwijs, zoo als hij die verstond; en zijne taal trok de aandacht van MONTALEMBERT, den aanvoerder der Ultramontanen. Een tijdlang scheen het als zouden beide mannen zich bij elkander aansluiten en hunne krachten ten behoeve derzelfde partij vereenigen, doch de verbindtenis kon niet duurzaam zijn. De grofheid en brutaliteit van VEUILLOT kwetsten den beschaafden, aristocratischen graaf te zeer; hij kon met zulk een man niet in harmonie leven. In het staatkundige verandert hij telkens van meeningen en gevoelens, hij aanbidt

elke nieuw oprijzende zon en huldigt ieder gouvernement, zoolang dat noodig schijnt voor de bevordering zijner plannen. Hij is consequent alleen in zijne zelfzucht. Tot 1848 was hij Orleanist, zoodra de Februarij-revolutie uitbrak verliet hij de partij, die hem tot hiertoe had ondersteund en werd democraat; NAPOLEON III besteeg den troon en VEUILLOT is Buonapartist. Alleen in datgene wat de godsdienst of liever de Kerk en hare aangelegenheden betreft is hij getrouw en altijd dezelfde; al wat daarbuiten omgaat kan voor hem niet dan ondergeschikt belang hebben. Ten behoeve van de Kerk eischt hij de wederinvoering van de inquisitie en andere middeleeuwsche instellingen, ja, werpt hij zich zelven op tot scheidsregter over kerkelijke zaken.

Polemiek is de sterkte van LOUIS VEUILLOT; voor den strijd leeft hij. Natuurlijk staat hij in vijandschap met alle menschen en rigtingen, die niet deelen in zijne meeningen. Niet enkel de Protestanten en de Liberalen zijn zijne verklaarde vijanden, niet enkel in dagbladen als »le Siècle" en »le Journal des Débats" erkent hij zijne tegenpartij; ook Katholieke bladen en bekende voorstanders van het Katholicisme, als MONTALEMBERT en FALLOUX, staan bloot voor zijne aanvallen. Op treffende wijze heeft VICTOR HUGO hem en zijn werk geteekend: »Daar zat de barrevoeter in zijn dakkamertje te peinzen, en als hij bemerkte, dat hij geen hart, geen geest en geen stijl had, viel het hem in, om een blad dat naar een vischwijf gelijkt, in de dienst van JEZUS CHRISTUS te stellen. Hij slaagt, hij beleedigt, hij predikt en radbraakt; ware hij geen heilige, hij zou sapeur zijn geworden; hij wentelt zich in het slijk, alsof hij zich daarin baadde, en als hij ziet dat men zich afwendt, roept hij uit: zij zijn bevreesd!" — Maar de gevaarlijkste tegenstanders van VEUILLOT en zijn dagblad vindt men onder de Fransche geestelijkheid zelve. Ook degenen die eigenlijk met hem streven naar hetzelfde doel, ergeren zich aan de brutale stoutheid, waarmeê hij de bisschoppen beoordeelt, beschimpt en waarschuwt en in alle kerkelijke zaken het hoogste woord wil voeren. Wat echter vooral vele geestelijken tegen hem verbittert, is zijn onverzoenlijke haat tegen de nationale Kerk, die hij »de Gallikaansche scheuring" noemt. Van dezen haat getuigen zijne smaadredenen tegen BOSSUET, die bijna algemeen als een sieraad zijner Kerk wordt vereerd, getuigt

vooral zijne lastering van FÉNÉLON, dien hij met CABET vergelijkt en als een Socialist voorstelt. Protesteren de bisschoppen tegen zulke uitvallen, dan roepen de redacteurs van »l'Univers klagend uit, dat zij de »slagtoffers zijn van hunne verknochtheid aan den H. Stoel." Openlijk verkondigen zij, dat antireligieus en anti-Roomsch hetzelfde zij, en verklaren: »De naam van den Paus is de naam van God zelf, Heilige Vader. Deze naam is nevens den naam Gods boven alle namen; daar is geen andere om hier en hiernamaals te verlossen, en in den naam van den Paus moeten zich de knieën buigen van alle kinderen ADAMS, in den hemel, op de aarde en in de hel." Men ziet het, »l'Univers" is papistischer dan de Paus.

In 1850 ontving de redactie van »l'Univers" eerst van het provinciaal Concilie te Parijs eene teregtwijzing, daarna van den aartsbisschop SIBOUR op scherper toon eene ernstige waarschuwing. Daar deze middelen niet baatten, sprak de aartsbisschop het interdict over dit blad uit, en verbood allen geestelijken van zijn kerspel om het te lezen. Twee-en-dertig bisschoppen volgden dit voorbeeld. Maar VEUILLOT trotseerde de bisschoppen, hij ging voort in dezelfde rigting. Hij werd naar Rome ontboden en spoedde zich derwaarts; hij verdedigde zijne zaak met heftige welbespraaktheid — en keerde terug, geprezen om zijn ijver. Alleen de vorm zijner stukken was niet goedgekeurd.

Intusschen had VEUILLOT tegenover den aartsbisschop en de met hem overeenstemmende bisschoppen, een aantal hooge geestelijken voor zijne partij weten te winnen; die zijn streven billijkten, al was het dan ook met eenige berisping van den al te ruwen en hevigen toon. Bijna had de fanatieke journalist alzoo eene scheuring onder de bisschoppen des lands te weeg gebragt. Een priester uit de dioecese van Parijs ondernam het eindelijk, om de magt en den invloed van »l'Univers" op afdoende wijze te vernietigen. Het middel door hem daartoe gebezigd, was zeer eenvoudig. Hij verzamelde uit de jaargangen 1845—55 van het dagblad eene bloemlezing, waarin hij alle buitensporigheden, dwalingen en tegenstrijdigheden opnam. Het dus vervaardigde boek gaf hij uit te Parijs in 1856 onder den titel: »Univers jugé par lui-même ou études et documents sur le Journal l'Univers de 1845—55." — De zamensteller tracht inzonderheid te bewijzen, dat »l'Univers".

in geenen deele geacht moet worden de Kerk te vertegenwoordigen, daar deze onveranderlijk, onfeilbaar en te heilig is om dergelijke schandtaal te bezigen; dat dit blad ook niet het orgaan der geestelijkheid is, daar de geestelijkheid veelmeer aan hare waardigheid en aan het belang der Kerk verschuldigd is om zich aan een dagblad te onttrekken, 't welk zich voor het bisschoppelijk gezag in de plaats stellen wil. — Dat boek verwekte buitengemeen opzien; te meer daar men vermoedde dat het door een bisschop was vervaardigd. VEUILLOT leverde terstond eene aanklagt wegens laster tegen den uitgever DENTU en den ongenoemden schrijver in, waarop de abt COGUIAN zich als auteur bekend maakte. Het proces werd echter niet doorgevoerd, de behandeling was wel reeds begonnen: de advocaat JOZEAN had gepleit voor »l'Univers", en DUFAURE zou spreken ter verdediging van COGUIAN en DENTU, toen in het begin des jaars 1857 de aartsbisschop SIBOUR door de hand eens priesters werd vermoord. De verontwaardiging en de schrik door deze misdaad in de Katholieke kringen opgewekt, maakten het mogelijk om het geschil tusschen VEUILLOT en COGUIAN op vreedzame wijze ten einde te brengen; daar nu allen beducht waren voor meer schandaal.

Het merkwaardige boek van COGUIAN verdient eene nadere beschouwing. Het is in onderscheiden rubrieken verdeeld, waarin »l'Univers" beschouwd wordt in betrekking tot de revolutie, de democratie, de gewetensvrijheid, den Staat, de constitutionele vrijheid, en eindelijk tot het gebied der scheldwoorden. — Het een en ander uit de verschillende afdeelingen ontleend, strekke om VEUILLOT en zijn blad duidelijker te doen kennen.

Op den 27sten Februarij 1848 las men in »l'Univers": »Wie denkt er heden in Frankrijk aan om de monarchie te verdedigen; wie kan daaraan denken?" — En den 19den Maart: »De vraag is thans niet meer: monarchie of republiek? De monarchie bestaat niet meer, de koningen hebben haar gedood. Wat gisteren nog daarvan over was, was een naam en niets meer." — Den 16den April: »De democratie zal zegevieren..... de bakermat der democratie is het Evangelie. — Een instinct, sterker dan de legers, roept door Europa uit, dat de tijd der kroonen ten einde is, dat de wil der volken niet meer afhangt van de uitkomst eens veldslags. Een tijdlang

kunnen nog wel een paar menschen op den troon zitten; maar er zijn geene dynastiën meer. De democratie treedt van alle kanten te gelijk voorwaarts, magtig, onweêrstaanbaar, zegerijk door de geestdrift en den schrik, dien zij inboezemt." En verder: »De verwoesting van het Europesche gebouw is heden voleindigd, zij zal volkomen, onherstelbaar zijn. Terwijl KAREL ALBERT droomt van den scepter over Opper-Italië, terwijl FERDINAND en FREDERIK WILHELM strijden om den titel van Duitsch Keizer, vragen Italië en Duitschland elkander: of zij eene gemeenschappelijke republiek vormen, of zich in verbonden republieken verdeelen zullen? Die vraag is niet voorbarig, al zijn de Duitsche vorsten nog in hunne hoofdsteden en al bewaart een Oostenrijksch leger nog de sleutels van Italië."

Nog den 18den April 1851 schrijft »l'Univers": »Het regt van opstand kan in zekere gevallen de heiligste pligt zijn." Maar met den loop der dingen verandert de heilige democraat zonder aarzelen zijne gevoelens en de tegenstrijdigheid komt onbeschaamd te voorschijn. Reeds den 18den Januarij 1858 luidt het: »De kerk heeft minder geleden van de leeringen en de mannen des gewelds, dan van de zoogenaamde leeringen der vrijheid, en van de mannen, die zich zelven vrijheidsmannen noemen. De Kerk beschouwt de politieke vrijheid met wantrouwen." — Den 13den Nov. 1853 verwijt hij aan de Katholieke partij van de Heeren DE MONTALEMBERT, DE FALLOUX, enz. de verkondiging der leer, die hij zelf zoo ijverig gepredikt had: »De heete, ongezonde atmospheer der revolutie, die de beste hoofden verbijstert, bragt hen in verwarring door zonderlinge spiegelingen en vreeselijke gezigten. Zij verwachtten eene nieuwe *aera;* zij zagen in de democratie nu eens een Messias, die het aangezigt des aardrijks vernieuwen en het lijdende menschdom naar de schaduwen van Eden zou terugvoeren; dan weêr een monster, in het laatste der dagen van zijne ketenen bevrijd.... Deze Katholieken wilden ons tot democraten maken..... en allen, die hun journaal gelezen hebben, kunnen betuigen of zij spaarzaam geweest zijn met redenaars-geklinkklank over het schoone thema van godsdienst en vrijheid."

Zoo lang en zoo vaak het VEUILLOT en zijnen ambtgenooten nuttig toeschijnt, verdedigen zij zelfs met ijver de vrijheid des

gewetens, ofschoon het geene vermelding behoeft hoe zij doorgaans de woedendste onverdraagzaamheid en vervolgzucht openbaren. Zoo schreven zij: »De Katholieken willen en verlangen de vrijheid voor allen zonder onderscheid; men late ons onze geestelijke orden, dan mogen de aanhangers van FOURIER *phalanstères* vormen zooveel zij kunnen." (9 Julij 1845). »Wij protesteren niet tegen de verdraagzaamheid, verre van daar, wij willen dat men die tot een regt make." (14 Aug. 1846). »Wij smeeken de republiek onze privilegiën af te schaffen, om ze aan allen te geven, aan de Phalanstèriers zoowel als aan de Katholieken, maar ook den Katholieken zoowel als den Phalanstèriers; de vrijheid om hunne godsdienst en theologie te onderwijzen wanneer zij willen, door wie en hoe zij willen." (19 Aug. 1848). Nog in 1850 was »l'Univers" van dit beginsel doordrongen. Zekere DESCHANEL, professor in de rhetorica aan het Collège Louis le Grand te Parijs was door den minister van onderwijs, DE PARIEU, in zijn ambt geschorst wegens een door hem uitgegeven brief van socialistische strekking. Daarover leest men in »l'Univers" van 20 Februarij: »De minister heeft zijn ijver voor de godsdienst willen toonen en het voorkomen aannemen, alsof hij den Katholieken voldoening gave. Hij bedriegt zich ten hoogste. De Katholieken verlangen niet anders dan het regt om het vrije onderwijs der Kerk tegenover de heillooze goddeloosheid der leerlingen van het Eclecticisme te stellen." Maar in 1855 riep hetzelfde blad de politie-magt op om aan »le Siècle" het zwijgen te gebieden.

Over godsdienstige vrijheid en de betrekking tusschen Kerk en Staat oordeelde het blad later zoo: »Kerk en Staat zijn van nature verbonden als ligchaam en ziel." (19 Dec. 1850). »De Kerk moet vrij zijn, maar dan eerst is zij volkomen vrij, wanneer de regering haar beschermt tegen de hartstogten, die onophoudelijk trachten haar onder het juk te brengen." (18 Jan. 1853). Maar vroeger klonk het heel anders. B. v.: »Opdat de Kerk vrij zij, mag niemand zich met hare aangelegenheden bemoeijen, zelfs niet om haar te beschermen; het betaamt haar niet beschermd te worden, zij zelve beschermt alles." (26 Aug. 1847). »Het oude verbond tusschen Kerk en Staat zou tegenwoordig onnatuurlijk zijn." (23 Julij 1849). Eenmaal was Amerika het ideaal van »l'Univers" (26 Aug. 1847). »Een blik over de aarde toont, waar de Kerk met den meesten

roem heerscht; vergelijkt de Vereenigde Staten met Oostenrijk. In de republiek, die haar niet beschermt, is zij vrij en bloeijend, breidt zij hare veroveringen uit; in het keizerrijk, dat haar beschut, is zij krachteloos en zonder invloed." Maar toen in Frankrijk de republiek week voor het keizerrijk, veranderde ook »l'Univers" van meening. Het ergerlijkste daarbij is dat het blad, bij al die wisseling van gevoelens, altijd als het orgaan der Kerk wordt voorgesteld; onbeschaamd worden daarin de bisschoppen en de Paus zelf als getuigen opgeroepen. Den 27sten Februarij 1847 heette het: »De eenige vrijheid is de vrijheid van allen. Wij, die hier spreken, zijn maar eenvoudige leeken; maar wij verklaren, dat de Kerk niets anders verlangt." Daartegenover kan men een uitval stellen van 5 Nov. 1852: »Dat beginsel van gewetensvrijheid, honderdmaal door de Katholieke Kerk verdoemd, is niet overeen te brengen met het bestaan des Christendoms." — Dezelfde wisselzieke gezindheid openbaren VEUILLOT en de zijnen ten opzigte van de constitutionele vrijheid. In 1854 predikten zij: »Zijn er ook regters onder eene constitutionele regering? Dat is eene groote vraag." Of: »De parlementaire regeringsvorm maakt het inderdaad bijzonder gemakkelijk, om alle regelen van zedelijkheid en billijkheid te overtreden." Of nog sterker: »Het woord vrijheid heeft geene beteekenis. Alles was in Frankrijk verloren, toen men in de plaats der vrijheden, die wij genoten onder de oude monarchie, die vage, onbepaalde vrijheid stelde." — Diezelfde heeren hadden weinige jaren vroeger verkondigd: »Er is geen troon meer, wij zullen geen tweeden maken: »God in den hemel en de vrijheid op aarde, dat is onze Charte in twee woorden." En zelfs: »Wij van onze zijde nemen het programma aan van »la Presse" over de vrijheid van godsdienst, van drukpers, van onderwijs en van de tribune."

Bij het zamenstellen der afdeeling betreffende de smaadredenen, is COGUIAN met groote gematigdheid te werk gegaan, misschien was hem de stoffe te overvloedig. Ongeloofelijk is het aantal schimp- en scheldwoorden in »l'Univers" te lezen, die dikwijls in een woordenboek vergeefs gezocht zou worden. COGUIAN bepaalde zich bij zijne aanhalingen grootendeels bij de honende uitdrukkingen, die betrekking hebben op vorsten en dynastiën. Geene regering, geen vorstelijk geslacht is aan

de beschimpingen van dit godsdienstig (!) dagblad ontkomen. Zelfs NAPOLEON III deelde, toen hij nog President der republiek was, in dit algemeene lot. In 1851 spotte »l'Univers" en maakte zich vrolijk over de reis van den President naar het Oosten; het noemde zijne keizerbegeerte onzinnig en dwaas, want »nergens zou de stof voor een keizer te vinden zijn." Maar de 2de December van datzelfde jaar kwam en bragt eene volkomen omkeering in de gevoelens van »l'Univers" te weeg; van toen aan worden de Legitimisten, »welke de hulp niet aannemen willen, door God hun gezonden", voorgesteld als »heidenen en afgodendienaars, met wie wij niets gemeen hebben, en die wij in geen opzigt onderscheiden van de revolutionaire, socialistische bende, voor welke God het vaderland en het menschdom eeuwig bescherme!" — Geen naam, waarop Frankrijk roem draagt, is veilig voor den zwadder van VEUILLOT. BUFFON heet bij hem »een afschuwelijke huichelaar"; DESCARTES »een arme philosoof, die half gek was"; THIERS is »welsprekend als een dolle stier." — Zoolang deze »gladiator van het moderne Romanisme", of, zooals zijne aanhangers hem noemen: deze »athleet des geloofs" alleen op kerkelijk gebied zijne krachten beproefde, had zijne werkzaamheid minder algemeen gewigt; maar na den aanslag op het leven des Keizers, 14 Januarij 1858, heeft hij de grenzen van dat terrein overschreden en eene staatkundige stelling ingenomen. Zijne kunstgrepen om de oppositie tegen het gezag van NAPOLEON te doen voorkomen als vereenigd met de oppositie tegen de H. Kerk, bleven niet zonder gunstig gevolg. Hij werd opgemerkt in de hoogste kringen en vervult waarschijnlijk ook eene rol in de Napoleontische politiek. Zijn doel is natuurlijk altijd de vermeerdering van den invloed, van de magt der Kerk. Hij begrijpt zeer wel dat hij voor de keizerlijke regering een werktuig is, waarvan men zich bedient zoolang het noodig schijnt, om het daarna onverschillig te verwerpen; maar hij is gewis zelf ook bereid zich tegen den »erfgenaam van St. Helena" te keeren, zoodra de oppermagt in Frankrijk in andere handen mogt overgaan. Dat het doel de middelen heiligt, is eene stelling, die hij reeds lang aangenomen en betracht heeft.

LOUIS VEUILLOT, wiens dagwerk meestal bestaat in schimpen, verdoemen en tweedragt zaaijen, begint en eindigt dat

werk dagelijks met het gebed tot God. Iederen morgen te half 7 ure hoort hij de Mis, en geen enkelen avond verzuimt hij zijn rozenkrans af te bidden. En zonder twijfel is hem dat bidden ernst, want uit alles wat wij van hem vernemen, blijkt: hij is geen huichelaar. Hij handelt uit overtuiging, maar uit de fanatieke overtuiging van een vurigen seloot, die waant Gode eene dienst te doen met allen te vervolgen, die niet gelooven zoo als hij.

DE TWEE BROODJES.

SCHETS VAN KJELMANN GÖRANSON; UIT HET ZWEEDSCH DOOR

C. EYKMAN.

Patroon (*) STOLT ging met langzame schreden, vooruitstekenden neus en dito buik, op een grazigen weg voort, welke ter weêrszijden door goed bebouwde velden met koren, dat zijn bloesem opende voor den zonneschijn, begrensd werd. Hij berekende in zich zelven hoeveel zuivere winst het gewas zoude afwerpen, en besloot, het koren tot aan de lente te houden, hopende, dat het dan het duurst worden zoude, aangezien de Engelsche vloot in de Oost-zee verwacht werd.

Patroon STOLT is een groot land-eigenaar en tevens koopman. Hij ging verder naar een hek, dat naar een klaverveld geleidde, waarin zijne groote, statige volbloed-koeijen graasden. Daar stond hij, beschouwde de vette beesten met welbehagen, maar waagde het niet door het hek te gaan, want hij zag, dat zijn Ayshire-beest er heel digt bij stond; het was een zwart-bont monster, dat zijne diepe basstem liet brommen, en eene trotschheid in uiterlijk en blik vertoonde, welke zelfs die van den patroon overtrof.

Juist toen patroon STOLT zich omkeerde, zag hij den predikant der gemeente heel gerust de weide door tot zich komen. De patroon en de dominé zijn juist geene beste vrienden, en ware de laatste niet zulk een vreedzaam en voorzigtig man geweest, zij zouden reeds lang vijanden geweest zijn, want hunne beginselen waren geheel tegenstrijdig. De predikant is

---

(*) Zoo noemt men in Zweden de grondbezitters. VERT.

een ouderwetsche dominé, die zijne geleerdheid onder een nederigen wandel verbergt, de patroon is een man van de jongst verloopen tijden, en waant zich bijna alwetend. Hij veracht de ouderwetsche begrippen van den leeraar aangaande godsvrucht en ootmoed, en pocht op zijne zelfstandigheid, zijn groot verstand.

Menigmaal heeft hij den leeraar den handschoen toegeworpen, maar gewoonlijk niet anders ten antwoord bekomen dan een ontwijkenden glimlach, dien hij evenwel als tegenspraak vertolkte, iets dat hij niet dulden kan. Volgens het oordeel der wereld is de patroon geen kwaad mensch, maar toch werd hij door eene boosaardige drift aangegrepen, toen hij den predikant het brommende dier zoo onbekommerd zag naderen.

— Als NIKOLAAS — zoo noemde hij het beest naar den Russischen keizer — den priester eens over hoop stiet! Dan kreeg de courant wat nieuws, en konde tevens aan mijn beest de premie ten deel vallen.

Zoo dacht de patroon, terwijl hij zijne gouden doos voor den dag haalde en een snuifje nam, om dan in veiligheid achter het sterke hek aan te zien, wat er gebeuren zou.

Maar de leeraar ging stil zijnen weg zonder acht te geven op het gevaarlijke beest, dat brulde, met het hoofd schudde, op den grond stampte, en van plan scheen een aanval te doen; maar op het oogenblik dat de predikant vlak voor hem was, keerde het zich haastig om, sloeg zijn staart in de lucht en draafde naar de andere zijde van het veld.

De leeraar was intusschen aan het hek gekomen, opende het zelf en groette den patroon vriendelijk.

— Nu, dominé! — zeide de patroon — gij durft nog al veel: zoo alleen hier over te gaan; zaagt gij mijne groote beesten? Ze zijn waarlijk niet gemakkelijk.

— Neen, die zag ik niet — antwoordde de predikant bedaard.

— Het is een groot geluk, dat gij er heel huids afgekomen zijt.

— Neen, geen geluk, maar Gods genadige bescherming.

— Gekkenpraat! Meent gij, dat God de beesten weidt? Meent gij, dat God het beest bij de hoornen nam en het omkeerde?

— Bij God is niets onmogelijk, geen haartje valt van mijn hoofd zonder zijnen wil.

— Gekkenpraat! Dat is toch overdreven, een haartje! Wat

is een haartje? Niets! En daarover zou de groote God zich bekommeren? Ha! ha! ha!

— Wie weet, of een enkel haartje niet eene gansche wereld van schepselen zijn kan, die onder Gods bescherming staan. Hebt gij niets van de mikroskopische proeven gehoord, welke in elken waterdroppel eene menigte zeldzame dieren ontdekt hebben?

— Ja, dat heb ik dikwijls genoeg gehoord, en daarom drink ik nooit water. Maar hoe komt dit hier te pas?

— Dit bewijst zoo ongeveer aan de kinderen dezer wereld, dat het allerminste gewigtig kan zijn voor God.

— Hoor, mijn lieve dominé! — zeide de patroon, terwijl zij zamen tusschen de rijk voorziene koornakkers voortgingen — gij waart vele jaren vóór mij in het kerspel, en weet hoe het er hier uitzag. Hier lag alles braak, sloten waren er niet, alles lag woest, oogst was er niet, de plaats wierp niets af, de beesten waren zoo mager als brood, er was geen dak op het huis, de gansche hofstede was een bouwval; en hoe is het nu? Alles staat in den bloei, het geheele veld is voorzien van draineer-buizen, het geheele goed is met het beste te vergelijken, de oogsten worden met ieder jaar grooter, de winst is aanmerkelijk, aan ossen en koeijen heeft geen de weêrgade, de geheele hofstede is nieuw gebouwd, zie, welk een lief gezigt met het nieuwe tienjarige plantsoen er om! Wie heeft dit gedaan? Heeft God het misschien gedaan?

— Ja, zeker.

— O, wat een praat! Waarom deed Hij het dan vroeger niet? Vroeger was alles eene wildernis, maar ik heb een schoon en rijk oord geschapen.

— Waarmede?

— Met mijn goed verstand en krachtigen wil!

— Hebt gij die ook zelf geschapen? Hebt gij uw goed verstand en uwen krachtigen wil niet van God ontvangen?

Hierop had de patroon niets te antwoorden, maar nam een snuifje en bood ook den leeraar zijne doos aan.

Het gesprek werd na eene poos over andere onderwerpen voortgezet, en kwam eindelijk op het stokpaardje van den patroon neder, dat alles wat ambtenaar heette, vooral de predikanten, een nutteloos volk was, dat niet dan met groote kosten te onderhouden was.

— En deze willen magt en aanzien hebben — zeide de patroon; — wij boeren en grond-eigenaren, de ware heeren des lands, voeden en kleeden hen, wij moesten veel hooger geschat worden.

De weg ging nu over een veld, alwaar tien paar ossen met Amerikaansche ploegen in de zware klei werkten.

— Nu — zeide de leeraar, glimlagchend — wie voedt en kleedt de heeren en boeren?

— Wij zelven! — antwoordde de patroon en streek zich de vette kin.

— Neen, toch niet; de ossen voeden en kleeden u, en dus zijn zij beter en voornamer dan gij.

— Wat, schaam u! — schreeuwde de patroon, al te zeer gewond door dit bewijs uit het ongerijmde, en sloeg een smal pad in, dat naar een boschrijk heuveltje geleidde, terwijl de predikant zijn weg naar de hofstede voortzette, alwaar hij een ouden huisknecht zoude bezoeken.

De patroon was woedend, hij raasde en tierde en ging met haastige schreden naar eene kleine woning, die in de helling van den heuvel stond, en omgeven was van een stukje aardappel-land en eenige oude seringen-boomen. Hij was aan het achterste gedeelte van het huisje gekomen, bleef, achter de seringen verscholen, voor een open venster staan en luisterde naar twee vrouwen, die in het vertrek in gesprek waren. De patroon was zeer achterdochtig en nieuwsgierig. In het huisje woonden eene *länsmans-* (*) en eene kapiteins-weduwe, beiden arme zusters van den patroon. Hij was zoo goed als door zijne bekenden gedwongen geworden om zijne arme zusters onder zijne hoede te nemen, maar hij vergunde haar niet bij de heeren-hofstede te wonen, maar had de oude hut voor haar laten inrigten en haar een karig onderhoud toebedeeld. Intusschen scheen hij genoegen te scheppen in haar gepraat, vooral in dat van de oudste, de *länsmans*-weduwe, welke in hare jeugd eene *beauté* geweest en daarom door hare ouders en broeder en zuster gevierd geworden was.

(*) Een *länsman* is te gelijk zoo veel als burgemeester, commissaris van politie en zelfs deurwaarder, aangezien hij ook gehouden is degenen, die ten achteren zijn in de betaling der belastingen, te vervolgen en in hechtenis te nemen. VERT.

Zij waren vroeg getrouwd, hadden in eene afgelegene landstreek gewoond, terwijl hij in Stockholm rijkdommen verzamelde, en eerst vóór een paar jaren had hij haar wedergezien en in genade aangenomen. De oudste heette EVA, de jongste MARIA.

— Ik zeg, zooals ik altijd gezegd heb, — zeide EVA met eene scherpe stem — mijn lieve man, toen hij nog leefde, was een stumpert, anders zoude hij gedurende den tijd, dat hij *länsman* was, geld genoeg verzameld hebben, om ook iets te kunnen nalaten. Het is zijne schuld, dat ik op mijnen ouden dag genadebrood moet eten. Ware mijn man zoo bij de hand geweest als onze broeder is!

— Uw man — antwoordde MARIA — was een braaf en regtschapen man, die zich rein hield van onregtvaardig gewin, toen hij *länsman* was.

— Ik kon niet denken, dat hij zulk een schaap was, toen ik hem trouwde. Maar gij wist, dat uw kapellaan een »hals" was, toen gij trouwdet; het is uwe eigene schuld, dat gij arm zijt; waarom moest gij een kapellaan nemen?

— Ik nam hem niet, ik kreeg hem van God, en nog heden ten dage dank ik mijnen God voor zijne goede gave.

— Gij praat over God, even alsof gij Hem voor iets te danken hebt, gij leeft immers even als ik van de genade van onzen broeder.

— Alle goede gave komt van boven, van den Vader der lichten! Verkrijgt men iets goeds, dan is het niet van menschen, maar van God.

— Gij zijt niet wijs, vrome zus; ik ben verstandig. Eene vrouw krijgt niets goeds dan van een goeden man.

Dit was de dagelijksche strijd tusschen de beide zusters; de patroon had dien reeds vroeger gehoord, maar luisterde er toch nog gaarne naar, vooral naar hetgeen EVA zeide, hetwelk met zijne eigene begrippen overeenstemde.

Hij vond evenwel geene roeping om naar binnen te gaan, en ging voorbij.

— Ik wil toch eens de grap hebben om zuster MARIA te bewijzen, dat EVA gelijk heeft, ha, ha, ha! — zeide de patroon in zich zelven, — dat is ligt te doen. Ik zal haar eene volmaakt goede gave zenden, namelijk goud, want dit is het hoogste goed, ik ben er van verzekerd, dat zij het niet

verkwisten zal; zij is even spaarzaam als ik, ofschoon zij niets weet te verdienen; zij zal wat zij krijgt, wel tot haren dood goed bewaren, en dan krijg ik het toch weêr, want zij, die tien jaren ouder is dan ik, zal natuurlijk vóór mij sterven.

De patroon ging naar huis, en daar er toevallig gebakken werd, maakte hij van deze gelegenheid gebruik om zijne beide zusters eens beet te hebben. Hij nam eene handvol dukaten en deed die in een broodje, dat vervolgens gebakken werd. Daarop liet hij een knecht dit broodje met nog een ander, dat even groot was, naar de zusters brengen, met uitdrukkelijk bevel om aan EVA het zwaarste te geven. Hij zelf volgde, maar verborg zich achter de seringen bij het venster, terwijl de knecht het huisje binnen ging, om de geschenken af te geven.

MARIA nam haar broodje met groote blijdschap aan en verzocht den knecht hare groete en dankzegging over te brengen; EVA zeide niets, maar woog, ergdenkend als zij was, haar broodje op de hand.

— Wat is het zwaar! — barstte zij eindelijk uit; zie, nu ziet men hoe de rijken met de armen doen; zij gunnen iemand geen goed brood, maar zenden ons het ongegiste, ongare.

— He — zeide MARIA — mijn broodje is zeer goed gebakken, het is heel ligt, wilt gij ruilen, dan krijgt gij het mijne; ik wil gaarne het zware hebben, want voor arme menschen is het best, brood te hebben, dat lang strekt. Daar, neem mijn broodje.

— Nu, dat doe ik gaarne.

En zoo ruilden de zusters de broodjes. Beide sloten het tot gelegener tijd weg, want beide waren spaarzaam. Eerst den volgenden dag haalde MARIA het hare voor den dag, want een oud tandeloos bedelaar was aan de deur verschenen en hij konde geen hard brood eten; MARIA gaf altijd aan de armen, al was het ook nog zoo weinig; EVA bragt hun altijd hunne booze genegenheid om te willen omzwerven zonder werk, onder het oog, en gaf niets, maar beweerde, dat zij hun meer voordeel deed met hun de waarheid te zeggen, dan MARIA met hare boterhammen. Juist toen zij den grijzen bedelaar de les las, dat hij in zijne jeugd niet gewerkt en gespaard had, sneed MARIA haar broodje op en een blanke dukaat viel op den grond. Bij nader onderzoek vond zij er nog meer in.

— Zoo, ja, nu begrijp ik — riep EVA — waarom de knecht

mij dat broodje gaf; voor *mij* had broêr de dukaten bestemd. MARIA! gij kunt zoo onbillijk niet zijn, die te willen behouden, wij hebben alleen het brood geruild. Niet?

— O, ja, mijn lieve! — antwoordde de vrome MARIA — gij moogt gerust alles hebben.

EVA haastte zich het schitterend goud tot zich te nemen, kuste iederen dukaat, beschouwde dien meermalen en sloot ze allen in hare latafel weg.

De oude ging, en MARIA zette zich heel bedaard aan haar werk. EVA had allen lust voor het spinnewiel verloren, en zat langen tijd stilzwijgend in eenen hoek en zag er regt bedroefd uit.

— Zijt gij niet blijde, EVA? — vroeg MARIA.

— Wel zeker ben ik blijde! — antwoordde EVA scherp.

— Hoe ziet gij dan zoo donker?

— Nu, als iemand eens wist, dat ik zooveel geld had, negentien dukaten is meer dan honderd rijksdaalders!

— Nu, weet iemand het dan?

— De bedelaar zag het toch! Daar ziet gij nu de gevolgen van uwe gewoonte om altijd die bedelaars naar binnen te halen. Nu kan ik geen nacht gerust meer slapen, want er kan iemand komen, die mij vermoordt om het geld weg te nemen.

EVA peinsde den ganschen dag en een goed gedeelte van den nacht, hoe zij haren nieuwen schat zoude bewaren, aanwenden en uitzetten; zij had in langen tijd zooveel zorgen niet gehad.

— Intusschen is het, zoo als ik zeg — zeide zij, vóór zij insliep — verkrijgt men iets goeds, dan moet het komen van een man.

— Goud is geene goede gave! — antwoordde MARIA, en deed vergenoegd haar avondgebed.

Terwijl patroon STOLT naar huis ging, dacht hij na over hetgeen gebeurd was, namelijk dat zuster MARIA, geheel tegen zijne bedoeling, het goud gekregen had en wel door hare inschikkelijkheid en nederigheid, die haar met het schijnbaar geringere deel deed tevreden zijn.

— Zou het mogelijk zijn — dacht hij — dat God zich mengt in onze voornemens, dat hij alles bestuurt tot ons bestwil. Hm, ik heb Hem nog nooit met eenige bede lastig gevallen, maar steeds mij zelven geholpen! Maar het was toch zonderling,

dat MARIA het goud moest krijgen, en waarlijk niet zonder eenig regt!

Zoo peinsde hij, en dacht, en vermoeide zich de hersenen, en liep voort zonder vóór zich te zien; eensklaps stapte hij in eene greppel, viel met zijne gansche zwaarte en brak een arm. Gelukkig was hij zoo digt bij huis, dat zijn roepen gehoord kon worden. Hij werd naar huis gedragen, maar viel in zwijm en kreeg 's nachts eene beroerte. Eenige dagen daarna stierf hij.

In denzelfden nacht, dat hij stierf, werden de beide zusters gewekt door een zacht geraas. Vóór zij tot bezinning konden komen, kwamen twee groote kerels door het venster naar binnen, braken EVA's latafel open en namen haar goud. EVA sprong met den toorn der wanhoop op om het te verdedigen, maar kreeg in het halfdonker onverwacht een bijlslag, zoodat zij ter aarde stortte en nooit meer opstond.

MARIA vouwde de handen, lag stil en hield zich alsof zij sliep, totdat de roovers zich verwijderden met het goud, zoowel als met de kleederen, die zij maar konden medepakken.

— Dat goud was eene booze gave — zuchtte MARIA en dankte God daarvoor, dat zij het leven had mogen behouden. Toen alles weêr stil was, stond zij op om naar hare zuster te zien, maar EVA was en bleef dood.

Des morgens overviel haar de boodschap, dat haar broeder ook gestorven was, en de bode zeide, dat hij in zijne doodsure gezegd had, dat EVA al zijne bezittingen zoude erven, want hij was weduwnaar en zonder kinderen. Maar aangezien nu EVA dood was, was er geen ander erfgenaam dan MARIA.

— Heere God! — zeide zij — is dit eene goede gave? Dat moet wel zoo wezen, nu ik die als van God zelven ontvang tegen den wil van mijnen broeder.

Men kan begrijpen, hoe de vrome MARIA besteedde, wat haar zoo onverwacht ten deel gevallen was.

SPOORWEG-PROPHETIEËN.

Eenvoudige menschen denken dat onze tijd het al vrij ver gebragt heeft in zijn spoorweg-fabriekaat. Kleingeestigen! er is nog niets gedaan. Hoort wat een profetenzoon uit het moderne Babylon heeft gezien, die zich noemt A. DE CÉSÉNA,

en zich verwaardigd heeft die geheimen der toekomst in eene eenvoudige brochure, *l'Angleterre et la Russie*, te openbaren: »Het uur van den val van Engeland is door het noodlot reeds aangewezen op de wijzerplaat van Europa's koninkrijken. Dit is eene waarheid, die hoe weinig nieuw ook, daarom niet minder waar is. Alvorens het laatste jaar van deze eeuw voleindigd zal zijn, zal de heerscheres der Oceanen (Engeland) weder tot het peil van Holland zijn teruggezonken." — En welke is nu de verklaring, waardoor deze eenvoudige waarheid binnen het bereik van ons beperkt verstand wordt gebragt? Luistert met aandacht. *Spoorweg* is het woord, dat de oplossing geeft van het raadsel. Kent ge Calais? kent gij ook de Oostkaap bij Straat Behring? — Weldra zullen deze twee punten door een spoorweg verbonden zijn. Gij denkt aan een dijk door den Atlanticus; maar gij zoekt te ver, wat immers voor de hand ligt. Over land zal de weg loopen: Parijs, Constantinopel, Bassora, Bombay, Canton en Pekin zijn de hoofdstations voor de sneltreinen. Als die weg — die zeker niet zoo veel wrijven en kijven zal kosten als onze, thans gelukkige, Noorderspoorweg — gereed zijn zal, dan zal Engeland dood zijn. Weenende zal het den oceaan in zijne ongenade volgen. »Wanneer de locomotief het schip onttroond zal hebben, en de Aarde den Oceaan verdrongen; wanneer Engeland gedwongen zal zijn om in de haven van Calais demoedig zijne reizigers en koopwaren aan te voeren, om door Europa, Indië en China tot naar Straat Behring te worden gebragt — wat heeft het dan aan zijne schepen, matrozen en havens?" En-zoo-voort.

En zoo spreekt, schijnbaar althans in vollen ernst, een man van vrij wat naam in het groote gilde van Fransche publicisten. Droombeelden, zooals een eenvoudig Hollander wel eens bij het hoekje van den haard kan droomen, maar die hij zich niet zou vermeten in druk uit te geven.

Toch heeft zulk dronken spel eener opgewonden verbeelding eene zekere beteekenis. Het getuigt vooreerst van den ingewortelden naijver, die altijd bestaat tusschen deze thans zoo innig verbonden volkeren, die tegenwoordig zoo goedmoedig en eensgezind tegen Chinezen of anderen de bommen afzenden, die zij vroeger met elkander zouden gewisseld hebben. Maar ook spreekt er uit een onbepaald bewustzijn van de wijze, waarop beschaafde volken elkander moeten beoorlogen. Een paar naijverige knapen koelen hun gemoed met welgemeende